

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગજગતી કોંપીરાઝિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૨૭૬૮ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ સતીધર્મ - પતિસેવા

વિષય સી ૩૪૨ : ૬૨૧

સતીધર્મ-પતિસેવા

અને

સતીસમાજ.

બન્ને ભાગ સાથે.

શ્રી-પુરુષોનાં કર્તવ્યસંગ્રહી વૃત્તમ બંધાર;
પતિવ્રતા થવાતી ઉમેશ્વાર બેહેનોને માટે.

મર્તા દેવો ગુરુમર્તા ધર્મસીમાતામિ ચ ॥

તસ્માત્સર્વં પરિત્યજ્યં પતિમેકં ભજેત્સતી ॥૧॥

શ્રીઓને સ્વામી છે તેજ દેવ છે, સ્ત્રીઓ છે તેજ
ગુરુ છે. સ્ત્રીઓ છે તેજ ધર્મસીમા અને વ્રત છે. માટે
સતી શ્રીઓએ સર્વની મુશ્કેલી છોડી ફક્ત સ્વામીનું
સેવન કરવું.

ચોજક.

છગનલાલ વિ. વિશ્વનાથ દ્વિવેદી.

નિવાસી—ભામનગર.

સંવત ૧૯૬૨

સને ૧૯૦૬

મૂલ્ય રૂ. ૧—૮—૦ હાલ.

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી ઑપીરાઈટ-સંગ્રહ

૧૭૬૮

(આ ગ્રંથ ૧૮૬૭ ના ૨૫ મા આક્ટ પ્રમાણે
રજીસ્ટર કર્યો છે.)

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

અમદાવાદ

શ્રી “જૈન” પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ તથા “રાજનગર”
ટાઇપ શકિન્ડરી પ્રેસમાં છાપ્યું.

અર્પણપત્રિકા.

પરમ પ્રતાપિ અદ્વિતીય દાનવીર અને ભરતખંડના ભૂપાત-
યોમાં ભૂષણ રૂપ જાડેજ કુળેંદ્ર જામનગર નરેશ કૈલાસવાસી
મહારાજાધિરાજ જામશ્રી જશવતસિંહજી સાહેબ બુદ્ધા-
દૂરનાં ધર્મ પતિ બાશ્રી જામખા સાહેબ શોભાં.

સંસ્થાન શ્રી જામનગર.

આસાહેબ:—

આપ શુદ્ધ ક્ષત્રાણિના ધર્મને જાણોછો. અને પાળો-
છો, વિદ્યા જ્ઞાન મેળવી તેનો યોગ્ય ઉપયોગ કરોછો, સરસ્વતી
અને તેમના સેવકોનો સત્કાર કરવામાં પ્રીતિમાન છો. સ્ત્રી
જાતીની ઉન્નતિની ઇચ્છા અને તેઓનું કલ્યાણ થાય તેવાં
સાધનો યોજવા તન, મન અને ધનથી શ્રમ લઈ નિરંતર
ઉદ્યોગ કરોછો, એટલુંજ નહીં પણ ભારત વર્ષની બાબાઓ
અને ભામિનીઓનાં કલ્યાણાર્થે સ્ત્રીધર્મ બોધકનીતિ ગ્રંથ
રચાવી સ્ત્રીજાતીનું કલ્યાણ ઇચ્છ્યું છે અને ઇચ્છો છે, તથા
સત્યનિષ્ઠ અને સ્વદેશભિમાનથી સ્વદેશની અબળાઓને
સંસારીક અસહ્ય દુઃખથી મુક્ત કરી, તેઓ ધર્મનીતિવાળી
કેળવણી પામી, પોતાનાં કર્તવ્ય કર્મ સમજી તેને નીતિને
માર્ગે દોરવવા અંતઃકરણથી ઇચ્છા રાખોછો. સ્વામી ભક્તિ કરી
તેમના પૂજ્ય ભાવનાં મહત્વને જાણી આપના પવિત્ર પ્રેમી
કૈલાસવાસી પતિપ્રેમમાં સદ્ભાવ રાખી તેમના સંમરણાર્થે
આ દંપતિના શિક્ષણ રૂપ પુસ્તક આપશ્રીના કર કમળમાં
“ સતી ધર્મ-પતિ સેવા ” કે જે સ્ત્રીઓપયોગી અને સ્ત્રીઓને
ભૂષણ રૂપ છે તે આર્ય સ્ત્રીઓના કલ્યાણાર્થે આપશ્રીને માનપૂર્વક
અર્પણ કરું છું તે સ્વિકારશોજી.

હું છું.

મહારાજા જામશ્રીના સદાનો આશ્રિત,
છગનલાલ વિ. વિશ્વનાથ દ્વિવેદી.

પ્રસ્તાવના.

આ સંસારમાં સર્વને સાંસારિક સાધન સદ્ગુણી સ્ત્રી છે. આ કારણને લીધે માતા પિતાએ પોતાની પુત્રીને માટે, બાપુએ બેનને માટે, કાકાએ ભત્રીજાને માટે, પુરુષે પોતાની અર્ધાંગતાને માટે, અને એ આદિ સર્વેએ પોતાના કુટુંબની સર્વ કન્યાઓને માટે તેઓ બાધ્યાવસ્થામાંથીજ ધર્મનીતિવાળી અને સદ્ગુણી થાય એવી યોગ્યતા કરવી જોઈએ, કારણ કે

નાસ્તિ માર્યાસમો વંધુર્નાસ્તિ માર્યાસમાગતિઃ ।

નાસ્તિ માર્યાસમોલોકે સહાયો ધર્મસંપ્રદે ॥

પુરુષને લોકમાં સ્ત્રી સમાન કાંઈ સગું, ગતિ તથા ધર્મ સં-
ગ્રહ કરવામાં સહાય કરનાર નથી. એટલુંજ નહીં પણ સ્ત્રી જાતિ-
નો અર્થ વિભાગ સૃષ્ટિના સવળા ભાગમાં સમાયેલો છે; તો કેવળ
પુરુષ કેળવણીથીજ આ દેશની ઉત્તતિ છે એમ દરેક સુજોએ મા-
નવાનું નથી, પણ સ્ત્રીકેળવણીથીજ આ દેશની ઉત્તતિ છે. સ્ત્રીઓ
જો કેળવાયેલી હોય તો તેઓ પોતાના કુટુંબપરિવારનું સુખ
વિશેષ વધારે છે. પોતાનાં વડિલોનું માન યોગ્ય રીતે જાળવે છે.
પ્રાચીન સત્તાસિદ્ધિઓએ ઘણી વખત દેશની ઉત્તમ સેના બનવી છે.
તેનું અનુકરણ કરી હાલની આર્ય બ્રેહેરોને પોતપોતાના સ્વધર્માનુ-
સાર વિચરાવવા ધારી પૂર્વે થયેલી આંધ્ર મહિલાના ગુણાનુવાદની
સ્મૃતિ કરાવે તેવાં સંદાયરણથી ગુમ થઈ ગયેલ સતીધર્મ એવું
મહત્તાવાળું, પણ હાલમાં નાશ પામેલું નામ પુનઃવારણ કરાવવાની
આતુરકંઠા રાખી ‘ સતીધર્મ-પતિસેવા ’ પતિપત્નીએ આજક-
થી તે વૃદ્ધ પર્યંત પરસ્પર વર્તવાના ધર્મો તેમજ કુટુંબીઓના હર-
કાંઈ પ્રકારના સત્સંબંધમાં આવનાર સાથે કેવી રીતે વર્તવું, એ
સંબંધી જે વિવેક તથા ગૃહ સંબંધી સર્વ કાર્ય કરવામાં ઉપયોગી
અસંખ્ય અમલના વિષયો ઉપરાંત ગૃહસ્થાશ્રમનું ખરું સુખ ઇચ્છ-
નાર જુગલ જોડીઓને સંસારમાં કેવી રીતે વર્તવું તે વિષે આ
ગ્રંથમાં સર્વ રીતે નિવેદન કરવામાં આવ્યું છે.

આર્ય દેશમાં સ્ત્રી કેળવણીનો પ્રચાર પ્રથમથીજ ચાલી રહેલો
છે. તેમ સ્ત્રીધર્મ અને સ્ત્રીકર્તવ્ય તથા શીયળ વ્રત પાળવામાં

પણ અન્ય સર્વ દેશોની સ્ત્રીઓ કરતાં આખ્યાવર્તની પ્રાચીન માતાઓ અને બેહેનો વધારે ઉદ્દૃષ્ટતા વંશવતી હતી, તે પતિવ્રતા સતીઓનાં અનુકરણ હાલની સ્ત્રી જાતિનેજ ખસ કરીને કરવાનાં છે. વર્તમાન કાળમાં સ્ત્રીઓને કેળવવા તથા તેમને ઉન્નતાવસ્થાએ લઈ જવા તેમજ તેઓને ધર્મ કર્તવ્યોત્તું શિક્ષણ આપવા અને ઘર સંસારના બહોળાં કાર્યો ચાતુર્યપૂર્વક શીખવવાથી જ્ઞાન તથા સદુપદેશ અને આવી મહાન સતીઓનાં ઉત્તમ ચરિત્રોથી સ્ત્રી જાતિને ઘણાજ ફાયદા થાય છે એટલુંજ નહિ પણ સ્ત્રીઓ પોતાની છંદગી સુધારે છે કારણ કે તે સ્ત્રીને નિરંતર અસર કરનારું નિવડે છે. અને ઘણાં ભાગે સંસારોત્તતિ માટે પુરુષ વર્ગે પણ તે અવશ્ય ધ્યાનમાં લેવા યોગ્ય છે કેમકે તેમાં એક પત્ની વ્રત આદિ સંખ્યાબંધ સદુપદેશો સમાએલા છે, માટે ગૃહસ્થો અને પતિવ્રતા થવાની ઉમેદવાર શીલસંપન્ન સદ્ગુણી બેહેનોને આ પુરતક વારંવાર અવલોકન કરવા ખવિત્ર ભાવથી બલામણુ કરવામાં આવે છે.

આ ગ્રંથ ખાસ ભારતભૂમિની કન્યાઓ અને બામિનીઓ માટે પ્રસિદ્ધ કર્યો છે. સ્ત્રીઓ નિલ પાક પૂજનમાં આ ગ્રંથનો ઉપયોગ કરે અથવા તો પુરુષ ઠારાએ સાંભળે તથા યોગ્ય વિદ્વાન પાસે શ્રવણ કરે તો તેઓના નિર્મળ અંતઃકરણમાં સદ્ભાવ ઉત્પન્ન થયા વગર રહેશેજ નહિ એટલુંજ નહિ પણ પતિવ્રતા સ્ત્રીઓનો જંગલને વિષે પરમ યશ દર્શોદિશામાં ફેલાવવાને પામશે.

સ્ત્રી જાતિના ધર્મને સમજાવનાર સદ્ગ્રંથની આપણા ગુજરાતી ઘરસંસારમાં પૂરેપૂરી જરૂર છે, કેમકે આધુનિક સમયમાં સ્ત્રીઓ ધર્મને વિસરવાથી ઘણી ખરાબ અવસ્થાએ પોહાંએલી છે, એટલે પોતાના કર્તવ્યને અકતવ્ય તરીકે સ્વીકારી, જંગલમાં ઘસે અંશે અપમાનને પાત્ર થએલ છે. કેમકે સ્ત્રી પુરુષનું પરસ્પરનું આકર્ષણ લોહસુખકની પેઠે કંઈ વિલક્ષણ પ્રકારનું છે, તેથી તે બન્ને કદી શુદ્ધ હોય તથાપિ બેકનિંદાને પાત્ર થાય છે. આથીજ સ્ત્રી જાતિની સતકીર્તિ અસ્ત થયેલી છે. સ્ત્રીઓ પ્રાચીનકાળમાં પુરુષના જેટલીજ ઉપયોગિતા ધરાવનારી ગણાતી, તેજ સ્ત્રીજાતિની આજે આવી દુર્દશા જેઠા સુદ તેમજ પતિવ્રતા સનારીઓ અને નિષ્પક્ષ

પાત્રી નરોનાં અંતઃકરણમાં સ્ત્રી-ઉત્પત્તિનું કલ્યાણ થાય તે સંખ્યા-
બંધ મનુષ્યો સોધવાની ધણી નજર છે.

સંસારનાં સર્વ સુખનો આધાર સ્ત્રી છે, જેમ પુરૂષ સ્ત્રીના
તેમ સ્ત્રી પુરૂષના સુખ દુઃખમાં ભાગ લેનારી હોવાથી અદ્વાઈતના
એટલે પુરૂષનું અર્ધ અંગ કહેવાય છે, એટલુંજ નહિ પણ સ્ત્રીઓ-
માંથી ભવિષ્યની દુનિયાં ઉત્પન્ન થાય છે. માટે સ્ત્રીની ઉત્પત્તિ કર-
વાની ધણીજ આવશ્યકતા છે, કેમકે “સ્ત્રી વિના ગૃહ નથી, ગૃહ
વિના પ્રજા નથી, અને પ્રજા વિના રાજ્ય નથી. માટે સ્ત્રીની ઉત્પત્તિ
વિના દેશની ઉત્પત્તિ અશક્ય છે.” જે તમે નારીઓપર નિષ્પક્ષ-
પાત નજરે લેતાહો તો તેઓને વ્યવહારપ્રયોગી કેળવણીથી
બેનશીબ ન રાખો.

અજકીયો, તરૂણીઓ અને વૃદ્ધ સ્ત્રીઓ કેટલીક વખત અવ-
કાશની વેળાએ શૃંગાર તથા વિપયરસથી ભરપૂર કંગાલ નવલ-
કથાઓ વાંચે છે, તે નહિ વાંચતાં જે આવા સ્ત્રીધર્મભેદક
નીતિ ગ્રંથો વાંચે તો તેઓને પોતાના સ્ત્રી ધર્મ કર્મનું તેમજ ધર
સંસારની રીતિનીતિનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન થાય અને તેમાં કોઈ કોઈ
યુવતીઓ તે પ્રમાણે વર્તવાને પણ પ્રયત્ન કરે એવા ઉદ્દેશથીજ આ
પુસ્તક ધણાક મિત્ર મિત્ર ધર્મ ગ્રંથો જેવા કે વેદ, ઉપનિષદો,
મોગવાસિષ્ઠ, યાજુર્વલ્ક્યસ્મૃતિ, મનુસ્મૃતિ, કાલ્યાણ-
સ્મૃતિ, વ્યાસસ્મૃતિ, દક્ષસંહિતા, રાશરસંહિતા, મિતાક્ષર, રા-
માયણ, મહાભારત, ભાગવત, શિવપુરાણ, પદ્મપુરાણ, બલદત્તારદીય
પુરાણ, માર્કંડેયપુરાણ, હરિવંશ, ભાવપ્રકાશ, હારીતસંહિતા, મણિરત્ન-
માલા, અને જૈન આદિ ધણાક પ્રાચીન અર્વાચીન ગ્રંથોમાંથી દોહ-
ન કરીને સ્ત્રીઓને વ્યવયોગી આશરે સવાસો શોક તથા તેટલીજ
કવિતાઓ સહિત ગદ્યપદ્યાત્મક આશરે ત્રણસો વિષ્ણોથી ભરપૂર કરવામાં
આવ્યો છે. આ ગ્રંથના બે ભાગ કરવામાં આવ્યા છે, જેના પ્રથમ
ભાગમાં સ્ત્રી પુરૂષના વર્તન સંબંધી ગુણ ગુણ દોહસોવિપયો અને
બીજા ભાગમાં પતિવ્રતા સતીઓનાં સુંદર રસમય આશરે દોહસો શુવન-
ચરિત્રો સમાવવામાં આવ્યાં છે. આશા છે કે, આજમ મેહેરબાન
કેળવણી ખાતાના અગ્રેસર સાહેબો તથા વિદ્વાનો, સદ્ગૃહસ્થો પોત-
પોતાના કુટુંબની સ્ત્રીઓની ઉત્પત્તિને માટે આ ગ્રંથનું લલાણું કરી-

ને શક્તિઓમાં અને કુટુંબીઓમાં કે કન્યાશાળામાં ભેટીયશે અથવા
 ધર્માર્થે દાન કરવા ધારશે તો તે અનંત ધન્યવાદને પ્રાપ્ત કરતાં ક-
 સ્યાણનાં ભાગી થશે. કારણ કે આપણા આર્યવર્તની અને અખળા-
 ઓનાં હુખડાંની દાઝપર ધ્યાન દઇ કુમળી કુમારિકાઓને કેળવણી
 આપી તેમને ગૃહકાર્યમાં જોડી સુખી કરવાના હેતુથી આ સ્ત્રી ઉપ-
 શ્ચાત્મક પુસ્તક બહાર પાડતાં જણાવું છું કે, તે ગ્રંથ સ્ત્રી પુરુષને
 કેટલો ઉપયોગી છે એ વિષે મારે બોલવા કરતાં તેની યોગ્ય તુલના કરવાનું
 કામ વાંચનાર સદ્ગૃહસ્થો અને સદ્ગુણી બેહેનોની મુનસરી ઉપર મુકું છું,
 આ પ્રસ્તાવતા પુરી કરતાં પહેલાં વિદ્વજ્જનના આધાર સ્વદેશ
 કલ્યાણેચ્છુ પરોપકારી રા. રા. રૂપશંકર રાજારામ, નવાનગરના
 માજી મુખ્ય વકીલ સાહેબનો તથા રા. રા. ગોકલદાસ રામકૃષ્ણ
 મેતાનો સંપૂર્ણ ઉપકાર માનવાની મારી દરજ્જા મારે બખતવી જોઈ-
 એ એઓ સાહેબે કેટલોક લેખ સુધારી પ્રેક્ષા વગેરે તપાસવા શ્રમ
 સ્વીકાર્યો છે તેથી તેઓનો અતિ ઉપકાર માનુ છું. છતાં તે લેખમાં
 કયાંય મારો ખુદ્દોષ અથવા હસ્તદોષ કે પ્રેસવાલાએ કરેકશન
 કરવાનાં રહેલી ભૂલો ઉપર ધ્યાન નહિ આપતાં વિદ્વજ્જનોએ તે
 સુધારી વાંચતાં રહેલી ચુકને માટે દરજુજર કરશે એવી મારી
 પ્રાર્થના છે.

આ પુસ્તક બહાર પડવા વિલાંબ થવાનું કારણ કે મને કેટ-
 એક વ્યવહારિક અડચણો આવી પડવાથી મોડું થયું છે તેથી માસ
 માનવંતા આશ્રયતાઓ દરજુજર કરશે એવી આશા રાખવામાં આવે છે.

જામનગર.

૨૭-૧૨-૦૬

વિશ્વનાથશર્મા

}

છ. વિ.

પ્રસિદ્ધ કર્તા.

અનુક્રમણિકા.

વિષય.	પૃષ્ઠ.
મંગળાચરણ કવિતા.	૧
કન્યા કેળવણી.	૧
વિદ્યા મંદિરમાં પ્રવેશ	૬
કુમારિકા કર્તવ્ય.	૭
પુત્રી શિક્ષા.	૭
શિક્ષા સૂત્ર ગરબી.	૧૧
કન્યા વિક્રય યાને દીકરીના	
ટાંકણ.	૧૩
ધર્મ શાસ્ત્રો કન્યાવિક્રયને માટે	
શું કહે છે.	૧૬
વૃદ્ધ પતિને પરણેલીએ પિતા	
ને આપેલો શાપ.	૧૭
બાળવ્રત અને તેથી થતાં	
કળેડાં કવિતા સાથે.	૧૮
વરવિક્રય.	૨૦
કન્યાદાન.	૨૧
કુમારિકાણ.	૨૨
જમાનામાં તથા દક્ષિણમાં	
થતાં વ્રત.	૨૩
ગર્ભાધાન માટે કેવાં સ્ત્રી પુ	
રૂપો જોઈએ.	૨૫
પુત્ર તથા પુત્રી થવાનું કારણ	૨૬
ઋતુકાળ ને તેમાં સ્ત્રી સંગના	
દિવસો.	૨૬
સ્ત્રીઓ આત્મગુપ્ત હોય છે.	૨૭
ઋતુમતી કે ન પાળનારીપાસે	
જવથો થતી હાનિ.	૨૭
સ્ત્રીની ઉમરનો વિચાર.	૨૭
એક સ્ત્રીપર બીજી સ્ત્રી કર-	
વાનો નફારો રીવાજ	૨૮
સ્ત્રીની માનસિક નીતિ.	૨૯
ગૃહ કાર્યભાર	૨૯
સ્ત્રીઓનું નિત્યકર્મ આનંદક.	૩૧

વિષય.	પૃષ્ઠ.
ઉત્તમ ગૃહસ્થા શ્રમનું સંક્ષિપ્ત	
વર્ણન.	૩૩
સ્ત્રીઓની અસ્વતંત્રતા.	૩૪
મનની નિર્મળતા.	૪૦
સ્ત્રીની વાસ્તવિક યોગ્યતા.	૪૦
સ્ત્રીઓની અધારિત નિંદા.	૪૩
સ્ત્રીઓ વડે પુત્રપત્ની મોટામ	૪૪
સ્ત્રીઓ વિના સુતો મંચાગ.	૪૬
સ્ત્રીઓપર સર્વ સુખનો આધાર	૪૮
સ્ત્રીઓ પોતાના પતિને પુછેલાં	
સાત પ્રશ્નો.	૫૩
સ્ત્રીઓપરોગી ૬૪ કળામાંની	
પોદશ શબ્દગાગ કળા.	૫૬
પોદશ ઝીંગણોબા કળા.	૫૭
પોદશ પતિગંજન કળા	૫૭
અપ્રક્ષેપ કળા ગુહ્યકાર્ય સંબંધીપદ.	
અપ્ર વ્યભાષિક કળા.	૫૮
ધરુણાની ઘેસાપ	૫૮
ધરુણાની ઘેસાપ વિષે કહે	
હેવાત.	૬૦
પતિને પળાતારી નારી.	૬૩
કંગળી સ્ત્રી.	૬૩
નફારી સ્ત્રી કવિતા	૬૪
દયા સ્ત્રીનાં કર્તવ્ય કર્મ.	૬૫
અનાય સ્ત્રીનાં લક્ષણ કવિતા.	૬૭
ધરંથી બેઠકારી.	૭૨
સદગુણી સ્ત્રી.	૭૩
સ્ત્રી ચરિત્ર કળા.	૭૩
વહુ પ્રત્યે માસું સસરાનું ક-	
તવ્ય કર્મ.	૭૬
સ્ત્રીનું ભત્તાર પ્રત્યે કર્તવ્ય કર્મ.	૭૭
પુત્રપત્ન સ્ત્રી પ્રત્યેનું કર્તવ્યકર્મ	૭૯
દામ્પત્ય ધર્મ કવિતા.	૮૦

સૌભાગ્યવતી સ્ત્રીઓના ધર્મ. ૫૧
 રજસ્વલા સ્ત્રીઓને પાળવા-
 ના નિયમો. ૯૫
 ગર્ભિણી સ્ત્રીના નિયમો. ૯૭
 વિધવા સ્ત્રીઓના ધર્મો. ૯૮
 પ્રેષિતભતૃકા સ્ત્રીનું કર્ત-
 વ્ય કર્મ. ૧૦૦
 સ્ત્રીઓની મોટાઇ. ૧૦૧
 સ્ત્રીઓ પ્રસન્ન થવાથી કુલની
 વૃદ્ધિ થાય છે. ૧૦૨
 પતિના ગુણો. સ્ત્રીમાં આવેછે ૧૦૨
 શ્રીકૃષ્ણે કહેલા પતિવ્રતાના
 ધર્મો. ૧૦૨
 પતિવ્રતા મહિમા. ૧૦૪
 પતિપૂજા અથવા સ્તવન. ૧૦૫
 પતિપૂજા યાને મંગળ-
 સ્તોત્ર. ૧૦૬
 પતિમહિમા તથા તેના પ્રતિ
 કર્તવ્ય કર્મ. ૧૦૮
 પતિથી વિરુદ્ધ વર્નનારી સ્ત્રી-
 નું કર્તવ્ય ક્રમ. ૧૧૦
 પતિસેવા વિધિતથા મહાત્મ્ય ૧૧૧
 પતિવ્રતા મહિમા. ૧૧૧
 પતિવ્રત પાળવા વિષે ગરબી ૧૧૩
 પતિવ્રતા અને વૃદ્ધા રાક્ષસી ૧૧૪
 એક પતિવ્રતા સ્ત્રી અને કૌ-
 શિક આલ્મણ. ૧૧૫
 દાશિખંડમાં કહેલા ન્યતિવ્ર-
 તાના ધર્મો. ૧૨૩
 નારદના પ્રશ્નથી નારાયણે ક-
 હેલું સતિ સ્ત્રીનું વર્તન. ૧૨૮
 સંસાર ધર્મમાં સ્ત્રીનો અ-
 વિહાર. ૧૩૪
 પતિના હિત માટે ઇશ્વર-
 પ્રાર્થના કવિતા. ૧૩૬
 તેજ સ્ત્રીના જીવનને વન્ય
 છે દર્શિતા. ૧૩૭
 સત્યભામાએ પાંચાણીને આ
 મેલો સ્ત્રી બોધ. ૧૩૮

સ્ત્રીઓનું વર્તન રાખવું? ૧૪૫
 મોખાપ તથા સ્ત્રીને કંઠાસથી
 અટકાવવા. ૧૫૦
 ચાલતા જમાનાની સાસુને વહુ ૧૫૬
 સ્ત્રી સુમાજમાં પ્રતિવ્રતા
 વિષે ભાષણ. ૧૫૮
 પ્રાચીન કાળની સ્ત્રીયંત્ર ૧૬૦
 પુનર્વિવાહ વિચાર. ૧૬૩
 ઘર કાર્યની વ્યવસ્થા. ૧૬૭
 રાજની રાણીએ કેમ વર્તવું. ૧૭૦
 સ્ત્રીની અનાય વેળવણી
 કવિતા. ૧૭૧
 સ્ત્રીને છોકર થવું નથી તો
 બીજી કરતી કે કેમ. ૧૭૩
 સંતાન એટલે શું ને તેની
 ઉત્કંઠા. ૧૭૪
 વન્ધ્યત્વ યાને વાંઝીયા પછું. ૧૭૫
 ગર્ભાધાન. ૧૭૭
 રજો દર્શનનું બંધ થવું. ૧૭૮
 મોળ અને ઉલટી. ૧૭૯
 મોઢામાં યુકતું આવવું. ૧૮૦
 સ્તનનો ફેરફાર. ૧૮૦
 ભાવ અભાવ. ૧૮૧
 પેટમાં છોકરાનું પરકવું. ૧૮૨
 પેટનું વધવું. ૧૮૩
 ગર્ભિણીની માવજત. ૧૮૫
 ગર્ભાશયમાં બાળકની ઉત્પત્તિ
 ને પોષણ. ૧૮૬
 પ્રસૂતિ. ૧૮૭
 પ્રસૂતિનાં અગાડનાં ચિન્હો. ૧૮૮
 પ્રસૂતિની ત્રણ અવસ્થા. ૧૮૯
 પ્રસૂતિને મર્યાદાના ઉપાય. ૧૯૨
 બાલક ને પ્રસૂતિની તાત્કાલિક
 વ્યવસ્થા. ૧૯૨
 મરી ગયેલ ગર્ભનું લક્ષણ. ૧૯૪
 સ્ત્રીનાં કેટલાંક સાધારણ દરદો ૧૯૫
 પ્રદર અને તેનો ઉપાય. ૧૯૫
 યોનીકંઠ અને તેનો ઉપાય ૧૯૬
 કેટલું દુખવું અને તેનો ઉપાય. ૧૯૭

પેશાખમાં બળતરા ની ઉપાય.	૧૮૮
સ્તનપાક ને તેનો ઉપાય.	૧૮૮
પ્રમેહ ને તેનો ઉપાય.	૧૮૮
ઉપદંશ (ચાંદી) ને તેનો ઉપાય.	૨૦૦
કસુવાવડ ને તેનો ઉપાય.	૨૦૧
છોડ ને તેનો ઉપાય.	૨૦૨
સુવા રોગ ને તેનો ઉપાય.	૨૦૮
શ્ચીતું ખાલી જવું.	૨૦૯
ખાળ જન્મ.	૨૧૦
ધાવ કેવી રાખવી.	૨૧૨
ખાલ પાલન તથા રક્ષણ.	૨૧૩
નહાના ખાળકના રોગો.	૨૧૫
છોકરાનું પાલન કરવાની માયતરની ધરજ.	૨૧૬
શ્ચીમાં પ્રાચીન અર્વાચીન તથા વર્તમાન કારણો.	૨૧૮
શ્ચી ધન કોને કેહવું.	૨૨૦
ધર ધંધા વારતે સમજાએ રણવું જાણએ.	૨૨૦
પાક વિધિ (રસોઇ) કેમ બનાવવી.	૨૨૧
પાક સંસ્કાર (વૈશ્વદેવ) કે-વયસ.	૨૨૨
પિરસણ અને ભોજન વિધિ.	૨૨૩
શ્ચીઓનું શીયગત્રત કવિતા.	૨૨૪
વ્યભિચારિણીને ગૃહ કાર્યનો અધિકાર નથી.	૨૩૩

અગ્નિયવિધિ અને લોક-મા થતી શિક્ષા.	૨૩૪
પતિના અવગુણ જાનારી ખાર પ્રકારની શ્ચીઓ.	૨૩૫
એકતાલીય જાતની શ્ચીઓ વેશ્યા જેવી જાણવી.	૨૩૬
શ્ચીઓએ કેટલાંક અપલક્ષણ તજવાં.	૨૩૭
ધન્વિય સંયમ.	૨૩૮
નગણી નારીયોને ચાખકા કવિતા.	૨૩૮
દંપતી પ્રેમના ઉંચા વિચાર-ને શ્ચીની મોહિની.	૨૪૧
પ્રેમના આકર્ષણથી બંધાયેલાં શ્ચી પુરુષનો સંવાદ.	૨૪૩
દંપતીના પ્રેમની દૃઢતા અને પૂરી મીઠાસ.	૨૪૫
શ્ચીઓએ અવશ્ય તુલસી પૂજા કરવી.	૨૪૭
શ્ચી જાતિના વ્રતના દિવસો.	૨૪૮
ગૌરીના તહેવારો ને અગત્યની સૂચના.	૨૪૯
રોવા કુટુંબનો કુળો વિવાજ.	૨૫૦
કન્યાઓ અને શ્ચીઓમાં રમતી રમતો.	૨૫૧
સૂર્યેન્દ્ર સમજ સાથે.	૨૫૧
શ્ચીના અંગલક્ષણની પરિક્ષા.	૨૫૪

દ્વિતીય ભાગ-અનુક્રમણિકા.

૧ સતી-ઉમા-પાર્વતી	૧-૧૦	૩૭ પૃથા-કુન્તી	૧૨૫-૧૨૯
૨ ભક્તી	૧૦-૧૩	૩૮ ગાંધારી	૧૨૯-૧૩૦
૩ ઇંદ્રાણી	૧૩-૧૬	૩૯ દ્રૌપદી	૧૩૦-૧૪૧
૪ અદિતિ	૧૬-૧૭	૪૦ સુભદ્રા	૧૪૧-૧૪૩
૫ દેવહુતિ	૧૭-૨૧	૪૧ ઉત્તરા	૧૪૩-૧૪૫
૬ અનસુયા	૨૧-૨૭	૪૨ રેવતી	૧૦૬
૭ સાવિત્રી	૨૭-૨૮	૪૩ સ્વાહા	૧૪૬-૧૪૭
૮ સરસ્વતી	૨૮-૩૧	૪૪ ઝરતકાંર	૧૪૭-૧૫૦
૯ અરુન્ધતી	૩૧-	૪૫ ઉપા-આપા	૧૫૦-૧૫૫
૧૦ લોપામુદ્રા	૩૧-૩૩	૪૬ દુઃશલા	૧૫૫-૧૫૬
૧૧ ગાર્ગી	૩૩-૩૪	૪૭ કાદંબરી	૧૫૬-૧૬૩
૧૨ મૈત્રેયી	૩૪-૪૫	૪૮ પદ્મા	૧૬૪-૧૬૫
૧૩ અપાલા	૩૬-	૪૯ શાંતિલી	૧૬૫-૧૬૬
૧૪ અહલ્યા	૩૭-૩૮	૫૦ સંગા	૧૬૬-૧૬૭
૧૫ વેદવતી	૩૮-૪૦	૫૧ રેણુકા	૧૬૭-૧૬૮
૧૬ પાર્શ્વતી	૪૦-૪૧	૫૨ શતરૂપા	૧૬૮-૧૬૯
૧૭ અશ્રુમતી	૪૧-૪૨	૫૩ વિશ્વવાહા	૧૬૯
૧૮ ધૃતી	૪૨	૫૪ ધૌપા	૧૬૯
૧૯ દમયંતી	૪૩-૫૦	૫૫ વાગ્ય દેવી	૧૭૦
૨૦ તારામતી	૫૦-૫૬	૫૬ ચુલ્લકા	૧૭૦-૧૭૬
૨૧ ભાગવતી	૫૬-૫૮	૫૭ શકિમણી	૧૭૬
૨૨ મદાલસા	૫૮-૬૪	૫૮ વિદુલા	૧૭૬-૧૭૯
૨૩ નમદા	૬૪-૬૬	૫૯ સુભાચના	૧૭૯-૧૮૧
૨૪ કાશિકા	૬૭-૬૮	૬૦ મરીચી	૧૮૧-૧૮૪
૨૫ કૃષ્ણ	૬૮-૭૨	૬૧ મહાશ્વેતા	૧૮૪-૧૮૬
૨૬ સુમિત્રા	૭૨-૭૪	૬૨ ભામતી	૧૮૭-૧૮૮
૨૭ સીતા	૭૪-૮૦	૬૩ નાચી	૧૮૮-૧૮૯
૨૮ શબરી	૮૦-૮૧	૬૪ ઉભય ભારતી	૧૮૯-૧૯૧
૨૯ શકુન્તલા	૮૧-૮૩	૬૫ લીલાવતી	૧૯૧-૧૯૨
૩૦ સુકન્યા	૮૩-૮૮	૬૬ લીલાવતી (ખીજ)	૧૯૨-૧૯૪
૩૧ શર્મિષ્ઠા	૮૮-૧૦૧	૬૭ મહીયરી લીલાવતી	૧૯૪-૧૯૫
૩૨ દેવયાની	૧૦૧-૧૦૫	૬૮ પ્રભાવતી	૧૯૫-૧૯૬
૩૩ સાવિત્રી	૧૦૫-૧૧૪	૬૯ દુર્ગાવતી	૧૯૬-૧૯૮
૩૪ તારા	૧૧૪-૧૧૬	૭૦ ચંદ્રપ્રભા	૧૯૮-૧૯૯
૩૫ મદોદરી	૧૧૬-૧૧૮	૭૧ સત્યવતી	૧૯૯-૨૦૧
૩૬ સત્યવતી	૧૧૮-૧૨૫	૭૨ ચંદા	૨૦૧-૨૦૨

૭૩ મહાલક્ષ્મી	૨૦૨-૨૦૩	૧૦૧ મુન્યેડળ	૨૮૨-૨૮૩
૭૪ શરતસુંદરી	૨૦૩-૨૦૪	૧૦૨ ચીલ્લણા	૨૮૩-૨૮૪
૭૫ હેમંતકુમારી	૨૦૪-	૧૦૩ સીતા	૨૮૪-૨૮૫
૭૬ કૃષ્ણકુમારી	૨૦૫-૨૦૬	૧૦૪ બ્રાહ્મી અને સુંદરી	૨૮૭-૨૮૮
૭૭ વીરધાત્રીપત્ની	૨૦૬	૧૦૫ શિવાસતી	૨૮૮
૭૮ વિમળાદેવી	૨૦૬-૨૦૮	૧૦૬ નંદ્યંતી	૨૮૯
૭૯ કર્મદેવી	૨૦૮-૨૦૯	૧૦૭ શેલિણી	૨૯૨
૮૦ ભદ્રી કર્મ દેવી	૨૧૦-૨૧૧	૧૦૮ રતિસુંદરી	૨૯૫
૮૧ રાણકદેવી	૨૧૧-૨૧૩	૧૦૯ મુળસા	૨૯૭
૮૨ રાણુલ-રાજેમતી	૨૧૪-૨૧૭	૧૧૦ મદનરેખા	૩૦૦
૮૩ સેતારાણી	૨૧૭-૨૨૨	૧૧૧ યક્ષા	૩૦૪
૮૪ મુગસુંદરી	૨૨૨-૨૨૪	૧૧૨ યક્ષદાતા	૩૦૪
૮૫ ગોરીબાઈ	૨૨૪-૨૨૫	૧૧૩ ભુતા	૩૦૪
૮૬ મીરાંબાઈ	૨૨૫-૨૩૨	૧૧૪ ભુતદાતા	૩૦૪
૮૭ જયશાં ઓડણી	૨૩૨-૨૩૭	૧૧૫ સેણા	૩૦૪
૮૮ વીરમતી ચાવડી	૨૩૭-૨૪૩	૧૧૬ વેણા	૩૦૪
૮૯ માતતી	૨૪૩-૨૪૬	૧૧૭ રેણા	૩૦૪
૯૦ પદ્મજી	૨૪૬-૨૬૮	૧૧૮ શ્રીમતી	૩૦૬
૯૧ દેવરિમતા	૨૪૮-૨૫૫	૧૧૯ મૃગનયતી	૩૦૮
૯૨ મીનલદેવી	૨૫૫-૨૫૮	૧૨૦ ઝવેરખા	૩૦૮
૯૩ જ્યા	૨૫૮-૨૬૦	૧૨૧ રૂપ સુંદરી	૩૦૯
૯૪ વીરા	૨૬૧-૨૬૨	૧૨૨ ભવાની	૩૧૧
૯૫ માયાદેવી	૨૬૨-૨૬૩	૧૨૩ સદુખા	૩૧૩
૯૬ સંયુક્તા	૨૬૩-૨૭૧	૧૨૪ મૈનાંબતી	૩૧૪
૯૭ કામલતા	૨૭૩-૨૭૮	૧૨૫ સરદારખા	૩૧૮
૯૮ સુભદ્રા	૨૭૮-૨૮૦	૧૨૬ મરિયમ	૩૨૦
૯૯ શ્રીદેવી	૨૮૦-૨૮૧	૧૨૭ આમેના	૩૨૧
૧૦૦ જ્યેડળ	૨૮૧-૨૮૨	૧૨૮ સતીનામં રમણ કવિતા	૩૨૩

સતિ ધર્મ-પતિ સેવા.

પ્રથમ ભાગ.

મંગળાચરણ-(શાર્દૂલ વિકિર્ણ વૃત.)

સ્વસ્તિશ્રી સુખરૂપ એક અમર, શ્રેણી પતિ જે દિસે,
બ્રહ્મા, ઇંદ્ર, કૃણીંદ્ર, રૂદ્ર, વરુણ, ક્યથેં સમાધી વિષે;
અદૈતા મૃતપાનથી કાળ શકે, આનંદના કંદને,
વંદું વિશ્વપ્રકાશ રૂપ વિભુ તે, શ્રી સમ્યક્દાનંદને. ૧

પ્રારંભે શુભ કાર્યમાં પ્રયત્ન જે, પૂનપ પ્રેમે ખરે,
ને નાના વિષ ઝડપે નિદિ પાત તે, પ્રયુક્ત વ્યુહો હરે;
આપે ઇંદ્ર પ્રતાપ અર્ચન વડે, વણી તણા કંદને,
વંદું આદિ ગણેશ રૂપ વિભુ તે, શ્રી સમ્યક્દાનંદને. ૨

જે છે દેવિ સરસ્વતિ જગ વિષે, સદાત ઇન્દ્રધરી,
વીણા પુરતક ધારણી ભગવતી, વિખ્યાત વિશ્વંભરી;
આપે શક્તિ અનેક ભક્તિ કરતાં, જે બુદ્ધિના મંદને,
વંદું વાણિતણા સ્વરૂપ વિભુ તે, શ્રી સમ્યક્દાનંદને. ૩

જે ધારે ગુણેશરી અવનતા, દેહો અજન્મા છતા,
નાના વિદ્યુતો તણા જગમાં, જોયા કદિ ના હતાં;
ભક્તોની બહુ બીડ ભંજન કરે, તે આણી આકંદને,
વંદું હું અવતાર રૂપ વિભુ તે, શ્રી સમ્યક્દાનંદને. ૪

જે સૂર્યાદિ થડો દિસે નમ વિષે, જ્યોતિઃ સ્વરૂપે બહુ,
તે સર્વે ભગણાદિ ખેચર લહે, એનીજ સત્તા સહુ;
ધારે બૂ ભુવનાદિ શક્તિ કિરણે, નાધાર નિરપંદને,
વંદું સર્વ પદાર્થ ધારક વિભૂ શ્રી સમ્યક્દાનંદને. ૫

કન્યા કેળવણી.

ઢાહરો—મહું ભણાવો પુત્રને, તો શાણી થનાર;
સદૈવ સુખ પામી કરે, આશિર્વાદ ઉચ્ચાર.

પ્રાચિન મહિલાઓ મોટા વિદ્વાન આચાર્યોની સાથે વાદવિવાદ કરી પોતાની વિદ્વતા ભરેલી યુક્તિ પ્રયુક્તિથી તેમને પરાસ્ત કરવી પણ હાલ તે સંઘર્ષ ઉધી ગયું છે. સ્ત્રી કેળવણીની જેમ ઘણું દર-જે ખામી છે, તેમ કન્યા કેળવણી પણ વારસદારના અભાવને લીધે મોટા ભાગે રંડાઈ ગયા જેવી દશામાં આવી ગઈ છે. જે કે આજ કાલ કન્યા કેળવણીની ઘણી અગત્યતા જણાવનારાં ભાષણો ઠેકાણે ઠેકાણે થાય છે, તેથી કન્યા કેળવણીની ઘણી જરૂર છે. એટલું ઘણું ભાગે લોકોના સમજવામાં આવ્યું છે પણ જેટલી પુરૂષ વર્ગમાં કન્યા કેળવણીની અગત્યતા જણવામાં આવી છે તેટલી સ્ત્રીવર્ગમાં કન્યા કેળવણીની અગત્યતા જણવામાં આવી નથી; અને તેથીજ સ્ત્રીઓ પુરૂષો કરતાં કન્યાઓને નિશાળે મોકલવામાં વિશેષ વાંધો લે છે. પરંતુ જેમ જેમ કન્યા કેળવણીની અગત્યતા તેઓના જણવાનાં આવતી જશે, તેમ તેમ તેઓના મનનું અવળું વલણ મટી કન્યા કેળવણીને અનુકૂળ પડતું થશે. કન્યા કેળવણીનો વિશેષ પ્રચાર થવા માટે સરકાર તરફથી તેને લગતાં અસંખ્ય સાધનો જે કે પૂરાં પાડવામાં આવે છે તોપણ તે આંતરે બરાબર ફળીભૂત થતાં જોવામાં આવતાં નથી. આનું કારણ એજ કે વ્યવહારોપયોગી તેમ નીતિ ગ્રંથોની ખામી છે. જુઓ કે જે ગામડામાં પચ્ચીસ કન્યાઓની સરાસરી હાજરી આવી હશે તેવા ગામડાં કન્યાશાળા ઉઘાડેલી છે. તેમાં કન્યાઓને વાંચવા લખવા ઉપરાંત ભરત ભરતું વગેરે શિખવવામાં આવે છે. તેઓને વર્ષમાં એક જ વખત કપડાંના રેઝઓ તથા ચોપડીઓ વિગેરેનું ઇનામ આપવામાં આવે છે. કન્યાને હાથે જે ભરત ભરવામાં આવ્યું હોય તે ભરત ભરેલ કપડું પણ તેનેજ આપી દેવામાં આવે છે, તેઓને શિખવવાનું કામ પણ ફેટકીક જગોએ સ્ત્રી મેહેતીજ (હેડ મીસ્ટ્રેસ) તરફથીજ લેવામાં આવે છે, તેમ મુંગઈ જેવા શેહેરોમાં સ્ત્રીઓને માટે હાઈસ્કૂલો પણ સ્થાપવામાં આવી છે. આ પ્રમાણે કન્યા કેળવણીના સંબંધમાં ઘણી મહેનત લેવામાં આવે છે; તો પણ હજી તેનો બહોળો ફેલાવો થયો નથી.

હાલના જમાનામાં સ્ત્રીમાં કેળવણીની ખામીને લીધે સ્ત્રીઓ પર કેવા કેવા આરોપો મુકવામાં આવે છે સ્ત્રીઓને એવાં સર્ટિફિકેટો મળે છે કે “આર મળે જ્યાં ચોટલા, ત્યાં વાળે ચોટલા.” ત્યારેજ પુરૂષોમાં કેળવણી હોવાને લીધે કહેવાય છે કે, “પંચ મળે ત્યાં પરમેશ્વર” પ્રિય બંધુઓ! સ્ત્રીઓને આગળના જમાના અનુસાર

કેળવવામાં આવે તો હું સ્પષ્ટ કહું છું કે, સ્ત્રીઓ ઉપર, ઉપર જણાવેલા મુકાતા આરોપો થોડા વખતમાં દૂર થતાં આપણી નજરે જોશું.

આપણા એક વિદ્વાન વક્તાએ જણાવ્યું છે કે, પુત્રીને સાતથી તેર વર્ષની ઉંમર સુધીમાં સાંસારિક અને ધાર્મિક જ્ઞાન સાથે પાક-શાસ્ત્ર, વૈદકશાસ્ત્ર વગેરે શિખવવું. તેને હું અક્ષરસઃ મળતો આવું છું. પુત્રીને પરણાવ્યા પછી પણ બપોરના એ કલાક કેળવવામાં આવે તો તે ઉમ્મર અનુભવને એટલે ક્રિયા કરવાનો વખત છે, તેમાં તે જ્ઞાન ધણું કિંમતી થઈ પડે.

સ્ત્રી એ ઘરનો પ્રધાન છે. કોઈ પણ રાજ્ય વ્યવસ્થા પ્રજા અને રાજા એ ઉભયને સુખકર, કલ્યાણકર અને ઉદયકર થાય, એવી કરવી હોય તો, પ્રધાન કેળવાયેલા હોવો જોઈએ. જેમ કે આખા હિંદુસ્તાનમાં રાજ્યો જે કંઈ પણ સારી રીતે ચાલે છે, તે નહિ કે તેઓના રાજા વિદ્વાન છે કે બુદ્ધિવાન છે. પરંતુ તેના પ્રધાનો શાણા અને કેળવાયેલા હોય છે. જે રાજ્યમાં પ્રધાન સારા ન હોય તે રાજ્યમાં વ્યવસ્થાની જગોએ અંધેર ચાલે છે, અને થોડા વખતમાં તે રાજ્ય પાંચમાસ થાય છે. આ સર્વ કોઈને જાણીતું છે તેમજ જે રાજ્યમાં પ્રધાન ડાહ્યા છે, તે રાજ્ય પોતાની સ્થિતિ સુધારી શકે છે. એટલુંજ નહિ પરંતુ તે વધારી પણ શકે છે. આ ઉપરથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે, રાજા કરતાં પ્રધાન વિશેષ કેળવાયેલા હોવા જોઈએ. રાજ્યની માફક ઘર એક રાજ્ય છે, એને આપણે ગૃહરાજ્ય કહેશું, હવે જેમ રાજ્યમાં રાજા છે. તેમ ગૃહરાજ્યમાં પુરુષ એ રાજા છે, અને રાજ્યમાં જેમ પ્રધાન છે તેમ ગૃહરાજ્યમાં સ્ત્રી એ પ્રધાન છે પરંતુ રાજ્યમાં તો પ્રધાન ડાહ્યા હોય છે; તેને લીધે રાજ્ય સુધરે છે, પરંતુ ગૃહરાજ્યમાં સ્ત્રીરૂપ પ્રધાન ઘણે ભાગે મુર્ખ હોવાથી હિંદુ ગૃહરાજ્યો ઘણાએક પાંચમાસી પામે છે, અને કેટલાએક દુર્વ્યવસ્થાથી બેડાત્ર થઈ ગયાં છે, અને થાય છે. પ્રજાને પણ પ્રધાન સારો હોય તો, શાંતિ કે સુખ મળે છે, તેમજ ગૃહરાજ્યમાં સ્ત્રીરૂપ પ્રધાન સારો હોય તો, પ્રજાને એટલે સંતતિને શાંતિ અને સુખ પ્રાપ્ત થાય છે.

સ્ત્રી એ મિત્ર છે, ગમે એવી ગુણ બાબત પણ આપણા ખરા મિત્ર પાસે પ્રગટ કરીને તે સંબંધી યોગ્ય સલાહ આપણે મેળવીએ છીએ. પરંતુ એવો કોણ મિત્ર છે કે જે આપણી આખી જીંદગી સુધી આપણી પાસેજ રહે અને જીંદગી પછી પણ જે આપણેજ રહે! એવી તો એક માત્ર આપણી સ્ત્રી છે. તે જ કેળવાયેલી

હોય તો આપણને તેના તરફથી ગૃહરાજ્યના રાજ્ય કારભારમાં તેમની યોગ્ય સલાહ મળે માટે ધીજીને મિત્ર કરવા કરતાં મને એમ લાગે છે કે સ્ત્રીને સારી રીતે કેળવી, મિત્ર તરીકે તૈયાર થયેલી જોઈ, એ વધારે સારું છે.

પિતા અને માતા કરતાં કેળવાયેલી સ્ત્રી અધીક છે. માતા એ આપણા શરીરનું રક્ષણ કરે છે, પિતા એ આપણને હિંદનો માર્ગ બતાવે છે, તેમ કેળવાયેલી સ્ત્રી આપણી ભોજન વ્યવસ્થા આદી ક્ષણમાં કાર્યોમાં કેવળ તેજ પ્રમાણે અને માતા તો માત્ર આપણે પ્રરુપ્યાં ન હોઈએ તેની પહેલાં દશથી પંદર વર્ષ સુધી આપણી રક્ષા કરે છે; પરંતુ સ્ત્રી તો આખી જીંદગી સુધી આપણું કામ ભજવે છે, તેમજ દિલકારક કામમાં તેમની સલાહ પણ આખા જીવન સુધી મળે છે. આ બે કાર્યો ઉપરાંત શાસ્ત્રકાર લખે છે કે, ખેદને ખેદ પગાડી એટલે દૂર કરી ચિત્તને રમાડે છે, એટલે રંજન કરે છે, માટે આ અપેક્ષાએ બંનેનાં સ્ત્રી એ માતા તથા પિતા ઉભય ઉપરાંત આપણો એક સદાનો મિત્ર છે.

સ્ત્રી, એ ખાસદુ, અર્ધાંગના અને પૂર્ણાંગના છે. કેટલાએક સ્ત્રીને ખાસદુ ગણે છે, ને તે પણ એક યાત્રા પગનું અર્થાત્ ગુલામોથી પણ હલકી નો પછી ચાકરોથી હલકી હોય એમાં આશ્ચર્ય શું? અને એવું ગણી તેનું કામ પતિની યોગ્ય કે અયોગ્ય આજ્ઞા ઉઠાવવી, એટલું ગણી ઘર કામમાં વાસીદું વાળવું, છાણ લઈ આવી છાણા બનાવવાં, અને જેવી તેવી પણ રસોઈ કરી આપવી તે ઉપરાંત છોકરાં જન્મી તેને પાળવાં પોષવાં, અને એક અમલુ ગુલામડી તરીકે કામ કરવું, પરંતુ શાસ્ત્રકાર કહે છે કે સ્ત્રી અર્ધાંગના છે. સદ્ગુણી સ્ત્રી એ પુરુષથી જુદી નથી. એટલે કેટલા એક એમ સમજતા હોય કે, સ્ત્રીઓને કેળવણી આપવાથી આપણે નીચા થઈ જઈએ.—નહિ નહિ બહુજાન સ્ત્રી એ અર્ધાંગના છે. પુરુષ અને સ્ત્રી એ બંનેનું આદ્યું આદ્યું અંગ ગણીને જે વ્યક્તિ બને છે, તે આખી વ્યક્તિ ધર્મમાં એક મણસ છે, અને સ્ત્રીની કેળવણી કે પુરુષની કેળવણી, સ્ત્રીનું ધન કે પુરુષનું ધન, એ રાધણું સરવાળે એકનું જ ગણાય છે.

ભુજંગી છંદ.

* વધુ શીખશે સર્વદા જ્ઞે સુવિદ્યા, વધુ સર્વદા તો થશે નાથ હૃદય x

સહ સાધશે કામ સારા વિચારે, બણી કામિનીથી સરે અર્થ ચારે. ૧
બલી તો થશે જો હશે તે બણેલી, પદ્મ સદ્ગુણે શીખિ સારી બનેલી;
વિચારી વિવેકે વસૂ વાવરીને, દયાથી વિદ્યાદાન દો દીકરીને, ૨
ઘણું આપીએ જો ધરાયું ધડગી, પગી તેની પાસેથી લેશે પડાવી;
નહિ ઉતરે પાર તેથી તરીને, દયાથી વિદ્યાદાન દો દીકરીને. ૩
સદા સદ્ગુણી જ્યાં હશે ત્યાં સમાસે, ખરા બોલી તે બોલશે તે ખમાશે;
સ્વભાવેથી શોભાવશે સાસરીને, દયાથી વિદ્યાદાન દો દીકરી ને. ૪
કગાધ થકી તે કદીના કગશે, દયાથી ન વૃત્તિ કદાપી કગાશે;
છળે કાણુ તેને જશે છેતરીને, દયાથી વિદ્યાદાન દો દીકરીને, ૫
મળે મોટી વિદ્યા થકી માણુસાઈ, ટળે તેથી અગાનને આગસાઈ;
નહિ ફેલ મધ્યે ફસે તે ફરીને, દયાથી વિદ્યાદાન દો દીકરીને. ૬
ન પડોયે હમેશાં પુરું હોય પદ્મું, કદી કાળ કાંડ થકી જાય કલ્હું;
નિભે તોય ભંડાર વિદ્યા ભરીને, દયાથી વિદ્યાદાન દો દીકરીને. ૭
સુવિદ્યાથી સંતોષને સુખ પામે, સુવિદ્યાથી સારી સદા કીર્તિ જામે;
સુવિદ્યા થકી ધૈર્ય રાખે ધરીને, દયાથી વિદ્યાદાન દો દીકરીને. ૮
સુવિદ્યા રાખીની પડે સુખ આપે, સુવિદ્યા કુમારી તણાં કષ્ટ કાપે;
સુવિદ્યાથી સંભાળી દેખે ડરીને, દયાથી વિદ્યાદાન દો દીકરીને. ૯
બણેલી બલી ભાત આસે સંભાળી, બણેલી ગણાશે સદા સદ્ગુણી;
સુખે સંપને રાખશે સંધરીને, દયાથી વિદ્યાદાન દો દીકરીને. ૧૦
બલી ભાત જેણે ન વિદ્યા બણાવી, પ્રિતા માતને પાપથી પેટ આવી;
અતી શાપ આપે પીડા ઉચરીને, દયાથી વિદ્યાદાન દો દીકરીને. ૧૧
નહિ જે બણી તે નકી નેણુ હીણી, સતી સદ્ગુણે તે રાકે કેમ વીણી;
અરે એજ માટે અતી આદરીને, દયાથી વિદ્યાદાન દો દીકરીને. ૧૨

વસંત તિલકા.

વિદ્યા વિનોદ વિભુ વસ્ત્રભૂષણ વધારો,
વેશ્યા વિલાસ વિખરાદ વૃથા વિસારો;
વેગે વળી વિદ્વજ વૈર વિકાર વાળો,
વીર વૃત્તે વિનયથી વંચવા વિચારો,

૧૩

ઉપરની બાબતમાં વિચાર કરીએ તો સમજવામાં આવે છે કે,
ઘણી હિંદુ સ્ત્રીઓમાં કન્યાનાં લગ્ન છ, સાત કે આઠ વર્ષની નાની
ઉમ્મરમાં કરવામાં આવે છે અને દશ અમર અગિયાર વર્ષ થયાં કે
તરત તેને સાસરે જવાની જરૂર પડે છે, એટલે તેની કેળવણી ત્યાં-
થીજ અટકે છે અરે ! નાની જાળકીઓ ઘર આગળ તોફાન કરે

અને આડી અવળી અથગ્રાઇ કનેડે તેના કરતાં નિશાળે જ્ય તો સાઈ એવા વિચારથી અથવા ધનામની લાલચથી તેમનાં માઆપો પોતાની કન્યાઓને નિશાળે મોકલે છે. પણ અમારી પુત્રી બધી ગમ્મીને ડાહી થાય એવા હેતુથી તો થોડાંજ માઆપો મોકલતાં હશે.

વિદ્યા મંદિરમાં પ્રવેશ.

અંદરનો ભાવાર્થ સમજ્યા વિના એક આળી લાયઝેરીનાં પુસ્તકો જીજ્ઞાસે કર્યો હોય તો તે પણ કાંઈ ઉપયોગનાં ગણાય નહિ. ઉપર ઉપરથી કદિપણ સમુદ્રનાં રત્નો મળી શકતાં નથી. તેનો જ્યારે તેની અંદર ધસે નીચે પ્રવેશ કરીએ તોજ જેમ હાથમાં આવે તેમ વિદ્યા મંદિરની બહાર આસપાસ આંટા દેવાથી કાંઈ વળતું નથી. તે તો જ્યારે અંદર પ્રવેશ થાય ત્યારેજ જીંદગીને સુધારી દેનાર તત્ત્વ વિચારોનો લાભ થાય છે. બહેનો ! જેમ પોપટિઆ જ્ઞાનથી કાંઈ દહાડો વળતો નથી. તેમ 'અધુરી કેળવણીથી પણ સાઈ પરિણામ આવતું નથી. અરધીપરધી વિદ્યા બહુ ભયંકર છે. આપણા કેટલાક જૂના વૃદ્ધ પુરૂષો આજની કેળવણી ઉપર દોષ મૂકે છે. તેનું આજ કારણ છે. “અદ્યપજ્ઞાન તે અનીહાણુ” વિદ્યારૂપી ઝરાના સમાગમમાં આવી તેમાં સારી રીતે તૃપ્તિ મેળવવી, અથવાતો એક ટીપું પણ મેળવતું નહિ એ વધારે સાઈ છે. એ ઝરાનો એવો ગુણ છે કે તેમાંથી થોડો ધુંટડો લેવાથી માથું દરી જાય છે. અને જેમ જેમ વધારે પીવામાં આવે તેમ તેમ મદ ઉતરતો જાય છે. પ્રખ્યાત મંહારાજ યોગિરાજ ભૃત્કરિએ કહ્યું છે કે—

યદાર્કિચિજ્ઞોહ દ્વિપદ્મમદાંધઃ સમભવં,

તદાસર્વજ્ઞો સ્મિત્યભવદ્વલિત્તમમનઃ ॥

યદાર્કિચિર્કિચિ દુષ્ક્રમેન સકાશાદવગતં

તદામૂર્ત્વોદ્ધિસ્મિતિજ્વર ઇશ્વરદોમેન્ય પગતઃ ॥

ભાવાર્થ:—જ્યારે હું થોડું બણુવા શિખ્યો ત્યારે હાથીની પેડે મદાંધ થઈ ગયો; અને હું સર્વજ્ઞ છું એવી રીતે મારું મન ગર્વિષ્ઠ થઈ ગયું. પાછળથી જ્યારે પડિતો પાસેથી કાંઈક કાંઈક વધારે સમજવા લાગ્યો, ત્યારે હું મુર્ખ છું, એવું માલમ પડ્યું, અને જેમ તાવ ઉતરી જાય તેમ મારો મદ જતો રહ્યો.

માટે આ બ્યવહારમાં શ્રેષ્ઠ સુખનું પાત્ર થવું હોય તો પુરી અને ખરી કેળવણી સેવાની જરૂર છે. સમ્યક્તા, ઉદારતા, સુજનતા,

ગંભીરતા, ધીરતા, અને સરસતા વીગેરે ઉત્તમ ગુણો જે માણસને આભૂષણ રૂપ છે, તે વિદ્યા દેવીની સંપૂર્ણ કૃપા વિના કદિ આવતા નથી. તો મારી સ્વદેશી બહેનો ! આપણા પોતાના બન્ના માટે, આપણા દેશની ખાતર અને આખા સંસારના હિતને માટે તમારે ઉત્તમ શિક્ષણ પદ્ધતિથી કેળવાવું જોઈએ. આ મારી પુનઃ પુનઃ બલામણુ છે.

કુમારિકા કર્તવ્ય.

કુમારિકાએ હમેશાં પોતાના વડિલો ઉડે તે વખતજ રાત્રિના પાછલા પ્રહરમાં નિદ્રાનો ત્યાગ કરી જાગ્રત થવું અને ઇશ્વરનું સ્મરણ કરવું. સ્મરણ કરતી વખતે ઇશ્વર પાસે ખરા અંતઃકરણથી એવી માગણી કરવી કે તે આપણને અંતીતિના આચરણથી અગગે રાખી, હમેશાં નીતિના સંબંધમાં જોડી રાખે આમ કરવાથી દિલ ધણું નિર્મળ રહે છે, પાપાચરણના નિચારો એની મેજે અટકી જાય છે, અને સ્વધર્મ ઉપર સદૃઢ આસ્થા બેસે છે. ત્યાર પછી પોતાની વહાલી માતા સાથે ઘરના કામકાજમાં જોડાવું એટલે વાસીદાં વાળવાં, વાસણો અજવાળવાં, વગેરે કાર્યો માતાની આજ્ઞા પ્રમાણે ઘણું ઉત્સાહથી કરવાં. રસોઇ કરવામાં આતુરી મેળવવી તેમજ દાણા સોવા, ઝાટકવા, તેને કેકાણે પાડવા, ઘરમાં અટ્ટી અવગી રખડતી જણુસોને યોગ્ય ગોઠવણથી ગોઠવવી તથા મુંદરે રીતે બરતાં તથા શીવતાં શીખવું. માથાપની આજ્ઞા ધગરં સ્વેચ્છાનુસાર બહાર ફરવું નહિ અને વખતસર સદ્ગુરુની સમીપમાં વિદ્યા સુંપાદન કરવા માટે પ્રાપ્ત થવું. વળી આપણા આયં જનોએ બાળાઓ માટે રમવગમતના તહેવારોના દિવસો મુકરર કરેલા છે, તે તહેવારોમાં કેટલાએક ધર્મનો મર્મ સમાયેલો છે. જેનું રહસ્ય ન જાણતાં ફક્ત ઉન્મતાઇ અને હુલ્લસાઇમાંજ ઘણી બાળિકાઓ પોતાનો અમુલ્ય વખત ગુમાવે છે.

પુત્રી શિક્ષા.

હે પુત્રી ! હવેથી તું પિતાના ઘરની પુત્રી મટીને સસરાના ઘરની વહુ થવાની છે. માટે એ દશાનું રક્ષણ કરવાને તું હમેશાં સાવધ રહેજે. માણુઓ હાંસી કરે એવા બાળપણના ખેલ કરીશ નહિ, કેમકે હવે તારી એવી એટલા સાસરીઆંને સંતોષ કારક નહિ થાય. સાસરે ગયા બાદ ઘરના કામકાજમાં ચિત્ત નહિ રાખવાથી તે કામ આગળ જતાં પણ આવડતું નથી. અને ધરના માણુસોની છબ્બાંને પાત્ર થવું પડે છે. કામ કરવામાં દિલ ચોરવાથી સગીરની જોઇએ તેવી ચંદન વસન

શક્તિ અટકતાં શરીરમાં ખરું દિલ રાખવાથી તે કામ આવડે છે. ધરના માણસો પ્રેમ રાખે છે. અને શરીર પણ કસરત થવાથી નીરાળી રહે છે. માટે સાસુ, સસરા, નણુંદ, જેડ તથા દિવર વિગેરે માન્ય જનને યોગ્ય વર્તણૂકથી વશ કરવાં, પતિની પરિચર્યા કરવામાં સાવધ રહેવું, એટલે રાત્રિના પાછળા પ્રહરમાં પતિ પહેલાં ઉઠી મુખ શુદ્ધિ કરી પથારી ઉપાડી ઘર સાફ કરવું, પછી રસોડાની અંદરના તમામ વાસણો માંજ ચુકાને લીંપી સાફ કરવો, ઘરમાં વપરાતી જાણસો જેવાંકે ધી, તેલ, ધાન્ય. વગેરે તપાસી જવું; ત્યાર બાદ શુદ્ધ જળથી સ્નાન કરી સ્વચ્છ થઇ સાસુ સસરાને નમન કરવું અને તે પછી વસ્ત્રાલંકાર ધારણ કરવા પોતાની વિચક્ષણતા વાપરેલી ઉત્તમ રસોઈ તૈયાર કરી ઘરનાં માણસોને જમાડવા પતિએ ભોજન કર્યા બાદ પોતે ભોજન કરવું. એ પ્રમાણે સવાર સાંજ ઘરને સાફ કરી રસોઈ કરી ઘરના માણસોને જમાડવા, બાદ પોતે જમવું. પછી શૈયા કરી પતિની સેવામાં સાવધાન થવું.

વળી કુલવાન સ્ત્રીએ મન, વચન, અને કર્મથી પતિની આજ્ઞાનું પાલન કરવામાં દારી રૂપ બનવું, ઉંચે સરે, કંઠાર તથા અપ્રિય બોલવું નહિ, ડાઘની સાથે વાદ કરવો નહિ, ઘરેણું ઘડાવવાં વગેરેનો કંકાસ કરી, પતિને, કદિ પણ કંટાળો આપવો નહિ, અવિવેક, ક્રોધ, હર્ષ તથા ગદિલપણનો ત્યાગ કરવો, પારકી નિંદા કરવી નહિ, ઇશ્વરપર આરથા રાખતી, સાદસ, ચોરી, અલંકાર અને વિષયોમાં પ્રસાવું નહિ, પતિને પ્રેમ મધુર બાપણ અને અનુકૂળ આચરણથી વશ કરવો, કેમકે પતિ સમૂન પાલન કરનાર તથા પ્રેમ રાખનાર આ દુનિયામાં બીજું કોઇપણ સગું નથી. માટે જ્યારે પોતાનો પતિ પરદેશ ગયો હોય ત્યારે સુંદર શૃંગારો કે જે ફક્ત પતિનું ચિત્ત પ્રસન્ન કરવાને માટેજ છે તેનો ત્યાગ કરવો.

કહ્યું છે કે--

ક્રીડાં શરીર સંસ્કાર સમાજોત્સવ દર્શનમ્ ।

હાસ્યં પરગૃહેયાનં ત્યજે દ્વોષિત ભર્તૃકા ॥

બાવાર્થ:—જેનો પતિ પરદેશ ગયો હોય એવી સ્ત્રીએ ક્રીડા, શરીરપર સજવાના શૃંગાર, મિલાવડાની ધામધુમ જોવાની ઇચ્છા, હાસ્ય તથા પારકે ઘેર જવાનો ત્યાગ કરવો જ્યારે પતિ પરદેશથી આવે ત્યારે શૃંગારો ધારણ કરવા અને અંતઃકરણમાં આનંદ રાખ-

વો; ગુરુજનને નમન કરી પોતાની પાસે એકાંતમાં આવેલા પતિનો સત્કાર કરી તેનું કુશળ પૂછવું. પતિ બહાર ગયો હોય અને ત્યાંથી ઘરમાં આવે એ વખત ઉડી ઉભા થવું. તેના ચરણ સામી નજર રાખી નમ્રતાથી બોલવું અને હુંકામાં તેના વિરહ કોઇપણ કાર્ય કરવાની ઇચ્છા રાખવી નહિ. પતિ બન્ને ગરીબ હોય અગર શ્રીમાન હોય, મૂર્ખ હોય, અથવા વિદ્વાન હોય અને પાપી હોય કે પવિત્ર હોય તોપણ તેને પરમેશ્વર માની અનુકૂળ પણે વર્તનારી સ્ત્રી આ લોક અને પરલોકનાં સુખ ભોગવનારી થાય છે.

વહાણી દીકરી ! સારા આચરણવાળી સ્ત્રી કુટીન ગણાય છે, અન્યથા આચરણ કરનારી પુત્રી પોતાનાં માવતરની આખરને કલંક લગાડે છે, તથા પોતાની અપદ્ધિતિ કરાવે છે. માટે રસ્તામાં તેમજ એકાંતમાં કોઇ પરપુરુષ સામે દૃષ્ટિ પણ ફરવી નહિ તો પછી વાતચિત ન કરવી એમાં તો શુંજ કહેવું ! પરપુરુષ પાસે ઉભવાથી અથવા કંઈપણ બોલવાથી જ્ઞેનરાં મરણ મુજબ ગોડવણ કરી વાતો ચલાવે છે. અને તેની ખજર પડતાં પતિના મનમાં પણ બોરી શંકા આવે છે તેથી દંપતીના સ્નેહનો ભંગથવનો સંભવ રહેછે.

પતિ એ સ્ત્રીનું જીવન છે, તેની તથા તેનાં ત્રિકટ સગાંઓની આજ્ઞાનું કદિપણ ઉલ્લંઘન કરવુંજ નહિં. જેકાણીને વડિલ ગણ્યું તેનું માન જળવવું અને દેરાણીને સખી સમાન ગણી તેના પર હમેશ પ્રેમ રાખવો, સાસરીઆમાંથી કોઈ માવતર તરફનું વાંકુંચુંકું બોલે તો તે મુંગે મોહોડે સહન કરવું એટલુંજ નહિં. પણ તે માવતરના જરા પણ રોષ રાખવો નહિ અને કોઇ વખત તે વાત પાછી જણાવવી નહિં. ઘરમાં કોઈ છાતી વાત કરતાં હોય તો પાસેના ઘરમાં ગુપ્ત રીતે રહી તે સાંભળી નહિં. અને જી. શકે તો તે માવતર પર બિલકુલ ધ્યાન નહિં આપતાં બીજા કામમાં વળગવું; વિનાકારણ વચમાં બોલી ઉઠવું નહિ, બોલવાની ખાસ જરૂર જણાય તો વિનય સહિત હુંકામાં ઘણા સારવાળાં કામગ વચનો બોલવાં. તમામ સંબંધીઓ સાથે મર્યાદા અને સલાહ સંપત્તી વર્તવું. વિવાહ વગેરે ઉત્સવોની અંદર વેગમાં આવી ઉચ્છૃંખલ થઈ ફરવું નહિં, પોતાના ઘરમાં જે સુખ હોય તેમાંજ સંતોષ માનવો, પારકું સુખ જોઈ તેની અદેખાઈ કરવી નહિ. તથા પ્રાણ જતાં પણ પોતાનું શિશુ વત તોડવું નહિ. સાસરીઆમાં સ્ત્રીએ કેવી રીતે વર્તવું તે વિષે કહ્યું છે કે

શુશ્રૂષસ્વ ગુહનકુરુ પ્રિયસસ્ત્રી વૃત્તિમ પત્નીજને
ભર્તૃર્વિ પ્રકૃતા પિરોષણ તયામાસ્મ પ્રતીપં ગમઃ ।

ભૂયિષ્ઠં ભવદક્ષિણા પરિજને ભાગ્યેષ્વનુત્સેકિની
યાંત્યેવં ગૃહ્ણીપદં યુવતયોવામાઃ કુલસ્યાધ યઃ ॥

“ તું સાસુ સસરાની સેવા કરજે, શોક્યોની સાથે પ્રિય સખી

સરખી વર્તણુક ચલાવજે કોઈ વખત પતિ તારું અપમાન કરે તો
પણ તેથી ઉઘટી ચાલીશ નહિ, નોકર ચાકર સાથે ઘણી બલમન-
સાધાર્યાં વર્તજે અને ચડતિમાં ગર્વ કરીશ નહિ. આમ કરવાથી
સ્ત્રીઓ ગૃહિણી એવા મોટા ઇલકાળને લાયક થાય છે અને તેથી
ઉઘટી રીતે ચાલનારી સ્ત્રીઓ કુલની આધીરૂપ ગણાય છે. ” કોઈ
અવશ્યના કારણસર બહાર જવાની જરૂર જણાય તો સાસુની આજ્ઞા
માગી જવું, તે ન હોય તો પતિની આજ્ઞા માગવી અને પતિ પણ
હાજર ન હોય તો ઘરમાં જે હોય તેને સૂચના કરી સમર્થાદ રીતે
બહાર નીકળવું. ત્યાં જેને ઘેર જવું હોય તેના ઘરમાં જે કોઈ બાધ
માણસ ન હોય અને ફક્ત પુરુષો જ હોય તો રૂઢિપણ અંદર જવું
નહિ. એકલા પુરુષના ઘરમાં પ્રવેશ કરવાથી બન્ને તે પિયર તરફનો
સગો હોય તોપણ અન્ય માણસો અથમ શંકા લઈ આખરને હીણુપ
આપિછે. નાનાં નણુંદ અને દિયેર પોતાથી ગમે તેટલી ઉમ્મરે નાનાં
હોય તે પણ તેને કોઈ વખત તોછડાં નાગથી બોલાવવાં નહિ. નો-
છડાઈ વાપરનાર સ્ત્રીનાં પિયરમાં તોછડી રીતમાત ચાલતી હશે. એમ
સાસરીઆં અનુમાન કરેછે સાસુ વગેરે વડિલ સ્ત્રીઓની આજ્ઞા પ્ર-
માણે વર્તવામાં જરાપણ આનાકાની કરવીજ નહિ. કદાચ તેમની
આજ્ઞા નુકશાન કારક જણાય તો તેમને માહું ન લાગે અને આપ-
ણા બોલાવતે અવિનય બરેવું કોઈપણ રીતે ન સમજે તેમ મોટી
નણુંદ અથર જેદારી કે જેવાંજ કોઈ વડિલ મારશન પોતાનો વિ-
ચાર નમ્રતા સહિત જણાવવા, અથવા હુકામાં વિનય સહિત તેમને
પોતાનો વિચાર પ્રત્યક્ષ જણાવવો, પણ કિતાવળાં થઈ આજ્ઞા કરનાર
વડિલનું અપમાન થાય એમ તમે આ બૂઝ કરીછે ” એવા શબ્દો
બોલી, મૂંઝાઈ ઉઘાડી પાડવી નહિ. એમ કરવા છતાં પણ જે આ
પડો તુચ્છકાર કરી કહાડે તો સહન કરીજવું. તેવિષે દિલમાં જરા-
પણ રીસ કરવી નહિ; કારણ કે આપણે જેને નુકશાન કારક સમ-
જ્યાં તે નુકશાન કારક અને આપણે જેને ફાયદા કારક સમજ્યાં તે

કાયદા કારક હોયજ એવો કંઈ નિયમ નથી. માટે વડિલોએ સમજ-
ને કહ્યું હશે. તે કહેવા ઠેકાણે છે, ને આપણે માનવા ઠેકાણે છીએ.
એમ મનને વાળવું તેમાંજ મોટાઈ છે. પરંતુ હું મોટા આપની ઠી-
કરી તેને કંઈપણ કેમ કહેવાય? આવો ગર્વ કરનારી સ્ત્રી કદીપણ
કુત્સીન ગણાતી નથી. દુષ્ટ સ્વભાવની સાસુ તથા નણંદ હોય તોપણ
તેનો જીવન મુંઝે મ્હોડે સહન કરવામાં જેટલું હડાપણ છે. તેટલું
તેમની સાથે વિશેષ ક્લેશ કરવામાં હડાપણ કદીપણ ગણાતું નથી.
એક બે વખત બે સહન કરી ગયા હોયએ અને તેનો અનાદર
છતાં પણ અનુકૂળ રીતે વર્તી હોયએ તો તેજ પાછાં ઠેકાણે આ-
વેછે. આથી ઉત્તરું એટલે પતિને આડું અવળું સમજાવવાને પ્રયત્ન
કરી તેમના વિરુદ્ધ આચરણ કરવાથી હમેશ કંકાસ થયા કરેછે, ને
આખરે ઘરફજેતી ને કાળકે ચડેછે. ઘરની છાતી બાજતોનો કપાંચ
પણ પ્રકાશ કરવો નહિ. તેમજ ઝાઝું હસવાની ટેવ કદીપણ રાખવી
નહિ. છેવટમાં હે પુત્રિ? સાસરે નહ મર્યાદા, વિવેક અને અનુકૂળ
આચરણથી સાસરીઆંઓને વશ કરવામાં તારી ખરી શોભા સમ-
જજે આ પ્રમાણે જોતું વર્તીશ તો આ લોકમાં કીર્તિ અને પરશો-
કમાં ઉત્તમ સુખ પામીશ તથા અમારી આબરૂને વધારનારી થઈ પડીશ.

(અષ્ટયોગ, ત્રિતાલ.)

શીક્ષાસૂત્ર.

સાંભળ, સાસરે વાસ કર્યાનાં, સૂત્ર પરમ મર્મજારે;
અક્ષરે અક્ષર અંતર કોતરી, રાખજે કોમળ બાજારે.
કામ કઠણ બહુ કર્યાં પોતીકાં, જે છે છેક પરાયારે;
એવું કરવું તો ઇશ્વર હાથે, પણ આપણે ધવું હાથારે. સાંભળ ૦ ૧
પ્રેમ વિના પર પ્રેમ પગાય ન, કેમે કરી કો કાળેરે;
માટે પ્રથમ તો આપ અંતર ભર, શ્વશુર પક્ષપર વૈલેરે. સાંભળ ૦ ૨
શ્વશુર પક્ષ છે પક્ષજ તારો, વિચારી જે ચિત્ત માંડી રે !
જે કુળ ઉપની ઉછરી હેતે, ત્યાં તો થઈ તું પરાઈ રે. સાંભળ ૦ ૩
ઘર તો સારહુંજ હવે તુંજ, આ તો પિયર સૌ કહે છે રે;
બાધ બોળાઈઆપે રીઝી જે, બાપડી બે'ન તે લેછે રે ! સાંભળ ૦ ૪
હક હિયાંથી ઉડ્યો, બેકો ત્યાં ! કઠણ વચન આ કહેતાં રે;
હૈયું માંડે ઉથલાઈ જાએ, આંખે આંસુ વહેતાં રે, સાંભળ ૦ ૫
પરધરનું ધન પુત્રી કહાવે, સાચું આજ મેં માણ્યું રે !

સુખ દેખીશ હવે હું જ્યારે તે; સાચું સરળ એ જાણ્યું રે ? સાંભળ ૬
 જાણ્યો શ્વશુર કુળજ તારું ! રહેજો રોજ તે રૂખે રે;
 તેની શોભા એ શોભા તારી, સુખે સુખ, દુઃખ દુઃખે રે. સાંભળ ૭
 “પિયર પનોતું રાખો પ્રભુ, પણ, સાસરું તો ધર માં રે,”
 એમ વિચારી મનસા વાચા ! કર્મણા, કર તે પ્યાં રે. સાંભળ ૮
 પ્રેમે પોતીકું એમ ગણ્યું કે, સહેજે પોતીકું થાશે રે;
 સાસુ, નણંદ, વર, દીવર. સસરો, સર્વે ચિત્તથી ચા’શે રે. સાંભળ ૯
 વખતે વચન કહ્યાં કહે, તોપણ, વિનય ન તજવો તારે; રે
 “વનો વેરીતે વશ કરેછે,” મંત્ર એ મોઢો ભારે રે. સાંભળ ૧૦
 “કામ કર્યાં તેને કામણ કીધાં” એ કહેવત છે સાચી રે;
 દોરાચીઠી ને છુમંતરની, કથની કપડી કચી રે ! સાંભળ ૧૧
 વિનય, વિવેક, ને વાંક વધારી, ધારી ધોરજ, કરી કામો રે;
 સદા સુધડતા, સદગુણ ગ્રહીતે, નવલ સુતા સુખ પામે રે. સાંભળ ૧૨

ગરબી. ('રાગ ઉપર પ્રમાણે.)

શાણાં, સુધડ, સદગુણી, બની, બેની, સાસરે સુખીયાં થાજે રે !
 સંસારે સૌ સ્ત્રી કર્તવ્યો, કરી પરગ પદ પાજે રે શાણાં ૧
 છ’ર મિત્રજ તો ત્યાગજ કરવો, જે સાસરોએ રહેવું રે !
 શા’ણપણે સૌ સાથે બોલવું, ચાલવું, લેવું, દેવું રે. શાણાં ૨
 મધુર વચન, છે મંથથી મીઠાં, જન મન રંજનકારી રે,
 નારિનું ભૂષણ—નારિજ નહિ જે, નમ્રપણું ન ધરનારી રે. શાણાં ૩
 સ્વજન, પરજન, દાસ, દરેશીયું, વધવું વિધિ વિવેકે રે;
 સૌ સાથે સૌ લાયક ચાલવું, માલવું મારગ સીવેરે. શાણાં ૪
 વણ કહે મન વર્તી વરતવું, સાસરે સૌ અનુસરતું રે;
 પિયુ રંજનપર તો મન નિશ્ચિત ખતે અખંડજ ધરતું રે, શાણાં ૫
 પ્રેમે પિયુ મન રંજન કરવું, માનિતો ધર્મ એ મોટો રે;
 ચાર પદારથ એથી પમાયે, અન્ય ઉપાય તે બોટો રે. શાણાં ૬
 સ્વામી સંબંધે શ્વશુર પક્ષની, સેવા કરવી સુરીતે રે,
 માત પોતા સમ સાસુ સસરા, માનવા મનથી નિયે રે. શાણાં ૭
 પોતાનુંજ ધર હવે થયું જે, તે તો સંભાળવું ભાવે રે;
 ધર ગોઠવણી તો ગોરીતો, ગરવો ધર્મજ કહાવે રે. શાણાં ૮
 રાત દિવસ મર્યા મરે મરદ, જે, કરવા ધરમાં કમાણી રે;
 આણી કમાણી ન વાપરી જાણી. બાયડી નહી તે ભુંડાણી રે. શાણી ૯
 શાણી સુધડ સ્ત્રી રોજ કરે છે રૂઢી વ્યવસ્થા ધરની રે;

કરકસર કરે, રહે સો સરસી, શોભા વધારે વરની રે. શાણાં ૧૦
 ધર ભેદ ધરધણીયાણીનું, મૂલ કરે સો કોઈ રે;
 જો ધરમાં ગંદવાડો દેખે, કહે “કુઆડ, કટા મોઢ રે” શાણાં ૧૧
 સુખડનાં ધરખાર, ને આરડા, આરસ જેવા રૂપાળાં રે;
 સદા સુખડ રહે સુખડ સુંદરી, રાખી સુખડ આગ બાળા રે. શાણાં ૧૨
 બાળકની સંભાળ કેળવણી, સ્ત્રીનો ધર્મ એ ત્રીજો રે;
 તણ્યે ધર્મ સરસ ને સરળ એ, પાળ્યા, તો પ્રભુ રીઝ્યો રે, શાણાં ૧૩
 પ્રભુને પ્રાર્થનાથી પ્યારાં, કર્તવ્ય કંમો કરવાં રે.
 જપ તપ વ્રત ઉપવાસ મૂળી પણ, પ્રેમે પતિવ્રત ધરવાં રે. શાણાં ૧૪
 પતિવ્રતા પતિને અનુસરતી, હોંડે હરવડી હેતે રે;
 તેની મરજ તેજ એની મરજ, જીવનદોરી તેં છે રે. શાણાં ૧૫
 પ્રાણથી પ્યારો ગણી પિયુને, અનન્ય ભક્તિ કરતી રે;
 દુર્જન દુષ્ટને દેખીજ દરથી, આધી એ આસરતી રે. શાણાં ૧૬
 નિર્જન વન, ને નિર્ધનતામાં, રહે પિયુ પાસજ હરખે રે,
 સ્વામી ચિતા નહિ સ્વર્ગ સોલ્યાએ સ્વામી સંગે સુખી નરક રે. શાણાં ૧૭
 સતી પતિથી છુટી પડે નહિ, જાયાવત મત એની રે;
 પતિવ્રતાનું પરમ તત્ત્વ છે, પતિજ, સાંભળ એની રે. શાણાં ૧૮
 એની પતિવ્રત ધારી ધીરજથી, કુળની કીર્તિ વધારી રે;
 વિશ્વંભરનો રાખી બરોસો, રહેજે, ઓ બેટી, તું મારી રે. શાણાં ૧૯
 મુખી સદા તું હોજે ઉભય સ્થળે ! કર મંગળ ! લાડવેટી રે !
 માતી કુખ વખ ગુવજે વાતી, માતી નવલ શીખ છેલી રે. શાણાં ૨૦
 માવતરનો ધર્મ છે કે પોતાની મુત્રીનું દરેક બાબતમાં હિંત
 ઇચ્છું ભેદજે. જેને બદલે કેટલાંક અવમ માવતર તેનો વિક્રય
 કરી પુત્રીનો સ્વાર્થ બગાડવાની સાથે પોતાનો નીચ સ્વાર્થ સાધવા
 ચૂકતાં નથી, જેથી બિચારી પુત્રીનો આખો ભવ બગડે છે. આમ
 દીકરીના દોકડા લઈ પોતાનું પેટ ભરનારાં માવતરને ગાટે એ શબ્દો
 બોલવા ઉચિત ધારું છું.

કન્યાવિક્રય યાને દીકરીના દોકડા.

હાલ ઘણી નાતોમાં કન્યાવિક્રયનો ચાલ પેડેલો છે. ગુજરાત
 અને કાઠીયાવાડમાં કેટલેક ઠેકાણે પ્રવિક્રય પણ થાય છે. પરંતુ તે
 વિષે બોલવું મુશ્કેલી રાખી વિશેષ દેશાયલા કન્યા વેચવાના સુર
 રિવાજ વિષે થોડા એક વિચારો જણાવુંજે જે જાતિમાં દીકરીના દો-
 કડા લેવાનો ચાલ છે તેવી જાતિના માણસો અથવા જે નીચ મા-

જુસો હરામના પૈસા આપવા શરૂ છે તે એ પૈસાને દીકરીના
 મનમાં જોઈ મેટી ઠણી પાછી એક સમજે છે. અને દીકરીને બહેરી
 મોટી કરીને, બુલાકામાં કાઢી શીલાસ કરવાને માણસ જેમ પોતાની
 મીનના અગ્ર પૈસા આપનારને તે ચીજ આપે છે તેમજ અથવા
 જો બુલાકામાં વપારની માફક તે દીકરીને વેચે છે. ધર્મ શાસ્ત્ર પ્રમા-
 ને પણ આ રીતે જ દુનિયાને ધણા નુકસાન કરતાં છે; કારણ કે
 પુત્રીના પૈસા પ્રાપ્ત થવાથી તેનો પિતા ઉઘાગ વગરનો આગમુ થઈ
 જાય છે. તેથી તેટલો દુનિયાની દેલતમાં ધટારો થાય છે. વળી
 આવા માણસના કબજામાં તે પૈસો રહેતો નથી; કમકે તેણે જેમ
 પુત્રીને વેચીને પૈસા લીધા તેમ તેના પુત્રને કન્યા આપવા માટે ખીજે
 માણસ તેની પસંદગી પૈસા પડાવે એટલે “દુધનું” દુધમાં અને
 પાણીનું પાણીમાં જાય છે” હરામ દાનતથી મેળવેલા અણુ હ-
 કના પૈસા ખીજા હકથી મેળવેલા પૈસાને પણ તાણી જાય છે. કન્યા
 વિક્રય કરીને મેળવેલો પૈસો પરિણામમાં હાનિકારક થઈ પડે છે આ-
 પણ ધર્મ શાસ્ત્રમાં દર્શું છે કે—

અધર્મો પાર્જિતં દ્રવ્યં, દશ વર્ષાણિ તિષ્ઠતિ ।

પ્રાપ્તે ચૈકા દશે વર્ષે સમૂલંજ્ર વિનશ્યતિ ॥

ભાવાર્થ:—અધર્મથી મેળવેલું ધન ઘણામાં ઘણું નવ વર્ષ સુધી
 રહે છે અને દશમું વર્ષ આવે છે ત્યારે સમૂળ નાશ પામે છે એટલે
 “લુણ્ણીક્રાને પણ તાણતી જાય છે”

છપો.

લે દીકરીના દામ, ડામ રહેવાનો તેને

દુઃખ ટળીને સખ, કહોજી મળ્યું છે કે ને ?

રક્ત બક્ષી છે એજ, તેજ ધરમાં ના વ્યાપે;

કરે કુળને નાશ, હળા હળ કુમતી થાપે.

ચામનો દામ ઉપજવીને, તુર્ત તો ખુશી થાય છે;

(પણ) વિક્રય ધન આવ્યા પછી, હોય તેહ પણ જાય છે.

કન્યાવિક્રયનું પાપી દામ કરનારાને, પરમેશ્વર શિક્ષા બદલ
 અવળી ખુદિ આપે છે. હરામના પૈસા મળ્યાથી મોહાંધ થઈ જાય છે
 કે આપણને હવે શી શીકર છે. ધંધો નહીં કરીયે તોપણ હરકત
 નથી. એવા એવા તુરંગ લાવી સારો ધંધો કરવાની દરકાર રાખતા
 નથી અને આવેલા પૈસા બેઠાં બેઠાં અયોગ્ય રીતે વાપરી ખાઈ
 જાય છે. અથવા હરેક પ્રકારનું નુકસાન લાગે છે.

કન્યાનાં લગ્ન કરતી વખતે તેના માબાપ લગ્નનું સાઈ મુકૂત જોવડાને છે તે એટલા સાઈ કે પરણ્યા પછી સાસરીઆમાં અમારી દીકરી સુખી થાય પણ તેની સાથે તેમણે એવો વિચાર કરવો જોઈએ કે જમાઈના ઘરમાં જો સંપત્તિ હશે તો દીકરી સુખી થશે, પરંતુ આમ વિચાર ન કરતાં દીકરીનું ઘર પ્રથમથીજ લૂંટી લઈ તેના સુખની આશા રાખતી એ મૂઝવણના જગમાંથી તરસ છી-
પાવવાની આશા બરોબર છે. દુઃખનું મુકૂત તો પહેલાંથીજ કરેલું છે માટે સુખની આશા રાખતી ફાગટ છે કન્યા વેચીને કન્યાદાન દેવા બેસવું એ પણ મિથ્યા દંભ છે. આમ કરવાથી સાસરીઆમાં સાસુ, નણંદ અને પતિના મેહેણાના મારથી દીકરી પોતાના પૈસા લેનાર માબાપને શાપ આપે છે. બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રી, વૈશ્ય અને શુદ્ર આ પ્રમાણે મુખ્ય રીતે ગણાતી ચાર જાતોમાં બ્રાહ્મણ ધર્મ બોધક અને ધર્મ રક્ષક છે તે પોતાની જાતમાં આવે રીવાજ ચલાવે તો તેને ધર્મ રક્ષકને બદલે ધર્મ બ્રહ્મક એવું વિશેષણ આપવું જોઈએ.

કેટલાંક માબાપો પોતાની પુત્રીઓને પૈસાને લેભે પંદર પંદર વીશ વીશ વર્ષની કરેછે. એટલુંજ નહિ પણ એક ઠેકાણે કરેલું કન્યાનું વેવિશાળ તોડી બીજે ઠેકાણે કરેછે. તેથી પ્રથમ પરણવાની આશાવાળા માણસને માથું કાપી લેવા જેવું થાયછે. વેપાર, નોકરી અને મજૂરી વગેરે અનેક ધંધાઓ કરવાની શાસ્ત્રમાં છુટ આપી છે જેમાં કન્યાવિક્રયનો ધંધો ક્યાંયગણિ બતાવ્યો નથી, પુત્રીનો પૈસો લેવાના ખુરા ચાલથી ધણા ગરીબ પુરુષો કુંવારાજ નિર્વશ ગુજરી જાય છે. માટે દરેક નાતના આગેવાનોએ આ હાનિકારક ચાલ જેમ બને તેમ વેહેરો બંધ પાડવો જોઈએ રૂઢીના મૂળ જેમ જેમ ઉઠાં પેસતાં ગમ્યાં તેમ તેમ તેમાંથી નવા નવા શંકાઓ જોસ બંધ કુટ્યા લાગ્યા. વિદ્યા જ્ઞાના અભાવથી જ્યારે ગુજરાત ચલાવવાની ગમ ન પડી ત્યારે તેઓએ પૈસો સંપાદન કરવા અધમ રસ્તા શોધવા લાગ્યા સ્વાર્થ સમીપ યોગ્યાયોગ્ય વિચાર ધડીબર પણ ટકી શકતો નથી માવતર પોતાનાં બાળકો સુહાંતનો ભંચ બગાડીને પણ સ્વાર્થ સાધવામાં સાવધાન થાય છે. આગળના વખતમાં આર્ય ભોકો પોતાની પ્રિયપુત્રીનું પાત્ર જોઈ તુલસી પત્રે ઘન કરતા. તેના કેટલા એક વંશજો આજે તેનો વિક્રય કરે છે, એટલે કન્યાનું મુલ્ય મળતાં તેને પાત્ર કુપાય ગમે તેના હાથમાં સોંપી દેછે; પછી પોતાની પુત્રી પૈસા આપનારના હાથમાં સુખી થાઓ કે દુઃખી થાઓ અને સાસરીઆમાં ગમે તેવાં

ત્રેહણાં ખાતી દબાઈ રહે તેની તેમને કશી દરકાર હોતી નથી. આવા દિકરીઓના દોષકણઓથી દમામ રાખનારાઓ દુષ્ટજનો માટે એટલા તિરસ્કારનાં વચનો બોલીએ તેટલાં થોડાં જ છે.

ધર્મ શાસ્ત્રો કન્યાવિક્રયને માટે શું કહે છે?

હૃદયં ભક્ષતિ માતા પિતરઃશિર એવચ ।

બાંધવાઃ પાણિપાદૌ ચ, રુધિરં સ્વિત્તરેજનાઃ ॥

જે કન્યા દ્રવ્ય લેછે. તે માતા કન્યાનું કાળજીનું ખાય છે, બાપ (કાકા વગેરે) માથું ખાયછે; બાઈઓ તેના હાથ પગ ખાય છે, અને એવા લગ્નમાં જે માંડવે જમવા રમવા જાયછે તે કન્યાનું રુધિર પિયેછે?? હર હર? સંજનનો કન્યાવિક્રય કરનાર દુષ્ટ મનુષ્યનું સંસ્કારનાં મોઢું પણ જોવું નહીં. ધર્મની લાગણી વાળાએ તેના ઘરનું અગ્ર પણ જમવું નહીં, અને લેતો તેપણ તેના સંસર્ગથી પાપનો ભાગીઓ થાય.

અલ્પેનાપિ હિશુલ્કે ન પિતા કન્યાં દદાતિયઃ ।

રૌરવં बहुवर्षाणि, पुरिषं मूत्र मश्नु ते ॥

કન્યાનો બાપ કન્યા આપવા બદલ થોડા પણ પૈસા લેતો ઘણા વર્ષ સુધી રૌરવ નામના નર્કમાં પડે છે. અને ત્યાં રહ્યા રહ્યા મગ મૂત્ર ભક્ષણ કરે છે.

માતા નાસ્તિ પિતા નાસ્તિ, નાસ્તિ બંધુ સહોદરાઃ ।

अयस्ते नरकं यांति, कृत्वा दुहितृ विक्रयं. ॥

જે કન્યાવિક્રય કરેછે, તે માતા મતા નહી, પિતા પિતા નહી, બાઈ બાઈ નહી, અને કુટુંબીઓ કુટુંબી નહી, તે સર્વે નર્કમાં ભોજનનારાં થાયછે. જે માતા પિતા બાઈઓ ને કુટુંબીઓ કન્યાની સાથે અંદર સગપણ ધરાવતા હોયતો તેને પશુની માફક વેચી દુઃખ દરીયામાં નેહોતી મૂકત નહી. પણ તે માત્ર પૈસાનાં જ સગાં સમજવાં વળી સ્વયં ગ્રંથમાં લખે છે કે:—

ધન લેઈ કન્યાને ખીજને ઘેર આપવામાં જે મનુષ્ય દસાલી કરે છે, તેને પણ ગોહત્યાદિ મહા પાપ લાગે છે, તો પૈસા લેઈને દીકરી અરજીકરનાર મહા પાપનો ભોક્તા થાયછે, એવું કેમ ન ગણી શકાય ।

મક્ષિતં चाणुमात्रं यत्, कन्याविक्रयजं धनम् ।

सकुलं गृहीतारं नरकं नयाति ध्रुवम् ॥

ધર્મ શાસ્ત્રો કન્યાવિક્રયને આટલું શું કહે છે ? (૧૭)

કન્યાવિક્રયથી મળેલું ધન ક્રીંચિત્ માત્ર પણ જે કોઈ બક્ષણ કરે છે, તે પોતાના કુટુંબ સહિત નિશ્ચય નરકે જાય છે.

કન્યાવિત્તં ગૃહેઘ્રોવૈ, નરકે નિવસે શ્વિરમ્ ।

તદુત્પન્નં ફલં મુક્ત્વા, પુનશ્ચાંહાલતાં વ્રજેત્ ॥

દીકરીના પૈસા ઉપજવનાર ધણા કાળ સુધી તર્કમાં પડે છે; અને ત્યાં મહાપાપ ભોગવ્યા પછી ચક્રાગતે ઘેર જન્મ ધારણ કરે છે.

આમિષં ચર્મજં વારિ, અમિષં પ્રેતભોજનં ।

આમિષં શૂદ્ર શેવાન્નં, કન્યાદ્રવ્યં તથા મિષં ॥

ચામડામાં ભરેલું પાણી પીવું. તથા પ્રેતાનું બક્ષણ કરવું, તથા શૂદ્રનું ઉચ્છિષ્ટ અન્ન ખાવું, એ બધું માંસ ખાંધા બરોબર છે, તેજ પ્રમાણે દીકરીના પૈસા ઉપજવી આવે, એ પણ માંસ બક્ષણ બરોબર છે.

કન્યાવિત્તેન જીવંતિયે નરાઃ પાપમોહિતાઃ ।

તે નરાં નરકં યાન્તિ, યાવદા મૃતમંપ્લવંમ્

તસ્માત્સર્વં પ્રયત્નેન, નગ્રાંહ્ય કન્યકા ધનમ્ ॥

જે પાપી પુરુષો કન્યાના પૈસા ઉપજવી એટલે ભરે છે; તેવા પાપીઓ પ્રત્યં કાળ સુધી નર્કમાં દુઃખ ભોગવે છે.

વૃદ્ધ પતિ સાથે પરણાવેલી પુત્રીએ પોતાના પિતાને
આપેલો શાપ.

ગરબી

ઓ દુષ્ટ પિતા, દીકરી વેચીને ધન લેવાનું ધારમાં

દેઈ કોસાને, રંડાપો આપ્યો તે કન્યા દાનમાં; —ટેક.

તને રૂએ રૂએ કીડા પડશે, તારિ છાત્રિપર જમડા ચઢશે;

ધગ ધગતા ખીજા ધ્યાનડશે, ઓ દુષ્ટ પિતા,

તારાં માત્ર ગળત કોઢે ગળશે, ઘરમાંથિ ખાવાનું ટળશે

વાવેલાં વિષ વૃક્ષો ફળશે; —ઓ દુષ્ટ પિતા

કોઈ બડદ બિચું ન મળ્યું તુજને, જે ઘરમાં ખાખર દીધ ખણે;

તને સાંભળ દુનિયાં આગિ દુણે, —ઓ દુષ્ટ પિતા;

તારા હાથ પગોજ પડ્યા ભાંગિ, જેથી ઝટ કમાણી આ જગી;

જે પાપી હવે મૃત્યુ માગી, —ઓ દુષ્ટ પિતા,

મુદ્રા

તે અંતકાળનો લાડુ લીધો, કળયુગમાં કાળો કર કિધો;
બાપલિયા તું નજરચે બિધો.—ઓ દુષ્ટ પિતા.
જો તારૂં પશ્ચાત્તાપ પાણું, ઉર દાર ઉઘડશે એક ક્ષણું;
તો પામીશ પડે દુઃખ ઘણું—ઓ દુષ્ટ પિતા.
કોસો ડગલાં ડંડ વડે, થોડું ચાલે ત્યાં થાક ચઢે;
કોઈકાંડમાં આવે અગ્રગણ પડે.—ઓ દુષ્ટ પિતા.
એક સાથે કન્યા ચોરી ચડી, જોવા જન મળીઆ તેજ ચડી;
તારી છાતી ન શટી કેમ પડી.—ઓ દુષ્ટ પિતા.
આ હુરામિ પેસો નહિં રહેશે, છોકરી છાજ્યાં નિત લેશે;
નમોદુજશે શાપો દેશે,—ઓ દુષ્ટ પિતા.
વિધુ પાવું હતું ગળથુલીમાં, કે મરી નહિં શીળી ચોરીમાં;
પણ આ તો સંકટની સીમા.—ઓ દુષ્ટ પિતા.
મીઠાળ મડા સાથે બાંધ્યો; શમનો સંબંધ અરે સાંધ્યો,
તે પાપ પાક રાતે રાંધ્યો.—ઓ દુષ્ટ પિતા.
એ અંધ આરસી શું કરશે, એ રોધ રોધ અને મરશે;
કાં વાવ કુવામાં જઈ પડશે—ઓ દુષ્ટ પિતા.
એની શાસ્ત્ર વિષે પાડી છે “ના,” જન સુસ સાહિદિ છે એના;
આર્ષુ ન પુરાવો આધેના—ઓ દુષ્ટ પિતા.
આ ક્રિષ્ણ વધ્યો એ ચાલ અંતિ ફરી ગઈ છે માણસ કેરી મતિ;
જેતાં નથી નીતિ કે અનીત—ઓ દુષ્ટ પિતા.
ધરમાંથી ટળ્યું છે ખાવાનું, ત્યારે કાટલું કાઢ્યું કન્યાનું;
કોણ બંધ કરે નહિ કરવાનું—ઓ દુષ્ટ પિતા.

બાળલગ્ન અને તેથી થતાં કળેડાં.

શાદુલ વિકિડિત.

આગ્યો રાક્ષસ ઉચ્છ્રાળ બરતો, હા ! હિંદની ઉપરે,
સંહાર્યો જન સર્વ ધર્મ ધનથી, કો બાગ્યથી ઉગરે;
મુખે માતૃ પિતા કુત્રમ કરીને, બાળા અને બાળકો,
આપે ભોગ અનંત અર્બક તણો, પૂરાં બને પાતકો. ૧
જોઈ યોગ્ય જુએ ન મુખ મનથી, કોડે કળેડાં કરે.
ગીઆખી હમ્મર કક્કેશ દુઃખ સહિને, અંતે કમોતે મરે;
નાનાં બાળ કુચાલ માંહિ પડિને, દેહે બને દુઃખળાં,
એવો રાક્ષસ બાળકમ બગથી, હિંદે કરે હુમલા. ૨

ચાતાં બાળક વર્ષ પાંચ દશનાં, ત્યાંથી વિવા આદરે,
 લેવા લાભ જતાં સમૂળ સુખનો, સંહાર હાથે કરે,
 હા ? હા ? હિંદતણા ધણા અભણુ જે, આપે બન્યા ધાતકો,
 બાળે બાળક મુખ વિત્ત વયથી, પૂરા બને પાતકો. ૩
 કામા ફૂડ કરે, ડરે ન ડરથી, ના રેમ રાખે જરી,
 પાળે જીવ દયા, મયા ન તનુજ, વ્યથે કરે વૈખરી;
 નાના બાળ તણા કુલ્લમ કરીને, નાખે ઉડી ખાડમાં,
 આખી કમ્મરમાં રિખાય નખળાં, દુઃખે બને દામણાં ૪.

બાળલક્ષ્મ ૩૫ દુષ્ટ રાક્ષસે, આપણા આખા દેશને બંધનમાં
 લેવાને એક શૃંખલા પસારી છે, જે ઇશ્વરની સંરક્ષેલી રસાયન પ્ર-
 યોગથી મિશ્રિત કરી અત્યંત કઠણુ કરેલી કોઇ પણ ધાતુથી વગર
 કઠણુ છે; સિંહ અને હાથી જેવા બળવાન પુરૂષો પણ અત્યાર સુધી
 તેને તોડી નાખવાને સમર્થ થયા નથી; અને સમસ્ત ભારત ભૂમંડલ
 એ સજ્જડ બેડીના બંધનમાં બંધાઇ રહ્યું છે. આ બળવાન રાક્ષસના
 રક્ષણ તજે, ખીજાં કેટલાક નાના દુષ્ટ રાક્ષસો પોતાનું જીવન ચલાવે
 છે; પરંતુ જે આ એક મુખ્ય રાક્ષસને જડમુજથી નિકંદન કરવામાં
 આવે, તો પછી ખીજાં બધું સૈન્ય એની મેળે અસ્તાવસ્ત થઇ
 નાશ થઇ જશે.

નાનપણમાં લગ્ન થયાથી વલુનું ઉપર વરનો જે એક પ્રકારનો
 અંકુશ અથવા દામ રહેવાનો અવસ્થા છે, તે રડી શકતો નથી;
 તથા વરની તરફ વલુએ જે માનની દૃષ્ટિથી જોવું જોઇએ તે જોવાનું
 બનતું નથી આ વિવાળે અત્યંત અવસ્થા ૩૫ જે પ્રથમ આશ્રમ
 કે જેના ઉપર આખા જીવનનો આધાર છે, તેનો તો સમૂળગો ના-
 શજ કરી દીધો છે. એણે તો જે ખરું કહીએ તો ગૃહસ્થાશ્રમથીજ
 જીંદગીની શરૂવાત કરી દીધી છે. અને એના અનિષ્ટ ફળ આપણને
 ભોગવાં પડે છે; તથા આપણી બંધનથી સંતતિને ભોગવવાં પ-
 ડશે, એ ખુલ્લુંજ છે. વળી અથો દર વર્ષે બાળ વિધવાઓની સં-
 ખ્યામાં ઘણુંજ વધારો થાય છે. બાળ વિધવા થતી અટકાવતી હોય
 તો તુર્તજ આ રિવાજનો નાશ કરી દો. વળી એક બીજી મહાન
 હાનિ એ થઇ છે કે:—“બાળ લક્ષ્મથી વિદ્યાભ્યાસમાં ખલેલ
 થાય છે.” વિદ્યા સંપાદન કરવામાં આ દુષ્ટ રિવાજ એક મોટી
 અડચણ ૩૫ થઇ પડે છે. આ હિંસક રિવાજના બચકર પંજમાં
 સપડાઇ જઇને, વિદ્યાર્થી અવસ્થાના અમૂલ્ય વખતનો લાભ લેનારા

તો કોઈ વિગ્લા પુરુષોજ નેવામાં આવે છે. બાકી એક બે ત્રણ નહિં પણ ઘણાકોને તો આ લાભ સેવાના વખતથી અવસ્યજ મે નશીબ રહી " અતો ભૂષ્ટ તતો ભૂષ્ટની રિચિતિ ઉપર આવેલા મે નેયા છે. વિદ્યાથી કેટલા લાભ છે, તથા તે વિદ્યા ખરા સુખનું સાધન શી રીતે થઇ પડે છે, તે યથાર્થ રીતે તો ફક્ત વિગ્લાનજ જાણી શકે છે. વિદ્યાથી જે એક અલૌકિક આનંદ થાય છે તે મહોદેથી કહી શકાય એવો નથી. સાકર કેવી ગળી લાગે છે, તે તો ફક્ત સાકર ખાનારજ જાણી શકે છે.

ભુજંગી છંદ.

હતી જે અતિ પ્રાણુથી પુત્રિ ખ્યારી, કરે દુઃખિ તેને હવે સત્રુધારી;
પિડા તેનિ પેઠિ ઝરે અશ્રુધારા, તજ્જે કુર આ ચાલ ઓ દેશિ મારા.
નથી ભૂત પીશાયણી એ બિચારી, નથી બાપ દાદા હણી થં હલારી;
કહો વાંક તેણે કર્યા જે તમારા, તજ્જે કુર આ ચાલ ઓ દેશિ મારા,
ધણા દુઃખથી તે તજ્જે અન્નપાણી, ગયા રૂપને રંગ અગે સુકાણી;
તથાપિ કરો દુઃખમાં કાં વધારા, બને હાલ બાળા તથા બહુ નહારા.
પછી દુઃખ જ્યારે શકે ના ખમાઈ, પડે કુપમાં કાં મરે વિષ ખાઈ;
જણી નીજ પુત્રિ બણો છો હલારા, તજ્જે કુર આ ચાલ ઓ દેશિ મારા,
જુઓ મુખતા કેવી આ દેશિ મોકો, રડો દુખતી આંખમાં મારી ઝોકો;
કહો કેમ આવે પછી દુઃખ આરા, તજ્જે કુર આ ચાલ ઓ દેશિ મારા.

વરવિક્રય.

એક બાળુથી જ્યારે કન્યાવિક્રય થાય છે ત્યારે બીજી બાળુથી વરવિક્રયનો દુષ્ટ દેખાવ કમકમાટી ઉપજાવે છે. વરનાં માવતર બહોળા કન્યાઓના માવતરો તન્મથી આવેલી માગણીઓમાં જે વધારે પૈસા આપવાનું કમુક્ત કરે છે તેમને ત્યાં પોતાના પુત્રનો વિવાહ કરવાનું સ્વકારે છે. આમ કુળના મહિમાથી વિના મેહેનતે પૈસા આવતા જોઇ વર પોતે કડાક પ્રકૃતિનો થઇ જાય છે. એટલે પરણ્યા પછી પૈસાનો થોડા મુદ્દતમાં નાશ થતાં પોતાની સ્ત્રીને તેના માવતરથી પૈસા લાવવાનું કહે છે. જો તે ન લાવેતો વર રાજ બીજો ઠેકાણે પરણી પૈસા પેદા કરે છે અને પ્રથમ પરણેલ સ્ત્રીનો ભવ બગાડે છે. આમ કન્યાના માવતરોની મૂર્ખામંત્રે લીધે થયેલા વરવિક્રય ના ધારાથી તેવા વર પાછળ એકથી વધારે સ્ત્રીઓ બચકર દુઃખ પામે છે. માટે તેમણે હવે તેવાં કુળપર મોહ નહિં રાખતાં બસે

સાધારણ કુળનો પણ વિદ્વાન, શાહાજો, શક્તિવાન, અને પોતાની પુત્રીને પસંદ કરનાર તથા કન્યાએ સ્વભાવ વગેરેની પરિક્ષા કરી પસંદ કર્યો હોય તેનો વર શોધી પોતાની પુત્રીને પરણાવવી ઘટે છે.

કન્યાદાન

કન્યા લગ્ન લાયક ઉમ્મરની નહિં છતાં પણ વંશ મર્યાદામાં સારા સુંદર પોતાની ન્યાતના વરને શાસ્ત્રોક્ત વિધાન પ્રમાણે સંપ્રદાય કરવી જોઈએ. કન્યા ઋતુમતી થઈને મૃત્યુ સુધી પિતાના ઘરમાં રહે તથાપિ કદી પણ તેને (નિરશુણ્ય વરને) સંપ્રદાન કરવી નહિ. કુમારીએ ઋતુમતી થઈને ત્રણ વર્ષ સુધી રહેવું, ત્યાર પછી પોતાની ઇચ્છાથી મનને પસંદ પડતા વરને ગ્રહણ કરવો. સંગાં વહાલાં કન્યાનું લગ્ન નહિં કરતાં તે કન્યા પોતે જો સ્વામીને પસંદ કરે તેમાં તે કંઈ પણ પાપમાં વિશ્વ થશે નહિ, અને જો તે વરણ્ય કરશે, એ સ્વામી પણ કોઈ રીતે પાપી થશે નહિ. સ્વયંવર કન્યા પિતૃદત્ત, માતૃદત્ત, અને બ્રાતૃદત્ત અન્નકારાદિ મેળવશે નહિ. તે લીધાથી ચોર થશે. જે ઋતુમતી કન્યાને લગ્ન કરશે, તે કન્યા પિતાને કન્યાના પણ દેવરૂપ શુદ્ધ અપત્તું નહિં કારણ કે પિતા યથાકાળે સંપ્રદાન નહિ કરતાં અનેક ઋતુ સમય રોકાવાથી કન્યાના અધિકારથી અટકાવવામાં આવે છે; ત્રીશ વર્ષના જુવાને બાર વર્ષની સુલક્ષણવાળી કન્યાની જોડે લગ્ન કરવું અથવા ચોવીશ વર્ષના જુવાને અઠાર વર્ષની સુલક્ષણવાળી કન્યાને લગ્ન કરવું બ્રહ્મચર્યના પછી લગ્નમાં વિલંબ કરવો ઉચિત નથી, તેમ કર્યાથી ગ્રહસ્થ ધર્મની ક્ષાન્તિ થાય છે. પત્નિએ દેવતાથી અપાયેલી બાર્યા ગ્રહણ કરવી નહિ. અને દેવતાઓથી પ્રિય કાર્ય કરતાં તે સાધી જોને નિત્ય ભરણ પોષણ કરવું. સ્ત્રીઓ છોકરાં પેદા કરવાં માટે ઉત્તમ થઈ છે, અને પુરુષો છોકરાં ઉત્પાદન કરવા માટે બનેલા છે; એ માટે શાસ્ત્રમાં સદ્ધર્મ પણ્ય સ્વામીના એક રૂપ ધર્મ ઉલ્લિખિત થઈ છે. કન્યાના સંબંધમાં શુદ્ધાદિ આપવાથી શુદ્ધ દાતા પતિ જો લગ્નની પહેલાં મરે તો એ કન્યાની મરણ પ્રમાણે શુદ્ધદાતાના ભાઈને આપવી કન્યા સંપ્રદાય કરીને શુદ્ધ પણ કંઈ પૈસા ભેવા નહિં કારણ કે પૈસા લેનાર છુપી રીતે કન્યાને વેચે છે. પ્રાચીન માણસો કદિ પહેલાં એક જણને કન્યા આપવામાં હા પાડીને ફરીથી બીજાને દાન કરતા નથી. હાલના માણસોએ પણ કદિ કરવું નહિં પૈસાનું નામ દઈને છુપી રીતે કિંમત લીધાથી કન્યા વેચવાનું

અમે પહેલાના કદમમાં પણ કદિ સાંભળ્યું નથી. બાપો તથા પતિ મૃત્યુ સુધી સર્વ વિષયમાં એક બીજાથી મળીને રહેવું. ટુંકામાં કહેલા સ્ત્રી પુરુષનો આ ઉત્કૃષ્ટ ધર્મ જાણવો. વ્રમ કાર્ય પુરું થયાથી સ્ત્રી પુરુષ એક મેકથી જુદા પડીને કંઈ કામ નહિ કરે, એ વિષયમાં તેઓ એ એક બીજાએ સર્વ યતન કરવો. (મનુ, અ. ૯.)

કુમારિકાર્પણ

હિંદુસ્તાનના કેટલાએક ભાગો જ્યાંકે દક્ષિણમાં ખંડોલા તુલ જામવાની વગેરે સ્થળોમાં એવો રીવાજ છે કે ભાવમાં ભરમાએલા કેટલાએક મૂર્ખ લોકો પોતાની આળક પુત્રીને ઘણા ભક્તિ ભાવથી દેવાલયમાં દેવને અર્પણ કરી દે છે, એટલે પછી તે કુમારીકા અવિ- વ્રાહિત દશામાં સમગ્ર જિંદગી ત્યાંજ ગાળે છે. યૌવન પ્રાપ્ત થતાં બ્ર- હ્મચર્ય વ્રત પાળવું એ ઘણી દુસ્કેલીની વાત છે. એટલે તેની ભવિષ્યની જિંદગી કેવી અધમ રીતે પસાર થાય એ વિચારવું સહેતું જો કે તમામ ભાગે કદાચ તેમ નહિ બનતું હોય એમ ધારો તો પણ કુસં- સ્કાર વાળી મનો વૃત્તિના બળથી ઘણે ભાગે તેમ બનવા સંભવ છે. આ રીવાજ કયા શાસ્ત્રને અનુસરી તેવા લોકોએ પકડેલો હશે ! આથી ઉત્તમ આર્યોની અમર કલંકિત થવામાં કેટલો અંતરાય રહેતો છે એ વિચારવું ઘણું જરૂરનું છે જુદા જુદા વર્ગના આગેવાનેએ આ પ્રચાર જેમ બને તેમ તોડી પાડવો જોઈએ શું અકસ્થાત્રમમાં સ્ત્રીઓનું કલ્યા- ન નથી થતું કે તેમને આવા રીવાજોમાં દાખલ કરવાની આવશ્યકતા તેમના વાલીઓ સમજે છે આ વિચારમાં તેઓ કેટલા બધા ઠગાય છે એ એક સાધારણ માણસ પણ શમજી થકશે.

જમાનાને તથા દક્ષિણ દેશને અનુસરતાં લગ્ન તથા વિવાહ.

વિવાહ આઠ પ્રકારના હોય છે. ૧ બ્રાહ્મ, ૨ દૈવ, ૩ આર્ષ, ૪ પ્રાજાપત્ય, ૫ આસુર, ૬ ગાન્ધર્વ, ૬ રાક્ષસ, ૮ પૈશાચ. આ વિવાહોની એવી વ્યવસ્થા છે કે વર કન્યા ઉભય યથાવત બ્રહ્મ- ચર્યથી પૂર્ણ વિદ્વાન, ધાર્મિક અને સુશીલ હોય, તેમનો પરસ્પર પ્રસન્નતા પૂર્વક વિવાહ થવો તે “બ્રાહ્મ” કહેવાય છે. વિસ્તૃત યજ્ઞ કરવામાં ઋત્વિક ધર્મ કરનારા જમાતાને અલંકાર યુક્ત કન્યાનું દાન કરવું એ “દૈવ,” વર પાસે કાંઈ લાભ વિવાહ કરવો તે “આર્ષ” ઉભયનો વિવાહ ધર્મ વૃદ્ધિને અર્થે થવો તે “પ્રાજાપત્ય,” વર

જેનાને કાંઈ આપી વિવાહ કરવો તે “આસુર” અનિયમ અસંમયે કાંઈ કારણથી વર કન્યાનો ઇચ્છા પૂર્વક પરસ્પર સંયોગ થવો તે “ગાંધર્વ” શુદ્ધ કરી બહાતકારે અર્થાત્ છીનરી કુંટરી કે કપટથી કન્યાનું મહત્ત્વ કરવું તે “રાક્ષસ” શયન વા મલાદિપાન કરેલી ગાંડી કન્યાનો બહાતકાર સંયોગ કરવો તે “પૈશાચ્ય.”

આ સર્વ વિવાહોનાં ગ્રાહ્ય વિવાહ સંયોગકૃષ્ણ; દૈવ અને પ્રા-
જાપત્ય માયમ; આર્ષ આસુર અને ગાંધર્વ નિકૃષ્ણ; રાક્ષસ અ-
ધમ અને પૈશાચ્ય મહા શ્રદ્ધ છે. હાલના જમાનાને તથા દક્ષિણ
દેશના રિવાજ પ્રમાણે આથી એજ નિશ્ચય રાખવો જોઈએ કે કન્યા
અને વરના વિવાહની પૂર્વે એકાંતમાં તેમનો મેલ ન થવો જોઈએ,
કેમ કે યુવાવસ્થામાં સ્ત્રી પુરુષનો એકાંત વાસ થવો દુષ્કર્ય છે.
પરંતુ જ્યારે કન્યા અથવા વરનો વિવાહ સમય થાય, અર્થાત્ જ્યારે
એક વર્ષ અથવા છ માસ બ્રહ્મચર્યાશ્રમ અને વિદ્યા પૂરી થવામાં
શેષ રહે ત્યારે તે કન્યા અને કુમારોના પ્રતિબિંબ અર્થાત્ જેને
“ફોટોગ્રાફ” કહે છે, એટલે પ્રતિકૃતિ ઉતારી, કન્યાઓની અધ્યા-
પિકાઓની પાસે કુમારોની, અને કુમારોના અધ્યાપકો પાસે કન્યા-
ઓની પ્રતિકૃતિ મોકલી આપવી, જેનું જેનું રૂપ મૂળે તેનો તેનો
ઇતિહાસ અથવા જન્મથી લઈ તે દ્વિવસ પર્યંત જન્મ ચરિત્રનું
પુસ્તક હોય તે અધ્યાપકો મંગાવી જુએ, જ્યારે ઉભયનાં ગુણ, કર્મ
સ્વભાવ સદૃશ હોય ત્યારે જેની જેની સાથે; જેનો જેનો વિવાહ
થવો યોગ્ય સમજે તે તે પુરુષ અને કન્યાનાં પ્રતિબિંબ અને ઇતિ-
હાસ કન્યા અને કુમારના હાથમાં આપે અને કહે કે એ વિષે
તમારો જે અભિપ્રાય હોય તે અમને વિદિત કરી દેવો. જ્યારે તે
ઉભયનો નિશ્ચય પરસ્પર વિવાહ કરવાનો થઈ જાય ત્યારે ઉભયના
સમાવર્તન એકજ સમયમાં થાય. જો તે ઉભય અધ્યાપકોની સમક્ષ
વિવાહ કરવો ઇચ્છે તો સાં અને નહિં તો કન્યાના માતા પિતાના
ઘરમાં વિવાહ થવો યોગ્ય છે. જ્યારે તે સમક્ષ હોય ત્યારે તે અ-
ધ્યાપકો કે કન્યાના માતા પિતા આદિ બદ્ધ પુરુષોની સમક્ષ એ
ખેડની પરસ્પર વાતચિત અને શ્રાદ્ધાર્થ કરાવવો. અને જો કાંઈ ગુપ્ત
વ્યવહાર પૂજે, તે પણ સભામાં લખી એક ખીજના હાથમાં આપી
પ્રશ્નોત્તર કરી બે. જ્યારથી ખેડનો દૃઢ પ્રેમ વિવાહ કરવામાં થઈ
જાય ત્યારથી તેમના ખાનપાનનો ઉત્તમ પ્રબંધ કરવો જોઈએ કે જ્યાં
તેમનું શરીર જે પૂર્વે બ્રહ્મચર્ય અને વિદ્યાધ્યયન રૂપ તપશ્ચર્ય અને

કૃત્તી દુર્બલ થયું હોય છે, તે ચંદ્રમાની કલા સમાન વધીને થોડા દિવસમાં પુષ્ટ થઇ જાય, પશ્ચાત્ત જે દિવસે કન્યા રજસ્વલા થઇને જ્યારે શુદ્ધ થાય, ત્યારે વેદી અને મંડપ રચીને અનેક મુગન્ધ્યાદિ દ્રવ્ય અને ધૂતાદિનો હોમ તથા અનેક વિદ્વાન પુરુષ અને સ્ત્રીઓનો યથાયોગ્ય સંતકાર કરે, પશ્ચાત્ત જે દિવસે ઋતુદાન કરવાનું યોગ્ય સમજે તેજ દિવસે “સંસ્કાર વિધિ” પુસ્તકસ્થ વિધિને અનુસાર સર્વ કર્મ કરીને મધ્ય રાત્રી કે દશ વાગે અતિ પ્રસન્નતાથી સર્વ પાણિમહાલ્ય પૂર્વક વિવાહની વિધિને કરીને એકાંત સેવન કરે. પુરુષવિર્ભથ્થાપક અને સ્ત્રી વિર્યાકર્ષણની જે વિધિ છે તેનેજ અનુસાર ખેડ કરે, જ્યાં સુધી અને ત્યાં સુધી બ્રહ્મચર્યના વિર્યને વ્યર્થ ન જવા દે, કેમ કે એ વિર્ય રજથી જે શરીર ઉત્પન્ન થાય છે, તે અપૂર્વ ઉત્તમ સંતાન થાય છે. ગર્ભ સ્થિતિ થવાનું પરિમાન વિદુષી સ્ત્રીને તો તેજ સમયે થઇ જાય છે, પરંતુ એનો નિશ્ચય એક માસ પશ્ચાત્ત રજસ્વલા ન થવાથી સર્વને થઇ જાય છે. ગર્ભ સ્થાપન કરવા પછી સૂંક, કેશર, અસગન્ધ. નાની એલાયચી અને સાલમ મિશ્રિ નાંખીને જે પ્રથમથી તૈયાર કરી રાખેલું ઠંડુ દૂધ હોય તે યથા રચી ખેડ પીએ તે અન્નગ પોત પોતાની શયામાં શયન કરે. આજ વિધિ જ્યારે જ્યારે ગર્ભા-ધાન ક્રિયા કરે ત્યારે ત્યારે કરી ઉચિત છે. જ્યારે મહિના બરમાં રજસ્વલા ન થવાથી ગર્ભ સ્થિતિનો નિશ્ચય થઇ જાય ત્યારથી એક વર્ષ પર્યંત સ્ત્રી પુરુષનો સમાગમ કદી થવો ન જોઇએ, કેમકે એમ ન થવાથી સંતાન ઉત્તમ થાય છે અને પુનઃ બીજું સંતાન પણ તેવુંજ થાય છે. અન્યથા વિર્ય વ્યર્થ જાય છે, ખેડના આયુ ઘટી જાય છે. અને અનેક પ્રકારના રોગ થાય છે, પરંતુ ઉપરથી ભાષણાદિ પ્રેમયુક્ત વ્યવહાર તો ખેડએ અવશ્ય રાખવો જોઇએ. પુરુષ વિર્યની સ્થિતિ અને સ્ત્રી ગર્ભની રક્ષા અને ભોજન છાદન ખેડ એવા પ્રકારનું કરે કે જેથી પુરુષનું વિર્ય સ્વપ્નમાં પણ નષ્ટ ન થાય અને ગર્ભમાં બાલકનું શરીર આત્યુત્તમ રૂપ, લાવણ્ય, પુષ્ટિ, બલ, પરાક્રમ યુક્ત થઇ દસમે મહિને તેનો જન્મ થાય વિશેષ એની રક્ષા એથા મહિનાથી અને અતિ વિશેષ આઠમા મહિનાથી આગળ કરી જોઇએ. કદી પણ ગર્ભવતી સ્ત્રી રેચક, રક્ષ, માદક દ્રવ્ય તથા ખુદ્દિ અને બલનાશક પદાર્થોનાં ભોજનાદિ સેવન ન કરે. કિન્તુ ધી, દુધ, ઉત્તમ ચોખા, ઘઉં, મૂગ, અર્દ આદિ અન્નપાન અને દેશ કાલનું પણ સેવન યુક્તિ પૂર્વક કરે. ગર્ભમાં જે સંસ્કાર એક એથા મહિ-

નામાં પુંજવન અને આઠમે મહિને સીમંતોન્નયન ત્રિવિધપૂર્વકે કરે. બન્ને સંતાનનો જન્મ થાય ત્યારે સ્ત્રી અને બાલકનાં સરીરની રક્ષા ખડુ આવધાનીથી કરવી અર્થાત્ શુંડીપાક અથવા સૌભાગ્ય શુંડીપાક પ્રયત્નથીજ બનાવી રાખે. તે સમયે સુગંધી યુક્ત ઉજ્યુ જલ, કે. જે દિશિત ઉજ્યુ રહ્યું હોય, તેથી સ્ત્રી સ્નાન કરે અને બાલકને પણ સ્નાન કરાવે તત્પશ્ચાત્ નાડી છેદન અર્થાત્ બાલકની નાભીના મૂત્રમાં એક કોમલ સુતરથી બાંધીને ચાર આંગળ રહેલા દર્ધ, ઉપરથી કાપી નાંખે, એ એવી રીતે બાંધે કે જેથી સરીરમાંથી રૂધીરનું એક બિંદુ પણ જવા ન પામે. પશ્ચાત્ તે પ્રસૂતી સ્થાનને શુદ્ધ કરીને તેનાં દ્વારની બીતર સુગંધાદિ યુક્ત વૃતાદિનો હોમ કરે તત્પશ્ચાત્ સંતાનના કનમાં પિતા “વેદોક્ષીતિ” અર્થાત્ તારું નામ વેદ છે, એમ સંબંધાવી ધી અને મધને મેળવી સોનારી સળીથી જીભપર “ઓઠ્ઠ” અક્ષર લખી, મધ અને ધીને તેજ શક્તિથી ચટાડે. પશ્ચાત્ તેવી માતાને આપી દે. જે દુધ પીવા ચાહે તો તેની મા ધવડાવે. જે તેની માતાને દુધ ન આવતું હોય તો કોઈ અન્ય સ્ત્રીની પરીક્ષા કરીને તેનું દુધ ધવડાવવું. પશ્ચાત્ અન્ય શુદ્ધ ચોરસમાં કે બ્યાંનો વાણ શુદ્ધ હોય તેમાં સુગંધીત ધીનો હોમ પ્રાતઃ અને સાયંકાલ કર્યો કરે અને તેમાંજ પ્રસૂતા સ્ત્રી તથા બાલકને રાખે, અને બાલક છ દિવસ સુગંધી માતાનું દુધ ધાવે અને સ્ત્રી પણ પોતાના સરીરની પુષ્ટિ અર્થે અનેક પ્રકારના ઉત્તમ ભોજન કરે અને યોનિ સંકોચાદિ પણ કરે. છઠે દિવસે સ્ત્રી બહાર નીકળે, અને સંતાન દુધને ધવડાવવા માટે ધાથી રાખે, તેને ખાનપાન સાફ કરાવે, તે સંતાનને દુધ ધવડાવ્યા કરે અને પાવન પણ કરે, પરંતુ તેની માતા તેના બાલક ઉપર પૂર્ણ દૃષ્ટિ રાખે. કોઈ પ્રકારનો અનુચિત વ્યવહાર તેના પાલનમાં ન થાય. સ્ત્રી દુધ બંધ કરવા અર્થે સ્નાનના અથ ભાગપર એવો લેપ કરે કે જેથી દુધ સ્રવિત ન થાય એજ પ્રકારે ખાનપાનનો વ્યવહાર પણ યથાયોગ્ય રાખે. પશ્ચાત્ નામ કરણાદિ સંસ્કાર “સંસ્કાર ત્રિધા” ની રીતે યથા સમય કરવો, બ્યારે સ્ત્રી પુનઃ રબરવડા થાય ત્યારે શુદ્ધ થયા પશ્ચાત્ એજ પ્રકારે ઋતુદાન દેવું.

ગર્ભાધાન માટે કેવાં સ્ત્રી પુરુષો જોઈએ.

જે સ્ત્રી ખડુ જમેલી, ભુખી, તરસી, ભયભીત, ઉદાસીન, શોકાતુર, કોપાશ્મી થયેલી, પરપુરુષની ઇચ્છાશીલ અથવા તો અ-

ત્યંત કામાતુર હોય, તે સ્ત્રી ગર્ભધારણ કરી શક્તી નથી અને કદાચ તે ગર્ભધારણ કરે છે, તો નિર્બળ પ્રજાને જન્મ આપે છે.

અત્યંત ખાળક, અત્યંત ધરડી, ધણા દીવસની રોગી અથવા તો ઇર્ષ્યાદિક વિદારોવાળી જે સ્ત્રી હોય તે સ્ત્રીને વિષે પુરૂષે ગર્ભધારણ કરવું નહિ.

પુરૂષમાં પણ એટલાજ દોષો જણવા, એટલે કે તેણે પણ અત્યંત ભોજન કર્યા પછી અથવા તો ભૂખ્યાં, તરસ્યાં, ભયભીત સ્થિતીમાં, ઉદાસીમાં, શોકાતુર વખતે, ક્રોધ આવ્યો હોય ત્યારે, પ-રસ્ત્રીની લાગણી વેળાએ, તેમ અત્યંત વિવિધની ઇચ્છા થઈ હોય ત્યારે, તેમજ જેની સોળ વર્ષની ઉંમર હોય તેણે જે અત્યંત વૃદ્ધ હોય તેણે જે ધણા દીવસ થયા રોગી હોય તેણે અથવા તો ઇર્ષ્યાદિક વિદારોથી જેનું મન વિકારી થયું હોય તેણે સ્ત્રીને વિષે ગર્ભધારણ કરવું નહિ; પરંતુ ઉપર કહેલા સર્વ પ્રકારના દોષો વિનાનાં સ્ત્રી પુરૂષે પ્રજા ઉત્પન્ન કરવાનો પ્રયત્ન કરવો.

પુત્ર તથા પુત્રી થવાનાં કારણ.

જો પુરૂષનું વીર્ય અધિક હોય, તો પુત્ર ઉત્પન્ન થાય, સ્ત્રીનું વીર્ય અધિક હોય, તો કન્યા ઉત્પન્ન થાય, સ્ત્રીને પુરૂષનું વીર્ય સરખું હોય, તો નપુંસક કે અલ્પ વીર્યવાળી પ્રજા થાય અથવા તો કન્યા અને પુત્ર એમ બંને ઉત્પન્ન થાય છે અને જો બન્નેનું વીર્ય બરાબર અથવા તો થોડું હોય, તો ગર્ભજ રહેતો નથી.

(મનુ. અ ૩. ૪૭)

ઋતુકાળ અને તેમાં સ્ત્રી સંગના દીવસો.

સ્ત્રીઓને જે દીવસો અડકવું આવે છે, તે દીવસથી સોળ રાત્રિ સુધી ઋતુકાળ કહેવાય છે, પ્રત્યેક માસમાં સારા લોકોએ નિર્ણય કહેલા અડકાવના પહેલા ચાર દીવસો અને ત્યાર પછીના ચાર દીવસો, એમ બધા મળીને સોળ રાત્રીઓ સ્ત્રીઓનો સ્વભાવિક ઋતુકાળ કહેવાય છે.

તે સોળ રાત્રીઓમાં પહેલી ચાર એટલે અડકાવની ચાર રાત્રીઓ, અગ્યારમી અને તેરમી, એટલી રાત્રીઓને સારા લોકોએ સ્ત્રી-ગમનને ગાટે નિન્દેલી છે. બાકીની દશ રાત્રીઓ સારી ગણાય છે.

બાકી રહેલી જોમાં પર્વણી ન હોય તેવી રાત્રિમાં સ્ત્રી પાસે જનાર
અમે તે આશ્રમમાં હોય તો પણ બ્રહ્મચારીજ ગણાય છે.

મનુસ્મૃતિ. અ, ૩-૪૭

સ્ત્રીઓ આત્મગુપ્તા હોય છે.

અરક્ષિતા ગૃહે રુદ્ધાઃ પુરુષૈ રાત્રકારિભિઃ ॥

આત્માન માત્મના યાસ્તુરક્ષેયુસ્તાઃ સુરક્ષિતાઃ ॥

પુરુષ કદાપિ વિશ્વાસુ તથા ચોક્ષરી રાખે તેવા માણસોની રા-
ખેવાળી નીચે સ્ત્રીઓને ઘરમાં રોકી કચ્છનમાં રાખે, તો પણ તેઓ
સુરક્ષિત રહેતી નથી, પરંતુ જો તેઓ પોતે પોતાના મનથી સારી
રહેવા ધારે છે તોજ સારી રહી શકે છે. કહેવત છે કે, રહેતો આ-
પથી ને જાય તો સગા બાપથી અર્થાત્ શીયલ સાચવવું, એ સ્ત્રીનાં
પોતાનાજ હાથમાં છે.

મનુ. અ. ૯-૧૨

ઋતુમતી (અટકાવ વાળી) અથવા ન પાલનારી
સ્ત્રી પાસે જવાથી થતી હાનિ.

નોપગચ્છેત્રમત્તોઽપિ સ્ત્રિયમાર્તવ દર્શન ॥

સમાનશયને ચૈવ ન શયીત તયા સહ ॥

સ્ત્રી પુરુષ કામ વાસનાથી ઘેરાં થઈ ગયાં હોય તો પણ તેણે
અટકાયત્રી સ્ત્રીની પાસે જવુંજ નહિ, તેમ તેણે વખતે તેની સાથે
એક પથારીમાં પણ સૂવું નહીં. અટકાવેલી સ્ત્રીની સાથે ગમન ક-
રનારા પુરુષની બુદ્ધિ, તેજ, બળ, દૃષ્ટિ અને આયુષ્ય ઘટી જાય છે.
કદાપિ તે વખતમાં ગર્ભ રહેતો તે જન્મ્યા પછી જીવે નહી, ને જીવે
તો અલ્પાયુષી અને વિકૃત અંગવાળો થાય,

જો કોઈ નકારી નારી ઋતુ (અટકાવ) ધર્મ નથી પાળતી તે
સ્ત્રી પોતે તેનો પતિ તેનાં છયાં-છેકરાં રોગી બની આખી ઉમર
રોગાગ્રસ્ત અને તેજહીણ રહે છે, અને તે જીવતાંજ નરકમાં પડેલ
છે. ક્ષણભરના રતિ સુખથી આખી ઉમરનું દુઃખ વોહારી ભેવું એ
મોટી અજ્ઞાનતા છે ? માટે એવાં કૃત્યને મહા પાપ રૂપ એટલે કે
દેહકારી સમજી એવું કામ ન કરવું.

સ્ત્રીની ઉમ્મરના વિચાર.

સ્ત્રી સોળ વર્ષ સુધી બાળા કહેવાય છે, બત્રીસ વર્ષ સુધી ત-

રૂણી કહેવાય છે, પચાસ વર્ષ સુધી પ્રૌઢા કહેવાય છે અને તે પછી
જૂઠું (વરડી) કહેવાય છે. તે ઉમ્મરમાં તેની વિષય વાસના ટપ્પી
જાય છે.

બાવપ્રકાશ ખંડ ૧

એક સ્ત્રી પર ખીજ સ્ત્રી કરવાનો નડારો રીવાજ.

કચ્છના ધનથી પુરૂષને વધારે હક અને સ્ત્રીને ઓછો હક મળ્યો છે એમ નથી. પરંતુ પુરૂષ જાતિએ સ્વાર્થમાં મગ્ન થઇ સ્ત્રી જાતિનો ખંદોખરત કરવા શાસ્ત્રમાંથી દાખલા લાવી હાજર કરે છે; ત્રણ તેઓ પોતાના કર્તવ્ય કર્મમાં સમજતા નથી. જેઓ એક સ્ત્રી દ્વારા છતાં તેનાથી ના બન્યું કે પુત્ર પ્રાપ્તિ ન થઇ તો ખીજ સ્ત્રી અરણ્યમાં વિલંબ લગાડતા નથી. તેઓ વિન્યા અપરાધે એક પર ખીજ સ્ત્રી કરી એથી તેઓ સંતોષ માનતા નથી પણ ખીજ પર ત્રીજને ત્રીજ ઉપર વખતે એથી પણ પરણી લાવે છે. આમ થવાથી ખીજ ધણી વિવાહ કર્યા વિના મરી જાય છે. જે માણસ કુલીનને કન્યા આપે છે તેને કન્યાની સાથે રૂપિયા પણ દેવા પડે છે, જેથી બિચારા કન્યાના આપને દેશાંતરમાં જઈ નિર્લેજ રીતે રજાની દુખડી બિક્ષા માંગવી પડે છે. આ પ્રમાણે આપેલી કન્યાના પાછળથી ધણી પુરા હાલ થાય છે જ્યાં સુધી તેના આપના પૈસા ચાલે છે ત્યાં સુધી તેને કુલીન ધણી બોલતો નથી પણ તે ખવાઇ રહ્યા કે કહે છે જે “રાંડ ? તારા મા આપ પાસેથી રૂ. ૫૦૦ લાવ નહિ તો ખીજ આણંધું” હવે જો તેનો પિતા ધનાઢ્ય હોય તો તે વળી કાંઈ પૈસા લાવી આપે છે પણ તે જો નિર્ધન હોય તો પેસો કુલીન પુર ખીજ સ્ત્રીની તરતજ તળવીજ કરી રૂપિયા મેગવે છે અને પેસો સ્ત્રીને તેના આપને ઘેર કાઢી મુકે છે. આ કેવી પીડા ? એક ધણી જીવતાં સ્ત્રી જો ખીજે ધણી કરે તો તેને યોગ્ય શિક્ષા કરાવે છે પણ પુરૂષ બને ત્રણ ત્રણ સ્ત્રીઓને પરણી પોતાનું મનુષ્ય પાળું જૂલી જાય છે. તો તેવા નિરંકુશ પુરૂષોને ધરીત શિક્ષા મળે તેવા કલ્પાને આર્ય બ્રાહ્મણોએ તરતમાંજ લેવા ઘટે છે. કેટલાક પુત્ર પ્રાપ્તિ માટે વૃદ્ધાવસ્થામાં ખીજ તરફ સ્ત્રીને પરણે છે અને તેથી એકલી સ્ત્રીના રાડ કંકાસ કરે છે એક વરમાં બે સ્ત્રીઓ એકઠી થતાં કલેશ થવો એવો સ્વાભાવીકર છે. સ્ત્રીઓને શોડય ઉપર સ્વાભાવિક માસર હોય છે. એ પ્રમાણે પુત્રનું સુખ લેવા જતાં પુરૂષને કંકાસનું અત્યંત દુઃખ આવી પડે છે માટે તે સુખને બાળ્ય પર રા-

બી એકજ પુરૂષ અને એકજ સ્ત્રીથી બંધાએલું જોડું જિંદગી પ-
સેત સુખ અને શાંતિથી પોતાનું જીવન ગાળે તે એ જોડું સફળ
સહિમાં સોભા રૂપ મણાય છે તેટલુંજ નહીં પણ ઇશ્વરી કામદા પ્રમાણે
બીજી સ્ત્રી પરણનાર પુરૂષ કદી પણ નિરપરાધી મણી સકાય નહિ.

સ્ત્રીની માનસિક નીતિ.

..

ધર્મના અંકુરોની સાથેજ માનસિક નીતિ જન્મ પામે છે. જે
સ્ત્રીને સ્વધર્મ પર શકા ન હોય, તેનામાં માનસિક નીતિનો અંશ
પણ હોતો નથી. પરંતુ જે સ્વધર્મને સારી રીતે સમજે છે અને
જેને સ્વધર્મ પર પૂરી આરખા છે એવી કુલીન ગૃહાધીષ્ટાત્રીઓ
પોતાની માનસિક નીતિના પ્રભાવથી આ લોકમાં સુખ અને પર
લોકમાં મોક્ષ મળવાની સાથે પોતાની કીર્તિને કાયમ રાખી શકે છે.
આપણા શાસ્ત્રકારોએ સ્ત્રી જાતિના કુલીન અને અકુલીન એવા બે
વર્ગ પાડેલા છે. કુલીન સ્ત્રીઓને કાંઈ શીંગડાં કે પૂંછડું હોતું નથી.
પરંતુ પતિ, સાસુ, સસરા વગેરે તથા માંબાપ વગેરે વર્ગ તરફ તે-
ની સારી નકારી વર્તણૂંક પર વિચાર કરી તેને કુલીન તથા અકુલીન
એવાં વિશેષણ અપેક્ષાં છે અથવા પોતાના સતીત્વને સાચાનાર
અને કુકર્મોથી દૂર રહેનાર ઉચાં મનોબળ વાળો મહિલા સમાજ
કુલીન અને ચંચળ ચિત્તથી દુરાચાર પર સારાસાર વિચાર કર્યા વ-
ગર દોડનાર નીચ મનોબળ વાળો નારી વર્ગ અકુલીન ગણાય છે.

ગૃહકાર્યભાર.

ગૃહાધિષ્ટાત્રી પદને પમેત્ર પતિ વર્ગને માનસિક નીતિની
સાથે રહેલું વ્યવહાર ચાતુર્ય અને ઉત્તમતા આપનાર છે. તેથી ગૃહ-
સ્થાશ્રમ ધરો સુખ રૂપ બને છે. ધરતું પચ્ચુરણ લેવદેવ કરવાનું
કામ સ્ત્રીઓનું છે તેમાં પતિનો વખત રોકવો નહિ જોઈએ. ઉપજ
ખરચનો અડસટો રાખવો એ પણ સ્ત્રીનુંજ કામ છે. વિજ્ઞાન મતાં
અર્થ વધારે ન થાય એ બાબત બજાર અને ધ્યાનમાં રાખવાની વાત
છે. રોગાદેક સંકટમાં કામ આવવાને માટે પુત્ર પતિના બંધારિક
કાર્યોને માટે પતિની સુકમાઈતા પેસા ગેર રહેતે નહિ વાપરા. તેમાંથી
થોડો થોડો બચાવ કરવો જોઈએ; કારણ કે હમેશા બપોળી રૂપની
એક સરખી રહેશે. એનું કાંઈ નિશ્ચય નથી આપણું લોકમાં રહેવા
છે કે “સોસર અને એક કસર” સો ઠેકાણેથી કંઈ કંઈ આ-
વતું હોય તે તથા કરકસર કરી બચાવેલું હોય તે બન્ને સરખાં

ગણાયાછે. વળી “ કર કરસર એ વહાણની સફર ” એમ પણ કહેવાયછે. અર્થાત્ વહાણની સફર કરવાથી જેમ પૈસાનોજ માલ થાય છે નવી નવી દેશનોમાં મોઢ પામનાર અંગ્રાજોના ઓરતોની પેઠે આપણે બહુ ખર્ચાળ કે ઉડાઉ નથી. થોડા દ્રવ્યથી નિભાવ કેમ કરે? એ મુદ્દાને વળગી આપણે ચાલતા આવ્યાં છીએ તેથી ખાવા પીવાનું તથા કપડા લતાનું ખર્ચ થોડામાં અને સસ્તામાં પતી જાયછે. એટલા માટેજ આપણે કર કરસરથી વર્તવા કાંઈ મુશ્કેલી જણાય તેમ નથી. કાડી અને મધમાખ જેવાં પ્રાણીઓનો દાખલો લઈ સંગ્રહ કરવાની ટેવ રાખવી જોઈએ. ઉડાઉ પ્રકૃતિના અભાવને લીધે લોકો કંજુસ કહેછે તેથી ડરવું એ આપણી ભૂત છે. કારણકે જરૂરને ઠેકાણે પણ નહિ વાપરનાર માણસજ કંજુસ કહેવાય છે. યોગ્ય કરકસર કરનાર માણસને જે લોકો કંજુસ કહે તે તેમનામાંજ વિચાર કરવાની કંજુસાઈ છે એમ સમજવું જોઈએ, આપણે વિચારો કે એક પાંચ જેથી નજીવી રકમ દરરોજ નકામી ખર્ચતાં હોઈએ તેને બદલે તે બચાવતાં હોઈએ તો બાર માસે તેમાંથી એક અસાધારણ રકમ થઈ રહે છે. જે આપણને કોઈ જરૂરના વખતમાં ઘણી સારી રીતે કામ આવે છે. આવી રીતે પૈસાનો સંગ્રહ કરવાની ટેવથી દુનિયાની દોષતમાં વધારો થાય છે. પુરૂષ કમાઈ કરીને જોઈતી ચીજ ઘરમાં લાવી આપે પણ તેને સારી રીતે સાચવવી એ સ્ત્રીનું કામ છે. એક રૂપિયા એક પાંચને વ્યાજે સો વર્ષને વ્યાજે રહેવા લાગે હોય તો તેમાંથી છે કરોડના છેકડાં ખાવ ત્યાં સુધી ટોટો આવતો નથી. કેટલાક કારીગરો અને મજૂરો સંગ્રહ કરવાની ટેવ રાખતા નથી તેથી જ્યારે મજૂરી મળતી નથી ત્યારે તેઓ ઘણી મુશ્કેલીમાં આવી પડે છે. માટે હજી બહેનોએ જેટલા પિતાના ઉપયોગની ચીજ હોય તેટલીજ ખરીદ કરવી. રમોઈમાં પણ જોઈએ તેટલુંજ રાંધવું અને લુગડાં કાંતીની નવી નવી દેશનોમાં મોઢ નાંદિ પામતાં સંપત્તિ પ્રમાણે સાગં અને ત્યજ્યક કંપડાંએ, પહેરવાં એમાંજ તેમની ચતુરાઈ રહેલી છે. લેવડ દેવડ કરવામાં વ્યવહાર આખો રાખવો જોઈએ. દરેક ચીજ ખરીદવામાં દિમાખ વળવળની જરૂર છે કેમ પણ ચીજ માહિતી વગર વેચનાર પર વિશ્વાસ રાખીજા લેતા ન જોઈએ કારણ કે ધુર્ત વેચનારના પર રાખેલો વિશ્વાસ એ હુંડવાનું ઠેકણું છે. ઘરને શોભાવનારા સાડીતો એવાં પસંદ કરવાં જોઈએ કે જેમાં વાપરેલા પૈસા બચ્ચં ગણાય નહિં. જેમકે કાચનાં વાસણો કરતાં ધાતુ પાત્રો ખરીદ

કર્મી હોયતો ભાંગ્યા દુટયા પછી પણ લગભગ તેની અરથી કિંમત ઉપજી શકે છે. અને કાચના વાસણોની તો એક ટુટી બદલમ પણ ઉપજતી નથી. માટે નજીવી ચીજોમાં પૈસા નહિ ઉડાવી દેતાં ધર સૂતને સારી રીતે ચક્રાવચા પર લક્ષ રાખી આગળ પાછળના વિચારથી ચેતીને ચાલવું જોઈએ આ પ્રમાણે સંસારના દરેક અવકાશમાં વિચિત્રલુતા વાળી ગૃહાધિષ્ટ્રીઓ પોતાના ગૃહસ્થાશ્રમને ઘણી ઉત્તમ સ્થિતિમાં સુખથી પસાર કરેછે. અને તેથી પુરુષના સંસારને પણ સફળ કરેછે.

શ્રીઓનું નિત્યકર્મ આનંદિક.

સ્ત્રીઓએ સૂર્યેદ્ય પેડેલાં ચાર ધરીના રાત્રી હોય ત્યારે ઉડી પોતાના સ્વામીના ચરણો સ્પર્શ કરવો તથા પ્રેમથી તેમનું મુખ, જોડ ધરના કામ કાજમાં પ્રવેશું અને સતારના પડેલાં ને ગીતો હોય તે ગાઈ સ્વામીને જોઈ નીજ (કાંતજી વિગેરે) આપી ત્યાર પછી પોતે ગાથાના કેશ વિગેરે સાર કરી સ્નાન કરવું.

પત્નઃ પૂર્વે મમુત્યાય દહશુદ્ધિં વિચ્યાય ચ ।

ઉત્થાપ્ય શયની વાનિહન્વા નેશન વિશોવનમ્ ॥

સ્ત્રીએ પોતાના પતિની અગાઉ ઉડી દાનપૂજા કરી, મુખ ઘોળ પચાડી કાંડી ધરો જાડી સફ કરવું કારણ કે અવનાંકુલિંગના નારી શુચિરે વાહે સર્વજ્ઞ સ્ત્રી પંથકારીમાંની ઉડી પોતાના સ્વામીનું તુરં દશન કરે છે. તેટલામાંજ પતિ ગણાય છે ત્યાર પછી રસોડાના બાંધ વાસણ ધરી બાહ્યર સારી રીતે માંછ, માટી વડે ચુકાને લીપવો અને તેમાં ગ્લોષ માટે કાંઈ મદિત અર્ચનું મૂકવો. ત્યારબાદ ધરમાં વાપરવાનાં પીનાં વાસણ આદિસર્વ ચીજ સાફકરી ત્યાર કરી મવારનું સવળું કામ કરી સ્નાન કરવું અને પતિવચા વચ્ચે શુદ્ધ પોતેનું વચ પેડેલે સાસુને તથા પસરાને પણ લાગવું એ રીતે સર્વજ્ઞ વર્તન તથા ગૃહકાર્ય કરતાં પોતાના સ્વામીને પ્રમત્ત રાખવો. કહી નીમંત્રણ હોય તે ગૃહકાર્ય આપરોથી થતાં હોય, તથાપિ પોતાનું શરીર કસાય તે રીતે સ્ત્રીએ ધરનાં કાચાં ચથાર્થ થાય છે. કે નહી તેની પૂર્ણ તપાસ રાખતી, પણ પોતાના પત સખથીના કાંચ તો સ્ત્રીએ પોતેજ કરી તેને પ્રસન્ન કરવો. કોઈ રીતે પણ તેને અપ્રસન્ન થવા દેવો નહી, કારણ કે સ્ત્રીના સર્વ

સુખનો આધાર તેમો સ્વામી છે જેથી તેણે પતિના સુખે સુખ તથા અતિના દુઃખે દુઃખ માનવું યોગ્ય છે. સર્વ સંબંધમાં પતિ પતિને સંબંધ અતિ નિહટનો છે. જેથી પતિના સુખ દુઃખની સાગણી જેટલી તેના પતિને માય છે તેટલી બીજાને થતી નથી. અને પતિ જેટલો પતિના કલ્યાણમાં તત્પર રહે છે તેટલો બીજા કામ રહેતો નથી. એવા પતિની સેવા કરવી એ સ્ત્રીઓનો પરમ ધર્મ છે. માટે ઘરના સઘળાં કામમાં સ્ત્રીઓએ તપાસ રાખી બગડતી ચીજોને સાફ કરીને પોતાના ઘરમાં પવિત્રતા રાખવી.

મનોવાકર્મભિઃ શુદ્ધા પતિદેશાનુવર્તિની ।

છાયેવાનુગતા સ્વચ્છા સર્વેવ દિતકર્મસુ ॥

દાસીવા દિષ્ટકાર્યેષુ માર્યા મર્તુઃ સદા મંવંતુ ॥

સ્ત્રીએ મન વાણી તથા કર્મ કરી સદાશુદ્ધ, પતિની આજ્ઞા બાજનારી, તેને છાયાની પેઠે અનુસરનારી, પવિત્ર, તેના દિત કાર્યમાં મિત્ર સમાન અને હુકમ ઉઠાવવામાં દાસી સમાન થવું જોઈએ.

ત્યાર પછી પતિવ્રતા સ્ત્રીએ રાંધીને પતિને જંભાવવું, પતિથી તે અન્નથી વૈશ્વ દેવજ્ઞે કાર્ય પૂરૂ થયાથી એ અન્ન ભોજનીય બાળક, વડોડ તથા અતિથિને જમાડીને પતિને જમાડીને તેના હુકમથી બાકી રહેલા અન્નમાંથી પોતે જમી ત્રીજો પ્રદ્ધર ઘરમાં જોડી તી વસ્તુ સ્વચ્છ કરવા તથા આવક બચકતો વિચાર કરીને દિવસનો છેલ્લો ભાગ ગાળવો.

પતિવ્રતા સ્ત્રી સંવારતી પેઠે સાંજે પલ્લુ ઘર સાફ કરીને અન્નાદિ રાંધીને પતિઆદીને ભોજન કરાવા પોતે રૂચી પ્રમાણે જમી ગૃહ નિર્મિત સંપૂર્ણ કરીને ઉત્તમ વિદ્યાનુ કન્યું અને તેમાં સુતેલા પતિની સેવા કરવી.

પતિવ્રતા પંચી મનુમાં પતિની ચિંતા કરતાં કરતાં તેની પાસે સુવું, તે વખતે વસ્ત્ર સંવિત થવું નહિ, સાવચેતીથી સુવું, અને અન્ય કામના શૂન્ય તથા નિતેન્દ્રિય થઈ રહેવું જોઈએ.

બરડાને બોલવું દોર વાક્ય બોલવાં, ઘણું બોલવું તથા સ્વામીના અપ્રિય વાક્ય કહેવું નહીં. કોઈના જોડે વિવાદ કરવો નહીં, પ્રત્યાપ તથા વિત્યાપ ત્યાગવા અને ઘણી બચાવતી તથા સ્વામીના ધર્મના કામમાં આડે આવવું નહીં, અનવધાનતા, ચિતચાંચલ્ય

ક્રેધ, ધર્મ, વંચના ધણું અભીમાન, ખમતા, જીવહિંસા, શીખના ઉપર અદેખાઈ, ધણો અહંકાર, ધૂર્તતા, નાસ્તિક, નિશ્ચીકતા, શૈયં અને કાપકમ, સાધ્વી સ્ત્રીઓ પંદર પ્રકારનાં દુષ્કૃતિય કામ ત્યાગવા.

સ્ત્રી આવી રીતે પરમ દેવતા પતિની સેવા કર્યાથી આ લોકમુક્તિ મુક્તિ તથા મંગલ પ્રાપ્ત થશે અને પરલોકમાં પતિ જે જગ્યાએ રહેશે તે જગ્યા મળશે.

વ્યાસસ્મૃતિ અ. ૨ ભે.

ઉત્તમ ગૃહસ્થાશ્રમનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન.

ધર સંસાર સુધારો થયા પછીનો ગૃહસ્થાશ્રમ ઉત્તમ ગણાય છે. બ્રહ્મચર્ય, વાન પ્રસ્થ, અને સંન્યાસ આ ત્રણ આશ્રમોને ટેકાવી રાખનાર તેજ ગૃહસ્થાશ્રમ છે. ગૃહસ્થાશ્રમ વગર એ ત્રણ આશ્રમના અનુયાયીઓ ઉદર નિમિત્ત અનિશ્ચિત અવસ્થામાં આવી પડે છે. અન્નદાન આપી એ આશ્રમવાળાઓનું પાલન ગૃહસ્થાશ્રમ કરે છે તેથી તેને સર્વ આશ્રમોમાં શ્રેષ્ઠ અને જ્યેષ્ઠ ગણેલો છે. જેમ સમય જસ પ્રવાહો પોતાની સ્થિતિ સમુદ્રમાં જ કરી શકે છે તેમ સમય આશ્રમવાળાઓ ગૃહસ્થાશ્રમવાળાને ત્યાં જ કરી શકે છે ગૃહસ્થાશ્રમ ન હોયતો આશ્રમોનો પણ અભાવ થાય છે. કહ્યું છે કે.—જેમ સર્વ જંતુઓ વાયુને આધારે રહેલા છે તેમ સર્વ આશ્રમો પણ ગૃહસ્થાશ્રમને આધારે રહેલા છે. તે ગૃહસ્થાશ્રમને જ ઝંડેટાક લોકો નિંદે છે એ તેમની કેવડી મોટી ભૂલ છે. જે સધળાં માણસ સંસાર છોડી ચાલી નીકળે તો પછી વિશ્વને વિનાશ પણ થોડા વખતમાં જ થાય વનમા જઈ ધર્મનું પાલન કરવા કરતાં ગૃહસ્થ બની ધર્મનું પાલન કરવામાં કંઈ વિશેષ લાભ અને હાપણુ સમાયેલું છે. ગૃહસ્થ પોતાનાં દરેક કૃત્ય સદ્ધર્મને અનુસરીને કરે છે તો તે સદ્ધર્મ તેને ઉત્તમ લોકમાં સુખસાધક થઈ પડે છે. ધર્મની બાબતમાં જુદી જુદી કોમનાં જુદા જુદા લોકોએ અનોક દિગ્ગુરો ઉઠાવેલા છે જેથી ધર્મ ઉપરની આશ્ચર્ય ઉડી જાય છે.

સ્ત્રીઓની અસ્વતંત્રતા

સ્ત્રી માત્રને ધ્યાન દેવાનું છે કે, ગૃહસ્થાશ્રમમાં જે શિક્ષા લખી છે તે શીખી અથવા સાંભળીને લક્ષમાં લેવી, જેને વિષયો ઉમયોગી હોયતે પોતાના હૃદયમાં રાખીને તે પ્રમાણે વર્તવું, આ ઉપરાંત વિજ્ઞાન પછી ગૃહસ્થાશ્રમી થયા બાદ જે મુખ્યત્વે તેને વર્તવાના ધર્મો છે તેને. અન્ન સંકલ્પમાં હિંસા કરવામાં આવે છે:—

હે સ્ત્રીજ તારા વિવાહ ન હોતો થયો ત્યાં સુધીમાં તે પોતાના માતા પિતાને આધીન રહીને વિદ્યા કળા અને ગુણ સંપાદન કર્યા; હવે ઉપર લખ્યા પ્રમાણે ધર્મ તથા સંતાનોપાત્તિ આદિ અર્થે તે પતિ કર્યો છે, તેથી હવેથી તું આખી ઉમ્મર સુધી તારા પતિની આશ્રય પ્રેમાનું બદ્ધ-પતિને આધીન છે, એમ સમજીને મનસ્વીપણે વર્તીશમાં જો તું મનમુખી પણ રાખીશ તો જગતમાં તારી પ્રીતિ અને પ્રતીતિ યથા યોગ્ય નહી રહેશે, અને તુંને જીવન પર્યંત કલેશ પ્રાપ્તિનો અવસર આવી પડશે. કારણ કે એક તો કુદરતની તરફથી જ સ્ત્રીની શારીરિક તથા માનસિક રચના-પ્રકૃતિ (સ્વભાવ) પુરુષથી ભિન્ન પ્રકારની છે. તેમ સમય સમયની રીતી બળવાન છે; તે ઉપરાંત આખી દુનિયામાં પરીક્ષાથી આમ સિદ્ધ થયું છે કે, ગૃહ કાર્ય શિવાય ખોળે વ્યવહાર સંબંધી કાર્યોમાં જોવા પુરુષ યથાગત્ય વ્યવહાર સિદ્ધ કરવામાં લાયક છે, તેવી સ્ત્રી સર્વોંશે સમર્થ નથી. તોટલા માટે બાલ્યાવસ્થામાં માતા પિતાને આધીન, યુવાવસ્થામાં પતિને આધીન, અને વૃદ્ધાવસ્થામાં પુત્ર વા પતિનાં સંબંધીઓને આધીન રહેવાનો સંપ્રદાય પ્રાચીન કાળથી આલ્યો આવે છે, માટે તારે એ વાત યથાર્થ સમજીને પોતાના પ્રાણુપતિની સાથે આનંદ સહિત પ્રેમ યુક્ત, વરત્તાવ રાખવો. પતિમાંજ પૂર્ણ પ્રેમાનુરાગી થઈ મનિ શિવાય પરપુરુષ પર દૃષ્ટિ ન નાંખતાં, પતિસેવા અને પતિ આગ્રા પાલન તથા પતિને પ્રસન્ન રાખવો, આ તારું મુખ્ય કર્મ અને ધર્મ છે.

૧ આદારો દ્વિગુણઃ સ્ત્રીણાં લજ્જા ચાપિ ચતુર્ગુણા ।

સાદસં પદ્મગુણં ચૈવ કામશ્ચાષ્ટગુણઃ સ્મૃતઃ ॥ ચાણાક્યનીતિ

ધણું કરીને સ્ત્રીઓને પુરુષ કરતાં આદાર બનણો, લગ્નના ચાર ગણી સાદસ છ ગણું તથા કામ આઠ ગણો હોય છે એમ કહ્યું છે તેમજ કામ શાસ્ત્ર વિષે પણ એમજ કહ્યું છે.

મોજને દ્વિગુણા સ્ત્રીણાં બુદ્ધે કૃત્યે ચતુર્ગુણા ॥

નિશ્ચયે પદ્મગુણા પુરુષઃ કામવેગસ્ત યાષ્ઠધા ॥ મનુ. અ. ૫

સ્ત્રીની ખાસ પ્રકૃતિ (સ્વભાવ) વિષે ઉપર પ્રમાણે મત છે.

બાલ્યાવા યુવત્યા વા વૃદ્ધ્યા વાપિ યોષિતા ॥

ન સ્વાતંત્ર્યેન કર્તવ્યં કિંચિત્કાર્યં ગૃહેષ્વાપે ॥ મનુ. અ. ૬

બાળા હોય, યુવતી હોય, અથવા ધરડી હોય તથાપિ ધરમ કાંઈ પણ કાર્યે શ્રીએ સ્વતંત્રતાથી કરવું નહીં (આ મનુનું કહેવું શ્રીઓના હિતને માટે છે) પરંતુ

બાલ્યે પિતૃર્વશે તિષ્ઠેત્પાણિ ગ્રાહસ્ય યૌવને ।

પુત્રાણાં ભત્તરિ પ્રેતે ન ભજેત્ સ્ત્રી સ્વતંત્રતામ્ ॥ મનુ અ. ૬

બાળપણમાં માતૃપિતાને, યુવાવસ્થામાં પતિને, અને કદી પતિ મરણ પામેતો પુત્રોને વશ રહેવું, પણ ક્યારેએ સ્વતંત્રપણે રહેવું નહીં કરવું કે—

પિતા રક્ષાતે કામારે ભત્તારક્ષાતે યૌવને ।

રક્ષંતિ સ્થાવરે પુત્રા ન સ્ત્રી સ્વાતંત્ર્ય મહતે ॥ મનુ. અ. ૯.

સ્ત્રીનું બાલકપણમાં પિતા, યુવાવસ્થામાં પતિ, ને વૃદ્ધપણમાં પુત્રો રક્ષણ કરે છે કેમકે તે સ્વતંત્રતાને યોગ્ય નથી.

ઉપરના શ્લોકોથી શ્રીઓને પારતંત્ર્ય સ્વાભાવિક હરે છે—એટલે શ્રી પુરુષનાં સંબંધમાં શ્રી અધિકૃત હોવાથી નેતે. પુરુષને તા'મે રહેવું પડે છે, અર્થાત્ પુરુષ અધિક ગત્ હોવાથી સ્વતંત્ર છે અને શ્રી પરતંત્ર છે. આમ કેહેવાથી શ્રીઓને હદ વગરની છુટ-આપવા ઇચ્છનારા તથા સર્વ બાબતમાં શ્રીને સમાન હેતુ પ્રતિપાદન કરનારા આધુનિક વિચારના મનુષ્યો આગે પણ આશ્ચર્ય કરવા નીકળે છે કે, “ત્યારે શું શ્રીને તો પરતંત્ર કહીને—યુવામણી—ઢાસી—ઢોર કે પગના જોડા જેવી ગણી કાઢી ? જ્યારે મનુષ્ય માત્ર સરખાં દે-બાય છે ત્યારે તેઓના સર્વ હેતુ સમાન શા સમ્મ નહિ ? શા માટે શ્રી પરતંત્ર અને પુરુષ સ્વતંત્ર ? પ્રેમની આવશ્યકતા તો ઉભયને સરખીજ રીતે છે, ત્યારે સ્વતંત્રતા સમાન કેમ નહીં ?” આવા આવા સવાલો સ્વાભાવિક ઉત્પન્ન થાય છે. જે સર્વનો સાંગોપાંગ ખુલાસો કરવા અત્ર પ્રસંગ નથી એટલે અત્રે તો માત્ર દિગ્દર્શન કરાવી તુરતમાં આટલોજ ઉત્તર છે કે, શ્રીએ ઉડનાં, બેસનાં, કે ડગલું ભરનાં મા બાપ, પતિ કે પુત્રોને પૂછપરછ કરવી જોઈએ અથવા ત્રણે અવસ્થામાં ઉપર જણાવેલા ત્રણે પાત્રોએ તેને પોતાની

દાસી માફક લેખની—એવો 'પરતંત્ર' જન્મદત્તી હદ વધારી ચૂક્યો. એવો સ્મૃતિકારનો આશ્રય નથી—અર્થ લોકોએ કે આર્થ ધર્મ શાસ્ત્રો તેવી હક્કી તેને લેખીજ નથી. તેઓ તેને પ્રેમનું સ્થાન—અમૂલ્ય રત્ન માને છે—સર્વ ઉત્તમ કર્મોમાં એટલે લૌકિક અને પારલૌકિક ઉભય જ્ઞતાનાં જે ધર્માચરણ—ધર્મ—અર્થ અને કામ એ ત્રણેમાં સ્ત્રીને અર્ધાંગના—અર્ધભાગિની મુખ્ય સાધન ભૂત માનેલી છે, એટલુંજ નહિ પણ પુરુષ એ સ્ત્રીનો રક્ષક છતાં પણ ગૃહસ્થાશ્રમ વર્ણન કરતાં ઘણુંક પ્રસંગે સ્ત્રીને પણ રક્ષકની ઉપમા આપી છે, તથા તેની કેટલી મહત્તા બતાવી છે તે પૂર્વે ગૃહસ્થાશ્રમ પ્રસંગમાં સ્ત્રી પ્રત્યે પુરુષના ધર્મમાં લખવામાં આવ્યું છે, તે જોવાથી માલુમ થશે. પરંતુ બધી જાગૃતમાં સ્ત્રી અને પુરુષ સમાન નો નથી, અને સમાન છે, એમ કહેવું પણ ભૂલ ભરેલું છે—તેનું દુકુંજ દષ્ટાંત એ છે કે, જે ઉભયો સમાન હોયનો મધ્યરે પણ ઉભયના દેહની રચના સમાન રાખી હોત. પરંતુ તેમ નથી થયું. આથી સ્પષ્ટ પ્રતીત આપે છે, એ જે પ્રકારના દેહો જુદાં જુદાં નિમ્મીત કાર્યા માટે મધ્યરે નિર્માણ કરેલાં હોવાં જોઈએ કે જે કાર્યા પરંપરને ઉત્કારક છે એમ વિચાર કરતાં ખુદલું જણાવ આવે છે. વિશેષ આર્યોદ્ધાર અંશમાં જોવું, તેમ છતાં સ્ત્રીને પરતંત્ર રાખવાનાં જે કારણો તેમાના કેટલાંક આ એક જોક ઉપરથી જાણવામાં આવશે:—

પ્રદેયા દાયમાગ નેયા લેત્રં માર્યાડવલા તથા ॥

વિધેયા પ્રમદા રામા મીરુઃ મોગ્યા તતો મતા ॥

સ્ત્રી-પ્રદેયા એટલે (લાવવત) દેવા યોગ્ય, અર્થ નીતિ એ દાય વિભાગમાં પુરુષની અપેક્ષામાં યોગ્ય દાય ભાગ સહિત—કથે દીધેલું લેવા વાળી, નેયા એટલે નયન કરવા—પુરુષથી લઈ જવા યોગ્ય, લેત્રં ત્રણ એટલે ગર્ભ ધારણનું સ્થાન, ભાર્યા એટલે ભરણ પોષણ પામવા યોગ્ય, અમ્મળા એટલે વિશેષ બળવિનાની, વિધેયા એટલે સર્વાંગ ઢાંકવા લાયક, પ્રમદા એટલે પ્રેમ દેનાર, રામા એટલે રમણ કરાવનાર, ભીરુ એટલે બીકણ—મૃત્યાદિ સ્ત્રીના સ્વાભાવિક ગુણને લઈને તેને લોગ્ય એટલે પુરુષને આધીન—સર્વશે સ્વતંત્રતા સહિત એટલે કેવળ પરતંત્રતા સહિત માનેલી છે. દુકંકમાં સાર એ છે કે આર્થ લોકોએ સ્ત્રીને ક્ષેત્રરૂપ અને પુરુષને બીજ રૂપ માની તે ઉ-અર્થ (સ્ત્રીના રજ અને પુરુષના વીર્ય) ના સંયોગથી પ્રજોત્પત્તિ

માની છે અને જેટલે દરજ્જે તે ક્ષેત્ર તથા ખીજ શુદ્ધ તેટલે દર-
જ્જે ઉત્તમ પ્રજાની ઉત્પત્તિ અથવા અશુદ્ધ હોવાથી પ્રજાની અનુ-
ત્પત્તિજ-આવાજ હેતુને લખને ક્ષેત્ર અને ખીજ શુદ્ધ અર્થાત જન્મ
થી અંતઃસુધી ઉભવના વીર રક્ષાને માટે ઘણા આકરા નિયમો બાંધ્યા
છે અને તેમાં સ્ત્રી, સ્વાભાવીક પુરુષ કરતાં અધીક સક્રમી અને પર્દિ-
શ્યામ દશ્યત્વ રહિત હોવાથી કેવળ તેના હિતને અર્થેજ એના સ્વર-
પના નિયમો બાંધ્યા છે કે, તેને એવી રીતે ન મળે-એ ર માત્ર
પરતંત્રતાનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ છે. આ સ્ત્રી પુરુષના હક વિશે બાહ્ય
કાલ ઘણી અર્થ. થઈ ચૂકી છે. છતાં પણ જોને એ વિશે વિશેષ
જાણવાની જિજ્ઞાસા હોય તેણે કામ શાસ્ત્ર તથા મનુસ્મૃતિ અને પ્ર-
કૃતિ (મનુષ્ય પરીક્ષા) શાસ્ત્ર જેવાં વળી માનવ ધર્મના પાઠા અ-
ધ્યાયમાં કહ્યું છે કે સ્ત્રીએ કદી સ્વતંત્ર રહેવું નહીં; કારણકે તેમના
માં પુરુષ જાતિ કરતાં સ્વભાવથીજ તન તથા મનનું બળ ઓછું હોય
છે. તેથી તેઓને સ્વતંત્ર પણે રહેતા કપરી પુરુષો તેમને સ્વાભાવી
પોતાના ફક્કમાં ફસાવીદે. જેથી તેમનું શિષ્ય બંન થાય, તે તેઓ
ઓટા અપ વશને પામી સંસારમાં પ્રતિષ્ઠાથી રહી શકે નહીં.

સ્ત્રી જાતિની સ્વતંત્રતાચાહનારા કોઈ કોઈ અર્વાચીન પુરુષો તેની
દયા ખાતર વખતે વર્તમાન પત્રોમાંકે ચોપાનિયાઓમાં આર્ટિકલો
લખે છે અથવા સભાઓમાં સ્ત્રી જાતિની સ્વતંત્રતા માટે
ભાષણ આપે છે, પણ ઉપર જણાવેલાં સખળ કારણથી
સભામાં બેઠેલા ભાઈઓ સાંભળ્યું અથવા સાંભળ્યું કરે છે. એટલે
તે વિષેનો વિચાર આગળ ચલાવતા નથી તેમજ ઘણી મુદ્દા થયા
મૂખનાથી કેદીના જેવી માનેલી સ્થિતિમાં રહેલી અર્વાચીન કેળવણી
એલી સ્ત્રીઓ પણ સહસ્રાવધિ દુઃખો ભોગવે છે પરંતુ મુગાં પ્રાણી-
ઓની માફક મુખથી, કંઠમથી કે કર્તવ્યથી તેનો પ્રકાશ કરી શકતી
નથી. અમળા જાતિએ પુરુષોના તરફથી બહુ બહુ દુઃખ વેડેલું છે
અને હજુ પણ વેડે છે, તે પોતાના પતિરૂપ જીવનની નેકરનાં
કમળ તળે સખળ હોય અથવા નિર્ગળ હોય પણ આટલું દુઃખ
તો અવસ્ય દગવુંજ એ વગેરે સખત મજુરી સાથે ગૃહરૂપી અંધારી
કોટડીમાં ફેદ ભોગવે છે, પાંજરાપોગતી માફક ગૃહખિંજરમાં પૂરાઈ
બહારનું જાન બૂલી ગયેલ છે, અને સ્વતંત્રતારૂપ સિંહલુના હાથમાં
બકરીઓની પેઠે બગિદાન અપાએલી છે. તેણે એક મરીખ મુક્તામડી

થી પણ અધિક રીતે પુરુષોની જન્મ પર્યંત સેવા બળવી છે અને બળવે છે અને એક નરકના કીડાની માફક પરાધીન રહી પોતાનો મનુષ્યાવતાર કર્તવ્યહિન સ્થિતિમાં માર્યો છે અને ગાળે છે, ઘુડની માદાને ફક્ત દિવસનુંજ અંધારામાં રહેવું પડે છે પરંતુ આ અબળાને તો દિવસ તથા રાત બન્ને અંધારામાંજ પસાર કરવાં પડે છે. અત્યંત આશ્ચર્યની વાત તો એજ છે કે સ્ત્રી જાતિનાં સાસરીઆંને હોડી તેનાં પીયર તરફ નજર કરીએ તો તેઓ પણ પોતાની દીકરી પર પુત્રના જેટલો પ્યાર ધરાવતાં નથી. જો કે દીકરો અગર દીકરી એ બન્ને ઇશ્વરી નીયમ તરીકે સરખાંજ છે તોપણ દીકરાના જન્મ વખતે અનેક ઉત્સવો અને સ્નેહિ સંબંધીઓમાં વધામણી પડે છે તથા દીકરીના જન્મ વખતે ઉત્સવ તો એક બાજુ રહ્યો પરંતુ ઘરનાં અને ખીજાં મનુષ્યોના મુખપરની તેજ ખસી જઈ ગયાની છવાઈ રહે છે, એટલુંજ નહિ પણ વહાણાંઓમાં વધામણે બહારે તેને પાણી સમાન નકામી તથા બેચેન ગણી દોષ પૂછે કે શું આવ્યું ! તો ઘરનાં માણસો જાગે શરમાતાં હોય તેમ નિર્ભય મોંઠ ધીમેથી દીકરી આ-બળતો જવાબ વાળે છે આવી ખસિયતથી વગર તજીને કહેશે બિચારી બાળકી જે બાળપણમાં કદાચ પરણ્યા પહેલાં મરી જાય સગાં સંબંધીઓ તેના માવતરનો જેવા તેવો શોક જણાવે હોય તે શમાવવા અરે, એવો પાંચસો હજારનું ખત ફાટયું દીકરીમાં ઝાઝું શું રેવું ? એમ આવેલાં મંજૂસો કહે છે. કુતારી દીકરી ગુજ્યાની બાળતને એક બાજુ રહી પરંતુ પરણેલી વડુ સાસરે માંડી પડે તો તેની દોષ સંભાળ તો લેવું નથી ત્યારે જોખ્યોતો શાંતાં કરે આવી સ્થિતિમાં ત બાપડી વડુ જો મરી જાય તો તેનાં માવતરને હજુ શોક થાય છે પણ સાસરીઆંને ફક્ત રોવા કૂટવાનો ડાળ કરીનેજ પોતાનો શોક પ્રદર્શિત કરે છે. તેને શોક શમાવવા આવેલાં સંબંધીઓ તેને કહે છે કે દીકરો એકો છે તો બાપડી જેમણે તેટલી આવશે. 'પુરુષ બાસડું ખખેરે ત્યાં બાપડી;' અરે ધિક્કાર કેવા બેહદ બુદ્ધિમંત્રી કહી કહીને હૃદયની બયાનક કહેવત ? દીકરીને પહોંચાણની પંક્તિએ પહોંચ્યાનારા પુરુષોનું અંતઃકરણ પહોંચ્યાથી ક્યાં ઓછું ઉતરે તેમ છે. વિચારો કે જે સ્ત્રી મરીજતાં બિલકુલ એ દરકારી બતાવે છે, તે સ્ત્રી હત્યા જેવું છે. જો તેજ સ્ત્રી હયાત હોય તો તેનાથી ચાર પાંચ બાળકોની આશા હતી પરંતુ તેના એકના એક મરણથી ચાર પાંચ

બાળકો સહિત મંરણ પામી એ દેખીતું છે. આવાં, ઉંડાં કારણોપર ધ્યાન આપો. આયં નારીઓને અસ્વતંત્ર બનાવી તેના સંબંધથી ભવિષ્યમાં થનારી પ્રજાને પણ નિર્બંધતા અને અધમ પંક્તિમાં લાવે નહિ. શ્રી ॥ તિરસ્કારને તથા દષ્ટ તેના માનપર નજર રાખો, અને તેની સ્થિતિ સુધારવા પ્રયત્ન કરતાં શ્રી જાતિ સ્વતંત્ર સ્થિતિને શોભાવવા યોગ્ય છે. પુરૂષો કહે છે કે ધરનાં કામ કાજમાં તે શું? પણ આમ કેનાર પુરૂષોએ પોતે એકાદ વર્ષ ફક્ત ધરમાંજ રહી પોતે તદ્દન દમ વગરની માનેલી બાબત કે જેમાં વાસીદું વાળી ધર સાફ સુદ્ધ રાખવાં. વાસણ માંજવાં, પાણી ભરવું, રસોઇ કરવી, ખીરસવું, દાણા દુણી તપાસવાં, બિછાનાં કરવાં, અને ઉઘાડી રહી જતી સઘળી વસ્તુઓને ઢાંકવી કેકાણે રાખવી એ વિગેરે અનેક બારીક અને પરચુરણ કામ સમાધ જાય છે તેનો લાવં લઇ જતો અને પછી એ બાબતને દમ વગરની કહેવા તૈયાર થવું. અરે એતો સાધારણ દિન કૃત્ય છે પરંતુ કેટલી એક બાબતો કે જેનો વિચાર કરતાં પણ પુરૂષો કંટાળી જાય છે તે તમામ બોલે શ્રી જાતિને સહન કરવો પડે છે. એટલું જતાં પણ તેની અજ્ઞાતાનો લાભ મધ પુરૂષો તેનાપર પોતાનો દાખ નરો રાખે છે, અને સ્વતંત્ર સુખથી અજ્ઞાન રહે અને તેને સ્વતંત્રતાની ઇચ્છાજ થાય નહિ એવા હેતુથી કેટલાક એક પુરૂષો તેને જાણી જોઇનેજ અજ્ઞાત રાખે છે. કારણ કે કેટલાક ભોળા પુરૂષો સ્વતંત્રતાનો અર્થ સ્વચ્છંદ અથવા નિરંકુશ પણ એમ ગણે છે. પણ તેમાં તેની ભુલ છે માત્ર દેશકાળ પ્રમાણે મર્યાદા પૂર્વક પ્રવર્તિની છુટ એજ સ્વતંત્રતા છે અને તેનીજ આર્ય અબજાઓને આ વખત નજર છે. આવી સ્વતંત્રતા પ્રાચીન કાળમાં સારી રીતે પ્રકાશી હતી. પણ બ્યારથી મુસલમાની રાજ્યના વખતથી ધણીજ દુષ્ટ અડચણો આવતાં તે વખતના આર્યમાઇઓએ શ્રી જાતિની સ્વતંત્રતા બંધ પાડી એમ કેટલાક આધુનિક વિદ્વાનો કહે છે.

શ્રીએ કહી સ્વતંત્ર રહેવું નહીં; કારણ કે તેમનામાં પુરૂષ જાતિ કરતાં સ્વભાવથી જતન તથા મનનું બળ એટલું હેય છે. તથી તેઓ જો સ્વતંત્રપણે રહેતો કપટી પુરૂષો તેમને લોભાવી પોતાના ફંદામાં ફસાવી દે જેથી તેમનું શિયળ ભંગ થાય, તે તેઓ મોટા અપયશને પામી સંસારમાં પ્રતિષ્ઠાથી રહી શકે નહીં.

મનની નિર્મળતા.

પવિત્ર ગુણોથી જેનું અંતઃકરણ નિર્મળ છે તેજ સ્ત્રી પોતાના પ્રતિનું વિશ્વાસ પાત્ર થાય છે. જેમ શરિરની સ્વચ્છતાથી સ્ત્રી જાતિની ક્ષિપરની શોભામાં વધારો થાય છે, તેમ મનની સ્વચ્છતાથી તેની અંકરની નીતિનું વક્ષણ બહાર ઝગડી નીકળે છે. તેનો સધળો આચાર, વ્યવહાર ધરનાં માણસોને અત્યંત પ્રિય થઇ પડે છે. અંતઃકરણની સ્વચ્છતા બાહ્ય સ્વચ્છતાની પેઠે સાચું, ચરીફ વગેરે પદાર્થોથી કદી થણ થઇ શકતી નથી. પણ નીતિ રૂપ નિર્મળ નદીમાં નિમગ્ન થવાથી તે સ્વચ્છતા મળે છે. સુંદર વસ્ત્રાભૂષણોથી શરીરને શણગાર સુગંધી ચંદનાદીકથી ચર્ચિત કર્યું હોય અને મન, કુડ, કપટ તથા અસત્ય અને અનીતિથી બરપૂર હોય તો તેનું સુંદર શરિર પણ શા કાગળું એક કવિ કહે છે કે—

દાહરો—મન મેલા તન ઉજલા, બગલા કપડી અંગ;

તાતે તો કૌચ બલા, તન મન એકછી રંગ.

મન નિર્મળ અને અસત્યતાથી સંયુક્ત હોય તો તે જ્યાં જાય છે ત્યાં તેને ઘણુંજ સન્માન મળે છે. અને ત્રાહિત માણસ પણ તેનો વિશ્વાસ કરે છે. મનુસ્મૃતિનાં કહ્યું છે કે— મનઃ સત્યેન શુદ્ધયતિ. “મન સત્યથી શુદ્ધ થાય છે.” સત્ય સેવનથી બીજાં સદ્ગુણો પણ પોતાની મેળેજ આવે છે. સત્યનો સેવનથીજ કુટુંબમાં સલાહ શાંતિ રહે છે અને સત્યતા સેવનથીજ સત્યવાદી હરિશ્ચંદ્ર મહારાજની પેઠે આ જગતમાં કિર્તિ અમર રહે છે.

સ્ત્રીની વાસ્તવિક યોગ્યતા.

“બાર્યા—એ મનુષ્યનું અર્ધ અંગ છે; બાર્યા—એ ઉત્તમ મિત્ર છે; ધર્મ, અર્થ, અને કામ—એ ત્રણે પુરુષાર્થની મૂળ (એટલે એ ત્રણે પુરુષાર્થ પ્રાપ્ત કરી દુઆપનારી) બાર્યાજ છે. અને બાર્યાને લીધેજ મનુષ્ય આ સંસાર સમુદ્ર સરજતાથી તરીપાર ઉતરી શકે છે.” પોતાના આવાં વખાણ સાંભળીને મારી સ્વદેશી બહેનો હડપચી થઈ આંગળી ટેકવી “બાઈ ખરું કહો છો ! શું આપણી એટલી બધી યોગ્યતા છે !” એવા આશ્ચર્ય ઉદ્ભારે કહાડશે; પરંતુ તેમાં નવાઈ સ્થાગવા જેવું કશું નથી. પૂર્વ કાળમાં આપણે સુશિક્ષિત હતાં, પૂર્વ

કાળમાં આપણને ઘટતી છુટ—સ્વતંત્રતા હતી, પૂર્વ કાળમાં આપણને પુરૂષો કેવળ ગુલામ સમજતા નહોતો, પૂર્વ કાળમાં આપણી યોગ્યતા સમજી પુરૂષો આપણી સાથે માનથી વર્તતા હતા, અને તેથી આપણે ઘર સંસારે વધારે સુખી હતાં. આમ હોવાથી પૂર્વ કાળમાં આપણે માટે વિદ્વાનો એવા ઉદ્દગારો કઢાડી ગયા હોય તેમાં નવાઈ નથી, પૂર્વ કાળમાં જ્યારે આપણી એટલી પ્રશંસા થયેલી પૂર્વનાં પુસ્તકોથી જોવામાં આવે છે, ત્યારે પૂર્વ કાળમાંજ આપણામાં તેજ પ્રકારની વખાણ થતા જોગ યોગ્યતા હતી અને હાલ આપણામાં એવી યોગ્યતા નથી. ? ખાતરીથી કહું છું કે આપણામાંથી એ યોગ્યતાનો હવે પછી તે મળીજ શકે નહિ તેવો કાંઈ નાશ થયો નથી. શિક્ષણ અને સદાચરણથી તે યોગ્યતા આપણામાં હજી પણ મેળવી શકાય તેમ છે. ભોગ્ય વસ્તુ કરતાં કિંવા પ્રત્યેત્પત્તિના સાધન કરતાં આપણી વધારે છે. મહાભારતને અંતે શાનિ પર્વમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે—મંદવાડમાં જે રીતે આપણે છે, તેજ રીતે વિપત્તિમાં ભાગ્ય છે. સંસારની ચિંતામાં ઝુગી મરતાં મનને મિત્રની પેઠે બિરજ આપનારી ભાઈ છે. અને મનુષ્યને તેના ચાલી રહેલા વ્યવહારને અંગે બાંધવ પ્રમાણે આશ્રય અને સદાય આપનાર પણ ભાઈ છે. બેહેનો એવી રીતે આપણી વાસ્તવિક યોગ્યતા દેખાડનારાં પ્રાર્થના પુસ્તકોમાં અનેક ઉદાહરણો મળી આવે છે; પરંતુ કેવળ પુસ્તકોનાં આધારે આપણી યોગ્યતા સમજવી તેના કરતાં તે વાસ્તવિક યોગ્યતા ખુદ આપણમાં હોવી જોઈએ. ને એમ થાય તોજ આપણે સુખી થઈ શકીએ, તોજ આપણે પ્રશંસા પાત્ર ગણાઈએ અને તોજ આપણા જન્મનું સાર્થક થાય. પૂર્વ કાલના કે હાલના સમયના ગ્રંથોમાં આપણા પુષ્કળ વખાણ કરેલાં હોય. તેથી લાગતાંજ આપણે પ્રશંસાને પાત્ર બની જઈએ છીએ એમ નથી, પ્રશંસાને પાત્ર બનવા માટે તો આપણામાં યોગ્યતા લાવવા જોગ ગુણ (અચરણ) જોઈએ. હા, આપણા વચન જેમાં કરેલાં હોય છે, તેવાં પુસ્તકોનાં વચનાથી જે લાભ થાય છે તે એટલેજ કે,—આપણે લાંબો કાળ અજ્ઞાન અવસ્થામાં મુજરી ગયેલો છે, લાંબા કાળથી અપણે આપણી નીતિ યોગ્યતા સૂચી ગયા છીએ, અને લાંબા કાળથી આપણને હલકો રિવતી ભોગ્યથી પડે છે—તો તેવા દુઃખદાયક કાળમાં એ પુસ્તકોના વચનો વાંચવામાં આવવાથી આપણું

અમાન દૂર થાય છે. આપણી યોગ્યતા પ્રમાણે સમજવા લાગીએ છીએ અને આપણને હલકી સ્થિતિમાંથી ઉચ્ચ સ્થિતિ મેળવવાની ઇચ્છા ઉપજે છે. કેટલાક એવા સંજોગો બને છે કે હરકોઈ માણસ પેલાની વાસ્તવિક યોગ્યતા વિસરી જાય છે; પરંતુ યોગ્યતા વિસરી ગયા બાદ, તેને જો પાછી તે યાદ આવવા જોગ કારણો મળે તો તે યોગ્યતા મેળવવાનો તથા પોતાના નાશ પામેલા ગુણો ફરી મેળવવાનો યત્ન કરવા માંડે છે. આર્ય મહિલાઓની—મારી પ્રિય બહેનોની પણ તેવીજ સ્થિતિ હોવાથી તેમને તેમની વાસ્તવિક યોગ્યતા સમજવવાનો મે વિચાર રાખ્યો છે મારી બહેનો પોતાની યોગ્યતા સમજી યોગ્યતા મેળવવાનો યત્ન કરે અને જે પુરૂષો સ્ત્રીઓને કેવળ ભોગ્ય વસ્તુ અથવા દાસી માનીને પોતાના સંસાર સુખનું સત્યાનાશ વાળો છે તેઓ પણ સ્ત્રીઓને વાસ્તવિક યોગ્યતા મેળવવાના કામમાં સહાયતા આપે, તો હિંદુઓના ગૃહસંસારને નિંદવાનું કોઈને પણ કારણ રહે નહિં.

સ્ત્રીઓની યોગ્યતા કાંઈ જેવી તેવી નથી, સ્ત્રી વડેજ ફૂળકાયમ રહી શકે છે સ્ત્રી ન હોય તો ફૂળ, વંશ, ગામ અને શહેર સ્થાપન થવાનો સંભવજ નહોતો. પરમેશ્વરે સ્ત્રીઓ ઉપર ગર્ભ, ધારણ કરવાનો અને બાળક જનમ્યા પછી તેનું પોપણ કરવાનો બાર મુકેલો છે. અને તેથી નિર્ભય જન્મ્યાની બળવાનના આશ્રયની અને જોષ્ટતા ધોરાકની સ્ત્રીઓને જરૂર પડે છે. અને તેમ હોવાથી જંગલી અવસ્થામાં સ્ત્રીઓ જહિ રહિ શક્યાથી મનુષ્યોને ગામ અને ઘર બાંધવાની જરૂર પડેલી હોવી જોઈએ. એમ વિદ્વાનો માને છે; તે સાચું છે ગર્ભ ધારણ કરવાનું, બાળકોને ઉછેરવાનું કામ સ્ત્રીઓનું હોવાથી શરીરની સખત મહેનત વાળા કામમાં સ્ત્રીઓ પુરૂષ કરતાં પાછળ પડી ગયેલી છે, પણ સ્ત્રી વડેજ ધરની ઉત્પત્તિ થયેલી હોવાથી તેને ધરનો પ્રધાન માનવામાં આવે છે. પુરૂષના કરતાં ધરનાં રાજ્યમાં તેની પહેલી બેઠક છે અને “ગૃહરાજ્ય” ચલાવવાનું કામ પણ સ્ત્રીનું છે, ઉદર પોપણને માટે નાના પ્રકારના ઉદ્યોગ બંધાવો કરીને પૈસો પેદા કરી લાવવાનું કામ પુરૂષનું છે, અને તે પૈસા વડે ધર સંસારનું ધટતું સુખ મેળવવાની વ્યવસ્થા કરવાનું કામ સ્ત્રીનું છે. શાસ્ત્રમાં કહેલું છે કે “વત્ર નાર્યસ્તુ પૂજ્યન્તે રમન્તે તત્ર દેવતા”

શ્રીઓ જે. ધરમાં માન પામે છે તે ધરમાં દેવતાઓ સંતુષ્ટ થાય છે. શુકાચાર્યે કહેલું છે કે,—“બ્રહ્મા પુરુષ શ્રી પર બહુજ પ્રીતિ રાખે છે. કારણ કે શ્રેષ્ઠ સુખનું સાધન, પ્રજાની ઉત્પત્તિનો માર્ગ અને ધર્માદિ કૃત્યોમાં સહાયક, તેને શ્રીજ છે શ્રીઓની યોગ્યતા કાંઈ જેની તેવી નથી. ઇતિહાસમાં જેઓનાં નામો નોંધાયલા છે, જેઓએ મોટાં મોટાં પરાક્રમે કરી અક્ષય કીર્તિ મેળવેલી છે, જેઓના યજ્ઞ, ધર્મથી, પરમાર્થથી, ઉદ્યોગથી, કળા કુશળતાથી, શૌર્યથી, સાહસથી, સદ્ગુણથી; અને ઇશ્વર બકિતથી હાથ રથજે રથજે ગવાઇ રહ્યા છે તેવા નરસતોની પેદાસ શ્રીની દૂષથીજ થય છે. સકળ સૃષ્ટીની શો બા તથા મોટાઇના કારણનું માન કોઇ પુરુષના કરતાં શ્રીઓને ઓછું મળી શકે તેમ નથી.

શ્રીઓની અધટિત નિંદા.

“શ્રીઓની યોગ્યતા કાંઈ જેની તેવી નથી” એમ હું કહું પણ આજકાલ પુરુષો પુરુષો ઘણી વખત વાતચિત કરતાં શ્રીની નિંદા કરી કહે છે કે “શ્રી સર્વ દુઃખનું કારણ છે” તેનું કેમ ? વળી પ્રાચીન પુસ્તકોમાં પણ શ્રીની બહુજ અયોગ્યતા દેખાડનારાં વચનો જોવામાં આવે છે તેનું કારણ શું ? આ બાબતમાં પુણ અહિં ખુલાસો કરવો જરૂરનો છે શ્રીની કાંઈ સર્વ કોઇ એક અવાજ ને નિંદા કરતું નથી કેટલાક જેમ તેની પ્રસંશા કરે છે તેમ કેટલાકો તેની નિંદા કરે છે જેમ કેટલાંક પુસ્તકોમાં તેની નિંદા કરેલી જોવામાં આવે છે તેમ કેટલાક પુસ્તકોમાં તેઓનાં વખાણ કરેલાં નિહાળવામાં આવે છે આવી રીતે બે પક્ષ પડવાનું કારણ શું ? શ્રીની જે પ્રસંશા કરવામાં આવે છે તે શ્રીની વાસ્તવિક યોગ્યતા ઉપરથી કરવામાં આવે છે એવા મારો મત છે, પણ શ્રીની જે નિંદા કરવામાં આવે છે તે તેનામાં અયોગ્યતા હોવાથીજ કરવામાં આવે છે, એમ મારા સમજવામાં આવતું નથી. શ્રીની નિંદા કરવામાં અયોગ્યતા દેખાડવાનું કામ કાંતો કાંઈ મતનમત્રા અને કાંતો સમજ ફેરથી કેટલાક પુરુષોએ કરેલું હોતું જોઇએ અને તેમ નહિ તો પછી તેમ કરવાનું તેઓને અમુક એક શ્રી વિશે હલકો વિચાર ઉપજવાનું કારણ હોતું જોઇએ જગતમાં ઘણા એવા બનાવો બને છે કે અમુક એક માનવીના ઉપર તેના દોષો જોઇને આપણને બિરસ્કાર

હૈ; પણ અમુક એક માનવીએ દોષ ક્યાં માટે તે માનવીની આખી જાતનું નિંદાને પાત્ર કરતી નથી. કહેસને લાપત્કે એટલો જ કે એક સ્ત્રીનું આચરણ નિંદાને પાત્ર માલુમ પડ્યું તો આખી સ્ત્રી જાતને ખિઝારવી એ યોગ્ય નથી હાલનું આપણા મોક્ષનું વલણ મુકુન્દ દુઃખ દાયક થઇ પડેલું છે કોઇ મતલબથી કે પછી કોઈ સમજ ફેરથી જોજો પુરૂષોએ સ્ત્રીને ઉતારી પાડી તેની નિંદા કરેલી છે, તે તે પુરૂષોનાં વચનોને હૃદયમાં કોતરી રાખી તે તે વચનો ઉપર આધાર રાખી આજના ઘણા પુરૂષો સ્ત્રી ઉપર અવિશ્વાસની નજરે નિહાળે છે, સ્ત્રીને પોતાના કરતાં હલકી માને છે. તેની નાના પ્રકારે નિંદા કરે છે અને આજની સ્ત્રીઓ પણ પોતાને પુરૂષના કરતાં હલકી ઓછી યોગ્યતાની પોતાની થતી નિંદાથી નાખુશ નહિ થતાં એવી અજ્ઞાન અને અપમાન ભરેલી સ્થિતિમાં સમાધાન વૃત્તિથી કાળ ગુન્નરે જાય છે ! મેં આગળ “સ્ત્રીની વાસ્તવિક યોગ્યતા” બતાવતાં કહેલું છે.

સ્ત્રી વડે પુરૂષની મોટાઇ.

સ્ત્રી સહવાસ વડેજ પુરૂષની મોટાઇ છે સ્ત્રીની સહાયત વિના પુરૂષના સર્વ વ્યવહાર વ્યર્થ છે. “રામ વિજયમાં” એક પ્રસંગે એવું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે કે રાવણે સીતાજીનું હરણ કર્યા બાદ રામ ચંદ્રજી અગસ્ત ઋષિની સલાહ લેવા પધાર્યા ત્યારે એ ઋષિરાજે તેમની ‘મુક્તાકાત લીધી નહિ’. આથી લક્ષ્મણને બહુ ક્રોધ ઉપજ્યો. શ્રીરામચંદ્રજીએ કહ્યું કે-અગસ્તઋષિ મહાજ્ઞાની છે. મારી મુક્તાકાત તેણે લીધી નહિ. તેનું કારણ એજ કે મારી સાથે સીતાજી નથી. હું નિર્વિકાર અને ત્રિગુણ છું તેનું કારણ પણ સીતાજીજી છે. સીતાજીએજ મને જાગૃત કરી સંતુલ્ય બનાવ્યો છે. પંચમહામૂનો ત્રીગુણ અને તત્ત્વોનું કારણ પણ સીતાજીજી છે. અને હું અરૂપ અને અનામ છું; એ સર્વ અગસ્ત ઋષિના સમજવામાં છે, તો પછી માફ ને-સીતાજી સાક્ષાત દૈવત તવાં ને તેમના વિના તેઓ મારી મુક્તાકાત નહ, તેમાં તેમનો દોષ શો ? આથી લક્ષ્મણના મનનું સમાધાન થયું ત્યાર બાદ રાવણનો વધ થયા પછી સીતાજી સહિત અયોધ્યામાં જતી વેળાએ શ્રી રામચંદ્રજી અગસ્તઋષિના આશ્રમમાં ગયા. તે

વેળાએ સ્ત્રીતાઈ સાથે હોવાથી બધીજ ખુશીથી તેમની તે મહ-
ર્ષિએ મુલાકાત લીધી. આ વેળાએ અમસ્ત ઋષિએ જણાવ્યું
કે—મેં અમાઉ આપની મુલાકાત ન લીધી માટે માફ લમાડવાઈ
પ્રયોજન નથી. ચાનીઓ સ્ત્રી યુક્ત પુરૂષનીજ મુલાકાત લેએ ? પુરૂષની
મોટાઈનો આધાર સ્ત્રી ઉપર છે. ” અધ્યાત્મ દૃષ્ટિએ જોઈએ તો
પુરૂષ અને પ્રકૃતિ મળીને આ જગ બનેલું છે. માયા એ
નામ પ્રકૃતિનું છે. અને તેવાજ યોગે આ જગત રચાયેલું છે.
પુરૂષ પોતે (અર્થાત્ પરમાત્મા) નિર્ગુણ નિર્વિકાર છે. એવી રીતે
જગતની ઉત્પત્તિ થયેલી સમગ્ર વેદાંતમાં જે કથન કરવામાં આવેલું
છે, તેજ દંપતિ પર કિંવા તેના સંસાર ઉપર લાગુ પાડીએ તો
શ્રી રામચંદ્રજીએ લક્ષ્મણના મનનું જે સમાધન કર્યું છે તે બહુજ
ઉત્તમ રીતે કરેલું છે. તેમાં કશો પણ શક નથી. પુરૂષની મોટાઈનો
આધાર સ્ત્રી ઉપર છે. તે સમજવું શાસ્ત્રના આધારે કદાચ કઠણ પડે
તેમ છે. પરંતુ હાલના ચાલી રહેલા સ્ત્રી પુરૂષના વ્યવહારે તરફ
દૃષ્ટિ કરીએ તોપણ પુરૂષની મોટાઈનો આધાર સ્ત્રીપર છે, એવી ખાત્રી
થયા વિના રહેતી નથી. વિવાહિત પુરૂષ હોય; તો કશોપણ સહવાસ
ન હોય કશીપણ ઓગળાણ ન હોય તોપણ તેને ગમેત્યાં સ્થાન
મળી શકે છે. ગૃહસ્થ લોકો તેનાપર અવિશ્વાસની નજરે નિહાળતા
નથી, પરંતુ અવિવાહિત (કુંવારા) પુરૂષને તે એજાબીનો છતાં, તેની
સાથે ઘણો સહવાસ છતાં તેને પોતાના ઘરમાં સ્થાન આપતા નથી
તેના તરફ વિશ્વાસની નજરે કોઈ નિહાળતું નથી. વિવાહિત પુરૂષ
ગમેતો સદાચરણી ન હોય, તોપણ તે દુરાચારી છે. એવી ખાત્રી
થતાં પહેલાં ઘણા જનો પોતાનાં સ્ત્રી બાળકોમાં શ્રેયા હરવાની નિઃ-
સંશયે તેને છુટ આપી શકે છે, પણ કુંવારા પુરૂષને તે સદાચરણી
છતાં, તેના સદાચરણની ખાત્રી થયા છતાં કેટલાકે તેને તેવા પ્રકાર-
ની છુટ આપતાં આંચકો ખાય છે. આનું કારણ શું ? જોનું કારણ
એજ છે કે પુરૂષની મોટાઈનો આધાર સ્ત્રી ઉપર ધરતી શાન્તિનો
આધાર સ્ત્રીના ઉપર હોવાથી પુરૂષની શાન્તિ સમાધાનીનો આધાર
પણ સ્ત્રી ઉપર છે, એમ કહેવામાં વિશેષતા નથી. મનના સમાધાન
વાળો સ્થિર અને આનંદ યુક્ત ચિત્તનો પુરૂષ મોટાઈ મેળવવા
એમ કાંઈ સહેલથી કરી શકે છે. પણ જેનું ચિત્ત અ-
સ્થિર હોય છે જેના હૃદયમાં કદિ પણ આનંદ ઉપજતો

નથી, તેવા પુરૂષોને મોટાઇ મેળવવામાં બહુ વિઘ્ન નહે છે. હૃદયમાં આનંદ ઉપજવો અને ચિત્તની પ્રસન્નતા રહેવી એ સ્ત્રી વિના ન્યારે બની શકતું નથી ત્યારે પુરૂષની મોટાઇનો આધાર સ્ત્રી ઉપર છે, એ સિદ્ધ થઇ શક્ય કે નહિં! સ્ત્રી એ પુરૂષને બંધન વ્રત છે. વિવાહિત થયા પછી સ્ત્રી સાથે લક્ષ્મણ બંધનમાં બંધાયા પછી પુરૂષ નમ્ર, વિચારવંત ડાહ્યા અને દીર્ઘ દષ્ટિ વાળો બની જાય છે અને તેથી તે સુખ પ્રાપ્ત થઇ શકે તેવાં કે યશ મળી શકે તેવાં કાર્યો કરી શકે છે, પણ તે કુવારાં હોયતો કશા બંધન વિના નિરંકુશ થઈ રહેવાથી ઉછં ખળ પણ મરણ મુજબ વરતે છે, અને તેથી ઉતાવળાં સાહસ કર્યો કરી વાસ્તવિક પુરૂષાર્થને વખતે દુપણ લગાડે છે; આમ હોવાથી પુરૂષની મોટાઇનો સ્ત્રી ઉપર આધાર છે એ સિદ્ધ થઇ શકે છે વિવાહિત પુરૂષની વૃત્તિ સ્ત્રી સમાગમ-સ્ત્રી શાંત બની જાય છે, પુરૂષ મનોનિયંત્ર રાખી શકે છે, કારણ કે સ્ત્રી સમાગમને અંગે વિનોદની વાતો કરવામાં, ઘર સંસારની યોજનાં યોજવામાં, બાળકોને ઉછેરવામાં, નોકર ચાકરની સુધારણા કરવામાં, અતિથિનો સત્કાર કરવામાં અને પ્રભુ ભક્તિમાં પુષ્કળ વખત વહી જાય છે; પણ કુવારાને તેવું કશું નહિ હોવાથી તે સદા નવરો હોવાથી— “નવરા માણસનું મન સેતાનનો અખાડો છે” એ કહેવત મુજબ બોટા તરફ અને માડી કંપનાઓ દુપજે છે અને બોટાં આચરણ તરફ આકર્ષિત થઈ મનને તે કામળમાં રાખી શકેતો નથી. મતઝળ કે સ્ત્રી વડે પુરૂષ સદાચારી, નીતિવાન રહી આખરનું સારી રીતે સંરક્ષણ કરી શકે છે, એટલુંજ નહિ પણ ઉદ્યોગી બની દ્રવ્ય પ્રાપ્તિ પણ કરી શકે છે. આ ઉપરથી પણ પુરૂષની મહત્તાનો મોટાઇને આધાર સ્ત્રી ઉપર છે એવું સિદ્ધ થઇ શકે છે,

સ્ત્રી વિના સુનો સંસાર

આ સંસાર રથ ચલાવવા માટે પુરૂષને સ્ત્રીની સહાયતાની ધણીજ જરૂર છે. પુરૂષ એકલો સ્ત્રી વિના સંસાર ચલાવી શકતો નથી. અવિવાહિત પુરૂષનું ઘર ઉદાસ અને અવ્યવસ્થિત બનેવામાં આવે છે. અવિવાહિત પુરૂષના સર્વ કાર્યો વિરૂપ શોભા વિનાના તથા બેઠને કંટાળો ઉપજે તેવાં હોવાથી તે કાર્યોપર નજર કરતી નથી અને હૃદય વિરામ પામતું નથી તો પછી તે વડે સુખ મળવાની

આશાજ શી રાખવી ? ચરિતાર્થને અંગે જગતમાં મનુષ્યના અનંત
વ્યવહારો ગાંધી રહેલા હોય છે, એ વ્યવહારોમાં એવા સંજોગો
ધણા બને છે કે જેથી મનને મદુજ ત્રાસ અને શ્રમ પડે આવે
સમયે ઘેર જઈ અવિવાહિત પુરૂષના થાક પરિશ્રમ ઉતારવાનું તથા
વિશ્રાંતિ મેળવવાનું કયું સાધન છે ? જો ઘરમાં સ્ત્રી હોય તો
મધુર શબ્દો બોલીને કે વિનોદની વાતો કરીને મનરંજન કરે અને
તેથી “આનંદ એ સર્વ રોગપર અસરકારક સમગ્રાણ્ય ઔષધ છે.”
એ ન્યાયે તેના થાક પરિશ્રમનું શમન થઈ શકે. બળ્યાઝળ્યા બહા-
રથી ઘરમાં આવ્યા, સખ્ત મહેનત કરી ખર્ચ કરતાં વિશેષ દ્રવ્ય
સંપાદન કરી લાવ્યા અને તેમ હોવાથી ઘરમાં જઈ સર્વ ફિકર
વિસારી બીજા દલાડાના ચત્ત માટે શરીરને તાબું અને મનને ઉ-
ત્સાહી બનાવવા માટે વિશ્રાંતિ લેવાને બદલે પુરૂષને સુત્રો ડુંકવો
પડે તોએ સંસાર સુનો નહિ તો બીજું શું ગણાય ? રૂપાણ, સુ-
લક્ષણી, પ્રેમાળ, મધુર ભાષિણી, કુત્તીન અને પતિને અનુકુળ એવી
બાંધા વિના સંસારનું કયું પણ સુખ મળી શકે નથી શોકને
પ્રસંગે મનનું અનેક પ્રકારે સમાધાન કરનારી સુંજવણને વખતે સા-
રી સલાહ આપનારી, કાયરતાની વેળાએ આવેશ અને ઉમંગ ચ-
ઢાવનારી, ઉન્મત્તે વૃત્તિને શાંત અને નમ્ર બનાવી આજીવનના નોટમાં
લાવનારી, સ્ત્રી વિના ખચિત આ સંસાર સુનો છે સ્ત્રી વિના પુરૂષને
તેનું ઘર સ્મશાન અને વેરાન-ઉજડ પ્રદેશ સરખું છે, નાના પ્રકારના
સુખના સાધનો મેળવવા માટે પુરૂષને દ્રવ્ય હોય, આજીવન ઉડાવવા
માટે પુરૂષને ચાકર નોકર હોય, પ્રવાસ કરવા માટે કે હરવા રરવો
માટે વાહન અને મનગમતી મોજ મળક બોગવવા માટે ઘટ્ટી
સ્વતંત્રતા હોય તો પણ પુરૂષને સ્ત્રી વિના એ સર્વ સુખો આંધળાં
આગળ આરસીની પેડે, બહેરાં આગળ મધુર ભાષણની પેડે મુંઝા
આગળ વાણિ વિદ્યાસની પેડે, ખોટી પડી ગયેલી ત્વચાની આગળ
શીતળ ઉપચારની પેડે કાંઈ પણ લાભ કરી શકતાં નથી. સ્ત્રી એ
પુરૂષનું તેની શારિરીક શોભા ગમે તેટલી ટાપટીપ છતાં તેના વિના
પૂરૂષણે ખિદ્દી શક્તી નથી. સ્ત્રીએ પુરૂષના મનનો પ્રધાન હોવાથી
ગમે તેટલા ઉંડા ઉતરી તથા વિચારી વિચારીને પગલું બંધાં છતાં

સ્ત્રી વિના મનનું રાજ્ય નિર્વિઘ્ને પુરૂષથી ચલાવી શકાતું નથી અને તેથીજ સ્ત્રી વિના પુરૂષનો સંસાર સુતો છે, પતિના સુખના અને પતિના આશ્વસ્યતાના દ્વિપાયો સ્ત્રી વિના ખીણું કાઢ લાગણીથી અને કાળજીથી થોજી શકતું નથી તેથીજ સ્ત્રી વિના સુતો સંસાર છે. અવિવાહિત પુરૂષના ધરમાં અનિચિતો જોઇએ તેવો સ્વકાર થઇ શકતો નથી તેથીજ સ્ત્રી વિના સુતો સંસાર છે એકમા પુરૂષથી વંશ કાયમ રાખી શકતો નથી તેથીજ સ્ત્રી વિના સુતો સંસાર છે, સંસારનું કાંઈ પણ સુખ મેળવવાનો પુરૂષ એકલો કેવળ અશક્ત હોય છે તેથીજ સ્ત્રી વિના સુતો સંસારછો પુરૂષની પરીક્ષાની કસોટીના પથર જેવી સ્ત્રી હોવાથી સ્ત્રી વિના પુરૂષ સહનશીલ, સંતોષી અને ઉદ્યોગી બની શકતો નથી, તેથીજ સ્ત્રી વિના સુતો સંસાર છે જેમ “ સ્વયંતું મૂલ્ય તેજ છે. ચંદ્રનું મૂલ્ય જ્યોત્સ્ના છે, સોનાનું મૂલ્ય દિશિછે. ” તેમ સ્ત્રીનું મુલ્ય પ્રેમ હોવાથી પ્રેમ વડે જે અપૂર્વ સુખ મેળવી શકાય છે તે અવિવાહિત પુરૂષને મળી શકતું નથી તેથીજ સ્ત્રી વિના સુતો સંસાર છે. સ્ત્રી પેતાના ઉત્તમ ગુણ આચરણ વડે માહ પ્રસંગ રૂપ પર્વતમાં શીતળ શાંતિ ધ્રુવક ઝરણાં સરખી છે. સંસારના વિકટ માર્ગમાં વિશ્રાંતિ મેળવવા જોગ વહ્તી છાયા સરખી છે અને પ્રખર તાપ રૂપ સંસારની તપશ્વર્યાને અંગે જીવનના માર્ગમાં છત્રી જેવી છે; આમ હોવાથી અવિવાહિત પુરૂષ સ્ત્રી વિના શાંતિ, વિશ્રાંતિ અને મુક્તિ મેળવી શકતો નથી. તેથીજ સ્ત્રી વિના સુતો સંસારછો. વાંદાના વચનોપર જગતના લોકો વિશ્વાસ રાખતા નથી, વાંદાની કૃતિ પર જગતના લોકો સંશયની નજરે નિહાળતા રહે છે, વાંદાને ઘેરકોઇ અભ્યાગત કે ગૃહસ્થો આશ્રય લઇ શકતા નથી. વાંદાના ધરમાં નિદોષ બાળકડાંઓનો કાલુડો અને મધુર અવાજ કદિપણ પ્રમોદ ઉપજાવી શકતો નથી વાંદાના ધરમાં કોઇપણ વસ્તુમાં શોભા અને સાઈ બંધારણુ જોવામાં આવતું નથી. વાંદાથી ધરમાંનાં, અવ્યવસ્થા, અધાઈ અને ખરાબ વાસ દૂર કરવાની જોઈએ તેટલી કાળજી રહી શકતી નથી. વાંદાના ધરમાં અવિવેક અને અમદ્ર અવાજ નિત્યને માટે થતો રહે છે અને તેથીજ સ્ત્રી વિના સુતો સંસાર છે. સ્ત્રી વિના મનની સ્થિરતા થતી નથી અને મનની સ્થિરતા વિના પુરૂષથી

પરોપકાર કે ખીજાં ધાર્મિક કાર્યો થઈ શકતાં નથી, અને તેથી અવિવાહિત પુરુષની સદ્ગતિ થઈ શકતી નથી માટેજ શ્રી વિના સુખો સંસાર છે. શ્રદ્ધા વિના જગતના વ્યવહારોનો નિભાવ થઈ શકતો નથી, અને શ્રદ્ધાનું મૂળ પ્રેમ હોવાથી શ્રી વિના પ્રેમની અને પ્રેમ વિના શ્રદ્ધાની પુરુષમાં પૂર્ણતા થઈ શકતી નથી આથી તેના સર્વ વ્યવહારો અપૂર્ણ થઈ વિનાના અને લાભ વિનાના થઈ પડે છે, તેથીજ શ્રી વિના સુખો સંસાર છે.

શ્રી ઉપર સરવ સુખનો આધાર.

આ દુઃખરૂપ સંસાર સાગર તરી પાર ઉતરવા માટે પુરુષને શ્રીની સહાયતાની ઘણીજ આવશ્યકતા છે. બ્રહ્મચર્યમાં પુરુષને શ્રી કસોટીમાં લઈ વધારે દૃઢ બનાવે છે અને તેથી તે દ્વાર સુખની વૃદ્ધિ થઈ શકે છે. ગૃહસ્થાશ્રમમાં સર્વ સંકટમાંથી મુક્ત થવા માટે પુરુષને શ્રી ઉત્સાહી બનાવતી રહે છે. અને તેથી ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારનું સુખ સંપાદન કરવાના રસ્તાઓ સુજે છે. વાનપ્રસ્થાશ્રમમાં સહચરી બનીને પોતાના સહવાસનું બળ આપી મોક્ષ માર્ગમાં શ્રી પતિને આગળ કરે છે અને તેથી અપૂર્વ સુખ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. આમ હોવાથી ચોંચું આશ્રમ જે સન્યસત તે પાળતું પુરુષને બહુજ સહેલું થઈ પડે છે, શ્રી ઉપર સર્વ સુખનો આધાર છે એમ માનવાને ખીજાં પણ મજબુત કારણો છે. ગૃહસ્થાશ્રમ સંબંધીના સર્વ કાર્યમાં શ્રી સહાધિકારિણી હોવાથી તેના પર સંસારના સર્વ કારણો રતો, બેળે મુકીને પુરુષ નિશ્ચિંત મનથી જગતના અન્ય વ્યવહારોમાં સંચાર કરી શકે છે અને તેથી તે દંપતિ અઘોષિક સુખ પ્રાપ્ત કરવાને સમર્થ થઈ શકે છે, મુખ્યત્વે, કરીને શ્રીના આશ્રયથી મન આદિવડે ઇન્દ્રિય સંબંધી કામ ક્રોધાદિ શત્રુઓ પર પુરુષ વિજય મેળવી શકે છે અને તેથી તે ઉદાર, મોયાળુ સદાચરણી, પરગણુ એવો ગણાઈને સુખ અને કીર્તિ સંપાદન કરી શકે છે. પતિના અધિકારમાં ગયા પછી દક્ષતાથી સંસાર ચલાવવો ભક્તિથી તેની સેવા કરતી પ્રેમ પૂર્વક તેની સાથે વર્તન ચલાવવું, અનન્ય ભાવથી તેના ધર્માદિ કૃત્યમાં સદાયમુત થઈ ચોથો પુરુષાર્થ જે મોક્ષ તે ઉભયે પ્રાપ્ત કરી લેવાની તકવારી કરતો એ મુખ્યત્વે કરીને શ્રીના જ સામાન્ય કર્તવ્યો હોવાથી શ્રી પરજ સર્વ સુખનો આધાર છે એ સિદ્ધ થઈ શકે છે. પતિનો ભાર પુરુષના ખભા ઉપર પડવાથી તે રળવા લાગે છે અને રળી ખપીને સુખ મેળવી શકે છે. શ્રી એ

સંતતિની ઉત્પત્તિનું મુળ છે. અને બાળકોનો નિર્દોષ આનંદ પ્રસરી રહેવાથી પુરુષ બહારનાં બધાક ઠપોટા સહન કરવાને શક્તિવાન થઈ શકે છે અર્થાત બધાક ઠપોટાને વિદારીને અચળ સુખ સંપાદન કરી શકે છે અને એટલાજ માટે સ્ત્રીપર પુરુષનો આધાર છે. એમ કહેવામાં અડચણ નથી. સ્ત્રી પુરુષને પ્રેમ બંધનમાં પાડે છે અને એ પ્રેમ બંધનને લીધે બહારની દુષિત લાલચથી પુરુષનું મન દૂર રહી શકે છે. અને પોતાના સુખમાં ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ કરી શકે છે. નીતિ, સદ્ભાવ અને આનંદમાં સ્ત્રીના સહવાસ સમાગમથી પુરુષ નિમગ્ન થઈ ઉત્કૃષ્ટ સુખનો અનુભવ લઈ શકે છે. પુરુષ મન ખોલીને પોતાની ધર્મ પતિ પાસે સુખ દુઃખની વાતો કરી શકે છે અને તેથી સર્વ ચિંતા દૂર કરી તે સુખાનંદ મેળવવાને બાંધશાળી બની શકે છે. સ્ત્રીના પ્રસન્ન મુખની શોભા ધરના અધિકારને કરે છે, અને પુરુષના હૃદયના ઉદ્ઘાસમાં વૃદ્ધિ કરે છે, તેથી પુરુષને હર્ષને લીધે કાર્ય કરવામાં પ્રવૃત્ત બની શકે છે અને હર્ષથી કરેલું કાર્ય સુખદાયક નિવડે તેમાં વિશેષતા શી છે ? શાસ્ત્રમાં કહેલું છે કે સ્ત્રીનું સરલ હૃદય અને સ્ત્રીનો પ્રેમ ગૃહ ધર્મનો મોટો સુખદાયક પદાર્થ છે અને તેથી પુરુષના ઉન્નત હૃદયનું અને ઉન્નત હૃદયવડે મજેલાં સુખનું કારણ સ્ત્રીજ છે, સ્ત્રીનું પ્રવૃદ્ધ મુખ, તેના રૂપની સુંદરતા અને તેના હૃદયનો રનેહ, ક્ષેશ કંઠાશથી તપેલા ચિત્તને દૂર કરે છે અને તેથી નચિંત ચિત્તથી પુરુષ સુખ વૃદ્ધિ કરી શકે છે, સ્ત્રી દુર્બળ ચિત્તને તથા મૃદુપણને ધિકારનારી હોવાથી પુરુષ મજબૂત મનનો અને તેની સહનશીલતાજ સુખનું કારણ થાય છે. સ્ત્રી પુરુષના ગુણદોષ બધાવામાં નિપુણ હોવાથી સ્ત્રી પુરુષની સુધારણાનું સાધન હોવાથી એ સુધારણાવડે સુખ પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે. લગ્ન કરીને સ્ત્રી પુરુષનો આશ્રય લે છે, આશ્રય લઈને આશ્રય આપવા માંડે છે, આશ્રય આપીને સંસારનું પાલન કરી કૂળને કાયમ રાખે છે, અને સંસારના પાલનને લીધે તથા કૂળ કાયમ થવાને લીધે પુરુષમાં ઇશ્વરી ન્યાયભાવ અને સ્ત્રીમાં દયા ઉપજે છે. પુરુષના ન્યાય ભાવથી અને સ્ત્રીની દયાથી સુખ વૃદ્ધિ થયા વિના રહેતી નથી તે ખાત્રીથી સમજવું “ દુઃખે દુઃખી થનારી સ્ત્રી હોવાથી દુઃખમાં ભાગ પડાવી પુરુષના દુઃખનો બોળે સ્ત્રી બોલો કરે છે અને દુઃખ નો બોળે બોલો થવાથી પુરુષ તેને ઝડપથી દૂર કરી સુખ મેળવવાને યત્નવાન થઈ શકે છે સ્ત્રી પ્રેમનું પાત્ર છે અને પ્રેમના મુળમાં

શ્રદ્ધા અને શ્રદ્ધાનાં મુગમાં સુખ રહેલું હોવાથી પુરુષનો સર્વ સુખ-
નો આધાર શ્રી ઉપર છે એમ માનવું એ કેવળ સત્ય ને પ્રીતિના
સુખમાં બંધાઈને શ્રી પોતાના સુખની દરકાર રાખતી નથી, અને
તેથી પુરુષને સુખ તથા સંતોષ ઉપજે છે, વાતસલ્ય અને સાસનથી
બાળકોની રક્ષા કરી શિક્ષા આપવાનું કામ શ્રીનું હોવાથી તે બાળ-
કોની તેના વડે સુધારણા થઈ શકે છે, અને એ સુધારણા પુરુષના
આનંદ તથા સુખનું કારણ થઈ પડે છે. પ્રેમ કરવો એ શ્રીનો
સ્વભાવ છે અને વિશ્વાસ રાખવો એ શ્રીની પ્રકૃતિ છે, તેથી
તેના સારા સ્વભાવ વડે પુરુષને સંતોષ ઉપજે છે તો કહો
જોઈએ આનંદ અને સંતોષ કરતાં બીજું કયું અધીક સુખ છે ?
જગતના અન્ય પદાર્થો ઉપર મનુષ્યનો ધણો પ્રેમ છતાં તે કાળે કરીને
તેના ઉપરનો મનુષ્યનો પ્રેમ ઓછો થાય એટલુંજ નહિ પણ તેના
ઉપર અભાવ પણ ઉપજે છે. પરંતુ શ્રીનું હસ્તું સુખ જીવું થયેલું
કોઈએ જાણ્યું છે ? તેના પ્રસન્ન સુખ પ્રત્યે કોઈ પણ પુરુષને અભાવ
ઉપજેશે જાણ્યો છે ? ગાટેજ કહો કે પુરુષના સુખનું સાધન શ્રી
ઉપર છે. પુરુષના સર્વ સુખનો આધાર શ્રી ઉપર છે. એમ હું શા માટે
કહું છું તે સાંભળો ? પુરુષના માતા પિતા તરફના સુખનો વિચાર કરીએ તો
તેને જોઈને માતાપિતા આંખો ઠરે એવી કલ્યાણગરી વહુ હોય તો કદોપજી
માતા પિતાના કલેશનું કારણ તે યનવા પામતી નથી અને તેથી
પુરુષને માતા પિતા તરફનું સુખ જેવું ને તેવું કંઈમ રહિત પામે છે.
પુરુષનાં બાઈ ભગિની તરફનાં સુખનો વિચાર કરીએ તો ભોળાઈની
સારી વર્તણૂકને લીધે ભોળાઈના મળતા વડા સ્વભાવને લીધે ભોળાઈ
ના વિનય મર્યાદાને લીધે તેમને વાંકું વસ્ત્રમું પાંચાનું કારણ મળતું
નથી. અને તેથી પુરુષને તેમનાં તરફનાં મળતાં સુખમાં કદી પણ
હરકત આવતી નથી પુરુષના સ્નેહીઓ તરફનાં સુખનો વિચાર કરીએ
તો સદ્ગુણી શ્રી કદી પણ હાથે કરીને વેચાથી કંઈએ લેતી નથી,
તેમની સાથે બહુજ મમતાથી વરતે છે અને તેથી તેઓ રાજી
રહે છે, એટલુંજ નહિ પણ સારે માટે પ્રસંગે ઉપયોગી થઈને પુરુષમાં
તેમનાં તરફના સુખમાં તેઓ વધારો કરે છે. પુરુષનાં સમાં સંબંધી
કે આત્મજન તરફના સુખનો વિચાર કરીએ તો કુળાન વહુ મયે
આવે તેમનો સારી રીતે આદર સત્કાર કરે છે. તેમની સાથે બહુજ
માનથી વર્તે છે અને તેથી તે વહુને કુળવંતી અને તે પુરુષને કુળ
દિપક સમજી તેમની સાથે મીઠાસમી વરતી સદા તેમના સુખની વૃદ્ધિ

આમ તેવાં ઉપાયોથી પ્રસન્ન રહે છે. પુરૂષના શારિરીક સુખનો વિચાર કરીએ તો સ્ત્રી પહે પહે તે બાબતની કાળજી કરતી હોવાથી તેને ઉંની આંચ આપતી નથી પીલાને સ્વચ્છ પાણી અને આરોગવાને મન બાવતાં બોજનો આપનારી હોવાથી પુરૂષની શરીર સંપત્તિ ક્ષદ્ધિ પામતી જાય છે, પુરૂષનાં માનસિક સુખનો વિચાર કરીએ તો સ્ત્રી વિનોદની વાતો કરીને તેના મનની સર્વ ચિંતાને દુર કરી નાંખે છે, પુનિત પ્રેમને અંગે અભિનયથી તથા મધુર વાણીથી હૃદયને ખાવ કરી તેનાં સર્વ દુઃખને દુર કરી સુખ આપે છે, અને ઘટતી સારી સલાહ આપીને સુખકારક માર્ગોએ વિચરવાનો ઉમંગ ઉત્પન્ન કરે છે આથી પુરૂષના માનસિક સુખમા સદા વધારોજ થતો રહે છે. પુરૂષની ઇજ્જત આબરૂ અને કીર્તિનાં સુખનો વિચાર કરીએ તો સ્ત્રી સાવસપણાથી, અને લાજ મરજદથી વર્તે છે અને ઘરમાં એટલીતો સુધડતા રાખે છે કે ત્યાં આવનારાં જનોને તે ઘરના માલિકના મુશનુ ગાન કરવાની જરૂર પડે છે. આમ થવાથી પુરૂષની આબરૂ વધે છે અને તેની કીર્તિનાં ડિરજો ચોતરફ પ્રસરવાથી તે સારી લોક પ્રિયતા મેળવી શકે છે, પુરૂષના ધર્મ તરફનાં સુખનો વિચાર કરીએ તો સ્ત્રી તેમાં પુરૂષને સહાયક થઈ પડે છે તે ક્ષમાવાન, દયાળુ અને પરગણુ હોવાથી પુરૂષ ધાર્મિક કૃત્યોને અંગે અત્યંત સુખ સંપાદન કરી શકે છે પુરૂષનાં અર્થ તરફનાં સુખનો વિચાર કરીએ તો સ્ત્રી, ગૃહનો કારભાર ચલાવનાર “ ગૃહણી ” હોવાથી નિયંત્રિત મનથી પુરૂષ અર્થ સંપાદન કરી તે વડે સુખ મેળવી શકે છે. ત્રીજો પુરૂષાર્થ જે કામ તેની વ્યાખ્યા કરવાનું પ્રયોજન નથી. કારણકે પુરૂષનાં એ પ્રકારનાં સુખનો આધારતો ખાસ કરીને સ્ત્રી ઉપરજ છે. પુરૂષનાં મોક્ષ પ્રાપ્તિનાં સુખનો વિચાર કરીએ તો સ્ત્રી પુરૂષની સહાધિકારિણી હોવાથી ત્રણે પુરૂષાર્થમાં તે જ્યારે અત્યુપયોગી થઈ પડેલી છે ત્યારે ચોથો પુરૂષાર્થ કે જે મોક્ષ તે પણ ઉમયે અકેકની સહાયતાથી પ્રાપ્ત કરી શકાય તેમાં વિશેષતા નથી. કહેવાનો તાત્પર્ય એટલોજ કે પુરૂષનાં સર્વ સુખનો આધાર સ્ત્રી ઉપર છે. એ નિઃસંશય વાત છે.

એક ચાલાક સ્ત્રીએ પોતાના પતિને પુછેલાં સાત પ્રશ્નો.

‘મને આજે મણીરત્નમાળા આદિ વેદાન્ત ગ્રંથો વાંચતાં આ સાત વાક્યો વિશે મોટો સંશય થયો છે તે આપ નિવારણ કરે. પ્રથમ મેં સંભારી રાખેલાં વચનો કહું છું.

દ્વાર કિમેકં નરકસ્ય નારી—નરકનું એક બારણું કયું ? નારી.

સમોહયસ્વેબસુરેવ કાસ્ત્રી—મદિરા સરખું મોહ કરનાર શું ? સ્ત્રી.

કિમત્ર હેયં કનકંચ કાન્તા—અહિં તળવા યેગ્ય કોણ ? કનક અને કાંતા.

કા શૃંખલા પ્રાણ ભ્રતાં ચ નારી—પ્રાણીઓને બંધન કરનાર બેડી કયું ? સ્ત્રી.

વિશ્વાસપાત્રં ન કિમસ્તિનારી—વિશ્વાસ કરવા યોગ્ય કોણ નથી ? સ્ત્રી. ત્યક્ત્વા સુખં કિ સ્ત્રિયમેવ સમ્યક્—શું રૂઢે પ્રકારે ત્યજ્યાથી સુખી થવાય ? સ્ત્રી.

કિં તદ્વિપં ભામ.સુધોપમંસ્ત્રી—અમૃત સરખું ભાસે છે પણ ઝેર તે શું સ્ત્રી.

હે સ્વામિન્ ! આમાં પહેલું વાક્ય કહ્યું કે નારી એ નરકનું બારણું છે. તો તેમાં મારે એટલું પુછવાનું કે નારી નરકનું બારણું કહેવાનું કારણ શું ? ઇશ્વરની સદ્ગુણોમાં સ્ત્રીને પુરુષ ઉત્પન્ન થાય છે. તે કાંઈ પોતાની મરજીથી ઉત્પન્ન થયાં નથી. સૌ પુરુષોને નરકમાં જ નાંખવા નો પરમેશ્વરનો વિચાર હશે, તેથી શું નારીરૂપ નરકનું દ્વાર પેદા કર્યું ? અને જ્યારે પુરુષ માટે નરકનું દ્વાર સ્ત્રી છે, તો સ્ત્રી માટે પુરુષો પણ નરકનું દ્વાર છે. એમ શા માટે ન કહ્યું ? અને પુરુષને સ્ત્રીઓને માટે નરકના બારણા જેવા નથી તો તેમાં કારણ શું ? અને સ્ત્રીઓનું પુરુષ વિના નરકમાં લઈ જનાર બારણું કયું ? તે પણ કૃપા કરીને કહેવું જોઈએ, કે તેથી અમે સ્ત્રી જાતી બચીને ચાલીએ.

વળી ખીજ વચનમાં કહ્યું કે દારૂના સરખું મોહ કરનાર સ્ત્રી છે. તો સ્ત્રીઓને કેટલું ચલાવનાર પદાર્થ પુરુષ છે, આમ શા માટે સ્ત્રીઓના પક્ષમાં ન કહ્યું કારણ, સદ્ગુણોમાં સ્ત્રી તથા પુરુષનો પરસ્પર સંબંધ છે. તો તેટલે અંશે સ્ત્રીઓને દુઃખનું કારણ પુરુષ શા માટે ન હોવા જોઈએ ? જો પુરુષરૂપ પદાર્થ આ જગતમાં ન હતો તો

અમે સ્ત્રીઓને આ સંસારના મહા સંકટો ભોગવવાં ન પડત, માટે પુરુષને કેદ સરખો મોહ કરનાર છે, એમ કેમ નહિ કહ્યું ?

વળી ત્રીજા વચનમાં પણ તેજ પ્રમાણે છે કે અહિં ત્યાગ કરવા યોગ્ય થું છે ? તો સ્ત્રી અથવા તો સુવર્ણ આદિ ધન. તો એ સ્થળે ત્યાગ કરવા યોગ્ય પુરુષ અથવા ધન છે એવું શા માટે ન લખ્યું ? અને એ યોગ્ય ન હોય તો સ્ત્રીઓએ પોતાના કલ્યાણને વાસ્તે શેનો ત્યાગ કરવો તે જણાવવું જોઈએ

વળી એથા વચનમાં કહ્યું કે સંસારમાં મહાન બેડી સ્ત્રી છે, તો સ્ત્રીઓને માટે આ જગતમાં પુરુષ વિના બીજી બેડી કંઈ છે. તે કાંઈ કહ્યું નથી મને તો સ્પષ્ટ જણાય છે કે પુરુષ એજ અમે સ્ત્રીઓને બેડી છે. જો પુરુષો ન હોત તો સ્ત્રીઓ સ્વતંત્રતાથી ધન-સ્તુ આરાધન કરી અનેક ઉપાયથી જીવન મુક્તિના નહિ મળે એવા આનંદને સહજ મેળવત. પણ પુરુષ રૂપ બેડી હોવાથીજ સ્ત્રીઓને એક સ્થાનમાં પરતંત્ર પણે અનેક જાતનાં દુઃખને સહન કરી મૃત્યુને તામે થવું પડે છે તો શાસ્ત્રમાં પુરુષ એ સંસારની મોટી બેડી છે. એમ શા માટે ન લખ્યું ?

વળી પાંચમા વાક્યમાં કહ્યું કે વિશ્વાસનું પાત્ર કોણુ નથી, તો કહ્યું સ્ત્રી. હવે અ.ય સર્વ વ્યવહારમાં સ્ત્રીઓના વિશ્વાસથીજ પુરુષો આ જગતમાં સુખને ભોગવતા જણાય છે. ખાનપાનાદિ વ્યવહારમાં સ્ત્રીઓના વિશ્વાસથી પુરુષો આ જગતમાં સુખને ભોગવતા જણાય છે. ખાનપાનાદિ વ્યવહારમાં તથા ઘર, પુત્ર અને ધનાદિના રક્ષણમાં તથા એકાંતિક સુખમાં તથા વિનોદની વાર્તામાં સ્ત્રીના સહવાસવાળા સર્વ પુરુષો તેના વિશ્વાસથી વર્તે છે. તેથી જો સ્ત્રી કેવળ અવિશ્વાસનું પાત્ર હોત તો ઘરમાં પ્રધાનરૂપ અથવા તો ઘરમાં મિત્ર રૂપ સ્ત્રી છે, એમ બંને સ્થળે કહ્યું છે તેમ કહેત નહિ; તો સ્ત્રીએ વિશ્વાસનું પાત્ર શા માટે નથી ? કદાચ એમ કહે કે ઘણી ગુપ્ત રાખવાની વાત સ્ત્રી પાસે ન કહેવી. કારણ કે તેમના અંતઃકરણમાં તે વાત ટકતી નથી ગમે તેવી છાની રાખવાની વાત હોય તે પણ તેમનાં અંતઃકરણ એવાં છે કે તેમનાથી બીજાને કદાચ વગર રહેવાય નહિ માટે તેઓ વિશ્વાસ પાત્ર નથી. તો એ વાર્તા સદ્રજે યોગ્ય નથી કારણ કે સ્ત્રીઓનાં જો એવાંજ અંતઃકરણ હોત તો અનેક સ્ત્રીઓ દુરાચરણી તથા દુષ્ટ વિચાર વાળી હોય છે, પણ તેઓ પ્રાણ્તાંત પર્યંત પણ કો-

ધના સમીપ તે વાર્તાને ઉચ્ચાર કરતી નથી. તેમજ સાક્ષાત્ આપ-
ણ્યા પતિને પણ તે દુરાચરણી દુષ્ટ હૃદયવાળી સ્ત્રીએ. આપણી ગુણ વાર્તાને
કિચિત્ પણ જણાવતી નથી. તો પુણ્યવાન સદાચરણવાળી તથા મોટા હૃદ-
યવાળી સ્ત્રીઓ કેવું સામ્યર્થ ધરાવતી હશે એ વાર્તા વિચારથી પણ બહાર
છે. અને ધણા ક્ષુદ્ર બુદ્ધિવાળા પુરૂષો એવા હોય છે કે સાક્ષાત્ પો-
તાને અથવા પોતાના સંબંધિને હાની થવાનો સંભવ હોય એવી
વાર્તાને પણ વિના પુછે એન્યના આગળ કહે છે. તો ઇતરની વાર્તા
પ્રકટ કરે એમાં શું આશ્ચર્ય છે? આથી એમ જણાયું કે અંતઃકર-
ણની તુચ્છતા તો જેવી કોઈ કોઈ જ્ઞાને વિશે ધરે છે તો પુરૂષને
અવિશ્વાસનું પાત્ર શા માટે ન લખ્યું, અને સ્ત્રીઓનેજ લખ્યું, તે
પણ મારો મોટો સંશય છે.

વળી છઠું વચન કહ્યું કે શું રૂંડે પ્રકારે લજવાથી સુખ થાય?
તો કહે છે કે સ્ત્રી. તો સ્ત્રીએ પુરૂષને રૂંડે પ્રકારે લાગ કરવાથી
સ્ત્રીને રૂંડે પ્રકારે સુખ થાય એ વાત કેમ ન લખી? આ સંસાર-
માં પુરૂષના શરીરની ઉત્પત્તિથીજ સ્ત્રીઓને ગર્ભ ધારણ આદિ અ-
નેક દુઃખ પડતાં દેખાય છે. માટે પુરૂષનો લાગ એ સ્ત્રીઓને સુખનો
હેતુ હોવો જોઈએ તો તેમ ન લખવામાં શાસ્ત્રકારને શું સમગ્ર કા-
રણ હશે તે જણવાની મારી ઇચ્છા છે. વળી બીજો પક્ષે સ્ત્રી વિ-
નાના પુરૂષોની આ જગતમાં અધિક દુઃખિ સ્થિતિ દેખવામાં આવે
છે, માટે સ્ત્રીની અપ્રાપ્તિ વાળા સુખીજ હોય એમ જણાતુંજ નથી
કદાંચ એમ માને કે સ્ત્રીની લાલસાથી ગૃહસ્થાશ્રમની ઇચ્છાવાળા
થઈ સંસારી અવસ્થામાં પ્રવેશ કરનારને દુઃખ છે. ત્યજી તે તેમજ
હોયતો ગૃહસ્થનાં ચિન્હ લાગ કરીને એટલે શિખા અને સૂત્રનો લાગ
કરી ભગવાં વસ્ત્ર ધારણ કરનાર સન્યાસીઓને તેમજ વૈરાગ્યને સૂચ-
વનાર જુદા જુદા ચિન્હ વાળા સાધુ દીક્ષા વાળા પુરૂષોને સુખ હોવું
જોઈએ. પણ તેમ જણાતું નથી; ઉલટા તે ત્યાગ તથા વૈરાગ્યના
વેષવાળા તો સ્ત્રીના સહવાસની અધીક ઇચ્છા રાખે છે. તથા નીતિ
અને વ્યવહારના બધથી અંતઃકરણમાં સ્ત્રી નહિ હોવાના દુઃખથી
રાત્રિદિવસ બગતા રહે છે. તથા ગુપ્ત પણે અનેક યુક્તિઓ રચીને
દુરાચરણ કરીને આપણને સુખી માને છે. તેથી એમ સ્પષ્ટ જણાય
છે કે એવા લાગી વિરાગી પણ સ્ત્રીનો ત્યાગ કરી સુખી થતો નથી,
તો આ વચન કહેવાનું શું કારણ છે? અને ખરા કારણથી એ વ-
ચન બજવાનું જણાયતો સ્ત્રી તથા પુરૂષ એ બંને માટે પરસ્પરના

ત્યાગથી સુખ છે. એમ લખવું યોગ્ય છે. માટે એ વિષે પણ મારા મનને સમાધાન આપો.

વળી સાતમાં વચનમાં કહે છે કે સ્ત્રી અમૃત સમાન બાસે છે. પણ ખરેખરે એર છે. ત્યાં જેમ સ્ત્રી પુરૂષને માટે એર છે તેમજ પુરૂષ સ્ત્રીઓને માટે એરજ છે; તો એકલું સ્ત્રીને દ્વારુ દેનારે વચન શા માટે લખ્યું? જગત્માં વ્યવહાર જોતાં ખરું જણાય છે કે અમે સ્ત્રીઓ પુરૂષ રૂપ એરને સેવાથીજ નવ અથવા દશ માસ સુધી ગર્ભને ધારણ કરી અનેક દુઃખને ભોગવીએ છીએ તથા પ્રમવના ન સહન થયે એવાં કષ્ટને પણ અનુભવીએ છીએ. તેમજ પ્રસવ થયા પછી પણ બાળકના રક્ષણને માટે અનેક દુઃખો ભોગવીએ છીએ તથા તે બાળકોને વખતે વખતે અનેક જાતના રોગ થવાથી તથા ઘણી વખતે તેમના મરણથી પણ અમે વારંવાર દુઃખ માનીએ છીએ અને તે વિના તો બીજાં અસંખ્ય જુદા જુદા પ્રકારનાં દુઃખ અમે રાત્રિદિવસ ભોગવીએ છીએ. તો ખરેખરે જોતાં તો અમને આ સઘળાં દુઃખનું કારણ એ રૂપજ હોવાથી એર કરતાં પણ વધારે દુઃખનું કારણુતો પુરૂષજ છે. અને આટલું દુઃખ સહેતાં છતાં પણ તે પુરૂષને અમે પાછાં અમૃતની પેઠે અનુભવીએ છીએ અને તેનાથી દૂર થતાં નથી. તો અમૃત જેવું બાસે છે પણ ખરેખરે એર તો પુરૂષ છે. તેમ ન લખતાં સ્ત્રીને એર શા માટે કહ્યું? એ યાદિ મને જાણુજ યોગ્ય. સર્વ વાતને જાણુવી મારો સંશય દૂર કરો.

સ્ત્રીને ઉપયોગી ૬૪ કળામાંની પોંડશ શાણુગાર કળા.

૧ મંજ્જન કળા.

૯ નયની વાળી પહેરવાની કળા.

૨ ચોળી સાડી પહેરવાની કળા.

૧૦ કંકણ પહેરવાની કળા.

૩ માંદલો કરવાની કળા.

૧૧ કંઠમાં માળા પહેરવાની કળા.

૪ સેંચો સમારવાની કળા.

૧૨ કટીમેખત્રા પહેરવાની કળા.

૫ વેણી ગુંથવાની કળા.

૧૩ કુચે ચંદન ચર્ચવાની કળા.

(જે દેશમાં કંચુકી પહેરવાનો ધારો નથી તેવા કાશ્મીર તથા દક્ષિણ દેશમાં)

૬ નેત્રાંજન કળા.

૧૪ પાંચેબંગર, તોડા, કાંબી પહેરવાની કળા.

- ૭ અંગ રાગ તથા મુખ રાગ કળા ૧૫ નેત્રને અંધગ છતાં સ્થિર
(કળા શરીરપર સુગંધ લગાડવાની રાખવાની કળા.
તથા પાન ખાવાની કળા.)
- ૮ અવતસ કળા. (કાનપર તથા ૧૬ ચતુરાષ્ટ્ર લગાવવાની કળા.
વેણીમાં પુષ્પ ખોસવાની કળા.)

પોડશ અંગશોભા કળા.

- ૧ સુસંગને ચાલવાની કળા. ૯ પિનપયોધર રાખવાની કળા.
- ૨ પગના ધુધરા ધમકાવવાની કળા. ૧૦ અંધર અમૃત ભરેલા રાખવા-
ની કળા.
- ૩ કાળા ભમ્બર જવા કેશ રા. ૧૧ કડી પાતળી રાખવાની કળા.
ખવાની કળા.
- ૪ કાંધ ગોરાપણું ને કાંઈક સ્યા- ૧૨ કર સુવાળા રાખવાની કળા.
મતા દર્શાવવાની કળા (એથી
વિશેષ મોહ ઉત્પન્ન થાય છે.) ૧૩ ગાંઠ કોમળ રાખવાની કળા.
- ૫ દાંત દાડમની કળા જેવા કે ૧૪ પગ સ્વચ્છ રાખવાની કળા.
મોતી જેવા રાખવાની કળા.
- ૬ નિતંબ ભારી બનાવવા તથા ૧૫ ગાંઠ તથા હોઠપર તલ પાડ-
રાખવાની કળા. વાની કળા.
- ૭ નખ સાફ હીરા જેવા રાખ- ૧૬ અંગ મર્મમર્મતું રાખવાની કળા.
વાની કળા.
- ૮ નાક સાફ તેજસ્વી રાખવાની કળા.

પોડશ પતિ રંજન કરવાની કળા.

- ૧ મુખ પ્રસન્ન રાખવાની કળા. ૮ પતિને રૂચતી રમતરમવાની કળા.
- ૨ શ્મિત હાસ્ય વિકાસિત મુખાર ૯ ગાન કરવાની કળા.
વિંદ ધરી બોલવાની કળા.
- ૩ પતિ થેર આવે તે વેળાએ ૧૦ મધુરી વાણી બોલવાની કળા.
સત્કાર કરવાની કળા.

- ૪ રસોષ બનાવી પીરસવાની કળા. ૧૧ કૂર કઠિન વાંછીનો કંટાળો આણવાની કળા.
- ૫ મુંખવાસ બનાવી આપવાની કળા. ૧૨ પતિના દોષન ગણુકારવાની કળા.
- ૬ શણુગાર સજી બનાવવાની કળા. ૧૩ પ્રત્યેક કામમાં પતિને યોગ્ય સલાહ આપવાની કળા.
- ૭ કવિતા તથા ગ્રંથો પ્રસન્ન કરી વાંચવાની કળા. ૧૪ પરાયા પુરૂષ સાથે હાસ્યરહિત વાત કરવાની કળા.
- ૧૫ પતિના દોષ બતાવતાં વિનય દર્શાવી ક્રોધ ન કરવાની કળા.
- ૧૬ રતિવિલાસમાં સંતોષ આપવાની કળા.

અષ્ટક્ષેમ કળા ગૃહકાંજ સંબંધી.

- ૧ કરકસર કરવાની કળા * ૫ વાસણુ કુસણુ તથા ઘર સ્વચ્છ રાખવાની કળા.
- ૨ પરધેર જુદાને ધરનાં છિદ્ર ન ઉઘાડવાની કળા. ૬ વસ્ત્રાલંકાર સંભાળવાની કળા.
- ૩ નિર્ધનતા ન દર્શાવવાની કળા. ૭ બાળક ઉછેરવાની કળા.
- ૪ ઘરની સંપત્તિ શુદ્ધ રાખવાની કળા. ૮ બાળકને કેળવવાની કળા.

અષ્ટ સ્વાભાવિક કળા.

- ૧ વિનય વિવેક ધરવાની કળા. ૫ પિતૃ ધરમાં ઝાઝી ભક્તિ ન ધારવાની કળા.
- ૨ લજ્જા ધરવાની કળા. ૬ મેળા, નાટક, ચેટકાદિ પ્રસંગમાં એકલાં ન જવાની કળા.
- ૩ સિયળ સાચવવાની કળા. ૭ વડીલની સેવા તથા આજ્ઞા પાળવાની કળા.
- ૪ પતિમાં ચત્ત ચોંટાડવાની કળા. ૮ સ્વતંત્રતા દર્શાવવાની કળા.

* કરકસરની બાબતમાં દાખલાની જરૂર છે કે, એક ગામમાં

એ ભાઈઓએ દાણાનો ધંધો કરવા દુકાન માંડી ઠરાવ કર્યો કે જે દાણા વેચતાં નીચે વેરાય તે વેંચી લેવાને માત્ર ત્રણ ત્રણ રૂપિયા એક મહીને લેવા. આમ ઠરાવતાં એક ભાઈને ઘેર કુવડ સ્ત્રી હતી તે જવા દાણા આવે તે ઝાડકી ઝુટકી રાંધી નાંખે, એટલે તેને તો જેવું તેવું ખાવાનું મળે. ખીજા ભાઈની સ્ત્રી ઝાહી હતી તેંડોળ નુકું નવું કરી ખાય. એ ચાર વખત પેહેલા ભાઈને નવું નવું ખાવાનું મળે તેથી ખીજા ભાઈએ વિચાર કીધો કે નિશંક આ ભાઈ દુકાનમાંથી ચોરી કરતો હશે. તે વીના આપ સાડ સાડ ક્યાંથી ખાઈ શકે. આ વિચારથી તેણે દુકાનમાં ચોરી કરવા માંડી. આ વાતની ખબર ખીજા ભાઈને પડતાં તેણે ટાંક્યો. ત્યારે જવાનું આપ્યો કે તું શું કરેછે. પછી ટોટા પંતાવવા સર્વે ખુલાસો કીધો. ખીજો ભાઈ ચતુર હતો તે એક વખતે પેહેલા ભાઈને પોતાને ઘેર તેડી ગયો. ન્યાં જઈ જોય છે તો ખીજા ભાઈની સ્ત્રી સુપડામાં સઘળાં અનાજ ભરી સાફ કરી વીણવા બેઠી હતી. એક બાજુએ જુવાર, તો બીજી બાજુએ ચોખા. ત્રીજી બાજુએ ધઉં ચોથી બાજુએ તુવેર એમ પડેલા જણાયા. આ પસંથી તેની શંકા દૂર થઈ કે એની સ્ત્રી ચતુર હોવાથી તે કરકસર કરી જાણતી હોવાથી આવું સ્વાદિષ્ટ અને સુંદર ભોજન બનાવી ખાઈ શકે છે.

ધરેણીની ઘેલાઈ.

આપણા દેશમાં ગમે તેમ કરીને પણ બૈરીઓને ભારે કિંમતનાં ધરેણાં પહેરવાંજ નોંધએ. ગમે તેવા ગરીબ માણસ હોય તો પણ તેણે પોતાની સ્ત્રીના હાથ પગમાં ઓછામાં ઓછું અમુક કિંમત સુધીનાં ધરેણાં તો ખાલવાંજ નોંધએ, નહિ તો તેની આખર જાય છે, આવો વિચાર પણ કેટલી ખરાબી ભરેલો છે. સાધારણ રીતે એવો નિયમ હોય છે કે પ્રજાના મોટા ભાગમાં જે રીવાજ પ્રસરી ગયો હોય તે દુઃખકારક જણાતાં પણ તેને ફેરવવા વખત ધણીજ મુશ્કેલીઓ નડે છે. આપણા આર્ય દેશને આ વાત વિશેષ લાગુ પડે છે. એક વખત એવો પણ હતો કે જેમાં આર્ય દેશની સંપત્તિ સમય દુનિયામાં સર્વાત્કૃષ્ટતાથી પ્રસિદ્ધ થઈ ગયેલી છે. હાલ તે વખત જેવું કંઈ પણ નથી. પુર્વની સંપત્તિ યુક્ત સ્થિતિ બદલાઈ ગઈ છે. તો પણ આજસ તથા ઉડાડ પાણું હજી બદલાયું નથી. લોકો પૈસે ટકે ધણીજ બેહાલ છે. એક અનુભવી અંગ્રેજે એવી ગણતરી કહાડી છે કે એક ગરીબ હાંદુ ઓછામાં ઓછા તેર રૂપિયાએ એક વર્ષ કહાડે

છે ત્યારે એક ગરીબ અંગ્રેજ ઓછામાં ઓછા ચારસો રૂપિયા એક વર્ષ કઢાડે છે. એવી સ્થિતિ થઈ ગઈ છે છતાં વિવાહાદિ પ્રસંગોપર ઓઠી ધામધુમ કરવામાં તેઓ ખીલકુલ પાંછા હકતા નથી. આગળ સોકોના ધરમાં ધરેણાં વગેરે મિલકત ધણી હતી ત્યારે સાસી રીતે પહેરી ઓઠી નિકળવાનો ચાલ પડેલો છે તે આજ તેટલી મીલકત નહિં છતાં પણ તેવાજ રૂપમાં પ્રકાશે છે. એ ખેદકારક બિના છે સ આ ધરેણાના પોતાના ધરમાં સાવ સાંધા હોય તો લોકો પાસેથી ચોડા વખત માગેલા અથવા ઢોળ ચઢાવેલા ખોટા દાગીનાઓથી ડોળ દેખાડવાનો ચાલ હિંદુઓના હાલ હવાલ કરી હજુ પણ નીકળવા પામતો નથી.

ધરેણાંની ઘેલાઈ વિષે ટુક હેવાલ

પુરુષ—(બહાકથી આવ્યો ને જોયું તો રસોઈ કરી નથી તેથી પોતાની સ્ત્રીને) કેમ હજી ચૂકો સજગાવ્યો નથી ? તને એટલું જ્ઞાન નથી કે સાજો સવારનો ગયો છે તે હમણાં ભૂખ્યો આવવીને શું ખાશે ? (સ્ત્રી કાંઈ બોલી નહીં ત્યારે) આજે શું થયું છે તુંને ! કેમ બોલતી નથી ?

સ્ત્રી—(ક્રોધથી) આ એવડી પેટમાં ધાડ પડતી હોય તો હાથે ઠોકી ખધું ? કંઈ છેક હાથ પગ ભાંગી ગયા છે ? આવડો તગાદો કોના ઉપર ? કંઈ હું એવડી તમારી દમેદારી નથી ! એક કાંચળીની કેસનીએ તમારી એશિયાળી નથી ! એ હાંધામાં દાગ ચોખાને ચુલા આગળ વાસણ રાંધીને ખાઓ વગર લેવે દેવે ગને બોલાવશો નહીં ! મારે તો રાંધવુંએ નથી. ને ખાવુંએ નથી ! જો ! મને ન્યાસ કરવા જઈને ચાલ્યા તે ! !

પુરુષ—અરે મુરખ ! મને ખરું કહેતી ! આજે થયું છે શું ! કંઈ જૂત જુત ભરાયું કે શું વળી ?

સ્ત્રી—એવું લાંબું ટુકું બોલ્યા તો તમારી વાત તમે જાણી ! મૂરખને જુગ્મ કહેતો તમારી હોય તેને ! તે જૂત ભરાયતી તમારી હગલીઓને ! મારે શું !

પુરુષ—અરે ભગવાન ! મારાએ સાળાના કરમના ભોગ છે અરે તું પાધરું બોલતી કે તેનો ઉપાય થાય. જો ! મેં તને આજે તો કશું કહ્યું નથી, ને વગર કારણે શું કરવા અમથી બળે છે ને બાળે છે ? તારા મનનો મેત્ર હોય તે અધો કાઠી નાંખ, બોલ કાંઈ જોડે લડવાડ અધ કે શું થયું ?

આવી ખરાબ સ્ત્રીઓ સામુ, નથુંદ, દેરાણી, નેઠાણી અને પાડોશીઓની સાથે હમેશાં લડાઈ મચાવી મુકે છે પતિ તથા જો અને દિયેરમાં પરસ્પર વૈર નખાવે છે. સારા સારા ધરેણા, લુમડાં પહેરવા સાર હમેશાં પતિ સાથે ઝગડા કરવામાં મગી રહે છે અવિધાનેલીએ આપણા દેશની સ્ત્રીઓમાં આવાં આચરણો ધણાં વંચી પડ્યાં છે. તેવી સ્ત્રીઓ વિવાહ વિગેરે ઉત્સવોપર ફટાણાનો વરસાદ વરસાવી પોતાનું બે શરમ પાણું જાહેર કરે છે. પતિની દરકાર રાખતી નથી, જેમ બને તેમ સ્વછંદી વર્તણુંક ચલાવી પતિપર દાખ રાખવા ચાહે છે આવી કુમાર્યાની એક રમુજ કહાણી તમોને કહી સાંભળાવું છું.

“કોઈ સ્ત્રીએ પોતાના પતિને કહ્યું—સાંભળ્યું કે હું દર્શન કરવા જાઉં છું ધણી બોલ્યો—પણ તમે આવશો ક્યારે ? નવ તો વાગી ગયા છે. સ્ત્રી—નવ વાગી ગયા તો શું થયું ? હું કાંઈ ત્યાં બેસી રહેવા જતી નથી. દર્શન કરીને લાગણી ઘેર * આવીશ, ધણી—નહાવા માટે પાણી ઉતું મુક્યું છે કે નહિ ? સ્ત્રી—મને વખત મળ્યો નથી. આજનો દડાડો કુવા પર નહાવા જશો તો શું થયું ? આવતી વખત ઘોતીયું પણ ઝમોળતા આવજો. નહિતર તે સાંજ સુધી એમના એમ સડશે મારે બેઠારે જોખાડરણ સાંભળવા જવું છે. ધણી—ડીક નાંહાવાનો તો નિકાલ થયો પણ વાર ચૂનાપર કાંઈ આંધણ મુક્યું છે કે આવ્યા પંચીજ સર્વ તૈયારી ? સ્ત્રી—સાહિત્ય સઘળું ઠઠી મુક્યું છે અને જરા વખત વખત લાગ્યો એમ જણાયું તો તપેલું ચૂલાપર ચડાવી દેતાં તમારું શું જવાનું હતું ? મંદિર ન્યુધી જઈ આવવું તેમાં વખતનો લાગેજતો ? તમને તો જરા કામ કરવું પડે તેમાં ત્રાસ ઉપજવાનો. બીજી સ્ત્રીઓના લાચડાઓ જોયા છે ! વખત આવ્યો અસુર સવાર બાઈડીની સાડી પણ ઘોષ આવે છે. તમારા તરફનું એ મુખતો કોણ જાણે ક્યારે દેખીશું.

આ પ્રમાણે ખરાબ સ્ત્રી પતિથી કેટલી બેદરકાર રહે છે એટલુંજ નહિ પણ હદનું ઉલ્લંઘન કરીને ઝગડો મચાવી મેલવામાં પણ પાછળ પડતી નથી આ બાબતનો ચિતાર એક સંસ્કૃત કાવ્ય નીચેના શ્લોકમાં આપે છે:—

આપાકં ન કરોષિ પાપિનિ કથં પાપીત્વદીયઃ પિતા

રંદે જલયસિ કિં તવૈવ જનની રંદા ત્વદીયઃ સ્વસા ।

નિર્ગચ્છત્વરિતં મૃહાદ્દહિરિતો નેદં ત્વદિયં મૃહમ્

હારા નાથ મમાગ્રદેહિ મરણં જારસ્ય ભાગ્યોદયઃ ॥

પુરુષ—અરે પાપણી ! રસોઈ કેમ કરતી નથી ?

સ્ત્રી—પાપીઓ તારો બાપ.

પુરુષ—રાંડ બકવાદ શું કરે છે ?

સ્ત્રી—રાંડ તારી મા અને તારી બેન.

પુરુષ—આ ધરમાંથી જલદી બહાર નિકળ.

સ્ત્રી—આ ધર તારું નથી.

પુરુષ—અફસોસ ! હે નાથ ! મને આમાંથી મોત દે.

સ્ત્રી—તારા મરવાથી મારનાં નશીબ ઉઘડશે.

ધિકાર છે આવી અધમ સ્ત્રીઓને.

પતિને પજવનારી નારી.

“ રાત્રીના દશ વાગવાનો સમય થઈ ગયો છે, ધરમાં સ્ત્રી બાળક સાથે પોતાના બિછાના પર પડેલી છે અને તેનો પુરુષ જરા દૂર બીજા બિછાના પર સૂતો છે તેવામાં પેલી સ્ત્રી બોલી—જેયુ ? આ છોકરો રડે છે. પેલી દીવી જરા પાસે લાવો જોઉં પુરુષે બિછાના પરથી ઉઠીને દીવી પાસે આણી મૂકી, અને તે પાછો પોતાના બિછાના પર જઈ સૂતો. જરા વાર પછી સ્ત્રી—સાંભળ્યું કે બાળકને પેલી બારીનો પવન આવે છે જરા બંધ કરી આવોને, તેણે ઉઠી બારી બંધ કરી અને ફરીથી પથારી પર જઈ પડ્યો. જરા નિદ્રાથી આંખો ધેરાવા જાગી તેટલામાં સ્ત્રી બસ થઈ ગઈ કે મધરાત ? બન્યું અત્યારમાં તે કેમ ઉઘડ આવે છે ? પુરુષ—હજી કાંઈ વધારે કહેવું બાકી રહ્યું છે કે શું ? સ્ત્રી—તમે એટલો બધો ત્રાસ કેમ પામો છો ? રહ્યું માં ? પણ વાર સવારમાં તમારે એક કામ કરવાનું છે હો. નથનો આંકડો સમો કરાવવો છે, ભૂલતા નહિ પુરુષ—(જરા ચીડાઈને) તને તે કાંઈ અઘરા છે કે નહિ ? એકવાર કહ્યું છે કે હું રવિવારે જઈશ ત્યારે સમો કરાવી લાવીશ, તે છતાં દાલી ટક ટક કર્યા કરે છે. સ્ત્રી—(જરા માનથી) વાર ભૂલી હવે વાત કાઢું તો સોગન છે. દાગીનાજ નહિ પેરું એટલે પછી તમારે તડખડ કરવી ટળશે. સમજ્યા ? પુરુષ—વાર વાર. એમ કહી માથે ઓઢી મુકી રહે છે તેવામાં જરા વાર પછી ખૂબ દંડોળીને સ્ત્રી—આવી કે અત્યારથી કુંભ કર્ણની (નીદ્રા) આ બાળક ત્રણ ચાર વાર ડચકી બગ્યું ! છે કાંઈ ચીંતા ? પુરુષ—(ખૂબ ચીડાઈને) અરે ! તને તે

કાંઈ અક્ષત છે કે નહિ ! અમારે શું ધરમા બેઠાં બેઠાં જીવ હલાવવાની છે ? આખો દિવસ મહેનત કરવી પડે છે. ચાલ ગડગડાડ. સ્ત્રી—શ્યો હવે બાપુ એનો, છોકરાનું બાળાતીયું દયાવીને શું પડ્યા છે ? કહાડોને અત્યારમાં લડધાની પેઠે લોટાયા ?

પુરૂષ બિચારો અંતે થાકીને જોડેના ચોરડામાં જઈ અંદરથી સાંકળ વારી સૂઈ રહ્યો. ” મતનજ કે આજ કાલ ધણી સ્ત્રીઓ દાંપત્ય ધર્મને સમજતી નથી. પરંતુ પુરૂષ પર નાના પ્રકારે કામુ ધસવાના હેતુથી તેને બહુજ સતાવે છે. આવી કડકશા સ્ત્રીનું હોઈ અથવા બીજું કોઈ સંબંધી ગુજરી જાય છે ત્યારે તે રોમ રોમને પોતાની આંખો ખોલે છે. નથા કુટી કુટીને છાતીનું દરદર ઉપજાવે છે.

દુર્ગુણી સ્ત્રી.

તમામ રીતે નિંદવા લાયક ગૃહસ્થાશ્રમ અધમ પંક્તિમાં ગણાય છે. શાક બગડ્યું તેનો દિવસ બગડ્યો, અથાણું બગડ્યું તેનું વર્ષ બગડ્યું અને બાપડી બગડી તેનો જન્મારો બગડ્યો. સ્ત્રી જે દુરાચરણી હોય તો તેનો પુરૂષ કદી પણ સુખ પામતો નથી અને ગૃહસ્થાશ્રમ પણ જળ પ્રવાહમાં પડેલા તુલુ સમૂહની પેઠે તદન વીંખાઈ જાય છે. પુરૂષ ગમે તેટલો ધીર અને સમજુ હોય તો પણ જ્યાં સ્ત્રી બગડી ત્યાં તેનાથી ધરતી સરલ વ્યવસ્થા કદી પણ ચાલી શકતી નથી. દુષ્ટ સ્વભાવની બામનિઓ હમેશના કંકાસથી ગમે તેવા પુરૂષને પણ કાયર કરી મૂકે છે. આખો દિવસ કાંમકાજ કરી થાકી ગયેલો પુરૂષ બહારથી ઘરના ઉંઝરાપર પગ મૂકે છે કે તરતજ પારકી નિંદા અને અદેખાઈના બડબડાટ શરૂ થાય છે તેથી પુરૂષ ગમે તેવા મનઝુત મનનો હોય તો પણ તે વખતે તે પોતાના દિલને હાથ-રાખી શકતો નથી તેવામાં વળી ઘરેણાંની બાજતનો ઘોંઘાટ મચાવી પુરૂષને પૂરેપૂરો ઘેત્રો બનાવી દે છે. આવી સ્ત્રીને સોમદેવ બટે કાગડીની ઉપમા આપી છે:—

દુર્દશાસ્ત્રી બાળમાં પડવાથી વ્યાકુલ થયેલા પતિને જીવતો છતાંજ ફર કુબારજ કાગડીની પેઠે ઠોલે છે. અધગ ઓરત પુરૂષે પેદા કરેલું ધરનું સધળું રાચ રચીલું અસ્તમ્યસ્ત કરી ધનવાનને પણ બીજી બનાવી દે છે તથા સુખના છંદો આણી બેઝીની માફક હમેશાં કષ્ટ આપે છે. અભિમાની ઓરતો ધરનું કામકાજ કરવાથી બેદરકાર રહી બોલે છે કે “ શું અમને કોઈએ વેચાતી લીધા છે કે શું અમારાં માખાપને કાંઈ ક્ષત વર્તાવે છે ? પૈસા મળ્યા હોય તો રાખે, પાછા,

કાંઈ હસીએ તો કહે કે હર્યાં કેમ ? આ તે શી રીતે પોસાય ?
મારી સાસુ તો સાત ભાયડા ભાંગીને એક બાયડી ઘડી છે. બોલતાં
બાંધે અને છીંકતાં દંડે એવું તો મેં આ ઘરમાં જ દીઠું. હું તો
કાંઈ ગણકારતી નથી. ગણકારું તો રહેવાય કેમ ? એ ગમે તેમ કહે,
પણ હું તો મારે કરતી હોદશ તેજ કરીશ. ઘણી પણ માવડીઓ
છે. માને કાંઈ સમજવી કહી શકતો નથી. ખીજના ઘણી પોતાની
સ્ત્રીને કેટલું લાડ લડાવે છે ? આ તો કામ કરીને મરીએ અને જરા
વિસામો લેવા બેસીએ તેટલામાં તો કહેશે કે ફલાણું કર દોંકણું કર
એમ ટકટક કરી જીવ ખાઈ જાય છે.”

આવી ખરેખર સ્ત્રીઓના સહવાસથી પુરુષને ઘણુંજ દુઃખ
વેઠું પડે છે. જેનું મન અવિવારથી અંધકારથી અને અનેક વેદ-
ભ્રાંથી ભરપૂર છે, જેના હૃદયમાં જાત ચક્ષુ ખુલેલાં નથી અને જેને
કર્તાવ્યાકર્તવ્યનો કાંઈ પૂણ વિવેક નથી એવી સ્ત્રીની સાથે જોડાયેલો
પુરુષ મનમાં મનમાં બળ્યા કરે છે અને નહારી કોક રીતિને ગાળો
દે છે. કાંઈ પોતાની તેવી સ્ત્રીને સમજવી પોતાના મતમાં મેળવવાનો
પ્રયત્ન કરે છે પણ તે સમજતી નથી. હિતવાક્ય માનતી નથી અને
કાંઈ શુભ કાર્યપર આસ્થા પણ રાખતી નથી. વિતા કારણ લડી
મરનારી, ખાલી ટકટક કરનારી, કુમારેં આલનારી, મનને સુઝાવનારી,
દિલને બાળનારી અને અવિચારી નહારી નારીના વિચાર કદી પણ
પોતાના પુરુષને અનુકૂળ પડતા હોતાજ નથી. જ્યાં બંનેના વિચારો
મળતા નહિ ત્યાં પ્રીતિ તો ક્યાંથીજ હોય ? જેની સાથે મન મળતું
ન આવે તેની સાથે ઘર, સંસાર સુખે કેમ ચાલે ? જુદાં મનવાળાં
કંપતીની જિંદગી સુખનો અનુભવ કરવામાં બેતરીયજ રહે છે.
એક ગુજર કવિએ કહ્યું છે કે:—

પતિ પતિના પ્રથમથી, મળતા હોય મિલનજ;

મદૈવ સુખે તો સાંપડે, નહિં તો જન્મ અકાજ.

નહારી સ્ત્રી.

મનહર છંદ.

કામનીના કામની કહેલી જે પદા મનીશે,
કામની છે શિક્ષા તે તો કામની તમામની;
કામની જે કરે નહી ચિંતા ઘર કામની તે,
નિર્લજ નકામની કિંમત જે બદામની;

કામની કામની જેવી, કંથમાં ન કરે પ્રીત,

કુંભારના કામની તે, ગદ્દી જેવી ગામની;
 સારાં કામઠાજ નીત્યે, કરવા કામની કીધી,
 કામની જે આજસુ તે, કામની શા કામની.
 સારી સુધરાધથી ધરાધ સુધરાધ બાધ,
 સંસારમાં તે તો સદ્ભાગણુ ગણાય છે;
 બણી ગણી નહિ ભરથારથી ભુંડપો પામી,
 વિશ્વમાં તે વનિતા વેરાગણુ ગણાય છે;
 ખારીલી જે નારી વાણી, નઠારી ઉચારી જાણે,
 નારી નહિ એ તો કાળી નાગણુ ગણાય છે;
 કુલટાના કંથને તો કહે દલપતરામ,
 ફક્ત સદૈવ માસ ફાગણુ ગણાય છે.
 કુમારજી કંથને મનાવા માટે કહે કેણુ,
 હું તો તુંથી હારી હવે, માટે મારી માણું છું;
 માણુસો મળો મને કહે છે કંથને મનાવ્ય,
 માટે હું મનાવા આવી બ્રાંત તારી બાણું છું;
 તેં તો વાળ્યો આડો આંક ટાંક મારો વાંક નથી,
 રાંક બની બંધી રીસ, રૂદયાની ત્યાણું છું;
 રોયા તારી રીસ મુક્ય, કરય તારું કાણું મોઢું
 પીટયા ધને હું પચાસ વાર પગે લાગું છું.

ઇંદ્રવિજય છંદઃ,

શંખાણિ નારી નકી સુધરે ન, સહસ્ર ઉપાય સજ્જે મન સાચે;
 અંતર ઠેક ઠરે ન શિખામણુ, દંભથી ભેદ બણે બણી ડાચે;
 કોંટ પ્રયત્ન કરે કદિ કોઇ, કળો જળ કેમ રહે ઘટ કાચે,
 કાણું કળેવર જન્મ થકી થયું, તો મુખ રાતું રહે ન તમાચે.

દુષ્ટા સ્ત્રીનાં કર્તવ્ય કર્મ.

દુષ્ટા સ્ત્રીનાં કર્તવ્ય કર્મ એ છે કે—પ્રાતઃ કાળમાં ઉડી ઇશ્વર
 સ્મરણુ ન કરતાં કલેશનું સ્મરણુ કરે છે, કાંતો પોતાના પતિ સાથે
 કાંતો પાડોસી આડોસી સાથે ગમે તે વાતમાં વચકા પાડી વાટે
 જતી તકરાર હોરી કંકાસ કરે છે અને કદાચ લડવાના અપાર આ-
 જ્ઞા કરતાં છતાં પણ તે સાથે લડનાર ન મળ્યું તો પોતાના બાળકેનું
 તે કુમારજી કુડીયું કહાડી નાંખે છે. બાંડી બાંડીને બીતરમાં બાત
 પાડી નાંખે, પોતે પોતાનું પેટ ઠારે પણ પારકાના પેટની પંચાત, કરે

નહીં, પતિને ધડી એક ઘરમાં જવા દે નહીં. આર ધડી જ્યારે ચહુ ટામાં જાય ત્યારે તે પતિ અને કુસતિને જરા કળ વળે છે. સર્વ સાથે કુસંપ કરનારી, દુષ્ટ આચાર વિચાર વાળી કપડી, કુટીલ, કૃત-
ન્મી, કુચ્છંદ કારિણી કુલટા, કોધમુખી, કામ વિહવળ, કલેશ વદ્ધભ કુકર્મ કર્તા, અને કુત્રાક્યદિવની વિગેરે સર્વ દુષ્ટ ગુણોના ભંડાર રૂપ હોય છે. કદાચ તે ધણી સાથે, લોક સાથે કે સંબંધીઓ સાથે મ-
મતા બતાવનારી હોય તો જાણવું કે અવશ્ય સર્વની આંખોમાં ધુળ નાંખી આડો વ્યવહાર આદરનારી છે એમ સ્પષ્ટ રીતે સમજી લેવું;
અર્થાત્ વિશેષ નખરા સાથે મમતા બતાવનારી સ્ત્રી પતિને ઠગનારી ઠગારી જરીણીજ હોય છે, સુકૃત્યમાં જેનું જરા પણ મન નહીં, પણ પ્રત્યેક કુકૃત્ય એને દુઃખદાયક આચરણોજ આચરવા જેનું મન સદા એક સરખું લાગી રહેતું હોય છે, જેથી એવી દુષ્ટા સ્ત્રીઓના સુખ સહ-
વાદમાં રહેવા કરતાં તો, એકાંત પણામાં કે વાંદા રહી વિયોગી પણા માં જીંદગી ગાળવામાં અપાર સુખ છે કેમકે—ભુંડી ભારજી વિષે નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે.

ભાઈઓ જેની ભારજી ભૂડીરે, તેને ખીડા અંતરમાં ઉંડી; ટેક લાજ તજને લડાઈ કરે નિત્ય ભાગવા લોક ભરાય;
સારા માણસના ઘરનું વગોણું જેનું જગતને યાત્ર. ભાઈઓ. ૧
જેમ ખીલાડી ડાંદરને જીતે, એમ નાથ સાગા કરી નેણ;
પગ થકી પ્રગટે માથા લગી, એનાં વાંકા કહાડે વેણ ભાઈઓ ૨
આર ધડી જિયુ ચહટે ટળે, ત્યારે સુખ જંતેને થાય;
ધડીએ આવીને ઘેર બેસે ત્યારે; શેર લોહી સુકાય. ભાઈઓ. ૩
પોહાર ચડે દીન પોહોડીને ઉડે, ચોપે લડાઈનો યાત્ર;
જે લડનાર કાઇના જડે તો, પડતાણે પોતાનાં બાળ. ભાઈઓ. ૪
સ્નેહ કરી. કદી સ્વામી સંગાયે, એસી ન બોલે વાત
ધુમાડાની પેઠે ધુધુવાતી રહે, રોશે ભરી દીન રાત. ભાઈઓ. ૫
પિયુ થકી તો ધણી પોતામાં, સમજણ સદાય;
દૈવ થાકે તો મનુષ્યના મુખની, શીખામણે શું થાય. ભાઈઓ. ૬
ખંડિત શાસ્ત્ર ભણે પૂરાણી, મોટી સભામાં મનાય;
માન તજ. મૂર્ખિના મોહોડાના; તેજ દુંકારા ખાય; ભાઈઓ. ૭
જેને વીતી તે નર જણે, આણે ખીજે અહંકાર;
જુડમનો ધનવંત કહે, કાઇ ગરવ ન કરશે લગાર. ભાઈઓ. ૮

અનાર્ય સ્ત્રીના લક્ષણ.

હરિગીત છંદ.

- જે નાથ વચનો પ્રેમથી, નિજ હૃદયમાં ધરતી નથી,
કહિ જાય તેવું તે પ્રમાણે, કાર્ય તે કરતી નથી;
જે વાત સાધારણ વિષે યશુ. ક્લેશમાં તૈયાર છે,
સંસારમાં તે નારના, અવતારને ધિક્કાર છે. ૧.
- હર વખત જે હિત વાક્યને, શ્રવણે ધરી હરખે નહિં.
પુર સ્નેહની લહરી વડે, પતિ વદન જે નિરખે નહિં.
જે સ્નેહી સામે ક્રોધની, દૃષ્ટિ થકી જોનાર છે, સંસારમાં ૨.
જે ધર્મના શુભ કર્મના મોં પુરા સમજે નહિં;
ધૃત્યેનુ સારે કામ કરવે, સર્વદા સમજે નહિં;
નિજ ઘર તથા પર ઘર વિષે, જે પ્રેમથી જાતારુ છે; સંસારમાં ૩.
અંતર વિષે જે સર્વ કરતાં, શાશ્વી થાવા જાય છે,
કુળ, કાન્તના કે રૂપના જે, ગર્વમાં શુધાય છે;
સૃંગાર સજવામાંજ નિત, સાહસ્ય જે ગણનાર છે; સંસારમાં ૪.
જે નાથનું અથવા સગાનું, વચન લવ સાંખે નહિં,
ખ્યારી છતાં પણ ખ્યાર જગ, પતિ હૃદયમાં નાંખે નહિં;
જેનું નિરંતર કટિ સાડું, સર્વથા તકરાર છે; સંસારમાં ૫.
સુખરૂપ સરજી તે છતાં, દુખરૂપ જે દેખાય દે,
મૃદુ વચન જ્યાં વદવા ઘટે, ત્યાં ક્રોધનાં વચનો વદે,
વાણી ઉચારો પ્રેમની ત્યાં, બ્હેમ જે ધરનાર છે; સંસારમાં ૬.
જે પિયરમાં વસવે સદા, હૈડે ઘણી હરખાય છે,
પતિ પાસ વસતા એક પગ, જેની દિવસ સમ જાય છે;
જે જાણીને આ જગતની, જંજાળ ભોગવનાર છે; સંસારમાં ૭.
જે જીવાનીના જોરને, બતકાવવા બહાને ફેરે,
રે ! એમ કરતાં શરમ કે, નિજ દોષ દિવસમાં નહિં ધરે;
એ આર્યની પતિ નહિં, પણ પિંડમાં ભગનાર છે; સંસારમાં ૮.
કલ્યાણના વચનો કહોનો, બાણુ જેવાં જે ગણે
જે દુરાચારી હોય તેની, દિલ થકી દારી બણે;
જોયા વિના જોખમ તણાજે, માર્ગમાં ધસનાર છે; સંસારમાં ૯.
મદમસ્ત જોવાથી અરે, દિન અસ્ત જે દેખે નહિં,
યાહોમ કરવે જે વળી, કુળ લાજને ભેખે નહિં;

- ભાંડી બલાને ભામની, જે છેલને છગનાર છે; સંસારમાં ૧૦
 પ્રભુસમ સમજવો સ્વામીને, સૌ શાસ્ત્રકારો પશુ કહે,
 ઉપદેશ આવો સુધાવત, જે કામની મન ના લહે,
 ઉલટો ગણે અંતર વિષે, જે દાસ સમ ભર્તાર છે; સંસારમાં ૧૧
 શક્તિ વિના સંતાપતિ, પટ ભૂખણો સાર પતિ,
 બહુ ભેદનાં વચનો વદી, જે અસુખને ઉપજાવતી;
 પર મહેલ દેખી રંક ધરનો, નાશ જે કરનાર છે; સંસારમાં ૧૨.
 જે સુખ પરાયં જોઈને, રે ! અન્યથા મનમાં બજે,
 જે સ્નેહિ જનમાં કલ્લહ વધવા, યોજના રચતી છજે,
 હૈયા કુટીને શીખરી, જે સંપત્તે હરનાર છે; સંસારમાં ૧૩.
 જોખન અમલ વા જરથકી, આધીન થઈને જે રહે,
 નિજ ધર્મ ત્યાગી જે ઉરે, પર પુરૂષની પ્રીતિ ચહે;
 કુલટા કુવાક્ય પ્રબોધથી, જે ચિત્તથી ચળનાર છે; સંસારમાં ૧૪
 આ સૃષ્ટિના રચનારની, જે શક્તિ યોગજતી નથી;
 કરિ એકતા દાણવાર મનથી, ભજન પણ કરતી નથી;
 ચપટી લાઘ્ય યોખાતી જે, દેવળ વિષે ફરનાર છે; સંસારમાં ૧૫
 જે સૂક્ષ્મ વસ્ત્રે અંગના, આભાસને દેખાડતી,
 ભગપુર જોખન જોરથી જે, બહુ લટકતી ચાલતી;
 નયને નચાવે મર પ્રતી, જે હાસ્યમાં હુશિયાર છે; સંસારમાં ૧૬
 જે પરપુરૂષની સાથ વદતાં, ધુર્ત શરમાતી નથી,
 જે પનવટે નિર્લજ્જ થતાં, લવણેશ લજવાતી નથી;
 સૈયળ મળે તો વીતમાં જે, યોગણી ચઢનાર છે. સંસારમાં ૧૭
 સુખ સમય જે સુખ ભોગવી, દુખ, સમયમાં છેડી ખસે,
 રહિ એક બાંધુ ધારણા, ઉલટી પતિને જે કસે;
 એ ત્રિય નહિં પણ, રાક્ષસી, કેવળ કપટ આગાર છે; સંસારમાં ૧૮
 પાચીન અર્વાચીન સત્તિની ખ્યાતિ સાંભળતી નથી,
 ત્યગ મહત્ત્વ જનના માર્ગમાં, મનમોદથી મળતી નથી;
 કુલટા કથન કાને ધરી જે, હર વખત હસનાર છે; સંસારમાં ૧૯
 શક્તિ છતાં શુભ દાન દેવે, જે પુરી કંજૂસ છે,
 મિથ્યા ખરચના ખેલમાં જે, મોહિની મંજૂસ છે;
 જે જગ ઠગોના વેણુના, વિશ્વાસમાં ફસનાર છે; સંસારમાં ૨૦
 જાચક ધરે આવે કદિ તો, આમ તે કથનો કથે,
 “હું આપવા નવરી નથી” તું, મક્કતનો શાને મથે;

રે અન્ય નહિ પણ એક પૈસા, માત્ર જેને સાર છે. સંસારમાં ૨૧
 પક્વાન પ્યારા નાથથી જે, ગુપ્ત રહીને ખાય છે,
 હા ! જે પતિ પગલાં પછી, ઝટ બહાર સટકી જાય છે;
 ધર કામમાં પ્રીતિ નહિ, પર ઘેર જે વચનાર છે; સંસારમાં ૨૨
 કંકાસ કરવે કુશલતા, જેની બધે પંકાય છે,
 અપરાધ પોતીકો વળી, સંતાડવા જે ચ્હાય છે;
 ઉંઘી અહરનિશ અંગમાં, જે રોગ બહુ ભરનાર છે; સંસારમાં ૨૩
 જેને વચન વદવા તણી, કંઈએ ખચર પડતી નથી,
 જે ગજ કરેછે રજ તણું, મિથ્યા મુખ કથનો કથી;
 જે છે મલિન મનથી પરંતું, વ્હાલમાં વદનાર છે. સંસારમાં ૨૪.
 જે વિષમ વચનો વાપરી, પરિનાપ પાછળથી કરે,
 પાટોશિનું કંઈ દુઃખ દેખી, દિલ દયા જે નહિં ધરે,
 જેતું નથી મન સ્થિર જે, પાળડમાં પડનાર છે. સંસારમાં ૨૬.
 ઉપકારીના ઉપકારને જે, નાર ભૂતી જાય છે,
 નિંદા કરી જે પારકી, અંતર વિષે હરખાય છે;
 ધરના કલંકો ખોલવે, જેની ગતી હદ પાર છે. સંસારમાં ૨૭.
 વ્યવહારમાં સમજે નહિં, પરિશ્રમ ભરે દાના કેરે,
 સમજવવા નિજ ક્યામને. જે સાચનું ખોટું કરે;
 અમથી અચરનાં પ્રાણુને, જે, દાખથી દમનાર છે. સંસારમાં ૨૮.
 પ્રતિમા પુરી જે વાદવી, ઉપદેશને ચ્હાલી નથી,
 બહુ કોધના દુર્મોધથી, સન્માર્ગમાં જતી નથી;
 બીજી ન સૂઝે વાત જે, હકમાંજ માત્ર ખુબાર છે. સંસારમાં ૨૯.
 સમજે નહિ જે સમયની, ઘટમાળ ચાલી જા છે,
 ભરપુર તે ઠક્કવાય દુઃખ—હોય તે કરમાય છે;
 સારે સમે જ્યમ માગતી, ત્યમ નિત્ય જે હકદાર છે. સંસારમાં ૩૦.
 પરઘેર જમવા જે અતી, અતૂરતાએ અંધ છે,
 નિજ ઘેર જમવાનું અરે ? એ લોકો પણ બંધ છે;
 હક્ક વચન જે ખોલવે, તરવાર કરી ધાર છે; સંસારમાં ૩૧.
 રસ પ્રેમનો નહિ નેત્રમાં, ઘર્ષણથી લાલો ભરી,
 જમનારની જે હારમાં, પિરસે નહિ કંઈ પાધરી;
 રનેહી સગાનું સાચવી મન, શાન્તી જે થાનાર છે. સંસારમાં ૩૨.
 નર સમૂહમાં લજ્જા વિના, છકથી જે ચાલી જાય છે,
 દર્શન થતાં જ્યાં હોય ત્યાં, નર સ્પર્શ કરવા ચ્હાય છે;

મર્યાદ મુકી માર્ગમાં સહિ સાથ જે રમનાર છે. સંસારમાં ૩૩.
 પતિમાં નહિ શક્તિ તથાપી, ખરચ આવવાથી ઠરે,
 અકળાય ત્યારે આપી મેણા, નાથને. કાયર કરે;
 કારણ વિના હલકું બકી, જે લાખથી લડનાર છે, સંસારમાં ૩૪.
 પરદ્રવ્ય હરવે નજર જેની, જન્મથી જનમેલ છે,
 મન જે તણું જળ દહેર સમ, વળિ મનસુખાનો મહેલ છે;
 બાના બહુ છે શોધવામાં, સર્વદા સરદાર છે સંસારમાં ૩૫
 એકાંતમાં જે અંગ ચોળી, નેહથી નહાતી નથી;
 સર્વોગ ઢાંકણ સ્વચ્છ વસ્ત્રે, શુદ્ધ જે થાતી નથી;
 રે! કુવડ પદને યોગ્ય જેનો, અટપટો આચાર છે; સંસારમાં ૩૬
 ખેલાડી જે ખડખડ હસી, વા તાળીઓ પાડી અહા !
 દિલ છુટથી વાતો કરે, બર ચોક માંચ અનાડી હા !
 આવી નમાલી નારીને, શું દેવની દરકાર છે; સંસારમાં ૩૭
 નિજ બાળતું પોપણ કરી, રે ! કેવી રીતે પાળવા;
 નહિ જ્ઞાન ઉરમાં એક હા ! ધમધાવવા કાં મારવા.
 સન્માગ તે શું શીખવે, જે ક્રોધનીજ કટાર છે; સંસારમાં ૩૮
 જે લાવ લેવા લખતો, બાળક તણું હિત ના જુએ;
 વહેલો વિવાહ કરી અરે ! નિશ્ચિંત થઇને જે સુએ,
 કરિ ગ્રહણ ધન કેન્યા તણું, જે ખંતથી ખાનાર છે. સંસારમાં ૩૯
 જે વહેમ રૂપી લોઢમાં, મિથ્યા તણાતી જાય છે,
 કરવા પતિ વશ મંત્ર, દામણ માંચ જે લલચાય છે;
 મિથ્યા ઉદાસ રહી ત્રિયા જે, સ્યામ દિલ દરનાર છે, સંસારમાં ૪૦
 સુખદા વિવેકે સ્નાની, સન્માન જે દેતી નથી;
 નિજ ઘેર આવે એસવા, તો દટિમાં લેતી નથી;
 વસ વસે મનમાં થાય એવો, જે તણો વ્યવહાર છે; સંસારમાં ૪૧
 કરમાં ગૃહિ જે માલિકા, ભગવાનને બજતી નથી;
 છલ ભેદનાં કામો અરે ! અંતર થકી તજતી નથી;
 જે જીંદગી જળવાય એવા, નિયમથી લડનાર છે; સંસારમાં ૪૨
 ધટિ એક જે ઘરમાં સુધારો, રોહથી દરતી નથી,
 હું જાણું એપી બામિની મુગરી જરી નરતી નથી,
 માળા જુઓ બાંધે કમે પણ, આ મહા દુઃખકાર છે; સંસારમાં ૪૩
 પ્યારા પદારથ પાકના જે, પકવવે અજ્ઞાન છે,
 ખીજ ન જાણે વાત જેનું જમણુ જમવ બાન છે;
 ગુણહીન ગીતો ગાઇને જે, એક રસમાં તાર છે. સંસારમાં ૪૪

બીભત્સ શબ્દો. બોલીને જે ચિત્તને રાજી કરે;
 મન, કર્મ વચને જે ત્રિયાની પાપ વૃત્તિ વિસ્તરે;
 જે જર થકી જગ લોકના, ચળ પ્રેમને ચઢનાર છે. સંસારમાં. ૪૫.
 નખશીખ શોભા નિરખવા તક, આપત્તી જે લોકનો,
 કદિ લાજ જાતાં ના ગણે, જે શરમ અથવા શોકને,
 જે કુલીન સ્ત્રીનું શીળ દેખી સર્વદા બળનાર છે. સંસારમાં. ૪૬.
 જે સાવચેતી રાખીને, પ્રિય પ્રહરમાં નથી જાગતી;
 ભૂનાથ પ્રત્યે નાથનું કલ્યાણ જે નથિ માગતી;
 જે સદા સ્વાસ્થ સાધવે, તત્પર ચદા બળનાર છે. સંસારમાં. ૪૭
 જે થઇ નરોદ સ્વભાવથી, ભર્તારની પહેલાં સુવે,
 રે! એ વચન પતિના સુણી જે, રાગડો તાણી રહે;
 જે નાથની પહેલાં સુખેથી, સર્વદા જનનાર છે. સંસારમાં. ૪૮
 સાસુ અને સસરા તણી, જે સેવના કરતી નથી,
 મા બાપની ત્યમ લાજ મનમાં, જે જરા ધરતી નથી;
 હમ્મેશ જેને પાપ વચનો, બોલવામાં પ્યાર છે. સંસારમાં. ૪૯
 કરકસર કરવા જન્ય પણુ, રણુ થાય એવું આચરે,
 પૂછે પૂછીને ભાવ પણુ, ઝટ ઉંટને આગળ કરે;
 ડા'પણુ કરીને ડોળમાં જે, હાંપને હજુનાર છે. સંસારમાં. ૫૦
 પરદેશમાં પતિ હોય તેનો, વિરહ જે ગણતી નથી,
 ઘટધટ ભટકતી ચટકમાં, ગંભીર જે બણતી નથી;
 આવે સમે આનંદથી, સંગાર જે સજનાર છે. સંસારમાં. ૫૧
 પરંપુરણી દુર્વાસના, સાંખી રહે જે સહેલથી,
 હલકા વચન બોલે તથાપી, રીસ ન મળે પહેલથી;
 ઉલટી હશે! એ શું હશે? કળી કાળનો ઉપચાર છે. સંસારમાં. ૫૨
 કુળવાનની તનયા છતાં, કુલટાની જે સંગત કરે,
 ગુણવાનની પતિ પરંતુ, નફટ થઇને જે ફરે;
 વખતે અરે ઉપદેશિને, જે વૈરથી વઢનાર છે. સંસારમાં. ૫૩
 નહિં શરમ જેના હૃદયમાં, કામાન્ધ જે છે કામની,
 મન વશ નથી જેનું જરા, એ નાર નિશ્ચે નામની;
 હલકી હરામીને હઠીલી, દુઃખનું જે દાર છે. સંસારમાં. ૫૪
 પ્રંદી સ્વછંદી હાલ હા! બહુ હિંદની રામા ચર્ધ,
 કંચન હતું ત્યાં કથિરની, ખાતુ અરે! પ્રસરી ગઇ;

સીતા સમી શું એક આજે, ધર્મમાં પળનાર છે. સંસારમાં ૦ ૫૫
 બળવંત બંધન તોડવા, સુધરેલ પથ બહુધા મથે,
 આપી વધારે છુટ કરવા, તર્કથી કયનો કયે;
 એનું ન માને એ હજી, પરમેશ્વરનો ઉપકાર છે. સંસારમાં ૦ ૫૬
 ક્યાં દ્રૌપદી ક્યાં નર્મદા, ક્યાં અનસુયા કુળ પાવની !
 તારામતી દમયંતી કુંતી, ક્યાં હશે કુળ ભાવની;
 આ આર્યના સ્થાનક વિશે, અધ્યઓધનો શું ભાર છે, સંસારમાં ૦ ૫૭
 સદા અહો ! પ્રાણેશ હો ! કરૂણા કરો કરૂણા કરો,
 લલના વધી કુલટા વધી, દુર્ભાગ્ય એ હમણાં હરો;
 નારીજ સદ્ ગુણવાન થૈ, એથીજ જય જયકાર છે,
 સંસારમાં તે સુંદરીને ધન્ય લાખો વાર છે. ૫૮

ધરથી બેદરકારી.

સ્ત્રીઓ પોતાના ધરની આગળ જતાં કેવી સ્થિતી થશે ? એ
 બાબતનો વિચાર કરવામાં મિલકુલ બેદરકાર હોય છે કેટલીએક ધ્રુવડ
 એરતો જેમ અને તેમ તરત પરવારવા માટે એકદમ અટકળથી
 વધુ ઘટુ રસોઈ કરી નાખે છે તેમાં રાંધ્યું વળે અને બોદ્યું
 બહાર પડે એ કહેવત પ્રમાણે વધેલી રસોઈ કોઈને આપવી પડે
 છે અથવા એકવાડ ગુઠવાડમાં નીકળી જાય છે. અથવા તો ખીજે
 દહાડે સવારે વારસા રસોઈ ખાવી પડે છે, આ બાબતમાં મુખ સ્ત્રી-
 ઓનાં મુખથી એવાં વચનો નીકળે છે કે અમારે તો ટાકુ શીર જે
 હોય તે ચાલે, આમ કહેવામાં તેઓ પોતાનો ઉત્કૃષ્ટ જીવ સમજે
 છે, પરંતુ વિચારી જોઈએ તો તે તેમની બેવકુલાઈ છે. વામી બ-
 જેલું, સજેલું તથા ઉચ્છિદ્ર અન્ન તો તામરી મણસનેજ પ્રિય હોય
 છે, વળા કેટલીએક સ્ત્રીઓ રસોઈ કરતી વખતે રોટલી સારૂ ઘણું
 અટામણ લે છે. રોટલી થઈ રહ્યા પછી પોતાના ધ્રુવડપણને લીધે
 થયેલો અટામણનો વધારો આટલા અપટ્ટી લોટમાં શું એમ માની
 એકવાડમાં નાંખી દે છે. એ લોટ ઓછામાં ઓછો ગણીએ તો બે
 અઢી રૂપિયાભાર દરરોજ નાંખી દેવામાં આવતો હશે, એમ કરવામાં
 બે મહીને ૧૫૦ રૂપિયાભાર લોટનું નુકસાન થાય છે અને વરસ
 દહાડાનું ગણીએ તો અર્ધો મણ કરતાં પણ વધારે નુકસાન થાય
 છે, આ નુકસાનનો બચાવ કરી તેટલો લોટ કોઈ ગરીબને આપી
 દેવામાં આવતો હોય તો વાજખી ગણાય. આ પ્રમાણે ધ્રુવડ સ્ત્રીઓ
 ખીજ દાણાદુણીમાં પણ ઘણીજ બે દરકારી રાખે છે.

હલકી ચીજોને નકામી ગણી તરત નાખી દેવામાં આવે છે. પણ તેમણે સમજવું જોઈએ કે કાંઈ પણ ચીજ નિરૂપયોગી નથી. જ્યાં સુધી આપણે તે વસ્તુનો ઉપયોગ જાણ્યો નથી ત્યાં સુધીજ તે નકામી ગણાય છે. ફક્ત મોટી ચીજ ઉપર લાજ આપતાં નાની ચીજ ગપસપમાં ગણાઈ જાય છે. આમ થવાથી જ્યારે તે ચીજને ઉપયોગ આવે ત્યારે પશ્ચાત્તં પડે છે, એક વખતમાં એમ ધારી ઉઝાડ લાયકી વાપરવા માંડીએ તો મેટી તીનેતીનું પણ નળીકું દેખાય છે, પેસા કે જે ક્યાં છે ? શરીર સત્તમન તો સાડીયાં બહોત એમ માની નાની રકમની કાંઈ વિસત ન ગણી એ કાળજીથી વાપરવા માંડીએ તો પરિણામ કાંઈ સાર આવતું નથી ધરથી બે-દરકારી રાખનારી જોરનોએ આ વીચાર અવશ્ય કરવાનો છે.

સદ્ગુણી સ્ત્રી.

આવા આવા માનસિક નીતિના ઉત્તમ ગુણોથી સદ્ગુણી સ્ત્રી સંસારનું ખર્ચ સુખ ગણાય છે, સદ્ગુણી સ્ત્રી દહન થતા દિવસે શાંતિ આપનાર તથા ગૃહસ્થાશ્રમનું ખર્ચ બૂચાય છે, સદ્ગુણી સ્ત્રી વિના આ સંસાર શૂન્ય જેવો ગણાય છે, સદ્ગુણી સ્ત્રીનો પ્રેમ, પુરૂષના જીવનને રસમય બનાવે છે, સદ્ગુણી સ્ત્રી સંબંધીઓએ રક્ષા નહિ કરાવેલી છતાં પણ હમેશાંને માટે સુરક્ષિતાજ છે. ધર્મ પરાયણ અને પશ્ચિવતાપર આસ્થાવાળી સદ્ગુણી સ્ત્રી ગમેતો વલ્કલ વસ્ત્ર પહેરે અને બાહુ રૂપવતી ન હોય. તેમણે તે પોતાના પતિવ્રત્ય રૂપ પરમ તેજથી શોભાયમાન રહે છે નિયમિત વાણી બોલનારી અને મુખને પ્રસન્ન તથા વશ્ય રાખનારી અને પતિનેજ પોતાના પ્રાણ સમાન પ્રિય સમજનારી સત્તારીનો પતાપ સૂર્યના સમાન અને યશ ચંદ્રના સમાન પૃથ્વીપર અહર્નિશ પ્રકાશમાન સ્થિતિમાંજ દેખાય છે. આવી સ્ત્રીજ પોતાનો દરેક વ્યવહાર ધણી ચતુરાઈથી ચલાવે છે.

સ્ત્રી ચરિત્ર કળા.

કામ, પોતાની અનુપમ અવર્ણ્ય સૌંદર્યતા વડે; માણસને અત્યંત મોહ ઉત્પન્ન કરી, બચંકર ઝેર છતાં, ઇંદ્ર વર્ણના ફળ પેરે અલૌકિક મધુરતા બતાવી, મનુષ્યના પ્રાણ હરે છે. જેમ પોતાનાજ ગંડસ્થળમાંથી ઝરતી મદની ધારામાં મગ્ન થયેલા બ્રમરાઓના મુન્જરવ વડે પોતાની મહાવસ્થાને સૂચવનારા કામાતુર થયેલા હાથીઓ

[નમેષ માત્રમાં વિષયાંધ બની કૃત્રિમ હાથણીને આધીન થઇ જાય છે અને તેને લીધે તેઓ ફાંસીમાં ફમાઇ પડે છે તેમજ કામીજન-પણ હાથ સમજવા ન્તેજ્યે. આના વિષયના પાશમાં પગધીનતાથી મકડાએલા મોટા મત્ત હાથીઓ પણ કામનાં રંગમાં આવવાથી ઠગાઇ જાય છે અને પરિણામે પુરૂષની પાડુના મર. તીક્ષણ અકુશના પ્રહાર અને ઉજ્જડ એકાંત પ્રદેશમાં બંધન વગેરે મહા સંકટ બેગતી અનેક દુઃખો સહન કરે છે, તો પત્ની અલ્પ પ્રાણી-પુરૂષનું શું ગળું ? આ શું કામદેવનો પ્રભાવ થોડો છે ? કામદેવની મોહિની રૂપ લલિ-ત લલનાઓ કટાક્ષના મરચી-તેની ખરી ખુખી જાણનારા ધણુ વિષયી પુરુષો, સહજમાં ફસાય છે. સ્ત્રીઓ તેવા પુરૂષોને પોતાના અનુચર બનાવી રમકડાનાં મારની માફક નચાવે છે, અને પિશાચિણી-ઓ જેમ રાત્રિએ માંમ અને લોહીનો આહાર પાન કરે છે, તેઓ રાત્રીએ કામી પુરૂષોને કૃત્રિમ પ્રેમ બતાવી વારંવાર ફસાવે છે. ખરે સ્ત્રીઓ આશક રૂપ મૃગને બાંધવાની મજબુત દોરી છે; હૃદય રૂપનાં મહમત્ત હાથીને કેદ કરવામાં મોટી સાંકળ છે અને દુઃખની મોટી લ-તા છે, તેની ફાંસીમાં જે બંધાય છે તેનો ફરીને કેમે કયો પણ છૂટકો થતો નથી. જુ માણસ સંસારની વિચિત્ર માયાને જાણતો હોય, વળી શંખરાસુરના કપટને જાણતો હોય, અને વળી વિચિત્રની મા-યાને જાણવામાં ડળા કુશળ હોય તેટલું છતાં પણ તે સ્ત્રીની માયાને કળાને યત્કચિત્ પણ જાણી શકતો નથી. સ્ત્રીઓનું શરીર પુષ્પના જેવું અતિ કઠિન છે; તો આવી મહા કુશળવિચિત્ર ચિત્રશાળી સ્ત્રીઓ ખીજના અંતઃકરણને કેમ હરણ ન કરે ? કરેજ સ્ત્રી ચરિત્રજ વિ-ચિત્ર છે. તે કોઇ પણ ક્ષિપ્તે પવિત્ર કરી શકશે નહિ ને કોઇનું મિત્ર પણ થશે નહિ. સ્ત્રીઓ પોતા ઉપર ખરો દૃઢ પ્રેમ રાખનારા પર ઉ-દાસી રહે છે. પોતાને નમન કરનારા ઉપર પ્રેમ ભાવ રાખે છે અને જે પોતા ઉપર પ્રેમનો અંશપણ ન રાખતો હોય-કેવળ બે દરકાર હોય અવગુણની જાણ હોય, દુર્ગુણની મૂર્તિ હોય, વિકાર શિવાય જોતો ન હોય તેવાને માટે અત્યાતુર બને છે. તે નીચ મનુષ્ય પર લલબદ થતી અતીશય પ્રેમ રાખે છે. અને ખૂતારાઓના વચન ઉપર વિશ્વાસ રાખે છે. સ્ત્રીઓ સદ્વૃત્તિશાળી અને સારા સ્વભાવની છે એમ કહેવામાં અતી શંકા બરેલું છે. તે અબલા છતાં સખલા છે, રાંક છતાં વાદ્ય છે, કોમળાંગી છતાં વજ્રાંગી છે, નિર્મળા છતાં કુમળા છે.

વારંવાર પુરૂષોના ટોળામાં દેખાવ દેનારી ધણી કાગાતુર, મોહ ઉપજાવી ધૈર્ય ધ્વંસ કરનારી સ્ત્રી જેના ઘરમાં ગૃહિણી હોય છે તે

પુરુષનો જન્મ પણ સમાન-તરણા તુલ્ય જાણવો; અને તેની સ્ત્રીઓને કમળે રાખનારા પુરુષોનો જન્મ સદૃશ માનવો. સ્ત્રીઓ પોતાના મહત્ત્વ વિકારથી પોતાના પતિને મોહ પમાડી વશ કરી મુકે છે; એટલે વશ થયેલો પતિ જેમાન થઈ તે સ્ત્રી ગમે તે કૃત્ય કરે છે નો પણ મૂગો ખેંચી રહે છે. જ્યારે પતિ કંઈ પણ ખોલતો નથી ત્યારે સ્ત્રીઓ પોતે નિરકુશ બની ધરના તમામ કામકાજમાં પતિને દોરે છે તે એટલે સુધી કે પોતાના ચાકર જેવો પતિને બનાવી મુકે છે, આ સર્વ પ્રભાવ કામદેવનો જાણવો — સ્ત્રીના મોહમાં પતિ કદુચ્છ જેવો થઈ જાય છે.

કેટલીએક પ્રૈદા સ્ત્રીઓ જેના ખોલવાનો અક્ષર કે બાવ બ-રાબર જાણી શકાય નહિ એવું કપટથીજ બરેલું કાલું કાલું બોલી જાણે સ્વભાવથીજ મુર્ખ હોય, એમ દર્શાવીને પોતાના પતિ પાસે લલાટમાં ચાંદ્રો કરવા માટે ચંદ્રમાની ગાગણી કરતાં ગાંડી બેસી થઈ જઈ જાણે પોતે કંઈ સમજતીજ નથી એમ બતાવતાં કહે છે કે “ મને આ ચંદ્રમા આણી આપોની! હું તેને મારા લલાટમાં ધારણ કરીશ. ગાંડીઓ પતિ પ્રેમમાંજ લીન થયેલો તેને મનાવે છે, ને રાજી કરે છે; પણ તેનાં કાળાં કંઠાં તે જાણી શકતો નથી. વળી કાકુરજના દર્શનનું બહાનું કાઢી પોતાની મરજી પ્રમાણે આમતેમ શે-હેર આખામાં આથડી, અતિશ્રાંભત થઈ, પાછી જ્યારે ઘેર આવે છે ત્યારે વૃથા વિલાસ ચિન્હ બતાવી પતિને ખુશી કરી તેની પાસે પોતાના ચરણ ચંપાવે છે. સ્ત્રીઓ એકને નેત્રના વિકારથી રમડે છે, બીજાને વચનથી રમડે છે, ત્રીજાને ચેષ્ટાઓથી રમડે છે ચોથાને મોહમાં ફસાવે છે અર્થાત્ સ્ત્રીઓ સ્વભાવથીજ બહુશી અનેક રૂપ ધારી છે.

સ્ત્રી પોતાના પતિ તરફ ચપલ હરિણી માફક વર્તે છે પરપુરુષ રૂપ વૃક્ષ તરફ ભ્રમરીની માફક અનુસરે છે. એ સ્વભાવે ચંડાળણી જેવી છે. મોહ ઉપજાવનારી મિથ્યા માયા છે. એ કુટિલ વેશ્યા છે માટે તે કાની થાય તે કહો જ્યારે સ્ત્રીઓ એકાંતમાં બેસી હોય છે ત્યારે હમેશાં ઉંડે નિસાસો મૂકીને સ્વતઃ કહે છે કે, “ જુદા જુદા તરણ પુરુષો સાથે અડ્યચણ વગર લંબોગ સુખનો અને તેના ધનનો ઉપયોગ કરનારી વેશ્યાઓને ધન્ય છે, કારણકે તે પોતાના મનની માની સર્વ આશા પરિપૂર્ણ સદૃશ કરે છે.” ચપલ સ્વભાવ વાળી સ્ત્રી પોતાની બારીમાં ઉભી રહીને રસ્તા ઉપર નજર કર્યા કરે છે

અને મરજીમાં આવે છે તે પ્રમાણે છાંદિષ ગાયત્રી ગાયા કરે છે તે કારણ વગર, માળામાં રહેલા રટાકીન મણીની માફક આમતેમ દો-હ્યા કરે છે, ને હસ્યા કરે છે. સમયે તે પોતાનાં આડોરી પાડોરીને કહે છે કે “ મારો વરતો પશુની પેઠે કાંઈ બોલી પણ જાણતો નથી તે કંઈ પણ કરી પણ જાણતો નથી તેનો એક દેવા જેવો છે. વિ-લાસની તો વાતજ સમજતો નથી. સત પડે કે પાપ પેરે ધોર્યા કરે છે. મેંતો એને પરણીને કાંઈ પણ સુખ દીકું નથી તેને પાત્રવે પડી તો હું રાંડના ભોગજતો. શ્વાણો કેવો છેલ્લ છખીણો નગર નાગરો છે ? તે તો જાણે ડાકરજ તો ! એમ કહી પોતે પુરુષની પેઠે સ્વતં-ત્ર થઈને ફરે છે. જ્યારે કાંઈ પણ છેલ્લ તેને ઘેર જાય છે, ત્યારે તે સ્ત્રી ઉભી થઈ પોતે સામી જાય છે પછી આંખનાં ચણિઆરાં મચ મચાવી ચસ્કાથી તેને લલચાવે છે. વ્યવહારમાં પણ પોતેજ જવું આવવું કરે છે, સેવડ દેવડ પણ પોતેજ કરે છે, પણ પતિને જરા-ય ગણકારતી નથી. ઘરમાં ઉચે સ્વરે બોલે છે. અને સહજ વાતમાં ઘણી ધમકાવતાં જરા પણ વાર લગાડતી નથી. આવી સ્ત્રીના પતિને જીવતાં મુવેલો જાણવો.

વહુ પ્રત્યે સાસુ સસરાનું કર્તવ્ય કર્મ.

કુળવાન સાસુ સસરાઓ પોતાના પુત્રની વહુનું શી રીતે રક્ષણ કરી પોતાનો સ્તેવ્ય ધર્મ જાળવવો, તે હુંકામાં કહું છું. જ્યારે આપણા પુત્રની વહુ પીયરમાં હોય ત્યારે તેનાં માથાપ તેની રક્ષા કરે છે. તેજ પ્રમાણે આપણે ઘેર આવે ત્યારે સાસુએ તેને પોતાની પેટની દીકરી જેવી ગણી તેનું રક્ષણ કરવું, એમ શાસ્ત્રની આજ્ઞા જણાવે છે; તેનો પાત્ર યાંસુધી તે વહુનું સારીપેઠે રક્ષણ કરવા યોગ્ય ન થાય ત્યાં સુધી તથા જીવતાં સુધી પણ તે કુળવાન સાસુ સસરાએ પોતાના દીકરા કરતાં પણ વહુની વધારે કાળજીથી રક્ષા કરતી એવો નિયમ જણાવે છે. આમ કૃષ્ણ થએલાં તે સાસુ સસરા જે તે અનાથ સરખી અમળા જાતિને પોતાના ઘરમાં લાવીને દુઃખ દેતો તેમને નરકમાં મુઆ પછી ઘણો કળ મહા દુઃખ વેઠવું પડે છે. માટે વહુને પારકા દીકરી ગણી સાસુ સસરાએ કદાચિત્ પણ તેને કાંઈપણ પ્રકારનું કષ્ટ દેવું નહિ. આ વખતમાં ઘણાં નીચ સ્વભાવનાં સાસુ સસરા વહુને ગાળો દે છે, એ ઘણીજ નહારી અને મહાન આપમાં પડવાની વાત છે. સસરા કરતાં સાસુ વહુને બધી વખત કામ ફાળમાં સાથે રહેવાનું હોય છે, માટે સાસુ વહુના ઉત્તમ

અવહારને પહેલાં જણાવું છું. પ્રથમ સાસુ વહુને એક બેવાર પોતાને ઘેર જમવા તેડે છે ત્યારે જરા સ્નેહ દેખાડે છે, પણ હમેશાં રહેનારી વહુ થઈ કે તેની સાથે વગર કારણે વેર ઉત્પન્ન થાય તેવી રીતે વર્તે છે. પણ તેમ નહીં વર્તતાં સાસુએ નિરંતર પોતાની પાસે રહેનાર દીકરાની વહુને કોઈપણ કારણથી એકદમ ધમકી કે તિરસ્કારથી હલકાં વેણ કહેવાં નહિં પણ સંબંધના સાથે ધીરેથી તેને તેની પૂરતી કસુર બતાવીને તે કસુર સુધારવાના ઉપાય કહેવા, તથા ફરીથી આવી ભૂલ ન થાય તો ઘણું સારું એમ નરમાસથી તેની મતિને સુધારવા હોંશિયારી આણનારા રસ્તાઓ દેખાડવા પણ તેનું મન દુઃખાય એવું કટુક વચન તો કોઈ દિવસ નજર કહેવું, કેમકે આપણો સ્વાર્થ તેમ કહેવાથી સિદ્ધ થતો નથી. જે કાર્ય સત્તાહ સંપથી થાય છે તે કાર્ય મારફટથી થતું નથી. માટે બંધ તથા પ્રીતિવડે આપણાં માણસોને પોતાને અનુકુળ કરી લેવાં એ વિચારવાનું કામ છે ખાવા પીવાના સવળા પદાર્થોમાં વહુ તથા છોકરાંમાં અંતર એટલે બેદબાવ ન રાખવો તેની શક્તિ પ્રમાણે કમ કાજ કરાવવું. એક નિર્દય થઈ વહુ પાસે કાન ફરવું નહિં. ખરા કારણસર તેને આપણા કુળની મર્યાદા પ્રમાણે બહાર જવા આવવાની છુટ આપવી કોઈની કહેલી વાત સાંભળીને તરત તે વહુને કંપકો ન આપવો તેમ તેને માથે જીરો આરોપ મૂકી તેનાથી વેર કરવું અથવા વફવું નહીં. બધો દિવસ ઘણાં કામ કરવામાં આવે, તેથી કોઈ કાર્યમાં ભૂલ પણ થાય તેમ વખતે નુકસાન પણ થાય, અને કોઈ કાર્ય તેસરી પણ જવય; તેથી એવી બાબતમાં તેને આસ્તેથી કહી ઘટ્ટની મારી આપવી જોઈએ પણ દરેક નજીવી વાતોને ઝાંઝી જોવી તેની બાબતમાં ઠપકા આપવો યોગ્ય વહુને એવી કટુ કટોર કુળાતન સાસુએ બીજાકુલ રાખવી નહિ. જેમ આપણી દીકરીની કસુર ન ગણીને તેના ઉપર માં સ્નેહની નજર રાખે છે તથા તેના સુખ દુઃખની ખબર રાખે છે, અને પોતાની દીકરી સાથે રાજપાથા બેસી હશે જોયે છે, બેજ પ્રમાણે પોતાના દીકરાની વહુ સાથે પણ સાસુએ વર્તવું. નજીવા કારણસર મોટું અગાવી તેના સામાં ધુન્કિયાં કરવાં નહિં. કેમકે તે પોતાના માઆપને દૂર મેલી આપણા ઘરમાં આવી રહે છે, તેથી તેને તેના માઆપ કરતાં પણ વધારે સુખી રાખવી જોઈએ આ સવળું કદાચિત્ત જે ન પગાય તોપણ આપણાથી બનતું સુખતો તેને જરૂર આપવું જોઈએ તેને કામથી પરવારીને બેઠેલી જોઈને તરત બીજાં કાર્ય

અદેખાધથી જતાવ ખતાવ ન કરવાં પણ ઉદ્ધરી દયા રાખીને તે ધણો વખતથી કામ કરતી હોય તો તેને પ્રીતીનાં વચન કહી જરા વીશામો લેવરાવવો સાસુએ જરૂર જાણવું જોઈએ કે જેવું માફ મન ખીજનાં દાખ દખાણુ કે બચથી દુઃખાય છે, તેવું ખીજનું પણ દુખખાતું હશે. એમ ધારી કોઈને પણ સંકટ આપવું નહિ. કેટલીક સાસુતો દુઃખ દેતી જાય છતાં એમ કહે છે કે અમને અમારી સાસુએ ધણાંએ દુઃખ દીધાં છે, એ અમે સહન કર્યો છે. હવે તેવાં દુઃખ તમારાથી સહન થાય હુંતો તમને જરાએ દુઃખ દેતી નથી તેમ છતાં તમે દુઃખ માનશો તો તમારા કર્મના ભોગ? આમ કહેતી જાય છે ને દુઃખ દેતી જાય છે, પણ તેની સાસુની દુષ્ટ વહુ પણ તેની જ હોય છે, કે જ્યારે સાસુ ધરડી થાય છે અને પોતાનો સ્વામી કમાઈ લાવતો થાય છે, અને પોતે ધરમાં કરતી હરતી થાય છે ત્યારે એજ સાસુને પાછી તેજ વહુ ધણું દુઃખ દે છે, અને મેણાં પણ મારે છે, પણ એ સર્વ અનીતિજ જાણવી માટે એક ખીજના દુઃખનો વિચાર કરી લગી મળીને ચાલવું. વહુને ધરમાં દુઃખ દઈએ તે ખીજુ કોઈ ન જાણે પણ પરમેશ્વર તો જાણે છે. તો આપણે વહુને છાંડીને કે દુઃખ દખને શું લાભ મેળવવાના માટે તે યાદ રાખી મરતાં સુધી પણ વહુને દુઃખ દદશમાં દુનીઆમાં સાસુ અને વહુને મોટું વેર આદિથી ચાલ્યું આવે છે.

સસરો એ ધરમા રાખ જોવો છે, માટે તેણે પણ ધરમાં ખાનગી રીતે તપાસ રાખવી જોઈએ કે આપણા ધરમાં વહુએને દુઃખ છે કે નહિં ધણા ધરમાં સસરો દીનમ આખો પોતાના કામમાં ફરતો ફરે છે, અને રાત્રે માત્ર ધરમાં આવે છે તેથી 'વહુના' ગુણ દોષ જાણી શકતો નથી એટલે પોતાની સ્ત્રી ને વહુને દુઃખ દેનારી કે ને તેના ગુણદોષ જાણે છે તે તો રાત્રે પોતાના પતિને રોજ વહુના ખોટા દુર્ગુણો જોડી કાઢીને પતિને વહુના વિરુદ્ધ કરાવે છે, ને કહે છે કે જુઓ આજે ધરનાં આટલો બગાડ કર્યો કાલે ફલાણો વાંક હતો કાલે પણ હું તેના વાંક વિશે શીખામણુ દેવા ગઈ એટલે નહીં બોલાય એવું મારા સામી બોલી આજથી આગ સામું કહે તો આગળ તે શું કરી નહીં શકે તમારા પણ જરા મરજદ રાખતી નથી આટલો જરા હું દાખ નહીં રાખું તો આજની છકેલી આગળ માથે છાણું થાપશે ! હાય હાય તે છોકરાને પણ ગાંઠતી નથી એશું આપણી ઘડપણમાં ચાકરી કરનાર છે ? અને જ્યારે કહેવા જઈએ છીએ

ત્યારે મોં ચડાવીને બોલે છે કે આપણે તો શરમાઈ લાજ મરીએ
ઘરમાં જરા છાની વાત કરી હોય ને જો તે વહુના બાણવામાં આવી
તો તરત જઈ બહાર દુકેછે. પણ શું કરોએ આપણો છોકરો આગળ
જતાં દુઃખી થાય એ દુઃખ સાર કહેવું પડેછે. વગેરે અનેક
યુક્તિથી તે સાસુ પોતાના પતિને ભમાવેછે, અને તે બોલો માણસ
શ્રીનું સાચુ માનેછે એટલે વહુના દોષ સાંભળીએ પણ વહુના વિરદ્ધ
બોલવા સામિત્ર થાયછે, અને વખતે દુઃખ દેવામાં પણ સામેત્ર
થાય છે. આથી પોતાના દીકરાને દરરોજ એકાંતમાં બેસાડી
તેની વહુના અવગુણ તેના આગળ ગાયા કરે છે, તેથી
દીકરો પણ માબાપના કહેવાથી નિરપરાધી વહુને રોજ
મારે છે તથા ગાળો દેવાવે છે આથી દરરોજ ઘરની ભવાઈ થાય
છે. માટે કુળવાન સાસુ સસરાએ તો પોતાની વહુનાં દોષ હોય તો પણ
તે ન કહેતાં સુધારવાને મેહેનત કરી ઘર ચકાવવું તે સાસુ સસરાએ
વહુને પુત્ર પુત્રીવત્ પાળવાં તથા રાખવાં એજ તેનો ધર્મ છે.

શ્રીનું ભત્તાર પ્રત્યે કર્તવ્ય કર્મ.

આ સર્વના આરંભમાં જગત્કર્તાએ સ્વાયંભુ મનુ અને શ-
તરૂપા રૂપ એક દર્પિતનું જોડેલું કરીને પરસ્પર કેવી રીતે વર્તવું તે
બતાવેલ હતો અને ત્યાર પછી મનુએ પોતાની સર્વ પ્રજાને દાંપત્ય
ધર્મનો ઉપદેશ કર્યો હતો, એ દોષનું અગ્નિયું નથી. ગ્રેમ સમજવું
કે જગતમાં પ્રત્યેક સ્ત્રીઓને પોતાપોતાનો પતિ પરમેશ્વર તુલ્ય સેવ્ય
છે અને સ્ત્રી તેની સેવક છે. અનેક ધર્મશાસ્ત્રો, પુરાણો અને ઇતિહા-
સોથી સિદ્ધ થાય છે કે, સ્ત્રીઓને પોતાનો પ્રાણનાથજ દૈવત છે; અને
સ્ત્રીઓને પોતાનો પ્રાણનાથજ સંસારનું સર્વસ્વ છે, સ્ત્રીઓને પોતાના
પ્રાણનાથની ભક્તિ વિના નથી જપ કરવા ઘટિત કે નથી તપ કરવું
ઘટિત, નથી દાન કરવું ઉચિત કે નથી વ્રત કરવું ઉચિત, નથી દેવ
દર્શન કરવાં યોગ્ય કે નથી તીર્થ કરવાં યોગ્ય, નથી શ્રવણ કરવું લા-
યક કે નથી મનન કરવું લાયક, નથી નિદિધ્યાસ શોભતો કે નથી
ધર્મચાર્યન શોભતું. સ્ત્રીઓ ગમે તેટલાં તપ કરે ગમે તેટલા જપ કરે,
ગમે તેટલાં તીર્થોમાં આથડે, ગમે તેટલાં દાન કરે, ગમે તેટલી દયા
કરે, ગમે તેટલાં વ્રતો કરે અને ગમે તેટલાં શાસ્ત્રો સાંભળે, પણ
પોતાના પ્રાણનાથમાં નિષ્કપટ મન-વચન-કર્મથી પ્રેમ બાંધ્યા વિના,
તેની પૂર્ણ ભક્તિથી સેવા કર્યા વિના, અને સર્વ પ્રકારે તેના મનને
સંપૂર્ણ સંતોષ કરાવ્યા વિના, લાખો અથવા કોડો વર્ષે પણ શું પર-

મ કલ્યાણનું પાત્ર થાય છે, શું સ્વર્ગ સુખને યોગ્ય થાય છે, કે શું અપવર્ગ પાત્રના (મોક્ષપાત્રના) વર્ગમાં ગણાય છે. ? અથવા તે આ-મુખિક સિદ્ધિની વાતતો દૂર રહી પણ શુ ઐહિક એટલે અહિંના વર્તમાન કાળના પણ કોઈ પ્રકારના સુખના લાભને યોગ્ય થાય છે ? કંઈ નહિ. આ સંસારમાં અનેક પતિવ્રતા સ્ત્રીઓ પોતાના પ્રાણનાથની પરમેશ્વર તુલ્ય પૂજા કરી નિઃશ્રેયસ અબ્યુદયની સિદ્ધિને પ્રાપ્ત થયેલ છે, તે કોઈનું અજ્ઞાણું નથી તો પણ કેટલાંક ઉદાહરણો આપની આગળ નિવેદન કરું છું.

સતી શિરોમણિ અનસુયાએ પોતાના પ્રાણનાથની સેવારૂપ સનાતન ધર્મથી ન ચૂકવાનેજ સોસો વર્ષ સુધી અનાવૃષ્ટિનાં અસહ્ય દુઃખ સહન કરેલ છે. મહાસતી અરૂંધતીએ તેજ ધર્મ જાળવવા પોતાના સોસો પુત્રનો નશ થવા છતાં ધીરજ ધરી પોતાના પતિને ધીરજ આપેલ છે પરમ પવિત્ર લોપામુદ્રાએ તેજ ધર્મ નિષ્પ્રમાદ પણે એવી અદ્ભુત કાર્તિ મેળવી છે. સોભાગ્યના ભૂષણને ઇચ્છનારાં ભૂંપતિનાં પુત્રી ભોગવતિએ ભારે ભયંકર નાગરૂપ પતિની પણ પરમેશ્વર ભુક્તિથી પ્રેમ પૂવક પૂજા કરીને એજ ધર્મનો ચમત્કાર દેખાડ્યો છે. નીતિના નિઝાસ રૂપ નર્મદાએ ગણતકુડી, ક્રોધી, ક્રૂર અને કપટી કાશીક નામના પોતાના પ્રાણનાથને માથા ઉપર ઉપાડી પ્રત્યેક પુણ્ય વીર્યમાં ફરીને એજ ધર્મને પદ્મવિત કર્યો છે. મહા પ્રતાપ વાળાં મદાલસાએ પોતાના પ્રાણનાથ કુલયાશ્વનું દંભી દાનવથી ખેડું અદિત સાંભળી પોતાના પ્રાણ પરહરીને તેજ ધર્મની દદતા કરી છે. જગજ્જનની સતીએ પોતાના પિતા દક્ષ પ્રજ્ઞપતિના મુખથી પોતાના પ્રાણનાથ સદાશિવની નિંદા સાંભળતાંજ પોતાના પ્રિય પ્રાણને પરણેકના પ્રવાસી કરી તેજ ધર્મની મહત્તા બતાવ્યામાં બાકી રાખી નથી. એટલુંજ નહિ પણ ફરીથી હિમાચલને ઘેર જન્મ લઈ જન્માંતરમાં પણ તેજ પ્રાણનાથની પ્રાપ્તિ માટે બાર બાર વર્ષ સુધી દુષ્કર તપ કરી છેવટ તપનું ફળ પ્રાપ્ત ન થતાં ચિતા ખંડકીને તેમાં પોતાના કોમળ શરીરની આહુતી આપવાની તૈયારી કરવાથી પણ ઉપરના ધર્મનો ચમત્કાર લોકોના ચિત્તમાં ચિતરેલ છે. પવિત્ર સતી સાવિત્રીએ યમરાજના દુર્ભેજ પાશના બંધનથી પોતાના પ્રાણનાથ સત્યવાનને છોડવી તેજ ધર્મની અબ્યુદય નિશ્રેયસ સંપાદકતા (ચડતી આબાદી અને કલ્યાણ કરવાપણું) પ્રસિદ્ધ કરેલ છે. સજ્જન શીરોરતન સતી સીતાજીએ રાજ્ય સુખને ત્યાગ કરી બાર

વરસની આલ્યાવસ્થામાં રઘુકુન્ન તિલક રામચંદ્રજીની સાથે ચૌદ વર્ષ સુધી વનવાસના દુઃખનો ભાગ લઈ ઉપરનાજ ધર્મની સવાત્તમ મહત્તા દર્શાવી છે સદ્ગુણી દમયંતીએ પોતાના પ્રાણનાથ પુણ્યશ્લોક નળરાજ સાથે, રાજ્યસુખ, અને પ્રાણનુકૂળ પોતાનાં આગકોને પણ મેલી દઈ વનવાસનાં દુઃખનો ભાગ લીધો. એટલુંજ નહિ પણ કલિના આવેશથી અર્ધરાત્રિને અવસરે નળરાજ પોતાને ભરનિંદ્રામાં ભયંકર વનમાં એકલી મેલી ક્યાંઈ જતા રહ્યા, તેજ છતાં તેની ઉપર ઇચ્છા કે દોષને લેશ પણ ન લાવતાં પોતાના પિતાને ઘેર જઈ હજારો પ્રયત્ન કરી રાજ નળને તેણે ત્યાગ કરવાથી પોતાની ઉપર પડેલાં દુઃખોને નહિ સંભારતાં નળરાયમાં નિર્ભય પ્રેમ રાખી શું ઉપરના ધર્મની ઓછી પુષ્ટિ કરી છે ? રાજ્યપુત્રી રૂકિમણીજીએ પોતાના વિવાહની વેળાએ પોતાના પ્રાણનાથ શ્રી કૃષ્ણને આવનાં વિલંબ થવાથી તે સમયે પોતાના પ્રાણનો નાશ કરવાની તૈયારી કરીને તથા પોતાનો સોદર ભાઈ રૂકમીનો વધ કર્યો તો પણ તે વિષે દોષ કે ઓદાર ન લાવતાં ઉત્તરી અસભદ્ર વિષે યાવજીવિત પ્રતિદ્વિસ વધતી માન્ય ખુદ્ધિ રાખીને તેજ ધર્મને ટેકો આપેલ છે. પાતિવ્રત્યપ્રવિણ દ્રૌપદીએ પણ પોતાના પ્રાણનાથનાં રમેત્ર જુગટાંથી પોતાનાં વસ્ત્ર ખેંચાવા સુધીની અવસ્થા આવી છતાં પોતાના પતિમાં અભાવ ન લાવતાં તેની સાથે તેર વર્ષ સુધી વનવાસનાં દુઃખનો ભાગ લઈ તથા ચૌદમા વર્ષમાં વિરાટના શહેરમાં પણ અનેક દુઃખ ભોગવી તેજ ધર્મની ધુરંધરતા સિદ્ધ કરી આપી છે. ઉપરના ઇતિહાસો કોઈના અજાણ્યા નથી. તે સર્વ કૃતિકાંસેવી એમ સિદ્ધ થાય છે કે સ્ત્રીને પોતાનો પ્રાણનાથ સેવ્ય છે અને સ્ત્રી સેવક છે.

પ્રિય વાંચકશ્રી— ! ઉપર લખેલી અનુયા, અરૂંધતી, લોપામુદ્રા, ભોગવતી, મહાલસા, સતી, દમયંતી, રૂકમણી અને દ્રૌપદી આદિ પવિત્ર ચારત્રવાળી ગદાસતીઓના પ્રાણનાથ અત્રી, વસિષ્ઠ, અગસ્ત્ય, નાગરાજ, ઋતુદંવજ, સદાશિવ, રામચંદ્ર, નળરાજ, શ્રી કૃષ્ણ, અને પાંડવો, એ સર્વે પણ પવિત્ર ચારત્રવાળા કેટલાક તો હથ્થરજ અને કેટલાક હથ્થરોશ હતા. અને તેની તેવા પ્રકારની ભક્તિથી તે પવિત્રતા સ્ત્રીઓને અભ્યુદયની અને પરમ કલ્યાણની પ્રાપ્ત થયેલી છે. ને તે થાય તેમાં નવાઈ નહિ; પણ પાપી પામર નર વિષે ઇશ્વર ખુદ્ધ કેમ થાય ? અથવા કદા કોઈ વિરલ કુલીન સ્ત્રી તેવા પતિવિષે પણ પરમેશ્વર ખુદ્ધ બાંધે,

પણ તેમાં પોતાની સ્ત્રીનું કલ્યાણ કરવાની શક્તિ શું છે ? એવી કદી આપના મનમાં શંકા આવતી હોય તો પેહેલું ઉદાહરણ એ છે કે ઉપર લખેલી નર્મદાનો પતિ કોઈ દેવ કે દેવાંશ ન હતો. તેના જે દુર્ગુણો, તેનાં જે દુષ્કૃત્યો અને તેના જે દુર્વિચારો તેઓનું તૈજપાત્ર હતો, તેમ છતાં તેની સેવા કરવાથી નર્મદાને જે સિદ્ધિની પ્રાપ્તિ થઈ તે કોઈની અજાણી નથી કે જેણે કેટલોક કળ સર્વોદય થવો પણ અંધ કર્યો હતો. એટલુંજ નહિ પણ પોતાના પ્રાણનાથને માંડવ્ય ઋષિના શાપના તાપથી મુક્ત કરી સતી અનસૂયાના પ્રસાદથી નીરોગી અને દિવ્ય સ્વરૂપ કરી આ લોકમાં અત્યાધિક સુખ પરંપરાને ભોગવી પરલોકમાં પણ નિઃપ્રતિમ સુખનું પાત્ર થઈ એ શું સાધારણ વાત ? વિચારો કે, તે કૌશિકમાં તેવી શી શક્તિ હતી ? તેણે જન્મ ધરીને સત્કર્મ તો કરેલ ન હતું. તેમ દુષ્કર્મ તો કાંઈ તેના કરવા બહાર ન હતું. વૈદશાસ્ત્ર પુરાણ, ઇતિહાસ, એવા તો શબ્દ પણ તેને કાંને પણ નહોતા પડ્યા. ગાયત્રીનો જય કે સંધ્યાવંદન અને સ્વાધ્યાય કે શિવપૂજન એ શું હોય એમ તે બાણ-તો નહોતો પણ નર્મદાને તે જોવાનું ન હતું; તેણે તો તેને સર્વોત્તમ દેવતા ગણી તેની સેવા કરી હતી, તો તેનું તેવુંજ કલ્યાણ થયું. કદિ ઉપરના કૌશિક અને નર્મદાના ઉદાહરણને આપદ્મણ્ડલ ન્યાયમાં ગણતા હોને નારદીય પુરાણનું બીજું પણ ઉદાહરણ આપની સેવા માં હાજર કરે છું.

શાકલપુરનો રેડેવાશી એક બ્રાહ્મણ, કે જે માત્ર બ્રાહ્મણને ઘેર જન્મ લીધે એટલુંજ બ્રાહ્મણપણું ધરાવતો હતો. આચાર તો સર્વ શુદ્ધના જેવાજ તેમાં હતા. પોતાનાં સર્વ સત્કર્મને તેણે ત્યાગ કર્યો હતો, પણ ભાગ્યયોગ્યથી તેને સ્ત્રી પતિવ્રતા મળી હતી. આ પતિવ્રતા સ્ત્રી પોતાના ધર્મ પ્રમાણે મન-વચન-કર્મથી પોતાના પતિની સેવા કરતી હતી. પોતાના પતિના પગ ઘોતી હતી, તેના પગ ચાંપતી હતી ને પોતાના પતિ ઉપર અત્યંત પ્રીતી ધરાવતી હતી. પોતાના પતિનાં અત્યંત દુઃખરણ છતાં મત્સર કે ઇર્ષ્યા લેશ પણ લાવતી ન હતી. ઉન્નત થઈને પોતાનો પતિ તરછોડતો, ગાળો આપતો અને વખતે મારતો તો પણ તે પતિવ્રતા સ્ત્રીને પોતાના પ્રાણનાથ ઉપર પૂરું પ્રેમને લીધે અભાવ આવતો નહિ. કોઈ કાળે કોઈ કરી તેની સામું એક પણ વચન બોલતી નહિ. પ્રતિજ્ઞા તેના મનમાં એજ બંધ હતો કે કાંઈ પણ મારાથી અનાદર થશે તો

મારા પ્રાણનાથનું મન કયવાશે. અને જ્યારે મારા તરફથી મારા પતિનું મન દુઃખાય ત્યારે પછી મારા જેવી પાપિણી પતિત અને નકના દુઃખોનું પાત્ર ખીંછ કાણુ ગણાય ? આવા પ્રકારની પોતે લાખો દુઃખ સહન કરી તેનાં મન-વચન-મંથા સેવા કરવામાં બાકી રાખી નહિ. પરંતુ બ્રહ્મણને તો ધારે ધારે ભક્ષ્ય શું અને અભક્ષ્ય શું ? કિત શું અને અહિત શું ? પેય શું અને અપેય શું ? એનું જ્ઞાનજ રહ્યું નહિ. એટલુંજ નહિ પણ નિરંતર નીચની સંગતથી તે અભક્ષ્યને ભક્ષ્ય ગણુવા લાગ્યો, અપેયનેજ પેય જાણુવા લાગ્યો અકૃત્યનેજ કૃત્ય જાણુવા લાગ્યો, અને અહિતનેજ હિત જાણુવા લાગ્યો. આમ થવાથી પોતાના પિતાનું કમાયેલું ધન તે ખોધ બેઠો પોતાનાં રહેવાનાં ઘર અને જમવાનાં પાત્ર પણ વેચીને પોતાના નીચ સોબતીઓને ખવરાવી દીધાં. છેવટે તેને ખાવાને અન્ન કે પહેરવાને વસ્ત્ર રહ્યું નહિ. તેનાં નીચ કૃત્યો પ્રમાણે તેની ઉપર જે આપત્તિઓ આવે ને ઓછી હતી. પણ કોઈ પણ જન્મના પુણ્યના પ્રતાપથી તેને પતિવ્રતા સ્ત્રી મળી હતી. એ પવિત્ર પતિવ્રતાએ પોતાના સર્વ અલંકારો અને વસ્ત્રો પોતાના પતિને અર્પણુ કરી દીધાં અને દરિદ્રતાના દુઃખથી દિલગિર અને આકુલબ્યાકુલ થયેલાં પોતાના પતિને ઉત્તમ ભાષણુ કરી ધીરજ આપી, પણ થોડે દીવસે અલંકારો અને વસ્ત્રો વેચી નાંખ્યા ને ખરાઈ જવાણા તેથી પાછા હતા તેવાજ દીવસો આજ્યા. અધમ કર્મ કરનાર નીચ લોકો તો સ્વાર્થનાંજ સગા હોય છે તે બ્રહ્મણુ નિર્ધન થઈ જવાથી પોતાનો સ્વાર્થ રહ્યો નહિ તેથી તે લોકોએ તેને તરત છોડી દીધો હવે તે બ્રહ્મણુનાં વાવેલાં કર્મફળ ખીજ અંકુરિત અને પ્રદ્ભવિત તો થયાં હતાં પણ તેને રજ થવા લાગ્યાં તેને ધર-ખાર, વસ્ત્ર, અલંકાર, અને ખજનો જવાથી તેના દુઃખનો પાર ન હતો, તેમાં વળી એ તે બુદ્ધિના ખારદાન બ્રહ્મણુને ભગંદર ગણતકુષ્ટ, ઉપદેશ અને રાજ્યક્ષય, એવા મહા રોગોએ ઘેરી લીધો. આમ જવાથી પશ્ચાતાપ થવાને લીધે તેને પોતાના કૃત્યોનો વિચાર થવા લાગ્યો. અને પોતાની પતિવ્રતા સ્ત્રીના ગુણ વિષે અનુભવ થવા લાગ્યો. તેથી તેને લાજ અને દુઃખનો પારજ રહ્યો નહિ. એક દીવસ પોતાના કૃત્યોના પસ્તાવાને લીધે આંખમાંથી આંસુ પડતાં ગદ્ ગદ્ કંઠે (ગળગળે સાદ) નીચે પ્રમાણે બોલ્યો કે:—

“ મારી પ્રાણુ પ્રીયા ! આજ સુધી તમારે વિષે જે મેં વર્તણુંક ચલાવી છે, તે સ્મરણ આવતાં હુંજ મારાથી શરમાઉ છું દુષ્ટ

નીચ લોકોની સંગિતરૂપ અધાર પછેડી આડી આવી જવાથી તમારાં અમુક્ય ગુણરૂપ રત્ન મારા જોવામાં ન આવ્યાં. આ સર્વ મારીજ મૂર્ખતા, મારીજ દુષ્ટતા, અને મારીજ દુઃસંગતિથી થયું ધન્ય છે તમને કે મારા અપાર અપરાધો છતાં કોઈ દીવસ પણ મારી ઉપર રોષ નથી કર્યો, કોઈ દીવસ તમે મને ઉઠારી નથી બનાવી કે કોઈ દીવસ તમે મમતાં વાક્યો નથી કહ્યાં આવા તમારા અમંજ્ય ગુણોથી મારે મન હવે તમારે વશ થઈ રહ્યું જ. અથવા આ સમયે મેં તમારા ગુણ, તમારી ગરીબાઈ, તમારો પ્રેમ અને તમારી ભક્તિ એ સર્વ જાણ્યું તોપણ શું અને ન થયું તોપણ શું ? હું ધર્મ કર્મથી બ્રહ્મ કરનાર નીચ લોકોના સ્વાર્થી સ્વભાવથી જાણીતો થયો. તોપણ શું અને ન થયો તોપણ શું ? હાંદજ નહિ. કારણ કે આ સમયે તમારા ગુણ જાણી વસ્ત્ર, અલંકાર કે તમારી કાંઈ પણ ઈચ્છિત વસ્તુ તમને આપી તમારા અપાર આભારનું શું માગથી અનુગ્રી થઈ શકાશે, શું મારાથી તમારે સારી રીતે તોપણ કરી શકાશે. કે શું કોઈ પણ ભવમાં મારાથી તમારે રક્ષણ કરી શકાશે ? કદી નહિ. ત્યારે હવે જે છે તે માત્ર જોડાવાનું છે. આટલી અવસ્થાએ અને વ્યાધીમાં તમારા ગુણને જોળખ્યા. તેનું ફળ માત્ર તમને વધારે દુઃખમાં નાંખવાં એજ માત્ર છે. જે સમયે સોનાની સાંકળવાળા હિંડોળામાં નિંદ્રાનું સુખ ભોજી હતો તે સમયે તો નીચ લોકોમાં મન લાગવાથી તમારી સામું પણ ન જોતો. તે જ્યારે આજ પાથરવાને સાદીના પણ વાંધા છે. ત્યારે તમારા ગુણ કદી જાણ્યા તોપણ તે શું કામના ? હુંકામાં એટલું કે મારા અપરાધનો, મારા અવગુણનો, અને મારા દુષ્ટ કૃત્યોનો પારજ નથી પણ તમારે તે સામું ન જોતાં મારે રક્ષણ કરવું યોગ્ય છે. હવે તમારો જીવવાનો આધાર તમારા હાથમાં છે. ” એટલું કહેતાં છાતી બરાબ આવવા થી તે બોલતો રહી ગયો.

આવાં પોતાનાં પતિના વચન સાંભળીને તે પતિવ્રતા પ્રાણણી વિનયથી અને સ્નેહથી હાથ જોડીને બોલી કે “ મારા પ્રાણનાથ ! આપે આવાં વાક્યો બોલવાં ધટીત નથી. આપે તો મારા જીવનના આધાર છો, મારે પરમ દૈવત છો અને મારે સંસારનું સર્વસ્વ છો, અને હું આપની જીવિત પર્યંત દાસી છું. હું આપની સેવા કરું તેમાં કાંઈ પાડ નથી. એનો મારો ધર્મ છે. પ્રાણનાથ ! આપની દયા દૃષ્ટિ છે તે મુને ચિંતામણીના બંડાર છે. આપે કાંઈ પ્રકારે મનમાં

આપું ન આપું. મારા શરીરમાં પ્રાણ છે. ત્યાં સુધી હું આપને કોઈ પ્રકારની અડચણ આવવા નહિ દઉં અને મારા પ્રાણ આપીને પણ આપનું હિત થતું હશે તો કરવા સુકીશ નહિ. ”

એવાં અનેક વાક્યોથી તેને શાંત કરી પેતાની પર્યુકીમાં સુંદર પથારી કરી તેમાં તેને સુવારી તેની ચાકરી કરવા માંડી મામ- માંથી માગી લાવીને તેને ખવડાવતું. મગમૂલ પણ લોહિ છત્યાદી પ્રતિક્ષણે ઘેવા, તથા તેના હાથ પગ મથું એ ચાંપવાં, છત્યાદી તેની ચાકરીમાં રાત કે દીાસ, તેમ નિદ્રા કે આહાર ન કરતાં લાગી રહી પોતાથી જોટલા બન્યા તેટલા ઉપાયો પોતાના પ્રાણનાથને આ- રોગ્ય કરવા માટે કર્યા પણ દૈવ યોગથી રોગેતું બળ દીનપ્રતીતિન વધતું ચાલ્યું. છેવટે મૃત્યુને ચાર પોડેર આડા રહ્યા. માણસને જે સારો અથવા નરતો જેવો છંદ બાળપણથી લાગેલ હોય તેવુંજ સ્મરણ મરણ વખતે અંતઃકરણમાં આવી ઉભું રહેછે તેજ પ્રમાણે તે બ્રહ્મણના વિચાર બદલાઈ ગયા તેને જે પસ્તાવો થતો હતો તે વિસ્મરણ થઈ ગયો, અને તેને જે લાજ આવી હતી તે પાછી લોપ થઈ ગઈ અને તેને જે નીચ લોકોના સ્વાર્થી સ્વભાવ ઉપર ધિક્કાર આવ્યો હતો તે સ્વપ્ન સરખો થઈ ગયો તત્કાળ સામાન્યાનું આવતાં બોલી ઉઠ્યો કે “ મારી પ્રાણ પ્રિયા ઘડામૂર મારી ઉપર કૃપા દષ્ટિ કરી મઠી કૃતાર્થ કર તારું સુંદર મુખ જોતાં મારા પ્રાણ જશે. તોજ મુને સારી ગતિ થશે. તું કેમ આવી નિર્દય થાય છે ? એક ક્ષણમાત્ર મારા મનને સંતોષ કરાવ. ”

પતિવ્રતાએ ઘણી નમ્રતાથી હાથ જોડી આંખમાં આવતાં આંસુને રોકીને પ્રાર્થના કરી કે-પ્રાણનાથ ! આ શું બોલોએ ! આપનું અન્નણ્યું નથી કે નીચ લોકો કેવળ ધનનાજ સ્વાર્થી હોય છે. આ સમયે અશરણના શરણ રૂપ પરમેશ્વરના ચરણ કમલનું ધ્યાન મેલી દઈને આ નીચ વિચારમાં આપનું મન કેમ ઉતરે છે ? જે લોકોએ પરમેશ્વરના આરાધનરૂપી ધન પાસે રાખ્યું હોય છે તેઓ આ લોક પરલોકમાં પરમ કલ્યાણને પામેછે માટે આપે પણ પરમેશ્વરના આરાધન રૂપી ધન મેળવવું જોઈએ આ લોક અને પરલોકથી ભ્રષ્ટ કરવાવાળી કાષ્ઠપણ વાત આ સમયે સ્મરણમાં ન લાવવી જોઈએ આ સમયે તો સર્વ મમતવને અને વાસનાઓને છોડી પરમકૃપાળુ પરમેશ્વરમાં મન જોડી તેમનાં મંગલીક નામનું સ્મરણ કરો કે જેથી આપના આત્માનું કલ્યાણ થાય, પતિવ્રતાનાં બોધ વચનથી તેનો પ્રયત્નનો

પ્રલાપતો અથ યથો પણ ખીજો પ્રલાપ શરૂ થયો કે “મારા પ્રાણ હમણાં નીકળી જશે માંડે અગ બધું બજે છે. માટે કોઈ પ્રકારે આ દાહની શાંતિ કર” બ્રાહ્મણીએ કેટલાંક માણસોને તેના અંગના દાહની શાંતિના ઉપાયો પુછ્યા તેમાં કોઈએ ગળીના પાનની પથારી કરી તેમાં શયન કરાવવાથી તે દાહની શાંતિ થવાનું બતાવ્યું તેથી કેટલાંક ગળીના પાન લઈ આવી તેની પથારી કરી તેમાં પોતાના પ્રાણનાથને શયન કરાવ્યું. આ ઉપચારથી પતિને જરા નિદ્રા આવી હોય તેવું લાગવાથી તરત તે પતિવ્રતા પતિને પાવા સારૂ સાકરની રાખ (કાંજી) કરીને પાવા લઈ આવી ત્યાંતો તેના દાંત ખીડાઈ ગયેલા હતા. એટલે જોરથી જડ્યાં ઉઘાડી વચમાં પોતાના લાથની આંગળી રાખી રાખ પાવા માંડી એટલામાં તે બ્રાહ્મણને તાણુ આવવાથી જડ્યાં ખીડાઈ ગયાં, ને તે સ્ત્રીની અરધી આંગળીનો ભાગ તેના મોઢામાં રહિ ગયો અને તે તાણુ વળ્યા પડેલાં તો તેનાં પ્રાણ નીકળી ગયા આ સમયે બ્રાહ્મણીએ ધીરજથી ને પરંકુરીમાંજ ચિતા ખડકી પોતાના પ્રાણનાથ સાથે અક્ષમાં પ્રવેશ કરી પોતાના પતિને યમદૂતના પાસથી છોડાવી તેની સાથે રમ્ય વિમાનમાં બેસી ઉડવાનમા ગઈ આ આખ્યાનની રમ્ય રચનાથી શું ઉપરના ધર્મની ઓછી ઉત્તમતા બતાવી છે ? વિચારો કે જન્મથી તે મરણુ પર્યંત અભક્ષ્યા ભક્ષ્યનો આહાર વેશ્યાકિકનો પ્રસંગ, મૈત્રુજ ધ્યાન તેનુંજ કીર્તન અંત સમયે પણ તેનુંજ સ્મરણુ અને ગળીની પથારી વિષે મોઢામાં માંસનો કટકો રહેતા પ્રાણનું જવું થયું. હવે તે માણસને કોઈ પ્રકારે શિવસોકમાં જવું અથવા શિવસોકમાં પોતાની સ્ત્રીને લઈ જવાની શક્તિ છે ? કદિ નહિ પણ પવિત્ર પતિવ્રતાએ પાળેલા પોતાના સનાતન ધર્મની શક્તિ છે.

પુરૂષનું સ્ત્રી પ્રત્યેનું કર્તવ્ય કર્મ.

તેજ નારદીય પુરાણમાં કાષ્ઠસોપાખ્યાન વિષે જણાવે છે કે સંધ્યાવલી નામની એક રાજ કન્યા પોતાના ઉદાત્તમાં (તજ્જર બાગમાં) ફરતી હતી એટલામાં એક સુકન્ન લાકડામાંથી ઇંજ પડી એ ઇંજ મધ્યાન્હ સમયના સૂર્યના તાપ વડે તપેલી ધરતી ઉપર પડવાથી આકુળવ્યાકુળ થઈ ગઈ હતી, એટલામાં કામડે આવીને તેને ચાંચ મારી તેથી તેની આકુળતાનો કાંઈ પાર રહ્યો નહિ. આ અત્યંત

તરફડતી ધળને જોઇને સંધ્યાવણીને દયા આવી તેથી તેને પોતાના હાથથી ઉપાડી છાયામાં મેલીને માથે પાણી નાંખ્યું એટલામાં તે મનુષ્યના જેવી વાણીથી બોલી કે રાજ પુત્રી ! તમારા પવિત્રના હાથના સ્પર્શના પ્રતાપથી મને બોક્ષવાની શક્તિ આવી છે. હું ધણા જન્મોની પહેલાં એક બ્રાહ્મણની સ્ત્રી હતી. મારો પતિ નીચ સંગ વડે બ્રાહ્મણના ધર્મથી ભ્રષ્ટ થયો હતો તેને જુગદું રમવાનું વ્યસન હતું. એના બાપનું નાણું તે અને ઘરઆર જેતર ગરાસ આદિ ખોઈ બેઠો હોવડ મારા બાપના ઘરનાં મારી પાસે જે ઘરેણાં હતાં તે તેણે માગ્યાં પણ આ પોતાનું સરવસ્વ બોધ બેઠો છે અને એનામાં કમાવાની શક્તિ નથી તેથી તેને હું માફ સરવસ્વ પણ આપી દમ્મશ તો માફ શું થાશે ! એમ વિચારીને મેં ઘરેણાં આપ્યાં નહિં અને તે લઇને મારે પિયર જતી રહી ત્યાર પછી મારો પતિ લેણીયાતોના ભયથી જળમાર્ગે પરદેશ જવાને નિકળ્યો માર્ગમાં તોફાની પવનથી વહાણ ભાગી જવાથી પાણીમાં ઝુડવા લાગ્યો, ત્યાં એક પાટીડું હાથ આવી જવાથી એક દરિયાને કાંઠે નીકળ્યો એ કાંઠા ઉપર એક સુંદર વનસ્પતિવાલો પહાડ હતો તે ઉપર ધીરે ધીરે ચડ્યો ઉપર જતાં તેણે સુંદર પાકેલી દ્રાક્ષની લતા (વેલા) જોઇને હર્ષિત થઇ તેમાંથી દ્રાક્ષ ખાધી.

આ દ્રાક્ષ ખાતાં વેંત સર્વ તાપ શમન થઇને તેના શરીરની કાંતિ દિવ્ય થઇ ગઇ આવી સ્થિતિ થતાં ત્યાં તેને એક કોઇ રાક્ષસી અને બીજી રાજકન્યા વરી આ બે સ્ત્રીઓ અને કેટલુંક દ્રવ્ય લઇને ત્યાંથી ઘેર આવી મુને તેડવા માટે મારે પિયર એક બાક્ષખી તથા કેટલાક મણસો મોકલ્યાં હું એનો આજ્ઞાને આદર આપી એ પાલખીમાં બેસીને ઘેર તો આવી પણ મેં પહેલાં ઘરેણાં નહિ આપેલ તેનું સ્મરણ આવવાથી મને શરમ થઇી આવતી હતી. પરંતુ મારા પતિ તો જાણે તે વાંત જાણતાજ નથી એમ કાંઈ પણ જણાવ્યા વિના પેત્રી રાક્ષસી અને રાજકન્યાને તૈમણે કહ્યું કે ‘તમે જેય જણાએ આની સેવા કરી મારા ઘરની અગ્નીચરી આ છે.’ ઇત્યાદિ પતિનું ઉત્તમ મન મળ્યું અને સારી પેઠે સુખ ભોગવ્યું પણ મરણ પામ્યા પછી ધર્મરાજે કહ્યું કે ‘જાણે આપતિને સમયે પોતાના પતિને સદાયતા નહીં કરી માટે કેટલાંક એક નરકોનો અનુભવ કરાવ્યા પછી કોજાની જતીમાં આવતારો આપવા’ આ આજ્ઞા સાંભળીને યનના દ્વારા મુને નરકમાં લઇ ગયા કેટલાંક વર્ષોએ એ

નરકમાંથી મુક્ત થઈ આ સુકલ લોકમાં ઇળ યદને અવતરી હું-
 તક્ષામાં પડી તરફડતી હતી. તેમાં કોઈ પક્ષિએ મને ચાંચ મારી
 તેથી મારી આકુળતાનો કાંઈ પાર રહ્યો નહિ આ વાતથી તમે ક્યંદ
 અનુભવ્યા હો ? તમારા મનમાં દયા આવવાથી મને છાંયે મેલી પક્ષી
 હજી મારે કોણુ જાણે કેટલાક અવતાર ભોગવ્યા હશે માટે મારે
 ઉદ્ધાર કરો આ વર્તમાન સાંભળી રાજપુત્રી સંધ્યાવલી એ તેને
 કાંઈ પુણ્ય આપીને તેનો ઉદ્ધાર કરી દીધો.

હવે વિચારો કે પ્રથમના આખ્યાનથી પાપી અધમ અને દુરા-
 ચારી પણ પતિની સેવા કરવાથી કલ્યાણની પ્રાપ્તિ થાય છે અને
 યોગ્ય આખ્યાનથી પાપી અધમને દુરાચારી પુણ્ય પતિને ન ભજવાથી
 અકલ્યાણની પ્રાપ્તિ થાય છે, એમ સિદ્ધ થાય છે કે નહિ ? જ્યારે
 સિદ્ધ થાય છે ત્યારે વ્યાવહારિક સેવ્યમાં સેવકનો ઉદ્ધાર કરવાની શક્તિ
 શક્તિ છે એમ જાણવાનું નથી કારણ કે તે શક્તિ તો પરસ્પરના
 સનાતન ધર્મમાં રહી છે માટે કુલિન સ્ત્રીઓએ પોતાનો પતિ અંધ
 હોય કે અપંગ હોય કુબડો હોય કે કુરપોહોય, મુંગો હોય કે મન બરેલો
 હોય રોગી હોય કે રીસાળ કુરહોય કપટીહોય જડ હોય કે જુગટિયો
 હોય, હંકામાં એટલુંજ કે સર્વ દુશ્મણનો પાત્ર હોય દરિદ્ર હોય અને
 દુરાચારી હોય તોપણ તેને પોતાનો પરમેશ્વર પોતાનું દૈવત અને
 પોતાનું સર્વસ્વ માનવો તેમજ મન-વચન કર્મથી સેવા કરતાં તેનું
 પ્રિય અને હિત થાય તેમ કરવું. એજ સ્ત્રીઓનો સર્વ સુખને વધા-
 નાર અને કલ્યાણ કરનાર શુભ ધર્મ છે.

પરમ દયાળુ પરમેશ્વર જે આ જગતમાં સેવ્ય છે તે તો
 આખા જગતનું સર્વ પ્રકારથી પાલનપોષણ કરે છે, લોકો પોતાના
 ધર્મમાં ભૂલ કરે તોપણ તે પોતે પોતાના ધર્મથી બરાબર સર્વની
 સંભાલ લઈ જેવી જોઈએ તેવી વ્યવસ્થા નિરંતર રાખ્યે જાય છે.
 આમ પરમાર્થિક સેવ્ય પરમેશ્વરનો સર્વોત્તમ દાખલો લઈને, પ્રત્યેક
 વ્યાવહારિક સેવકોએ પોતાના સેવ્ય તરફ કેમ વર્તવું તે જેમ ધ્યા-
 નમાં રાખવાનું છે તેમ પ્રત્યેક વ્યાવહારિક સેવ્યે સેવક વિષે કેવી
 વર્તણૂક રાખવી તે પણ જરૂર વિચારવાનું છે. જુઓ કે, મહાસમર્થ
 શાંતનુ અને દસરથ આદિ પવિત્ર પિતાઓએ પોતાના પુત્રના
 નિહથી પોતાના પ્રાણ છોડી દીધા છે, દ્રોણાચાર્ય પોતાના પુત્ર
 કરતાં પણ અર્જુનને અધીક ગણી તેને બ્રહ્મશાસ્ત્રવિદ્યા આપી છે,

દક્ષીની ઋષિએ પોતાના પ્રિય શિષ્યો માટે એવાર મસ્તક કપાવની પીડા સહન કરી છે. અને હરિશ્ચંદ્ર આદિ રાજાઓએ પોતાના અનુજીવી વાસ્તે સ્વર્ગસુખનો પણ ત્યાગ કરેલ છે, તેથી માવતરે છોકરાં વિષે કેવો પ્રેમ રાખવો, અને ધણીએ આકર વિષે કેવો પ્રેમ રાખવો, તે જેમ જણાય છે; તેમજ પતિઓએ પોતાની પતિને વિષે કેમ વર્તવું અને કયી રીતે પ્રીતી રાખવી ઇત્યાદી સદાશીખ અને રામચંદ્ર આદિનાં ચિત્રોથી પ્રસિદ્ધ જણાઈ રહે છે.

સતીએ દક્ષના યજ્ઞમાં દેહ ત્યાગ કર્યો ત્યાર પછી તેનાં આશ્લિષ લઈને સદાશિવ ૧૨ વર્ષ સુધી પ્રત્યેક તીર્થમાં ફરી છેવટ હિમાલય ઉપર ગયા ત્યાં ગંગામાં તે અસ્થિ ગળી જવાથી મૂર્છિત થયા. સત્રિવિના હવે હિમાલયને મેલીને બીજે ક્યાંય પણ ન જતું એવી એમને પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી તે પાર્વતિની સાથે વિવાહ થયો ત્યાર પછી કૈલાસમાં પધાર્યા ત્યારે પૂર્ણ થયું.

રામચંદ્રજી સીતાજીના વિયોગથી પ્રત્યેક વૃક્ષને સમાચાર પૂછતા લાગ્યા. સીતાજી ઉપરના પ્રેમથી થયો શોક કરવાયાં કાંઈ સીમા ન રાખી. છેવટ સીતાજીના વિયોગથી તેર હજાર વર્ષ સુધી બ્રહ્મચર્ય વ્રત ધારણ કર્યું.

ઋતુધન્યજે મદાનસાના મરણ પછી મદાનસા શિવાય બીજી સ્ત્રી ન ગ્રહણ કરતી, એવી પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી.

આવા સત્પુરુષોનાં ચરિત્રોથી એમ જણાય છે કે જેમ સ્ત્રીએ પતિ ઉપર નિષ્પ્રતિમ અને નિઃસીમ પ્રેમ રાખવું. જેમ સ્ત્રીએ પતિનો ત્યાગ ન કરવો, તેમ પતિએ સ્ત્રીનો ત્યાગ ન કરવો. જેમ સ્ત્રીએ પોતાના પતિવગર અન્યનું મુખ ન જોવું તેમ પતિએ પોતાની સ્ત્રી વિના બીજી સ્ત્રીનું મુખ ન જોવું. આમ પરસ્પર ધર્મ પાળવાથીજ પરસ્પરના કલ્યાણમાં સાધનરૂપ થાય છે. માટે પ્રત્યેક પ્રકારના સેવક પોતાના પ્રત્યેક પ્રકારના સેવ્યો વિષે નિષ્કપટ મન-વચન-કર્મથી પ્રતિજ્ઞા બાંધી સેવા કરે અને પ્રત્યેક સેવ્યો પ્રત્યેક પ્રકારના સેવક પ્રત્યે પ્રતિદીવસ વધતી પ્રીતી કૃપા અને કલ્યાણ બિલાષિતા બરાબર એવું અહરનિશ હું ઇશ્વર પાસે માગું છું.

દામ્પત્ય ધર્મ કવિતા.

(પદ રાગ સોરઠ.)

સમજો દમ્પતિ સુખનો સાર; (ટક.)

નરનારીના નિયમચક્રી આ, નિપજ્યો સહુ સંસાર. સમજો ૧

ધન્યર અગ્નિશાખથી સાધ્યો, કરી મંત્ર ઉચ્ચાર;

તે સંબંધ અંત સુધી પણ, છુટે નહિ અધિકાર. સમજો ૨

ટાંજો દુઃખ પાજો ધર સધળું, સંભાજો શુભનાર;

પુણ્ય સહાય પ્રજા ઉપજાવે, પોપણ કરે અપાર. સમજો ૩

દમ્પતિ સુખ સમ્પતિનું સાધન, પ્રેમ નેમ નિરધાર;

પ્રેમ વિના ધરવાસ જોડુનો, વ્યર્થ થાય અવતાર. સમજો ૪

જનની જનક વશ રહે બાળા, તરણી પતિ આધાર;

વૃદ્ધપણમાં પુત્રો ફળે, સ્વતંત્ર નહિ કુળનાર. સમજો ૫

બહુ સુખ ભોગ અરોગ રહે સહુ, યોગ ક્ષેમ ઉપકાર;

ક્ષેમ વધુ તે થાય વધુથી, યોગ પુરૂષપર ભાર. સમજો ૬

ભાર્યા ભોગ્ય અધિક વૈભવથી, ભર્તા ભોગવનાર;

ભોક્તાને આધીન ભોગ્ય છે જોજી વિવેક વિચાર. સમજો ૭

કુશળ કર્મથી શર્મ લાભ જો, ધરે ધર્મ આચાર.

દુઃખકર પન્વશ પરમ નરક કર, નહિ કરવો વ્યભિચાર. સમજો ૮

એ દામ્પત્ય કહે છે દેહો, ચાર પુનાણુ અદાર;

ગોવર્ધન જનમન અગી, જનમન વારંવાર. સમજો ૯

(શાર્દૂલ વિહીતિ.)

નારી નિત્ય રહે પ્રસન્ન ન મુક, સંભાગ્ય ચિન્હો કદા,

સંભાજો ધર સાધુ વસ્તુ સધળી. પાત્રાદિ રાખે સદા;

જો સંપત્તિ વિપત્તિ હેય ધરમાં. તે જણાવે કદી,

રાખે લાજ સમાજમાં જઈ જતો, પાસે ન નાખે વદી. ૧૦

જાઝું બાહાર ના શરે, પરતરો સાથે ન વાતો કરે,

લજ્જા ચિત્ત સદા ધરે ન જનમાં, ઉંચ સ્વરે ઉચ્ચરે;

સેવા પ્રેમ ભરે કરે પ્રિય તણી, તેના શ્રમેને હરે,

કાંઈ ગુપ્ત ન અચરે ગુરજતો, ની શીખ તે આદરે. ૧૧

નારી નિત્ય સહાય થાય પતિ જો, ધર્મો કરે તેહમાં

કો કાજો પ્રિયથી વિયોગજ નહિ, ઇચ્છે રહે સ્નેહમાં;

પાજો પાપણુથી પ્રજા અશુભજો, ધારે ન તે દેહમાં,

સંભાળી સહુ વાપરે સ્વપતિજો, લાવી મુકે ગેહમાં. * ૧૨

સૌભાગ્યવતી સ્ત્રિઓના ધર્મ.

સૌભાગ્યવતી સ્ત્રિઓએ, જન્મ આપદર માતા—પિતા કિંવા કોઇ વડિએ, પ્રયત્નથી સાસ્રોક્ત રીતિએ કન્યાદાન કરી જે પુરુષના હાથમાં પોતાનો હાથ આપ્યો હોય, તેનેજ પોતાનો ઇશ્વર તુલ્ય પતિ માની અહર્નિશ તેની તન,મન અને ધનવડે ધણુક પ્રેમ ભાવે સેવા કરી, પોતાના શીશવ્રતને સાચવતાં પૂરું પાતિવ્રત્ય પાળવું, એ કુલીન કાંતાઓનું મુખ્ય કર્તવ્ય છે. પોતાની સાથે પશ્ચિમહથ કરેલો પતિ કુરુપો, દુરાચારી સારા સ્વભાવનો રોગી, પિશાચ સરખો કોપી, મધપાન દરારો, વૃદ્ધ, મૂર્ખ મૂળો, આંધળો, બહોરો, બગર, દરિ-દ્રી, કૃપાળુ, નિદ્રિત, ખીકણુ. જુગાર અને લંપટ હોય, તો પણ પતિવ્રતાએ તેની હમેશ મધુર વાણીવડે, શરીર વડે અને સત્કર્મ વડે દેવની પેઠે સેવા કરવી. સ્વામિ કરતાં કદાપિ પોતાનામાં રૂપ, ગુણ, બળ, કુલ, કલા, ચતુરાઈ, હાપણુ અને સહવિદ્યા, ઇત્યાદિ વંધારે હોય અને પતિ તેથી સહજ ઓછો અથવા વિવક્ષણુ હોય, તોપણુ તેની અવજ્ઞા કરવાથી સ્ત્રીઓને નીચી ગતિ પ્રાપ્ત થાય છે. સંસારમાં મનુષ્યોના પરસ્પર જે જે કોઇ સ્નેહ સંબંધ બંધાય છે, તેને તેમના પૂર્વના ઋણાનું અંધને લીધેજ ઇશ્વર ઇચ્છાથી બંધાય છે, એમ સમજી સુગ્ર જેહેનીઓએ પોતાને પણ પ્રારબ્ધ કર્માનુસારથી જે સ્વામિ મળ્યો હોય, તે કદાપિ ગુણવાનું કે દુર્ગણી હોય, તથાપિ તેનાથી કલેશ—કુસંપ નહિ કરતાં પ્રાચિન સદ્વિઓના ચરિત્રો, અને તેમને પતિવ્રત જાળવતાં પડેલાં કષ્ટે, તથા પોતાને શાસ્ત્રથી થયેલો ધર્મ બોધ ધ્યાનમાં લાવી, ધૈર્ય રાખી. પતિથીજ સંતોષ માની પ્રસન્નતા પૂર્વક નિમાવ કરી લેવો એ કુલીન મા—આપની બાળકીઓનો ધર્મ છે. જે ઉચ્છ્રાબલ નારીઓ પોતાની ટાપ—ટીપ અને ઉદ્ધનાઈ પ્રમાણે મન ગમતો સ્વામિ નહિ મળવાથી, તેની સાથે અત્યંત કંકાસ કરી, તેને દુભાવી પરપુરુષનું સેવન કરેછે, તે નીચ પાપિણીઓ આ લોકમાં નિંદાનુ પાવ થઈ, અદ્ય સુખ માટે પોતાની તનનાં જીંદગી બગાડી, વૃદ્ધાવસ્થામાં પોને કરેલાં દુષ્ટ કુકર્મને પાદ કરી પરતાવો કરતાં અસંખ્ય દુઃખો ભોગવી, મરણ સમયે પણ મહા દુઃખો ભોગવતાં પરામટાએ પ્રાણ મુક્ત થઈ, યમપુરીમાં પહોંચી નરકાદિકની દારણુ વેદનાઓ ભોગવે છે. વ્યભિચાર કર્મ કરનારી બારણી નારીઓ યમના પાસથી બંધાઈ પોતાનાં કરેલાં કુકર્મનું દગ્ધ ભોગવતાં આ પ્રમાણે પરતાવો કરે છે.

મર્ત્યમયા નૈવ કૃતં હિતં વચઃ પતિવ્રતં નૈવ કદાપિ પાલિતમ્ ॥
 ન ગૌરવં કાપિ કૃતં ગુરુ ચિત્તં દેહિન્કચિનિસ્તર યત્ન વા
 કૃતમ્ ॥ । મરુદ પુરાણ ।

મને સુખ કરનારે મારા પતિનું વચન મેં નજ્ર મન્યું, પતિ-
 સેવાન એજ સ્ત્રિઓનો મુખ્ય ધર્મ છે, એમ જાણીને મેં મારા સ્વા-
 મિની સેવા કરી પતિવ્રત ક્યારે પણ પાળ્યું નહિ, તથા મારાં સાસુ
 સસરાની આદિ વૃદ્ધની ઘટતી ચરણ સેવા પણ કોક દીવસ કરી
 નહિ, અરેરે ? હે શુભ ! તેં તારા ઉદ્ધાર માટે કાંઈ પણ કર્યું નહિ.

જે સુગ સ્ત્રિ, વિરહ સ્વામી મળવાથી અનેક કષ્ટો સહન
 કરતાં પણ અનાચરણથી દૂર રહી, તે પતિનેજ ઇષ્ટ માની તેની
 આજ્ઞાને આધીન રહી સેવા કરતાં પોતાનું આયુષ્ય પુરું કરે છે, તે
 પવિત્ર સ્ત્રીતો માત્ર આ એકજ જન્મમાં પુર્વજન્મમાં કરેલા નિષિદ્ધ
 કર્મનું ફળ ભોગવી શેડી, અંતે પતિ સાથે સ્વર્ગાદિ દિવ્ય લોકની
 ગતિ પામી અપાર સુખની ભોક્તા થાય છે, પણજે કુલટા નારી-
 ઓ પાણીગ્રહણ કરતા પતિની સંતોષ નહિ પામતાં દુઃખરૂપ વ્ય-
 ભિચારાદિ કરવામાં કિતમ સુખ માની જીરણીઓ થઈ નીચ કર્મ
 કરે છે, તે તો પોતાના માવતરના તથા પતિના કુલને કલંક લગાડી,
 આ લોકમાં અત્યંત દુઃખો ભોગવી છેવટે મહા અધમ ગતિ પામે
 છે. એથી તેના આ લોક અને પરલોક બન્ને બગડે છે.

શીલભંગેન દુર્વૃત્તા પાતયન્તિ કુલદ્વયમ્ ॥

પિતુઃકુલં તથા પત્યુરિહામુત્ર ચ દુઃખિતાઃ ॥

બૃ. નારદી પુરાણ.

દુરાચરણી નારી શિવભંગ થવાથી પિતાના ને પતિના બન્ને
 કુળને અદ્યોગતિ પમાડે છે, તથા પોતે પણ આ લોકને પરલોકમાં
 દુઃખી થાય છે. ધણીનું અપમાન કરનારી કુલટા સ્ત્રિઓની અધમ
 ગતિ વિષે ધર્મ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે:—

પતિમુલહૃદ્ય મોહાત્સ્ત્રી કિં કિં ન નરકં વ્રજેત્ ॥

કુચ્છાન્મનુષ્યતાં પાપ્ય કિં કિં દુઃખં ન વિદતિ ॥

કાત્યાયન સ્મૃતિ.

સ્ત્રી મોહને લીધે પતિનું અપમાન કરવાથી કયા કયા નરકમાં નથી પડતી, અર્થાત્ સઘળી જાતના નરકોમાં પડે છે, તે કષ્ટ કરી મનુષ્યપણું પામે છે તો તેમાં પણ શું શું દુઃખ નથી પામતી કે સઘળાં દુઃખો પામે છે.

દરિદ્રં વ્યાધિતં ચૈવ ભત્તરિં યાવ મન્યતે ॥

શૂની ગૃધ્રી ચ મકરી જાયતે ચ પુનઃ પુનઃ ॥

દક્ષ સંહિતા.

દરિદ્ર તથા રોગી એવા પતિનું જે અપમાન કરે છે, તે વારં-વાર કૂતરી, ગરધણ અને મગરીના જન્મો પામે છે.

દરિદ્રં વ્યાધિતં મૂર્ખં મિતાર યા ન મન્યતે ॥

સા મૃતા જાયતે વ્યાલી વૈધવ્યશ્ચ પુનઃ પુનઃ ॥

પારાશર સંહિતા.

દરિદ્ર તથા રોગી અને મુર્ખ પતિની જે સ્ત્રી અવગણ કરે છે તે મુવા પછી સર્પિણી થાય છે; અને ત્યાર પછી સ્ત્રીના અવતારમાં વારંવાર વિધવાપણું પામે છે.

યા ભર્તારં સમુત્સૃજ્ય રહશ્વરતિ કેવલમ્ ॥

ગ્રામે વા વાસુકરી ભૂયાદ્વલ્ગુલી વાય વિદ્ભૂજા

યા હુંકૃત્યા પ્રિયં બ્રુતે સા મૂકા જાયતે સ્વલ્લ ॥

જે સ્ત્રી પતિનો ત્યાગ કરીને કેવળ એકાંતમાં ફરે છે, તે આવતા જન્મમાં ગામમાં નરક ખાનારી હુંડણ અથવા વાગોલ થાય છે, તથા જે પતિના સામું હુંકારો-હુંકારો કરીને કડવું બાપણુ કરે છે, તે સ્ત્રી નિશ્ચય બેબડી થાય છે.

વ્યભિચારાતુ ભર્તુઃ સ્ત્રી લોકે પ્રાપ્નોતિ નિન્દ્યતામ્ ॥

ગૃગાલ યોનિં પ્રાપ્નોતિ પાપ રોગૈશ્ચ પીડ્યતે ॥ મનુસ્મૃતિ.

પર પુરુષોની સાથે વ્યભિચાર કરનારી સ્ત્રી જીવતાં આ લોકમાં અપકીર્તિ પામે છે, મૃત પછી કૂતરાની જાતમાં જન્મે છે, અને ખસ-કોડ આક્રિ રોગથી પીડાય છે.

અપત્ય લોભાદ્યા તુ સ્ત્રી ભર્તાર મતિ વર્તતે ॥

સેહ નિન્દા ભવામ્નોતિ પતિ લોકાન્ન હીયતે ॥ મનુસ્મૃતિ.

જે સ્ત્રી પતિનું અપમાન કરીને સંતાનના લોભથી અભિચાર કર્મ કરે છે, તે આ લોકોમાં નિંદાય છે, તે પતિશોક (સ્વર્ગાદિ-લોકથી) પણ હણાય છે.

જ્યારે વર-કન્યાની લગ્ન ક્રિયા થાય છે, ત્યારે ચોરીમાં સમ-શૈલ (સમપદ) નું પુજન કરતાં પરસ્પર સ્ત્રી-પુરુષ સાતપ્રેમ પ્રતી-જ્ઞાઓ કરે છે. તેમાં કન્યાની પ્રેમાનુરાગપદ્ધ સાત પ્રતિજ્ઞાઓમાં તે પતિ પાસે માગે છે કે-તમારી સાથે સદૈવ પ્રેમાનુગ્રહ-તમારે વશવર્તી રહીશ તે પ્રસંગના સાત શ્લોકમાના વેદ મંત્રોના ભાવાર્થ-રૂપ એક શ્લોક.

ત્વમયા લભ સૌભાગ્યં પુણ્યૈશ્વ વિવિધૈઃ કૃતૈઃ ॥

દેવૈઃ સંપાદિતો મહ્ય કન્યા ચૈક પદેવ્રવીત્ ॥

૧ હું સ્વામિન ? તમે મારી સંગાથે રહીને સુખ-સૌભાગ્ય પ.મો એટલે હું તમને સુખ આપનારી થઈશ, અને મેં કરેલાં અ-નેક પ્રદારનાં શુભ કર્મોએ કરીને મને દેવતા-એટલે શ્રેષ્ઠ-વિદ્વાન આપી વડીલોએ-તમે પતિ મેળવી આપ્યા છે-એ પ્રમાણે પ્રથમ યાદ બરતાં કન્યા પતિ પ્રત્યે કહે છે. ૨ આપ જે સંપાદન કરીને ધરમાં લાવશો, તેટલામાં હું સંતોષ પામીશ ૩ હું નિત્ય આપની આજ્ઞા સંપાદન કરીશ. ૪ હું પવિત્ર થઈ સારા શણગાર ધારણ કરી મન, વચન અને કર્મગટે તમારી સાથે રહીશ. ૫ દુઃખમાં ધૈર્ય રાખ-નારી, સુખમાં પ્રસન્ન થનારી, હું આપના સુખમાં ભાગિયણ છું. આપની આજ્ઞા વિના હું કોઈ અન્ય સ્થળે જઈશ નહિ. ૬ તમારા ઘરમાં સવળા કામ હું સુમેથી કરીશ. સાસુ સસરાની સેવા અને અંધુઓનો સત્કાર કરીશ. જ્યાં તમે ત્યાં હું ને જ્યાં હું ત્યાં તમે, એમ આપની સાથે એકતાથી વર્તીશ. હું આપને કદાપિ ઠગીશ નહિ ને આપ પણ મને નહિ ઠગો. ૭ હું હોમ-યજ્ઞાદિ કામમાં આપને સાહય કરનારી છું. ધર્મ અર્થ અને કામ સંબંધી કાર્યોમાં હું ત-મારી મનની દૃઢ પ્રમાણે વર્તીશ. આ મારી પ્રતિજ્ઞાઓના બ્રાહ્મણ, આગ્નિ, દેવ, મારાં માતા-પિતા અને સંબંધી વર્ગ, ની સર્વ સાક્ષી રૂપ છે, અન્યોન્ય-વર વધુનાં તન-મન-આત્મા હમેશને માટે જોડાયાં

એથી એકાત્મભાવ પ્રેમમય બનીને રહેવું-અને તેમાં પણ વિશેષતઃ સ્ત્રીનો પ્રત્યક્ષ પ્રમદા એટલે પ્રેમપ્રેક્ષક-પ્રેમદાત્રી છે, સશુદ્ધ આર્ય કુળોત્પન્ન પવિત્ર ગૃહિણી ગૃહરાજમાં પ્રેમસ્નેહ પીતી-રાગ વિના કશું દેખંતીજ નથી તેના પતિ બાણીનાં એકજ તાન-એકજ પ્રેમભાવ આગળ ' પરાધીન કે આધીન ' આપો વિચારજ ઉદય પામતો નથી. અર્થાત્ આવા અદ્ભૂત પ્રેમ અને પ્રેમદાત્રી ખુબી એટલે દામ્પત્ય ધર્મનું રહસ્ય-દરેક લોકો તેનો યથાર્થ ઉપયોગ લઇ શકે છે. અદરાસી અને અદરાગ્ન ઉભય સાથે મળીને ઉત્તમ રીતે ગૃહ-રાજતત્ત્વ ચલાવી શકવામાં માગ્યશક્તી બની ધર્મ-અર્થ-કામ અને મોક્ષ એ ચારે પુરુષાર્થ સુમેથી પ્રાપ્ત કરી શકે છે. તેમ છતાં જ નીચ સ્ત્રી પ્રજ્ઞાઓ કરીને, તે પ્રમાણે ન વર્તતાં વિરુદ્ધ વર્તે છે. તે આ લોક અને પરલોક બન્નેમાં દુઃખી થાય છે.

રજસ્વલા સ્ત્રીઓને પાળવાના નિયમો.

સ્ત્રીઓને વિશેષ કરીને બારમા વર્ષથી પચાશમા વર્ષ સુધી પ્રત્યેક મહિને રક્ત (રૂધિર) સ્રાવ દેખાય છે, તે વખતે તે રજસ્વલા (અડકાયેલી) કહેવાય છે. રજસ્વલા સ્ત્રી રજોદર્શનના પ્રહેલા દિવસે ચાંડાલણી, બીજા દિવસે અક્ષત્સારી અને ત્રીજા દિવસે ધોખણુ સમાન ગણાય છે, અને ચોથા દિવસે ન્હાયા પછી ઘરમાં સ્પર્શ કરવા યોગ્ય શુદ્ધ થાય છે. તથા પાંચમે દિવસે સ્નાન કર્યા પછી દેવ પૂજનાદિ પુણ્ય કર્મ કરવા માટે શુદ્ધ થાય છે. રજસ્વલાની દેવ-પિત્રાદિ કાર્ય કરવા યોગ્ય શુદ્ધિ, રોગને લીધે ચાર દિવસ પછી પણ જો રજ દેખાયા કરતું હોય તો પણ થાય છે, અશુદ્ધિ ગણાતી નથી, તે વિષે પારાશર સંહિતામાં આ પ્રમાણે કહ્યું છે કે:—

સ્નાતા રજસ્વલા યાલુ ચતુર્થઽહનિ શુદ્ધયતિ ॥

કુર્વાદ્રજો નિવૃત્તો તુ દૈવ પિત્રયાદિ કર્મ ચ ॥

રોગેણ યદ્રજઃ સ્ત્રીણા મન્વહન્તુ પ્રવર્તતે ।

નાશુચિઃ સ્યાત્તત્ સ્તેન તત્ સ્યાદૈકારિકં મતમ્ ॥

ચોથા દિવસે ન્હાયેલી રજસ્વલા શુદ્ધ થાય છે ખરી, પણ તેણીએ દેવ-પિત્રાદિ કર્મ તો રજોદર્શન નિવૃત્ત થયા પછી પણ રજ

દેખાતું હોય, તો તેથી તે અખવિત્ર ગણાતી નથી; કારણ કે તે વિકારથી ઉત્પન્ન થયેલું માન્યું છે.

રજસ્વલા સ્ત્રીએ, ચોથે દિવસે નાહીને શુદ્ધ થયા વિના ત્રણ દિવસ સુધી કોઇને પોતાનું મુખ બનાવવું કે વચન પણ સંભળાવવું નહીં. શરીરે તેલ ચોળવું નહીં, અંગે ટુલ કે અલંકાર ધારણ કરવા નહીં, આંખો આંજવી નહીં, શરીરે ચંદન લેપન કરવું નહીં, કેશ ચોળવા નહિ, દાંતણુ કરવું નહિ, અને સ્નાન પણ કરવું નહિ, તથા પોતાના પતિના આયુષ્યની વૃદ્ધિ માટે તેમને પણ મુખ બતાવવું નહિ, થાક લાગે એવું કામ કરવું નહિ, ભૂમિ ખોદવી નહિ, નખ કાપવા નહિ, હસવું નહિ, મેઘની ગર્જના કે ભારે અવાજ સાંભળવો નહિ, બહુ વાયુ વાતો હોય એવા સ્થળે રહેવું નહિ, બહુ ફરવું નહિ, પરગામ જવું નહિ, ગાવું નહિ, દિવસે સુષ્ણ રહેવું નહિ, પુરુષ સંગ કરવો નહિ, બીજી રજસ્વલાઓને તથા પોતાની જાતિની સ્ત્રીઓને પણ અડકવું નહિ.* પવિત્ર વસ્તુને સ્પર્શ કરવો નહિ. માનસિક અને વાંચિક દેવપૂજન અથવા દૂરથી પણ કોઇ દેવને નમન કરવું નહિ, દૂધ ખાટા પદાર્થો ખાવા નહિ. ત્રણ દિવસ દર્ભ, ચાર, ઉન કે રાણના બીજાના પર સૂવું, માટીના વાસણમાં કે પત્રાવળીમાં ખાવું. હવિષ્યાન્ન જમવું, અને ચોથા દિવસે પોતાની શુદ્ધિને માટે નાહીને પંચગવ્ય (ગાયનું મૂત્ર, છાણુ, દુધ, દહીં અને ઘી) પીવું તથા પ્રથમ પોતાના સ્વામી વિના કોઇનું મુખ જોવું નહિ.

સ્નાત્વાન્યં પુરુષં નારી ન પश्येच्च રજસ્વલા ।

ईक्षेत भास्करं देवं ब्रह्म कूर्चं ततः पिबेत् ॥

રજસ્વલા સ્ત્રીએ ચોથે દિવસે નાહીને પ્રથમ પોતાના પતિ વિના બીજા પુરુષનું મુખ જોવું નહિ. તથા સૂર્યનારાયણનાં દર્શન કરીને પંચગવ્ય પીવું. જે સુગ્ધ સ્ત્રી ઉપરના નિયમો પાળવામાં ચૂકતી નથી, તે સુખી થાય છે. તે તેને પ્રજા પણ સારી થાય છે.

૧૫૬૬ નારદિ પુ.

*આર્તવાભિન્નુતાં નારી માર્ત વા મિપ્નુતા સ્પૃશેત્ ।

સ્નાત્વો પવાસં કુર્યાતાં પञ्चगव्येन शुद्ध्यति॥ वृद्धानि संहिता.

રજસ્વલા સ્ત્રીને બીજી રજસ્વલા અડકે તો તે ચોથે દહાડે નાહીને ઉપવાસ કરી પંચગવ્ય પીવાથી શુદ્ધ થાય છે.

ગર્ભિણી સ્ત્રીના નિયમો.

ગર્ભિણી સ્ત્રીએ સદા આનંદમાં રહેવું. નિત્ય નવાનવા વસ્ત્ર-
કારો ધારણ કરવા. પવિત્ર રહેવું, પોતાના પતિ અને ગુસ્તું પૂજન
કરવું. મધુર, સ્નિગ્ધ, હૃદયને આનંદ આપે એવા, હલકા, નરમ,
વધારેલા, ધીવાળા, અગ્નિને પ્રદીપ્ત કરે તથા વહેલા પાચન થાય
એવા પદાર્થોનો આહાર કરવો. અતીશય ખાટા, તીખા, ખારા, ઊના,
વાંસી, સૂકા, લૂખા, કઠોર અને કાચા એવા વિકારકારક તથા પાચન
થતાં પીડા કરે એવા પદાર્થો ખાવા નહિ. બહુ જમવું નહિ, તેમાં
ભુખ્યા પણ રહેવું નહિ. બહુ મહેનત કરવી. નહિ મૈથુન કે જાગરણ કરવા
નહિ. શોક કરવો નહિ. વાહન ઉપર બેસવું નહિ. શરીરમાંથી લોહી
ઠકાવવું નહિ. મગ્નમૂત્રનો વેગ રોકવો નહિ. ઉભડક બેસવું નહિ. દુર્ગંધ
વાળા પદાર્થો, સુંઘવા નહિ. આંખને અપ્રિય લાગે એવા પદાર્થો
કાનને ન ગમે એવી વાણી, મેઘની ગળંબા, તોપ આદિને ભારે
અવાજ તથા ક્રોધ દુઃખિયેણના વિલાપ, એ સાંભળવાં નહિ. ઝાઝુ
બહાર ફરવું નહિ. ક્રોધ કરવો નહિ. વહેમવાળા તથા મનુષ્ય તિનના
ધરમાં રહેવું નહિ. બહુ ઉંચા સાદથી બોલવું નહિ. ઉંચા આસનપર
બેસવું કે સૂવું નહિ. શામ, રમણાન તથા ત્રાસ ક્ષયક ભયંકર દેખાવ
જેવા નહિ. સુપડાનો વાયુ શરીરપર લેવો નહિ. ક્રોધ દુષ્ટ સ્વભાવની
અથવા દુઃખિયણ સ્ત્રીનો સહવાસ કરવો નહિ. તેમજ ક્રોધ વંધ્યા
તથા મૃતવત્સા (જેને પ્રજા થઇને જીવતી ન હોય) તેનો સંગ
કરવો નહિ. રૌદ્ર રસની કથા સાંભળવી નહિ. બહુ ઊના, તીખા,
ખાટા, ખારા અને કડવા પદાર્થો ખાવા પીવા નહિ. ઉપરના નિયમોને
અનુસરનારી સ્ત્રીને સારા રૂપવાળો, દીર્ઘાયુષી અને ગુણવાન પુત્ર
ઉત્પન્ન થાય છે. અને ગર્ભિણી છતાં વિરૂદ્ધ આચરણ કરનારી સ્ત્રીને
મર્મપાત આદિ અનેક ઉપદ્રવો થવાનો સંભવ રહે છે, માટે હાની-
કારક ખોટી વર્તણૂકથી અવશ્ય દૂર રહેવું, ગર્ભવતીએ પતિથી વિદે-
શમાં રહેવું નહિ. પણ સમીપમાંજ રહેવું. પરપુરૂષ સામી દૃષ્ટી પણ
કરવી નહિ. તેમજ બીજા પુરૂષોનાં વખાણ સાંભળવાં નહિ પોતાના
વલ્લભની પ્રતિકૃતિ (છાંબી) જોઇ તથા પતિના સુચરિત્રા સંભાળી
આનંદમાં રહેવું. અને નિત્ય નિઃશ્ચિંતી શાંતિદાયક સતીઓનાં ચરિત્ર
તથા ધર્મ, નિતી, વૈરાગ્ય અને પરમાત્માના જ્ઞાન સંબંધી અથવા
જેમાં કશ્ચારસ પ્રધાન હોય તેવા ગ્રંથો વાંચવા, અને તેનું મનન
કરવું. કારણ કે સાત્ત્વિક પુસ્તકો વાંચવાથી ગર્ભવતીના હૃદયમાં સત્ત્વ-

ગુણની વૃદ્ધિ થાય છે; અને તેમજ અસંખ્ય ગુણો લાગુ થવાથી પુત્ર પશુ મહા ગુણવાન અને સાત્વિક થાય છે; તથા સાંબળાણીની અધિકતાથી તે સર્વ પ્રકારના કળા-કૌશલ્યા, બુદ્ધિ-પ્રમુદિતા, અને વિદ્યા-વિનયાદી વખાણવા યોગ્ય ગુણવાળો થાય છે. તેમજ તેવા ગુણવાળાને ધન પણ સહજ પ્રાપ્ત થાય છે. ગર્ભવતીએ પોતાના સંભવથી વર્ગના મનુષ્યનું મરણ સાંભળીને ઉઘા સ્વરે વિદ્વાપ કરવો નહિ. પોતાનો સ્વામી કોઈના અવિશેષમાં હોય તો તે સમયે સમીપમાં રહેવું નહિ. તેમજ પતિ પણ કોઈ દીવસ કલેશ, કંકાસ કરવો નહિ. કોઈની વદવાડ જોવી નહિ, પોતાના પતિની, ગુરુની, ધર્મની, બ્રાહ્મણની અને વેદ, શાસ્ત્રની નિંદા સાંભળવી કે કરવી નહિ. ઉપવાસ કરવા નહિ. કૃષ્ણ ચાંદ્રાયણાદિ વ્રત નિધન આચરવા નહિ. તથા પોતાને પાંચ માસ પૂરા થઈ ગયા પછી પતિ સાથે બેસીને ગૃહયજ્ઞાદિ હોમ, પ્રયાણ, દેવયાત્રા તથા ધરમાં રસોઈ કરવાનું કામ એ કરવા નહિ. પાંચ માસ થયા પછી હોમ આદી કર્મ કરવાનો નિર્મલ બતાવતાં કહ્યું છે કે:-

મૌસિ વષ્ટિ સંસમે વાષ્ટમે વૌ પ્રાપ્તિ પત્ન્યા નૈવ કુર્યાત્કદાચિત્ત્વા
હોમ યાનં દેવયાત્રાં તથૈવ તસ્યા હસ્તે નાશ્તાનં વિપ્રપુણ્યં॥

ગર્ભવતી સ્ત્રીએ પોતાને છટ્ટા, સાતમો અથવા આઠમો મહિનો બેઠા પછી હોમ, વૃષદેશ ગમન અને દેવયાત્રા કોઈ દીવસ કરવા નહિ; તેવી સ્ત્રીના હાથે હોમ, યજ્ઞાદિ કર્મ કરાવવાથી બ્રાહ્મણનું પુણ્ય નાશ પામે છે. ગર્ભવતી સ્ત્રીએ પોતાના ગર્ભનું સંરક્ષણ થવા સાથે નિત્ય પ્રાતઃકાલે અને સાંધાકાલે સદાશિવની સ્તુતિ કરવી. (શિવ સહિતા)

વિધવા સ્ત્રીઓના ધર્મો:

પતિ જીવતાં પતિવ્રતાએ એમનું ભાવે પતિ સેવા કરવી, ને પતિનું મૃત્યુ થયે પતિ સાથે અભિપ્રવેશ કરવો; એવી પ્રાચીન મહા વિધ્વોની આજ્ઞા છે. જે સ્ત્રી સ્વામીનું મરણ થયે અભિ પ્રવેશ કરે છે, તે અશ્વત્થી સમાન સારા આચરણવાળી થઈને સ્વર્ગ ભોંક પ્રાપ્ત પૂજ્ય છે. જ્યાં સુધી જે સ્ત્રી પતિનું મૃત્યુ થયે સતે પોતાના સ્ત્રી સ્વ અભિમાન નથી બાળતી ત્યાં સુધી તે ક્યારે પણ સ્ત્રી સ્ત્રીરૂપે જીવતી નથી.

મિત્રાદિશઃ

પતિ મરણ પામ્યા પછી તેની વિધવા સ્ત્રીએ બે કાળ કરવા હતાં છે. પ્રથમ સારી રીતે વિધવા ધર્મ પાળવો એકલે તો પતિની

સાથે બળી મરવું. જે સ્ત્રી પ્રજિતા મરણ મધી મધ્ય વિધવા ધર્મ પાળે છે, તે સ્ત્રી પોતાના પતિને પરશોકમાં મળીને સ્વર્ગલોકને પામે છે. અને અધારીએ સુવું. ત્રિધવા જે માટલા કે મધંગપર સુવે છે તો પોતાના પતિને નરકમાં તાંમે છે. વિધવા સ્ત્રીએ પોતાના ન્પતિને સુખ મળે એવી ઇચ્છાથી હમેશાં એક વ્રત બોજન કરવું, શરીર ઉપર સેવવું કે સુગંધી પદાર્થોનું મર્દન કરવું નહિ. તથા પાન ખાવું નહિ. સદૈવ ધોણુ વસ્ત્ર પહેરવું, એવી શાસ્ત્ર આજ્ઞા છે, છતાં જે વિરૂદ્ધ રીતે વર્તે છે તે શૈશ્વનામના મહા નર્કમાં પડી અસંખ્ય સંક-લોમાં આવી પડે છે. જે પુત્ર ન હોય તો ત્રિધવા સ્ત્રીએ દર્ભ તથા તિલકોદકથી હમેશાં પોતાના સ્વર્ગત્રાસી પતિનું તર્પણ કરવું. પોતાના અસરો અથવા કોમળા પિતા મરણ પામ્યા હોય તો તેનું નામ અને જોત્તા પિતાનું નામ પણ એવીને તિલ્ય તર્પણ કરવું તથા જ્ઞાનસ્વ આણવું.

શુદ્ધનારદીય પુરાણ.

સ્ત્રીએ પતિના મરણ મધી પ્રવિત્ર હૂત, મળ અને કળતો આહાર કરી, અથવા આદ્યહાર કરી, પોતાના દેહને ધોણુ કરવો, તથા બ્યબીચાર સુદ્ધિથી પરપુરવનું નામ પણ ઉચ્ચારવું નહિ. જેમ કલ્પકાંઠક ભાગે બ્રહ્મપિંડાદિ બ્રહ્મચારીઓ, પુત્ર વિનાતા છતાં પણ ઉત્તમ ગતિ પ્રાપ્ત થાય છે, તેમ પ્રવિત્ર મનુષ્ય તથા મધી આપાંડ બ્રહ્મચર્ય પ્રાપ્તકારી સારા સામકરવળી સ્ત્રી, પુત્ર વિનાતી છતાં પણ સ્વર્ગમાં જાય છે. પતિ મરી ગયા મધી જે પ્રવિત્રતા સ્ત્રી બ્રહ્મચર્ય માળે છે, તે પુત્ર વિનાતી હોય તો પણ બ્રહ્મચારીઓતી મેડે સ્વર્ગમાં જાય છે.

મહાભારત

વિવ્રતા સ્ત્રીએ કોટ્ટો પ્રાપ્તો, સંદા કુલદિ મંત્રણ કરવું તેજિત મુક્ત મહેરવાં, કાંસાના વાસણમાં જમવું, બેચાર બોજન કરવું, અને આંખો આંજવી, એટલાં વાનાંનો ત્યાગ કરવો; તથા નિ-ભ નાહીને ધોણાં વસ્ત્ર પહેરવાં; ક્રોધને છૂતવો. અને ધંધોને વશ કરવી.

શુદ્ધનારદીય સંહિતા.

જે લાચાર મના ચલિ લાકડી કુરમ્ભી હરી એવું સ્વર્ગદિ દિગ્ગ મોકવું સુખ યજે છે તે મદ સ્ત્રી છતાં સુખી ત્રિયોગમિત્તમાં પાડ્યા કરે છે. વિધવા સ્ત્રીએ આપામર કેશ રાખીને તેનો આંસોડો વાગતો નહિ કારણ કે આંસોડો જાળવાથી જોતો મરી ગયોતો પ્રતિ બંધનમાં મડે છે, માટે ત્રિધવા સ્ત્રીએ મહા પ્રમાણ જળાહિતગળી નાંખવા. તત્પર્ય એ છે કે, માયુ મુઝાવીતે કુરુષી રહે છે, તો તેને મરણપો વરમ્ભી હમેશાં ઓછો બચ રહે છે. ગરૂડ પુરાણ.

પ્રેષિત ભર્તૃકા સ્ત્રીનું કર્તવ્ય.

પતિ બહારગામ જવાને નિકળે ત્યારે સ્ત્રીએ અપશુકનનાં વસ્ત્રો બોલવાં નહિં, તેને ના પાડીને અટકાવવો પણ નહિં, તેમ તે વંખતે રહ્યું પણ નહિં પતિ પરદેશ ગયો હોય ત્યારે સ્ત્રીએ નિત્ય શરીર ઉપર તેલ વગેરે ચોળીને નહાવું નહિં પરંતુ શુદ્ધિને માટે સાધારણ સ્નાન માત્ર જ કરવું. તથા પતિના આયુષ્યની રક્ષા માટે નિત્ય સૌભાગ્ય વ્રતો કરવાં, પ્રેષિત ભર્તૃકા સ્ત્રીએ હમેશાં ધણાં ધન-રેણાં પહેરવાં નહિં પરંતુ થોડાંક માંગલિક આભુષણો જ ધારણ કરવાં તથા દેવતાઓની આરાધના કરવામાં અને પતિનું હિત કરવામાં લગ્ન પર રહેવું, જે પતિ ભરણુ પોષણુનો બંદોબસ્ત કરીને પરદેશ જાય તો જ્યાં સુધી પોતાનો પતિ પરદેશમાં રહે ત્યાં સુધી સ્ત્રીએ પતિજી-તાના નિયમો પાળીને રહેવું પરંતુ ભરણુ પોષણુને માટે કંઈ પણ બંદોબસ્ત કર્યા વિનાજ પરદેશ જાયતો પછી સ્ત્રીએ રેટીઓ કાંતીને અથવાતો બીજો નિર્દોષ ધંધો કરીને પોતાનો નિર્વાહ કરવો. પતિ પરદેશ જાય ત્યારે સ્ત્રીએ સાસુની પાસે સુવું, પરંતુ તેનાથી દુરથીજ જગ્યાએ સુવું નહિં; તથા દરરોજ પ્રયત્ન પૂર્વક પતિના સમાચારો મંગાવ્યા કરવા. સ્ત્રીએ પતિના કુશળ ખબર જાણવા માટે તેની પાસે હોતો મોકલવા; પ્રસિદ્ધ પ્રસિદ્ધ દેવોની પતિના કલ્યાણને માટે પ્રાર્થના પણ કરવી. શરીર પર ચંદનાદિક સુગંધી પદાર્થો લગાડવા નહિં કુલની માળા પહેરવી નહી, આંખમાં આંજણુ આંજવું નહિં, નખ કપાવવા નહિં; માર્યાના વાળને ઝોળીને બહુ શેભા કે દહારો કરવો નહિં તથા દાંતને રંગ વગેરે લગાડીને શેભાયમાન કરવા નહિ.

(બૃહન્નારદીય પુરાણ.)

દાંત કાઢીને ખડખડાટ હસવું નહિં પર પુરૂષોની સાથે મરક-રીઓ કરવી નહિં. પારકીં એછીઓ જોવી નહિં મરજી પ્રમાણે ભટકવું નહિં તથા પર પુરૂષના શરીર વડે પોતાનું શરીર દબાવ તેમ બેસવું નહિં, એક વસ્ત્ર પહેરીને ભટક્યા કરવું નહિં પરંતુ અંદર ચરણીઓ પહેરવો. નિલેજી રીતે એટલે માથા પરનો છેદો ઉતરી જાય અથવા તો ચોળી ખસી જાય તેમ ઉઠવું બેસવું નહિં તથા મરજી મુજબ ભટક્યા કરવું નહિં કારણ કે આ દોષો સ્ત્રીઓને હમેશાં દુઃખ દેનારા કહેલા છે.

(બૃહન્નારદીય પુરાણ.)

શ્રીઓની મોટાઈ.

પુરુષોને પ્રજા ઉત્પન્ન કરી આપવામાં મોટી ભાગ્યશાળી, વચ્ચે થી તથા અલંકારોથી પૂજવા લાયક અને ધરને શોભા આપનારી શ્રીઓ અને લક્ષ્મીઓ છે. ધરમાં તેની અને લક્ષ્મીની વચ્ચે કશો તફાવત નથી. પ્રજા ઉત્પન્ન કરવી. ઉત્પન્ન થયા પછી તેને ઉછેરીને મોટી કરવી અને દરરોજ ધરનાં કામકાજની તજજીજ રાખવી આટલા કામ પ્રત્યક્ષ રીતે ધરની ધણીઆણીને આધિન હોય છે. પ્રજા ઉત્પન્ન કરવી, ધરમાં અગ્નિશૈત્રાદિ ધર્મનાં કાર્યો થાય છે કે કેમ ? તેની ચોકશી રાખવી ધરનાં માણસની સેવા ચાકરી કરવી છોકરાંને લાડ લડાવવાં અને પિતૃઓને તથા પોતાના ધણીને સ્વર્ગ સમાન સુખ મળે તેમ કરવું. આ સર્વ બાબતો શ્રીઓનેજ આધીન છે. (મનુસ્મૃતી)

સુ પુરુષ જ્યાં સુધી પરણ્યો ન હોય ત્યાં સુધી અરવો કહેવાં-ય છે; કારણ કે એકલા પુરુષથી કંઈ પ્રજા ઉત્ત્ત કરી શકાતી નથી તે સ્ત્રીને પરણ્યા પછી પૂર્ણ થાય છે ત્યારે પ્રજાને ઉત્પન્ન કરી શકે છે એમ શ્રુતી કહે છે. વિદ્વાનો ધરને ધર કહેતા નથી પણ ગૃહિણી (સ્ત્રી) ને ધર કહે છે. ગર સુંદર હોવા છતાં પણ તે જો સ્ત્રી વિનમ્ર હોય છે, તો અરણ્ય સરખું થઈ પડે છે. જાડનાં મૂળ પાસે પણ વાસ કરનારાને સ્ત્રી હોય છે તો તેને જાડનું મૂળ પણ ઘેર ગણાય છે અને મહેલ છતાં પણ તેમાં જો સ્ત્રી હોતી નથી તો તે નિશ્ચય અરણ્ય ગણાય છે. બાર્યા, ધર્મ, અર્થ તથા કામની બાબત-માં પુરુષને સહાય કરનારી છે અને પરદેશ જતી વખતે વિશ્વાસ કરવા યોગ્ય પણ તેજ હોય છે. વળી રોગથી પીડાતા અને દુઃખ બામેલા દુઃખ પુરુષને, નિત્ય સ્ત્રીના સન્માન બીજું કોઈ મણુ આપધ નથી, જગતમાં પુરુષને સ્ત્રીના જેવું સંબંધી આધાર તથા ધર્મના ગૃહ કિરણમાં સહાય કરનાર બીજું કોઈ પણ નથી. આ લોકમાં સ્ત્રી, એ પુરુષનું અર્ધું અંગ તથા ઉત્તમોત્તમ મિત્ર છે. કારણ કે સહાય વિના પુરુષને આ જગત વિષે લોક વ્યવહારમાં સ્ત્રી સહાયતા કરનારી છે. પુરુષને અરણ્યમાં પણ એક સ્ત્રી વિસાગા રૂપ મનાયેલી છે તથા જેણે સ્ત્રી હોય છે તે પુરુષ વિશ્વાસ માત્ર ગણાય છે, માટે સ્ત્રી પુરુષને એક મોટા આદાર મનાયેલી છે. મહાભારત

શ્રીઓ પ્રસન્ન થવાથી કુળમાં વૃદ્ધિ થાય છે.

જે કુળમાં શ્રીથી તેના ભત્તાર સંતુષ્ટ રહે છે, અને ભત્તારથી શ્રી સંતુષ્ટ કહે છે, તે કુળમાં સદા કલ્યાણની વાસી થાય છે કારણ કે શ્રીઓ જે વસાથી તથા આશ્રયણથી પ્રસન્ન રહે નહિ તે તે પોતાના પતિને પણ પ્રસન્ન કરી શકે નહિ અને પતિ જે પ્રસન્ન ન રહે તો સંતતી એટલે પ્રેમ થાય નહિ માટે પતિએ શ્રીને પ્રસન્ન રાખવી શ્રી જે વસાથી તથા આશ્રયણથી પ્રસન્ન રહેછે, તેનું આપું કુળ દીપી નીકળે છે અને શ્રી જે પ્રસન્ન રહેતો નથી તો આપુંજ કુળ ઝાંખું પડી જાય છે. (મનુસ્મૃતિ. અ. ૩૦)

પતિના ગુણે શ્રીમાં આવે છે.

શાસ્ત્રેકત વિધિથી જે પુરૂષની સાથે જે શ્રી પરણે છે, તે પુરૂષના ગુણ હોય તેવા ગુણ તેની શ્રીમાં પણ આવે છે. જેમકે, નદી સમુદ્રની સાથે મળે છે ત્યારે સમુદ્રના ગુણો નદિમાં આવે છે અર્ધમાલા નીચ કુર્ચની પુત્રી હતી પરંતુ વપિષ્ઠ ઋષિને પરણેલી હતી, તથા સારંગી મંદપાળ ઋષિને પરણી હતી તે બન્ને શ્રીઓ પૂજ્ય પદવીને પામી હતી. આ શ્રીએ નથાબીજ ઘણી શ્રીઓ નીચ જનિમાં જન્મી હતી તો પણ પોત પોતાના સ્વામીના સારા ગુણોને લીધે જગતમાં મોટાઇને પામી હતી. (મનુસ્મૃતિ. અ. ૬.)

શ્રી કૃષ્ણે કહેલા પતિવ્રતાના ધર્મો.

પતિવ્રતાનાં યો ધર્મસ્તં નિવોધ વ્રજેશ્વર ॥

નિત્યં તું ભર્તર્યૌત્સુકયાત્તત્પાદોદ કમી પ્લિતમ્ ।

ભક્તિમાવેનં સતતં મોક્તવ્યં તદનુજ્ઞયા ॥

હે વ્રજેશ્વર, પતિવ્રતાઓનો જે ધર્મ છે તે હું તમને કહું છું તે તે સાંભળો. પતિવ્રતા કુલીન કાંતાઓએ હમેશાં પોતાના પતિને વિશે ભક્તિ રાખવી જોઈએ, હમેશાં તેનાં ચરણ કમળ ઘેર તે ચરણાદેક મોથે ચડવું તથા પીવું અને ભક્તિથી પતિને પ્રથમ જમાડી પછી તેની અણાથી પોતે જમવું.

વ્રતં તપસ્યાં દેવાર્ચાં પરિત્યજ્ય પ્રયત્નતઃ ॥

કૂર્યાચ્ચરણ સેવાં ચ સ્તવનં પરિતોષણમ્ ॥

પતિવ્રતાઓએ વ્રત તપસ્યા અને દેવ પૂજનને મુકી પોતાના

પતિનીજ પ્રયત્નથી પૂજા કરવી, તેનીજ સ્તુતિ કરવી અને તેનીજ પ્રસન્ન કરવા.

તદ્દક્ષિણં રિતે કર્મ ન કુર્યાદ્વૈરતઃ સતી ।

નારાયણા સ્પર્શરૂઢિ દયાયેત્ સતતં સતી ॥

સતી પોતાના પ્રાણનાથની જે કામમાં આજ્ઞા ન હોય તે કામ ઉપર વેર રાખી કદિ પણ કરે નહિ અને પતિને નારાયણ થી પણ અધિક ગણી તેનું ધ્યાન કરે.

વરભૂષાંધરં ચૈવ સુવેષ પુરુષ પરમ્ ॥

યાત્રા મહોત્સવે નૃત્યં નર્તકં ગાયનં વ્રજ ।

પર ક્રીડાં ચ સતતં નહિ પश्यति સુવ્રતા ॥

પતિવ્રતા સ્ત્રી વસ્ત્ર આભૂષણ ધારણા કરનાર પર પુરુષની સામું જોતી નથી. યાત્રા મહોત્સવ (મેળાં વિગેરે ઉત્સવો) જોવા જતી નથી, નર્તકને જોતી નથી, ગાયન જોતી નથી, અને પારકી રમત જોતી નથી.

યદ્દર્શ્યં સ્વામિનાં નિત્યમેત દેવ હિ યોષિતામ્ ।

નહિ ત્યજેત્તુ તત્સંગં ક્ષણમેવ ચ સુવ્રતા ॥

જે સ્વામી જમે છે તેજ પતિવ્રતા જમે છે અને ક્ષણ માત્ર પણ પોતાના પ્રાણ પતિથી પતિવ્રતા જુદી પડ્યા ઇચ્છતી નથી.

ઉત્તરે નોત્તરં દદ્યાત્સ્વા મિનશ્ચ પતિવ્રતા ॥

ન કોપં કુરુતે શુદ્ધા તાંડિતા ચાપિ કોપતઃ ॥

પતિવ્રતા પોતાના સ્વામીની સામી ઉત્તર પ્રત્યુત્તર કરવા તૈયાર થતી નથી એટલુંજ નહી પણ પોતાનો પતિ કોઈ વખત કોપથી મારે તોપણ પતિવ્રતા પોતાના પતિ ઉપર કોપ કરતી નથી.

હુધિતં ભોજયેત્કાંતં દદ્યાત્યાનં ચ ભોજનમ્ ॥

ન લોભયેત્તં નિદ્રાલું પ્રેરયેન્નૈવ કર્મસુ ॥

પોતાના પ્રાણપ્રિયને લુપ્ત લાગે ત્યારે તેને ઉત્તમ ભોજન નથી તૃપ્ત કરવા, તેમજ તરસ લાગે ત્યારે શીતલ સુગંધી જળ પાવું, તે નિદ્રામાં હોય તો તેને જાગડા નહીને કોઈ વખત કોઈ પણ તેને કામ પતાવડું.

પુત્રાણાં ચ શતગુણં સ્નેહં કુર્યાત્પતિ સતી ।

પતિર્બધુર્ગતિર્ભર્તા દૈવતં કુલયોષિતઃ ॥

સતી સ્ત્રી પોતાના પુત્ર ઉપર જે સ્નેહ સ્વાભાવિક હોય તેથી સોગણો અધિક પોતાના પ્રાણ પ્રિય ઉપર રાખે છે, કારણ કે કુલીન સ્ત્રીઓને બંધુરૂપ, ગતિરૂપ, ભરણ પોષણ કરનાર રૂપ અને દૈવત રૂપ પણ પતિજ છે.

શુભંદૃષ્ટ્વા સુધાતુલ્યં કાંતં પश्यति सुंदरी ।

सस्मितं वदनं कृत्वा भक्तिभावेन यन्नतः ॥

પતિવ્રતા સ્ત્રી ભક્તિ ભાવથી હસતું મુખ કરી પોતાના પ્રાણ પતિને અમૃતની પેડે જુવે છે એટલે જેમ અમૃત જોતા દૃષ્ટિ પતિને નિરખતાં તૃપ્ત થતી નથી.

પતિવ્રતા મહિમા.

पुरुषाणां सदृशं च सती स्त्री च समुद्धरेत् ।

पतिः पतिव्रतानां च मुच्यते सर्व पातकात् ॥

સતી સ્ત્રી હજાર પુરૂષનો ઉદ્ધાર કરે છે. પતિવ્રતાનો પતિ સર્વ પાપથી મુક્ત થાય છે.

नास्ति तेषां कर्मभोगः सतीनां व्रतते जंसा ।

तवासाद्धं च निष्कर्म्मो मोदते हरिमंदिरे ॥

સતિ સ્ત્રીના પતિને સતીના વ્રતના તેજથી કર્મ ભોગવતું પડતું નથી તેનો નિષ્કર્મ થઈ પોતાની પતિવ્રતા સ્ત્રી સાથે વિષ્ણુ લોકમાં સુખ ભોગવે છે.

पृथिव्यां यानि तीर्थानि सती पादेषु तान्यपि ।

तेजश्च सर्वदेवानां मुनीना च सतीषु च ॥

પૃથ્વીમાં જેટલાં તીર્થ છે તે સતીના ચરણમાં છે અને સર્વ દેવ તથા સર્વ મુનિયોનું તેજ પણ સતી સ્ત્રીઓમાંજ રહેલું છે.

तपस्विनां तपः सर्वं व्रतिनां यत्फलं व्रत ।

दाने फलं यद्वातृणां तत्सर्वं तासु संततम् ॥

તપસ્વિયો ના સર્વ તપનું ફલ, વ્રતગાળના સર્વ વ્રતોનું ફળ અને દાતાના સર્વ દાનોનું ફળ સતી સ્ત્રીઓ વિશે રહે છે.

સ્વયં નારાયણઃ સંસુર્વિધાતા જગતા મપિ ।

સુરાઃ સર્વે ચ મુનયો ભીતાસ્તાભ્યશ્ચ સંતતમ્ ॥

શ્રી નારાયણ, શ્રી શંકર, શ્રી બ્રહ્માજી, સર્વે દેવ, અને સર્વ મુનિઓ તથા લોકો સતી સ્ત્રીની સદૈવ ભય પામે છે.

સતીનાં પાદરજસા સદ્યઃ પૂતા વસુંધરા ॥

પતિવ્રતાં નમસ્કૃત્ય મુચ્યંતે પાતકાન્નરઃ ॥

સતીના ચરણાની રજથી પૃથ્વી તરત પવિત્ર થાય છે. પતિવ્રતાને નમસ્કાર કરવાથી માનુસ પાપથી મુક્ત થાય છે.

ત્રૈલોક્યં મસ્મસાત્કર્તુ ક્ષણેનૈવ પતિવ્રતા ।

સ્વતેજસા સમર્થાસા મહા પુણ્યવતી સદા ॥

મહા પુણ્યવાળી પતિવ્રતા જે કંપ કરે તે પેતાના તેજથી ક્ષણ માત્રમાં ત્રણ લોકને પણ બાળી બસ કરવાને સમર્થ છે.

સતીનાં ચ પતિઃ સાધુઃ પુત્રો નિઃશંક એવ ચ ॥

નહિ તસ્ય ભયં કિંચિદેવેભ્યશ્ચ યમાદપિ ॥

પતિવ્રતાનો પવિત્ર પતિ અને પવિત્ર પુત્ર નિશંક રહે છે. તેને દેવથી કે યમથી કાંઈ પણ ભય નથી.

શતજન્મ પુણ્યવ્રતાં ગેહે જાતા પતિવ્રતા ।

પતિવ્રતાપ્રસુઃ પૂતા જીવન્મુક્તઃ પિતા તથા ॥

હજારો જન્મથી જે પુણ્યવંત હોય તેના ઘરમાં પતિવ્રતા જન્મ લેછે. પતિવ્રતાની માતા તે પુત્રીના જન્મથી પાવત્ર થાય છે અને પિતા જીવન્મુક્ત થાય છે.

પતિ પૂજા અથવા સ્તવન.

સતી સ્ત્રી પ્રાતરુત્થાય ત્વક્ત્વા ચ રાત્રિ વા સસી ॥

ભતરિ ચ નમસ્કૃત્ય કરોતિ સ્તવનં મુદા ॥

સતી સ્ત્રીએ પ્રાતઃકાળમાં ઉઠી રાત્રિનાં વસ્ત્ર ઉતારી બીજાં વસ્ત્ર પેરી પોતાના પ્રાણ પ્રિયને પ્રણામ કરી તેની સ્તુતિ કરતી.

ગૃહકાર્યં તતઃ કૃત્વા સ્નાત્વા ધૌતે ચ વા સસી ॥

ગૃહીત્વા શુક્લપુષ્પં ચ ભક્તિઃ પૂજયેત્પતિમ્ ॥

ઘરનું કામકાજ કરી લઈ સ્નાન કરી ધોએલ વસ્ત્ર પેરી ધોળું પુષ્પ હાથમાં લઈ ભક્તિથી પોતાના પતિની પૂજા કરતી.

સ્નાપયિત્વા સુપૂતેન જલેન મિર્મિલેન ચ ॥

તસ્મૈ દત્વા યૌતવસ્ત્રં તત્પાદૌ ક્ષાલયેન્મુદા ॥

પવિત્ર અને નિર્મળ જગથી પોતાના પતિને ક્ષ્ણાતી તેને ઘોઝેલ વસ્ત્ર પેરાવા આપી તેના પગ પતિવ્રતાએ હાથથી ધોવા.

આસને વાસયિત્વા ચ દત્વા ખાલે ચ ચંદનમ્ ॥

સર્વાંગલેપનં કૃત્વા દત્વા મમ્લયં ગલેપિ ચ ॥

આસન ઉપર બેસારી કપાળમાં ચંદન કરી સર્વજે ચંદન લેપ કરી ગલામાં પુષ્પની માળા પેરાવવી.

સામ વેદોક્ત મંત્રેણ મૌગદ્રવ્યૈઃ સુગોપમૈઃ ॥

સંપૂજ્ય ભક્તિતઃ કાંતૌ સ્તુત્વા ચ પ્રણમેન્મુદા ॥

સામ વેદમાં કહેલ જે નીચે મંત્ર છે તેથી અમૃત જેવા ભોગના પ્રણયોથી ભક્તિવડે પૂજા કરી સ્તુતી કરી હાથથી પ્રણામ કરવા.

ઓમ્ નમઃ કાંતાય શાંતાય સર્વ દેવાશ્રયાય સ્વાહા ॥

इत्यनेनैव मंत्रेण दत्वा पुष्पं च चंदनम् ॥

पाद्यार्घ्यं धूपदीપौ च ब्रह्म नैवेद्यं मुक्तामम् ॥

ઉપર કહેલા મંત્રથીજ પુષ્પ ચંદન, પ્રાદા, અર્ધ્ય, ધુપ દીપ અને ઉત્તમ નૈવેદ્ય અર્પણ કરવું.

जलं सुवासितं शुद्धं तांबूलं च सुवासितम् ॥

दत्त्वा स्तोत्रं પ્રટે કમ્પત્કૃતં તૈ પાદસમેત્ર ચ ॥

સુમધથી સુવાસિત જળ તથા સુવાસિત તાંબૂલ અર્ધ્ય કરી પાડે કરેલે પતિના સ્તોત્રનો માહ કરવો.

પતિ પૂજા કર્યાબાદે મંત્રથી સ્તોત્ર.

ॐ नमः कान्ताय भर्त्रे त्वं शिरसिंद्र स्वरूपिण ॥

नमः शान्तस्य ह्यं ताय सर्व देवाश्रयाय च ॥

માર્ગ બરણ પોપણ કરનાર, મારા મસ્તકના સુડા મણિ રૂપ, મનને શાંત રાખનાર, હૃદયોત્તર સ્વપનાર અને સર્વ દેવતા આશ્રય રૂપ મારા પ્રાણ વક્ત્રબલે હું પ્રણામ કરું.

तप्तो हस्तस्वरूपाय सति प्रणामसाय न ॥

નમસ્કાય ત્વં પ્રણામસ્ય દેવાશ્રયાય ને નમઃ ॥

બ્રહ્મારૂપે, શિવરૂપે, નર્મકે લીધકે, પૂજના લાયક અને હૃદયમાં
આધાર રૂપ મોરા પ્રાણ પ્રિયને હું પ્રણામ કરું.

પર્વેષાણાધિ દેવાય ચં હુષસ્તોરે કાર્યે ચં ॥

જ્ઞાનાધારાય પત્રીનાં પરમાનંદ રૂપિણે ॥

મોરા પાંચ પ્રાણના અધિ દેવરૂપ, મારાં નેત્રના રત્ન રૂપ; મારા
જ્ઞાનના આધાર રૂપ, અને પરમ આનંદ રૂપ મારા પ્રાણ પ્રિયને હું
પ્રણામ કરું.

પતિબ્રહ્મા પતિવિષ્ણુઃ પતિદેવ મહેશ્વરઃ ॥

પતિશ્ચ નિર્ગુણાધારો બ્રહ્મરૂપ નમોસ્તુ તે ॥

પતિ બ્રહ્મારૂપ છે, પતિ વિષ્ણુ રૂપ છે અને પતિજ મહેશ્વર
રૂપ છે. નિર્ગુણના આધાર રૂપ પરબ્રહ્મ પણ પતિજ છે માટે હું
આપને પ્રણામ કરું.

સમસ્થ ભગવાન્ દોષં જ્ઞાનાજ્ઞાન કૃતં ચ યત્ ॥

પત્રીવંશો દયાસિંધો દાસીદોષં સમસ્ત્વમ્ ॥

હે ભગવાન? જાણતાં અજાણતાં જે કાંઈ મોશધી દોષ થયો
હોય તે ક્ષમા કરો હું પત્રી બંધો. હે દયાસિંધો. હું આપની દાસી
હું માટે મોશ અપરાધ ક્ષમા કરો આ સ્તોત્રનો પાક મુનિપત્નિજી.
અમે જેવું પત્નિજી પણ હમેશ કરેછે. સર્વ પતિવ્રતાઓને આ સ્તોત્ર
પરમ કલ્યાણકારક છે.

શીલધર્મી કુળીમ સ્ત્રીઓએ નિત્ય એ પ્રમાણે પોતાના પતિનું
પૂજન કરીને તેમના જમ્યા પછી જમવું. પતિને જ્યારે પ્રદેશ જવુંપડે
ત્યારે તેમની છાત્રીનું પૂજન કરીને, અને છાત્રી ન હોય તો પોતાના
મમથી એતરમાં તેમના સ્વરૂપનું ધ્યાન કરી મનસિક પૂજન કરીને,
બોજનમંજી વિશે 'હવે પોતે ત્યાં જમ્યા હશે' એમ અનુમાન કરી
જમવું.

ઉપરના પતિ પૂજન વિશે કેટલાક મનુષ્યો એમ માને છે કે-
'પતિનું પૂજન કરવું તે કાંઈ અદ્ભુત-પુરુષો પૂજન કરવું એ નહિ,
પણ તેમની આંતરે પાળવી; તેમની છાત્રાને અનુસરી વર્તવું, ત્યાં
તેમના ઉપર પ્રીતિ-ભાવ રાખવી, એ પૂજન કહેવાય છે,' પણ આ
તેમનું મોખનું સાચું, અમુકને અને હોય દષ્ટિથી જોતાં ઉલટું છે.
સાચીમા પણ અદ્ભુતપુરુષો પૂજન કરવાનું કહ્યું છે, અને તેમ

કરવાથી પતિનો પતિપર અસાધારણ સ્નેહ બધામ છે. જેથી પર-
સ્પરના અંતરમાં વિરોધિભાવના સંસ્કાર દ્રવ્યની વૃદ્ધિ ન થવાથી
તેમને ક્યારે પણ કંચેશ-કુસંપનો અવસર ન આવતાં બન્ને સ્ત્રી-પુરુષનું
મત એકતા પામે છે. પતિનું પૂજન કરવાના વિનયવાળી સ્ત્રી કદાપિ
કડક સ્વભાવવાળી થઇ યોગ્ય નિયમવાળી થાય છે કે જેથી તેનાં
સંબંધિઓમાં પણ તે સારી કીર્તિ પામે છે. વિનયવતી સ્ત્રીનો પતિ
શુણ્યવાન કે ગુણ વગરનો, ક્રોધી કે શાંત અને મૂર્ખ કે પંડિત કૃર
કે કપટિ, હુંચો કે લક્ષ્મી હોય છે, તોપણ તે તેનાપર સદા પ્રસન્ન
રહી, ક્યારે પણ તેનાથી વિરુદ્ધ વર્તતો નથી; જેથી પ્રત્યેક કાર્યમાં
તે બન્ને સ્ત્રી-પુરુષ એકતાથી વર્તતાં હોવાથી વિચારે પણ મગતાં
હોય છે, તેથી તેમનો ગૃહન્યવહાર મનુષ્યોમાં વખાણુ લાયક ઉત્તમ
પ્રકારે ચાલે છે, અને તેઓ સંસારમાં પૂર્ણ સુખ ભોગવતાં ગૃહસ્થા-
શ્રમનો ઉત્તમ લાભ લઈ, બન્ને દંપતી (સ્ત્રી-પુરુષ) સ્વર્ગાદિ પરલોકના
સુખમાં પણ સદભાગી થાય છે. નિત્ય પતિ પૂજન કરવાના નિયમ
વાળી સ્ત્રીની વૃત્તિઓ હમેશ પોતાના સ્વામી અભિ મુખ્ય વળેલી રહે
છે. જેથી તેના મનમાં પતિ વિષે અનન્ય ભાવનો ઉદય થવાથી
અંતઃકરણમાં નિર્મળતા આવે છે; જેથી તે શાંત અને પ્રૌઢ વિચાર
વાળી થાય છે, અને તેથી બીજી કુટિર સ્ત્રીઓની પેઠે દુરાચરણ
થવાનો સંભવ સ્વપ્ને પણ રહેતો નથી, તેથી તે સ્ત્રી, બીજી સ્ત્રીઓને
શિક્ષણ અથવા સદુપદેશ આપવામાં પણ યોગ્યતાવાળી ગણાય છે.
જે જે સ્ત્રીઓ પતિનાથી વિમુખ થઇ નિરંતર પરિતાપ પામ્યા કરેછે,
તથા પતિથી ત્યજી પોતાનો સ્વાર્થ બગાડતાં અનેક અસહ્ય દુઃખો
ભોગવે છે, તે સદ્ગુણ અંદન-પુષ્પથી પૂજન ન કરવાનોજ પરિણામ
છે. માટે પોતાનું હિત ઇચ્છનાર સુજ્ઞ સ્ત્રીઓએ, પોતાનું પાર્શ્વમહલ
(લગ્ન) થયા પછી જ્યારથી પતિના ઘરમાં રહેવું થાય ત્યારથી ઉપર
પ્રમાણે પોતાના સ્વામીનું પૂજન કરીનેજ જમવાનો નિયમ રાખવો.

આ પ્રમાણે પતિપૂજનનું માહત્ત્વ આપણા પ્રાચીન ઋષિ
મુનિઓએ ધર્મ શાસ્ત્ર અને પુરાણાદિ ગ્રંથોમાં ઘણા ઘણા પ્રકારે
વર્ણવેલું છે, તેમજ આપણા ભરતખંડની મહાસતિઓમાં ગણાયેલી
દેવહુતી, અનુસયા, અરુંધતી, લોપામુદ્રા, મૈત્રેયી, નર્મદા,
યધા, સીતા, તારામતી, સુલોચના, આદિ અનેક ઋષિપત્ની-
રાજ્ય પત્નીઓએ પણ પતિપૂજન કરેલું છે. માટે મિથ્યા લોકાપવાદના
બંધથી કિવાપામર મનુષ્યોથી ચંચા થવાની બીકથી બાળા, તરુણી,

પતિ મહિમા તથા તેના પ્રતિ કર્તવ્ય કર્મ (૧૦૬)

અને પ્રેરકા સ્ત્રીઓએ ન ડરતાં પોતાના આચર કર્તવ્ય રૂપ પતિ-
પૂજન કરીને જનમાનો નિયમ રાખવો જોઈ.

પતિ મહિમા તથા તેના ૩ કર્તવ્ય કર્મ.

તીર્થ સ્નાનાર્થિની નારી પતિપાદોદકં પિવેત્ ॥

શંકરાદપિ વિષ્ણોર્વા પતિરેકોધિકઃ સ્ત્રિયઃ ॥

તીર્થસ્નાન કરવાની ઇચ્છા રાખનારી સ્ત્રીએ પતિના પગનું પાણી
પીવું. કેમકે શિવ અથવા વિષ્ણુ કરતાં પણ સ્ત્રીને એક પોતાનો પતિ
વધારે છે.

વ્રતોપવાસ નિયમં પતિમુદ્ગ્રહ્ય યા ચરેત્ ॥

આયુષ્યં હરતે મર્તુર્પૂના નિરયમૃચ્છતિ ॥

જે સ્ત્રી પતિને ઉદ્ગ્રહન કરીને એટલે તેની રમ વગર વ્રત
ઉપવાસ કે નિયમ કરે તે પોતાના પતિના આયુષ્યને ઓછું કરે છે
અને મુવા પછી નરકમાં જાય છે.

ઉક્તા પ્રત્યુત્તરં દયાયા નારી ક્રોધ તત્પરા ॥

સરમા જાયતે ગ્રામે મૃગાન્તી નિર્જને વને ॥

સ્વામી કાંઈ કહે તો જે સ્ત્રી ક્રોધ કરીને તેને સામે ઉત્તર
આપે છે તે સ્ત્રી ગામમાં કુતરી થાય છે અને ઉજડ વનમાં ગીયા-
ળ થાય છે.

સ્ત્રીणां हि परमश्रेको नियमः समुदाहृतः ॥

अभ्यर्च्य चरणौ मर्तुर्भोक्तव्यं कृत विश्वयम् ॥

સ્ત્રીઓનો એજ એક ઉત્તમ નિયમ કહેલ છે કે પતિના ચરણની
અવશ્ય પૂજા કરીને જમવું.

उच्चासनं न लेवेत् न व्रजेत्पर वेदपशु ॥

न त्रपाकर वाक्यानि वक्तव्यानि कदाचनं ॥

ઉચ્ચે આસને બેસવું નહિ, પારકે ઘેર આથડવું નહિ, અને
કદિ પણ શરમ આવે એવાં (ઉગાડાં કે હલકાં) વચનો બોલવાં નહિ.

अपवादो न वक्तव्यः कलहं दूरतस्त्यजेत् ॥

गुरुणां सन्निधौ कापि नोच्चैर्ब्रूयान्वा हसेत् ॥

ખોટી આળ કોઇને ચડાવવી નહિ, જકજીયાનેરતો દેવો અને ગુરુ જનો આગળ કાંઈ પણ ઉચે સ્વરે બોલવું કે હ-સવું નહિ.

પતિથી વિરૂદ્ધ વર્તનારી સ્ત્રીનું કર્તવ્ય કળ.

યા મત્તારં પરિત્યજ્ય રહશ્ચરતિ દુર્ગતિઃ ॥

ઉલૂકી જાયતે કૂરા વૃક્ષકોટર શાયિની ॥

જે સ્ત્રી પતિને તજી દેખે નહારે માર્ગે ચાલે છે તે નહારી ચાલની અને કૂર સ્વભાવની સ્ત્રી, ઝાડના કોટરમાં (પોલાણમાં) રહેનારી ધુવડી થાય છે.

તાડિતા તાડિતું ચેચ્છેત્તા વ્યાઘ્રી વૃષદં શિકા ॥

કટાક્ષયતિ યાન્યં વૈ કેકરાક્ષી તુ સામવેત્ ॥

પતિએ મારી હાથ તો જે મમી મારવાને ઇચ્છા કરે તે વા-ધણ અને બિલાડી થાય છે તથા જે સામું આડી આંખે જુવે છે તે ત્રાંસી અથવા ઉંધી આંખવાળી થાય છે.

યા મત્તારં પરિત્યજ્ય મિષ્ટમશ્નતિ કેવલમ્ ॥

ગ્રામે વા મૂકરી ભૂયાદ્વલ્ગુવાપિ સ્વવિદ્મુન્ના

જે સ્વામીને મેલીને એકત્રી મીઠું મીઠું ખાઈ લે છે તે સ્ત્રી ગામમાં જુડણીનો જન્મ લેછે અથવા પોતાની વિષ્ણુ ખાનારી વડ-વાનરી થાય છે.

યા ત્વંકૃત્યા પ્રિયંબ્રુતે મૂકાસા જાયતે સ્વલુ ॥

યા સપત્નીં સદેષ્યેત દુર્મગા સા પુનઃ પુનઃ ॥

જે સ્ત્રી પતિને ટુંકારો કરીને કડવું વચન કહે છે તે નક્કી મૂંગી અથવા કાલી થાય છે અને જે સદૈવ શોકયનો ખાર કર્યા કરે છે તે વારંવાર દુભાંગીણી થાય છે.

દૃષ્ટિં વિલુપ્ય ભર્તૃર્યા કંચિદન્યં સમીક્ષતે ॥

કાળા ચ વિમુક્તી ચાપિ કુરુપા ચાપિ જાયતે ॥

પતિની નજર ચુકાવીને જે બીજા કોઇને જુવે છે તે સ્ત્રી કાંથી, વાંકા મોઢાવાળી અને કરપડી થાય છે.

પતિ સેવા વિધી તથા મહાત્મ્ય.

બાણાદાર્યાં તમાલોક્ય ત્વરિતા ચ જલાશનૈઃ ।

તાંબૂલૈર્વ્યજનૈશ્ચૈવ પાદસંવાહનાદિભિઃ ॥

તથૈવ ચાદુવચનૈઃ સ્વેદસંનોદનૈઃ પરૈઃ ॥

યા પ્રિયં પ્રીણયેત્પ્રીતા ત્રિલોકી પ્રીણિતા તયા ॥

બહારથી પતિને આવતો બેઠને જે સ્ત્રી ઉતાવળી ઉતાવળી પાણી અને ખાવાનું આપીને; તાંબુલ આપીને, પવન નાંખીને; પમ અંખી કરીને તેમજ બેઠ મટાડે તેવાં મનોહર વચનો બોલીને જે તેને પ્રીતીથી પ્રસન્ન કરે છે તે સ્ત્રીએ આખી ત્રિલોકી પ્રસન્ન કરી છે.

મિતં દદાતિ હિ પિતામિતં આતામિતં સુતઃ ॥

અભિતસ્ય હિ દાતારં ભાર્તારં પૂજયેત્ સદા ॥

પિતા, બાપ અને પુત્ર એ સર્વે થોડુંકે આપનારા છે અને પતિ તે! સર્વસ્વ આપનાર છે તેની નિરંતર પૂજા કરવી.

ભર્તાદેવો ગુરુર્ભર્તા ધર્મ તીર્થ વ્રતાનિ ચ ।

તસ્માત્ સર્વં પરિત્યજ્ય પતિમેકં સમર્ચયેત્ ॥

સ્ત્રીને જે પતિજ દેવ છે, પતિજ ગુરુ છે, અને પતિજ ધર્મ, તીર્થ તથા વ્રતરૂપ છે, એટલા માટે સવને છોડી દહને એક પતિની જ સેવા કરવી.

પતિવ્રતા મહિમા.

ધન્યાસા જનની લોકે ધન્યોડસૌ જનકપુનઃ ।

ધન્યઃસ ચ પતિઃ શ્રીમાન્ યેષાંગેહે પતિવ્રતા ॥

જેઓના ધરમાં પતિવ્રતા હોય તે માતાને ધન્ય છે, તે પિતાને ધન્ય છે, અને તેના શોભાયમાન પતિને ધન્ય છે.

પિતૃવશ્યા માતૃવશ્યાઃ પતિવંશ્યાસ્ત્રીપસ્રયઃ ॥

પતિવ્રતાયાઃ પુણ્યે ન સ્વર્ગ સૌખ્યાનિ મુંજતે ॥

આપના વંશના, માતાના વંશના અને પતિના વંશના ત્રણ ત્રણ પુરુષો પતિવ્રતાના પુણ્યને લીધે સ્વર્ગનાં સુખો ભોગવે છે.

પતિવ્રતાયાશ્ચરણૌ યત્ર યત્ર સ્પૃશેઽહુવમ્ ।

તત્રેતિ ભૂમિર્મન્યેત નાત્ર મારોસ્તિ પાવની ॥

બાં બાં પતિવ્રતાનો પગ પૃથ્વીને સ્પર્શ કરે ત્યાં ત્યાં પતિ-
વ્રતાનો પગ પૃથ્વીને સ્પર્શ કરે ત્યાં ત્યાં પૃથ્વી એમ માને છે કે
મને ભાર નથી થતો પણ પવિત્ર થાઉં છું.

विम्यत्पतिव्रता स्पर्शं कुरुते भानुमानपि ॥

सोमो गंधवहश्चापि स्वपावित्र्याय नान्यथा ॥

સૂર્ય ચંદ્ર અને પવનની પણ બીજી કાંઈ નહિ માત્ર પોતે પ-
વિત્ર થવા માટેજ બીતા બીતા પતિવ્રતાનો સ્પર્શ કરે છે.

आपः पतिव्रता स्पर्शा मभिलष्यन्ति सर्वदा ॥

अद्य जाड्यविनाशो नो जातास्त्वद्यान्यपावनाः ॥

પાણી પણ પતિવ્રતાના સ્પર્શની નિરંતર દગ્ગા રાખે છે અને
ધારે છે કે ' આજ અમારૂં જડ પણું નાશ થયું અને આજ અમે
અન્યને પવિત્ર કરનાર થયા. '

गृहे गृहे न किं नार्या रूपलावण्यगर्विताः ॥

परं विश्वेशभक्त्यैव लभ्यते स्त्री पतिव्रता ॥

શું ઘેર ઘેર રૂપનાં લાવણ્યથી ગર્વ પામેલી સ્ત્રીઓ નથી; ધ-
ર્મી છે. પરંતુ પતિવ્રતા સ્ત્રી તો વિશ્વેશ્વરની ભક્તિથી મળે છે.

भार्यामूलं गृहस्थस्य भार्यामूलं सुखस्य च ॥

भार्या धर्म फलावाप्त्यै भार्या संतानवृद्धये ॥

ગૃહસ્થાશ્રમનું મૂલ સ્ત્રી છે, સંસારના છુપનું મૂલ સ્ત્રી છે,
તથા સ્ત્રીના ધર્મના ફળો મેળવવા માટે અને સંતાનની વૃદ્ધિ થવા
માટે ઉપયોગી છે,

परलोकस्त्वयं लोको जीयते भार्य या द्वयम् ॥

देव पित्र तिथीज्यादि ना भार्य कर्म चार्हति ॥

આ લોક અને પરલોક એ એય સ્ત્રી વડેજ જીતાય છે. સ્ત્રી
વગરનો પુરુષ દેવ પિતૃ, અતિથિ અને ઈશ્વર પૂજા વિગેરે કર્મ કર-
વાને યોગ્ય નથી.

गृहस्थः स हि विज्ञेयो यस्य गेहे पतिव्रता ॥

ग्रसतेऽन्या प्रतिपदं राक्षस्या जरया यथा ॥

પતિવ્રતા પાળવા વિષે સ્ત્રીઓને શિખામણુ ગરબી ૧૧૩

જેના ધર્મ પતિવ્રતા હોય તેમ ગૃહસ્થ બન્યો તે રાક્ષસી જેની
ગરબી જેમ લોકોને મળી, જમ તેમ પતિવ્રતા ન લેય, તેવી સ્ત્રી પતિને
ગળી જાય છે.

યથા ગંગાવગાહેન શરીરં પાવન ભવેત્ ॥

તથા પતિવ્રતા દૃષ્ટયા શુભ યા પાવને ભવેત્ ॥

જેમ ગંગામાં ન્દાવાથી શરીર પવિત્ર થાય છે તેમ પતિવ્રતા
ની પવિત્ર દૃષ્ટિ પડવાથી શરીર પવિત્ર થાય છે.

ઇતિ કાશીખંડમાં વ્યાસ સુત સંવાદે શ્રી સુર ગુરુ સતી સ્મૃતિઃ સમાપ્ત.

પતિવ્રતા પાળવા વિષે સ્ત્રીઓને શિખામણુ ગરબી.

(રાગ ગરબી. આવેને નંદલાલ રમવા આવેને રે.—)

સમજીને શન સલૂણી, પતિવ્રત પાળોને રે,
બાળે પતિને રે બાળો; પતિવ્રત પાળોને રે,
ઉભય કુળોનો ઉદ્ધાર તો કરશે, પ્રાણપતિ પ્રભુ સમ મને ધરશે;
સત્ય શીયગ અનુસરસો; પતિ પાળોને રે,
પહેલાં પતિથી પ્રમાતે રે જગો, દેહ તણ્યા મળ સદ્ગુણારે ત્યાગો;
ધરને સુધારવા લાગો; પતિવ્રત પાળોને રે;
પૂજન વસ્તુ સંભારીને રાખો, સ્વામિ સ્વામિ નિજ મુખથીરે બાખો;
સ્વર્ગ તણું સુખ આપો; પતિવ્રત પાળોને રે,
સ્વામીને જગતઃ જાણીને વંદો, આજ્ઞાને તમો તજ સહુ, હંદો
ધરના સુધર્યે આનંદો પતિવ્રત પાળોને રે,
સામગ્રી ધરતી સત્તા સમ સજશે, પતિના અજીઠા કવલ મુખ બજશે,
પતિનેજ પુજ્ય સમજશે; પતિવ્રત પાળોને રે;
બરતું ને શિવતું સુધગું રે જાણો, આરક જવક ગૂનમા રે આણો
સતિઓની વાતો વખાણો; પતિવ્રત પાળોને રે.
સાયંકાળે પણ એમ વિચારો, દેવ પૂજ પતિ પૂજ સ્વીકરો,
બોજન સરસ સુધારો; પતિવ્રત પાળોને રે,
શયન મંદિરમાં સ્વામિને સેવો, સંસારી સુખડાંતો લાવો રે લેવો
અન્ય આચાર ન એવો પતિવ્રત પાળોને રે;
તીર્થ ન ખીજું સતી કદિ જાણે, પતિ ચરણોદક પાન પ્રમાણે
એમ શ્રી કૃષ્ણ વખાણે, પતિવ્રત પાળોને રે,

પતિવ્રતાના તપોબળનો પ્રભાવ વિશે વૃંદા રાક્ષસી
હાલ જે તુલસી રૂપે પુબ્ધ છે તેનું વૃત્તાંત.

પૂર્વે કોઈ એક રાક્ષસની વૃંદા નામે સ્ત્રી હતી તે મહા સતી
અને ખરું પતિવ્રત પાળનારી હતી, એનાં તપોબળથી રાક્ષસનું
જેર એટલું તો વધી ગયું કે તે કોઈથી ખીતો નહીં એનું કારણ તે-
ની સ્ત્રીના તપોબળનું ફળ હતું જે સ્ત્રી પતિવ્રતા હોય, તેના પતિને
ત્રેસોક્યમાં જીતનાર કે મારનાર કોઈજ નથી. આ રાક્ષસ ધણાઓ
સાથે ચડાઈ કરી તેમાં કોઈ પણ ઠેકાણે એને વિધ્ન ન થયું, તેથી
નિરવિધ્ન પણે મોટાં રાજ્યો જીતતો ગયો એમ કરતાં તેણે છેવટે
ઈંદ્ર દેવતા ઉપર ચડાઈ કરી તે પોતાની સ્ત્રીના તપોબળથી સ્વર્ગ
પણ એને હાથ આવ્યું, અને ઇંદ્રાદિ સધળા દેવો જીવ લઈને નાઠા.
બાગીને સધળા જંગલમાં એકઠા થઈ તેનો વિચાર કરવા લાગ્યા કે
આપણે હવે શું કરવું. પછી એક મત થઈ બ્રહ્મા આગળ જવાનો
વિચાર કરી ત્યાં જઈ સર્વ વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યું, અને વિનતી કે
રી કે મહારાજ અમારી રક્ષા કરો બ્રહ્માએ કહ્યું કે કાંઈ શીકર ન-
હિં, તમે ખિશો નહિ હું પોતે તેની સાથે લડવા આવું છું. પછી
બ્રહ્મા પોતાના અનુજ્ઞે તથા અસ્ત્ર શસ્ત્ર સાથે યેષને જંગ કરવા
ચડ્યા. ત્યાં જઈ મહાંચ્યા, અને યુદ્ધને માટે સિંદનાદ કર્યો. રાક્ષસ
તો ત્યાર થઈ એકો હતો તે તરત બાહાર નિકળ્યો, અને યુદ્ધ શરૂ
થયું બ્રહ્મા આદિ દેવતાઓએ પોતાનું જેર ધણુંએ ચલાવ્યું. પણ
રાક્ષસ તે કશી પ્રકારે પરાભવ થયો નહીં અને પોતા તરફના લ-
શ્કરમાં ધણાં માણસોનો ઘાણ નીકળી ગયો, ધણાક નાસી ગયા,
અને દેવતાઓ સધળા ઝાંખા થઈ જોવા લાગ્યા, તેટલામાં રાક્ષસે
એક બયાનક ગર્જનાટી કરીને કહ્યું કે, તમે જીવ લઈને અહિંથી
ઝટ બાગી જાઓ, નહીં તો હું તરત તમારો પ્રાણ લઈશ. એ સાં-
ભળીને બ્રહ્માદિક દેવતાઓ, સર્વ બાગી ગયા. અને છેટે જઈ
બધાઓ એકઠા થઈ વિચાર કરવા લાગ્યા કે હવે શું કરવું; છેવટે
એક મતે ઠરાવ્યું કે આપણે શ્રી શંકર પાસે જઈએ. એ મહાદેવજી
આપણી વારે ચડશે પછી સર્વ ત્યાં ગયા. અને સધળું વૃત્તાંત વિદીત કરી
કહ્યું કે, મહારાજ અમારી સાક્ષતા કરો. આતો ભોળા શંભુ તરત
તે રાક્ષસ ઉપર કોપ્યા, અને કહ્યું કે હમણા એના સો વર્ષ પુરા
કરીએ, એમ કહી સધળી ભૂત સેનાને હુકમ કર્યા. તે તો બધા

તૈયારજ હતા, કેમ કે જૂત પ્રેતાદિકને શું ઉપાડવાનું ને શું સુકવા-
નું હોય, એટલે સૈન્ય ગ્રાહ્યું ને અમરપુરી જઈ પોહોચ્યું પરસ્પર
થવાથી સૈન્ય નિકળ્યું, અને મળુંક મુદ્દ થયું, પણ વાહ વાહરે સ-
તીવૃતતાં તપોનો બળ ! શ્રી મહાદેવજી સુધાં પણ એને જીતી ચક્રવા
નહીં. એટલુંજ નહિં પણ મુઠા આવ્યાથી પડી ગયા. દેવતાઓમાં
હાહાકાર થઈ રહ્યો અને મહાદેવજીને માગતાં ભોં ભારે થઈ પડી.
શ્વેડીવારે પાછા સાવધ થઈ મારો મારો કરતા આવ્યા, તો પણ
તેણે ફરી દેવતાઓને હઠાવી દીધા તેથી સઘળા દેવતાઓ ગમરાયા
કે હવે શું કરવું ! શ્રી શંકરે કહ્યું કે, આપણે આ વૃત્તાંત શ્રી વિષ્ણુ
ભગવાન પાસે જઈ નિવેદન કરીએ, તેથી શ્રી શંકર આદિ સઘ-
ળા વિષ્ણુ પાસે ગયા, અને સઘળી હકીકત સવિસ્તાર કહી માંભળા
વી. શ્રી વિષ્ણુ પરમાત્મા સાંભળીને વિચાર કરવા લાગ્યા કે, એ
સઘળું જોર અને પરાક્રમ રાક્ષસમાં કયાંથી આવ્યું, પછી જાને
કરી જણ્યું, અને સહુને કહ્યું કે. જુઓ આપણે એની સાથે પો-
હોચવાના નથી. તેથી સઘળાએ પુંજયું કે તેનું શું કારણ ત્યારે
વિષ્ણુએ કહ્યું કે, એ પોતાનાં જાળે કરી નહીં, પણ એની સ્ત્રીનાં
પતિવૃત્ત પણાન તપોમગના પ્રતાપથી સઘળાએને જીતે છે. દેવતાઓ-
એ પુછ્યું કે. એટલું 'અધુ' પતિવૃત્તાન તપનું બળ છે ? પરમત્મા
વિષ્ણુ એ કહ્યું કે, જાએ, જેની સ્ત્રી પતિવૃત્તા હોય તેના પતીને
સાક્ષાત નારાયણ પણ પરાભવ કરી શક્યાને અસમર્થ છે, ત્યારે
બીજાઓની શું તાકાત છે. એમ કહીને બીજી પણ પતિવૃત્તા સ્ત્રીની
પ્રશંસા કરી, ત્યારે દેવતાએ પુછ્યું કે, મહારાજ અમારી શું ગતિ !
ત્યારે વિષ્ણુ ભગવાને કહ્યું કે મને કેવું વાજબી નથી, તો પણ મારે.
હમેશ તમારું કાર્ય કરવું જોઈએ તે સારું કહું છું કે એનો ઉપાય એક
શિવાય બીજો નથી, ને એજ કે, એની સ્ત્રીનું વૃત્ત ભંગ થવું જોઈ
એ. ને થાય તોજ એ રાક્ષસનો નિશ્ચય પરાભવ થશે. ત્યારે સઘ-
ળા વિચાર કરવા લાગ્યા કે એ કેમ કોનાથી થાય ! બધાએને પુછ-
્યું તો કોઈએ હિંમત કરી નહી. ત્યારે શ્રી વિષ્ણુ પરમાત્માને વિન-
તી કરી કે, મહારાજ ? આપ સર્વ સમર્થ છો, માટે આ કામ આ-
પ શિવાય બીજાથી થશે નહીં, માટે કૃપા કરીને અમારા ઉપર
અનુગ્રહ કરો. વિષ્ણુએ અનાકાની કરી. ત્યારે દેવતાઓ સઘળા
દીલગીર થઈ રડવા લાગ્યા, અને કહ્યું કે, હે મહારાજ ! આપ સ-

હાવતા નહિં કરે ત્યારે અમલ શું થશે, ! વિષ્ણુને દયા આવી
 અને વિચાર્યું કે એ કામ મારે કર્યા વગર છુટકો નથી. તાર્કિક કહ્યું
 કે હીક છે, હું તમારે કાર્ય કરીશ. વિષ્ણુએ વિચારીને કહ્યું કે ત-
 મે સિંહનાદ કરે, તેઓએ તેમ કર્યું એટલે તે રાક્ષસ પરમાથી
 નીકળી લાસકર સજ કરી યુદ્ધ કરવાને સામે થયો. વિષ્ણુએ દેવતા-
 ઓને કહ્યું કે તમે હડો, એટલે સર્વ દેવતાઓ હઠવા લાગ્યા, અને
 રાક્ષસ વધતો આવ્યો; વિષ્ણુ એ આજ્ઞા કરી કે, રાક્ષસને રમત
 રમાવજો, હું જાઉં છું, એમ કહી વિષ્ણુ ભગવાન રાક્ષસના અંત
 પુરમાં દાખલ થયા. અને રાક્ષસનું રૂપ ધારણ કર્યા પછી, વૃદ્ધના
 વિશ્રામ ગ્રંથ પાસે જઈ બારણું ઠોક્યું. ઘંટાએ પુછ્યું કે કોણ છે ?
 તો કહ્યું કે તારો સ્વામી છે, આતો સતી, એટલે ઘણીનું નામ સાં-
 ભળતાંજ તરત ઉઠી. અને બારણું કિચાડીને જોયું તો પ્રાણનાથ છે.
 તેથી હમેશના નિયમ પ્રમાણે પતિનો સત્કાર કર્યા. આસન ઉપર બે
 સાડ્યા પછી ઘંટાએ પુછ્યું કે, આ વખતે આપે દારી ઉપર કૃપા
 કરી? ત્યારે કહ્યું કે, આને બધા દેવતાઓ કોપીને આવ્યા છે, તેમાં
 વખતે મરણ થઈ જાય, તે સાર છેકી ભેટ લેવા આવ્યો છું એમ
 કહી જે તેઓ વાણીવિનોદ કરવા લાગ્યા, એમ કર્યાથી ઘંટાનું
 પતિવ્રતાપણું ભંગ થયું, તેથી ત્યાં રાક્ષસનું મરણ થઈ ગયું. નગર-
 માં હાલકાર થતાં એક દારી ઘંટા પાસે આવી બારણું ઠોકી
 કહેવા લાગી કે, અરે આપણું નખોદ ગયું, રાજા મરાણો. ઘંટા
 સાંભળીને ચમકી ઉઠી, અને વિષ્ણુ ઉપર પેહેલાંથીજ મનમાં શક હતો તે
 બાહેરથી આ પુકાર થયા તેથી તરત ચોંકી ઉઠી, અને વિષ્ણુની
 સાંભળે ઉભીને આંખો લાલ ચોળ કરી તેને કહેવા લાગી કે, અરે
 દુષ્ટ, પાપિ તરત બોલ, તું કોણ છે, નહિં તો આ ધડી તને શરાપ
 આપું છું. વિષ્ણુએ વિચાર કર્યો કે, આ વખત નહિ બોલ તો એ
 મને શરાપ આપશે, તેથી ચોકસ માર અનિષ્ટ થશે, માટે તરત
 કહી આપ્યું કે હું વિષ્ણુ છું; વૃદ્ધાએ સાંભળ્યું કે તરત મૂર્છિત થઈ
 પડી ગઈ. થોડી વાર પછી સાવધ થઈને કહેવા લાગી કે, અરે !
 જે ઉત્તમ એવું પતિ વ્રત આટલા દહાડા પાળ્યું, તે વ્રત આજે
 ભંગ થયું ! ! અને તેજ દોષથી મારો પતી મરાણો ! ! એમ કહી
 વિષ્ણુ પરમાત્માને કહેવા લાગી કે, અરે કપટી મારા જેવો નિદોષ
 અંબળા સાથે છળ કર્યો, અરેરે હવે હું તને શું કહું, એમ કહેતાં

એકદમ પડી જઇ, અને તેનાં પ્રાણ પ્રમાણ કરી અર્ધાં શિવ શિવ; આમ જોઇને શ્રી વિષ્ણુ ભગવાન તો વિકળ દિશાને પામી અમ્મ અને મહા અદ્વૈતોસમાં પડયા, કે અરેરે ! કેવા પવિત્ર વ્રતવર્ણી નિર્દોષ અને સ્વર્ગાત્મા સ્ત્રીની, મે નાકક હત્યા કરી, અરે, એના પતિ-વ્રત્યનો વિચાર કરવાથી મારું અંતઃકરણ બહુ ખેદ પામે છે, એ રીતે પશ્ચાત્તાપ કરતાં થકા ઘંટાના સમને સ્મરણમાં લઇ જઇ, વિષ્ણુએ અગ્નિ દાહ કર્યો. વિષ્ણુ નો એના વિકાળ થયા કે, તેની ભસ્મમાં ભોટવા લાગ્યા, અને ત્યાંજ પડયા રહ્યા. દેવતાઓ તો ક્રોધે થયા પછી પોત પોતાની પુરીઓ સંભાળી લીધી, અને વિષ્ણુ ભગવાનને શોધવા લાગ્યા કે ક્યાં ગયાં શોધતાં શોધતાં સ્મરણમાં જડયા. ત્યારે આ બધા દેવતાઓ સ્તુતિ કરવા લાગ્યા કે. મહારાજ ! આ શું ? તો વિષ્ણુએ તેઓના ઉપર ક્રોધ કરીને ખેદ યુક્ત વાણીથી વ્રતાંત કહ્યું, અને વળી પોતાની વધારે વિકળતા જણાવી. ત્યારે દેવતાઓ સમજાવવા લાગ્યા તો પણ સમજ્યા નહિ. પછી બધાઓએ મળી ક્રોધ કર્યો કે, કાંઈ યુક્તિ કરવી જોઇએ; પછી વિષ્ણુને કહ્યું કે મહારાજ ! આ ઘંટાની રાખોડીમાંથી કાંઈ જાતની વનસ્પતી ઉત્પન્ન કરીએ તે વાત વિષ્ણુને પસંદ પડતાં તેમાંથી તુલસી ઉત્પન્ન કરી, અને વિષ્ણુ પરમાત્માએ તેને સર્વાંગ ધારણ કરી, અને તે અદ્વાય સુધી શ્રી વિષ્ણુ ભગવાનને તુલસી સર્વાંગે ચડે છે. એવી રીતે પતિવ્રતાપણાનાં કારણથી શ્રી વિષ્ણુનું હૃદય ખેદાદિ ગયું, અને તેને અમંત પ્રીય કરીને પોતાનાં મસ્તકપર ચડાવી. આમ કરીને શ્રી વિષ્ણુ ભગવાને દેખાડ્યું, કે સ્ત્રીને પતિવ્રતાપણાં જેવું બીજું કંઈ વ્રત નથી. માટે જોને જોને લોકમાં સુખી થવાની ઇચ્છા હોય તેણી ખેડેનોને વિવર્તિ છે કે, અવશ્ય પતિવ્રતાપણું પાલન કરી, સ્ત્રી જન્મની સફળતા કરવી, એનુંજ નામ કહ્યાણું છે.

એક પતિવ્રતા સ્ત્રી અને કૌશિક નામના

બ્રાહ્મણનો સંવાદ.

જે પ્રમાણે સતી સાવિત્રીએ પોતાના મરણ પામેલા સ્વામી સત્યવાનને જીવતો ક્યા તે પ્રમાણે આ પતિવ્રતા સ્ત્રીએ કૌશિક નામના વિદ્વાન બ્રાહ્મણને પતિધર્મ કેવી રીતે પાળવો તે વિષે કેવી

રીતે બોધ દેશે અને પોતાના પતિવ્રતાના પ્રભાવથી આહુત્યે શાપ
 હઠ મારી નાંખેલી બગલી તે વિષે જ્ઞાન થશે. અને એવી રીતે પતિ
 ભક્તિ કરવાથી અંતે તેની કેવી ગતી થાય છે. એ વિગેરે સર્વ જ્ઞા-
 બતો આ કથામાં આવશે. માટે સર્વ સ્ત્રીઓએ આ પ્રમાણે પતિ
 ભક્તિ પાળવી, અને પારકી સ્ત્રીને ખરાબ આચરણમાંથી દુર કરા-
 વી તેન બોધ દેવો એવી આશા છે. પોતાની રવચારમાં કુલવાન,
 અને વેદનો ભણનાર, તથા તપના ભંડાર રૂપ, અને ધર્મ ઉપર વિશ્વા-
 રાખનાર એક કૌશિક નામનો આહુત્ય હતો. વળી જેણે અંગ સહિત
 વેદાભ્યાસ કર્યો હતો. તથા ઉપનિષદ વગેરે સારાં બાણેલાં હતાં એવા
 વિદ્વાન કૌશિક નામનો આહુત્ય વેદના મંત્ર બણતો બણતો કોપાગ્ર
 ડના મૂળ પાસે આવી બેઠો. જે જાડ નીચે તે આહુત્ય બેઠો હતો
 તે જાડપર એક બગલી બેઠી હતી. તે બગલીએ તે વખત બેઠેલા
 કૌશિક નામના તપસ્વી પર વિશ્વા નાંખી. તેટલામાં આહુત્ય ધણો
 કોપાયમાન થયો. અને મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો. થોડો વખત
 ગયા પછી તેણે જાડપર ઉંચું જોયું તો તે બગલી જોવામાં આવી
 તે આહુત્યે પોતાની કુર દટીથી જોયું. તેટલામાં જાડપર બેઠેલી બ-
 ગલી જમીનપર પડી અને જમીનપર પડતાંમાં તે બગલી મરણ પા-
 મી. તરત તે આહુત્યને દયા આવી અને મનમાં ધણો શોકાતુર થઈ
 સંતાપ કરવા લાગ્યો કે, મેં મારા ક્રોધથી ન કરવાનું કામ આ વ-
 ખત કર્યું અને મારા જેવો દુષ્ટ આ જગતમાં કેવો નથી કે મેં
 નિરપરાધી બગલીને મારી નાંખી. તે વિદ્વાન આહુત્ય આવું કામ કર-
 વાથી પોતાના મનમાં વારંવાર શોકાતુર થયો, અને ભિક્ષા માગવા
 સાંઈ સદ્મહરયો અને પશ્ચિમ કુટુંબોના કુલને શોધતો શોધતો ગામ
 માં ગયો. થોડો વખત ફરવા લાગ્યો એટલામાં જે ઘરમાં અગાડ
 ગયો હતો ત્યાં જઈ બોલ્યો કે હું પતિવ્રતા ? મને ભિક્ષા આપો આ-
 વું સાંભળતાં તે સ્ત્રી બોલી હે મહારાજ ? ઉમા રહેા હું તમને ભિક્ષા આપું
 તે સ્ત્રી તે આહુત્ય સાંઈ ભિક્ષા માટે એક વાસણ સાફ કરતી હતી
 તેટલામાં તે સ્ત્રીના સ્વામી જેના વધારે જૂખ લાગવાથી દુઃખ પામેલો
 હોય એમ પોતાના ઘર તરફ આવતો હતો. જ્યારે તે પતિવ્રતા સ્ત્રી-
 નો સ્વામિ જૂખ લાગવાના કારણથી ઘેર આવતો હતો તેને જોઈ
 સ્વામી સેવામાં તત્પર થઈ અને તે સ્ત્રી આહુત્યને ભિક્ષા આપવાનું
 વિસરી ગઈ. પ્રથમ પોતાના પતિને પ્રણામ કરી બેસવાનું આસન
 આપ્યું. અને પછી પાદ, આચમન અર્ધ્ય વગેરે વિધિ પૂર્વક પતિ

સેવા કરવા લાગી. તે પતિવ્રતા સ્ત્રીને એવો નિયમ હતો કે પોતાના સ્વામીને જે કંઈ આહારને માટે ભક્ષ્ય પદાર્થો જોઈએ તે વખતે વખત તૈયાર કરી ભોજન કરાવતી હતી, અને ત્યાર બાદ સ્વામીના ભોજન પછી જે કંઈ બાકી રહે તે પોતે ભોજન કરતી હતી એવો નિયમ હતો. કારણકે તે સ્ત્રી શાસ્ત્રના નિયમ પ્રમાણે મન, વાણી અને કાયામાં પણ પરપુરુષનું ચિંતન ન કરતાં કેવલ પતિ ભક્ષિતમાં રહેતી રતી, જેથી સ્વામીથીજ આ જગતમાં સ્ત્રીઓને સર્વ સુખ તથા કીર્તિ મળે છે વળી તે સ્ત્રી પોતાના સ્વામીને જે વસ્તુ જોઈએ તે વખતે વખત લાગી આપતી હતી, નિરંતર પવિત્ર પણે રહી સદાચાર પાળી પોતાના કુટુંબનું ચિત્ત ઇચ્છાનરી તથા સ્વામી સેવામાં તત્પર રહેતી હતી નિરંતર સ્વામીના વચનને અનુવરતારી અને દેવતાઓ અતિથી તથા કોઈ સગાં વડાણાં આવે તેનું સન્માન કરનારી, તેમ સાસુ તથા સસરાની આજ્ઞા પાળી તેઓની સેવા કરતી હતી. પોતાના મનના ખરાખર વિકારોને રોકી નિરંતર શ્રદ્ધ વચન બોલતી હતી. અને સ્વામી ભક્ષિતમાં તત્પર રહી પોતાના સ્વામીનું શુભ ચિંતન કરતી હતી પછી તે સ્ત્રી તે કૌશિક નામના બ્રાહ્મણને જોઈ મનમાં વિચાર કરવા લાગી. પતિ સેવામાંજ તત્પર હતી અને પતિને જોઈતી ચીજો લાગી આપતી હતી, માટે તે બ્રાહ્મણને ભિક્ષા આપવામાં સ્મરણ રહ્યું નહિં તેથી વ્રજજ્ઞ પામી તુરંત ભિક્ષુનું પાત્ર હાથમાં લઈ બ્રાહ્મણને આપવા ગઈ. તે વખતે બ્રાહ્મણ કોધાતુર થઈ બોલે છે કે.—જ્યારે હું તારી પાસે ભિક્ષા માગવા આવ્યો ત્યારે તે મને એવો ઉત્તર આપ્યો કે હે મહારાજ ! હિમા રહો હું તમને ભિક્ષા આપું છું આમ કહ્યા છતાં આવું વિપરીત ક્રમ શું કર્યું જો તે મને ના પાડી હોય તો સાફ થાત પણ મને ના પાડી નહિં અને વિલંબ કર્યો. આ કાપ બાણું ખોટું કર્યું. જ્યારે બ્રાહ્મણ આ પ્રમાણે કોધાતુર થઈ સ્ત્રીને ઠહેલા લાગ્યો ત્યાર બાદ તે પતિવ્રતા સ્ત્રી મનમાં ખેદ પામી કૌશીક નામના બ્રાહ્મણને શાંત પાડી નમ્રતા પૂર્વક વચનો બોલવા લાગી જે અપરાધ મારો થયો હોય તે ક્ષમા કરવા આપ સમર્થ છો. કારણ કે પતિવ્રતા સ્ત્રીઓને આ જગતમાં સ્વામી સમાન દૈવત જીવું કોઈ પણ નથી. તેમ મારા સ્વામીને બૂખ વધારે લાગી હતી માટે તેની સેવા કરવામાં હું આપને ભિક્ષા આપવાનું બૂલી ગઈ. માટે મારો અપરાધ ક્ષમા કરો. આવું તે સ્ત્રીનું વચન સાંભળી બ્રાહ્મણ બોલ્યો કે:— હે સતી ! અમારા જેવા વિદ્વાન બ્રાહ્મણો શું શ્રેષ્ઠ ગણતા નથી ! કે તું તારા

પતિને વિશેષ માની અમારું અપમાન કરે છે ? વળી ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહી કોઇને બિદ્યા આપવાનું કબુલ કરીને તેનો ત્યાગ કરીને તારા સ્વામીને મોટા માને છે ? હે પતિવ્રતા સ્ત્રી ! તે કોઇ વિદ્વાન પાસે ધર્મનો બોધ લીધો નથી. એમ મને લાગે છે કારણ કે જે બ્રાહ્મણો ને ઇંદ્ર સરખા દેવતા પણ મને છે, તો આ જગતમાં મનુષ્ય નમે તેમાં કોઇ પણ અંદેહ નથી. વળી હે સતી ધર્મ પાળનારી સ્ત્રી બ્રાહ્મણો અગ્નિ પ્રમાણે તેજસ્વી ગણાય છે. જેમ સધળી વસ્તુ અગ્નિ બાળી નાંખે છે તેમ બ્રાહ્મણોને જ્યારે ક્રોધ ચઢે છે ત્યારે પૃથ્વી પણ બાળી મુકે છે. માટે જગતમાં બ્રાહ્મણ સમાન કોઇ શ્રેષ્ઠ નથી. આ પ્રમાણે કૌશીક નામના બ્રાહ્મણનું વચન સાંભળી પતિવ્રતા સ્ત્રી તેને ઉત્તર આપે છે, તપના બંડાર રૂપી હે મહારાજ ! જેમ ક્રોધ કરી તમે જગદીને બાળી મુકી તેમ મને બાળી મુકશો નહિ અને તમારો ક્રોધ શાંત કરો. કારણ કે ક્રોધ દૃષ્ટિથી મને શું કરશો ? વળી બ્રાહ્મણો દેવતા સમાન ગણાય છે અને મારો કોઇ તમારા સરખા મહાત્માનું અપમાન કરવાનો ધર્મ નથી હે મહારાજ ? બુદ્ધિ પુરૂષોનું મહાભાગ્ય અને તમારા સરખા બ્રાહ્મણોનાં તેજનો મહિમા મને ખબર છે. અને મારો જે કોઇ અપરાધ થયો હોય તે क्षમા કરો અને આ બિદ્યાનું પાત્ર ગૃહણુ કરો. જેઓનું તપ હમેશાં દ્વિતિ-માન છે, એવા તમારા જેવા મહાત્માઓ શું ન કરી શકે ? જેમ અગસ્ત્ય ઋષિ પ્રથમ સમુદ્રનું પાન કરી જઈ પાછો મૂત્રદ્વારે કાઢી નાંખ્યો અને ખારો થઇ ગયો. માટે મારો અપરાધ क्षમા કરો. જેઓનો ક્રોધાગ્નિ હજી પણ દંડકાન્ડપમાં શાંત પામ્યો નથી. તથા તમારા જેવા બ્રાહ્મણો (અગસ્ત્ય) નો તિરસ્કાર કરવાથી દુષ્ટ અને કુરુ ઈર્ષ કરનાર વાતાપી નામનો રાક્ષસ અંતાવસ્થાનો પામ્યો છે. તે રાક્ષસ અગસ્ત્ય ઋષિના ક્રોધાગ્નિથી ક્ષીણ પામ્યો હતો. તેમજ તમારા સરખા મહાન પુરૂષોના પ્રતાપ હજી સુધી પણ જગતમાં વિખ્યાત છે. આ જગતમાં મહાત્મા પુરૂષોને કોઇ પણ પ્રકારનો ક્રોધ થતો નથી અને વખતે ક્રોધ આવે છે તે માત્ર ઘોડો વખત રહે છે તથા જલદી પ્રસન્ન થાય છે. પરંતુ તમે આવા સમર્થ વિદ્વાન થયા છતાં પણ ક્રોધ વિશેષ કરો છો એ યોગ્ય નથી માટે મારો જે અપરાધ હોય તે क्षમા કરો અને બિદ્યા અહણુ કરો. મને સ્વામી સેવા શિક્ષાય બીજો કોઇ પણ ધર્મ વિશેષ લાગતો નથી કારણ કે સર્વ દેવતામાં

સ્વામી સમાન પરમ દૈવત બીજું કોઇ પણ નથી એમ હું માનું છું. માટે સ્વામી ભક્તિમાં હું તત્પર હતી તેથી તમને ભિક્ષા આપવાનું ભૂતી ગઇ. હે મહારાજ ! જેમ બની શકે તેમ પતિ સેવા કરવી એજ મારા જેવી સ્ત્રીઓનો ધર્મ છે. અને પતિ સેવા કરવાથી શું ફળ થાય છે તે સાંભળો હે મહારાજ ! તમે ક્રોધાયમાન થઇ ઝાડપર જે બગીચી બેસી હતી તેને તમે બાળી મુકી તે સર્વ વૃત્તાંત મેં કેવલ પતિભક્તિથીજ જાણ્યું છે, કારણ કે મનુષ્ય માત્રનો શત્રુ ક્રોધ સમાન ક્રોધ પણ નથી. માટે તમારા શરીરમાં રહેલા ક્રોધરૂપી શત્રુને દૂર કરો. ક્રરણ કે બ્રાહ્મણનું લક્ષણ નીચે પ્રમાણે છે. જે મનુષ્ય ક્રોધ તથા અહંકાર છોડી દેછે, તથા સાચુ બોલે છે. અને ધર્મપર પ્રીતી રાખી જગત્ માત્રમાં સદાચાર પાળી વર્તે છે તથા વેદાભ્યાસ વગેરે કરે છે તેને બ્રાહ્મણ કહે છે. છ પ્રકારની ઇન્દ્રિયો (કામ ક્રોધ, લોભાદિને વશ કરે છે તથા ધર્મપર પ્રીતી રાખે છે. વળી હમેશાં વેદ વિગેરેનો અભ્યાસ કરે છે કામ પણ પ્રકારનાં નિર્દિત કર્મ કરતો નથી. તેનું નામ બ્રાહ્મણ કહેવાય છે જે બ્રાહ્મણ પોતાના આત્મિક પ્રમાણે આખું જગત માને છે, અર્થાત્ જગતમાં આતંદરૂપ રહે છે તથા ધર્મનો બોધ કર્યા કરે છે. વળી કામ તથા ક્રોધ પોતાના વશમાં રાખે છે. તેને બ્રાહ્મણ કહે છે તથા ધર્મમાં પ્રીતી રાખે છે પોતાના સ્વધર્મમાં પ્રીતી રાખી વેદ બણે અને બીજાને ભણાવે, પોતે વચ કરે અને બીજાને કરાવે પોતાની શક્તિ પ્રમાણે દાન કરે, અને અહણ કરે તેનું નામ બ્રાહ્મણ કહેવાય છે. વેદાભ્યાસ વગેરે કર્યા છતાં પણ પોતે ગર્વ કરતો નથી. અને હમેશાં બ્રહ્મચર્ય દૃઢ પાળે છે તેને બ્રાહ્મણ કહે છે. બ્રાહ્મણનો મુખ્ય ધર્મ એજ છે કે હમેશાં સત્ય વચન બોલવું તથા મનને અસત્ય વિચારમાં ન લાવતાં સત્યપણે ચાલવું તેમજ પોતાનો અભ્યાસ કરવો. અને ઇન્દ્રિયોને નિયમમાં રાખવી એજ મુખ્ય ધર્મ છે. ઇન્દ્રિયોને દુષ્ટ વિકાર પણેથી રોકવી તથા સત્યપણે વર્તવું. અને ધર્મ વસ્તુ સંપાદન કરવું એજ મુખ્ય ધર્મ છે. આ પ્રમાણે ધર્મનું લક્ષણ પૂરેતા મહાત્માએએ કહ્યું છે. વૃદ્ધ લોકોનું વચન એવું છે કે શ્રુતીના પ્રમાણથી ચાલવું એજ મુખ્ય ધર્મ છે. સત્યપણે ચાલવાને મનુષ્યને આ કલિકાલના સમયમાં ઘણો પ્રયાસ પડે છે તોપણ સત્યપણાનો ત્યાગ કદીપણ કરવો નહિ. કારણ કે સર્વ ધર્મનું મૂળ સત્યપણું છે. ધર્મ અનેક પ્રકારનો છે. અને ધર્મ રૂપી વસ્તુ ઘણીજ બારીક રીતે શોધાય છે. ધર્મને જાણનારા પુરુષોને

પરમાત્મા સંબંધી સૂક્ષ્મ જ્ઞાન થઇ પેતાની નિર્મલ બુદ્ધિ થાય છે. અને પવિત્ર ગણાય છે. મારી બુદ્ધિ એમ પહોંચે છે કે તમે બરાબર ધર્મને જાણતા નથી. નહિ તો તમે આટલો ક્રોધ કરી મારી સામે બોલો પણ નહિ, અને તમે આ ધર્મ જાણવા ઇચ્છતા હોતો હું તમને એક નગર બતાવું છું ત્યાં જઇ બરાબર ધર્મ શીખો. જેથી ક્રોધ પણ પ્રાણીપર ક્રોધ કરશો નહિ.

મિથિલા નગરીમાં જઇ ધર્મવ્યાપ્ત છે તેને જઇ ધર્મ પુછો કારણ કે જગતમાં માતાપિતાનું બજન કરવું, સત્યપણે બોલવું, અને જીતેન્દ્રીયપણે રહેવું, આ પ્રમાણેના નિયમો તે વ્યાધ પાળે છે. તે પારંધી હજીપણ મિથિલા નામની નગરીમાં છે, અને તે તમને સારા ધર્મનો બોધ કરશે, માટે હે મહારાજ ! તમે ત્યાં જાઓ તમારું કલ્યાણ થશે જે અયોગ્ય વચન તમારા આગળ હું બોલી હોઉં તે ક્ષમા કરશો કારણ કે, જેઓ પોતાના સદાયરણુમાં રહે છે, તેઓથી મારા સરખો સ્ત્રીઓનો વધ થતો નથી, જેમ તમે વિદ્વાન છો તેમ હું પણ પતિ ભક્તિથી તથા સદાયાર પાળવાથી પતિવ્રતા ગણાવું છું આ પ્રમાણે સતીનાં વચન સાંભળી તે બ્રાહ્મણ તેને નીચે પ્રમાણે આર્શિવાદ આપી પોતાને રથાને જવા નીકળે છે, કૌશિક કહે છે:- હે સતિ તારાં વચન સાંભળી મારા મનનો ક્રોધ શાંત થયો છે, અને હું તારાપર ધણોજ પ્રસન્ન થયો છું, તારું કલ્યાણ થાઓ. કારણ કે તારામાં ક્રોધ પણ બરાબર દોષ નથી વળી તે મારું કલ્યાણ કર્યું કે પોતાનો પતિ સેવાનો બરાબર ટેક રાખ્યો, કારણ કે સ્ત્રીયાને જગતમાં પતિ સમાન બીજો ધર્મ નથી. અને હું મિથિલા નગરીમાં જઇ ત્યાં સધળો સ્ત્રી ધર્મ શીખીશ. બ્રાહ્મણ પતિવ્રતા સ્ત્રી પાસેથી રજા લઇ પોતા નગર પ્રત્યે જવા નિકળ્યો. અને પોતાના આત્માને તિરસ્કાર કરતો ચાલતો થયો માટે એવી પતિવ્રતા સ્ત્રીઓએ પોતાના સ્વામી શિવાય બીજાની સાથે કુકર્મની ઇચ્છા રાખવી નહિ, આ કથામાં ક્રોધને એવી શંકા ઉત્પન્ન થશે કે, બ્રાહ્મણનો તિરસ્કાર કર્યો પરંતુ તેમ નહિ માત્ર બ્રાહ્મણ વિદ્વાન હોય અને તે સ્ત્રીનો પતિ-ભક્તિ વિષે કેવો પ્રેમ છે તે જોવાને આવા ક્રોધ કર્યો હતો. માટે આ જગતમાં પતિભક્તિ બરાબર કરશે તેને પોતાના મનોરથ સિદ્ધ થશે અને આ લોક પરલોકનું ઉત્તમ સુખ મળશે.

કાશિખંડમાં કહેલા પતિવ્રતાના ધર્મ.

બ્રહ્મરૂપિ આદિ ધણાક રૂપિઓ અગસ્ત મુનિને આશ્રમ
જઈ કહેવા લાગ્યા કે હે મહાભાગ! અમે સર્વે અહીં આવ્યા
છીએ તેનું કારણ તમે સાંભળો; તમને ધન્ય છે, તમે કૃતાર્થ છો,
તમે મહાત્માઓને પણ માનવા લાયક છો; કરેક આશ્રમોમાં, દરેક
અરણ્યોમાં ઘણા ઘણા તપસ્વી લોકો છે, પણ આપની સ્થિતિ કોઈ
જુદાજ પ્રકારની છે, તપની શોભા, બ્રહ્મનેજ, પુન્યની લક્ષ્મી, અને
ઉદારતા એ સર્વે આપને સર્વોત્તમ છે; વળી આ સર્વોત્તમ કલ્યાણી
સતિ લોપામુદ્રા આપનાં અંગની છાયા જેવાં શોભે છે, જેની કથા
અત્યંત પુણ્યકારી છે. સર્વ પતિવ્રતાઓમાં મુખ્ય પતિવ્રતાઓમાં
અરૂંધતિ, સાવિત્રી, અનુસૂયા, શાંડિલ્યા, સતી, લક્ષ્મી,
શતરૂપા, મેના, સુનીતી, સંજ્ઞા અને સ્વાહા એ ગણાય છે.
તેઓ આપનાં ધર્મપત્ની લોપામુદ્રાનાં વખાણ કરે છે, કારણ કે
નીચે લખેલા પતિવ્રતાના સઘળા ધર્મ આપનાં અર્ધાંગના લોપામુદ્રાજી,
પાળે છે, સર્વ પતિવ્રતાનો ધર્મ એ છે કે પોતાનો પતિ જમે ત્યાર
પછી જન્મવું, અને પતિ જેશે ત્યારે એસવું. પતિ જ્યારે પોટે ત્યારે
સુવું, અને પતિ જગ્યાની અગાઉ ઉઠવું, પતિપાસે અન્નકાર વગર
રહેવું નહીં. અને જ્યારે પોતાના પતિ કોઈ કામના પ્રસંગથી પરદેશ
ગયા હોય ત્યારે એક પણ અન્નકાર પહેરવો નહીં, પોતમા ધણીનું
નામ લેવું નહીં, સ્ત્રી ધણીનું નામ લેજે તેથી ધણીનું આયુષ્ય ઘટે છે,
કોઈ બીજા પુરૂષનું પણ નામ ન લેવું, પોતાના પતિ વડે તોપણ
સામું ન બોલવું, પોતાના પતિ મારે તોપણ રાજી રહેવું; તેમજ કાંઈ
કામ કરીને પતિની પ્રાર્થના કરવી કે—“સ્વામિ આટલું કામ કીધું અને
આટલું કામ કરવું છે વારને આપ હુકમ કરો” એમ બોલવું. જે
પોતાનો પતિ બોલાવે તો ગમે તેટલાં ઘરમાં કામ હોય તે મેલીદધ
પતિ પાસે હાજર થવું, અને હાથ જોડી બોલવું કે—“સ્વામિજી શું
આજ્ઞા છે હું હાજર છું, જે હુકમ કરેલો હોય તે કપા કરી કહો”
પતિવ્રતા સ્ત્રીએ ઘરને બારણે એસવું નહીં, પોતાના પતિની આપેલ
બીજા કોઈને આપવી નહીં, પતિની પુજા કરવાની સામગ્રી સર્વ
તકયાર રાખવી, પતિ જે જે કામ બતાવે તે કામ મન રાજી-
ને કરવું, પતિનું ઉચ્ચીદ જન્મવું, પતિનું આધેક્ષ ફળ ખાવું. પતિ જે
કાંઈ આપે તે મહાપ્રસાદ છે એમ ગણી લેવું, દેવતા, પિતૃ, અને

અતિથિને આપ્યા વગર જમવું નહીં, તેમજ ચાકર, ગાય, અને
 બિશુકને ખવરાવીને ખાવું, ઘણું નકામું ખરચ કરવું નહીં પતિની
 રજા વગર દેવ દર્શન, વ્રત, ઉપવાસ કે નિયમ કરવા નહીં, કાંઈ સમાજ
 અથવા વિવાહ વાજન હોય ત્યાં પતિની આજ્ઞા શીવાય જવું નહીં
 તેમજ તીર્થ યાત્રા કરવા પણ પતિની રજા વગર જવું નહીં, પતિ
 સુખે સુતા હોય અથવા સુખે બેઠા હોય ત્યાંથી તેને ઉઠાડવા નહીં,
 જ્યારે સ્ત્રીને રજાદર્શન આવે ત્યારે ત્રણ દિવસ સુધી પોતાના પતિને
 મોં ન દેખાડવું. તેમજ પોતાનું વચન પતિને સંભળાવવું નહીં, ચોથે
 દિવસ નહાયા પછી પ્રથમ પોતાના પતિનું મુખ જોવું. કોઈ બીજા
 મુરખનું મુખ જોવું નહીં, જો કદી પોતાનો પતિ પરદેશ ગએત્ર હોય
 તો સ્ત્રીએ પતિનું મનમાં ધ્યાન કરીને સૂર્ય દેવનું દર્શન કરવું, હલદર,
 કંકુ, સીંદોર, હીંગળો, અંજન, ચોળી. તાંબુત્ર અને માંગલીક ધરેણું
 એટલાં વાનાં હમેશાં પાસે રાખવાં, વેણી હમેશાં ગુથવી, કાન તથા
 કાંધ ધરી એક પણ અડવાં રાખવાં નહીં, ધોબણ સાથે, ધુતારી
 સાથે, કુટિલા સાથે અને દુભાગણી સાથે પતિવ્રતાએ કદીપણ સૈયર
 થઈ રાખવું નહીં, જે સ્ત્રી પોતાના પતિ સાથે કલેશ કરતી હોય
 તેની સાથે પતિવ્રતાએ બોલવાનો પણ સંબંધ રાખવો નહીં. કોઈ
 વખત એકલું રહેવું નહીં, વસ્ત્રવિના નડાવું નહીં, ખાંડણીયા ઉપર,
 સાંબેલાં ઉપર, સાવરણી ઉપર, ઘંટી ઉપર અને ડેલીના ઉપરા ઉપર
 પતિવ્રતાએ કદીપણ બેસવું નહીં, જે જે બાજતમાં પોતાના પતિનો
 પ્રેમ હોય તો તે બાજતમાં પોતાનો પ્યાર બાંધવો. સ્ત્રીઓનો એજ
 ધર્મ છે. એજ મોટું વ્રત છે, અને એજ દેવ પૂજા છે કે કોઈપણ
 વખત પોતાના પતિનું વચન ઉલ્લંઘવું નહીં, પતિ કચર હોય, દુર્દશા-
 વાળો હોય, રોગી હોય, સુખી હોય અથવા દુઃખી હોય તોપણ
 પતિનું અપમાન કરવું નહીં પતિ જ્યારે રાજી હોય ત્યારે રાજી રહેવું
 પતિ જ્યારે બેઠ પામે ત્યારે બેઠ પામવું, સુખની વખતમાં જે રીતે
 પતિની સેવા કરી હોય તેટલજ અથવા તેથી પણ વધારે દુઃખની
 વખતમાં પતિની સેવા કરવી. એ ખરો ધર્મ છે. ગ્રમમાં ધી, તેજ,
 મીઠું ઇત્યાદિ, પદાર્થો યદ્ય રજ્યા હોય તોપણ પતિપાસે આ પદાર્થ
 નથી એમ ન કહેવું, પતિની પાસે કાંઈ કામ કરાવવું નહી, જ્યારે
 સ્ત્રીને તીર્થમાં નહાવાની ઇચ્છા થાય ત્યારે પોતાના પતિના ચરણાર-
 વિંદ ઘોષને તે પાણી માથે ચડાવવું, તથા પીવું, તેથી તીર્થમાં
 નહાવા જેટલું પુન્ય થાય છે, સ્ત્રીને શિવ કરનાં અને વિષ્ણુ કરનાં

પણ પતિ વધારે છે, પતિની રત્નવિના વ્રત ઉપાસ કે નિયમ ને સ્ત્રી કરેછે, તે સ્ત્રી પતિનું આયુષ્ય ઓછું કરેછે, મુઠા પછી નર્કમાં જાય છે, પતિની સામું ને સ્ત્રી રીસ કરી બડમડ કરેછે, તે નર્ક ભોગવીને છુટે છે ત્યારે કુતરી થાયછે, પતિના પગની પુખ કીધા પછીજ જન્મવું, પતિની પાસે ઉચે આસને બેસવું નહીં, પારકે ઘેર વિના પ્રયોજને જવું નહીં, શરમ થાય એવાં વચન કહીપણ બોલવાં નહીં, કોઈની નંદા કરી નહીં, કશ્ચો ક્રોધ સાથે કરવો નહિ, પોતાના ગુરજન હોય ત્યાં ઉંચા સાદરી બોલવું નહિ, તેમ ઘણું હસવું નહિ, ને દુષ્ટ સ્ત્રી પતિને છેતરી પરપુરવને છાંતી રીતે જુરે છે, તે નરકમાંથી છુટે ત્યારે ઘુડની માદા થાય છે, પતિ કોઈ વખત મારે તો તેને સામું મારવાની ને ઇચ્છા કરે છે તે નરકમાંથી છુટે ત્યારે દીપડી થાય છે, ને સ્ત્રી પરપુરવોને તેવના કટાક્ષથી (સનકાર) કરે છે તે નરકમાંથી છુટે ત્યારે કાંણી કે શંગી આંખ વાળી થાય છે. ને પતિને મેલીને પોતે એકલી મિટ્ઠાન કે સાર આપ છે, તે વીટની ખાતાર ભુંડણી થાય છે, ને પતિ સામા હુંકારા હુંકારા કરે છે. તે મુંગી થાય છે, ને પોતાની સોકો હમેશ દુખ દીધા કરે છે તે દુરભાગણી થાય છે તે બોયડી, ઘણી અને કરપણી થાય છે, માટે પતિ જ્યારે બકારથી અથે ત્યારે તરત ઉંમ થવું, આસન નાંખી આપવું, પાણી પીવા આપવું, અને પગ ચાંપવાં, પવન વારતે પંખો કરવો, તાંબુત ખાવા આપવું તેમ મધુર વચનથી તેને શાંત કરવા. આવી રીતે ને પતિને પ્રસન્ન કરે છે તેણે ત્રીલોકીને પ્રસન્ન કરી એમ જાણવું. સ્ત્રીને બાપ, મા, ભાઈ, અને દીકરો ને આપે છે તે થોડુંજ છે, પણ પતિ અક્ષીત પ્રદાર્યેના આપનાર છે, સ્ત્રીને તો પતિજ દેવ છે, પતિજ ગુરુ, પતિજ ધણી, પતિજ ધર્મ, પતિજ તીર્થ, અને પતિજ વ્રત છે, વારતે બીજું સર્વ મેલી પતિનીજ સેવા કરી. આ દેહમાંથી જીવ ઉડી જાય છે, તો તેજ ક્ષણમાં આ દેહ અપવિત્ર કહેવાય છે, તેમજ પતિ વિનાની સ્ત્રી ગમે તેટલી વાર નહાય તો પણ સદા અપવિત્ર છે, સર્વ અમંગલ પદાર્થ કરતાં પણ વિધવા સ્ત્રી વધારે અમંગલ છે, વિધવાને જોવાથી કોઈ કાર્યની સિદ્ધિ થાતી નથી, એક પોતાની મા વિધવા હોય તો તેની આશીષ લેવી, પણ મા વિના બીજી વીધવાની આશીષ પણ લેવી નહિ. જ્યારે કન્યાનો વિવાહ થાય છે ત્યારે બ્રાહ્મણ ભણે છે કે— “ તારો પતિ જીવે ત્યાં સુધી તથા મુઠા પછી પણ તેની સાથે રહેજે,

જેમ દેહથી કાયા કોઇ વખત નોંખી નથી પડતી તેમજ તારા પતિથી જુદી પડીશ માં, જેમ ચંદ્રની કાંતિ ચંદ્રથી જુદી નથી પડતી, જેમ વરસાદથી વીજળી નોંખી નથી પડતી, તેમજ તું તારા પતિથી નોંખી પડીશ માં. ” જે પતિવ્રતા પતિ મરણુ પામ્યા પછી પતિની સાથે મરવા વાસ્તે શ્રમશાને જાય છે તેને પગલે પગલે અશ્વમેધ યજ્ઞનું રૂઠ થાય છે. શમળી, સર્પ રાફડામાં પેશતો હોય ત્યાંથી ખેંચીને તેને આકાશમાં લઇ જાય છે, તેમ પતિવ્રતા સ્ત્રી પોતાના પતિને યમના દુત પાસેથી છોડાવી સ્વર્ગમાં લઇ જાય છે. સતિને દેખી યમના દુત દૂરથીજ ભાગી જાય છે; ગમે તેવો પતિ પાપી હોય, તો પણ યમના દુત સતિને દેખીને છોડી દીએ છે, યમના દુત અગ્નિથી જેવા ખીતા નથી, વીજળીથી જેવા ખીતા નથી, તેવા પતિવ્રતાને દેખીને ખીએ છે, પતિવ્રતાના તેજથી સૂર્યને પણ તાપલાગે છે અગ્નિ પણ પતિવ્રતાના તેજથી ખીએ છે, અને સર્વ તેજ પતિવ્રતાના તેજથી કંપે છે, પતિવ્રતા પોતાનાં રૂવાડાં નેટલાં હોય નેટલાં કરોડ વર્ષ પોતાના પતિ સાથે સ્વર્ગનું સુખ ભોગવે છે, લોકમાં તેને મહા ધન્ય જાણવી, તેના આપને ધન્ય જાણવો કે જેને ઘેર પતિવ્રતા દીકરી હોય છે, તેમજ તે પતિને ધન્ય જાણવો કે જેને ઘેર પતિવ્રતા સ્ત્રી હોય છે, આપની ત્રણ પેઢી, માની ત્રણ પેઢી, અને પતિની ત્રણ પેઢીને પતિવ્રતા સ્વર્ગમાં લઇ જાય છે અને દુષ્ટ સ્ત્રી પોતાનું શીયળ પાળતી નથી, તે માનું કુળ, આપનું કુળ, અને પતિનું કુળ તરકમાં પાડે છે. અને પોતે પણ આ લોકમાં અને પરલોકમાં દુખી થાય છે, પતિવ્રતાનો પગ જ્યાં જ્યાં અડે છે ત્યાં ત્યાં પૃથ્વી એમ જાણે છે કે મારી ઉપર ભાર નથી, અને હું પવિત્ર થઇ, સૂર્ય દેવ પણ ખીતા ખીતા પતિવ્રતાનો સ્પર્શ કરે છે, અને એમ માને છે કે તેને અડવાથી અમે પવિત્ર થઇએ છીએ, જળ પણ પતિવ્રતાને અડવાથી એમ માને છે કે આપણે આજ પવિત્ર થયાં, ઘેર ઘેર સ્વયંવાળી ઘણા ગુણુ વાળી સ્ત્રીઓ હોય છે, પણ પતિવ્રતા સ્ત્રી તો શ્રી વિશ્વનાથની ભક્તિથીજ કોઇને મળે. પતિવ્રતા ગૃહસ્થના સુખનું, ધર્મનું અને પ્રજાનું મૂળ છે, પતિવ્રતાથી મનુષ્ય આ લોક અને પરલોકને જીતે છે. દેવતા, પિતૃ અને અતિથીની સેવા પણ પતિવ્રતા સ્ત્રી વિના થાતી નથી, વાસ્તે જેના ઘરમાં પતિવ્રતા સ્ત્રી હોય તે ગૃહસ્થ જાણવો, જેમ ગંગામાં નહાવાથી શરીર પવિત્ર થાય છે તેમ પતિવ્રતાની નજ-ચરીસવે પવિત્ર થાય છે, જે દધિવ યોગથી પતિની સાથે મરણુ ન

થઇ શકે તો પણ પોતાનું શીયળ પાળવું, શીયળ ભંગ થવાથી સ્ત્રી નર્કમાં પડે છે, તેમ સ્ત્રીના પાપથી પતિ સ્વર્ગમાં ગયો હોય ત્યાંથી પણ નર્કમાં પડે છે, જે સ્ત્રી પતિના મરણ પછી શીયળ સાચવતી નથી, તેનો બાપ, મા અને ભાઇઓ પણ નર્કમાં પડે છે, જે સ્ત્રી પતિના મરણ પછી બરોબર વિધવાના ધર્મ પાળે છે, તે સ્વર્ગમાં પતિને મળીને સ્વર્ગનાં સુખ ભોગવે છે, વિધવાએ ચોટસો બાંધવો નહીં વિધવાએ ચોટસો બાંધવાથી તેનો પતિ બંધાય છે, વારતે વિધવાએ ચોટસા ઉતરાવી નાંખવા, હમેશ એક તખત જમવું, ત્રણ ત્રણ રાત્રિના, પાંચ પાંચ રાત્રીના, અથવા પખવાડીયાના અપવાસ કરવા, માસના અપવાસ કરવા ચાંદ્રાયણ વૃત કરવાં, દુઃખથી યા સુખથી શાંત થઇ ઇત્યાદી વ્રતો કરવાં, જવ ખાઇને ફરાળ ખાઇને કે શાક ખાઇને, જ્યાં સુધી પ્રાણ રહે ત્યાં સુધી રહેવું. જે વિધવા પતંગમાં સુવે છે તે પતિને નરકમાં નાખે છે વારતે વિધવાએ હમેશાં ધરતી ઉપર સુવું, વિધવાએ સુગંધી તેલ કે ચંદન ઇત્યાદિ પાસે રાખવું નહીં રોજ પતિનું સસરાનું અને દાડાજીનું તર્પણ કરવું. વિષ્ણુ પૂજન કરવું, તે વિષ્ણુને પોતાનાં પતિરૂપ જાણવા, અને પોતાના પતિને વિષ્ણુરૂપ જાણવા. જે જે પદાર્થ પોતાના પતિને વહાણો હોય તે તે પદાર્થ પોતાના પતિની પ્રીતી વારતે પવિત્ર આહારને આપવો. વૈશાખ, કાર્તિક, અને માઘ માસમાં વધારે નિયમ પાળવા. આંમાનું દાન દેવ તિર્થ યાત્રા કરવી અને વિષ્ણુના નામ જપવાં. વૈશાખમાં જળના વ્રત આપવા, કાર્તિકમાં ઘીની દીપમાળા કરવી તથા તલનું દાન કરવું, વૈશાખમાં પાણીનાં પરચ બાંધવા શિવના ઉપર ગતિ બાંધવી, કાંટારખાં, વિઝણાં, છત્ર, ઝીણાં લુગડાં કપુર સહિત તાંબુડ, ફત્ત ગપત્ર એનાં દાન કરવાં, અને દેવ મંદીરમાં દુધમંડલીઓ બરાવવી, વિચિત્ર પ્રકારનાં પાણી પીવાનાં. દરાખ, કેળાં ઇત્યાદી દાનથી “મારા પતિ પ્રસન્ન થાઓ” એમ સંકલ્પ કરી આહારને ઉપરના પદાર્થો આપવા વિધવાએ કાર્તિકમાં જવ ખાવા અથવા એક અન્ન ખાવું, રીંગણાં. સુરણ ખાવાં નહીં કાર્તિકમાં તેલ ખાવું નહીં, મધ ખાવું નહીં. કાંસામાં ખાવું નહીં, મુંગું જમવું. ખાખરાના પાનમાં જમવું, એ નિયમ મુક્તિ વખતે ધીનું બરેલું પાત્ર આપીને નિયમ મેળવો. ધરતી ઉપર સુવાનો નિયમ મેલતી વેળાએ શાનું દાન આપવું, ફગનો નિયમ હોય ત્યારે ફગ આપવાં, રસનો નિયમ હોય તો રસ આપવો, ધાન્ય આપવું, માયનાં દાન કરવાં, સર્વ દાનમાં દીપદાન કાર્તિક માસમાં

ઉત્તમ છે વારને દીપદાન કરવાં, સૂર્ય ઉગતી વખતે માથ મહિનામાં નંહાવું, શક્તિ પ્રમાણે નિયમો રાખવા, બ્રાહ્મણોને પકવાન જમાડવાં. શુક્લ લાકડાના ભારા નદીને કાંઠે નંખાવવા અથવા બ્રાહ્મણોને આપવા. ડગલીયું ડગલાઓ ૩ ભરેલા તેમજ વિચિત્ર શાલ, દુશાલા અને સુંદર ધર તેમા ધરના પદાર્થો સહિત બ્રાહ્મણોને આપવાં. એ સર્વ આખતમાં પુન્ય કરવાથી—“ મારા પતિરૂપ પરમેશ્વર પ્રસન્ન થાઓ. ” એવો સંકલ્પ કરવો. વિધવાએ એવાં વ્રતો અને નિયમો પાળવા. પોતાના પુત્રોને પુજ્યા વિના કાંઈ કામ કરવું વહીં. આવી રીતે જે વિધવા વરતે છે તે પણ સતીજ જાણુદી, આવા ધર્મની પાળનાર વિધવા પતિવ્રતાજ કહેવાય છે, તે પતિનાજ લોકને પામે છે, તે કદી દુઃખી થાતી નથી. તે સ્ત્રી ગંગા જેવી, પાર્વતિ જેવી, કે લક્ષ્મી જેવી જાણુવી, અને તેની પૂજા કરવી. એ રીતે જણાવી અદસ્પતિ કહે છે “ અમને આપનાં દર્શન થયાં તે ગંગાસ્નાન કિંધાનું ફળ છે, હે માતા લોપામુદ્રા આપના મુખારવિન્દથી આ પતિવ્રતાના ધર્મ સાંભળ્યા એથી અમે કૃતાર્થ થયાં છીએ એમ કહી અદસ્પતિ આદિ સધળા રૂપિએ વિનંતી કરવા લાગ્યા.

નારદના પ્રશ્નથી નારાયણે કહેલું સતિ સ્ત્રીનું વર્તન.

કુલીન સ્ત્રીએ પોતાનો પતી ખરાબ રૂપવાળો, ખરાબ આચરણ વાળો અથવા સારા સ્વભાવ વાળો હોય કે ખરાબ સ્વભાવ વાળો હોય તેમજ રોગીષ્ટ, પિસાચ સરખો, કોંઈ મધપાન કરનાર, વૃદ્ધ મૂર્ખ, મુંગો. આંધળો ખહેરો, ભયંકર, દરીદ્ર, કદરજી, નિંદિત, બીકણ કે લુચ્ચો કે વ્યભિચારી ગમે તેવો હોય તો પણ વાણી, કાયા અને કર્મ વડે હમેશાં દેવતી પેઠે તેનું સેવન કરવું. સ્ત્રીએ પોતાના ધણીથી ઉત્તરું કામ કદી પણ કરવું નહિં. તેણે પોતાની બાળક અવસ્થામાં જુવાન અવસ્થામાં કે વૃદ્ધ અવસ્થામાં ધરવું કોઈ પણ કાર્ય પતિની સંમતિ લીધા વગર પોતાની સ્વતંત્રતાથી કદી પણ કરવું નહિં. અહંકાર, કામ અને ક્રોધ છોડી કેવળ પતિના મનનુંજ રંજન કરવું બીજા નીચ પુરૂષ ખરાબ ભાવથી જુવે. પ્રિય વાક્યોથી લોભાવે અને માણસોની ભીડમાં સ્પર્શ કરે તો પણ જે સ્ત્રી કંઈ વિકાર નથી પામતી તે પોતાનાં શરીરેનાં રૂંવાડાંની સંખ્યા ખરોખર હજારો વર્ષો સુધી સ્વર્ગમાં રહે છે. જે સ્ત્રી બીજાઓએ ધનથી લલચાવેલ હોય છતા પણ મન, વાણી અને કર્મવડે અન્ય પુરૂષનું સેવન નથી કરતી તે આ લોકને સોભાવનારી સતી કહેવાય છે. કોઈની સાથે કહાવી

નારદના પ્રશ્નથી નારાયણે કહેલું સતિ સ્ત્રીનું વર્તન. (૧૨૯)

મોકલી પ્રાર્થના કરાય, પરાણે પકડાય અને ઘરેણું લૂગડાંઓથી લેભા-
વાય તો પણ સતી બીજા પુરૂષને બળતી નથી. કોઈ પુરૂષ નજરથી
જુવે તો પણ તેની સામે પોતે જુવે કહી, કોઈ હસે તો પણ
તેની સામે પોતે હસે નહિ. અને કોઈ બોલાવે તેની સામે પોતે
બોલે નહિ. તેજ સ્ત્રી સાર્વજી અને સારા લક્ષણ વાળી ગણાય છે.
રૂપાળી હોય, જુવાન હોય, અને ગાવા નાચવામાં પણ ઘણી ચતુર
હોય એવી સ્ત્રી પોતાના સરખાજ પુરૂષને જોવા છતાં પણ વિકૃતિ ન
પામે તોજ તે સતી કહેવાય છે. અને સતી હોય તે એમ છતાં પણ
વિકૃતિ પામતી નથી. પર પુરૂષ રૂપાળો, જુવાન અને સ્ત્રીઓને લલ-
ચાવે તેવો હોય તો પણ તેને ઇચ્છે નહિ તેને સતી બાળવી. ગમે
તો દેવતા હોય, મનુષ્ય હોય કે ગાંધર્વ હોય તો પણ સતીને પર
પુરૂષ પર કદી પણ પ્રિતિ થતીજ નથી. વળી સ્ત્રીએ પોતાના ઘણીનું
ઘણીનું ક્યારેય અપ્રિય કરવું નહિ. તેજ સ્ત્રી પતીવ્રતા કહેવાય છે.
કે જે પતી જમ્યા પછી જમે, પતિ દુઃખિ થતાં દુઃખિ થાય, હર્ષિત
થતાં હર્ષ પામે, પતિ પ્રવાસમાં જતાં મેલાં વસ્ત્રોથી રહે. પતિ સુતા
પછી સુવે અને ઉઠ્યાં પહેલાં ઉઠે તથા પતિ મરણ પામતા તેની
પાછળ તેની ચિતાના અગ્નિમાં પ્રવેશ કરે અને કદી પણ બીજા
પુરૂષનું મનથી ચિંતન પણ ન કરે દરેક સ્ત્રીએ સાસુ સસરાની અને
વિશેષે પોતાના પતિની ભક્તિ કરવી જોઈએ. તથા ધર્મ કાર્યમાં અનુકુળ
રાખવું જોઈએ. પોતે ગમે તેવા ઘર કામમાં રોકાણી હોય તો પણ જે
વખત બહારથી પોતાનો પતિ આવે તે વખતે સામે ઉભી થઈ તેને
આસન જળ વગેરે આપી પ્રસન્ન કરવા તથા પોતે પ્રસન્ન મુખથી તેને
વખતસર જમાડવો તે જમવો હોય ત્યારે તેને અપ્રિય લાગે એવું કાંઈ પણ
બોલવું નહી. ઘરમાં મુખ્ય ગણાતી સ્ત્રીએ આસન, ભોજન દાન, આદર,
સત્કાર અને પ્રિય બાષણમાં હમેશાં ચતુરદળી યત્નવું જોઈએ ઘર ખર્ચને
માટે પતિએ જે રકમ આપી હોય તેમાંથી ઘરનું ખર્ચ ઉકેલી પોતાની
શુદ્ધિથી કાંઈ પણ વધારો કરવો પણ ધર્મને માટે જે ધન આપ્યું
હોય તેમાંથી કાંઈ પણ વધારવું નહિ. વળી તેની બહાર વગર પોતાનાં
સગાંઓને કાંઈ પણ ધન આપવું બીજાની સાથે બાષણ અસંતોષ,
પારકી કુથલી, અત્યંત હાસ્ય અને અત્યંત શેષ એ સર્વનો ત્યાગ
કરવો ખાવા પીવામાં પણ જેનો પોતાના પતિએ ત્યાગ કર્યો હોય
તેનો પોતે પણ ત્યાગ કરવા તૈલ મદન. ઉવટણ, દાંત સાફ કરવાની
ટાપ દીપ અને સ્નાન એ સર્વનું સતી સ્ત્રીએ પોતાનો પતિ આનં-

દમાં હોય તોજ કરવું.

ત્રેતાયુગથી સ્ત્રીઓને મહિતે મહિતે ઋતુ આવે છે માટે ત્યારે ત્રણ દિવસ છોડીને તે પછી તે ઘરકામમાં શુદ્ધ અને યોગ્ય ગણાય છે. કારણ કે રજસ્વલા સ્ત્રી પહેલે દિવસ ચાંડલી સરખો છે. બીજો દિવસ બ્રહ્મવ્રત કરનારીના જેવી છે. અને ત્રીજો દિવસ ઘોળણુના જેવી કહેવાય છે. માટે તે ચોથો દિવસ શુદ્ધ થાય છે. રજસ્વલા સ્ત્રીએ સ્નાન, શૌચ, ગાયન, રૂદન, હાસ્ય, પ્રવાસ, અંજન, ધુત, ચંદનાદિકનાં લેપન, દિવસની નિદ્રા, દંત શુદ્ધિ મનથી કે વાણીથી પણ મૈથુન અને દેવતાઓને નમસ્કાર એ સર્વનો ત્યાગ કરવો અથવા રજસ્વલાનો સ્પર્શ પણ નહિ કરવો; અને તેની સાથે તેણે બોલવું પણ નહિ રજસ્વલાએ ત્રણ રાત્રિ સુધી કોઈને પોતાનું મુખ દેખાડવું નહિ અને પોતાનું વચન પણ સંભળાવવું નહિ ચોથો દિવસ સ્નાન કરી કોઈ પુરુષનું મહોડું નહિ જોતાં સૂર્યનાં દર્શન કરી તે પછી પોતાની શુદ્ધિને માટે પાંચ વ્ય અથવા દૂધ પીવું સતી સ્ત્રીએ અવશ્ય આ પ્રમાણે વર્તવું.

જ્યારે સ્ત્રી ગર્ભવતી થાય ત્યારે તેણે નિયમમાં તત્પર રહિ અલંકારો ધારણ કરી પતિના હિતમાંજ આસક્ત રાખી, અને પોતાના ધર્મપર ખરાબર ધ્યાન આપી પ્રસન્ન મુખથી રહેવું રક્ષાબંધન કરાવી વાસુદેવના પૂજનમાં તત્પર રહેવું અને ખરાબ સ્ત્રીઓની સાથે બોલવું નહિ સુપડાનો પવન લેવો નહિ મરી જતાં છોકરાંવાળી સ્ત્રીનો સ્પર્શ કરવો નહિ, પારકી રસોઈ જમવી નહિ, મનને ઉઠળાટો 'આવી જાય એવું કાંઈ પણ જોવું નહિ? બચકર વાતો સાંભળવી નહિ તથા ભારે ગરમ અને અશુભ થાય એવું ભોજન લેવું નહિ. આવી રીતે વર્તવાથી ગર્ભિણી સ્ત્રી સારો પુત્ર જણેછે. અને એમ ન વર્તે તો તેથી કાંતો ગર્ભ પડી જાયછે અને કાંતો સુકાઈ જાયછે.

સૂતી સ્ત્રીએ પોતાથી આઠા ગુણોવાળી સ્ત્રીનો કે શોક્યનો કદિ પણ તિરસ્કાર નહિ કરવો. રાગદ્વેષ અને મત્સર યદ્ય જાય તોપણ શોક્યોએ પરસ્પર અપ્રિય બોલવું નહિ કે પરસ્પર કાંઈ અપ્રિય કામ કરવું નહિ બીજનાં નામો ગાવાં નહિ, બીજનું વણન કરવું નહિ. અને ધણીથી દૂર રહેવું નહિ. હમેશાં ધણીની પાસે રહેવું અને તે બતવે તેની સામે જોઈ બેસવું પોતાની મેજ દિશાઓમાં ચક્રવક્ર જોયા કરવું નહિ અને બીજ માણસની સામે પણ જોવું નહિ, વિલાસમાં હર્ષ પૂર્વક પાતનું મુખજ સતી સ્ત્રીએ

નારદના પ્રશ્નથી નારાયણે કહેલું સતિ સ્ત્રીનું વર્તન. (૧૩૧)

જેવું જોઈએ ધણી વાતો કરે તે ધણા માનથી પોતે સાંભળવી અને વચમાં જોત્રવું નહિં. તે જોત્રાવે ત્યારે સકામ ચિત્તથી તરત ચયન-પર જવું. પતિ ગાતો હોય તો ઉત્સાહ અને હર્ષ પૂર્વક તે સાંભળવું અને તેથીજ પોતે આનંદ પામવો પોતાનું ચિત્ત ઉદ્દેગમાં હોય ત્યારે ધણી પાસે રહેવું નહિં. કારણ કે તેથી તેના મનને કલેશ થાય. વળી પતિએ તિરસ્કાર કરેલો હોય, નિંદા કરી હોય કે પ્રહાર કર્યો હોય તો પણ તે મનમાં નહિં રાખી તમામ ભય છોડી પ્રેમ પૂર્વક પતિને આલિંગન કરવું. ઉંચેથી રોવું નહિં અને જોલવામાં પણ રાડો પાડવી નહિં. ઘરથી ક્યારેય પણ બહાર ભાગવું નહિં. અને વિવાહ વગેરેમાં સગાંઓને ઘેર જવાની જરૂર જણાય તો પતિની રજા લઈ ખીજાં કાંઈ માણસની સાથે ત્યાં જવું. ત્યાં પણ ઝાઝો વખત વાતો વગેરેમાં નહિં કહાડતાં પાછું તરત વળવું. ધણી પરદેશ જતો હોય ત્યારે કાંઈ ખરાબ શબ્દો જોત્રવા લઈ અને ના કડીની તેને અટકાવવો પણ નહિં. તેમજ તે વખતે રોવું પણ નહિં પતિ. પરદેશ ગયા પછી શરીર શોભાવવાની ટાપટીપ છોડી નિરંતર સા-સુના પડખામાંજ રહેવું. ખીજાની સાથે નિદ્રા ન કરવી અને હમેશ ધણીના સમાચાર ઉપરજ લક્ષ આપવું. તેનું કુશળ જાણવા માટે દૂતો મોકલવા અને પ્રસિદ્ધ દેવતાઓની માનતાઓ કરવી. જેનો ધણી પરદેશ ગયો હોય તે સ્ત્રીએ હમેશાં આવી રીતે વર્તવું જોઈએ. નાહ્યા વગર રહેવું. મલિન વસ્ત્રો ધારણ કરવાં, ચાંડલો ન કરવો આંખમાં આંજણ ન આંજવું, સુગંધી પદાર્થો અને પુષ્પો ધારણ ન કરવાં, નખ અને રૂંવાડાં સાફ કર્યા વગર રહેવું, દાંત ગંદા રા-ખવા, ખડખડ હસી પડવું, ખીજાઓની સાથે મસ્કરીમાં જોડાવું, ખીજાની ચેષ્ટાનું ચિંતવન કરવું. પોતાની મરજી પ્રમાણે ફરવું. પુર-ષોની બીડમાં પેસી ભીંસાવું, અને એકજ વસ્ત્ર પહેરી નિર્લજ્જપણા-થી ભ્રમવું આ સઘળા દોષો સ્ત્રીઓને અત્યંત દુઃખ આપનારા જ-ણાય છે. ધરનાં કામને પહોંચી લઈ હળદરનું લેપન કરી પવિત્ર જ-ળથી નાહી તથા ઉજવળ શણગાર ધરી સ્ત્રીએ પ્રસન્ન મુખથી પ-તિની પાસે જવું. પોતે ગમે તેવા કામમાં પડી હોય તો પણ પતિ જોત્રાવે તે વખતે ધરનાં તમામ કામ છોડી તરત તેની પાસે જવું અને જોલવું કે સ્વામી ! મને શા માટે જોત્રાવી ? આજ્ઞા કરો. ધરના આરણ્યમાં ઉભું રહેવું નહિં. અને ધણી જે કાંઈ આપે તે પોતે કેદને પણ આપી દેવું નહિં. અન્ન રજા વગેરે જે કાંઈ પતિનું

ઉચ્છિષ્ટ હોય તેને મહા પ્રસાદ ગણી પોતે સેવે અને પતિ સુખે સુતો હોય, કોઈ પણ કામમાં બેઠો હોય કે રમણુ કરતો હોય તે વખત તેને જરૂરના કામમાં પણ ઉકાડવો નહિં. સતી સ્ત્રીએ એકલાં ક્યાંય પણ જવું નહિં. નમ્ર થઈ સ્વાન કરવું નહિં. અને પતિને દ્વેષ કરનારી સ્ત્રીનો પ્રસંગ રાખવો નહિં, તેમજ ખાંડણીયાપર, છી-પરપર, સાંબેલાંપર, કોઈ જાતના યંત્રપર કે બારણાની વચમાં બેસવું નહિં સ્ત્રીને જ્યારે તીર્થમાં રનાન કરવાની ઇચ્છા થાય ત્યારે તેણે પતિના ચરણુ ધોઈને તે જળ પીવું. સ્ત્રીને માટે શંકર અને વિષ્ણુ કરતાં પણ પતિ અધિક છે. જે સ્ત્રી ધણીની આગ્રાનું ઉલ્લંઘન કરીને વ્રત કે ઉપવાસ કરે છે તે પોતાના પતિનું આયુષ્ય હરે છે. અને પોતે મરણુ પામે છે, ત્યારે વ્રત તથા ઉપવાસનું ફળ પામવાને બદલે નરકમાં પડે છે જે સ્ત્રી ધણીએ બોલાવતાં તેની સામે ક્રોધથી રાડ નાંખી જવાબ દે છે તે જંગલમાં લોકડી થાય છે. સર્વ સ્ત્રીઓએ આ એક નિયમ ધણી કાળજીથી જાળવવાનો છે કે પતિના ચરણોની સેવા કરીનેજ તે પછી પોતે જમવું, જે સ્ત્રી ધણીને છોડી પોતે એકલી મિષ્ટાન્ન પાન લે છે તે ઝાડની પોલમાં રહેનારી કૂર ધુવડની માદા થાય છે. જે પોતાના પતિ વગર અન્ય પુરૂષથી સંભોગ કરે છે તે વિદ્યાનું બહણુ કરનારી ભુંડણુ થાય છે. જે ધણીની સામે હાંકારા કરી અપ્રિય વચનો બોલે છે તે મુંગી થાય છે. જે હમેશાં શોક્યની ઇર્ષ્યા કરે છે તે બીજા અવતારમાં દુર્ભાગી થાય છે અને જે ધણીની નજર ચુકાવીને બીજા પુરૂષ સામે જુવે છે તે કાંણી, ભુંડા મોઢાંવાળી અને ખરાબ રૂપવાળી થાય છે.

પોતાના પતિને બહારથી આવતો જોઈને તરત સામે ઉડી જઈ, આસન, તાંબુડા. પવન, ચરણુ ચંપી અને ઉત્તમ પ્રિય વાક્યોથી તેને સેવે છે તે સ્ત્રીને વિદ્વાન લોકો ઉત્તમ પતિવ્રતા કહે છે. સ્ત્રીને દેવતા ગુરૂ, ધર્મ, તીર્થ અને વ્રત એ સધળું તેનો પતિજ છે માટે તેણે બીજા સધળું છોડી એક પોતાના પતિનીજ સેવા કરવી, જીવવગરનો દેહ જેમ ક્ષણુ માત્રમાં અપવિત્ર થઈ જાય છે. તેમ ધણી વગરની સ્ત્રી નહાય ધોય છે તો પણ હમેશા અપવિત્રજ ગણાય છે. સધામી અકલ્યાણુ કારી વસ્તુઓ અને માણુઓમાં વિધવા વિશેષે અકલ્યાણુકારી ગણાય છે, વિધવાને જોડાયેલી પણ ધારેલા કૃત્યની સિદ્ધિ થતી નથી એક પોતાની માતા વગર બીજા કોઈ પણ વિધવાના મુખથી આશીષ લેવામાં આવે તો પણ તે સર્પના ઝેર સરખી નિવડે છે વિવાહ વ-

ખતમાં બ્રાહ્મણો તથા કન્યાને કહેવામાં આવે છે કે જ્યારે તમે અનુવા પછી પણ તું તારા ધર્મીની સાથે રહેતારી થજો એટલા માટે જાયા જેમ દેહની પાછળજ આવે છે તેમ સ્ત્રીએ પણ પતિનેજ અનુસરવું. વાદી સર્પને જેમ બાળકારથી તેના દરમાંથી બહાર ખેંચી લે છે તેમ આવી રીતે પતિ બક્ષિત કરનારી સતી સ્ત્રી યમના દૂતોના હાથમાંથી પોતાના પતિને જેથી સ્વર્ગમાં લઇ જાય છે. જ્યુવે કે સતી સાવિત્રીએ પોતાના મૃત પતિને યમના પામમાંથી છોડાવી મુક્ત કર્યો છે તે દાખલો આજ નગજાડેર સતીને જેમ યમના દૂતો દરથીજ નાસી જાય છે, પતિ ગમે તેવો પતિ અને દુષ્ટ કર્મ કરનારો હોય તો પણ સતી સ્ત્રી તેને સ્વર્ગમાં લઇ જઈ પોતાના શરીરમાં દંવાડાં હોય એટલાં કરોડો વર્ષો સુધી તેની સાથે સુખ ભોગો ભોગવે છે.

જે સ્ત્રી પોતાના પતિવ્રતનો ભંગ કરે છે અર્થાત્ વ્યભીચાર કરે છે, તે પોતાના પિતાને કુલને, મોસાળના કુલને અને પતિના કુલને નરકમાં પાડી પોતે પણ આ લોકમાં મોટી પીડા ભોગવે છે કેવળેગે મરણ પામેલા પતિની પાછળ ન જવાય તો પણ પોતાના શીશવું તો અવસ્થા રક્ષણ કરવું જેમ જેમ શીશવો ભંગ થાય છે તો તે સ્ત્રી નરકમાં પડે છે એટલુંજ નહિ પણ સ્વર્ગમાંથી પોતાના પિતાને અને પતિને પણ નરકમાં પાડે છે. માટે વિધવાએ મુંડન કરાવવું અને હમેશાં એક યાજ્ઞજ નમવું. પલંગપરં સુગ્રામી વિધવા સ્ત્રી પોતાના પતિને સ્વર્ગથી બ્રહ્મ કરે છે. માટે વિધવાએતો પતિના સુખપર નજર રાખી હમેશાં પથારીપરજ સુવું, ઊવટણ, તાંબુલ બદલણ અને સુગંધિ દ્રવ્યોનો ઉપભોગ તે સ્ત્રીએ કદિ પણ કરવો નહિ. અને હમેશાં દર્ભ અને તત્ત નાંખેજ જળથી પતિનું, સસરાનું અને આપનું એમ ત્રણ પેઢીનાં નામ અને ગોત્રના ઉચ્ચાર પૂર્વક તર્પણ કરવું તથા સદા ધોળું વસ્ત્ર પહેરવું, આ પ્રમાણે નિયમ પાળનારી વિધવા પણ પતિવ્રતાજ કહેવાય છે.

અથા લોકોમાં સ્ત્રીને પોતાના પતિ તુલ્ય બીજે કોઇ પણ માનનીય દેવતા નથી. જે પતિ પ્રસન્ન રહે છે તો તેથી સ્ત્રીની સર્વ ઇચ્છાઓ પૂરી થાય છે અને જે તે કોપ પામે છે તો સ્ત્રીના સર્વ મનોરથો નાશ પામે છે. પતિ પ્રસન્ન રહેતોજ સ્ત્રીને સંતાન અનેક જાતના સુખ ભોગો, શયા, આસનો, અદ્ભૂત ભોજનો, વસ્ત્રો, પુષ્પો, સુગંધિ દ્રવ્યો, અને સ્વર્ગ લોકમાં ઉત્તમ કીર્તિ મળે છે.

(નારદીય પુરાણ. પરશોતમ મહાત્મ્ય.)

સંસાર ધર્મમાં સ્ત્રીઓનો અધિકાર.

સ્ત્રી એ સંસારમાં મીઠાના સ્વાદ જેવી છે. તે જો નહિ હોય તો સંસાર ધર્મમાં સ્વાદ રહીત દેખાય છે. સ્ત્રી એ કુળ તથા વંશને અર્થ રાખવાનું મૂળ કારણ છે. તેમનાજ યોગેથી કુળ, વંશ, ગામ, શહેર વગેરે થયાં છે. તે છોકરાંને લઈને જંગલી હાલતમાં પ્રાણુચ-યની અવસ્થામાં નહીં રહી શક્યાથી ધર ગામ વગેરેની જરૂર પડી છે, જગતકર્તાએ તેને ગર્ભ ધારણ કરવાનો અને છોકરાનું લાલન પાલન કરવાનો બોલો આપ્યો છે તેથી તેને ત્રણ વસ્તુની જરૂર પડી છે. ૧ બચ વગરની જગ્યા, ૨ બળવાનનો આશ્રય, અને ૩ બાળકનો ખોરાક ઉપલબ્ધ ત્રણ સ્ત્રીને જરૂરનાં છે. ગર્ભ ધારણ કરવાનો અને છોકરાનું પાલન કરવાનો બોલો સ્ત્રીના ઉપર હોવાથી શરીરની મેહેનત અને ઘણો વખત એક કામમાં મંડ્યા રહેવું એ બાબતમાં પ્રવૃત્તિ કરતાં તે પાછળ રહેલ છે.

ન્યારે સ્ત્રી એ ધર અથવા સ્ત્રીને માટે ધર થયું છે. ત્યારે ધરમાં સર્વથી પહેલી જગ્યા સ્ત્રીની છે. ત્યાર પછી બીજાની છે, અર્થાત્ સ્ત્રીનું સુખ સર્વથી પહેલું જોવું જોઈએ. એ વાસ્તે શાસ્ત્રમાં લખ્યું છે કે, “યત્ર નાર્યસ્તુ પૂજ્યન્તે રમન્તે તત્ર દેવતાઃ ॥ સ્ત્રીઓ જે ધરમાં માન પામે છે તે ધરમાં દેવતાઓ સંતુષ્ટ થાય છે.” સ્ત્રીના આંસુથી જે ધરની જમીન ભીની થાય છે, તે ધરમાં કલ્યાણ નથી. પુરૂષે સ્ત્રીનાં અને છોકરાંના સુખ શાંતિના રક્ષક સ્વરૂપ રહેવું, પરંતુ ગૃહરાજ્ય કરવાનો અધિકાર તેનો નથી. જો તે વ્રજ પીડક ગૃહરાજ્ય થઈને ખેરે, તો તે સ્વાર્થપર પુરૂષ વિધાતાની આંખે અપરાધી ગણાશે, ધર્મ અને કર્તવ્યમાં હરકત નહિ આપતાં કુટુંબમાં સ્ત્રીના સુખનો ઉપાય જ્યાં સુધી થઈ શકે, ત્યાં સુધી ધાર્મિક સ્વામીએ કરવો જોઈએ. ધાર્મિક પતિ સ્ત્રીને ધર્મની દૃષ્ટિએ જીવે છે અને દાંપત્ય સંબંધને સ્વર્ગના વ્યાપાર જાણીને અનુભવ કરે છે, સ્ત્રીના પ્રસન્ન ચહેરાની શોભાજ ધરનો અધિકાર દૂર કરે છે એટલા માટે ધરની એવી કાંઈ જગ્યા રહેવી નહીં જોઈએ કે, જ્યાં સ્ત્રીની ગતિ રોકાય, સ્ત્રીને પંડામાં રાખવાની પદ્ધતિ એ ચાલતા જમાનાનો સુખનો પરમ શત્રુ છે.

સ્ત્રી એ કુળ સ્થાપિત કરવાનું મૂળ જાણીને સ્ત્રીની પવિત્રતાનું રક્ષણ કરવા માટે શાસ્ત્રકરો ઘણા મંડ્યા હતા, સ્ત્રી ખરાબ માંડે ગયાથી ધરની શાંતિ ચાલી જાય છે, સંસાર નીતિ જાય છે, છોક-

રાત્રી અધોગતિનું ખીજ નંખાય છે. પુરૂષના બંધનની દોરડી તુટી જાય છે. અને કુટુંબમાં શાંતિ રહેતી નથી. જનમંડલના આવા કંઠોર શાસનથી અને સ્ત્રીની પ્રકૃતિના મહત્વથી સર્વ દેશની સ્ત્રીઓના ચરિત્ર પુરૂષના ચરિત્ર કરતાં પવિત્ર ગણાય છે. ધીરજ અને લજ્જા સ્ત્રીની શ્રેષ્ઠતાનું મોટામાં મોટું લક્ષણ છે. લજ્જા વગરની અને ધીરજ વગરની સ્ત્રીઓ પુરૂષના ધિક્કારને લયક થાય છે.

છોકરાનું રક્ષણ કરવું, પતિના સુખના તથા તનદરોસ્તીના ઉપાય યોજવા, દાસ દારીનું બંધું કરવું અને પરાણાની સેવા ચાકરી કરવી એ સ્ત્રીના ઉપર રહેવું જોઈએ. પુરૂષે એ વિષયમાં જેમ અને તેમ હાથ નાખવો નહિ. પરંતુ એ સર્વ કામ સ્ત્રીઓને શીખવવા જોઈએ. સ્ત્રી અમળા છે તેજ તેનું બળ છે. ઘરમાં બાળકને બધા તાબે હોય છે. દુર્લભતા વગર તેનું ખીજું બળ શું છે ? સ્ત્રીઓ દુર્લભ ચિત્તના અને મૃદુ પુરૂષને ધિક્કારે છે. પ્રમળ પ્રકૃતિના અને બળવાન પુરૂષની પાસે વધારે સુખથી રહે છે. એ ઘણી અજાણ્ય ભરેલી વાત છે, પરંતુ એ સ્ત્રી પ્રકૃતિનું એક ઉડું તત્ત્વ છે. સ્ત્રીનું મૂલ્ય પ્રેમ છે એ ગુણથી વીકટ પર્વતમાં ઝરો છે, સંસારના માર્ગમાં વડની છાંયા છે, અને જીવનના માર્ગમાં છત્રી છે એ જે અનુભવ છે, તે વિધાતાની વિધિ જુએ છે. •

સ્ત્રીના જીવનનું લક્ષણ શું છે ? કોઈ કહે છે કે લગ્ન કરીને પુરૂષનો આશ્રય કરવો એ તેના જીવનનું લક્ષણ છે. કોઈ કોઈ કહે છે કે સંસારનું પાલન અને કુળને કાયમ રાખવા એ તેનું લક્ષણ છે. કોઈ વળી કહે છે કે, પુરૂષમાં ઇશ્વરનો ન્યાય ભાવ અને સ્ત્રીમાં તેનો દયાનો ભાવ છે. દયાના ભાવથી અમર આત્માના વિકાસમાં મદદ કરવી એ તેના જીવનનું લક્ષણ છે. •

તેના જીવનનું લક્ષણ ગમે તે હો તેનો સ્નેહ દયા કેવળ કુટુંબમાં જ બંધાઈ રહેતા નથી જેમ સેકડા પુરૂષો પોતાના કુટુંબની રક્ષા વગેરે કરીને જગતની ચઢતીને માટે શ્રમ કરે છે, તેમ સ્ત્રીએ પણ દુષ્ટીનાં હરણ, અનાથ નિરાશ્રયોની રક્ષા, વિપદમાં પડેલાને વિપદમાંથી ઉદ્ધાર વગેરેને માટે પુરૂષની મદદગાર થવું, પરંતુ કુટુંબના સુખ શાંતિમાં હરકત નાંખીને આવું કામ ન કરવું.

પતિના હિતમાટે ઇશ્વર પ્રાર્થના.

(વહાલારે મારા પ્રાણ થકી પ્યારા.) એ રાગ.

કુશળ મારા કંથ તણું કરજો, અંતર્યામી અરજ ઉરે ધરજો;
દીનાનાથ દુઃખ બધાં હરજો. કુશલ૦નથી જપ તપ મેં કશુ કાધું, નથી દાન દીનને કંઈ દીધું;
નથી હરિનામ મુખે લીધું. કુશલ૦નથી ભાવ ભક્તિ હરિ ચરણે, ચાલી નથી ચોપે સદા ચરણે;
હવે હું છું આપ તણે શરણે. કુશલ૦કરી નથી પૂજનમાં પ્રીતિ, જાણું નહિ નીતિ તણી રીતિ;
મથું વય એમજ આ વીતિ. કુશલ૦પ્રભુ આપનાજ પ્રતાપ થકી, સદા સુખ પામે સહુ એ નકી,
વિશ્વંભર એવી મને છે વકી. કુશલ૦નહિ કોઈ જાણે તમારી ગતિ, મારી કાણુ માત્ર કહોને ગતી;
તમે ત્રિગુણાત્મક વિશ્વપતિ. કુશલ૦શૂંધર ભવસાગર એ ભારે, આશા એક આપની છે મારે;
રહી આપને એક આધારે. કુશલ૦કઠણુ કાલ કેરિ ગતિ કેછે, ધિરજ સર્વ જનની હરી લેતે;
શંકા કરવા અવસર એ દેછે. કુશલ૦

(વૈદરબી વનમાં વલવલે.) એ રાગ.

કરજો કુશલ મારા કંથનું, દીનાનાથ દયાળ;

સુખમાં સુવાદી ઉઠાડજો, હે પ્રણત પ્રતિપાળ;

કરજો

સાચાં પિતા માત છો તમે, આખા વિશ્વના દંશ;

ત્યારે વિશેષ હું શુ કહું, આપને જગદીશ.

કરજો

શેષ સહસ્ર મુખે કરી, ગુણુ ગાય અપાર;

મુનિવર મથન કરા મુખા, પામ્યા તેત્ય ન પાર.

કરજો

જ્ઞાન અને ગુણુ છે નહિ, નથી વિનય વિચાર;

એક મુખે શું હું વર્ણવુ, આશુતોષ આવાર.

કરજો

પામ્યા પરમ સુખ કેક તો, પામ્યા કેક પ્રતાપ;

કરુણા કટાક્ષ કરી તમે, ટાળ્યય કેકના તાપ.

કરજો

રાયને રંક કર્યા તમે, રંકને તમે રાય;

દાન જનોને સદા કરી, આપે અધિક સહાય.

કરજો

આમ ધરા ધન મેળવી, સૌખ્ય પામ્યા અનેક;

આપના પુણ્ય પ્રતાપથી, રહી કેકની ટેક.
આપની આપ મોટાંધને, જોધને મહારાજ;
આશા દાસીની દયાનિધિ, પૂર્ણ કરવાને રાજ.

કરજો

કરજો

તે સોના જીવનનેજ ધન્ય ?

શાર્દૂલવિકીડિત.

ચાલે ચોંપ થકી સદા ચરણમાં, સૌભાગ્યથી શોભતી.
સ્વામીને સુખ આપના પ્રતિદિને, યત્નો કરે છે અતિ;
સંસારે સુખ રૂપ એક નિજનો. જે ધર્મ શોધી લહે,
તે નારી જનની શિરોમણી સતી, શ્રેષ્ઠ સર્વે કહે.

૧.

વસંતતિલકા.

સૌભાગ્યનું સરસ ભૂષણ ઇચ્છનારી,
શોભા સદા શિયળની શુભ જાણનારી;
સાચે સદાચરણને શુભ પંથ ચાલે,
લીધેલ જન્મ જીવનને કરીને ઉજાળે.

૨.

છે પ્રાણનાથ પરમેશ સદાય જેને,
સેવ્યા કરે પરમ પ્રીતિથી નિત્ય તેને;
આજ્ઞા વહે પ્રણયથી નિજ ધર્મ જાણી,
તેણે કર્યું સફલ જીવિત તેજ શાણી.

૩

રાખી સદા સગલ શાન્ત અતિ સ્વભાવ,
મેત્રી બધો દુઃખદ દુષ્ટ પ્રપંચ સાવ;
સંતોષ પ્રાણપતિને પ્રતિ વાક્ય આપે,
તે જન્મની પરમ દુઃખદ દોર કાપે.

૪.

ચાહે સદા સરસ સદ્ગુણ રત્ન લેવા
ત્યાગે સદા અવર દુર્ગુણ દુષ્ટ જેવા,
જે પ્રાણનાથ ચરણે મન એક રાખે.
તે ઉત્તમોત્તમ સદા સુખ સર્વ આપે.

ચાલી સદાચરણને શુભ પંથ સારે,
કલ્યાણ નિત્ય નિજ નાથ તણું વિચારે;
લજ્જા તણું પરમ જે સમજે સ્વરૂપ,
તેનેજ ધન્ય ધરણી પર તે અનુપ

૬.

શ્રી કૃષ્ણના ઉદ્દેશથી સત્યભામાને પાંચાળીએ આપેલો સ્ત્રી બોધ.

શ્રી કૃષ્ણની સોળ હજાર એકસોને આઠ સ્ત્રીઓમાં સત્યભા-
મા એક પ્રખ્યાત પટરાણી હતાં, કે જેના અભિમાનનો તો પારજ
નહોતો અને જેથી તે પોતાના પ્રાણનાથ શ્રી કૃષ્ણ સામે પણ ક્ષણે
ક્ષણે ક્રોધ કંકાસ કરતાં, કોઇ એક દીવસ તેના ઘણા કંકાસથી
કંટાળી શ્રી કૃષ્ણે મનમાં વિચાર કર્યો કે મેં ઘણી દેવ કન્યાઓ
અને રાજ કન્યાઓ જોઇ છે પણ કોઇ આ સત્યભામાની બેગેવરી
ધરાવે એવી અત્યંત અભિમાનવાળી સ્ત્રી મેં જોઇ નથી સ્વભાવ-
થીજ તે અભિમાની છે, આ વળી તેને નારદજી જેવા મળી જાય
છે ત્યારે તો માનનો, કળ્યાનો, અને ક્રોધનો તો પારજ રહેતો
નથી. આગળ પણ નારદજીએ તેને ઉસકેયાં હતાં કે, શ્રી કૃષ્ણે
રૂક્મણીને પારી જતનું પુષ્પ આપ્યું; તેથી તે એટલાં તો રોશે
ભરાણાં હતાં કે કાંઇ વાતજ નહી. અનેક પ્રકારે સમજાવતાં પણ
સમજ્યાં નહીં, પણ જ્યારે પારી જતનું ઝડ એને લાગી દીધું
ત્યારે તે શાંત થયાં હું કરી એનો સ્વભાવ જાણું છું તેથી મહન
કરું છું પણ મારા માત પિતા, મહેટાભાઈ તથા ભાભા અને
અંધુ વર્ગ આદિ એનાં અતિ કડક વચન કેમ સહન કરે એનાજ
વાક્યરૂપી બાણથી મારાં બાભી રેવતી, વડીલમાઈ બળભદ્ર અને
એન સુમદ્રા પણ ઘણાં બેઠા પામતાં હોય એમ લાગે છે. જ્યારે
માતા પિતા, ભાઈ, ભોદ્રાઈ, એન સંબંધીઓ એનાજ ક્રોધથી
આવા ઉદ્દેશ થાય ત્યારે તે ગમે તેવાં રૂપાળાં, ગુણવાળાં તે ઉત્તમ
કુળવાળાં હોય તો પણ શા કામન એણે પોતાનો ધર્મ શું તે સમ-
જવું જોઈએ. કોઇપણ સતિ સ્ત્રીના સગ કે ઉપદેશ વીના પોતાનો
તે ધર્મ તૂટી જાણે હમણાં ઘણાં પ્રખ્યાત અને ખરાં સતિ નો એક
શ્રીપદી છે, અને તે જે તેને શીખામણ દેશે તો તે ધ્યાનમાં લેશે.
પણ સત્યભામાનો સ્વભાવ એવો તો હઠીલો છે કે જે હું કહીશ
કે ચાલો દ્રૌપદિ પાસે જઈએ તો તે જરૂર ના પાડશે. વારને સત્ય-
ભામાજી મુને કહે કે દ્રૌપદિ મને દેખાડો એવી કાંઈ હું યુક્તિ
કરું. એમ મનમાં વિચાર કરી શ્રી કૃષ્ણને જાણે નિંદ્રા આવી હોય
એમ પોઢી ગયા. સત્યભામા તેને પંખો કરતાં હતાં એટલામાં શ્રીકૃષ્ણ
હાથમાં આ પ્રમાણે બોલવા લાગ્યા “ અરે પાંચાળી તમે જાણક

જતાં સર્વે શ્રીઓને શ્રી ધર્મ શિખવવામાં ગુરૂરૂપ છે. સતિઓનાં મુખ્ય મથાવા લાયક છે, અને દુકામાં સર્વ કુત્રીન શ્રીઓના મુ-
લ્યથી અરૂર છે. હાય હાય ! તેને પણ આ વખત વન નીતસ કરવો પડ્યો છે, ધિકાર છે વિધાતાને. આવું શ્રી કૃષ્ણનું બોલવું સાં-
ભળી સત્યભામાજી બોલી ઉઠ્યાં—“ અરે પ્રાણનાથ, ઉંઘમાં પણ આપ કોનું ચીતવન કરો છો ! એવી કાણ ગુણવાન શ્રી છે કે જેને આપ જેવા પણ આવી રીતે સંભારે છે. એણે કાણ માતા પિતાથી જન્મ લીધો છે, અને એણે કયા રાજાને પાણી ગૃહણ કરી સંસારનું સર્વસ્વ સુખ ભોગવનાર કીધો છે, તે હું જાણવા ચાહું છું.”

શ્રી કૃષ્ણે કહ્યું કે—“ સત્યભામા હું શું બોલ્યો તે મુને એકદમ જા-
અત થઈ જવાથી યાદ રહ્યું નથી. વારને તમે, હું શું બોલ્યો તે મુને કહો તો હું તે યાદ લાગીને કહું કે હું શું કહેવો હતો.” સત્યભામા બોલ્યાં કે—પ્રાણનાથ, કાંઈ પાંચાળી, બાંચાળી, અને વનવાસ એવું કહેતા હતા. શ્રી કૃષ્ણ કહે હા, હવે મને યાદ આવ્યું..
હ્યો હું વીસ્તારથી તમને વાત કરું. તમે આ વાતને જાણો છો કે મારા રંધના પાંચ આળક પોતાના કાકાના સો પુત્રો સાથે ધણો વિ-
ધાબ્યામ કરી ધનુર્વેદમાં પૂર્ણ થયા કે તેના ગુરૂ દ્રોણાચાર્યે કહ્યું કે દ્રુપદ રાજાને જીવનો મારી પાસે લઈ આવી આપો તો સર્વ ગુરૂ હક્ષિણા આપી એમ માનીશ. તે અર્જુને કમુત્ર કરી દ્રુપદને બાંધી બાંધ્યા. દ્રોણે કેટલાંક તેને વચન કહી છોડી મેલ્યો ને વખતથી દ્રુપદે દ્રોણાચાર્યને મારે તેના પુત્ર થાય અને અર્જુનને પર-
ણાવવા લાયક એક કન્યા થાય એવો વીચાર કરો યશ કીધો, કે જેમાંથી એક પુત્ર અને પુત્રી થયાં, જે પુત્રીનું નામ દ્રૌપદી અ-
થવા પાંચાળી કહેવાય છે. પાંચાળીની વય વીવાહ લાયક થઈ તેટલામાં તો દુષ્ટ કૌરવોએ તે પાંચેભાઈઓને અનેક દુઃખ દઈ છેવટ લાક્ષાગ્રહમાં બાળી દીધા. પણ તેમાંથી તેઓ પોતાના પરાક્રમે જીવી જાતા આત્મજીને વેશે રહ્યા હતા. દ્રુપદે મત્સ્યવેધ કરવાનો ઠરાવ કરી સધળા રાજાને પોતાને ત્યાં એકઠા કર્યા, પણ કોઈથી મત્સ્યવેધ થઈ શક્યો નહીં છોડે આત્મજીના વેશમાં અર્જુને મત્સ્યને વીધ્યો અને દ્રૌપદીને પાંચ ભાઈઓને પરણાવ્યાં, આથી તે જીવતા છે એમ જાહેર થયું અને કૌરવોએ પાછું વેરણેનું શરૂ કર્યું. તેઓએ જુગદું રમી ખોટા દાવ નાંખી પાંડવોનું રાજપાટ સર્વ લઈ લેતાં તેને વનવાસ મોકલ્યા. પ્રથમ દ્રૌપદીને તેઓ હરી ગયા અને

તેને બર સખામાં બોલાવી તેનાં વસ્ત્ર ખેંચવા લાગ્યા. પણ તેના પતિજ્ઞતાના પ્રભાવથી હલ્દલ વસ્ત્ર દુઃશાસને ઉતાર્યાં ત્યાં સુધી પણ દ્રૌપદીનું અંગ કોઈના જોવામાં ન આવ્યું. આ સતીના પ્રભાવથી સર્વ લોક ભય પામ્યા, અને દ્રૌપદીને તેનું રાજ્યપાટ સોંપી દીધું. પણ વળી ચંડાળ ચોકડી જે દુર્યોધન પાસે હતો તેણે એવું બતાવ્યું કે એક ફેરે આપણે યુધિષ્ઠિર પાસે પાસો નંખાવવો, જે તે જીતે તો તેના રાજ્યમાં જાય, અને જે હારે તો ૧૪ વર્ષ વનમાં રહે. આવી સલાહથી ૧૧ દુર્યોધને યુધિષ્ઠિર પાસે પાછો પાસો નંખાવ્યો, જે હારવાથી પાંચે ભાઈઓને તથા દ્રૌપદીને વનમાં રહેવું પડ્યું છે. તે અત્યારે એવાં એવાં કષ્ટો ભેગવે છે કે કાંઈ વાતજ નહીં. એવી સતિ આ ત્રણ લોકમાં કોઈ પણ નથી, તેથી મને આજે પાંચાળીનું સ્વપ્ન થયું. આ પ્રમાણે શ્રી કૃષ્ણનું વચન સાંભળી સત્યભામાએ વિનંતી કરી કે પ્રણવાથ, ત્યારે તો મને ને જ્યાં હેય ત્યાં તેડી જાઓ. શ્રી કૃષ્ણને તો તે વત ગમતિજ હતી, તેથી તન્તજ રથ મંગાવી જે વનમાં પાંડવો હતા ત્યાં ગયા. અકસ્માત શ્રી કૃષ્ણ પધારવાથી પાંડવોને દુઃખી બખતમાં ત્રણોજ આનંદ થયો. સત્યભામા ત્યાં ૧૦ દિવસ દ્રૌપદિ આગળ રહ્યાં તેથી દ્રૌપદિ સાથે ઘણુંજ મન મળી ગયું અને ત્રણીજ પ્રીતી થઈ તેથી એક દિવસ એકાંતમાં સત્યભામાએ દ્રૌપદિને પુછ્યું કે પ્રિય એન દ્રૌપદિ, હું તમને મારાં પ્રિય સખાં રૂપ, હેતુ રૂપ, અને મારાં અંતઃકર્ણ રૂપ જાણુ છું ને તેથી મારા મનની શકા દૂર કરવા માટે પુછું છું કે આપના પાંચ પતે લોક જાગ જતા છે તો પણ તેઓ તમારે વશ થઈ રહ્યા છે. તમારામાંજ પ્રિતી બાંધી રહ્યા છે અને કોઈ દિવસ પણ તમારી ઉપર રીથ કરતા નથી. એ તે શું? તમે કાંઈ વ્રત કીધું છે તેનો પ્રભાવ છે, કે કોઈ તીર્થ સ્નાનનો પ્રભાવ છે, કે તપનો પ્રભાવ છે, કે મંત્રનો પ્રભાવ છે કોઈ ઔષધનો પ્રભાવ છે, કે વિદ્યાનો પ્રભાવ છે કે મૂર્તનો પ્રભાવ છે, કે કોઈ જ્યોતનો પ્રભાવ છે? જેનો પ્રભાવ હોય તે ગુને બતાવો. હું તે પ્રમાણે કરું કે જેથી શ્રી કૃષ્ણ પણ મારે વશ થાય. આવી રીતે સત્યભામાનું વચન સાંભળી તરતજ દ્રૌપદિ બોલ્યાં “અરે સત્યભામા, તમારા આવાં વચનથી મને રીથ ચડે છે. શું? તમ જેવી ઉત્તમ સ્ત્રીએ પતિ વશ કરવાના આવા ના લાયક ઉપાયો કરવા જોઈએ? શું મને પણ તમે એવી કામણુ કરનારી નિય સ્ત્રી ગણા છો? પ્રિય એન તમે નિશ્ચે જાણુજો

કે, તમ જેવી ઉત્તમ કુળમાં ઉત્પન્ન થએલ સ્ત્રી કૃષ્ણ જેવાં અ-
ધીગનાને આવો સંશય કે પ્રશ્ન ઘટે નહીં. જ્યારે સ્વામિ જાણે કે
મારી સ્ત્રી મૂળ મંત્ર કરે છે ત્યારે સવળા અપરાધથી જેમ માણસ
ઉદ્દેગ પામે છે તેમ તે સ્ત્રીથી પતિ ઉદ્દેગમાં રહે છે. જ્યારે પતિ ઉ-
દ્દેગમાં રહે ત્યારે શાંતિ કે સુખ તો કાઢીજ નહીં, વાસ્તે મંત્રના કા-
મથી સ્વામી વચ્ચે થતો નથી; જો તમે એમ જાણતાં હો કે ઔપ-
ધોથી ધણી વશ થાય છે તો તે પશુ ખેડું છે, કરણ કે તેનાં ઔ-
પધો સ્વામિને ખરાબવાથી નાના પકરના રોગ પેદા થાય છે, કે
જેમાંથી તરત મૃત્યુ થાય છે, અથવા તો જોડાદર, વાળો, કોઠ, વાળ
વળી પડીવાળો નપુસકપણું, જડ, આધગો દે બેરો થઈ જાય છે.
સુખ થવું તો દૂર રહું પશુ વધારે દુઃખ થઈ પડે છે વાસ્તે ઉત્તમ
સ્ત્રીએ કદી પશુ પતિનું અહિત ન કરવું એજ સ્ત્રીનો ખરો ધર્મ છે.
વળી સત્યજ્ઞાના હું મારા પાંચ પ્રાણનાથ સાથે કેરી રીતે વર્તું છું
તે આ વખતે આપને બતાવું છું. હું અહંકાર જિજ્ઞાસુ રાખતી નથી
તેમ કામ ક્રોધ લોભ રાખતી નથી, હમેશ મારા પતિની સેવા કરું છું
અને મારા પતિની પ્રિતી વાસ્તે મારી શોક્યો કે જે તેની ખીજ સ્ત્રીઓ
છે તેની પશુ પૂજા કરું છું. ઇર્ષ્યા, અભિમાન મુકી દઈ મારા સ્વામિ-
ની સેવામાં તેના મન પ્રમાણે ચાલું છું. ખરાબ વચન બોલતી નથી,
ખરાબ જગ્યાએ ઉભી રહેતી નથી, ખરાબ પદાર્થો જોતી નથી ખરાબ
ઠેકાણે બેસતી નથી ખરાબ જગ્યાએ જતી નથી પ્રતાપિ મારા પ્રીય પતિઓને
સૂર્ય, અગ્નિ, અને ચંદ્ર જેવા માનું છું, મારા પતિ વિના દેવ, મનુ-
ષ્ય, કે માંધર્વ મને તેના રૂપાળા હોય, જો વનવાળા અને અહંકાર
વાળા પુરુષો હોય તેને હું તુચ્છ માણું છું. મારા પતિ જન્મ્યા ન હોય
ત્યાં સુધી હું જન્મતી નથી, તે નડાયા ન હોય ત્યાં સુધી હું નહાતી
નથી, તેમ જો તે કાંઈ કામમાં ગુલાયેલા હોય તો હું તેમની રાહ
જોઈ બેસી રહું છું; તેઓ વનમાંથી જ્યારે ઘેર આવે ત્યારે હું
સામી જઈ આશન નાખી આપી જળ પીતાં માટે આપું
છું, વળી ઘરમાં માત્ર સર્વ સ્વચ્છ રાખું છું. રંશેઈ મકુર રસ વાળી
કરું છું, વખતસર જમવાનું કરું છું, ધન અને પૈસાનો સંગ્રહ કરું
છું, ઘરની સમગ્ર સામગ્રી જોઈએ તેવી રીતે રાખું છું, કોઈ પણ
વખત હું એવું બોલતી નથી કે જેથી મારા પતિને તિરસ્કાર
થાય, ખરાબ સ્ત્રીઓની સંગત રાખતી નથી અને આગસ વગરની
તેને અનુકુળ રહું છું, હું ધણું હસતી નથી અને, ઉપર ઉપર
ઉભી રહેતી નથી, ઉઠડાપાસે ઉભી રહેતી નથી, વાડીમાં એકલી

હબી રહેતી નથી, અતિ હાર્ય કે અતિ ક્રોધ કરતી નથી, હમેશ સત્ય બોલું છું, અને પતિનું જેમ હિત થાય તેમ વર્તું છું, પતિ વિના મુને કાંઈજ પદાર્થ પ્રીય નથી, જ્યારે કોઈ કામના પ્રસંગ થી પતિ કદી પરદેશ કે પરગામ જાય છે ત્યારે ચંદન, પુષ્પ, નવાં વસ્ત્ર અને અલંકાર હું પહેરતી નથી, અને વ્રત નીયમ ધારણ કરું છું. જે મારા પતિ પીતા નથી, ને જન્મતા નથી, જે મારા પતિ સેવતા નથી તે પદાર્થને હું પણ દુરથીજ મેઝી દઉં છું, અને જેમ શાસ્ત્રમાં સ્ત્રીઓના ધર્મ લખ્યા છે તે પ્રમાણે મારા પતિના હિતને વારતે હું વરતું છું, સુંદર વસ્ત્ર, અલંકાર, પુષ્પ અને ચંદનથી શણગાર ધારણ કરી મારા પતિની હજીરમાં રહું છું, જે કાંઈ ધર્મો કુટુંબમાં પાળવાના મારા સાસુ કુન્તાશ્રમે બતાવ્યા છે તે પ્રમાણેજ ચાલું છું, જે માનવા લાયક માણસો છે તેને માન આપું છું, રાત દિવસ નિયમને વિનયને સેવું છું, મારા પતિ ક્રોધમાં હોય છે તો પણ હું દીન થઈ તેની શેવા કરું છું, કારણ કે સ્ત્રી ને તો પતિએજ એક આધાર છે, પતિજ દેવ છે, પતિજ ગતિજ છે વારતે હું કોઈ વખત પણ પતિનું વચન ઉલ્લંઘન કરતી નથી તેમ જ મારાં સાસુને દેવતી તુલ્ય ગણી પૂજા કરું છું. સાસુને જમાડી જમું છું, તે પોઢયા પછી તેનાં ચરણ કમળ ચાંપી હું શયન કરું છું, આજુ અમે વનમાં છીએ પણ જે વખત રાજ્ય યુધિષ્ઠિરનું રાજ્ય આબાદ હતું ત્યારે સંખ્યાબંધ બ્રાહ્મણ આદિ જમવાવાળા હતા જેને વૈશ્વદેવ થયો કે પ્રથમ પાત્ર હાજર કરતી, અને જેમ ઘટે તેવી રીતે તેની અન્ન વસ્ત્રથી શેવા કરતી સંખ્યાબંધ માણસો મારા હાથ નીચે મુંશું કામ કરે છે એ સારી રીતે હું જાણુ તી; રાજ્યની આગક અને જાવકનું ખરચ હું જાણુતી, અને તેનો હિસાબ પણ હુંજ રાખતી મારા પતિ આ સર્વ કુટુંબનો બાર રાખી પોતે નિશ્ચિત રરતા મેં રાત દિવસ સર્વ સુખનો ત્યાગ કરી પોતાના પતિનો શોંપેત્ર બાર માથે ચડાવી લીધો હતો, તેમ રાતે કે દિવસે, બુખ કે તરસમાં બેળી રહેવા ઉપરાંત પતિની સેવામાં મારે સવજો વખત સરખોજ દતો, પતિ જગ્યા અમાઉ જાણું છું, અને પતિ પોઢયા પછી શયન કરું છું. હમેશ આ પ્રકારથી વર્તું છું, અને એજ મારૂં વશીકરણ ખરું છે. આ ઉપરનો પ્રકાર પતિને વશ કરવાનો હું જાણું છું. નીચ અને હલકી સ્ત્રીઓના આચારને હું માનતી નથી અને ઇચ્છતી પણ નથી. દ્રૌપદી

આવું વચન સાંભળી, ઘણા આદરથી સત્યભાભાએ માફી માગી અને
 કહ્યું-ખેડેન મારાં પ્રીય સખી જાણી, મેં તમારી ઉપર પ્રમાણે પ્ર-
 મેના કરી હતી, તે અવિવેક થયો છે, માટે માફ કરશો; સત્યભા-
 માનાં આવાં સરમ ભરેલા વચન સાંભળી, ફરીથી દ્રૌપદી બોલ્યાં
 કે-પ્રીય સખી સત્યભાભા ? તમને હું ખરેખરો પતિને વસ્ત્ર કર-
 વાનો ઉપાય બતાવું છું, તે યાદ રાખશો. જેથી સર્વ સ્ત્રીઓ કરતાં
 વધારે તમારા માટે તમારા પતિનો પ્રેમ થશે. પતિ આપણુ ઉપર પ્રસન્ન
 રહે તેવું બીજું કાંઈજ આ લોકમાં સ્ત્રીઓનું દૈવત નથી. પતિ પ્રસન્ન
 રહેવાથીજ સારાં સારાં વસ્ત્ર સારા સારા અલંકાર ઉત્તમોત્તમ ચંદન
 પુષ્પ અને સુગંધ પદાર્થો મળે છે, અને તેનાજ કોપથી તે સર્વ-
 નો નાશ થાય છે. નાના પ્રકારનાં સુખ, પુત્ર પારિવાર, ધન ધાન્ય
 ઇત્યાદિ સર્વ પાત પ્રસન્ન રહેવાથી મળે છે હે સખી સુખથી સુખ
 થતું નથી, પણ દુઃખથી સુખ મળે છે. સ્નેહથી, પ્રેમથી, અને
 મન. વચન, કમંચી, તમારા પતિ શ્રીકૃષ્ણની તમે સેવા કરો, સુંદર
 વસ્ત્ર, અલંકાર. ચંદન, પુષ્પથી તેની સેવા કરો, તેથી તમારી ઉ-
 પર પ્રસન્ન રહેશે ખંડારથી આવના તમારા પતિનો સાદ સાંભળી,
 તમે ઉભા થઈ સામાં જાઓ અને આસન આપો ન્પતિ આસન ઉ-
 પર બેશે કે તરત શિતળ જળથી તેના ચરણ કમળ ધુઓ, પછી
 જળ ખાવા આપો, અને પંખાથી પવન નાખો. જેમ શ્રી કૃષ્ણ
 સારી રીતે જાણે કે સત્યભાભા મારી બહુ સેવા કરે છે તેમ વર્તો.
 ને કાંઈ શ્રી કૃષ્ણ તમારી પાસે વાત કરી હોય તે તમે કાંઈને કહે
 નહોં, કારણ કે તે વાન પછી બીજે ઠેકાણેથી તમારા પતિ સાંભળે
 તો તે સ્નેહ ત્રુટવાનું કારણ છે. જે તમારા પતિને વહાણ હોય, જે
 તમારા પતિના ભક્ત હોય, જે તમારા પતિના હેતુ હોય, તેઓને તમે
 અન્ન, વસ્ત્ર, અલંકારથી માન આપો, અને તમારા પતિના શત્રુઓ
 હોય, દ્વેષિ હોય, અને કપટી હોય તેથી તમે દૂર રહો. મંદ, મેલી
 ઘો, ગાફલતા રાખો માં, મનને વશ રાખો, બહુ બોલો માં બીજા
 ગુણોની વાતોથી દૂર રહો. પ્રદુમ્ન અને સાંઘજી તમારા પુત્ર જ-
 શ્વાસ તેની સાથે પણ એકાંતમાં બેસે માં, જેઓ મોટા કુળમાં
 જન્મેલી હોય, જેઓ નિષ્પાય હોય, અને જેઓ સતિ હોય એવી
 સ્ત્રીઓની તમે સંગત કરજો. કુર સ્વભાવવાળી, કજીયાવાળી, ધણું
 ખાનારી, ચોરટી અને દુષ્ટી એવી સ્ત્રીએ થી સદા દૂરજ રહેવું. અ-
 મૂલ વસ્ત્ર અલંકાર પહેરી પતિની સેવા કરો, એજ યશને વધારનાર,

સૌભાગ્યને વધારનાર, અને સ્વર્ગને આપનાર સાધન છે. ” આમ
 ન્યાં દ્રોપદી ઉપદેશ આપે છે એટલામાં શ્રી કૃષ્ણે રથમાં બેસતી
 વખત સત્યભામાને તેડવા માણસ મોકલ્યું તેથી સત્યભામા દ્રોપદિ
 ને મળીને કહેવા લાગ્યા—“ હે સખી ! તમે કાંઈ ચીંતા કરશોમાં
 થોડા વખતમાં તમારા પતિ પાછા પોતાનું રાજ્ય મેળવશેજ તમ
 જેવાં સુશીલ અને સુવશણાં સતિ સ્ત્રીઓ ધણી વખત ક્ષેશ ભોગ-
 વત જ નથી, એમ કેટલીક ધારણા આપી મનોપ્રીય અને સત્ય વ-
 ચન બોલી દ્રોપદિને પ્રદક્ષિણા કરી પગે લાગી, એની આશિષ માથે
 ચડાવી સત્યભામામાં રથમાં બેઠાં. શ્રી કૃષ્ણ સત્યભામાનું મુખ જો-
 તાંજ જોણી ગયા કે હવે સત્યભામા ખીજાંજ છે, તેથી પ્રસન્ન
 થઈ દ્વારકાં આવ્યા, ત્યાં આવ્યા, પછી સત્યભામાજીએ દ્રોપદિના
 ઉપદેશ પ્રમાણે વર્તવા માંડ્યું, જેથી શ્રી કૃષ્ણ અને સત્યભામાના
 રનેહનો અને સુખનો તો પારજ રહ્યો નહી. હે પ્રિય બેહેનો ! ચિ-
 ચારો કે શ્રી કૃષ્ણ જેવા જેઓ આખા જગતના ક્ષેશનો નાશ ક-
 રનાર તે પણ પોતાની સ્ત્રીના ક્ષેશથી કાયર થઈ ગયા, ત્યારે મનુ-
 જ્યો તો સ્ત્રીઓના ક્ષેશથી કાયર થાય તેમાં શું આશ્ચર્ય ! વાસ્તે
 કોઈ પ્રકારે સ્ત્રીએ પોતાના મનમાં ક્ષેશ આવે તેવું કામ ન કરવું
 એ મુખ્ય સ્ત્રીનો ધર્મ છે. ધણી નીચ સ્ત્રીઓ પોતાના ધણી સાથે
 ક્ષેશને કંકાસે કરી ધણીને કાયર કરી નાંખે છે જેથી ધણી ઉદા
 થઈ વાતચીત હસવું કે બોલવું બંધ કરે છે એટલે મંત્ર તંત્ર કસ
 મથુ વિગેરે કરાવી પોતાના પતિને વશ કરવા ધારે છે. પણ અ
 ઠેકણે સતિ શિરોમણી પાંચાળીનોજ પતિ વશ કરવાનો ઉપાય આ-
 મણે યાદ રાખો. વીચારો કે જે જે દુઃખો મુપદિ ઉપર પડ્યાં છે
 તે દુઃખના હજારમાં હીરલાનું દુઃખ પણ કાંઈ ખીજી સ્ત્રી કદી સ-
 હન કરવાની નથી. ખરું જુઓ તો પાંચાળીના પતિવ્રતાનોજ એ
 સર્વ પ્રભાવ છે જગતમાં રાજ કન્યાઓને કેટલીક નથી પણ શ્રી
 કૃષ્ણ જેવા જગત ગુરૂની સ્ત્રીને પણ સ્ત્રી ધર્મમાં ગુરૂ થનાર પાંચાળી હ
 એકજ તેના મહિમા વિષે જોટલું બોલીએ તેટલું આણું છે, વાસ્તે
 કુંકામાં એટલુજ કે પવિત્ર પાંચાળીયે સત્યભામાને જે જે ખરાં હિ-
 તનાં વાક્યો કહ્યાં છે તે વાક્યો એક કમળની મળા માની આપણા
 હૃદયમાં રાખો કે જેથી આ પણે ખરો ધર્મ સમજાય અને તે પા-
 જવાથી આપણું આ લોક અને પરલોકનું કલ્યાણ થશે.

શ્રીએ મુખ્ય શું શું વર્તન રાખવું જોઈએ ?

શ્રી માત્રને ધ્યાન દેવાનું છે કે, ગૃહસ્થાશ્રમમાં જે શિક્ષા લખી તે શીખી અથવા સાંભળી લક્ષમાં લેવી. હે શ્રી ? તારો વિવાહ નહોતો થયો ત્યાં સુધીમાં તે પોતાનાં માતા પિતાને આધીન રહીને વિદ્યા કળા અને ગુણ સંપાદન કર્યા; ઉપર લખ્યા પ્રમાણે શ્રી ધર્મ તથા સંતાનોત્પત્તિ આદિ અર્થે તે પતિ કર્યો છે, તેથી હવેથી તું આખી ઉમર સુધી તારા પતિની સાથે પ્રેમાનુમદ્ધ-પતિને આધીન છે, એમ સમજીને મનસ્વી પણે વર્તીશ માં. જો તું મન મુખી પણ રાખીશ તો જગતમાં તારી પ્રીતિ અને પ્રતીતિ યથાયોગ્ય નહીં રહેશે, અને તુંને જીવનપર્યંત કલેશ પામવાને અવસર આવી પડશે; કારણ કે જોકે તો કુદરતની તરફથી જ શ્રીની શારીરિક પ્રકૃતિ નાનુક બનેલી તેથી શ્રમ કરવાને લાયક નથી, પરંતુ કરતી શીતળ છાયામાં બેસી થોડા શ્રમનાં કામો કરવાને લાયક પ્રકૃતિ (સ્વભાવ) પુરૂષથી. ભિન્ન પ્રકારની છે; તેમ તેમ સમય સમયની રીતી પણ બળવાન છે; તે ઉપરાંત આખી દુનિયામાં પરીક્ષાથી આમ સિદ્ધ થયું છે કે, ગૃહકાર્ય શિવાય બીજા વ્યવહાર સંબંધી કાર્યોમાં જો પુરૂષ યથાયોગ્ય વ્યવહાર સિદ્ધ કરવામાં લાયક છે, તેવી શ્રી સર્વોપેક્ષ સમર્થ નથી; એટલા માટે બાલ્યવસ્થામાં માતા પિતાને આધીન, યુવાવસ્થામાં પતિને આધીન, અને વૃદ્ધાવસ્થામાં પુત્ર-પૌત્ર પતિનાં સંબંધીએને આધીન રહેવાનો સંપ્રદાય પ્રાચીન કાળથી આદ્યો આવે છે, માટે તારે એ વાત યથાર્થ સમજીને પોતાના પ્રાણપતિની સાથે આનંદ મહિત પ્રેમયુક્ત વર્તન રાખવો. પતિમાંજ પૂર્ણ પ્રેમનું રાગી થઈ પતિ સિવાય પર પુરૂષ પર દૃષ્ટિ ન નાખતાં પતિ સેવા અને પતિ આજ્ઞા પાલન તથા પતિને પ્રસન્ન રાખવો; આ તારું મુખ્ય કર્મ અને ધર્મ છે.

જ્યાં પુરૂષ પત્ની બન્ને પ્રેમબદ્ધ અને પ્રસન્ન રહે છે, ત્યાં સર્વ પ્રકારના ભોગ, સૌભાગ્ય અને ઐશ્વર્ય આવી મળે છે, પણ બન્ને જ્યાં આ પ્રસન્ન રહે છે ત્યાં દરિદ્રતા આવી વસે છે. પતિ પ્રસન્ન થવાથીજ શ્રીને સર્વ પદાર્થ સુખ રૂપ છે, નહીં તો દુઃખ રૂપ છે.

દેવસ્થાન, મંદિર કે તીર્થોમાં તથા સાધુ-બ્રાહ્મણ-દુકીર પાસે એકલું ન જવું; કોઈ સંપ્રદાયની એકાકી ન થવું, કારણ કે શ્રીનો ગુરુ-માતા પિતા, વિદ્યા શિક્ષણ દેનાર, વિદ્વંસી, વનિતા અને પતિ.

વગર ખીજો કોઇ થઇ શકતો નથી; તેમ પતિ પ્રેમ પાઠ અને પતિ પ્રેમ જાય અને પતિ પ્રેમ બકિા અને પતિ દર્શન-એજ તેનું બહુ-તર કે ધર્મ ધ્યાન જે કહો તે છે. સાસુ, સસરા, દેર, વર, નણદ, દેરાણી, જેઠ, જેઠાણી, અને જે કુટુંબનાં સગાં સંબંધી મનુષ્ય હોય તે સર્વનો પ્રેમ પૂર્વક પ્રસન્ન મનથી સત્કાર કરવો અને મયોચિત સેવા કરવી. નણદ સાથે ઘણા સ્નેહ ભાવથી વર્તવું.

સ્વામીને ધરના વ્યવહારના કામ વિના બહારની વાત પૂછવી નહીં, અને જે પુછવાની જરૂર લાગે તો એકવાર પૂછવા છતાં જે તે ન જતાવે તો, તેમાં હઠ કરવી નહીં; એવીજ રીતે કોઇ પણ બાબતમાં દુરાગ્રહી યુદ્ધ ન કરવી.

બાળકને કુ એટા કરવા કે કુટેવ પડવા કે કુસંગી થવા નહિં દેવાં. રમાડનાં હસાવનાં શીખામણુ દીધા કરવી પણ વઢવાં રોવરાવવાં કે મુઝવવાં નહિં.

પવિત્રતા, વિદ્યા, સત્યતા, સુશીલતા, પ્રિય ભાષણુ અને પતિવ્રત્ય એજ સ્ત્રીનાં ઉત્તમ ભૂષણુ છે, પણ સોનાં ચાંદીનાં ભૂષણુ કંઈ ભૂષણુ નથી, પણ તેતો માટી છે.

પતિની વિરૂદ્ધ એટલે તેમની સામે ક્યારે પણ બોલવું નહિં તેમ તેમની ખરાબરી કરતા પણ ન જવું. જે પતિ કદાપિ કોઇ અનુચિત-કર્મ કરતો હોય તો ધૈર્યતા પૂર્વક અતિ નમ્રતા અને સરલતાની સાથે સ્નેહ દર્શક વિનય વચન બોલીને તેને સમજાવવો અને તેમાં સહ્યતા ન હોડતાં ઘટિત માન મર્યાદા મધુરતાથી વાત કરવી. પતિ જ્યારે વિદેશમાં હોય ત્યારે ખીજની પાસે પત્ર ન લખાવતાં પોતેજ લખવો અને આવેલ પત્ર પણ પોતેજ વાંચવો; તેમ તેની ગેર હાજરીમાં સંભાળીને-સાચવીને રહેવું, પરપુરૂષની છાયા પણ ન લેવી, તથા પોતાના ઘરનો ભેદ લેશ પણ બહાર જવા ન દેવો. જે દાસ દાસી હોય તો તેનું કામ તેની પાસેજ કરાવવું, પોતે ન કરવું; પરંતુ સ્વામિની ભોજનાદિકે સેવા અને સંતાનની સંભાળ તો પોતે જાતેજ કરવી. કુટુંબની કોઇ પણ સ્ત્રી કે પુરૂષની સાથે દ્વેષ-દ્વેષ અને હઠ ન કરવો; પણ મધુર વચન બોલીને અસંત પ્રસન્ન રાખવાં. સગાં-સંબંધ કુટુંબી-બંધુ-મિત્ર-નાત-જેત-સ્વજન-આડોશી પાડોશી સાથેના પ્રત્યેક વ્યવહારમાં સાવધાન અને કુશળ રહી અનુકુળતાથી વર્તવું. પોતાનો પતિ અભણ હોય તો જે વિદ્યા તે ન જાણતો હોય અથવા જે વ્યવહારમાં તે અજ્ઞાન હોય તે તેને વિનય સહિત નિરાભિમાન થઈ શિખવવું.

પતિની ગેરહાજરીમાં ઘેર મેમાન આવે તો પોતાની પ્રતિષ્ઠા આ-
ખર (મોભો) સાચવતાં, પોતાના ઘરની વ્યવસ્થાની તે મેમાનને ખ-
ખર ન પડે એવી રીતે પોતાના ઘરની શક્તિ અને આખર પ્રમાણે
પરોણાની પરોણાગત સારી રીતે કરવી. પણ મોઢેથી બહુ મડમડ
કરીને મેમાનને મૂઝાવવાનું કારણ ન થવું જોઈએ. પતિને ઘર અથ-
વા સંતાનની તરફની કોઈ પણ પ્રકારની ચિંતા ન કરવી પડે, તેવી
રીતે ઘરનો દારબાર સંભાળ પૂર્વક કુશળતાથી ચલાવવો. જે કામમાં
પતિ પ્રસન્ન હોય તેજ કામ તેને અનુકૂળ રહી કરવાં. પાડોસણ સાથે
વૈર ન કરતાં દળી મળીને ચાલવું.

પતિ દ્રવ્યોપાર્જનભૂત સદુદ્યોગમાં પ્રવૃત્ત રહે અને તેને ઘર
સંબંધી શોચ કે બોજો ન રહે તેવો ઉપાય ક્ષેત્રમાં સ્ત્રીની અતુરાર્થ
છે. પોતાનો રાત દિવસનો વખત ગુનરવાનો નિયમ બાંધવો, તેમાં
સાસુ સસરાની સેવા પાત પ્રેમનિષ્ઠા, ગૃહ કાર્યની સર્વ પદ્ધતિ, નણુંદ
જેઠાણી, દેરાણી સાથે વર્તવાની રીતમાન, શીખવું, બરવું, રસોઈ, બાળ
રક્ષા, ધર્મ, વિદ્યા, શિષ્ય (કારીગરી) પાક વિદ્યા, સત્યપાત્રતા, સુ-
શીલતા, સેવ્ય સેવક ધર્મજ્ઞતા, ઇત્યાદિ વારમવાર શીખવું, નકામાં-
નિરધમી ન રહેવું. તેમજ પુત્ર પુત્રીને પણ તેમને લાયકની શિક્ષા કરવી.

પતિથી કોઈ પણ પ્રસંગે રીસાવું નહિં તથા 'કોઈ' વસ્ત્ર કે
ધરેણું-દાગીના બાંધત હડ અને કળકળાટ કરવો નહિ; કારણ કે
આભૂષણોથી પણ ઉત્તમ સૌભાગ્ય રૂપ એક પતિજ છે. પતિ વિના-
નાં ભૂખણ કાંઈ કામના નથી, માટે બીજાનું દેખીને પોતે તે પ્રમાણે
મેળવવાની ઇચ્છામાં નહિ લોભાતાં સંતોષ રાખવો.

પતિ કદાપી વીશેષ માન આપે તો પણ તેથી પોતે ચઢી ન
જતાં મર્યાદામાં રહેવું તથા સન્ન્યતા—સૌમ્યતા ન હોડવી. પતિથી
કોઈ પણ વાતમાં હડ ન કરવી અને જે કાંઈ કસુર થઈ હોય તો
તે માની જવી અને તેની માફી માગવી. નકામાં ન રહેતાં ઘરના
વેહેવારમાં સદા હિંમત રાખવી. પતિનો કે ઘરનો ભરમ-મોભો-
એળ કોઈ આગળ ન કહેવાં. એટલું જ નહિ પણ ખખર ન પડે
એમ વર્તાવ રાખવો. જે પતિ સાથે અંતરમાંથી ખરેખરો પ્રેમ
રાખશે તો પતિ તમારે આધીન રહેશે અને તેની આગળ તમારો
મરતબો વધશે. દરેક વખતે પતિની સાથે વીનયથીજ બોલવા ચાલ-
વાનો વરતાવ રાખવો. પતિ જ્યારે ઘરમાં આવે ત્યારે આદરસત્કાર
પૂર્વક આસન દેવું અને જ્યાં સુધી તે ઉભા રહે ત્યાં સુધી મોઢે

પણુ ઉજું રહેવું અને તેના બેઠા પછી આજ્ઞા લક્ષ નીચે આસને
મર્યાદાથી પ્રવૃત્તિત એહેરો રાખી બેસવું. વૃદ્ધાવસ્થામાં તથા રામાવ-
સ્થામાં પતિની અતિ સેવા કરવી. પતિના સુખમાંજ પોતાનું સુખ
અને પતિના દુઃખમાં પોતાનું દુઃખ માનવું (સીતા, કમયંતા,
દ્રૌપદી, તારામતી, મદાલસા ઇત્યાદિ પ્રાચીન, તેમજ અંદ્રમાધ,
લક્ષ્મીબાધ, લલિતાગૌરી, ભારથીદેવી. આદિ અર્વાચીન સ્ત્રી-
ઓપર લક્ષ આપો અને તેમનો ધડો લ્યો.) પતિ કદાચ કોઈ
કારણસર અપમાન કરે તોપણ નેક નિષ્ઠા ન તોડવી, કિંતુ એ
વાતને ખ્યાલમાંજ ન લેવી. જો શરીરમાં કાંઈ રોગ થયો હોય તો
તુરત પતિને કહી દેવું પણ ભૂત, વગગાડ વગેરે કપટ ચિહ્ન ન
કરવાં. પ્રજ્ઞ થવાનાં લોભથી કોઈ પણ કુમાર્ગે ન દોરાવું—અર્થાત્
તંત્ર મંત્રના ઢોંગ કરનારા ઢોંગી બાવા, જતી કે ઉંટવૈદુ કરનારા
લેભાણુ વધદો, સોયાણી વગેરે મૂર્ખ સ્ત્રીના વાક્યપર મોહમાં ન
પ્રસાવું. પણ એક પતિપરજ નીષ્ઠા રાખવી. સ્ત્રી પુત્ર વિનાની પણ
પતિવ્રતા હોય તો સર્વત્ર પૂજ્ય છે અને તેની એક નિષ્ઠા અને
પતી ભક્તિથી અંતે તેની વાંછના ફલિભૂત થાય છે.

સાસુ સસરાની સેવા અને આજ્ઞા પાળવાની સ્ત્રીના ઉપર એ-
કલા માટે ફરજ છે કે, સ્ત્રીના સૌભાગ્ય શીરોમણી જે પતિ છે,
તેને તેમણે પોતે અત્યંત દુઃખ વેડી પાળીપોષીને મોટો કર્યો છે,
તથા લાલન-પાલન અને વિદ્યા શિક્ષા વગેરેથી સદ્ગુણ સંપન્ન કરી
સૌભાગ્યમાન કર્યો છે, એવા શ્રેષ્ઠ પતીને પામવાથી તું તેની અરધાં-
ગના બની તેની સાથે સરવે પ્રકારના સુખ વધભવ ભોગવવાને
આવશ્યકતા થઈ છે; તેટલા માટે સ્ત્રી ધર્મ પ્રમાણે તેમના વડીલોની
સેવા તારે તેનાથી પણ અધીક કરવી આવશ્યક છે.

પોતાનો પતી કદરૂપો અથવા સાધારણ હોય તોપણ તેજ શ્રેષ્ઠ
છે; તે સિવાય બ્રાહ્મણ કે રાજા કે દેવ-ગમે તેવો ઉત્તમ અને સુંદર
—હેલ છત્રીલો—પણ પર પુરુષ હોય તેવા પુરુષનું બધું નિષ્ઠાથી
મનમાં ચિંતવન માત્ર પણ નારીને નરકનો હેતુ છે. પોતાનું મન
અને ઇંદ્રિયો જે સ્ત્રીને વશ હોય અને જેનો સકલશીળ સ્વભાવ
હોય, એવી સ્ત્રી ખરેખર ધન્યવાદ દેવા યોગ્ય છે અને તેની સર્વ
સ્થળે કીર્તિ ગવાય છે.

ઉત્તમ પતી કિંવા વૃદ્ધ ગૃહસ્થ પુરુષની જે સ્ત્રી પતિની આજ્ઞા
ન. માને, અથવા તેમની સાથે કોઈ કરે, કિંવા કોઈક કંકાસ આણે

સાંઝે મુખ્ય શુ શુ પતિનું વાળનું બેઠાએ. (૧૪૬)

કુટિલતા કરે, કિંવા તેમની સામે કુરુડી મારે, કિંવા તેમની સામે જુદું બોલે, તથા તેનાં બીજાં સ્ત્રી અસ્તિ રહે છે. તેની અવગત નારી વસ્ત્રની અધીકારી થાય છે.

બાંડ, ભવધયા વગેરેના તમાસામાં અને મંદીર કે સાધુઓના મેળા કે ઉત્સવમાં ક્યારે પણ ન જવું. ક્યારે પણ ઉઘાડે શરીર કે ઉઘાડે ન રહેવું, તેમ વસ્ત્ર પહેર્યા વિના સ્નાન ન કરવું, તેમજ ધરતી અંદર પણ બે મરજદ રીતે જ્યાં ત્યાં આગાટવું કે સુવું નહિ, અને ક્યાંઈથી પણ પર પુરૂષની દૃષ્ટિ કોઈ પણ અવયવ પર ન પડે તેવી રીતની મર્યાદા રાખવી. તેમજ બહુ ઝીણું અને ટુંક વસ્ત્ર કે જેમાંથી અંગનો કોઈ પણ અવયવ અથવા આરપાર અંદરનું આખું શરીર દેખાય તેવા ધારણ ન કરવાં.

પતિ સાથે અહંકાર અને કોપથી તડકીને કદાપિ ન બોલવું. પતિના બોલાવ્યાથી લાખ કામ મુંડીને પણ તેની પાસે હાજર થવું. ઇશ્વારાથી જે કામ કહે તે સમજીને તેમજ ઇશ્વારો કર્યા વિના પણ વખતો વખત તેની જરૂરીઆત બજીને તે પ્રમાણે સર્વ વાંતની આગળથીજ તૈયારી રાખવી એ પણ એક તરેહની પતિની પ્રીતી મેળવનારી કળા છે. પતિની મુખ મુદ્રાપરથી જે તૈયિંતા યા વિચારમાં હોય તો, તેને ઝાળખી કાઢીને સમયોચિત પ્રિય વાક્યથી આગતા સ્વાગતા સહિત એવા પ્રકારનો વાર્તાલાપ કરવો કે તે પ્રસન્ન થાય. તિરસ્કાર પૂર્વક કોઈની પણ સાથે બોલવું નહિ, પણ નમનતાઈ ભરેલાં વાક્ય જ્યારે ત્યારે બોલવાં. જે વિષયમાં પતિ પ્રસન્નતા ન રાખતો હોય એટલે નાખુશ હોય તેનાથી પોતે પણ ઉદાસ રહેવું.

જ્યાં સુધી બંને ત્યાં સુધી પતિથકી દૂર ન રહેવું પણ પતિની સાથેજ પરદેશમાં (નોકરી કે એવા અન્ય કારણને લઈ રહેવાનું થવું હોય તો) વસવું. પતિનો યા ધરતો કોઈ પણ ગુપ્ત બેદ કોઈની આગળ ન કહેવો. પતિ જેનામાં જેવા પ્રકારની પ્રીતિ રાખે તેમાં પોતે પણ તેવા પ્રકારની પ્રીતિ રાખવી. પતિના મિત્ર અને સ્નેહી વર્ગની સાથે હિતકારક રહીને પતિની આજ્ઞાનુસાર ખાન પાનાદિકથી સ્નેહ દર્શાવવો.

પોતાના પતિ કરતાં, બીજો ગમે તેવો રૂપવાન અને બહિષ્કૃષ્ટ કુશળ હોયતો પણ પોતાના પતિથી તેને તુલ્ય સમજવો. અર્થાત તેના બહુ જરા પણ મોઢ દક્ષિ ન રાખવી.

પોતાની સાસુ સસરાની નિંદા બુલથી કે જાહેર જગ્યાએ પણ

ન કરવી. તેની મરજી પ્રમાણે ભોજન તૈયાર કરવાં અને તેની ઔષ્ણ્ય સેવા કે આદરમાં કલેશ ન માનતાં, તેના કહેવા મુજબ કરવાની પોતાની ધરજ સમજવી તથા તેની સામે કટાક્ષ કથન મર્મ રૂપ વાક્ય ક્યારે પણ બોલી તેને દુભાવવાં નહીં.

સ્ત્રીએ દોરા, -ચીઠા અને ધંતર મંતર તંતર પ્રયોગ સાધવાથી સેહેજ પોતાનો પતિ વશ કે પ્રસન્ન થાય તેમ કદી સમજવું નહિ અને એવા ઢાંગમાં કદાપિ પણ ઉતરવું નહિ, એટલુંજ નહિ પણ જો તે વાત સાંભળશે તો ઉલટો નારાજ થશે. તેજ પ્રમાણે વાંઝીયા મહેણું કે દરિદ્રપણું મટાડવાના ના લાયક ધલાજે કદાપિ ન કરવું નહીં.

પતિનાં દૂષણ ઉપર દૃષ્ટિ ન નાખનાં, તેમના હિત રક્ષા દૃષ્ટિ રાખીને પ્રસંગોપાત યુક્તિ પૂર્વક ચતુરાઈથી તેનાં વામ હાતી જણાવીને તેને દૂષણથી દૂર કરવો.

કુળવાન, ગુણવાન અને પ્રતિષ્ઠિત સ્ત્રીનો સંગ-પરિચય કરવો, તેમજ સખી ભાવ રાખવો પરંતુ દૂર, બહુ ખાનાર, બહુ ખોલકી, ચોરડી, દુષ્ટ કૂટણી, ચપળ અને દુરાચારી સ્ત્રીની સોખત ન કરવી.

પુરૂષે મા બાપ તથા સ્ત્રીને કંઠાસથી કેમ અટકાવવાં.

પુરૂષ જ્યારે યોગ્ય વયનો થાય ત્યારે અથવા સ્ત્રીના સહવાસ-વાળો થાય ત્યારે તેણે સહુથી પહેલાં પોતાની સ્ત્રીના ગુણ દોષવાળા સ્વભાવની પરીક્ષા કરવી તથા પોતાના ગુણ દોષને જાણી, તેના આપણા સ્વભાવની એકતા છે કે નહિ તે જોવી અને તેમ કરતાં જોટ-લો વિરોધ જણાય તેટલો સુધારવાને યુક્તિ કરવી, એક બીજા ઉપર પ્રીતિ વધે એવા ઉપાયને યોજવા. આપણાં માબાપ તથા સ્ત્રીના સ્વભાવને જોળખી લેવો, તથા તેમને પરસ્પર પ્રીતિભાવ કે વિરોધ છે તેનો નિશ્ચય કરવો અને જો એક બીજા સાથે અણુબનાવ જેવું છે, એમ જણાય તો તેમ ચત્રામાં શું કારણ છે તેનો પણ વિચાર કરી કાને વિશેષ વાંક છે તેનો નિશ્ચય કરવો. તે વાંકનું નકી થયા પછી તે પરસ્પર વિરોધ તુટે એવા ઉપાયો પોતાની બુદ્ધિના બળથી યોજવા. પણ કલેશ વધે એવો કદી પણ વિચાર કરવો નહિ. ધણે ભાગે એવું જોવામાં આવે છે કે બુદ્ધિમાન સરખો જણાતો પતિ પણ પોતાની સ્ત્રીમાં આસક્ત એટલે ધણીજ પ્રીતિવાળો થયેલો હોવાથી જો વયનો તેની સ્ત્રી અને કહે તેને તે સાચાજ માને છે, તથા પોતાની સ્ત્રીના દોષો પોતે જોતો નથી, અને જો કાઈ કહે છે તો માનતો નથી, એવો પતિ વિહાન હોય તો પણ મૂઢ મુર્ખજ નજીવો.

આવા પતિને મળેલી કટલીક નીચ સ્ત્રીઓ તે પતિને સેજ એકાંતમાં
 એવું સમજાવે છે કે 'જુઓ આવું દુઃખ ધણાક દિવસથી હું સહન
 કરું છું, પણ હવે તે મારાથી સહન થવાનું નથી. તમારી માતો રર-
 માવ દેવ-તોળાં, દિવસ હાથ પેહેલાંથી હાડીને હું તમામ ધરનું કામ
 કરું છું તે છતાં પણ જ્યારે પહોર દહાડો ચડતાં એ ઉઠે છે ત્યારે
 મારા તરફ મોઢું ચઢાવતાં અને ડોળા કાઢતાં જુવે છે. ખીજા જોડે
 હસે, સ્નેહથી વાત કરે, પણ જ્યાં મને દેખે કે તરત મોઢું તોળસ
 જેવું કરીને આડું અવળું જોવાનાં. મારાથી છાતી વાતો તે મને દેખે
 એટલે કરતાં હોય તો બંધ પડી જાય. હું એમને દાતથુપાણીના લો-
 ટાથી તે નહાવાનું પાણી સુઢાંએ તૈયાર કરી કાઢી આપુ છું. ફક્ત
 એમને નાહીને જો તપેલીઓ હલાવીને ઉતારવીઓ. બાકી એકાં, અ-
 મોટ, ખારાં મીઠાં પાણી વગેરે સઘળું હું કરું છું. નકામાં શોકો પાસે
 બેસીને મારાં પારવન્યાનાં વાંકાં બોલે, પણ આટલી પોતાની પથા-
 રીએ ઉચી કરતાં નથી, તો ધરમાંથી કચરોતો વાળેજ રોનાં? જો
 ખરું પુછો તો એવાં હાડકાંનાં હરામ છે કે એક તથુપ્પલું તોડીને જો
 કરતાં નથી, ને નકામાં હેરાફેરા આપ્યા મૂલકના કરે છે; તોય હું
 જાણું જે ધૂળ નાંખી પણ પાછાં ધરમાં હોય તો હરતાં રર-
 તાં અલી વહુ આ આમ કોણે કર્યું? મેં કહ્યા પ્રમાણે કેમ કર્યું નહીં?
 વહુ આ કામ આવું થાય કે? એ વગેરે અનેક વચનો મોતીને પછી
 એમની મેળે બોલવા માંડે કે 'રડ્યું છેક' આવું તે ખમાય કે?
 ખીજું બધું ખમાય પણ છેક કાળજી વગરનું માણસ કેમ ધરમાં ટકે?
 નાના મારી બાઈ? આવડી મોટી થઈ પણ એટલી અક્કલ ના આવી
 કે આ કામ તે આમ થાય ને આ તે આમ ન થાય? પણ એનાં
 મા બાપે કેવાં? ઢોર જેવાં, કે મોટી હીજડા જેવી કરી પણ આટ-
 ટલી અક્કલ ના આપી. ના ના, તું તે અલી માણસ છે કે ઢોર?
 તને સોવાર કહીએ તોએ સાન કેમ આવતી નથી માના તારી માએ રંડે
 તને આવડી મોટી હેડાં રાક્ષસી જેવી કરી પણ આટલું કામ ના
 શીખવ્યું? રંડી એટલી તેને અક્કલ નહિ કે 'દીકરી? પારકે ઘેર
 જવાં છે, તે આ હાડકાં ભાગીને મરો કામ કરોની?' એ તો ઠીક
 છે, હું તો બધી છું જે બોલતી નથી, ને જવા દઉં છું, પણ રાંડ
 ખીજી કપરી સાસુ મળી હોત તો તારી શી વહે થાત? રાંડો બધી
 સાસુઓ મારા જેવી બોળી તે ક્યાંથી મળનાર હતીઓ? પણ માએ
 સરખાં ને દીકરીએ સરખાં, ઘોળા મૂળા જેવાં? કશી વાતનું બાન

નથી. આવું છેક ઉધું માથુસ નજીવ તો મારા આ રતન જેવાં બી-
કરાને ફવામાં શીદ નાખત ? મારી બાપ ? માથુસ તો ધણીયના પ-
રમાં છે, પણ છેક આવું હેમાનું કુકું તો કહિંએ દીકું નથી ? નાના
હું રાંડ બોલું ત્યારે કડવી તો ભાગતી હઠશ, પણ શું તારી અક્ષ-
કુટી ગણતી કે આ આમની વાત આમ કરી ? ફટ પડ્યો તારા અ-
વતારને ? કુંભારને ઘેર ગધેડીએ અવતરી હોત તો બચારને માટી
લાવવાને કામ લાગત ? રડયું પથારીમાંથી ઉઠી છે ત્યારથી કામ કરે
છે, તેમાં એકે કાગમાં માલ નથી. તું તે કામ કરે છે કે તારો જીવ
ક્યાં બમે છે ? જો બાપ ? આવું તારે છેક માથા કુટીયું કામ કરવું
હોય તો રહેવા દેજે, હું મારે કરી લઇશ. હું કાંઇ ધસાઇ જવાની
નથી. પહેલી કહેવત વાળી વાત કે 'હૈયું બાળ્યા કરતાં હાથ
બાળ્યા સારા.' હજી તો હું છું ત્યાં લગી તો બધુએ ઠીક છે;
જેમ કરે તેમ ચાલે છે. પણ જ્યારે નહિં હઠશ તે દહાડે તમારી
શી વલે થશે ? આ ધરતું ઘોલકું થઇ જશે. અને માથુસમાં રહેવા-
નાં નથી. ને વળી અધુરામાં પૂરો જો પેટે વરતાર પડશે તો પછી
ભોગ મળ્યા તેના ને તમારા નાના, અલી ? હજી તો તું ઉગતી આવે
છે ને આજથી તારાં હાડકાં આમ છેક કેમ બાંગી ગયાં છે ? બળ્યું
પૂરું આંખેય સૂજતું નથી ? બળ્યા તમારા ઢંગ ? આમ કરીશ તો
ત્રીજે દહાડે હાંકી કાઢીશ, ને વળી બીજી લાવીશ તારા જેવી તો
હજાર લાવીશ. અમારે તો જોડો બદલાવતાં વાર, પણ વહુ લાવતાં
વાર નહિ. નજીવ કે તારો બવ તારાં મા બાપે બગાડ્યો છે પણ
અમારા છોકરાનો જનમારો અમારે બગાડ્યો નથી તો ? જો ? આ-
જથી હવે સઘળાં કાર્યમાં સંભાળીને ચાલજે, નહિ તો તારી વાત
તેં જાણી ? પાછળથી મારો વાંક કાઢીશ કે રાંડ સાસુએ આમ કર્યું.
(જરા મેં મલકાવીને) “ સમજ્યા કે ? આવા વજ્જર જેવા બોલો
તમારી મા હરતાં ફરતાં કેહેતાં જાય, ને હું તો મારે આ કાને સાં-
ભળું ને ધેરે કાને કાઢી નાંખું. મારી મેજે દીકું કામ કરું અને જોમ
એ કહે તેમ કરું. એકનું બે સામે બોલતી નથી. હાય હાય, જો
બોલું તો તો મારા ભોગજ મળ્યા તો ? એમના સામું બોલીને ક્યાં
જાઉં જો ? એ તો તમારા આગળ, મારા સસરાજી આગળ અને
બીજાં આગળ હજાર સાચાં જીઠાં બરાવીને ત્રીજે દહાડે તમારેજ
હાથે મારાં હાડકાં બગાવી નાંખે. પણ હવે સાચે સાચું બોલ-
જો આવું ને આવું આઠ પહેર ને બત્રીશ ધડી શી રીતે ચાલે ?

એ લે જુડું એક દહાડાનું કામ છે ? આખો જન્મ એમને તો એવો ને એવો જ જવાનો. ધરમાં બધુંએ નુંકસાન થાય છે, પણ શું કરીએ ? એમને! આવો અવળચડો સ્વભાવ એટલે બોલાતું નથી. કહેવત છે કે, 'સાચુ ફાડે તે ઠીકરાં ને વહૂ ફાડે તે કલાડાં.' તેમ જોઈતું કામ એ કરે તે ખરું. ને માફ કામ ને માફ મોં તો એમને ગમતું જ નથી. પણ જરે એ તો તમને સાચાં જૂઠાં સમજાવીને ફરી પરણાવી દે તો મારે તો ઉપર આમો નીચે ધરતી છે. મારે તો તમારા વિના ખીજા કોઈનો આશરો નથી. હું ભુડી રાતને દહાડો માંહી ને માંહી ખીજાનું જનકું છું. એક તમારા વિના આ દુઃખની વાત કોના આગળ જઈને કરે ? " રડવા સરખું મોં કરીને મેં તમારી માનું શું ખમડ્યું છે જે એ મારી પાછાજ આપ પીને મંડ્યા છે ? હું એમના દુઃખે ઘડી પગ બાળીને બેસતી નથી. કોઈ જોડે મારે વાત નહિ, ચીત નહિ તોએ મારે માથે આમ પરતાવ પાડે છે, તો જો હું આપું અવળું બોલું તો તો મારી શીએ વણે કરે ! આવાં વચનો બેસતી તે સ્ત્રી ચરિત્ર કરી પતિના આગળ રડી પડી, તેથી તે પતિ ખરા બોટાની તપાસ કરવાના વિચારથી. બુદ્ધિમાન હોય છે તો તો પોતાની સ્ત્રીને ધીરજ આપે છે. પછી ખરા બોટાનો તપાસ કરીને ઘટે તેમ સ્ત્રીને તથા માને સુખોદકારક વચનોથી પ્રથક પ્રથક સમજાવે છે; અને જો કાંચી બુદ્ધિનો પતિ હોય તો તરત તે જુઠાં વચનોને પણ સાચાં માની જન્મનાં આપનાર માતા પિતાને પડતાં મુકી સ્ત્રી સાથે જુદો રહે છે; અને મા આપથી વૈર કરે છે. ઝેંથી ઉલટું જો મા આપની શક્તિ પ્રમાણે ચાલનારો તથા ન્યાય ધર્મને નહિ જાણનારો તે પતિ હોયતો તે પોતાની સ્ત્રીને માના સમજાવવા પ્રમાણે મારે, દુઃખદે, કાઠી મેલે અને ફરી પરણે પછી પોતે તથા આપું કુટુંબ દુઃખને વેઠે છે. કદાચ ભાઈ આદિ કુટુંબવાળો હોય અને તેની સ્ત્રી દુષ્ટ સ્વભાવની હોય તો તે ભાઈ, ભોજાઈના નિરંતર અવગુણો પોતાના પતિ આગળ ગાયા કરે છે, અને તે ભોળાં નાણુમ નું સાચું માની બાયોનો ત્યાગ કરી કલેશ થકી જુદો રહે છે. આવાં સમ્પ્રાયષ્ઠ કરણોને લાંબે નિય સ્ત્રીઓ પોતાના પાતને ઉલટું સમજાવી બધુંક ધર ભંગાવે છે, અને તેવાં કર્મ કરીને પોતે સુખી થવાની ઇચ્છા રાખનાર સ્ત્રી આ લોકમાં દુઃખી થાય છે, અને છેવટે નર્કની અધિકારી થાય છે.

વિદ્વાન તથા વિચારવંત પતિ પોતાના ધરમાં રહેનાર દરેક માં-
 ઘુસના ગુણ દોષની ગુપ્ત રીતે પરીક્ષા કરે છે, તથા પરીક્ષા કર્યા
 પછી જેના અવગુણ હોય તેને ખાનગીમાં સમજીની દે કે આ મેં
 મારી જાતે તપાસ કરી જોઈ છે. માટે હવે પછી એમ નહિજ થવું
 જોઈએ. વળી પોતાની સ્ત્રી તથા માવતરના સ્વભાવને જાણી ગએલો
 હોય છે, માટે કાયા કાનથી કાઢીની પણ વાત સાંભળીને કશો વિ-
 ચાર કર્યા વગર સાદસીક નહી કરતાં ઘટતો હિપાય રહે છે. તે ડાહ્યો
 પતિ ધર ચલાવવાના કાર્યમાં વિચાર કરે છે કે, આમાં એક બાજુ
 મારાં માખાપ છે, એજાએ મારે માટે અનેક દુઃખો રાત દિવસ ભો-
 ગવી મારાં શુભ માટે નિરંતર ચિંતા કરી છે, ને કરે છે. આ સ-
 ધનું કરવામાં તેમનો સ્વાભાવિક હેતુ એવો છે કે આ દિકરો વૃદ્ધા-
 વરથામાં અમારી ચાકરી કરશે. આમ આશાથી મારે સાહે અનેક
 દુઃખો વેઠી મારાં રક્ષણનાં કરનાર એ માતાપિતાનેહું અત્રીત કામથી
 દુઃખ દઉં તો મારા જેવા કૃતદ્વી તથા પાપીનો નરકમાં વાસ થાય
 એમાં કાંઈ નચાઈ નથી. કદાપી એમનો ધડીભર દોષ છે, તો પણ
 સહન કરી એમનું મન અનેક હિપાયથી પણ પ્રસન્ન રાખવું જોઈએ.
 બીજી બાજુએ મારાં અંત સુધીના સુખ દુઃખની ભાગી થનાર આ
 સ્ત્રી છે, મેં હાથ ઝાલી એનું રક્ષણ કરીશ એવી પ્રતિજ્ઞા કરેલી છે
 તેમજ પ્રાણ કરતાં પણ એના માખાપને વહાલી છે. તેણે આખા
 જન્મને માટે આપણને દાનમાં આપી છે, તો એને પણ વિના
 કારણ દુઃખ દેવું એ વિશ્વાસઘાત કરવા જેવું છે. તો આ બિચારી
 અબળા જેને એક બીજા સાથે આ ધરમાં એકવાર અણુબક્તવ થઈ
 ગયો, તો ફરી તેનું મન પાછું મજેજ કયાંથી ! ખરી રીતે જેતાં
 'દીકરી અને ગાય બંન્ને આપે ત્યાં જાય.' એ ન્યાય પ્રમાણે ધર્મ કાર્યને
 પાળીને પોતાના સુખની આશા બાંધી આપણા ધરમાં રહી છે. જે
 જાણે છે કે મારો વડાજો પતિ મને મરતાં લગી પણ દુઃખ નહિજ
 દે અને નિરંતર પ્રાણુની પેડે પ્રિય ગણી પાળશે, તથા પોતાના સુ-
 ખનો ભાગ જરૂર મને આપશે તો આ રીતે વિશ્વાસ વડે બંધાએલી
 સ્ત્રીને જે હું દુઃખ કે દગો દેવા ધાર તો પાપી ગણાઉં. હવે માતા
 પિતા તથા આ સ્ત્રી જન્મને મારાથી પરિતાપ ન થાય, એમને દુઃખ
 થવાનો સમય ન આવે એવી કોઈ પણ યુક્તિ કરી જન્મે બાજુને
 સુખ આપવું એજ મારું મુખ્ય કામ છે, માટે અનેક યુક્તિ રચવી
 જોઈએ.

પુરુષ જ્યારે પોતાની સ્ત્રીનો વાંક જુએ છે, ત્યારે તો તેને ભય આપે છે. તથા ઠગફા દે છે, અને જ્યારે માઆપની કસુર થઇ હોય અને સ્ત્રી અસંતોષને પામી તે પાત આગળ દુઃખ નીવેદન કરે છે, ત્યારે તો તે પતિ પ્રથમ પોતાની સ્ત્રીને ધિરજ આપી અધિક પ્રીતિ દેખાડે છે, અને કહે છે કે 'તારે કોઈ સાથે શો વધારે સંબંધ છે ? જો હું તને વધારે ઠગફા દઉં તો તેથી તારે વધારે દુઃખ માનવું. મારાં માઆપનો એવો સ્વભાવ પડ્યો છે તેને કેમ કરીએ ? એ સ્વભાવ કાંઈ એકદમ ઘૂટી જાય છે ? માટે તું કસેશ કરીશ નહીં. તેમજ જો ખરું જોવા જઈએ તો તારા વાસ્તે મારે દુઃખ વે. તું અને મારા વાસ્તે તારે દુઃખ વેકવું એ આપણા અન્તેનો ધર્મ છે. મારાં માઆપ કદાપિ ઘોડું ઘણું બોલે તે તું સહન કરે એમાં શી મોટી વાત છે. તે કાંઈ જન્માસા સુધી એથી રહેનાર નથી. આમ નમનચતો બોલી પ્રીતિ દેખાડી તે પુરુષ પેતાની સ્ત્રીનું મન રીઝવે છે, તથા અતુકગત. જોઈને પોતાનાં માઆપને પણ શાંત થઇ વટે તે પ્રમાણે વિનયના વચન કહે છે, અને એક ખીજમાં સમાધાન રાખે છે. પણ કદાચિત અને બાજુવાળાં સમાધાનને તજ માને તો નિરૂપાયથી તે પુરુષ અન્તેને જુદાં સ્થાનમાં રાખી અન્તેની ખરા મનથી સંભાળ રાખે છે, પણ એક પક્ષનેજ સાચવી. ખીજને દુઃખ દેવું એમ મરતાં સુધી પણ તે વિચારવાન પુરુષ કરતો નથી. કેટલાક મૂર્ખ પતિ તો પોતાની સ્ત્રીને અવિચારથી ઘણું દુઃખ આપે છે, પણ તે અચળાને વિના વાંકે દુઃખ દેનાર નિય પતિ તરફમાંજ જનાર છે એમાં કાંઈ સંશય નથી. એ મૂર્ખ પતિ મુળનો ભણેલોજ હોતો નથી, તેથી પોતાના મનમાં એમ જાણે છે કે આ જગતમાં સ્ત્રી આ પણ કરતાં ઘણીજ હલકી છે; અને આપણે શ્રેષ્ઠ ને મોટા છીએ. તેથી સ્ત્રીને તાઆમાં રાખી તેનાથી આપણે સર્વ સુખ લેવું. અ.મ. ધારી તેને નાહક ધમકાવે છે, મારે છે, તથા હલકામાં હલકી તામેદારી કરાવે છે, પોતે દુર્ગુણી છતાં જો સ્ત્રી તેના દુર્ગુણ વિષે કાંઈ કહે તો અત્યંત ક્રોધ કરી શત્રુની પેઠે મારે છે, અને હલકો તેને હરવા શરવા દેતો નથી. તથા તેના માઆપને ત્યાં જવા દેતો નથી. અને પોતે પણ તેને સુખ આપી સંતોષ પમાડતો નથી. આવા પતિના દુઃખથી પીડાતી સ્ત્રીને વળી સાસુ સસરા વગેરે પણ પીડા કરે છે. એ સઘળું સહન કરતાં પણ તે સ્ત્રીને સુખ મળવાનો કોઈ રસ્તો હોતો નથી, કારણ કે કુલોન સ્ત્રી પ્રાણ જતાં સુધી પણ પોતાનો ધર્મ છોડી આડે માર્ગે ચાલતી નથી. આમ પ્રાણાંત સુધી તે અચળ

સુખ પામતી નથી. તેજ પ્રમાણે નીચ કર્મ કરનાર સ્ત્રીઓથી પણ ઘણા ભલા પુરુષો મહા દુઃખનો અનુભવ કરનારા દેખાય છે. તેમજ આવાં બંને મળવાથી તે પાપી પુરુષ તથા સ્ત્રી સ્વછંદ સુખ લેતાં હશે એમ પણ દેખાતું નથી. માટે અનુકુળ પતિ પત્નીનેજ સુખ આવે છે, કેમકે ધરમાં પુરુષ તે રાજ્ય ગણાય છે, અને સ્ત્રી છે તે પ્રધાન જેવી છે; રાજ્ય પોતાના શાણા પ્રધાનની સલાહ દરેક કાર્યમાં લીધા વિના રાજ્યનું કંઈ વ્યવહારીક કામ કરતા નથી, તેમ ધર કાર્યમાં પુરુષે પોતાની સ્ત્રીને સઘળા ગૃહવ્યવહારમાં સલાહકાર ગણવી. બહારથી પદાર્થોને લાવવા, જે પુરુષને કાળજી રાખવી. અને ધરમાં આવ્યા પછી સારી રીતે સાચવવા તથા ઉપયોગમાં લેવા, જે યોજના સ્ત્રીએ કરવી પડે છે. જેમ જેદરકાર રાજ્યનો પ્રધાન જેદીસી થવાથી રાજ્યને મોટો ધકો પડે છે તેમ જેદરકાર પતિની જેદીસ સ્ત્રીથી ધર ભાગે છે તથા ઘણું નુકસાન થાય છે. જેરવ્યાજની રસ્તે ચાલનાર તથા અભિમાની સ્ત્રી ઉપર પતિની ઇતરાજી થાય છે, જેથી સ્ત્રીને મરણ સુધી પણ દુઃખ સહેવું પડે છે, માટે બંને જણે એક બીજા સાથે સલાહસંપથી વ્યવહાર ચલાવવો. એજસુખનું સાધન છે. માયાપત્ની પણ યથોક્ત સેવા કરવી.

સાલંતા જમાનાની સાસુ અને વહુ.

આપણા દેશમાં હવે મોટે ભાગે દરેક કુટુંબમાં સાસુ વહુને ઉંદર મીંદડી જેવો બનાવ રહે છે. તેઓ અરસપરસ લડીલડીને પોતાના ધરની ફરેલી કરે છે. ત્યારે સાસુવહુને કોઈ કારણસર કંઈ આ થાય છે ત્યારે મુખ સાસુ સસરાની પાસે વહુના વગોણા ગાંધે ઉંધુ ચિતું સમજાવી પજવે છે અને મુખ વહુ ઢોંગથી રડીને સાસુના અવગુણ ઘણી પાસે ગાંધે મા દીકરા વચ્ચે વિરોધ પડાવે છે આથી ધરમાં કુસંપ વધી જઈ અંતે બાપ દીકરાને જુદા થવાનો વખત આવે છે. સાસું અને વહુ બંને પોતાના ઘણીને સુખે ખાવાપીવા દેતી નથી સંસાર વ્યવહારમાં આખો દિવસ મહા મુશીબતે રોટતો કમાઈ ઘેર શાંતી અને સુખ મેળવવાની આશાએ થાકાપાકા આવે ત્યારે આ કર્કશાની હૈયાડોળી શરૂ થયેલીજ હોય પછી સુખની દીશાથી આખું કુટુંબ દૂર રહે એમાં નવાઈ જેવું શું છે? સાસુ વહુની લગ્નથી ઘણીવાર એવું બને છે કે બાપ દીકરાને એક બીજાનાં મહો જોવા સારો વખત રહેતો નથી. દીકરાને નાનપણથી પરણાવેલો હોય અને પછી મોટી વહુ ધરમાં આવે અને સાસુની સાથે ન

અને એટલે ઉપર પ્રમાણે પરિણામ આવે. એમાં આશ્ચર્ય જેવું શું છે? હજી બાકનું ચીત ભૂગોળ અને ખગોળ વિદ્યામાં ભમતું હોય એટલામાં તો બાઈડી છોકરાનું ગુજરાન ચલાવવાને તેને અભ્યાસ હાડવાની જરૂર પડે છે અને નોકરી કે હવેકો ધંધો શોધીને પોતાની જાંઠગી ખરાબ કરે છે. વર વડુ નાના અને અશુભમણુ હોય તો તેઓએ માયાપ કે સાસુ સસરાના કલ્યાણમાં રહેવું જોઈએ પરંતુ જો માયાપજ અશુભમણુ હોય તો પોતાના વહુ દીકરા સાથે કેવી રીતે ચાલવું તે જો તેઓને માલુમ ન હોય, વહુ દીકરાને કેટલી છુટ આપવી. અને તે છુટનો બ્યાજખી ઉપયોગ કરવાને તેઓને તેવી રીતે લાયક કરવા એ જો વડિલો જાણતાજ ન હોય તો તેનું પરિણામ કશુંએ અને કંકાસમાં આવે એમાં આશ્ચર્ય જેવું શું છે? આપણા દેશની માતા ખરી કેળવણી રહત હોયથી. તેઓ પોતાનાં ખર્ચ કર્તવ્યથી અજાણ રહે છે અને તેથી જે સત્તા પોતાને હોતી નથી તે લઈ તેનો જેર ઉપયોગ કરે છે. અને તેનાં જળ બહુ માઠાં આવે છે. દીકરા સાથે અને વહુ સાથે લડે છે અને ઘરને ગંધાડે મડાવે છે. વળી સ્ત્રીઓની અજ્ઞાનતા તો જુઓ, ડગલે ડગલે અને વાતવાતમાં તેઓની અજ્ઞાન દશા નજરે પડે છે. પોતાની સ્થિતિનું બાન રાખ્યા વગર કોઈ શ્રીમંતની સ્ત્રીઓના દાગીના કે લુગડાં જેમ પોતાના ધણીની શક્તિ ન હોય છતાં કશુંએ કંકાસ કરે છે અને તેથી ધણીવાર દેવું કરીને પણ ધણીને ઘરેણાં કરાવવાની જરૂર પાડે છે. આવા ધણા બનાવો બનેલા મેં મારી નજરે જોયેલા છે. ધણી ખીચારોં ફિણુ કમાડ હોવાથી તેનેજ ઘરેણાં માંઠાં કરવામાં કરજના ખાડામાં પડેલો હોવાથી તેને પોતાનું ગુજરાન ચલાવવું મુશ્કેલ પડે છે. અને સંસાર કે જે એક સ્વર્ગના સુખ જેવો હોવો જોઈએ તેને હડવો જેર સરખો લાગે છે. કેટલાક એક કરજનીને ગુજરાન ચલાવવાની ચીંતામાં શેઠાઈને મરી જાય છે. અથવા બાઈડી છોકરાંને રજળતાં મુશી વૈરાગી થઈ જાય છે વૈરાગી અને સાધુઓની તપાસ કરીશું તો મોટે ભાગે આવા દુઃખી થયેલ નજરે પડશે. આટલેથી પણ સ્ત્રીઓની મુર્ખતાનો અંત આવતો નથી, તેઓ પુરૂષને ખીજ ધણી બાબતમાં હાની કરે છે, પોતાના છોકરાઓના બાળકગ્ન કરાવનાર પણ એ મૂર્ખ સ્ત્રીઓજ છે. દીકરાઓની માતાઓ આઠ દસ વરસની વહુ ઘરમાં લાવી સાસુપદ પ્રાપ્ત કરવાને ઇચ્છે છે અને સાસુના ઉચ્ચપદની સત્તા તે એટલીજ માને છે કે જેવી રીતે પોતાના પર પોતાની સાસુએ ઉપરીપણું રાખ્યું તેવું પોતે પો-

તાની વહુ ઉપર ચમકાવતી થાય. વહુ સમજી હોય અને સાસુના જે-
રબ્યાજખી વર્તન તરફ લક્ષ ન આપે તો સાસુજી તેણીના વરને સમ-
જાવી ખુશ પુજા કરાવે છે. અને પોતે તેને નિંદે છે તથા ગાળો
દે છે. અને આ આ પ્રમાણે જે સાસુ વહુએ મા દિકરી પ્રમાણે
વર્તવું જોઈએ તેને બદલે તેઓ એ શરીના કુતરા માફક સામસામી
ધુરંધ્યા કરે છે. પોતાની માનો દોષ ધ્યાનમાં લીધા વગર મુખી છો-
કરો ત્રહુના હાડકાં ભાંગવામાં પોતાની હુશિયારી બાજુ છે અને પરી-
ણામ આવે છે કે કાંતો ધણીધણીઆણીને મહા બારી કજીઆં થાય
છે અથવા આખરે વહુ ઠંટાળીને કુવો શોધે છે.

સ્ત્રી સમાજમાં પતિવ્રતા વિષે અપાએલું ભાષણ

પતિ શબ્દનો સાધારણ અર્થ ધણી, પાલક, રક્ષક વિગેરે થાય
છે. મથા વિધિ આશ્રમ ધર્મમાં રહેનાર બ્રહ્મચારી પ્રથમા શ્રમમાંથી
દ્વિતીયાશ્રમમાં આવવાને બ્યારે તે સ્ત્રીથી સાથે યથા વિધિ લગ્ન
કરે છે ત્યારે પતિએ નામને પાત્ર થાય છે. પતિ શબ્દના અર્થ ઉપ-
રથી પુરૂષે સ્ત્રીનું સારી રીતે પોષણ કરવું એ સિદ્ધ થાય છે. ધર્મ
શાસ્ત્રે પક્ષપાતિ નથી. અંગાડ એમ બે લાગું હતું કે જે ધર્મ શાસ્ત્ર-
ના ગ્રંથ સ્ત્રી વર્ગથી લખાયા હોત તો આજે પુરૂષને વારતે અધિકત્વ
જોવામાં આવે છે તે આવત નહીં પણ તે બોલવું વગર વીચારવું
હતું એ હું હમણા સિદ્ધ કરું છું કેટલાક એમ માને છે કે મુખ એજ
સ્વર્ગ ને માફક સુખ લેવાને ઇચ્છા રાખનાર પુરૂષે સ્ત્રીનું સન્માન
અવશ્ય કરવું જોઈએ એમ શાસ્ત્રકારો કહે છે. તદુપરાંત સ્ત્રી વિના-
નાં ધરતે મમાણુ તુલ્ય માન્યું છે આપણા સ્ત્રી વર્ગના હકોને વારતે
અને અપણા પોષણને વારતે મનુ, યાત્રવચ્કય વગેરે મહર્ષિઓએ
ઘણું જ લખ્યું છે. પણ આજ કાલ તે લખાણનો ઉપયોગ સર્વથા
નાશ પામ્યા સમાન થઈ રહ્યો છે. આ બાબતમાં મૂળ કારણ સ્ત્રી
હોવા પુરૂષ પણ દરેક આર્ય ધર્મજિનાં પુરૂષોની ફરજ છે કે ક-
દાપિ ખીજ સ્ત્રી વર્ગે સ્વધર્મની જાણ થાય તો પણ તેણે તાક કાપ્યું
ત્યારે હું આખ ફાડું એવું અભિમાન ન રાખતાં પોતે તો સ્વધર્મમાં
રહેવું જોઈએ. પુરૂષ સ્વધર્મ નિષ્ટ હોય તો જમે તેવી કુબાર્યા હોય
તો પણ તે કેટલાક કાળે પોતાના ધર્મમાં આવ્યા વિના રહેશે નહીં.

સ્ત્રી પુરૂષનો સંબંધ ઋણાનુબંધ છે જેનો સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ
ન હોય એવી ખીજની કન્યા કાઈ પુરૂષના ઘરમાં માલે અને પ્રજે
ત્પત્તિરૂપ કાર્ય કરે એ શું થોડું આશ્ચર્યકારક છે ? આટલું છતાં

આં સમાજમાં પતિવ્રતા વિષે અપાએલું ભાષણ. (૧૫૬)

તત્વવેત્તાઓ એમ કહે છે કે. સ્ત્રીઓના ધર્મ પ્રત્યક્ષતિ કરવી એટલા માટેજ નથી પણ પુરૂષની સાથે ધર્મના કાર્યો કરી આજ ન્મસિદ્ધ પ્રેમ યાવત જન્મ નિભાવી રાખવો એજ છે. પુરૂષે પોતાની સ્ત્રી થઇ આવેલી બીજાની કન્યાની સાથે અતિશય પ્રેમથી વર્તવું એ તેનું મુખ્ય કર્મ છે આજ કાલના લગ્નો એવાં રૂપાંતરમાં થાય છે કે પુરૂષ પૂરો બ-ણુવા કે કમાવા શિખ્યો નડોય એટલામાં ગળામાં વરમાળ ધાલી સ્ત્રી વાળો કરી મુકે છે આ ઉપરથી પ્રેમરૂપ અમૃતનો સ્વાદ ચાખેલા આપનારને ચંદ-ન વૃક્ષના સર્પના જેવો અનુભવ થાય છે પ્રેમ થયો એ સહેલું નથી. પ્રેમ ઉત્પન્ન કરવાને સર્વથી વિશેષ સાહિત્યની જરૂર છે. તેમ જતાં સ્ત્રી વાળા થયેલા પેલા વરરાજા વગર સાદીને સ્ત્રીના ઉપર સતેજ પાણું ભોગવવા; ઉમેદ રાખે ત્યારે પરસ્પર પ્રેમ થવામાં વિઘ્ન આવી એમાં શી નિરાશ? હું આટલું તો નિર્વિવાદ કહું છું કે, જો આ સં-સારમાં પતિ અને તેના કુટુંબીઓ પોતાનું ધર સારી હાલતમાં આ-વેલું જોવાનેજ આતુર હોય તો તેમણે રળવા કમાવા અને પોતાના ધરનો વ્યવહાર ચક્રાવવા શક્તિમાન થયા બાદ સંસારની ધોંસરીએ જોતરાવવું. આ વિગેરે અનેક વિચારો પ્રસ્તુત વિષયને સારું વિશેષ અગત્યના નથી. આપણે હાલમાં પતિના ધર્મના સંબંધમાં વધારે બોલવાનું છે અને તે એવાં રૂપાંતરથી બોલવું જોઈએ કે જે તેનો અમલ કરવાને મનપર લેવા ઇચ્છનાર ધણી હમણાંજ તેનો અમલ કરી શકે.

જોઈએ તો અણુ સમજણનો હોય, જોઈએ તો સમજણનો હોય, જોઈએ તો વિદ્વાન હોય, જોઈએ તો મૂર્ખ હોય, જોઈએ તો પૈસા વાળો હોય, જોઈએ તો. ગરીબ હોય પણ તેણે સ્ત્રીને પરણી આઝ્યા-બાદ પોતાનું વર્તન ધણીજ સંભાળી પૂર્વક રાખવું જોઈએ સ્ત્રી પુરૂષના મન સમાન હોય એમ તો મુહુર્તમાંથી ક્યાંથી બને? અરસ પરસનો પ્રેમ ગાઢ થવાને વારતે બાંજો પણ કેટલોક ચત્ત ધર મધ્યના વડીલોએ પણ કરવો જોઈએ. પુરૂષે કેલવણી લીધેલી હોય અને પોતાને વગર કેળવાવંતી સ્ત્રી મળી હોય તો તેપર અભાવ કરી ગાર પછાડ કરવાનાં કરતાં તેણીને ધીમેથી સુધારવા મનપર લેવું જોઈએ. કુવડ સ્ત્રી મળનારને પણ ઘરમાં કંકાસ કરવાથી ફાયદો મળે નહી. પોતાની મરજી માફક સર્વ વર્તન જ્યારે સ્ત્રી ખરા પ્રેમના બંધનમાં આવે ત્યારેજ કરે, આ ઉપરથી પુરૂષે સ્ત્રીને સ્વતંત્રતા આપવી એમ કહેવાનો ખરો છરાહો નથી પણ પુરૂષે સ્ત્રીમાં કોઈ

પણ પ્રકારનાં હાનિકારક દૂષણો દાખલ ન થાય તે બાબતમાં વિચાર કરવો તેના કરતાં આવી બાબતનો વિચાર એ હલકો ગણાય. આજ કાલ પતીઓને કંકાસ કરવાનું અને આપણા ખરા પ્રેમની દોરીમાં આંટી આવવાનું ખરું કારણ કેવળ વગર માલના જીજ્ઞાસુ કારણ સિવાય વિશેષ જોવામાં આવતું નથી. આપણું પુરૂષ પોષણ કરે છે એમતો જોઈએ જાણીએ. પુરૂષનો મુખ્ય ધર્મ જ્યારે તે બળવે છે, ત્યારે બીજી બાબતમાં એટલે પ્રેમની બાબતમાં પુરૂષને એકલાને દોષિત માનવાને હું આંચકો ખાઉં છું. પુરૂષે હમેશ પોતાની સ્ત્રીઓને સુખી રાખવાને જ ઇચ્છે છે પણ એમ જોવામાં આવતું નથી, તેનું કાંઈક કારણ આપણે જાણીએ.

પતિ ધર્મના ઉપસંહારમાં માત્ર ખરા મુદ્દા સર આપણે જો-ટલું જ કહેવાનું કે તેણે સ્ત્રીનું યથાશક્તિ પોષણ કરવું અને કેટલીક બાબતમાં થયેલાં દોષો સુધારવા સત્તા માતાં ન થતાં વિચાર-થી કામ કરવું પોતાની ઘરની સ્ત્રીમાં અભાવ કરી અન્યના પ્રેમમાં જોડાવાની ઇચ્છા કરવી એતો અમૃત મૂકી વિપપાન કર્યા સમાન છે દરેક પ્રેમમાં વિધન થવાનું મુખ્ય કારણ રૂપ છે રૂપમાં મોહ પામવાથી ઇન્દ્ર વાણી દુષ્ટો જેમ આંખો ફેડે છે તેમ થાય છે અમૃત પાન મૂકી મદિરા પાન કરનારે સારી રીતે સમજવું જોઈએ કે અમૃત પડ્યું પડ્યું સુકાઈ જાય એમ ન જાણે, પણ કોઈનો કોઈ તેનો ભોગી મળેજે. પુરૂષે હમેશાં નીતિમાં રહેવું એ તેનું કર્તવ્ય કર્મ છે. ઘરમાંની કદરૂપ સ્ત્રીનો ત્યાગ કરતાં પડેલાં એમ વિચાર કરવો જોઈએ કે કદાચ ઇશ્વરે એક આંખે આંધળા બનાવ્યા હોતો શું એ આંખ સુધારી અથવા તો એ આંખ ચુકી બીજાની આંખે જોઈ શકત કે? ગમે તે પ્રકારે પુરૂષે પોતાનું મન અને પ્યાર પોતાની સ્ત્રીમાં જ રાખવો. નસીબમાં નેકી પુકાર્યાનું અને રાજ બનવાનો યત્ન એ શું? રૂપ, રસ અંધ વિગેરેમાં મોહ પામવાનું નથી અને કદાચ મોહ પામવાની આતુરતા હોય તો સો વરષના પુરૂષનું મન જેમ મોહિત થતું નથી તેમ આખરે તમારે વારતે પણ બનવાનું છે એનો નિશ્ચય કરવો એટલે સહેજ એમ સમજશે કે માત્ર ક્ષણની તૃપ્તિને વારતે અભોજ્ય બ-ક્ષ એ મિથ્યા છે.

પ્રાચીન કાલની સ્વયંવર પદ્ધતિ.

સ્વયંવર એટલે સ્ત્રી પોતાની મેળે પતિને પસંદ કરીને પરણે એનું નામ સ્વયંવર. આ રીવાજ પ્રાચીનકાળમાં ધણો ચાલતો હતો,

આથી સંખ્યાબંધ જોડાં સુખી થવાના દાખલા આપણે ધણાં સાં-
ભળીએ છીએ. વર પસંદ કરવાનું કામ કન્યાનું હોવાથી તેઓ કોઈ
વિદ્વતા ઉપર, કોઈ શરવીનતા ઉપર, કોઈ રૂપ ઉપર, કોઈ ગુણ ઉપર,
કોઈ કળા કૌશલ્ય ઉપર, કોઈ અક્ષરથી ચીડીઓમાં ધાવ, સમસ્યા-
ઓ લખી મોકલી જે પૂરો કરે તે સાથે અને કોઈ તે પસંદ કરવા
માટે પોતાના યોગ્ય માણસથી દેશો દેશમાંથી ખજર મગાવી વિદ્વાન,
વીર, ધીર, ગુણવાન અને જગપ્રસિદ્ધ જનોને ધણા માન સહિત
ઓલાવી પસંદ કરતા; અને પોતાને ત્યાં સ્વયંવર મંડપ રચી, તેમાં
ગોઠવેલાં ઉત્તમ આસનોપર ખીરાજોલામાં જે પ્રમાણે પરીક્ષા લેવની
જે પદ્ધતિ મુદરર કરેલી હોય તેમાં દરાવેલી પરીક્ષા જે પસાર કરે,
તેને કન્યા પોતાને હાથે વરમાળા આરોપે. આમ સહગુણની પરીક્ષા
કરી કન્યા તેના હૃદયનો રતોદ્ધ જોઈ અને દાંપત્ય સંબંધીને સ્વર્ગનો
વ્યાપાર જાણીને ખુશીથી પોતાના હમેશના સાથી સાથે પ્રેમ ગાંઠ
બાંધતી, કારણ કે સ્ત્રી એ પુરુષની પરીક્ષાની કસોટીના પથ્થર
જેવી છે. જેવી રીતે સ્ત્રી પુરુષનાં દોષ જાણવામાં નિપુણ હોય છે
તેવી રીતે પુરુષ હોતા નથી, તેથીજ સ્ત્રી મંડળ પુરુષ મંડળને
સુધાવતો મોટો કિપાય છે. એકમેકના મળવાના ઉપર એકમેકને
ગુણ દોષ જોવાનો આધાર રહે છે. સ્ત્રી એ પુરુષનાં બંધનની મજ
મુત દોરદી છે, તે જો મજમુત ગાંઠથી બંધાય તો આખી જીંદગી
પર્યંત નહિ મુક્તનાં કે છુટનાં અચળ રહે. છે. વળી શુદ્ધ પ્રેમ, એક
મેકનાં સુખ, તનુદુસ્તીતા ઉપર જાગૃત દષ્ટિ, એકમેકના આત્માની
કલ્યાણ કરવાની ઇચ્છા, એકમેકને સુખી કરવાની ઇચ્છા વગેરે સં-
દ્ધમાત્ર અને ધાર્મિક લોભા પોતાના ચિત્તને નિયમમાં રાખે છે, એ
સર્વ બંધન જોડો નિયમીત કરતા આવે છે તેઓ ધર્મ જાણનારા છે.

હાલના સમયમાં માળાપો જેમ પોતાની પુત્રીઓને ગમે તેવા
ખડોલવરને પરણાવી દુઃખી કરે છે, તેમ તે પસંદ થતું નહોતું.
તે સમય તો કન્યા સાદું વની ઉત્તમ રીતે દોષ કરવામાં ધણુંજ
ખર્ચ અને યતન કરતા, હાલની જેઠે કન્યાની પસંદગી હક કોટી કે
લઘ લેવામાં આવ્યા નહોતા, એટલે કન્યાની મરજી વિરુદ્ધ લાકડે
માંકડું વળગાડી દેવામાં આવતું નહોતું, કદી કોઈ તેમ કરે તો
તેમનું કશું આવતું નહી. કન્યાની પરણવાની જે વરની સાથે ઇચ્છા
હોય, ત્યાંજ પરણાવતા. લગ્ન કરેલા દંપતીએ સંસારમાં પગ મૂક્યો,
ત્યારે તેનો પૂનરજન્મ થયો એવું સમજીને જે સુખ દુઃખમાં સાથી

ગણી નિભાવે તથા નિર્વાહ ચલાવે અને સદ્ગુણ સંપન્ન હોય, એવો લાયક વર મેળવી કાઢી તેમની સાથે પરણવું, એ કુલવધુનું કામ છે પણ તે પોતાની મેળે સ્વામી શોધી કાઢી વરવાને લાયક થાય, એવી યોગ્ય કુળવણી અને લાયક ઉમરની થએ પોતાની મેળે વરને વરે, કારણ કે લાયક ઉમર પહેલાં કન્યામાં પોતાનાં ભવિષ્યનો અને સારા નરસાનો વિચાર કરવાની શક્તિ ઉત્પન્ન થયેલી હોતી નથી. તે માટે માખાપની સંમતી લેવી જોઈએ અને તેઓએ પણ તેમને વાજબી રીતે સહાયતા આપવી જોઈએ. આગળના કાળમાં આ રીત સંખ્યા બંધ પ્રસરેલી હતી. એ સધળા લોકો જાણે છે, સાવીત્રી, દ્રૌપદી અને સીતા આદિ ધણીક સતીઓ સ્વયંવરથી પરણેલી હતી. આવાં સ્વયંવરથી પરણેલાં અસંખ્ય જોડાં કેવાં સુખરૂપ નિવડ્યાં છે. તેમના ઉત્તમ વૃતાંતોથી આર્ય પ્રજા અગ્નણી નથી, તેમનો પવિત્ર પ્રેમ કેવો અચળ રહેતો એ દૃઢ પ્રેમ ગમે એવા સંકટમાં પણ જતો નહી. નરનારી પરસ્પરના સુખ દુઃખમાં ભાગ લેતાં એટલુંજ નહી પણ સંકટ વખતમાં તથા ન દેતાં અમૂલ્ય મદદ આપતાં. સ્ત્રી માત્ર પતિને માટે પોતાનો પ્રાણ આપતી. સર્વદા તેમને સુખે સુખ અને તેમને દુઃખે દુઃખ ભોગવ્યાં છે એ સધળો પ્રતાપ સ્વયંવર પદ્ધતિનો છે, એ સ્વયંવર પદ્ધતિ માધવાચાર્ય કૃત પારાસરીની રીકમાં પિતા પોતાની કન્યાના ઋતુને આદિથીજ ગણે જોટલી ઋતુ પર્યંત કન્યાને ઘરમાં પાળવાનું વિધાન છે તેટલી વાર કન્યા જ્યારે ઋતુ ધર્મવતી થઈ જાય ત્યારે લગ્ન કરે, તેમજ ઋતુ ધર્મ પ્રાપ્ત થયા પછી પણ ભણે કન્યા મરણ પર્યંત પિતાના ઘરમાં એડી રહે પણ ગુણહીન વરને કન્યા ન આપવી. (વેદમાં પણ સ્વયંવરની આજ્ઞા છે) બધૂરિયંપતિ-મિચ્છન્ત્યેતિ ॥ ઋ. અ. ૪ અ, ૨ વ. ૮-૩ આ મંત્રમાં પણ કન્યાને સ્વતઃ વિવાહ એટલે સ્વયંવર વિવાહની આજ્ઞા છે.

એ સ્વયંવર રીતી બંધ પડવાનું કારણ મુસલમાની આદેશા-હોનાં ઘણા જોર જુલમથી તથા તે વખતના રાજાઓ કન્યા વરવા પગપર લગાઈ બળેલા કરવા લાગ્યા આવા કારણોથી સ્વયંવરની સર્વોત્તમ પદ્ધતિ બંધ થઈ અને અર્વાચીન કાળની આજ લગતી નકારી રીત ચાલુ થઈ અને અસંખ્ય કન્યેડાં થવા માંડ્યા, તેથી ખરો પ્રેમ ગમે, માત્ર જમાનાને અનુસરતાં સેંકડે પાંચ દસ ખરો પ્રેમ હશે. તેમાં શું વળ્યું ? પણ હવે આ ચાલના સુધરેલા જમાનામાં આપણી પ્રાચીન પદ્ધતિ પ્રમાણે સ્વયંવર રીતીએ પરણાવવી, તેમનો

સંસાર સુધરે એમ આર્ય બાધઓ સ્વિકારેતો જેમ યુરોપીયનો તેવા વિવાહથી સુખી થયા છે તેમ આપણી પુરાતન રીતથી પાછા આપણે પણ સુખી થઈએ.

પુનર્વિવાહ વિચાર.

મનુસ્મૃતિમાં અક્ષત યોની સ્ત્રીનો પુનર્વિવાહ પોતાના વર્ણમાં કરવો સરખો કહ્યો છે. વિધાન છે. હગ્ગોષ્ટ પુરૂષે માત્ર પરણેલી છે પણ ભોગવેલી નથી તે અક્ષતા અને જે વિવાહ સંસ્કારથી પેહેલાં પુરૂષના સંબંધથી બગડેલી છે તે ક્ષતા કહેવાય. આ બન્ને પ્રકારની સ્ત્રી પુનર્વિવાહ સંસ્કારને પામે એટલે પુનર્ભૂ એના નામથી ઓળખાય છે. તથા જે પોતાના પતિનો ત્યાગ કરી પોતાની ખુશીથી પોતાની જાતના બીજા પતિનો આશ્રય કરે તેને સ્વૈરિણી (વ્યભિચારિણી) કહેલી છે. આવી સ્ત્રી ફરી વિવાહ કરવા લાયક નથી. પતિના ત્યાગ કરવાના કારણથી અથવા પતિના મૃત્યુથી વિવાહિત સ્ત્રીનો પુનર્વિવાહ થાય છે વળી જે સ્ત્રી કુમારીવસ્થામાં પતિનો ત્યાગ કરી બીજા પુરૂષોનો આશ્રય કરી પાછી આવે તેને અક્ષતા હોય તેજ પેહેલાં પુરૂષ ક્ષતાનો પણ પુનર્વિવાહ કરવા ફરમાવેલું છે. તે વિવાહ સંસ્કારથી પેહેલાં પુરૂષના સંબંધે કરી ક્ષતાનો કહેલો છે પણ વિધવા થએલી ક્ષતામાં તેનો તાત્પર્ય નથી એમ જણાય છે. આ કેમણે જેનો પેહેલાં વિવાહ થએલો હોય તેનો ફરીથી વિવાહ કરવો તેનું નામ પુનર્વિવાહ ઘટે છે અને વિવાહની પેહેલાં પુરૂષના સંબંધથી બગડેલીનો જે વિવાહ થાય છે તે પેહેલોજ વિવાહ છે માટે તેનું પુનર્વિવાહ એવું નામ યોગ્ય નથી એવી શંકા કરવા જેવું નથી. કેમકે યાજ્ઞવલ્ક્યે વિવાહથી પેહેલાં થએલ પુરૂષના સંબંધનેજ સંસ્કાર રૂપ માનીતે તેનો વિવાહને પુનર્વિવાહ એવું નામ આપેલું છે. આવો અભિપ્રાય ન હોય તો ઉપર લખેલા મનુના અભિપ્રાય સાથે વિરોધ આવે એટલા સાર્જન કલિવર્જ્ય પ્રકરણમાં પરણાવેલી અક્ષતનું બીજાને પ્રદાન કરવું એમ કહેલું છે. અને જે કલિવર્જ્ય પ્રકરણ ક્ષતયોનિ બાળાનો બીજા સાથે વિવાહ કરવો, એમ આદિત્ય પુરાણનાં વચનને અનુસરીને કહેલું છે તે ન પરણેલી ક્ષતાને માટે છે એમ બાળા પદ્યો સમજાય છે. નહીં તો બાળપદને બદલે “ દત્તા ” એવું પદ દાખલ કરત. સ્મૃત્યાદિક ગ્રંથમાં યદપિ વિધવાનો પુનર્વિવાહ કરવાનાં વચનો દેખાય છે તો પણ તે અધર્મ રૂપ હોવાથી કરવા લાયક નથી. એવા અભિપ્રાયને લીધે મનુએ કહેલું છે કે, વંશનો ક્ષય

થવાને વખતે પ્રજાની ઉત્પત્તિને માટે દિયરે વિધવા સાથે સંગ કરવો. એમ જે બીજી ગ્રંથોમાં કહેલ છે તે વિવાહના મંત્રમાં કોઈ ઉકાણું નજરે આવતું નથી. તેમ તેજ મંત્રોમાં વિધવાનો પુનર્વિવાહ કરવો એમ પણ કંપાંચ દેખાતું નથી. કેમકે તે મંત્રોમાં કન્યા પદ્મુંજ શ્રવણ થાય છે અને જેનો પતિ મરી ગયેલ હોય તે કન્યા પદ્મી કહી શકાતી નથી. વળી કન્યાની રૂપરૂ વર તરફથી સંભળાવતા લાયક મંત્રમાં કહેલ છે કે પ્રથમ સોમ બીજે ગંધર્વ, ત્રીજે અગ્નિ અને ચોથો હું મનુષ્ય તારો પતિ થયો છું. એમ ચાર પતિ ગણેલાં છે. પણ પાંચમો કહેલ નથી. આ મંત્રગત સંખ્યા વધી જવાથી વિધવા વિવાહની મતા કરે છે. વળી ઋગ્વેદના મંત્રમાં કહેલું છે કે, સોમે ગંધર્વન, ગંધર્વ અગ્નિને અને અગ્નિએ મુને તું આપાએલી છે. આ મંત્ર પણ વિધવાના વિવાહને અટકાવે છે. કેમકે પેહેલા વરને આપનારો અગ્નિ પોતાનો કપાળે ખમી જવાથી બીજા વરને આપનારો થઈ શકતો નથી. એટલે મંત્રનો અર્થ બાધીત થાય છે, તેથી વિધવાનો વિવાહ ન કરવો એમ સિદ્ધ થાય છે. વળી વિધવા વિવાહમાં આશ્રય રાખનારને અમે પુછીએ છીએ કે વિવાહ વખતે વિધવા સ્ત્રીનો હાથ ગ્રહણ કરવો કે બીજા અવયવ ગ્રહણ કરવો ? હાથ ગ્રહણ કરવો એમ કહેલું થતું નથી. કારણ કે, પેહેલા વિવાહને વખતે પેહેલે પતિએ ગાંઠ પસાગિનુ અચ્ચન કરવા દેવતાઓએ મારે વારતે તું આપાયલી છે. એવા અર્થવાળા મંત્રથી પાણિ ગ્રહણ કરેલ છે. તેથી તે ગ્રહણ કરવા લાયક નથી. અને બીજા અવયવને ગ્રહણ કરવો એમ કોઈ શ્રુતિ સ્મૃતિમાં કહેલું નથી. માટે વિવાહમાં વિનિયોગ કરેલા મંત્રોનો અર્થ વિચારતાં વિધવાનો વિવાહ તથા પાણિ ગ્રહણ બંને બાબત સિદ્ધ થતી નથી, માટે વિધવાનો પુનર્વિવાહ અધર્મ રૂપજ છે, એમ સિદ્ધ થાય છે. આ બધું ઉપર લખેલું મનમાં જોડીને મનુષ્યે કહેલ છે કે, પાણિ ગ્રહણ તમામ મંત્રો ઉત્પન્નનાજ પાણિ ગ્રહણને બતાવે છે તેમ બીજા સ્ત્રીઓના પાણિ ગ્રહણને પ્રતિપાદન કરતા નથી. માટે બીજા સ્ત્રીઓ પોતાનું દાન તથા વર તરફથી પ્રતિગ્રહ કરવા લાયક નથી. આ કન્યાપણું સમપદી નામનું વિવાહ સંજ્ઞાથી જગત્ પ્રસિદ્ધ કર્મ થવાની પેહેલાં હોય છે. પછી તે બાધાપણું પ્રાપ્ત થાય છે એટલે વિવાહને લાયક રહેતી નથી.

આ ઉકાળે દેટલાક વિધવાદના વિવાહને પ્રતિપાદન કરનારા અધુનિક મનુષ્યો કહે છે કે, એક પુરૂષ અનેક સ્ત્રીઓને પરણી શકે

છે, પણ એક સ્ત્રી સામટા અનેક પતિને પરણી શકતી નથી. એમ વેદમાં લખેલું છે. તેમાંથી સામટા ધણા પતિ સ્ત્રીએ ન કરવા નાશ આદિક કારણથી પતિનો વિયોગ પડ્યે ક્રમથી અનેક પતિ કરવા, એવો અર્થ નિકળે છે. એટલે વેદ મંત્રને અનુસારે વિધવાનો વિવાહ કરવો એમ સિદ્ધ થાય છે. પણ આવા અર્થને ટેકો દેનાર કોઈ પ્રમાણ ન હોવાથી અને મનુના વાક્ય સંઘાતે તથા વિવાહ પ્રકરણને અનુસરનારા વેદ મંત્ર સાથે વિરોધ આવવાથી આ કલ્પના નિર્મૂળ હરે છે. તેથી કોઈ આધુનિક એમ કહે છે કે, વિધવાનો વિવાહ વેદ વિરૂદ્ધ નથી. એમ તેઓનું કહેવું અત્યંત જુઠાણા બરેલું છે. એટલા સાંજ મનુએ કહેલું છે કે, બાઈઓના ભાગ, કન્યા તથા ગૌઆદિક પદાર્થ; એક ફેરે દેવાય છે. પણ ખીજને આપેલ ખીજને દહ શકાતાં નથી. વળી મનુએ કહેલું છે કે, બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રી અને વૈશ્યે વિધવા સ્ત્રી ખીજને પરણાવવી નહીં. આવી રીતે નિષેધ કરી તેને દહ કરવા સાંજ કહેલું છે કે, વિવાહની વિધિમાં કોઈ કોઈ સ્થાનકે વિધવાનો વિવાહ કરવો કહેલ નથી. વળી ખીજે ઠેકાણે તો મનુસ્મૃતિ ટીકાકાર કુલ્લુક બટે એમ કહેલું છે કે, વાણીથી પણ એકને આપેલ કન્યા ખીજને કને આપવી. જો એકને આપેલી ખીજને દે તો મોટા દોષને પામે છે. સમપદીની પહેલાં કન્યાપણું છતાં પણ ખીજને દેવાની મના કરી છે. ત્યારે સમપદી વીત્યા પછી બાર્યાપણું પ્રાપ્ત થયે તે ખીજને ન દહ શકાય એવો અર્થ થીજ સિદ્ધ થાય છે. મનુના મૂળ વાક્યને અનુસરીએ તો સમપદીની પહેલાં મરણ થયે તે કન્યા ખીજને દેવી એમ હરે છે. એ રીતે વસિષ્ઠ, યમ આદિક સ્મૃતિકારોએ પણ ફરમાવેલું છે. આવા મનુએ કરેલા ઠરાવને પતિ ખીજ જાતનો, નપુંસક, પતિત, વિરૂદ્ધ કામ કરનારો પેતાનાં ગોત્રનો ગોસો, તથા ન મટનારા રોગની ગ્રસ્ત નિવડે તો તેને પરણાવેલી કન્યા ખીજને આપવી. એવું કલ્યાણવતું વચન અડચણ કંતું નથી. કેમકે, આ ઔપધ મરણ પામેલાને સજીવન કરે એવું છે. આ વાક્યથી જેમ મરણ પામેલા જેવો સત્તાહીન પુરુષ ગ્રહણ કરવાનો છે. પણ મરીગએસો પુરુષ સમજવો ન જોઈએ કેમકે તે ઔપધિની સજીવન થઈ શકતો નથી તેમ આ ઠેકાણે પરણાવેલી પદ પણ પરણાવેલી જેવી એવા અર્થને બતાવી મનુના અભિપ્રાયનેજ અનુસરે છે.

હલીયુગના ધર્મને પ્રતિપાદન કરનારા પારાશર ઋષિએ કહેલું

છે કે, પતિ ખોવાઈ ગયે, નાશ પામ્યે, સન્યાસી થયે, નપુસક નિવ-
 યે અને પતિત જણાયે, સ્ત્રીએ ખીજે પતિ કરવો, આ વાક્યના
 અનુસરથી વિધવાના વિવાહને ટોકા મળે છે, એમ કહી શકાય તેમ
 નથી, કેમકે, વેદ વાક્યથી અવિરુદ્ધ સ્મૃતિ વાક્યને પ્રમાણ મણે છે
 અને વિવાહ પ્રકરણના વેદ મંત્રમાં વિધવાનો વિવાહ કરવો એમ
 નિકળતું નથી એટલુંજ નહિ પણ આ વાક્યની ટીકામાં નંદ પંડિતે
 એવી રીતે વ્યાખ્યાન કરેલું છે કે, વાગ્દાન થયા પછી પાણિ ગ્રહણ-
 ની પહેલાં આ વાક્યમાં કહ્યા પ્રમાણે પતિની અવસ્થા જણાયે સ્ત્રી-
 એ ખીજે પતિ કરવો, આ નંદ પંડિતના વ્યાખ્યાનને નારદે પોતાની
 સ્મૃતિમાં કન્યાપદ વાપરીને ટોકા આપેલ છે. વસિષ્ઠાદિક સ્મૃતિકારોના
 વાક્યનો પણ વિવાહ થયાની પહેલાં પતિની મરણાદિક અવસ્થા થયે
 તે કન્યા ખીજા વરને વરી શકે છે. એવો અભિપ્રાય છે તેથી વિધવા
 વિવાહ કોઈ રીતે સિદ્ધ થઈ શકતો નથી. અને જે સ્મૃતિ વાક્યમાં
 ઊઠા (પરણેલી) પણ પતિની મરણાદિક અવસ્થામાં ખીજાને પરણા-
 વવી, એવો અર્થ આવે છે. તેનો અભિપ્રાય ઉપર કહ્યા પ્રમાણે ન
 સમજાવે અને પરણેલી ફરીથી પરણાવવી એવો યથાશ્રુત (સાંભળ્યા
 પ્રમાણે) અર્થ લઈએ તો ભૂલથી સમાન ગોત્રે પરણેલી સ્ત્રી પણ
 ખીજાને પરણાવવી જોઈએ. અને તે સ્ત્રી ખીજાને પરણાવવી એમ
 કહેલ નથી. ઉલટું એમ કહેલ છે કે, સગોત્રે તે સ્ત્રીનો ભોગ ન કર-
 વો અને જીવે ત્યાં સુધી પોતાની માતાની પેઠે તેનું પાલન કરવું. આ
 વાક્ય સાથે વિરોધ આવે તેથી ઊઠા પદનો પરણેલ જેવી એવો જે
 ઉપર અર્થ લખેલો છે તે યથાર્થ છે. જેથી વિધવા વિવાહનો નિષેધ
 પુરાણમાં સિદ્ધ થાય છે અને કેટલા એક એમ કહે છે કે, કળિયુગ-
 માં વિધવાના વિવાહનો નિષેધ પુરાણમાં છે પણ સ્મૃતિ ગ્રંથમાં
 નથી. આ તેનું ખોટું બ્રાંતિ બરેલું છે. કેમકે કંતુ નામના સ્મૃતિ
 કારે કલિવળ્ય પ્રકરણમાંજ કહેલું છે જે, દિવરથી પુત્રની ઉત્પત્તિ,
 દીધેલ કન્યાનું ફરીથી દાન, અને વજ્રમાં ગાયનો વધ, ધત્યાદી કામ
 કરવાં ગહિં. આ વચનથી વિધવા વિવાહનો નિષેધ સ્મૃતિ સિદ્ધ કરે
 છે. માટે ન કરવો.

આ પ્રમાણે વાગ્દાન સ્ત્રીના પુનર્વિવાહને માટે ઉપર પ્રમાણે
 અતિપાદન કરી સંપૂર્ણ વિવાહ વિધિથી સંસ્કાર કરાવવી સ્ત્રીઓને
 અતિ સાથેજ ધર્મ કર્મ કરવાનું કહેલું છે. માટે કદાચિત દુષ્ટ પ્રારબ્ધને
 ક્ષીધે પતિનો નાશ થયે તે વિધવા સ્ત્રીએ કેમ વર્તવું એ વિષે પુરા-

શરે કહેલું છે કે, પતિ મુવા પછી બ્રહ્મચર્ય વ્રતને પાળે છે તે બ્રહ્મચારી ની પેઠે મરણ પામ્યા પછી સ્વર્ગ લોકમાં જાય છે. તેમ મનુષ્યે પણ કહેલું છે કે, પતિથી જુદું પડી સ્ત્રીએ વ્રત, યજ્ઞ, દાન, આદિક ધર્મ કૃત્ય કંઈ પણ ન કરવું. પણ પતિની સેવા કરવી. તેથી તેને સ્વર્ગ લોકની પ્રાપ્તિ થાય છે. પતિ જીવતો અથવા મરણ પામેલો હોય તો પણ તે પતિથી કોઈ જાતનું વિરક્ત આચરણ ન કરવું. અથવા મરણ પામેલો હોય તો પણ તે પતિથી કોઈ જાતનું વિરક્ત આચરણ ન કરવું. કિંતુ પતિ મુવા પછી પુષ્પ મૂળ અને ફળથી પોતાનું ગુજરાન કરવું. અને બીજા પુરુષનું નામ પણ ન લેવું. કેમકે પતિ મુવા પછી બ્રહ્મચર્ય વ્રત પાળનારી સ્ત્રી પુત્ર રહિત હોય તો પણ બ્રહ્મચારીની પેઠે સ્વર્ગ લોકને પામે છે. આથી સિદ્ધ થાય છે કે, વિધવાનો વિવાહ કરવો તે ધર્મ સહિત નથી.

ધરકાર્યની વ્યવસ્થા.

સ્ત્રીને ધર વ્યવસ્થાની કુળવણી આપીને લાયક બનાવવી એ તેના માવતરની ફરજ છે. એ યોગ્ય થએ ઘણી સુખી થઈ લાયક બની વખાણ પામેથી તેના મા બાપની શોભાને વધારે છે. સ્ત્રી માત્રને ધ્યાન દેવાનું છે કે વિવાહ પછી ગૃહરાણી થયા બાદ ધર સંબંધી કાર્ય કરવામાં, રસોઈ તૈયાર કરવામાં તથા ધરમાંથી વાસણ વગેરે વસ્તુ સંભાળવામાં અને મુખ્યત્વે સૌથી પેહેલું પતિનું કાર્ય પ્રસન્ન ચિત્તે કરવાની તેની ફરજ છે.

ધરના સમગ્રા સર સામાનને સાફ સુદ્ધ અને સુશોભિત રાખવો તથા જળ, અને વસ્ત્રથી સર્વે પ્રકારે હરહમેશ શુદ્ધ કરીને ચતુરાઈથી જ્યાં જેમ ઘટે અને વળી સચવાય ને શોભા દેખાય તથા ખરાબ ન દેખાય ત્યાં તે ગોઠવી દેવાં તથા ખરાબ ન થઈ જાય તેની સંપૂર્ણ કાળજી રાખવી. ધર ખર્ચ કરવામાં ઉદારતા અને કૃપણતા બન્ને ન રાખતાં મધ્યમ પણે વર્તવું. આખા મકાનને સર્વે પ્રકારે લીંપી ધુંપી સાફસુદ્ધ કરી ઉન્નયન સ્વચ્છ અને દેદીપ્યમાન રાખવું. જ્યારે જ્યારે દુરસદ ગળે ત્યારે ધરની સફાઈ અને પદાર્થોની સંભાળગત અને ગોઠવણમાં પ્રયત્ન રાખવો.

બોજનના બદલે પદાર્થો પોતાની હાથથીજ અથવા તો પોતાની રૂબરૂ બરોબર સ્વચ્છ શુદ્ધ કરાવીને સ્વામિ અને પ્રજાની રૂચિ અનુસાર બોજન બનાવવું, તેની સાથે તે બોજન વેદકના નિયમ

વિરૂદ્ધ અને રોગોત્પાદક ન હોવાં જોઈએ. ઘર સંગ્રામી જે નિત્ય પ્રત્યે ખર્ચ થાય તે બરાબર લખી કે યાદ કરી રાખવો. અને દરેક સંધ્યાએ પોતાના સ્વામિને સંભળાવવો. ક્યારે પણ નવરૂં ખેસવું નહીં. પણ કાંઈને કાંઈ કામ કાઢીને કરવું, તથા ક્યારે પણ કુવડ રહેવું નહીં. ઘરમાં જે વસ્તુની ખામી હોય, અથવા જે વસ્તુ ખૂટી ગઈ હોય તે પતિને કહીને મંગાવી લેવી. ઘરમાં કદાચ કેંઈ વસ્તુ ન હોય તો પણ બીજાની માગી લાવવાનો સ્વભાવ નજ રાખતાં, જે-ટલું હોય તેટલાથીજ ચલાવી સંતોષ પૂર્વક નિર્વાહ કરવો. આવક કરતાં ખર્ચ વધારે ન થાય એવો પ્રબંધ રાખવો. નોકર ચાકર સાથે દ્વેષ કે વધારે પ્રીતિ ન કરવી. પણ તેનું મન સાચવી હુશીઆરીથી હુલાવી કુલાવીને કામ લેવું. ઘરનું કોઈ પણ કાર્ય ખગડવા દેવું નહીં. પતિની ઘર અથવા સંતાનની તરફની કોઈ પણ પ્રકારની ચિંતા ન કરવી પડે, તેવી રીતે ઘરનો કારભાર સંભાળ પૂર્વક કુશળતાથી ચલાવવો. બે કલાક રાત રહે ત્યારે પતિના ઉઠવાની પહેલાં ઉઠવું. પતિના મુખનું દર્શન કરી લેવું. દાતણ. શૌચની હાજત હોય તો કરી આવવું. તમામ મકાનમાં વાસીદા વાળી જળ છાંટવું. જે ગરીબ સ્થિતિ હોય તો પ્રથમ ઘંટીમાં ઘોટ દળવો. (આ કામ સૂર્ય ઊગ્યા પહેલાં કરવું જોઈએ.) રસોડું સાફ કરી છાણ પાણી છાંટીને શુદ્ધ ત્યાર રાખવું. પ્રથમ પોતે સ્નાન કરીને પછી સંતાનને સ્નાન કરાવવું અને પછી જળ બરાવવું તથા બંધવું.

પતિને માટે દાતણ અને ગરમ પાણી ઇત્યાદિ જે તેનો નિયમ હોય તે ખનુસાર તૈયાર રાખવાં. એવી રીતે સાસુ સસરા વગેરે માટે પણ સમજવું. પછી ઈશ્વરનું ધ્યાન કરીને પતિની આરોગ્યતા અને શુભ કર્મમાં પ્રવૃત્તિ રહેવાની પ્રાર્થના કરવી. તે પછી બોજનની સામગ્રી સ્વચ્છ અને સાફ કર્યા પછી રસોઈ કરવી અગવા રસોયો હોયતો તેની દેખરેખ રાખવી અને જ્યારે પતિનો જમવાનો સમય હોય ત્યારે ગરમાગરમ રસોઈ પીરસવી. સંતાન અને સાસુ સસરા તથા પોતાનાં જે વડીલ હોય તેને પ્રેમ અને આનંદ પૂર્વક જમાડવાં. સર્વે જણ જમી રહે ત્યારે છેવટ પતિના વાસણમાં પોતે જમવું. એ પછી સર્વ જગોને સ્વચ્છ અને સાફ કરી ત્યાંથી વસ્તુ સમી નમી મૂકવી; ત્યારે પછી કાંઈ શયવા બરવા સાંધવા વગેરેનું કામ કરવું, અથવા કોઈ હુતર-સતકર્મ-ધર્મની વાતો કે ચોપડી વાંચવી કે, વંચાવવી. ત્યાર બાદ ઘરનાં તમામ વાસણ કુસણ, રાચ રચીતાં, વ-

માટે પણ સમજવું. પછી ઇશ્વરનું ધ્યાન કરીને પતિની આરોગ્યતા અને શુભ કર્મમાં પ્રવૃત્તિ રહેવાની પ્રાર્થના કરવી તે પછી ભોજનની સામગ્રી સ્વચ્છ અને સાફ કર્યા પછી રસોઇ કરવી અથવા રસોયો હોયતો તેની દેખરેખ રાખવી અને જ્યારે પતિનો જમવાનો સમય હોય ત્યારે ગરમાગરમ રસોઇ પીરસવી. સંતાન અને સાસુ સસરા તથા પોતાનાં જે વડીલ હોય તેને પ્રેમ અને આનંદ પૂરક જમાડવાં સર્વે જણુ જમી રહે ત્યારે છેવટે પતિના વાસણમાં પોતે જમવું. એ પછી સર્વે જગોને સ્વચ્છ અને સાફ કરી ત્યાંથી વસ્તુ સમી નમી મૂકવી; ત્યાર પછી કાંઇ શિવચા બારવા સાંધવા વગેરેનું કામ કરવું, અથવા કોઇ હુતર-સત્કર્મ-ધર્મની ધાતો કે ચોપડી વાંચવી કે વંચાવવી. ત્યાર બાદ ઘરનાં તમામ વાસણ કુસણ, રાય રચીલાં, વગેરે પદાર્થોપર દૃષ્ટિ નાંખીને એક વખત હમેશાં સંભાળવાં તથા સમા નમા મુકવા. વસ્ત્ર, અન્નકાર, પૈયા, પેડી, કપાટ, વગેરે સર્વ પદાર્થોપર ધ્યાન દઇને તેને યોગ્ય રક્ષણમાં અને ખરાબ ન થાય તેવી ગોઠવણ કરવી અને નોકરતા કામતી પણ ખમર લીધા કરવી. ઘરમાં જે જણુસ ધાન્ય વગેરે હોયને બગડી કે સડી ન જાય તેની કાળજી રાખવી અને વખતપર તડકે નાંખવા છત્યાદિ કામ કરવાં. શું શું વસ્તુ ઘરમાં નથી અને શું શું મંગાવવી છે. છત્યાદિની સંભાળ રાખ્યે જવું અને જગાખર્ચ જે થાય તે તમામ લખવું યાને યાદ રાખવું. પાછલે એક કલાક દિવસ રહે ત્યારે સર્વ કામ પરવારી લેવાં.

રાત્રીનો રસોઇનો સામાન દુરસ્ત કરીને રસોઇનો આરંભ કરવો અને સૌને જમાડવાં જે ભોજનમાં પતિની રચી હોય તેવાં સ્વાદિષ્ટ ભોજન નિત્ય બનાવવાં જ્યારે સૌ જમીને ઉડે ત્યારે પોતે ભોજન કરવું. પછી તે જગ્યા સાફ કરીને કુટુંબના સર્વને માટે સુવાની તૈયારીની સામગ્રી સજી દેવી તેઓ સર્વ સુઇ રહે ત્યારે પોતાના પતિની સેવા કરવા માટે જવું. પણ એટલી વાત ધ્યાનમાં લેવાની છે કે, ત્યાં પતિના નિયમાનુસાર સર્વ ગેઠવણ રાખવી. સેવા પછી પતિનાથી જૂના પત્તંગ ઉપર પોતે શયન કરવું. એવે પ્રકારે નિત્ય દેશકાળાનુસાર કર્મ કરવાં અને નકામાં નિર્ધમી ન રહેવું. આ પ્રમાણે વરતી પતિ સાથે અંતરમાંથી ખરેખરો પ્રેમ રાખતો તે પતિ તમારે આધીન રહેશે અને તેની આગળ તમારો મરતો વધશે.

રાજની રાણીએ કેમ વર્તવું.

જે સ્ત્રી રાણી પદે હોય તેણે રાજ્યમાં જે દાસી હોય તેનાં નામ, ગુણ, શાખ અને તેના કામની યોગ્યતા જાણાવી, તેમજ ખી-જી શોક (સપત્ની) ના પણ ગુણ સ્વભાવ કર્તવ્યથી જાણીતાં થવું. રાજ્યના નોકરો એટલે દાસ દાસી પાસેથી તેની યોગ્યતા અનુસાર કામ લેવું. રાજ્યની ઉપજ ખર્ચ ધ્યાનમાં રાખવાં અને યોગ્ય રીતે જીરું માંડને હિસાબનો આકડો જોવો, હિસાબમાં કે રાજ્યમાં ન્યુનાધિક સમજવામાં આવે તો સ્વામી એટલે રાજાને વિનયથી કહેવું. રાજ્યના ભંડારના સંચાલન પદાર્થોનું લીસ્ટ સાત્ર સાત્ર પ્રત્યે જાનવાવી ને પોતાની પાસે રાખવી અને દરેક વર્ષે પુરું થયો પછી તે પ્રમાણે તપાસવું (આ કામ કરવા માટે ચતુરાઈ અને પ્રપંચ કળા હોવી જોઈએ) પતિની ગેર હાજરીમાં પતિ જે જે પ્રસિદ્ધ રાજ્યનાં કાર્ય કે જ્ઞાન ગી ગૃહ કાર્ય પોતાને બળાવી જાય તે તમામ સાવધાન પણે એકા-અ ચીત્તથી કરવાં પતિ અને રાજ્યના મિત્ર તથા શત્રુથી વાકેશ થઈ તેને વાત ધ્યાનમાં રાખવી. પોતાનો કામદાર, એવો પ્રપંચ ક-ળા કુશળ બુદ્ધિવાન હોવો જોઈએ કે, તેની તમામ રાજકાજમાં ચારે પાસ નજર ફરતી રહે. ઉપરાંત દાસી દ્વારા તેની પાછી પરીક્ષા કર્યા કરવી. મુગી, બહેરી આદિવિચિત્રદાસ દાસી, અને નાજર પુરખો ને પોતાના તાબામાં અવશ્યે રાખવાં, અને તેનો જે પ્રસંગે ઉપયોગ લેવો હોય ત્યાં યુક્તિથી ઉપયોગ લેવો. પોતાની દોઢી ઉપર ડાહ્યા આંધળો માણસ અવશ્ય રાખવો. રાજ્યકાજ કરવામાં ન્યાય-ધર્મ-નીતિનાં અને વ્યવહારીક, પુસ્તક બણી નિપુણતા મેળવવી તથા રાજ ધર્મ અને નીતિરીતિ સાંભળવાનો શોખ રાખવો, કવચિત એવો પ્ર-સંગ પડી આવેતો પોતે પણ સમા કરીને રાજાને અનુસરવી-તેની અવે-જમાં કામ કરવું. ઘોડે ચઢવું, શસ્ત્ર વિદ્યા શીખતી શિકાર કરવો વગેરે કામ જે વિવાદ પડેલાં શીખ્યાં હોય તેનો અભ્યાસ રાખવો. પતિ અને કામદારની મારફત અનેક પ્રકારનાં રાજ્ય કાજ કરવામાં કુશળ થવું, યુદ્ધ, ચઢાઈ, સંગ્રામ તથા એવા બીજા મામલા વખતે તથા સ્ત્રી જાતપર ગુજરતી બીજી આપત્તિ વખતે પોતાના પતિવ્રત્ય એટલે શીજ સંરક્ષણ અર્થે તથા પોતાનાં પતિનાં સંકટને વખતે અત્યંત ધીરતા અને બહાદુરી બતાવી પોતાના પ્રાણ પર્યંત પણ કુર્બાન કર-વાં. પ્રાચિન કાળમાં ક્ષત્રિય કુળની આર્યાઓએ પોતાના ઘર સંસારનાં બહોળાં કાર્યો છતાં રાજ્ય કાર્ય તથા યુદ્ધ કાર્યો એવાં તો આતુર્ય

પૂર્વક કરેલાં છે કે, જે દાંયો વિરજા નરોજ કરી શકે આવી શુરતા અને વીરતા વાળાં દ્રૌપદી, શંયુક્તા મીરાબાઈ આદિ પ્રાચિન અને અર્વાચિન, ચાંપરાજ હાડાની શ્રી સોનરાણી રાણકદેવી વગેરે એ પોતાના પ્રાણ પતિના સંકટમાં સર્વથા સાથે રહી કેટલાં બધાં કષ્ટસહન કર્યા છે તેમજ પોતાના શીશ્વ સંરક્ષણાર્થે તથા પોતાના કુળ-મત-દેશ-નામની આખર-પ્રતિષ્ઠા અર્થે કરી રીતે વિપત વેડો છે તે સૌ કોઈ જાણે છે. આવી રીતે રાજની રાણીઓએ વિશેષ ધ્યાનમાં રાખવા યોગ્ય છે. વળી વિશેષ ધ્યાનમાં લેવા આ પુરતકમાં ધણીક વિરસતીઓનાં ચરિત્રો દાખલ કરેલાં છે તે વાંચવાથી ધ્યાનમાં આવશે એટલે આ ઠેકાણે વીસ્તારથી લખવા દુરસ્ત ધારતો નથી.

શ્રીની અનાર્ય કેળવણી.

(થિર ઠરીને કોઈ આ ઠામરે, નહિ રેહેવાનું એ પ્રમાણે રાગ.)

શું કરશે સાં જેન, કોરી કેળવણી;
સદ્ગુણની નહિ જો હોય, સાથે મેળવણી:—ટેક
વાંચન વિવિધ જાતનું શીખ્યાં, લખતાં શીખ્યાં બેશરે;
ઘતિહાસોમાં ચુક ન એકે, ચિત્ર વિચિત્ર વિશેષ:—કોરી૦
ગીતો સુંદર ગાતાં શીખ્યાં, ભુગોળ બણ્યાં બાવે રે;
સારી વક્ત્ર જોડણી કરતાં, ચૂક ન એકે આવે—કોરી૦
મોતીના દાણા સરખા પણ, શીખ્યાં અક્ષર સારા રે;
જૂત ભરમની વાતો જૂઠ્યાં, જાણ્યા જુગતે ધારા.—કોરી૦
કદી રાંધતાં જમતાં શીખ્યાં, શીખ્યાં કદિ પરિસવા. રે;
સરખે સરખી સખિયો સાથે, શીખ્યાં સુંદર હસવા—કોરી૦
પાંખાં પટકુળ પહેરી અંગે, ધણાં ધરણા ધાલી રે;
દેશ દેશની વાતો કરતાં, શીખ્યાં પાડી તાળી—કોરી૦
દેશ-કાળને સમજી સઘળી, લાજ લગામ વિસારી રે;
શીખ્યાં કરવા સિદ્ધ વાત પણ, મન જમતી તે સારી—કોરી૦
ભરી સભામાં સન્મુખ ઉભી, શીખ્યાં બાપણુ કરતાં રે;
તેવ તેવડા સાથે લમ્બને, સુંખમાં શીખ્યાં ફરતાં—કોરી૦
ગંજીયા ચોપાટ કાંકરી, એવી રમત અનેક રે;
રાત દિવસ રમવાને રાગે, અજાણુ હોય ન એક—કોરી૦
નાચ તમાસા ખાસા ખેડો. જેતાં બાંડ બગાધ રે;
ચતુર થયાં પણ સગાં સાહિતી, વિસરી ગયાં સગાઈ—કોરી૦

ખાટ પલંગ ખુરશિયે બેઠાં, મોજ મજ બહુ માણી રે;
 દીત જનોને દુખિયાં દેખી, દયા ન મનમાં આણી—કારી૦
 સાઈ સાઈ ખાતાં લેતાં, શીખ્યાં સહુથી સાઈ રે;
 સુજન પણ જવાનું જણે, વાગે આજ નગાઈ—કારી૦
 વિવેકીયોને વૃદ્ધ જનોને, વિવેકીયો પણ માને રે;
 તપાવવાં તેને પણ શીખ્યાં, ઉદ્ધતાઈ અપમાને—કારી૦
 લાંબી બાજ કાઢતાં શીખ્યાં, અથવા મેલી દેતાં રે;
 કડવાં વેણ હાસ્યથી હરખી, શીખ્યાં સહુને કેતાં—કારી૦
 હક સ્વામીના સરખો લેતાં, દેતાં સહુને ડરો રે;
 સ્વતંત્રતાનો સ્વાદ ચાખતાં, શીખ્યાં કેવો સારો !—કારી૦
 મળે વિનય વિદ્યાથી એવાં, વચન વિવેકી કે છે રે;
 એ વચનોને બણે ગણે છે, તેમ છતાં લજવે છે—કારી૦
 બણી ગણીને જે કરવાનું, તેતો રેછે અળગું રે;
 નહિ શીખ્યાનું તે થીએ છે, એવું સંકટ વળગ્યું—કારી૦
 સાર બણીને જે લેવાનો, તેતો રેછે દૂર રે;
 દેશ સુધારક નરનું તેથી, જય ઉતરી શર—કારી૦
 કુળવણીનો અર્થ ન સમજે, આજ કાલના લોકો રે;
 તેથી પાછળથી પસ્તાઈ, પછી મેલશે પોકો—કારી૦
 બાળ યુવા વૃદ્ધાવસ્થાને, સફળ કરોજો બેનો રે;
 તો આ વિશ્વ વિષે લીધેલો, સફળ જન્મ છે તેનો—કારી૦
 સુખ થાવા સર્વે સજનીને, વાક્ય ઉચારી કહું છું રે;
 સમજી લેજો સાર સર્વનો, આશિષ એવી દઉં છું—કારી૦

હારિ.

શીખ્યું સર્વ વૃથા વહિ જાય;

સાથે સદ્ગુણ જો ન સધાય.

શીખ્યું.

વાંચન લેખન અક્ષર સારા. ભાવે ભૂગોળ બણાય,
 ચિત્ર વિચિત્ર ભરાય બમકથી, હેતે હિસાબ ગણાય;
 ગણ્યાં ગીત સારાં ગવાય;—

શીખ્યું.

વાંચ્યા વળી ઇતિહાસ હજારો, નામ છયોક છપાય;
 સુંદર રૂપ અને વય સાઈ, તેમજ સરસ સહાય;
 એથી ફલ શું શુભ થાય ?—

શીખ્યું.

કેશવ બણતરનું ફળ સદ્ગુણ, તે નહિ જો સમજાય;
 તો સધળું ધુળ ઉપર લીંપણ,— જેવું જરૂર જણાય;
 હીરો હાથમાંથી હરાય;—

શીખ્યું.

સ્ત્રીને છોડકરું થતું નથી માટે તેના પતિએ બીજી સ્ત્રી પરણવી કે કેમ ?

આ એક ધણેજ અગત્યતા બરેશો સંસારીક સવાલ છે. અને જો કે તેમાં ધણે બાગે વેધ લોકોની સલાહ લેવામાં નથી આવતી. તો પણ જો તે વિષયમાં તેમની સલાહ લેવામાં આવે તો તે ધણીજ ઉપયોગી થઈ પડશે. પ્રજા થવી એ એકલું સ્ત્રીનું કામ નથી જો કે ગર્ભ ધારણ કરી સ્ત્રીના શરીરમાં થાય છે ને તેથી દુજોત્પત્તિ સ્ત્રીના શરીરમાંથીજ થતી દેખાય છે. તો પણ તે ગર્ભોત્પત્તિ પુરૂષ બીજા વગર થઈ શકતી નથી. દુજોત્પત્તિને માટે ક્ષેત્ર અને બીજા શુદ્ધ હોવાની જરૂર છે. ને તેટલા માટે સ્ત્રી અથવા પુરૂષ એ બન્ને દોષ રહિત હોવાં જોઈએ સ્ત્રીને છોડકરું ન થતું હોય તો બન્ને પક્ષનો તપાસ કરવો. કેટલીક વખતે પોતાની સ્ત્રીને સંતતિ નથી થતી માટે પુરૂષો બીજી સ્ત્રી પરણે છે પણ જો સંતતિ નહિં થવાનું કારણ પોતાનોજ કાંઈ દોષ હોય તો તે ગમે તેટલી સ્ત્રી પરણે તો પણ તેને પ્રજા થતી નથી. ને આગલી સ્ત્રી દોષિત પતિ પાસથી મુક્ત થવાથી (જેમનામાં છુટા છેડા કરવાનો આલ છે તેમનામાં આવા દાખલાઓ મોટાં છે.) શુદ્ધ પુંસત્વશક્તિ વાળા પુરૂષ સાથે જોડાય છે ને ત્યાં તેને પ્રજા થાય છે.

હવે સંતતિ નહિ થવામાં સ્ત્રીના દોષ કયા છે અને તે કેટલે દરજ્જે સુધરી શકે તેમ છે તે આગળ બતાવ્યું છે અને જ્યાં સુધી એ દોષો સુધરી શકે તેવી સ્થિતિમાં છે ત્યાં સુધી તેમની તજવીજ કરવી. અને ખોમરવું તથા તે દોષ સુધરી શકે તેમ નથી અગર સદરજી સ્ત્રીમાં કાંઈ કુદરતથીજ ઉત્પત્તિ કર્મ અવયવની ખામી છે. એમ ખાતરી થાય તોજ પુરૂષે બીજી સ્ત્રી કરવી યોગ્ય છે. પણ આવી રીતે અપ્રજપણાને માટે પુરૂષ બીજી સ્ત્રી કરે તે પહેલાં તેણે પોતાના શરીરની પણ યોગ્ય તપાસ કરાવવા જરૂર છે.

બન્ને વૃષણ અપૂર્ણ પણે પ્રકૃષ્ટિ થયાં હોય અગર તેમની યેક્ષીમાં ઉતર્યા ન હોય તો પુરૂષ સદંતર નપુંસક રહે છે. બાદ વૃષણના અર્ધુદથી કે તેમાં કાંઈ દુષ્ટ ગ્રંથી થવાથી તથા ચરમીની વધરાવળ બહુજ મોટી વધેલી હોય તો તેથી પણ પુંસત્વ નષ્ટ થઈ જાય છે. બન્ને બાજુપર થયેલ સખ્ત વૃષણના વરમને લઈને પ્રમેહના ધણાક ઉચલા થવાથી, બન્ને વૃષણ રજગુના સખ્ત વરમથી, અત્યંત હાથ રસથી કે વિષય લાલસા ખેલેલ તૃપ્તે કર્યાથી પણ કેટલીક વ-

ખતે વીર્યનો અભાવ થઇ જાય છે કે તે દૂષિત થઇ જાય છે તે
તેવા પુરુષોથી પ્રજોત્પત્તિ કર્મ કરી શકાતું નથી. આવા પુરુષનું વીર્ય
કેટલેક જુદે જુદે પ્રસંગે સુક્ષ્મ દર્શક યંત્ર વડે તપાસ્યાં છતાં જો
તેમાં વીર્ય જંતુ ન જણાય તો પુરુષની નષ્ટ પુસત્વ શક્તિની આ-
શંકા થાય છે. તે આવી સ્થિતિમાં પુરુષે બીજી સ્ત્રી કરવી યોગ્ય નથી.
(વ. નિ.)

સંતાન એટલે શું ? અને તેની ઉત્કંઠા.

અન્તઃકરણતત્ત્વસ્યદમ્પત્યોઃ સ્નેહસંશ્રયાત્ ॥

આનન્દગ્રન્થિરેકોયમપત્ય મિતિબદ્ધતે ॥ ૧. ॥

સંતાન શું છે ? જ્યારે પતિ અને પત્ની અત્યંત પ્રીતિને
વશ થાય છે, ત્યારે તેમના અંતઃકરણના તત્ત્વની એક આનંદ મય
ગાંઠ બંધાય છે, તે સંતાન છે.

સંતાનની ઇચ્છા આ ક્ષણભંગુર સંસારમાં સ્ત્રી પુરુષોના અં-
તઃકરણમાં ધણીજ નડ ધાલી રોપાયેલી છે. સંતાન એજ સર્વોત્તમ
સુખનું સાધન છે, અને તેના અભાવને કોઇ પણ જાતનું સુખ ઠાંકી
શકે તેમ કદી છેજ નહીં આ છોકરું મારું એમ જાણવાની કે કહે-
વાની જ્યારે નવલ સ્ત્રી પુરુષને પ્રથમ તક મળે છે ત્યારે તેમના
માનસીક આનંદની લહેર એવી તો જોસ વાળી હોય છે કે તેમાં
તેમનાં આ દુનીઆનાં સુધર્માં દુઃખ તણાઈ જાય છે. ગર્ભધાન એ
જ દંપતિને અત્યાનંદ ઉપજાવનાર છે તો પ્રજા દર્શન એ કેવું સુખ
દાયક હશે. અને આવા આનંદનો સમગ્ર આધાર સ્ત્રી પોતાની યુ-
વાવસ્થાની યોગ્ય સંભાળ રાખે અને જે કાંઈક લાંબીયાપણું
પ્રતિપાદન કરનારાં છે તેમાંથી તે મુક્ત રહે તેવી તજવીજ કરવામાં
રહેલ છે; પણ એ વિષય એવો ગહન છે અને ઇશ્વરની વિચિત્ર
લીલા એવી અકળ છે કે તેની સાધારણ માણસને એકદમ ખબર
પડતી નથી. આ સુધર્મા દુનીઆના વિદ્વાનોનો એકત્ર મત પડેલો છે
કે દંપતિ અપ્રજ રહે તેમાં સ્ત્રી પુરુષના ઉત્પત્તિ કર્મ અવધવનોજ
કાંઈક દોષ છે, પણ તેથી નીચલા દરજ્જાની પ્રજા જેમને કુદરતના
નિયમોનું કાંઈ જ્ઞાન નથી પણ ફક્ત વ્યવહારિક વિષયમાંજ લપટા-
એલ છે તેમને મનુષ્યના આ અપ્રજ પણાને માટે જેમ કોઈ સ્વાર્થ
પરાયણ માણસો સમજાવે તેમ સમજેલા છે અને તેઓ વૈધક શા-
સ્ત્રના નિયમોને છોડી વેહેમના પાસમાં પ્રસાએલ છે. આવાં અર્ધદગ્ધ

કેટલાંક સ્ત્રી પુરૂષો પોતાના અપ્રજનપણાને માટે પોતાનાં કર્મને દોષ દેછે તો કોઈ પોતાના પિતૃની નડતરને માને છે, વળી કોઈ જૂત પિશ્ચાચને કે કેટલું ડાકણના વગગાડને માને છે, તો કોઈ દ્રક્ષ દોરા ધાગાનીજ યાચના કરે છે. કેટલાકો વળી કોઈ દુષ્ટ મંદની નડતરને માટે પૂછ કરાવે છે. તો કોઈ મંત્ર શાસ્ત્ર વડેજ વાંઝીયા પણાના દોષની શાન્તિ કરવાને માટે ઇચ્છે છે પણ એ બધા વેદમ છે. પણ જો ક્ષેત્ર અને બીજ શુદ્ધ હોય તો યોગ્ય રીતે પ્રજોત્પત્તિ થાય તેમાં કાંઈ પણ નવાઈ નથી પણ આવી રીતે ગર્ભાધાનમાં અડચણ રૂપ થતો સ્ત્રી પુરૂષોના ઉત્પત્તિ કર્મ અવયવોને કયો દોષ છે ? એ જ્ઞાનુવું ધણુંજ મુશ્કેલ છે અને કેટલીક વખતે દોષ નક્કી થયા છતાં પણ તે એવો જડ ધાત્રી ગયો હોય છે કે તે સુધરતો નથી ને તેથી કેટલાંક હુર્ત લોકો આતુર અંનઃકરણને છોડે છે. તેથી આશા છે કે એવાં આતુર માણસને આડે રસ્તે નહીં દોરાવવા દેવામાં તથા તેમને પોતાના દરદની યોગ્ય સ્થિતિનું જ્ઞાન કરાવતા આવા વૈદક વિષયના ઉપયોગી પુસ્તકો વાંચવાથી થશે.

વન્ધ્યત્વ યાને વાંઝીયાપણું.

વાંઝીયાપણું એ સ્ત્રીનો કે પુરૂષનો ખાસ રોગ નથી પણ તંદુરસ્ત સ્ત્રી પુરૂષના સુખ સમાગમથી જે પ્રજોત્પત્તિ રૂપી ફલ થવું જોઈએ તે જે દોષથી ન થાય તે દોષનું નામ વન્ધ્યાપો એટલા માટે વન્ધ્યા યા શબ્દ ઉપર થવું વિશેષણ સ્ત્રીને અને પુરૂષને બન્નેને લાગુ પાડી શકાય, જેમ કે વાંઝણી સ્ત્રી અને વાંઝીયો પુરૂષ, પણ ગર્ભ ધારણ કરવાનું એ સ્ત્રીના અંગનો ખાસકમ હોવાથી તેમજ દંપતિ અપ્રજ રહેવામાં પુરૂષના કરતાં સ્ત્રીના શરીરમાં વધારે દોષ હોવાથી તે વિશેષણ મુખ્યત્વે કરીને સ્ત્રીઓને વધારે લાગુ પાડવામાં આવ્યું છે. ને તેટલા માટે વાંઝીયાનું વિવેચન વૈદક શાસ્ત્રના કર્તાઓએ સ્ત્રી રોગની સાથે કરેલું છે. આ ખાસ ધ્યાનમાં લેવાની વાત છે કે વાંઝીયા પણું એ કાંઈ ખાસ જુદો રોગ નથી પણ સ્ત્રી પુરૂષના શરીરમાં જે કાંઈ શારીરિક દોષ કે બ્યથાઓ હોય તેને લીધે ગર્ભાધાન થવામાં થયેલી અટકાયત છે. યોગ્ય ઉપાયથી જો તે શારીરિક દોષ કે રોગને મટાડવામાં આવે તો ગર્ભાધાન થવામાં થતી હરકત દૂર થાય છે અને સ્ત્રીને ગર્ભવતિ થવા પૂરતો સંભવ રહે છે. વ્યવહારીક રીતે જોતાં વાંઝીયા પણું એ સ્ત્રીને છોકરાં થયાં હોય ને તે મોટી વયનાં થઈ મરી ગયાં હોય ને પાછળથી એક જીવનું

ન હોય તેવી સ્ત્રીને પણ ભોજન વાંઝણી સ્ત્રી કહે છે પણ તેને સા-
સ્ત્રું સાર “વાંઝણી” શબ્દ લાગુ થઈ શકતો નથી. આવી સ્ત્રીને
ગત થઈ ગએલી પ્રજનનું વિશેષણ લાગુ પડે છે. શુદ્ધ વાંઝણી તો
તેજ કે જેને લઈને સ્ત્રીને એકે વખત પ્રથમથીજ ગર્ભ રહ્યા ન
હોય આ જગોએ આપણો હેતુ પણ એજ વાંઝણીનું વિવેચન કર-
વાનો છે. છોકર બહાર જન્મ્યું, થોડું ઘણું જીવ્યું ને પછી મરી
જાય તો તે સ્ત્રીને વાંઝણી કહી શકાયજ નહી. ઇશ્વરી નિયમ પ્રમાણે
અવંતર આવ્યા પછી ચાર વર્ષની અંદરજ નીરોગી સ્ત્રીને ગર્ભ
ધારણ થઈ જવો જોઈએ. સોએ એથી સ્ત્રીઓ પહેલાં ચાર વર્ષની
અંદરજ ગર્ભવતી થઈ જાય છે. બાકીની જે વીસ રહી તેમાંથી
કોઈ સ્ત્રીને પાંચ, સાત, દશ, પંદર કે વધારેમાં વધારે વીસ વર્ષ
એમ અનિયમિત વખતે ગર્ભ રહી જાય છે અને તેમ થવાથી સોએ
ખીજ દશ સ્ત્રીઓ વન્ધ્યત્વ દોષમાંથી મુક્ત થાય છે. બાકીની જે
સોએ દશ સ્ત્રીઓ રહી તે સદાને માટે વાંઝણી રહે છે, તે પણ ઘણું
કરી ગ્રહસ્થ વર્ગમાં સોએ દશ, બારને તેથી પણ વખતે વધારે વાં-
ઝણી નીકળશે ને ગરીબ કોમમાં સોએ ૬-૭ અગર તેથી પણ
એકથી સ્ત્રીઓ વાંઝણી માત્રમ પડશે.

વાંઝીયાં સ્ત્રી પુરંપને અનેક રીતે માનસિક દુઃખ ઉત્પન્ન કરનાર
હોવાથી તેમજ તે વિષય ધણોજ ગહન હોવાથી ઘણાજ જુના કા-
ળથી પણ વિદ્વાન વૈદ્ય જોડો એ વિષય ઉપર પેતાના તકો જણા-
વતા આવ્યા છે. વાગ્મદ, સુશ્રુત, ચરક, અને ભાવપ્રકાશ જેવા
પ્રાચીન વૈદ્યક ગ્રંથમાં પણ વન્ધ્યા રજ વૃત, ગર્ભપાત્ર રસ, ગર્ભ
વિનોદ રસ આદિ ઘણા ઉપાયો વાંઝીયા પણાને માટે બતાવ્યા છે,
તેમજ આધુનિક પાશ્ચિમાત્ય વિદ્વાનો પણ એ વિષયમાં ઘણાજ
ઉંડા ઉતર્યા છે ને તે દોષ માટે કેવા જુદા જુદા પ્રકારનાં કારણોને
લઈને સ્ત્રીના શરીરમાં સ્થાપિત થાય છે તેને વારતે અનેક નિયમો
બાંધ્યા છે. ગરભ ધારણ થવાને માટે નીચેના ઉપાયો કરવા. ઉપાય
૧ જો નાગ કેશર અને જીરૂ ગાયના ઘામાં ચરબો તોડો ઋતુ
કાળે અથવા તે પછી ૧૩ દિન ખાવું. ઉ. ખીજે સ્ત્રી ઋતુના અં-
તમાં એકેક શિવલિંગીનાં ફળને સૂર્ય સન્મુખ ઉભી રહી ગળી જવું
અને કાંસકીનાં મૂળ પીવા. ઉ. ૩ જો. આશનના ઉકાળામાં ગાયનું
દુધ, ધી ઋતુ સમે સવારે રોજ પીવું. ખાખરાના ખીની રાખ પા-
ણીમાં નાખી પીવી. ઉ. ૪ થો અતવશેકની કળી, મોથ, મોચરસ,

કંઠજવ એનો ઉકાળો કરી પીવો. ઉ. ૫ મો આરકંદ, ગળો અને લઘુરાગ એઓનો કઢાડો ચોથે દહાડેથી પાંચ દિવસ લગી પીવો.

ગર્ભાપયની ખામી—કેટલીક સ્ત્રીમાં ગર્ભાશય ખીલકુલ હોતું નથી ને કેટલીક સ્ત્રીઓમાં તે હોય છે તો બહુજ સૂક્ષ્મરૂપમાં મળી આવે છે. કેટલીક વખતે સ્ત્રી પુખ્ત ઉમરે પુગ્યા છતાં પણ તે ઓછું પ્રદુલિત થાય છે ને કેટલીક વખતે તદ્દન બાળકરૂપમાં જ રહી જાય છે, ગર્ભાશયના અભાવની સાથે વખતે ગર્ભચંડનો પણ અભાવ હોય છે અગર તે અપૂર્ણ પ્રદુલિત થયાં હોય છે, તેમજ યોની માર્ગ હોતો નથી અગર બહુજ ટુંકો હોય છે. જ્યારે ગર્ભાશય ન હોય ને ગર્ભચંડ હોય ત્યારે ઋતુસ્ત્રાવ થવાનો રસ્તો નહીં હોવાથી સ્ત્રીને બહુજ દુઃખ થાય છે. ગુદામાં તર્જની નાંખવાથી તે મૂત્રાશયમાં સત્તાકા નાંખવાની તે બંનેનો સ્પર્શ થતો જણાય તો એમ સમજવું કે ગર્ભાશય ખીલકુલ નથી ધારણ કે ગર્ભાશયના આગલા ભાગમાં મૂત્રાશય છે ને પાછલા ભાગમાં ગુદા આવેલ છે.

ગર્ભાધાન.

રજોદર્શન નિયમિત રીતે સ્થાપિત થયા પછી એટલે થોડા ઘણા માસ નિયમિત રીતે આવ્યા પછી ગર્ભાધાન થવા સંભવ છે. કુદરતના નિયમ પ્રમાણે જ્યારે બે ત્રણ વર્ષ અવંતર આવતાં થાય છે. ત્યારે સ્ત્રી ગર્ભ ધારણ કરવાને બહુજ યોગ્ય થાય છે. અને વ્યાવહારિક અનુભવ પણ એમજ બતાવે છે કે સ્ત્રી બે ત્રણ વર્ષમાં ગર્ભાણી થાય છે. સેંકડે ૮૦ સ્ત્રીઓ ઋતુ પ્રાપ્ત થયા પછી ત્રણ કે ચાર વર્ષની અંદર ગર્ભ ધારણ કરે છે અને બાકી વીશ રહી તેમાંથી કોઇને પાંચ અગર દશ વર્ષ એમ મળી આશરે દશ સ્ત્રીઓને ગર્ભ રહે છે અને બાકી જે દશ રહી તેઓ હમેશને માટે વન્ધ્યા રહે છે. જેમ રજો દર્શનથી સ્ત્રીના શરીરમાં કેટલાક ફેરફાર થાય છે તેમ ગર્ભાધાનથી પણ બને છે અને તે ફેરફારો ગર્ભાધાન થવાનાં સૂચક ચિન્હો અને મનો આનંદ રખાવનાર કારણો છે. તેમાં ચિન્હોનું દંપતિ મનન કરે છે, ને આગ્રહથી વાટ જીવે છે. કેટલીક વખતે સ્ત્રીઓ ગર્ભાણી હોવાની બહુ ઉત્સુકતામાં હેતરાય છે અને ગર્ભ ન રહ્યા હોય તે છતાં ગર્ભ રહ્યા છે એમ માની બેસે છે. અને જ્યારે ગર્ભ નથી એમ તેની ખાત્રી થાય છે ત્યારે તે બહુ વિપાદને ખાત્ર થાય છે. ગર્ભાધાન થવાનાં કેટલાંક ચિન્હો એવાં છે કે તે ખાસ

કેટલીક સ્ત્રીઓને થાયછે. અને કેટલીકને વધી થતાં તોપણ જે ચિન્હો સાધારણ રીતે બધી સ્ત્રીઓને થાય છે તે નીચે પ્રમાણે.

૧. રજો દર્શનું બંધ થવું. ૨. મોળ અને ઉઘટી. ૩. મોઢામાં થુંકનું આવવું. ૪. સ્તનની વૃદ્ધિ થવી અને તેમાં દુધાદો થવો. ૫. સ્તનમુખની ક્યામતા. ૬. સ્તનના દુધની ઉત્પત્તિ. ૭. બાવા અભાવા ૮. છોકરાનું પેટમાં ફરકવું. ૯. પેટનું વધવું. ૧૦. ડુંગ્રીની ખાડનું ઉપડી આવવું. ૧૧. પેટની નસોનું ઉપર તરી આવવું. ૧૨. અનાજ ઉપર અરૂચી. ૧૩. પેશાબનું વારંવાર થવું. ૧૪. કેટલીક વખતે શરીરનું રૂપ ખીલવું તે કેટલીક વખત શરીરનું દુનળું થવું.

આટલાં ચિન્હો સાધારણ રીતે તમામ સ્ત્રીને થાય છે. આ શિવાય કેટલીક સ્ત્રીઓને ખાસ પોતાની હેળ હોય છે જેમકે કોઈની ડાઠ ઉકળે છે તો કોઈની આંખ ઉઠે છે. એકના પગ અને સાથળ સોજી આવે છે તો ખીજના માથાના વાળ ખરી પડે છે તે ત્રીજનો કોઈ ભાગ વાગે રહી જાય છે, તો ચોથોને ખરજવું ઉપડે છે. આવાં કેટલાંક ચિન્હ સાધારણ નહિ હોવાથી તેઓ અ-ખવાદ તરીકે ગણાય છે.

રજો દરશનનું બંધ થવું.

નિયમિત આંતરવાળી સ્ત્રીને તેનું બંધ થવું એ ગર્ભાધાન થવાની આશંકા કરવાનું મુખ્ય કારણ છે અને તે હમેશાં ગર્ભ રહ્યાનું સ્ત્રી પહેલું ચિન્હ છે. જે સ્ત્રીને અવંતર વખતો વખત ચડી જાય છે તે સ્ત્રીને અવંતર બંધ થાય તો તે ઉપર ભરોસો રહી શકતો નથી. તેવી સ્ત્રીમાં હમેશાં ખીજાં ચિન્હો પી ખાત્રી થયા પછીજ ગર્ભ રહ્યો એમ જાહેર કરવામાં આવે છે. ઉતાવળ કરીને એકાદ ચિન્હ ઉપરથી કદી કોઈ કહી નાંખે કે ગર્ભ રહ્યો છે તો તે વખતે છેતરાય છે. વળી અવંતર ખીજાં કેટલાંક કારણોથી તે બંધ થયેલ છે. તે નક્કી થવું જોઈએ. કેટલીક વખતે શરદા લાગવાથી, વખતે છાતીના કોઈ મઠા વ્યાધીથી તેમજ ગર્ભાશયમાં કાંઈ પણ વ્યાધી થવાથી તે બંધ થઈ જાય છે. કેટલીક વખતે અનાયાસે તે બંધ થઈ જાય છે. અને પાછું ખીજે માસે દેખાય છે માટે તેનું બંધ થવું એ જો કે ગર્ભ રહ્યાનું પ્રથમ ચિન્હ છે, તોપણ તેથી ગર્ભ રહ્યાની ખાત્રી થતી નથી. વિશેષમાં નવીન ગર્ભ ધારણ કરવાવાળી સ્ત્રીની ઉપર તો અવંતર બંધ થવાની ખાત્રી રાખવીજ નહિ. જે સ્ત્રીઓને આગળ પ્રજા થઈ મઈ હોય છે તે પછી નિયમિત દેખાવું

અવંતર બંધ થાય છે ત્યારે સ્ત્રીઓ સાધારણ રીતે એમન સમજે છે કે તેને મહિના રહ્યા છે પણ નવીન ગર્ભ ધારણ કરવાવાળી સ્ત્રીને માટે તેઓ એમ સમજતી નથી.

મોળ અને ઉલટી.

રજો દર્શન બંધ થયાની ખબર પડે તે આગમચ થોડા દીવસ ઉપર અગર તે પછી થોડા દીવસે જો ગર્ભ રહ્યા હોય તો સ્ત્રી જ્યારે સવારમાં ઉઠે ત્યારે તેને મોળ આવે છે, અને ઉલટી થાય છે. અવંતર બંધ થયું કે નહિ તે ખબર એક માસે પડે છે અને મોળ ઉલટી કેટલીક વખતે માસ અગર દોઢ માસ ચડ્યા બાદ પણ તે દેખાય છે આ મોળ અને ઉલટી પ્રસંગે દીનસના ખીજા ભાગમાં દેખાય છે તો પણ ધણીખરી સ્ત્રીઓને સવારમાં થાય છે. કેટલીક સ્ત્રીઓને આવી ઉલટી ગર્ભ રહ્યા પછી એક અઠવાડિયામાં જ થાય છે અને કેટલીકને વખત દોઢ અગર બે માસ સુધી ટકે છે. અને પછી તે પોતાની મેળે બંધ થાય છે તો પણ વખતે તે પાંચ અગર સાત માસ સુધી પણ રહે છે અને કોઈ જવલ કેશમાં સુવાવડ સુધી પણ ટકે છે. આ ઉલટી પ્રસંગે એવી સખત હોય છે કે ખાધેલું બધું અનાજ કઢાવે છે. અનાજ નજરે પડવાથી તરત ઉલટી થાય છે અને કેટલીક વખતે અનાજની ઝુંગધીથી પણ મોઢામાં પાણી આવે છે. જો સ્ત્રીને ઉલટી બહુ હેરાન ન કરતી હોય તો તેની કાંઈ પણ દવા કરવાની જરૂર નથી. કારણ કે તે એક અગર બે માસમાં પોતાની મેળે એસી જાય છે પણ જો બહુજ હેરાન કરે તો પછી સેજસાજ ઉપાય અપાય છે. ખીજા રોગોની ઉલટીમાં અને ગર્ભિણીની ઉલટીમાં કેટલાએક ફેર છે. જ્યારે કોઈ પણ મગજ અગર જઠરના વ્યાધીથી ઉલટી થાય છે. ત્યારે તે ઉલટી થવાથી વ્યાધીનું જોર કમી થાય છે કેટલીક વખતે એમજ બને છે કે ઉલટી બંધ થઈ એટલે ખી-મારી મટી જાય છે. પણ ગર્ભિણી સ્ત્રીની ઉલટી ઘણા દીવસ ચાલે છે. ખીજા દરદી ઉલટી જો ગર્ભિણીની ઉલટી જેટલી ચાલતી હોય તો દરદી મરણ તુલ્ય થઈ જાય છે અને ગર્ભિણીને તેની વધારે ઇજા જણાતી નથી. એટલુંજ નહિ પણ જો સ્ત્રીને ઉલટી કે મોળ ચરવાતમાં સારી રીતે થતાં હોય તે સ્ત્રીને પાછળથી સુવાવડ વખતે થોડું સંકટ વેઠવું પડે છે. એકલી ઉલટી થવી એ ગર્ભ રહ્યાનું ચિન્હ

નથી પણ રજે દર્શન બંધ થયા પછી થોડા દિવસમાં ઉલટી થયા માટે તેા ગર્ભ રહ્યાની સંકા કરવાનું બ્યાનખી કારણ મળે છે. જો સ્ત્રીને એક વખત ગર્ભ રહ્યા હોય ને ઉલટી થઇ હોય તો તે ખીજ વખતે ગર્ભ રહ્યાની ઉલટીને ઝાળખી શકે છે અને સદરહુ ઉલટી ગર્ભ રહ્યાની છે કે ઠાલી છે તે કહી શકે છે. આ હેતુની સાધારણ સુદ્ધ વણ માસની છે.

મોઢામાં થુંકનું આવવું.

ગર્ભ રહ્યાની શરૂવાતમાંજ આ ચિન્હ જણાય છે ને તે કેટલાક દિવસ સુધી ટકી શકે છે. કેટલીક સ્ત્રીને તે થોડા દિવસમાં બંધ થાય છે અને કેટલીકને લાંબા દિવસ સુધી ચાલે છે. વળી પ્રસંગે એમ પણ બને છે કે સ્ત્રીને પાંચ સાત દિવસ મોળ અને ઉલટી હેરાન કરે છે અને તે જરા બંધ રહે છે ત્યાં પાછું મોઢામાં થુંક આવ્યા કરે છે અને જ્યારે થુંક દેખાતું બંધ થાય ત્યારે મોળ અને ઉલટી શરૂ થાય છે. જ્યારે મોઢામાં થુંક આવવા લાગે છે ત્યારે સ્ત્રીને આખો દિવસ થુંકવું પડે છે અને પ્રસંગે તે એટલું બધું વધી પડે છે કે સ્ત્રીને તે બહુજ કંટાળો આપે છે. વિશપમાં ખુબી એજ રહી છે કે સ્ત્રીને મોઢામાં કોઈ પણ જાતનાં પાકનાં ચિન્હ જણાતાં નથી, અવાળું કે દાંતનાં પેદાં ચડેલાં હોતાં નથી તેમજ છલ કે તાળવે કયાંય ફેલેલાં પડેલાં પણ દેખાતો નથી. તથા પારો કે બીજાં અવરાળ્યું હોય એવી હકીકત મળી આવતી નથી તે છતાં સ્ત્રી મોઢામાં અત્યંત થુંકની વૃદ્ધિ થાય છે ને તેથી તે ગર્ભ રહ્યાનું એક સ્વચ્છ ચિન્હ છે.

સ્તનનો ફેરફાર.

મોળ ઉલટી અને થુંકનાં ચિન્હ બરાબર સ્થાપિત થયા પછી અવંતર આવવાને બાંજે મારેથી સ્તનના ફેરફાર શરૂ થાય છે અને અને પાંચ સાત માસ સુધી ચલાવ કરે છે. સ્તન મોટાં કઠણુ અને ભરેલાં જણાય છે. તેમાં થોડો થોડો દુખાવો થાય છે તેની અંદર ગાંઠો બંધાયેલી દેખાય છે. કેટલીક વખતે સ્તનથી હાથનો સ્પર્શ પણ સહન થતો નથી. અને તેમાં સોયો ભોંકાયા માફક પીડા થાય છે અગર શૂળ નીકળે છે. જેમ સ્તન મોટું અને કુચેલું દેખાય છે તેમ તેના ઉપર કાળી નસો સ્પષ્ટ નજરે પડે છે. અને બહારના ઘેરાવાના બાગ તરફથી મધ્ય બાગ તરફ સ્તન મુખમાં તે બધી નસો મળતી હોય તેમ જણાય છે સ્તન મુખની આસપાસ આશરે વીશ

પચીસ કાળાં કાળાં ખિંદુ ઉપડી આવે છે અને ધીરે ધીરે સ્તનમુખની આસપાસનો બધો ભાગ ક્યામ વરણનો થઇ જાય છે. આ ક્યામતા શરૂઆતમાં જરા શીઘ્ર હોય છે અને પાછળથી બહુજ કાળા ધારી થાય છે. અને તે ક્યામભાગ સ્તનના ખીજા ભાગ કરતાં પેચો હોય છે. તથા તે ઉપર આંગળી દાખવાથી તેની નીચેની ચરખી પેચી થઈ ગઇ હોય એમ જણાય છે. પ્રમાણમાં સ્તનનો ખીજો ભાગ કઠણ હોય છે, સ્તન ઉપર પરસેવો ચઢ્યા કરે છે, અને ઉપરની ચોરીનો ભાગ ભીંજાય જાય છે જે ઉપરથી એમ સાબિત થાય છે કે શરીરના ખીજા ભાગ કરતાં આ પ્રસંગે સ્તન વધારે મહેનતમાં હુંથાએહું છે. જેમ જેમ ગર્ભાધાનની મુદત વધતી જાય છે તેમ તેમ આ સ્તનની દેરદાર વધારે સ્થાપિત થાય છે; સ્તન દાખવાથી થોડું પાણી ઝરતું જણાય છે અને એક બે માસ વધારે વિત્યા બાદ તે દાખવાથી અંદરથી દૂધનાં ટીપાં પણ નીકળે છે. ઋતુનું બંધ થવું, મોગ, ઉત્તરી યુકતું વધતું તથા ઉપર લખેલા સ્તનમાં દેરદાર થવા એ ઉપરથી ગર્ભાધાન થયું છે એમ સમજાવી રીતે માનવામાં આવે છે. ગર્ભિણી સ્ત્રીના સ્તનમાં જે દેરદાર થાય છે તે કેટલાક ગર્ભાશયના વ્યાધિમાં પણ થવા સંભવ છે. પણ આગલાં ચિન્હો સાથે જો આ ચિન્હ થયું હોય તો તેથી ગર્ભની આ શંકા સંપૂર્ણ રીતે કરવી જોઈએ.

ભાવા અભાવા.

ઉપરનાં ચિન્હો જરાબર થયા પછી સ્ત્રીને ભાવા અભાવ થાય છે આ ચિન્હ સાધારણ રીતે ત્રીજે અગર ચોથે માસે થાય છે. આ ચિન્હ વખતે એક માણસ વહેલું અગર એક માસ મોટું દેખાય છે. સ્ત્રીને જુદી જુદી જાતની ચીજો ખાવાનું મન થાય છે અને પ્રસંગે તેવી વૃત્તિ એવી તો ખરાબ ચીજ ઉપર જાય છે કે તેથી આપણને હસવું આવે છે. જે સ્ત્રી અગસ્થિ (ગર્ભરહિત સ્થિતિમાં) કદી પણ ન ઇચ્છે તેવા ખોરાક લેવાનું તે મન કરે છે. અને જે ચીજો ખાધાથી સાધારણ રીતે અજીર્ણ થઇ આવે અગર ઉલટી થાય તેવી ચીજોની મેળવણી કરી ખાવાનું તેને મન થાય છે ને ખાકીની સમજણી ચીજો ખરાબ લાગે છે ખોરાકની ભીત ભીત ચીજ ઉપર સ્ત્રીની વૃત્તિ ખેંચાય છે. ને તે શિવાય કેટલીક વખતે ધૂળ, ઝાંકરા, માટી, રાખ વિગેરે પણ ખાવાનું મન થાય છે. ખાટી અને વાચડી

ચીજ ખાવાનો જોને કંટાળો હોય છે તે આ પ્રસંગે જોર, આંખલી, કાકડી વિગેરે ખાવાનું મન કરે છે. આવી ચીજનું નામ સાંભળવાથી તેઓનાં મોઢામાં પાણી આવી જાય છે. અને તેને માટે તલ્લપી રહે છે એટલુંજ નહિં પણ જે ચીજની અંદર કોઈ પણ જાતની ખુશ-ખો ન હોય તે ચીજ ઉપર જ્યારે તેમનો ભાવ થાય છે ત્યારે તેમાં પણ તેમને ખુશખો લાગે છે. રાખ અને ધૂળ ખાવાવાળી સ્ત્રીઓને તેમાં એવી સુગંધી લાગે છે. અને તે ઉપર એટલું બધું તેમનું મન લલચાય છે કે તેના સારા સારા ગાંગડા તેઓ ખાઈ જાય છે. કેટલીક સ્ત્રીઓને કોણસા ચાવવાનું મન થાય છે. અને કેટલીકોને મુળાનાં પીળાં પચકી ગએલાં પાન ભાવે છે. મુંગધ જેવા શહેરમાં ભુજેલી (શેકેલી) માટી બજારમાં તૈયાર મળે છે જે સ્ત્રીઓ મંગાવી ગર્ભિણી અવસ્થામાં ખાય છે. તે શિવાય કેટલીક સ્ત્રીઓનું ખીજ બાળકમાં પણ મન ખેંચાય છે. કોઈને સારા સારા દાગીના પહેરવા ગમે છે તો કોઈને સારાં સારાં કપડાં પહેરવાનું મન થાય છે. ને કોઈને છોકરાં તેડવાનું મન થાય છે તો કોઈને સારી સારી વાનો કરવાનું મન થાય છે. આ બધા ભાવાઅભાવા થવાનું કારણ મગજનો ફેરફાર છે. ગર્ભાશય અને મગજને જ્ઞાનતંતુ વડે ઘણો નિકડનો સંબંધ રહેલો છે ને તેથી તેની અસર મગજમાં પણ થાય છે. કેટલીક વખત મગજ ઉપર એટલી બધી મનઃપ્રત અસર થાય છે કે સ્ત્રીને જોના ભાવ થાય તે તરફ એવો તો તેને હંદ લાગે છે અને એવું તો મનઃપ્રત વક્ષણ તેના તરફ થાય છે કે તેથી તે ઘેલી થઈ ગઈ છે એમ પણ આપણે કહીએ છીએ જ્યારે તેનો માનસિક ભાવ દબાવી ન શકાય તેવો હોય ત્યારેજ શક્ત તેને ઘેલી ગણવામાં આવે છે. પણ તેવા ભાવા અભાવા કવચિતજ મળી આવે છે. જે જે વૃત્તિઓ દબાવી શકાય તેવી છે તેને ભાવાઅભાવાના નામથી ઓળખવામાં આવે છે અને સાધારણ રીતે ઘણી ખરી ગર્ભિણી સ્ત્રીઓને ઉપર મુજબ થાય છે. મારા મત પ્રમાણે માટી આદિ ખાવાથી પરિણામે ઘણું નુકશાન થાય છે.

પેટમાં છોકરાંનું ફરકવું.

છોકડું પાંચમે માસે પેટમાં ફરકે છે. મોળ, ઉલટી અને થુંકની પીડામાંથી આ વખતે સ્ત્રી મુક્ત થઈ હોય છે. આ બતાવને “ ચૈતન્યોત્પત્તિ ” કહે છે અને ત્યારે ગર્ભમાં જીવ આવ્યો એમ

સ્ત્રીઓનું માનવું છે પણ એ માનવું બૂઝ બરેલું છે કારણ કે જ્યારથી ગર્ભ રહ્યો ત્યારથીજ તેમાં જીવ છે. જો તેમાં જીવ ન હોય અને બીજ મુદ્દાજ હોય તો તે કદિ વૃદ્ધિને પામેજ નહિ, પણ આ અરસામાં ગર્ભ મોટો થવાથી તે હવે ગતિમાન જણાય છે. ગર્ભ બહુ નાનો હોવાથી સ્ત્રીને તેની ગતિ આટલા દહાડા સુધી માલમ પડતી નહતી. જ્યારે ગરભ ફરકતો ગણાય છે ત્યારે લગભગ ગર્ભાધાનની મુદત અડધોઅડધ થએલી હોય છે. છોકરું પેટની અંદર કેટલીક વખતે પખવાડીયું વહેલું ફરકે છે ગાફલ સ્ત્રીને છોકરું ફરકવાની છટ્ટા અથવા સાતમા માસ સુધી પણ ખચર પડતી નથી. શરૂઆતમાં છોકરું ફરકવું એ બહુજ ધ્યાન આપવાથી જણાય છે. પણ પાછળથી તે પેટમાં કુદતું હોય એમ માલમ પડે છે. પેટ ઉપર હાથ રાખવાથી ગર્ભ એક પડખેથી બીજે પડખે જતો હોય એમ આપણા હાથને લાગે છે. તેમજ પેટ ઉપર નિહાળીને જોવાથી પેટ ઉપરની ચામડી ફરકતી જણાય છે. તથા બાળક ખસી જવાને લીધે એક જગ્યાએથી ચડા મટી બીજી જગ્યાએ એકદમ ચડા થઈ જાય છે. અગર જરા ઢેરાં જેવું જણાય છે. જેની રીતે પંખી પોતાની પાંખ ફરડાવતું હોય તેવી રીતે સ્ત્રીને પેટ ઉપર અસર થતી હોય એમ લાગે છે. જેમ બાળક વધારે ફરકે છે તેમ તેની અંદર વધારે કૌવત આવ્યું છે અને તે વધારે મોટું થયું છે એમ જણાય છે. આઠમા માસમાં અગર સમા દિવસમાં જ્યારે બાળક સંપૂર્ણ થવા આવ્યું હોય છે ત્યારે પેટ ઉપર હાથ રાખવાથી તેના માથાનો ભાગ કયો અને પગનો ભાગ કયો તે અટકળી શકાય છે. જ્યારે છોકરું બહુ ફરતું હોય ત્યારે સ્ત્રીઓ એમ કહે છે કે છોકરું માંહિ પડ્યું પડ્યું પાડું મારે છે.

પેટનું વંધવું.

જે ચિન્હો અત્યાર સુધી કહેવામાં આવ્યાં તે ચિન્હોની વિમત સ્ત્રીઓને પૂછવાથી અગર તપાસવાથી જણાય છે. પણ તેને છેટથી જોઈ તે ગર્ભિણી છે એમ ઓળખી શકવાને મટે પેટના વધારા શિવાય બીજું સાધન નથી. ગર્ભિણી સ્ત્રીનું પેટ મોટું દેખાય છે. શરૂઆતમાં બે ત્રણ માસ સુધી પેટનો વધારો બીજકુલ જણાતો નથી. કારણ કે ત્યાં સુધી ગર્ભ એટલો બધો મોટો થયો નથી કે પેટની વૃદ્ધિ એકદમ જણાઈ રહે પણ ત્રણ માસ પૂરા થયા પછી પેટ વધતું જાય છે ને પેટનો હેઠલો ભાગ જરા ચડીઆતો અને કઠણ

જણાય છે. જેમ જેમ દિવસ ચડતા જાય છે તેમ તેમ આખું પેટ વધેલું જણાય છે. શરીરના બીજા ભાગ કરતાં પેટ આ વખતે સારી રીતે બહાર નીકળી આવે છે. જેમ ગર્ભાશયની અંદર બાળક મોટું થાય છે તેમ પેટ પણ ધીરે ધીરે વધે છે અને છેવટે તે ઐટલું બધું મોટું થાય છે કે સ્ત્રીથી ઉતાવળું ચાલી શકાતું નથી તેમજ એકદમ નમાતું પણ નથી. ચોથે માસની પેટની વૃદ્ધિ બહુ નજીવી હોય છે. અને છઠે માસે તે વધીને નાભીના ભાગ સુધી ચડી આવે છે આ ફેરફારમાં પેટ વધતું નથી પણ ગર્ભાશય વધવાથી પેટ ઉપર ખેંચાય છે. જ્યારે ગર્ભાશય વધીને ઠેઠ નાભિ સુધી આવે છે ત્યારે નાભિની ખાડની ઉંડાઈ ઓછી થતી જાય છે અને આશરે એક માસની અંદર તે સાવ સપાટ દેખાય છે. અને છેવટે આખું પેટ કાળજા સુધી ચડીઆતું થાય છે. આ ચડા ઉપત્તા ભાગ કરતાં નાભિના નિચલા ભાગમાં જ્યાં ગર્ભાશયનું સ્થાન છે ત્યાં સ્પષ્ટ રીતે જણાય છે. નાભિથી નીચે સીધો મધ્ય ભાગમાં એક કાળી લીંટી દેખાય છે તે શિવાય બન્ને પેડુના તથા પેટના હડેલા ભાગ તરફ અળકતા આંકા પડી રહેલા દેખાય છે. સુવાવડ ગયા પછી આ આંકાને ઠેકાણે ખાંડ પડી રહે છે અને તે ભાગની ચરખી ખરાબ ગ-એલી દેખાય છે. પેટ ઉપર આવા ઉછરડા દેખવાથી જોનારને ખાત્રી થાય છે કે સ્ત્રીને ગર્ભાધાન થયું છે. પેટનું વધતું એ ગરમ રહ્યાની સૌથી મોટી નીશાની છે. ઉપરોક્ત પેટ વગર પૂછવે જોનારને, તેની ખાત્રી કરી આપે છે. પેટ બીજાં પણ કેટલાંક કારણોથી વધે છે. અરોગ તથા કાળજાની ગાંઠથી મોટાં થયેલાં પેટમાં તપાસ કરતાં તે ઠેકાણે ગાંઠ મળી આવે છે. અને ગર્ભ રહ્યાનાં આગલાં ચિન્હો તે દરદીને થયેલાં હોતાં નથી. જન્મદરની અંદર થતા પેટના વધારામાં દરદીની સ્થિતિ પ્રમાણે પેટની વૃદ્ધિનો ફેરફાર થાય છે. જ્યારે દરદી જેસે છે ત્યારે પેટ હેડલા ભાગમાં ચડીઆતું દેખાય છે અને પડખાભેર સુવે છે ત્યારે પાંચી પડખામાં ભરાય છે. ગર્ભિણી સ્ત્રીના મોટા પેટમાં સ્થિતિના ફેરફારની કાંઈપણ અસર થતી નથી. તેનું પેટ મોટું તથા કડચું હોય છે અને આખા પેટ ઉપર કાળી નસો તરેલી દેખાય છે.

ગર્ભિણી સ્ત્રીની માવજત.

ગર્ભિણી સ્ત્રીઓએ આ વખતે પોતાના ખોરાકમાં ઘણી સંભાળ રાખવાની છે. ભારે પડતો અને અશુભ થાય તેવો ખોરાક કદી લેવો નહિ તેમજ બહુ મિષ્ટાન્ન તાણીને ખાવાં નહિ. સ્ત્રી ભર્યે પેટ છે અને તેણે બેઠનું પૂરું કરવાનું છે માટે વધારે ખાવું જોઈએ એ સમજ ભૂલ ભરેલી છે. ગર્ભાધાન કાળમાં તે ખસખસ કરીને ગર્ભાધાન રક્ષાની સરવાતમાં સ્ત્રીને ઉત્તરી થાય છે અને વધારે પડતો ખોરાક ખાવાથી તાવ ચડવા સંભવ છે. તથા ઉત્તરીનું જોર પણ વધે છે. વળી સ્ત્રીઓએ એટલું પણ યાદ રાખવું જોઈએ કે ભારે વર્ષા હોવાનો કાળ સારો કાઢ્યો હોય અને શરીરને તે વખતમાં તન્દુરસ્ત રાખવું હોય તો સુંવાવડ બહુ વસમી લાગતી નથી. જો તેમાં અશુભ અને ઝાડો થાય તો ગર્ભને નુકશાન થવાનો સંભવ છે તેમજ ગર્ભિણી અવસ્થામાં બીજાં દરદો થવાથી ગર્ભાશયની અંદરનું બાળક બહુ મજબુત થતું નથી. એટલુંજ નહિ પણ વખતે કસુંવાવડ થઈ આવે છે. અશુભ થવાથી માથું દુખે છે, તેમજ ઉત્તરી થવાને માટે વધારે કારણો મળી આવે છે, અને તે સ્ત્રીના શરીરને વધારે નબળું કરી નાંખે છે, ટાઢો ખોરાક પણ ગર્ભવાળી સ્ત્રીએ લેવો નહિ; તેથી પેટમાં વાયુ જણાય છે, અને પીડા ઉપડે છે. તેજવાળાં અને મરચાંથી વધારેલાં શાક પણ ગર્ભિણીને વર્જીત છે. આથી સ્ત્રીને ઉધરસ ઉપડી આવવા સંભવ છે. અને વખતે ઉધરસ એટલી તો સખ્ત આવે છે કે સ્ત્રી રોવે સુવા પણ પામતી નથી. એટલુંજ નહિ પણ વખતે ઉધરસ ખાતાં ઉત્તરી પણ થાય છે. હાલી સ્ત્રી કરતાં ભરેલી સ્ત્રીને બીમાર થવાનો વધારે સંભવ છે માટે સ્ત્રીએ પચી શકે તેટલો અને પથ્ય ખોરાક લેવો જોઈએ. જો કે પુછી ખોરાકની તેને જરૂર છે તોપણ વધારે પડતો થવો ન જોઈએ. પાછલા માસોમાં સ્ત્રીને ક્ષુધા વધારે લાગે છે. અને ત્યારે ગરબ પણ મોટા હોય છે. તેથી સ્ત્રીને વધારે પોષણની જરૂર છે. અને તે વખતે તે વધારે ખોરાક લઈ શકે છે, તથા પચી શકે છે. વધારે ખાવું જેવી રીતે નુકશાન કરતા છે તેવીજ રીતે અપવાસ કરવાથી પણ સારાં ફળ નીપજતાં નથી. ત્રૈતન્યોત્પત્તિ થયા પછી અગર છોકરું ફરકવા લાગ્યા પછી સ્ત્રીએ બીજકુલ અપવાસ કરવા નાહું; તેથી સ્ત્રીને વસમું લાગે છે એટલુંજ નહિ પણ ગરબને પોષણ મળતું નથી અને વખતે ગરબ

ફરતો બંધ થઇ જાય છે, તથા તે સુષ્ક થઇ જાય છે. યથાર્થી ખાં-
ધેલું હોય તે દિવસે જેટલો ગરમ ફરકે છે. તેટલો અપવાસ કરેલ
દિવસે ફરકતો નથી, શરવાતમાં તે પોષણને માટે તરફડીઆં મારે છે
પણ સ્ત્રીએ ઉપોષણ કરેલું હોય છે તેથી તેને પોષણ મળતું નથી,
અને થોડી વાર તરફડીઆં મારી કાઢ એક ભાગ તરફ સ્થિર થઇ
પડે છે. માટે ગરમવાળી સ્ત્રીએ અપવાસ ખીલકુલ કરવાજ નહિ. જેમ
આવી રીત તેણે પોતાના ખોરાકમાં સંભાળ રાખવી જરૂરી છે તેમ
તેણે ભાવભાવમાં પણ પોતાના મન ઉપર દામ રાખવાનું છે ચીજ
નુકસાન કારક ન હોય તેજ ચીજ ફક્ત ખાવી જોઇએ. મૈત્રીની મા-
ફક મરજીમાં આવે તેવું ખાતું એ નુકસાન કરક છે તેમજ એમી
ચીજ ખાવાનો જો સ્ત્રીને ભાવ થયો હોયતો તેના સંબંધીઓ પણ
તેને સમજાવી અટકાવવી જોઇએ.

ગર્ભાશયમાં બાળકની ઉત્પત્તિને પોષણ.

પુરૂષના ગમનથી ગર્ભવારણ કરનારી સ્ત્રીના શરીરમાં તેજ વ-
ખત શ્રમ, ગ્લાનિ, તૃષ્ણા, પીડામાં પીડા તથા પ્રસવસ્થાનનું ફરકતું
વિગેરે ચિન્હો થાય છે. તેમજ ગર્ભ રહ્યા પછી મહિને પંદર દિવસે
સ્તનનાં મુખ કાળાં થાય છે. રૂવાડાં ઉંમાં થાય છે તથા આંખની
પાંપણો બઝાય છે. વળી ઉઘડી, સારા સુગંધી પદાર્થોમાં દુર્ગંધ આ-
વવી, માંદામાં પાણીનું આવતું અને શરીરમાં કળતર ઇત્યાદી ચિન્હો
પણ થાય છે. ગર્ભ રહ્યા પછી એક માસે સ્ત્રી અને પુરૂષના રંગ
તથા વીર્યનું સર્વાંશ મળતું થાય છે. પહેલાં સત્વરપ સંધન વાળો
ચેતના ધાતુ ગુણુ ગ્રહણ કરવા માટે પ્રવૃત્તિ કરવા માંડે છે. સર્વ
ગુણુ સંપન્ન એ ચેતના ધાતુ ગરમપણું પામી પહેલે મહિને સર્વ
ધાતુ તથા શુક્ર શોણિતના મળવાથી ડોળા રૂપને પામી ત્રાસ ઉત્પન્ન
થાય એવો બને છે. બીજે માસે શીત બાદ અને પવનથી મળેલાં
પંચમહાભૂતોનો સંઘાત ઘાટો થાય છે ત્રીજે માસે બે હાથ, પગ
અને એક માથું એ રીતે પંચ અયવબોની પિંડ જેવી આકૃતિ થાય
છે. અને બીજાં અંગ પ્રત્યંગને વિભાગ સૂક્ષ્મ આકૃતિવાળો થાય છે.
ચોથે માસે ગરમનો વિભાગ સ્પષ્ટ જણાય છે અને જીવ તથા તેને
રહેવાનું સ્થાનક હૃદય પણ પ્રગટ થાય છે આ માસમાં ગરમ સ્થિર
થાય છે, તેથી ગર્ભિણી સ્ત્રીનું શરીર અત્યંત ભારે પડી જાય છે.
અને એ માસમાંજ ગરમને હૃદય માતાનું હૃદયમાં રહેલ રસને વહન

કરનાર નાડીથી તે ગરભનું પેાવણ થાયછે. આ કસ્યને લાઇને મર્મિણીને ઇચ્છિત પદાર્થો આપવા, પણ ઇચ્છિતો ભંગ કરવો નહિ. તેની ઇચ્છાનો ભંગ થવાથી ગરભ નાશ પામે છે; અથવા વિકૃત થાયછે. મર્મિણી જે વસ્તુઓની ઇચ્છા કરે તે તે તેને લાવી અ.પી સારી રીતે તૃપ્ત કરવામાં આવેતો તેથી જે બાળક જન્મે છે તે વીર્યવાન અને મોટી આયુષ્ય વાળું થાય છે. વળી કેટલા એક વેદ શાસ્ત્રીઓ એમ સિદ્ધ કરી ગયા છે કે મર્મિણી સ્ત્રી જે જે પદાર્થોની ઇચ્છા કરે તે તે પદાર્થોથી તેને તૃપ્ત કરવામાં આવેતો જન્મેલ બાળક તે તે પદાર્થોના ગુણુવાળું થાય છે. મોઢામાં પાણી આવવું. અન્ન ઉપર અરુચી, ખેડા પદાર્થોની ઇચ્છા, સારા નરસા બન્ને પદાર્થોની આકાંક્ષા, મુખપર કાળાશ, પગપર સોજા, એ સઘળાં ચિન્હો ધણું કરીને એજ એટલે ચોથા માસમાં થાય છે. પાંચમે માસે બાળકને સંકલ્પ વિકલ્પ કરવાની શક્તી પ્રગટ થાયછે. તે માસમાં શરીરમાં માંસ અને રૂધિરની વૃદ્ધિ થાય છે. અને તેથી તેની નાતાનું શરીર ક્ષીણ થાય છે. છઠ્ઠે મહિને ગરભને પદાર્થોની નિશ્ચય કરવાની શુદ્ધિ ગરભને થાયછે અને એ માસમાં ગરભ શરીરમાં બળ અને વિર્યની વૃદ્ધિ થાય છે. સાતમે મહિને સર્વ અંગ અને પ્રત્યંગ વિભાગ સ્ફુટ થાયછે. અને ગરભના શરીરમાં રહેલા સઘળા પદાર્થો પુષ્ટ થાય છે, આઠમે મહિને એજ ધાતુ અરિથર થાય છે આ માસમાં ગરભ સાથે સંબંધ રાખનારી નાડીથી માતાં ગરભનું અને ગરભ માતાનું એજ વારંવાર ગ્રહણ કરે છે. તેથી તે સ્ત્રી કોઇ વખત હર્ષવાળી અને કોઇ વખત ખેદ સહિત જોવામાં આવે છે. અને તેથી આઠમા માસમાં તે સ્ત્રી અત્યંત પીડાય છે જે આ માસમાં બાળકનો જન્મ થાયતો જીવતું નથી પરંતુ આઠ માસ પુરા થયે જન્મેલું બાળક જીવે છે નવમાં દશમા, અથવા અગિઆરમા બારમા મહિનામાંથી એક મહિનામા જાય છે. પણ ધણું કરીને તો નવમાની આખર અને દશમાની શરૂઆતમાંજ પ્રસવ થાય છે.

પ્રસુતિ સ્ત્રી.

સ્ત્રીઓને ગરભ ધારણ થયા પછી પ્રસુતિ થવાને ૨૮૦ દિવસ, કે ચાલીશ અઠવાડીયાં, ત્રીસ ત્રીસ દિવસના નવ મહીના અને દશ દિવસ લાગે છે. પ્રસુતિના ઘણા પ્રકાર છે. તેમાંથી સ્વાભાવીક પ્રસુતિ વિશેજ હાલ વિચાર કરવાનો છે, પૂર્ણ માસ થયા પછી, બાળકના

હાથ પગ વિગેરે, પેહેલાં આગળ ન આવતાં, માથુંજ પેહેલાં આગળ આવે, તેને “ સ્વભાવિક પ્રસૂતિ ” કહે છે. તેની અંદર પ્રસૂતિની વેદના શરૂ થયા પછી, એવીસ કલાકની અંદર સર્વે નિકાલ થાય છે, અને જન્મ આપનારી માતા અને બાળક બન્ને સુરક્ષિત રહે છે. એવે પ્રસંગે સ્ત્રી જનન ઈન્દ્રિયોમાં જે એક મોટી આશ્ચર્ય કારક યાત્રિક શક્તિ છે. તેને યોગે ગરભ સુરક્ષિત બહાર આવે છે. એ પ્રસંગે કોઈ માણસને વચમાં પડવાની કંઈ જરૂર નથી. માત્ર વ્યવસ્થા અને સહાય કરવી. આ કામમાં વચમાં હાથ ધાલવાથી સ્વભાવિક શક્તિને અડચણ કર્યા જેવું માત્ર થાય છે તેથી કરીને, નહીં થનારાં એવાં ઘણાંક પ્રકારનાં દુઃખ ઉત્પન્ન થાય છે. એવું છતાં જુના વિચારની મુલાણી વચમાં વચમાં જે નકામે હાથ ધાલે છે તે ઘણુંજ અયોગ્ય છે.

પ્રસૂતિનાં અગાડિનાં ચિન્હો.

પ્રસૂત થયા પેહેલાં તે પ્રસંગે ઉપયોગી ચીજો તાજડતોજ મળી આવે તેવી સગવડ કરી મુકવી જોઈએ. નવમા મહિનાની આખરે એ ચિન્હ થવા માંડે છે. તે ઉપરથી પ્રસૂતિનો સમય નજદીક આવ્યો, એમ સમજવું. પ્રસૂતિને આઠયો પંદર દિવસ બાકી હોય એટલામાં ગરભ મિચે કેડમાં ઉતરે છે. અને પેટ ઝોસરણુ એમ કહે છે. એવું થવાની અગાડ, છાતીમાંની ઈંદ્રિયો ઉપર પેટ વધવાના દબાણથી શ્વાસોશ્વાસને જે અડચણ પડતી હતી, તે પેટ ઝોસરવાથી બંધ પડીને શ્વાસોશ્વાસ પ્રથમના કરતાં વધારે સારી રીતે ચાલે છે, પણ બીજું ઘણીક બીજાં ઉત્પન્ન થાય છે બરાબર બેસાતું કે ચડાતું નથી. જંગો ભરાઈ ગએલી લાગે છે, પથારીમાં સુઈ રહેવું ગમે છે મગ મૂત્રાશય ઉપર દબાણ પડવાથી વારંવાર પીસાબ થાય છે. પેટમાં મગ આવી વારંવાર ઝાડે જવાની હાજત થાય છે. ઈન્દ્રિય દ્વારે સંદેહ સ્વાવ થાય છે. તે ઉપરથી પ્રસૂતિ કાળને એક બે દિવસ છે એમ સમજવું. કેટલીક સ્ત્રીઓને તો આ પિચ્છાસ્વાવ પ્રસૂત હોવાની પેહેલાં પાંચ છ કલાક અગાડથીજ થવા માંડે છે આ વેદના થયા પછી એવીસ કલાકની અંદર પ્રસૂત થશે એમ સમજવું.

પ્રસૂતિને વેદના જે પ્રકારની થાય છે. સ્ત્રીઓને તે સમજવી કઠણ પડે છે. સત્ય વેદનાથી પ્રસૂતિ થાય છે અને મિથ્યા વેદનાથી ગરભપાત થાય છે. માટે સત્ય અને મિથ્યા તે સ્ત્રીઓને શિખવું જો-

છએ. ગિથ્યા વેદના હોય તો ઝટ વેદની કને બંધ કરાવવી. સત્ય વેદનાથી પ્રસવ થાય છે અને મિથ્યા વેદનાથી ગરભપાત થાય છે.

પ્રસૂતિની ત્રણ અવસ્થા.

વેદે પ્રસૂતિની ત્રણ અવસ્થા માનેલી છે. પેહેલી પ્રસૂતિને થોડું થોડું પેટમાં દુખવાથી તે ગર્ભાશયના મુખ (કુલ)માંથી ગરભનું માથું બહાર પડે ત્યાં સુધીની, બીજી, બાલક જન્મે ત્યાં સુધીની ત્રીજી, ઓર (જરાયુ) બહાર પડે ત્યાં સુધીની પ્રથમ અવસ્થા આમાં વેદનાને યોગે કરીને ગર્ભાશયનું કુલ (મુખ) ઉઘડવા માંડે છે. આ અવસ્થામાં વેદના વાદકાપ જેવી થઇને તેથી સ્ત્રી કકલાટ કરે છે, અને એ કકલાટ કરવો, એ પેહેલી અવસ્થાનું ચિન્હ છે. એ વેદના થતી વખતે તે પ્રસૂત સ્ત્રી ઘણી અસ્વસ્થ (ગાભરી) થાય છે, અને કમ્મર નિચે દાખવાનું કહે છે. આ અવસ્થાની આખરે ગર્ભા શયનું મુખ સાફ ઉઘડી, ઇંદ્રીય દ્વારે થતા સ્રાવમાં થોડું ઘણું લોહી વહે છે આ વખતે સ્ત્રી પોતાની મેળે ઘણું કણુકે છે. તે વખતે ગર્ભનું માથું ગર્ભાશયના મુખમાંથી બહાર આવે છે;

બીજી અવસ્થા વેળુ જલદી જલદી આવીને તે વધારે વખત રહે છે. આ વેળુથી સ્ત્રી શ્વાસ છુટી રાખીને આપોઆપ કણુકે છે, અને તેને જે કાંઈ પકડવાનું મળે તેને મજબુત પકડે છે. દરેક વેળુમાં છોકરૂ વધારે વધારે આગળ આવે છે, અને બાળક જનમ્યું કે બીજી વ્યથા પુરી થાય છે.

ત્રીજી અવસ્થા જે વેળુથી છોકરૂ જન્મે છે, તે વેળુ ઘણું કરીને ઓર છુટી પડી ગર્ભાશયમાંથી છુટી રહે છે. અને બાળક જનમ્યા પછી પાછળથી એકાદી વેળુ આવી કે તેની સાથેજ, તે બહાર નિકળી આવે છે અથવા છોકરૂ જનમ્યા પછી વળી બીજી એક બેચાર વેદના થઇને થોડા વખતમાં ગર્ભાશય અને ઓરનો સંગંધ તુટી જઇ, ઓર બહાર પડે છે. અર્થાત્ બાળક જનમ્યા પછી સરાસરી બેથી ત્રીસ મીનીટની અંદર તેનો નીકાલ થાય છે કવચિતજ અરધા કલાક કરતાં પણ વધારે વખત લાગે છે. પરંતુ પ્રસૂતિની વ્યવસ્થા સારી રાખી હોય તો, ઓર પડવામાં વાર લાગતી નથી.

ગર્ભની આસપાસની પાણીની કાથળી એ પ્રસૂતિની પેહેલી અવસ્થાની આખરે કે બીજીની શરૂઆતમાં પોતાની મેળે ષાટીને તે-

માંથી પાણી વહે છે. ધણું કરી પાણીના વેહેવાની સાથેજ બાળક જન્મે છે. એમ થયું તો ધણુંજ સારું. પણ કોઈ કોઈ વાર પાણી વહી મયા પછી કેટલીક વારે પણ છોકરું આવે છે. પછી કોઈ વખત પ્રસૂતિનો ક્રમ એટલી તો ત્વરાથી થાય છે કે ત્રણે અવસ્થા એક પછી એક, ન અટકળી શકાય એટલા વીલંબમાં થઈ જાય છે.

સુયાણી ગર્ભિણીને નવમે મહિનો બેડો કે, હરતજ સુયાણી ને બોલાવીને તેની જોડે પ્રસૂતિની મિત્રાચારી કરાવવી એમ કરવાથી સગર્ભાને સુયાણી ઉપર વિશ્વાસ બેસીને ખોટી લજ્જા લાગશે નહીં એમ નહીં કરતાં પ્રસૂતિનો ક્રમ ચાલું થયા પછી, સુયાણીને એકા એક બોલાવ્યાથી, પ્રસૂત થિનારીને પરાયાપણું લાગી, તે મનમાં સંકોચ પામે છે. પ્રસવ થતી વખતે લજ્જા ધરવા જેવી અનેક ખીનાઓ બને છે, ને લાજવાથી વેદનાને વધારે અડચણ પડે એ છે માટે પહેલેથીજ પરિચય કરાવ્યો હોય તે સારો. પ્રસવને દિવસે સુયાણીને બોલાવી, તે ગર્ભિણીને જરા જરા વેદના થવા લાગે કે બોલાવવી.

પ્રસૂતિની વ્યવસ્થા.

ગર્ભાવસ્થાના પુરા દહાડા થઈ ગયા પછી ગર્ભિણીને થોડી થોડી વેદના થવા લાગી, એટલે પ્રસૂતિની પહેલી અવસ્થા શરૂ થાય છે. આ વખતે તેને ઢાંચથી બે તોલાં એરંડીઉં, ઉના પાણીમાં કે આદુના રસમાં આપવું તેથી કરીને, ગર્ભાશયને કિંતેજન મળે છે, અને થોડા વખતમાં મળવિસરંજન એટલે ઝડો થઈ, સ્ત્રીની ઇંદ્રિની બા-જુની જગ્યા ખાલી થાય છે, અને ગર્ભને બહાર આવવાને મોકળી જગ્યા મળે છે. આ અવસ્થામાં ગર્ભિણીએ સુઈ રહેવું નહીં. બેસવું, ફરવું, ને થોડું થોડું કામ કરવું. વળી એરંડીયું આપ્યા છતાં પણ ઝડો ન ઉતરે તો ગરમ પાણીમાં કકડો બીજવી, તેથી તેનું પેટ અને કમર વગેરે શેકવું. એથી ઝડો અને પીસાળ બેડ થશે. આ વખતે તેને સાંડું ખાવાનું ને લુમડાં વગેરે સધળું તૈયાર રાખવું. ખીજી અવસ્થાનો આરંભ થયા પછી એટલે ગર્ભાશયના મુખમાંથી માથુ બહાર આવે, અને વેણુની વેદના થવા માંડે કે, તરતજ સ્ત્રીએ ખાટલા ઉપર સુવું. અને ચાદર ખીજું કપડું ખાટલાના પાયા જોડે બાંધી, તેના હાથમાં આપવું; એટલે જ્યારે જ્યારે વેણુની વેદના થઈ આવશે, ત્યારે ત્યારે તેને બેંચવાથી તેને વેણુ આવવામાં જોર મળશે. ખાટલા ઉપર સુતા પછી પગની તરફ આવેલા ખાટલાનો

પાયાના ઉપરના માથા ઉપર અથવા બીંત ઉપર પોતાના પગ ટેકવી તેની મદદથી સ્ત્રીએ વેણુમાં જોર કરવું આ વેદના થવા માંડી એટલે શ્વાસ બહાર ન છોડતાં જેમ જેમ વધારે વધારે વેણુ આવે તેમ તેમ વધારે વધારે વેણુથી જોર એટલે તેથી કરીને ગર્ભ સેહેલાઈથી બહાર આવશે. ગર્ભનું માથુ સ્ત્રી ઇંદ્રિના મ્હોડા આવવા લાગ્યું કે તરત સ્ત્રીએ ખાટલાના ડીનાગ ઉપર ઢગરાં આણીને ડાબી બાજુએ સુઈ જવું, અને ઘુંટણ પેટ પાસે લાવીને બે જાંગની વચ્ચે ઉસીકું લેવું.

વિટપને આશ્રય - જાળકનું માથું સ્ત્રીની ઇંદ્રિની પાસે પાસે આવીને વિટપ ટુલવા માંડે કે તરત ડાબા હાથની આંગળીને નરમ સુંવાળું કપડું વિટાળી, વિટપ તથા ઘાટી ન જન્ય એટલા માટે તે આંગળીના પછવાડેના ભાગથી સંભાળીને વિટપને એવો દાબ આપવો કે તેને થોડે છોકરાની આગળ આવવાની ગતિને કાંઈ ડરકત ન પડતાં, વિટપને આશ્રય મળે ગર્ભણીને આ પેહેલીજ પ્રસૂતિની પાળી હોય, તો પ્રસૂતિનો આરંભ થયો કે તરતજ વિટપને બહુજ ઉના પાણીએ શેકવાથી તે ફાટવાનો ભય કમી થાય છે. સ્ત્રી ઇંદ્રિય-દ્વારે માથું બહાર પડવા માંડે કે તે આપણા જમણા હાથની હથેળી પર લેવું. પણ તેને જોરથી દાબીને પકડી રાખવું નહીં. અને તેનું સ્વભાવિક રીતે થનારું ચક્રાવર્તન (ગોળ ફરવું) થવા દેવું બેણુને થોડે કરીને જેમ જેમ ખાંધને શરીર બહાર આવતું જાય, તેમ તેમ તે માથું આપણા શરીરભણી લેવું. માથુંને ખભા બહાર આવ્યાં છતાં પણ ઉપર કહ્યા પ્રમાણે વિટપને આશ્રય આપતાં રહેવું. માથું બહાર આવે કે તરતજ એ સ્ત્રીએ ગર્ભાશય (પેટ) ઉપર હાથવડે જોરેથી દબાણ કરવું. જેમ જેમ છોકરું વધારે વધારે બહાર આવતું જાય તેમ તેણે પેટના નિયંત્રા ઉતરતા ભાગ ઉપર વધારે ને વધારે દબાણ કરતાં જવું; અને બધું બાળક તથા ઓર બહાર પડે ત્યાં સુધી અને પછી બાંધો ત્યાં સુધી તે હાથનું દબાણ કાઢી લેવું નહીં એવી વ્યવસ્થા રાખવાથી તથા પેટના નિયંત્રા ભાગપર એટલે પેડુંપર હાથ ફેરવ્યાથી ઓર જલદી બહાર પડે છે.

બચાંનું ફક્ત ડોકુજ બહાર આવી રહ્યું, તો થોડો વખત વાટ જોઈને બચાંનું માથું ધણુંજ હલકી રીતે ધરીને અને તેની કાખ-માં આંગળી ધાલીને, હળવેને ધણી સંભાળથી શરીર બહાર કાઢવું પણ એ કામમાં ખીન કાળજી થઈ, તો છોકરાંના ગળામાં સ્ત્રી ઇંદ્રિનો

શંસો બેસવાયો તેનું મૃત્યુ નિપજશે. માટે એ ક્રિયા કરતાં પહેલાં પ્રથમ બધા પેટપર હલકે હાથે ચોળી જોવું. કારણ કે તેથી કરીને જ કોઈ કોઈ વાર વેદના સર થઈ છોકર બહાર આવે છે. ઉપર કહ્યા પ્રમાણે કાખમાં આંગળી નાખીને બાળકને બહાર કાઢતી વખતે કોઈ એક બીજી સ્ત્રીએ પ્રસુત થનારી સ્ત્રીના પેટપર નેરથી કાપણ રાખવું. એટલે જણનારી ને રક્ત આવ થવાની બીક થોડી રહેશે.

પ્રસુતિને મુશ્કેલી ન આવે તેનો ઉપાય.

સોયાણીએ પ્રસુત થનારી સ્ત્રીના હાલ હવાલ કરવા નહીં તથા બીજા ઉપાય એછેકે સ્ત્રીએ ગર્ભ રહ્યા પછી તેણે સારો પૈદ્ધિક પચે એવો, ખોરાક લેવો સ્વચ્છ હવામાં ફરવું હરવું, તથા શક્તિ વધે એવા બીજા ઉપાયો કરવા, અથવા કોલનવાટર કે હાગરીનો રસ કાઢી હાથ પગ ને તળીએ ચોળવા અગર સુધાડવાં તથા મુખ ઉપર ઠંડુ પાણી છાંટવું. માણસની બીજાં તાં કરવી નહીં. લસગુળા રસ ચુપવો. અજમાવું ડુંભુ; વજવું અંજન. નવ આદિરોક (ધંધામાં મીઠાચદ સ્ટીમ્યુલન્ટ) પીવો.

બાળકની અને જણનારીની તાત્કાલીક વ્યવસ્થા.

છોકર જન્મ્યું કે તરતજ એક બાઇએ તે સ્ત્રીની, અને બીજી બાઇએ તે છોકરાંની સારવાર કરવા લાગવું એકની વ્યવસ્થા થઈ રહે ત્યારે બીજાની વ્યવસ્થા કરવાનું કામ એમને એમ રહેવા દેવું નહીં.

છોકરું જન્મ્યું કે તરતજ તેના શરીર ઉપર થોડું થંડું પાણી નાંખવું. ને તેના ગળામાં જો ચિકણો પદાર્થ હોય તે કાઢી નાંખવો કોઈ છોકરાંને ડુગળીના પાતળા ફેતરાં જેવાં અસીર હોય છે તેને નખથી તરતજ સાફ નહીં કરતાં જો છોકરું તેમાં ચાર પાંચ મિનીટ રહ્યું તો તે મરી જશે. છોકરું શક્તિવાન હશે તો તે જન્મતાંજ શ્વાસોશ્વાસ લેવા માંડેછે, ને મોટેથી રહેછે. છોકરાને જો બરોબર સારીરીતે શ્વાસોશ્વાસ જનો હોય તો નીચે કહ્યા પ્રમાણે નાળ કાપવી.

નાળ કાપવા વિધે—છોકરાંની ડુંટીથી સુમારે બે ઇંચ (ચાર આંગળ) ને છેડે સુતરનો દોરો ચોડવો અથવા છવડો કરી તેનાથી નાળ બાંધવી એ બાંધ્યાં પછી બાંધેલી જગ્યાથી ઉપર પ્રમાણેજ ચાર આંગળ બીજી જગ્યા છોડીને તે બીજી જગ્યાએ ફરી બાંધવી અને પછી આ બન્ને બાંધનની વચ્ચે વચથી તે નાળ કાપવી આમ

કર્મથી એક તો રક્તસ્રાવની બીજ મટે છે, અને કદાચિત ખીન્દું છોકરું ગર્ભાશયમાં હોય તો તેને પણ ઇજા પોહોચશે નહીં નાળ. એવી રીતે સખત બાંધવી કે, તેનાથી રક્તસ્રાવ થવાનો ભય મટી જાય અને નાળ પણ તુટે નહી. નાળ કાપ્યા પછી તેનો જે કટકો ઓર સાથે વાગેલો છે તે કાઢ એક જગે ઘટ્ટ પકડી રાખવો નહી તો તે પાછો અંદર જતો રહેશે કાઢ ઓર બહાર પડ્યા સિવાય નાળ કાપનાં નથી, તો તેમાં કંઈ હરકત તો નથી. તે પછી છોકરાં ને ચણાના લોટ કે સાબુ આપણુ હાથમાં ચોળાને તેને શરીરે પોચે પોચે હાથે તેનું મધ્ય આંગળેવું. તે વખતે નાક, મોઢું ને કાન સંભળવાં કે તેમાં પાણી ન જાય તે નાળ ઉપર સ્વચ્છ કપડું બાંધવું.

સુત્રાવડની વ્યવસ્થા બાળક જન્મ્યું કે. તરતજ સ્ત્રીને ચત્તી કરીને તેના પેટના ગોળની ઉપરની બાજુ હાથે દાખીને પકડવી. આ હાથ ઓર પડ્યા પછી સુત્રાવડીને પટો બાંધે ત્યાં સુધી કાઢવો નહી. પ્રસૂતિની વ્યવસ્થા સારી રીતે રાખી હોય તો બેથી દશ મીનીટની અંદર ઓર બહાર પડશે. જો જન્મદી ના પડે તો પેટ ઉપર હળવેથી દાખીને હાથ ફેરવો અટકે ઓર બહાર આવશે. એર ગર્ભાશયથી છુટી પડી છે કે નહીં તે જોવાને સાડ સ્ત્રી* ઇંદ્રીના દ્વારની નાળ પકડીને, હળવેથી ઐકાદવાર જરા બેંચી બેંચ હોય તો તેમાં હરકત નથી તેનો ગર્ભાશયથી સંબંધ તુંટયો હશે તો તે તરત બહાર આવશે પણ કે ન બેંચીને ઓર બહાર કાઢવાનો કદિ પણ ચત્ત કરવો નહી કેમ કે એમ કરવાથી ગર્ભાણીના પ્રાણને હાની પોહોચાનો ભય રહે છે. વધારેમાં વધારે અસ્થા કક્કાકમાં જો ઓર ન પડી, તો સારી હુશિયાર સુખાણી અથવા વૈદની મારફતે તરતજ વ્યવસ્થા કરાવવી. ઓર પડ્યા પછી ગરમ પાણીથી જલુનારી ને ચત્તી સુત્રાવીને તેના આંગ ઉપરનો લોહીનો સર્પ ભાગ સ્વચ્છ કપડાથી ઘોળ નાખવો. અને પછી તેને પટ્ટા બાંધજે, અથવા જુતા ડુગડનો સુમરે દોઢે વેન પડેલો હોય, ને સાત આઠ હાથ લખાઈનો હોયો જોડએ. અને તે જલુનારી સ્ત્રીને ઉભી કે બેઠી કર્યા વિના તેનાથી સહન થાય, નેટકો સખત બાંધવો આ તેના ઢંચરાના થાપાના હાડકાં ઉપરથી તે ટુંટીની ઉપર ત્રણચાર આંગળ લગી આવે, એવો બાંધવો. અને તેની વચમાં પેટની ચામડીની ચીપટી આવે નહી. પછી તેના ઉપર એક દોરાનો કંદોરો બાંધવો ને તેને

આધારે એક લગોટા અથવા કચ્છો વળાવવો. એ મદદથી પ્રસૂત થએલી સ્ત્રીની ઈંદ્રીપર લુગડાંની વડી મુઠવામાં આધાર મળે છે. જે ધડીના હુચાને વારંવાર બદલ્યા કરવા જોઈએ. તે પ્રસૂણીને ગરમ પેહેરાવી ઓઢાડીને નીરાતે ઉંઘવા દેવી. જણનારીને પવન સરદી વીગેરે લાગવા દેવા ન જોઈએ. તેણીના ખાટલા નીચે બળતી સઘડી મુકી રાખવી તેને કોઇની સાથે જોંલાવવા કે મળવા નહીં દેતાં તેના મનોવિકારમાં ક્ષોભ થાય તેવી વાત ગીતકુત્ત છોડી દેવી. તેને ખાવાને ત્રણ દિવસ લગી રાગ (કાંજી) વગેરે લલકો ખોરક આપવો. એને ચોથા દિવસથી સીરો ખાવા આપવો. પણ જ્યાં લગી નાળ ખર્ગ પડીને તેનું મૂળ સુકાઈ જાય, ત્યાં લગી દાળ કઢોળ આદિ વાયડા પદાર્થ ખાવા આપવા નહીં તથા પાણી પણ વાવળીંગ આદિ પદાર્થથી ગરમ પીવા આપવું તે જણે તે દિવસથી ઓછામાં ઓછા ચાર દિવસ સુધી તો તેને કદી ઉઠવા દેવીજ નહીં. પછી જોઈએ તો પાંચમા દિવસથી ઝાડા પાણી વગેરે અગત્યની જાબત સારું માત્ર કે વ્યતિજ તેને ઉઠવા દેવી.

અનંતર વેદના. એટલે પછવાડેથી થતી વેદના—પ્રસૂત થયા પછી થોડા વખતમાં ગર્ભાશયનું સંક્રોચ થવું તે સમયે પ્રસૂતના પેટમાં દુખવા માંડે છે, અનંતર વેદના, નરવેણા, અથવા વાયું ગોળો એમ કહેછે આ દુઃખ નહીં સહન થઈ શકે એવું હોયતો અરીણના અર્કનાં ૧૫-થી-૨૦ ટીપાં પાણી સાથે મેળવીને પીવા આપવાં આ વેદના પહેલી પ્રસૂતિની વખતે થતી નથી.

ઝોર પેટમાં રહી જવાથી થતા ઉપદ્રવો —પ્રસવ થયા પછી ઝોર બહાર ન પડી હોંય તો તેથી મુળ, આક્રો, અને મંદાગની થાય છે અને તેથી પ્રસૂતિને હાની થવા સંભવ છે.

ઉપાય—સર્પની કાચળી, કડવી તુંબડી, કડળ ધી સોડી, તથા સર્પવનું ચુરું, સરાસિયા તેલમાં બીજવીને તેની ધુમાડી યોનિની ચારે મેર દેવાથી ઝોર તુરત પડી જાય છે.

કેટલીક સ્ત્રીએ પ્રસવ પછી કેટલીક જાતની દવાની પોટલી પહેરે છે પણ પ્રસવ વખતે પોળો થએલો ભાગ અમુક વખતે પાછો સંકુચિત થાય છે માટે તેવી પોટલી પહેરવી એ કેવળ વ્યર્થજ છે.

મરી ગયેલ ગર્ભનું લક્ષણ.

અંદર ગભ મરી ગયો હોયતો તે ચાલતા નથી પ્રસવની પીડા થતી નથી. મુત્ર તથા કફનું પડવું વગેરે પ્રસવનાં ચિન્હો છે તે થતાં

નથી, શરીર કાળાશ સહિત પીગળું થઇ જાય છે, શ્વાસ દુર્ગંધવાળા થઇ જાય છે, અને મરેલો ગર્ભ સૂજ જવાથી શૂન થાય છે.

ગર્ભમાં મરેલાંનો ઉપાય—સરપની કાંચળી, કોષ્ટ, સરસવ એ ધુંટી કડવા તેલથી ભારે ઘણી દેવી. તેથી બહાર ન આવેતો વાર નહી કરતાં તુરત ગભનું જે જે અંગ યોનીમાં બાકી રહ્યું હોય તે તે અગને સુંવાણી શસ્ત્રથી વેદની મદદથી કાપીને કાઢી લેવું. અને પ્રયત્નથી સ્ત્રીનું રક્તણુ કરવું. ગભને કાઢી નાંખ્યાં પછી તે સ્ત્રી ના શરીર ઉપર ગરમ પાણીનું સીચન કરવું. તે પછી શરીરે તેલ ચોળવું તે યોનીમાં ઘી નાંખવું, આથી યોની કોમળ થઇ શૂન પણ મટે છે.

સુવાવડીને જે કાંઇ પણ ઉપદ્રવ જણાય તેને માટે દેશી વેદો ખાસ સુવાવડીને ક્વાથ વિગેરેથી કોમળ આપવાનું કહે છે એ ક્વાથ ખરેખર સુવાવડના દરદોને માટે અમત્કારીક છે.

સઘળું ખરાબ રકત નીકળી રહ્યા પછી સુવાવડી સ્ત્રીએ એક માસ સુધી સ્તિગ્ધ પથ્ય, અને અદ્ય ભોજન કરવું. નિત્ય શેક તથા તેલ ચોળવું, અને પથ્ય માટે કાળજી રાખવી દોઢ માસ પછી, અથવા ફરી રજો દર્શન થાય ત્યારે સ્ત્રીનું નામ “ સુવાવડી ” મટે છે, એમ ધનવંતરીનો છે ચાર માસ થયા ત્યાં સુધી કંઇ પણ ઉપદ્રવ નથી એમ જણાય ત્યારે સુવાવડના પરહેજ મુકવેલા.

• સ્ત્રીનાં કેટલાંક સાધારણ દરદો.

કેટલાક રોગો એવા સાધારણ છે. કે તેથી સ્ત્રીને બહુ દુઃખ થાય છે. અને એવા રોગોનું આગળ કાંઇપણ વિવેચન આપવામાં આવ્યું નથી તેમનુંજ અહિં વિવેચન આપ્યું છે. એ રોગો નચે પ્રમાણે:—

૧ પ્રદર ૨ યોની કુંડ, ૩ યોની મુખનું સૂજ આવવું, ૪ પેશાબમાં બગતરા થી, ૫ કેડનું દુલ્ખવું, ૬ સ્તનપાક, ૭ ગર્ભાશયનો બ્રંશ અને ૮ પીડીતાર્તવ.

પ્રદર અને તેનો ઉપાય.

પ્રદર એટલે સ્ત્રીના ગુહાભાગમાંથી થતો એક જાતનો સ્ત્રાવ આ સ્ત્રાવ કવચિત્ પીગાશપર આ કવચિત્ લીલાશપર અગર ગુદાશપર હોય છે. વખતે તે સફેદ પાણી જેવો હોય છે. તે વખતે ચીકાસદાર હોય છે. ગર્ભાશયમાંથી અગર યોનિ માર્ગમાંથી એ પદાર્થ

નીકળતો હોય તે પ્રમાણે તેની ચીકણમાં ફેર પડે છે. ગર્ભાશયમાંથી જે સ્રાવ થાય છે. તે વિશેષ ચીકણું હોય છે. આને આપણામાં સ્ત્રીઓ સફેદ પાણી પડે છે અગર ધાત જાય છે એમ કહે છે સ્ત્રીને આવી રીતનું પાણીનું પડવું ફક્ત ગર્ભાશયના વિકારને લગતે થાય છે એટલુંજ નહિ પણ કેટલીક શારિરીક વિકૃતિને લગતે પણ આ ચિન્હ દેખાઈ આવે છે. પાણીનું પડવું એ શરીરને ક્ષીણ કરનાર છે. એટલુંજ નહિ પણ જો તે ગર્ભાશયમાંથી પડતું હોય તો તેથી ગર્ભાશયના દીર્ઘ વરગતું અતુમાન થાય છે અને વન્ધ્યા હોય સ્થપિત કરવનું એ મુખ્ય કારણ થઈ પડે છે. ન તેટલા માટે યુવાન સ્ત્રીમાં પ્રદર દેખાય છે. તો તેને માટે યોગ્ય તપાસ કરવો જોઈએ ને તેનું જે કારણ મળી આવે તો દૂર કરવું જોઈએ. દરેક મર્મસ્થાનની પેઠે સ્ત્રીની શુભેન્દ્રિમાંથી પણ સ્વાભાવિક રીતે એક જાતનો સ્રાવ થાય છે કે જે તે મર્મસ્થાનો લાસાં રાખવાને માટે પુરતો છે પણ જો એ સ્વાભાવિક સ્રાવ વધી પડે તો તે સ્ત્રીને કવરાવે છે ને જ્યારે આવી રીતે તે વધા પડે છે ત્યારેજ સ્ત્રીઓ ઘણું કરીને એ વાત જાહેરમાં લાવે છે.

ઉપાય:—૧ એક એક તોલાભાર જેઠીમધ તથા સાકરને ચોખાના ધોણુમાં વાટીને પીવાથી પ્રદર મટી જાય છે. ૨ કાંશકીના મૂળનું ચૂર્ણ સાકર તથા મધમાં ખાવાથી પ્રદર મટી જાય છે. ૩ પવિત્ર સ્થળમાં ઉગેલી વ્યાઘ્રનખીના ઉત્તર દીશા તરફના મૂળને ઉત્તર ક્ષાલ્મુની નક્ષત્રમાં લાવીને કમરે બાંધી રાખવાથી પ્રદર મટી જાય છે. ૪ રસવંતી તથા તાદગ્ગનાં મૂળને વાટીને મધમાં કાલવી ચોખાનાં ધોણુ સાથે પીવાથી સર્વ દોષોથી થયેલ પ્રદર પણ મટી જાય છે. ૫ સૂંઠ તથા ભારંગીને વાટી ચોખાના ધોણુમાં પીવાથી પ્રદર તથા શ્વાસ મટી જાય છે. ૬ ઉચરાના ફળનો રસ મધ નાંખીને પીવાથી, તથા તે ઉપર દૂધ સાકર અને ભાત જમવાથી પ્રદર મટી જાય છે. ૭ આંબળાંતો માર, આથમીજીર ગળાનું સત્ત્વ ગુંદ, ચીમેડ, ઘોળી મુશળી, મેથીનું યુણું, ટંકણખારનાં પોતાં મુકાં ૮ ૧૮કડી પુત્તાવી તેની પીચકારી મારવી.

ચોનાકાંડૂ અને તેનો ઉપાય.

ચોનીના ઉપલા ભાગમાં વળતે સ્ત્રીને એવી સખ્ત કંડુ આવે છે કે તેનાથી તે સહન થઈ શકતી નથી ને ખરજ કરે છે ને તેથી તે ભાગ છોલાય છે ને જળવા કરે છે બહુ ખણવાથી તે ભાગ જરા સોજ આવેલા જેવા ગણાય છે. તોપણ એ રોગની ચિકિત્સામાં

એટલું ધ્યાન રાખવાનું છે કે તે કાંઈ ખાસ જુદો રોગ નથી પણ કટલીક શારીરિક સ્થિતિને લખને કે ખોરાક અથવા પોષણના ફેરફારને લખને તેમજ ગુણમાગતી કાંઈ વિકૃતિને લખને તે થઈ આવે છે તે તેટલા માટે ખરજ હલકી પાડવાના ઉપાયની સાથે મૂળ વિકૃતિ જોને લખને તે આગળ કરેછે તેના ઉપાય આપવાની વિશેષ જરૂર છે.

ઉપાય:—કચો મસાલાદાર ખોરાક, ખટાઈ, મસ્યું વગેરે પદાર્થો અથવા કમવામાં ને એકદમ જે વખત દસ્ત સાફ આવે એવી દવા આપવી. એરંડીએક તેલના જુલાખ આપવા.

કેડનું દુખતું અને તેનો ઉપાય.

સ્ત્રીને કેડનું દુખતું એ પણ બહુ દુઃખદાયક ચિન્હ છે. ને તે ધણીજ જુદી જુદી જાતનાં કારણોને લખને થાય છે. રજોદર્શનનું એ સ્વાભાવિક ચિન્હ છે ને રજોદર્શન સ્ત્રીને પ્રથમ આવતાર હોય ત્યારે તેમજ દરવખતે રજોદર્શન થવા પડેલાં સ્ત્રીને કમરમાં દુખ્યા કરેછે. ઘણી આ દુખ્યાવો. રજોદર્શનના વખતમાં પણ રહેછે ને તે પછી પણ થોડો ઘણો દેખાય છે. આ પ્રમાણે તે સ્વાભાવિક અને તન્દુરસ્ત રજોદર્શનમાં રહે છે તો જ્યારે તેની કાંઈક વિકૃતિ હોય ત્યારે તે બહુજ સખ્ત હોય તેમાં નવાઈ શી ? રજોદર્શન શિવાય કમળ કંદના ક્ષતને લખને કે ગભાશય કે ગર્ભગાંઠ સ્થગાંતર થયેલ હોય તો તેને લીધે પણ કમરમાં દુખ્યા કરેછે. આદ્ય સદગું મમસ્થાનના વરંમથી તેમજ સુતાવડની કે કમુવાંવડની કોઈ વિકૃતિ રહી જવાથી પણ કમર દુખે છે. પ્રવૃત્તાસતત આવવાળી સ્ત્રીની કમર પણ હમેશાં દુખ્યા કરે છે તેમજ મૂળ માર્ગના કે ગર્ભાશયના ઉપાયનાં વ્યાધિથી પણ કમર સાધારણ રીતે દુખ્યા કરેછે. ગર્ભાશયના વ્યાધિને લખને દસ્તની કમજબી થાય છે ને ને પણ કમરના દુખ્યામાં હમેશાં કરે છે. સંધિવા શૂળ અને મફરાના વ્યાધિઓને પણ કમરના દુખ્યાવના કારણ તરીકે ગણવામાં આવેલ છે. ગમે તે કારણથી શરીરમાં ક્ષીણતા આવે તો તેથી કમરમાં દુખ્યાવો થવા સંભવ છે ને તે દુખ્યાવો ઉઘોળી કરતાં બેઠાડુ સ્ત્રીને વધારે પીડે છે.

ઉપાય:—દસ્ત સાફ આવે એવી દવા આપવી સારો પોષણકારક ખોરાક લેવો. કમર ઉપર તંગ પટો બાંધવો તે ભાગ ઉપર કારો શેક કરવો, કિના પાણીમાં બોબેલ ફલાલીનના કટકા વડે શેક કરવો. રૂપીયાભાર એરંડીના ખીંતી દુધમાં ખીર કરી ખાવી બલદાણા, બાબચી ગોળ ધીમાં પાક કરી ખાવું.

પેશાબમાં બળતરા અને તેનો ઉપાય.

ઘણીજ જુદી જુદી જાતનાં કારણોને લઈને પેશાબમાં બળતરા થાય છે. ગર્ભાશયનાં તથા યોનીમાર્ગનાં જુદાં જુદાં રોગોમાં પેશાબ કરતી વખતે બળતરા થવી એ એક મોટું ચિન્હ છે, તે જ્યારે યુક્ત પેશાબમાં હોય છે ત્યારે પેશાબ પણ વારંવાર થાય છે યોનિમાર્ગના દીર્ઘ કે તીક્ષ્ણ વરમમાં તેમજ તે ભાગમાં કાંઈ ક્ષત હોયતો તેને સ્ત્રીએ પેશાબ કરતી વખતે ઘણીજ સખ્ત દાહ થાય છે બાદ કમળ-કંદના ક્ષતને લઈને તેમજ ગર્ભાશયમાંથી કે કમળ મુખમાંથી કે યોનીમાર્ગમાંથી જો કાંઈ પ્રદરનો સ્ત્રાવ થતો હોય તો તેને લઈને પણ પેશાબમાં બળતરા થવા સંભવ છે. પ્રમેહ વિકૃતિથી પ્રસૂતી થવાથી તથા મૂત્ર માર્ગના વરમને લઈને પણ પેશાબ દાહ યુક્ત આવે છે. ગર્ભાશય સ્થળાંતર થયું હોય કે ગર્ભ અંડમાં સોજે થયો હોય તોપણ પેશાબમાં દાહ થાય છે તથા પીડિતાર્તવ વાગી સ્ત્રીને પણ પેશાબ બળે છે. યોનીના અંતર ઓટના ક્ષતથી તથા યોની મુખ ઉપર ઉપદંશ કે બીજી ગમે તે જાતના ક્ષત પડ્યાં હોય ત્યારે મૂત્રનો સ્પર્શ થવાથી તે ભાગ બળે છે. આ એક જાતનું ચિન્હ છે. પણ તે કાંઈ ખામ રાગ નથી.

ઉપાય:—અનમૂળ, આંગણીના પાનનો રસ, આંબળાનું પાણી, ઓથમી શર્ક, ગળદલી શીલાજીત, સુરોખાર એપીવાં.

સ્તન પાક અને તેનો ઉપાય.

સ્તન પણ સૃષ્ટિ કૃત્વિત્ત્વકર્મ અવયવની ગણતરીમાં આવે છે. તે ગર્ભાશય તથા ગર્ભ અંડની પેદે સ્ત્રીની પુખ્ત ઉમરેજ તે પૂર્ણ પ્રકૃતિક્ષત થણાને પામે છે. ગર્ભાશય ગર્ભનું પોપણ પેટની અંદર કરે છે. તે સ્તન તેનું બહાર નિકળ્યા પછી કેટલીક મુદત સુધી પોપણ કરે છે. જેમ ગર્ભાશયમાં જાને ગર્ભઅંડમાં દર ઋતુ સ્ત્રાવની વખતે ગર્ભ ધારણ કર્યાની મુદતે અને પ્રસૂત થયા પછી અમુક દેરફારો થાય છે તેમ સ્તનમાં પણ થાય છે સ્તન એ ચરખીનું અને તનતુંનું અધારણ છે અને તેમાં દુગ્ધોત્પાદક નળીઓ છે દરેક સ્તનમાં આશરે અઠાર આવી નળીઓ છે જેમાંથી દુધ કૃત્વિત્ત્વક, સ્તન મુખ પાસે આવી ત્યાં બારીક છીદ્રોથી ખુલે છે. આ નળીઓનાં મુખ સ્તન મુખ પાસે ખુલ્લાં હોવાથી દાબતાં તેમાંથી દુધ નીકળે છે. સ્તન શરીરથી તદ્દન બહાર તથા સાવ નિરાધાર હોવાથી તેમજ તેના ઉપર શરદી, ગરમી

ધકા જેવ, વિગેરે અનેક જાતના દારૂઓની અસર થવાથી તે વારં વાર પાકી આવેછે સ્તનમાં જો કે બીજા કેટલાક રોગો થાય છે તો પણ તેમાં પાક એ મુખ્ય છે. સ્તન પાક એટલે બધો સાધારણ છે અને તે એવાં નજીવાં કારણોથી વખતો વખત થઈ આવે છે કે તેથી અલ્પકેદગાર થોડીજ સ્ત્રીઓ હશે.

ઉપાય:—સ્ત્રીના સ્તનોમાં સોજે દેખાયતો વિદ્વધિના પ્રકરણમાં કહેલા ઘણા ઘણા ઉપચારો કરવા ગમે તેમ હોયતો પણ સ્તનોને શેક વગેરે સ્વેદન તો દેવું નહિ. સ્તન રોગ ઉપર પિત્તહર શીતળ ઉપચારો કરવા, તથા જળો મુકીને લોહી કઢાવવું સ્તનોને સ્વેદનતો કદી આપવુંજ નહીં ઈંદ્રવારણીના મુગનો લેપ કરવાથી સ્તનરોગ મટી જાય છે. હલદર તથા ધંતુરાનાં પાનનો લેપ કરવાથી સ્તનની પીડા મટે છે. તપાવેલા લોઢાને પાણીમાં ઠારીને તે પાણી પીવાથી સ્તન રોગો મટે છે. વાંઝ કંટોલીના મુગનો લેપ કરવાથી પણ સ્તનનાં પીડા મટી જાય છે. એરંડાનાં પાન ધંતુરાના પાન બાંધવાં, નવસારનાં પોતાં મુકવાં ઈંદ્રવારણાનાં મૂળ વાટી ચોપડવાં.

પ્રમેહ.

પ્રમેહ પણ ક્ષગ્વાદિનીની નળીઓને સંકુચિત કરવાનું મુખ્ય કારણ છે. ને તેથી અસાધ્ય વાંઝીઆપણું પ્રાપ્ત થાય છે. પ્રમેહ થવાથી કેટલીક વખતે પેટના પડદાનો અગર ચોની માર્ગનો અથવા ગર્ભાશયના વરમ થાય છે. ને તેની અસર ક્ષગ્વાદિની સુધી પહોંચે છે ને તે મરણાઈ જાય છે પ્રમેહ સ્ત્રી અગર પુરુષો ગમે તેને થયો હોય તો તેની અસરથી ગર્ભાશયનો વરમ થાય છે, જો પ્રમેહ તીક્ષ્ણ હોય તો ગર્ભાશયનો તીક્ષ્ણ વરમ થાયછે ને જો દીર્ઘ હોયતો ઘર્ભાશયનો દીર્ઘ વરમ થાય છે કેટલીક વખતે પ્રમેહ તદ્દન મટી ગયો જણાતો હોય છતાં તેનું શુદ્ધ વિષ જતું નયો તેવાં ગર્ભાશયનો દીર્ઘ વરમ થાયછે ને અસાધ્ય વન્ધ્યત્વ સ્થાપિત થતા સંભવ છે. પ્રમેહની દીર્ઘ અસરથી કેટલીક વ્યધિઓ ઉપડવા અગર થઈ આવવા સંભવ છે.

ઉપાય:—દારૂ હલદર, દેવદાર, ત્રીફળાં, મેથ એ ક્વાથ પીવો. બાવળનાં પાનનો રસ, માંયાં મોરથુથુ વગેરેની પીચકારી. ૨. આંબળાં ગળોનું સત્ત્વ, લોદર, ખરેટી, આસોદ, ગોખર એ સમ ભાજે મધ નાંખી પીવાં લોદરના પાણીની પીચકારી. ૩ (ઈંગ્રેજીમાં) કોપેલા કેપ સુદસ ખાવી. કોપેલા ક્યુબેલ આઇલ પતાસામાં નાંખી પીવું પાણીની પીચકારી.

ઉપદંશ (ચાંદિ.)

ઉપદંશ જે કે ગભાધન થવામાં કોઇ પણ રીતે અટકાયત કરનાર નથી તો પણ તેને વાંઝીઆપણાનું નિઃસદેહ કારણ ગણવું જોઇએ. ઉપદંશ એ એન એવી રોગ છે ને જ્યારે શરીરના કોઇ પણ આગા ભાગ ઉપર તેનો એપ અડે છે ત્યારે ઉપદંશ થવા સંભવ છે. ચાંદી ટાંકી એ ઉપદંશનું પ્રથમ સ્વરૂપ છે અને તે બે પ્રકારની છે. એક શરીરમાં કુટ્ટી નીકળનારી ચાંદી અને બીજી સાદી ચાંદી સાદી ચાંદીનો એપ જાતેટ્ટીયતા ભાગમાં અડવાથી અગર બીજા ગમે તે ભાગમાં અડવાથી ફક્ત તેજ ઠેકાણે તેવું ધારૂં પડે છે. તેથી સ્ત્રી બીજા બગડી જાય છે ને પૂરું રીતે પ્રકૃષ્ટિ થઇ શકતું નથી. ગર્ભ ધારણ થવાને માટે સ્ત્રી બીજા પરિપૂર્ણ પ્રકૃષ્ટિ થવાની જરૂર છે. જે કિવાને ઉપદંશ નાશ કરક થઇ પડે છે. કદાપિને સ્ત્રીને ગર્ભ રહી તે વૃદ્ધિ પામે તો પણ ઉપદંશની અર્થ જોરી અસર ગર્ભના બંધારણને દૂષિત કરી નાંખે છે. ને તેથી કસુવાવડ થઇ અધુરે માસે તે ગર્ભ નીકળી જાય છે. આવી રીતે ગર્ભ રહેવામાં કે રહેત ગર્ભને પરિપૂર્ણ મુદતે પહોંચવામાં અડચણ આવતી હોય તો સ્ત્રી બે અંદર ઉપદંશની વિકૃતિ છે કે કેમ તે નક્કી કરવું જોઈએ. નીચે જણાવેલ ગાળનો સ્ત્રીના શરીરમાં અર્થ ઉપદંશનું જે જરૂરી રહ્યાનું સૂચવનાર છે:—

૧. યોની મુખ ઉપર જખમો તથા ત્યાં રસી વિગેરેનું હોવું.
૨. ગર્ભસ્ત્રાવ અને કસુવાવડ થવી. ૩. સાથળના મૂળ પર ગાંઠોની વૃદ્ધિ થવી. ૪. શરીર ઉપર ફેલાત, માંદા અગર ફણગી વિગેરેનું ઉપડી આવવું. ૫. આગડીનો સાધારણ રીતે રંગ બદલાઇ જવો—ચામડીનું કાળું પડી જવું. ૬. ગળાની અંદર ઝીણી ઝીણી ગાંઠો થવી ને ત્યાં દાંત પડવાં. ૭. દખતો વખત શળેખમ થઇ આવવું. ૮. પુંઠ ઉપર મસા ઉપડી આવવા. ૯. અમમાં ધારા પડવા ને હોઠના ખુણા ખવાઈ જવા. ૧૦. ઘણા કાળ સુધી માથું દુખ્યા કરે. ૧૧. પીડીના હાડકાં ઉપર ગડનું ઉપડી આવવું. ૧૨. કમરમાં દુખાવાનું રહેવું. ૧૩. સાંધાઓ દુખવા. ૧૪. હાથ પગનાં તળાંની ચામડીનું ઉતરી જવું. ત્યાં ઝીણી ઝીણી ફેડકી થવી ને તેમાં છિદ્ર પડવાં. ૧૫ નખ બગડી જવા. ૧૬ માથાના વાળ ખરી પડવા અગર પાંચવાં થવા આ પ્રમાણે ચિન્હો મળે તો ઉપદંશની આશંકા કરવી.

આ બધાં ચિન્હો કાંઈ એકજ સ્ત્રીમાં રાચે હોવા સંભવ નથી પણ કાંઈમાં કાંઈ ચિન્હ તો કાંઈમાં કાંઈ ચિન્હ મળી આવે છે.

ઉપાય:—મોચરસ, સોપારીની રાખ, બોરડીની છાત્ર, શંખ જીરું એ વાટી ચોપડવું કરેણના મુળનું લેપન કરવું. ૨. આકડાના મૂળ, હોંગળો, અકલકરો એનો ધુમાડો દેવો, જળો સુકાવી લોહી કઢાવવું. કારખોલીક લોમનથી ઘેવું. ૩. (દંત્રેજીમાં) બોરાશીક આશીડ ઈંદ્રિયર ભરભરાવી તે પર કપડું કારખોલીક આછત્રમા બોળી બે વખત મુકવું. ૪. એળચીનું ચૂર્ણ અને સિંદૂર એક એક બાર રસકપૂર બે વાલ, અને સો પાણીથી ઘોચેઘ ધીમાં મેળવી ચાંદીપર લગાડવું.

પીડીતાર્તવ—(સ્ત્રીને ઋતુ સમયે સખ્ત પીડા) ગુંદનો પાક આવળતા પાનનો રસ કપુર; કોહેળું, સુરોખાર, ટંકણ એ ખાવાં.

કસુવાવડ.

સો સુવાવડ કરતાં એક ક સુવાવડ જુરી.

ગર્ભાધાનની મુદત સાધારણ રીતે નવથી સાડાનવ મહિના સુધીની છે. પણ તે વખત પૂરો થાય તે પહેલાંજ કેટલીક સ્ત્રીને ગર્ભ અધુરે માસે ગળી પડે છે, તેને કસુવાવડ કહે છે. ગર્ભાધાનના સાતમા મહિના પહેલાં જો ગર્ભ નીકળી પડે તો કસુવાવડ કહેવાય પણ આઠમે કે નવમે મહિને છોકરું મરેલ આવે તો તેને સરખી સુવાવડ ગણવી જોઈએ, ને છોકરું મરેલ અવનર્યું છે એમ માનવું જોઈએ. ક સુવાવડ સાધારણ રીતે ઋતુ ચોચે મહિને થાય છે. તો પણ ગર્ભ રહ્યા પછી ગમે તે વખતે તે થવા સંભવ છે. ગર્ભ રહ્યા પછી થોડા ઘણા દહાડામાં અગર પહેલેજ મહિને કસુવાવડ થાય તો પણ કહી શકાય નહીં પણ લોકો તેમ માનતા નથી કારણ કે ગર્ભ રહ્યાની ખાત્રી થઈ હોય છે ઋતુ આવે બેઠી ઋતુ પાછું આવ્યું છે એમજ ગનાય પણ ક સુવાવડ થતી છે એમ મનાય નહિ; તેમ વળી તેટલી ટુંક મુદતમાં ગર્ભ કાંઈ દષ્ટ વૃદ્ધિને પામેલો નહિ હોવાથી તે નીકળતા કાંઈ બીજી વિકૃતિ રહે છે તેમ રહેતી નથી. આતો ફક્ત અવંતર આવ્યું એમજ કહેવાય છે પણ એક અવંતર ખાલી ગયું ને માથે થોડા ઘણા દહાડા થયા ને પછી ઋતુ આવે તો કસુવાવડની શંકા થાય છે. ને તે વખતે લોહી પણ વધુ દેખાય છે. ને પીડા પણ વધારે થાય છે. સુ-

વાવડના કરતાં કસુવાવડની દહેશત ઘણી છે ને સ્ત્રીઓ પણ સુવાવડની માવજત કરે તેથી કસુવાવડ થયેલી સ્ત્રીની માવજત વધારે આતુર અંતઃકરણથી કરે છે અને આ દહેશત વ્યાજગી છે. સુવાવડ કરતાં કસુવાવડ પરિણામમાં વધારે દુઃખદાય છે. તેનું કારણ માત્ર એટલુંજ કે સુવાવડ પૂરે મહિને આવે છે ને તેથી ગર્ભ પોતાની સપૂર્ણ વૃદ્ધિને પામેલો હોય છે ને તે સ્ત્રીના શરીરથી તદ્દન છુટો પડી ગયેલો હોય છે ને તેની ઓરનો ભાગ જેટલો આગલા મહિનામાં ગર્ભાશય સાથે સજ્જડ ચોટેલો હોય છે તેટલો પાછલા મહિનામાં હાલો નથી ને તેની કસુવાવડની વખતે સુવાવડમાં જેમ થાય છે તેમ બધો ભાગ અંદરથી નીકળી શકતો નથી ને ગર્ભાશય સાફ થઈ શકતું નથી. ને આથીજ કરીને સુવાવડ કરતાં કસુવાવડમાંથી સ્ત્રીના શરીરને વધારે નુકશાન થાય છે. સરખી સુવાવડમાં ગર્ભાશયનો બધો ભાગ સાફ થઈ જાય છે. ને તેથી પુનઃ ગર્ભ ધારણ કરવા માટે તે લાયક રહે છે. કસુવાવડની અંદર કેટલાક બગાડો રહી જાય છે. જે પુનઃ ગર્ભાધાન થવામાં વિઘ્નરૂપ થઈ પડે છે. ને તે ગર્ભાધાન થાય છે. તો તેવીજ રીતે ૨રી કસુવાવડ થઈ જાય છે. આવી રીતની ભીતી જેમ ગર્ભ વધારે લાંબી મુદતે પહોંચેલો હોય તેમ વધારે છે. પાંચમા, છઠ્ઠા, કે સાતમા મહિનાની કસુવાવડ થીજ કે ત્રીજા મહિનાની કસુવાવડ કરતાં વધારે બચકર છે, કારણ કે સર્વોત્તમ મહિનામાં ગર્ભનાં પડ દીલાં હોય છે. ને તેથી ઓછી વ્યાધી થાય છે. ને ગભ આખો નીકળી પડે છે. એથે મહિને જ્યારે ઓર બંધાય છે તે પછીનીજ કસુવાવડની વ્યાધિઓ વિશેષ દુઃખદાયક છે. તે પહેલાંની કસુવાવડમાં એટલી બધી ભીતી રાખવાની નથી. ગરીબ કરતાં શ્રીમંત કોડામાં કસુવાવડ વિશેષ થાય છે અને મહેનતુ કરતાં મોજલીમાં તે વિશેષ મળી આવે છે. કસુવાવડ થવાના ઘણા કારણો છે પણ તે બધાં કારણોના જે જુદા વિભાગ પાડી શકાય તેમ છે.

૧. જે કારણોથી ગર્ભાશયને અત્યંત ગતિમાન થવું પડે ને તેથી તેમાં રહેલી સીજને બહાર કાઢી નાંખે છે. ૨. જે કારણોથી અંદર રહેલા ગર્ભનું મૃત્યુ થઈ જાય છે

ગર્ભાશયને ઉશ્કેરનાર કારણોમાં અત્યંત હર્ષ, શોક કે ગુસ્સો અગર એવી કોઈ પણ મનોવૃત્તિ છે અને સખત ભીતીનું પરિણામ પણ તેવુંજ છે. તેની સાથે દસ્તની કબજાઅત, અત્યંત ઝાડો થવો,

આકરા રેવ લેવા, મરડો, લોહીખંડ ઝડો, પેટમાં કૃમિ, અને તીક્ષ્ણ
 પેટ પીડ પણ ને કે ગર્ભ નિર્ભય ન હોય તો પણ તેને માત્રી વાં-
 ખવાને ગર્ભાશયમાં ઉત્પાત કરાવે છે. બાદ ને કારણથી સ્ત્રીનું શરીર
 ક્ષીણ થાય છે તે બધાં કારણોથી ગર્ભપાત થઈ જાય છે. લાંબી
 મુદત સુધી સગર્ભા સ્ત્રીને છોકરું ધરાવવામાં આવે તો પણ તેથી
 ગર્ભાશય ઉચ્કેરાય છે ને કસુવાવડ થઈ જાય છે. યકૃત, પ્લીહ બિગેરે
 પેટની અંદરની ગાંઠો અને આસપાસના મર્મસ્થાનની વૃદ્ધિ પણ ગ-
 ભાશય ઉપર દબાણ કરી ગર્ભાશયની વૃદ્ધિને અટકાવી ગર્ભપાત કરાવી
 નાંખે છે અને ગર્ભાશયની સ્થિતિમાં ફેરફાર થવાથી (એટલે ગર્ભાણી
 સ્ત્રીનું ગર્ભાશય આડું અથવા પડી જવાથી સ્થળાંતર થવાથી) તેમજ
 ગર્ભાશયમાં લોહીનો વિશેષ જમાવ થવાથી પણ તેમજ થાય છે.
 અને અત્યંત મૈથુનનું પરિણામ પણ તેજ આવે છે. ગર્ભનું મૃત્યુ
 થઈ જવાથી કસુવાવડ થઈ જવાનાં ને કારણ છે તે બધાં ગર્ભને
 પ્રથમ દાખ કરે છે ને ગર્ભ નિર્ભય થવા પછી ગર્ભાશય તેના બહાર
 કાઢવાને મહેનત કરે છે. અત્યંત લોહીઆળ સ્ત્રીને વખતે ગર્ભાશ-
 યમાં રક્તસ્રાવ થાય છે ને તેથી ગર્ભ ગુજરી જાય છે. ને કસુવા-
 વડ થઈ જાય છે. તેમજ કૃશ સ્ત્રીમાં ગર્ભનું લાંબી મુદત સુધી યોગ્ય
 પોષણ થઈ શકતું નથી, ને તેથી ગર્ભ નિર્ભય થઈ પડી જાય છે.
 ઉપદંશ પણ લોહીને દૂષિત કરી ગર્ભપાત કરાવે છે, ઉપદંશવાળી
 સ્ત્રીને અને ને પુરુષ બીજ ઉપદંશની વિકૃતિવાળું હોય તો ગર્ભ
 એની મેળે અંદર દૂષિત થઈ જાય છે. ને તેનો પાત થઈ જાય છે.
 કસુવાવડનું મુખ્ય કારણ ઉપદંશ છે. ને તેથી કસુવાવડ વખતે વખત
 થવા સંભવ છે. કસુવાવડ ઉપરાંતપરી થા હોય તો હમેશા સ્ત્રીની
 અંદર ઉપદંશ એટલે ગરમી અગર ચાંદીના રોગની વ્યાધિની આ-
 શંકા કરવી. બીજા કેટલાક તીક્ષ્ણ શારીરિક રોગમાં પણ ગર્ભ નિ-
 ભય પ્રથમ થઈ જાય છે ને તેથી કસુવાવડ થાય છે. જૂદી જૂદી
 જાતના સંસ્ત તવ, શીળી, કોલેરા, વગેરેથી ગર્ભ એકદમ નિર્ભય
 થઈ જાય છે, ને ગર્ભપાત થાય છે. આવી રીતનાં ગર્ભાશયનાં કે
 ગર્ભઅંડના કારણોને લઈને કસુવાવડ થાય છે ત્યારે તે ઋતુ આવ-
 વાને દિવસેજ થાય છે. અને બાદ કારણોને લઈને થતી કસુવાવડ
 ગમે તે દિવસે થાય છે. ગર્ભની અંદર પણ કેટલાક રોગ થાય છે
 કે જેથી કસુવાવડ થાય છે તેમજ નાળમાં આંટી કે ગાંઠ પડી જાય
 અગર ગર્ભ નાળની આસપાસ તંગ રીતે આવી જાય તો તેથી પણ
 તે ગુંગળાઈ જાય છે ને કસુવાવડ થઈ જાય છે.

બાદ ગર્ભવતી સ્ત્રીને બીજા કોઇ રોગને માટે ગાજરનાં બી ટંકણુ આપવામાં આવે તો તેથી પણ તેમજ થાય છે. તેમજ કોઇ પણ રીતે શ્વાસનું રૂધિર કરવામાં આવે તો તેથી પણ ગર્ભપાત થઇ જાય છે. એટલાજ માટે સગર્ભા સ્ત્રીને સારી અને હવાની જરૂર છે. ઉપરા ઉપર શ્વાસોશ્વાસ થયેલી હવાનો જો શ્વાસ એમને એમ લેવા-યાજ કરે તો તેથી ગર્ભ પડી જાય છે. ને એટલાજ માટે શહેરની મેલી હવાના કરતાં ગામડાંની ચોખ્ખી હવામાં વસતી સ્ત્રીઓમાં કસુ-વાવડ ઓછી થાય છે.

વળી આકસ્મિક ઇજા અગર સખ્ત મહેનત પણ કસુવાવડનું સહાયભૂત કારણ છે. બહુજ ઉતાવળે ચાલવાથી, દોડવાથી, કુદવાથી, તેમજ અત્યંત વૃદ્ધિ પામેલ ગર્ભની સ્થિતિમાં ખરાબ રસ્તે મુસાફરી કરવાથી શરીરને ઘેરો લાગે છે. જે નળુક બાંધાતી સ્ત્રીની અંદર કસુવાવડ કરી નાંખવાને બસ છે. ખડખડ ભડમડાટવાળી ખરાબ રસ્તાની ગાડાંની મુસાફરીથી કસુવાવડ થઇ ગયેલ ઘણાક દાખલાઓ આપણે સાંભળીએ છીએ તેમજ શરીર ઉપર બીજા અકસ્માત થવાથી, પડવાથી, અગર આંચકી, હિસ્ટિરિયા વિગેરે વ્યાધિમાં કસુ-વાવડ થઇ જાય છે. મેડી ઉપરથી પડવાથી, કુચા કાંઠે લપસવાથી, અને નેરથી ગાદી હાંકવાથી પણ તેમજ થાય છે. પેટ ઉપર કોઇ ચીજ પડવાથી અગર ગર્ભિણીનું મોટું પેટ પાણીઆરા કે ટેબલ વિ-ગેરેની કોર સાથે ભટકાવાથી અગર તે ઉપર પાટુ વિગેરેનો પ્રહાર થવાથી પણ ગર્ભપાત થઇ જાય છે. આવી રીતની જ્યારે ઇજા થાય છે ત્યારે પેટમાં કળ ચડી ગયા જેવું લાગે છે અંદરનો ગર્ભ નેસથી ફરવા લાગે છે; તે સંકેતો આ છે, તેની ગતી બહુજ વધે છે જે પેટ ઉપર જાર રાખવાથી અગર નજરે જોવાથી પણ જણાઇ આવે છે. આટલી બધી ત્વદાત ચપળ ગતિ ધીમે ધીમે શાંત થઇ જાય છે. ને બીજે દિવસે ગર્ભ બીલકુલ પેટમાં ફરતો દેખાતો નથી ને તે નીર્જીવ થઇ ગયેલો જણાઈ રહે છે. વળી તેજ દિવસે તેને લોહી પડવા માંડે છે ને કસુવાવડ થઇ જાય છે. છેલ્લો સ્તન અને યોનીના ભાગ ઉપર શાસ્ત્રોપચાર કરવાથી પણ કસુવાવડ થઇ જવા સંભવ છે.

કસુવાવડના કારણની ગણતરી પુરી કરતાં આટલું જણાવવાની જરૂર છે કે કસુવાવડ સાધારણ રીતે શરૂઆતના ગર્ભાધાન વખતે થાય છે. અગર જ્યારે સ્ત્રીનો ગર્ભાધાનનો વખત પૂરો થવા આ-વવાનો હોય છે તે અરસાની છેલ્લી એક બે સુવાવડ નહિ આવતાં અધવચ્ચથી કસુવાવડ થઇ જાય છે. તે આવી રીતે કસુવાવડ થઇ

મર્મોધાનની ક્રિયા સ્ત્રીના શરીરમાંથી જતી રહે છે. પણ દરિને વ. અમળાની મર્મોધાનની મુદતમાં આવી રીતનું દુઃખ આવતું નથી અગર પ્રમાણમાં શરૂઆત અને છેડાના કરતાં થોડું હોય છે.

ઉલટી મોળ અને મોઢાંમાં થુંક આવવું કે જે મર્મોધાનનાં ચિન્હ છે તે જો બહુ જોસમાં દેખાતાં હોયતો તેથી કસુવાવડ થવા સંભવ છે એમ કેટલાકનું માનવું છે પણ તે વાસ્તવિક નથી કવચિત આવાં ચિન્હ સખ્ત હોય ને તેથી કસુવાવડ થઇ જાય એવા દાખલા મળી આવશે ખરા પણ સાધારણ નિયમ એવો છે કે જેને ઉલટી બહુ થતી હોય અને હેમનાં ચિન્હ સારી પેટે જણાતાં હોય તેને કસુવાવડ ખીલકુલ થતી નથી એટલુંજ નહિ, પણ એ સ્ત્રીની સુવાવડ બહુ સહેલી થાય છે; માટે હેળનાં ચિન્હથી જે કાંઈ નખલાઈ કે જેએની જણાય તે ન ગણતાં ખીજાં ગમે તે કારણથી સ્ત્રીના શરીરમાં નખજાઈ જણાયતો તેથી કસુવાવડ થઈ જાય છે.

જ્યારે કસુવાવડ થવાની હોય છે ત્યારે પ્રથમ પેટમાં દુખાવો થાય છે ને લોહી વહેવા માંડે છે, લોહી બહુ પડે છે ને લાંબો વખત ચાલે છે. ને દુખાવો ધીરે ધીરે વધતો જાય છે દુખાવો બન્ને પેડુમાં અને વાંસામાં થાય છે સાથળ ફાટ્યા કરે છે આ દુખાવો ગર્ભને બહાર કાઢવાને સારૂ ઉપડતી વેળાને લઈને થાય છે ઋતુ આવની પેઠે લોહી દેખાય છે ને ધીરે ધીરે લોહી પણ બહુજ વહેવા માંડે છે. ને જો ગભઘણી ટુંક મુદતનો હોયતો તેનો લોચો તરત બહાર નીકળી પડે છે ગર્ભ ત્રણ મહીનાનો અગર તેથી લાંબી મુદતનો હોયતો સ્ત્રીને તે પડતાં વધારે બાધ થાય છે રક્ત રત્ના જે ત્રણ ચાર કે વધારે દિવસ ચાલે છે અને સખ્ત રીતે થયાજ કરે છે પેટમાં વીંટ પણ સખ્ત આવે છે ને તેની સાથે દરદીને મોળ કે ઉલટી થાય છે. મોઢું સુકું થઈ જાય છે. દરરોને બહુ પાણી પીવું પડે છે. સહેજ સાજ તાજ ચડે છે વનીતે તાવ જેવું નહિ જણાતાં તેથી ઉલટાંજ ચિન્હ જણાય છે. એટલે કે દરદીનું શરીર પાણી પાણી થઈ જાય છે, હાથ પગ મળતા જાય છે, તે તાકાત રહિત દેખાય છે. આંખે અધારા આવે છે, ને પેટમાં ઉડું ઉડું દુખ્યા કરે છે બાદ વારંવાર પેલાખ કરવો પડે છે, ને વાંસો ફાટે છે આવે સમયે લોહી પડતું હોય છે ને વખતે વધી પણ પડતું પણ જેમ જેમ ગર્ભ પડવાનો વખત નજીક આવતો જાય છે તેમ તેમ પીડા વધે છે લોહી બહુ પડતું જાય છે. મર્મોધાન સંક્રાન્તિ પામે છે

તે કંઈયું થતું જાય છે તે અંદરના પદાર્થમાં કાઢતું હોય એમ જણાય છે. આ વખતે કમળ મુખ તપાસનાં તે ખુલ્લું થઈ ગયું હોય એમ લાગે છે ને. વેણ વધે છે. ને ગર્ભ નિકળી જાય છે ને તેની ઉપરનું પડ જેમાં તે વિઠાએલ હોય છે તે ક્ષિપ્ત બહાર નિકળી આવે છે. આવી રીતે ગર્ભ નિકળી જાય તોજ પાછળથી કંઈ પણ વિકૃતિ રહેતી નથી. પણ જો ડશીઓ પુટે ને ગર્ભ નિકળે તો પાછળથી ઓરનો કાંઈ ભાગ રહી જાય છે ને તે પાછળ છોડ તરીકે વેલા કરે છે.

સાધારણ રીતે એમજ બને છે કે ગર્ભ પ્રથમ મરી જાય છે ને પાછળથી કસુવાવડ થાય છે. નિર્જીવ ગર્ભ કેવળ પેટમાં બોજાય છે. વખતે એમ પણ બને છે કે ગર્ભ તન્દુરસ્ત હોય છે ને તે નીકળતાં નિર્જીવ બની જાય છે ને વળી એમ પણ બને છે કે ગર્ભ બહાર ડાલતો આવે ને થોડી ઘણી વારે મરી જાય છે.

ઉપર પ્રમાણે કસુવાવડનાં ચિન્હ બતાવ્યાં તોપણ તેની યોગ્ય ચિકિત્સા કરવા માટે તેમાં થતાં ચિન્હોના બે અનુમાનિક ભેદ પાડવા જરૂર છે. ૧ લા ભેદમાં વિચાર કરવાનો છે કે શું ? ચિન્હો એવાં છે કે જે યોગ્ય ઉપાય કરવામાં આવશે તો કસુવાવડ થતી અટકી શકશે ? ૨ ભેદમાં એ વિચાર કરવાનો છે કે શું ? ચિન્હો એવું સૂચવે છે કે ગર્ભ પેટમાં બીલકુલ ટકનાર નથી ? કારણ કે ચિકિત્સાનો ક્રમ એવો છે કે જે એમ જણાય કે યોગ્ય ઉપાય કરવાથી કસુવાવડ અટકી જશે તો ઉપાયો પણ એવાજ આપવા ને જે ચિન્હો એવાંજ હોય કે ગર્ભ બીલકુલ પેટમાં ટકી શકશેજ નહિ ને પડીજ જશે તો પછી તે તરત પડી જાય ને સ્ત્રી પીડામાંથી મુક્ત થાય તેવા આપવા જરૂર છે.

બીજાકે ત્યાંસુધી તો ગર્ભ ટકી શકે તેવાજ ઉપાય આપવા કારણ કે 'ઘણાંજ મર્યાદકર' ચિન્હ દેખાતાં હોય તો તે પણ યોગ્ય ઉપાયથી શાન્ત થઈ જાય છે એમ લાગે કે ગર્ભ ટકી શકવાનો નથી તો પણ કસુવાવડ અટકે ને ગર્ભ ટકે એવા ઉપાય આપવા ને તે છતાં નિષ્ફળતા જણાય તોજ પછી તે પડે એવા ઉપાય યોજવા કદાચ એમ ચોક્કસપણે થાય કે ગર્ભ ટકવાનો નથી ને જે ગર્ભ વરત નહિ પડી જાય ને આવી દુઃખ દાયક પીડા વધુ ચાલશે તો આનાં શરીરને જકા પહોંચશે તો પછી તે તરત પડે તેવા ઉપાય આપવા યોગ્ય છે. વળી તપાસ કરતાં એમ માલમ પડે કે પેટની

અંદર ગર્ભ નિર્જીવ થઇ ગયો છે તો પછી તેને ટકાવવાની બધી આશા છોડી દેવી.

ઉપાય:-આંખળાં, સુવા, વાવણીંગ, અદીણ, વાપુંગાનું ચૂરણ લેવું.

છોડ.

સ્ત્રીને ગર્ભ રહ્યા પછી તે થોડી ઘણી મુદત નિયમસર વૃદ્ધિને પામી પાછળથી તેમાં કાંઈ વિકૃતિ થવાને લીધે તેની વૃદ્ધિ અટકી જાય છે ને ગર્ભાધાનનાં જે ચિન્હ યતાં હતાં તે બધાં પડી જાય છે. ગર્ભની આ વિકૃતિને છોડ કહે છે. કેટલીક વખતે આ વિકૃતિ ગર્ભ રહ્યાની શરૂઆતથી જ હોય છે, તેની આસપાસ એક જાતની માંસ વૃદ્ધિ થાય છે જે સારીપેટે વધવાથી ગર્ભને નિર્જીવ કરી દે છે ને તેને સુકવી નાંખે છે. છોડ એ જાતના થાય છે. ૧ સાચો ને ૨ ખોટો.

૧ ખોટો છોડ:- કેટલીક વખતે એમ ખતે છે કે પીડિતાતૃવ વાળી સ્ત્રીને ઋતુ થોડા ઘણા દિવસ ચડી જાય છે. ને પાછળથી ગર્ભાશયની આકૃતિનો અંદરથી પાતળો પડ જાયો લે. ચો નીકળે છે જેથી સ્ત્રી એમ માને છે કે તેને ગર્ભ હતો, કસુવાવડ થઇ ગઇ, ગર્ભ બહાર નીકળી ગયો ને અંદર છોડ જેવું કાંઈક રહી ગયું છે પણ તે માનવું ખોટું છે તે શિવાય ચોનીમાર્ગમાંથી પણ એવા લોચો એકઠા થઇને નીકળે છે તે શિવાય ગર્ભાશયમાં વરમ થવાને લીધે તેમાંથી નીકળતા સફેદ પદાર્થના, તેના રસપડના છડદાના તથા લોહી ના ડુચા જામી જઇ પાછળથી લાંબે કાળે નીકળે છે ત્યારે તે છોડ જેવા દેખાય છે. તેમજ ગર્ભાશયની અંદરના મસાને તથા જામી ગયેલા ઋતુ સ્રાવને પણ ભૂલથી છોડ કહેવાય છે, આ ત્રણે ખોટા છોડ છે.

ખરો છોડ:-ખરો છોડ તો ત્યારે જ કહેવાય કે જ્યારે ગર્ભાધાન થયું જ હોય ને પછી ગર્ભ સુકાઇ જાય. આવી રીતે ગર્ભ સુકાઇ ગયા પછી તે ગળી જાય છે. ને તેથી ઋતુઆવ થતી વખતે કાંઈ લોચા જેવું નથી દેખાતું પણ એકલો સ્રાવ થાય છે. ને તેથી સ્ત્રીઓ એમ માને છે કે છોડ અંદર રહી ગયું છે ને કસુવાવડ થઇ પણ પુરેપુરે પડી ગયું નહિ આ પણ તેમનું માનવું ખોટું છે. ખરું જોતાં જ પડી ગયેલ હોય છે પણ (૧) તેના પડ વૃદ્ધિ પામેલ તે રહી જાય છે. ને તે છોડ જેવાં લાગે છે. ને તેજ ખરું છોડ છે. (૨) ગર્ભના પડમાં લોહીનો જમાવ થાય છે ને તેની કા ધોરી ધ નસ ત્રુટી હોય છે આવી રીતે જ્યારે લોહીનો જમાવ થાય છે

ત્યારે ગર્ભનું પડ પણ તેની સાથે અડેલું હોવાથી તે બન્ને સમ્મે ચોટી જાય છે વળી કસુવાવડમાં ગર્ભનો સંપૂર્ણ પાત થતો નથી ને તેનો કાંઈક ભાગ પણ ત્યાં ચોટી રહેલો હોય છે. જેને ગર્ભાશયની નસોમાંથી પોષણ મળે છે ને શુદ્ધ ગર્ભની પેઠે તે બધો હુચો ધીરે ધીરે વૃદ્ધિ પામે છે ને માંસના લોચા જેવો ભાગ હોય તેમ જણાય છે, ને ત્રીજે કે ચોથે મહિને પાંચમા કે છઠ્ઠા મહિના જેવડું પેટ લાગે છે. (૩) ગર્ભ પડ ઉપર એવી વિકૃતિ થઈ જાય છે કે તેની યોગ્ય વૃદ્ધિ થવાને બદલે તે ઉપર દ્રાક્ષના ઝુમખાની માફક પ્રવાહીથી ભરેલી નાની રસોળીઓ હોય તેમ થઈ જાય છે. આવી રીતના ઝુમખા ગર્ભાશયની અંદર ગર્ભની જે થેલી છે. તેના સૌથી ઉપલા ભાગમાં થાય છે. અને જેમ આવી રીતની રસોળીઓ વધતી જાય છે. તેમ તેમ ગર્ભને પોષણ કમતી મળે છે ને ગર્ભ મરી જાય છે. આ છોડ લગભગ અખોડ જેવડું અગર તેથી પણ મોટું હોય છે.

ઉપાય—છીકુ લાવનાર દવા સુધવી. બદામના ખીની નશ્ય દેવી.

સ્ત્રીને વાળ વધવાના ઉપાય—ગોખરૂં અને તલનાં ફુલને મધમાં વાટી ધી નાખી માથે દરરોજ લેપ કરવો. આખાની ગોઠલી. આંખળા એ વાટીને દરરોજ લેપ કરવો.

સ્ત્રીને અંગ દુર્ગંધી પર—સુગંધી ફુલનું ચૂર્ણ, કોષ્ઠ, જટામાસી, સુંખડ, સેકલા ચણાનો લોટ એ તેલમાં નાખીને ચોળવાં નાગરવેલનાં પાનનો રસ આંખળાં એ વાટી અંગે ચોપડવાં.

સુવા રોગ.

સુવાવડની વખતે સ્ત્રીની યોગ્ય માવજત કરવામાં આવી હોય અને તે વખતે તેને ખીજી કાંઈ પણ વ્યાધી નડી ન હોય તો સ્ત્રીને પાછળથી કાંઈ પણ વિકૃતિ રહેતી નથી. ને નિયમીત રીતે પોતાનો વર્મ બળવે જાય છે. પણ જો તે વખતે કાંઈ વ્યાધી નડી હોય તો તે સ્ત્રીના શરીરમાં કેટલીક જૂદા જૂદા પ્રકારની વિકૃતિઓ રહી જાય છે જેને સુવા રોગ એવું નામ આપવામાં આવ્યું છે. સુવા રોગ, ત્યારે હવે તમારા ધ્યાનમાં ઉતરશે કે કાંઈ ખાસ રોગ નથી પણ કેટલીક વ્યાધિઓનો સમૂહ છે. આ વ્યાધિમાં મુખ્યત્વે કરીને ગર્ભાશયની કાંઈ વ્યાધી હોય છે અગર ગર્ભાશયની સાથે જે મર્મસ્થાનો વિશેષ સંબંધ રાખે છે તે મર્મસ્થાનની કાંઈક વ્યાધિ હોય છે. આ શિવાય પણ તેનો ગમે તે વ્યાધિ થવા સંભવ છે ને

તેથી રજોદર્શન પણ અનિયમિત થઈ ગયેલું હોય છે.

ઉપાય -- ચિકિત્સાના ક્રમ પણ આ ચિન્હોના ભેદ ઉપર આધાર રાખે છે આ ઠેકાણે આપણો મુખ્ય હેતુ તો ત્રિમાસ બેદ ને માટે પ્રથમ તપાસ કરવાનો છે. ઋતુની જે વ્યાધિ જણાય અંતર ગર્ભાશયનો જે કાંઈ વ્યાધિ જણાય તેના ઉપાય કરવા. ગર્ભાશયમાં દવા લગાડવાની જરૂર જણાય તો તે લગાડવી અને પ્રદર્શન માટે સ્તંભન દવાઓની પીચકારી આપવી ઋતુનો જે વ્યાધિ જણાય તેનું યોગ્ય કારણ તપાસવાથી પણ ગર્ભાશયનો કયો વ્યાધિ છે તેની ખાત્રી થશે ને તે પ્રમાણે ઉપાય કરવા. ગર્ભાશયના વ્યાધિના ઉપાય ની સાથે સ્ત્રીના શરીરમાં જે વાતજન્ય ચિન્હ જણાય તેના ઉપાય કરવાની જરૂર છે. વાતજન્ય ચિન્હ સુવાવડ પછી દેખાવાં એટલાં બધાં સાધારણ છે કે આપણા દેશમાં દરેક સુવાવડી સ્ત્રીને કાટલું ખવડાવવાનો ચાલ પડી ગયો છે. કાટલાંમાં ઉંચું અને વાતહર દવાઓ મેળવવામાં આવે છે ને તે સુવાવડી સ્ત્રીને બહુજ માફક આવે છે. સારાં કાટલાંમાં નીચે પ્રમાણે ચીજો મેળવવામાં આવે છે.

૧. ગુંદ, ૨. સુંડ, ૩. ટોપર, ૪. સુવા, ૫. અજમો. ૬. વરીઆગી, ૭. જયફળ, ૮. એન્તી, ૯. અગદણ, ૧૦. વેકરીઓ. ૧૧. ગોખર, ૧૨. ગુલામનાં ડુલ, ૧૩. આંસદ ૧૪. તજ, ૧૫. તમાકુજ, ૧૬. લવીંગ, ૧૭. ચીમડ, ૧૮. મેથી, આ બધી ચીજો ને ખાંડી ચાળીને રાખવી. બાદ ઘડનો લોટ, ગોળ અને ઘીનો પાક કરવો ને પાકના વજનથી એકે ભાગે કાટલાનું ચૂર્ણ નાખવું. તે બધું બરાબર મેળવી તેમાં ખસખસ નાંખી દસ તોલાના લાડુ વાળવા. આમાંથી એક લાડુ દરરોજ સવારે ખાવો.

સ્ત્રીનું બાલી જવું.

જ્યારે સ્ત્રી જડી થઈ જાય છે ને તેનો ઠીપશ્ચાત્ ભાગ સામાન્ય રીતે ગણાઈ શકે પામે છે. ત્યારે તે બાલી ગઈ એમ કહેવાય છે. શુદ્ધ વાંઝણી સ્ત્રીઓ વિશેષ બાલી ગયેલ હોય છે. તેમજ અનાર્તવ વાળી સ્ત્રીઓ બાલી જાય છે. શરીરને જે યોગ્ય શ્રમ મળે તો જોઈએ તે નહિં મળવાથી તેમજ પ્રસૂતીવાળી સ્ત્રીને પ્રસૂત થતી વખતે તથા છોકરાંઓને ધવરાવી ઉછેરતાં જ પોતાના શરીરના માંસ નો કેટલેક દરજ્જો ભોગ આપવો પડે છે તેથી કરીને તે બાલી જઈ શકતી નથી; કારણકે તેના શરીરને નિરંતર ધસારો લાગવા સંભવ

છે. નસોરથી સ્ત્રીને સુવાવાડની કે છોકરાં ધવડાવવાની પીડા પડતી નથી ને તેથી તેનું શરીર હમેશાં વૃદ્ધિ પામતુંજ જાય છે. જેનું પ-રિશ્રામ પાંચ સાત વર્ષમાં બાકી ગયાનુંજ આવે છે. વળી વાંઝણી સ્ત્રીમાં ધણે ભાગે અનાર્તવ હોય છે; એટલે કે તેને ઋતુઆવ થોડો જણાય છે. ને તેથી તેનું ગર્ભાશય યોગ્ય રીતે જોષ્ટ્રએ તેટલું સાદુ થઈ શકતું નથી, તેને પુરું લોહી પડતું નથી ને ગર્ભાશય તથા ગર્ભ અંડના ભાગમાં વિશેષ લોહીનો જમાવ ભયો રહે છે. ને તેથી લોહી વધતું જાય છે. ને સ્ત્રી બાકી જાય છે. સાધારણ નિયમ એ-વોછે કે વાંઝણી અથવા નષ્ટ ગર્ભિતવ્યતા વાળી સ્ત્રી બાકી જાય છે. અને બાકી ગયેલ સ્ત્રી વાંઝણી નીવડવા વધારે સંભવ છે. વાંઝણી તો ખીજા ધણા કારણોને લઈને થાય છે પણ રજોદર્શન કમી હોવાને લીધેજ સ્ત્રી વાંઝણી હોય તોજ સ્ત્રી બાકી જાય છે. જે સ્ત્રીને અત્યાર્તવ હોયને ગર્ભ નરહેતો ન હોય તે સ્ત્રી કદી બાકી જતી નથી.

રજોદર્શનની ન્યૂનતા એ બાકી જવાનું સહુથી મોટું કારણ છે ગરીબ અને મહેનતુ સ્ત્રી કરતાં શ્રીમંતની સ્ત્રીઓ તેમજ ઉદ્યોગી અને નિયમપર વર્તવા વાળી સ્ત્રીઓના કરતાં બેઠાડુ પ્રકૃતિની મોજીલી અને દિવસે સુવાવાળી સ્ત્રીઓ વિશેષ બાકી જાય છે. બાકી ગએલ સ્ત્રી જેમ જાડી લાગે છે તેમ ખરી મજબૂત સ્ત્રીઓ પણ તેવીજ રીતે જાડી દેખાય છે ત્યારે હવે સ્ત્રી ખરેખરી મજબૂત છે કે તે બાકી ગએલ છે તે નીચેની બાબતો પર ધ્યાન રાખવાથી જણાશે.

બાકી ગએલ સ્ત્રીનું સ્વરૂપ:— ૧. સ્ત્રી શરીરે જાડી હોય છે પણ પ્રમાણમાં પેટ અને કમી પશ્ચાત્ ભાગ વધારે જાડા હોય છે. ચક્રેસના અને હાથ પગના ભાગ ઓછા જાડા હોય છે. ૨. શરીર કમ તાકાત રહે છે. ને તે કામ કરતાં હાંફે છે. ૩. રજો દર્શન ઓછું દેખાય છે ને નષ્ટ ગર્ભિતવ્યતા કે શુદ્ધ વાંઝણી હોય છે. ૪. શરીર-માં કેવળ ચરખીની વૃદ્ધિ હોય છે. ૫. શરીર પોચું લોચા જેવું લાગે છે. ૬. નાડી કમ કૌવત અને મંદ હોય છે. ૭. અમુક ભાગમાં સોજો (જડું થવું) ચડ ઉતર થાય છે. પેટમાં કાંઈ દરદ હોય છે. અજીર્ણનાં ચિન્હ મળે છે અને માથામાં ફેર આવ્યા વિગેરેનું જાહેર કરે છે.

બાળ જન્મ

બાળક જ્યારે જન્મે ત્યારે જાત કર્મ સંસ્કાર કરે, એટલે બાળકનું નાળ છેદન પ્રસૂતા પતિ કરે. અથવા જાળ ખીજા સુત્રડ સ્ત્રી

હોય તો તે કરે; પ્રથમ નાળને કામળ સૂતથી બાંધીને બાળકના શરીરના સંયોગથી ચાર આંગળ છોડીને ઉપરથી ધણી તીક્ષ્ણ ચ-
અથી કાપે, પણ શરીરમાંથી રૂધિર ન નિકળવા પામે, તે વાત ધ્યાનમાં
રાખવી. જણાવવા વાળી સ્ત્રીએ ગળથુત્રી દીધા પ્રહેલાં નિચેનો હકી-
કત ઉપર ધ્યાન આપવું જોઈએ.

બાળકનું તમામ બદન હાથથી સારી પેઠે સાફ કરે જો આમ
નહીં કરે તો યુવાનીમાં ફેવાડાં વધારે થશે મસ્તકના આગળના ભા-
ગને ચુડી ઉતાર ન કરવું અને પાછલ્યા ભાગને દબાવવું નહીં
કોઈ દેશમાં પાછલ્યો ભાગ દબાવવાની રીતે છે પણ આ ક્રિયાની
બુદ્ધિનો ખરો પ્રભાવ ખીલતો નથી-મગજ ક્ષીણ થઈ જાય છે માટે
તેમ નહીં કરવું. ગળુ વગેરે ઢારને યુક્તિથી સાફ કરે, તેમ બીજા
અંગ પણ રૂપાળાં દેખાય એવી રીતે કરે આ કામમાં ચાલાકો-ઉ-
તાવળ-હુશીયારી અને ધૈર્ય યથા ઘટિત રાખવી જોઈએ પછી સો-
નાની સળીવડે ધી અને મધ મેળવીને તે બાળકને ચટાડવું ગળથુત્રી
આપવી, ત્યાર બાદ જનનીના સ્તનનું થોડુંક દુધ વાસણમાં કાઢી
નાંખ્યાં પછી ૩૦-૩૫ કલાકે બાળકને સ્તનની ઠીટડી મોંમાં આપવી,
તે વગર નહીં પશ્ચાત્ત તે મકાનને તુરત સાફ કરવું. તે પછી પિતા
અથવા જે ઘરમાં સમજી પુરૂષ હોય તે સ્નાન કરી ધી વગેરે સા-
મગ્રી અને પાત્રશ વગરે લાકડાં લઈ ધુમાડા વગરની અગ્નિમાં તે
મકાનમાં હવન કરે. અથવા બીજા મકાનનાં હવન કરે. તે વખતે
પ્રસૂતાને પવન ન લાગે એવી રીતે ત્યાં રાખવી. ગ્રહસ્થ હોય તો
વૈદિક વિધિ પ્રમાણે હવન કરે, અને ગરીબ હોય તો શક્તિ અનુ-
સાર ધી, ઘુપ લોખાન, કપૂર, સાકર, ગજો વગેરે મેળવીને પરમેશ્વરનું
નામ લઈને હવન કરે, આ દશ દિવસમાં પ્રસૂતાને ગરમ પાણીથી
સ્નાન. કરાવવું જોઈએ. પ્રસૂતાના શરીરને અનુકુળ પડે તેવે વખ-
તે સ્નાન કરાવવું મતઝગ જોશીના મૂર્છાપર નહીં તણુતાં વૈદક
રીતે વર્તવું.

દશમે દિવસે પ્રસૂતાને વળી પણ જો શરદી વગેરે ન હોય
તો સ્નાન કરાવવું. બીજા સ્નાન એટલે દશ દિવસ સુધી સુતક પા-
ળવું જ્યારે બીજું સ્નાન દશ દિવસનું થઈ જાય ત્યાર. પછી બારમે
દિવસે પ્રતીત રહે એવા પ્રયોજનથી નીચે પ્રમાણે કરવું.

સ્વચ્છાતિ વાળા તથા સંબંધી વર્ગને બોલાવીને બાળકનું નામ
મુકરર કરવું અને જન્મનો સમય તથા નામ લખી રાખવાં આ

સંસ્કારને "નામકરણ સંસ્કાર" કહે છે. હળનાદિ ક્રિયા કરવાની શ્રદ્ધા હોય તો સંસ્કાર વિધિ યથાનુસાર કરવી. આ કરવાથી લૌકિક કેટલીક જગડા નાશ પામે છે. ધરમાંથી મત્તા પડેલી નીકળે પણ બાળકને ચાર માસ પછી ધરમાંથી બહાર કઢાડવું. ગરીબને પણ આપત્તિકાળ ન હોય તો આ વાત ધ્યાનમાં લેવી.

છ માસ વીત્યા પછી બાળકને અન્ન યા દૂધ ચોખ્ખા ચટાડવા ના અભ્યાસનો આરંભ કરવો, પરંતુ તે પહેલાં ન કરવો. બાળકને દૂધ પીરાવવા માટે તેની મા તરફથી છેક ખોઠ પડે તો બકરીનું દૂધ રૂના પુગડાથી પીરાવવું, અને જો મકસ્થ હોય તો નિરોગી બાળક વાળી ખીજી જાવું (ધાવું) દૂધ પીરાવવું, પરંતુ જન્મથી દશ દિવસ સુધી તે પોતાની માતાનું દૂધ જ બાળકને પીરાવવું યોગ્ય છે, તેમાં પણ જો જન્મની અધિક રોગિષ્ટ હોય, અથવા દૂધ ન નીકળે તોજ ધાવું કે બકરીનું પીરાવવું; અને દશ દિવસ પછી ખીજી બકરીનું કે ધાવું પીરાવવું, તે ધાવ નીચેના વિષયમાં લખેલા લક્ષણ વાળી હોય તો સારું.

ધાવ કેવી રાખવી.

છોકરાને માટે ધાવને લાવવાનો પ્રસંગ આવે ત્યારે પોતાની જાતિની, તરણ વયની, શાંત સ્વભાવની, રોગરહિત, સંપૂર્ણ અંગોવાળી, કુટેવ વિનાની, દેખાવડી કીર્તિ મેળવેલી, પોતાના દેશમાં જન્મેલી, ઉત્તમ સ્વભાવની, ઉત્તમ કર્મો કરનારી, સારા કુળમાં જન્મેલી, વહાણ વધારનારી, જેનાં છોકરાંઉ આરોગ્ય કરતાં હોય તથા જીવતાં હોય તેવી, જેને પુત્રની પ્રજા થતી હોય તેવી. પુરુષના ધાવણ વાળી, સાવધાન રહેનારી, ઉંઘણાશી ન હોય તેવી, અપવિત્ર જગ્યામાં નિંદ્રા નહીં કરનારી, બ્રહ્મ આચાર વાળી ન હોય તેવી, ક્ષાયદા કાગ્ક ઉપચારો જાણનારી, સ્વચ્છ રહેનારી, અસ્વચ્છતા તરફ તિરકાર ધરાવનારી તથા સ્વચ્છ ધાવણ વાળી ધાવણની પરીક્ષા કરીને રાખવી. તેવી ન મળે તો બકરીનું દૂધ પાવું અને જ્યાં ચરક શરીર અ, ટ સુંધી માતાનું દુધ મળે ત્યાં સુંધી અન્યથા નજ પાવું.

જ્યાં સુંધી બાળક ધાવું હોય ત્યાં સુંધી પુરૂષે સ્ત્રીનો સંસર્ગ ન કરવો, તે પછી પણ બન્ને પ્રસન્ન અને તંદુરસ્ત હોય ત્યારેજ સંસર્ગ કરવો. જ્યાં સુંધી બને ત્યાં સુંધી પ્રસૂતીના શરીરમાંથી દૂધ થોડું ખરચાય એવો ઉપાય લેવો જોઈએ. એટલે બાળકને ખીજું દુધ વધારે દેવું અને અન્ન વગેરે કોમળ યોગ્ય વસ્તુ વધારે ખવરાવવા.

વધી. બાળકને રોગાદિ કારણો વિના ત્રણ વર્ષની ઉંમર પહેલાં વાળ ન ઉતરાવવા જોઈએ; વાળ ઉતરાવવાના સંસ્કારને ચૌગ કર્મ કહે છે.

ખાલ પાલન તથા રક્ષણ.

બાળકને અને ત્યાં સુધી સાથ અને સ્વચ્છ રાખવું તેમ તેનાં વસ્ત્ર બદલતાં રહેવું. બાળકના તાળવા ઉપર માખણ લગાડતાં રહેવું. સ્નાન કરાવતી વખત તેની ઉપરથી ઇન્દ્રને ઉઘાડીને ડુંકારવી. પણ તે પછી તેને અડવું નહીં અને બાળકને પણ ત્યાં હાથ અડાડવાનો સ્વભાવ ન પડવા દેવો. બાળક હુશીઆર થાય ત્યાં સુધી આ બાળકનું ઘણું ધ્યાન રાખવું. છ માસથી ઉપરના બાળકને સોડમાં વધારે વખત ન રાખવું. પારણામાં બેસાડવું. સુવાડવું. વખતપર ઘોડીઆમાં સુવાડવું. તેને ઉઘવા સારી પેઠે દેવું. જ્યારે ઉભુ થવાને બાળક યોગ્ય થાય ત્યારે તેને ચાલણુ ગાડીને આધારે ચલાવવું; જો આમ નહીં કરો તો બાળક સુસ્ત થશે તે તમને પરતાશે. બાળક રૂદ્ધન કરે નહીં એવો ઉપાય લેવો. દાંત નીકળવા માંડે ત્યારે પહેલાંથીજ પેલાં ઉપર લગાડવાની દવાઓ ચોપડી તો તેથી થોડી વેદનાએ દાંત નીકળશે પણ ઝાડો નખાવવો; મ્હલ વૂગેરેમાં ન લાગવું. બાળકને બોલાવવામાં કોશીય રાખવી તેની સાથે શુદ્ધ ઉચ્ચારણથી તેને વારંવાર બોલાવવું. જ્યારે બાળક બોલવા લાગે અને ચાલવા માંડે ત્યારે સ્વર વ્યંજન (અ, આ, ક, ખ, ઇત્યાદિ) અક્ષરનાં રમકડાં મળે છે તે લખ તેની સાથે રમાડવું, તો તે બાળક અક્ષર ઓગળવા અને બોલવા શીખશે આ અભ્યાસ પાંચ વર્ષમાં સારી પેઠે થઈ શકે છે. વળી ઘરની સફેત બીંત ઉપર અક્ષર મોટી કલ્પમથી લખવા કે પણ ઓળખે, ઇત્યાદિ ઉપયોગ કરવા બાળકને ખોરાક-તાજે, સ્વદિષ્ટ, હલ્લકો થોડો, ઉતો, માફક આવે એવા અને પૌષ્ટિક આપવો. તે સાથે નિત્ય બકરી કે ગાયનું ચોખું દૂધ પાતાં રહેવું. અનાજમાં થોડું મીઠું નાખવું, દૂધમાં થોડું ગળપણ નાખવું. બાળક થોડું મોટું થાય ત્યારે જરા શાક, બાજી ખાતાં શીખવવું. જરા મેશુમ, મેવો, મીઠાઈ માફક સર આપવાં કાચા ફળ, રાખ, માટી આદી ખરાબ પદાર્થો ખાવા દેવો નહીં. ખોરાક એકને એક જાતનો નહિ આપતાં જુદો જુદો આપવો જે ખોરાકનો બાળકને અભાવ હોય તે ખાવાને આમ્રક ન કરવો. ઘણું કરી દિવસમાં ત્રણ કે ચાર વખત ખાવા આપવું અને હવા ખુલી તેમ સ્વચ્છ મળે તેમ કરવું. બાળકને ઉઘાડવાની વધારે જરૂર છે કેમકે તેથી શરીર પુષ્ટ અને તંદુરસ્ત થાય છે. તેમ કસ-સ્ત પણ કરાવવી તેથી તેનું લોહી નસોમાં ફરે છે.

શીતળા કઢાવો ત્યારે જ્યાં સુધી જતી શકે ત્યાં સુધી એવો વિચાર રાખવો કે શીતળાનો એપ નીચ મનુષ્યનો ન હોય શીતળાના વખતમાં બાળકનાં વસ્ત્ર વારંવાર બદલાવવાં મેલાં ન રાખવા અને દવાઓ પણ ઠંડીજ કરવી. તથા રાખ વીગેરે દાગવી. તેને મેલાં મકાનમાં ન રાખવું. શીતળામાં તેની માતા રજસ્વલા હોય તો બનતાં સુધી તેની પાસે ન રહેવું જોઈએ. જ્યારે બાળક કાંઈ પણ ખીમાર થાય ત્યારે તેનો વૈદ્ય પાસે ઉપાય કરાવવો, વેહેમના ઉપાય ના ભરોસામાં રહીને તેનું જીવીત ન બગાડવું. બાળકને સર્વ કરતાં માતા એ નિત્યનો સહવાસી અને મુખ્ય છે. પરમેશ્વરે માતાને પોતાનો પ્રતિનિધિ તરીકે મોકલી છે. તેના પરજ બાળકના પાલન પોષણ અને સારા નરસા ભવિષ્યનો આધાર છે. તેજ તેનું પરમ ધન છે અને તેજ તેનો અસરકારક મુખ્ય શિક્ષક અને ગુરુ છે. બાળકને માતા તરફથી જેવી કેળવણી અને દયાંત મળે છે, તેવું તે અંતે થાય છે. એક ઉત્તમ માતા સૌ શિક્ષકની બરોબરી છે. ઘરમાં તે સઘળા હૃદયને ખેંચનાર લોહચુંબક છે અને સઘળાની આંખ દોરાવનાર ધ્રુવનો તારો છે. તેમ સર્વ કરતાં માતા ગુરુતામાં મુખ્ય છે. બાળકને માતા જેવું શિક્ષણ આપે છે, તેવું તે થાય છે, તથા ધરમાં જેવું દેખે છે તેવું શિખે છે. તેની પ્રકૃતિની ધારી ત્યાંજ બંધાય છે. તે મોંત પણ આવતાં સુધી પણ ગટતી નથી, તેમ મરણ પર્યંત એવીને એવી ટકી રહે છે. જેટલો માતાથી સંતાનને ઉપદેશ થાય છે તેથી કમ તેના પિતાથી અને તેથી કમ તેના ગુરુ યા આચાર્યથી થાય છે, આ પ્રસંગે અભિપ્રાય એ છે કે માતા પિતાનું પઢાવેલું સંતાન ગુરુની શિક્ષા મેળવવા યોગ્ય થઈ શકે છે નહિતો ગુરુ ગમે તેટલો ઉપાય લે, પરંતુ તે મૂઢજ રહે છે. આવી રીતે બાળકને શિક્ષા આપતાં રહેવું. માતા પિતા અને ગુરુ ઉપર તેને સુધારવાની દ્રશ્ય યાને તેનો ધર્મ છે, આમ સમજીને સદૈવ પ્રયત્નવંત રહેવું કારણ કે, -શાર્દૂલ વિકીડિત છંદ

માતા વેરણુ તે ગણો સુત તણી, તે તાત શત્રુ સમો, —
જેણે પુત્ર ન પ્રેમથી શિખવિયો, રૂડો ગુમાવ્યો સમો;
દીપ પંડિત ટાળીમાં ન પઠિ તે, કેમે કયો બાપડો, —
રૂડા હંસ સમૂહમાં ન દીપતો, જેવી રીતે દાગડો.

તેટલા માટે મા બાપને ઘટે છે કે, તન, મન, અને ધનથી સંતાનને ઉત્તમ શિક્ષા યુક્ત શોભિત કરવાં.

નહાના બાળકના રોગો.

બાળકને પેહેલે મહિને એક રતિમાર આપધ મધ, ધાવણ, સાકર કે ધીમાં અવલેહ જવું કરીને દેવું. તે પાંચ વર્ષ લગી રતિમાર વધતાં જવું જે જે રોગોને માટે જે જે આપધો કહેલાં છે તે તે રોગોમાં તે તે આપધોના કદકનો લેપ માતાના રતનો ઉપર કરીને બાલકને ધરાવવો. બાળકને લંધન કરાવવું હોય તો તેની માતાને હલકુ ભોજન કરાવવું.

બાળકનું ગળું પડે તેનો ઉપાય—સાવર સીંગડું ગાયના દુધમાં ધસી ચોપડવું. અતી વિશની કળી મધમાં ચટાડવી. ઉગરાનું છીર માથે ચોપડવું.

બાળકને ઝાડો તથા તાવના ઉપાય—મોઘ, પીપર, અતિવિષ અને કાકડાશીંગીનું ચૂર્ણ મધમાં નાખી ચટાડવું અતુર્ભિદ્રકા કહેછે.

હલદર, દેવદાર, દારૂહલદર, ઉભી ભોરીંગણ, ગજપીપર નાનો સમેરવો, અને સૂવાનું ચૂર્ણ મધ અને ધીમાં ચટાડવાથી બાળકોની ઝહણી વાતરોગો, કમળો, જવર, અતિસાર તથા પાંડુરોગ વગેરે સર્વ રોગો મટી જાય છે અને જઠરાગ્નિ પ્રદિપ્ત કરે છે.

મોઘ, અતિવિષ, અરકુસો, પીપર, અને કાકડાશીંગીનો રસ મધ નાખીને ચટાડવાથી બાળકોની પાંચે પ્રકારની ઉધરસો મટી જાય છે.

ધાણા તથા સાકરને વાટીને ચોખ્ખાના ઘોણમાં પાવાથી બાળકોની ઉધરસ તથા શ્વાસ મટી જાય છે.

કડુનું ચૂર્ણ મધમાં ચટાડવાથી બાળકની હેડકી તથા લાંબા કાળની ઉઝટી પણ તુરત શમે છે.

આંખાની ગોટલી, ચોખ્ખાની ધાણી, અને સિંધવનું ચૂર્ણ મધમાં ચટાડવાથી બાળકની દુધની ઉઝટી મટી જાય છે. તેમજ ઉગ્રી ભોરીંગણીનાં ફળનો રસ, પીપર, પીપરી મૂળ, ચવક, ચિત્રક, અને સુંઠને મેળવીને ચટાડવાથી પણ દુધની ઉઝટી મટી જાય છે.

પીપર, સૂંઠ, ઝીણી એળચી, અને સૈંધવનો ઉત્તમ અવલેહ ચટાડવાથી બાળકનો મુત્રાધાત મટે છે.

ઉપલસરી, તલ, લોદર, અને જેઠી મધના કવાચથી નિત્ય મુખ સાફ કરવામાં આવે તો મુખને આવ મટી જાય છે.

પીપળાની છાલ, તથા પાદડાંને વાટી મધમાં કાઢવી મુખમાં લેપ કરવાથી મુખપાક મટી જાય છે.

ત્રિશુભ તથા પિપરનું ચૂર્ણ લી તથા મધમાં ચટાડવાથી રડ્યા કરના બાળકને શુષ્પ થાય છે.

દાંત આવવાના રોગોના ઉપાયો—ધાવડીના ડુધ અને પીપરનું ચૂર્ણ મધમાં કાલવીને તેથી અથવા મધ સહિત આમળાના રસથી દાંતનાં પેઢાં ધસવાં.

છોકરાનું પાલન કરવાની માવતરની ફરજ.

પ્રેમની પહેલી દુનિયાં લગ્ન છે, બીજી દુનિયાં છોકરાનું મોં જોવું છે. ઘણાંક સ્વાર્થી મનુષ્યોને આ ઉપાયથી પરમેશ્વર નિઃસ્વાર્થી કરે છે. છોકરાં આપણને પગાર આપતા નથી. તોપણ નોકરની પેઠે કામ કરીને મરી જઈએ છીએ, આપણી હજારો પ્રકારની આ-ધી ઉપર તેઓની નજર નથી, ઉલટું તેઓથી થોડું પણ કષ્ટ સહન થઈ શકતું નથી. કેવી અજ્ઞાનેશ્વરી જેવી ગુલામગીરી, શા વાસ્તે આ ગુલામગીરી કરીએ છીએ ? છોકરાં જ્યારે આપણા ઘરમાં રમતાં ફરે છે ત્યારે જણાય છે કે આપણે અને આપણું જે કંઈ છે તે સઘળું છોકરાંને જ માટે છે. પહેલાં તેઓનાં સુખ અને સગવડની જગ્યા રાખ્યા પછી આપણાં સુખ અને સગવડનું સ્થળ રાખવામાં આવે છે.

બાળકોનું રક્ષણ અને પાળવાનો જોજો માના ઉપર છે; તે જોજો ઇશ્વર તરફથી જ છે. એ કારણથી ઇશ્વરે એ જોજો ઉપાડવાને માટે યોગ્ય વસ્તુ પાણી આપી છે. એ વસ્તુ નિઃસ્વાર્થપ્રેમ છે. જે માની અશક્તિને લીધે છોકરાંને પાળવાનો જોજો બીજાને આપવામાં આવે, તો છોકરાં કદિપણ સારીપેઠે પળાઈ શકતાં નથી. જ્યાં તેમાંનું સ્તનપાન અને માનો સ્નેહ નથી, ત્યાં કેવી રીતે તેનો યત્ન થઈ શકે ? સ્વાર્થી દાસ દાસી જેઓનો ફક્ત પૈસાનો સંબંધ છે, તેમના મનમાં મારો દીકરો માંદો થયો એવો ધકો લાગશે ? તેનું પ્રજ્ઞા મોં જોઈને શું તેઓના જીવમાં તેટલું સુખ થશે ? એ વાસ્તે એક બાળક પોતાની રક્ષા પોતે કરવા સમર્થ થાય તે પહેલાં ઘરમાં બીજાં છોકરાંનો જન્મ થવો નહિ જોઈએ. ધાર્મિક માબાપે છોકરાંના કલ્યાણને માટે પોતે સર્વદા શાસનમાં રહેવું. આત્મસંયમમાં આપણે જેટલા રહીશું, તેટલા ઇશ્વર ઇચ્છાનુસાર કામ કરી શકીશું. દુનીયામાં કેવી અધર્મની હાલત થઈ છે. ઘણીક મા છોકરાંને પાળવાનો જોજો સામાન્ય મૂર્ખ દાસ દાસીઓના ઉપર સોંપીને પોતે વિ-

છોકરાનું ખાલન કરવાની માવતરની ફરજ. (૨૧૭)

ગ્રામ સુખ અનુભવે છે. રાતે ઉંઘમાં હરકત આપવા ધમ્મી નથી. બાળક રડીને પોતાના કામમાં કંટાળો ન આપે એટલા સાફ તેને અફીણની કાંકરી અથવા અફીણના ભેગવાળાં આળા ગોળાઓ આપવામાં આવે છે, તેથી તે આખો દહાડો કે રાત ઘેનમાં પડ્યું રહે છે. અને તેથી તેનું શરીર બળવાન થતું નથી. આગળ જતાં કોઈ વખત તે અલુસમજણું બાળક માતાની ગેરહાજરીમાં ડાબડીમાંનું અફીણ ખાધ જાય છે. તો મહા ત્રાસદાયક બનાવ બને છે. છોકરાંને એવીરીતે ઘણા દિવસ સુધી પાળવું પડતું નથી. થોડી મુદતમાં બાળક મરી જાય છે. છોકરાં તેઓની તરફ વયની માને બોલ જવાં હોય છે, તેથી ઘણીક જગાપર બાળકો અકાળે મરી જવાથી માનો ખર્ચ બચે છે. અને તેથી દુઃખી થતી નથી. ઇશ્વરની ઇચ્છા વિરુદ્ધ બદોબસ્ત કર્યાથી કેવું મોડું પરિણામ ઉત્પન્ન થાય છે તે જુઓ. જ્યાંમા હમેશાં છોકરાંની દાઢ, રસોઈ, કરનારી અને દાસીનું કામ કરનારી ચાલી આવે છે. ત્યાં જગદીશ્વર કરેને તેઓનો બોલો હમેશાં રહે. જે કેળવણી અને સુધારાથી નાનાં બચ્ચાને પારકાના હાથમાં આપવાં પડે તે કેળવણી અને સુધારાને ચિહ્ન છે.

જે ઘરમાં ક્રોધવાળાં માખાપ છે તે ઘરમાં બાળકનું મન રમી શકતું નથી. જેમ માછલાં નહિ રમ્યાથી વધતાં નથી, તેમ બાળકનું મન નહિ રમ્યાથી વધતું નથી.

મા છોકરું એક બાળું ધાવીને રહું. હોય તેટલામાં તેને આંચકો મારી બીજા બાળુ વળગાડવામાં આવે છે. આથી તેની નખબી આંખ પ્રથમની બાળુ તરફ ખેંચાઈ રહે છે. જ્યેથી તે એક આંખે શાંતું ગઈ જાય છે. કેટલીએક વખત બાળકને કાંપમાં લઈ સૂરજના તાપમાં ચાલવાથી તેનું અસહ્ય તેજ બાળકની આંખોપર પડતાં તે આંખો ઘણીજ નખબી થાય છે. આમ ઘણી રીતે બાળકની મા છોકરાંને તરછેડે છે તેથી બાળકના શરીરમાં નુકસાન થવા સંભવ છે માટે માતાએ નાના બાળકને તેમ નહીં તરછેડતાં સારી રીતે માવજત રાખવી.

હરિગીત.

આમાં લખેલા નિયમ જો, સત્કારી સ્નેહ પાળશે,
તો ગર્ભ લગ્ન પોતા તાણું, રૂડી રિતે રક્ષણ મશે;
ગુણ રહિત શિશુ ધર અવતરે, તે દુઃખથી મરવું થવું,
સુખરૂપ છે માખાપને, નહિ દેખવું કે દાઢવું.

પ્રિયકર પ્રજા કુળતિલક છે, છે માતૃના યસની છાત્રી,
લિગતું નથી શું અન્ન ! જેવાં ક્ષેત્રમાંય વલ્લભ ખીદ

ખી એકલું જો શુદ્ધ છે, પણ ક્ષેત્ર શુદ્ધ કદિ નથી,
તો અન્ન ત્યાં પાકે નહિ, ખેડુત મરે મરને મચી. ૨

ખી ક્ષેત્ર ખત્તે શુદ્ધ જ્યાં, જ્યાં પ્રેમનું પોષણ હશે,
સન્તાન ત્યાં સુદૃઢ અને, ગુણ રૂપવાળા જન્મશે;
સુંદર પ્રજા સંસારનો, સણુગાર સમજો સર્વદા,
સંકેત એછે ધ્વિરી, સંશય નહિ પામે કદા. ૩

જ્યાં હોય ઉત્તમ બાળકો, ત્યાં હર્ષની શી છે મણા,
માખાપતું ધન એ ખરું, મુખ મ્હાન છે ખીજા તણા,
માટે સમજ રાખી ઉરે મોદક પ્રજા ઉપજાવજો,
આશીષ મારી એજ છે, શ્લીભૂત એમાં સૌ થજો. ૪

સ્ત્રીઓમાં પ્રાચીન અર્વાચીન તફાવતનાં કારણો.

આર્યદેશની સ્ત્રીઓની હાલત પ્રાચીન કાળમાં ઘણે દરજ્જે
શ્રેષ્ઠ હતી. જેની સુકીર્તિ આજે ચાંપાસ પ્રસરી રહી છે. તે કાળની
સ્ત્રીઓને પ્રથમ દરજ્જે સહયિદા અને તેમના ધર્મનું જ્ઞાન સંપૂર્ણ
રીતે મળતું હતું. તેથી તેઓ પોતાના પ્રાણનાથ પ્રત્યે, પુત્ર, પુત્રી
પ્રત્યે, સાસુ, સસરા, દિયેર, જેઠ વગેરે સગાં સ્નેહી પ્રત્યે શો ધર્મ
છે. તે જાણતી અને એ સર્વે પ્રત્યે સ્નેહ રાખતી. પોતાનાં કુટુંબ
દેખી હરખાતી પતિ તરફથી જેવાં વસ્ત્રાલંકાર મળતાં તેમાંજ સ-
ર્વદા મગ્ન રહેતી. સાસુની આજ્ઞા પાળી ગૃહકાર્ય કુશળપણે કરતી.
સ્ત્રી ધર્મના સઘળા નિયમો જાણતી, અને તે પ્રમાણે વર્તાવ રાખ-
તી બાળકોને કેળવવામાં નિત્યોપદેશ આર્યનીતિ ધર્મને માર્ગે ચડાવતી
અને મુહ વ્યવસ્થામાં કરકસરથી પોતાનો સઘળો વ્યવહાર કરી
જાણતી, ગૃહ રાજ્ય ચલાવવામાં પોતાના પતિને ઘણી સારી રીતે
મદદગાર થતી, પતિને આપત્તિને સમયે સહાયતા, ધીરજ, હીંમત,
દિલાસો અને ઉપયોગી સંચનાઓ આપવાને પણ ચૂકતી નહિ. પ-
તિને સુખે સુખી અને પતિને દુઃખે દુઃખી થતી. પતિ તરફથી તિ-
રસ્કાર થાય, વિયોગ થાય, તો પણ પતિપર તેવોને તેવોજ પ્રેમ
રાખી રહેતી. તે સમયની સ્ત્રીઓ પોતાના સ્વામિ સંગાતે મર્યાદા
અને નીતિસર સાર્વજનિક સમાજે વગેરેમાં ધર્મ નીતિના વિવાદમાં
મહાન પુરૂષોને પણ હરાવતી. તેમને ઓઝલમાં રહેવું પડતું નહોતું,
સરસ્વતી વિદ્યાની આદિમા અને લીલાવતી જેવી સ્ત્રીઓ ગણિત

જેવો સર્વોત્તમ ગ્રંથ રચ્યો છે. બહુક ઈશ્વરોએ કાળોનાં, અને
બીજા ઘણાં શાસ્ત્રમાંથી સંખ્યા બંધ ગ્રંથો રચેલા છે અને કેટલીક
મહાન ઈશ્વરોએ વેદ જેવા ગહન સર્વ માન્ય ગ્રંથોનાં ભાષ્યો રચ્યાં
છે. કાંતા, લક્ષ્મીનાથ, લાલબા, તારાબાઈ આદિ સંખ્યા બંધ ઈશ્વરો
એ પોતાના પતિના દુષ્મનોને હણી પોતાનું વીર પણું પ્રદર્શિત
કર્યું છે. એ પ્રસિદ્ધ આર્યાઓની વાત કોનાથી અજાણી છે ? કેટ-
લીક પોતાના પતિપ્રાણ રક્ષણાર્થે પોતાનાં જીવ આપેલા છે, અને
સંખ્યા બંધ સતીઓએ પોતાનું શીળ ભંગ ન થવા અસહ્ય દુઃખો
ભોગવ્યાં છે. આવી સદ્ગુણી સ્ત્રીઓનાં પરક્રમો આજે જગત્પટે છે.
પૂર્વકાળ કરતાં હાલના કાળમાં એ સધળું વીરિત જોવામાં આવે
છે. સદ્વિદ્યા સાથે અસ્ત પામી છે, નીતિ ધર્મ અને વ્યવહારિક
ખાતરનું જોઈએ તેવું શિક્ષણ મળતું નથી, તેથી સમયાનુસાર સ્ત્રી-
ઓ પોતાના ખરા ધર્મથી અજાન રહે છે. સ્વામી પ્રત્યે, પુત્ર પુત્રી
પ્રત્યે, સાસુ સસરા, જેઠ, દેર, જેઠાણી, દેરાણી આદિ સગાં સહોદર
પ્રત્યે શું ધર્મ છે ? એ કશું ન જાણતા કિસખજ રહે છે, એટલે
હાલ જ્યાં જોઈએ ત્યાં સાસુ વહુનો કબેસ, સગાં સહોદરમાં કુસંપ,
ખડપાડોસી સાથે કંકાશ, સ્વામીની સેવાને બદલે સંસ્કાર કરે છે.
પુત્ર પુત્રીને યોગ્ય રીતે કેળવણી આપી બણાવી વ્યવહારિક તેમજ
ધર્મ નીતિવાળા કરવાને બદલે ગમેતેમ વર્તવા દેછે. તેઓને સારી
સોખત લગાડવાને બદલે પોતેજ ખરાબ લક્ષણમાં દોરનાર થાય છે.
યોગ્ય રીતે ગૃહકાર્ય જાણતી નથી, કરકસરથી ઘર કેમ ચલાવવું તે
સમજતી નથી, ધર્મનીતિ પાળતી તેમજ ઇશ્વર ભક્તિ આદિ શુભ
કૃત્યોની પોતાની ફરજને લુલી, કેટલીક સ્ત્રીઓ પરાઈ કુથળી કરવામાં
બૃહરપતિના જેવી બુદ્ધિ ધરાવે છે. ઘણી સ્ત્રીઓ પર નિંદામાં પેહેલો
ભાગ લઈ પોતાનો અમૂલ્ય વખત ગાળે છે, કેટલીક સ્ત્રીઓ કંકાસ
કરવામાં કુશળ રહે છે. આવા અનેક પ્રકારના તત્ત્વજ્ઞતા પ્રાચીન
અને અર્ધાચીન સ્ત્રીઓમાં માલમ પડે છે. આમ થવાનું કારણ ત-
પાસીએ તો હાલમાં ઘણાક ધર્મો નવાં પ્રસર્યા, ઠેકાણે ઠેકાણે કુસંપ
વધ્યો, પરદેશી અને પર ધર્મી મનુષ્યોએ હજારો કર્યા, મુલકની
અનેક પ્રકારની સમૃદ્ધિ લુટાઈ ગઈ. જુલમીઓનું જોર વધ્યું. વિધાને
વિસારી મુકી તેમને ઉત્તેજન મળતું અટક્યું. ધર્મનીતિના ઉપદેશ
થતા અટક્યા, સારી સ્ત્રીઓની સંગતિ ગઈ, ધર્મનીતિની અજાન-
તાએ આગળ પગલું બંધું. તેથી સ્ત્રીઓ પોતાના ખરા ધર્મ કર્મને

મુક્તી ગઈ, ગૃહ લક્ષ્મીને બદલે લુટી થઈ, સાર્વજનિક સમાજમાં જવાને બદલે ઓઝલ પડે પડી અને સંસાર સમુદ્ર તરવાના ખરા સાથીને બદલે, ઘરમાં કામ કરનાર ગુલામડી થઈ. આવા સંખ્યા બંધ કારણોથી અર્વાચીન સત્તારીઓની નબળા સ્થિતિ થઈ છે.

હાલ ઇશ્વર કૃપાથી સરકારી અમલમાં ગામેગામ નિશાળોમાં વિધવિધ પ્રકારનું શિક્ષણ મળતાં સંખ્યા બંધ સ્ત્રીઓને યોગ્યસુ શિક્ષણ આપવામાં આવે છે તો પ્રાચીન કાળની સતીજનોના સુંચરિત્રાની અસલ છાપ તેમના કોમળ અંતઃકરણમાં પડશે અને સ્ત્રી ધર્મની પૂર્ણ ઉત્તતીથી અસંખ્ય સ્ત્રીઓ ઉત્તતિએ પહોંચશે.

સ્ત્રીધન કેને કેવું

સ્ત્રીધન છ જાતનું છે, લગ્નની વખતે પિત્રાદિએ આપેલી ભેટ પિતાના ઘરમાંથી સ્વામીના ઘરમાં જવાની વખતે આપેલું ધન, પ્રીતી પૂર્વક સ્વામીની તરફથી મળેલું ધન અને વખતને આંતરે પિતાથી મળેલું, માતાથી મળેલું તથા ભાઈએ આપેલું, એ સ્ત્રી ધન કહેવાય છે,

માના મરણ પછી સગા ભાઈઓ તથા સગી કુવારી બેહેનોએ માના ધનને સરખે ભાગે વેહેચી લેવું.

સ્વામીની હયાતીમાં સ્ત્રીનું મૃત્યું થાય તો લગ્નના પછી એ સ્ત્રી, મા આપ સ્વામી પિતાના કુળમાના કુળ તથા ભર્તૃકુળમાંથી જે ધન મેળવ્યું હોય અને સ્વામીએ સંતુષ્ટ થઈને જે આપ્યું હોય, તે બધુએ સ્ત્રીનાં છોકરાં મેળવે છે.

અનુસ્મૃતિ. અ. ૯. શ્લોક ૧૯૨

ધરધધા વાસ્તે ધરનાં સધળાંએ રણવું નેઈએ.

જો એક રોને ઝાઝાં ખાય તો તે ધર દરીદ્રી સમજવું. થોડી કમાઈ હોય તો તેવું ધર દુખી થાય અથવા નમુડીયું રહે એ દેખીતું છે. માટે આપણાં ઐરાંએ જેમ બને તેમ વખતની કરકસર કરી વખત બચાવી તેમની કંઈ પણ મહેનત કરી પતિની કમાણીમાં અને ઘર ખર્ચમાં મદદ કરવી. એ સ્ત્રીનો પરમ ધર્મ છે. સ્ત્રીએ પતિની ઘટ્ટી રીતે સોખતી થવું, એ તેમની મુખ્ય ફરજ છે, માટે તેણે વેંટીઆ પુણીનાં, શીવવા સાંધવાનાં, ભરતચિત્રોનાં ખાંડણાં દળણાંનાં, કે દહાડી દપાડીનાં. અને છાણુ લેવા જતા આદિનાં ઘણાં કામ કરે છે. પણ તે કરતાં આજ વધારે રણતર આવે ને ઘેર બેઠાં કરી શકાય એવાં હુન્નર કળાનાં કામો ઘણાં છે, ગુંથવું, હીર વીંટવું, વ-

લુલું, ગંઠું, ચિતરું, બાંધણી બાંધવી, રંગ પુરવા, રંગ બનાવવા, કંક, ગલાલ, માંડલા, અગરબત્તી, બનાવવી. કોતરું, કાતરું, ટાં પીઓ ભરવી શીવવી, મોજ ગણપટા, ઝભડાં, ચોળીઓ, સાંધ, છુટ, બાળકના નલીઆ, માટીનાં જાતજાતનાં રમકડાં બનાવવાં વિગેરે ઉપયોગી ધંધો કરી, નાનુંક બેરાંઓથી કે નબળાં બેરાંથી થાક એવાં હોય છે કે જોતાં જડી આવે છે, અને તે શિખે હાથ બેસી જાય છે. એથી જો ધરનું કોઈ માણસ નિસ બે આના રજો ને તે બચાવે એવો જોગ હોય તો મહીને ડાહ્યા રૂપીઆ અને ૩૦ વર્ષ ૧૫૦૦ થઈ જાય છે. આવો ઉપયોગી ધંધો કરી, ધરમાં બેઠાં બે પૈસા સારી પેટે કમાઈ શકાય છે. પણ એમ ન કરતાં પગ ઉપર પગ ચડાવી આગસુ બની બેસી રહેવું; કે ઉંઘ્યા કરવું એ દરિદ્રનું કામ છે. ધરમાં બેઠાં ધંધો કરવામાં ખોટ નથી. ખોટ તો ચોરી છીનાળીમાંજ છે, સુંદર સ્ત્રીઓએ નકામો વખત જરાપણ નહિ ગુમાવતા, ધરકાર્ય કરી નવરાસમાં બે પૈસા કાંઈ ધંધો કરી મેળવતા, યુરોપમાં પણ સ્ત્રીઓ ઘેર બેઠાં ઉપર જણાવેલાંમાંના કેટલાક કામો ધર આગળ કરી ધંધામાંથી બે પૈસા વધારે મળે છે. જે સ્ત્રી ધંધો કરી જાણતી નથી તે માંડ મજૂરી કરી ગુજરાન ચલાવી ન શકે દૈવ ઇચ્છાથી કદી તેનો પતિ મરી જાય તો ગરીબ સ્ત્રીને ગુજરાન ચલાવવાનો સવળો જોજો પોતાપર આવી પડે છે. હવે જો તે ઉપયોગી ધંધો કરી જાણતી હોય છે, તો સુખેથી આખર સહિત ધંધો કરી ગુજરાન ચલાવે છે; પણ જે કંઈ ધંધો કરી જાણતી નથી, તે ભવિષ્યમાં દુઃખી થાય છે અને ગંધામજૂરી કરી માંડ પેટ ભરે છે, કદી પેટનું પૂરું થતું નથી, તો દુખે કુકર્મ કરી છાંદગી ખરાબ કરે છે. જે ભવિષ્યનો વિચાર કરી અગાઉથી ધંધો શિખી હોય છે. તે શિયાળ સાચવી નીતિસર ધર્મ માર્ગ ધંધો કરી સંતોષથી પોતાના બાળબચાનું ગુજરાન ચલાવે છે. માટે સ્ત્રીએ ઉપયોગી ધરધંધો શિખીને પ્રથમથીજ પતિને મદદગાર થવું એ દરેક સદ્ગુણી સ્ત્રીઓને ઘટે છે.

પાક વિધિ (રસોઈ) કેમ બનાવવી.

રસોઈ કરતાં આવડવી એ સ્ત્રીઓનું સર્વોપરી કામ અને ચંતુરાઈ છે. સ્ત્રીએ રસોઈ જાતે કરવી એ ઉત્તમ છે. શરીર માટે અન્ન જળ એ બે વસ્તુઓ તે ચલાવનારી કળ છે. એ બે બિના શરીર ચાલી શકતું નથી. માટે શુદ્ધ અન્નને સ્વચ્છ જળ આપવું એ અવ-

સ્મૃતું છે. અન્નપાણીથી જેમ શરીર દીર્ઘાયુ થાય છે, તેમ તેની સ્થિતિ અવસ્થા રાખ્યાથી શરીર નાશ મામે છે. માટે એ સંબંધી ધણી સંભાળ રાખવી એ સ્ત્રીઓનું ખાસ કામ છે. માટે રસોઈ કરનાર તથા જમનાર બન્નેએ પદાર્થોના ગુણ દોષ જાણવાની જરૂર છે. તેમાં પ્રથમ રસોઈ કરનાર સ્ત્રીએ ઘર કુટુંબીઓની પ્રકૃતિ અને દરેક પદાર્થોના ગુણ દોષો જાણવાની પ્રથમ જરૂર છે. અનાજ ખરાબર વીણી, ખાંડી, ઝાટકી, સાફ કરી, પતિની કે કુટુંબીની પ્રકૃતિ અનુસાર ભાવતું ભોજન કરવા પ્રથમ રસોઈનો સઘળો સામાન રસોડામાં ગોઠવી રાખવો. કોઈ પણ ચીજ વારંવાર માગવી પડે નહિ એવી સંભાળ રાખવી. રાંધવાના પદાર્થોમાં કાંઈ ન પડે માટે ઢાંકી રાખવાં. રસોઈના સર્વ પદાર્થો પાક શાસ્ત્રના નિયમ પ્રમાણે પરિપક્વ ને સ્વાદીષ્ટ થએલા જણાય, ત્યારે તૈયાર થએલી રસોઈ કલઘવાળાં વાસણમાં ઢાંકી કે કસાઈ જાય નહીં, કસાઈ ગએલું ખાવાથી તંદુરસ્તી બગડે છે. અને સાફ કરી બરાબર પકવી ગરમાગરમ ખાવાથી શરીર આરોગ્ય થાય છે, પણ જેમ આગ્યું તેવું કાંકરા કસ્ત-રવાળું, જીડુ, મોડું દળી, ખાંડી જેવું તેવું પકવેલું અને ટાઢુ પડેલું ખાવાથી શરીર રોગી થાય છે, પાકશાસ્ત્રના નિયમ પ્રમાણે બનાવેલી રસોઈ ખાવાથી તંદુરસ્તી, બળ, બુદ્ધિ, અને આયુષ્યનો વધારો થાય છે, માટે તે સઘળું સંભાળતું કામ સ્ત્રીઓનું છે.

પાક સંસ્કાર (વૈશ્વદેવ) દેવયજ્ઞ. .

નિત્ય રસોઈ થયા પછી ગૃહસ્થોને ઘેર (વૈશ્વદેવ) થવો જોઈએ, કારણ કે પ્રત્યેક ગૃહસ્થના ઘરમાં પાંચ હિસાનાં સ્થાન રહેલાં છે. જેવાં કે ચૂલો, ઘંટી, સાવરણી, ખાંડણીઓ, તથા સાંભેલું અને પાણીનું માટલું, આટલાંનો ઘર કામમાં ઉપયોગ કરવાથી ગૃહસ્થ પાપવડે બંધાય છે. વૈશ્વદેવ કર્યા વિના જમવાથી તે કેવળ પાપનું ભોજન કરે છે, માટે એ વૈશ્વદેવનો હોમ કરતાં અવશેષ રહેલું અન્ન શ્રી યજ્ઞનારાયણની પ્રસાદીરૂપ હોવાથી સત્પુરુષોને જમવાને યોગ્ય ગણેલું છે. માટે રસોઈ થયા પછી સઘવા કે વિઘવા સ્ત્રીએ, પોતાના ઘરમાં વૈશ્વદેવ કરનાર કોઈ પુરુષ હોય તો તેની પાસે વૈશ્વદેવ કરાવવો; ને જો પુરુષ વર્ગમાં કોઈ પણ વૈશ્વદેવ કરનાર ન હોય તો નીચે બતાવ્યા પ્રમાણે પોતાની મેજે કરવો:—

જે અગ્નિથી રસોઈ થઈ હોય તે અગ્નિને કુંડમાં કે બીજા

પાત્રમાં લઈ, તેમાં પાંચ મત્રો ભણી, ધીવાળા જાતની કે એકલા ધીની પાંચવાર આહુતિઓ આપવી.

અમ્રયે નમઃ વામણે નમઃ સૂર્યાય નમઃ

મજાપતયે નમઃ અમ્રયે સિવશ્ચક્રતે નમઃ

ૐ પ્રમાણે અગ્નિમાં હોમ કરી, ધરના દેવને નૈવેદ્ય ધરાવવું, તે પછી ગૌઆસ, શ્વાનઆસ, વાયસખલિ કાઢીને ભોજન સમયે આવેલા અતિથીને ભોજન કરાવવું. મનુસ્મૃતિ-અ. ૩-૬૮.

પિરસણ અને ભોજન વિધિ.

ભોજનશાળા પાસે અથવા જ્યાં જમવા બેસવાનું હોય ત્યાં પ્રથમ લિંપી પાટલા ગોઠવી જમનારના જમણા હાથ ભણી જલ-પાત્ર મુકી ભોજન પાત્રો મુકવાં ભોજન પાત્રમાં શાક, ભજીયાં, અથાણું, ચટણી, રાયતાં, અને કઠોર આદિ વ્યંજન પદાર્થો જમનારના જમણા હાથ ભણી મૂકવા; પુરી, રોટલી, લાડુ, સીરો, કંસાર, અને પકવાન આદિ ભક્ત્ય-ભોજ્ય પદાર્થો ડાબી પાસ મુકવા; અને ભાત આદિ અન્ન પાત્રની મધ્યે મુકવાં, તથા દાળ, કઢી, દુધપાક અને ઘી આદિ પાત્રો જમણા હાથ ભણી મુકવાં. પિરસવામાં ક્યારે પણ પંક્તિભેદ કરવો નહીં તથા કોઈ પદાર્થ કોઈને અધિક ને કોઈ ઓછો એમ ન મુકતાં સૌને એક સરખી રીતે પિરસવા. કોઈ પદાર્થ ઓછો હોય તો તે પણ સર્વને થોડો થોડો પણ મુકવો. પિરસતાં મનમાં સંકોચાવું નહીં, તે પછી અન્નને ત્રણવાર પ્રોક્ષણ કરી એકવાર આચમન કરી પ્રથમ અવોસાનના ત્રણ કોળીના જમણે પડખે મુકવા પછી ઘી વાળા ભાતના પાંચ કોળીઆ મુગા જમવા પછી પાણીનો સ્પર્શ કરી, પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે ભોજન કરવું: ભોજન વખતે શોક, ભય અને દુઃખની વાતો કરવી નહી, કેમકે આનંદમાં રહેલું જમેલું અન્ન જલદી પચી જાય છે, શોક, ભયમાં જમેલું અન્ન વિકૃતિને કરી તનદુરસ્તી ખગાડે છે. માટે જમતી વખતે સાવચેતી રાખવી. રસોડું અને ભોજન કરવાની જગા ગુપ્ત રાખવી, કેમકે કોઈ શત્રુ આવી ભોજનમાં સેળભેળ કરે માટે તે ગુપ્ત રાખવી એ વધારે સાચું છે. ખોરાક હમેશાં વખતસર, પચે એટલો ખવાય તેમ કરવું. ઉત્તમ અને ભારે ખોરાક કરતાં સાદો અને હલકો ખોરાક લાભદાયક છે. નિલ એક તરેહનો ખોરાક ન ક્ષેતાં હમેશાં જુદો જુદો રચીસર લેવો. અર્ધું ભોજન કરી મધ્યમાં

જળપાન કરવું, એ અમૃત તુલ્ય ગુણુકારક છે. એકલાં મિથાન ખાવું નહીં ભોજન કરતાં બહુ માણસની દૃષ્ટિ પડે એવા સ્થળે એસીને જમવું નહીં તથા ભોજન કરતાં મ્હેન-મોડલાદિકનાં વાક્ય સાંભળવાં નહીં. તેમજ જમતાં જમતાં ઉઠી ઉભાં પણ થવું નહીં. અતિ ભોજન આરોગ્યને, સ્વર્ગને, પુણ્યને નાશ કરનારૂં અને લોકમાં નિંદા કરાવનારૂં છે, માટે તેનો ભાગ કરવો.

મનુસ્મૃતિ.

સ્ત્રીઓનું શીયળ વ્રત.

સ્ત્રી ગંભીર, સુશીલ, શીયળ પાળનારી, સુવિચારી, પતિને વશ વર્તનારી અને સાધ્વી હોય તો તેનું ગૃહરાન્ય એક ઉન્નતદશામાં આવી ધણુંજ સરલ રીતે ચાલે છે. એ સધળો શીયળવ્રતનો પ્રભાવ છે. જ્યારે લગ્ન થાય છે, ત્યારે ઇશ્વરરૂપ માનેલા અગ્નિ અને હજારો લોકની સમક્ષ સ્ત્રીપુરૂષ પરસ્પર પ્રતિજ્ઞા પિવાહ સંસ્કારમાં વરકન્યા પરણતી વખતે ‘ સમદી ’ નામનું એક કર્મ થાય છે. એટલે વરકન્યાને પાસે ઉભા રાખી કન્યા પતિ પાસે માગે છે કે-તમારી સાથે સદૈવ પ્રેમાનુંજલ્લ-તમારી વશ વર્તી રહીશ તે પ્રસંગના વેદમંત્ર લખવાથી વધી જવાના કારણથી આ ઠેકાણે લખ્યા નથી. આ પ્રમાણે પરસ્પર બંધાએલાં છે, કે કોઈ પરસ્પર સ્ત્રી પુરૂષ સાથે પ્રેમમાં બંધાવું નહિ અને પરસ્પરના દેહનો અધિકાર ખીજને સોંપવો નહિ. એવી પ્રતિજ્ઞા કરી પોતાના દેહને પરસ્પર અર્પણ કરી દીધો છે, અને પરસ્પરમાં અખંડ પ્રીતિમાં પ્રેમાનુબંધ રેવાને બંધાએલાં છે; છતાં જો સ્ત્રી પુરૂષ ક્ષણિક સુખ માટે કામને વશ થઈ એ ઇશ્વરી નિયમો ભંગ કરીને પોતાની કાયા ખીજને સોંપે છે અને પોતાની એળ ખીજ પુરૂષને બતાવે છે એવી સ્ત્રીને ધિક્કાર છે. એના જેવો એક મોટો ગુન્હો નથી, એના સમાન એક ખીજનું મોટું પાપ નથી. આ જગતમાં “ ચોરી છીનારી ” માં જેવી ખોટ ગણાય છે, તેવી ખોટ ખીજ એકે કાર્યમાં ગણાતી નથી. આ અવતીમાં સ્ત્રી પુરૂષની સંખ્યા સમાન ગણાય છે. નાપરથી જણાય છે કે, એક સ્ત્રીએ એક પુરૂષ હોવો જોઈએ. વળી સંસારના નિયમ પ્રમાણે પરણેલું જોડું એક ખીજનું વચન તોડે, તો પછી પરણેલાનું શું પ્રયોજન, ત્યારે મનુષ્ય અને પશુ પક્ષીમાં શો તફાવત કહેવાય, પરણેલી સ્ત્રી પોતાના પતિપર ખરો પ્રેમ-ભાવ ન રાખે, તો પતિનો સ્ત્રીપર પ્રેમ-ભાવ ક્યાંથી રહે ? આથી બન્ને દુઃખદ સ્થિતિમાં આવી પડે છે. વળી જેનાં માતૃપિતા વ્યભીચારી હોય છે, તેનાં છોકરાં પણ તેવાંજ થાય

છે. આવાં સંખ્યાબંધ મનુષ્યો થવાથી કુટુંબ, ગણતિ, અને દેશ ખરાબ સ્થિતિમાં આવી પડે છે. વ્યભિચારીને અહોરાત્ર સુખેનિંદ્રા આવતી નથી, તેમ સુખે ધંધો કરવો સુઝતો નથી ને ઝ્યાંએ તેમને સુંખ મળતું નથી. તેણે જેથી સુખની ઇચ્છા રાખી હોય છે, તે જ્યારે પુરી થતી નથી, સારે એ દુઃખી દુઃખીને દુઃખી થાય છે અને કામ આડે કાંઈ દેખતો નથી, કહેવત છે કે “ કામાંધો નૈવ પ-
ષ્યંતી ” વ્યભિચારીની આખર મનુષ્યમાં હોતી નથી, તેથી તેમનો કોઈ ભરૂશો કરતું નથી. અને કોઈ આંગણે ઉભવાદેવામાં પણ રાજી હોતું નથી. તેને કોઈ માન આપતું નથી. આવાં મનુષ્યો દુનિયામાં ધિક્કારને પામી, પરલોકમાં અસદ્ ગતિને પામે છે. માટે સ્ત્રી પુરૂષ શીલ ભંગ થયે મહા દોષને પાત્ર કરે છે. જેણે શીલનું સંરક્ષણ કર્યું છે, તેણેજ સર્વ સાધન કર્યું છે. શીળનું સર્વ રીતે રક્ષણ કરવાથીજ સ્ત્રી ઉત્તમતાને પામી માનનીય ગણાય છે. સ્ત્રીએ સતીત્વનું સંરક્ષણ કરવા પોતાના પ્રાણની પણ દરકાર કરવી નહી. પ્રાચીનકાળમાંની અસંખ્ય સ્ત્રીઓએ અનેક સંકટો સહન કરીને પણ પોતાના શીળનું સંરક્ષણ કર્યું છે એ કોનું અજ્ઞણ્યું છે ? માટે દરેક આર્ય સદ્વર્તન સાળી સ્ત્રીઓને ઘટે છે કે શિયળનું રક્ષણ કરવા ચૂકવું નહી. એ વિષે કહ્યું છે કે:—શીલવત્યા જિતં સર્વમ્ । શીલવાળી સ્ત્રીએ સર્વ જગતને જીત્યું છે.

(લલના નહિ થાય લગાર કામણ મંત્ર કરો—એ રાગ) ગરબી.

સંકુ સુણજે બેનો વાત, શીલ તણી કાને;

નિજ પતિ હિતકારિ ઉપાય, પણ ધરજે ધ્યાને—ટેક.

સંપ સગામાં રાખી સર્વથી, મન માયાળું કરવું રે;

લોભ મોહ મદ મત્સર મેલી, સરલપણું સંધરવું. શી૦

નહિ નીતિને અગગી કરવી, પ્રીત કરી શુભ પંથે રે;

હોંશ ધરી હૈયામાં ઝાઝી, કરો બંતાવ્યું કંથે. શી૦

પતિ તમારા પ્રાણ ખરેખર, એજ સદા સુખકારી રે;

એજ તમારું તન મન ધન છે, વિનયે જીવો વિચારી. શી૦

કલેશ ન લેશ કદીપણ કરિએ, ઠરિએ નિજને હામે રે;

નિજ વલ્લભની સેવા કરતાં, જેમ સદા સુખ જામે. શી૦

ભણ્યા તણું શલ નાથ તણી ને, પ્રીત વધે શુભ રીતે રે;

ભણ્યા ભલે પણ ગણ્યાં નહી તો, સંકટ શીરપર વીતે. શી૦

પ્રાણનાથની સેવા કરવી, એજ ધર્મ છે પહેલો રે;

- આડો કે અણુધડ નહિ અવળો, સુખદ પંથ છે સહેલો. શીં
- પ્રાણનાથને પ્રસન્ન કરવા, કરવા કોડ ઉપાય રે;
- એજ સદા ચરણેથી રીઝે, સહજ જગતનો રાય. શીં
- કદિ કારણથી કોપ કરે જો, કંથ તમારે માથે રે;
- તો રાજી કરવાને તેનો, ઉપાય છે નિજ હાથે. શીં
- ક્ષણ ભંગુર આ દેહ થકી પણ, કરિએ જે શુભ કામ રે;
- અખિલ વિષે તે અમર કરે છે, સદૈવ નિજનું નામ. શીં
- નહિં સુવું પ્રિય પતિની પહેલાં, તન મન ન રહો મેલાં રે;
- તનિ આગસ પ્રિય પ્રાણનાથથી, પ્રથમ ઉઠવું જહેલાં. શીં
- કામકાજ ધરતું સહુ કરવું, ડરવું દુર્ગુણ દેખી રે;
- સદ્ગુણ ગ્રહણ કરો સહુ જહેનો, સુખદાયક બહુ લેખી. શીં
- પ્રીતિ પ્રાણેશ્વરની વધવા, સુઝે મારગ સાચો રે;
- વિશ્વેશ્વર ઇશ્વરની પાસે, કરજોડીને જાચા; શીં
- આપણના હાથમાં સમજવા, સુખદુઃખ જજો વીતે રે;
- તેમજ વાવ્યું તેવું લણવું, સંસાર તણી રીતે. શીં
- દીન જનોને દુઃખ ન દધએ, મેણા મારી મુખથી રે;
- બળતાંને ઓલવિએ જહેની, સુખદ વચનના સુખથી. શીં
- સુખ લેવાની સહુને ઇચ્છા, હોય કદી મનમાંહિ રે,
- તો વર તો શુભ પંથે પ્રેમે, સ્વર્ગ નરક છે આંહિ. શીં
- ઉદાસી ધર્મ વિશે નહિ ધરવી, કરવી ન કદી હાંસી રે;
- પ્રાણનાથની પાસે રે'વું સદૈવનાં યર્ષ દાસી. શીં
- નમીએ ગુરૂજનને શુભ ભાવે, નિશદિન રાજી રહિએ રે;
- હરખે હાથ કંથને જોડી, શરણ ચરણમાં જધએ; શીં
- ઇશ્વરના આપેલા ઇશ્વર, ખેદ ન પામે જરીએ રે.
- પૂરો પ્રેમ ધરી પોતામાં, સદૈવ સેવા કરીએ. શીં
- નાથ વિના છેલ્યા ભવસાગર, શૂન્ય ખરેખર રાખ રે;
- આંખ ઉઘાડી જેતાં સહુનાં, હૃદય પૂરશે શાખ. શીં
- કોપ કરે જો કંથ લગારે, તો કોખો કિરતાર રે;
- હીનભાગ્ય તે નાર ખિચારી, પાપ કરેલ અપાર. શીં
- માટે પ્રાણનાથને રાજી, કરવા દુખડાં હરવા રે;
- કેશવ ભવસાગર આ ભારે, પરમ સુખેથી તરવા. શીં

(ઓધવજીના મહિનાનો શગ.)

સહિયર સાચી શિક્ષા મનમાં રાખજો,	
ભારે ભવસાગરને તરવા કાળજી;	
સેવા લાભ અનેક ખરા સંસારમાં,	
કહું છું હિત કરવાને એક અવાજજો.	સહિયર૦
બાલપણમાં બણવું ગણવું બાવથી,	
માત પિતાને ઉપજવી સંતોષ જો;	
ધરતું કામ કરે કરવા શીખો તમે,	
બાલપણના મેલી સઘળા દોષ જો.	સહિયર૦
આજા માત પિતાની નહિ ઉલ્લંઘવી,	
ભરવું, દળવું ને ચિતરવું કેમ જો;	
પાણી ભરવું, સોવું, ઘોવું, ખાંડવું,	
રૂં રાંધીને પીરસવું તેમ જો;	સહિયર૦
નલ નિયમથી થોડું પ્રિયકર બોલવું,	
ઉંઘ અદ્ય ને બીજો અદ્યપાહાર જો;	
ભરમ વિના નિજ ધર્મ અને શુભ કર્મને,	
શીખી લેહવા તરત રહો, તૈયાર જો;	સહિયર૦
કામલ વૃક્ષ હોય વાળ્યું ત્યારે વજો,	
એજ ઉદાવરણથી સમજો સાર જો;	
કૂંઠણ થયેથી કઠણ પડે છે વાળવું,	
પાકે કુંભે કાંઠા ચડતાં વારજો.	મહિયર.
સ્વભાવને વશ આ આખો સંસાર છે,	
પડે પ્રથમથી જેવી જેની ટેવ જો;	
તેવી ટળતાં યતન ધણાં કરત્રાં પડે,	
સરલ થાય જો સવજો સહુનો દેવ જો.	સહિયર.
એજ વિનનિ મારી છે સહુ ખ્હેનને,	
બાળપણમાં શીખો ને શીખાય જો;	
જે દુર્ગુણ તજવા ભે સહજ તજાય છે,	
માત પિતાની જોઈએ એક સહાય જો;	સહિયર૦
પરણી પિયર ન રેવા મન કરવું કદિ,	
સદા કરો નિજ આસરિયામાં વાસ જો;	
નિજ ગુરૂજનની ઉત્તમ આજ્ઞામાં રહો,	
દુઃખ પડે તો થતાં ન લેશ ઉઠસ જો.	સહિયર૦

પિયર રહિને જે સાઈ શીખ્યાં તમે,
તરત સાસરે કરવો તે ઉપયોગ ને;
બાકી શીખ્યાનું અનુભવથી શીખજો,
સુખ મેળવવા એ છે ઉત્તમ યોગ ને.

સહિયર૦

પ્રાણનાથને મનગમતું કરજો સહુ,
નારીનું છે દૈવત નિજનો નાથ ને;
તે સીખામણુ દે તે શાણું શીખજો,
આઘા શિરપર લેજો નેડી હાથ ને.

સહિયર૦

નારીના સાચા ઇશ્વર તો નાથ છે,
વેદ પુરાણો પણ પૂરે છે શાખ ને;
એ ઇશ્વરની સેવા શુભ રીતે કરો,
એ વિણ અવર અખિલ છે કારી રાખ ને.

સહિયર૦

શાંત સ્થાવર વિષે રે'વું સહુ એ સદા,
સંતોષે સુખ થાય સમજવું એમ ને;
દુઃખ અને સુખમાં સમતાને રાખવી,
લેવો એવો ઉત્તમ અમળા નેમ ને.

સહિયર૦

અલંકાર સૌભાગ્ય વિના ખીજો નથી,
તે સાચવવા કરજો યતન અનેક ને;
સંદગ્યલુથી શોભા સંસાર વિષે વધે,
તે સંપાદન કરવા રાખો ટેકું ને.

સહિયર૦

શીખામણુ અણુસમજીને દેવી પડે,
પણ સાને સમજો જે સમજૂ નાર ને;
કેશવ થોડામાં સદગુણ સમજી જાજો,
ગણાંને શુ કેવું વારંવાર ને.

સહિયર૦

કેશવલાલ હરીરામ.

(નટવર સાંથે વ્રજ સુંદરી) એ રાગ.

પ્રમદા પુણ્ય તણા મારગ એ માનવો,
જેથી વિશ્વ વિષે યશ શ્રેષ્ઠ પમાય ને;
ઐહિક આમુષ્મિક કલ્યાણ વધે વળી,
સંસાર વિષે સર્વોત્તમ સુખ થાય ને.
સ્વામીને સુખ સર્વ પ્રકારે આપવું,
આત્મી એપે સદચરણે પંથ ને;

પ્રમદા૦

ડરવું દુશુંથી નિશ્ચિન કાળાં ચંદ્ર,
કરવી કોથ કરે નહિ કદિયે કમ ને;

પ્રમદાં

પત્નીએ પતિનાં વચ્ચેની પાળ્યાં,
હોય હજાર બલે બૂરે દુષ્ટ કામ ને;

કરવી સેવા ઇશ્વરનાં સરખી સદા,

તન મન ને વાણીથી આડે યામ ને.

પ્રમદાં

નારીનાં ઇશ્વર તો નિશ્ચય નાય છે,

નિશ્ચિન એ સવળાં કામના કાર ને;

એ નિમિષાચ્ચથી જનમાં જાણી લઈ,

રાજ કરવા થોજી સર્વ પ્રકાર ને.

પ્રમદાં

કામ તપ આદિ ક્રત કરવાની ના નથી,

ઇશ્વર પૂજનની પણ કરતા છુટ ને;

પણ તે સર્વ પતિના પ્રેમપદે દણ,

માટે મેળવેલો એ પ્રેમ અપુટ ને.

પ્રમદાં

શાભા સોભાગ્ય વિના અન્ય ન ઇચ્છવી,

શીલ તણું શુભ ભાગ્ય ધરવું અંગ ને;

પ્રાણમથાનાં વચ્ચે અનોખા પહેરવાં,

સદગુણનો કરવો સાચો સતસંગ ને.

પ્રમદાં

કામ કોથ મદ મોહ લોભને છૂટવા,

નહિ તો તે દુઃખ આપે નિશ્ચય અપાર ને;

આમદમની સાંકળથી મનને સાંધવું,

કરવો સદૃશ સદાચરણે સંસાર ને.

પ્રમદાં

મયોદાને લાજતાણી સખિઓ ખરી,

અવર જનોનું નારીને નહિ કામ ને;

વિનય વિવેકરહે વાણી જાણુમારવી,

વૃથા વાદથી થાવું નિશ્ચય વિશ્વમજે.

પ્રમદાં

પોતાનું કામ નહિ કદિ પરમવતું,

કરવું નહિ કુદ જાતિનું અભિમાન ને;

ધૈર્ય ખરી સુખ દુઃખ સમતા સાચવી,

પ્રેમે પતિપદ રૂંધે ધરવું કામ ને.

પ્રમદાં

સુચરનો આમણને કામ હશે નહિ,

દુર્જન પણ નિદે નહિ જાતમાં જોઈ ને;

નિજનું જાણ આમણ નર નારીમાં જોઈ,

હૃદય થાય આપણું કરવું એમ જો.

પ્રમદ.

કેશવ હરિને પતિમાં ફેર કરશે નથી,
અંતરમાં અનુભવથી સમજી એમ જો
પોતાના પતિનો શુભ પ્રેમ વધ્યો રહે,
પ્રતિદિન કરવા કાટિ ઉપાયો તેમ જો.

પ્રમદ.

કેશવલાલ હરીરામ.

(રાગ ધાળ)

પ્રાણનાથ કહે નિજ નારીને, આવ્યો ઉતમ આ અવતાર;
આનંદ અપાર, સજો શણગારને.
હડા છાપડા અણુવટ વીછીઆ, લાજ લંગર થાય ન બાર;
સદા સુખકાર, સજો શણગારને.
કુલ રીતિ જુઓ કટિ મેખલા, સદાચાર ચુડીની જોડ;
ખામી કે ન ખોડ, સજો શણગારને.
કામકાજ કરે વેદ વીંટીઓ, સંપન્ન કડાંની જોડ;
હોંશે ધરી હોડ, સજો શણગારને.
ધ્યાન ધીરજ તે બાજુ બંધ છે, કરણામય કાનના કાપ;
આપે નહિ તાપ, સજો શણગારને.
દાન પુણ્ય ઉપરની પાંદડી, નથ નાકની નાથનું નામ;
સદા સુખધામ, સજો શણગારને.
પતિ સેવન મંગલ સૂત્ર છે ચતુરાઈ છે ચંદન દાર;
વિવેક વિચાર; સજો શણગારને.
મન નિર્મળ મોહન માલ છે, જવ માદગીયાં યથરૂપ;
રહે બહુ રૂપ; સજો શણગારને.
શુભ સૌભાગ્ય સુદર ચાંદનો, તાંત ત્રેડી સુંદર શીલ;
ધરો નહિ ઢીલ; સજો શણગારને.
નમ્રભાવ નકી નાગફેણ છે, કેત કેવડો તત્તવ વિચાર;
તજી તકરાર; સજો શણગારને.
નીતિ ન્યાય વિચાર છે કંચુડી, માન સુદર સાદી સમાન;
મેલી અભિમાન; સજો શણગારને.
ધર રક્ષણ ઝાંઝર ધુતરા, પુર પ્રૌઢ પણું પગપાન;
જરાય ન જન; સજો શણગારને.
આવાં બૂધણ બામિની શામશે, ખીજાં કેશવ કેવલ બાર;
અસત્ય અસાર; સજો શણગારને.

(રાગ ઉપર પ્રમાણે.)

આવો ઉત્તમ માનવ દેહ છે, કુત્ર જાતિ વળી અનુકૂલ;
મળ્યા છે અમૂલ્ય; ભૂતો નહિ ભામિની.
મન વાણી સદા વશ રાખતાં, શીઘ્ર સુંદર છે શણગાર;
વધે અધિકારી; ભૂતો નહિ ભામિની.
ચિત્ત ચોખું ખરૂં ચતુરાંત્ર તે, સત્ય સંપત સ્વામીની પ્રીતિ;
સદા શુભ રિતિ; ભૂતો નહિ ભામિની.
મન વાણી ક્રિયા એક રાખતાં પ્રાણનાથ પ્રસન્ન કરાય;
મહાસુખ થાય; ભૂતો નહિ ભામિની.
લાજ મર્યાદા પ્રોઢ પશુવડે, શીઘ્ર ભૂવલ સાધી શકાય,
રીઝે હરિશય; ભૂતો નહિ ભામિની.
રાગ દોષની વાત વિસારીએ વળી મારીએ મોહ વિકાર;
વિવેક વિચાર; ભૂતો નહિ ભામિની.
રંગરૂપ તરંગ સમાન છે, તન યૌવનનું પંચ તેમ;
અનાદિથી એમ, ભૂતો નહિ ભામિની.
બાહ્ય બોલીએ બોલ વિચરીતે, કલેશ કંકાસનું નહિ કામ;
સદા સુખ ધામ; ભૂતો નહિ ભામિની.
પતિ સેવા પરાયણ થઈ રહી. નિજધર્મનું રાખતાં ધ્યાન;
તજો અભિમાન; ભૂતો નહિ ભામિની.
દેવ પૂજન વ્રત જપ નાથ છે, શીઘ્ર દોડીએ બાધ બહાર
બંધાં ધરખાર; ભૂતો નહિ ભામિની.
સંપ સંસારમાં સુખરૂપ છે, જંપ જળવિએ દિનરાત
સદેવ.નિરાંત; ભૂતો નહિ ભામિની.
સુખ દુઃખ સહન કરતાં બધાં, ધરી ધિરજની શુભ દાલ;
વિશેષ વિશ્વાસ; ભૂતો નહિ ભામિની.
પ્રેમ રાખી સદાચાર પાળીએ, નમ્ર ભાવે રહિ રગિયાત
ઉજળીએ જાત; ભૂતો નહિ ભામિની.
કોઇ રાંક તવંગર છે નહિ, સ્વરૂપ રૂપ ખરેખર ખેત્ર;
માયાનો રચેત્ર; ભૂતો નહિ ભામિની.
શુભ રીતિથી સદ્ગુણ સંવરો, યશ પુણ્ય પવિત્ર પમામ;
અનન્ય ઉપાય; ભૂતો નહિ ભામિની.
દેખી આ દુનિઆના દાખલા, નિત્ય કેશવ લેવો સુખોધ,
વિસારી વિરોધ; ભૂતો નહિ ભામિની.

શા. કેશવલાલ હરીરામ.

(રાગ ઉપર પ્રભાવિ.)

પાણિગ્રેહણ થયા પછી પ્રેમદા, પરહરતાં પિયર સહવાસ;
ન થાય ઉદાસ, પતિવ્રત એજ છે.

ભાવ રાખી ભંજે ભરથારને, મન વચન કરી દષ્ટ એક;
વિગ્રેષ વિવેક, પતિવ્રત એજ છે.

સુખ દુઃખમાં સહનપણું ધરી, નહિ કષ્ટ વડે કચનાય;
સમય સચવાય, પતિવ્રત એજ છે.

લાગે સંપૂર્ણ સુખમય સાસરું, દોષ દષ્ટિ જરાય ન થાય;
હૃદય હરખાય, પતિવ્રત એજ છે.

સ્નેહી સંબંધી કે જનકોષ્ઠને, નહિ કોઈ દિને અપમાન;
મળે બહુ માન, પતિવ્રત એજ છે.

ગુરુજનની સરસ થાય સેવના, સચવાય સદા કુલ રીતિ;
પિયરપર પ્રીતિ, પતિવ્રત એજ છે.

હંમે અક્ષર એકે ન નીકળે, વહાલાં વિનય વિવેક વિચાર;
નિયમચર પ્યાર, પતિવ્રત એજ છે.

અન્ય વિષય ન આવે અંતરે, લોભ મોહ ન મન લલચાય;
સંતોષ સદાય, પતિવ્રત એજ છે.

જીવ જેવું સદા શીલ સાચવે, મન ધ્રુવિય પશુ વશ હોમ;
કપટ નહિ કોય, પતિવ્રત એજ છે.

દાન પુણ્ય અને દક્ષિણતા, થઈ નાથને નિત્ય સહાય;
પ્રેમે પશ્ચરાય, પતિવ્રત એજ છે.

ચિત્ત વિત્ત વિષે વળગે નહિ, વળી વૈભવમાંહિ અભાવ;
ભત્તપિર આવ, પતિવ્રત એજ છે.

નિત્ય આનંદ આપે નાથને, વશ વિદ્યા કલાથી વિશેષ;
લજાય ન લેશ, પતિવ્રત એજ છે.

મન વચન ક્રિયાથી કામિની, થઈ છત્રની છાયા સમાન;
તજે અભિમાન, પતિવ્રત એજ છે.

દીન ઉપર નિત્ય દયા ધરે, કરે કોઈ ઉપર નહિ ક્રોધ;
સદૈવ સુખોદ, પતિવ્રત એજ છે.

પુણ્યરૂપ પવિત્ર પ્રભાવ છે, દુષ્ટ દષ્ટિ કરે નહિ કોય;
ગમે તેમ હોય, પતિવ્રત એજ છે.

નાના વયમાં વધારે પ્રૌઢતા, સત્ય સરલપણું નિજ અંગ;
સદા શુભસંગ, પતિવ્રત એજ છે.

અંગ કાષ્ટ હુણકું રહે નહિ, ટામડીપ ગમે નહિ ભેજ;
 સુશોભીત વેશ, પતિવ્રત એજ છે.
 દર દુર્જનને દુરથી રહે, વક્ત્ર્ય હોય બધા વ્યવહાર;
 બધાં ધરખાર, પતિવ્રત એજ છે.
 સદાચાર વિષે ચુકે નહિ, હૈયે હોય છે નાથનું નામ;
 કરે ધરકામ, પતિવ્રત એજ છે.
 નિત્ય આનંદ અંતરમાં રહે, આત્મભાવે હૃદયપર પૂર;
 સમયપર શર, પતિવ્રત એજ છે.
 વાંચે કુશલ સદા નિજ કંથનું, ધારે ધિરજને નિજ ધર્મ;
 કરે શુભ કર્મ, પતિવ્રત એજ છે.
 કહે કેલ્લવ માનવ જન્મમાં, શુભ સાધન સર્વ સધામ;
 ચીઝે હરિરામ, પતિવ્રત એજ છે.

વ્યભિચારિણી સ્ત્રીને ગૃહકાર્ય કરવાનો આધિકાર નથી.

હતાધિકારાં મલિનાં । પિદ માત્રોપજીવનીં ॥

પરિભૂતામયઃ શય્યાં । વ્રાસયેત્ વ્યભિચારિણી ॥

જે સ્ત્રી વ્યભિચાર કરે તેને અધિકારથી રહિત કરવી. એટલે ધરમાં રસીદ કરવી, કુટુંબને જમાડવું ઇલાદિ જે કાર્ય સ્ત્રીનાં છે તે કામથી અલગ રાખવી; તેનો વિશ્વાસ કરવો નહીં અને મલિન રાખવી,—એટલે કાજળ આંજવા આપવું નહિ, વસ્ત્ર મેલાં પહેરવા આપવાં, કપાળે આંડલો કરવા દેવો નહિ, શય્યા સુવા સાર આપવી નહીં, ધરતી પર સુવાડવી અને ખાવા આપવું તે માત્ર દેહ નિર્વાહ સારૂ—એ પ્રમાણે તેને કમળમાં રાખવી એજ દંડ છે.

યાગ્યબલ્કય રમ્. વિપ્ત. માં ૨૦

પરશુક્તાંચ કાંતાંચ । યો મુંકે સ નરાધ્મસઃ ॥

સપચ્યતે કાલસૂત્રે । યાવચ્ચંદ્રાદિવાકરૌ ॥

અન્ય પુરુષે ભોગવેલી જે સ્ત્રી તેને જે પુરુષ ભોગવે તે મનુષ્યમાં અધમ કહેવાય; અને યુક્ત માનવા મળી જ્યાં સુધી સૂર્ય અને ચંદ્ર રહે છે ત્યાં સુધી કાલસૂત્ર નરકમાં પડે છે એનો ભાવાર્થ એ છે કે વ્યભિચારિણીના હાથનું ખાનપાન તાજવું. અંગિસત્રગ્નિ.

ન સા દૈવે ન સા પૈત્ર્યે । પાકાર્હા પાપસંયુતા ॥

તસ્યા આલિંગને ભર્ત્તા । ભ્રષ્ટ શ્રીસ્તે જમાહતઃ ॥

જે સ્ત્રી વ્યભિચારિણી હોય તે દેવતા અને પિતૃને અર્થે પાક કરવા યોગ્ય નથી. એટલે તેના હાથનું દેવતા અને પિતૃ પણ લેતા નથી. એવી જે સ્ત્રી તેનો જે પતિ સ્પર્શ કરે તો શોભાથી અને તેજથી પણ રહિત થાય; માટે દુષ્ટ સ્ત્રીનો સ્પર્શ કરવાની પણ ના કહી છે તો તેના હાથનું જમવું તો કેમજ હોય !

દેવતા પિતરસ્તસ્ય । હવ્યદાને ચતર્પણૈઃ ॥

સુખિનો ન ભવંત્યેવ । મિત્યાહ કમલોદ્ભવઃ ॥

વ્યભિચારિણી સ્ત્રીના પતિના હાથનું અન્ન અને તર્પણ લઈને દેવતા અને પિતૃ પણ આનંદ પામતા નથી. જે સ્ત્રીનો સંગ કરે તો. એ પ્રમાણે અહ્મા કહે છે.

ઉપરના શ્લોકથી પણ જણાય છે કે વ્યભિચારિણી સ્ત્રીને ગૃહકાર્ય આદિ કરવાનો અધિકાર નથી; માટે સ્ત્રીની રક્ષા કરવી, અને પાપ કર્મથી વાળવી તે વિષે:—

પદે પદે સાવધાનઃ । કાંતાં રક્ષતિ પંડિતઃ ॥

કલત્રં પાકપાત્રંચ । સદારક્ષિતુ મર્હતિ ॥

પરસ્પર્શાદ ગુદ્ધાંચ । ગુદ્ધાંસ્વ સ્પર્શનેસદા ॥

વિદ્વાન પુરુષ પોતાની સ્ત્રીને પગલે પગલે રક્ષા કરે છે—સાવધાન થઈને અંતેક યુક્તિ કરીને નિષેધ કામથી રાખે છે. પોતાની સ્ત્રી અને રસોઈ કરવાનું પાત્ર તેને કોઈ ખીજે સ્પર્શ ન કરે તેને માટે સદાય રક્ષા કરવી; અને જે કોઈ ખીજે સ્પર્શ કરે તો અશુદ્ધ થાય. રસોઈનું પાત્ર જેમ કોઈ ખીજે સ્પર્શ કરે તો પાછું પાક કરવામાં ખપ લાગે નહિ તેમ સ્ત્રી પણ અન્ય પુરુષનો સ્પર્શ થયલી હોયતો ગૃહનાં પાકાદિ કાર્યમાં કામ આવે નહિ; માટે નિષેધ કર્મથી ધણી યુક્તિયે સ્ત્રીની રક્ષા કરવી.

પતિથી વિરુદ્ધ વર્તનારી સ્ત્રી માટે.

વ્યભિચારણી સ્ત્રીને આ લોકને પર

લોકમા થતી શિક્ષા.

આ કથા રકંદપુરાણમાં વૈશાખ મહાત્મ્યના અધ્યાય ૨૪ માં નારદે અંબરીષને કહેલ છે.

દાહરા.

- કાશ્મીર દેશે વિપ્ર જે, દેવવૃત્ત છે નામ;
સર્વગુણે સંપન્નને, જીત્યા ક્રોધ ને કામ. ૧
- તેહ તણી પુત્રી હતી, માલતી નામે એક;
માત પિતાને પ્રિય અતી, ગુણુ તેમાંજ અનેક. ૨
- સત્યશીલ દ્વિજરાયને, તેડાવ્યા નિજ ઘેર;
પુત્રી પરણાવી સહી, દિધાં દાન બહુ પેર. ૩
- સત્યશીલ જે વિપ્ર તે, પરણી લાવ્યો નાર;
માલતી મન હરખી ધણું, પામી તે ભરતાર. ૪
- ખાન પાન કીડા કરે, પતિ સંગાયે નિત્ય;
દેવયોગથી નારતું, અંતે ખિગડયું ચિત્ત. ૫
- પતિ વાક્યો નવ મન ધરે, ઉલટા કરે વિચાર;
હેતે પતિને વશ કરું, એવી મન ઇચ્છાય. ૬
- એવા લુચ્છ વિચારથી, કરે દુષ્ટનો સંગ;
જંત્ર મંત્ર સાધે ધણા, વર્તેનીજ તરંગ. ૭
- દુષ્ટ નારના સંગથી, કીધો કાંઇ ઉપાય;
ઐાપધ આપ્યું નાથને, જેથી વ્યાધિ થાય. ૮
- પતિ તે પરવસ થઇ રહ્યો, રોગગ્રસ્ત લાચાર;
લહે કર્મ નારી તણું તોય ન કરે ઉચાર. ૯
- માલતી મનગમતી ફરે, કરે યારનો સંગ;
લોકલાજ મેલી પરી, ધરે ઉરે ઉછરંગ. ૧૦
- ધણા દિવસ એમ વહિ ગયા, કરતાં તે વ્યભિચાર;
પાપ કર્મનાં પોટલાં, વાધ્યાં અપરમપાર. ૧૧
- ધર્મ તજી પોતા તણે, ચાલી ઉઝટી વાટ;
તેનાં ફલ તે જનમમાં, પામી ગઇ જમ ધાટ. ૧૨
- થઇ પ્રહ્લા જવ માલતી, વ્યાધિ વધ્યો અપાર;
કીડા પડ્યા અંગમાં, મુખનાસાને દાર. ૧૩
- કષ્ટ ધણું પામી કરે લા ! લા ! પ્રભુ પોકાર;
રાત્ર દિવસ એમ રીમતી, નહિ નિદ્રા નહિ અહાર. ૧૪
- એમ દુઃખ પામો ધણું, ગણતાં નાવે છેહ;
બહુ દિવસ તે વહિ ગયા, ત્યારે છુટી દેહ. ૧૫
- યમરાજના દૂત તે, મારે મુદ્ગર માર;
ફાંસી બાંધી લઇ ગયા, નહિ પીવું નાહ અહાર. ૧૬

પાપ જાણીને નારનાં, યમરાજ કરિ કોષ;	
હૂતોને આજ્ઞા કરે, કરો ભ્રમમાં શોધ.	૧૫
તમ તેલમાં નાખવી, શકુ ધરી નમ મન;	
એ નારીએ પતિતણું. કહો પાડ્યું વન.	૧૬
પરપુરુષોને ભોગબા, શરિતે પ્રીત અપાર;	
માટે તમજ લોહના, મેળવે પુરુષાકાર.	૧૭
ધણું નકમાં નાખજો, વર્ષો અપરસપાર;	
પછે કુતરી દેહમાં, સારે સ્વપ્ન અતતાર.	૨૦
ધર ધર પ્રત્યે ભટકશે, કહી ન મળશે અહાર;	
નાક પૂછડાં રહિત થઇ, પડશે કિડા અપાર.	૨૧
યમરાજનાં વચનથી, મહા પ્રાપ્તશ્રી નાર;	
નકો સધળાં ભોમણી, હવી રક્ષા અવતાર.	૨૨
દુઃખ પામી તનમાં પ્રણ, ધણું વર્ષ પર્વત;	
માલની કેરો આવિયો, રચન જન્મમાં અંત.	૨૩
ક્રીડા પડિયા તન વિષે, ખાય પુછડું કાન;	
નાસાને છેદન કરે, દુખથી કંપે પ્રાણ.	૨૪
એવાં શલને પામંતી, સ્ત્રી તે વારંવાર;	
પતિ થકી અવગી થવે, પામી દુઃખ અપાર.	૨૫
માટે તારે સમજવું, કાંત થકી ઉત્તરાય;	
કદી ન કાર્ય કરે કંઈ, તે સ્ત્રીને સુખ થાય.	૨૬
કહુ જકતની નારને, થાય પ્રસન જગદીશ.	
સાચે ભાવે પુજવા, મતિને જાણી ધરા	૨૭

૪ પતિના અવગુણ ગાનારી બાર પ્રકારની સ્ત્રીઓ.

ધર્મણુ સ્ત્રી, ધરડા વરની સ્ત્રી, નોકરની સ્ત્રી, ગુલામની સ્ત્રી, સુતારની સ્ત્રી, સોનીની સ્ત્રી, ગવૈયાની સ્ત્રી, લોભીની સ્ત્રી, વણુગરની સ્ત્રી, વસવાંયાની સ્ત્રી, પુરુષો સાથે ભટકનારી સ્ત્રી, અને સુદરશપત્તા તરણને પસંદ કરનારી સ્ત્રી હમેશાં પરપુરુષના ગુણ ગણાવ્યા કરે છે અને પોતાના પતિના દોષો ખુલા કર્યા કરે છે.

એકતાલીસ જાતની સ્ત્રીઓ વેશ્યા જેવી જાણવી.

દરિદ્રી, ભોગ ભોગવ્રતની ધન્યાવાળી દુર્ગુણાળી, રક્ષાળી સ્ત્રી, કરપડાવરની સ્ત્રી, મૂર્ખની સ્ત્રી, સર્વકળ જાણવાનું અભિમાન રાખનારી, દરિદ્રી પાત સાથે સંગ કરવામાં ઉદાસી, જુગદું રમવામાં ક-

શણ, દારૂ પીવામાં પ્રીતિનાળી, લાંબી વાત્તા કરનારી, ગીત સાંભળવામાં પ્રેમ રાખનારી, અત્તિનિપુણ, વેશ્યા સાથે મિત્રતા રાખનારી, શરવીરના ગુણ ગાનારી, ધરના કામમાં જોગ્ય રહેનારી, નવાં નવાં વસ્ત્ર પહેરવામાં ઉમંગી, શણગાર સજવામાં પ્રેમ રાખનારી, નિર્ભય-તાથી ખેલનારી, પ્રત્યુત્તર આપવામાં ચતુર, અસત્ય બાપણુ કરનારી, સ્વભાવથીજ નિર્દોષ, પરિચિત મનુષ્યને કુશળ અને આરોગ્યતાના સમાચાર પૂછનારી, પ્રેમપૂર્વક હઠાપણુવાળું બાપણુ કરનારી, એકાંતમાં વિચિત્ર ગમ્મત કરનારી, ઉપરથી સતી જેવો ડોળ રાખનારી, યજ્ઞમાં જનારી, તીર્થમાં જનારી, દેવ મંદિરમાં ભટકનારી; જોશીને ત્યાં જનારી, વૈદને ત્યાં જનારી, કુટુંબીને ત્યાં હમેશાં જનારી, ભોજન વગેરેમાં સ્વતંત્રતાથી ઘણું ખર્ચ કરનારી, યાત્રામાં જનારી, નવાં નવાં વસ્ત્ર વગેરેનો ઉત્સવ કરનારી, બિશુકની સ્ત્રી, સંન્યાસીની અતિ સેવા કરનારી, પતિ ઉપર ઉદાસી બનાવનારી, સુંદર રૂપાળા પુરુષપર પ્રેમ રાખનારી, વારંવાર પર પુરુષને જોવામાં ઇચ્છાવાળી, પોતાનું વ્યવસ્થા પાળનારી, વિલાસી પુરુષ ઉપર પ્રેમ રાખનારી એવી સ્ત્રીઓને વેશ્યા જેવી જાણવી.

શ્રીએ એ કેટલાં અપલક્ષણ તજવાં.

જે સ્ત્રી બહુધા હસ્યા કરે, પારકાં બાળકને બહુ ચુબન કરે, કોઈ અપર પુરુષને જોઈને ચાકતાં કેસો ખાય, મેટા રાંધકાં તાણીને ગાય, પોતાના કાન ખંજવાળ્યા કરે તથા કેડ હલાવ્યા કરે, મસ્તકે ઉપર પુરૂં વસ્ત્ર ઓઢે નહિ, અને વૃક્ષ હાંચ્યું કરે, વળી નકામી પારકે ઘેર આથડે, વૃથા પરપુરુષને જોવા ઉભી રહે, સોયાણી આદિ નીચ સ્ત્રીએ સાથે માતા જેવો સ્નેહ રાખે-એવા પ્રકારની સ્ત્રીઓ હલકી કહેવાય છે. વળી સ્વતંત્રતા, પિતાને ઘેર નિવાસ; મનુષ્યતા મેલાવડામાં તથા ઉત્સવમાં એકલું જવું, પરપુરુષ સાથે છત્રી વાતો, મર્મદા મુકી વર્તવું, ઘણું કરી પતિનો પરદેશમાં વાસ, વારંવાર નીચ સ્ત્રીની સોખત, પોતાના બરણ પોષણની ક્ષતિ; પતિની વૃદ્ધ અવસ્થા, તથા ઇચ્છા પ્રમાણે પ્રવાસ-એ સ્ત્રીઓને બ્રહ્મ થયાનાં કારણ છે.

મદિરાપાન, દુર્જનની સોખત, પતિનો વિયોગ, રખડવું, સમય વિના સુવું. પારકા ઘરમાં પેસવું-એ છ સ્ત્રીઓને દૂષણ રૂપ છે. એટલુંજ નહીં પણ અસત્ય, વગર વિચારે કોઈ કામ કરવા ત્વરાથી તત્પર થઈ જવું, છળ, મૂર્ખતા, લોભ, અમિત્રતા અને નિર્દયતા એ સ્ત્રીઓના સ્વાભાવીક દોષો છે.

ઇન્દ્રિય સંયમ.

ઇન્દ્રિયોના વિષયમાં ધણીજ અશક્તિ હોવાથી લોકોમાં પાપ ભાગી થાય છે તેમાં સંદેહ નથી, એટલા માટે તે ઇન્દ્રિયોને દમન કરી શક્યાથીજ મનુષ્ય બંધી સિદ્ધિ મેળવી શકે છે. જેમ અગ્નિ ધીની આહુતિથી નહિ ઓગળવાતાં ઉત્તરી વધારે સળગે છે તેમ વિષય ઉપભોગી કદી કામની શાંતિ થતી નથી, પેહેલાંના કરતાં ઉલટી વધારે વધે છે.

જે બધાં વિષયનો લાભ મેળવે છે તથા જે બધાં વિષયની વાસના ત્યાગે છે, તેઓમાં વિષયોપભોગી મનુષ્યના કરતાં વાસના ત્યાગનારજ વધારે પ્રશંસનીય છે.

જેમ દરરોજ વિષય નશ્વર ઇત્યાદિ જ્ઞાનના ઉપદેશથી વિષયાસક્ત ઇન્દ્રિયોને વશીભૂત રાખી શકાય છે, તેમ વિષયભોગ નહિ કર્યાથી થતું નથી. વિષયોપભોગી દુષ્ટ ભાવનાળા માણસો વેદઃધ્યમન, દાન, યજ્ઞ, વ્રતાનુષ્ઠાન અને તપશ્ચર્યાથી કદી સિદ્ધ થતા નથી.

જે માણસ સ્તુતિ અથવા નિંદા સાંભળીને, સુશીલ અથવા ગરમ વસ્તુનો સ્પર્શ કરીને, સુરૂપ અથવા કરૂપી જોઈને, સુસ્વાદ અથવા વિસ્વાદ વસ્તુ ખાઈને તથા સુગંધી અથવા દુર્ગંધી વસ્તુ સુંઘીને આતંદીત તથા દીક્ષગીર થતા નથી, તેને જિતેન્દ્રિય તરીકે જાણવા.

ઇન્દ્રિયો પોતાના વશમાં રાખીને પોતાનું મન વશીભૂત કરીને અને કોઈ ઉપાયથી દેહને કષ્ટ નહિ આપતાં બધાં કામ કરવા.

નગણી નારીઓને આખકા.

(ઐધવજનાં મહિનાનો રાગ.)

રે ધિક્કાર તમેને નગણી નારિઓ,
પરનાં બાળો ચરચર ચિત્ત હમેશ જો;
દિલમાં લેશ દયાનો! ડાઘ મળે નહિ,
કરવા રાજી કલેશ સદાય વિશેષ જો.

રે ધિક્કાર.

શા ભવકાજે ફૂડાં કર્મ કરો તમે ?
ડરો નહીં દુર્ગુણથી કેમ જરાય જો ?
પરનિંદા કરવામાં પ્રૌઢ પાછું ગણો,
સુચ નારનાં એથી હૃદય કપાય જો.
બાબા બોલાં બહુ બાકી રાખો નહિ,
કામકાજ પથુ ધરનું સર્વ સુકાયજો;

રે ધિક્કાર.

- અમથાં અમથાં આળ કરોછો કોકની,
લાભ કહોને શો તેમાથી થાય જો. ૨ ધિક્કાર.
- આ બવમાં તો ફૂટી-પીટીને મરો,
પરમવમાં પણ દુઃખ થવાને કાજજો;
ધટો પાપનો પોતાને હાથે બરો,
હુણી દોળો આકાશે લાજજો. ૨ ધિક્કાર.
- ખોટાને સાચું માની બેસો તમે,
રોષે પડતાં પોતાનાં આળજો.
નાહિં કેવાનાં વચન કહિ નિજ કંથને,
થાકો ત્યારે ફૂટો હાથ કપાળજો. ૨ ધિક્કાર.
- મર્યાદાનું મોહું તો જોતાં નથી,
મત્રિનપણામાં મગ્ન રહો દિન રાતજો,
આળસ ઉંધ વિશેષે તે તમને ગમે,
સદાચારની સ્થાને ન રહે વાતજો. ૨ ધિક્કાર.
- મેણાં મારી મુખ મલકાવી ને જુઓ,
ચેસર ગુંથો ત્યાં લાગે નહિં થાકજો;
કાંઈ થતાં કાઢોછો વાંક કપાળનો,
નહિં માચવવું જાણો જરીએ નાકજો. ૨ ધિક્કાર.
- પોતાનું કીધેલું લેખો પાધરું,
વૃથાવાદમાં જન્ય દિવસને રાતજો;
કર્યાં હતાં કેવાં પાપો પેલે બને ?
પડી ગ્હે છે ચોળી તેની છાપજો. ૨ ધિક્કાર.
- સંતોષો છો પિયર-સાસરાને સદા.
કાન્ત કહે તે કાને ન ધરો લેશજો;
સમ ખાતાંને દેતાં વાર કશી નહી,
બલો બજવો દુર્જનતાનો વેશજો. ૨ ધિક્કાર.
- ક્રોધ કામને લોભ વિશે જુડ્યાં રહો,
એજે જાવા દોછો આ અવતાર જો;
ખીજનાં ધનષે ધામ વિ ધર્યાં કરો,
અમૃતમાંથી વિપસમ શોધો સાર જો. ૨ ધિક્કાર.
- સ્વામી શીખામણુ આપી થાકી મરે,
તો પણ કાને ન ધરો તે તલમારજો;
કેતાં કાંઈ સહજ વાતે કથળી પડો,

વિષ પીવાની બીક ન દેતાં વારજો.

૨ ચિહ્નકાર.

જીભ તમારી કેમ કપાઈ જતી નથી,

હૃદય તમારાં ફાટી કેમ ન જાય જો;

પિયર સાસરાને પીડો છો પાપણી,

નહિં સાંખે તે સર્વ જગતનો રાય જો.

૨ ચિહ્નકાર.

શીલપણું શું છે તેને સમજો નહિં,

સદ્ગુણ લાગે લેતાં કડવાં ઝેર જો;

પેટ ભર્યાનું સમજો સાચું કામ છે,

પ્રાઈ પણાની સાથે જાણે વેર જો.

૨ ચિહ્નકાર.

પાંખાં પટકુલ પહેરી સધજો સંચરો,

અંગ ઉઘાડાની નહિ લાજ લગાર જો;

તનમન મેલાં રેતાં સૂગ થતી નથી,

સંતોષો નહિ કદિએ નિજ ભરવાર જો.

૨ ચિહ્નકાર.

બીજનાં બાકકને ગાજો આપવી,

પોતાનાં બાલક તે વાલ્કલાં પ્રાણુ જો;

તેનું પણ પાપણુ કરતાં નહિ આવડે,

મરી જાય તો કાઢો માઠી કાણુ જો.

૨ ચિહ્નકાર.

સંપ સગાંભાં રાખ્યાનું શીખ્યાં નથી,

દંબ તમોને બહારો છે દિનરાત જો;

કાણી આંખ કરી હેરી હેરી જુઓ,

જુગતે જાણી જોઈ વગોવો જાણજો.

૨ ચિહ્નકાર.

નચુંદ હશે ત્યાં ભાબીને ભાડી શે,

વહુ હશે ત્યાં સાસુને સંતાપ જો;

પરમ પુણ્યનો પથ તમે પૂજા નહો,

પર ઉપકાર જાણો મોટું પાપ જો.

૨ ચિહ્નકાર.

પાપ પિંડમાં ધોવા અન્ય વ્રતો કરો,

સ્વામીની સેવા વિણ નિષ્ફલ જાયજો;

એનો અંધાં અંતરનાં આવે નહિ,

સાંમેલું વારસીદે જેમ તણાય જો.

૨ ચિહ્નકાર.

વિશ્વ વિષે મારા સરખું કોઈ નથી,

જન દિવસ એવી રીતે વહિ જાયજો;

આક બળ્યે ઉડોછા આંખો ચોળતાં,

કાચું પાકું બાર બજો રંધાયજો.

૨ ચિહ્નકાર.

બાળપણમાં ટેવ પડી ટળતી નથી,
 વૃદ્ધ થતાં પણ શાની આવે સાન જો;
 કર્મ કરોછો તેવાં ફળને પામશો,
 ધરતાં નથી લગારે તેનું ધ્યાન જો. ૨ વિકાર
 ભારે ભવસાગર તરવા ઉદ્યમ કરો,
 સુખ મેળવવા કરવાં યત્ન અપાર જો,
 સ્વામીનાથ કહે તે શિક્ષા માનજો,
 સદાય કરજો સારાસાર વિચારજો. ૩ વિકાર
 માન્યામાં આવે તો શિક્ષા માનજો,
 મારે કેવાતો છે નહિ અધિકાર જો:
 પણ મન બળવાથી બોલ્યો છું જે બધું,
 કેશવ કરજો ક્ષમા કહું આચારજો. ૪ વિકાર

ભટ. કેશવરામ, હરિરામ.

દંપતી પ્રેમના ઉંચા વિચાર અને સ્ત્રીની મોહિની.

દુનીયાંની ખરી ખુબી અને મીઠાસ સ્ત્રીમાં છે. સ્ત્રીને ધર્મ શાસ્ત્રમાં મોહિની સ્વરૂપ કહેલું છે, સ્ત્રીના મોહમાં નહીં લેવાયો હોય એવો ગુણવાન પુરુષ પૃથ્વીમાં ક્યાં છે ! કામનીના મોહ પાશના ઝપાટામાં નહીં આવ્યા હોય એવા સ્વર્ગમાં દેવો પણ ક્યાં છે ? દંપતિઓનું કુદરતી આકર્ષણ એક બીજાને પુરસ્પર ખેંચે છે એટલે સ્વાભાવિક રીતે જ-આપણી મરજી ઉપરાંત પણ ખેંચાવું પડે છે. ખોટા અનેક વિચાર અને ઉગતી આશા વિના સ્વાભાવિક પણ સામા આકર્ષણનાં પૂર પ્રમાણે આપણે તણાઈએ તો તેમાં આપણો દોષ નથી, એવાં પૂરને આપણે પ્રેમ કહીએ તો તે એક મોટી ભૂત જ કરીએ છીએ. આપણને પ્રાપ્ત થએલા સ્વાભાવિક હાવ ભાવ અને શારીરિક તેજસ્વિતા ઇત્યાદિ બાજતો આપણા મન સામે જે મોહક ચિત્ર ઉભું કરે છે તે ચિત્રને આપણે પ્રેમ કહીએ છીએ. જો પ્રેમ એવો જ હોય અને એટલેથી જ અટકીજતો હોય તો પછી પ્રેમની મહત્તા શું છે ? પ્રેમની વિચિત્રતા શું છે ? અને પ્રેમનો મોક્ષ સાથે સંબંધ શું છે ? વાંચકો ! એવી મોહિના સ્વરૂપને પ્રેમ ન કહો. એવાં મોહક સ્વરૂપ તો આપણી સામે ઉભેલાં જ છે અને અહર્નિશ આપણી જ પછવાડે આથડ્યા કરે છે. એવા પ્રેમના પૂરમાં પણ નિર્મળતા રહેતી હોય તો મજે છે. એવાં પ્રેમના પૂર્ણ ઝરાથી અને

ખેંચાણથી પૃથ્વી સૌંદર્ય વાળી લાગે છે. જીંદગી મીઠાસવાળી લાગે છે. અવકાશની વેળા ભાગ્યે જ મળે છે, અને કાળ ત્વરાથી નિર્ગમન થાય છે. દંપતીનો સંબંધ રસ ભર્યો રહે છે, અને વ્યાવહારિક આપત્તિઓ સુગમતાથી સહન થપ શકે છે. એમોહિની સ્વરૂપનું ખેંચાણ કુદરતી છે. તેના પૂરમાં સૌએ તણાએલા છે. તે પૂરમાં જાણી જોઇને ધસવું નહિ જ પરંતુ એ વાત દુનિયામાં બનવા યોગ્ય નથી. તેથી તે પૂરમાં તણાઇને બચવું તેનું નામ ડહાપણ છે. પાણુ સ્ત્રીનાં ચળકતી અને અણીયાળી આંખનાં ચણીયારા બનાવવામાં ઇશ્વરે જે કુશળતા વાપરી છે, તેના સ્વરૂપની નળી બનાવવામાં જે બારીકા વાપરી છે. તેની ગુલાબી ચામડીમાં જે ચળકાટ વાપર્યો છે, તેના શરીરમાં જે કોમળતા અને નાજુકતા વાપરી છે, તેની નાસિકાની નળી બનાવવામાં વિદાતાએ જે ડહાપણ વાપર્યું છે, અને તેના મુખપર જે મનમોહક-ચિત્રવેધક-દૃઢ્ય ભેદક-ભાવ બરેલા છે તે જોનારાઓના ચિન્તને આકર્ષે છે તેના અંગમાં યૌવનમદ અને પ્રેમપદ પરિપૂર્ણ રીતે વ્યાપ થઇ ઉભરાઈ જતો જોઇ. તેનાં સર્વોગે સૌન્દર્ય તથા માધુર્યથી રચી પચી રહેલાં ગુલાબી ગાલ અને પરવાળાં જેવા એપેંડીના કુદરતી રંગને નિરખી એમંજ વિચાર બંધાય કે કામ શાસ્ત્રના ધુરંધર કારી-ગરે મનુષ્યો છેતરવા અને અપ્સરાઓને ગર્વ ઉતારવાને માટે જ અદ્ભુત એ તેને બનાવી હોય નહિ ! તે એવી અવર્ણનીય લાવણ્ય-વતી સ્ત્રી દુનિયામાં બીજે ક્યાં છે ? સ્ત્રીથી ચડીયાતું રત્ન ભૂમંડળ ના ધાણીઓમાં બીજું ક્યાં છે ! તેના ઉદરથી અસંખ્ય નર રત્નો ઉત્પન્ન થયાં છે. સ્ત્રીની ઇંદ્ર ચીજમાં મળે નથી ? તેના મલકાતા મુખમાં, તેના સુંવાળા લાંબા વાળમાં, તેના પગની નાજુક પાટલીમાં તેના કોમળ હાથમાં, તેની અણીયાળી શરમાડ તિલ્લુ આંખનાં કટાક્ષોમાં, તેના કંઠની મીઠાસમાં, તેના યૌવન રૂપી અમૃત સરોવરમાં, તેના ભરેલા નિરંજનાં તેના અંગ બેસતા ગુલાબી પેશાકમાં, તેના મધ્ય પ્રદેશ અને કુચ મંડળમાં, તેની નરમ રૂંવાટી વાળી ત્રિવલ્લીમાં તેની મીઠડી વાણીમાં અને તેની મંદ મંદ ચાલમાં શું કોઇ પ્રકારનો ખેંચાણ કરનારો અલૌકિક ભાવ નથી ? વાંચકો, સ્ત્રી સર્વ અવસ્થામાં સુખદાયી છે, સર્વ સ્થળે રમણીય છે. ધર્મ શાસ્ત્રો અનેક ઠેકાણે કહે છે કે “ સ્ત્રી વિના પુરૂષ અર્થો છે. ” સ્ત્રી સુખમાં સુખ વધારે છે અને દુઃખમાં દુઃખ ખમવાની ભાગીયણ થાય છે. આર્ય બંધુઓ આપણે સ્ત્રીના ઉદરમાં ઉત્પન્ન થયા છીએ, સ્ત્રીના બોળમાં ખુંદી સ્ત-

નપાન કરી ઉછર્યા છીએ, સ્ત્રીના પડખામાં રહેવા માગીએ છીએ. સ્ત્રીની અમીદૃષ્ટિથી આનંદ ભોગવીએ છીએ, સ્ત્રીના આશ્રયથી વૃદ્ધાવસ્થા કે જે સ્વાભાવિક રીતે જ કષ્ટદાયક છે તે પણ માંગણિક થાય છે, અને યાદ રાખો કે મૂત્રા પછી પણ આપણી પાછળ વધારે અશ્રુ ખેરનાર-વધારે યાદ કરનાર-સતી સ્ત્રીજ છે. એવી સંસારની પ્રત્યક્ષ યોગિનીયો તરફ તમે ન ખેંચાઓ, તેના તરફ માનથી ન વળો તો તો તમને ઘણા લોકો કૃતજ્ઞ કહેશે.

પ્રેમના આકર્ષણથી બંધાયેલાં સ્ત્રી-પુરૂષનો સંવાદ.

પ્રેમના રહસ્યની મહત્તા તો કોઈ મહાત્માઓજ એનુભવી શકતા હશે. પ્રેમ ઘણી શું ચળવળવાળી આગત છે. પ્રેમની ખરી સિંચીતિ અમોને નહીં સમજાય. શું અમારે પ્યારને નામે જેમ ચાલે છે તેમ ચાલવા દેવું. આવી તરેહના અનેક વિચારો સ્ત્રી પુરૂષના મનમાં ઘોળાયા કરતાં સ્ત્રી પુરૂષને કહે છે કે, તમારા વડેજ હું છું. ને પુરૂષ કહે છે કે હું યંત્ર છું, ગતિ આપનાર તો તું છો. તેના ઉદ્ગાર તો એવાને એવાજ છે. તે તો પારંવાર એમજ કહે છે કે હું તો ઈશ્વર છું. વરાળ તો તું છે-હું તો ઝાડ છું, મને હવાવનાર પવન તો તું છે. હું તો સમુદ્ર છું, મારામાં ભરતી ઓટ લાવનાર ચંદ્ર તો તું છે. હું તો કાષ્ઠ છું મને સળગાવનાર અગ્નિ તો તું છે હું તો કમળ છું, મને ખીંચવનાર સૂર્ય તો તું છે, હું તો નદી છું મારામાં રસનું પુરું લાવનાર મેઘ તો તું છે હું તો ગાડી છું મને હાંકનાર સારથી તો તું છે, હું તો દીવલ છું મને હાંકનાર છાપડું તો તું છે હું તો દરદી છું વૈધ તો તું છે, હું તો શિષ્ય છું, શિક્ષક તો તું છે, હું તો તારો છું, આકાશ તો તું છે, હું તો તરનાર છું, પાણી તો તું છે, હું તો ઉડનાર છું, હવા તો તું છે, હું તો ચક્ષુ છું. દુરખીન તો તું છે, હું તો નૌકા છું, રસ્તો ખતાવનાર ધ્રુવ તો તું છે, હું તો પાત્ર છું, અમૃત તો તું છે, હું તો વસ્તુ છું, કીંમત વધારનાર કારીગર તો તું છે, હું તો ભક્તિ કરનાર છું, પણ તું તો પામવાની વસ્તુ છે. સ્ત્રી કહે છે કે, હું તો ખોરાક છું, પણ સ્વાદ તો તું છે, હું તો પક્ષી છું પણ પાંખ તો તું છે, હું તો ગાય છું પણ દુધ તો તું છે, હું તો ચક્ર છું પણ ધરી તો તું છે, હું તો ઝાડ છું પણ ફળ તો તું છે, હું તો દેહ છું પણ પ્રાણ તો તું છે, હું તો મારું સ્વર્ગ-મારો મોક્ષ તુંજ છે, જન્મોજન્મ તું મને મળે એજ મારી પ્રાર્થના છે.

સ્ત્રી-પુરુષના પ્રેમ ઉપરજ નગતનો પાયો મંડાએલો છે, જુઓ કે મહાદેવ દેવોના દેવ છે, બ્રહ્માંડનો સંહાર કરનારા છે, અનન્મા છે, અને તો પણ પ્રેમને ખાતર “શ્રી ઉમામહેશ્વર” એમ ભક્ત પાસે બોલાવી નગતમાં પ્રિયાની કીર્તિ પ્રકાશ કરે છે. પાર્વતી યજ્ઞમાં બળી મૂંઝા. તેની રાખ રાખમાં મળી ગઈ તેથી યજ્ઞ તથા સ્મશાનની રાખ પવિત્ર માની સર્વાંગે ભસ્મલેપન કરે છે, એવી ઇચ્છાથી કે પ્રિયાની ભસ્મનાં રજકણો મારાં ચક્ષુ મસ્તક ઉપર ચડે. એટલેથી પણ સંતોષ ન થયો, પોતે અનન્મા, ને પાર્વતીને એકસો આઠ અવતાર થયા, માટે દરેક અવતારે પ્રિયાના મસ્તકનો આકાર ધારી પોતાની હેઠમાં માળા તરીકે પેહેરવા લાગ્યા, એટલું કરતાં પણ વિરહની શાંતિ ન થવાથી શિવે સમુદ્ર મંથનમાંથી મળેલું હાળાહળ વિષ પીધું. વાંચકો ? પ્રેમની અસર આવી બળવાન છે. વળી પણ જુવો કે. રામચંદ્ર જેવાએ પ્રિયાને ખાતર સમુદ્રમાં પાજ આપી છે, ઇશ્વરી અંશ છતાં વાંદરાએથી સ્નેહ કરી સીતાને ખાતર વનેવન ભટક્યા છે ને ઝાડે ઝાડે રોયા છે. “મારા હૃદયની અધીશ્વરી, મારી આંખની કીકી, મારા આત્માની શાંતિ” એવા અનેક શબ્દોથી તેણે પ્રિયાને યાદ કરી છે, ચિત્રપટ જેતી વખતે જનકીની અગ્નિથી પરિક્ષા કર્યાનો દેખાવ જેઈ કહે છે, “જેણે જન્મ લીધાથી નગતે પવિત્ર થયું છે. તેને વળી ખીજની પવિત્ર કરવી ?” લોકાપત્યથી સીતાને વનમાં મોકલ્યા પછી પણ પુર જનોને કહે છે, “મારી પ્રિયા ? મારું ભુવલુ, મારાં સૌભાગ્યની લક્ષ્મી તમેને ન ગમી તો રહું, મેં તેને અરણ્યમાં કાઢી. પણ તેને સાંઝે મારાથી રોવાઈ જવાય છે, એ બધું કોને સાંઝે ? પ્રેમને સાંઝે પ્રેમને ખાતરજ.

પરમાત્મા શ્રી કૃષ્ણ ભગવાન પણ પ્રેમના ઝપાટામાંથી બચ્યા નથી. શ્રીકૃષ્ણના ઝપાટા તો અહમ્મતજ છે. મોહક છે, પોતે પૂર્ણ પુરુષોત્તમ હોવા છતાં ગોવાલણા આવી રાણીયોના જુથમાં ઘુમ્યા છે. કંસને મારનાર છતાં સાડી ચુડી પેહેરી અંદ્રાવળી સખી બની રાધિકા પાસે ગયા છે, પોતે નગતને મોહ કરાવ્યા છતાં કુરૂપડી કુબળપર પ્રેમને ખાતર મોહ્યા છે, અને એક કુલને સાંઝે સત્યભામાજી રીસાતાં આજીજી કરી પગે પડી તેમને મનાવ્યાં છે. પ્રેમનો મહિમા એવો ગહન છે, પ્રેમની લહેજત એવી છે. પોતાનું પોતાપણું ભૂલી જવું એજ પ્રેમનું ખરું રહસ્ય છે. એજ ઇશ્કની મજ છે એજ ઇશ્કની ખરી ખુબી છે. દુનીયામાં કોઈ બંધન સાથે પ્રેમની કદી

દંપતીના પ્રેમની દૃઢતા અને પૂરી મીઠાશ. (૨૪૫)

પણ સરખામણી થઇ શકતી નથી. કારણ કે પ્રેમનું બંધન બહુ દૃઢ છે, ઘણુંજ સખ છે, બહુજ જાગરદસ્ત છે, તે પ્રેમને નહીં ત્રાડનામાં અત્યાનંદ છે.

દંપતીના પ્રેમની દૃઢતા અને પૂરી મીઠાશ.

અરે, પ્યારી તું મને કહેતો ખરી કે. શા માટે તારામાં એટલી બધી મીઠાશ, શા માટે તારામાં એટલું બધું આકર્ષણ છે. શા માટે તારામાં એટલું બધું બંધન છે? શા માટે તારામાં એટલું બધું સૌન્દર્ય છે? શા માટે તારામાં એટલી બધી અજ્ઞયમી છે? શા માટે તારામાં એટલું બધું જાદું છે, શા માટે તારામાં એટલું બધું સુખ છે? શા માટે તારામાં એટલું બધું રહસ્ય છે, શા માટે હું તારી પાછળ પાછળ દીવાનો થઈને ફરું છું, શા માટે તું સ્વર્ગનું ખીજું રૂપ છે, અને શા માટે તારામાં એટલી બધી કુદરતી વિભૂતિ સ્પષ્ટ થાય છે, તે કહે તો ખરી, આદા: પ્રેમની સાંકળ, ખરેખર આશ્ચર્યકારક છે, કારણ કે લાલન વેરાગ્ય માત્ર નયનના મીલાપથી જેનું નામ કામ જણતી નથી તેના મરણ સરદાર માટે ખીન વગાડતી બીજા માગતી, પાણીપતના મેદાનમાં ગમ્મલ હતી તેને કોણે ફરજ પાડી હતી, સમર્થ યોગી ગુલાબસિંહને રમાએ ક્યાં જાદુ કર્યું હતું? “પ્રમાદધન મુજ સ્વામી સાચા” એન હૃદયમાં ગંઠન કરતા નિર્દોષ કુમુદ “જહાંગીરી ફકીરીએ, લલાટે લખાવી છે મેં” એમ બોલતા વિદ્વાન સંરસ્વતીચંદ્રને પોતાની પાછળ પાછળ ભટકવા ક્યાં આજીજી કરી હતી? અફગાનના પહાડોમાં તુર્કોનાં ટોળામાં દુશ્મનોની ગોળીઓમાં આવવા સિદ્ધરામે ધરાવતીને ક્યાં વિનંતી કરી હતી? ધિક્કાર વરસાવનાર ચાંપરાજી હાડાએ, ગુણકા બની અકબરશાહનો દરબારમાં આવવા સોન રાણીને ક્યાં શિખવ્યું હતું? મહારી પાછળ બળી મરજે એતું રાણકદેવી પાસેથી રાખે-ગારે ક્યાં વચન લીધું હતું? દુષ્યંતને પ્રેમપાસમાં બાંધવા શાકુન્તલાએ ક્યાં બળ વાપર્યું હતું? અકિળવિકળ થઇ મુહિત બનેલી કાદમ્બરી ઉપર ચંદ્રાપીડે ક્યાં રાજ્ય સત્તા ચલાવી હતી? અને દારિકામાં ઉધતા અનિરૂદ્ધે આખાને ક્યાં ભોળવી હતી! અરે? આતે કોમળતાની સખ શાંકળ છે કે સખપણાની કોમળ સાંકળછે?

ઓ સૌન્દર્યની ખીલતી કળી? તારી રસમતામાં મને બુડવા દે. તારી મોહીનીના તરંગોમાં મને તણાવા દે. તારા પ્રેમની જળમાં મને ફસાવા દે. તારે માટેના અખૂટ, મીઠા, પ્રત્યક્ષ મૂર્તિરૂપ, હવાઈ

શ્રીઓને નીચે પ્રમાણે તુલસીની પુજા કરવી. (૨૪૭)

શક્તિ ક્યાંથી ? આહા; નામ સ્મરણ એતો મોટો વાત છે. નામ સ્મરણથી તો બહુ જણા તરી ગયેલા છે. જે જે ભક્ત થયા છે જે જે પ્રેમી થયા છે જે જે કોઈપણ વસ્તુમાં અશક્ત થયા છે તેઓએ નામ સ્મરણનો મંત્ર પેહેલોજ લીધોછે. નામસ્મરણની ખુશી એ છે ?

શ્રીઓને અવશ્ય નીચે પ્રમાણે તુલસીની પુજા કરવી.

નેત્રને જળનો સ્પર્શ કરી હાથમાં જળ લઈ સંકલ્પ કરવો. અઘેત્યાદિ મમ આત્મનઃ પુરાણોક્ત ફલ પ્રાપ્ત્ય તથાય મમ ભર્તાસહ અખંડિત સુખ સોભાગ્ય સંતત્યાયુરાગ્યૈશ્વર્યાભિવૃદ્ધિદારા શ્રી તુલસી દેવતા પ્રીત્યર્થે વૃંદાવને તુલસી પૂજન મહંકરિષ્યે. આ પ્રમાણે સુવાસિની શ્રીઓએ સંકલ્પ કરવો અને જે વિધવા શ્રી હોય તેણે નીચે પ્રમાણે. અઘેત્યાદિ મમ આત્મનઃ પુરાણોક્ત ફલ પ્રાપ્ત્ય સ્વર્ગ અક્ષપ્ય ફલ પ્રાર્થ્ય તુલસી દેવતા પ્રીત્યર્થે વૃંદાવને તુલસી પૂજન મહંકરિષ્યે.

પછી તુલસીનું ધ્યાન કરવું.

ધ્યાપેચ્ચતુલસીં દેવીં શ્યામાં કમલલોચનાં ॥

પ્રસન્નાં પદ્મવદનાં વરામય ચતુર્ભુજાં ॥ ૧

કિરીટહારકેયૂર કુંડલાદિ વિભૂષણાં ॥

ધંવલાં કુશસંયુક્તાં પદ્માસન નિષેવિતાં ॥ ૨ ॥

પ્રિયાંચસર્વદાવિષ્ણોઃ સર્વ દેવ નમસ્કૃતાં ॥ ૩ ॥

ઉપરના શ્લોકોબધ્વી ધ્યાન કરવું. પછી જળ વિગેરે ચઢાવી ચંદન, પુષ્પ, ધુપ, દીપ, નૈવેદ્ય વિગેરેથી પૂજા કરવી. પછી તુલસીની પ્રદક્ષિણા કરવી. ત્યારબાદ તુલસીની પ્રાર્થના કરવી.

સૌભાગ્યં સતતિં દેવિ ધનં ધાન્યં ચ મે સદા ॥

આરોગ્યં શોકશમનં કુરુ મે માદ્યવપ્રિયે ॥ ૪ ॥

અભિષ્ઠફલસિદ્ધિં ચ સદા દેવી હરિપ્રિયે ॥

દૈવૈસ્ત્વંનિર્મિતાપુર્વં અર્ચિતા સિ મુનિશ્વરૈઃ ॥ ૫ ॥

અતોમાંસર્વદા ભક્તયાકૃપાદૃષ્ટ્યા વિલોકય ॥

પતેરાયુશ્ચભાગ્યં ચ સદા દેહિ હરિપ્રિયે ॥ ૬ ॥

પૂતના મયસંત્રાસાત્ રક્ષિતશ્ચયથાહરિઃ ॥

તથા સંસારસંત્રાસાદ્રક્ષમેવં શામુત્તમમ્ ॥ ૭ ॥

અનેનયથાશક્તયાપૂજનેન શ્રી તુલસી દેવતા પ્રીયતાં ॥

આ પ્રમાણે તુલસી પૂજન કરવાથી સ્ત્રીઓને અત્યંત સુખ મળે છે.

સ્ત્રી જાતિના વ્રત દિવસો.

સ્ત્રીઓને જુદા જુદા નિયમથી વ્રત કરવાનો અનાદિથી આપણા આર્ય ભાઈઓમાં ચાલ છે. તે પ્રમાણે બને તેટલું કરવું એ સારી વાત છે, તોપણ અંતરમાં ધણું કષ્ટ વેઠીને ખોટી હઠથી વ્રત કરવું નહિ, કારણ કે, આપણા ધણીની મરજી ન હોય તો તેને નારાજ કરીને તેની આજ્ઞા વિના કોઈ પણ વ્રત કર્યું તો તે ખીલકુલ ફળ આપતું નથી. એટલુંજ નહિ પણ તેથી પોતાના ધણીનું આયુષ્ય ઓછું થાય છે. માટે 'સુવાસણ સ્ત્રીએ ધણીની આજ્ઞાથી શક્તિ પ્રમાણે અવશ્ય વ્રત કરવાં, એ સારું' છે. પણ ધણીથી કલેશ કરીને હઠવડે ધણાં વ્રત કરવાં એ ખીલકુલ સારું નથી. જુદાં જુદાં જે વ્રતો કરવાનાં છે તે સર્વનાં સંક્ષેપમાં અત્રે નામ આપું છું.

કાર્તિક માસ ભાદ્ર પીજ સુદ ૨. સૌભાગ્યપંચમી સુદ ૫. માગસર, માસ અનંગવ્રતોદ્દેશી સુદ ૧૩. સૌભાગ્ય સુંદરી વ્રત વદ ૩. ગૌરીતપોવ્રત વદ ૩. પોષ માસ પોષીપુનમ સુદ ૧૫, સુરપ દ્વાદશી વદ ૧૨. માઘ માસ રથસપ્તમી સુ ૭. પુત્ર સપ્તમી ૭. આ વ્રત દર માસની સપ્તમીએ કેટલીએક સ્ત્રીઓ ભાવથી કરે છે. અચલા સપ્તમી વદ ૭. ફાલ્ગુન માસ ગણાગોર વદ ૧ થી ચૈત્ર સુદ ૨-૩ સુધી. આ વ્રત કન્યાઓજ કરે છે અને ગૌરમાતા પાસે માગે છે કે અમેને પતિ સારો આપજો. સસરો સારો આપજો સાસુ સારી આપજો વગેરે વગેરે. ચૈત્ર માસ આલોણાં એટલે મોળુ ખાવું ગમે તે 'દિવસે સૌભાગ્યશયન સુદ ૩. અરધતી વ્રત સુદ ૧ થી સુદ ૩ સુધી. વૈશાખ માસ

જ્યેષ્ઠ માસ

રંભાવ્રત સુદ ૩. ઉમાવ્રત ચાર રવીવાર વટસાવિત્રી સુદ ૧૫ આ. પાઠ માસ તાપી સાતમ સુદ ૭. ગોપાલવ્રત સુદ ૧૩. જ્યાપાર્વતી વ્રત (મોળાકોત) સુદ ૧૩ થી વદ ૨-૩ સુધી. કોકીલાવ્રત સુદ ૧૫ દિવાસો અને જીવ્રત વદિ ૩૦. શ્રાવણ માસ સ્વર્ણ ગૌરીવ્રત સુદ ૪. વીરપસળી ધણું કરીને શ્રાવણમાસનો પ્રથમ રવિવાર નો-

ગૌરીવ્રતના તહેવારો અને અગત્યની સુચના. (૨૪૯)

જીનોમ સુદ ૯. જોગચોથ વદ ૪ શીતળાસપ્તમી વ્રત ૭. ભાદ્રપદ
માસ ઋષીપંચમી લક્ષ્મીતાવ્રત સુદ ૬. અદુઃખ નવમી સુદ ૯. ગોત્રી
રાત્રી સુદ ૧૩ થી વદ ૧ સુધી. ઉમામાહેશ્વર વ્રત સુદ ૧૪. દુર્વાષ્ટ-
મી વ્રત સુદ ૮. મુક્તાભરણ સપ્તમી સુદ ૭. આશ્વિન માસ ઉપાં.
ગલક્ષીતાવ્રત સુદિ ૫. દશરથ લક્ષ્મીતાવ્રત સુદિ ૪ કોમ્બગરવ્રત સુદ
૧૫. ધૃત્યાદિ ઇત્યાદિ.

ઉપર પ્રમાણે આર્ય દેશની કન્યાઓ અને સ્ત્રીઓ કેટલાંએક
વ્રતો આચરે છે. જેમાં યોગ્ય નિયમો રાખી પોતાની વ્રત પ્રતિજ્ઞા
પૂર્ણ કરે છે. કેટલીએક સ્ત્રીઓ એકલુક્ત રહે છે. કોઈ કોઈ તો
કાંઈ ખાતાં અથવા પીતાં અમુક દેવનું નામ લે છે જેવી રીતે કે
પાણી પીતાં કોઈ કહેશે કે શ્રી રામ એટલે તે પાણી પીશે, આવી
રીતે સ્ત્રીઓ અસંખ્ય વ્રતો કરે છે, જેમાંના કેટલાંએક ઉપર દાખલ
કીધાં છે.

ગૌરીવ્રતના તહેવારો અને અગત્યની સુચના.

ઉત્તમ પતિ મળવાની ઇચ્છાથી કુમારિકાઓ અસંખ્ય વ્રતો કરે
છે. તેમાંનું ગૌરીવ્રત કે જેને લોકો મોળાકોત (મેળુ એક લુક્ત)
કહે છે, તેમાં ગૌર માતાની પૂજા કરી એક વખત જન્મે છે. આ
વ્રત અષાઢ શુક્લ પક્ષની ત્રયોદશીથી પાંચ દિવસ ચાલે છે આ
વ્રત બ્રહ્મીજ્ઞતા પુછવાથી શ્રી કૃષ્ણે ઉત્તમ પતિની ઇચ્છાવાળી કુમા-
રિકાને કરવા માટે કહેલું છે. આમાં શંકર પારવતી સ્થાપનાનું આવે
છે. એ પાંચ દિવસોની અંદર સારી નીતિરીતિ પાળવાને બદલે સુર
મનુષ્યોને સાંભળતાંજ કંટાળો ઉપજે એવા અધમ શબ્દો ઘણીખરી
કન્યાઓના મુખમાંથી શેરીએ શેરીએ અને ચક્રે ચક્રે સાંભળાય
છે. જ્યારે અખંડ એવાતણુ માગવું જોઈએ ત્યારે તેમના માખાપોની
મૂર્ખાઈને લીધેજ સુનિતિની કેળવણી વગરની કહ્યાઓ ફૂટવા પીટ-
વામાંજ પોતાનો વખત ગાળે એ કેવી શોચનીય બાબત છે. રાત્રિના
સમયમાં ટોળેટોળાં મળેલી કન્યાઓ જેમ વધારે મનુષ્યોને દેખે છે
તેમ વધારે આવેશમાં આવી વધારે ઉદ્વેગથી ખરાબ બીભત્સ શ-
બ્દોનો પોકાર કરે છે જે સાંભળતાંજ કાનના કીડા ખરી પડે એવાં
અનીતિનાં વર્તનો દેખવા છતાં કોઈ પણ જ્ઞાતિના આગેવાનો આ
બાબતનો બંદોબસ્ત નથી કરી શકતા, તો અનાચારની વૃદ્ધિ થતી કેમ
અટકશે તથા સાંસારિક સ્થિતિ કેમ સુધરશે, પ્રત્યેક કન્યાશાળાની

વડી શીક્ષકે કન્યાઓને સુબોધ આપવો ઘટે છે. પણ અરે, મોટી મોટી ૩૦ થી ૪૦ વરસની સ્ત્રીઓ પણ તે વખતે રોવાકુટવામાં શુરીપુરી માલુમ પડે છે, ત્યારે બાળકોનો શો દોષ કહાડવો ? આવા કુચ્છો જેમ અને તેમ અટકાવવા એ સત્તાવાળા અથવા દરેક મા-બાપની ફરજ છે.

રોવા કુટવાનો કઢંગો રિવાજ.

ગુજરાત તથા કાઠીયાવાડની સ્ત્રીઓમાં આ રિવાજ પણ બહુ પ્રસરેલો છે કોઈ માણસનું મરણ થાય કે તેઓને તે બાબતની ઘણી જરૂર પડે છે તેથી તે માતીની તથા સહોદરની સઘળી સ્ત્રીઓ એકઠી મળી રોવું અથવા દૂટવું શરૂ કરે છે તેમાં જો કોઈ સ્ત્રીને તે બાબત આવડતી ન હોય તો બીજી સ્ત્રીઓ તેની મશ્કરી કરે છે. અને કહેવત પણ છે કે સ્ત્રીને રોવું જોવું ને વગોણું એ પ્રમાણે સહુ હાંસી કરે છે માટે તે વિષય સ્ત્રીને ઉપયોગી હોવા છતાં પણ તે અશુભ હોવાથી અત્રે દાખલ કીધો નથી.

કન્યાઓ અને સ્ત્રીઓમાં રમાતી કેટલીએક રમતો.

પણ અથવા છતાં. ઘરઘોમકાં ઢીંગણા ઢીંગલીની રમત, ફેર-પુરડી, આંખ વિંચાવણી, ટીટીટપો. (એક પગ ઉચો રાખી સાત સમુદ્ર તરીકે કરેલાં ખાનાઓમાંથી એક પગે રહી પેસે ખાને રાખેલી કાંકરી અથવા હીકરીને ઠંસ મારી ક્રમે કરી સાતમા ખાના એટલે સમુદ્ર બહાર કાઢવી. તેને ટીટીટપો કહે છે. કોડાં આથી ઘણીક રમતો થાય છે જેમાંની થોડી અત્રે લખેલ છે. એકીએકી, તરીયાચોકા, હારજીત, વગેરે વગેરે, ચાર કાંકરી, નવ કાંકરી, ઘસ્ટોત, ગંજીપો, ગંજીપાથી ઘણી જાતની રમતો રમાય છે જેની કે સતીયો, બાવનીયો, છોકાપજો, હારજીત, ખેંચતાણ, વગેરે ચોપાટ. ચોપાટ બે પ્રકારે રમાય છે. એક પાસાથી અને કોડાથી તે બન્ને રમતમાં પાસાની રમત ઘણી કહાય છે અને તેના બે ચાર પ્રકાર છે. શતરંજ. આ રમત વિષે સવિસ્તર લખીકત નીચે આપી છે, રાસડા, ડાંડીયા-રાસ, હીંચ, ગોફણું, ગુંથવું, અઠંગો, ધત્યાદિ ધત્યાદિ કેટલીક ચતુરાઈ ભરી રમતો આપણા દેશની બાળાઓ તથા સ્ત્રીઓ રમે છે.

શતરંજ.

एकस्मिन्नगरे नृपांससचिवौ वीरौत्मदा संगरे

हस्त्यश्चोष्ट्रपदातिभिः परिवृतौ पद्भ्या सदा घावतः ।

युद्धं तौ कुरुतः परस्परमिदं नित्यं हि शास्त्रं विना

चित्रं तावमरौ विचित्रमिति यत्सैन्यं मृतं जीवति ॥

એક જ શેઠેરમાં યુદ્ધવીર બે રાજા, પોતાના બે કારભારી, હાથી ઘોડા, ઉંટ અને પાયદલ સહિત વસે છે; તે બંને હમેશાં પગથી દોડી કંઈ પણ શસ્ત્ર વિના પરસ્પર યુદ્ધ કરે છે; તેમાં આ વાત આશ્ચર્ય છે કે યુદ્ધ કરનારા બંને રાજા કોઈ દિવસ મરતા નથી; અને તેનું મરેલું; લશ્કર, ફરીથી જીવતું થાય છે. આ રીતે આશ્ચર્યની સાથે આનંદ આપનાર ખેલનો ખુલાસો નીચેના પારીત્રાફથી ૨૫૪ જણાઈ આવશે.

મંખ્યાબંધ રમતોમાં શતરંજ જેવી બુદ્ધિને ખીંચવે તેવી ખામી વગરની કોઈ રમત જેવા કે સાંભળવામાં આવી નથી. આની યોજના પ્રથમ રાવણની સ્ત્રી સતી મંદોદરીએ યોજેલી કહેવાય છે. જેથી સ્ત્રી જાતિની વર્કશક્તિ વિષે ઉંચું મત ધરાવી શકાય છે. હાલના વખતમાં આ રમત થોડા જ સ્ત્રી પુરૂષો જાણતાં હશે, માટે જેઓ તે ઉત્તમ ખેલ નથી જાણતાં તેમની જાણ માટે અને જેઓ જાણે છે તેમના આનંદને વાસ્તે આ રમત શીખવાની રીતિ આંહી દાખલ કરવા દુરસ્ત ધારણું. હુગડાંનો એક નાનો ચોરસ કટકમાં સરખાં ચોરસ આઠ આઠ ખાનાં આડાં તથા ઉભાં કરવાં, તેમ ચારે બાજુ ત્રણ ત્રણ ઘર છોડી દમ વચલાં બધાં ઘરમાં સામસામી આડી રેખા પાડવી. એ રેખા બંને પક્ષના રાજા તથા પ્રધાનને સામસામાં બેસવાની ગાદીની નિશાની છે. બે હાથી, બે ઉંટ, બે ઘોડા, આઠ પ્યાદા, એક રાજા અને એક વજીર એ પ્રમાણે બંને પક્ષમાં જૂંદા જૂંદા રંગનાં સોળ સોળ મોહોરાં હોય છે. રમનારના જમણા હાથ તરફ પોતાના આસનપર રાજા બેસે છે. તેની બાજુમાં ઉંટ, ઘોડો અને હાથી અનુક્રમે ગોઠવવામાં આવે છે. તેમ ડાબી બાજુએ વજીર અને તેને પડખે અનુક્રમે ખીજા ઉંટ, ઘોડો તથા હાથી બેઠેલા હોય છે. એ આઠ મોહોરાંઓની આગળના ઘરમાં આઠ પ્યાદાં બેસે છે આજ પ્રમાણે સામા પક્ષના માણસે પણ પોતાનાં મોહોરાં માંડવાં જેનો નકસો અહીં આપવામાં આવ્યો છે.

કન્યાઓ અને સ્ત્રીઓમાં રમાતી રમતો (૨૫૩)

પવા ઉઠી શકતું પણ નથી. તેમ જ શત્રુનું મોહોરું ઉઠતાં શત્રુના બીજા મોહોરાંની રાખને કિસ્ત લાગતી હોય તે ઉડંત કિસ્ત કહેવાય છે. એ ઉડંતકિસ્ત આપી ઉઠેલું મોહોરું સામા પક્ષના જોરવાળાં મોહોરાંને પણ મારી લે છે. જો મોહોરાનું પ્યાદું દુશ્મનના તેજ મોહોરાના ધર પર જઈ ચડે છે ત્યારે તે પોતાના મોહોરાને જીવતું કરે છે. રમતની શરૂઆતમાં પહેલાં ચાર ચાર ચાલવાનો રીવાજ છે. પરંતુ એક જ મોહોરું એક જ વખતમાં બીજી ચાલ ચાલી શકતું નથી. આ રમત જોરી તથા ન જોરી એવી રીતે એ પ્રકારે રમાય છે. નાજોરી રમતી અંદર પ્યાદાં મોહોરાંમાં ગણાતાં નથી. પ્યાદાં ધણાં છતાં પણ મોટું મોહોરું એક રહે તો તે ગાંડું થાય છે. એટલે તે મોહોરું નિર્ણય થઈ પોતાના લાગમાં દુશ્મનનું જો મોહોરું આવે તેને મારી શકે છે. સધળાં મોટાં મોહોરાં મારી નાખવાથી બાજી ખુસ્ત થાય છે. છેવટમાં વજર રહેવા હોય તો તે બીજાં મોહોરાંની મારક ગાંડો થઈ શકતો નથી ?

પ્યાદું શત્રુના જો મોહોરાના ધરમાં જઈએ તે મોહોરું પોતાની પાસે જીવતું હોય તો તે પ્યાદું કહાડી નાખવું પડે છે. રાખના ધરનું પ્યાદું છે ધર ચાલે એટલે વજર જીવતો થાય છે; તેમજ જો મોહોરાના ધરનું પ્યાદું આગળ જ ધર વધે ત્યારે તે મોરું મરી ગયેલું હોય તો જીવતું થાય છે; પણ જો ધરનો ઉંટ જીવતો હોય તેજ ધરનું પ્યાદું જ ધર ચાલે તો તે બીજા ધરના મરેલા ઉંટને જીવતો કરી શકતું નથી. શતરંજના પ્યાદા વિશે એક કવિ કહે છે કે:-

શત્રુના સપાટામાં નહી આવતાં જો પોતાની મુસાફરી પૂરી કરે છે તેને લાયક પદવી તેના ધણી તરફથી મળે છે; એનિયમ પ્રમાણે શત્રુઓના લાગને ચુકાવી તેના ધરમાં આપાદ રીતે જનાર પ્યાદા (સિપાઈ) ને પણ તેના ધણી (સરદાર) નો હુદો મળે છે, તેમ આગળ પડવાને ઇચ્છતી સદ્ગુણી સ્ત્રીઓ, આ સંસારયાત્રામાં શત્રુના સંકટમાં પણ નહિ ગભરાતાં ધીરજથી, આવતા અંતરાયોનું ઉલ્લંઘન

૧ આ ઉપરથી એમ જણાય છે કે જેના પર રાજ્યનો આધાર રહે છે તેણે સંકટના વખતમાં ન ગભરાતાં ગણું જ પુખ્ત વિચારનું રહેવું જોઈએ. તેમજ જેના પર ગૃહરાજ્યનો આધાર રહે છે તેવી સ્ત્રીએ પણ ગમે તેવા વખતમાં જરા પણ ગાંડપણ નહીં પકડતાં ગંભીર થઈને રહેવું જોઈએ.

કરશે, તો તમાને પણ તમારા સ્વામીથીના સમાન હકો પાછા મળશે.

રાજને બીજાં મોહોરાની માફક મારવામાં આવતો નથી. રાજ બ્યારે કિસ્તથી મુક્ત ન થઈ શકે ત્યારે તે માંત (કેદ) થાય છે અને તેટલાથી જ રમતની સમાપ્તિ થાય છે. આ રમત રમવાની બીજી પણ કેટલી એક રીતો છે; જે લંબાણ થઈ જવાને લીધે ઓંહી દાખલ કરેલ નથી. ઇંગ્લેન્ડે તથા મુસલમાનોને રમવાની રીતોઓમાં આપણાથી જુનું ફેર આવે છે.

શતરંજ ખેલવામાં સહ્યતા.

શતરંજ ખેલવામાં સામે એસનારને પસંદ પડતાં મોહોરાં પ્રથમથીજ દેવા દેવાં અને પડેલી ચાલ પણ તેનેજ કરવા દેવી, રમત શરૂ થયા પછી પ્રતિ પક્ષીને માહું લાગે એવાં વચન ખેલવાં નહીં, તેમ પ્રતિ પક્ષી ચાલ કરવામાં જરા વિલંબ કરે તો પણ તેને ઊતાવળ કરવી નહીં; પોતે તરત ચાલવું. બીજા કરતાં પોતાને સાફ રમતાં આવડતું હોય તો પણ પોતાની રતુતિ અને બીજાની નિંદા કરવી નહીં. કોઈ પાસે એકેકાં માણસ સામાને ચાલ જતાવે તો તેથી તેનાપર ગુસ્સે થવું નહીં; અને તેને પ્રતિબંધ પણ કરવો નહીં; તેમ જોનાર માણસે પણ એક પક્ષમાં જ રહેવું જોઈએ. સામાન્યુદ્ધિ પૂર્વક અથવા વિરમરણથી કોઈ ખોટી ચાલ કરે તો તેનું અપમાન નહીં કરતાં મૃદુ વચનથી કહેવું કે આપ ભૂલી જાઓ છો. જેમાં સંતોષ તુટે એવો વિવાદ કદી પણ કરવો નહીં. કારણ કે સંતોષ વધારવાના હેતુથી રમતની યોજના થઈ છે; માટે તેમ ન થવું જોઈએ પ્રતિ પક્ષી પોતાની ચાલેલી ચાલ ફેરવે તો ફેરવવા દેવી; પણ પોતે તો એવી વીચારીને ચાલ કરવી કે તે બીલકુલ ફેરવવી પડે નહીં.

સ્ત્રીના અંગ લક્ષણની પરિક્ષા.

જે કોઈ સ્ત્રીને પતિ, પિતા, સ્વસુર, માતા, બાંધવ, દિયેર અને સર્વ નહોય તે કામિનીને અવશ્ય દુર્ભાગ્યવાન સમજવી. જે સુંદરીના પગ ઉપર એટલે પગને તળીએ ચક્ર, પદ્મ, ધ્વજ, છત્ર, સાથીઓ અને નમળાદિક રેખાઓ છે તે રમણી રાજપત્ની થાય છે; વળી પણ એમાંથી કદિ ઓછાં ચિન્હો હોય તો તે રાજપત્ની સરખા વૈભવોને ભોગવનાર થાય છે. જે સ્ત્રીના પગની ટચલી આંગળીના મૂળથકી તર્જના રેખા છે તે વનીતાને સારો પતિ પ્રાપ્ત થશે. તેની સાથે પ્રીતીથી વર્તશે, અને તેના ઉપરજ વિશ્વાસ રાખી અન્ય સ્ત્રીથી વ્ય-

ભીઆર આદરશે નહિ. જે સ્ત્રીના પગની ટચલી આંગળી ચાલતી વખતે જમીનને અડકતી નથી તે નારી સૌભાગ્ય વિહનગની સર્વ જગોએ ફલકિની થશે. જે સ્ત્રીની પગની તર્જની (અંગુઠા પડ- ખેની આંગળી) ખીજી આંગળીઓથી અધિક લાંબી હોય છે તે સ્ત્રી કુલટા અને વ્યભીચારિણી થશે. જે સ્ત્રીના સ્તન માંસલ, રમ-ણીય, છાતી વાળ વગરની, નાસિકા હાથિણીની સૂંદ સરખું, અને જાંઘ હાથીની સૂંદ સરખી હોય છે તે સ્ત્રી ઉત્તમ સુખ પામશે. જે સ્ત્રીની ડોક ઘણી લાંબી સ્વભાવે કૂર, છેક છોડી અને દરિદ્રી અને જેને ગળે સારી ત્રણ રેખાઓ હોય છે તે સુશીલા સૌભાગ્ય સમર્થ થાય છે. જે કન્યાના કર કમળમાં તોરણ સરખી રેખા હોય અને તે ગમે તેવા દલકા અથવા અધમ કુળમાં ઉત્પન્ન થઈ હોય તો પ-ણ તે રાજ્ય વૈભવને ભોગવવાં ભાગ્યવાન થશે. જે કુમારીની હથે-લીમાં અંકુશ, કુતલ, અને ચક્રદિક રેખાઓ હોય છે તો તેના પ-તિને રાજ્યપદવિ મળશે તદુપરાંત તે શ્રેષ્ઠ પુત્રોની માતા થશે. જે કન્યાના દાંત સારા નથી. વળે ઉત્તમ નથી. અને લક્ષણ સારાં નથી. તેવી કુળહીણ કુટીલ કામિનીનું ગ્રહણ કરવું નહિ. એવું નારદોક્ત સામુદ્રિક ગ્રંથમાં કહેવાયું છે. જે કન્યા જન્મતાંજ પિતાને ઉત્પન્ન કરનાર માતા. પિતાને મારે છે. પછી બાંધવને હણે છે, પછી બા-પના આપ્તા કુટુંબને પાયમાલ કરી બોળી દેછે તેવી કન્યાને ગ્રહણ કરનાર પુરુષ પણ તે ઝેરી સ્ત્રીથી મરણ શરણ થઈ પડે છે, એટ-લુંજ નહિ પણ પાછળથીજ તેના માતા, પિતા, ભાઈ અને સહુ સ-હોદારોની પણ તેજ પ્રમાણે સ્થિતિ થાય છે માટે એવી કુલાણેશી કન્યાની સ્પર્થે લગ્ન કરતાં પ્રથમથીજ વિચાર કરવો કારણકે તે સ્ત્રી બન્ને કુળનો સહાર કરનારી છે. જે સ્ત્રીનું પગનું તળીયું ચાલતી વે-ળાએ ખાલી જોવામાં આવે તે સ્ત્રીના લગ્ન થયા પછી તેના પ-તિનું મૃત્યુ થાય છે તેથી તેવી સ્ત્રી સ્પર્થે લગ્ન કરવાં નહિ જે સ્ત્રી-ની વચલી આગળા અદ્ય હોય ગાત્રહીણ હોય તે સ્ત્રી ત્રણ વર્ષ સુ-ધી સૌભાગ્ય ભોગવશે. જે સ્ત્રીની નાભી ઉડી ન હોય, કાન સુપડા જેવા હોય તે સ્ત્રી ભુખગવી. અતી ઉંઘવાળા, સર્વદા શોકિણી જેના દાંત ઉંચા હોય, વળા કંઠાર હોય તે બિચારી કદિ પણ લક્ષ્મી જી-પાર્જન કરવામાં ક્ષતેકમંદ થતી નથી. જે સ્ત્રીનું એક સ્તન નહાવું અને બીજું મ્હોટું અને બીજું ક્ષીણ હોય, વાતો કરતા ગાલ ફૂલે. દાઢી ઉંચી થાય. જેના શરીર પર વાળ હોય. ઉતાવળી ચાલનારી,

અતિ દુર્બળ, અતિ નમ્રાળી તેવી સ્ત્રીને બાળકનું સુખ મળવું ધણુંજ અશક્ય છે. જે સ્ત્રીના વાત કરતાં ગાલ ઉપર ખાડા પડી જાય તેના માતા પિતા અવશ્ય મરણને શરણુ થાય. જેના હોઠ રાતા, તાળવું ભીનું હૃદય સરખું હોય તેને દરીદ્રી જાણવી જેનાં સ્તન ઉંચા તે મંદ ભોગણી કુલટા થાય છે. જે સ્ત્રીના ચાલતી વખતે પગલાં ફરતાં જાય છે તે સ્ત્રી વિધવા થાય છે. ચાલતી વખતે જેના પગની છેલ્લી બે આંગળી પૃથ્વી પર ન અડકે તે સ્ત્રી ખીન સંસયે વિધવા થાય છે. જે સ્ત્રીની ખીજ અને ત્રીજી આંગળી ચાલતી વખતે ધરતીને અડકતી નથી તે સ્ત્રી દારણુ દુઃખ ભોગવે, ભીક્ષાથી પેટ ભરે અને એવી દશા છતાં પણ લાંબા આયુષ્ય વાળી થાય જે સ્ત્રીની તર્જની આંગળી (ખીજ આંગળી) ચાલતાં ચાલતાં અંગુઠા પર ચઢી જાય છે તે સ્ત્રી જગતમાં નકારાં કર્મ કરનારી નિવડે છે જે સ્ત્રીને ચાલતાં પગને તળીયેથી ધુળ જીડે તે સ્ત્રી અવશ્ય કલંકિની અને દારણુ દુઃખણી થશે. જેનું પેટ પહોળું હોય છે તે સ્ત્રી વાંઝણી થાય છે. જે સ્ત્રીની છાતી ઉપર વાળ નથી હોતા તે સ્ત્રી અવશ્ય ધનવાન અને અખંડ સૌભાગ્ય સંપન્ન રહે. જેના સ્તનનો આગસો ભાગ પહોળો તેમજ વધારે વિસ્તારમાં હોય તો તેને ખરાબ લક્ષણવાળી જાણવી જે સ્ત્રીનું યાત્રું સ્તન ઉંચું હોય છે તે સ્ત્રી પુત્રને જન્મ આપે. જે સ્ત્રીનું જમણું સ્તન ઉંચું હોય છે તે સ્ત્રી કન્યાને જન્મ આપે. જેની ડોક ટુંકી હોય તે ધનહીણ થાય અને કુલને સંહારકારી થાય. જેનાં સ્તન શ્યામ તથા કેશ શ્યામ હોય તે સુલક્ષણવાળી થાય છે જે સ્ત્રીનાં બંને નેત્ર ઉંચા હોય છે તેનું અલ્પ આયુષ્ય જાણવું જે સ્ત્રીનાં ગોળ નેત્ર હોય તે સ્ત્રી ચપળ, ચતુર, અને કુલટા થાય છે. જેના હોઠ જાડા મોટા, બહુ બોલકણી કુવાક્યની બોલનારી તેવી સ્ત્રી સાથે સર્વદા સાવધાન પણ રહેવું મતલબ કે તેવી અધમ સ્ત્રીનો સંગ અથવા વિવાહ કરવો નહિ. જેના પગના તળીયાં ચીકણાં અને નખ રાતા હોય તે સ્ત્રી સતભાગી અને પોતાના તથા પાતના કુળને તારનાર થાય.

સતી ધર્મ-પતિ સેવા.

અને

સતી સમાજ

દ્વિતીય ભાગ.

(સતી ભક્ત, વિર શ્રીઓનાં ઉત્તમ ચરિત્રો.)

સ્વયં નારાયણઃ શંભુ વિંદ્યાતા જગતામપિ ।

સુરાઃ સર્વે ચ મુનયો, ભીતા સ્તામ્યશ્ચ સતતમ્ ॥

નારાયણુ ભગવાન, શિવજી, સૃષ્ટિકર્તા શ્રદ્ધાં, સત્રંગા સુર, અને મુનિયો તે સર્વે પતિવ્રતા સ્ત્રીઓથી ભયને પામે છે, -એવો પતિ-વ્રતાનો પ્રતાપ છે.

કુંડલીઓ.

પતિવ્રતા વ્રત જગતમાં, પ્રસરે ઘર ઘર જેમ,

સુજનનોએ સર્વદા, તત્પર રે'વું તેમ; .

તત્પર રે'વું તેમ, પતિવ્રત વધવા કાળે,

એજ દેશનો ઉદય, થવાનો હેતુ આળે;

એજ સરસ દૃશ્યાણુ, —તણો શુભ પંથ મળાનો,

એજ પંથની મળે, સદા સુખ રૂપ ખળનો.

દાહરો. —મહુ શાસ્ત્રના મત લઈ, લખું સતી મહિમાય;

સાંભળતાં નરનારીને, અંતર મહા સુખ થાય.

સતી-ઉમા-પાર્વતી.

બ્રહ્માના પુત્ર દક્ષપ્રજાપતિ તે સ્વાયંભૂ મનુની પુત્રી પ્ર-
સૂતિ સાથે પરણ્યા હતા. તેથી તેને સોળ કન્યાઓ ઉત્પન્ન થઇ. તે
માંની તેર ધર્મને, એક અગ્નિને એક સર્વ પિતૃઓને અને એક કે
જે સતી ઉમા પાર્વતીના નામથી આજ આપ્પા ભૂમંડલમાં પ્ર-
ખ્યાત થયાં છે. તેને શ્રી સદાશિવની સાથે પરણ્યાં હતાં. એક
સમે બ્રહ્માને ત્યાં દેવજીવિશ્વેશની સભા ભરાઇ હતી તે ત્યાં શિવ-
જી પણ હતા. આ પ્રસંગે જ્યારે દક્ષપ્રજાપતિ અહિં આવ્યા ત્યા
રે સર્વેએ પોત પોતાના આસનો ઉપરથી ઉભા થઇ તેમને આવકાર
દીધો; માત્ર શંકર પોતાના ધ્યાનમાં મગ્ન હતા તેથી તે પોતાના
આસન ઉપરથી ઉભા થયા નહિં. સભાસદોએ ભગવાન દક્ષપ્રજા-
પતિનો સારી રીતે સત્કાર કર્યો, અને દક્ષપ્રજાપતિ લોકપાત્ર બ્ર-
હ્માને પ્રણામ કરીને તેની આજ્ઞા લઇ આસન ઉપર બેઠા. પરંતુ
શંકર પ્રથમથીજ આસન ઉપર બેસી રહ્યા હતા, તે જોઈને દક્ષ-
પ્રજાપતિ તે અપમાન સહન કરી શક્યા નહિં. અને નેત્ર વડે જ
જે શંકરને બાળી દેતા હોય તેમ આડી આંખથી તેના તરફ જો-
ઈને બોલ્યા કે: —“હું બ્રહ્મર્ષિઓ ! હું તમારી પાસે સદાચારી પુરુષો-
નું વૃત્તાંત કહું છું. તે તમે દેવતાના અને સમગ્ર સમાજનો પ્યાર
ધરીને સાંભળો. આ શંકર મારા બાળકોની ગણનામાં આવેલ છે.
કારણ કે તેણે સુપાત્રની પેઠે બ્રાહ્મણોની અને અગ્નિની સમૃદ્ધ સા-
વિત્રિના જેવી મારી દીકરીનું પાણિ ગ્રહણ કર્યું છે. અને એ મા-
રાં મૃગનાં બચ્ચાની આંખ વાળી પુત્રી સાથે પરણ્યો છે. છતાં તેણે
સામા ઉડીને ઉભા થતા યોગ્ય પુરુષનો વાણીથી પણ સત્કાર કર્યો
નથી. ઉત્તમ ક્રિયાઓનો લોપ કરનાર. અપવિત્ર, અભિમાની તથા મ
ર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરનારા આ મહાદેવને મેં ઇચ્છા ન છતાં પણ
શૂદ્રને જેમ વેદ વાણી આપવામાં આવે તેમ મારી પુત્રી આપી છે.
આ શિવ શરીરેચ્છિતાની ભસ્મ ચોળી, મનુષ્યોની જોપરીઓની માળા
પહેરી, મનુષ્યોના હાડકાનાં ઘરણું પહેરી, માથાના કેશ છુટા પાડી,
નમ્ર થઇ, ભૂત પ્રેતોના ટોળામાં પિંટઇ, ભયંકર મસાણામાં ગાંડા
પુરુષની માફક કૃયા કરે છે અને ઘડીકમાં રહે છે, ઘડીકમાં હસે છે,
સ્વભાવે તામસી છે, ભૂત પ્રેતોના અધિપતિ છે, મદમત્ત છે, મત્ત
મનુષ્ય ઉપર પ્રીતિ રાખે છે, અને શિવતો માત્ર કહેવાને જ છે,
પણ ખરો તો અશિવ (અકલ્યાણ કરી) છે અરે રે !! આ ભૂ-

તના પતિ અપવિત્ર અને દુષ્ટ મનના મેં બ્રહ્માના કહેવથી મારી સહગૃણી પુત્રી પરણારી છે, તેનું એને જ્ઞાનજ નથી. યજ્ઞ જેવા સ-
મારંભમાં આવો અવિવેકી ન હોવો. જોઈએ, મટે હું શાપ દહિયું
કે બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને ઇંદ્રદિક દેવો સાથે અજ પછી યજ્ઞમાં એને
ભાગ મળશે નહિ ”

ભગવાન શંકરે કાંઈ બોલ્યા નહી હતા. અને સભામાં
શત્રુ તરીકે વરતા પશુ ન હતા, તો પશુ તેજે ઉપર પ્રભુ શંકર-
ની નિંદા કરીને ક્રોધાવિષ્ટ થઈ શાપ આપ્યો, તેથી નંદિશ્વરાદિ
તેમના ગણે દક્ષ ઉપર ગુસ્સે થયા અને સહજ સહજ વાતમાં
મોડી બેલા ચાલી થતાં અખરે શંકરને પશુ એમાં ભાગ લેવો પ-
ડો. પ્રજાપતિ અને ઋષિએ એ બેક પક્ષને સમજાવવાને બહુક પ્ર-
યત્ન કર્યો, પણ કાંઈ સમજ્યું નહિ. અને આખરે એક બીજાને કંઠે
વચનો કહી સસરા જમણ ક્રોધમાં ને ક્રોધમાં સાંથી પોતપોતાને
સ્થાનકે સિધવ્યા.

શ્રી શંકર અને દક્ષપ્રજાપતિ વચ્ચે થયેલા કંકાસથી સતી-
એ પણ ચાર પછી પોતાના પિતાને ત્યાં જવું આવવું તજી દીધું.
આ પ્રમાણે એ સસરા જમાઈને કલેશથી દ્રેષ કરતાં બહુ કાળ વ્ય-
તીત થયો. સતી સ્ત્રીઓને પતિથી વધારે કાંઈ જ નહિ. પતિ
એજ સતીનું શરણ અને પતિજ એ સતીશ્રીઓનું પરમ
ગતીનું દાર છે. સતીએ આ ધર્મને અનુસરી પતિ સેવામાં તન,
ધન, અને મન લગાડી પિયરયાંને વિસારી મૂક્યાં. તેમ તેના પિતા
દક્ષપ્રજાપતિએ તથા તેની માતા પ્રસૂતિએ પણ દીકરી તો સા-
સરે સારી. એમ મન વાળી લીધું આમ બહુ કાળ વહી ગયો.
ત્યાર પછી પરમેશ્વરી બ્રહ્માએ દક્ષને સર્વ પ્રજાપતિઓના અધિપતિ
બનાવવા માટે પદ્મિષેક કર્યો. ત્યારે તેને ગર્વ થયો, અને પોતે શિ-
વને આપેલા શાપ પ્રમાણે સહુ વર્ષે માટે દક્ષે થોડક કાળ પછી
બ્રહ્માદીઓનું અપમાન કરી વાજપેય નામનો યજ્ઞ પોતાને ત્યાંજ
કરેલા એમ મનમાં લઈ શંકર શિવય બીજા સર્વ દેવ ઋષિઓ
તથા તેમની પતિની વગેરેને તેડતાં માત્ર શિવ તથા સતીને તે-
ડ્યાં નહિ.

આ વખતે સતી પોતાના રમણીય બાગમાં ફરતાં ફરતાં પુષ્પો
વિદ્યતાં હતાં. ત્યારે અમરાવતી (ઈંદ્રની નગરી) તરફથી કેટલાં

એક વિમાનોને તેમાં બેઠેલી દેવાંગનાઓ સાથે તેણે ઉપરા ઉપરી પૃ-
થ્વી તરફ જતાં જોયાં દેવર્ષીઓ, પિતૃઓ અને ગાંધર્વો વગેરેને
જતાં જોઈને સતીને સદજ એમ થયું કે તેઓ ક્યાં જતાં હશે ?
એટલામાં અંતરિક્ષથી નારદમુની ત્યાં આવી પહોંચ્યા. ભગવાન
નારદજીને જોઈને સતીએ પુછ્યું કે—ભગવાન ? આ લોકો મોટા
આનંદથી ક્યાં જાય છે ? ત્યારે નારદજીએ ઉતર આપ્યો કે અરે !
તમે તે જાગૃતાંજ નથી કે શું ? નારદજીએ તો પોતાના હમેશના
ગમ્મતી સ્વભાવે વિસ્મયતા બતાવી પ્રશ્ન કર્યો છેવટે સતીએ
કહ્યું કે— ખરેખર હું કાંઈ જાણતી નથી. ત્યારે નારદજીએ
તે મહા યજ્ઞ સંબંધી વાત સવિસ્તર કહી બતાવી અને કહેવા
લાગ્યા કે તમારા પિતા મહાન મનુષ્ય છે, તેથી એ કામ ક-
રવાનો અધિકાર સેવકોનો છે. તેથી સેવકો કદાપિ વિસરી ગયા હશે ?
વળી પણ તેઓ કામકાજને લીધે કદાપિ વિસરી ગયા હોય તો પણ
શું થયું. તમો ખુશીથી પિતાને ઘેર જાઓ ! અને તમારાં જેન વગેરે
સહુ સહોદરને મળી તમો પ્રસન્ન થાઓ ! અને વળી તમે ત્યાં નહિ
હોતો તેમને પણ ખેડું લાગશે. બાપને ઘેર જવું તેમાં તેડાં કે નો-
તરાંની જરૂર હોતી નથી. આ રીતે નારદજીનાં ઉત્તેજક વચનો સાં-
ભળી સતીને પિતાને ઘેર જવાનું મન થઈ. આમંત્રણ નથી તો
શું થયું ? હું ત્યાં જઈ સર્વને હળીમળી તેમને ઠપકો દઈશ ત્યારે
તેઓ કેવાં શરમિંદાં થઈ જશે અને ત્યાં આબેલાં સહુ સગાંઓ મા-
રાં કેવાં વખાણ કરશે ? એવો વિચાર કરીને કહેવા લાગ્યાં કે—હે
મુનિ ! તમો મારી સાથે મંદિરમાં આવો હું અને તમે બેઠા શ્રીશંકરને
આ વાત કહીએ, અને સૌ સાથે જઈએ, નારદજી કહેવા લાગ્યાં કે
હું અત્યારે આવી શકું તેમ નથી તેથી ક્ષમા કરશો. વળી મારા
આવવાથી શું વધારે છે ? ભગવાન શંકર આપનું વચન ક્યાં ઉ-
ઘાપે તેમ છે ? અપ્રમણે નારદજી પણ પોતાના સ્વભાવપ્રત્યે હસતા
હસતા હાંથી વિદાય થયા. નારદજી ગયા પછી સતીનું પુણ્યો લાખ
મંદીર પ્રત્યે આગમન થયું સતીમાતાને આવતાં જોઈ ગણોએ ન-
મન કરતાંજ બેસવા આસન આપ્યું. સતી શંકરને નમન કર્યા
પછી શંકર પ્રત્યે કહેવા લાગ્યાં કે—“ મારા પિતા અને આપના
સસરા પ્રજાપતિદક્ષને ઘેર હાલમાં યજ્ઞનો મહોત્સવ થઈ રહ્યો છે.
તેથી દેવ, ગાંધર્વ, અને વિદ્યાધર આદિ સર્વ મહર્ષિઓ તેમનાં સ્ત્રી
હોકરાં સાથે ત્યાં જાય છે. તો જો આપની ધન્ય હોય તો આપણે

પણ ત્યાં ચાલો. તે યજ્ઞમાં મારી બેઠેનો. પણ પોતાના સંબંધિઓને મળવાની ઇચ્છાથી પોતાના પતિની સાથે જશે. મટે હું પણ તમારી સાથે ત્યાં જઈ માતા પિતાના અપેક્ષ વજ્રા બ્રૂપણ આદિક પહેરામણી લેવાને ઇચ્છું છું શંકરે કહ્યું કે:—અ.પણને આમંત્રણ નથી. તો કેમ જવાય? સતીએ કહ્યું કે આમંત્રણ નથી તો શું થયું? પોતાના બાપને ઘેર જતું, તેમાં કાંઈ તેડાં નોતરાંની જરૂર હોતી નથી. માટે હે! વ્યાધ્યમૈયર! તમે મારી ઉપરની વિનંતિ તરફ ધ્યાન દઈ ત્યાં પધારવા કૃપા કરો! કારણ કે સાસુ સસરાને ઘેર કાંઈ મહાન કાર્ય થતું હોય તે વેળાએ તે શું જમાઈ તથા દીકરીને ભૂલી જશે કે? ત્યારે શંકર હસીને બોલ્યા કે:—હે સતી! હું તમારો સેવન બાપને કહું છું કે એમણે તમને અથવા મને કોઈને ખોટો સંદેશો પણ કહાડ્યા નથી.

આ વચનો સાંભળતાંજ સતીને ધ્રોણ ક્રોધ ચડ્યો; અને ક્રોધથી કહેવા લાગ્યા કે:—પિતાને ઘેર ઉંસવ સાંભળીને દીકરીનું મન સ્ત્રી સ્વભાવ પ્રમાણે કિત્તુક થયા વગર કેમ રહે? આ પ્રમાણે સતીનું વચન સાંભળતાંજ શંકર બોલ્યા કે તમે જે માંડે વચન નહિ માનતાં ત્યાં જશે તો તમારું સાંઠું નહિ થાય, કાનણ કે જે પ્રતિષ્ઠિત હોય તેનું સંબંધી તરફથી અપમન થાય તો તેમાંથી તુરત મરણ નીપજે છે. આ રીતે સ્ત્રીના શરીરનો બંને પ્રકારે નુકસાન થશે જેમ શેષ્યતા મહાદેવજી એટલું કહીને બોલતા બંધ રહ્યા. પોતાની ઇચ્છામાં વિઘ્ન આવવાથી સતી ઉદાસ થઈ ગયાં રનેડવી રેવા લાગ્યાં આંખોમાંથી આંસુઓ પાડી ગાસ બીંજાવા, લાગ્યાં; બહુજ વિચાર થઈ જવાથી શરીર કંપવા લાગ્યું. આ પ્રમાણે નારદમુનીથી ઉશ્કેરાયલાં અને શંકરથી રોષે ભરાયલાં સતિ પિતાને ઘેર જવાને ચાહ્યાં સતીને એકલાં અને ઉતાવળાં જતાં જોઈને શ્રી શંકરના પાર્ષદો મણિમાન અને મદ આદિ હજારો અનુચરો નંદીશ્વરને આગળ કરી તરતજ સતીની પાછળ ચાલ્યા. સતીને નંદીશ્વર ઉપર ખેસાડી મેનાં, દડા, દર્પણ વગેરેથી શોભામય મહાદેવના અનુચરો ગીત ગાતા, દુંડુબી, સંખ, અને વેણુ આદિ વાદિત્રો વગાડતા ચાલ્યા ચારે બાજુથી વેદમંત્રોના ઘોષો સંભળાય છે. પશુઓની હિંસા જેમાં પ્રકાશી રહી છે. બ્રાહ્મણો અને દેવતાઓ શોભી રહેલા છે અને સતીના માતા પિતા યજ્ઞ વેદીમાં આહુતી આપતાં દેદીપ્યમાન જેવામાં આવે છે. તેટલામાં સતી અનુચરો

સહ ત્વરાથી અત્રે આવી પહોંચ્યાં. ત્યાં સતીને આવ્યા છતાં દક્ષના ભયથી બેહેનો તથા માતા શિવાય બીજા કોઈએ તેમનો સત્કાર કર્યો નહિ. મા અને બેહેનો તો પ્રેમાશ્રુથી ગળગળાં થઈ આનંદથી બેટયાં અપમાન પામેલાં સતીએ યજ્ઞમાં સદાશિવનો ભાગ નહિ જોવાથી તથા પોતાના આવવાથી દક્ષે મ્હોટું ફેરવ્યાથી જાણે ક્રોધથી ત્રણે લોકને બાળી દેતાં હોય તેમ યજ્ઞ સભામાં ક્રોધ કર્યો. આ વેળા શંકરના દેવી દક્ષને મારવાને શંકરના ગણો ઉમા થયા. તેઓને દેવે સતીએ અટકાવ્યા. સર્વ ક્રોધ સાંભળતાં ક્રોધથી સતી કહેવા લાગ્યાં કે:—“ ધિક્કાર છે મારા પિતાને કે જાણે મહાયજ્ઞમાં જમાઈનો તથા દીકરીનો ભાગ સરખો પણ ગણ્યો નહિ. અને મને પણ ધિક્કાર છે કે હું વગર તેડે અને પતિની વગર આજ્ઞાએ અહિં આવી. જ્યાં પતિનું સન્માન ન હોય ત્યાં સતીએ જવાનો ધર્મ નથી. અહિં શંકરનું સ્થાન કે સન્માન નથી તો તેમાં આગ લઉં !! ” વળી કહેવા લાગ્યા કે—હે દુષ્ટ પિતા ! તમારા દુષ્ટન સંબંધથી મને લજ્જા આવે છે મહાત્માના તિરસ્કાર કરનારને ધિક્કાર છે જ્યારે શંકર હસ્તાં હસ્તાં દાક્ષાયણી એક તમારું નામ લઈને મને બોલાવે છે ત્યારે મારું હસવું બોલવું બંધ પડી જઈ મને ક્રોધ થાય છે, મટે તારા શરીરથી કૃત્તન થયેલા આ દેહનો હું અવશ્ય ત્યાગ કરીશ !!! આ છેલ્લા વચન તેમનાં મુખમાંથી નિકળતાંજ દક્ષ પ્રજાપતિના યજ્ઞ મંડપમાં આગ લાગી. અને હાહાકાર થઈ રહ્યો. અને નિકાળ સ્વરૂપ ધરી નંદીશ્વરને કહેવા લાગ્યા કે:—હું અહિં બાળી મરું અને તમે આ મુઘળું પૃતાંત શંકરને કહેજો પુર્વે મારો દુર્ભાગ્ય દેવ તમારો દોષિત થયોજો. જેથી ઉત્સંગનો અધિકાર રહ્યો નથી પિયરનું માન ધરી મેં તમારું વચન પણ માન્યું નહિ તેથીજ હું ધારું છું કે તમારો રોષ કરવાના દિવસો આજેજ સમાપ્ત થયા. પરંતુ કૃત્ત વેદો તપ કરી જી જન્મ ધારણ કરી હું તમોનેજ પરીશ આટલું કહી પોતે કેટલોક પસ્તાવો કરી જમણા પગના અંગુઠામાંથી અગ્નિ પ્રદીપ્ત કરી સતીએ પ્રાણ ત્યાગ કર્યો.^૧

૧ આ વિષે કેટલોક ઠેકાણે એમ પણ કહેવામાં આવે છે કે

જ્યારે દક્ષે શંકરને નામે આહુતિ આપવાની ના કહી ત્યારે સતીએ દક્ષને કેટલાંક વચનો સંભળાવી પોતાના દેહની આહુતિ આપી.

આથી યજ્ઞ બ્રહ્મ થયો. શિવના ગણ બખેડો કરશે એમ જાણી ભૃગુઋષિએ મંત્ર બોલી આહુતિ આપી કે યજ્ઞ કુંડમાંથી બે પુરુષ નીકળ્યા. જેઓએ શિવના ગણોને સભામાંથી હાંકા મેલ્યા. એ વર્તમાન જ્યારે શંકરે કૈલાસમાં જાણ્યા ત્યારે એણે પોતાની જગ્યાની એક લટ પૃથ્વીપર પછાડીને તેમાંથી ભૂત પ્રેતના સૈન્ય સંકલિત વીરભદ્ર ઉત્પન્ન કર્યા. એણે શિવની આજ્ઞાથી યજ્ઞશાળામાં જઈ દક્ષનું શિર કાપી યજ્ઞકુંડમાં નાંખ્યું. ભૃગુની દાઢી તોડી અને સભામાં બેઠેલા દેવતા, ઋષિ, ગંધર્વ આદિ સહુને માર મારી અંગ ભંગ કર્યા. બ્રહ્માને વિષ્ણુ આગળથી જાણુતા હતા. માટે યજ્ઞમાં ગયા નહોતા, પણ બ્રહ્માદિ દેવતા ઋષિઓની વિનંતિ ઉપરથી શંકરે યજ્ઞશાળામાં જઈ પોતાનાં દર્શન આપી સહુનો અનુચ્છ કર્યો. બકરાની દાઢીના વાળ ભૃગુની દાઢી તરીકે ચોંટાડ્યા ને દક્ષના ઘડને બકરાનું માથું એ દાઢ્યું. એટલે તે સજીવન થયા ને શંકરની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા.

દક્ષ રજનપતિના યજ્ઞમાં સતીએ પ્રાણ ત્યાગ કરી પર્વતોના નરેન્દ્ર હિમાચળને ઘેર ઉમળ અથવા પાર્વતીજીને નામે જન્મ ધારણ કર્યો. આ કુળદિપક પુત્રીના સહભાગ્યે અને તેનાં શબ ચરણોથી તેના પત્ની મૈનાક નામે પુત્ર થવાથી અને તે રૂપે, રંગ અને શીત્ર ગુણ સંપન્ન હોવાથી માયાપનો તેમજ સર્વ મનુષ્યોને અતિપ્રિય થઈ પડ્યાં હતાં. માયાપનું સુખ પ્રેતાં થકાં તે સતી પરણવાને યોગ્ય થઈ. તેથી તેમને માટે યોગ્ય વરની શોધ કરવા માટે હિમાચળના સઘના દૂતો નિકળી પડ્યા હતા. કોઈ વખતે હિમાચળ તથા રાણી મૈના એકાંતમાં બેસીને પુત્રીના લગ્ન સંબંધ અર્થે વાતો કરતાં હતાં એટલામાં ભગવાન નારદજી ત્યાં આવ્યા. રાજા રાણીએ તેમનું આર્ધપાવથી પૂજન કરી તેમને બેઠા આસન ઉપર બેસાડી હાથ જોડીને ઉમ્મીચાણે યોગ્ય વર બતાવવા વિનંતિ કરી. નારદજીએ તત્કાલ વિચારીને કહ્યું કે—‘ રાજા તમે શા માટે ચિંતા કરો છો ? વિદ્વાતાએ તેને સાડ એક ઉત્તમ ભર્તાર નિર્માણ કરેલ છે. ઉમાકાંઠ સામાન્ય એટલે જેવું તેવું મનુષ્ય નથી તે એક દેવી જગતની માતા છે અને તેને સર્વથી શ્રેષ્ઠ વરજ મળશે. ’ આવું સાંભળી મૈનારાણીએ પૂછ્યું કે—‘ મગશે તે ક્યારે ? ઉમા પણ લગ્ન લાયક ઉમ્મરનાં થયાં છે મહારાજ ? ’ નારદજી ઉઠતાં ઉઠતાં બોલ્યા કે ‘ દેવિ ? ઉતાવળ નહિં કરો ? ઉમાને હજી

કન્યાપણનાં યોગ્ય વ્રતાદિક તો કરાવો ? ઇશ્વરના નામથી જગતનો વંધ ઉત્તમ વર કંઈ એમને એમ મળવાનો કે ? ’ આ પ્રમાણે નારદજી હસ્તા હસ્તા ત્યાંથી વિદાય થયા. રાણીમેના તથા રાજાહિમાચળ સર્વના મનમાં ઉત્તમ વર મળવાના આશીર્વાચનથી આનંદનો પાર રહ્યો નહિ; અને નારદજીના કહેવા મુજબ વ્રતાદિકના કાર્યોમાં તેઓ તત્પર થવા લાગ્યાં. આમ કરતાં થોડા દિવસ પછીજ ઉમાએ પોતાની માતાને કહ્યું કે, ‘ માતાજી ? મારે તપના આચરણને માટે કૈલાસ પ્રત્યે જવાની ઇચ્છા છે તો આપ આજા આપશોજી ’ મેનારાણી પુત્રીનો મત સમજી ગયાં ને કહેવા લાગ્યાં કે ‘ બહેન તારાથી તે તપાચરણ જાને ? એ તો નારદજી હસ્તા હતા. તેં કોઈ દિવસે સૂર્યનો તાપ સહન નથી કર્યો તેમ તેનાં કિરણો પણ કોઈ દીવસે નિહાળ્યાં નથી. તે તું વનમાં જઈને શું કરે ? વનમાં જતાંજ પહેલું તો એકે તાપથી ધખધખી રહેલી ધરતીપર તારાથી એક પગલું પણ નહિ ભરાય. બીજું વનની વિકટ ઝાડીના કંટકો, અને વાઘ વરુઓ એવાં એવાં ભયંકર પશુ પક્ષીઓના ભયથી શું તપનું આચરણ થશે કે ? આપણા ઘરમાં સર્વ દેવતાઓ છે તેમનું તું અત્રેજ દૃઢ સ્વસ્થ ચિત્તે કરી આરાધન કર. એટલે બસ છે. જે ભક્તિ છે તેજ પરમ કલ્યાણનું સ્વરૂપ છે. ઉમાએ વનમાં જવાનો દૃઢ આગ્રહ કર્યો અને તેમની બે સખીઓએ તેની માતાને સમજાવ્યાં. તેથી આખરે તેમને તપાચરણ અર્થે જવાની આજ્ઞા આપવી પડી. પૂજનાં સાહિત્યો, લઈને ઉમા સખીઓ સાથે કૈલાસના પ્રવેશમાં ગંગોત્રને તીરે પર્યુકુટી બાંધીને રહ્યાં ઉમાજીએ અદિં જુદાં જુદાં તપો અને વ્રતો કરવા માંડ્યાં. આસપાસના રમણીય પ્રદેશમાં રહેતા ઋષિ મુનિઓ આ દેવીનું તપાચરણ જોઈ આશ્ચર્યમાં મગ્ન થયા. આમ કરતાં કેટલોક વખત વ્યતીત થયા પછી અગવાન શંકર એક વૃંદા આલ્મજનો વેશ ધરી તેમની પરીક્ષા કરવાને આવ્યા. અદિં આવીને આલ્મજે ઉમાને પુછ્યું કે “ કન્યા ? તારા મનમાં કયા મહદ્દ ધૂળની ઇચ્છા છે કે જેથી તું આવાં અસભ્ય તપ કરવા તત્પર થઈ છે ? જો આવાં તપથી તું સ્વર્ગની ઇચ્છા રાખતી હો તો તે સહુ ભિથ્યા છે. કારણ કે તારા પિતાનો દેશ કેવલમિજ છે, અને વરેચ્છાએ તપ કરતી હો તો તે ભિથ્યા છે, કારણ કે તારા જેવી રૂપાળી અને અમૂલ્ય એવું જે રત્ન તે પોતાના ખરીદનારને શોધતું નથી પણ ખરીદનારજ તે રત્નને શોધે છે. માટે હું ક્યકા ? જોત, શું શાને માટે તપ કરે છે ?

હિમા કમળથી નીચું જોઈ રહ્યાં, પણ તેની સખિઓએ તે વૃદ્ધ બ્રાહ્મણને ઉત્તર આપ્યો કે “ મહારાજ ભગવાન શંકરને વર મેળવના માટેજ અમારી સખી આવાં અસહ્ય તપો વ્રતો આદરે છે ? ભગવાન શંકર તેમને મળશે કે નહિ ? ” બ્રાહ્મણના બેપમાં રહેલા શંકરે ખિન્ન મુખ કરીને કહ્યું કે “ હેં ? તમારી સખીએ શંકરને માટે આટલું બધું દુઃખ સહન કરે છે ? અરેરે ! એનામાં તે શું છે ? એને હમેશાં સ્મશાનમાં રહેવું જોઈએ, શરીરે બસ્ત્ર યોગવી, ખુબ માંગ અને ધાતૂરો જોઈએ એને હાથીનાં આમણં ઝાઢવાં જોઈએ કંઠના આબૂપણોમાં કાળા ફણીધર અને મન્ત્રકની ખોપરીની માળા વગર ખીજું જેને ટાંકી નહિ, અને જેને રૂઝ રૂપાળા ભૂતોનું સૈન્ય, એ ક્યાં એક કાપાલિક શંકર અને ક્યાં આવી દેવ કન્યા સ્વરૂપ તમારી સખી ? ” પછી પાર્વતી પ્રત્યે કહેવા લાગ્યા કે તમારી સખિઓ જોકહે છે તેજ પ્રમાણે જ તમારો હેતુ હોય તો તેમાં તમે બહીજ બૂલ કરો છો ? એરાજ તુલ્ય હાથી ઉપર સવારી કરવાને લાયક તે શું તમે એ શંકરના કૃપા ઉપર સવારી કરશો ? અરે ? વિચારી લો જુઓ કે તમારાં પાંખા પટકુળ અને ક્યાં એ શંકરને હાથીનાં આમણં ? તેમજ તમારાં રત્ન જડિત આબૂપણો અને ક્યાં તેના નગદારો ? રાજ મહેલને યોગ્ય તમે એને વરી શું સ્મશાનમાં જઈ સોડ કરશે એનામાં તે શું છે ?

આ પ્રમાણે સાંભળી કાને હાથ મુકી પાર્વતીજી આહું જોઈ બોલ્યાં કે ‘ બસ, બસ. મહારાજ બસ કરો, હું વધારે સાંભળવા ઇચ્છતી નથી. બસ કરો અને કૃપા કરી અલિધી પાછા ફરો. ’ આમ કહી પાર્વતીજી આસન ઉપરથી ઉઠ્યાં એટલે તુરત શંકર પ્રત્યક્ષ થયા અને તેમનો હથ ઝલીને બોલવા લાગ્યા કે “ પ્રિયે ! પ્રિયે ! હવે ક્યાં જાઓ છો ? ” પાર્વતી ખાંધાં ફરી પેતનો હાથ મુકાવવા તેમની તરફ ફરીને શંકરનું મુખ જોઈ મંદ હસી હાથને એની સેવાનું પણ ભૂલી જઈ નીચું જોઈ ગયાં, અને તેની સખિઓ આનંદથી ઉછળતે હૃદયે “ જય શંકર પાર્વતી પતે ” એમ બોલી પાપ વદન કર્યું. પાર્વતી નીચું નિહાળી અંશુટાથી ધરતી ખણતાં ઉભાં રહ્યાં. શંકરે દાસીઓને આશિર્વાદ દેધને કહ્યું કે— ‘ હવે તમે તપથી સુકયલી આ તમારી સખીને લેધને મંદિર પ્રત્યે જાઓ અને વિવાહની તૈયારીઓ કરાવો ફરીને શંકરને લંદન કરી

સખીઓએ ઉમાને કહ્યું કે કે સખિ ચાલે! હવે આણે જન્મ્યો ? શંકરે ઉમાનો હાથ છોડી દીધો ઉમાજી નીચે મુખે પણ ઉંચી આંખે હૃદયમાં હસનાં ને પહું વાળોને જોવાને મીથે કુંડાં પગલાં ભરતાં ભરતાં અનંદમેર સખીઓ સાથે ત્યાંથી પિતૃના ઘર તરફ ચલ્યાં અને શંકર ત્યાંથી કૈલાસ પ્રત્યે ગયા. સખીઓએ અવની સર્વ હકીકત કહાથી હિમાચળે લગ્ન ॥ તૈયારી કરી, દેવતાઓને સાથે લઈ શંકર પરજુવા પધાર્યા અને હિમાચળ તથા રાણી મેના પ્રસન્નતાથી તેમને ઉમાજીનું કન્યાદાન દર્શાવ્યો કૃતાર્થ થયાં

પછી શંકર તથા પાર્વતીજી બન્ને જણાં કૈલાસ પ્રત્યે ગયાં. ત્યાં દક્ષ પ્રજાપતીના યજ્ઞવાળી વાત સંભારી દેવિએ પશ્ચાન્નાપ કરીને શંકર પાસે ક્ષમા માગી, ત્યારે તેમણે પેતાપરની તેમની અનન્ય ભક્તિનાં વખાણુ કરીને કહ્યું કે, દેવી ? “ પતિ એજ સ્ત્રીઓ નું સર્વસ્વ છે, ” એમ જગતને બતાવી આપીને તમે તમારા ઉત્તમો ઉત્તમ ચરિત્રથી સ્ત્રી જાતિ ઉપર ઉપકાર કર્યો છે.

સદા આર્થ સ્ત્રીઓ પોતાના પતિ તરફ આવે પ્રેમ રાખી આ આખ્યાયિકાને સદ્ગત કરશે તોજ કર્તાનો શ્રમ સદ્ગત ગણાશે અને તમોને તોજ ધન્યવાદ મળશે પતિ પ્રત્યે પ્રેમ રાખવો એજ સતી સ્ત્રીનું મુખ્ય કર્મ ધર્મ છે ધન્ય છે સતી પાર્વતી શંકર પ્રત્યેના પ્રેમને વારંવાર ધન્ય છે. શિવપુરાણ,

લક્ષ્મીજી.

સતીનાં પાદરજંસા : સંઘઃપૂતા વસુંધરા ॥

પતિવ્રતાં નમસ્કૃત્ય । મુચ્યતે પાતકાન્નરઃ ॥

સતીના ચરણની રજાડે તત્કાળ ધરતી પાવન થાય છે; સતી સ્ત્રીને નમસ્કાર કરવાથી સર્વ ખપેથી મુક્ત થાય છે.

આ સતી સાક્ષાત વિષ્ણુ^૧ શેષસાયી નારાયણની શક્તિ તેનો જન્મ ભૃગુઋષિને ત્યાં થયો હતો ૧ સતી લક્ષ્મીજી પેતાની આશ્વવધીજી મુદ્ધિ શૈર્ષી, ઉદાપણુ, ચતુરાઈ અને વિવાહનામાં

૧ આ વિષે પણ કથા છે કે સતી લક્ષ્મીજી સમુદ્રમાંથી ઉત્પન્ન થયાં છે ને તે ભૃગુઋષિને પણ સમુદ્રને કાંઠેથીજ મળ્યાં છે.

કુશળ ગણુતાં હતાં. ૩૫, ગુણુ, યૌવન અને લાલિત્યથી તેને સહુ કોઈ ધન્યવાદ આપતું હતું. કોઈ વખત લક્ષ્મીજી તથા તેની સખીઓ વગેરે પોતાના સ્નેહ બાગમાં ફરતાં હતાં. તેટલામાં તે સ્થળે નારદજી આવી પહોંચ્યા. આ મહર્ષિનું આગમન થયું કે તરતજ તેમની દૃષ્ટિ લક્ષ્મીજી તરફ દોરાણી તેણે લક્ષ્મીજીની સનમુખ જોતાંજ ૩૫, ગુણુ તો જાણે સાક્ષાત ઇન્દ્રના ધરનાજ હોય નહિ તેમ હરખાયા લાગ્યા. તેણે એવો વિચાર કર્યો કે આ સતી ખરેખર પરમાત્મા વિજયને માટેજ અવતાર પામ્યાં છે. આ વાત તેણે ભૃગુઋષિને જણાવી કે, ઋષિ ! આ તમારી પુત્રી ખરેખર શક્તિ સ્વરૂપ છે અને તેથી તેનાં લગ્ન શ્રી વિજય સાથે થવાં યોગ્ય માનુંછું આ સાંભળી, ભૃગુઋષિએ તેમ કરવા હા પાડી. આ વાત સાંભળી નારદજીએ તુરત શ્રી વિજય પાસે આવી કહ્યું કે, તમારી અર્ધાંગના થવાને લાયક કન્યા ભૃગુઋષિને લાં કૃત્વ તથેલાં છે. માટે તેની સાથે શાસ્ત્રવિધિને અનુસરી લગ્ન કરો. વિજય ભગવાનની મહત્તા મોટી હતી, તેઓ સાક્ષાત જગત્ત્રય જગતનિર્ધાર હતા, તેનાં ગુણુગાન બ્રહ્મા આદિ દેવતાઓએ પણ વિસ્તારથી કરેલાં છે, તેમનામાં પ્રાણી માત્રને જન્મ આપવાની અને તેનું પોષણ કરવાની મહાન્ શક્તિ હતી. નારદજીએ આવા ખગર કહ્યાથી શ્રી વિજય ભગવાન ભૃગુઋષિના આશ્રમ પ્રત્યે શ્રી લક્ષ્મીજીને નિહાળવા ગયાં. શ્રી લક્ષ્મીજી સર્વ પ્રકારે પોકારે યોગ્ય છે એમ નિશ્ચય કરી વરવાને માટે તેણે હા પાડી આથી ભૃગુઋષિ બહુ પ્રસન્ન થયા. શ્રી વિજય ભગવાન પોતાની સખી બ્રહ્મા, શકર, અને ઇન્દ્ર ઇન્દ્રાદિક સર્વ દેવતાઓને સાથેત્રય ભૃગુઋષિને લાં પરણાવાને પધાર્યા. ભૃગુઋષિએ પોતાની લાલકવાઈ કન્યા શ્રી લક્ષ્મીજીનું શ્રી વિજય ભગવાનને કન્યાદાન દીધું આ દંપતી સર્વ પ્રકારે યોગ્ય હોવાથી સઘળા દેવતાઓ ધણાજ ખુશી થયા, પછી તે સતિ પતિ સેવા અને પતિ એજ સ્ત્રીઓનું પરમ દૈવત છે એમ ઉદાહરણ આપતાં તે જગતની મહામાયા તરીકે પૂજાતાં રહ્યાં. જ્યારે પૃથ્વીનો ભાર ઉતારવા માટે વિજય ભગવાન અવતારો લેતા ત્યારે ત્યારે લક્ષ્મીજી પણ જગતની સ્ત્રીઓને જુદાં જુદાં ચરિત્રોનું સિદ્ધાંત આપવાને અવતર લેતાં હતાં. સીતા અને ઋકમણીના અવતારમાં તેમણે સ્ત્રીઓને અદ્ભુત દર્શાવેલું છે. તે છયાની માફક પતિને અનુસરતાં અને તેમના સુખ દુઃખમાં ભાગ લેતાં જણાય છે. જગતનો

લય થતાં ભગવાન વિષ્ણુ જ્યારે શેષ નાગ ઉપર ઘનન કરે છે ત્યારે સતી શ્રી લક્ષ્મીજી પોતાના પતિ ધર્મને અનુસરી તેમના પશુ ખોળામાં બધાં ચાંપ્યા કરે છે. શેષ શાંધી ભગવાનના પગ ચાંપતાં શ્રી લક્ષ્મીજી, સ્ત્રીઓને જે સમજે તો પતિ બકતિ અને પતિ સેવાનું કંઈ ઓછું દષ્ટાંત આપતાં નથી શ્રી વિષ્ણુ શેષશાંધી ભગવાન અને દેવી લક્ષ્મીજીની છત્રી ધર ધર શે.બી રહેલી જેવામાં આવે છે તે માત્ર સતી સ્ત્રીએ પોતાનું પતિવ્રત બતાવી આપ્યું છે તે જે હાલના સમયની બાળાઓ તથા સ્ત્રીઓ ધ્યાનમાં લહે તો કંઈ તેની ઓછી અસર થશે નહિ ? ધન્ય છે દેવી લક્ષ્મીજીને ? ?

એક સમયે લક્ષ્મીજી અને વિષ્ણુ પોત પોતાનું અભિમાન કરવા લાગ્યાં. લક્ષ્મી કહે કે મારે વડે તમે અને વિષ્ણુ કહે કે મારે વડે તમે. લક્ષ્મીએ કહ્યું કે આપણે બંને પૃથ્વી ઉપર જન્મ્યે પછી વિષ્ણુ સાધુને રૂપે એક બ્રાહ્મણને ત્યાં ગયાં. ને એણે ધણાં ભાવથી તેની પુજા કરીને પોતાને શ્રેય રાખ્યા. સર્વે જન્મવા બેઠા હતા એવામાં લક્ષ્મીને વેશે તને બારણે આવ્યાં ને કાલાવાસા કરી પીવાને પાણી માગ્યું એને દેખી વિષ્ણુએ પેલાં ધરનાંને કહ્યું કે એ શવતી ડાકેણ છે. મારે એને હમણા કહાડી મુકો પછા ધરના માણસે તે ભીખારણને માર મારી કાઢવા મઠી. ત્યારે તે માધવીએ ઝાળીમાંથી એક રત્ન જડિત પ્યાલું કહાડયું. ને કહ્યું કે મને પાણી પાઓતા આ આપી દઈ. પેલા બ્રાહ્મણે પાણી પાઠ પ્યાલું લીધું પછી સાધુએ એવાં ધણાં વામણ બતાવી કહ્યું કે પેલા સાધુને જે કહાડી મુકો ના આ બધાં વાસેણો તમને આપી દઈ પછી બ્રાહ્મણે પ્રથમનો સાધુને કહ્યું કે હમારે બંદાર જવું છે મારે તમે હવે જવ પણ તેણે જવાની ના કહી ત્યારે બ્રાહ્મણે લક્ષ્મીના કેવળી સાધુને મારવા માંડ્યા પછી સાધુ અને સાધવી બંને અદૃશ્ય થયાં ને વિષ્ણુએ લક્ષ્મીની વાંત કબુત્ત કરીને કહ્યું કે કળજુગમાં મારા કરતાં તમારું માહાત્મ્ય મોટું છે. વૈષ્ણવો આદિ માયા જગતની માતા લક્ષ્મીને સમજે છે. ને લક્ષ્મીનું મહાત્મ્ય કોણ કહેવાને સમર્થ છે ?

કારણકે લક્ષ્મી (પૈસો) એ મદને આપે છે. એ આશ્ચર્ય છે. ડાહ્યા માણસે પોતાની થોડી લક્ષ્મી પણ કોઈને બતાવવી નહિ. કારણ કે તે લક્ષ્મીના દર્શનથી મુર્તિનું મન પણ ચલિત થાય છે. જેની જેની પાસે ધણી લક્ષ્મી છે તે માણસ કદી શુદ્ધ હોયતો પણ

પૂજ્યા યોગ્ય થાય છે. અને ચંદ્રના જેવા ઉજ્જવળ વંશવાળો હોય તોપણ જો તે નિર્ધન હોય તો સર્વથી રાખવ પામે છે. સ્ત્રીનું રૂપ સુવાન પુરૂષનેજ સ્થૂણવાર મોહ પમાડે છે. માણસ માણસનો દાસ નથી પણ તે લક્ષ્મીનો દાસ છે- કારણકે મોટાઈ અને લલકાર અને તે સધન અને નિર્ધનપણાને લઈને છે. અર્થ તો સધનને મોટાઈ મળે છે અને નિર્ધનને લલકાર મળે છે. જેની પાસે લક્ષ્મી છે તે માણસ કુળવાન પડિત, સાક્ષ જાણનાર, શુભ જાણનાર, વકતા અને દર્શની માન્ય છે. તેથી સર્વ શુભો લક્ષ્મીનો આશ્રય કરીને રહેલા છે. મિત્રો, પુત્રો, સ્ત્રીઓ અને સુદૃઢનો નિર્ધનનો ત્યાગ કરે છે અને જ્યારે તે ફરી ધનવાન (લક્ષ્મીવાન) થાય છે ત્યારે પાછા તેઓ તેનો આશ્રય કરે છે તેથી પુરૂષને ખરેખરી બંધુ સમાન લક્ષ્મીજ છે.

(વિષ્ણુ પુરાણ.)

ઈંદ્રાણી.

એનું નામ શય્તી પણ હતું. પુલોમ રાજાને શય્તી નામની પુત્રી હતી તે રંગે, રૂપે, સદૃશ્યણી, દાઢી, બાણેથી, અને સ્વધર્મ નિષ્ઠ હતી તેને સ્વર્ગના રાજા ઈંદ્ર વેરે પરણાવી હતી. ઈંદ્ર દેવતાઓ ઉપર રાજ્ય કરતો હતો અને તેને વારંવાર દેવતાઓના શત્રુઓ દૈત્યોની સાથે યુદ્ધ કરવાં પડતાં હતાં. શય્તી તેમાં સહાયતા આપતી હતી. આ સાંધી બાણીજ સ્વરૂપવાન અને તેજસ્વી હતી. તે પોતાના સ્વરૂપને માટે જગતમાં પંકાએલી છે. તે બુદ્ધિવાન, નીતિવાન, ધાર્મિક, જ્ઞાની અને પતિવ્રતા હતી.

એક વખતે દૈત્યે તરફથી વૃત્ર નામનો બ્રાહ્મણ, ઈંદ્રની સ.મે. બધવા માટે આગ્યો, તેમાં ઈંદ્રે વૃત્રને મારી નાંખ્યો. વૃત્ર બ્રાહ્મણ હતો તેથી ઈંદ્રને બ્રહ્મ હત્યા લાગી અને તેની પાંછળ પડી. ઈંદ્ર તેનાથી નાશ ભાગ કરવા લાગ્યો, પરંતુ જ્યાં તે જાય ત્યાં બ્રહ્મ હત્યા પણ તેની પાછળ પાછળજાય આખરે કીડાનું સ્વરૂપ લઈને ઈંદ્ર માન સરોવરની આંદર કમળના નાળમાં છુપાઈ બેઠા. બ્રહ્મહત્યા ત્યાં આગળ જમ શકી નહિ. યીજી તરફ ઈંદ્રના નાસી જવાથી સ્વર્ગની રાજ્યગાદી રાજા વગર શૂન્ય થઈપડી. સતી ઈંદ્રાણી આધાર રહિત થઈ રાત દહાડે વિયોગી ચાતકની પેઠે ઝુરવા લાગી ત્યાર પછી સ્વર્ગના દેવતાઓએ ધર્મશાસ્ત્રો પ્રમાણે કેટલાક દાળાઓ આપી ધીરજ આપી સ્વર્ગના રાજ્યાસન ઉપર નહુપ નામના રાજાનો રાજ્ય ભિષેક કર્યો.

તે રાજ પ્રથમતો ઘણાજ ધર્માચરણવાળો અને ગુણવાન હતો; પરંતુ પાછળથી ઈંદ્રાણીનાં રૂપ તથા ગુણ જોઈને તેના ઉપર મેદ્ધિત થયો અને ઈંદ્રાણી પ્રત્યે કહેણ મોકલાવા લાગ્યો કે ‘હવે તું સ્વર્ગનાં રાજ્યનો દ્ધાવો લે અને તું ઈંદ્રને માટે શા માટે દુઃખી થાય છે. મારી રાખી થઈને સ્વર્ગના રાજ્યના સુખનો દ્ધાવો લે, કાલની કોને ખબર છે. આવી લાગેલા સુખને લાત મારીને શા માટે દુઃખ સ્વીકારે છે ? ઈંદ્ર હવે કંઈ અહીં આવવાનો નથી, માટે મારે કહેવું માનીજા, અને મારી અર્ધાંગના થઈને સ્વર્ગનું અનુપમ રાજ્ય સુખ ભોગવ.’ પતિવ્રતા ઈંદ્રાણીએ નહુપના કહેણનું અપમાન કર્યું, તોપણ નહુષે કહેવરાવ્યું કે,—“તને મારી પતિન થવામાં શી અડચણ છે !” કામાંધ નહુષ અત્યારે સતીધર્મ વિસરી ગયો હતો, તેથી વારંવાર ઈંદ્રાણીને પોતાની પટરાણી થવાનું કહેવા લાગ્યો. ઈંદ્રાણીએ થોડો વખતતો નહુષને આડા અવળા જવાબો આપી તથા ક્રોધ દર્શાવીને અટકાવ્યો. પરંતુ આખરે જ્યારે નહુષે તેના ઉપર બલાત્કાર કરવાનું કહેણ કહાવ્યું. ત્યારે ઈંદ્રાણીએ મુંઝાઈને ગુરૂ બૃહસ્પતિની પાસે જઈ તેમને નહુષના કુર અને ધાતરી વિચારની વાત કહીસંભળાવી. અને પૂછ્યું કે,—“હવે મારે મારા પતિવ્રતનું રક્ષણ કેવી રીતે કરવું ? કારણકે નહુષ દુરાત્મા અને દુષ્ટ છે. તેને ધર્મ અધર્મજ ખબરજ નથી કારણકે **“કામાંધો નૈવ પદ્યતિ.”** એ કહેવત મુજબ તે નકી મારા શીલનો ભંગ કરશેજ. હે ગુરૂ ! તમે ક્રોધપણ ઉપાયથી મારી રક્ષા કરો. તમે પૂર્વે મને આશીર્વાદ આપી કહ્યું હતું કે તું અખંડ સૌભાગ્ય વતી રહીશ, પતિવ્રતા થઈશ, અને અત્યંત સુખ ભોગવીશ માટે આપ તે આશીર્વાદની વાણીને સફળ કરો. આ પ્રમાણે ઈંદ્રાણીનું કહેવું સાંભળી બૃહસ્પતિએ કહ્યું કે, ‘પુત્રિ! ગભરામાં, સધળું થોડા સમયમાંજ સંઈ થશે.’ અને ઈંદ્રના દર્શન પણ થોડા સમયમાંજ થશે, માટે તારે નહુષથી ક્રોધ પલુરીતે ડરવું નહિ.

ઈંદ્રાણીએ બૃહસ્પતિ ને ખબર આપ્યાથી તે તેના ઉપર ક્રોધાયમા થયો. દેવતાઓ અને ઋષિઓ નહુષને બહુ બહુ શિખામણ આપી પણ તેઓનું સર્વ કહેવું ફોક અને નહુષ કહેવા લાગ્યો કે, ‘છદ્રે પણ પૂર્વે ઘણા અપરાધો કર્યાહતા. અને તેમણે ગૌતમની સ્ત્રી અહુદ્યાનું શીળ ભંગ કર્યું હતું. તેથી તમે તેને કમ નહિ અટકાવ્યો ? તમે ઈંદ્રાણીને તરતજ મારા મહેલમાં મોકલી આપો

તેથી દેવતાઓ બૃહસ્પતિને ઘેર ઇંદ્રાણી બેઠાં હતાં ત્યાં ગયા અને બૃહસ્પતિને કહેવા લાગ્યા કે હે દેવર્ષિઓમાં શ્રેષ્ઠ એવા બૃહસ્પતિ! અમે તમને વિનંતિ કરીને કહીએ છીએ કે તમે નહુષને ઇંદ્રાણી સોંપીદો. કારણકે ઇંદ્રના રાજ્યાસન પર બીરાજતો જે નહુષ તે હાલમાં ઇંદ્રથી પણ પોતાને અધીક માને છે તેથી ઇંદ્રાણી તેને ઇંદ્ર તરીકે કમુત્ર કરે. તે વખતે ઇંદ્રાણી આંખમાં આંસુ લાવી રડવા લાગ્યાં. હે બૃહસ્પતિ હું તમારે શરણે આવી છું. તમે મારું રક્ષણ કરો !” બૃહસ્પતિએ ઇંદ્રાણીને કહ્યું કે, -હું શરણે આવેલાનો ત્યાગ કરતો નથી. તેમાં વળી તમે ધર્મ જાણનારાં અને સત્યવાદિની છો તે હું જાણતાં છતાં કેમજ ત્યાગ કરું ? ત્યારે પછી સર્વ દેવતાઓને કહેવા લાગ્યા કે તમે સધળા ઇંદ્રાણીનું શીલ સચવાય એવો પ્રયત્ન કરો. ત્યારે દેવતાઓએ બૃહસ્પતિને ઉત્તમ ઉપાય બતાવવાનું સૂચવ્યું. ત્યારે બૃહસ્પતિએ કહ્યું કે-“ નહુષ પાસેથી ઇંદ્રાણી કાંઈ અમુક કાળની અવધિ માગી લે. કારણ કે કાળ તેના દુઃખનો છેડો આણુશે. તે ઉપરથી ઇંદ્રાણી નહુષની પાસે ગઈ અને તેને પ્રભુમ કરાવે બોલી કે-“ મહારાજા! મારાં વામી ઇંદ્ર ક્યાં ગયા છે. ” થોડાક સમયની મને અવધિ આપો એટલા વખતમાં જે ઇંદ્ર પાછા ન આવે તો હું છછી નહી તમને વરીશ આ સાંભળી નહુષ ઘણો પ્રસન્ન થયો. અને ઇંદ્રાણીને જવાની રત્ન આપી તે ત્યાં બૃહસ્પતિને ઘેર આવી. પછી સર્વ દેવતાઓએ વિચાર કર્યો કે હવે આપણે ઇંદ્રને જલ્દી હતામાંથી મુક્ત કરીએ માટે તે સારૂ સર્વોત્તર યામી શ્રી વિષ્ણુ ભગવાનને તેનો ઉપાય પુછી જોઈએ. આ પ્રમાણે વિચાર કરી સર્વ કોઈ શ્રી વિષ્ણુ ભગવાન પાસે ગયા અને પ્રાર્થના કરી પુછ્યું કે ઇંદ્ર જલ્દી હતાના દોષથી મુક્ત થાય એવા ઉપાય બતાવો. ત્યારે શ્રી વિષ્ણુ ભગવાને તે પાતકથી છુટવા અશ્વમેધાદિ યજ્ઞ કરવાનું સૂચવ્યું સધળા દેવતાઓ જ્યાં ઇંદ્ર રહેતા હતા ત્યાં ગયા અને યજ્ઞ કરાવ્યો. ઇંદ્ર પાતકથી મુક્ત થયા. તેઓ ભગવાન પણ થયા પરંતુ તેની પાસે યુધ્ધનાં આયુષ્ય નહિ હતાં તેમ તેનો ઉદય કાળ પણ નહોતો તેથી તે સરોવરમાં કમળના નાજોની અંદર છુપાઈ રહ્યા. અહિં ઇંદ્રાણી પણ મુંઝાણી. તેણે કરેલો અવધિ દિવસે દિવસે એછો થવા લાગ્યો એટલે સર્વ દેવતાઓએ મળી તેને તેના પતિ ઇંદ્રથી મેળવી. ઇંદ્રાણી પોતાના પ્રાણુપતિ ઇંદ્રનાં દર્શન કરી બોલ્યાં કે, ‘ હે નાથ

દુષ્ટ નહુષ હવે મારા શીશનો ભંગ કરશે. માટે જંગ અને તેમ તમે મારું રક્ષણ કરો. અને તે દુષ્ટ નહુષને હણો. ઇંદ્રે ઇંદ્રાણીને ધીરજ આપતાં કહ્યું કે બહાલી ! આ વખત મારે પરાક્રમ કરવાનો છે નહિ. અને તે મહા બળવાન છે તો હું એક ઉપાય બતાવું તે પ્રમાણે તું કરીશ તો તારું શીશ રહેશે. નહુષને એકાંતમાં જઈને કહેજે કે તમે ઋષિઓની પાસે પાત્રખી ઉપડાવી તેમાં બેસીને મારે ત્યાં આવો તો હું ખુશીથી તમારી સેવા કરવાને તૈયાર થાઉં. ” ઇંદ્રાણીએ તે પ્રમાણે નહુષ ને કહ્યું. નહુષ રાજા કામી અને અવિચારી હતો. તેણે ઇંદ્રાણીનો શીશનો ભંગ કરવાનો વિચાર કર્યો હતો તેથી તેની ખુદ્ધિનો નાશ થયો. તેણે પ્રસન્ન થઈને આ વાત સ્વીકારી અને તરતજ પોતે સપ્ત ઋષિઓ પાસે પાત્રખી ઉત્તરવાવી નહુષ ઇંદ્રાણી મહોલે જવાને નિહાળ્યો. અને રસ્તે ચાલતાં ઉંતાવળમાં આગસ્તને પગઅડ કાઢી સર્પસર્પ એમ કહ્યું. તરતજ આસર્પ શાપ આપ્યો કે સર્પોમવ (સર્પ થઈજવ) આગ્રગાણે શાંપ થતાં તે અજગર જાતિ રસ તેસર્પ થયો. અને ઇંદ્ર પાછો સ્વર્ગના રાજ્ય ઉપર બેઠો. આ સમયે પ્રતાપ ઇંદ્રાણીનો હતો. ઇંદ્રાણીએ લાંબા કાળ સુધી સૌભાગ્ય ભોગવ્યું હતું, તેથી આજે પણ લગ્ન કાર્યમાં ઇંદ્ર ઇંદ્રાણીને સૌભાગ્ય આપવામાં આવે છે. બન્ય છે ઇંદ્રાણીનાં પાતિવ્રતને. ! ! !

મહાભારત.

અદિતિ.

પતિવ્રતા અદિતિએ દક્ષ પ્રજાપતિની પુત્રી સતીની બેહેન, અને કશ્યપનાં ધર્મપત્ની થતાં હતાં. નાણી વયથી પિતાના તથા માતા પ્રયેતાથી અપાતાં ધર્મ શીક્ષણથી તેના હૃદયમાં ધર્મ શ્રદ્ધાએ રાસ કર્યો હતો. તેથી તેનામાં ખુદ્ધિ આતુર્ય વખાણવા લાયક હતાં. તેની લાગણી મૂળથીજ પતિસેવા અને પતિ ભક્તિ શિવાય બીજી કાંઈ જાતમાં હતીજ નહિ. પરણીને પતિના ઘરમાં આવ્યા પછી ધાર્મિક વ્યાવહારિક વગેરે કાર્યોમાં પતિની સાથે ભાગ લઈને તેમના મનને વશ કર્યું. અદિતિની બીજી બેન દિતિ તે પણ કશ્યપનેજ પરણી હતી. પરંતુ તેનો સ્વભાવ જરા મનસ્વી પણ દર્શાવતો હતો. અને અદિતિ તથા તેના પુત્રો જ્યારે સત્વગુણી થયાં હતાં ત્યારે દિતિના પુત્રમાં તમોચુણુ પ્રધાનપણે વ્યાપી રહ્યો હતો. તેથી અદિતિના પુત્ર દેવતાઓ અને દિતિના પુત્ર દૈત્યો એ નામને યો

અથવા. અદિતિના પુત્ર દેવતાઓ અને દિતિના પુત્ર દૈત્યો વચ્ચે હર હમ્મેશ વઢવાડ થયા કરતી. છેવટે અદિતિના પુત્ર દેવતાઓ હારી ગયા અને દિતિ પુત્ર દૈત્યો રાજ્ય ભોગવવા લાગ્યા. તેથી અદિતિનું શરીર દિવસે દિવસે ક્ષીણ થવા લાગ્યું. અને શોકથી વિવશ થયું એટલામાં કશ્યપ ઋષિ સમાધિમાંથી જાગૃત થઈ આશ્રમ પ્રત્યે આવ્યા. અદિતિએ પોતાના પતિનો સારી રીતે સત્કાર કર્યો કશ્યપ ઋષિએ અદિતિનું મુખ શોકાતુર જોવાથી પુછ્યું કે—પ્રાણ વહવામા ! આજે તું ઉદાસ કેમ દેખાય છે. અગ્નિમાં હોમ પણ કર્યો હોય એવું જણાતું નથી. તેમ અત્રેથી શું બ્રાહ્મણો તથા ગાય વગેરે પાછાં નિરાશ થઈને ગયાં નથી કે ? અદિતિ જોલ્યાં ‘બ્રાહ્મણો ગાયો અને આપણો ધર્મ એ સહુ કુશળ છે. અત્રે કોઈ પણ જાતનું એ ધર્મ કાર્યમાં વિઘ્ન આવ્યું નથી પરંતુ મારા મનુતી જે ઇચ્છા છે તે આપે પૂર્ણ કરવા જરૂરની છે. શત્રુઓએ મને મારા સ્થાનમાંથી કહાડી મુકી છે ને મારા પુત્રો દૈત્યોનું રાજ્ય ખુંચવી લીધું છે તે રાજ્ય મારા પુત્રોને પાછું મળે તેમ કરો. તે સાંભળી કશ્યપે કહ્યું કે કાગણ મહિનાના શુકલ પક્ષમાં પડવાથી બાર દિવસ સુધી કેવળ દુધ પીને ભગવાન વિષ્ણુનું આરાધન કર. અને હમ્મેશાં હેમા પરમાત્માનું પૂજન, બ્રાહ્મણ ભોજન તથા દાનાદિક કર- અને ક્રોધનો ત્યાગ કરજો. વ્રત થઈ રહ્યા પછી તેરમે દહાડે વ્રતની સમાપ્તિ કરી પારાણું કરજો આ વ્રતને પોષવ્રત કહે છે. આ વ્રતના પ્રતાપે કરી અદિતિને ઉપેન્દ્ર નામના પુત્ર થયા. જેમણે વામન રૂપ ધારણ કરીને અશ્વિની પાસેથી ત્રણ પગલાં ભૂમિની યાચનાને બદલે ત્રણે લોકનું રાજ્ય પાછું લીધું અને સ્વર્ગનું રાજ્ય દૈત્યો પાસેથી પાછું મેળવ્યું. અહા કેવો સતી સ્ત્રીનો પ્રતાપ !!!

ભાગવત.

દેવહુતિ.

આ સાંધવી સ્ત્રી બ્રહ્માવર્ત દેશના રાજા સ્વાયાંભુ મનુતી પુત્રી થાય અને મહાત્માશ્રી કૃષ્ણ ઋષિના ધર્મ પત્નિ થતાં હતાં પૂર્વે બ્રહ્માએ કર્દમ ઋષિને કહ્યું કે “પ્રજાસ્રજો” ત્યારે તેમણે સસ્સ્વતીના તીર ઉપર વાજી પાદજર વર્ષ સુધી તપ કર્યું આથી પ્રસન્ન મુખવાળા ભગવાન હજારો લોકોમાં તેથી કર્દમનો મનોરથ સંપૂર્ણ થયો. અને કર્દમ ઋષિને કહ્યું કે તારી કરવા લાગ્યાં કે હે ! અધિશ્વર ! આપ પ્રજાપતિ

આ જીવ લોક પશુની પેઠે બંધાયેલો છે. તેમ હું પણ તેઓને અનુસરનારો આપને બળિદાન આપું છું અને કર્મ કરવા રૂપ આપની આજ્ઞા અનુસાર સ્ત્રી પરણવાને ઇચ્છું છું. એટલે ગરુડની પાંખો ઉપર સૌભતા અને પ્રેમ તથા મંદ હાસ્યથી જોવાથી હાલતી બ્રહ્મકૃતિવાળા ભગવાન અમૃત જેવાં વચનોથી કહેવા લાગ્યા કે-હે ઋષિ ! જેને માટે તમે નિયમો વડે મારી સેવા કરી છે. તે તમારા મનનો અભિપ્રાય જાણીને પ્રથમથીજ મેં ગોઠવણ કરી રાખી છે. પ્રજાપતિના પુત્ર પ્રજ્યાત કીર્તિવાળા મનુ જે બ્રહ્માવર્તમાં રહીને સાત સમુદ્રવાળી પૃથ્વી ઉપર રાજ્ય કરે છે. તે તમારાં દર્શન કરવા તેમની પત્નિસહિત અહિં આવશે. સારાસ્વત્યાવાળી, યોગ્ય ઉમ્મરવાળી, ગુણવાળી, રચામ કટાક્ષવાળી, અને પતિની શોધ કરતી તેની પુત્રી તે તમેને આપશે, તમારા વિર્યથી તમારી સ્ત્રી દેવહુતિને પેટે હું પણ અંશકળાથી અવતાર ધારણ કરીશ સાંખ્ય શાસ્ત્રીની સંહિતા કરીશ આ પ્રમાણે કહી તેઓ અદસ્ય થયા. ત્યારે પછી સ્વાયંભૂ મનુ અને તેમનાં પત્નિ શતરૂપાં અને પદાર્થો. એ ઋષિએ ઘણાંકાળ સુધી તપશ્ચર્યા કર્યાથી તેમનું શરીર તેજસ્વી થઈ રહ્યું હતું કર્દમજીની પાસે જઈ મનુએ પ્રણામ કર્યો. પર્ણકુટીકમાં આવેલા મનુને જોઈ મહાત્મા કર્દમજીએ તેમને આશિર્વાદ આપ્યો, અને યોગ્ય સત્કાર કર્યો. પછી કર્દમ મુનિ ભગવાનની આજ્ઞા સંભારી મનુએ ફરેલી પૂજા સ્વિકારીને સવધાન પૂણે બેઠેલાં મનુને પ્રસન્ન કરતા કોમળ મધુર વાણીથી કહેવા લાગ્યા કે જે તમે નિશ્ચિંત થઈ જાઓ તો લાલચુ અને નિરંકુશ મનુજ્યોથી અધર્મ વધી જાય અને ચોર હુંટારાથી આં લોકનો નાશ થઈ જાય. તો પણ જેને માટે તમારું અહિં આગમન થયું છે, તે કાર્ય મને કહે. તે હું નિષ્કપટ મનથી સ્વિકારીશ.

મનુ કહે || લાગ્યા કે-હું પુત્રીના સ્નેહથી મનમાં મુઝાયો છું માટે આપે કૃપા કરીને મારી. વિનંતિ સાંભળવી જેણે આ વિયત્રત ઉતાનપાદની બેઠેલ અને મારી પુત્રી દેવહુતી અવસ્થા, શીત તથા ગુણો વગેરેથી યોગ્ય પતિને શોધે છે જ્યારથી તેણે નારદજીના મુખથી આપના સ્વભાવ, શાસ્ત્ર, રૂપ, અવસ્થા અને ગુણો સાંભળ્યા છે. ત્યારથી તેણે આપનેજ પરણવાનો નિશ્ચય કરેલો છે, માટે હું અર્ધા વડે આ કન્યા બેઠ કંઈ છું તે ગ્રહણ કરો. વળી મેં સાંભળ્યું છે કે તમે વિવાદને માટે તૈયાર છો, માટે યથાયોગ્ય બ્રહ્મચર્ય પાળનારા આપ મારી આ કન્યાનું પાણિ ગ્રહણ કરો.

કર્દમ ઋષિ બોલ્યા કે—તમે ખરું કહો છો હું લગ્ન કરવાને ઇચ્છુ છું. અને આપની પુત્રી પણ પરણ્યા વગરની છે. માટે અમારો આ પ્રથમ વિવાહ વિધિ બંનેને અનુકૂળ છે. આ તમારી પુત્રી પગમાં પહેરેલાં ઝાંઝરનો ઝમકાર કરતી મેહેલની અગાશીમાં દડાની રમત રમતી હતી. ત્યારે એને જોઈને વિશ્વાસુ ગંધર્વ મોહથી મૂઢ બની જઈ પોતાના વિમાનમાંથી ઢળી પડ્યો હતો. એનું સ્ત્રી રત્ન ઉત્તાનપાદની બેહેન—ઉત્તમ કન્યા સામે ચાલી આવી છે, તેનો કાણુ સ્વીકાર ન કરે ?

કર્દમ ઋષિ બોલી રહ્યા, તે સમયે તેમનું મંદ હાસ્યથી શોભતું મુખ જોઈને દેવહુતિનું મન લલચાયું. પછી મનુષ્યે પટરાણીનો તથા દેવહુતિનો સ્પષ્ટ અભિપ્રાય જાણીને પ્રસન્નતાથી સર્વગુણ સંપન્ન કર્દમ ઋષિને સમાન ગુણવાળી પોતાની કન્યાનું દાન દીધું, મહારાણી શતરૂપાએ પ્રીતિથી તે વરકન્યાને અમૃત્ય આજ્ઞાણો, વસ્ત્રો તથા ખીજો સરસામાન પેહેરાનણીમાં આપ્યો. પોતાની કન્યાને ગોચ્ય વર સાથે પરણાવી નિશ્ચંત થયા. પછી વિદાય થતી વખતે બે હાથે પુત્રીને અભિંગન આપતાં મનું ગળગળા થઈ ગયા, અને પુત્રીનો વિયોગ સહન નહિ કરી શકવાથી હે પુત્રી ! એમ બોલતાં આંસુવડે દેવહુતિ ના માથાના વાળ ભીંજવી નાંખ્યા. પછી મદાસુનિ કર્દમની આજ્ઞા લઈ પોતાની રાણી સહિત રથમાં બેસી પોતાના નગર તરફ વિદાય થયા.

માતાપિતા ગયા પછી પોતાના સ્વામીના મનના અભિપ્રાયને જાણનારાં પતિવ્રતા દેવહુતિ જેમ પારવતી શંકરની સેવા કરે, તેમ નિલ્ય પ્રીતિથી પતિની સેવા કરવાં લાગ્યાં. ઘણા કાળ સુધી નિયમ પાળવાથી અત્યંત દુર્ભાગ અને શક્તિહીન થયેલી દેવહુતિને જોઈને મહાત્માથી કર્દમ બોલ્યા કે—પ્રિયે ? તમારી સારી સેવા અને અત્યંત ભક્તિથી આજ હું પ્રસન્ન થયો છું આમ કહી પોતાની પ્રિયાનું પ્રિય કરવાની ઇચ્છાથી યોગ સિદ્ધિ ધાવણુ કરી તેજ વખતે ઇચ્છાનુંસાર આજ્ઞનારૂં વિમાન પ્રગટ કર્યું, તે વિમાન સર્વ ક્રમના પૂર્ણ કરનારૂં, અને અઘોષિક રત્નોથી સુશોભિત હતું. આવાં સુંદર વિમાનને જોઈ પોતાના મન્નિન દેહને લીધે તથા તેમાં જોઈતી દાસીઓ નહિ હોવાથી દેવહુતિ જરા ખિન્ન થયાં—તેથી કર્દમ મુની કહેવા લાગ્યા કે—હે બીર ! આ સામેના ઘોમાં સ્નાન કરીને આ વિમાનમાં બેસ. કારણ કે શુક્લ ભગવાનનું કરેલું તીર્થ મનુષ્યોના સર્વ મનોરથને પૂરનારૂં છે. પછી તે કમળ સરખાં નેત્રવાળાં દેવહુતિ પતિનાં વચનો સાંભળીને, સરસ્વતી

નદીના ક્ષેત્રમાં સ્નાન કરવાને ઉતર્યા. ત્યાં તેમણે એક ધરમાં એક હજાર કન્યાઓ બેઠેલી જોઈ. તે સઘળી કિશોર વયની અને કમળ સરખાં નેત્રવાળી સ્ત્રીઓ દેવહુતિને જોઈને ઉડી ઉભી થઈ હાથ જોડી બોલી કે અમે તમારી દાસીઓ છીએ. માટે અમને કામ બળવવા શરૂ પાડો. પછી સઘળી સ્ત્રીઓએ સ્નાન કરવાના ઉત્તમ પદાર્થોથી દેવહુતિને સ્નાન કરાવ્યું. દેવહુતિએ પોતાનું શરીર દર્પણમાં જોયું તો સ્નાન કરવાથી સ્વચ્છ બનેલું અને નિર્મળ અને સ્નેહ ભરેલા નેત્રોથી શોભતું હતું. આ પ્રમાણે પોતાનું રૂપ જોઈ પોતાના પતિને સંભારે છે તેવામાં જ્યાં પ્રજ્ઞપતિ હતા ત્યાંજ પોતે પેલી કન્યાઓ સાથે જોડેલાં જણાયાં. એક હજાર સ્ત્રીઓ સાથે પોતાના પતિની પાસે જોઈને સ્વામીના યોગને પ્રભાવ જોઈ દેવહુતિ આશ્ચર્ય પામ્યાં.

આ પ્રમાણે યોગના પ્રભાવથી રમણ કરતાં અને ભોગવિદ્યાસતી લાક્ષ્મણીઓએ દંપતિનાં સો વર્ષ જાણે થોડાજ કાળ વિતી ગયો હોય તેમ વિતી ગયાં- દેવહુતી ઉપર બહુ પ્રેમને લીધે તેને પોતાનું અરધું અંગ માનનારા આત્મજ્ઞાની કર્દમ મુનિએ તેને બહુ સંતાન થવાનો સંકલ્પ બાળીને પોતાનાં નવ સ્વરૂપ કરી તેને મળ્યા તેથી એકજ વખતે દેવહુતિને અનસૂયા, કળા, શ્રદ્ધા, હવિર્ભૂ, ગતિ સતિક્રિયા, જ્યાતી અરુંધતી, શાન્તિ એમ નવ કન્યાઓ ઉત્પન્ન થઈ. એ સર્વે સ્વરૂપવાન અને યુગ્મવાન હતી. પછી કર્દમ મુનિને સંન્યાસ ધારણ કરવાની તૈયારી કરતા જોઈને ખિન્ન મનથી અને મનોદર વાગીથી દેવહુતિ બોલવા લાગ્યા-સ્વામીન ! આપે મને આપેલું વચન પૂર્ણ કર્યું છે, તો પણ મને શરણાગતને અભયદાન દેવું જોઈએ, આ આપની પુત્રીઓ પોતાને યોગ્ય પતિ પોતાની મેળે શીરીને શોધી બેશે ? અને આપના વિયોગને શમન કરાવનાર અને મને જ્ઞાનનો ઉપદેશ કરનારા એક તત્ત્વજ્ઞાની પુત્ર થવો જોઈએ. મહાત્મા કર્દમ બોલ્યા કે—તું તારા મનને જોઈ મ પ્રમાણે કેમકે અવિનાશી ભગવાન થોડા દિવસમાં તારા ગર્ભમાં આવશે તું ત્રણ ધારણ કર તારું કસ્યાણુ થશે. પછી ઘણોકે કાળ વિત્યા પછી મધુ તૈત્યને મારનારા ભગવાન કપિલ દેવજી દેવહુતિને ઉદરે અવતર્યા.

પોતાના પિતા કર્દમઋષિ વનમાં ગયા પછી માતા દેવહુતિના હિતને માટે ભગવાન કપિલ દેવજી તે બિંદુસરોવરમાં રહ્યા. કર્મ બંધનથી મુક્ત એવા કપિલદેવજીની પાસે જઈને દેવહુતિ પુછવા લાગ્યાં કે—હું અમર કન્યાઓની તૃપ્તિથી બહુજ થાકી ગઈ છું જે

ધર્મિયોની લાલસા પુરી કરવામાં હું અગ્નિ રૂપી અંધારદમાં પડી છું તે અપર અધકારથી પાર ઉતારનારા આપ રૂપી ઉત્તમ નેત્રો અનેક જન્મોના અંતે આજ આપની કૃપાથી મને મળ્યાં છે આ દેહાદિક પદાર્થોમાં તમારી માયાવડે અહંતા મમતા રૂપ આગ્રહ લાગ્યો છે. તે અગ્નિને દૂર કરો.

કપિલ બ્રહ્મા—પુરૂષોના કલ્યાણને માટે આધ્યાત્મિક યોગ મેં માનેલો છે કે જેમાં દુઃખ તથા સુખનાં નાશ રહેલો છે વળી હું માતા ? આ આત્માને બંધન અને મોક્ષ આપનારું તત્ત્વ છે જો અત્ત વિષયોમાં લપટાય તો બંધન આપનારું નિવડે છે. અને જો ઇશ્વરમાં ચોંટે તો મોક્ષ આપનારું નિવડે છે, જે વિષયોનું સેવન ન કરે, વૈરાગ્યથી વધેલા જ્ઞાનનો વિચાર કરે અને સર્વ કર્મ મને અર્પણ કરીને મારી દૃઢ ભક્તિ કરે તે જીવાત્મા પ્રત્યગાત્મા રૂપ મને પામે છે.

આ પ્રમાણે મહાત્મા કપિલ દેવજીએ પોતાની માતાને યોગ જ્ઞાનમાં ઘણો ઘણોજ શ્રમ લઈ કુશળ કર્યા હતાં એવી રીતે તે મહાસતીએ યોગાભ્યાસી રહી પોતાના જીવન મુક્તિ મેળવી.

ભાગવત.

અનસુયા.

પૂર્વે મહાત્માશ્રી કર્દમ મુનિને સૌભાગ્ય સંપન્ન દેવહુતિ નામની સ્ત્રીથી અનસુયા નામની એક ઉત્તમ અવતારી કન્યા અને મહાત્માશ્રી કપિલ નામના એક પુત્ર જનમ્યા હતા, કપિલ મુનિ એ એક મોટા તત્ત્વ વેત્તા તરીકે જન્મતર્મા પ્રખ્યાત થયા હતા; અનસુયા પણ પોતાના ભાઈની સાથે વિધાભ્યાસ કરવામાં તથા પુરાતન કથાઓ સાંભળવામાં રાત્રિ દિવસ ગાળતા હતાં મહાત્માશ્રી કર્દમ મુનિએ તેને અત્રિ જેવા મહાન વેદવેત્તા તપસ્વી ઋષિની સાથે પરણાવ્યાં હતાં અનસુયા પરણીને પિયેર પરહરિ સાક્ષરે ગયાપછી સર્વ પડિલોની સેવા કરીને પોતાના પતિ અત્રિને વ્યાવહારિક અને ધાર્મિક કાર્યોમાં સહાય કરીને, પોતાના પ્રિયતમની સાથે તેમનાં સુખ દુઃખની સાથી થઈને પોતાના અનસુયા (ધર્મને અંધ કરનર) એ નામને સાર્થક કર્યું હતું રાત્રિના ચોથા પ્રહરમાં ઉઠીને અશ્રૈણ્ય, દંત ધવન અને શરીર શુદ્ધિ માટે સ્નાન કરી સંધ્યા વંદન તથા સેવા પુજનાં પાત્રો માંજીને રાખવાં પુજાદિકની સુંદર માળાઓ

બનાવી પૂજા વખતે તૈયાર રાખવી પછી ઘરગતુ કામકાજમાં જોડાઈ નિયમ પ્રમાણે ભોજન વગેરે તૈયાર કરવાં તથા બીજી વ્યાવહારિક આપતો તરફ ધ્યાન આપવું. વગેરે સધળો ગૃહ કારભાર સતિ અનસુયાએ પોતાને માથે ઉપાડી લીધો હતો. ઘર સબધી કામ કાજથી પર-
વાર્યા પછી તેઓ પોતાના પ્રાણપ્રિય પરમેશ્વર અત્રિની સેવામાં ગુ-
ચ્છાતાં હતાં. તેની અલૌકિક પતિ ભક્તિથી આપું જગત તેમનું પ્રા-
તિવ્રત્ય વખાણવા લાગ્યું. પતિની પહેલાં ઉઠવું, પતિના સુતાપછી
સૂવું, તેમને નવરાવીને નહાવું અને તેમને જમાડીને જમવું વગેરે
ધર્મોપચાર કરવા લાગ્યાં.

એક દિવસ નારદજી ફરતા ફરતા કૈલાસ તરફ ગયા ત્યાં
પાર્વતીજીએ નારદજીને પુછેયું કે તમે ત્રણે લોકમાં ફરો છો
ત્યાં મારા જેવી પતિવ્રત સતી તમારા જેવામાં આવી છે ખરી ? ત્યા-
રે નારદજીએ ઉત્તર આપ્યો કે મૃત્યુલોકમાં મહર્ષિ અત્રિને ઘેર
અનસુયા નામની મહાસતી છે; તેનું પાતિવ્રત્ય સ્થળો સ્થળ ઝળકી
રહ્યું છે. આજ રીતે સાવિત્રી તથા લક્ષ્મીજી પાસે સતી અનસુ-
યા વિશે વાત કરી વિદાય થયા.

બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશ પણ તેમનું આવું પાતિવ્રત્ય
જોઈને આશ્ચર્યમાં આડઠ થઈ ગયા અત્રિઋષિ આશ્રમમાં નહિ
હતા તે વખતે તે ત્રણે દેવે અનસુયાને પતિવ્રત પણાની પરીક્ષા
કરવા માટે તેમના આશ્રમમાં આવી અનસુયાને પતિભક્ત કરી
ગિરાજમીન થયા. પતિને વિશે શ્રેષ્ઠ બુદ્ધિ રાખનારાં અનસુયાએ
તે ત્રણે દેવોને આવકાર આપ્યો તે દેવોએ અનસુયાને વસ્ત્ર રહિતથઈ
ભિક્ષા આપવા કહ્યું તેથી સતીઓ તેઓને છ છ મહિનાના બાળક
રૂપ બનાવી દીધા. તે ત્રણે દેવતાઓને ઝાડળે ઝાળી બાંધી પહેા
ઢાળ્યા. તેટલામાં અત્રિઋષિ પણ આશ્રમમાં આવ્યા અને જુવેછે
તો ત્રણ બાળકોને ઝાળીમાં સુતેલા દીઠા. ઋષિએ જ્ઞાન દ્રષ્ટિથી જો-
યું તો બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, અને મહેશ પોતાની પત્ની અનસુયાનું
સત્યવ્રત અંગ કરવા આવેલા તેજ તેમની દ્રષ્ટિ પડવાથી છ છ
મહિનાના બાળક રૂપ બની ગયા છે. આવી મહા ભારત રૂપી ધર્મ
પ્રસાદની પતાકા હોય નહિ ? તેમની ઉપરની આ ખ્યાપિકા શો-
ભે છે.

ત્યાર પછી તે ત્રણે દેવની સ્ત્રીઓ પોતપોતાના પતિની શોધને
અર્થે તેઓ આ સ્થળે આવી પહોંચી આ વખતે નારદજી પણ

અત્રે આવી ઉભા હતા. નારદજીએ તે ત્રણે સતીઓને આવતી જોઈને કહ્યું કે હવે તમે સૌ તમારા પતિને આમાંથી શોધી કહાડો. આવું સાંભળી તે ત્રણે સતીઓ વિચારમાં લીન થઈ ગયાં. અને ગ-ભરાયા લાગી. ત્યારે નારદજીએ ફરીને કહ્યું કે આ સતી અનસુયા કે જોમણે તમારા પતિને બાળક રૂપ બનાવી દીધા છે. આવું સાંભ-ળતાંજ તેઓ અનુસુયા પાસે જઈ સ્તુતિ કરવા લાગ્યાં. અને ગ-ભરાઈને ગળગળાં થઈ ગયાં. આ શોક કારક દેખાવ જોઈ અત્રિઋષિને જરા દયા આવવાથી તેણે અનસુયાને કહ્યું કે; સતી તમે બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, અને મહેશ એ ત્રણે દેવોને પોતાના ખરા સ્વરૂપમાં લાવી આ દેવિઓને તે દેવતા દેવોનું દર્શન દો. પછી તે ત્રણે દેવો અત્રિના તથા સતી શિરોમણી અનસુયાના ચરણ કમલમાં મસ્તક નમાવી તેમના ચરણ ગુણગાન કરતા પોતા-ના ધામ પ્રત્યે વિદાય થયા.

કેટલોક કાલ વ્યતીત થયાં પછી મોટા દુષ્કાળ પડ્યો. વરસાદ નહિ થવાથી નવાણામાં પાણીની તંગાસ પડવા લાગી. પશુ પક્ષીઓ અને મનુષ્યો અન્ન પાણીના અભાવે મરણ પામવાં લાગ્યાં. મોટાં મોટાં નગરો અને આશ્રમો વિગેરે ઉજડ થવા લાગ્યાં આવી ભયંકર ભાવનાં જોઈ અત્રિઋષિએકદમ ખેદ યુક્ત થઈ લોકોનું દુઃખ નજરે ન જોઈ શકવાથી સમાધિ વસ્ત્ર થયાઅને પરમાત્માના ધ્યાનમાં આરૂઢ રહેવા લાગ્યા. સતી અનુસુયા પણ પોતાના પતિ અત્રિને સમાધિમાં ખેડેલા જોઈને તેમને કોઈપણ જાતનું દુઃખ ન થાય એ-ટલા માટે રાત્રિ દિવસ ટાઢ, તડકો. ભુખ અને તરસ વેડીને પણ પોતાના પ્રિયતમની એક ચિતથી સેવા કરવા લાગ્યાં. આમ કરતાં સો વરસનો ભયંકર દુષ્કાળ નિકળી ગયો. પરંતુ તે વરસો કીયાં તે જરા પણ જણાયું નહિ. સો વરસમાં એક વરસ બાકી રહ્યું તે વેળાએ અત્રિએ સમાધિમાંથી જાગૃત થઈ પીવા માટે પાણી મા-ગ્યું. એટલે સતી પતિમાટે કમંડલું લઈ પાણી લેવા માટે બહાર નિસર્ગ પાસેની વાવમાં નજર કરે છે તો તેમાં જળની જાત સરખું કાંઈપણ જોવામાં આવ્યું નહિ તેથી બીજા જળાશય તરફ વિદાય થયાં અને ત્યાં જુવેછે તો ત્યાંપણ પાણીના સાંસાં. આમ ફરતાં સઘળાં નવાજો નિરખી જોઈયાં કે “ અત્યાર સુધી આ નવાજો બ-રેલાં હતાં અને એકાએક કેમ સુકાઈ ગયાં હશે? આજે સો વરસે મારા પ્રાણ પતિની ઇચ્છા પૂર્ણ કરવાને થું હું હિલુ બાગ્ય થઈશ !

હે ધણ ? આ ગજા ” આમ વિમાસણ કરતાં સૂર્યના બચંકર તાપથી ધખધખી રહેલાં અરણ્યમાં પાણીને માટે આમ તેમ અથડાવા લાગ્યાં રાત્રિ દીવસ પતિની સેવામાં એક ચિત્તે રહેવાથી જગતમાં શું બને છે તેની તેને જરાપણ ખબર હતી નહિ. આ મહદ્ દુષ્કાળ કે જેમાં સો વર્ષ વરસાદ વગર ગયા તેથી કાષ્ઠ જગોએ પાણીનું નામ સુદ્ધાંત પણ રચું નહોતું. મનુષ્યો અને પશુ પક્ષિઓ અન્નપાણીને અભાવે નાશ પામ્યાં હતાં. તે વાત પતિભક્તિ પરાયણ સતી અનસુયાથી છેક અજ્ઞાણી હતી. તેથીજ પાણીને માટે ખરે મધ્યાને આમ તેમ ફરતાં હતાં. પતિવ્રતા અનસુયા ને આમ તેમ અથડાતાં જોઈને પતિતપાવિની ગંગાએ અગ્નિ ચિંતવ્યાં દર્શન આપીને કંથું કે જેન અનસુયા ! તમે પતિની સેવા છોડી કીયાં જાઓ છો ! અનસુયા પાણી ન મળવાથી ગમરાધ ગયાં હતાં તેથી ઉમા ન રહેતાં ચાલતાં ચાલતાંજ જોડ્યાં કે બહેન ? હું મારા પ્રિયમતે માટે જળ લેવા જઈશું. આપ આશ્રમ તરફ પધારો હું હમણાંજ આવુંશું. ગંગાદેવી સતીનાં વચન સાંભળી જોડ્યાં કે તમે ક્યાંથી પાણી લાવશો ? આજ સો સો વરસો થયાં દુષ્કાળ ચાલે છે. તેથી તમેને કીયાં પાણી મળી શકશે નહિ માટે તમે શ્રા માટે મિથ્યા શ્રદ્ધાં મારો છો “ પાણી મળશે નહિ ” આ શબ્દો અનસુયાને વજ્ર સમાન વસમા લાગ્યા કારણ કે પોતાના પ્રાણુપતિ અત્રિઋષિએ આજ સો વરસ સમાધિમાંથી જાગ્રત થઈ પાણી મળ્યું તેથીજ તેના આગ તેમ પાણી માટે અથડાતાં હતાં. ગંગાદેવિનું વચન સાંભળી અનસુયા તરતજ મુચ્છિત થયાં થોડી વાર પછી મુચ્છા ઉતરી ત્યારે ઇશ્વરની પાસે પ્રાર્થના કરવા લાગ્યાં કે; “ હે વિશ્વંભર હે દિનાચાથ દીનબંધુ, દયાસિંધુ, મેં જે આજ સુધી મારા પતિની મન, વચન અને કાયા વડે એક ચિત્તથી સેવા કરી હોય તો મારા સત્યને આધારે મને આ એક કમંડલ પાણીથી ભરાય તેટલુંજ પાણી આપવાની કૃપા કરશે. મારા સ્વામિએ આજ સો વરસે મને માત્ર પાણી લાવવાનીજ આજ્ઞા કરી છે અને તે આજ્ઞા જે મારાથી પાળી શકાય નહિ. તો પછી મેં આજ દિવસ સૂઈ કરેલ ભક્તિ નીષ્ફળ જાય ” આમ કહી સતી અનસુયા રડવા લાગ્યાં. પતિત-પાવિતની ગંગા દેવીએ તેમને રડતાં જોઈ ધીરજ આપી કે હે સતિ ! અનસુયા તમે ગમરાયો નહિ તમે અહિ એક નાનો ખાડો ખોદી પાણી ભરી લહો હું પોતેજ ગંગા તમારા સતીપણાનાં ગુણગાન સાંભળી તમારા

દર્શન માટે આવી છું. આ શબ્દ સાંભળતાંજ સતી હર્ષમાં આવીજઈ તેમના ચરણમાં પ્રણામ કરી ત્યાં ખાંડોખોટી કમંડલું ભરીલઈ નમ્ર વચનો બોલવા લાગ્યાં કે “ પતિતપાવિની ગંગાદેવી ” મારાપ્રાણનાથ આપનાં દર્શનકરવા આવે ત્યાંસુધી અત્રે બિરાજજો અથવા અમ.રાજ આશ્રમમાં પધારવા કૃપાકરો. ગંગા બોલ્યાં કે સતિ ? હું તમારા પતિ આવે ત્યાંસુધી અત્રે રહેવા રાહ છું. પરંતુ હું એક શરત કરવા છ-
ચ્છું. તે એ છેકે તમે આજ દિવસસુધી તમારા પ્રિયતમની યથા વિધિ સેવા કરીછે તેમાંથી એક વરસનું પૂણ્ય મને આપવાની કૃપા કરશોતો હું અત્રે રહેવા રાહ છું “ તથાસ્તુ ” કહી અનસૂયા પોતાના પ્રિયતમ અત્રિની પાસે આવ્યાં પતિને પાણીઆપ્યું પાણી પીતાં ત-
રતજ અત્રિ બોલ્યાકે સતિ ! સોવર્ણના દુષ્ટ દુષ્ટાળમાં તમે આવું ગીઠુંજળ ક્યાંથી લાગ્યાં ? અનસૂયાએ આ સર્વવાત વિદિત કરી તેથી અત્રિઋષિ પોતાની રાહ જોઈ મહેલ ગંગાજીપાસે ગયા. દર્શનકરી બોલ્યા કે “ હું પતિત પાવિ ! દેવી ગંગા ! તમેજે મારાઉપર મોટી કૃપા કરીછે, તો હવે આપ અમારા આશ્રમમાં કૃપાકરીને રહો. ગંગા બોલ્યાં કે હું તેમ કરવા રાહ છું પણ તમારું ધર્મ પતિ ન નરૂયાજી પોતાના પતિવ્રતનું એકવર્ણનું પૂણ્ય આપે અને તમે શંકરને પ્રસન્ન કરીને અહિ રહેવાની અનુજ્ઞા આપો અત્રિએ આ સર્વવાત ક-
બુજીકરી અને તેપ્રમાણે વ્યવસ્થા કર્યાપછી ગંગાદેવી અત્રિઋષિના આશ્રમ પાસે નદીના આકારમાં રહ્યાં. આજેપણ દક્ષણમાં અત્રીશ્વર મહાદેવ અને અત્રિગંગા નદી અગિના આશ્રમપાસે બિરાજેછે. અહિ લોકો સ્નાનકરી પવિત્ર થાયછે આવો મહોટો લાભ એક અનસૂયાનો સતીપણાથી થયોછે.

એકવખને પિતૃગણ રામ લક્ષ્મણ અને સતી સીતાજી અયોધ્યાનો ત્યાગકરી, તેરવરસની લાંબી મુદતસુધી વનવાસ કરવા બધાં ત્યારે શરતાં કરતાં તેઓનું અત્રિઋષિના આશ્રમમાં આગમન થયું. ત્યારે અત્રિઋષિ તેઓનો સત્કારકરી રામ તથા લક્ષ્મણની સાથે કેટલીએક વાતચિત કરી સીતાજી તરફ જોઈ બોલ્યાંકે— હું રઘુકુળનીરાણી સીતા ! આ મારીપાસે બેઠેલાં વૃદ્ધવયનાં મારાંપત્ની અનસૂયાને માટે હું જોટલું કહું તેટલું બોલુંછે તે મારી સેવા કરવામાં એટલાંતો તક્લીન થઈગયાં હતાં કે, સોવરસનો મહાન દુકળ થયું ક્યાં ગયો તે તેને જણાયું નહોતું. તેમની પતિભક્તિના પ્રભા-
વથી પતિપાવિની ગંગાદેવી પ્રસન્ન થઈને મારા આશ્રમનાં

દારઉપર આવીને રહ્યાં છે તેમને પ્રણામ કરીને તમે તથા રામ અને લક્ષ્મણ તમારા પવિત્રઆત્માને પ્રસન્નકરો. અત્રિનું વચન સાંભળી શ્રીરામચંદ્રજી સીતાજીને કહેવા લાગ્યાકે હે સીતા અત્રિ-ઋષિએ પોતાનાં ધર્મપત્ની માટે જે કહ્યું તે તમે સાંભળ્યુંકે ? આ અનસૂયાએ નાનીવયમાંથીજ અધ્યાત્મવેત્તાભાદના સમાગમથી અને પિયેર પરહરી સાસરાનાં ગૃહપ્રત્યે આગ્યાપછી અત્રિ જેવા પવિત્ર ઋષિની સોગતમાં રહી ઉત્તમ રીતનું શિક્ષણ લીધું છે. અને તેમનું ધર્મમય જીવન અત્યારે સ્ત્રીજાતિને અનુકરણ કરવાજેવું છે. જાઓ તેમને પ્રણામકરી પવિત્રથાઓ. પ્રિય પતિની આજ્ઞાથી સીતાજીએ સ્નેહથી અનસૂયાની પાસેજ તેમના ચરણકમલમાં પ્રણામ કર્યા તેમને અખંડ સૌભાગ્યવતિથી અને વીરપુત્રોની માતાથા ! એવો ઉત્તમ આશીર્વાદ આપી સતી જોડ્યાંકે દીકરી તું એક મોટા રાજની રાજ-કુંવરી છે. અને મોટા રાજની પાટવી કુમારની પટરાણી છે છતાં ઐશ્વર્યનું અભિમાન નરાખતાં પતિની પાછળ વનમાં ચાલી નીકળી છે તેને માટે તને જેટલો ધન્યવાદ આપું તેટલો થોડો છે. તારા ચરણ ઉપરથીજ જણાય છેકે તું પતિવ્રતાના ધર્મને જાણે છે તેમજ મારી શરજ વિચારીને તને સ્ત્રીઓના ધર્મો કહેવાને ઇચ્છુ છું તે સાંભળઃ—

હે સિત્તા ! પતિની ઉપર હુકમ કરનારી સ્વેચ્છાચારી દુષ્ટ સ્ત્રી કોઈ દિવસ પતિસાથે જતીનથી, તેવી દુષ્ટ સ્ત્રીઓ અધર્માચરણને લીધે આલોકમાં અપયશ પામી અંતે નરકમાં પડે છે અને તારાસરખી વિવેકી તથા ધર્મ જાણનારી સ્ત્રીઓ પુણ્યશાળી ॥ પેડે આલોકમાં કીર્તિ મેળવી અંતે સ્વર્ગમાં વસે છે, પતિવ્રતાનો ધર્મ પાળવાથી યશ અને ધર્મ પામીશ.

અનસૂયાના આવા જોધકારક વચન સાંભળી સીતાજીએ કહ્યુંકે આપજેવાં આર્ય સ્ત્રીઓનો ઉપદેશ કરવો એ ધર્મ છે. સ્ત્રીઓનો પતિ એજ ગુરુ છે એમ તમે મને જે ઉપદેશ કર્યો તે હું નિરંતર મારા હૃદયમાં કોતરી રાખીશ.

આવીરીતે કેટલીક સુંદરવાતો કરી સીતાજી પોતાના પ્રાણુપતિ શ્રી રામચંદ્રજીસાથે ત્યાંથી વિદાય થયાં.

અત્રિનાં વૃદ્ધ પત્ની સતી શિરોમણિ અનસૂયાજી આપ્રમાણે ધર્માચરણ તથા પતિસેવામાં પોતાના દિવસો નિર્ગમન કરતાં હતાં તેને દત્તજેવા મહાન ગુણવાન અને જ્ઞાની પુત્ર હતા, વિદુષી અને પતિ-વ્રતાના જોળામાં એહાં એહાં સાંભળેલા જ્ઞાનને લીધે જગતમાં દત્તે ગુરુના

નામથી વિખ્યાતિ મેળવી હતી. પતિ સેવાથી સ્ત્રી મહાનુકાર્યો કરવામાં આગળ વધી શકેછે. પતિ પણ એવી સ્ત્રીઓની સહાયતાથી અત્યંત લાભ મેળવીશકે છે. એપ્રમાણે પવિત્ર ચરિત્રવાળાં અનસૂયાના વૃતાંતથી આપણે વાકેશગાર થયાં છીએ માટે પ્રત્યેક નારીઓએ પોતાના જીવનની ઉન્નતિને અર્થે પતિસેવા કરવી જોઈએ.

રામાયણ.

સતિ સાવિત્રી.

આ માતા જગતના આદિ સ્વરૂપ બ્રહ્માનાં ધર્મપત્ની થતાં. તે સતી ધર્મમાં નિપુણ અને વેદ તથા અધ્યાત્મ જ્ઞાનમાં પ્રવીણ હતાં તેમને પેટે વિદ્યાદેવી માતા સરસ્વતી નામે પુત્રી રત્ન પેદા થયું હતું. અને સનક, સનતકુમાર, સનન્દન અને સનાતન એ ચાર પુત્રો થયા. આ પાંચે બાળકો પોતાના પિતા બ્રહ્મા અને માતા સાવિત્રીના ચરણ કમલમાં સેવા કરતાં તેનાં માતા પિતાના હાથમાં પરમ જ્ઞાનવાન થયાં હતાં. સાક્ષાત સાવિત્રીના પ્રતાપથી તેમનાં બાળકો જગતમાં વિખ્યાત અને પૂજનિય થયાં છે. આ મહાન પવિત્ર સતીએ પોતાનાં જ્ઞાનનો અલભ્ય લાભ પોતેજ એકલાએ નહિ લેતાં ઋષીપતિઓ વગેરે અનેક સ્ત્રીઓને જ્ઞાન આપી સંતોષ પામતાં હતાં એટલુંજ નહિ પરંતુ તે વિદ્યાના પ્રસાદથી તેમનાં પુત્રી માતા સરસ્વતીએ સંસ્કૃત ભાષા બનાવી જેનો આજ સુધી પણ આશ્રય મળે છે. તેમજ પોતે અવકાશની વેળાએ સવળી ઋષિ પતિઓ અને બીજી પણ સ્ત્રીઓ વગેરેને એકઠાં કરી મહિમા મંડળને તેમનાં નીતિ, ધર્મ અને પલિતતાના ધર્મનો ઉપદેશ આપતાં એટલુંજ નહિ પરંતુ પોતાના સાક્ષાત દેવરૂપ પતિ બ્રહ્માજીને ધર્મ શાસ્ત્રો બનાવવા વખત ફેટલીક મદદ આપતાં. આ સાધ્વી સતી પોતાની અને પોતાના ધર્મ સ્વરૂપ પતિની નિવૃત્તિને વખતે ધર્મચર્યા કરી પોતાને જે શંકા પડતી. તેના ખુલાસા પતિ પાસેથી મેળવતાં તેમજ સતી સ્ત્રીના ધર્મ પૂછતાં નિરંતર પોતાના પતિની સેવામાં તત્પર રહેતાં. અને સવારે પણ પોતાના પ્રાણુપ્રિય પતિ બ્રહ્માની નિત્ય નિયમ મુજબ સેવા કરતાં થકાં વેદમંત્રોથી સ્તુતિ કરતાં નમસ્કાર કરી આનંદ પામતાં. તે સ્તુતિનો ભાવાર્થ એટલોજ છે કે હે સ્વામિન્ ! આપ પ્રકાશ સ્વરૂપ સર્વનું ભરણુ પોષણ કરનાર, મારા મસ્તકના ચંદ્ર એવા હે મારા પ્રાણુપ્રિય પતિ ! હું આપને બક્ષિત પૂર્વક નમસ્કર કરું છું. હે સહાયક ! હે દયાસિંધુ

બક્ત વત્સલ! મારા દ્રોષ પણ અપાત્ર આપ ક્ષમા કરશે એ મારી નમ્ર વિનંતિ છે. આ પ્રમાણે નિત્ય સ્તુતિ કર્યા બાદ પોતાનાં શ્રદ્ધાર્થમાં તત્પર થતાં ધર્મ સ્વરૂપ સતી સાવિત્રી પોતાના ધર્મ પ્રત્યે કેવાં પ્રવીણ હતાં. અને પતિ પ્રત્યેના ધર્મ, નીતિ, સત્ય, દયા, ક્ષમા. અને ધીરજ સંજ્ઞા તેમનામાં શોભતાં હતાં. આ પ્રમાણે દાખલો લઈ સ્ત્રીઓ વરતજે તો તેનાં પણ અચળ નામ રહેશે એમાં શંકા નથી. આર્ય માતા સાવિત્રી! તું તારાં આર્ય બાળકોને સદ્બુદ્ધિ પ્રેર. ધન્ય છે સતી સાવિત્રીને!!!

(વેદ.)

સરસ્વતી.

સર્વ પ્રકારની વાણી અને કળાની અવિદ્યતા દેવી સરસ્વતી એ જગત્પિતા બ્રહ્માની પુત્રી થાય, અને સતી સાવિત્રી તેમનાં માતા થાય. તેમને સનક, સનતકુમાર, સનન્દન અને સનાતન એ ચાર ભાઈઓ હતા તેઓ અધ્યાત્મિક જ્ઞાનમાં નિપુણ હતા. આ બાંધે બાળકોને દેવી સાવિત્રીએ પોતાને હાથે કેળવીને મોટા જાની કરી હતા. એવી સાવિત્રી માતાના પ્રતાપ બળથીજ સરસ્વતીએ મહાન કાવ્યો કરીને જગતમાં પોતાની અમર કીર્તિકરી છે. દેવી સરસ્વતી રૂપે, ગુણે અનુપમ અને મનોહર હતાં, તેઓ સર્વ કાંઈ કાંઈ સ્વહસ્તે કરતાં હતાં. તેથી શરીરે કસરત પડવાથી તેઓ નારોંગી રહેતાં. તેમણે પોતાના પિતા પાસે વિદ્યાધ્યયન કરીને કેટલીક વિદ્યાઓ અને ગુણો સંપાદન કર્યા હતા. વિદ્યાધ્યયન સમ્પૂર્ણ કરી રહ્યા પછી ક્ષત્રી બન્યા પછી નહિ કરતાં સંસારથી વિરક્ત હરી તેમણે પોતાની પ્રજા અને અપૂર્વ બુદ્ધિનો ઉપયોગ જગતના કલ્યાણાર્થે કર્યો. તેમણે સંસ્કૃતગિરા પ્રથમ ઉત્પન્નકરી સ્વારપછી સંગીત વિદ્યા ઉત્પન્નકરી તથા ગણિત વ્યંજન અને મૂળાશ્રુ તે તેમણેજ ઉત્પન્ન કર્યા હતાં. તેમણે મોટી મોટી સમાજોમાં જાહેર વ્યાખ્યાનો આપ્યાં છે. તેમજ આર્ય મહિલાઓનું પ્રાચીનકળનું મહત્ત્વ પુરુષોના જેવુંજ હતું. એ સરસ્વતીના ચરિત્રથી રસ જણાશે.

સરસ્વતી વિદ્યાવિશારદ હોવાથી આર્યોમાં તે સમયના રી. વજ્રપ્રમાણે. તે દેવી એવા મહાનપદને પામ્યાં હતાં. અને અવાગિ- સુધી પણ હિંદુસમાજમાં તેની દેવી તરીકે પૂજા થાય છે, અને તેમને પોતાની આદિ માતા જાણીને શ્રદ્ધાપૂર્વક પ્રતિભંધીત જીવન દિવસે વ-

હેપારીઓ પોતાના હિસાબી ચોપડામાં તેમનું પૂજન કરેછે. અને પ્રથમ “ શ્રી શારદાએનમઃ ” ઇત્યાદિ શબ્દો લખ્યા પછી બીજું કાંઈપણ લખનું શરૂ કરે છે. તેમ પ્રાચીન ગ્રંથકાગેએ પણ પોતાના ગ્રંથમાં પ્રથમ દેવિની સ્તુતિ કરેલી છે એમ જોવામાં આવે છે. અને પ્રાચીન મહર્ષિઓએ તેનું અચળ નામરાખવા માટે “ સરસ્વતી ” નામની નદીનું નામપાડી તેને અજર અને અમર માની છે અને તે એક જ્ઞાના ધામતરીકે અજપણ મનાય છે. વળી દ્રાહ માણસ બહુ વિદ્વાન હોય તોપણ કહેવામાં આવેછે કે એને સરસ્વતી પ્રસન્ન છે. તે સરસ્વતીના પ્રતાપથી આ જગતમાં અનેક મહાન કાર્યો થતાં જોવામાં આવે છે.

આદિ કવિ ભગવાન વાલ્મીકિ પણ તેવી સરસ્વતી દેવીથી દૂર રહેલા મૂર્ખોદ્ધાને વિષે નીચે પ્રમણે કહેછે કે. “ મનુષ્યોને પોતામાં રહેનારી મૂર્ખતા જેવો ખેદ કરાવે છે તેવો ખેદ કરાવનાર આ આખી પૃથ્વીમાં બીજું નથી. આદિ નથી વ્યાધિ નથી નથી વિષ કે નથી આપત્તિ, દુઃખથી પણ જેનોપાર ન આવે એવી જે જે આપત્તિઓ અને જે જે તુચ્છ યોનીઓ આવે છે તે સર્વ, ખેરમાંથી જેમ કાંટા નાકળે છે તેમ પોતાના મૂર્ખપણથી નીકળે છે. હાથમાં સમપાત્ર લઈ ચાંદાગની શેરીઓમાં ભીખમાગી તે સાફ, પણ મૂર્ખરહીને છવવ તે સફ નથી. ધોર અને અંધારા કુવામાં કે ઝાડવામાં કોતરના અપંગ થઈ રહેવું એ સાફ પણ અતિ દુઃખદાયક મૂર્ખપણું સાફ નહિ. ” વળી બીજા કવિએ વિદ્યાવિનાના પુરુષોને પશુની જરોજર ગણેલ છે. ત્રીજા કવિએ વિદ્યાની દૃષ્ટતારૂપ ગણેલ છે. ચોથા કવિએ વિદ્યાને કામદુષ્કાર વર્ણવેલ છે એવીરીતે વિદ્યાનોજ માત્ર નોખા નોખા કવિનો લખેલ મહિમા એકંદર લખવા જેસીએ તો એક મોટો ગ્રંથ થઈગય, તોપણ ટુંકમાં અંત કરણમાંથી આવતા ઉભરાનેલીયે શ્રી સરસ્વતીની મહત્તા વિષે જોતું સરસ્વતી દેવીનાજ પ્રભાવથી ભગવાન વાલ્મીકિ કે જેને નકતી માતા કે નકતો પિતા, નકોતો કાકા સગો કે નકોતો કાઈ સંબંધી તેમજતાં પણ તેઓ આખા ભૂમંડલના અને સર્વ કવિઓના ગુરૂરૂપ ગણાયા અને દુર્વિત્ત સૃષ્ટિના આદિ વિદાતા ગણાયા! સરસ્વતી દેવીનાજ પ્રભાવથી ભગવાન પાણિની ભગવાન વરૂચી અને ભગવાન ગુણાદય આજ સુધી પોતાના યશસ્વ સરીરથી અજર અને અમર છે. સરસ્વતી દેવીનાજ પ્રભાવથી એક વેદના ચારભાગ કરનાર અને મહાભારત

જેવા ઇતિહાસ રત્નના ઉત્પન્ન કરનાર વ્યાસજી કોષ પ્રકારની સંપત્તિ પોતાને અનુકૂળન છતાં સર્વ જગતને વંદનીય થયા. સરસ્વતી દેવીનાજ પ્રભાવથી સદ્ગુર શંકરાચાર્યજીએ સર્વ આર્યસોકોનું ગુરુપદ મેળવ્યું. સરસ્વતી દેવીનાજ પ્રભાવથી કવિકુલના શિરોમણી રૂપ કાલીદાસ કે જે કોષ દુર્ભાગ સ્થિતીના બ્રાહ્મણથી જન્મ લાઇ સોળ વર્ષ સધી તેા અક્ષર જ્ઞાનમાં પણ અજ્ઞાયા હતા. છતાં પોતાનો વિ વાહ થયા પછી પોતાના અદ્વગિરૂપ માધકવિની સર્વ વિદ્યામાં કુશળતા જોઇ નિષ્પ્રતિમ પ્રજ્ઞનો, નિર વધિ શ્રમ અને નિર્મળ શ્રુ ર ભક્તિ વડે થોડા દિવસમાં કવિચક્રના ચક્રવર્તિ ગણાયા. સરસ્વતી દેવીનાજ પ્રભાવથી મહાકવિ ભવભુતિ કવિ શિરોમણી કાળીદાસથી પણ અધિક ગણાયા. સરસ્વતિ દેવીનાજ પ્રભાવથી મહાકવિ મુનરી શાસ્ત્રોરૂપ સાગરમાં મંદરાચળ જેવા તલસ્પર્શ કરનાર કેહેવાયા. સરસ્વતી દેવીનાજ પ્રભાવથી કવિ કુલના તિલક રૂપ બાણકવિ કવિતા રૂપ કમિનીના કામદેવરૂપ ગણાયા. સરસ્વતિ દેવીનાજ પ્રભાવથી મહાકવિ ઢંડી, વાલ્મિકિ અને વ્યાસ-મુની તુલ્ય ગણાયા. સરસ્વતિ દેવીનાજ પ્રભાવથી મહાકવિ ધાવક અનેક આપિત્તમાં મગ્ન છતાં શ્રીહર્ષ જેવા મહારાજના નમને અજર અને અમર કરનારા થયા. સરસ્વતી દેવીનાજ પ્રભાવથી હારવિ નામના મહાકવિ અર્ધ ગૌરવ વડે પ્રખ્યાત થયા. સરસ્વતી દેવીનાજ પ્રભાવથી મહા કવિ શાવ ભોજરાજા જેવાના ચિત્તને આશ્ચર્યકારક થયા. સરસ્વતી દેવીનાજ પ્રભાવથી મહાકવિ જયદેવે પોતાની મરણ પામેલી પતિવ્રત પત્ની પદ્માવતીને સજીવન કરી. સરસ્વતી દેવીનાજ પ્રભાવથી લીંગમ પિતામહ મહાભારતાના યુદ્ધને વિષે શ્રી કૃષ્ણ પરમાત્માની પ્રતિજ્ઞાને નિવરણ કરીને પોતાની પ્રતિજ્ઞા સત્ય કરી. આવેલા મૃત્યુને પાછું વાળી આપેલી અવધિ પ્રમાણે મહાર ક્ષત્રિના ઉત્તરાચલ સૂર્યમાં ધર્મકાર્ય કરીરનો ત્યાગ કરી મોક્ષને પ્રાપ્ત થયા. સરસ્વતી દેવીનાજ પ્રભાવથી મહાકવિ મુખધુએ પ્રત્યક્ષ શ્લેશમય સ્યનાથી વાસવદત્તા નામની કથા રચી. જેથી કવિઓના અહંકાર નિશ્ચય ગાગયા. સરસ્વતી દેવીનાજ પ્રભાવથી અમર કવિ કવિ ત્રિંગણાયા. સરસ્વતી દેવીનાજ પ્રભાવથી વરાહમિહિર નામના મહાકવિએ હારાહ મિહિર નામની સહિતા રચી લોકનો ઉપકાર પો. સરસ્વતી દેવીનાજ પ્રભાવથી મહાકવિ મયૂર માત્ર એક કાકી શ્રી સૂર્યદેવની સ્તુતી કરી મહા રોગથી મુક્ત થયા.

સરસ્વતી દેવીનાજ પ્રભાવથી ભાસકવિએ જગત્પ્રસિદ્ધ કાવિ બની. કસરસ્વતી દેવીનાજ પ્રભાવથી ભાસ્કરાચાર્ય ખગોળનું અપ્રતિમ જ્ઞાન મેળવી પોતાના યશ, શરીર અને નામને અમર કર્યું. સરસ્વતી દેવીનાજ પ્રભાવથી અનેક શાસ્ત્રકારો થઈ ગયા છે, અનેક મંથકારો થઈ ગયા છે, અનેક સૂત્રકારો થઈ ગયા છે, અનેક વાર્તિ-મોકારો થઈ ગયા છે. અને અનેક ભાષ્યકારો થઈ ગયા છે. સર-સ્વતી દેવીનાજ પ્રભાવથી કવીશ્રી, મહારાજ ભટ્ટ-રી, પરમ પરાક્રમી વિક્રમાદિત્ય, જનકરાજ અને ધારાધિરાજ જોજરાજ આદિ રાજાઓનાં પવિત્ર નામો અમર રહેલાં છે. ધન્ય છે માતા સરસ્વતીને ! ! ! ભારતી તું ભારત ભુમીનાં સર્વ વ્યા-પી રાહે !

મુંદ્રપુરાણમાંથી.

અરૂંધતી.

આ સાધ્વી સત્ત ઋષિમાંના એક અને રામ અને તેના પૂર્વ-જન. ગુરુ વસિષ્ઠ મુનિનાં પત્ની થતાં હતાં. તે મોટાં યોગાભ્યાસી અને પતિવ્રતા હતાં. વસિષ્ઠે તેમને વેદ, ન્યાય, નીતિશાસ્ત્ર અને અધ્યાત્મ જ્ઞાન વગેરેની ઉત્તમ કેળવણી આપી મહા બુદ્ધિમતી બનાવ્યાં. તે પ્રથમ અવસ્થામાં વ્યવહારમાં નિપુણ હતાં. આ સતી ને વેદપર ભાષ્ય કરેલું છે. વસિષ્ઠે તથા અરૂંધતી એઓ પોતે કોણ ? અને આ જગત શું છે ? તથા હિંદુ સંબંધી જ્ઞાન તથા માનસિક ધર્મોની મિન્ન મિન્ન સમજણ જે કે સદાક સનકાદિક આદિ મહાત્મ ઋષિઓની હતી તે આ મહા સાધ્વીએ પ્રદર્શિત કરી છે. અરૂંધતી હમેશાં પોતાના પતિને શ્રદ્ધાકર્યમાં મદદ આપી સંતોષ પમાડનારાં થયાં હતાં. આ સતીને શક્તિ આદિ ધન્યાક પુત્રો હતા. તેઓને ઉત્તમ શિક્ષણ આપી વિદ્વાન અને ધર્માભિમાનમાં મહા સમ-ર્થ કર્યા હતા. તેઓમાં "શક્તિ શિવસ્ય પત્નિ" પુત્રો મળ્યુંને શરણ થયા હતાં પોતે ધીરજ ધરી પતિને ધીરજ આપી સંતોષી રહેતાં. શક્તિને પરાશર ઋષિ નામના કુળદીપક પુત્ર થયા. તે સતી સી. અરૂંધતી ના પ્રતાપથી જ ?

લોપામુદ્રા.

આ પવિત્ર સતી વિહર્ષ રાજાનાં પુત્રી તથા મહાત્મા અગ-સ્ત્યના ધર્મે પત્ની થાય. તે બહેલાં તથા ધર્મ નીતિ અને શાસ્ત્ર-

નાં જ્ઞાનમાં મહા પ્રવિણ હતાં. તેના પવિત્ર પિતા વિદલ્લ રાજાએ પોતાની રાજસમૃદ્ધિ છતાં પણ તપઃસમૃદ્ધિવાળા મહાત્મા અગસ્ત્ય ઋષિ કે જેની પાસે દંડ, પાણી પીવા કમંડલું, રહેવાને પાંદડાં નહીં પડી અને પહેરવા ઓઢવા વસ્ત્ર શિવાય કંઈ હતુંજ નહિ. તેવા મહાત્માને પોતાની પ્રિય પુત્રી લોપામુદ્રાએ રાજવૈભવને તુચ્છ માની ઋષિ જોડે લગ્ન કરવા ખુશી બતાવ્યાથી અગસ્ત્યની સાથે લગ્ન કર્યું હતું. મહાત્મા અગસ્ત્ય ઋષિએ જ્યારે વિદલ્લ રાજાની પાસે માગું મોરજાન્યું, ત્યારે પોતાની પુત્રી આપવા નાખુશી જણાવી, પણ ઋષિને શો ઉત્તર આપ્યો તેની વિદલ્લ રાજાને ચિંતા થવા લાગી. આ વાત લોપામુદ્રાના બાળકામાં આવતાં તેમણે પિતાને કહ્યું કે, પિતાશ્રી ! હું મહર્ષિની પત્ની થવામાં જરા પણ દિલગીર થતી નથી, પરંતુ રાજપત્ની થવામાં દિલગીર થાઉં છું, કારણ કે ઋષિપત્ની થવાથી તન, મન બન્ને યોગાભ્યાસમાં લુપ્થ રહે છે, જેથી સંસાર સાગર તરવાનું નાવ એ ઋષિશ્વર વગર બીજું કંઈ પણ નથી. માટે આપ વ્યર્થ વિલાપ અને પરિતાપ શા માટે કરો છો, આપને શી અડચણ છે ? વૈજ્ઞેયથી પ્રાનયેલા મુનિવર આપના જમાવ થવાને ઇચ્છે છે તેમની સ્ત્રી થવાથી મને કંઈ કટ પડતી નહિ. ઘરણીમાં જેટલાં સુખ છે તેમાં સર્વોત્તમ સુખ મેં ધર્મને માનેલ છે બાટે હું પવિત્ર અને પ્રજ્ઞ પિતાશ્રી ! ધર્મશ્રી સર્વોત્તમ સુખ મેં રાજમહેલ કરતાં પણ વનમાં મેળાવું સુલભ ધાર્યું છે. શાંત વૃત્તિવાળા અને ધર્મનિષ્ઠ પુરુષસાથે વનમાં રહેવા કરતાં રાજમહેલનું સંસારી સુખ શું શ્રેયસ્કર છે ? કંઈ નહિ હું મહર્ષિની પત્ની થવા ખુશી છું માટે સ્નેહથી કન્યાદાન દો.

આવાં કન્યાનાં ધર્માભિમાનનાં વચનો સંભળી વિદલ્લ રાજા બહુ પ્રસન્ન થયા. અને અગસ્ત્યઋષિને પોતાની પુત્રી લોપામુદ્રાનું કન્યાદાન દીધું. તેણે રાજવૈભવને તુચ્છમાની પિતા તરફથી સાસરવાસમાં જે ઉત્તમ વસ્ત્રાન્નંદારી વગેરે મળ્યું હતું. તે દૂર દેશ પોતાના પતિની સમૃદ્ધિને યોગ્ય વસ્ત્ર વસ્ત્ર ધારણ કર્યાં અને આનંદથી પતિની પાછળ પાછળ ચાલી નીકળ્યાં જેણે કદિ ટાઢ, તાપ કે વરસાદ વેડવાં નહિ, કે પગવતી કદિ પંથ ફરેલ નહિ, તે કામળ અંગનાં લોપામુદ્રાનું મન, વચન અને કર્મથી પતિસેવામાં પરાયણ રહી દિવસો નિર્ગમન કરવા લાગ્યાં.

રાજવૈભવમાં જીરેલાં લોપામુદ્રા યોગિનીને વિશે પતિસાથે

પોતાનું કર્તવ્ય કરવાનામાં પતિની આજ્ઞામાં રહી તેની ઇચ્છા પ્રમાણે તેમની છાયા પ્રમાણે સદા વર્તતાં. તે સ્વેચ્છાથી કાંઈપણ કર્મ કરતાં નહિ. તેઓ પોતાના પતિનેજ સાક્ષાત ઈશ્વર માનતા હતા તેમને દૃઢચેતુ નામના મહા તેજસ્વી પુત્ર જન્મ્યા હતા. અને તેનું 'શીશુ' નામ ઇદમવાહુ પાડ્યું હતું કારણકે તે બાળપણમાંથી ઇન્ધન એકઠું કરતો હતો. અગસ્ત્ય ઋષિનો આશ્રમ ઘણુંકરી દંડકારણ્યમાં હતો. અગસ્ત્ય ઋષિ ઘણીક વખત દેવોને દંડન કરતા, તેજ પ્રમાણે કરતાં કે. ઇચ્છેક સમુદ્રમાં જઈ સંતાપો તેથી અગસ્ત્ય ઋષિ આખો સમુદ્ર પીગયા. ને તે પાછો મંત્રરૂપે કાઢ્યો તેથી તે પાછો આજપણ આરું છે. અગસ્ત્યે તથા તેમનાં પત્ની લોપામુદ્રાએ પ્રથમ હોડી-વહાણની શોધ કરીછે. આવાં અગણિત કાર્યોથી એ દંપતી પોતાની કીર્તિ અમર કરીગયાં છે.

મહાભારત.

માર્ગી.

આ વિદુષી ગર્ગનાં પુત્રી થતાં હતાં. આદ્યાવશ્યામાંથીજ આ સાધ્વીએ વેદો તથા તેનાં અંગોનું અભ્યસન કરી સર્વોત્તમ પ્રકારનું જ્ઞાન સંપાદાન કર્યું હતું; અને પડિતજનોની સમાજમાં મહા સન્માન વાદવિવાદ કરી બ્રહ્મનિષ્ઠાવાળાં વિદુષી તરીકે ખ્યાતિને પામ્યાં હતાં. એક વખતે વિદેહીજનકે બહુ દક્ષિણ નામના મહાયજ્ઞને આરંભ કર્યો. તે વખતે કુરુદેશ તથા પાંચાસ દેશના વિદ્વાન બ્રાહ્મણો આ યજ્ઞ પ્રસંગે એકઠા થયા હતા; રાજા જનૂકને પણ અહિં એકઠાં મળેલા બ્રાહ્મણમાં કયા બ્રાહ્મણ પૈઠ પારંગત અને બ્રહ્મ નિષ્ઠા છે એ જાણવાની ઇચ્છા થઈ તેથી તેણે જેનાં દરેક શીર્ષકમાં એક ચતુર્થાંશ પળ કરતાં કંઈક વધારે સુવર્ણ બાંધેલું હતું આવી એક હજાર ગાયોને એક જગોએ એકઠી કરી. અને પોતાને ત્યાં આવેલા બ્રાહ્મણોને કહ્યું કે—“ તમારામાં જે બ્રાહ્મણ બ્રહ્મનિષ્ઠ હોય તેને આ સામે એકઠી કરેલી એક હજાર ગાયો આપવાનો મેં સંકલ્પ કર્યો છે ” જનકરાજના વાકા પ્રમાણે કોઈ પણ ભૂદેવ પોતે બ્રહ્મવેના છે એવો દવો કરી શક્યો નહિ, તેથી યાસવદેવે પોતાના સામશ્રવા નામના શિષ્યને હાંક મારી કહ્યું કે—આ બધી ધેનુઓને આપણા આશ્રમ તરફ હાંકી જા આ પ્રમાણે ગુરૂની આજ્ઞા થતાંજ તે સદ્ગુણી ધેનુઓને ગુરૂને આશ્રમે લેઈ ગયો. તે જોઈ એકઠા થયેલા સંજ્ઞા ભૂદેવો કેધથી કહેવા લાગ્યા કે—અરે યજ્ઞ

વદકય ! તમે બ્રહ્મવેતા છો એ દર્શાવતું પાઠ્યે. આ વખતે યજ્ઞમાં મળેલા બ્રાહ્મણોએ યાજ્ઞવલ્કયના બ્રહ્મજ્ઞાનની પરીક્ષા કરવા માટે સભા વચ્ચે પ્રશ્નો કર્યા હતાં. આ વખતે વિદુષી ગાર્ગી પણ અત્રે હાજર હતાં, તેણે પણ ધ્રુવરના સંબંધમાં પ્રશ્નો પુછીને તેમના બ્રહ્મજ્ઞાનની પરીક્ષા કરી હતી. આથી સર્વ નાણસો તથા સંભાજનો અશ્ચર્યમાં પડી ગયા. ધન્ય છે ગાર્ગી તારી ગરવી વિદ્યાને ! ! !

ગાર્ગીએ પુછ્યું કે-‘હે યાજ્ઞવલ્કય ! આ સર્વ પૃથ્વી સંબંધી ધાતુનો સમુદાય જળમાં સાચોટ છે; પરંતુ તે જળ કોને વિષે સચોટ છે? યાજ્ઞવલ્કયે ઉત્તર આપ્યો કે વાયુમાં તે જળ સચોટ મળેલું છે. ગાર્ગીએ પુછ્યું કે ત્યારે તે વાયુ કોને વિષે સચોટ છે? યાજ્ઞવલ્કયે ઉત્તર આપ્યો કે, અંતરિક્ષમાં. ગાર્ગીએ પ્રશ્ન કર્યો કે તે અંતરિક્ષ કોને વિષે સચોટ છે? યાજ્ઞવલ્કયે ક્યું કે ગંધર્વ લોકમાં. ગાર્ગી-ગંધર્વ લોક કોને વિષે સચોટ છે? યાજ્ઞવલ્કયે ઉત્તર આપ્યો કે આદિત્ય લોક વિષે.

ગાર્ગીએ આટલેથી પણ નહિ અટકતાં ફરીને પ્રશ્ન કર્યો કે આદિત્ય લોક કોને વિષે સચોટ રહેલો છે? યાજ્ઞવલ્કયે ઉત્તર આપ્યો કે ચંદ્ર લોકને વિષે તે સચોટ રહેલો છે. આ પ્રમાણે કેટલાંક પ્રશ્નો પુછવા આરંભ કર્યો અને તેમાં પણ યાજ્ઞવલ્કયે સારી જીત મેળવી.

છેવટે ગાર્ગીએ સભામાં બેઠેલા બ્રાહ્મણોને બે હાથ બેડીને ક્યું કે હે બ્રાહ્મણો! મને ખાતરી થયું છે કે યાજ્ઞવલ્કયને તમે બ્રહ્મવાદમાં જીતી ચક્રશે નહિ. બુદ્ધિ અગાધ અને બ્રહ્મ વિદ્યામાં પારંગ તમે, માટે તમને નમસ્કર કરીને કહું છું કે શાસ્ત્રીય કરવો પડતો મુકો. આટલું કહીને ગાર્ગી વિરામ પામ્યાં. આજે તેવી વિદુષીઓ ની ખરેખર ખોટ છે. આજે પણ કોઈ પવિત્ર મનની સ્ત્રીને ગાર્ગીની ઉપમા અપાય છે ગાર્ગીનાં ચરિત્રમાંથી કંઈ પણ સાર બહુ કરશે તે પોતાનાં દેશનું કલ્યાણ કર્યા વગર રહેશે નહિ. ખરેખર આવી વિદુષીઓની આ લોકમાં પૂરી ખોટ છે.

ઉપનિષદ.

મૈત્રેયી

આ સાધ્વી મહાત્મા શ્રી યાજ્ઞવલ્કયનાં ધર્મપત્ની થતાં હતાં. તેણે આધ્યાત્મિક જ્ઞાનથી પોતાનું હૃદય શુદ્ધ કર્યું હતું. તે સાધ્વી

કોઇ પણ કાર્ય કરતાં પોતાનો અભ્યાસ જરૂરી રાખતાં. પતિ પાસેથી ઉપદેશ લઇને બીજાઓને સ્વધર્મમાં પ્રવર્તવા જ્ઞાન આપતાં.

એક વખતે યાજ્ઞવલ્કયે કહ્યું કે મારી આખર અવસ્થા ધન છે તેથી તમે વનમાં જઈ ધન સેવાથી બાકી રહેલું જીવન ગાળજો. યાજ્ઞવલ્કયને કાત્યાયની નામના બીજા પત્ની હતાં તેથી તેણે કહ્યું કે મારી બધી સંપત્તિ હું તમને સરખે હિસ્સે વહેંચી આપું તે તમે હો. કાત્યાયની ગૃહકાર્ય કરવામાં કુશળ હતાં તેથી તે કાંઈ પણ બોધ્યાં નહિ પરંતુ તેજસ્વી અને પવિત્ર બુદ્ધિનાં મૈત્રેયી બોધ્યાં કે હે પ્રભુ! આ અસત્ય જગત જે ધનથી પરિપૂર્ણ થઈને મારા હસ્તમાં આવે તો હું શું નિવારણ થઈ શકું? ત્યારે યાજ્ઞવલ્કયે કહ્યું કે ધનથી તમારું જીવન ધનવાનના જીવન બરાબર થશે. પૈસાથી અમર થવાની આશા નથી. મૈત્રેયીએ ઉત્તર આપ્યો કે, જેનાથી અમર થવાની સંભાવના નથી તે લઈને હું શું કરું? પણ જેનાથી અમર અને અમર પદને મેળવી શકાય એવા બ્રહ્મજ્ઞાનનો મને તો ઉપદેશ આપો કે યાજ્ઞવલ્કયે કહ્યું મૈત્રેયી! તમે મને ધન પ્રિય છે, તે ઉપરાંત કૃપાળુ પરમેશ્વર સંબંધી પ્રશ્ન પુછીને તથા તેને વિષે જાણવાની ઇચ્છા કરીને તમે મને વધારે પ્રિય થયાં છો. તમે મને જે પ્રશ્ન પુછ્યો તેનો ઉત્તર સાંભળો. કોઈ પણ સ્ત્રી સ્વામિની ઇચ્છાનુસાર તેને પ્રિય થવાની ઇચ્છા રાખતી નથી. પરંતુ આત્માની કામનાના અનુરૂપ ભરતારને પ્રીતિ પાત્ર થાય છે. પોતાની ઇચ્છા પરિપૂર્ણ થવાથી સ્ત્રીઓ હર્ષેશાં આનંદમાં રહે છે. સતી! હું સન્યાસ ધારણ કરીશ માટે સન્યાસી સાથે સ્ત્રી કેમ રખાય? તો મણુ તેણીએ માન્યું નહિ તથા દ્રવ્ય પણ ગ્રહણ કર્યું નહિ. તેણીએ બ્રહ્મજ્ઞાન રૂપી ધન ગ્રહણ કર્યું. મૈત્રેયી સદગુણનું પાત્ર હતું તેથી યાજ્ઞવલ્કયે એને બ્રહ્મજ્ઞાનનો ઉપદેશ આપી બીજા દિવસે સન્યાસી લીધું જ્યારે યાજ્ઞવલ્કય વનમાં તપ કરવા ગયા. ત્યારે પતિ વ્રતા મૈત્રેયી યેગિનીનો વેપ ધારણ કરી પોતાના સ્વામીની સંગાતે વનમાં વિચર્યાં.

આહા! સતી મૈત્રેયી! નમોએ પરસ્પરનો ધર્મ બજાવ્યો અને છેવટે સંસાર સુખ તથા દમ દેહના કલ્યાણાર્થે બ્રહ્મજ્ઞાનનો ભંડાર ભર્યો અને પતિની સેવાને એક ગણી ધનના ભંડારને તુચ્છ ગણ્યો? અરેબર પોતાના જીવનનું સાર્થક એણેજ કર્યું. ધન્ય સતી મૈત્રેયી! તારા પતિ પ્રત્યેન પ્રેમને !!!

અપાલા.

અપાલા એ મહાત્મા અત્રિનાં પુત્રી. અનસુયાના ધર્મમે-
ધથી તે મહાજ્ઞાનવાન મહા સમર્થ બ્રહ્મવાદિની થયાં હતાં. દ્રોણ
દારશુતે લઘુ સાધ્વી અપાલાને રક્તપિત્તો રોગ થયો હતો. તેથી
કરી તેના સ્વામીએ તેનો ત્યાગ કર્યો. તે પિતાના તપોવનમાં રહી ઇ-
શ્વરાર્ચન કરતાં હતાં. અપાલાએ ઋગ્વેદના મંડળમાંના ૯૧ માના
સૂત્રથી સાત ઋચાઓ જ્ઞાનાવેલી છે. તે મહા સતીએ ઇંદ્રદેવતાને
સે.મરસ અર્પણ કરી વરદાન મેળવ્યું હતું. અપાલાપિતાની બાંધિત
કરવામાં કુશળ હતું. મહાત્મા અત્રિના ક્ષેત્રમાં અનાજ નહિ પા-
કવાથી ઇંદ્રના વરદાનથી અત્રિમુનિનું ઘણુંજ સાફ કર્યું હતું.
અપાલાની સાત ઋચાઓનું બાપાંતર નીચે આપવામાં આવ્યું છે.
તેથી જણાશે કે પ્રાચીન કાળની અવ્યજ્ઞાઓ કેવી વિદ્યુત્તથી સખળ
પણાને પ્રાપ્ત થતી ? *

પાળીની તરફ જવાની વેળાએ રસ્તામાં સોમ મેળવ્યો. મંદિ-
રમાં લાવવાની વેળાએ કશું કે ઇંદ્રના ઉદ્દેશથી તમને ક્યારેને રસ
કાઢી આપું છું સમર્થ ઇંદ્રના ઉદ્દેશથી તમારો અભિપ્રય કહે છું. ૧
હે ઇંદ્ર ! તમે વીરજો. ઘણા પ્રદાશવાન હો. અને તમે મંદિરે મંદિ-
ર જાઓ છો તો આ દાંતથી ક્યારેજો સોમરસ પીઓ ૨. વળી
હે ઇંદ્ર ! હું તમને જાણવાની ઇચ્છા રાખું છું. હમણા તમારી આંખે
અધિગત થમશ નહિ. હે સોમ ! એને મંદ પેડેલાં હળવે હળવે
અને પછી ત્વરથી નીકળો ૩. હે ઇંદ્ર ! અમને સર્વદા બળવાન
કરો અને અમને ઘણા જયવાળાં કરો અને હમેશાં ધનવાન
બનાવો ૪. હે ઇંદ્ર ! મારા પિતાના શિરને, ખેતરને તેમજ મારા
પેટની ખાસેના બાગને ઉત્પત્તિ કરનાર કરો. ૫. મારા પિતાનું જે
પડતર ક્ષેત્ર છે તેને આ મારા શરીરને તથા મારા માથાને રૂઆ-
વાળું કરો. ૬ હે શનકતુ ! મને રથના છિદ્રમાં, ગાડીના છિદ્રમાં
અને વહેવાના છીદ્રમાં વસુધાર (નિષ્કર્ષણ દ્વારા. શોધન કરીને
આ અપાલાને સર્વ સમાન કરી હતી. ૬ ઉપરના વૃતાંત ઉપરથી
જાણ્ય છે કે ભારત મંડળની પ્રાચીન સ્ત્રીઓ સરસ્વતીની મહા
ઉપાસક હતી અને તેઓ ચક્રાવર્તનમાં મહા સમર્થ વાદ કરતી હતી.

અહુલ્યા.

સતીશિરોમણી અહુલ્યા બ્રહ્માની પુત્રી અને ગૌતમ ઋષિની સ્ત્રી થાય. તે પાંચ સતીમાંની એક છે. એ ધણી કુટડી હોવાથી તેને પરણવા દેવતાઓ માંહે માંહે લડવા લાગ્યા, એવું જોઇને બ્રહ્માએ કહ્યું કે જે કોઇ એક દિવસમાં પૃથ્વીની પ્રદક્ષિણા કરી આવે તેની સાથે પરણાવું. એ સાંભળી ઇંદ્ર એરાવત લઇને ને બીજાઓ પોત પોતાનાં વાહનો લઇને દોડ્યા. આ વાત ગૌતમ ઋષિના જાણવામાં આવતાં તે પોતે ત્રણ વાર ગાયત્રી પ્રદક્ષિણા કરીને (ગાય પૃથ્વીનો અવતાર તે માટે) બ્રહ્મા પાસે આવી કહ્યું કે હું ત્રણ વખત પૃથ્વીની પ્રદક્ષિણા કરી આવ્યો છું. માટે મને પરણાવો આથી અહુલ્યા ગૌતમને પરણાવ્યાં. પછી ઇંદ્ર આવ્યા ને અહુલ્યાને ગૌતમ પરણી ગયો એમ જાણી ધણા ખીજવાયા. આ દેવ મનમાં રાખી એક દિવસ ચંદ્રને કહ્યું કે આજે મધ્ય રાતે તું ગૌતમના આશ્રમ આગળ કુકડો થઇને જોડજો. પછી ચંદ્રે તે પ્રમાણે કર્યું અને ગૌતમ નિત્ય કર્મ કરવાને ગંગા કિનારે ગયા. ત્યાર પછી થોડી વારે ઇંદ્રે ત્યાં ગૌતમને વેષે આવીને કહ્યું કે મને તાવ ભરાયો છે તે માટે બારણું ઉઘાડો. સતી અહુલ્યા પણ દેવની માયામાં આજ્ઞા જઇને તેને પોતાનો પતિ ધાર્યો. અને ઇંદ્ર પોતાની ધારણ પાર પાડવા પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો. એટલામાં ગૌતમ પાછા આવ્યા. મુનિને જોઇને ઇંદ્ર અર્ધ રાત્રિએ ભયભીત થઇ ગયો. તે પછી મુનિના વેષે રહેલા દુરાચારી ઇંદ્રને તિરસ્કાર કરીને ગૌતમ બોલ્યા કે. હે દુષ્ટ બુદ્ધિ ઇંદ્ર તેં મારું રૂપ લઇને આવું આશ્રમ રૂપ અકાર્ય શા માટે કર્યું. આવું નીચ કર્મ કરવાથી તારા આખા શરીરમાં સહસ્ર કાણાં થાઓ તથા તું હમેશાં કામદેવથી બળ્યા કરીશ. અહુલ્યાને શાપ આપ્યો કે તું સિલા થઇને પડીશ. પછી અહુલ્યાએ ધણાં કાલાવાલા કર્યા ત્યારે કહ્યું કે રામચંદ્ર જનક ને ત્યાં સ્વયંવરમાં જશે ત્યારે તેમના ચરણના સ્પર્શ કરીને સિલા રૂપથી મુક્ત થશે અને તારાં સઘળાં પાતકો બળીને ભસ્મ થઇ જશે પછી તેમનો સત્કાર કરીને દિવ્ય શરીર ધારણ કરી તું મને પામીશ. આમ કહીને મુનિ હિમાલયના શિખર તરફ તપ કરવાને ચાલ્યા ગયા. અને અહુલ્યા સિલા થઇને આશ્રમમાં પડ્યાં ઇંદ્રના તરફથી સર્વ દેવતાઓએ સ્તુતિ કર્યાથી ગૌતમે તેને પણ ઉસાપ આપ્યો કે સહસ્ર છિદ્રો આંખો રૂપે થશે.

કેટલાંકએક વર્ષો વિત્યા પછી શ્રીરામચંદ્રજીના દર્શનના પ્રતાપથી અહુલ્યાનો ઉદ્ધાર થયો. અને પોતાનું અસત્ત્વ રૂપ ધારણ કર્યું અહુલ્યાએ એ હાથ ઝેડી શ્રીરામચંદ્રની સ્તુતિ કરીને સન્નિવેશથી ગદગદ કંઠે થઇ તેને આશીર્વાદ આપ્યો કે—હું આપના દર્શનના પ્રતાપથી મારા પતિને પામી, મારે તમે જનક કન્યા સીતાને પામશે. ગૌતમ ઋષિને સતી શાપથી મુક્ત થયાના ખબર થયા કે તરત જ્યાં શ્રી રામચંદ્રજી વિદ્યામિત્ર, લક્ષ્મણજી, અને અહુલ્યા હતાં ત્યાં આગ્યા. આથી રામે તથા લક્ષ્મણે ગૌતમને પ્રણામ કર્યા. અને વિદ્યામિત્ર તથા ગૌતમ પરસ્પર નમસ્કાર કરીને એક બીજાને મળ્યા. પછી રામ તથા લક્ષ્મણને લઇને વિદ્યામિત્ર જનકપુરી તરફ ગયા અને ગૌતમ મુનિ સતી શિરોમણી અહુલ્યાની સાથે રહીને ધર્મ ચણુ કરવા લાગ્યા. અહુલ્યા પોતાના પતિને સાથે આશ્રમમાં રહી રાત દિવસ તેમની સેવામાં પરાયણ રહેતા હતાં. એ રીતે એ પવિત્ર દપતી ગૃહસ્થાશ્રમનું અમૂલ્ય સુખ ઘણાં વર્ષ ભોગવી પૃથ્વીમાં પોતાનું નામ ચિરસ્થાયી રાખી ગયાં છે. સતી અહુલ્યાનું પાતિવ્રત્ય અત્યંત વખાણવા લાયક હતું.

આ આખ્યાયિકાનો સાર એટલોજ બ્રહ્મણ કરવાનો છે કે સ્ત્રી-ઓએ હમ્મેશાં દુરાચરણી પુરુષોથી દુર રહેવું જોઇએ. કારણ કે એ વા પુરુષોથી જગતમાં આપણી કીર્તિ યથા યોગ્ય રહેશે નહિ.

રામાયણ.

વેદવતી.

વેદવતી એ બૃહસ્પતિના પુત્ર કુશધ્વજની પુત્રી હતી. તે પોતાની બાલ્યાવસ્થાથીજ વિદ્યા અને કળામાં કુશળ હતી. રાત્રિ દિવસ યમનિયમે પાળતી તથા શાસ્ત્ર ચર્ચા કરતી હતી. રૂપે રંગે પણ રંભાના જેવી રૂપાળી હતી. ઘણા ઘણા રાજાઓ તેનું માગું કરતા હતા. તેના પિતાની ઇચ્છા એવી હતી કે પોતાની પુત્રીને કોઈ દેવાંશી પુરુષ સાથે પરણાવવી, તેણે ઘણા રાજા રાણાઓને ના પાડી ચંદ્રની કળાઓની પેઠે રાત દહાડો વૃદ્ધિ પામતી તે કન્યા જ્યારે લગ્ન લાયક ઉમ્મરની થઇ ત્યારે દૈત્યોના રાજા શુભે તેની સાથે વરવાનો નિશ્ચય કરી માગું મોકલ્યું. વેદવતીના પિતાએ તે દૈત્ય જાતિનો અને બહુજ દુરાચારી હોવાથી માગું પાછું વાપ્યું. આથી શુભે ગુસ્સે થઇને ટાઢા લોહીમાં તેના પિતા કુશધ્વજને મારી નાંખ્યો.

અને તેની માતા સતી થઈ. ત્યાર પછી વેદવતી વનમાં જઈ તપ કરવા લાગી. રાવણ એક વખતે પરિચર્યા કરતો વનમાં જઈ ચઢ્યો અને આગ તેમ કરતાં તેની દષ્ટિ વેદવતી તરફ પડી. તેણે માથા પર જાન ધારણ કરી હતી. શરીર પર પહેરેલાં વસ્ત્રોમાંથી તેનાં શરીરની દિવ્ય કાંતિ વાદળોમાંથી ચંદ્રની પ્રભાની અરે-અર વારંવાર દેખાતી હતી. તપશ્ચર્યા કરતી દિવ્ય કન્યાને જોઈને, રાવણના મનમાં મોહ ઉત્પન્ન થયો. અને હસતો હસતો તેની આગળ જઈને બોલ્યો કે સુહૃદિ ! વૃદ્ધ સ્ત્રીઓને યોગ્ય એવું જે આ તારું અસહ્ય તપ તે તું યૌવનમાં તું કેમ લેઈ બેસી છે ? તારું યૌવન આસં કઠિન પ્રતો કરવાને અયોગ્ય છે. તારા જેવી ભામિનીએ કોઈ મોટા રાજમહેલને વિષે રહી તેને પોતાના રૂપથી અલંકૃત કરવો જોઈએ. બોલ, તું કોની સ્ત્રી છે ? અને તારા પતિનું નામ શું ? તને આવું અસહ્ય શું દુઃખ પડ્યું છે કે તું આવાં એકાંત અરણ્યમાં વાસો વસી તપો કરે છે.

રાવણના પ્રશ્નથી વેદવતીએ તેને આ સર્વ વાતથી વાકેફ કર્યો. અને તે બોલી કે હું નારાયણને રવાગી બાનીને રાત્રિ દિવસ તેનું જ નામ જપ્યા કરું છું. હું રાવણ ! તપના પ્રભાવથી મેં તને ઝોળાયો છે. માટે તારે બ્યાં જવું હોય ત્યાં ચાલ્યો જા. હું પરપુરુષ સાથે વિશેષ વાત કરવા ધારતી નથી રાવણ-અરે ઇંદ્રના પુત્રનો પગ શોભાવનારી કન્યા ! તારાં વચનો ઉપરથી તું બહુ અડકારી ગઈ દાંભિક હોય એવું જણાય છે. વૃદ્ધ માણસ તપશ્ચર્યા કરે કે ધર્માચરણ કરે તે તેને શોભે, પરંતુ તારા જેવી તરણ અને મોહર કન્યાને તે તપશ્ચર્યા શોભે કે ? તારી યુવાવસ્થા વ્યર્થ વર્કી બળ્ય છે તો તેના તરફ તો દષ્ટિ દોર. અને હું કોણ છું તે તું જાણે છે. હું લંકાં પુરીનો ભડ ભૂપતિ રાવણ છું. તું મારી સાથે લગ્ન કરી રાજ્ય વૈભવનો ઉપભોગ લે. અને વિશ્વજીને માટે કામદેવ દાંડાં શિદ્ધને મારે છે ?

તપસ્વતી વેદવતી કાંઈ સાધારણ સ્ત્રી ન હતી. પરંતુ તેનામાં પ્રકાશિત તપોગુણ હતું તે મહા પ્રતાપી હતી. બ્રહ્મચર્યનું તેજ તેના આખા શરીર ઉપર તરી રહ્યું હતું. તેથી તેણે તરત જ રાવણનો તિરસ્કાર કરીને કહ્યું કે-હું મૂર્ખાભિમાની ! તારો વૈભવ એ રાવણના વૈભવ પાસે એક તૂણ માત્ર પણ નથી. જા તારું અમંગળ મુખ મને અત્રાવીશ નહિ. સતીને છેડવામાં કોઈ પણ જાત

નો સાર નથી. આ વાડ્યો સાંભળતાં જ રાવણ ક્રોધે બરાયો અને તેનો ચોટલો પકડી પોતાના વિમાન તરફ ધસડી, તેથી વેદવતી એ પોતાના હાથ વતી માથા પરના વાળ કાપી નાંખ્યા. અને તુરત જ અગ્નિ પ્રજ્વળિત કર્યો; અને ક્રોધથી બોલી કે-હે નીચ ! તારા પાપીના સ્પર્શથી આ મારો દેહ અગ્નિમાં હોમી દઇશ, અને તારો નાશ કરવા માટે પૃથ્વી પર ધરીને અવતાર ધારણ કરીશ. હું અત્યારે જ તને શ્રાપ આપવા સમર્થ છું પણ તેમ કરતી નથી.

હે અગ્નિદેવ ! તમારી પુત્રીને તમારા બોળામાં ઝીલી દ્યો. એમ કહી બળતા અગ્નિમાં પડી પોતાના પ્રાણનો ત્યાગ કર્યો અને બીજા અવતારમાં સીતા રૂપે અવતરી રાવણનો નાશ કર્યો અને છે વેદવતી ! તારાં વિમળ કાર્યને તથા સત્યને ! ! ! રામાયણ.

પારસવી.

વિદુરજી અને તેની ધર્મ પત્ની સતી પારસવી પરમ ભક્ત હતાં. વિદુરજી ધર્મરાજ ના અવતાર હતા પણ માંડવ્ય રૂપિના શ્રાપથી મનુષ્ય દેહ પામ્યા હતા. જેટલી પ્રીતિ ભગવાનમાં વિદુરજીની હતી તે કરતાં પણ તેની સ્ત્રીની વધારે હતી.

બ્યારે શ્રી કૃષ્ણ કૌરવ પાંડવોનો વિરોધ યજ્ઞવા સાડ હસ્તિના પુરમાં પધાર્યા હતા તે વખતે શ્રી કૃષ્ણે કરેલું સમાધાન ઐશ્વર્યના ગર્વથી દુર્યોધને કચ્છ રાખ્યું નહિ. પણ શિષ્ટાચાર પાળવા સાડ ભોજન કરવાનું કહ્યું તે વખતે ભગવાને તેને ઘેર જમવાની ના પાડી, અને વિદુરજીને ઘેર પધાર્યા. વિદુરજી ઘેર નહતા પણ તેની સ્ત્રી હતી તેણે શ્રી કૃષ્ણ પધારવાના સમાચાર સાંભળ્યા. તેનો હર્ષ તેના અંગમાં સમાયો નહિ તેથી શ્રી કૃષ્ણ આવતાં થું કરવું એવું તેને પ્રેમમાં કંઈ સૂચ્યું નહિ. શ્રી કૃષ્ણે તેને કહ્યું કે કંઈ ભોજન તૈયાર હોય તો આપો. આ સાંભળી તે સ્ત્રી કેળાં લઈ આવી અને પાસે બેસી ખવરાવવા લાગી ત્યાં પ્રેમ દશામાં એવું થયું કે કેળાંનો ગર્ભ નીચે નાંખી દીધો અને છાલ છોતરાં ખવરાવવા લાગી. વિશ્વંભર શ્રી કૃષ્ણ તો કેવળ પ્રેમના ભૂખ્યા હોવાથી તે છાલને પણ વખાણી વખાણી જમવા લાગ્યા. તે વખતમાં વિદુરજી આવી પહોંચ્યા, તેણે ભગવાનના ચરણ કમળમાં દંડવત પ્રણામ કર્યા, અને પછી સ્ત્રીનો તિરસ્કાર કરી કહ્યું કે અરે મૂઢ બુદ્ધિ ! કેળાંના ગર્ભને બદલે તું છોતરાં ખવરાવે છે? એમ કહી પોતે ભગવાનની પાસે બેસી મોટા ભાવથી કેળાંનો ગર્ભ કહાડી કહાડી ખવરાવવા લાગ્યા. તે

વખતે ભક્ત ચિત્ત રંજન શ્રી કૃષ્ણે કહ્યું કે વિદુરજી આ ક્રોધાંગો ગર્ભ ધણો મીઠો છે પણ એ છાલના સમાન નથી.

આવાં વચનો ઉપરથી ભગવાન પોતાના ભક્તો ને શિક્ષણ આપે છે કે જે કોઈ માણસને મારા ચરણ કમળમાં જેવી પ્રિતિ અને ભક્તિ હોય તે પ્રમાણેજ મને જે કંઈ અર્પણ કે ભેટ કરે છે તે અંગીકાર કરું છું; વળી ખીજ એવી વાત સૂચવે છે કે મારા દર બારમાં કંઈ ચતુરાઈ વગેરેની જરૂર નથી. હુંતો કેવળ પ્રેમ અને સ્નેહથી રીઝું છું.

મહાભારત.

અંશુમતી

આ મહાન પતિવ્રતા સતી તપોવનમાં રહેનાર સુવ્રત મુનિની ધર્મપત્ની થતી હતી. તેણે ભૃગુઋષિ પાસેં વેદ, ધર્મશાસ્ત્ર, ન્યાયાદિક અને પુરાણોનું અધ્યયન કર્યું હતું. તે પોતાની ખાદ્યાવસ્થાથીજ પરગણુ હતી, તેથી તે અવકાશની વેળાએ સુવ્રતની આજ્ઞા લઈ અનાથ અને દુઃખી લોકોની વહારે ધાતી. તે પ્રરદુઃખ ભંજન વિદુષી માનવ સમાજમાં સદ્ગુણોની વૃદ્ધિ થાય એવા ઉત્તુથી ઉપદેશ આપતી અને કહેતીકે:—

• સર્વ કોઈ પ્રાણી ઉપર સરખો ભાવ દાખી દયા કરો. દયા કરવી એ ધાર્મિક અને પારમાર્થિક મનુષ્યોનું કર્મ અને ધર્મ છે. કોઈ માણસે તમારા ઉપર નિર્દયતાથી જીવમ ગુજારેલ હોય તો તેનો ખદલો દયાથી વાળી આપો. જેમ ચંદન વૃક્ષને કુહાડી કાપે છે તો પાણી 'તે કુહાડી તેને સુગંધી આપે છે. તેમજ કહેવત છે કે “ અપકારને ખદલે ઉપકાર ” તે પ્રમાણે વર્તન રાખી તમારાં પુત્ર પુત્રી આદિ બાળકોને ગૃહરાજ્યનાં કૃત્યમાંથી થોડો વખત કાઢીને સ્વ ધર્મનું શિક્ષણ આપો. પિતા, માતા આદિ વડિલોની મર્યાદા સાચવી તેઓને વિવેકે કરી માન આપતાં રહો. તમો હમેશાં વિનયે કરી નીતિ યુક્ત વચનો વદો. મનુષ્યો વિષયોનાં ક્ષણિક સુખમાં લુપ્ત થઈ પોતાની ઇન્દ્રિયોથી કંઈ કંઈ અધર્મ અને અનીતિનાં આચરણો આદરે છે. તે માટે ઇન્દ્રિયોને વશ રાખશો જિતેન્દ્રિય થશો તો તમો સુખને પ્રાપ્ત થશો. પરમાર્થ બુદ્ધિનો કદિ પણ અનાદર કરતાં નહિ. જે કોઈ મનુષ્ય કોઈ પણ પરાયાં માણસને દુઃખ દેતો નથી તેને અક્ષય સુખ મળેછે. મનોવિકારને મૂક કરો. વિષયના પદાર્થને

વળગી રહેવું એ અંધનનું કારણ છે, અને તેથી વિરક્ત રહેવું એ મોક્ષનું પ્રથમ દાર છે જ્ઞાન વડે સંસારી વિપવના પદાર્થથી પોતાના મનને દૂર રાખો. ધર્મ એજ માણસનો ખરે ખરો સાથી છે, તેજ તરવાનું સાધન છે એમ નિશ્ચય માનવું. રોજ સવારમાં હડી પરમેશ્વર પાસે માગવું કે મને માડી બુદ્ધિપર નહિ દોરતાં સન્માર્ગ પ્રેર, અને સન્માર્ગ તરફ વત્તણુંક રાખવાથી તે તમારા પર અવશ્ય કૃપાવંત થશે.

આ પ્રમાણે સતીશિરોમણી અંશુમતી પોતાના પ્રાચ્ય પ્રિય પતિની સેવા કરી અને મનુષ્યોને ઉપર પ્રમાણે ધર્મમોઘ અપતી અને દુઃખી લોકોની વહારે ધાતી. તેની ખ્યાતી સર્વ જગોએ છવાઈ હતી. ધન્ય છે પ્રતિવ્રતા અંશુમતીને કે જેણે પોતાનું જીવન પરમાર્થ અર્થે ચુગ્ગર્યું.

મહાભારત.

ધડા.

વૈવસ્વત મનુને ધડા નામની પુત્રી હતી. અને તે ઇક્ષ્વાકુની બહેન, અને બુધની સ્ત્રી. મનુએ પુત્રપ્રાપ્તિ સારૂ યજ્ઞ કર્યો હતો. પણ તેની સ્ત્રીએ બ્રાહ્મણોને પુત્રીની ઇચ્છા જણાવી તેથી પુત્રી અવતરી. મનુએ વસિષ્ઠને વિનવ્યાથી એણે નારાયણની સ્તુતિ કરી પુત્રીનો પુત્ર કરાવ્યો. તે એનું નામ સદ્યુમ્ન પાડ્યું. એક દિવસે સદ્યુમ્ન મૃગયા કરવાને નિકળેલોને કોઈ મૃગની પાછળ દોડતાં અભિંકા વનમાં ભટ્ટ ચડ્યો. અહિં તે તથા તેના માણસો સર્વ સ્ત્રીરૂપ થઈ ગયાં. (એ વનમાં એક સમે શિવપાર્વતી વિહાર કરતાં હતાં તે વનમાં સનાકાદિક શિવના દર્શનને અર્થે આવ્યા તેથી પાર્વતી સન્નિવૃત્ત થયાં ને તે પ્રગળે શિવેવનને શાપ આપ્યો કે અહિં જે પુરુષ આવશે તે સ્ત્રી રૂપ થઈ જશે.) આથી સ્ત્રીરૂપે થયેલ એ દેવે ધડા વનમાં ભટકતી હતી, એવામાં દક્ષિણ દિશાએ ચંદ્રનો પુત્ર બુધ કે જે તપ કરતો હતો તેની નજરે તે પડી તેથી તે મોહિત થયો. પછી ગાંધર્વ વિવાદથી તેણે ધડાની સાથે લગ્ન કર્યું. તેના થકી પુરૂરવા રાજ્ય અવતર્યું. ધડા બ્રમ્હી અને હોશિયાર હતી મહારાજા મનુ પોતે ધર્મશાસ્ત્રમાંકલ્યા પ્રમાણેજ વર્તન રખતા. ધડાને પેટ પારાશર જેવાં વિદ્વાન પુત્ર થયા. તેણે કેટલાંક ધર્મ શાસ્ત્રો અને પુરાણો ઉત્પન્ન કર્યા છે તેણે નૌકાશાસ્ત્ર બનાવ્યું હતું આદિ કેટલાંક મહાન કાર્યો કર્યાં એ સદ્ગોષ્ઠ પોતાની માતા ધડાનોજ પ્રતાપ!!!

૧ કેટલેક કેડાણે એમ કહેવામાં આવેલે કે ધડાનાં લગ્ન વસિષ્ઠના પુત્ર શકિતની સાથે થયાં હતા.

દમયંતી.

વિદર્ભ દેશમાં ભીમક નામ રાજા રાજ્ય કરતા હતા. તે ધર્મી શૂરાશૂર, ધાર્મિક, અને પ્રજાપ્રિય હતા. તેને દમન ઋષિના વર-દ નથી દમનદાન્ત અને દમ એ ત્રણ સ્વરૂપવાન અને તેજસ્વી પુત્રો કિત્તવ ગયા. અને સુંદર અંગવાળી અને સુંદર વર્ણવાળી એક ઉત્તમ ગવતારી કન્યા કિત્તવ થઈ. આ કન્યાનું નામ દમયંતી હતું તેના જેવી દેવ, યક્ષકે મનુષ્ય માત્રમાં કોઈ નહોતી. તેથી તેનાં ધર્મી વખાણુ દેશદેશમાં થયા હાથમાં દાપરના અંતમાં થયેલા સૂર્ય વંશી નૈષધનો રાજા વીરસેનનો પુત્ર નળરાજા હતો. એ સ્વરૂપે કામદેવ સરખો સુંદર, શાસ્ત્રજ્ઞાતા, ધનુર્વેદમાં નિપુણ, અને પુણ્યશીલ હતો એની કથા એની સ્ત્રી દમયંતીના સંબંધમાં આ પ્રમાણે છે. દમયંતીએ નળની ખ્યાતિ સાંભળી અને નળે દમયંતીની ખ્યાતિ સાંભળી બન્નેએ પરસ્પર મનથી વરવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો. વીરસેનનો રાજા સભામાં વિદર્ભદેશના ભીમક રાજાની કન્યા દમયંતીનું સંગર સ્વરૂપનું વર્ણન થયા કરતું તોયે નળરાજાનું હૃદય વિદ્રાવ ગયું. અને તેથી તે અત્યંત ઉદાસ રહેતો. દમયંતી નળનું સ્મરણ થતાં વ્યાકુળ થઈ જતી આ વાત ઘસી મારશ તો તેનાં માતા પિતાને જણાતાં દમયંતીનો સ્વયંવર કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. દેશદેશના રાજાઓને આમંત્રણ પત્રો મોકલ્યા. આ ખગરથી ધનુષ રાજા રાણાઓ ઠાઠ માઠથી નાના પ્રધારની સેના લઈ આવ્યા નળરાજા એક દિવસ વનમાં ગયો ત્યાં એણે સુંદર હસેલી પંક્તિ દીડી નળનાં કર કમળમાં મુકતા માળા જોઈને એ હસ નળના હાથ ઉપર ચઢ્યો. અને મનુષ્ય વાણીથી બોલ્યો કે હું રાજા મારો ધાત ન કરીશ દમયંતી તને મળે તેવો હું પ્રયત્ન કરીશ. નળે કંઈ કે તને હું મારા પ્રાણ કરતાં પણ વધુરે ગણીશ, પરંતુ દમયંતીને હમણાં તું વિદર્ભ દેશ જઈને દમયંતીને સમજાવ-પછી હુંસ દમયંતીની વાડીમાં જ્યાં તે બેઠી હતી ત્યાં ગયો. સખીજનોએ પકડ્યા મંડ્યો પણ તેઓના હાથમાં તે ન આવ્યો પણ જ્યારે દમયંતીએ તેને બોલાવ્યો ત્યારે તે તેની પાસે આવ્યો. અને બોલ્યો કે—

હું રાજપુત્રી દમયંતી! હું ત્રિભુવનમાં ફરી વળ્યો છું, પણ નળરાજાના જેવો સુકુમાર સ્વરૂપ સુંદર મેં કોઈ પણ બીજો પુરુષ જોયો નથી એ સાંભળી દમયંતી પણ પોતાના હૃદયમાં પ્રેમ

શુભદ્રાબલના સમાગમના સુખનો અનુભવ લેવા નળરાજ સાથે પ-
 રણવાને કોલાઈ અને એણે હંસને કહ્યું કે તું જ અને નળરા-
 જાને કહે કે મં મનથી તમને વરમાળા પહેરાવી છે, માટે સ્વયંવ-
 રમાં આપ ઉતાવળા આવજો. આ વાત હંસે નળરાજાને કહી,
 અને સ્વયંવરમાં જવાનું સૂચવ્યું. સ્વયંવર વિષેના ખબર નારદમુનિ
 અને પર્વતઋષિ મારફતે ઇંદ્રને થતાં તે પણ દેવતાઓ
 સહિત સ્વયંવરમાં જવાને તૈયાર થયો. તેમણે વિદર્ભદેશ તરફ
 જતાં રસ્તામાં નળ રાજાનો સમાગમ થયો. નળ રાજાને મહા
 તેજસ્વી જોયે સર્વ કોઈ વિસ્મય પામ્યા તેણે વિચાર કર્યો કે જે
 દમયંતી આ નળને જોશે તો આપણને નહિ વરતાં તેનેજ વરશે.
 તેથી નળને કહ્યું કે: હે નળ! તું સત્યવાન છે, તો અમારો દૂત
 થઈ તું સહાયતા કર. ઇંદ્રનું વચન સાંભળી હું તેમ કરવા ખુશીથી
 બંધાઉં છું આમ કહી નળે પુછ્યું કે તમે ક્યાં જાઓ છો અને
 તમારું મારે શું કામ કરવું? તે જણાવો. ઇંદ્રે કહ્યું કે અમે
 દમયંતીનો સ્વયંવર થાય છે ત્યાં જઈએ છીએ માટે તું દમયંતી
 પાસે જઈ કહે કે તને ઇંદ્ર વગેરે દેવતાઓ વરવા ઇચ્છે છે, તેથી
 તેઓમાંથી એકને વર. નળરાજાએ ઇંદ્રનું જોલવું સાંભળી
 કહ્યું કે જો વાસ્તે તમે જાઓ છો તેજ વાસ્તે હું પણ ત્યાં જાઉં છું
 માટે તમારે મને મોકલવો ઘટિત નથી. કેમકે મેં વરલાઈએલી
 સ્ત્રીનો ત્યાગ કરી, જીજ્ઞાસે વાસ્તે કેમ માગણી કરે? ઇંદ્રે કહ્યું
 પ્રથમ તેં કંઈ કહે હું, કરીશ, તે તારું વચન મિથ્યા કરે છે. માટે
 જલદી જ, તું અમારા કહેવાથી ત્યાં અંત:પુરમાં દાખલ થઈશ
 તેથી તુને કોઈ દેખશે નહિ. પછી નળ અંત:પુરમાં ગયો. એટલે
 સુખ જેતાં વારને દમયંતીએ જાણ્યું કે એજ મારો પ્રિયતમ છે.
 આથી રૂંકને નિહિ મળ્યો હોય અને તે જેમ પ્રસન્ન થાય તેમ તે
 હર્ષ રૂપી સાગરમાં ડુબી ગઈ તેનું શરીર આનંદની લહેર નિષ્ક્ર-
 રાજ તેને ઘણીવાર જોઈને તુરંતજ જાણે અમૃતના સરોવરમાં.
 ડૂબી ગયો હોય તેવો આનંદ મગ્ન થઈ પોતાનું ખરું નામ કહ્યું
 અને જોડ્યો કે “હું ઇંદ્ર, યમ, અગ્નિ તથા વરુણનું
 દૂતત્વ કરવા આવ્યો છું. તેઓ તારાં સૌંદર્ય ઉપર આસક્ત છે
 માટે એ ચારમાંથી એકને તું વરમાળા પહેરાવ.” દમયંતી
 હર્ષથી પ્રદુલ્લિત વદને જોલી કે “ધનુષમાંથી બાણ છુટ્યું તે
 પાછું કેમ ફરે? મેં ઘણા દિવસ થયા મારું મન તમને સમ-

પુત્રું છે, તે જીજ્ઞાસા કરી તરફ હવે જનાર નથી. બન્ને એ અન્યો-
ન્યના દર્શનનું સુખ અનુભવ્યું કે સુકુમાર અંગના મદનનાકુર સ-
પાટા સાથે મંદિરમાં જઈ એકાંતમાં વિચાર કરી દમયંતી બોલી
કે મારા સુભાગ્યથી આપ મહા ભાગ આજ અહિં પધાર્યા માટે
હવે આપનો શું વિચાર છે? એમ કહી દમયંતીએ પોતાનો વિ-
ચાર જણાવ્યો કે “તમારા શિવાય જીજ્ઞાસુ પુરુષ મારે મન પિતા-
ભાઈ અથવા પુત્ર સરખા છે. પછી નજી દેવતાઓ પાસે આવી વર્ત-
માન કહ્યા. આથી સ્વયંવરમાં તે ચાર દેવતાઓએ નળ રાજાનું
રૂપ ધારણ કર્યું તેથી દમયંતી વિચારમાં પડી અને પછી
દેવના ચિન્હના ઉપર લેક્ષ આપી જોયું તો તે દેવતાઓ અંતરિક્ષ
આસને હતા અને નળ રાજા પૃથ્વી ઉપર હતો. તરતજ દમયં-
તીએ નળરાજાને વરમાળા પહેરાવી દીધી. મછી તે દેવતાઓ નળ
દમયંતીને આશીર્વાદ દઈ ચાર વર આપી અંતર્હિત થયા. નળ
રાજાએ કહ્યું કે હું સુંદરિ ! તું સર્વદેવતાઓની સમક્ષ મને વર
છે માટે મારા શરીરમાં પ્રાણ હશે ત્યાં સુધી હું તારા ઉપર પ્રીતિ
રાખીશ. એમ કહી દમયંતીને લઈ તે પોતાના નગર તરફ વિદાય
થયો. ધણે દિવસે દમયંતીને ઇન્દ્રસેન કુંવર અને ઇન્દ્ર સેના કુંવ-
રી એમ બે સંતાન થયાં. આની પહેલાં, એટલે સ્વયંવર થઈ
રહ્યા પછી સ્વયંવરમાં કળિ આવતો હતો. તેને ઇન્દ્રદિએ કહ્યું
કે “દમયંતીતો નળ રાજાને પરણી ચુકી.” ત્યારે તેણે
નિઘાસ નાંખી ધણે બેદ કર્યો અને પછી અત્યંત ક્રોધે
બસઈ નળ દમયંતીને અતિ દુઃખ દેવાનો વિચાર કર્યો.
એણે ધર્માત્મા નળ રાજાના પિત્રાઈ ભાઈ પુષ્કરને નળરાજા
સાથે ધૂત રમવાને બંભેર્યો અને કુમુદિ ઉત્પન્ન થવાથી ધૂતમાં ન-
ળ રાજા રાજ્યપાટ વગેરે સર્વસ્વ હાર્યું ત્યારે એણે પોતાની બન્ને
છોકરાંને તેને મોસાળ લીમક રાજા પાસે મોકલાવ્યા. તેના સાર-
થિ વાણેય વળતાં અયોધ્યામાં ઋતુપર્ણુ રાજા પાસે નોકર રહ્યો.
જ્યારે પુષ્કરે કહ્યું કે દમયંતીની હોડ કરી ધૂતરમ. ત્યારે નળે
તે સાંભળ્યા કીધું, અને ધૂત રમતાં બધું હારી બેઠો. પછી પુષ્કરે
તે બન્નેનાં વસ્ત્રાભૂષણ હરી લીધાં, અને કહ્યું કે મારા સહેરમાંથી
નિકળો. તેણે ઢંઢેરો પિટાવ્યો કે જોઓ નળ સાથે ભાષણ કરશે,
તેને તત્કાળ શિક્ષા કરવામાં આવશે. એ ઉપરથી નળ દમયંતી એકેક

દજ વસ્ત્રે શહેર બહાર ત્રણ દિવસ નિરાધાર રહ્યાં. કોઈ બારણે ક
 ભું ન રાખે અને કોઈ બાપણ ન કરે. એથે દિવસે બન્ને વનમાં
 ગયાં, ત્યાં એક પુષ્પ બગ નજરે પડ્યો નળ તેને પકડવા જેમ જેમ
 પુકે પડ્યો તેમ તેમ તે દૂર જતો જાય. તેથી નળે તેને ટસાવવા
 પોતાનું પહેરવાનું વસ્ત્ર તેના પર નાંખ્યું. એટલે તે વસ્ત્ર સહિત કુ-
 ડી ગયો અને નળરાજા નગ્ન થઈ રહ્યો. પક્ષીએ કહ્યું નળરા-
 જાને કહ્યું કે હું પુષ્કરની તરફનો છું. અને તારું વસ્ત્ર લઈ જા
 ઉધું. નળરાજા ક્રુધાથી પીડિત હીન વસ્ત્રે આમ તેમ જોતો હતો.
 એવામાં કળિ મચ્છ રુપે એક પસેના સરોવરની બહાર પડ્યો. એને
 જોતાંજ નળરાજાએ તેને માર્યો અને દમયંતીના હાથમાં આપ્યો.
 એ તેને ધોવા તળાવની પાસે આવી અને મચ્છના મ્હોમાં આંગળી
 નાંખી દુર્ગંધી કાઢવા જાય છે એવામાં આંગળીમાંથી અમૃતસ્રાવ
 થયો અને મચ્છ સજીવન થઈ સરોવરમાં જતો રહ્યા દમયંતીએ
 વહીવે મ્હોડે બનેલી વાત નળરાજાને વિદિત કરી. એણે તે ન
 માન્યું અને એજ ખાઇ ગઇ એમ જાણી મનમાં તેનો ઘણો તિર-
 સ્કાર કર્યો. પછી દમયંતીએ પોતાનાં વસ્ત્રોનો એક ભાગ નળ-
 રાજાને પહેરવા કહાડી આપ્યો. સૂર્યાસ્ત થયો એટલે એક
 વૃક્ષ નીચે આવી નળરાજાએ કહ્યું કે સર્વે ! હવે પ્રાણુનો
 નિર્વાહ શી રીતે કરવો? મને કાંઈ સૂજતું નથી. તું તારે પિયર
 જા. આ રરતો તે તરફ જાય છે. પ્રાણુ પ્રિય ! તું ત્યાં જઈશ
 તો સુખી થઈશ. પતિનાં આવા વચન સાંભળી દમયંતી વ્યા-
 કુળ ચિત્તે નેત્રમાં આંસુ લાવી જોલી, પ્રાણુનાથ ! આવાં વચનથી
 મારું હૃદય ખેદ પામે છે. આપે રાજ્ય અને સર્વ સંપત્તિ છોડી
 વસ્ત્ર વગરના બ્રૂખથી પીડાઓ છો તે વખતે આપની સેનામાં હાજર
 રહી દુઃખમાં ભાગ લેવાને બદલે આ ધોર અરણ્યમાં આપનો ત્યાગ
 કરી, મારા પિતાને ઘેર કેમ જઈશ ! પુરૂષને દુઃખને બદલે ધીરજ
 આપનાર દુઃખ રૂપી રોગ મટાડનાર અને દીક્રાસો આપનાર સ્ત્રીજ
 છે સ્ત્રીને પતિપ્રાણુ અને જીવનહાર છે તો હું પતિ રૂપી પ્રાણુનો શી
 રીતે ત્યાગ કરી શકું ? હું તમને છોડીને એક ડગલુ પણ દૂર કેમ
 જઈ શકું ? માટે હું તમને કદી છોડી જનાર નથી, નળરાજાએ
 કહ્યું કે હે સાધવી ! તું કહે છે તેમજ છે તું શા માટે ચિંતા કરે
 છે ? હું મારા આત્માનો ત્યાગ કરીશ, પણ તારો ત્યાગ નહિ કરું.
 પછી થાકથી નિદ્રા આવવા લાગી તેથી બન્ને સૂતાં દમયંતી નિદ્રા-

વશ થઈ ગઈ. પરંતુ નળને નિંદા આવી નહિ. તેને વિચારોપર વિચારો આવવા લાગ્યા. ચિંતા યુક્ત થઈ તેણે મન સાથે વિચાર કર્યો કે માઈ સાઈ કેમ થાય ? મારી પ્રિય પત્ની મારે સાઈ દુઃખ ભોગવે છે તેનો હું ત્યાગ કરુંતો તે તેનો પિયર જાય. જો એ મારી સાથે આવશે તો નક્કી દુઃખી થશે. માટે તેનો ત્યાગ કરુંતો તે સુખી થાય. આ પ્રમાણે તેને કળિયુગના પ્રવેશથી સૂઝ્યું. તે તેણે મન સાથે નક્કી કર્યું. વળી વિચાર્યું કે દમયંતી મારામાં પ્રીતિવાળી છે. તે મહા ભાગ્યશાળી, યશસ્વિની અને મહા સતી છે. માટે તેને કોઈ પુરૂષ છેતરી શકશે નહિ. આવો વિચાર કરી તેના સામું નળે જોયું તો તેની પૂર્વ સ્થિતિનો વિચાર તેને આવ્યો, અને તેથી તે ઘણું દુઃખ પામવા લાગ્યો. એણે વિચાર્યું કે એને છોડીને હું જતો રહું તો મારે એનું દુઃખ જોવું ન પડે. એટલામાં કળિ પાળી રૂપે નાચે પડ્યો. અને નળે અર્ધ વસ્ત્ર કાપી દમયંતીની છુટા થઈ ચાલવા માંડ્યું અરે ! “મારી પ્રિય સ્ત્રીની સર્વ દેવતાઓ રક્ષાં કરો” એમ જોતો તે આંસુ ઢાળતો ચાલ્યો ગયો.

દમયંતીએ જાગીને જોયુંતો નળ અર્ધ વસ્ત્ર કાપી જતો રહેલો હતો એથી તે મૂર્છાખાત્ત ભોંયપર પડી. પછી કેટલીકવારે સાવધ થઈ નળને પોકારતી તે વનમાં મટકવા લાગી, માર્ગનાં એક અજગર મંડાઈું વિકાશી. પડ્યો તેના મુખમાં તેનો પગ પડવાથી તેણે તે સાયંત્ર સુધી ગળ્યો. વિષ શરીરે ચડવા લાગ્યું જેવો તે પોતાના પતિનો શોય કરે છે તેવો પોતાના પ્રાણનો શોય કરતી નથી. તે તો આવી સ્થિતિમાં પચુ ઓનાથ !. ઓ નળ ! કેમ જોતો નથી ? પ્રાણાધાર ! તમે ક્યાં ગયા છો ! આમ પોકાર કરે છે તે સમયે એક પારાધીએ સાંભળ્યાં. તે સાંભળતાંજ પાસે આવીને જુએ છે, તે સ્ત્રીને અજગરે સાથળ સુધી ગળેલી છે. આ જોઈ કુદાડીના ધાંચી અજગરને મારી સ્ત્રીને મુક્ત કરી. ઘણી આશ્વાસના કરી તેણે તેનું વૃત્તાંત પ્રશ્ન્યું દમયંતીએ સર્વ કહ્યું. તેને અર્ધ વસ્ત્ર પહેરેલું જોઈ તથા એનું અત્યંત રૂપ જોઈ તે પારાંની કામાતુર થયો. અને આશ્રિંગન કરવા જતો હતો. તે વેળા દમયંતીએ તેને ખડુ સમજાવ્યો. પચુ ન માન્યું ત્યારે તેણે કહ્યું કે જ નળરાજ વગર મનથી પચુ બીજાનું ચિંતવન ન કરતી હોઈ તો આ પારાંની પ્રાણુ રક્ષિત થઈ પડે. એમ શાપ દઈ તેને બાળી બરમ કર્યો. દમયંતી ઉત્તર પંથે જવા લાગીને માર્ગમાં મહા તાપસને દીઠા. અને એને તેણે નળરાજ

સંબંધી વાત જ્યારે પુછી ત્યારે તાપસે કહ્યું કે તને તારા સ્વામિને
મેળાપ હવે વહેલો થશે. આગળ ચાલતાં દમયંતીને નદી તીરે કેટ-
લાક સોદાગરો મળ્યા. તેઓના સંઘમાં તે રાતે રહી. એવામાં એવું
બન્યું કે ત્યાં વનના હાથિએનું ટાળું પાણી પીવા આવ્યું. તેઓ
એ સર્વનો સંહાર કરવા માંડ્યો. એટલું સહુ નડાસવા લાગ્યા. દમ-
યંતી નડાસતી એક વનમાં આવી અને સવાર થયું એટલે કેટલા-
એક સોદાગરોની પાછળ તેણે ચૈદ્યવસુપુરીમાં પ્રવેશ કર્યો. અહિંના
રાજા મુખાહુની માએ તેને દીડી અને પછી પાસે બોલાવી તું
કોણ છે? એમ પૂછ્યું. દમયંતીએ પોતાનું નામ જણાવ્યા વગર
કેટલીક વાત કહી. પછી રાજમાતાએ કહ્યું કે અહિં રહે. દમયંતી
બોલી કે હું કોઈનું ઉચિત્ત ભોજન ન કરું પાદ પ્રક્ષાલન ન કરું.
અને કોઈની સાથે ભાષણ ન કરું એવું થાય અને મારા પતિની બેળ
કરાવો તો રહું રાજમાતાએ આ સર્વ કમુલ કર્યું અને પુત્રી પ્રમાણે
ગણવાનું વચન આપ્યું. પછી દમયંતી મુનંદા નામની રાંજકન્યા
સાથે અહિં રહી.

દમયંતીને છોડી નળ ચાલતો થયો હતો તેણે પ્રથમ તો
વનમાં અતિ ભયંકર બળતો દાવા નળ દીડો અને કોઈની ચીસ
સાંભળી એટલે અંદર જઈ જોયુ ત્યાં એક મોટા નાગ બળતો હતો
માગે નળને કહ્યું કે મારું નામ કર્કોટક છે અને હું નારદના
શાપથી અહિંયાં બળ્યા કરું છું. પણ નારદે મને કહ્યું છે કે નળરાજા
તને છોડાવશે. માટે મને મુક્ત કર. પછી નળે તેને ઉચકી ખાંધ
ઉપર નાખ્યો અને નીચે મુકવા જાય છે એટલામાં તેણે નળને હાથે
દંખ દીધો. એની વિષ જવાળાથી નળ કાળો અને કુરૂપ થઈ ગયો.
કર્કોટકે નળને કહ્યું કે તમે અયોધ્યાના ઋતુપર્ણુ રાજાના બાહુક
સારથિના નામથી રહેજો તમારું રૂપ છુપાવવા મેં દંખ દીધો છે.
ધ્યામ બોલી એક વસ્ત્ર આપી કહ્યું કે તમારી અવધ પુરી થાય
એટલે આ વસ્ત્ર મારું સ્મરણ કરી પહેરજો. એટલે તમારું રૂપ
પૂર્વવત થશે, અને દમયંતી તથા રાજ્ય પાછાં મળશે. પછી નળ
કેટલેક દિવસે અયોધ્યાના ઋતુપર્ણુ રાજાને ત્યાં ગયો અને બાહુક
નામ ધારણ કરી કહ્યું કે હું નળને સારથિ છું અને અશ્વમંત્ર
જાણું છું. ઋતુપર્ણુ એને સર્વ સારથિઓનો ઉપરી કરી અશ્વશા-
ળામાં રાખ્યો. તેના હાથ નીચે વાળણ તથા જીવલને રાખ્યા.
અહિં એ નિત્ય રાત્રે દમયંતીને સંભારી વિલપ કરે. બીજા સા-

રથિઓએ તેને ઝેમ કરવાનું કારણ પૂછવાથી નળે કથું કે કામ
બેદ બુદ્ધિ માણસ પોતાની રત્ન જેવી સ્ત્રીનો વનમાં ત્યાગ કરી
જતો રહ્યો અને પછી તે મૂર્ખ શોક કરવા લાગ્યો તેની રીતે કે
સહજ કરી દેખાડું છું.

આ તરફ દમયંતીના પિતાએ દેશોદેશ નળદમયંતીને
શોધવા આજ્ઞા મોકલ્યા હતા તેમાં સુદેવે ચૈદ્યવસુપુરીમાં દમ-
યંતીને ઓળખી. દમયંતીએ પણ તેને ઓળખ્યો. અને પછી
રહીપડી સુનંદાએ વિસ્મય થઈ સુદેવને દમયંતી વિષે પૂછવું
ત્યારે તેણે કથું કે એ તારી માસિયણ બહેન દમયંતી છે પણ
સહુએ તેને પ્રથમ ન ઓળખી તેનો પત્રાત્માય કયો અને દમયંતી
સર્વનો ઉપકાર માની સુદેવ બેઠે પોતાના પિતાને ઘેર ગઈ. અ-
હીયા દમયંતીએ નળની શોધ કરવા આજ્ઞા મોકલ્યા હતા તે-
માંથી પર્ણાદિ નામનો વિપ્ર જે બોલતો કે હે કપડી ! વનમાં અર્જુ-
નના કાપી સુતેલી સ્ત્રીનો ત્યાગ કરી ગયા. એ ઘટિત નહોતું કેમકે
પતિએ સ્ત્રીનું બરણપોષણ અને રક્ષણ કરવું જોઈએ. તે આય સખ-
ચાર લાગ્યો કે તમારી સૂચના પ્રમાણે મારું બેઠવું સાંભળી માત્ર
એક અયોધ્યાનો રાજસારથી નામે બાહુક ધણો શોક કરવા
લાગ્યો. પછી દમયંતીએ સુદેવને ઋતુપર્ણ પાસે મોકલ્યો અને
કહેવરાવું કે દમયંતી ફરીથી રવચંદર કરે છે અને કાલે પ્રાતઃકાલે
સ્મૃત્ત માટે જોડાઈ વડેએ આજશે તે વરમાળા પડેશે. ઋતુપર્ણ
રાત્રીએ બાહુકને બોલાવી તે વર્તમાન કહ્યા રાત્રીને મોવાનો સ્વા-
મીજાણી બાહુક બોલ્યો કે સૂર્યોદય પહેલાં હું તમને ત્યાં પહોંચાડીશ
પછી બાહુકે સુદેવને જોવા અશ્વમેદી રથ તૈયાર કર્યો. ઋતુપર્ણ તે
જોઈ પુષ્કળ અશ્વમેદવાનું કથું બાહુકે કથું કે હાથી મોટાહોય છે
અને સિંહ નહોતોહોય છે, માટે શું હાથી સિંહકરનાં બગવાન છે ?
ઝેમ કહી બીજા ન જોડવાનો આચરં નળાસ્તાં ઋતુપર્ણ રથમાં
બેઠા અને બાહુકે અશ્વના કાનમાં મંત્રજાપ્યો કે તે પવનવેગે ઉડ્યા.
માર્ગમાં રાત્રીનું વચ્ચ પડીમયું, ત્યારે તેણે બાહુકને રથ ઉતારાખી
તે લાવવાનું કથું. બાહુકે કથું કે—તેવચ્ચ હવે દશયોજન દુરરહ્યું
છે. એવામાં ત્યાં એક બેઠેડાનું ઝાડજોઈ રાત્રીએ મણિતકરી તેના
પાંદડાં અને ફળ કેટલા છે તે કહીઆપ્યું આ જોઈ બાહુક વિસ્મય
થયો. ઋતુપર્ણની ઇચ્છાથી બાહુકે તેને અશ્વમંત્રજાપ્યો અને
પોતે તેના પાસેથી મણિત વિદ્યાલીધી તેના પ્રવેશથી નળરાજાના અં-

ગમાંથી કળિ નિકળી મૂર્તિમત ઉભોરહો અને કહ્યું કે મેં તમારો બહુ
છબ કર્યો છે માટે જે તમારી કથા સાંભળશે તેને હું નહિ પીડું આમ
કહિ કળિએ બેહેડાનાં આડમાં પ્રવેશકર્યો બાહુકે રથહાંકર્યો અને વિદર્ભ
દેશમાં જઈ પહોંચ્યો દમયંતી આદિએ રથની ગતિ જોઈ જાણ્યું કે તે
નળરાજ છે ઋતુપર્ણે ત્યાં સુનકાનેરું દીડું. પણ ભીમકરાજએ
તેનું સન્માનકર્યું નળ (બાહુક) અશ્વશાળામાં ઉતર્યો, અહીં દમ-
યંતીએ તેની પરીક્ષા કરવા કેશિનીનામની દાસી મોકલી. અને એણે
બાહુકને નળરાજના સમાચાર જાણતા હોતો કહ્યો એમ પુછ્યું. બા-
હુકે ઉત્તર દીધો કે તે કાયા કુરૂપકરી કોણુજણે કયાં ગુપ્ત રહ્યો હશે !
અંતર દમયંતીએ સાંભળ્યો એવી તેણે દાસીને કહ્યું કે એના કંઈ
અગ્નિ પાણી આપશો નહિ અને આ બાળકોને સહ ત્યાં મેસી એની
ચિકિત્સા કરો દાસી ખન્ને બાળકોને લઈ ત્યાં ગઈ. અને બાહુકે તે-
ઓને દીડાં એટલે તેની આંખમાં આંસુ આવ્યાં અને પછી તેણે બા-
ળકોને છાતી સાથે અત્યંત ચાંપ્યાં બાહુકે દાસીને કહ્યું કે મારાં બાળકો
મને સાંભળવાથી મેં એમને ચાંપ્યાં જ્યારે બાહુકે કોરાકુંભને મં-
ત્રવડે જળથી ભર્યો અને ખડને પુકડી અગ્નિ પ્રગટકર્યો ત્યારે દમયંતીને
નિશ્ચય થયો કે તેજ પુણ્યશ્લોક નળરાજ છે પછી એવાત પોતાંની
માતાને કહી નળને મહેત્રમાં જોડાવ્યો ભીમકે એ સર્વ વર્તમાન
રાણીથી જાણી બાહુકને સભામાં જોડાવ્યો. ત્યાં એ પોતાના વિવાહ
સંમારંભનું સ્થાન જોઈ ધણે ખેદ પામ્યો, અને નીચું ધાલી બેઠો. એ-
વામાં આકાશવાણી થઈ કે હે નળરાજ ! હવે તમારું રૂપ પ્રગટકરો
નમેકેકેટક નાગનું સ્મરણ કરી તેનું આપેલું વસ્ત્ર પહેર્યું કે તે પૂર્વ-
રૂપ થઈ રહ્યો. દમયંતી આદિ સર્વ અત્યંત પ્રસન્ન થયાં, અને ધ-
ણાક દાન ધર્મકર્યાં પછી નળરાજ ધણા મોટા સૈન્ય સાથે દમયંતી
સહિત પોતાના દેશમાં આવ્યા અને પુષ્કર ને આદરસહિત જોડાવી
કહ્યું કે મારી સાથે ધુતરમો અથવા યુદ્ધકરો. નળરાજને ધુત (જુગટું)
રંભી સર્વસ્વ પાછું જીતી લીધું. અને પુષ્કરની દયાળાણી તેને એક
ગામ આપ્યું; અને પોતે સ્વસ્થપણે ધર્મરાજ્ય કરી, કેટલેકકાળે સતી
દમયંતી સહિત સ્વર્ગે સિધાવ્યા.

મહાભારત.

તારામતી.

અયોધ્યાના સૂર્યવંશી રાજા ત્રીશુકેના પુત્ર હરીશ્વરના
સત્યવાદિત્યની મહાત્મા નારદજીએ અને વસિષ્ઠે જ્યારે હિંદુસનમાં

પ્રથમ સાકરી ત્યારે વિશ્વામિત્રે કોષમાં વસિષ્ઠને કહ્યું કે તારે
તે શિષ્ય છે માટે તું તેની પ્રશંસા કરે છે. પરંતુ હું એનું સત્યમુકારું
ત્યારેજ ખરો. પછી વિશ્વામિત્રે વનમાંજ અનુદાન કરવા માંડ્યાં.
જેથી હજારો ફાડીખાનસં પશુઓ પેદાશમાં ને હરિશ્ચંદ્રની પ્રજાને
દુઃખદેવા લાગ્યાં. રાજા સૈન્યસમૂહ પશુઓનો વધકરવા માટે વનમાં
ગયો. ઋષિએ માયામાં એકાદિ પેદાકરી રાજાઓને મોકલ્યાં જેને
મારવા રાજા પુકેપડ્યો એટલે હરનુકપિના આશ્રમગણી દોડ્યાં. રાજા
એ એક મહાદેવનુદેવના દીકું પશુ પેદાશરિય અસ્થ થઇગયાં.
હરિશ્ચંદ્ર પોતાની સ્ત્રી તારામતી તથા પ્રદાનસાથે દહેરામાં મોકલેલો
એવામાં ઋષિએ મેકરેડી એ સુંદરીઓ ત્યાંયાની ગાવનકરવા લાગી
રાજાએ પ્રસન્નથઇ તેઓને કંઈ માગવકહ્યું. ત્યારે તે કન્યાઓએ
કહ્યું કે તારામતીને તથા હમારીસાથે લમકરો. એ સાંભળી પ્રધાને
તેઓને કહાડીમુકી એઓ ઋષીપાસેમઠી, એટલે ઋષિ કોષકરી રાજા
પાસે આવ્યા અને પોતાની દાસીનું અપમાન કર્યું માટે તેઓ રાજાને
તુચ્છકારનાં વચનો કહ્યાં. મહારાજા હરિશ્ચંદ્રે પમેજાગી હમામાગી,
તેથી ઋષિ વિદાય થયા. ત્યારપછી રાજા હરિશ્ચંદ્ર પોતાનીરાણી
તારામતીના ખોળામાં માથુંમુકી સૂતો, એટલામાં તેને સ્વપ્ના થયું
કે પોતે સર્વરાજપાટ કોઇ બ્રાહ્મણને દાનમાં દીધું અને જંગીને
જેયછેતો વિશ્વામિત્રને એક બ્રાહ્મણને વેષેઆવેલા અને રાજપાસેથી
રાજપાટ, જમીન અને રાજભંડાર વગેરે સઘળું દાનમાં માગીલીધું.
સૂત્રનેજ વળગી રહેનાર હરિશ્ચંદ્રરાજાને સઘળું વિશ્વામિત્રને આપી.
દષ્ટ પહેરેલાં વસ્ત્રભેરજ સ્ત્રી અને પુત્રસાથે આલીનીકળતું પડ્યું ત્યારે
પશુ વિશ્વામિત્રે પુઠ મુકીનહી. અને કહ્યું કે રાજન! તું સત્ય
વાદીનો. શિરોમણી અને સનાતન ધર્મનેપાળનારો છે તો તારે પૃથ્વી
ઓ રાજપાટસાથે આવામોટાં સર્વસ્વનાં દાનકેપર તેને યોગ્ય દક્ષિણા
પશુ અપરીવરે છે તે આપ કે જેથી તારેદાન પૂરુંથયું મણાવ.
હરિશ્ચંદ્રરાજાએ કહ્યું કે હીકરો. હું ધર્મનસં આચરશુંમાંજ પ્રીતિવાળોહું
એટલે આપની તે યાચના પૂરું કરીશ. આપ મારીસાથે કાશીક્ષેત્ર
સુધી પધારેતો હું આપને દાનકેપર દક્ષિણા પણ ગમેતેપ્રકારે કરી
અપાનું વિશ્વામિત્રે તેનીસાથે પોતાના શિષ્ય નક્ષત્રને મોકલ્યો તે
દુષ્ટે તે સત્યવાદી રાજાને રસ્તામાં ચણાંક અસહ્ય સંકટો આપ્યાં
છેવડ કાશીમાં ગયા. હરિશ્ચંદ્રરાજાએ ત્યાંપોતે અને પોતાની સ્ત્રીએ
વેઆધને પશુ સત્યધર્મનું પ્રતિપાલન કરવાનો નિશ્ચય કર્યો-
હતો. જેણે કોઈદિવસ સૂર્યનાં કિરણો પશુ જોયાં નહિહતાં એવાં

પતિવ્રતા તારામતી પતિના સત્યવ્રતનું ઋણ આપવા વાસ્તે મોટા આનંદથી દાસીતરીકે વેચાવાને કાશીના જંગલમાં ઉભારવાં અને એક બ્રાહ્મણે રાજાને દ્રવ્ય આપી તેસતીને ગુલામડીતરીકે ખરીદીધી. ખરીદાનાંનેવાને પાછળલામેલા અને રાજાનું સત્યવ્રત મૂકાવવાનો આગ્રહ લઈમેડેલા વિશ્વમિત્રનાશિષ્ય નક્ષત્રનું મનએટલા દ્રવ્યથી સંતુષ્ટ થયું નહિ. બ્રાહ્મણ પર ભક્તિરાખનારા હરિશ્ચંદ્રરાજાએ આખરે તેમને સર્વવાતે પ્રસન્ન કરવાસાર પોતાના દેહનું પણ દાસીતરીકે એક ચાંડાળનેત્યાં વેચાણકયું. અને તેમાંથી ઉપજેલા દ્રવ્યને દાનકારની દક્ષિણામાં આપીદેને નક્ષત્રને પ્રસન્ન કર્યો, અને પોતાનું વચન સત્યકયું. દાનલઈ નક્ષત્ર જંગલમાંથી વિદાયથયો પછી પેલોચાંડાળ અને બ્રાહ્મણ પણ પોતપોતે ખરીદેલાં રાજા રાણી (સત્યવાદી હરિશ્ચંદ્ર અને તારામતી) ને પોતપોતાને ઘેર લઈજવાને તત્પરથવા બ્યારે પતિથી જુદાપડવાનો સમય નજીકઆવ્યો ત્યારે રાણી તારામતીએ પતિની પ્રદક્ષિણાકરી પ્રણામ કર્યા અને કહ્યુંકે જો મેં આશુહોય. જો હોમ્યું હોય, અને જો બ્રાહ્મણને તૃપ્ત કર્યાહોય તો તે પુણ્યવડે હરિશ્ચંદ્રરાજા નિશ્ચય મારા ભર્તાજી. આ જોઇ હરિશ્ચંદ્રરાજા આવખતે મમ. મમ. મમ. અને પરમપવિત્ર એવાં સતી તારામતીને કહેવા લાગ્યાકે વૃક્ષનીછાય વૃક્ષને કદાપિ વૃક્ષનેછોડતી નથી. તો આ સત્ય શીલયુક્તવાળો કેમજાય છે? વળી કહેવા લાગ્યાકે હે પતિવ્રતા! હે કંઠ્યાણિ! ઈશ્વરાકુ કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલા એવા મનેદત ભાગ્યને પરણીને તું દાસીપણને પામી અરેરે! તમારાવિનાં પુરાણની દૃષ્ટાંતવાળા કથાઓ કહીને હવે કોણુમારો શોક સમાવશે? પછી પુત્ર રોહિતાશ્વને દયામણુંમોડે કહેવાલાગ્યાકે મને છોડીને તુંપણ જઈશ. આમ કથાપછી પોતાની સ્ત્રીને ખરીદનાર બ્રાહ્મણપ્રત્યે કહેવાલાગ્યા કે હે દીનમને જેતું દુઃખ આસી અને પુત્રના વિયોગથી થાયછે તેવું દુઃખ રાજ્યત્યાગથી કે વનવાસથી થતુંનથી. આરીતે રાજાને વિજ્ઞાપ કરતો ગામી તે બ્રાહ્મણ સતી તારામતી તથા તેનાપુત્ર રોહિતાશ્વને લઈ વિદાયથયો અને હરિશ્ચંદ્ર ચાંડાલના સ્મશાન તરફ વિદાય થયો.

ત્યારપછી હરિશ્ચંદ્રરાજા પોતાના ઘણી ચાંડાળ તરફથી સ્પ-શાનમાં જે સ્વ બાળવાઆવે તેનું વસ્ત્ર અને કરચેવા રજા તારામતી પેલાબ્રાહ્મણને ઘેર દાસીપણ કરવાલગ્યાં આમ ઘણોકકાળ વ્યતીતથયો. પણ રાજા રાણી ક્રોધ ક્રોધને મળતા પામ્યાનહિ બન્ને એક નિઝાથી પોતપોતાનું કામ બજાવતાં હતાં ઘણોકકાળ વ્યતીતથવાથી કાને તેઓ કુદૃષ્ટામાં અવીજવાથી કોણુકેણુને ત્યાંજે એપણ

તેઓને વિસ્મય થઈ ગયું. આવી દશમાં તેઓ પહોંચ્યાં હતાં તો પણ તેઓએ પોતાની જાતિ અને નેક ટેક છોડી નહતી. કોઈ વખતે ધ્રુવે અચ્ચી તારામતીનો પુત્ર રેહિતાશ્વ કે જે હમ્મેશાં પોતાના મિત્રો સાથે જંગલમાં પુષ્પો વિલુપ્ત કરતો તેજ પ્રભાએ આજ પણ ત્યાં જોયો અને ત્યાં તેને સર્પનોદંશ થવાથી તત્કાળ તે મરણને શરણ થયો. આ પ્રભાએ તારામતીને દુઃખમાં દુઃખ આવી પડ્યું. તારામતી પુત્રનું મુખ જોઈ પોતાના દુઃખના દિવસે ને ગત કરતાં તેમજ ચંદ્રપદ્મ આજે અસ્ત થયો અને તે દુઃખના સમુદ્રમાં ડુબી ગયાં આ રીતનાં દુઃખથી બાકુળ થયેલાં તારામતી પોતાના મૃતપુત્ર રેહિતાશ્વને ખોળામાં લઈ કંઈપણ કરતાં રહ્યા કરવા લાગ્યાં કે અરેરે ! હું નિરાધાર થઈ ! અરે ! હું હવે શું કરીશ ! હું ક્યાં જઈશ ! હે દુષ્ટ સર્પ ! તેં આ નિરપરાધિ બાળકનો જીવ કેમ લીધો ! અપરાધ વગરના લોકોને પણ દુઃખ દેવું એજ દેવનો નિયમ હશે ! પુત્રનો પ્રાણ લેનાર હે સર્પ ! હવે તો તારે મને પણ દંખ મારવો જોઈએ. હે પ્રિયપુત્ર ! એકવાર બોલ ! મને નિરાધાર મૂકીને તું ક્યાં જાય છે ? હું તારા શિવાય ખીમ્મકોનું હસતું મુખ જોઈ તારા પિતાના વિયોગનું દુઃખ હું વિસારીશ ! હે પુત્ર ! ઉઠ અને એકવાર કાંઈક બોલીને આતારી દુખીયારી માતાને આશ્વાસન આપ ! આ પ્રભાએ વિલાપ કરતાં સ્મશાનમાં પુત્રને ખોળામાં લઈ બેઠેલાં સતી તારામતીને જોઈને હરિશ્ચંદ્રે આવીને પૂછ્યું કે અરે ! કોણ છે ? આવી કળીરાત્રિને સમયે તું ક્યાંથી આતી છે ? શું તું તારા પુત્રને મારી ધણીનો કર આપ્યા વગર બાળવાઈ ગયો છે ? હું મારા ધણીનો કર ઉધરાવવા આ અંધારી રાત્રીમાં પડ્યો છું. માટે એકવાર કર આપ અને પછીથી તારા પુત્રને અમિસંસ્કાર કર આપાં વચનો સાબળી નિશ્વાસના ખતાં તારામતી બોલ્યાં મારી પાસે કંઈ પણ નથી. માટે દયાલાવી મારા પુત્રને અમિસંસ્કાર કરવા રજા આપો. અરેરે ! સર્વરાજાઓમાં શ્રેષ્ઠ એવા સત્યવાદી હરિશ્ચંદ્રરાજની રાણી ક્યાં ! અને આવી દુઃખો, ઘોર અને વિકટ દશા ક્યાં ! અરેરે ! મારા પુત્રને બાળસ માટે સ્મશાનને કર આપવા પડ્યું હું શક્તિ હીન ? હે હજી આ તારી દીનદસી તરફ દયાની દૃષ્ટિ નાખ.

આવા હૃદયવેદક વચન સાંભળતાં હરિશ્ચંદ્રરાજ તરતજ નિઃશ્ચિંત થઈ પૃથ્વી પર પડ્યો કેટલીકવારે મૂંઝાવળ્યા પછી પોતાની સ્ત્રીને તથા તેના મૃતપુત્રને જોઈ ખેંચવાયેલા કહેવાત્ર યોગે હે પુત્ર ! તું ક્યાં સંતાપ રહ્યો ? શું તું કંઈક આતારી માતાને દયાની દૃષ્ટિથી નહિ

રીઝવે? તું તારીમનોહરવાણી એકવાર બોલી આનંદને ઉપજાવ! આ તારીમાતાને ધન્ય છે કે જેણે આજસુધી તારાગોત્ર સાંભળી સુખલીધું પરંતુ મેં તો તારા કાકાકાકા શબ્દો આગળ સાંભળેલા તેજ હેપુત્ર! તું ક્યાં અદસ્યથયો! અરેરે! હૃદયને દળીન જે એવે સમયેજ હું નિર્ભાગીને તને મળવાનું નિઃશુદ્ધ દૈવે નિર્માણ કર્યારાખી મૂક્યું હતું? હા! પુત્ર! રોહિત! એકવાર તો તારા ચાંડલપણાને પામેલા દુઃખી પિતાની સમુજ્જે. આ પ્રમાણે ઘણો વિવ્ર પકરી નિશ્વાસનાંખી વળતી તેમણે પોતાની પ્રાણપ્રિયા સતી તારામતીને કહ્યું પ્રિયા! તું તારા જે પ્રાણનાથનું ઘડી એ ઘડીએ સ્મરણ કરેછે તેજ વજ્રમય દુઃખનો આ હું ચાંડલપણાને પામેલો હૃદિશ્ચંદ્ર છું. હે પ્રભુ! મારું સત્યવાદીપણું અને રાજપણું ક્યાં? અને આ એક દુષ્ટ હૃદય વાળા ચાંડલ પણું ક્યાં? આ અસાર સંસારમાં મારા જરોજર કેમ દુઃખીઓ હશે? નહિજ! પ્રિયે! તું મારા પ્રાણથી પણ વધારે વહાલી છે. અને આ પુત્ર રોહિત પણ મારા પ્રાણથી અધિક છે, નો પણ હું મારા સ્વામીનો કર લેવાનો ધર્મ સુક્રીશ નહિ. જે કોઈ માણસ પોતાનાં શરીર, સગાં, પુત્ર અને સ્ત્રી સાથે પોતાના ધણીનું અદિત કરેછે, તે મહા અધમમાં અધમ ગણાય છે અને તે રૌન્ય નામના નરકનો અધિકારી થાય છે. માટે તું બ્રાહ્મણ અગર ખીજન કોઈ પાસેથી યાચના કરી સ્મશાનનું શાસન આપે કે જેથી આપણો ધર્મ જળવાય.

આવાં દુઃખમાં પણ સ્વામીનાં ધર્મપરાયણ વાક્યો સાંભળી સતુષ્ઠ થયેલાં પતિવ્રતા તારામતી ધીરજ નહિ છોડતાં, સ્મશાનનો કર લેવા સાથે કાશી તરફ ચાલ્યાં રસ્તામાં કોઈ મુએલાં બાળકને પડેલું જોઈ દયાથી તેને જોવા ગયાં તેટલામાં પાછળથી કાશિરાજના દૂતો દોડી આવ્યા તેઓ બોલ્યાકે આ સ્ત્રીએજ આ બાળકનો વધ કર્યો છે માટે રાજનતી ત્વંરાથી હજુરમાં લાવ્યો તારામતીને પકડી તેઓ રાજ પાસે લઇ ગયા. રાજએ જાણ્યું કે આજ સ્ત્રીએ બાળકને માર્યું હશે, તેથી તેમનો શિરચ્છેદ કરવાનો હુકમ આપ્યો ચાંડલે પોતાના નોકર હૃદિશ્ચંદ્રને અમત્રમાં મુકવા પ્રમાણ્યું. હૃદિશ્ચંદ્ર રાજએ જાણ્યું કે આ મારી સ્ત્રી નિરપરાધી છે, તોપણ પોતાના સ્વામીના હુકમનું અપમાન કેમ થય? એમ વિચારી તેમણે તારામતીને મારવા તરવાર ખેંચી ત્યારે સત્ય દિવિ તારામતીએ કહ્યું કે-પ્રાણપતિ! તમારા હાથની તરવાર આ કંઈમાં મોતીની માળા સમ શોભશે. માટે

ચિંતાનુર ન થતાં સુખેથી પોતાના ધર્મને અનુસરતાં મારે ઉદ્ધાર કરો. હે રાજન ! તમારથી અસત્ય ના થાઓ. જેમ પ્રજા-પાત્રન આદિ વિવિધ રાજધર્મો અને બ્રાહ્મણને સતોપત્ર આદિ સ્વ-ર્ગ ધર્મો આપે નિરંતર અચર્યા છે, તેમ આ સેવક ધર્મ રૂપી અ-વધારધર્મને પણ આપ અનુસરો. હે પ્રિય ! હવે આદુઃખમાંથી મને મુક્ત કરો મારાં સત્ય કર્મ અને પતિવ્રતા ધર્મ જન્માંતરે મને આ-પની દાસી કરજો નાનએ કહ્યું કે જે નિઃકપટ થઈ મારા સ્વાગિ-ની આજ્ઞા પાળી છે, તો આપણું મંથર સદૈવ કલ્યાણજ કરશે. આપણે સૌ થોડા વખતમાં સ્વર્ગમાં એકાંક થઈશું. આ પ્રમાણે વિયોગનાં વચનો બોલી જેની તરવાર ઉગામી હુરિશ્ચંદ્ર રાજા થા કરવા જન-વછે, તેનાજ સર્વ દેવોએ આવી તેમનો હાથ પકડી લીધો ને ક-હ્યું કે :—હે રાજન ! પ્રાણ જતાં સુખી પણ પોતાના ધર્મને નહિ ચુ-કનાનાં તમે દંપતીને ધન્ય છે ! હે સત્યવાદિની પતિવ્રતા તારામ-તી ! તમે અનુક્રમે સત્ય, ધર્મ અને પતિવ્રતા ધર્મથી આ લોકને ઉદાર્યો છે, અને કાળીવાસી બ્રાહ્મણ અને ચંડાળ વગેરે અમે સર્વ ધર્માદિક દેવો તમે દંપતીની પરીક્ષા કરવા જતાં તમારાં સત્યવ્રત-થી જિતાયાં છીએ. એટલું બોલી તેને કેટલાંક વૈરદાન આપ્યાં, અ-ને પુત્રને પણ સર્વ વિાથી મુક્ત કર્યો. રોહિત સ્વસ્થ થઈ ઉભો થયો, અને જેના સ્તનમાં પાનો બરાબ આગ્યો હતો એવાં તારા-મતીનાં પગમાં પડ્યો. કુમાર રોહિત માતા પિતા બન્નેને નમન કરી દેવોને તેની સ્તુતિ કરતા જોઈ વિસ્મિત થયો. પણ રાજરાણીએ તે સર્વ હકીકત કહી સંભળાવી. રોહિત સ્મયે દેવોનાં તથા વિદ્યા-મિત્રના ચરણમાં તેમણે મસ્તક મુક્યાં. તારામતીનાં પાતિવ્રત્યે, હુરિશ્ચંદ્રના સત્યને આ રોહિતનાં માતા પિતા પ્રત્યેના ધર્મને જોઈ પ્રસન્ન થયેલા દેવોએ તેમનાં મસ્તક ઉપર હાથ મુકીને કહ્યું કે હે રાજન.

વિના ધર્મે મનુષ્યાણાં જાયતે ન શુભં ક્વચિત્ ॥

યત્તત્તો ધારયેત્તસ્મત્ પુરુષો ધર્મ મેવાહિ. ॥

ધર્મ કરીનેજ સર્વમાં શુભ થાયછે, વાસ્તે મનુષ્યોએ હરોઈ પ્રકારે ધર્મનેજ ધારણ કરવો જોઈએ.

આમ કહ્યા પછી દેવતાઓ અંતર્લિપિત થયા. રાજા રાણી અને પુત્ર એ સર્વમાં રાજધાની તરફ વિદાય થયાં. ત્યાં જઈ પૃથ્વી પાત્રન કરતાં સુખ લેવાં જાગ્યાં. તારામતીએ બ્રાહ્મણને ત્યાં વેચાઈ પોતાના

પતિવતા ધર્મને અનુસરી પતિમક્તિમાં નિશ્ચિન ચિત્ર રાખી પોતાનાં શીઘ્ર વ્રતને સંભારી પોતાના સત્ય ધર્મને ટેક રાખી સત્યવાદિ પણ્ડ આ જગતમાં જાહેર કહ્યું છે. પતિ વિષે પ્રેમ રાખનાર પતિવતા તારામતીનેધન્ય છે !!!

માર્કડેય પુરાણ.

ભોગવતી.

આ સાધ્વી પૂર્વ દેશના રાજા વિજય રાજની પુત્રી હતી, તે રૂપની સંપત્તિથી સુર, અસુર, સિદ્ધ, ગંધર્વ, અપ્સરા અને નાગની કન્યાઓને હસી કડાડનારી પ્રવીણ ભોગવતી એવે નામે પ્રખ્યાતિને પામી હતી તે બાળપણથીજ પુરાણ, ઇતિહાસ, કાવ્ય, કથા, ચંપૂ, નાટક અને અત્રંકારને પૂર્ણ જાણતી હતી, અને ધર્મ-શાસ્ત્રના રહસ્યને સમજતી હતી. પરલોકનાં હિત રૂપ કાર્ય કરવામાં તે પારંગત હતી. વિનયમાં, અચારમાં નીતિ શાસ્ત્રમાં, અને સ્ત્રીઓના ધર્મમાં તો તે પ્રવીણ ગણાતી. તેનો વિવાહ શુરસેનરાજના પુત્ર નાગરાજ સાથે કર્યો હતો. વિજયરાજે પોતાની પુત્રીનાં લગ્ન શુરસેનના પ્રધાનના કહેવાથી અને રૂપ, સુણ, શીઘ્ર, વિદ્યા અને વિનયના વખાણથી કર્યાં હતાં “ ભોંસ પાણીમાં ને સાદું બજારમાં ” આ કહેવત પ્રમાણે નાગરાજ ખરેખર નાગના જેવોજ કુર અને કદરોજી હતો. પૂર્વ જન્મમાં સૌભરિ ઋષિના શાપથી તે આ જન્મે આવી દશને પામ્યો હતો. રાજા વિજયરાજે ક્ષત્રિયની રીતિને અનુસરી ભોગવતીનાં લગ્ન ખર્ડ સાથે કર્યાં સમરે અવ્યા પછી નાગરાજ પાઠશાળામાં વિદ્યાભ્યાસ કરે છે, એવું ખાદું બદાનું કાઢી ભોગવતી સાથે તેનો મેળાપ થવા દીધો નહિ હતો. કારણ કે નાગરાજ કુરો અને અજ્ઞાન હોવાથી એવી વિદ્વાન રાજકુમારીને તેની ખાસે મુકતાં તેઓ લજવાતાં જતાં. આ પ્રમાણે સ્વામીથી વિરક્ત રહેની ભોગવતી પોતાના પતિવતા ધર્મ પ્રમાણે વર્તીને સાસુ સસરની સેવા કરવા વાગી યોગ્ય વખત પછી જ્યારે આ સર્વગત ભોગવતીના જાણવામાં આવી ત્યારે તે ખુશીથી પતિની ખાસે ગઈ અને પોતાના સ્ત્રી ધર્મ પ્રમાણે તેની સેવા કરવા લાગી. એક વખત તેના પતિએ તેને કહ્યું કે:- તમે મારાથી કેમ બચ પામતાં નથી? તેના ઉત્તરમાં ભોગવતીએ કહ્યું કે:- સ્ત્રીને પોતાનો સ્વામી ઇશ્વર તુલ્ય છે, તો ઇશ્વરથી બચ કોણ પામે? સ્ત્રીને પતિ ગમે તેવો હોય તોપણ તેની સેવા કરવી એજ તેનું મુખ્ય

કર્મ અને ધર્મ છે. આ રીતે તેણે સ્ત્રી ધર્મનું વર્ણન કરી બતાવ્યું. ભોગવતી જેવી પરમ સાધ્વી અને વિવ્રાના ઉંચા સંસ્કારવાળી નારીના મુખથી ઉત્તમ જ્ઞાનની વાતો સાંભળીને નાગરાજને જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું. તેથી તેણે કહ્યું કે:-હે સતી ! તું મને ગોદાવરી સ્નાન કરાવ. અને તેને કાંઈ માન નામનું શિવલય બંધાવ. તો હું સુખી થઈશ, અને મારા પૂર્વ સ્વરૂપને પામીશ. તે પરથી ભોગવતી સાસુ સસરાની રાજ લાઝ પતિનાં પાતક દૂર કરવા ગોદાવરી ગઈ. નાગરાજ ગોદાવરીમાં સ્નાન કર્યાથી પોતાના પૂર્વ સ્વરૂપને પામ્યા, અને તેથી બન્નેનું જીવન આનંદ થયો. ત્યાંથી વળતાં તેઓ પૈતાના સહેર પાસે આવ્યાં પણ તેના નાના બાઈઓએ તેને પેસવા દીધાં નહિ. કારણ આ વખતે નાગરાજનું સ્વરૂપ બદલાયું હતું. નાગરાજે તથા ભોગવતીએ તેને ઘણું ઘણું કહ્યું પણ તે સર્વ વૃથા તેથી-નાગરાજને ક્રોધ ચડ્યો. અને લડાઈ કરવા તૈયાર થયો. તે વખતે સતી શિરોમણી ભોગવતીએ વિચાર્યું કે મારા પુત્રવત્ દિએરોનો નાશ થશે. બધા બાઈઓમાં સ્નેહ અને સંવ વધે તેમ કરવું મારો ધર્મ છે. એવું વિચારી પોતાના પતિને કહેવા લાગ્યાં કે:—

મારા પ્રિય પ્રાણનાથ ! આપ સર્વ ગુણ સંપન્ન છો, તો પણ મારી અદ્ય બુદ્ધિ આપને કાંઈ પ્રાર્થના કરવા આવુર છે; મારે જે કાં હું એ ચાર અક્ષર આપની સેવામાં મુકું છું તે આપ ધ્યાનમાં લેશો એવી આશા છે. આપનું અન્નણ્યું નથી કે બાઈઓરૂપ ચિંતા મણિ વગર મોટા રાજાઓ પણ દીન જેવા ગણાય છે. અને જેને સ્નેહમાં લીન બાઈઓ છે તો તે દીન પુરૂષો પણ પૃથ્વીપતિ જેવા ગણાય છે. બાઈઓની સહાયતા વગર પૃથ્વીપતિ થવાનું નથી એવું ઇંદ્રને બાઈ કરી કરચપનો પુત્ર વામનજીએજ સિદ્ધ કરી આપ્યું છે. બાંધવોથી જીવંત પડતાં થતો લાભ એ અલાભ ગણવો જોઈએ. અને બાઈઓની સાથે રહેતાં થતી હાનિ પણ લક્ષ્મીની ખાણ છે એમ સમજવું જોઈએ. જે નિર્ધન જન છે પણ બાંધવરૂપ ધનને પોષે છે તેને ધન્ય છે અને જે લોભ વશ ધનવાળા છે તો પણ બાંધવરૂપ ધનને પોષે નહિ તો તે નિર્ધન છે. બધું એજ અમૃતનો સાગર છે. અરે જેના આશ્રયથી લક્ષ્મી અને ચિંતામણી પણ દુર્લભ નથી તેને મેલીને વિદ્વાનોએ વૃથા બાળે શામાટે રખડવું ? બાઈ વિના આપનિમાં બધું કોણ થાય ? જે મને અને તેમ બાઈયો સાથે સ્નેહ રાખવો એવી મારી નમ્ર પ્રાર્થના છે.

મારું કહ્યું મનોવાનમાગે એ આપની મરજીની વાત છે. ત્રણ દિવસ સુધી તમે ત્રણ બાંધવો યુદ્ધ બંધરાખી વામનવિજય, ક્રુવચરિત્ર અને હરતચરિત્રએ નાટકો વાંચો. ઉપર પ્રમાણે સંતીનો બોધ નાગરાજે લક્ષમાં લીધો. અને તે નાટકો વાંચ્યાં. તેથી તેણે નિશ્ચય કર્યો કે મારે યુદ્ધ કરવું નથી. અને મારે રાજપણુ જોખતું નથી. નાના બાળકોને પણ મોટાબાઇ પ્રત્યેનો ધર્મ જાણવામાં આવ્યો. તેથી તેઓએ નાગરાજને સમજાવી શહેરમાં વેડી જઈ રાજ્યભિષેક કર્યો. અહા! સતા ભોગવતીનો કેવો પ્રભાવ!! આ સઘળું સતી ભોગવતી શિવાય બને તેવું નહિ હતું, ધન્ય છે ભોગવતી તમારી સાચી બહિતને અને તમારા બાગ્યને !!!

ગીતિ.

પતિવ્રતા વ્રત પાળ્યે, ભોગવતી બાગ્યેને થયો ઉદય,
અભિપ્રાય શુભએનો, સતી જનો સહુ સદા ધરો હ્રદય.

પુરાણેતિહાસ.

મદાલસા.

આ પતિવ્રતા સ્ત્રી ગાંધર્વ લોકના રાજા વિદ્યાવસુની પુત્રી હતી. મદાલસા રૂપ, ગુણ અને યૌવનથી દેવ, કન્યા બરોબર હતી તેનો વિવાહ અથોધ્યાના રાજા શત્રુજિતના કુંવર ઋતધ્વજ સાથે કર્યો હતો. યૌવનના મનોહર કાલમાં પિતાના રાજવૈભવનું કુમારિકા સુખલેતાં એક દિવસે પોતાની સાહેલીઓ અને દાસીઓ સાથે અટોક વનમાં લીલા જોવાને ગઈ હતી. ત્યાં અકસ્માત પાવાલકેલુ નામનો એક દુષ્ટ અને માયાવી રાક્ષસ આવી ચડ્યો. અને સખીઓની સાથે વનમાં ફરતી મદાલસાને જોઈ મોહ પામ્યો તેની સખીઓની નજર ચુકાવી તે દુષ્ટરાક્ષસ મદાલસાને ઉપાડી લઈ ગયો. મદાલસા ગુમ થતાં સર્વે બેદ યુક્ત થયાં અકસ્માત આ શો ગજ બ થયો ! આ જોઈ દાસીઓએ આજીવજીવ શોધ કર્યો. પરંતુ કોઈ પણ દિશાએથી પતો મળ્યો નહિ. મદાલસા ગુમ થયાના સમાચાર અથોધ્યા પહોંચતા ઋતધ્વજ પણ શોધને પામ્યો.

મદાલસાએ રસ્તે જતાં વિચાર કર્યો કે કોઈ પણ પ્રકારે બાપિ મિથ્યા થઈ શકતું નથી. ઇશ્વરે જે બનાવ્યું તે ખરું તેમાં ઇશ્વરનો વાંક કદવાનો નથી. પરંતુ મારા નશીમનોજ વાંક. હવે એ દુષ્ટના હાથમાંથી કેવી રીતે મુક્ત થાવું ? એનો કંઈ ઉપાય કરું

કે જેથી દુઃખના દાડા ટળે. આમ વિચારતી ચોધારાં આસુઓ પાકી છુટા કેશો મુકી કદખાંત કરવા લાગી. એટલામાં અંતરિક્ષ ભાગે કે લાસપતિ શિવ અને પાર્વતી વિમાનમાં એસી જતાં હતાં. તેમણે મદાલસાનું રૂદન સાંભળ્યું. આ સાંભળી કરુણાળુ પાર્વતીએ શિવજી પાસે મદાલસાનાં દુઃખ દૂર કરવા આજીજી કરી. તારે શિવજીએ કંથું કે—સતી ! નારીનું નારીએ રક્ષણ કરવું જોઈએ; જે તમને દયા આવતી હોય તો તમે એ દૈત્યને મારી તેનું રક્ષણ કરો. પાર્વતી શંકરનાં વચનો સાંભળી મદાલસા પ્રત્યે કહેવા લાગ્યાં કે—પુત્રી ! તું રોઈશ નહિ. તારો પતિજ તારા હરનારને હણી તારી સાથે લગ્ન કરશે. અને તેનાથીજ તું સુખને પ્રાપ્ત થઈશ આ વા ક્યો તે દુષ્ટ રાક્ષસે તથા મદાલસા બન્નેએ સાંભળ્યાં. આ સાંભળતાંજ રાક્ષસ મદાલસાને દૂર દેશમાં પોતાને ધેર લઈ ગયો.

પાતાલકેતુએ મદાલસાને પોતાના મનોહર મહેલમાં લારી તેને લલચાવવાને સારૂ આમ. ભેદ અને દંડ આદિ યુક્તિઓ ચત્રાપણુ તે એકની બે થઈ નહિ. પાતાલકેતુ ધણેય ઉંચો નીચો થયો. પણ દઢ સંકલ્પ વાળી કન્યાની પાસે તેનું કાંઈ ચાલ્યું નહિ. મદાલસાએ તો નિશ્ચય કર્યો કે—ગમે તો પ્રાણ બચાવ, તો પણ શું ? તો પણ હું માંરે શીત્ત ભંગ થવાદઈશ નહિ. પુરૂષ પોતાના વૈભવથી અને જગત જીતવાના સામર્થ્યથી પણ દઢ સંકલ્પવાળી સ્ત્રીને ચળાયમાન કરવાને સમર્થ થતો નથી. એ સિદ્ધ વાત છે. સતીવરૂપી ઐશ્વર્યનો આશ્રય કરીને ઉમેલી એક નાળુકમાં નાળુક બાળા પણ રાક્ષસ જેવા પુરૂષને પોતાની ઉપર ધસતો અટકાવી શકે છે. મદાસાને પણ આવાંજ સતીત્વનાં ઐશ્વર્ય કરીને વિચાર સૂઝ્યો કે—જો હું પરણવાનો પ્રપંચ કરી વાર લગાડીશ; તો પાર્વતીનું વચન કદી પણ સિદ્ધ થયા વગર રહેનાર નથી. પાતાલકેતુનો ભાઈ ગાલવ ઋષિનો યજ્ઞ ભંગ કરવા જતાં ઋતદંવજને હાથે માર્યો છે, તેનું વેરઆને ઋતદંવજ પર છે, ગાટે હું આવખતે કોઈ યુક્તિથી યાદ આપું કે તેને તેનો ભાઈ યાદ આવે કે તરત તેનું વેર લેવા દોડે. આવો વિચાર કરી મુખ આનંદમગ્ન કર્યું. મદાલસાને હસતી જોઈ પાતાલકેતુ માયારૂંદમાં મોહ પામ્યો. મદાલસાએ કંથું કાંઈ ઉતાવળનું કામ નથી તમારાં રનેહીઓને બોલાવો એથી સૌ મંગળ ગીતોગાઈ આનંદથી વિવાહ કરે.

પાતાલકેતુ આવી પ્રસન્ન થયો. પરંતુ કુટુંબનું નામ સાંભ-

જતાંજ પોતાના ભાઈનું સ્મરણ થયું, અને ઋતુધ્વજને મારવા જવા તૈયાર થયો. મદાલસાને વિકુન્ડલા નામે દાસીને સોંપી. જ્યાં ગાલવ મુનિના યજ્ઞો રક્ષક ઋતુધ્વજ હતો ત્યાં તે જઈ પહોંચ્યો. અને ત્યાં તેણે હાથકાર મચાવ્યો, અંતે લડાઈ કરી અને ઋતુધ્વજને તેને હાર આપી તેથી તે હથિયાર છોડી નાંડો. તેની પુઠે ઋતુધ્વજ પડ્યું ગયો. અને પાતાલકેતુની શોધ કરવા લાગ્યો. શોધ કરતાં કરતાં તે મદાલસાના રહેણાણ પાસે આવી પહોંચ્યો આ રાજકુમારને આવતો જોઈ દાસી વિકુન્ડલાએ દોડી જઈ મદાલસાને ખબર આપ્યાં કોઈ રાજકુમાર આવે છે. આથી મદાલસાનું ખુશી થયાં અને જલ્દયું કે માતા પાર્વતીનું વચન હવે સંપૂર્ણ અને એજ એ દુષ્ટને મારશે એમ કહી દાસીને સામે મોકલી. તેથી તે દાસી રાજકુમારને મદાલસા પાસે તેડી આવી.

વિકુન્ડલાએ ઋતુધ્વજને આમન ઉપર બેસાડી પોતાની અને મદાલસાની વાત કહી એટલામાં નારદમુનિ ત્યાં આવ્યા તેણે ઋતુધ્વજને આ દુષ્ટ રાક્ષસ વિષે સર્વ વાત વિદિત કરી, અને કહ્યું કે આ મદાલસાને પરણી તમે આ સર્વ દાસીઓને દુઃખથી મુક્ત કરો. પાતાલકેતુ મેટો માયાવી રાક્ષસ છે તે વિવ્રબ થવાથી સર્વ વાત વણુશી નાંખશે. માટે આજો જટ કરો, હું તમોને પાણિ મહણ કરાવું. આથી તે બન્નેની મરજીને અનુસરી તેણે પાણિમદમ કરાવ્યું. અને મદાલસાતથા ઋતુધ્વજ સત્વર પાતાલ છોડી ગયો. ધ્યામાં પહોંચ્યાં મદાલસાએ પોતાને હાથનો મણિ ઋતુધ્વજને હાથે બાંધ્યો અને કહ્યું કે આ મણિ તમથી હું વેગજો દેખીશ તો તેજ દાણે મારો પ્રાણત્યાગ કરીશ. માટે કોઈને આપજો નહિ. આ પણા દુરમન પાતાલકેતુ અન્નજગ લીધા વગર શોધતો રહે છે તેથી સાવચેત રહેજો.

મદાલસા તથા ઋતુધ્વજનાં લગ્ન થયાપછી ઋતુધ્વજ એક દીવસે વનની ઘાટી ઝાડીમાં મૃગયા કરવા ગયો. મૃગયા કરતાં કરતાં એક સરોવરને તીરે હિતારો કરી ત્રણ છીપાવવા સરોવરમાં પેડો. પોતાના હાથે બાંધેલા મણિનું તેજ જળમાં પડ્યું, તે જોઈ ચિતર નાગના કુમાર તેની પાસે આવ્યા તેથી ઋતુધ્વજ ધનુષ્ય થઈ શુ કરી મારવા જાય છે કે તેણે કહ્યું મહારાજ અમે તમારા મણિનું તેજ જોઈ અહિં આવ્યા છીએ તમે મનુષ્ય માત્રમા અધિક છો માટે તમે અમારી સાથે મિત્રાઈ કરો. આમ કહી તેઓએ

ધણાક સોગણ ખાધા. ઋતુવજે કહ્યું કે તમે કેળા દીકરાઓ? તેણે કહ્યું અમે અર્ધ ૧૨ નાગના પુત્ર છીએ ચંદ્રચુડામણિમતિ અમારું નામ છે, અને અમે હમેશાં મોટા પુરુષોને નમતા રહીએ છીએ આપણે આજ મિત્રો થયા છીએ. તેથી હે સજ્જ ! તેમો હમેશાં અહિં પધારજો. અમે તમને સ્વર્ગ સમાન સુખ આપીશું. આપે ગાલવ ઋષિના યજ્ઞનું રક્ષણ કર્યું તેથી તમે સર્વત્ર ખ્યાતિ ને પામ્યા છો. તમે દેવને પણ વહાલા છો તેથી તમે સત્કારને યોગ્ય છો હવેથી અમે આપનો વિયોગ ઘડી પણ સહન કરી શકશું નહિ. તમે અત્રે જો દિવસે નહિ આવો, તે દિવસે અમારે અપવાસ કરવો પડશે. એટલું કહી તે કુમારો તથા ઋતુવજ પોતાપોતાને સ્થાનકે ગયા. પછીથી હમેશાં ઠરાવેલ વખતે મિત્ર મંડળી ભેગી થતી અને નિરતર સ્વાદિષ્ટ પદાર્થો ખાઈ સૌ આનંદમાં રહેતા. ઋતુવજને એક વખતે મદાલસાએ પુછ્યું કે પ્રાણનાથ ! તમે નિત્ય શીદ સીધાવો છો ? આ પ્રશ્નનો ખુલાસો તેણે આપ્યો નહિ.

ઋતુવજ અને મદાલસા પરબ્યાં રાંમળી પાતાલકેતુને ઘણા દેવ આગ્યો, અને તેણે એ દંપતિ દુઃખ દેવાનો વિચાર કર્યો હજાર ઉપાય કરતાં પણ દુષ્ટ તેની દુશ્મતા છોડતો નથી. તેણે એક વૃદ્ધ બ્રાહ્મણને વેપ લીધો. અને તે મદાલસાને મંદિરે આગ્યો અને વિચાર કર્યો કે જો હું તેને હરી જઈ, તો પણ તે મારે તાબે થશે નહિ અને જો તેનાપર કંઈ અળાત્કાર કરું તો તે પોતાના સત્ય બડે બાળી ભસ્મ કરે માટે હું પણ ન ભોગવું અને ઋતુવજ પણ ન ભોગવે એવી યુક્તિ કરું. જગ પીવું પણ નહિ ને પીવા દેવું પણ નહિ અને દોળી નાંખું ત્યારેજ મારી દાંડ ઓળવાય. એમ વિચારી ઋતુવજને હાથ બાંધેલો મણિ કપડે કરી લેવાનો વિચાર કર્યો. જો કેદાણે ઋતુવજ પોતાના મિત્રોને મળવા જતો હશે, ત્યાં જઈ સરોવર પાસે પ્રપંચ કરીને કોઈ દુઃખમાં દુભેલો હોય નહિ ! તેની પેટે ઋષિને વેપે કપાળે હાથ દબાવેડો. થોડી વાર થઈ કે ઋતુવજ સ્નાન કરવાને આગ્યો. તેની નજર પેલા બ્રાહ્મણ વેપમાં રહેલા દુષ્ટ પાતાલકેતુ ઉપર પડી કે તેણે પુછ્યું કેમ મહારાજ ! દુઃખી દીસો છો તે બોલો હું વરૂણ લોકમાં રહુ છું, મારું નામ અતિતેજ છે. એક બ્રાહ્મણને ઘેર રૂપવાન અને સુંદર કન્યા છે. તેની સાથે મારાં પુત્રનો વિવાહ કરવો છે. પરંતુ એ કન્યાએ પણ લીધું છે કે હું મદાલસાનો મળી જઈ તો પરણુ તે મદાલસા અયોધ્યામાં

પરણી છે. તેના પતિનું નામ રૂતધ્વજ છે. તે મણિ લેવાને હું જઈશું, તો મને તે ગામનો રસ્તો દેખાડશે શત્રુજિત રાજા ધણે. સત્યવાદી છે અને તેનો પુત્ર ઋતુધ્વજ પણ તેવાજ ધર્મિષ્ઠ છે. તો તે આ ગરીબ બ્રાહ્મણનું આટલું કામ નહિ કરે ? આવું સાબળી ઋતુધ્વજે કહ્યું કે તમે જેને જેવા જાઓ છો તેજ આ પોતે. અને મણિ પણ મારીજ પાસે છે પણ તે કાઢને અપાય તેમ નથી. કેમકે મહાલસા એ જાણે તો ધણું ખોટું થાય. તેથી એ કાઢને અપાય તેમ નથી. તારે તે દુષ્ટ પાતાલકેતુએ ખીજી યુક્તિ કરી અને કહ્યું કે મને આજે અશ્વતર નાગના પુત્રો મળ્યા હતા. અને તેણે કહ્યું છે કે, આજે અમો અનુપમ વસ્તુ આણીશું તેથી તમે સંધ્યા-કાળ સુધી રોકાજો. તમે પાછા જશો નહિ. આથી ઋતુધ્વજે કહ્યું કે ઠીક પછી પાતાલકેતુ અશ્વતર નાગના પુત્રો પાસે જઈ કહેવા લાગ્યો કે ઋતુધ્વજે હરાયું છે કે હું આજે મૃગયા રમવા આવી શકીશ નહિ. આમ બન્ને સ્થળે ખોટા સંદેશા કહ્યા. નાગપુત્રોએ જાણ્યું કે તેણે કહ્યું હશે તેથી તેઓ સરોવરપર મૃગયા રમવા આવ્યા નહિ. અને ઋતુધ્વજ તેઓ અવસ્ય આવશે એમ ધારી તે રાત્રિસુધી રોકાયો.

આ દુષ્ટ દૈત્ય તરત તેજ વેપરી અયોધ્યા તરફ ગયો. ત્યાં જઈ પ્રપંચ કરી ઋતુધ્વજ અને મહાલસાને વિયોગ થાય એવું કાપટનું કામ કર્યું. આમ કરતાં તેણે રાક્ષસી માયાથી મહાલસાને ગુમ કરી દીધી આ ખખર થતાં ઋતુધ્વજે ધણાક ઉપાયો કર્યા પરંતુ કાંઈ વળ્યું નહિ. આથી સૌ નિરાશ થયા. અને સર્વ જગોએ શોક છવાઈ રહ્યો. ઋતુધ્વજ પ્રિયપત્નીના વિયોગ દુઃખથી વ્યાકુળ થઈ ગયો. શરીરનું બળ જતું રહ્યું અને વારંવાર મુખથી મહાલસાનું જૂ રટણ કરતો એ બાકજો બનીખોલવા લાગ્યો. મહાલસા ! તું ક્યાં ગઈ ? તું કેમ ખોલતા નથી ! અરે શું મારાથી રીસાઈ છુપાઈ રહીશ અરે આમ દગો દેવાથી અરે શું તું અખોલા લઈશ ? નહિ નહિ ! પ્રિયા ! તારે માટે તે શોભતું નથી ! સાધ્વી ! હે પતિવ્રતા ! એક વખત તો જવાબ આપી આ તારા પ્રાણને સ્નેહના અશ્રુચક્રી બીજવ ! આમ વારંવાર પોકારતો પત્નીના પ્રેમમાં ગરકાવ રહેલો યોગી વેષે દેશો દેશ અથવા સ્થળ સ્થળમાં પોતાની પ્રિય બામિનીનું જ સ્મરણ કરતો અત્રપાત કરતો પર્યટન કરવા લાગ્યો. તેના માતા પિતા અદિએ કહ્યું કે તમોને મહાલસાથી પણ અધિક ગુણીયત્વ

હજારો કન્યા પરણાવીશું અને તમે પાછા ફરો. ઋતુધ્વજે મદાલસા લાવી આપે તો પાછુ ફર. આવો શબ્દ કહ્યા તેથી સહુ નિરાશ થઇ બેસી રહ્યાં. અને ઋતુધ્વજ પોતાની પત્નીનો શોક કરતો બધે સ્થળે ફરી એક સ્થળે આસન વાળી સ્વરથ ચિત્તે મદાલસાનું સ્મરણ કરવા લાગ્યો.

બીજે દિવસે નાગના કુંવરો સવારે મિત્ર નહિ મળવાથી અયોધ્યામાં આવ્યા. ત્યાં આવા માઠા સમાચાર સાંભળી તેઓ મૂર્છાધીન થયા શુદ્ધિમાં આવતાં રૂદન કરતા મિત્રની શોધ કરવા લાગ્યા. ચાલતાં ચાલતાં ઘણી મુદતે મેળાપ થયો. ઋતુધ્વજે તેઓએ કહ્યું. શું તમે મદાલસાને અહિ લાવ્યા છો? કુમારોએ કહ્યું કે તમે રાજપાટ તજી દઇ આશુ કર્યું? તમે જો કહેતો મદાલસા જેવી હજાર લાવી આપું અને તમે અત્રેથી ઉડી અમારી સાથે અયોધ્યા તરફ ચાલો આમ કેટલીકવાર તે મિત્રોએ રમઝમ કરી પરંતુ ઋતુધ્વજની ટેક તેઓ બોલી શક્યા નહિ છેવટે તે કુમારોએ કહેવાથી તેના પિતા અંધતર નાગે કૈલાસપર શ્રી શંકરને પ્રસન્ન કર્યા. અને શંકર પાસેથી વરદાન મેળવ્યું કે મદાલસા ગુમ થઇ છે તે મળે તેમ કરો આથી શિવજી ઉપાય બતાવી કૈલાસ તરફ વિદાય થયા કુમારોએ ઋતુધ્વજને સાથે લઇ શંકરના કહેવા પ્રમાણે યયુનાજમાં જઇ કર્યું કે તરતજ મદાલસા પોતાની રસનાએ ઋતુધ્વજને સતી બદાર નીકળી. મારા સ્વામિનાથ ક્યા છે? આમ બોલતી જો બાકળી બની ગયેલી બદાર આવી બોલીકે હું ક્યાં આવી છું? મારા પ્રાણનાથ ક્યાં ગુમ રહ્યા? સ્વામિનાથ! કેમ બોલતા નથી? આમ બોલતી નીચે પડી. થોડીવારે કુમારોએ કહ્યું સતી! ધીરજ રાખો આમ કહી સંવળી બીના કહી બતાવી.

મદાલસાને ઋતુધ્વજ બન્ને ખુબ ભાવથી ભેટયા આથી ઋતુધ્વજે તેના મિત્રોનો તથા તેના પિતાનો ઉપકાર માન્યો. અહિથી રમ્મ લઇ ઋતુધ્વજ અને મદાલસા અયોધ્યા આવ્યાં અને તેણે માતા પિતાને પ્રેમથી વંદન કરી પુરને શોભાવ્યું પુરનાં માણસો આ પવિત્ર દંપતીનાં દર્શન કરી ખુશી થતાં હતાં. પાતાલકેતુ પોતાની માયા વખતો વખત દેખાડતો એક વખત અતિતોને ભોજન કરવા નોતર્યા તેમાં દુષ્ટ દૈત્ય પાતાલકેતુ પણ અતિત વેષે આવી અને સંવળી સામગ્રી માયાએ કરી જમી ગયો તેથી ઋતુધ્વજે તેના કેસ

પકડી જમીનપર પછાડ્યો અને તેનો જીવ લીધો. અહા ! ધન્ય છે પતિ પ્રત્યેના પ્રેમમાં રહેનાર મદાલસાને ! ! ! ધન્ય છે દંપતી તમોને અને તમારા પરસ્પર પ્રેમને ! ! !

માર્કેડંચ પુરાણ.

નર્મદા.

પ્રતિષ્ઠાન નામના નગરમાં સોમશર્માનામે બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. તેને નર્મદાનામની એક પુત્રીહતી. નર્મદાને નાનીમૂકી તેની માતા મરણને શરણુથઈ. ત્યારપછી તેનોપિતા મહાકાળ જવરથી પીડાવાલાગ્યો. ત્યારે તેણે નર્મદાને પોતાના મિત્રને સોંપી. તેનોપિતા પણ થોડાવખતમાં મરણુપામ્યો. તેનામિત્રને કાંઈ સંતાન નહિહતું. તેથી તેણે નર્મદાને ઉછેરી મોટીકરી અને ધર્મ, નીતિ, વેદ, પુત્ર-શુદ્ધિશાસ્ત્ર, ઇતિહાસ, સંગીત અને યોગ વગેરે વિદ્યાભણવી વિદ્વાન બનાવી જેવી તે હુશિઆર તેવીજ સ્વભાવે સરલ, રૂપે સુંદર અને વિનયવાળી હતી. તેનાં લગ્ન તેનાજેવા સ્વભાવવાળા સાથેજ કર્યુંહતું. પરંતુ તે મરણુપામ્યો. આમ પાંચવખત સગપણુ કર્યું અને પાંચે-વખત તે પરિણામ આપ્યું તેથી નર્મદાએ તપશ્ચર્યા કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. અને તેણે એટલીતો તપશ્ચર્યા કરીકે તે એજશરીરે સ્વર્ગમાં જવાને સમર્થથઈ. આ વિદુષી સર્વદા સભાજીતતી એકવખતે દેવતાઓની સભામાં નર્મદાએ કહ્યુંકે—મારાં માતાપિતાએ પાંચવખત સગપણુકર્યું પણ દૈવચ્છાથી તે પાંચેવર વિવાહથયાપહેલાં કૈલાસને પાગ્યા. એમાં 'મારો શો અપરાધ છે ? તે સર્વ દેવતાઓ. મનેકહો અને તેને કહ્યાણુનો માર્ગ બતાવો દેવસભાએ કહ્યુંકે નર્મદા ! એમાં તમારો કાંઈ અપરાધ નથી. હવે તમે પૃથ્વીમાંજઈ “ ત્રણદિવસમાં જે માણસાણિ ગ્રહણુકરશે તેની જીવતાંહુધી હું મન-વચન અને કા-યાવડે એકરૂપથઈ સદા આજ્ઞામાંરહી ભકિતને આચરીશ, અને દેવરૂપ માનીશ આ પ્રમાણે જાહેરકરો. એમકરતાં જોકોઈ ન પરણેતો પછી તમે એ પાપથી મુક્તથશે. નર્મદાએ તેમનાં આવાં વચનો સાંભળી પ્રયત્ન કરવામાંડ્યો. પણ તેના તેજથી અંગજાનજા તેસાથે વરવાની કોઈ હિંમત કરેનહિ. જેવટ એક આધિ, વ્યાધિથી ભરપૂર, મહારોગથી ઘેરાયેલા સ્વભાવે કુર અને લોભ વગેરે સર્વ અવગુણથી ભરેલા કૌશિક બ્રાહ્મણે હાપાડી. નર્મદાએ તેના રોગથી સૂગ ન લાવતાં તથા લોકની હાંસીની દરકાર નહિ રાખતાં તરત તેસાથે હ-

ધર્મેર લગ્નકર્યું. પત્ની તે પતિની પ્રીતિપ્રેમથી નિર્ભળભાવે સેવા કરવા લાગી. રોગથી તેના શરીરમાં લોહી, પણ વહેતાં હતાં તેની સુગ ન લાવતાં સાફકરી પતિસેવા માટે સાંસારીક સુખને તેણે તિલાંજલિજ આપીહતી. પતિમક્તિજ ઉન્નતિનું કારણ છે આમ તેણે સિદ્ધાંત દર્શો હતો. પતિના શરીરમાંથી લોહી તથા પણ નિકળ્યાં કરતાં તોપણ તેનાતરફ જરાપણ ગ્વાનિ નહિલાવતાં રાત દહાડો તેને સુવાડતી, ઉઠાડતી, નવરાવતી, વસ્ત્રો પહેરાવતી પોતાને હાથે જમાડતી. એમ અનેકપ્રકારે પતિની સેવા કરતી. વળી વિનય વાણીથી વિમળ વાક્યો બોલી સંતોષ પમાડતી, અને કહેતી કે—પ્રાણનાથ ! મારામાં કાંઈપણ ભૂતનેલીધે અપરાધો થયા હોયતો ક્ષમા કરશે. આપને શું પ્રિય છે ? આપ જે કહો તે કરવા આ દીનદાસી તૈયાર છે. આપ્રમાણે બોલી તે દૈશિકને આનંદ આપતી. તે સતીની સોબત થકી તે બ્રાહ્મણની અજ્ઞાનતા દૂરથઈ. અને તે બે.લ્યો કે—સતિ ! માતાજન્મમાં મેં આજ દિવસસુધી અસંખ્ય પાપકર્મ કર્યાં છે જેથી તેનો વિનાશ થવા ઉત્તમ એનું કોઈપણ તીર્થ મને કરાવ. પતિનાં સુવાક્યો સાંભળી પ્રસન્નથઈ તીર્થો કરવામાટે તેનેલગ્નને તે વિદાય થઈ તીર્થોકરી પાછાફરતાં રસ્તામાં ચોરીના બોટા બનાવથી નપે.નિધિ માંડવ્ય ઋષિને શળીએ અડાવેલા તે જંગોએ થઈ અંધારી રાત્રે તેઓ નીકળ્યાં તેમાં અગ્નિજ્વાલાં દૈશિક તેને અટકીજવાથી જરા પીડાયા હશે તેથી માંડવ્યે તેને શાંપ આપ્યો કે—હું આવા દુઃખમાં છતાં મને સ્પર્શ કરનાર મહાદુઃખી થઈ સૂર્યોદયથતાં યમદાર જાઓ આ સાંભળી નર્મદા બણી દિલગીર થઈ. તેણે સતીત્વપણથી પતિને બચાવવા પોતાના પ્રભાવથી સૂર્યોદય થતાંજ અટકાવીદીધો. અને અંધકારમાંજ ત્રેલોકપીડાવા લાગ્યું તેથી સર્વદેવે.એ તેને વિનવવા સતી અનમુયાને મોકલ્યાંઅ નેતે નર્મદાપસે આન્યા નર્મદાએ સતીમાતને આવતાં જોઈને બિડી સામ જઈ યોગ્ય સત્કાર કર્યો.સતી અનમુયા પ્રસન્ન મુખેકરી બોલ્યાં—પુત્રી નર્મદા ! તું કુશળ છે ? તારા પ્રાણપતિના મુખ દર્શનથી અ નંદમાં છો ? તારા કલ્યાણના ઉદયની સિદ્ધિના મૂળરૂપ ધર્મ કુશળ છે ? તું તારા પ્રિયતમને દેવથી પણ અધિક માનેછે ? પુત્રિ ! પતિના ચરણની સેવા એજ સત્કુળમાં ઉત્પન્ન થનારી સ્ત્રીઓને ઉત્તમ છે. જેને પતિ એજ પ્રાણછે, જેને સદૃશ્યો એજ આ જૂપણ છે, સાસુ સસરા એજ જેને તીર્થરૂપ છું, નણદો એજ જેને બેનો છે, જેને દીયર એ દીકરા બરોબર છે, દેરાણી એ દીકરી બરોબર છે,

જેઠાણી એ જેને માતૃતુલ્ય છે, જેને શીલ એજ ધન છે, પતિવ્રતા સ્ત્રીઓજ જેને બેનપણીઓ છે, જે મન, વચન, કર્મ અને કાયાથી પતિને દેવજેવો ગણી પૂજે છે, જે પોતાનો પ્રાણ જતાંસુધી પણ જે પતિનુંહિત કરેછે, જે પતિનો સુખે સુખ અને દુઃખે દુઃખ માને છે, જેને પતિનું મુખ જોવાનુંજ વ્યસન છે, તેના ગુણો સાંભળવાનીજ ઇચ્છા હોયછે, પતિ ગમેતો દુર્ગુણી, લૂંટો લંગડો, કે રોગી વગેરે અનેક ખોટા ખાંપણ કે દોષવાળો હોય તોપણ જે તેની કાંઈ દિવસ અવગણના કરતી નથી અને જે પતિનેજ તન, મન અને ધન સમજે છે, એવી જે પતિવ્રતા સ્ત્રી હોય તેને દેવ, દાનવો, અને ત્રિગુણાત્મક પ્રભુ આધીન હોય એમાં નવાઈજ શી ? એવી જે સ્ત્રી હોય તેજ સતી, જેને પતિવ્રતા, તેજ કુળવાન કન્યા, અને તેજુજ બન્ને કુળનો ઉદ્ધાર કર્યો તથા તેજુજ આ પૃથ્વીને પવિત્ર કરી એમ સમજવું, તેને લીધેજ મૃત્યુલોકને દેવોએ વખાણ્યો છે.

પુત્રિ નર્મદા ! તારા સ્વભાવિક પ્રેમથી, શીલથી, આચરણથી તથા તારાં વૃત્તાંતથી તુંપણ સતીઓમાં શ્રેષ્ઠ છે તું કેને વંદનીય કે માનવા યોગ્ય નથી ? આપ્રમાણે નર્મદા અનસુયાના મુખથી પોતાનાં વખાણ થતાં સાંભળી ધીરેસાદે શરમિદે મોઢે બોલીકે-તણ લોકને પવિત્ર કરનાર માતૃશ્રી ! હુંતો અમસમાન સતી જનોના ચરણની રજપધું દીનદામીને વખાણી ઉંચે શામાટે ચડાવે છે ? આપ જગતજનની છો. ત્રૈલોક્યના આજ્ઞપણુરૂપ સદાચરણવાળાં સતી પાસે બેસવા, કે બોલવાને દર્શન આપ્યું તેથી હું મારામનને પૂર્ણ ભાગ્યવંત સમજુંદું મારો જન્મ તથા જીવિત આજે સફળ થયાં છે. આ પ્રમાણે બોલી સતી નર્મદા હાથ જોડી ઉભી બગવતી અનસુયાએ કહ્યું કે મને જે પ્રસન્ન કરવાને ઇચ્છા ધરાવતી હોતો તે તારા પતિના કાર્યમાટે ઉપાય કરવાથી લાભો દુઃખનાં ભોક્તા થય છે તેથી તારે તેઓના સુખનો ઉપાય યોજવો જોઈએ નર્મદા માંડવ્ય ઋષિના આપવિશે સર્વ હકીકત કહીબતાતી. તેથી અનસુયાએ કહ્યુંકે હવે તારું અમંગળ (પતિનું મરણ) થશે નહિ તેમ હું મારા સત્યવ્રતથી તને મદદ આપીશ. અનસુયાનાં આવાં સંતોષતક વચનો સાંભળી નર્મદાએ ટીકર જોડી ઇશ્વરપ્રાર્થના કરી. નર્મદાનું સસ જોઈ સર્વ દેવ ધન્ય પ્રસન્ન થયા. ધન્ય છે પતિમાં પ્રેમ રાખનારી નર્મદાને !!!

પુરાણુતીહાસ.

કૌશલ્યા.

કૌશલ દેશના રાજાને સુંદર સ્વરૂપવાન કૌશલ્યા નામની પુત્રી હતી. તેનું લગ્ન અયોધ્યાપતિ હશરથ રાજા સાથે કર્યું હતું. એક દિવસે લંકાધિપતિ રાવણે બ્રહ્માને પ્રશ્નકર્તા કે-હે દેવાધિદેવ ! માંડે મરણ કોના હાથથી થશે ? ત્યારે બ્રહ્માએ ઉત્તર આપ્યો કે-તાંડે મૃત્યુ હશરથ સુત શ્રીરામચંદ્રના હાથવડે થશે. આ સાંભળી રાવણ ચિંતાગ્રસ્ત થયો, અને હશરથને મારીનાંખવા નિશ્ચય કર્યો આ શોકજનક ખબર નારદજીએ હશરથના પિતાને કહ્યા તેથી તે ધ્યોજા બેઠા પામ્યા. પછી કૌશલ્યા અને હશરથને વહાણ વાટે સમુદ્રમાં કોઇ નકળીશકે એવીરીતે દૂર મોકલીદીધાં પરંતુ એવાત રાવણે જાણીતમ સમુદ્રમાં જઈ કૌશલ્યાનું હરણ કરી વહાણ ભાંગી નાંખ્યું; તેથી હશરથ રાજા સમુદ્રમાં પડ્યા. ઇશ્વરે મ્હાથી હશરથ રાજાને વહાણનું પાટીયું મળીઆવ્યું તેથી તે જે બેઠમાં કૌશલ્યાને રાખી હતી તે જગાએ આવી ચડ્યા. તે બેઠમાં ફરતાં ફરતાં તેને એક પેટી મળીઆવી, આવખતે તે પેટીનો રક્ષક માળી પડ્યું અત્રે હાજર નહિ હતો. આથી તેણે તે પેટી ઉઘાડી અને જુએ છે તો મોઢેથી કૌશલ્યાજી દીઠાં. આ જોઈ તેઓ પ્રસન્નથયાં. કૌશલ્યાએ એકદમ પેટીબહાર કુદકોમાર્યો અને તે દંપતી ભવથી બેઠયાં, એટલામાં તે સ્થળે ભગવાન નારદજી મણુ આવી પહોંચ્યા. ત્યાં તેઓને આશીર્વાદ દઈ તે બન્નેને તે પેટીમાં બેસારી નારદજી સ્વધામ પ્રત્યે વિરામ્યા.

એક દિવસે રાવણ સભા ભરી બ્રહ્મા પાસે હંસીને બોલ્યો કે મેં તમારું સર્વ વધું વૃથા કર્યું. ત્રૈલોક્યને વિષે મારા જેવો બળવાન અને ભગ્યવાન કોઇ પણ છે નહિ મેં હશરથને મારી કૌશલ્યાને કેદ કરીછે એથી હું નિર્ભય થયોહું. બ્રહ્મા બોલ્યા—રાવણ ! માંડે વચન કહિપણ વૃથા થવાનું નથી. લખ્યા લેખ કોટિ ઉપાયથી પણ મિથ્યા થઈશિકતા નથી. એ વરકન્યા સુખેથી સાથે રહી આનંદને અનુભવે છે. રાવણે કહ્યું પણ એ કામ મેં મારા હાથથીજ કર્યું છે, તે હું કેમ સાચુંમાનું ? જે હશરથ અને કૌશલ્યા સાથે મળેલાં હોયતો તમે જે કહો તે હું આપીશ, આનું વચન કહી એક દૂતને મોકલી માંડી પાસેની પેટી મંગાવી સભા સમક્ષ ખુલી કરી. તો માંડેથી હશરથ અને કૌશલ્યા નિકળ્યાં આ જોઈ રાવણ હોઈ કરી બોલ્યો કે-અરે ! જેમકી શંતુની

ઉત્પત્તિ થનાર છે તેને હું કેમ જીવતો મૂકું? આમ કહી તેને હ-
ણવા તીક્ષ્ણ ખર્જ યજ્ઞ કરયું આ જોઈ બ્રહ્માએ કહ્યું કે તે
મને વચન આપ્યું છે તેથી હું માર્ગશ્રુત કે આ બન્નેને નહિ હણતા
અચાવ રાવણે કહ્યું તમે જાણું ગમેતે ગાગશે તે હું ત્વરાથી
આપીશ પરંતુ આ બન્નેને જીવતાં રાખીશ નહિ આથી કૌશલ્યા
કંપવા લાગ્યા તેથી દશરથે તેને ધીરજ આપી, અને કહ્યું કે જો
તે આપને મારવા સામે આવશે તો તે દુષ્ટનાં દશેશીશ ખેંચીકાઢ
ઘડને ધુળસાથે રોળાતું કરીશ ક્ષત્રિયપુત્રનો ધર્મ છે કે શત્રુને હણી
રણમાં વિજય વર્તાવવો. કહેવત છે કે—“હણતાને હણીએ તેમાં
પાપ દોષ નવ ગણીએ” રાવણે બ્રહ્માનું વચન નહિ માનતાં આ
કુર કૃત્ય કરવા વિચાર કર્યો. એટલામાં સતી મંદાદરીએ આવી
પોતાના પતિને કહ્યું સ્વામી! એ નિરપરાધીને માર્યે શું સરશે? આ
પૃથ્વીમાં કોઈ અમર રહેવાનું નથી. પ્રાણીમાત્રને માથે કાળમમે
છે. આ પ્રમાણે કેટલાંક નીતિ વચનો કહ્યાં અને બ્રહ્માનું વચન
પાળવાં કહ્યું આથી રાવણનું ક્રોધ શાંત થયો અને દશરથ તથા
કૌશલ્યાને બ્રહ્માના હાથમાં સોંપ્યાં બ્રહ્માએ દેવતાઓ સાથે દશ-
રથ તથા કૌશલ્યાને અયોધ્યામાં પહોંચતાં કર્યા. આ દંપતીને
જોઈ દશરથના પિતા ઘણાજ પ્રસન્ન થયા. કૌશલ્યા પતિ પરાયણ
હતાં તેથી તેનું મન સાંસારિક બાજતો તરફ સહેજ વિરક્ત રહેતું.
તેઓ રાજ્ય કારભારમાં થોડોભાગ લઈ બાકીનો તમામ વૃષ્ટત અ-
ધ્યાત્મ ચિંતનમાં તથા પરમાર્થના કાર્યમાં ગાળતાં હતાં. સર્વ કાસ-
નાનું પર્ણવસ્ત્ર પતિમાં કરી ગમ્મ રહીને આત્મલાભ સાધન કરતાં
દશરથ રાજ્યએ એક યજ્ઞકર્મો હતા. તે યજ્ઞમાં તે સતીએ સારી
પેટે ભાગ લીધો હતો. ત્યારપછી તેને પેટે ગર્ભ રહ્યો. અને ચૈત્ર
મહિનાની નવમીને દિવસે મધ્યાહ્નકાળે તેમણે એક પુત્રને જન્મ
આપ્યો. દશરથ રાજ્યએ આ પુત્રનું નામ જયોતિર્વિદ્યેને પૂછીને
શ્રીરામચંદ્ર એવું પાડ્યું. તે રામચંદ્રએ બલિષ્ઠમાં પેતાનાં
ઉત્તમોત્તમ કાર્યોથી લોકોને પ્રસન્ન કરી પોતાના નામને સાર્થક કર્યું.
રામચંદ્ર પિતાનું વચન પાળવા પોતાના વધુ સીતાજી તથા
લઘુઅધુ લક્ષ્મણજી સાથે વનવાસ જવા નીકળ્યા, આ વખતે કૌ-
શલ્યાએ પુત્રના વિયોગાગ્નિથી ઘણુંજ રૂદન કર્યું કે જેથી કઠણ-
કાળગ્નના માણસો પણ રૂદન કરવાલાગ્યા અને શ્રીરામચંદ્રની
નમ્ર વિનંતિથી રામચંદ્રને માનુષાવથી છાતીસાથે આંખી આશીષ
દઈ રાખ્યાં.

રામના વનવાસ ગયા પછી દશરથ રાજ બહુજ ખિન્ન થઈ ગયા અને મૂર્છિત દશામાં દહાડા ગાળવા લાગ્યાં. તે સમયે કૌશલ્યાએ તેમના પલંગની પાસે બેસીને અનેક ઉદાહરણો આપી તથા અનેક કથાઓ કહી તેમનાં મનને ધીરજ આપી હતી. કૌશલ્યાએ પાંચ રાત્રી સુધી ધીરજ આપવા છતાં છઠી રાત્રીએ દશરથ રાજાએ રથું કે—સતી કૌશલ્યા ! મેં તમારા સુકુમાર બાળક પુત્રને વનવાસ આપીને બહુજ અનર્થ કર્યો છે. હું સ્ત્રીનાં એક ક્ષુદ્ર વચનથી આ સમયે બંધાઈ ગયો છું માટે તમે મને ક્ષમા કરો. હું કૌશલ્યા ! તમે શતરઘોને પણ ક્ષમા કરનારાં છો તો મને શા માટે ક્ષમા કરતાં નથી. પતિ ગુણી હોય કે ગુણહીન હોય પરંતુ સ્ત્રીનો પતિજ સર્વસ્ત ગણાય છે. ધર્મ જાણનારી સ્ત્રીઓએ પતિનો અનાદર કરવો યોગ્ય નથી—આ જગતમાં લોકોની ચડતી અને પડતી વારંવાર થયા કરે છે. તે તમારા જાણવામાં છે કારણ કે તમે ઇતિહાસ અને પુરાણોનો અભ્યાસ કરેલો છે. તમે મારા તરફ સ્નેહ બાવથી વર્તજો પરંતુ મારા કૃત તરફ કોઈ પણ જાતનો દ્વેષ બાવ આણુશો વહિ. સતી શીરોમણી કૌશલ્યાજી આનાં ત્રિવેક અને દીનતાભર્યા દશરથ રાજાનાં વચનો સાંભળીને અત્યંત ખિન્ન થઈ ગયાં અને તેમનાં નેત્રમાંથી અશ્રુની ધારાઓ વહેવા લાગી અને તે પોતે પોતાના મનનેજ દબકો દેતાં બોલ્યાં કે—મારા પુત્રને વનવાસ આપતી વખત મેં પ્રથમ દશરથ રાજાના તરફ જે ઉદ્વેશીનતા બતાવી હતી તથા આવેશમાં આવી જઈને જે કંઈ કહ્યું વચનો કહ્યાં હતાં તેથી તેમના મનમાં ઝોંધું આડ્યું જણાય છે. જ્યારે હું સ્ત્રીઓના ધર્મને જાણનારી થઈને આવા દુઃખદાયક સમયમાં કંઠેર બાવથી પતિ તરફ વર્તું. ત્યારે પછી મારામાં ને કેકેયીમાં ફેર શો ? દશરથ રાજા પોતાની પત્નીને કલ્પાંત કરતાં જોઈને તેમનાં મનને સમજાવી પ્રશંસા કરવા લાગ્યાં. પુત્રના વિયોગથી દશરથરાજાએ કૈલાસવાસ કર્યો. આથી કૌશલ્યાના દુઃખમાં ઉપેરો થયો છતાં પણ કૌશલ્યાએ ધીરજ રાખી ક્યોના દુઃકૃત્યને મનમાં આણ્યાં નહિ આથીજ કૌશલ્યાને ધન્યવાદ છે !! રામાયણ.

કૈકયી.

૧કૈકયી એ કેકય રાજાની પુત્રી અને દશરથની ત્રણ

૧. કેકયો બાળક હતી તે વખતે એના પિતા કેકય રાજાને ત્યાં મોઢાં ઋષિ રહેલા હતા તેની મા એ ઋષિદેવની પૂજા કરીને

શ્રીમાંની એક તેના પિતાએ તેને નાની ઉમ્મરમાંથી વિદ્યાદયન કરાવીને ડાહી અને ગૃહરાણી કર્યા હતાં. તેમના પિતા તરફથી તેનામાં રાંજગુણ ઉતરી આવ્યો હતો. તેનામાં માત્ર એક હીન્નાધનોજ દુર્ગુણ હતો. અને કાચા કાનનાં પણ હતાં. જેને યોગે પોતાની પાછલી ઉમ્મરમાં અપકિર્તિને પ્રાપ્ત થવું પડ્યું હતું. કેકયી પરજ્યા પછી દસરથ રાજની પાસે સેવારૂપી ઉત્તમ ગુણોથી માનીતાં થઇ પડ્યા હતાં એકવાર જ્યારે દેવતાઓ અને અસુરોં વચ્ચે મોટું યુદ્ધ આરંભ્યું ત્યારે દેવોએ દસરથને સહાય કરવાને આમંત્રણ કર્યું હતું. દસરથ રાજ દેવોનાં આમંત્રણને માન આપી ત્યાં મદદ લઇને ગયા હતા. તે સમયે કેકયી ઘણો આગ્રહ કરી યુદ્ધ જોવા દશરથ રાજ સાથે ગયાં હતાં રાત્રે યુદ્ધમાં જ્યારે દસરથે રાક્ષસો ઉપર દૃષ્ટ્યે કર્યો ત્યારે મહા માયાવી રાક્ષસ શંખર તેમની સામે યુદ્ધ કરવાને ચઢી આવ્યો અને તેણે પોતાની માયાથી દસરથ રાજને નિદ્રાવશ કરી રથની ધરી ભાગી નાંખી હતી. આ વખતે કેકયીએ નીચે ઉતરીને યુદ્ધ પુરું થયું ત્યાં સુધી રથની એક તરફની ધરીને પોતાની કાંધપર લઈ રણના મેદાનમાં સત્રુની સામે રથને ટકાવી આંદર બેઠે બેઠેજ હજારો દૈત્યોને મારી વિજય મેળવવામાં દસરથ રાજને સહાય કરી હતી આ વખતે તમને કેકયીનોજ આશ્રય હતો. જે તે વખતે કેકયીએ રથની ધરીને ધરી રાંખી ન હોતતો. દસરથનો પરાજય થવાનો સંભવ હતો. સ્ત્રીઓ પણ સમયાનુસાર કેકયીને બહુ પરાક્રમ કરે છે. તે કેકયીએ દેવાસુરના યુદ્ધમાં પતિની સહાયે રહીને આપણને બતાવી આપ્યું છે કેકયીના આવા સાહસ બધા કામથી દસરથના હૃદયમાં ઘણો પ્રેમ ઉત્પન્ન થયો અને તે બોલી ઉઠ્યો કે-પ્રિયા ! માગ. તું કહે તે આપવાને હું તૈયાર છું. અપોધ્યાનું રાજ્યાસન પણ તારા પરાક્રમ આગળ તુચ્છ છે. તું મારી પાસેથી બે વર માગી લે. કેકયી બોલીજ હાલમાં મારે કોઇ પણ જનકનો વર જોગતાં નથી. પરંતુ જ્યારે મને જરૂર પડશે ત્યારે

નિલ બોળન કરતી. એક દિવસે કેકયીની માને કોઇ કારણસર બાહર જવું પડ્યું તેથી પૂજનનું કામ કેકયીને સોંપ્યું. કેકયી પૂજન કરવા ગઇ તો તે ઋષિને સગાધિસ્થ જોયા તેથી કેકયીએ મરકરી કરી મ્હોડે મસ ચોંગાડી અને હસવા માંડ્યું ઋષિએ તેને શાપ આપ્યો કે તને સર્વજન ધિક્કારશે, આવાત તેની માતાએ જાણી તેથી ઋષિપાસે ક્ષમા માગી. તેથી તેણે કહ્યું કે કેકયી એક વખત મહા યશને પ્રાપ્ત થશે,

તે માગી લઇશ. પછી દેવાસુર યુદ્ધ પુરું થતાં તેઓ અયોધ્યામાં આત્માં કેકયીની બતાવેલાં પરાક્રમથી રાજા તેના ઉપર પ્યારથી લુપ્ત થઇ ગયા- અને સર્વ રાણીઓમાં કેકયીનું વધારે મન રાખવા લાગ્યાં.

દશરથ રાજાને કેકયી ઉપરાંત કૌશલ્યાને અને સુમિત્રા નામની શીલસંપન્ન રાણીઓ હતી. તેમાં સૌથી વડાં કૌશલ્યાને પેદે રામ, કેકયીને ભરત અને સુમિત્રાને લક્ષ્મણ તથા શત્રુઘ્ન નામે પુત્રો હતા. આ સર્વમાં રામ વડા હતા તેથી દશરથે તેમને રાજ્યાભિષેક કરવાનો વિચાર કર્યો. અને જ્યારે સધળી તૈયારીઓ થવા લાગી ત્યારે દુષ્ટ બુધિવાળી મંથરાની ઉસ્કેરણથી કેકયીના મનમાં પ્રથમ દશરથે જે બે વરો આપેલા હતા, તે માગવાનો દુષ્ટ વિચાર આવ્યો. ભરતને રાજ્યાભિષેક કરવાની માગણી કરવાને મંથરા નામની દાસીએ તે સતીને કાન બંભેર્યા. રામનું છેક પુરું કરવાનો તેના મનમાં લેશ પણ વિચાર ન હતો કારણકે તે બહુત ગણેશ અને શુરી ક્ષત્રાણી હતાં- તેમનામાં માત્ર પારકાના કેવા ઉપર દોરાઇ જાનો દુષ્ટગુણ હતો. તેથી વખતો વખત ખોટા માર્ગે ઉતરી જતાં હતાં, મંથરા મહા ખટપટી અને અટપટી જાળવાળી દાસી હતી, તેથી તેણે કેકયીને કહ્યું કે-તમે રાજા પાસે માન પામતાં અને તમારો પુત્ર સદગુણ અને વિદ્યાગુણ સંપન્ન હતાં કૌશલ્યાના પુત્રને રાજ્ય ગાદી મળે એ કાંઈ તમારું જેવું તેવું અપમાન નથી, મહારાજા દશરથે તમને બે વર આપેલાં છે તેમાંથી એકવર વડે તમારા પુત્ર ભરતજીને રાજ્યગાદી અપાવો અને બીજા વરવડે રામને વનવાસ અપાવો કે જેથી ભરતજી નિર્ભય થઈ રાજ્ય ભોગવે દુષ્ટ મંથરાના દુષ્ટ ઉદ્દેશોને લઈ કેકયી પોતાનું સ્વરૂપ ભૂલી જઈ રઘુકુળના મહારાજા દશરથના માહાત્માને વિસરી ગયાં; અને ચઢાઉપણે પોતાના પુત્રખાટે અયોધ્યાની રાજ્યગાદી અને રામને માટે ચૌદ વરસનો વનવાસ માગી લીધો પ્રિય વાંચક વૃદ્ધ ! ગમે તેવા સદગુણીને પણ સંગતની અસર થયાવગર રહેતી નથી. કેકયી જેવી સદગુણી, શાણી અને પતિવ્રતા ધર્મમાં પ્રવીણ હતી તે સધળું સ્વપ્રવૃત્ત થયું. રામ, લક્ષ્મણ, અને સીતાજી વનવાસ સીધાબ્યાં. સન્નારીઓને કેકયીના ચરિત્તનો એટલોજ સાર મહાય કરવો જરૂરનો છે કે કોઈ દુષ્ટ મનુષ્યની સંગત ન કરતાં સાચી ખેટી વાતપર આધાર નહિ રાખતાં તેઓથી સાવચેત રહી ચાલવું જોઈએ, મં-

ધરાના ચડાવ્યાથી ભરતજીને તેને મોમાળથી અયોધ્યામાં તેડાવ્યાં. પણ અહિ આવી ભરતજી એ વિડલબધુને વનવાસ આપ્યાથી મુસ્સે થઇ કેકયીને ઠપકો આપ્યો અને રામની પાદુકા રાજગાદી ઉપર પધરાવી પોતે પણ વનમાં તપશ્ચરણ અર્થે ગયા આથી કેકયીને અત્યંત પસ્તાવું પડ્યું હતું.

રામાયણ.

સુમિત્રા.

સુમિત્રા અયોધ્યાના ભૂપતિ દશરથ રાયનાં ત્રીજી પત્ની થતાં હતાં તેની કૃષ્ણ લક્ષ્મણ અને શત્રુઘ્ન નેવા એ સર્વગુણ સંપન્ન પુત્રો ઉત્પન્ન થયા હતા સુમિત્રા પોતાના પતિ દશરથ રાજા પેતાની શોક કેકયી ઉપર પ્રતિ રાખતાં તે છતાં પણ તે સતી પોતાના પ્રતિપર પ્રેમ રાખી નેહથી નીકળતી હતી તેમની શોકપોના પુત્ર રામ તથા ભરત ઉપર પણ તે પોતાના પુત્રવત્ પ્રેમ રાખતા હતા. તેનાજ શિશુલુથી લક્ષ્મણ તથા શત્રુઘ્ન ઉત્તમ ગુણવાળા થયા હતા, ને પોતાની શોકપો સાથે સહીઅર તથા સગી બહેનો બરાબર પ્રીતિ રાખતાં હતાં. તેના ગુણથી અને તેમની નમ્રતથી કૌશલ્યા પણ તેમને ઘણાંજ ચડાતાં હતાં. સ્ત્રીઓમાં વિવેક નમ્રતા, 'સુશીલ પાણું' અને ચાતુર્ય વગેરે કેટલાંક ગુણો હોવાથીજ તેઓ પોતાનાં સ્નેહીઓમાં કૃપા પાત્ર થઇ શકે છે. પરંતુ પોતની બરોબરી ધરાવતી શોકપોની પાસે પ્રતિપાત્ર થવું એ કેટલા ઉચ્ચ ગુણોનું કામ છે? આ ઉપરથી સતી સુમિત્રાની નીતિની રીતિનું ભાન સહુ વાંચકોને થશે.

સતી સુમિત્રાના જીવન ઉપર વિચાર કરીએતો પોતાના પુત્ર લક્ષ્મણને જે દેવતાઇ ગુણો પ્રાપ્ત થયા હતા તે સંવળ એ સતી માતા સુમિત્રાનાજ પ્રતાપ હતા સુમિત્રાનું અપૂર્વ જાતનું શુશિલણ લક્ષ્મણનો હૃદયમાં સ્થળો સ્થળ રમી રહેલું હતું તેનું યથા સ્થિત વર્ણન હવે સમજવામાં આવશે. બ્યારે કેકયી દુષ્ટ મથુરાની દુષ્ટ સદ્ગાદથી સ્વભાવે કૂર અને તોગરસી થઇ ત્યારે અયોધ્યાની આશાને નિષ્ફળ અને નિર્મૂળ કરી દીધી અને રાજા દશરથને હણવા તૈયાર થઇ. બ્યારે રામચંદ્રજી પિતાનું વચન પાળવા માટે વનવાસ વેઠવા તૈયાર થયા, બ્યારે દશરથના વિદ્વાપથી આખી અયોધ્યા સ્મશાનવત્ જોવામાં આવી આ વખતે સતી સુમિત્રાએ શું વર્તન રાખ્યું? રામ ઉપર તે કૌશલ્યાની બરોબર ભાવ રાખતી

તે પોતાની દુષ્ટ શોક કેહીના બેલવા સામુ નહિ જોતાં વનમાં જતા
લક્ષ્મણને સિદ્ધિ આપવા બાપી કે હે પુત્ર ! તું મને ધણે
વહાસો છે તો પણ હું તને મોટા બાપ સમજાવું છું. સાથે
વનવાસ વિચરવા શ્રમ આપું છું. રામને તું પિતાસ્ત સમજી, સર્વદા
તેની આજ્ઞાનું પાલન કરતાં સીતાને માતા સમાન ગણી તેની સેવા
કરતાં અરણ્યમાં ઉભેલાં ઘાટાં ઝાડોને તું અયોધ્યા ધારજી. હે પુત્ર !
હવે તું સુખેથી સીધાવ આ વાડયો સુમિત્રાના જ્ઞાનમય હૃદયની
ઓળખાણ અર્પે છે. લક્ષ્મણ વનમાં જતાં સુધી પણ તેની ધીરજ
અને સહન શીલતા આ સર્વ ગુણોને સતીમી મહત્ત્વ દેખાડનારા
છે. લક્ષ્મણ પોતાની યુવાવસ્થામાં દેવતા બરોબર થયા એ સતી
સુમિત્રાનોજ પ્રતાપ ! ! ! સુમિત્રા સત્ય ધર્મપર અપૂર્વ શ્રદ્ધા
રાખતાં હતાં દશરથ રાજા રામ, લક્ષ્મણ અને સીતાના વનમાં
જવાને લીધે તેમના વિયોગથી ચેષ્ટા હીન થઈ મરવા સમાન અવસ્થાએ
કૌશલ્યાના આરડામાં પડ્યા હતા આ સમયે કૌશલ્યા પુત્રના
શોકથી બેશુદ્ધ થઈ પડ્યાં હતાં તે વખતે સુમિત્રાએ કૌશલ્યાને
વિનયથી કહ્યું કે બહેન ! તમ રો રામ સર્વગુણનું સંકૃત છે. તે
પુરુષને કદી પણ વિપત્તિ પડવા સંભવ નથી. તેને માટે માતૃ ભાવ
રખી વૃથા રોવાનું કે શોક કરવાનું શું કારણ છે ? જુઓ કે તમારો
રામ સત્યવાદી છે તેથી પિતાની આજ્ઞા ઉલ્લંઘન ન કરતાં અયોધ્યાને
છોડી વનમાં વિચર્યા છે તેની સાથે તેનો બાઈ લક્ષ્મણ નિરંતર તેની
સેવા માટે બેલ છે તે તેમનું સુખનું કારણ છે. જનકી પણ સર્વ વનમાં
દુઃખોને જાણતા છતાં પણ પોતાના પતિની સાથે ગયેલ છે. હે દેવિ !
સર્વ લોકનિપાળક રામ પોતાની કુશળ કીર્તિ ત્રિલોકમાં ફેલાવે છે તે સત્ય
નિષ્ઠ છે. તમે તેને માટે નિથ્યા શોક કરશો નહિ. રામનું કોઈપણ
પ્રકારે અશુભ થવાનું નથી. વળી તમે બીજાઓને ધીરજ આપવા
યોગ્ય છો તે છતાં પોતે વૃથા શોક કરો છો રામ તે શોકને યોગ્ય છેજ
નહિ અને રામ ક્રતાં મેઘ મોટો પ્રણ છેજ નહિ. કૌશલ્યાના
શોક બરોબરજ સુમિત્રાનો પણ શોક હતો, મરંતુ આ શોકના
સમયે તેમનો માતૃભાવ તથા પતિ ઉપરનો દૃઢ પ્રેમ સંકુચિત થયો ન-
હોતો, પણ ઉઘટો વધારે પ્રબળ બન્યો હતો. એવી અવસ્થામાં પણ
કૌશલ્યાને તેણે સમજાવી હતી તે તેની પૂર્ણ શક્તિ અને ધીરજ જણાઈ
આવે છે. સુમિત્રા પતિવ્રતાઓમાં એક ગણાય છે. આ સતીને
“ ગૃહલક્ષ્મી ” એ ઉપમા કાંઈ અયોગ્ય નથી. ધન્ય છે સુમિત્રા !
નારી સાચી ધીરતાને ! ! ! વળી પણ પંપા સરોવર ઉપર રામે

સીતાજીના અલંકારો જોયા તે વખતે લક્ષ્મણને પુછ્યું કે ભાઈ લક્ષ્મણ ? તમે આ અલંકારો જોળખો છો જુઓ કે તે સીતાજીના છે ? ત્યારે લક્ષ્મણજીએ ઉત્તર આપ્યો કે આ અલંકારોમાનાં અંજરોને હું બરાબર રીતે જોળખું છું કારણ કે હું દરરોજ તેમના પગોમાં પ્રણામ કરતો તે વખતે તે અંજરો મારીદૃષ્ટિએ દોરાતાં ધન્ય છે સુમિત્રા તારા શિશુજીને ! અહા ! કેવી માતૃમક્તી ! ! રામાયણ.

સીતા.

બંગાળામાં રહેલા બહાર પ્રાંતમાં ઉત્તરભાગ કે જેને તિરહુત કહેછે તે પ્રાચીનકાળે મિથિલા કહેવાતો હતો. પાટનગર જનકપુરમાં જનક નામના પ્રખ્યાત રાજા રાજ્યકરતા હતા. તે ધર્મ અને શાસ્ત્રમાં પ્રવીણ હતા. તેને કંઈ સંતાન નહોતું એકવખરે એક વિદ્વાન બ્રાહ્મણને રાજ્યએ કેટલીક જમીન ધર્માદાઆપી હતી. તે જમીન ખેડતાં તેમાંથી એક પેટીનીકળી, તે જોઈ એ વિદ્વાને વિચાર્યું કે મને રાજ્યએ ભૂમિ દાનમાંઆપી છે, તેથી આપેટીપર મારો હક નથી માટે એપેટી રાજાને જઈને આપું. એમ વિચારી તે બ્રાહ્મણ બરસલામાં જઈ તે પેટી રાજાને આપી. રાજાએ પેટી ઉઘાડી તો માહેથી એક સ્વરૂપવાન કન્યા દીદી. આ જોઈ બ્રાહ્મણને ધણુંક ધન આપ્યું. અને આ કન્યાનુંનામ સીતા એવું પાડ્યું. આવિષ્ઠે આમ પણ કથાછે કે-પૂર્વે પદ્મભક્ષી નામના રાજાએ લક્ષ્મીની તપધર્યા કરી વર માગ્યો કે તું મારેત્યાં પુત્રીયઈ અવતર પછી લક્ષ્મીના કૈવાથી તેણે વિષ્ણુપાસે તપ કર્યું તેથી વિષ્ણુએ એકજળ આપી કહ્યું કે છમાસે આ આજળમાંથી એક કન્યા પ્રાપ્ત થશે. છ માસ થયા કે તેજળ શાટ્યું અને તેમાંથી એક ઉમદું કન્યા રત્ન પેદા થયું. રાજાએ તેનું નામ પદ્મભક્ષી પાડ્યું. આ કન્યા મોટી થઈ ત્યારે તેણે સ્વયંવર રચી કેટલાક રાજારાણાઓને તેડાવ્યા અને તેઓ પદ્મભક્ષીને માટે માંગ માહે યુદ્ધકરવા લાગ્યા છેવટે તેઓએ પદ્મભક્ષીનેડે યુદ્ધકરયુ અને તેને પરાસ્ત કર્યો, અને સહુ મહેલમાં ધસવા લાગ્યા તેથી પદ્મભક્ષી અમિકુડમાં પેસી ગઈ, કેટલેકદિવસે સર્વેગયા પછી તે કુંડમાંથી બહારનીકળી ફરવાલાગી તો અંતરિક્ષમાર્ગે લંકાપતિ રાવણ જતો હતો તેની દૃષ્ટીપડવાથી તે નીચેઉતર્યો તેથી પાછી પદ્મભક્ષી કુંડમાં બરાઈ. રાવણે એ કુંડ ખોદાવી કાયજાનો પુંજકર્યો તો તેમાંથી પાંચરત્ન મળ્યાં તે રત્નો તે પેટીમાંનાંખી રાવણ પોતાનેમદિરે ગયો. મહાદેવીએ પ્રધાનને બોલાવી એ પેટી ખોલી તો માહેથી છ માસની

કન્યા રમતી દીડી પછી રાવણે મંદોદરીની સલાહથી તે પેટી મિ-
થિલાપુર મોકલાવવા એક રાક્ષસને માથે મુકાવી, એવખતે પેટીમાં-
થી શબ્દ થયોકે હમ યાં હું જઈશું પણ એકવાર પાછી આવી
તારા કુટુંબનું નિકંદન ઠાઢીશ. આ શબ્દ સાંભળતાંજ રાવણને અ-
ત્યંત ક્રોધ થયો અને તે પેટી રાક્ષસને માથેથી હેઠીઉતારી તે ક-
ન્યાને મારવા તીક્ષ્ણ વજ્ર ધારણ કર્યું, આથી મંદોદરીએ હાથ
પકડ્યો અને રાવણને સમજાવી મારતો બંધ રાખ્યો. અને પેટી
વગરમાં મોકલાવી. તે પેટી દિનપરદિન કચરાથી દટાઇ ગઇ. તે
આજ બ્રાહ્મણને હાથ લાગવાથી સભામાં લાવી મુકી રાજાએ તે
કન્યાનું સીતાએવું નામઆપી પુત્રીતુલ્યમાની.

સીતાને જનકરાજાએ પોતાની પટરાણીને સોંપી. તેની-
પાસે સીતાજી વિદ્યાવાન અને બુદ્ધિશાળી થયાં. સખીઓની સાથે
રહીને ક્ષત્રિયાણીને ઉપયોગી એવી રમતગમતમાં પોતાનો કાળ મા-
ળીને માનસિક દૃઢતા ઉપરાંત શારીરિક દૃઢતા પણ તેમણે સંપાદન
કરીહતી. જનકરાજાના પૂર્વજોને શિવજીએ પ્રસન્નથઇને એકમોહું
ધનુષ તથા બે અખુટ બાણનાં બાયાઓ તુષ્ટિદાનમાં આપ્યાં હતાં.
તે જનકના સમયમાં માત્ર પૂજામાંજ પૂજાતાં હતાં. સીતા લમ-
બગ સાતેક વર્ષનાં થયાં તે વખતે જમદગ્નિના પુત્ર પરશુરામ
કે જેણે એકવીશવાર પૃથ્વી નક્ષત્રી કરીહતી તે અહિં આવ્યા. રાજા
તેને આવતાજેઘ આસન ઉપરથી ઉઠી સામાજીક તેમજ આવકારથી
આસનપર ખીરાજમાન કર્યા. સ્નાનકંરી. સંધ્યા વંદનાદિ કરીરજા
પછી ભોજનકાળ થયો કે જનક તથા પરશુરામ જમવાજેઠા. પા-
છળી સખીઓસાથે રમતાં રમતાં સતી સીતાજી શિવજીના આ-
પેલાં ધનુષને ઉપાડી તેનો ઘેડોકરી રમવાલાગ્યાં પરશુરામ તથા
જનકરાજા ભોજનકંરી બહાર આવ્યા તો સીતાને ધનુષનો ઘેડો
કરી રમતાંજેઘ આશ્ચર્યમાં મગ્નથયા. તેણે રાજાને કહ્યું હે રાજેન્દ્ર !
આ અસૌકિક કુમારિકાને ક્રોધપણ મહાખળવાન રાજકુમાર સાથે
પરણાવજો. સંતાનોના વિવાહ કરતી વખતે માળાપોએ વરકન્યાના
ગુણો જોઇને તેમને પરણાવવાં જોઇએ હે જનકરાજ ! તમે દેશ-
દેશના રાજાઓને તેમજીને સ્વયંવર માંડીને પરીક્ષા કરી સીતાને
પરણાવજો.

ક્ષત્રિયોમાં પ્રાચીનકાળે મોટા રાજાઓની ધણીબરી કુંવરીઓ
સ્વયંવરથીજ પરણતી હતી. આ રીતને અનુસરી જનકરાજે પોતા-
ની પુત્રી સીતાને મારે પણ યોગ્ય વર મેળવવા સ્વયંવર રચ્યો અને

દેશાવરમાં કંકોતરી મોઢલી અસખ્ય રાજા રાણાઓને જનકપુર
તેડાવ્યા. જનકરાજને ત્યાં સ્વયંવર આરંભ્યો, તેની પહેલાં વિ-
શ્વામિત્રના યજ્ઞમાં મારીચ અને સુખાહુ નામે રાક્ષસ વારંવા-
વિધ કરતા તેથી તેના રક્ષણાર્થે અયોધ્યાના રાજા હશરથના
પુત્ર રામ તથા લક્ષ્મણ વિશ્વામિત્રને ત્યાં આગ્યા હતા. વિશ્વા-
મિત્રની પાસે ધનુર્વેદ તથા બીજી શસ્ત્રવિદ્યા શીખી તે બન્નેભાઈ
ઓએ યજ્ઞમાં વિધ કરનારા રાક્ષસોને હાણી યજ્ઞાન સમારંભને નિ-
ર્ભય કર્યો અને વિશ્વામિત્રની સેવા કરીને તેમની પાસેથી આશી-
ર્વાદ મેળવ્યો. જનકરાજના તરફથી સ્વયંવર ઉપર આવવા માટે
વિશ્વામિત્રને કુમકુમપત્રી આપી તેથી રામ તથા લક્ષ્મણ સાથે
તે જનકપુર ગયા. અને ત્યાં એક ઉતારામાં ઉતર્યા. તેમાં જનક-
રાજાની કુળદેવીનું મંદિર હતું. તેથી સીતાજી હમેશાં પ્રભાતમાં
સાહેલીઓની સાથે તે પુલવાડીમાં આવતાં જ રામપર તેમની દૃષ્ટિ
પડી અને રામે તેમની તરફ જોયું. બન્નેનાં નેત્ર એક બીજાને ઠર્યા.
અને એકબીજાએ એકબીજાનાં મનને આકર્ષીલીલાં. એ સ-
ખીઓ જાણેનહિ તેમ ઘણીવાર સુધી રામના તરફ એક દૃષ્ટિથી
જોઈ પોતાના હૃદયમાં વિચાર કર્યોકે-અરેરે ! પિતાજીએ કરેલી પ્રતિ-
જ્ઞાને જો આ રાજકુમાર પૂર્ણ કરેતો મારી ધારણા પણ સરળ
આવ. નહિ તો નહિજ હો અગ્નિદેવી ! “પતિ આપોતો આ-
વોજ આપજો.” વળી તમારી પુત્રીની સેવાને સફળ કરવાનો આ
ખરેખરો સમય છે એમકહી સંખીઓની સાથે દર્શન કરીને ઘેરગયા.

જનકરાજને વિશ્વામિત્ર આગ્યાના ખબર થયા કે તે
તરતજ પુરોહિત શતાનાંદ વગેરેને સાથેકમ મંગવા ગયા. વિવેકનાં
વચનો અને પૂજનથી સત્કર કરી ખબર અંતર પૂછ્યા. અને પૂ-
છ્યું કે-તમારી સાથે આ કોણ છે ? ને કોના પુત્ર છે ? વિશ્વામિત્રે
કેવું કે-આ બે કુવરો અયોધ્યાપતિ હશરથ રામના પુત્રો છે.
અને તેમનાં નામ રામચંદ્ર અને લક્ષ્મણ છે. ને પછી જનકરાયે
તેમને નગરમાં લાવજાતે ઉત્તમ ઉતારામાં રાખ્યા. બીજો દિવસે
મોટા વિશાળ મંડપમાં સ્વયંવર ભરાણો તે સમયે દેશદેશનાં રાજ-
કુવરો અને ઋષિઓ સાથે રામ અને લક્ષ્મણ પણ તેમાં જઈને
બેઠા. સ્વયંવર મંડપનાં મધ્યભાગમાં એક વેદીકરીને તેનાપર શાં-
કરકું ધનુષ મુકાયું હતું. રામજો રાજકુવરો અને ઋષિઓની

એકોસામે એક સુંદર ગેવેરી રજવાડાની સ્ત્રીઓને સ્વયંવર જોવાને કાઢેલી હતી. જ્યારે સ્વયંવર મંડળમાં સૌ આવી ગયા ત્યારે જનક-રાજાનો પ્રધાન રાજાની પ્રતિજ્ઞા સભામાં સંવેને કહી સાંભળાવતાં બોલ્યો કે—હા રાજાઓ ! આ સ્વયંવર મંડપમાં ગધ્યભાગમાં વેદી ઉપર જે શંકરનું ધનુષ મૂકેલું છે તે હાથવતી ઉપાડીને જે રાજા કે રાજકુમાર તેની પર બાણસાંધશે તેને સીતાજી પરણશે. જનક-રાજાની આ પ્રતિજ્ઞા સાંભળીને કેટલાએક રાજાઓ તો આસનો ઉપરજ ગેરી રહ્યા, ત્યારે કેટલાએક પોતાની શક્તિ નહિ સમજનારા મૂર્ખ રાજાઓએ પોતાના સાહસમાં નિષ્ફળ થઈને નિર્ભયતા બતાવવા ઉપરાંત સભામાં કંઈક હાસ્ય પણ કરાવ્યું છેવટે લોકોનો રાજા રાવણનામનો રાક્ષસ ધનુષ પર બાણ સાંધવાને તૈયાર થયો, તેણે શંકરનું ધનુષ ઉપાડવાનો યત્ન કર્યો પરંતુ તેમ કરવાજતાં ધનુષની નીચે તેનો હાથ દબાઈ ગયો અને તેપણ નિષ્ફળ ઉતર્યો, ત્યારે બીજાને દોણ સાહસ કરે ? આવખતે એક બાંદી સહુને મૌન બેઠેલા જોઈને આવ્યા અભિપ્રાયનો બોલ્યો કે—

(સોરડો.) ક્ષત્રીયજ ગયું આજ, ભૃગુનાથે નક્ષત્રી ભૂ કરી,
એકવીશવાર, ક્ષત્રી નહિઆવ્યો અરે.

આસમયે વિદ્યામિત્ર ઋષિની પાસે પેટેના રામચંદ્રજીએ ઋષિની આજ્ઞા લઈ ઉઠ્યા. ઉઠતાંજ ધનુષને યોગ્યરૂપે એવું તાણુ કરી સીતાજીના મનમાં કંઈક ઈર્ષ્યા થઈ ગયું. શ્રીરામચંદ્રના ઉપર મોંઘીપડેલાં તે સખીઓની સામું જોઈ પોતાના પિતાની પ્રતિજ્ઞાને માટે પશ્ચાત્તાપ કરતાં તેમ અંધીર અંતઃકરણભૂમિમાં કરતાંજ અંધીરાં થઈને ઉમાંછે એટલામાંતો રામચંદ્રજીએતુ રત એકહાથથી ધનુષ ઉપાડીને બીજા હાથથી તેના ઉપર બાણ સંધાન કર્યું. અને જેવું પછે બેચવાગ્યા કે તુરત ધનુષ બાંગીને તેના બે કટકા થઈ ગયા, આ બનાવ જોઈને એકાદ મજેલા રાજાઓ આશ્ચર્યમાં પડી ગયા. અને સભાજનોએ જનકરાજાનો આનંદધોષ કરી મૂક્યો. એથી જનકરાજાને સવામણ લોહી ચડેતેવો આનંદ થયો. સ્વયંવરમાં આવેલા રાજાઓનાં મુખશ્યામ થઈ ગયાં અને રાવણનો જાણે કટાક્ષે કરી બાળી દેતો હોય એમ કુર દબી થઈ રામ-તરફ જોવા લાગ્યો. સીતાને ધારેલાં વરમળો તેથી તે ધણાં ખુશ થયાં. સૌ સભાજનો દેખતાં આનંદથી ઉભરાતે હૃદયે અને લજ્જાની પાછે પડતેપડતે હાથમાં વરમાળ લઈ સીતાજી પોતાની

સખીયોની સાથે નીચે આવ્યાં, અને મનોહર મુખવાળા રકુકુળ રત્ન રામચંદ્રજીના કંઠમાં વરમાળ આરોપી.

બીજે દિવસે જનકરાજજીએ શ્રીરામચંદ્રજી તથા સીતાના વિવાહ પ્રસંગ ઉપર કુંકમપત્રી લખી દશરથ રાજને તેડાવ્યા. આ પત્રિકા વાંચતાંજ દશરથ રાજ મણાજ પ્રસન્ન થયા અને પોતાના પરિવાર સાથે જનલક્ષ જનકપુર જઈ પહોંચ્યા. જનકરાજજીએ દરબાર ભર્યું સમૈયું કરીને દશરથ રાજનો સત્કાર કર્યો. ત્યારપછી વિવાહ મંડપમાં વેડીપર અભિદેવને પંચરાત્રીને વિદ્યામિત્રે વસિષ્ઠ તથા શતાનંદ વગેરે બ્રહ્મર્ષિઓ દ્વારા શ્રીરામચંદ્રજી તથા સીતાનો વિવાહ વિધિ અરંભ્યો. જનકરાજજીએ પ્રથમથીજ નકડી કા રેલા શુભ મુહુર્તમાં સીતાનો કરકમળ રામચંદ્રના જમણા હાથમાં આપીને કહ્યું આ મારીપુત્રી તમને સોપુંછું. તમે દપતી પરસ્પર ધર્મને અનુસરી કથ્યાણુના માર્ગને યોજો. જનકરાજજીએ તેઓને સારી પહેરામણી આપી વિદાયગીરી દીધી.

ત્યાંથી રવાના થઈ તેઓ સૌ અયોધ્યામાં આવ્યાં ત્યારે કૌશલ્યા તથા બીજી રાણીઓ ધણાંજ પ્રસન્ન થયાં. સીતાજીએ સર્વેના મનને જીતી આનંદ આપ્યો. આપ્રમાણે રામ અને સીતાના દિવસો આનંદમાંજ ત્યતીત થયા. રામચંદ્ર હવે રાજ્યાસનને યોગ્ય થયા. તેથી દશરથે રામને રાજ્યાભિષેક કરવાનો વિચાર કર્યો, આ વાત દશરથની વડાણી રાણી કેકયીને કાને પડી આવખતે મંથરા દાસીએ મોટી ખટપટથી ભભાવી દેતાં કેકયીના ચરિત્રમાં લખેલુંછે. તે પ્રમાણે કેકયીએ રામચંદ્રને વનવાસ અપાવી ભરતજીને માટે રાજ્યમાગી લીધું. રામચંદ્રજી પિતાનું વચન માથે ચડાવી વનવાસ જવાને તૈયાર થયા. રામને વનવાસ આવવામાં આવ્યાથી આખા શહેરમાં હાહા-કાર થયો, વનમાં નહિ જવા રામચંદ્રને ધણાંકોડોએ સમજાવ્યું. પણ પિતૃમક્ત રામનું મન જરાપણ ડગ્યું નહિ. પોતાની માતાની રજા લેવા અંતઃપુરમાં ગયા. અને ઉદાસ ચહેરે બોલવા લાગ્યા કે-માજીકૌશલ્યા ! હું માન પવિત્ર પૂજ્ય પિતા દશરથની આજ્ઞાથી ચૈદ્યવસને વનવાસ જવા આપની પાસે રજા માગવા આવ્યોહું તો આ દીન પુત્રને રજા આપવા કૃપાવંત થશો ! કૌશલ્યાજીને સમજતી તેમની પાસેથી રજા લઈ સતી સીતાજી પાસે ગયા રામે કદાસી ચહેરે સીતા પાસે આવી બંધી હકીકતથી તેને વાફેદ કરી કે-હે પ્રિયા ! તમારા તરફથી મને રજા મળતી નોંધ્યું આ સાંભળતાંજ સીતાજી મર્યાદાબદ્ધ બોલપર પડી. મમાં મર્યાદા-

વખતાં તે બ્રાહ્મ્યાં કે- હે સ્વામિનાથ ! શું તમે મને મુકીને જવાનું કહો છો ! ત્યારે શ્રી રામચંદ્રજીએ કહ્યું કે તમને સાથે રાખવાનું બને તેમ નથી. મારે જે તમારી ઇચ્છા અહિં રહેવાની હોયતો અહિં નહિતર તમારે પિયર જવાની ઇચ્છા હોય તો તમારે પિયર જાવો. મારે વસ્તીમાં નહિ પણ વનમાં રહેવાનું છે, સાથે કોઈપણ જાતનું વાહન વગેરે નથી. તેમ દાસ દાસી તથા સુખના પદાર્થો રખાશે નહિ અને ત્યાં સર્વ પ્રકારે દુઃખ દુઃખ અને દુઃખ છે આવાં વચનો સાંભળતાં સીતાજી કહેવા લાગ્યાં કે—

कथंमामिच्छसेत्यक्तं. धर्मपत्नीं पति व्रीताम्।

त्वदनन्यानदोषांमां, धर्मज्ञोसि दयापर ॥

હે દયાળુપતિ ! હું તમારી ધર્મપત્નિહું. પતિવ્રતાને પાળવાના જે મારા ધર્મ છે તે હું તમારામાં અનન્ય પ્રેમભાવ રાખુંહું. તમારા શિવાય મારે કોઈનો આશ્રય નથી, અને સર્વદોષથી રહિત છું, છતાં તમે મારો ત્યાગ કરીને એકલા વનમાં જવા કેમ ઇચ્છો છો ? હે સ્વામિન ! તમે ધર્મ જાણનાર છો તેથી પતિવ્રતા-પતિ પ્રેમાનુરાગી પ્રમદાને એકલી છોડી જવું એ શું આપ પ્રાર્થુપતિને યોગ્ય છે ! સ્ત્રી પોતાના પતિની છાયા જેવી છે. છાયા જે પુરૂષથી છુટી પડેતો સ્ત્રી પુરૂષથી છુટી પડે. અર્થાત્ જ્યાં પતિ જાય ત્યાં સ્ત્રીને “પણ સંગમાં રાખી. એ પતિનો ધર્મ છે. અને સતી” સ્ત્રીનો ધર્મ છે કે પતિની સ્ત્રીમાં રહી તેને સુખે સુખ અને તેને દુઃખે દુઃખ માનવું નેમ્મએ.

इतिरा ७६.

પ્રિયાર્ધ વૈદેહી. પ્રિયવાદિની, કહ્યું એવું જોને તેરે.

સંકુદા પ્રણયથીજ બોલી, આમજ ત્યાં સ્વામિનેરે. ૧

રામ કહો કયમ વાક્યજ આનું, હુવ લઘુતા આણીને;

નરવર મુજને ઉત્તમ એ અપહાસ્યજ લાગે છે શુણીને. ૨

૮૫ ! વીરોને રાજપુત્રને, સશસ્ત્રવિદોને વદવા;

છે અવશરમ અયોગ્ય કહ્યું એ આપે યોગ્ય ન સાંભળવા. ૩

આર્યપુત્ર ! પિતા, માતાને, બ્રાતા પુત્ર સ્તુતિ જે છે;

ભોગવતાં પુણ્યો પોતાનાં નિજ નિજ ભાગ્ય ઉપાસે છે. ૪

પુરૂષર્ષભ ! ભર્તાનું યોગ્ય તો નારી એકલી પામે છે;

તેથી વન વસવું એ આજ્ઞા મારા સૂક્ષ્મ આવે છે. ૫

નહિ પિતા નહિ આત્મજ આત્મા, નહિ માતાનહિ સખિ જનતો;

અહિયાં પરલોકે નારીને સદામતિ પ્રતિ એકજતો. ૬
 તમે જશો જો દુર્ગમ વનમાં (અહણા) રાત્રવ ! (મોદન્ટી);
 તમ આગળ હું જઈશ પગથી કુશ કંટકને મર્દન્ટી. ૭.
 ઇર્ષ્યાં રોપજ દૂર કરીને ભુક્ત રોષ ઉદક સમરે;
 સુજને લઈ જાઓ વિશ્વાસે હુંમા પાપ નથી કંઈરે. ૮
 મંદિર શિખરે વિમાનોથી સુ આકાશ ગતિથીતો;
 વિશેષ છે સર્વાવસ્થામાં પાદચ્છાયા પતિનીનો. ૯
 માતાપિતાથી ઉપદેશઘ વિવિધ આધારથીરે;
 માફે યથાવતિતત્ત્વજતે સાંપ્રત વક્તવ્ય હું નથીરે. ૧૦
 આપ પૂડે હું જઈશ વનમાં, પુરુષ વર્જિત દુર્ગમ જો;
 શાર્દૂલના ગણથી સેવિતને, નાના મૃગ ગણ વ્યાપજજો. ૧૧
 પિતૃમવનમાં વસું તેમ હું સુખે બહુ વરીશ વનમાં;
 ત્રિલોકને નહિ ચિન્તનથી પગ ચિન્તન્ટી પતિવ્રત મનમાં. ૧૨
 અહ્યારિણી, નિયતા, નિત્યે આપની બહુ સેવા કરતી.
 મહું સુગંધી વનમાં હું રમીશ તવ સગ સુમતે. ૧૩
 શક્તિમાન છો વનમાં કરવા, પરિપાલન જન અન્યતણું;
 માનદ રાત્રવ ! મુજ પરિપાલન, કરવું તેમાં વળીશું ઘણું. ૧૪
 તે હું તો તમ સાથે વનમાં, જઈશ સંશય નથી આજો;
 મહા બાગમાં હું સજ્જ થઈશું શક્ય નિવારવા કાજો. ૧૫
 દુર્ગમ કુલ બહુક હુનો નિત્ય અમંશ સંશય નથીતેરે;
 સદા વસન્ટી તમ સંગે હુ, દુઃખ કરીશ ન તમનેરે. ૧૬
 આપ જમ્યા ષષ્ટી જમીશ હુને, રસતે ચાલીશ તમઅંગે
 નાથ ધીમાન સંગ નિર્માતા જોવા હૃદયું સર્વત્રે. ૧૭.
 બહુસર, પદ્મવ, શૈલોને, સુ પુષ્પ વજતી પદ્મિની;
 બુક્ત લંસ કારણથી છે દુર દેશે મનદર વળીજો. ૧૮
 નાથ તમારી સંગે તે, હું સુખિને જોવા હૃદયજોરે;
 નિત્યે અનુવ્રંતા હું તેમાં, અળિવેકતો કરીશરે. ૧૯
 એ રીતે તમ સંગે શતકે સહસ્ર પણ વર્ષોજ તણું
 વ્યતિક્રમ હુંતો જાણીશ નહિ પણ, તમ વિશુ સ્વર્ગનું ગાણું. ૨૦
 સ્વર્ગે પણ તમ વિના વાસ યદિ થાય તેહ પણ મુજનેરે;
 નવ હોયે, નરવ્યાધસુરાધવ ! તમ વિના સુખ નવ છેરે. ૨૧

દોહડા.

મૃગ, બાનરને હસ્તીઓ, વડે બુક્ત જો આર;

દુર્ગમ વનમાં હું જઈશ, તમ પ્રાછળ નિર્ધાર. ૨૨

જેમ પિતાને મંદિરે, વસીય વનમાં તેમ;

આપ ચરણ આશ્રય મુદ્ધિ, ધર્મ સંમતા એમ. ૨૩

હું અનન્યભાવીજ છું અનુરક્ત મુજ ચિત.

વિયુક્ત તમથી તો થતાં, મરણ અર્થ નિશ્ચિત. ૨૪

સદ્ગત કરી મુજ યાચના, લો મુજને તમ સાથ;

કારણ હુંથી ભાર કંઈ થશે ન તમને નાથ. ૨૫

એરીતે વદતી સીતા ધર્મ વસ્ત્રા જેહ;

પણ નરવર નવ મચ્છો સંગ લઈ જતજેહ. ૨૬

બહુ કહેતા તેનેજ તો, નિવરવાને દાન

દુઃખજ વન નિવાસનાં પ્રિયતમ તે અન્યાજ. ૨૭

વળી કહેવા લાગ્યાં કે પ્રાણપતિ ! સ્ત્રીનો સર્વથી મોટો દેવ તેનો પતિ છે વેદમાં કયું છે કે :—જે સ્ત્રી આ દુનિયામાં પોતાના પતિની પાછળ તેની છાયાનીમુદ્ધ કરીને તેની સેવા કરશે તે જીજ્ઞ દુનિયામાં પણ તેની સાથેજ રહેશે. માટે હે પ્રાણધાર ! મને આપની સાથે લઈ જઈ આપના સુખ દુઃખમાં ભાગ લેવા દો. આપના વિના રાજમહેલની મજા ભોગવવા કરતાં આપની સાથે રહેવાથી જંગલના સર્વ ભય છતાં મને વધારે સાફ લાગશે. માટે મને સાથે તેડીજાઓ અથવા મારી જીવંતનો અત આપ્યા પછી જાઓ જે એમના એક જશોતો પાછા મળવાની અશા છોડી દેશે. આથી શ્રી રામચંદ્ર સીતાજીને સાથે આવવા સિકાર્યું.

પછી વનવાસનો પોશાક ધારણ કરી શ્રી રામચંદ્ર અને સીતા મહેલ બહાર આવ્યાં ત્યાં તેમને મળવાની આશા રાખી ઉભેલા શ્રી લક્ષ્મણજી તેઓના પગમાં પડ્યા અને આજ્ઞા સાંધ અરજ કરી કે હું આપની સાથે આવું છું. મને સાથે આવવાની આશા આપો. તેથી તેને પણ હા પાડી. ત્યાંથી તેઓ અષોધ્યા બહાર નીકળ્યાં અને દક્ષિણ દિશાનો માર્ગ લીધો. અનેક નગરો, ગામો પ્રવેતો, નદીઓ સરોવરો તથા અરણ્યોને નિહાળતાં, તેઓ ચિત્રકૂટ પર્વત ઉપર આવ્યાં. તથા રાક્ષસોની હરકત વધારે હોવાથી દંડક-રણ્ય તરફ જતા વિચાર્યું. માર્ગમાં અત્રિ ઋષિનો આશ્રમ આવ્યો. ત્યાં રામ સીતા અને લક્ષ્મણ થોડો વખત રહ્યાં અત્રિઋષિએ રઘુકુળમણિ શ્રી રામચંદ્ર તથા લક્ષ્મણ અને સીતાજીના સારી પેઠે સત્કાર કર્યો અનસુયાએ સીતાજીને કેટલોક ધર્મ બોધ આપ્યો અને અખંડ સૌભાગ્યનો આશીર્વાદ આપ્યો અહિંથી અત્રિઋષિની

રત્ન લઈ પંચવટીમાં મુકામ કર્યું. પંચવટી અનેક નદીઓ, સ-
રોવરો અને વૃક્ષોની ગીચ ઝાડીની વચ્ચે આવેલું સ્થળ છે. મૃગોનાં
ટાળાંઓથી અને ખીજાં વિવિધ જાતનાં પક્ષીઓથી તે વનની શોભા
અત્યંતિક લાભતી હતી. પૃથ્વીપુર ઉગી નીકળેલી લીલી દુર્ગાને લીધે
જાણે સર્વજ્ઞ લીલા રંગનો ગલીયો ખીજારી દીધો હોય તેવી ભૂમિ
સમ તથા સીતાને આનંદ આપતી હતી જનકરાજાને ત્યાં સ્વયં-
વરમાં ગયેલો રાવણ સીતાને જોઈ મોહીત થયો હતો અને તેથી
તેણે પંચવટીમાંથી સીતાજીનું હરણ કરીજવાનો વિચાર કર્યો તેથી
પોતાના મામા મારીચને સોનેરી રંગનો માયામૃગ બનાવી તેને
પંચવટીના આશ્રમમાં મોકલ્યો. આ વખતે સીતાજી રામ તથા
લક્ષ્મણ સાથે ખુશીમરી રમતો રમતાં હતાં. ત્યાં તેની નજરે ના-
સનો સોનેરી રંગવાળો અમત્કારિક મૃગ પડ્યો તેથી તે મૃગના રંગ
ઉપર મોહ પામ્યાં. તેથી તેણે શ્રી રામચંદ્રને વિનંતિ કરી કે-સ્વા-
મિનાથ ! આપણે જ્યારે અયોધ્યામાં જઈશું, ત્યારે વનવાસની
અયજ્ઞયજ્ઞ ભરેલી ચીજોમાં આ મૃગચર્મની ચોગી લઈશું. માટે તે
મને લાવી આપો. શ્રી રામચંદ્રજી બહુધા સીતાને પ્રસન્ન રાખતા
હતા. તેથી તુરતજ ધનુષ બાણ લઈ સીતા પાસે લક્ષ્મણને રાખી
માયામૃગની પાછળ ગયા. અને એક બાણમાર્યું કે માયામૃગે ધોર
ચીસ પાડી કે, હે લક્ષ્મણ ! આવો સખ્દ સીતા તથા લક્ષ્મણને
કાને પડ્યો. એટલે સીતાએ કહ્યું કે- લક્ષ્મણજી ! તમે તમારા
માંધવ શ્રી રામચંદ્રની વહારે જાઓ. લક્ષ્મણે કહ્યું ચિંતા નહિ
કરો, મારા વડિલ બંધુ કદિ પણ સંકટમાં હોયજ નહિ. એ હમણાંજ
મૃગચર્મ લઈ આવશે. હું તમોને આ અરણ્યમાં એકલાં મુકી કેમ
જઈ શકું ? શું મારાથી વડીલના વાક્યનો અમાદર થશે ? નહિજ
આપ્રમાણે બોલતાં લક્ષ્મણને સીતાએ સ્ત્રીહઠ લાગતા વચનો
કહ્યાં તેથી તે ધનુષધારણ કરી શ્રી રામચંદ્રને શોધવા સિધાવ્યા.

લક્ષ્મણજી ગયા કે વરતજ દુષ્ટ રાક્ષસ રાવણ જટાધા બિ-
શુકના વેપમાં સીતાના આશ્રમ આગળ આવી “ બિશ્વાદિહિ ! ”
આપ્રમાણે બોલી પર્ણાકુટીને ખારણે આવીને ઉભો. લક્ષ્મણે જતી
વખતે પર્ણાકુટીની આસપાસ એક હદ કરેલી હતી અને કહ્યું હતું
કે આની બહાર નીકળશો નહિ. તેથી સીતાએ બિશુકનાવેપમાં
રહેલા રાવણને ઉંમરામાં ઉભા ઉભાં બિશ્વા આપવા માંડી, ત્યારે
રાવણે કહ્યું કે બહાર આવો બિશ્વા આપો. આથી બહાર આવી

ભિક્ષા આપવા જાય છે કે તરતજ સીતાને ખમાડપર ઉંચકીલીધાં અને વિમાનમાં બેસાડી લંકાનો રસ્તો લીધો. સીતાદેવી આ અ-
ચાનક આપતિ જોઈ હેબતાઈ ગયાં અને મૂર્ચ્છિત થઈ ઢળીપડ્યાં
તેણે ધણી કષ્ટાંત સાથે છુટાકેશે ચોધારાં આંસુએ રૂદન કરવા માંડ્યું.
રૂદન કરતાં વિચાર આવ્યો. કે રામ તથા લક્ષ્મણ મને શોધવા
નિકળશે તેથી તેને સુગમ પડે તેવી નિશાનીને માટે પોતાનાં પ્રિય
આભુષણો રસ્તામાં ફેંકવા માંડ્યાં. પંપાસરોવરની પાસે આવેલા
ઋષ્યમૂક પર્વત ઉપર બેઠેલા વાનર ટાળીને પોતાના પગનું એક
ઝાંઝર પોતની ઓઢણીએ બાંધીને નીચે નાંખ્યું તે વાનરોએ તે સા-
ચવી રાખ્યું. પછી રાવણ થોડા સમયમાં સીતાસહિત લંકામાં
પહોંચ્યો. અહિં સીતાને એકાંત મહેલમાં રાખી, અને દાસીઓને તેનું
મન પ્રસન્ન રાખવા સૂચ્યું ત્યારપછી રાવણે આવી તેને સમજાવવ
માંડી તોપણ સીતાએ નગણતાં રામનામ રટતાં નીચું જોઈરાખ્યું.
આખરે કંટાળીને રાવણે હુકમ કર્યો કે આને અશોકવાદીમાં રાખો
અને તુરત વશચાય એવા ઉપાયો યોજીને બરોબર ચોડીરાખી અસહ્ય
સંકટો આપો. આપ્રમાણે મોતનો દુષ્ટ રાવણ વિશે મોડે પાછોદ્યો.

શ્રીરામચંદ્રજી અને લક્ષ્મણજી મૃગનેહણી ચર્મલાવી જીએ
છે તો સીતાને દીકાંનહિ. અરે ! હરણને હણવા ગયાતો સીતાનું
હરણ થયું આમ શોચતા રામ મૂર્છાવીન થયા. મૂર્છાવશતાં બન્ને
બાંધવો સતીસીતાની શોધને અર્થે નીકળ્યા. વનમાં ફરતાં ફરતાં
પ્રવર્ષણ પર્વત આગળ આવ્યાં સુગ્રીવ અને હનુમાન વગેરે પ્ર-
ધાનો મળ્યા સીતા સંબંધી સમાચાર પૂછતાં સતીસીતાનું ઝાં-
ઝર અને સાંચે બાંધેલી ઓઢણી રજીકરી તેથી તેણે જણ્યું કે સી-
તાને અવશ્ય રાવણ હરીગયો છે, તેની શોધકરી આવવાની હિંમત
હનુમાને આપી, અને પાછાં મેળવી આપવા વચનથી બંધાયા.
પછી કેટલાક વાનરોને સીતાની શોધ માટે દક્ષિણદિશા તરફ મો-
કલ્યા નળ, નીલ, કુમાર અંગદ અને જાંબનાવ સાથે પદન
પુત્ર હનુમાન વનો, પર્વતો અને ખીણોમાં શોધ કરતા કરતા
અસ્ય પર્વતમાં પર્વતમાં થઈને લંકામાં જવાને તૈયાર થયા.
લંકા જવામાટે સમુદ્ર ઉલ્લાંચવો પડે તેમ હતું તે કરવાને હનુમા-
નને તેના સાથી વાનરોએ ઉત્તેજન આપ્યું. હેવઠ એક મોટા
પર્વતના શિખર ઉપર ચઢી મોટા ફુંકારા કરી હનુમાન સમુદ્ર કુડીને
લંકામાં ગયા. લંકામાં આવ્યા પછી હનુમાન પણ પહોંચાણે

ફરતો, શોધ કરતા અને પોતાનાં પરાક્રમેથી રાક્ષસોને મક્કિત કરતા કરતા અશોક નામની સુંદર વાટિકામાં વહ્યો. આ વાટિકામાં રાવણે સીતાને હરીદ્રાથી રાક્ષસીયોના રક્ષણુર્મા રાખ્યાં હતાં હનુમાન બ્યારે ત્યાં આવ્યા ત્યારે દેવીસીતા કુર અને ભયંકર દેખાવતી રાક્ષસીએ. વચ્ચે એક મોટાં અશોક વૃક્ષની નીચે બેઠેલાં હતાં, ત્યાં આગળ તેગયા. ત્યાંની સર્વ હાકીકત જાણ્યાપછી જે ઝાડની ઘટામાં સીતાજી બેઠેલાં હતાં ત્યાં છુપાઈને બેસા. થોડીવારે રાવણ કેટલાક રાક્ષસોની સાથે સીતાની પાસે આવ્યો અને કહેવા લાગ્યો કે-હું સીતા! તું હઠ છોડીદે, તારાં ફેગટ જતાં યૌવનને મારીસાથે સંબંધ બાંધીને સરળકર તારાં કદળીના ગર્ભજેવા સુકોમળ શરીરને અને નાનુક અંગોને વ્યર્થ કરાવી ન નાખ. મારીસાથે લગ્ન કરવાથી તું ત્રણે ભુવનની પટ્ટરાણી થઈશ. સીતા તેનો તિરસ્કાર કરતાં બોલ્યાંકે-હું નિર્દોષ લાંપટ! તું પ્રજ્ઞતો રાજ થઈને આવું નીચ કૃત્ય કરવાને કેમ તૈયાર થયો છે? તારે તો સર્વ સ્ત્રીઓ તરફ મતા લહેન અને પુત્રીના જેવી દૃષ્ટી રાખવી જોઈએ. રાજાનો પ્રજ્ઞનો પિતા ગણાય છે, છતાં તું કેમ આવો અધર્મ આદરી બેઠો છે? તારાં આ કૃત્યથી તારા કુળનો તથા આ નગરીનો નાશ થશે અને તારા નાગ ઉપર લોકો ધિક્કારનો વરસાદ વરસાવશે. હું કોણું તેનો તને ખબર છે? હું રઘુકુળ તિલક રામચંદ્રની ધર્મપત્નીનું અને જનકરાજની પુત્રીનું વળી પૂર્વે મેં તને શાપ આપેલો છે કે હું તારા કુળનું નિકંદન કાઢીશ તે આજ સદૃશ થવા અર્થે તે તારા હાથથીજ એ વૃક્ષનાં ખીજવારી મૂકેલાં છે. તેથી તે આવો આક્ષેપ કરવા માંડ્યો છે. હું રામ શિવાય ખીજના હાથનીચે કદી પગ રહીશ નહિ. આ વાક્યોથી રાવણ ઉસ્કેરાઈ ગયો અને, પાસે બેઠેલી દાસી-એને કહેવા લાગ્યો કે હજી તમે આ સ્ત્રીને સમજાવજો પછી હું તેને મારા તીક્ષણ ક્રોધનો સ્વાદ ચખાડીશ. આમ કહી રાવણ સ્વામ મુખથી પાછો ગયો. પાછળથી રાક્ષસીઓ વિનવવા લાગી, કે તું હઠ છોડીદે. રાવણને સરજે જ. છેવટે સીતાએ આ દુષ્ટાઓને તિરસ્કારી. પછી પોતાના ઉપર આવેલી આપત્તિને ચારંવાર યાદગારી વિલાપ કરવા લાગ્યાં. આ જોઈ હનુમાને ઉપરથી મુદ્રિકા નાંખી. આના અવાજથી સીતા એ બાકળા થઈ ઉઠ્યાં મુદ્રિકા હાથમાં લઈ જુએછે તો “શ્રીરામ” એવા શબ્દો કોતરેલા દીકા. આ પ્રિયપતિની વિદી ક્યાંથી? શું તેનો દુષ્ટાએ નાશ કર્યો. આમ અર્ધસોસ

કરતાં મધ્યરાત્રિ થઈ ગઈ. ચોટીકરનારા નિંદ્રાવશ થઈ ગયા. એટલે હનુમાને તરત ઉતરી રામચારત્ર ગાવા માંડ્યું. આગી સીતાજી વધારે આશ્ચર્ય પામ્યાં. શોક કરતાં કરતાં તેનું મન મુંઝાવા લાગ્યું. અને પ્રાણત્યાગ કરવાના વિચાર ઉપરા ઉપર આખ્યા તેથી છેવટ તે પોતાના માયાના વાજે કરી બળાકુપો ખાય છે એટલામાં હનુમાનજી પાસે આવી પગે લાગ્યા અને કહ્યું કે માતૃશ્રી ! રામ તથા લક્ષ્મણ બન્ને બાંધવો ક્ષેમ કુશળ છે. તેઓ કિંકિકામાં છે અને મને તમારી શોધો અર્થે મોકલ્યો છે. સીતાજી આશ્ચર્યની સાથે અત્રાકિક આનંદ અનુભવતામાં અહીં ઘણી વાતચિત કરી રામ તથા લક્ષ્મણના કુશળથી સીતાજી વાકેફ થયાં અને ધારણ પામ્યા. છેવટ સીતાજીએ પોતાની નિશાનીમાં વેણી સાથે ગુંથવાનો મણીનો ચાક શ્રી રામને મોકલ્યો. આ લઈ હનુમાન વિદાય થયા. હનુમાને રામ પાસે જઈ આ ખબર કહ્યા તેથી શ્રી રામ વાનર સૈન્ય લઈ લંકામાં ગયા.

શ્રી રામચંદ્રજી લશ્કર લઈ લંકાપર ચઢી આવ્યાનાં ખબર સાંભળી રાવણની સ્ત્રી મંદાદરી કે જે મહા ચતુર સતી હતી તે આવી રાવણને વિનવતા લાગી કે—મહારાજ ! રધુકુળ ભૂષણ દશરથાત્માજી રામ એ મહા બળવંત પુરૂષ છે તેની સ્ત્રીને જમે અહિં લાવ્યાછે એ ઘણું સાહસ કર્યું છે. મારે જે ત્ર્યે સર્વતુ સારું કર્યા ઇચ્છતા હોતો તેની સીતા ખાત્રી આપો. અને તેની પાંસે ક્ષમા માગો. મંદાદરીના આ વચનો તેના વિપરીત હૃદયને લાગુ પડ્યાં નહિ અને વળી રામને નિરાશ કરવા સીતાને કૃત્રિમ મ્હોઢું બનાવી લોહીનું બર્ધુ મોકલ્યું. આ ખબર જ્યારે સીતાજીને પડી ત્યારે તેણે રામને હનુમાન સાથે કહેવરાવ્યું કે પ્રાણાધાર ! આં પાપીથી મને બળાત્કારે તો સ્પર્શ થવાનોજ નથી, તો પણ જ્યારે આખર સમય આવશે ત્યારે મારી આખર રાખવા સારું હું પ્રાણત્યાગ કરીશ. પરંતુઆપ તેને શિક્ષા કરવામાં પાછીપાની કરશો નહિ. આ વાક્યોથી રામને ધણેજ આનંદ થયો. પછી તેમણે રાવણ સાથે લડાઈ કરી ઇંદ્રજિત વજ્રે અને લશ્કરસહિત પુત્ર પરિવાર રાવણ રણે પડ્યો. વિલીપણ સીતાજીને રામની પાસે તેડી લાગ્યો રામને વિયોગ દુઃખથી સુકાઈ ગયેલા સીતાજીને કહ્યું કે મેં શત્રુને મારીને માર કર્તવ્ય પૂરું કર્યું છે. પરંતુ હવે તમારે એક કર્તવ્ય કરવું રહ્યું છે. તેને મરે મને તો સંપૂર્ણ ખાત્રી છે તો પણ તમારે જમત

ની દૃષ્ટિમાં શુદ્ધ દેખાડવાને તે કરી બતાવવાની જરૂર છે. તમને માર્ગમાં રાવણનો અપવિત્ર સ્પર્શ થયો હશે. તે સ્પર્શ દોષ દૂર કરવા માટે પ્રાયશ્ચિત કરવાની જરૂર છે. અહિં સ.મે જે અગ્નિનો ઢગ પડ્યો છે તેમાં તમે ઉઘાડે પગે ઉભા રહીને અગ્નિસ્નાન કરો એટલે સર્વના મનમાં ખાત્રી થાય. રામનાં આવાં વચન સાંભળીને સીતાએ તુરત રામની પ્રદક્ષિણા કરીને બડબડાટ બળતા અગ્નિમાં પ્રવેશ કર્યો કે અગ્નિદેવ તરત સીતાજીને પોતાના મંગલમય ઉત્સર્ગમાં જીંદી લઈને પવિત્ર ભૂતિ સ્વરૂપે રામને પાછાં અર્પણ કર્યાં તે વખતે દેવતાં દુંદુભિ વાગ્યાં ને જય જયકાર થઈ રહ્યો. અને સર્વ ઋષિઓ બ્રાહ્મણ કે--હું રઘુકુળમણી રામ! તમારી પત્ની સીતા પવિત્ર છે, પાત્રતા છે અને આ જગતમાં પૂજનીય છે તેમના વિષે કોઈપણ બતની શંકા રાખશે નહિ. શ્રી રામચંદ્રજીએ સર્વ દેવતાઓને માન આપી સીતા! સીતા! એમ કહ્યું કે તરતજ સીતા રામની પાસે હાજર થયાં અને તેમને પ્રણામ કરી ઉભાં રહ્યાં. આખી સર્વ લોકનાં હૃદયો અને આશ્ચર્યનો પાર રહ્યો નહિ.

રામ સીતાને લઈ પોતાની નગરી અયોધ્યા તરફ ચાલ્યા. રસ્તામાં રામને સીતા પોતાના સતીત્વની વિશેષ ખાત્રી આપવા લાગ્યાં. ચાલતાં ચાલતાં તેઓ અયોધ્યામાં આવી પહોંચ્યા. તેમના આગ્યાના ખુશ ખબર મળ્યા કે ભરતાદિક બાઈઓએ તથા પ્રજાજનોએ મોટા આદર સત્કાર સહિત રામને નગરમાં પધરાવ્યા. અને રામના આગ્યાની વાટ જોતાં ભાતૃમક્ત ભરતે તેમનો રાજ્યસન ઉપર મોટા હા હમાકથી અભિષેક કર્યો. શ્રી રામચંદ્રજી રાજ્યાસન ઉપર આગ્યા પછી દરરોજ ડીટેકટિવ (છૂપા દૂતો) દ્વારા નગરચર્યા બજાવતા હતા. એક દિવસે એક દૂતે આવીને રામને કહ્યું કે આજે હું નગરચર્યા નિહાળતો થકો ધોખીવાડામાં ગયો હતો ત્યાં ધોખી અને ધોખણુવચ્ચે નીચે પ્રમાણે બોલાચાલી થતી હતી કે--હું કંઈ રામબામ નથી કે તને ધરમાં ધાલું સીતા રાવણ ના ધરમાં રહી આવી તોપણ રામે તેને રાખી. પરંતુ હું તો તને કદીપણ રાખવાનો નથી આ વાત સાંભળી શ્રી રામચંદ્રજી મનમાં ખિન્ન થયા અને વિચારવા લાગ્યાં કે--સીતા અગ્નિમાં સ્નાન કરી શુદ્ધ થયાં એ વાત છૂપી રહી અને રાવણના ધરમાં રહ્યાં એ વાત લોકમાં ચર્ચાતી રહી. પરાયાં છિદ્રો શોષવાં એ જ મનુષ્યનું કામ છે પરંતુ મારે તે દોષ પણ મારા ઉપર રાખવો જોઈએ નહિ. આ વિચાર કરીને શ્રી રામચંદ્રે લક્ષ્મણને તેમના

અને તેમને સર્વ વાત કહી લક્ષ્મણે સીતાજીનો ત્યાગ ન કરવા માટે બહુ બહુ સમજાવ્યા પરંતુ રામ એકના બેન થયા તેથી નિ-
ર્ણયે લક્ષ્મણે પોતાના વડા બાઈના વાક્યનુ માન રાખ્યું. સીતા-
ને પણ તે દિવસે દુષ્ટ રાવણાઓ અને દુષ્ટ શંકેઓ થઈ હતી. તે-
મને પોતાના પર આવી પડવાના દુઃખની આગમચથી ખબર પડી
હતી હમણાં તે ગર્ભવતાં હતાં. પ્રસૂતિના દિવસે પણ નગરદિક આવી
બરાબા હતા. તેથી શ્રી રામચંદ્રજી સીતાજીને અનેક લીલાથી
પ્રસન્ન રાખતા. આજ તેઓના દુઃસ્વપ્નમાં કંઈક દુષ્ટ ચિન્હ જોવા
થી સીતા રડવા લાગ્યાં અને અંગ મરોડતાં મરોડતાં બે બાકળાં
બની ગયેલાં ઉડ્યાં અને જુલે છે તો લક્ષ્મણને પોતાની પાસે ઉ-
ભેડા દીઠા. તેથી તેણે પૂછ્યું કે—દીએરજી તમારા બાંધવ ક્યાં છે?
લક્ષ્મણે ઉત્તર આપ્યો—બાબી મારા વડિત્ર બંધુ કચેરીમાં ખીરાજી
છે. અને મને ધરમાન કરતા ગયા છે કે તમે, આજે એમને રથમાં
બેસારી વનગીલા જોવાને જાણે સતી સીતાને રામની આજ્ઞા સ-
ર્વ પ્રકારે માન્ય હતી તેથી સીતા નિઃશેઠે લક્ષ્મણજી સાથે રથમાં
બેઠાં. જોડે સારથિ તે રથ ગંગા નદીની પશ્ચીમ દિશાએ વાદમી-
કિના આશ્રમ જાણી હાંડી ગયો, તે ત્યાં ગયા થઈ તેણે તે રથને
ઉભો રાખી લક્ષ્મણને નીચે ઉતારતાં સીતાને પણ નીચે ઉતર-
વા પ્રાર્થના કરી—ખતુ રામની આજ્ઞા સંભળાવતાં લક્ષ્મણનો
કામળ કમ્પ કટાઇ ગયો તેથી તે કાંઈ પણ જોતી શક્યા નહિ. સી-
તાં પણ રૂદન કરતાં કરતાં રથમાંથી નીચે ઉતર્યા. સીતાને બેઠ
થેનો જોઈ લક્ષ્મણ અત્યંત આંસુ, ભરી આંખે સીતાના મ્હોઠા
સાંધું જોઈ રહ્યા.

હા દેવ તારી ગતિ અકળિત અને અગમ્ય છે જેનો પારં
કોઈપણ મનુષ્ય પહોંચવા સંમર્થ છે નહિ સીતાને આ બીજી વખ-
ત વાવાસનું ખરું કરણ માત્ર કેકયીજી હતાં. કારણ ધોખી પેતા-
ની અને રામ વિરોધકેશા ગારનો બે ખબર કેકયીને કને પડતા તે
તથા તેની દુષ્ટ દાસી મંથરા માયાવી કે જેના પાપે કરી રામને
વનવાસ વેઠવો પડ્યો તે બન્ને સીતા પાસે બેસી લંકાના ખબર
પૂછવા લાગી. તેમાં એક પૂછ્યું કે રાવણનું સ્વરૂપ કેવું હતું? તે
તમે ચિત્રવિદ્યામાં કુદાળ છે તો ચિત્રી બતાવો. સીતાજી બોળાં
હતાં તેથી તેણે કહ્યું કે—મેં મારી નજરેથી રાવણને જોયો નથી
કેમકે હું નીચેથી ઉપું હતી પણ જોતી નહિ. પણ તેના પગનો અં

ચુડો માત્ર મેં જોયો છે. તેપરથી હું તમને ચિતરી બતાવું છું. એ-
મ કહી તેનું ચિત્ર કાગળ પર ચિતરી બતાવ્યું. આ ચિત્ર કેકથી
પોતાના હાથમાં લઈ બીજા એરડામાં સૌ બેઠાં હતાં ત્યાં આવી ક-
હેવા લાગી કે જુઓ ! સીતાને રાવણપર કેવી પ્રીતિ છે. (એનું
મુખ જોયા વગરતો વહુને અન્ન પણ ભાવતું નથી માટે તેની મુખ
મુદ્રા જોવાને માટે આ ચિત્ર પાડી રાખ્યું છે, આ વ.ત સાંભળીને
રામને અભિમાં ધી હોમવા જેવું થયું તેથી લક્ષ્મણ સાથે સીતાને
વનમાં વિદાય કર્યાં.

વનમાં ગયા પછી સીતા બોલવા લાગ્યાં કે મેં તે એવાં
પૂર્વજન્મમાં શા પાપ કર્યા હશે, કે મારા પર ઉત્તરોત્તર આપત્તિઓ
આવ્યા કરે છે ? હે દૈવ ! હું આ નિર્જન વનમાં એકલી કેમ રહી
શકીશ ? રામના વિયોગમાં મારા દિવસો કેમ જશે ? પછી પોતા-
ના પગમાં પડેલા લક્ષ્મણને ઉઠાડીને કહ્યું કે--હે વીરો લક્ષ્મણ
તમે અયોધ્યામાં જઈ મારાં સાસુઓને મારા તરફથી પ્રણામ ક-
હેજો તમારા વડિલભાઈ શ્રી રામચંદ્રને પ્રણામ કરેતાં ખબર
અંતર પૂછજો. અને કહેજો કે તમે મને લોકાયવાદના ભયથી તણજો.
મારે લીધે લોકમાં તમારી નિંદા થઈ છે તે હું સારી રીતે જાણું છું
પરંતુ આપના શિવાય બીજા કોઈનો મારે આધાર છે નહિ; હે પ્રા-
ણનાથ ! હું આપની દાસી છું બીજા લોકોના રક્ષણની સાથે આ
વનમાં પણ મારું રક્ષણ કરનાર તમેજ છો. તમેજ મારું સર્વસ્વ છો.
હું તમારી સુકીર્તિ સાંભળી ધણીજ ખુશી થઈશ. વગેરે વગેરે વચ-
નો કહાતી મોડક્યાં. અહો સાધવી ! ધન્ય છે તારા પવિત્ર પ્રેમને
તારા જેવી ધીરજ આ ધરણી પર કોણ ધારણ કરશે ?

લક્ષ્મણ રડવા લાગ્યા તેથી તેમને માતૃભાવથી છાતી સાથે
ચોંપી, જવાની રજા આપી. તે રડતા રડતા અયોધ્યા તરફ ગયા.
આ ધીરવનમાં સીતા ગર્ભવંતી અવસ્થામાં એકલાં બેઠાં રૂદન ક-
રે છે. એ વખતે વાલ્મીકિ ઋષિ દર્ભ લેવાને આવ્યા. તેની દૃષ્ટિ
સીતાપર પડી કે તેણે તેને ધીરજ આપી શાંત કર્યો. અને તે
સીતાને પોતાને આશ્રમે તેડી ગયા કેટલેક દિવસે સીતાએ બે પુ-
ત્રાને જન્મ આપ્યો. ઋષિએ આમાંના મોટાનું નામ લવ અને ના-
નાનું નામ કુશ પાડ્યું. તે બન્ને કુમારો શકલ પક્ષના ચંદ્રની પેડે
દિવસે દિવસે વધવા લાગ્યા અને અગીયાર વર્ષના થયા કે ઋષિનો

પામેથી ઉપનયન સંસ્કાર ગ્રહણ કરીને ધનુર્વેદનો તથા ખીજી વિદ્યાઓનો અભ્યાસ કરવા લાગ્યા. સીતા પણ વખતો વખત પોતાના પુત્રોને ધર્મની તથા નીતિની ઉપદેશાત્મક કથાઓ કહીને તેમનાં મનને કેળવતાં હતાં અને બન્ને પુત્રો કેટલાંએક વર્ષમાં ધનુર્વેદ શીખીને મોટા પરાક્રમી યોદ્ધા થઇ રહ્યા.

શ્રી રામચંદ્ર મહારાજાનીને, એક પતિવ્રત ધારી હતા. તેમણે સીતાજીને વનવાસ મોકલ્યાં એ ફક્ત ભોક્ષ નિદાના બચથીજ મોકલ્યાં હતા. પરંતુ તે સીતા ઉપર ધણેજ પ્રેમ રાખતા. કેટલેક દિવસે પોતે કરેલી હિંસાના દોષમાંથી મુક્ત થયા માટે ઋષિઓની સાથે વિચાર કરીને અશ્વમેધ નામનો યજ્ઞ આરંભ્યો. અને યજ્ઞના ધોરને શત્રુઘ્નની નજર તળે પૃથ્વી પ્રદક્ષિણા કરવા મોકલ્યો આ અશ્વ ફરતો ફરતો વાલ્મીકિના આશ્રમ પાસે આવી ચડ્યો. તે વખતે લવ તથા કુશ બાર વર્ષની ઉંમરના થયા હતા. ને તેઓ નિત્ય પોતાના ગુરુ વાલ્મીકિ સારૂ ઇન્દ્રવન તથા ધૃષ્ટો ભેગા જતા તેથી આજે રસ્તામાં આ અશ્વ તેમને મળ્યો. તેથી તે બન્ને વીર બંધવો. એ ધનુષપર બાણો ચઢાવીને ધોરને ત્યાંથી જળાં અટકાવ્યો. અને આશ્રમ પ્રત્યે લાગ્યા. આથી તે સુકુમાર બંધવો તથા શત્રુઘ્ન વચ્ચે તુમુલ્લ યુદ્ધ થયું શત્રુઘ્નની સેનાએ લવ કુશ ઉપર બાણો ફેંકવા માંડ્યા. પરંતુ તેઓએ પાછા પગ ન લેતાં બાણો મારી સામે આવેલા પિતામા સૈન્યને કાયર કરી દીધું આથી આખરે રામને, ત્યાં આવવા જરૂર પડી. લવ તથા કુશના મુખની આકૃતિ જોઇ રામને પુત્ર વાત્સલ્ય અંકુરિત થયું. એટલામાં રામચંદ્રનું નામ સાંભળી વિનયથી તેમની પાસે જઇને કુશ તથા લવ તેમના ચરણમાં પડ્યા; અને વિનય સાથે રામ તથા તેમના બાઇઓને પોતાના આશ્રમે પ્રત્યે તેડી ગયા. સૌ વાલ્મીકિના ચરણને નમી ત્યાં બેઠાં. એટલામાં રામના વિયોગથી હાડકાંનો માજો થઇ ગયેલાં સીતા પણ બહાર આવ્યાં ને રામને પ્રણામ કરી લક્ષ્મણ વગેરેને આશીર્વાદ આપી ઉભાં રહ્યાં પછી મુનિ વાલ્મીકિએ સીતાના પ્રસવ સંબંધી સર્વવાત રામની પાસે કહેતાં તેની સાધુજા પણાનાં વખણ કીધાં અને તેમને રાજધાનીમાં તેડી જવા સૂચવ્યું. થોડે વખતે ત્યાંથી સીતાજી સહિત રામચંદ્રજી તથા ભરત લક્ષ્મણ અને શત્રુઘ્ન બધા વડી ધામધૂમથી અયોધ્યામાં ગયાં. જતાં સર્વનાં મન મંગલકારી અને પ્રકુલિત દીસતાં હતાં. અને શહેરની

શ્રીઓ આપસ આપસમાં વાર્તા કરવા લાગીકે-બહેનો ! આપણી સતી શિરોમણિ સીતા ઉપર દુઃખ પડવામાં બાકી રહ્યું નથી. તો પણ તેણે પતિભક્તિપર અચળ શ્રદ્ધા રાખીને છેવટ સુધી દુઃખ સામે યુદ્ધ કર્યું તે એક સત્યના આધારથીજ !!! ધન્ય છે સીતા ! તારી સાધુતા !!! અહો દેવ ! આ ભારત ભુમિપર આવાં પવિત્ર દંપતી ઉત્પન્ન કર એવી આ ભારત વાસીઓના પ્રાર્થના છે.

શબરી.

આ વિદુષીએ જગતમાં તપની સિદ્ધિના પ્રભાવથી પ્રખ્યાત થઈ નાની ઉમ્મરમાંથીજ વનવાસનો અંગીકાર કરી મહાત્માઓની સેવામાં પોતાનું જીવન ગાળી અધ્યાત્મા શાસ્ત્રનું સેવન કર્યું હતું. તે પંપા સરોવરના પશ્ચિમ તટ ઉપર મતંગ વનની નજીક પર્ણકુટી આંધીને રહેતી હતી. સર્વ દેવર્ષિઓની સેવાથી પોતાનું શરીર તપોમય કર્યું હતું. શ્રી રામચંદ્ર અને લક્ષ્મણ જે વખતે સીતાજીની શોધ માટે શબરીના રમણીય આશ્રમમાં ગયા ત્યારે શબરીએ ઉઠી જે હાથ જોડી તેમને પ્રણામ કરી આસન આપ્યું અને અર્ધ પાદથી પૂજન કર્યું. તે પછી રામે ધર્માત્મા એવી શબરીને પ્રશ્ન પૂછ્યો કે હું તપોધના ! તું યમ નિયમોને જરાજર શુદ્ધ સાધવી શકે છે કે ? તારી ગુરુ ભક્તિ વંશવિદ્ધે આવે છે કે ? આ વાક્યો સાંભળી પરમ પવિત્ર એવી શબરી નમ્ર વચ્ચનોથી કહેવા લાગી કે રથુકુળ રત્ન શ્રી રામચંદ્ર ! આપના દર્શને કરી મારાં જપ, તપાવ્રત વગેરે સર્વ કાર્યો સ્પર્શ થયાં. એટલુંજ નહિ પણ આપના પવિત્ર દર્શનથી મારાં સર્વ પાતકો નાશ પામી મને સ્વર્ગ સુખ મળી ચૂક્યું એમ તું સમજું છું. આપ ચિત્ર કુટ પર્વત ઉપર પધાર્યા તે વખતે વિમાનોમાં બેસીને જે ઋષિ મુનિયો સ્વર્ગમાં ગયા તેઓનાં હું પ્રેમથી નિત્ય સેવા કરતી અને તેઓએ જતી વખતે કહ્યું હતું કે--શ્રીરામચંદ્ર આ પવિત્ર આશ્રમમાં આવે ત્યારે તું એમનો સારી રીતે સહાર કરજે. તેઓ તારો ઉદ્ધાર કરશે. હે ભાગ્યવન્ બ્રૂપ અને ત્રેલોક્યાધિપતિ દામ ! તે મુનિઓના કહેવાથી મેં ઘણા દહાડા થયા વનફળો અને સ્વાદિષ્ટ કંદો સાચવી રાખ્યાં છે. ત્યાર પછી રામે શબરીને કહ્યું કે--હે શબરી ! હું આ આશ્રમમાં રહેતા મુનિઓનાં દર્શનનો લાભ લેવા ઇચ્છા રાખું છું, માટે તું અમારી ઇચ્છાપૂર્ણકર. શબરી રામ તથા લક્ષ્મણને મતંગ

ગ વન દેખાડીને બોલ્યા—કે આ ઠેકાણે તે સધળા વૃદ્ધવયના ઋષિમુનિઓ નિત્ય ધ્રુજતા રાથે હોમ કરતા હતા અને હજી સુધી તેમના હોમની વેદી. પવિત્ર જવાળાઓથી સર્વ દિશાઓને પ્રકાશિત કરતી નજર પડે છે. તેઓ વૃદ્ધ હોવાથી સ્નાન કરવાને અશક્ત હતા તેથી સાતે સામરો અહિં આવીને વસેલા છે. તેઓએ સ્નાન કરીને આ ઝાડ ઉપર સૂકવા મૂકેલાં વસ્ત્રકલ વસ્ત્રો પણ હજી બીનાં-જ નજરે પડે છે. અને દેવદાયોનાં વાપરેલાં પુષ્પોને કમળો પણ હજી તાજાંજ છે. પરંતુ મારા તે ગુરુઓ અદિથી સ્વર્ગમાં આલ્યા ગયા છે માટે હું પણ તેમના પાસે જવાની ઇચ્છા રાખું. સિદ્ધ પુર-ષોમાં મોટા માનને પાત્ર થયેલી શામરીનાં વચન સાંભળીને રામ-ચંદ્રજી બોલ્યા કે—ઠીક છે, તારે જો ગુરુઓની પાસે જવાની ઇ-ચ્છા હોય તો તેમ કર. તેં મારું પ્રેમથી પૂજન કર્યું છે તેનું ફળ તને મળશે. આ પછી રામચંદ્રની આજ્ઞા લઈ ચિતા ખડકી ને-અમિ સળગાવીને શામરીએ તુરત તેમાં પોતાના દેહનો હોમ કર્યો અને દિવ્ય સ્વરૂપ ધારી તપસ્વિની શામરી સ્વર્ગમાં ગઈ. આહા! ઋષિઓની પૂજનું મહાત્મ !!! ખરેખર શામરી એ તપસ્વિની સ્ત્રી-ઓને અવશ્ય ઉદાહરણ રૂપ થઈ છે !!

શકુન્તલા.

શકુન્તલા મહાત્માએ કણ્વઋષિની પાસિતા પુત્રી થાય. તે નાની વયમાં ઉત્તમ પ્રકારની કેળવણી પામી સદ્ગુણ સંપન્ન થઈ હતી તે મહામનોહર રૂપ અને લાવણ્ય યુક્ત હતી. તેની ઉત્પત્તિ વિષે મહાભારતમાં એવી કથા છે કે વિદ્યામિત્ર ઋષિ ઉઘ્ર તપ કરતા હતા. તેથી ભય પામીને ઇંદ્રે તેનાં તપનો ભંગ કરવા સારૂ મેનકા અપ્સરાને મોકલી હતી. મેનકાને તેથી પુત્રી થઈ અને વિદ્યામિત્રનું તપ ભાંગ્યું. એટલે પુત્રીને વનમાં મૂકીને તે સ્વર્ગમાં જતી રહી એવામાં કણ્વઋષિ તે વનમાં જઈ ચઢ્યા. તે-મણે અહિં કન્યા જોઈ તેની પાસે ઇર્ષ ન હોવાથી તેને પોતાને આશ્રમે આણી પાળી પોષીને મોટી કરી. વનમાં જ્યારે તે એકલી પડી હતી ત્યારે શકુન્ત નામના પક્ષીઓએ તેની રક્ષા કરી માટે કણ્વઋષિએ તેનું નામ શકુન્તલા પાડ્યું હતું. શકુન્તલા પાળક પિતા કણ્વઋષિનાં હાથ નીચે સધળા કેળવણી પામીને સદ્ગુણ સંપન્ન થઈ હતી. તે રૂપ અને લાવણ્યથી દેખાવડી હતી. અનેક

પ્રમારોના વનરૂક્ષો અને પશુ પંખીઓ વગેરેથી ભરપૂર રમણીય વનમાં તે ઉછરી હતી. શકુન્તલા એક વખતે પોતાની સખીઓ સાથે વનરૂક્ષની ઘટામાં રમત ગમતથી આનંદ કરતી હતી. તેવામાં મૃગયા કરવા નિજેલો દુહ્યન્ત રાજા ફરતો ફરતો અકસ્માત ત્યાં જઈ ચડ્યો. તે વખતે કહુવન્કુષિ યાત્રાએ ગયેલા હતા તેથી શકુન્તલાએ રાજાનો આદર સત્કાર કર્યો. દુહ્યન્તે રાજા આશ્રમ નિવાસી અને તાપસ બાળાને જોઈને મોહિત થયો. અને બન્નેની દૃષ્ટિ મળતાં પરસ્પર પ્રેમ બંધાયો. અને શકુન્તલા વહાલથી વરી. શકુન્તલાનો સંકલ્પ જોઈ કહુવન્કુષિએ ધર્મવર દુહ્યન્ત સાથે પરણાવી. દુહ્યન્ત શકુન્તલા સાથે થોડો વખત રહ્યો. અને પોતાની પ્યારીને પાછળથી તેણવવાનો નિશ્ચય કરી નિશાની મારે પોતાની વિંટી આપી ચાલતો થયો. તેના ગયા પછી નવ માસે શકુન્તલાને એક પુત્ર ઉત્પન્ન થયો. દરાર પ્રમાણે રાહ જોઈ પણ દુહ્યન્ત રાજાએ શકુન્તલાને ભૂલી જઈને તેડું મોકલ્યું નહિ. શકુન્તલા દુર્વાસા નામના ઋષિથી શાપિત હતી કે તને દુહ્યન્ત રાજા ભૂલી જશે જ્યારે તે પોતાની આપેલી નિશાનીની વિંટી જોશે ત્યારે તું યાદ આવશે નહિ. ઋશ્વરેચ્છથી શકુન્તલાએ વિંટી ગુમાવી હતી. પણ તે જાણતી નહિ કે મેં એ વિંટી ગુમાવી છે. દુહ્યન્ત શકુન્તલાને શાપના પ્રભાવથી ભૂલી ગયો. તેથી રૂષિએ તેને તેની સખીઓ સાથે દુહ્યન્ત પાસે મોકલી પરમ સુંદરી શકુન્તલા પોતાને જન્મેલા પુત્ર સાથે વસકલ પહોંચી રાજાની સામે જઈને ઉભી રહીને બોલી કે રાજા! હું તમારી પત્ની છું અને આ બાળક તમારો પુત્ર છે રાજાએ તેની વાત પર વિશ્વાસ કર્યો નહિ. ધર્મવીર દુહ્યન્ત જે તે દિવસે મોહિત થયો હતો તે રૂપ રાશ શકુન્તલાને હમણા ભૂલી ગયો. જે આંખ તે દહાડે શકુન્તલાને જોઈને મનને ઉન્મત કરતી હતી. તે આંખ હમણાં મનને નિમુગ્ધ કરે છે. દુહ્યન્ત શકુન્તલાને શાપના પ્રભાવે ભૂલી ગયો છે ખરો. આ બધું હાં જેટલાં માણસો ઉભાં હતાં તે બધાંએ જોયા કર્યું. દુહ્યન્ત પણ રૂપ જોઈને મુગ્ધ થયો. પણ પોતે શકુન્તલાને પરણ્યો હતો એવું જરાયે મનમાં આવ્યું નહિ. તેનો સ્વીકાર કરવા તેણે જ્યારે સાફ ના પાડી ત્યારે શકુન્તલાએ કહ્યું કે—રાજેન્દ્ર ! બાર્યા ધર્મ કાર્યમાં પિતા સ્વરૂપ છે. અને મનુષ્યની જનની સ્વરૂપ છે. તથા પ્રવાસીના વિશ્રામ જેવી છે. સત્ય પરમ બ્રહ્મ છે. મારે

તમે સત્યનો ત્યાગ કરશો નહિ. તે પ્રમાણે તેણે ધણાં ધર્મ અને નીતિ વાક્યો રાજાને સંભળાવ્યાં. પણ રાજાને ધર્મ ઉપર આસ્થા હતી તેથી પૂરી ખાત્રી વગર તેનાપર મોહિત થયો નહિ, તેથી મહણ કરવાને એકદમ ના પાડી. આવી રીતે રાજા તરફથી શકુન્તલાનું ધણું અપમાન થયું. પરંતુ શકુન્તલાને પતિપર જંગમે અભાવનાં અંકુર પણ આવ્યો નહિ. અને પોતા ઉપર જે દુઃખ પડ્યું તે ધૈર્યથી સહન કરી સ્વામીપર પ્રીતિ રાખતી આશ્રમમાં રહી એટલામાં ઈશ્વર કૃપાથી ગુમાવેલી વિંછી રાજાને મળી આવી કે તરતજ શકુન્તલા તેને યાદ આવી, પછી તુરત તેને તથા પુત્રને બોલાવી રાજમહેલમાં રાખ્યાં તે પુત્રનું નામ હરત એવું પાડ્યું અને તેના નામથી આજ પણ હરતખંડ એવું નામ આ ભૂમિને અપાય છે. ધન્ય છે ધર્મપર શ્રદ્ધા રાખનાર દુષ્યન્તને!! સતી શકુન્તલા! તમારા પતિ પ્રત્યેના પમને અને શ્રદ્ધાને માટે ધન્ય વાદ થટે છે.

સુકન્યા.

વૈવસ્વત મનુને શર્પાતિ નામનો પુત્ર હતો તેની આ કમુન્યા નામે ૩૫, ગુણ, અને વિદ્યથી શોભતી પુત્રી હતી. આ રાજાને પેટે આ એકજ પુત્રી રત્ન હતું શર્પાતિ રાજા જ્યારે પોતાના નગર બહાર ફરવા જતો હતો ત્યારે સુકન્યાને પોતાની સંભાળે લઈ ગયો હતો. એક પછી એક વનોમાં અને ઉપવનોમાં ફરવાં ચલવન ઋષિ ॥ આશ્રમમાં જઈ ચલ્યો ત્યાં એક સુંદર મોટું સરોવર હતું તેનું પાણી સ્વચ્છ અને મિષ્ટ હતું તેની આંદર અનેક પ્રકારનાં કમળો ખીલી રહ્યાં હતાં. આજુબાજુ ચોતરફ સાગ, સીસંમ, દેવદાર, તમાલ, કેતકી, કેવડો, આમુપાલવ, આંબા, ફળ, પીપળ, પીપળા, વડ, કંદમ્બ, લીંબુ બદામ, ફણસ, સોપારી, જાંબુ, આંબલી, લીંબડા, વગેરે ઝાડોની ઝાડી બુટી રહી હતી. તેમાં હરણ, હંસ, મેના, પોપટ, મોર, કોયલ, ઠાકાઠોવા, કચ્છતર, ચક્રવા, ચક્રવી, મારસ, સિંહ, ચિત્તા, વાઘ, સાંપર, રોમ, અને રીંછ વગેરે પણ પક્ષીઓ આનંદથી આમ તેમ વિહાર કરતાં હતાં, તેમાં ગુલાબ, જાંબુ, મોગરો, ચંપેલી, કરેણ, કેતકી, ગુલદાવદી વગેરે અનેક પ્રકારનાં ફુલ તથા ફળથી આ ઉપવન શોભતું હતું તેમાં વૃક્ષોની પ્રદેહાવા શોધી નીચે રાજા પોતાના રમણ સાથે ઉતર્યો. હો ઇશ

આનંદમાં આમ તેમ શરૂ સાગ્યાં ત્યારે મુકન્ધા પણ પોતાની સખીઓ સાથે આશ્રમનાં વૃક્ષો અને તેને વિંટાળને બુલી રહેલી સતાઓનાં પુષ્પો ચુંટતી ચુંટતી એક જુના રાશડાની પાસે જઈ ચઢી તેમાં જોતાં તેમને જે ઝીણા ચક્રચકિત તારાઓ જણાયા સ્વભાવિક રીતે નિયમ છે કે બાળકનું મનકુતૂ હજી જોવાને આતુર હોય છે. મુકન્ધા તુરત પાસે પડેલી બાવળની સૂળ લઈ રાશડામાં ચળકતા પદાર્થની પરીક્ષા કરવા અંદર ખોલી તેનાપર જરા બાર દીધો કે તુરત તે છિદ્રમાંથી લોહીની ધારા વહેવામાંડી. કોમળ મનની મુકન્ધા કોઈ જીવ જાતુ હશે. એમ ધારીને સખીઓ સહ બીજી જગ્યાએ ચાલી નીકળી. રાશડાથી ઢંકાઈને તપ કરતા ચ્યવન ઋષિની આંખોમાં પેલી સૂળ લાગવાથી રૂધિરની ધારાઓ નીકળી હતી. ચ્યવન ઋષિ ઘણો કળ થયા આહારાદિકનો ત્યાગ કરી તપશ્રમ કરતા હતા. અને તપ કરતાં ઘણે કાળે તેના શરીર પર રાશડો બંધાયો હતો. માત્ર મૃતિકાની ફાટમાંથી તેમની ચળકતી જે આંખો દેખાતી હતી. પરંતુ તે ફાટમાંથી આંખો દેખાય છે એવું જોનાર કહી શકે તેમ નહતું. મુકન્ધાએ તો સૂળ ખોલી પરીક્ષા લેવા ધાર્યું હતું પરંતુ જે પરિણામ આપ્યું તે ભયંકર હતું. ચ્યવન ઋષિના અપરાધથી આધિ આખા ઉપવનમાં રાજના પરિવારને અને સેનાને એકા એક મૂત્રકચ્છનો રોગ થઈ આવ્યો. તેણે પોતાના સેવકોને તથા સાથે આવેલા બીજા મનુષ્યોને બોલાવી પૂછ્યું કે તમે આ પવિત્ર આશ્રમમાં કોઈનો અપરાધ તો કર્યો નથી ? અપરાધ વગર દુઃખ થવાનો સંભવ નથી. અપરાધ થયો હોય તો કહો કે જેથી આપણે એ બાગ્યવાન પુરૂષનાં દર્શન કરી તેની પાસે ક્ષમા માગીએ મુકન્ધા નિશ્ચિંત થઈને પોતાની સખીઓ સાથે રમતી રમતી પિતાની પાસે આવી. અને તે ગજરાટમાં પડી ગયેલા જોઈને તથા હકીકત જાણીને ખોલી ઉઠી કે—પિતાજી ! મારાથી અપરાધ જેવું કંઈ કાર્ય થઈ છે. વનમાં શરૂ કરતાં એક રાશડામાં ચળકતા જે તારાઓ મારા જોવામાં આવ્યા હતા; તે શું છે ? તેની પરીક્ષા કરવા મેં તેમાં સૂળ ધોંતી તો તેમાંથી લોહીની ધારા નીકળી હતી. પુત્રીનાં વચન સાંભળીને રાજ તુરત રાશડાની પાસે ગયો. અંદર મુનિ દુઃખ પામતા હશે એમ જાણી રાશડો ફાટી નાખ્યો. રાજ જે હાથ જોડી લાંબો થઈ ઋષિના પગમાં પડ્યો. અને પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો—હે મહા મુનિ ! મારી બાબ

કન્યાએ રમતાં રમતાં રમતની ધુનમાં અજાણપણે આપનો અપરાધ ક્યો છે તે કૃપા કરી ક્ષમા કરો. આપ જેવા મહાત્માને કોષ હોય નહિ મુનિએ કહ્યું કે હે રાજન ! હું કદી કોષ કરતો નથી. તારી પુત્રીએ મારી આંખો ફાડી તો પણ મેં શાપ દીધો નથી. હું વૃદ્ધ છું અને વળી આંધળો થયો. હવે મારી આકરી કોણ કરશે ? વળી મારાં ધર્માદિક કાર્યો કરવાને હવે મને અડચણ પડશે. રાજાએ કહ્યું મહારાજ આપની સેવામાં આ દાસ પોતાના દાસો. સહિત હાજર છે. મુનિએ કહ્યું રાજન ! ઘડપણ મહાપુરૂષ છે. વળી તેમાં અંધાપો આગ્યો. એથી ઘણી ત્રિપતિ પડશે. વળી વ્યાપક કાર્યોમાં આ કરો અથવા દૂતોથી મરજી સચવાય નહિ. તે અવસરે તો સબંધમાં જોડાયેલા મનુષ્ય સિવાય બીજા કેમથી જોડાયે તેવી મરજી સાચવી શકાતી નથી. મારી આ અવસ્થા થઈ, હું તપસ્વી છું. મારી સાથે કોઈપણ જોડાયા વગર મને ઘણી હરકત આવી પડી. જે તમે ક્ષમા માગતા હો, અને મારા તપમાં ભંગ કરવા ન ઇચ્છતા હો તો આ તમારી પૂત્રી સુકન્યાનું કન્યદાન મને આપો. તો તે મારી ધર્મ પત્ની તરીકે સેવા કરીને ધર્મ કાર્યોમાં મને સહાય કરે. હું તમારા અપરાધને ક્ષમા કરું છું આ વખતે સુકન્યા પિતાની પાસે હતી હતી, તેણે પોતાનો અપરાધ કબુલ કર્યો અને નમ્ર ભાવથી પિતાને વંદન કરીને કહ્યું કે-પિતાજી ! હું આ ઋષિ મહારાજની સંપૂર્ણ અપરાધિની છું માટે હવે હું માફ બાકીનું સર્વ આયુષ્ય એમને અર્પણ કરી તેમનાં ધાર્મિક કાર્યોમાં સહાયતા કરીશ. અને જે રીતે પ્રસન્ન થશે તેમ હું કરીશ. આ મારો દૃઢ નિશ્ચય થયો છે. તેમાં અટકાવ નહિ કરતાં મારી પ્રાર્થના માત્ર ન્ય કરશે. શર્યાતિ રાજાએ સુકન્યાના વચનો સંભળી કહ્યું કે-પુત્રી ! તું હજી બાળા છે, વળી અબાળા જાતિ છે. તેથી વનમાં રહી અંધ અને વૃદ્ધ મુનિની શી રીતે સેવા કરીશ ? આવાં વાક્યો સંભળી સુકન્યા બોલ્યાં કે--મને આ અસાર સંસારના ભોગવિલાસી ઇચ્છા નથી. માફ ચિત્ત સ્વચ્છ છે. આ સંસારની માયા ખોટી છે. પિતા, માતા, કુટુંબ, પરિવાર, ભાઈ, બહેન, રાજપાટ આ સર્વ નાશવંત છે અત્યુ કોઈને છોડવું નથી. માટે હું પિતા ! મારે માટે કશી ચિંતા રાખશોમાં આ મારા નિશ્ચયમાં ભંગ કરશો નહીં એ મહામુનિને હપરથી અંગ અને વૃદ્ધ બાલુજો નહિ. તે જ્ઞાન ચક્ષુએ

કરી. સર્વ દેવે છે ને તપો બગે કરી તે પુવાન છે. એ તમો નક્કો જાણો, માટે આ મુનિને માં કન્યાદાન આપો સુકન્યાનું વચન સાંભળી શર્યાતિ રાજ બહુજ પ્રસન્ન થયો. અને તેણે અથવા ઋષિને પ્રણામ કરીને કહ્યું કે— હે મુનિ ! આપની શેવા કરવા આ મારી પુત્રી આપને અર્પણ કરું છું તે આપ વિધિ પૂર્વક ગ્રહણ કરો. આ પ્રમાણે કહી શર્યાતિ રાજએ વિવાહની વિધિએ કરી મુનિને કન્યાદાન દીધું. રાજ તથા સૈન્યે પોતાને ઘેર જવાની તૈયારી કરી ત્યારે સુકન્યાએ કહ્યું—કે પિતાજી ! મારાં ઉત્તમ વસ્ત્ર ધરેણું વગેરે સર્વ અલંકારો લઇ જાઓ. હું મુનિની સ્ત્રી તપશ્ચર્યાને યોગ્ય વેષ ધારણ કરી મારા પતિની શેવા કરીશ. તેથી ત્રીસોકમાં આપની કીર્તિ અચળ રહેશે, હું પરસોકના સુખને માટે મારા પ્રિયપતિની અહોનિશ સેવા કરીશ. આપ મારે વિષે કંઈપણ ચિંતા કરશો નહિ. સુકન્યાનાં આવાં વચનો સાંભળી શર્યાતિને હર્ષનાં આંસુ આવ્યાં. તેનાં વસ્ત્ર વસ્ત્રો જોઇ રાણીઓ પણ શોક કરવા લાગી. સુકન્યાને મુનિ પાસે રાખી તેની રાજ લઇ સર્વ શહેર બહાર વિદાય થયાં.

પછીથી સુકન્યાએ રાત્રિ દિવસ અથવા મુનિની સેવા કરી તેમનું મન જીતી લીધું. પતિને સુવાડયા પછી પોતે સુવું. તેમના ઉડયા પહેલાં ઉડવું વનમાંથી દેવ સેવા તથા અગ્નિ હેત્રા માટે ફળ પુલ્લ કાપે. તેમજ વનફળ લાવવા અને પતિની સેવામાં અષ્ટ પ્રહર દાનરૂપે વગેરે કાર્યો લાડ કોડમાં ઉછરેલી તે સુમતિ સુકન્યા બહુજ હેતુથી કરવા લાગી. ઋષિ તેની અનન્ય ભક્તિ જોઇને અસંત પ્રસન્ન થયા.

એક પ્રસંગે સૂર્ય પુત્ર અશ્વિની કુમાર બ્રમણ કરતા અથવા મુનિના આશ્રમ નજીક આવ્યા. તે વખતે મનોહર અને રૂપવાન સુકન્યા રનાન કરી આવતી હતી. તે તેના જવામાં આવી. દેવકન્યા સમાન તે કન્યાને નિરખી અશ્વિનીકુમારે તેની નજીક જઇને કહ્યું કે—હે સર્વોગ સુંદરી ! ઉભી રહે. હું પૂછું તેનો મથામોગ્ય જવાબ આપજો તું કોની પુત્રી છે ! અને તારા પતિનું નામ શું છે ? વળી તું આ સરોવરમાં રનાન કરવા શા વાસ્તે આતી છે ? તું લક્ષ્મી સમાન મહાતેજસ્વી છે. તારા સુકોમળ પદ પડખે પૃથ્વીમાં રોળાય છે તેથી અમારું મનતઃપણે ખેંદને પામે છે

હે સુંદરી ! તું વિગાનમાં બેસવા યોગ્ય છે. તે તું તારા કામળ પત્રે
કરી વનમાં કેમ ચાલે છે ? સુંદર વસ્ત્રાશ્રિયા ધારણ ન કરતાં આ
વનને શોભાવે એવાં વસ્ત્રાશ્રિયા કેમ ધારણ કર્યા છે ? અને આ
ઉપવનમાં કેમ આવી છે ? તું તારી સખીઓ સાથે ન નીકળતાં એ-
કલીજ કેમ નીકળી છે ? તું રાજકન્યા છે કે આસરા છે ? તારો જ-
ન્મ દેનારને હું મહાભાગ્યશાળી માનું છું. તારાં પતિપણુ કામળ ઉપ જા-
ન્યાન હોવો જોઈએ. હે સુંદરી ! જે હોયતે સત્ય કહે. મુકન્યાએ
અશ્વિનીકુમારનાં આવાં વચનો સાંભળી કહ્યું કે— હે મહાત્મા !
હું વૈવસ્તવ મનુના પુત્ર શર્યાતિ રાજની પુત્રી છું. અને મહાત્મા વચ-
વન મુનિની પવિત્ર પતિવ્રતા સ્ત્રી છું. મારા પ્રાણનાથ મોટા ત-
પસ્વી છે પરંતુ તે વૃદ્ધ અને અશુદ્ધિન છે. તેથી હું અદોનિશ પતિ
સેવામાં પરાયણ રહું છું. હું સ્નાન કરવા ગમ્મ દત્તી ત્યાંથી આશ્રમ
માં જઈ છું આપ કોણ છો અને અદિ શા માટે પધાર્યા છો ?
મારો આશ્રમ છે, ત્યાં આપ પધારી મારો આશ્રમ પવિત્ર કરશે.
અશ્વિનીકુમારે તેનાં વાક્યો સાંભળી કહ્યું કે—પતિવ્રતે ! તારા
પિતાએ આ તપસ્વિને કન્યાદા કેમ આપ્યું ? આકાશમાં ગદગદનાં
જેરથી સઘળે સ્થળે અધાઈ જેવામાં આવે છે અને તેમાં એકએક
ચીજની ના દેખાવથી જોય શોભીનું થઈ રહે તેમ તું આ ઉપવનને
ધિમે સદા વિજળી સમાન છે ! અર્થાત તારાથી આ વન શોભે છે.
તારા જેવી સુંદર અંગવાળી કન્યા મેં આજ સુધી કોમળપણુ ઠેકાણે
જોઈ નથી. હે સુંદર કેશવાળી સુંદરી ! તું સુંદર અને ઉત્તમ વસ્ત્ર
ભૂષણોરે યજ્ઞ કરવા યોગ્ય છે, તને આ વસ્ત્રાશ્રિયા ધારણ
કરવા અયોગ્ય છે. અરે ! ખરેખર **વલોગસીકેવલમોશ્વરેન્દ્ર** ॥
તું રાજકન્યા થઈ સંસારનું સુખ જાણે છે છતાં દુર્ભાગ્યવાન થઈ
આ મનુષ્ય વગરના વનમાં ફોગટ ફાંફાં શા માટે મારે છે ? તું સુખે
થી સંસાર સુખ ભોગવવા માટે અમારા જેમાંથી એકને પસંદ ક-
રી પતિ કર અને આ વૃદ્ધ અને અધને છોડી સ્વર્ગનાં સુશોભીત
ભાગમાં રહી સુખને ભોગવ. મુકન્યા તેમનાં આવાં વચન સાંભળી
ક્રોધાવેશમાં આવી કોપાયમાન થઈ ગઈ પરંતુ ધીરજ રાખી બોલી
કે—હે દેવ ! તમે સૂર્ય પુત્ર આ મિથ્યા મમતાને શિદ્ધતે મર્યો છો ?
શું દેવતાઓમાં માન પામેલા તે તમે સતી સ્ત્રીઓના ધર્મ જાણતા
નથી ? હું મારા સતી ધર્મમાં વર્તનારી, તેને આવાં દુષ્ટ અને, કડ

વાયકો કહેવાં યોગ્ય નથી. મારા પિતાએ મને યોગ્ય ધર્મ જાણનાર મહાત્મા વ્યવન ઋષિને આપી છે. તેની હું પૂન્ય ભાવથી સેવા કરું, આ સુદ્ધિમાં ગમે તો દેવ ! મનુષ્ય કે ગાંધર્વ હોય તો પણ સતી સ્ત્રીને પોતાના પતિ કરતાં વિશેષ વહાલો ખાતે કોઈ છેજ નહિ. સતી સ્ત્રીને પોતાનો સ્વામી ગમે તેવો મળ્યો હોય તો પણ તે દેવ રૂપજ છે. તમે દેવતાઓ સતી સ્ત્રીના ધર્મને જાણતાં છતાં આવાં અધર્મિત વાક્યો કેમ વદોછો ! સદગુણી પુરુષના મુખમાં આવાં વાક્યો કદી ઘટે નહિ. ખેર ! તમે સતીનો ધર્મ જાણો છો માટે તમારી જ્યાં ઇચ્છા હોય ત્યાં તરત જતા રહો. નહીં જાઓ તો હું તમને શાપ દઈશ. અશ્વિનીકુમાર તેમનાં વાક્યો સાંભળી અત્યંત આશ્ચર્ય પામ્યા, અને જોડ્યાકે હે પતિવ્રતા સુકન્યા ! અમોએ તમારી પરીક્ષા લેવા માટેજ આવાં કૂર વગનો કહ્યાં છે, તેથી ક્ષમા કરો. અમે તમારો ધર્મ જોઈ અત્યંત પ્રસન્ન થયા છીએ તેથી વરદાન માગો. તમારા કથાણાર્યે જે કાંઈ તમો માગશો તે આપીશું, અને અને દેવતાઓના ધન્યવંતરી છીએ તેથી તમારા સ્વામિને અમારા જેવોજ યુવાન, રૂપાળો અને દેખીતો કરીશું. અને અમે તમને જાણા એક સમાન રૂપના થઈશું. તેમાંથી તમે તમારા પતિને તમારા સતીત્વના પ્રમાણે કરી શોધી લેશો. આ વિસ્મયતા ભરેલાં વાક્યો સાંભળી સુકન્યા પોતાના સ્વામી પાસે જઈને કહેવા લાગી કે—સ્વામિન ! સૂર્ય પુત્ર અશ્વિનીકુમાર નામના દેવ આપના આશ્રમમાં આવ્યાં છે અને કહે છે કે અમે તારા પતિનું શરીર અમારા જેવું દિવ્ય કરી દઈએ પછી અમારા ત્રણમાંથી તું તારો પતિ શોધી લેજે. જે અદ્ભુત કાર્ય વિધે શું કરવું યોગ્ય છે તે કહો. કારણ કે તે દેવતાઓની માગા છે તેને જાણી અશક્ય છે. માટે જેવી આપની ઇચ્છા હોય તેમ કરીએ. વ્યવન મુનીએ અશ્વિનીકુમારને તે પાસે જોડાવ્યા ઋષિએ અશ્વિનીકુમારના કહેવા મુજબ ઔષધ કર્પાથી રૂપ, અને યૌવન યુક્ત દેહને ધારણ કર્યો અને અંધારાથી રહિત થઈ અશ્વિનીકુમારને કહ્યું કે હે દેવ ! તમેએ મારા ઉપર ઘણો ઉપકાર કર્યો છે. મારો અંધારો અને હૃદયજ્વલં દૂર કરી સાથે સ્વરૂપને પણ આપ્યું તેથી આપ વરને માગો. આવાં વચનો સાંભળી અશ્વિનીકુમારે એ કહ્યું કે—અમારે દેવતાઓ સાથે સોમ પાન કરવાની ઇચ્છા છે જે વખતે પરમેશ્વી બ્રહ્માએ મેરૂ પર્વત ઉપર યજ્ઞ કર્યો ત્યારે હૈંદ્રે વૈવસ્વાતે લીધે અને અને અધમજ્જ્વાલી સોમનું પાન લેવા ના પાડી માટે

તમારાથી બનેતો અમને સોમપાન કરાવો તેથી અમને ધણોજ સં-
તોષ થશે. અચ્ચત મુનિને શર્યાતિ રાજના યજ્ઞમાં તે પ્રમાણે કરા
વી દેવાની હા પાડી તેથી તેઓ પ્રસન્ન થઇ સ્વર્ગપ્રત્યે વિરામ્યા.
એક સમયે શર્યાતિ રાજની પત્નીએ પોતાની પુત્રી મુકન્ધ્યા કેવી
સ્થિતિમાં હશે તેનો તપાસ કરવા શર્યાતિને કહ્યું. તેથી શર્યાતિ રા-
જ રથમાં બેસી અચ્ચત મુનિના આશ્રમ પ્રત્યે ગયો ત્યાં દેવ સરખા
માદાકાંતી વળા તેજસ્વી મુનિને રાજાએ જોયા. આથી રાજા ધણોજ
વિસ્મય પામ્યો. આ વિચારું કે પુત્રીએ કાંઈ નીચ કર્મ કર્યું હશે
કે શું? જગતમાં જો ત પુત્રી નીચ થાય તેના જીવતરને ધિક્કાર છે.
મનુષ્યો સર્વ પાપના દુઃખ રૂપ એક દુહિતા જન્મે છે. આ પ્રમાણે
રાજા ચિંતા કરવા લાગ્યો. તેમાં મુકન્ધ્યાની દષ્ટિ તેનાપર પડી.
ત્યારે તેણે પ્રેમથી કહ્યું કે—પિતાજી! આ સુંદર અને સ્વરૂપવાન
મુનિને જોઈ કેમ વિચારમાં પડ્યા છો. મુકન્ધ્યાનાં આવાં વચનો
સાંભળી રાજા ક્રોધાવેશમાં બેઠો—અચ્ચત મુનિ ક્યાં છે? અને આ
યુવાન કોણ છે? તે તરત જણાવ મને ધણો સંદેહ પડ્યો છે. આ વ
ચનો સાંભળી મુકન્ધ્યા પાસે આવી કહેવા લાગી કે—પિતાજી! આ
તમારા જમાઇ અચ્ચત મુનિ છે. તેમાં કાંઈ સંશય રાખશો નહિ.
એમને આશ્વિનીકુમારે રૂપ અને યૌવન આપ્યાં છે. હું તમ સર
ખા ધર્મિષ્ઠ પિતાની પુત્રી તે કદી પાપને પગલે નહિજ પડું. આ
મહાત્મા અચ્ચતને સર્વ વૃત્તિ પૂછે. રાજાને અચ્ચતઋષિએ બને
લી સર્વ કથા કહી સંભળાવી અને વિશેષમાં જણાવ્યું કે મેં અ-
શ્વિનીકુમારને ઉપકારના બદલામાં સોમરસપાન કરાવીશ એવું વચ
ન આપ્યું છે તેથી યજ્ઞની તૈયારી કરો. આથી રાજા ધણો પ્રસન્ન
થયો. આ વસિષ્ઠાદિ મહાત્માઓને આમંત્રણ મોકલી યજ્ઞારંભ
કર્યો તેમાં ઇંદ્ર વગેરે દેવોને પોતાના તપના બળે કરી પ્રસન્ન કર્યા!
અને અશ્વિનીકુમારને સોમપાન કરાવ્યું. ધન્ય છે મુકન્ધ્યા!!
તારું નામ યથાર્થ છે મુકન્ધ્યા (સારી કન્યા) ખરેખર આ નામ ત
ને યોગ્યજ છે.!!!

શર્મિષ્ઠા.

દાનવપતિ પ્રપવર્વાની પુત્રી શર્મિષ્ઠા મેઠી શાણી અને સ
મજી સ્ત્રી હતી. પિતાના કુસનું કલ્યાણ ઇચ્છી તેણે શુક્રાચાર્ય
ની પુત્રી દેવયાનીનું ઘસીવણું સ્વિકાર્યું હતું. યથાતિ રાજાએ

દેવયાની અને શર્મિષ્ઠાને માટે એકજ સ્થળે બે મોટા મહેલો બંધાવ્યા હતા. ત્યાં શર્મિષ્ઠા દેવયાનીનું દાસીત્વ કરતી હતી. દેવયાનીએ શર્મિષ્ઠાને પોતાના પતિ યયાતિરાજનને નહિ મળવા તાકીદ આપી હતી. રાજસુખ અને રાજભોગમાં આ પ્રમાણે દેવયાની પોતાના સુભાગી દિવસો ગાળતી હતી ત્યારે શર્મિષ્ઠા કુંવારી અવસ્થામાં જોઇ મનમાં દાઝતી અને દાસીપણું કરતી હતી એક વખતે શર્મિષ્ઠા પોતાના વ્યર્થ જતા યૌવન સાથે વાનેા કરતી એક સુંદર બાગની લતા પાસે ઉભી હતી તે જોઇ યયાતિ ત્યાં આવી એક ઝાડ તળે છુપાયો. વસંત ઋતુ ચાલતો હતો અને કોકિલાઓ કુંજોમાં મધુરા લાપ કરતી હતી. શર્મિષ્ઠા વ્યર્થ જતા યૌવનને જોઇ મનમાં મુંઝાઇ જઇ વિત્રાપ કરવા લાગી અને શોકથી શિખાતણ પર ઢળી પડી. તે પ્રસંગ જોઇને યયાતિ રાજ એકદમ પાસે ગયો. અને તેને ઝીલી લેતાં બોલ્યો કે—હે સુંદર સ્વરૂપની કન્યા! તું આ લતા મંડપમાં મુંઝાઇને શા માટે ઉભી રહી છે. તારું વ્યર્થ જતું યૌવન મને અર્પી તું મારી પ્રીતિની પ્રેમદા થઇ રહે.

શર્મિષ્ઠા રાજને જોઇ એકદમ આશ્ચર્યમાં ગરકાવ થઇ ગઇ. અને શિલાપરથી ઉભી થઇ નીચું નિહાળ્યું. પછી કંકડું પકડી ને યયાતિ તેને વિનવવા લાગ્યો ત્યારે તેણે મધુરે ધીરે અને બાવ ભરેલાં વાક્યોથી કહ્યું કે—

અરે રાજ! પાત્રવ મગ મૂકો, તમે સત્ય ધરમ નવ ચૂકો;
 દેખે દેવયાની એ કાંક, મૂકે મારે શિરે બહુ વાંક.
 અરે એ છે જનમર્થી એવી, બહુ ઉઠાંછળી પણ તેવી;
 વળી શુક્રાચાર્યની પુત્રી, તેતો રાંઢવું પણ નહિ સુત્રી.
 તેહ થકી આપ વચને બંધાયા, દ્રોણ આપી ગુણો કેક ગાયા;
 તવ બોલ્યો યયાતિ રાય, બાળા બીજો નહિ રતીભાર.
 રાખું મહેલમાં રાણી બનાવતા, આપું મહેલ ઝડપા ચણાવી.

આમ કહી રાજ તેને આશ્વાસન આપી મહેલમાં તેડી ગયો. ત્યાર પછી દેવયાની અને શર્મિષ્ઠા બેયને સંતાનોત્પત્તિ થઇ. ધન્યાક દાસે દેવયાનીને ખબર પડી કે યયાતિ રાજથી શર્મિષ્ઠાને છોડતાં થયાં છે આથી દેવયાની રીસાઇ પોતાના પિતા શુક્રાચાર્યને ઘેર વહી ગઇ રાજ તેને રીઝવવા પાછળ ગયો ત્યાં તેને

શુક્રાચાર્યે શાપ દીધો કે તું વૃદ્ધ થઈ જાશી દેવીયાનીએ પિતા પાસેથી ઉશાપ આપવાનું માંડ્યું ત્યારે યયાતિ રાજાએ રાજાનું વૃદ્ધપણું પુત્ર પુરુષે લઈ પોતાનું યોગ્ય યયાતિ રાજાને અર્પણ કર્યું. આ પુત્રે પોતાની માતાની ઉદ્ધાર ભાવના અને મોટા કુશળી શોભા બતાવી હતી.

દેવયાની.

આ સતી શુક્રાચાર્યની કન્યા અને યયાતિ રાજાની સ્ત્રી થાય. તે વિદ્યુત સરખી તેજસ્વી અને સૌંદર્યવાન હતી. પૂર્વે જ્યારે દેવ અને દાનવો વચ્ચે વારંવાર યુદ્ધ થતાં હતાં ત્યારે દાનવોના ગુરુ યયાતિ શુક્રાચાર્ય તેમની સંજીવિની વિદ્યાના બળે કરીને દાનવોના સૈન્યને સંજીવન કરતા. એ પ્રમાણે દાનવો સંજીવન થવાથી તેઓ વારંવાર દેવતાઓપર ચઢી જતા હતા તેથી દાનવો વિષે દેવોને મોટી ચિંતા થઈ. આખરે દેવતાઓએ એક ઠરાવ કર્યો કે બૃહસ્પતિના પુત્ર કચે શુક્રાચાર્ય પાસે જઈ શિષ્ય બની સંજીવિની વિદ્યા શીખી આવવી. આથી કચ સંજીવિની વિદ્યા શીખવા શુક્રાચાર્યને ત્યાં આવ્યો. ત્યારે જો કે તે શત્રુના પક્ષનો હતો ના પણ શુક્રાચાર્યે તેને ના કહી નહિ. કચે નિયમાનુસાર અભ્યાસ કરતાં ગુરુની સેવા અને આજ્ઞાનું પાલન કરવા માંડ્યું. દેવયાની અને કચને એ સમયમાં સ્વાભાવિક રીતે માયા ઉત્પન્ન થઈ. બૃહસ્પતિના પુત્ર સંજીવિની શીખી જાય એ દાનવોને પસંદ નહિ પડતાથી તેઓ હરેક રીતે તેનો નાશ કરવાની યુક્તિઓ કરવા લાગ્યા. એક વાર યજ્ઞનાં કાળે લેવા માટે કચ જ્યારે બનમાં ગયો ત્યારે દૈત્યોએ તેને હણી તેના દેહના કડકા કરીને આમ તેમ ફેંકી પાડ્યા. રાત્રિ પડી પરંતુ કચ હજી સુધી બનમાંથી આવ્યો નહિ ત્યારે દેવયાનીએ શુક્રાચાર્યને કહ્યું કે—પિતાજી! કચ હજી સુધી આવ્યો નથી માટે તે આવશે ત્યારે જ હું ભોજન કરીશ. શુક્રાચાર્યને દેવયાની ધણીજ લાડકવાઈ પુત્રી હતી. તેથી તેમણે ધ્યાન ધરી જોયું તો કચને મરણ પામેલો જણી સંજીવન કર્યો. દૈત્યો પણ તેની પાછળ પડેલા હતા તેથી લાગ જોઈ ફરીને તેને મારી નાખ્યો. દેવયાનીના આ ગ્રહથી ફરીને સંજીવન કર્યો. આ પ્રમાણે બે વખત ગુરુએ સંજીવન કરવાથી દૈત્યોએ તેને ત્રીજી વખત મારીને તેના દેહને બાળી તેની બચ્ચ બનાવી તેને મદિરામાં મેળવી દઈ તે મદિરા શુક્રાચાર્યને

પાછ દીધી. રાત્રિ સમય થયો પરંતુ કય તો ઘેર આગ્યો નહિ ત્યારે દેવયાનીએ પાછી તેના વગર ભોજન નહિ કરવાની હઠ લીધી. શુક્રાચાર્યે તેને કહ્યું કે—પુત્રિ! વારંવાર દેવો તેને મારી નાંખે છે અને વારંવાર તું હઠ લે છે એ ઠીક નહિ. હવે તે મરણ પામ્યો તું એ વાત જવાદે. દેવયાની બોલી કે—પિતાશ્રી! એમ કેમ બને? જે માણસ આપની સેવા કરવામાં જરા પણ કયાસ રાખતો નથી, તેને માટે આપણથી કેમ એવાં નિર્ગુણ થવાય! બસ, તમે એ ક્યને જીવતો કરશો તોજ હું જમીશ નહિતર જમવાની નથી. શુક્રાચાર્યે જોડ્યાકે આજ તે સજીવન દેવી રીતે થઈ શકે? કારણ કે તે કય માત્ર પેટમાં છે જો હું એને સજીવન કરું તો પ્રથમ મારુંજ મરણ થાય. દેવયાની મહા બુદ્ધિવાન હાલી કન્યા હતી. તે પિતાનાં વચન સાંભળીને બોલીકે—પિતાશ્રી! એમાં શું મોટી વાત છે? આપ પહેલાં એને સંજીવિની વિદ્યા શીખવો. અને તે પછી તમને તે સજીવન કરશે શુક્રાચાર્યે ક્યને સંજીવિની વિદ્યા શીખવી અને ગુરુનું પેટ ફાડી કય બહાર નીકળ્યો અને પછી તેણે ગુરુને સજીવન કર્યા. ક્યને જે કાર્ય સાધવાનું હતું તે આ પ્રમાણે સધાયાથી તે ગુરુની રમ્મ લઈ પોતાને ઘેર જરા તૈયાર થયો. શુક્રાચાર્યની આજ્ઞા લીધા પછી જ્યારે તે દેવયાનીની આજ્ઞા લેવાને ગયો ત્યારે તે એકાંત વાસમાં બેઠી ક્યના સંજીવનમાંજ વિચાર કરતી હતી. ક્યને પોતાના ઓરડામાં આવેલો જોષ નિયું નિહાળી ઉભી રહી. પણ લજ્જાને લીધે કંઈ બોલી શકી નહિ. ક્યે એક બે અને ત્રણવાર જોડાવી તેની આજ્ઞા ધમ્મી, પણ દેવયાનીથી કાંઈ પણ જોડાકું નહિ. અંગુઠા બંદે પૃથ્વી ખજુતી ધ્રુગધ્રુમતે હદયે તે સ્થિરજ ઉભી રહી. કય તેના બાવને સમજી શક્યો નહિ. અને થોડીવાર રહીને ત્યાંથી આવવાં ગયો ત્યારે દેવયાનીએ કંપ અને રોમંચ અનુભવતાં છતાં પણ લાજ કહ્યું કે પ્રિયદર્શન! મને તમારી સંગાતે લાભ ચાલો. મને તમરા રુખ દુઃખની સાથી કરો. કય હવે સમજ્યો કે દેવયાની મને પાણવા માગે છે પણ ગુરુ તનવા બહેન સમાન હોયથી તેણે ઉત્તર આપ્યો કે બહેન! તું આનું અવદિત ન માગ તું તો મારા ગુરુની પુત્રી હોવાથી મારી બહેન થાય છે દેવયાની પોતાની ઇચ્છાનુમાર નહિ થવાથી કય ઉપર ક્રોધે બસાણી. કય આ પ્રમાણે કહી જ્યો ત્યાંથી ચાલ્યો કે તરત દેવયાનીએ તેને શાપ દીધો કે મારી આવ

મથુના કરવાથી તારી પિતા રાજ વગરની થજો. કારણ વગર દેવ-
યાનીએ ક્યને શાપ આપ્યાથી તે પણ તેના ઉપર ક્રોધે બરાબો
અને તેને શાપ આપ્યો કે હું ધર્મને અનુસરી ચાલું છું છતાં તું
શાપ આપેછે ત્યારે હું પણ તુને શાપ દઉં છું કે—તું બ્રાહ્મણ કન્યા
હોવા છતાં તને બ્રાહ્મણ પતિ મળશે નહિ. આ રીતે બન્ને પરસ્પર
શાપ દઈ જુદાં પડ્યાં. ક્ય ત્યાંથી દેવલોક પ્રત્યે વિરામ્યો.

ક્યના પ્રેમમાં નિષ્ણ થયેલી દેવયાની જરા ખિન રહેતી
હતી એટલામાં એક વખતે વૃષપર્વાની તનયા શર્મિષ્ઠા તેને સા-
થે તેડી મધુવનમાં ગમ્મત કરવા ગઈ ને ત્યાં સખીઓની સાથે
તેઓ સ્નાન કરવાને એક સરોવરમાં ઉતરી સ્નાન કરતી હતી તે
ટલામાં ત્યાંથી, નારદજીને જતા જોયા. આથી સર્વેએ એકદમ સ-
રોવરમાંથી બહાર નીકળી પોત પોતાનાં વસ્ત્રો પહેરવા માંડ્યાં. ઉ-
તાવળમાં બૂલથી દેવયાનીનાં વસ્ત્રો શર્મિષ્ઠાએ પહેર્યા આથી દેવયા-
નીએ શર્મિષ્ઠાને કહ્યું કે—તું રાજપુત્રી છતાં મારા વસ્ત્રો કેમ પહેરે છે ?
તે ગાંડે અપમાન કર્યું મારે હું આ વાત મારા પિતાને જાહેર કરી
તને અથવા તારા પિતાને શાપેત કરીશ આથી શર્મિષ્ઠાએ તથા
તેની સખીઓએ દેવયાનીને લુગડાં વગરજ એક કૂવામાં નાંખી દી-
ધી અને પોતે સખીઓ સહિત નગરમાં ચાલી ગઈ. દેવયાની તે-
માંથી બાહર આવવા અશક્ત હતી તેથી જૂમો પાડવા માંડી. કેટ-
લીક વારે મૃગયા કરવા નીજેશે યથાતિ રાજ અકસ્માત ત્યાં આ-
વી ચઢ્યો તો સરોવરમાં જોતાં અંદર એક રૂપ સુંદર અંગના દી-
દી. દેવયાનીએ કિનારે ઉમેલો યથાતિને જોયો. તેથી તેણે કહ્યું
કે—હું રાજત! મને બહાર કાઢો. રાજાએ પ્રથમ પોતાનું એક વસ્ત્ર
નાખી તેને બહાર કાઢી. દેવયાનીએ બહાર નીકળી તેના ઉપકાર
માની કહ્યું કે—રાજત! તમે મને હવિતદાન દીધું છે. અને વળી
મેં આજ દિવસ સુધી કેઈ પુરુષનો હાથ પકડ્યો નથી. આજ ત-
મેજ તમારા જમણા હાથથી મારો જંમણો હાથ પકડી સરોવરમાંથી
કાઢી. મારે મારેતો આજથી તમેજ પતિ છો. હવે મારે ખીજે
પુરુષ બાળ તથા બાપ બરોબર છે. રાજાએ કહ્યું—કુમારી! હું એમ
કરી ક્યત્ર ચઢશ નહિ. જો તારો પિતા શુક્રાચાર્ય વિધિવત મને
પરણયિતો હું તારી સાથે સ્નેહ જોડીશ. દેવયાનીએ એ વાત મા-
ન્ય રાખી. ઘેર જઈ તેણે પોતાના પિતાને વિતેલી સમ્મળી હકીકત

કહી સંભળાવી. આથી શુક્રાચાર્યે ક્રોધ કરી રાજ વૃધ્ધર્પણા પાસે જઈ કહ્યું કે તારી પુત્રીએ મારી કન્યા દેવયાનીને વિષ્ણુ અપરાધે કૃપામાં નાંખી દીધી માટે હું શાપ દઈ તને, તારા પરિવારને અને આ રાજ્યને બાળી બરમ કરીશ આથી રાજ ધણે ગમરાયો. રાજ્યએ કહ્યું કે- મારાપર કૃપા કરી થયેલો અપરાધ ક્ષમા કરો. એ વી હું પ્રાર્થના કરું છું. અને આપ અપરાધ બદલ જે મ.ગશે તે આપના હું તૈયાર છું આથી દેવયાનીએ માગ્યું કે તારી પુત્રીએ મને વિના અપરાધે સરોવરમાં નાંખી દીધી છે તેથી હું માથું છું કે તે પોતાના પતિનો સંગ કર્યા વગર આણે ભવ મારી દસી થઈને રહે. આથી રાજ તથા પ્રધાન વિચારમાં પડ્યા અને અત્યંત મુંઝવા લાગ્યા. તેથી શર્મિષ્ઠાએ આવીને કહ્યું કે-પિતાશ્ર! તમે ત્રાસ ન પામતાં તે વાતને કચૂડ કરો. કારણ કે વ્યવન મુનિનાં ચક્ર સુકન્યાએ ફાડ્યાં હતાં તેના અપરાધમાં વ્યવન મુનિએ સુકન્યા માગી હતી તે સરત તેના પિતાએ કચૂડ કરી સુકન્યાનાં લગ્ન એ વ્યવન મુનિ વૃદ્ધ અને અંધ હતા તો પણ તેની સાથે કર્યા. માટે આપ નહિ ગમરાતાં સુખેથી તેમ કરો. દસીપણું એ કાંઈ મહા અનર્થ નથી હો હું સુખેથી સ્વિકારીશ. આ પ્રમાણે કચૂડાન મળ્યા પછી શુક્રાચાર્યે દેવયાનીના કહેવાથી તેનાં લગ્ન યયાતિ રાજ સાથે કર્યા. પછી ઋષિએ વૃધ્ધર્પણા પાસે જઈને કહ્યું કે-હવે તારી પુત્રીને દેવયાની સાથે દસી તરીકે મોકલ. શર્મિષ્ઠા પિતાની આજ્ઞા લઈ દેવયાની સાથે ગઈ. એક દિવસે યયાતિ રાજ્ય મુખ્યા કરવા ગયો હતો તેથી દેવયાનીએ પોતાનાં સમ્રાજાં વસ્ત્રાલંકારો કાઢી નાંખ્યા હતા. યયાતિ રાજને પાંદો મંદીરમાં આવવાનો વખત થયો તે વખતે દેવયાની પોતાના ઓરડામાં સંગાર સજ્યા ગયાં પાછળથી યયાતિ રાજ અગ્યો અને ત્યાં એકા એક શર્મિષ્ઠા એ ઠી હતી. રાજ્યએ તેમાં મોહપામી તેની સાથે લગ્ન કર્યા આથી દહાડે દહાડે દેવયાનીનું ખાન ઘટવા લગ્યું તેથી દેવયાનીએ પિતા પાસે આવી બનેલી સવળા બીના કહી સંભળાવી. આથી શુક્રાચાર્યે ક્રોધ કરી યયાતિને શાપ આપ્યો કે-‘વૃદ્ધોમવ’ શાપના પ્રભાવથી યયાતિ રાજ વૃદ્ધાપણને પામ્યો. પોતાના પતિને વૃદ્ધ થયેલો જાણી દેવયાની કલ્પાંત કરવા લાગી. તેથી શુક્રાચાર્યે કહ્યું કે તમારા પુત્રોમાંથી કોઈ તેના પિતાને પોતાનું યૌવન આપી

પોને વૃદ્ધપણું લેતો તે યૌવન પ્રાપ્ત થશે. આ સાંભળી તેના પુત્ર પુરુષે પેતાનું યૌવન પિતાને અપી પોતે વૃદ્ધાવસ્થા ધારણ કરી. ધન્ય છે પુત્ર પુરુ ! ધન્ય છે તારી માતાને કે જેથી તારા જેવો પિતૃ ભક્ત પુત્ર ઉત્પન્ન થયો !!

સાવિત્રી.

પતિ પ્રિયહિતે યુક્તા સ્વાચારા વિજિતેન્દ્રિયા ।

સેહકીર્તિમશામોતિ પ્રેત્યચાનુત્તમાં ગતિમ્ ॥

જે સ્ત્રી પતિની પ્રિયતમાં તથા હિતમાં તત્પર રહે એટલે પોતાનો પતિ પ્રસન્ન થાય તેમ વર્તે, સારા આચાર વાળી રહે તથા મન અને ઇન્દ્રિયને વશ રાખે તે સ્ત્રી આ લોકમાં પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરી મુલા પછી પણ ઉત્તમ ગતિને પામે છે યાજ્ઞવલ્ક્યસ્મૃતિ.

ભરતખંડની બન્યતાના નમુના રૂપ અને સર્વ જાતની સપત્નીઓથી સુશોભિત મદ્ર દેશના મહાન વિખ્યાત અશ્વપતિ નામે સકલ ગુણ સંપન્ન મહીપતી રાજ્ય કરતો હતો. તે રાજ્યને સંતતિ સુખ નહિ હોવાથી તેણે ગાયત્રીનું આરાધન કરતાં ગાયત્રીએ તેની રાણી માલવીને ઉદર સાવિત્રી નામે કન્યા રત્ન આપ્યું. તે ઉમ્મર લાયક થવાથી અશ્વપતિએ તેનો યોગ્ય પતિ સાથે વિવાહ કરી દેવાના વિચારથી પોતાના જે પ્રધાન સહિત તેને ઘર પસંદ કરવા તથા તેના ગુણની પરીક્ષા કરવાને પ્રયાસમાં મોકલી. સાવિત્રી પ્રેરતાં રહેતાં જંગલમાં જ્યાં ઋષિ મુનિઓના આશ્રમ હતાં ત્યાં આવી સાવિત્રી ઋષિ મુનિઓનાં દર્શન કરતી એક પર્ણકુટી પાસે આવી. તેમાં નજર કરતાં અંદર એક અંધ વૃદ્ધ સ્ત્રી પુરુષ અને એક કિંશોર વળેલો મુનિ વેષે પણ રાજ્ય ચિન્હ મુકત નીત્રિમાન, ધીર, વીર, સદ્ગુણી અને રૂપમાં કામદેવથી પણ અધિક રૂપાળો તથા માતા પિતાની પરમ બક્તિવાળો તરુણ એમ ત્રણને દ્રીઠાં. એમને જોઈ મુનિઓને પુછતાં જણાવ્યું કે અવંતી નગરીના હુમલસેન રાજ્યને તેના શુભ્રુઓએ પદબ્રષ્ટ કરવાથી તે પોતાની રાણી શૈબ્યા તથા પુત્ર સત્યવાન સાથે અહિં રહેલ છે. સાવિત્રી આ હકીકત જાણી ધણી દિલગીર થઈ. પણ ચતુરાષ્ટ્ર સાથે ઉત્કૃષ્ટ ગુણ અને સ્વાભાવિક રૂપ સંપત્તિથી આ નવ યૌવન રાજકુમાર પર મોહ પામી. સાથેના પ્રધાનોએ તેને રાજ્ય બ્રષ્ટ જણાવી સાવિત્રીને

વિદેશમાં ફરી ખીજે પતિ શોધવાનું સૂચવ્યું. તે નહિ માનતા છતાં પણ તે પોતાના મનથી સત્યવાનના અર્ધંગના થવાનો સંકલ્પ કરી ચૂકી.

પ્રધાનોએ ચિત્રકારો પાસે તે પુરૂષનું ચિત્ર આણેખાવી લીધું. અને તેવા વનવાસ ભોગવનાર રાજપુરૂષની સાથે મહારાજા અશ્વ-પતિ આ કન્યાને કહી પણ પરનાવશે નહિ એમ ધારી સાવિત્રી નો આ વિચાર તેડી પાડવા તે સ્વયં સાથે લીધું. અને પછી રાજમાં આવી અશ્વપતિને મર્ચ વત વિવેચન કરીને કહ્યું કે-આપની કન્યા સુકેમળ શરીરની છે જેને કહી રાજ મહેલથી બહાર પગ મૂકી નથી. તે શું વનમાં રહી ટાઢ, તડકે અને વરસાદ સહન કરી શકશે ? તે હવે આગ બુદ્ધિ છે. ચક્રવર્તી રાજની કુંવરી પરણીને તરતજ વનવાસ ભોગવે એવી વધરે બાળનું ક્યું હુઃખ હોય ? હવે આપની દયગ્રહ હોય તે પ્રમાણ કન્યા આજ મુખ-ત્યાર છો. અમે તે કુમારનું ચિત્ર પણ લાગ્યા છીએ. અશ્વપતિ આ વાતથી દિલગીર થતાં ચિત્ર નિહાળી વિચાર કરવા લાગ્યો. તેટલામાં નારદ મુનિ આવી ચડ્યા. રાજાએ કિન્ના થઈ તેના આદર સત્કાર કર્યો. કેટલીક વાતોની ચાલતી હતી ત્યાં રાજા કન્યા સાવિત્રી પણ આવી. મુનિએ કન્યાને જોઈ રાજાને કહ્યું કે- આ પુત્રી સતી થઈ આ ભૂમંડળમાં પોતાની અમર કીર્તિને મેળવશે. એવું તેનાં કેટલાં એક ચિન્હો ઉપરથી જણાય છે. અશ્વપતિએ મુનિનાં વચન સાંભળી કહ્યું કે-માહારાજ ! મારે આપની સલાહ પૂછવી છે ? એમ કહી સાવિત્રીએ સત્યવાનને પતિ તરીકે પસંદ કરવાનો સંવિસ્તર હકીકત કહી સંભળાવી જણાવ્યું કે હું સાવિત્રીના સ્વભાવને જાણું છું તે ધણું કરીને વિચાર કર્યા વગર કંઈ કરતી નથી. અને વિચાર કર્યા પછી ગ્રહણ કરેલા કાર્યને છોડતી નથી. માટે તેજેજ સત્યવાન સાથે લગ્ન કરવા તિથિ કરેલો છે તે ફેરવવામાં વનવાસ નો તુચ્છ દોષ કહાડીશું તો તે તેના મનને જરા પણ ક્યથશે નહિ એવું હું માનું છું. તેથી જો તેનામાં બીજા દોષ નહેવતો હું સાવિત્રીને તે સાથે પરણાવતાં દીવગીર થાઉં તેમ નથી. કેમકે રાજ્યનો તેમને મારી સત્તાએ પ્રાપ્ત કરાવી શકીશ. માટે તેનું શુભાશુભ જે હોય તે કૃપા કરી જણાવો. નારદ મુનિ કહેવા લાગ્યા કે રાજા રાજકુમાર સત્યવાન નિતિ શસ્ત્ર અને બીજી ધણી એક

પિત્રાનાં ઉત્તમ પ્રકારની કળવણી લઈ નિમ્નજ્ઞ અન્યો છે. તેમાં ક્ષત્રીયપણાનાં સારાં ચિન્હો છે. પણ તેના આયુષની મર્યાદા ધણીજ દુર્ગી છે. એટલે સત્યવાનનું આયુષ માત્ર એક વર્ષ બાકી રહ્યું છે. તો પણ સાંવિત્રીનો સંગ્રામ તેની સાથે થયા વગર રહેશે નહિ. આમ કહી નારદ મુનિ ત્યાંથી અદશ્ય થયા. આથી અશ્વપતિએ કહ્યું કે—સાંવિત્રી ! અર્ધિ આવ હું કહું તે સાંભળ. દેવતાઓએ જેના સત્કાર કરેલો છે એવા ભગવાન નારદજીએ મને જે કહ્યું તે તે પણ સાંભળ્યું છે. માટે તે વિચાર કર, એના આ દોષ સર્વ મુશોને ઢાંકી દે છે. અશ્વ આયુષવાળો તે આજથી વર્ષ દિવસે દેહ વળશે. મટે તું બીજા કોઈ વરને વર. પિતાના વચન સંગળી સાંવિત્રીએ કહ્યું કે—

સકૃદંશો નિષનાંતે સકૃત્કન્યા પ્રદોયતે ।

સકૃદાદ દદાન્તીતિ ત્રીઝયે તનિમતા સકૃત્ ॥ (મનુ)

દીર્ઘાયુઃપુત્રવારમાયુઃ સમુગ્ધો નિર્મુળોપિવા ।

સકૃદ્રતોવ્યામર્તા નહિતીયંતૃગોઽન્યદમ્ ॥ (ભારત)

હે પિતાજી ! પિતાના મનની વહેંચણી એકતારજ થાય છે, કન્યાદાન પણ એકતાર થાય છે. અને હું આપું છું એમ કહીને દાન પણ એકતાર દેવા છે. એ મણે પાંતા એકતાર થાય છે માટે મેં જે વચન પાંદ કર્યું છે તે દીર્ઘાયુ હોઈ અધ્યાયુકો, શુચી હોઈ નિર્મુળ હો પણ હું તો એકતાર જીવે વરો તેનેજ વરી હવે ગાળીને નહિ વડે. મન વડે નિશ્ચય કર્યા પછી વાણીથી કહેવાજ ને તે પછી તેજ કરાય એવો મારો નિશ્ચય છે જે મારાં ભાગ્યમાં હશે તે મળે. હવે તમે જે કહેશો તે વૃથા છે. અશ્વપતિ બોલ્યા કે—પુત્રી ! સત્યવાન સર્વ રીતે યોગ્ય છે પરંતુ તેનું આયુષ્ય ધણું દુર્ગ છે. એક વર્ષમાં તેનું મરણ થશે ત્યારે તું પતિ વગરની થઈશ. પત્રિ એ નારોનું ભૂણ છે. “નારોણાંપુત્રાવ પતે ॥” પતિ વગરની સ્ત્રીનું જીવન વૃથા છે. પિત્રવાપણનાં સંકટો કેવાં દુઃખ અને ભયાનક છે. તેના ખ્યાલ પતિ વગરની સ્ત્રી સિવાય બીજા કોઈના મનમાં ભાગ્યેજ આવતો હશે. પતિ વગરની સ્ત્રી પેતેજ એકઠી દુઃખી થાય છે એમ નક્કી થયું તો તેણીનાં માત્ર પિતાની જાંઘળી ધૂળ મળી જાય છે માટે તારા

જેવી ઝાઝી પુત્રીએ હઠ કરવી નહિ જોઇયે તું મને દુઃખ આપ એ
 હશે હું દેશોદેશના રાજાઓને આમંત્રણ કરી સ્વયંવરની તૈયારી ક-
 દે, તેમાંથી તું મનપસંદ પતિને શોધીને વરજે. સાવિત્રી
 બોલી-પિતાજી ! આપની બાળાને ક્ષમા કરો. મારે માટે આપની
 પક્ષી કાળજી છે તેથી હું આપની આજ્ઞા છું પશુ હું જે પ-
 તિને મનથી વરી ચૂકી છું એજ મારો પતિ છે તે સિવાય બીજા
 કોઇ સાથે વરવા હું ખુશી નથી. બધામાં મારે વિધવાપણાનું
 દુઃખ માંડયું હશે તો કોઇ નિથ્યા કરી શકનાર નથી. આ અનિ-
 ત્ય સંસારમાં કાંઇ નિત્ય નથી, જેને જન્મ મરણ છે તેને એકવારન શ-
 થવાનો છે વડેલા મોડું મરણ પ્રાપ્તી ગાતને છે. તે કોઇનું અટ-
 કાયું અટકતું નથી. મૃત્યુની ઉત્પત્તિ સરીરની ઉત્પત્તિ સાથેજ છે
 મૃત્યુ તો પ્રાણીની ખરી પ્રકૃતિજ છે. માટે તેથી શામાટે ડરવું ?
 સાવિત્રીના પિતાએ જાણ્યું કે સાવિત્રી પોતાનો કરેલો દૃઢ નિ-
 શ્ચ કદી કેન્દે એવી નથી તેથી સદા દેવજ પ્રવ્રજ છે. છેવટે તે-
 ની માતાએ આવી પૂજવા માંડયું કે મારી લાડકવાઇ પુત્રી ! તારા
 ગનનો વિચાર મને ચોખી રીતે જણા. તારા મુખની શોભા અંદ-
 રગરના કુમુદની પેડે કેમ નાસી ગયેલી છે ? એહેન ! તારું દુઃખ મને
 હા માંડે સન બહુ બળ્યા કરે છે. શું તારા પિતા તારું રૂડું થયા
 માટે જે બોલે છે તે તને ગનતું નથી કે કેમ ? સ્વયંવરની વાત
 થતાં રાજપુત્રીને અત્યંત આનંદ થવો જોઇએ તેને બદલે 'તું'
 આવો મેટો ઉદ્દેગ કેમ કરે છે ? મારી સાથે છૂટથી વાનગિત કર
 જોઈએ મનનો મુંઝારો મટે. સાવિત્રી બોલી માતૃશ્રી ! મારા અવિન-
 યની ક્ષમા કરશો. મારા મનની વાત હું તમારા પાસે કહી સંભ-
 જાવું છું, તે સાંભળી તમને યોગ્ય લાગે તે કરશો એમ બોલી સા-
 વિત્રી કહેવા લાગીકે- સ્નેહમૂર્તિ માતા ! આ વિશ્વમાં સકળ મનુ-
 જ્યોને યજ્ઞમાં ગોઠવેલાં પૂતળાંઓની પેડે પરાધીન પણે નચાવનાર
 કોઇ આદિ પુરુષ અંતર્લિતજ રહેલ છે. તેની મરજીનું ઉચ્ચંચન
 કરવા માટે કોઇ પણ મનુષ્ય સમર્થ નથી. પુરાતન સંસ્કારો રૂપ
 યંત્રની ગતિમાં આવી પડેલું મનુષ્ય સુખ કે દુઃખને પોતાની પાસે
 આવતાં કદી પણ અટકાવી શકતું નથી, મારું સુખ ઇચ્છું એજ
 તમારું કર્તવ્ય છે. પરંતુ મને સુખ આપવું એ તમારી અને મનુ-
 જ્ય માત્રની સત્તા બહાર જાય છે. સુખ અને દુઃખ એ બન્નેનું કા-
 જ કમે કમે કરીને બક્ષણ કરી જાય છે, તો એવા અનિશ્ચિત સુખ

માટે આ ભોલ અને પરભોલમાં સહાય કરનારા ધર્મને છેડી કાઢ
હું માફ રહાય શી રીતે કરી શકું ? તમે કમ્પ્યુટર કરશો કે નહીં
કે પતિને વરી ચૂકેલી નારી કદી પણ કન્યા સ્વદેશમાં નહિ. અને
કન્યાપણમાં મુક્ત સ્ત્રીનો વિવાહ માન્ય નહિ. હું સત્યવાનને મ
નથી વરી ચૂકેલી છું તો હવે સત્યવાની સમતિ કેમ આપી શકું ?
સહુલ સંજ્ઞા પ્રદીયતે ! એક વખત કન્યાદાન થાય એ વિચાર
મારું હું ઉત્સાહન નહિ કરી શકું જેને હું મનથી વરી ચૂકી છું ને
બહે દીકરા હોય અથવા અધ્યાત્મ હોય, ગુણવાન હોય અથવા નિ
ગુણ હોય તોપણ તેને છેડીને હું ખીજાને કદી પણ વરનાર નથી
આપી તેનાં માતા પિતાએ જણ્યું કે સાવિત્રી પોતાનો દહનિશ્ચય
કદી ફેરવે એવી નથી તેથી સદા દેવજ પ્રખ્યાત છે. એન ધારી
નારકજનું છેડતું વચન યાદ લાગી, તેને સત્યવાન સાથે પર
બ્રાવણનો નિશ્ચય કર્યો રાજાએ વિવાહની સામગ્રિ તૈયાર કરવાશ્ચયે
પ્રધાન, રાજગુરુ, ગણી માલગી વગેરે સ્ત્રીઓ સહિત સાવિત્રીને
વનમાં તેડી જઈને સત્યવાન સાથે વિધિસર પરણાવી. કેટલીક
પંડિતમણી આપી. સૌએ પુત્રીને મળી રાજવાનીમાં આવવાની તૈ
યારી કરી માતા માલગી સાવિત્રીને જાની સાથે દામી આંખેમાં આં
સુ લાવી બેલી-પુત્રી ! ડાહી થજે તારા સાસુ સસરાની અને
પતિ ॥ સેવા કરજે તારા માવતરની ખાનદાનીનો આધાર તારી ચાક
ચક્રગતપૂર રહેલો છે તે તું યદ રાખજે. હવે તું આ વનને સુંદર
જીવન સમાન મનજે. તું તારા સાસુ સસરા અને પતિની આજ્ઞા
પ્રમાણે ચાલી તેમને સદા રાજી રાખજે. તેથી જરાપણ વિરહ આ
લીશ નહિ. સંસાર કરી સદાચારથી ચાલી કીર્તિ વધારજે. હવે અ
મો તોંગી રાત્ર મળીએ છીએ. તું જરા પણ દીવમીર થમ્મશ નહિ.
મહારાણી શેખા ! આ પુત્રી સાવિત્રીને હવે તમારૂં બાળક સમ
જાને. એમાં કાંઈ બૂલ પડેતો તે સુધારજે હવે એ પુત્રી મારી ન
હિ પણ તમારીજ છે કારણકે પુત્રીન્યને પુત્ર વધુએ જાને સંભાન
સ્નેહને પાત્ર ગણાય છે. આ પ્રમાણે માલગી રાણી બેલી રજા
પછી તેમના તરફથી યોગ્ય ઉત્તરો મળતાં તેઓ સર્વ પરસ્પર બેઠી
જુદાં પડ્યાં.

સાવિત્રી મનગમતો પતિ મેળવી મણેજ આનંદ પામી.
પણ વનવાસને યોગ્ય વલ્કસો ધારણ કરી મન, વચન અને કર્મવ-

ડ સાસુ સસરા તથા પતિની હમેશાં સેવા કરવા લાગી જેમાં ધણે
 એક વખત વ્યતીત થઇ ગયો સત્યવાનના અચુપનો અવધિ નજીક
 આવવા લાગ્યો અને નારદ મુનિનાં વચને સાવિત્રીના ચિત્તને
 ઘેરી લીધું. નારદે કરેલા અવધિને હવેતો ફક્ત ચાર દિવસજ રહેલા
 છે. એમ ધારી તેણે વટ સાવિત્રીનું મત આરંભ્યું તેણે ત્રણ
 ઉપવાસ કરી ચોથા દિવસનું સવાર થતાં પૂર્વાહ્ન ક્રિયા કરી. તથા
 સર્વ વૃદ્ધ તપસ્વિઓ તથા સાસુ સસરાને પ્રેમથી પાપ લાગી અખં
 ડ સૌભાગ્યના આશીર્વાદો મેળવ્યા પછી કાંધ ઉપર કુતારડો લઈ
 વનમાં જઈ માટે તૈયાર થયેલા સત્યવાનની સમીપમાં આવી
 કહેવા લાગી કે હું આજે તમોને એકલા નહિ જવા દેતાં તમારી
 સાથે વનમાં આવીશ. જો તમે મારાપર પ્રેમ રાખતા હોતો આ
 બાળકમાં મને લેશ માત્ર પણ પ્રતિષેધ નહિ કરો. એવી હું આશા
 રાખું છું સત્યવાન બોલ્યો કે—જો તમારે આવવાની ધણીજ ઇ-
 ચ્છા હોયતો મારાં માતા પિતાની આજ્ઞા લઈ મો. પછી સાવિત્રીએ
 ત્યાં જઈ પ્રણામ કરી આજ્ઞા માગીકે પ્રવૃક્ષિત થયેલ વનજેવાની
 મારા મનમાં ધણાક દિવસની હોંશ છે. માટે દર્ભ તથા ફળપુત્ર લે-
 વાને જતા તમારા પુત્રની સાથે મને પણ જવાની આજ્ઞા આપોતો
 તો ઠીક કુમરસેન તથા શૈલ્યાએ તેને બોલવન કરી જવાનું કહે-
 તાં તેણે જવાનું વાળ્યો કે મે સૂર્યાસ્ત થવા પછી બોલવા કરવાનો
 મિશ્રય કરેલો છે. આથી તે બંનેએ નિરૂપાય બની તેને કહ્યું કે
 બંને સુમેથી જાઓ અને ત્યાં સાવચેતી રાખી વનનાં સ્થળો જોઈ
 પાછાં વહેંચાં વળજે સાસુ સસરાની આજ્ઞા મળતાં સાવિત્રી સ-
 ત્યવાનની સાથે વન પ્રવેશ જેવા માટે ચાલી. ત્યાં વિચિત્ર પણ
 ઘણીએથી નેત્રને આનંદ આપતાં તે વનની અંદર સત્યવાન પણ
 તેને વિચિત્ર વૃક્ષે, મનોહર પક્ષિઓ, પશુઓ અને સુંદર ફળ પુલ્ક
 બતાવા લાગ્યો સાવિત્રી જેતી જેતી તેની પાછળ મહા ઉદોગમાં
 ચાંક્ષી જાય છે. સત્યવાનને ફળપુલ્કો લઈ પછી એક વૃક્ષમાંથી પોલ
 કુતારડા વડે લાકડાં કાપવા માંડ્યાં જેથી ધણા શ્રમને લીધે પરસેવો
 તેને વળી ગયો. આ વખત તેના મસ્તકની અંદર એકમ દમ્યપૂર્વ પીડા
 ઉપડી અને તે તરત સાવિત્રી પાસે આવી કહેવા લાગ્યો કે—સુંદરિ
 મારાં સર્વ અંગો અને હૃદય બળતાં હોય તેમ લાગે છે મસ્તકમાં
 અસહ્ય વેદના ઉપડી છે. અને મને ક્યાંય ચેન પડતું નથી. હું હવે
 ઉડી શકતો નથી માટે જરા સુધ જાડ તો ઠીક આ વચન સાંભ

જી જેની તમામ શક્તી હરામ ગઇ છે, એવી સાવિત્રી મહાત્માસ-
પાળી તરત દોડી અને નીચે બેસી પોતાના ખોળામાં તેનું મસ્તક
રખી સૂવાડ્યો, તથા આંખો મીચી ઉંડા વિચારની ગંદર ઉતરી ગઇ.
નારદ મુનિએ કહેલો તેજ દિવસ અને તેજ વખત આ છે; આવા
વિચારે તેના હૃદયને સેકડો પ્રકારે ફાડી નાંખ્યું. થોડીવાર થઇ તેટ-
લામાં તો જ્યાં આંખો ઉઘાડીને જુએ છે ત્યાં સત્યવાનના પડખામાં
કોઇ દેવપુરુષને ઉભેલો તેણે જોયા. સૂર્ય સમન તેજસ્વી, ગ્યામ
કાંતિવાળા, રક્ત વસ્ત્રો ધારણ કરનારા, સતી આંખેવાળા અને હાથમાં
પાશ લઇને ઉભેલા દેવને જોઈ પિતાના મસ્તકને હળવેથી નીચે
મેલી હાથ જોડી કંપતા હૃદયથી સાવિત્રી બોલી કે દેવ ! તમે
કેણુ છો ? અહિં શા માટે આવેલા છો ? તેણે કહ્યું કે—સાવિત્રી
! તમે સતી સ્ત્રી છો તેમ તમારી સાથે બોલું છું કે હું યમરાજ
છું ને આ તમારા પતિનું આયુષ્ય સમાપ્ત થવાનું છે તેથી તેને લે-
વા માટે હું આવેલો છું આ સાંભળી સાવિત્રી મહા દુઃખથી થી
ડ્રમ છાતી ફાટ રૂદન કરવા લાગી યમરાજ સત્યવાનના જીવને
લઇ ચાલવા ગયા. સાવિત્રી પણ તેની પાછળ ચાલવા લાગી અને
કહેવા લાગી કે—આ સંસાર માયા વાળો છે જગતમાં કોઇ અચળ
નથી, મને સસારની વાસના નથી, આપ ધર્મ વડે પ્રજ્ઞને રંજીત
કરનાર છો, તેથી ધર્મ રાજા કહેવાઓ છો મનુષ્યોને જેટલો
પોતાનો વિશ્વાસ નથી તેટલો સત્ય પુરુષોનો હોય છે સંકટની દશા
માં પણ સત્ય પુરુષજી એક મત છે. તે કાંઈ પણ બદલાની દગ્ગા
વગર પરંતુ બહુ કરવામાં ખુશી માને છે સત્ય પુરુષનાં દર્શન કલ્યાણ
કારી થઇ પડે છે તે કદી નિષ્કળ જંતાં નથી. આપની સાથે વાંત
ચિતથી મારું દુઃખ વિસારે પડે છે.

યમ બોલ્યો કે સાવિત્રી ! તમે ઘણું સુધી આપ્યાં, તમારા પતિનું
મધ્ય તમે ઉતરી ચુક્યાં છો, માટે હવે પાછાં વળો. અને સત્યવાનની
ઉતર કિના કરો. સાવિત્રી બોલી કે જ્યાં મારા પતિને કોઇ લઇ
જવું હોય અથવા તે પોતે જ્યાં જતા હોય ત્યાં મારે જવું જ
જોઈએ એ સગાવન ધર્મ છે તપવડે, ગુરુજનની ભક્તિ વડે, પ્રત
વડે અને તમારા પ્રસાદ વડે મારું આવવું કોઈ પણ લોકમાં અ-
ટક તેમ નથી. પડિતો સાથ પગલાં સાથે ચાલવાથી મિત્રતા માને
છે, તે મિત્રતાના સંબંધને લઇને હું આપને કહું છું કે હું કાંઈ

ખીજી વાતની ઇચ્છા કરતી નથી પણ મારા સન્નાતન ધર્મનેજ મુખ્ય
ગણુ છું તેથી તે ધર્મથી આપ મને જંરા પણ ત્રિત નહિ કહશો યમ
કહે કે તમારી આમંભીર અને કામળ વાણી વડે ધણેજ સંતુષ્ટ
મયોહું માટે તમે સત્યવાનના જીવિત વગર ખીજી ઇચ્છત વરદાન
માગે. સાવિત્રી એ કહ્યુંકે મારા સસરાધુમસેન રાજા તથા મારી
સાસુ શેખ્યા રાણી જીઓ બેન પણે વનવાસને વેઠેછે તેઓ પાછાં
દેખતાં યા. યમ-હૈપુત્રી ! તે માગેલું વરદાન મેં આપ્યું. હવે મા-
ર્ગમાં ચાલવાને શ્રમ ધણે પડયો છે માટે પાછી વળ. સાવિત્રી
બોલીકે પવિત્રી સમીપમાં શ્રમ વળી શાનો ? જ્યાં મારા પતિને લઈ
જશે ત્યાં મારૂં પણ આવડુંછે એમ જાણો વળી સાંભળો કે સત્પુરૂષ
નો સમાગમ કદી પણ છોડવો નહિ જોઈએ. યમ-- પંડીતોની
બુદ્ધિને પણ વધારનાર અને મને મન મમતુ હિત વચન તુ બોલી
તેથી વળી સત્યવાનના જીવિત વગર ખીજી વરદાન માગી લે.
સાવિત્રી પુરે મારા સસરાનુ રાજ્ય તેના ચતુઓએ લઈ લીધુંછે
તે રાજ્ય તેને પશુ મળે. યમ- તારા સસરાનું રાજ્ય તેને પાછું
મળશે, હવે તુ પાછી વળ. સાવિત્રી- આપ સકળ પ્રજાને ધર્મ
ના નિશામમાં ચલાવનાર હોવાથી યમ કહેવાએ છે. માટે મારી
વાણી સાંભળો, મન, વચન અને કર્મવડે પ્રાણી માત્રનો દોષ ન
કરવો, તેનો અનુચ્છ કરવો તથા તેને દાન આપવાં આ પુરૂષોનો
ધર્મ છે અને સત્પુરૂષોનેતો સ્વભાવજ છે કે ચરણે પ્રાપ્ત થએલ શ-
ત્ર હોય અથવા મિત્ર હોય તો પેણુ તેના પર દયા કરવી યમ--
તુવાતુરને જય સમાન તૃપ્તિ આપનાર આ તારૂં વચન સાંભળી હુ
સંતોષ પામ્યોહુ માટે તુ આ સત્યવાનના જીવિત વગર ત્રીજી વર-
દાન પણ માગીલે. સાવિત્રી-- મારા સંતાન વગરના પિતાને સો
પુત્રો થઈ તેના વંશની વૃદ્ધિ થાય. યમ-તારા પિતાને અતિ તેજસ્વી સો
પુત્રો થશે તારી ઇચ્છા પાર પડી હવેતુ પાછી વળ. કારણકે ધણે
દુર જાવેલી છે, સાવિત્રી-- મને પતિની સાથે ચાલી આવતાં આ
કાંઈ પણ દુર જણાતુ નથી આપ ચાલતાં ચાલતાંજ વળી મારી
વાણી સાંભળો આ ધર્મવડે પ્રજાને રંનજ કરનાર હોવાથી ધર્મરાજા કહે
જાએ. ચતુષ્પાને જોડતો પોતાને વિશ્વાસ નથી હોતો તેટલો સત્પુરૂષો
નો વિશ્વાસ હોય છે. યમ-તારા વગર ખીજી કાંઈના મુખથી મેં આ-
વું વચન કાંઈ દિવસ પણ સાંભળ્યું નથી. માટે આ સત્યવાનના
જીવિત વગર કંઈ એણું વરદાન માગ, સાવિત્રી-- મને સત્યવાન-

થી સો ઐરસ પુત્રો થાય, એ હું ચોથું વરદાન માગું છું. મમ-ત-
ને બળવાન અને પરાક્રમી સો પુત્રો થશે. હવે વિશેષ પરિશ્રમ ન
પડે માટે તું અદ્વીતી પાછીવળ. સાવિત્રી-સત્પુરુષો ધર્મને કદી
છોડતા નથી. સજ્જનોને સત્પુરુષોનો સમાગમ કદી પણ નિષ્ફળ
થતો નથી. સત્પુરુષો સત્યવડે મુર્યને ચલાવે છે. તપ વડે પુરુષોને
મુક્ત કરી રહેલા છે. અને પ્રાણી માત્રની સંકટ દશામાં પણ સ-
ત્પુરુષજ એક ગતિ છે. તે કાંઈ પણ બદલાની ઇચ્છાન રાખતાં પા-
રકું બંધન કરે છે. સંસારનું ચક્ર પણ કરનારા સત્પુરુષોનો પ્રસાદ અ-
લભ્ય થતો નથી. યમ-પુત્ર સાવિત્રી ! ગંભીર અર્થ વાળું, સુંદર
પદોવાળું, મનને અનુકૂળ પડતું અને ધર્મથી અવિરલ તારૂં બોલતું
હું જેમ જેમ સાંભળું છું તેમ તેમ તારે તારે માટે મને ધણાજ
ઉંચા વિચારો આવતા જાય છે. માટે હું પતિવ્રતા ! હજી અતિ
હિતમ વરદાન માગીલે. સાવિત્રી—પતિ વગરની પત્ની મૃતતુલ્ય-
જ છે. મટે આ મારા નાથ જીવતાર થાઓ. એ વરદાન હું માગું
છું. વળી—પતિ વગર સુખ, સ્વર્ગ, કાંઈ પણ પ્રિય પદાર્થ કે જીવિ-
તને પણ હું ઇચ્છતી નથી. તમે મને સત્યવાનથી સો પુત્રો
થવાનું વચન આપી ચૂકેલા છો. તો પણ મારા પતિને લઈ ચા-
લ્યા જાઓ છો, માટે હું માગું છું કે આ 'સત્યવાન' જીવિતને
પ્રાપ્ત થાઓ અને આપનું સત્ય જળવાઓ. યમ—(હાથમાંથી ઝટ
પાશને છોડી દઈ) કુલ નંદિનિ ! આ તારા પતિને 'મે' પ્રાથથી
મુક્ત કરી દીધો. તે ચારસો વર્ષ સુધી અનેક મજો અને ધર્મો કરી
ખ્યાતિ મેળવશે અને તેનાથી તને જે સો પુત્રો થશે તે સાવિત્રી
નામનાં ક્ષત્રિયો. કહેવાશે. અને તારા પિતાને જે સો પુત્રો થશે
તે તારી માતાના નામથી જોળખાશે એટલે માલવ ક્ષત્રિયો. કહે-
વાશે. આવ કહી યમરાજા પોતાના રથાનક પર ગયા. કે તરત
સાવિત્રી પોતાનો પતિ જ્યાં હતો ત્યાં આવી તેનું મસ્તક જોળખ-
માં લઈ બેસી મઠ. કેટલીક વારે, સત્યવાન સાવચેતીમાં આવતાં
સાવિત્રીને કહેવા લાગ્યો કે અરે ! મને સુખ, સુખે વખત થયો
છતાં કેમ જમાડ્યો નહિ ? કોઈ મન પુરુષ મને બંધડી જતો હતો
તે સ્વાન હવે કે ખરી વાત ? સાવિત્રીએ કહ્યું કે સમોક્ત થઈ
ગયો છે અને ધીર અધકાર મય રત્રિનો પ્રસાર થઈ રહ્યો છે માટે
પ્રથમ તો તમારા માતા પિતા પાસે જઈ જાઓ. એ વાંત હું

તમોને કાલે કહીશ. સત્યવાન એવો કે-જો: થાસ મેસતકમાં થ-
તી વ્યથા બંધ પડી ગઈ છે. અને એમ પણ સ્વસ્થ થવેલ છે.
પણુચાલ વાની સંકિત ધણી હઠી ગઈ છે. તો પણ આલો. માનં મા-
તા પિતા આપણા વગર ધણેજ કષ્ટાંત કરતાં હશે અને જો ન
પડેંચીએ તો તેઓ પોતાના છવિતનો પણ ત્યામ કરે. એમ કહી
સાવિત્રીના અવલંબ નથી પોતાના આશ્રમ તરફ સત્યવાન મા-
લવા લાગ્યો આ તરફ ધુમસેન તથા શૌખ્યા રાણી પોતાનો
પુત્ર અને વધુ સુર્યાસ્ત થતાં સુધી પણ નહિ આવતાં ધણી ધણી
શોધ કરી ઘાટી ગયાં અને મહા કષ્ટ પામ્યાં તેઓને ચક્ષુની પ્રાપ્તિ
થઈ. પણ પોતાનાં ખરાં ચક્ષુ કયાંય ગુમ થઈ જવાથી તેઓનાં હ-
૬ય ભેદાઈ ગયાં હતાં અને મુનિયો નેમને ધારણા આપતા હતા.
આ વખત સાવિત્રી અને સત્યવાન બન્ને ત્યાં આવી પડેંચ્યાં સ-
ર્વનો શોક શમી ગયો. બ્રાહ્મણો ધુમસેનને જોઈ આનંદ પામ્યા
અને આશિર્વાદો આપવા લાગ્યા આ વખત ત્યાં હાજર થયેલા ગૌ-
તમ ઋષિએ સાવિત્રીનો પ્રભાવ જાણી લઈ તેને ધુમસેન તથા
શૌખ્યાને અકસ્મત ચક્ષુની પ્રાપ્તિ થવા વિષે ખબર હોયતો જ-
ણાવવાનું કહેતાં સાવિત્રીએ વનમાં બનેલી બધી હકીકત કહી બ-
તાવી. ધુમસેન, શૌખ્યા તથા સર્વ મુનિઓ સાવિત્રીનાં વખા-
ણુ કરવા લાગ્યા અને આકાશમાંથી સતીવિજયને, સૂચનાર પુષ્પ વ-
દિ થઈ, આ બધું એક નિઃશયી પતિવ્રતા પાળનારી સાવિત્રીનાજ
પ્રતાપનું ફળ હતું, કે જેણે રાજયૌભવોને પણ તજ દાનને એક ધં-
ર્મ ઉપરજ શ્રદ્ધા રાખી હતી. મનુષ્યોને ધર્મજ તારે છે. બધો પ્ર-
તાપ વડે સાવિત્રીના વ્રતે કરીનેજ હોતો, તે આજે પણ જેઠ સુ-
દી ૧૪ને દહાડે સ્ત્રીઓને સૌભાગ્ય વર્દક ગણાય છે. ધન્ય છે સા-
વિત્રી !!!

તારા.

આ સુંદરી કિષ્કિન્ધાના ભૂપતિ વાનિની પત્ની અને
અંગદની માતા થાય. તે સુંદર રૂપ અને શુભવાળી હતી.
તેનો પતિ વાલિ પોતાના લઘુ બંધુ સુગ્રીથી કપટ કરી નાન્ય
પચાવી પડ્યો હતો. તે માટે તારાએ પોતાના પતિને કહ્યું હતું કે
પ્રિય સ્વામિનાથ! સુગ્રીવ તમારો માનો જણેં લઘુ બંધવ છે, તેથી

સાથે કાઠાસ છોડી દઈ તેને તરત વહાભિષેક કરો. અને તેની સ-
 દ્ધાહ કરી સુખને પ્રાપ્ત થાઓ. શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે-ન તા
 બાહને પુત્ર સમન મણી તેને વિદ્યા ભણાવી પાલન કરવું જોઈએ
 મારે બાંધવોથી વિરહ રહેવું એ મહાન મહુષ્યનું કર્તવ્ય ગણાય ન
 હિ. તેથી જો તમે મારા સાઈ કરવા ઈચ્છતા હો તો મારે દીનતા-
 વાળું કહ્યું માનો. આ પ્રમાણે તે કહેતી. વળી પણ વિપત્તિની વે-
 બાએ તે પોતાના પતિને યોગ્ય સદ્ધાહ આપતી કારણકે તે નન્દી
 વપાઈ રાજનીતીમાં બહુ પવિત્ર હતી, તે સદ્ધાહ આપતી તેમાં
 કશું દિવસે પણ ફેર પડતો નહિ, બપોરે રામ લક્ષ્મણ સતી સી-
 તાજી સોપને ગઈ અમ્બમુક પર્વત પર આવ્યા ત્યારે સુમીવે સી-
 તાજીની નિશાની રૂપ જે વચાસ કરો હતાં તે તેની પાસે મુક્યાં.
 અને સતી સીતાજીને લાંકાં તિ રાવણ લપ્ત મર્યો એમ જણાતા
 સુમીવે રાવણ સાથે યુદ્ધ કરવા સૂચવ્યું અને તેમાં જનતી મદદ
 આપવા વચન આપ્યું. આથી રામ તથા લક્ષ્મણ બહુ પ્રસન્ન થ-
 ળા. અને વચન માગવા કહ્યું તેથી સુમીવે પોતાનું સઘળું દુષ્પ
 રોમની પાસે નિવેદન કર્યું આથી તેણે વાણી સાથે યુદ્ધ કર્યું; અ-
 ને સુમીવને કિષ્કિંધાનું રાજ્ય પાછું અપાવ્યું. રણભૂમિમાં પોતા-
 ના રંગમી વાણીના મરણને સરણ થવાના બબર સાંભળી સતી
 તારા પોતાના પુત્ર અંગદને સાથે તેડી પોતાના પતિનું શયન હતું
 ત્યાં આવી, અને શયન પાસે બેસી ક્રદ્ધાંત કરતી હૈયા શટ રૂદન
 કરવા લાગી અને શ્રી રામચંદ્રજીને કર્ણેડીને કહેવા લાગી કે
 હે રઘુકુલ ભુવણ ભુવ શ્રી રામચંદ્રજી ! મારા સ્વામીને આપે
 સા કારણે મારો ! હું પતિવ્રતા સ્ત્રી પણ વિધવા કરી અને સરીર
 ના શુભારથી વિહીન કરી. મરે અને પણ એક બાણ મારો જેથી
 મારા પ્રાણ મારા પતિના પ્રાણ સાથે મળી સ્વર્ગનું સુખ ભોગવવા
 શક્તિમાન થાય. શાસ્ત્રમાં પણ કહેવું છે કે પતિવ્રતા સ્ત્રીએ પોતાના
 પતિવચન રહેવું નહિ. સતી સ્ત્રીને પોતાનો પતિજ પ્રાણ છે, પતિ
 વગરની સ્ત્રી જીવતાંજ પ્રાણ વગરની સમજવી જુઓ કે જગથી જુ-
 ડી પડેલી મહત્તી ધડીમર પમ્પ રહી શકતી નથી તેમ પતિ વગરની
 સ્ત્રી પણ તેવીજ જાણવી.

હે પ્રભુ ! તમે મારાં સઘળાં દ્રવ્યનો નાશ કર્યો. તમે અને
 સ્વયંભોગથી રહિત બનાવી આ પ્રાણથી રહિત થયેલો દેહ મધરહિ.

ત મધુપુડાના ખાંધી બોઆં બરોબર છે. તેમ તમે આરા પતિ રૂપી મ
ધુપુડાના મધનો લય કરીમને બોંખા રૂપ કરી. હવે આ પ્રાણુથી રહિ-
ત અમેલું બોખુ રાખીને હું થું કરું ! હે રાધવ મને તરત બાણુ
મારી મારો મોક્ષ કરો. આમ કહેતી રૂદન કરતાં લાગી. આ શો-
નનક દેખાવ મમે તેવા કહણુ હૃદયનો માણુસનું તો તેનું હૃદય પી-
ગળા મયા વમર રહે નહિ. આવા વિલાપથી રણુભિમાં હાકાકાર
થઈ રહ્યો, રામચંદ્રજી કહ્યું કે પતિમતે ! તું આ માટે કદ્યા-
ત કરે છે ? જો બાવિ બનવાનું છે તે કદિ પંથુ રૂપ થવું નથી.
સતી ! તું કોનો શોક કરે છે ? જો તું દેહનો શોક કરતી હો તો તે
દેહ તારી પાસે છે. તેનો શોક કરવો ત્રયા છે. વગેરે આત્મ જ્ઞાન
સંબધી કેટલીક વાર્તા કરી સતી તારાને જ્ઞાનનો માર્ગ બતાવ્યો
અને તારાએ શ્રી રામચંદ્રજીના ચરણમાં મસ્તક નમાવી તેની
પાસેથી આશિર્વાદ મેળવ્યો કે હું તારા ! આ જગતમાં તારું નામ
ચિરસ્થાય રહેશે. પ્રજા વાલીનો થબને અમ સંસ્કાર કરી સુખી-
વ તેની ક્રિયા કરી. તારાના પુત્ર અંગદે રામ સાથે રહી લંકા
માં રાવણુ સામે યુદ્ધ કર્યું યુદ્ધના આરંભમાં અંગદે સલાહ ક-
રવા માટે રાવણુ પાસે ગયો હતો અને ત્યાં તેને ઘણું આતુર્ય બના-
વ્યું હતું આજે પણુ લોકો તેને અંગદે વૃષ્ટિ એવું નામ
આપે છે. તે વધારે તારાનોજ પ્રતાપ કે તેણે પોતાના પુત્રને વિદ્યા
બ્યાસ કરાવી હુશીઆર કીધો. ધન્ય છે તારા ! તારા સત્યવ્રતને !!!

મંદોદરી.

સતી મંદોદરી મયજ્ઞાનવની પુત્રી, અને લંકાપતી રા-
વણુની સ્ત્રી થાય. તે રૂપમાં, તેજમાં, વિવેકમાં નીતિમાં, ધર્મમાં,
વિચારમાં, તેમજ જ્ઞાનમાં મહા પ્રવિણ હતી, તેને પેટે હંદ્રજીત ના
મનો મહા બળવાન પુત્ર પેદા થયો. મંદોદરી ઉપર રાવણુની પુ-
ણ્ય પ્રીતિ હતી રાવણુ સ્વભાવે કુર. દુષ્ટ હૃદયનો, ભયાનક અને
બળીઓ હતો. તેવા કુર રાજાને પણ મંદોદરીએ વશ કરી સ-
ખ્યો હતો. જનક રાજાને ત્યાં સંવરમાં જોયેલી સીતાને જોતાંજ
તેની બહિ બ્રહ્મ થઇ, આ વાતની મંદોદરીને ખબર પડતાં તેણે
રાવણુને કેટલોક ઉપદેશ આપ્યો હતો. પરંતુ તેણે તે સર્વ મિથ્યા
માત્રી રામની પત્તિ સીતાનું હરણુ કર્યું તેથી મંદોદરીએ કહ્યું
કે હું પ્રણેશ ! તમે રામની સ્ત્રી સતી સીતાનું હરી લાગ્યાતે

બહુ અભ્યાય આપ્યો. પરસ્પરીને રાજ્યએ માતા સમાન જાણવી જો-
ઈએ જે પુરુષ પરસ્પરીની આશા આપે છે તે કદિપણ સુખી થતો
નથી. આ જગતમાં છાતી ઉપર પથ્થર બાંધી સમુદ્ર ઉલ્લંઘે એવો
સામર્થ્યવાને કોઈ પુરુષ છેજ નહીં અને જે હાથે કરી વિશ્વપાન કરે
તે કદી પણ અમર રહી શકે નહીં. માટે જમે પાછા જઈ સીતા
રામને સોંપી દો. નક્કિતર રાજપાટનો અને કુલનો સંહાર થશે.
સીતાં શીઘ્રનો ભાગ કરવો અને સતી સંતાપવી, એનાં જોવું બીજું
કોણ પણ અધર્મ નથી, વળી પણ સર્પના મુખમાં હાથ નાંખશું તો
શું તે દંપ્ત દીધા વગર રહેશે કે? નહિજ માટે હે સ્યામિ? રામ-
ની સામે વૈર કરવામાં ક્યા મહત્ત્વ સુખને પ્રાપ્ત થશે! તમારી અ-
દાસીનું કેવું મનમાં લાવીને સીતા શ્રીરામને પાછાં સોંપી દો.
શ્રી રામ મનુષ્ય નથી પરંતુ પરમાત્મા છે તેમની સાથે વૈર કરી-
ને તમે તેમનો અપરાધ કર્યો છે તો પણ તેને શરણે જશો તો તે
તમારા ઉપર દયા કરશે. તે મહા દયાળુ છે. વળી પણ તમે કહો-
તો હું રામને શરણે જઈને સ્તુતિ કરું કે જેથી સર્વનું મરણ મટે.
આથી રાવણે કશું કે સતી! તું શીઘ્રને ચીંતા કરે છે! જમે તેવો
મનુષ્ય હશે તેને પણ મરણને શરણે થવું પડે છે. હું રામને સી-
તા કદી પણ આપીશ નહિ. રાવણનો અવો હઠ જોઈ મંદોદ-
રી એ સીતા પાસે આવી તેના ચરણોમાં મસ્તક નમાવ્યું આ-
થી ખન્ને પરસ્પર ખુશી થયાં. સીતા માતા! હું આપના
મહત્ત્વ દર્શતથી મારાં ધન્ય બાગ્ય સમજી હું આપ અખિલ
જુમંડલની માતાછો અને રામચંદ્રજી જન્મતના પિતાછો વગેરે વગે-
રે વાતો કરતી હમેશાં રાવણ ન જાણે તેવી રીતે તે સીતા પાસે
આવતી તેને સીતાજી પાસેથી સત્ય પરમાત્માના સ્વરૂપનું જ્ઞાન થયું
અને તેણે તેના ખરા સ્વરૂપને ઓળખી પ્રદક્ષિણ કરી તેમની સ્તુતી
કરી કે હે કલ્યાણી! તમે માયાનું સ્વરૂપ છો, એમ મેં અત્યારેજ જા-
ણ્યું. તમારાથી મને મારા સત્યસ્વરૂપનું જ્ઞાન આવ્યું. આપે આજે
મને બ્રહ્મજંદને સહાવો આપી મારો સંસાર દુર કર્યો. સત્યમાગમ
થી ખરેખર લાભજ થાયછે. આમ કહી સીતાજીને માતા સમાન
જાણી તેની પ્રદક્ષિણા કરી પોતાના મંદીરમાં આવી અને રાવણના
પગમાં પડીને કહેવા લાગીકે— પ્રિયતમ! સીતા મનુષ્ય નથી પણ
સાક્ષાત જન્મતની જન્મેતાછો. તો તમે તેના પર કુદગ્નિ કરશો તો કદી

પણ કુચળ રહેશે નહિ. તેને હરી લાવવાથી આપણું બિવિધ્યમાં ભુડ
 થશે. હજુ પણ સુખનો હઠ છોડી એ સીતાને શરણે જઈ કામ
 માંગો સંતી આપો કોપ મહા અનર્થ કરી છે સતીને દુઃખવનારનું
 કદિ પણ સારું થતું નથી, માટે સીતા રામને સોંપી દીધેને ક
 રેલા પાતકનો નિવરણને માટે પ્રાર્થિત આદિ યજ્ઞ કરી દોષથી
 મુક્ત થાઓ. આ પ્રમાણે મંદોદરીએ સતી સીતા ધર્મને પ્રમાણે પતિ
 ને નેક સલાહ આપી. પરંતુ

રાવણે મંદોદરીને કહ્યું કે— સતી! તરૂં વધુ સત્ય છે, પરંતુ મેં
 રામ સાથે વૈર કયું છે તે સહુ જાણ જાણે છે તો હું સીતા રામને
 સોંપતો મારો પુરુષાર્થ નિષ્કામ થાય, અને મારૂં જીવનુ વૃથા થાય
 તેથી હું રામને કદી પણ નમીશ નહિ. કાપર થયે થી જીવવાનું
 સારું નથી આ અસાર સસારમાં કોઈ અમર પદને પામ્યો નથી
 ને કાંઈ મનુષ્યે પોતાના જીવનનાં કેંઈ પરાક્રમ કરી પોતાની કીર્તિ
 નથી ફેલાવી તેના જીવન વૃથા જાણવું સસારમાં સર્વને એકવાર
 મરણુછેજ પુરુષાર્થ વિનાનું દુરુષનું જીવન નકામું ગણાય છે માટે હું
 રામની સાથે યુદ્ધ કરી જમતને મરૂં પરાક્રમ દર્શાવીશ મંદોદરી
 સમજી મઠકે રાવણ કંઈ પણ મરૂં માને તે નથી. તેથી ચિંતા
 દિવસો ગાળવા લાગી. રામ અને લક્ષ્મણ વાનગીની સેના સાથે
 લંકાપર સદી આગ્યા. તે સમયે વિલીનાણે રાવણને બહુ બહુ
 ઉપદેશ કર્યો પણ તે સમજ્યું, એ સ પાસે ભાગવત જેવું થયું.
 રાવણ પોતાના યોધાઓને રામની સામે લડવા મોકલ્યા. તેઓને
 રામે સંહાર કર્યો આથી રાવણે કુલકરણ અને હિરણ્યતને લડવા
 મોકલ્યા તેમને પણ રામે પરજોડના પ્રવાસી કર્યા છેવટ રાવણ પોતે
 રણમાં પડ્યો. રાવણ જેવો મહાન મનુષ્ય સતી સીતા ઉપર કુદ્દિ
 કરવાથી રાજ્યપાટથી છૂટ થઈ પરિવાર સાથે મરણ પામ્યો મંદોદરી
 જ્યાં પતિનું શીથ પડ્યું હતું ત્યાં આવી અને બહુ બહુ વિલાપ ક
 રવા લાગી. અરે સ્વામી! મેં ધણું ધણું સમજાવ્યા પણ તમે મા
 ન્યું નહિ. અંતે સંતતિ અને સંપતિનો નાશ કર્યો ખરેખર શામ
 કારો થયો ગયા છે કે— વિનાશકાલે વિપરીત બુદ્ધિ; ! તમે
 ત્રેલોક્ય પતિ રામ સાથે વૈર બળવ્યું. મંદોદરી નો આવો કષ્ટ
 ત સાંભળી રામ તેને કહેવા લાગ્યા કે હે સતી! આ માટે વિલાપ
 કરો છો નાશ થયું તેનો જગતનો સ્વભાવ જ છે. વળી તમે શાનવંત

થઈ આ નાશવંત દેહનો વૃથા વિલાપ શા માટે કરો છો? તમે
જન હૃદયે વિચારીને જુઓ ને તેમાં શું સત્ય છે? મનુષ્યનાં સારાં
કર્મોન નરતાં પાછ રહી જાય છે તમારો પતિરાવણ મને તેવો હતો
પરંતુ તમે તમારો સતી ધર્મ જોઈ હુ આશીર્વાદ આપુ છું કે તમારી
સ્ત્રીએ માં મળુના થશે, મંદોદરીએ વૃથા વિલાપ વિસારી વધ
પોતાના સ્વામીની તથા સંતતિ સર્વની દહન કમિા કરી ધન્ય છે તારી
ધીરતાને । । ।

રામાયણ

સત્યવતી.

ગંગાને તીર એક મઝ્છી મારને ઘેર સત્યવતીનો જન્મ
થયો હતો તેનું નામ મત્સ્યગંધા પણ હતું. તે પંચી કોટીને હોડી
મા બેસાઈ ગંગાને પેલેપાર ઉતારવાનું કામ કરતી હતી. એકવખતે
તેનું યૌવન પ્રકુલિત થયું હતું ત્યારે પરાશર ઋષિ ગંગા ઉતરવા
ને ગયા, મત્સ્યગંધાએ તેને હોડીમાં બેસારીહોડી ગંગાના કીના-
રા તરફ લાંકી હવેશાં મારતી મત્સ્યગંધાનું રૂપ અને પ્રકુલિત
ઘણી કાંતી જોઈને ઋષિને કામવસના થઈ ઋષિએ તેની પ્રાર્થના
કરી પણ પોતાના અંગેં મત્સ્યગંધા દુર્ગંધ આપનારું છે એવાં એમં
બહાનાં કહાડ્યાં. પરાશર તેના અગની દુર્ગંધ દુર કરવાં સુગંધી
આપી યૌવન જેવું તેવું રહેશે. એમ વચન આપ્યું અને મેઘના
આવાહન ને લીધે સૂર્યને લાંકી દહ અંધકૂર કરે. મત્સ્યગંધા
તેમનું આવું જળ જોઈ ત પણ મેહ પામી તેનાથી તેને કંતિવાળો
અને જુદિવાન પુત્રની પ્રાપ્તિ થઈ આ પુત્ર ઉમ્મર લાયક થયે
તેથી વનમાં જવાતેયાર થયો તે વખતે કહેવા લાગ્યો કે માતા!
જે સમયે મારું કામ હોય ત્યારે મને સંભારજો એટલે હું
આપીને હાજર થદશ. આમ કહી તે વનને રસ્તે વિદાય થયે.

એક દિવસ શન્તનું મૃગયા કરતાં એક વનમાં આવ્યા. ત્યાં
સુગંધ પસરી રહેલી તેનું કારણ જાણ્યા આગળ આવ્યા. તો એક
માછીને ત્યાં તેણે એ ચોજનગંધા નામની કન્યા દીડી કે કામથી
બાકુલ થઈ તે સાથે લગ્ન કરવાને લલચાયા. પણ માછી મારે ક-
કથું કે તમે તમારા પુત્ર દેવવ્રતને યોગ રાજ્યાભિષેક કર્યો છે.
તેને ટાળીને મારી કન્યામાં તમને જે પુત્ર પ્રાપ્ત થાય તે પુત્રને ત-
મારા પછી તમારા રાજ્યનો વારસ થાય એવો કરાવ કરી આપે.
હું મારી કન્યા આપું. એ ઉપરથી અત્યંત કામલુક થયેલા શન્તનુ

ઉદાસ રહેતા એ જોઈ લીંબે (દેવવ્રતે) આમ્રક કરી કારણ પુ-
છી પિતાના મનનું સમાધાન કીધું. અને પિતાનું પ્રિય કરવાનું ઇચ્છાથી
કેટલા એક વૃદ્ધ મંત્રી અને સંબંધીઓને સાથે લઈ બંધ તે મા-
છીને કહ્યું કે તમે જો તમારી કન્યા મારા પિતાને પરણાવો તો હું
રાજ્ય ઉપરથી મારો હાથ ઉઠાવું છું માછી બોલ્યો કે મારો કન્યા છે
તે મારા પોતાના વીર્યથી ઉત્પન્ન થયેલ નથી; પણ એક મહાત્મા
રાજના વીર્યથી ઉત્પન્ન થયેલ છે. એ કન્યાને માટે મોટાં મહીપતિ
ઓનાં માગાં આવી ગયાં છે. મારી પુત્રી તમારા પિતાજી પરણે તો
બાલિષ્ઠમાં મારી એ પુત્રીમાં જે પુત્ર ઉત્પન્ન થાય તેના તમેજી રા-
ત્રુ થાઓ. તમે જેના સત્રુ થાઓ તે કદી જય પામે નહિ કે જીવે
નહિ. કદી તમે સત્રુ ન થાઓ તો તમારા પુત્રો તેના સત્રુ થાય.
આ સાંભળી દેવવ્રતે કહ્યું જે હું બ્રહ્મચર્યજન પાળીશ અને ક્રોધ
ઓ સાથે પરણીશ નહી. હું ક્રોધ પણ સ્વીચી ક્રોધ છોકરાનો બાપ
થઈશ નહી એ મારી પ્રતિજ્ઞા છે. દેવવ્રતે ઉદાર બુદ્ધિથી એ અ-
દ્ભૂત પ્રતિજ્ઞા કરી તે ઉપરથી તે લીંબ એ નામથી ઓલખાય-
અને માછી બોલ્યો કે હું તમારા પિતાને મારી કન્યા આપી ચુક-
્યો. લીંબે સત્યવતીને માતા કહી રથમાં બેસાડી હસ્તિનાપુરમાં
આવી બનેલ વૃતાંત સર્વ પિતાને કહી સંભળાવ્યું. શન્તનું પરપુષ્પ
પિતાએ તેનાપર પ્રમત્ત થઈ વરદાન આપ્યું કે હે પુત્ર ! જ્યાં સુ-
ધી તમને જીવવાની ઇચ્છા હશે ત્યાં સુધી તમારા ઉપર મૃત્યુ કા-
વી શકશે નહિ તમારી સંમતિ હશે ત્યારેજ મૃત્યુ તમને પ્રાપ્ત થશે.

શન્તનુ રાજને તે નવી રાણી સત્યવતી (ચોજનગંધા)
યા ચિત્રાંગદ અને વિચિત્રવીર્ય એ બે કુવરો અવતર્યા. મોટો
કુવર ચિત્રાંગદ જુવાન ચત્ત્રં પહેલાંજ શન્તુ મરણ પામ્યા. ત્યારે
લીંબ પોતાના વચન પ્રમાણે પોતાના સાવકા બાઈ ચિત્રાંગદને
રાજ્યાભિષેક કર્યા. તે પોતાનાં વીર પણાના અભિમાનથી સર્વ રા-
જાઓનું અપમાન કરતો. એણે ઘણાક રાજાઓને જીતી હસ્તિના-
પુરને શોભાવ્યું હતું તેની માતાએ મોટાં રાજ્યનાં રાજ માતા તરી-
કે પ્રજા ઉપર સંપૂર્ણ પ્રીતિ રાંખી બહુ કુસંગતાથી ચક્ર વંચન્તી
શોભા પ્રમાણે કાર્ય બાર ચલાવવા માંડ્યો. ચિત્રાંગદ કુરુક્ષેત્રમાં
એક ગંધર્વ રાજ સાથે યુદ્ધ કરતાં મરણ પામ્યો. તેમ લીંબે વિ-
ચિત્રવિર્યની નાની હમર છતાં પણ તેને રાજ્યાસન પર બેસાડ્યો.

દાપર યુગનો ૪૩ મો રાજા વિધિવ્રતીય જીવન થતાં ભીષ્મ
અને સત્યવતીએ તેને પરણાવવાનો વિચાર કર્યો તે વખતના
કાશીરાજની આસપાસ સરખી વણ પુત્રીઓનો સ્વયંવર થાય
છે એ સમાચાર સાંભળી ભીષ્મ ત્યાં ગયા અને જોયું તો કન્યા-
ઓ તો સુંદર છે એટલે સ્વયંવરના સમયની વાટ ન જોતાં ત્યાંથી
૧૦૮ કુળના રાજાઓને જીતીને વણ કન્યાને ઉપાડી હસ્તિનાપુર
નરક વળ્યા. શાહવદેશનો રાજા યુદ્ધ કરતો પાછળ પડ્યો તેને પ-
ણ જીત્યો. અગ્રી લગ્ન સમારંભમાં એ વણમાંની મોટી અંબાએ
કહ્યું કે હું મારા મનથી શાહવને વરી છું. એ ઉપરથી ભીષ્મ
તો રમમાં જોસાડી શાહવ પાસે મોકલી. શાહવે અંબાને કહ્યું કે
તું ખીજને ઘેર રહી આવી માટે હવે હું તારી સાથે લગ્ન નહિ કરું
અંબા પાછી ભીષ્મ પાસે આવી મોટી કે શાહવ ના કહે છે
માટે મને પાછી તમારે ત્યાં રાખો ભીષ્મે કહ્યું કે તું અગ્રીથી ગઈ
એટલે હવે રખાય નહિ એ આપમાન ન સહન થવથી અંબાએ
ક્રોધ કરી બહારીકાશ્રમમાં જઈ મોટું તપ કરી પરશુરામને પ્ર-
સન્ન કર્યા અને તેમને લેડી લીધી. ભીષ્મે તેની સમાજ ધ-
ણા માઠી પુજન કરી તેને નગરમાં લાવી રાખ્યા. પરશુરામે ક-
હ્યું કે અંબાને તમારે ત્યાં રાખો આવા મારી આને પુદ્ગ કરો. ભી-
ષ્મે કહ્યું કે અંબાને રાખી શકીએ તેમ નથી આજા હોય તો પુદ્ગને
માટે મારી ના નથી. પછી શેઠરતી બહાર સવારીયા કિચક ગુરુ શિષ્યે
પુદ્ગ કર્યું ને ભીષ્મે પરશુરામને જીત્યા. જ્યારે ભીષ્મ મૃત્યુ
મતા ત્યારે ભીષ્મ તેની આસના વાસના કર્યા. પછી પરશુરામે
ભીષ્મને જાતી સરખા દીધીને કહ્યું કે મારી વિવા તને પ્રેમુરી
પ્રાપ્ત થઈ છે. અને અંબાને કહ્યું કે મારો નિયમ પૂરું થયો મા-
ટે હવે તું તારા પિતાને ઘેર જા. આમ સમજાતો પરશુરામ પોત-
તાને સ્નાનકે મરા. અંબાએ ભીષ્મન પ્રણામ લેવાને વનમાં ઘેર
તપ કરી પોતાનો દેહ પાડી દુષ્ટ રાજા ત્યાં આસના લીધો. દુ-
ષ્ટને પુત્ર નોડાતો તેથી રાજાએ કન્યાને બહાર પુત્ર આવતો એ
વી વાત ચલાવી. દુષ્ટ એક દશાણુ દેવન રાજાની કન્યા સસ્યે
લગ્નકર્તુ સી પુરુષના એત્રામાં મારા લીધે જગ્યાનું કે મારો સ્વ
મી સ્ત્રી છે ને સ્ત્રીએ પોતાના પિતાને ત્યાં જઈ એ વાત કહી શિખાંડ
લગ્નિજત થયેથી વનમાં નારી ગઈ. અને ત્યાં અત્યંત રડવા લાગી

એવું બન્યું કે સ્થુલકર્ણ નામનો કુબેરનો ગણ ત્યાં આવી પહોં-
ચ્યો ને એણે દયા આણી શિખંડિનીને આઠ દિવસની સરતે
પોતાનું પુરુષાર્થ આપ્યું ને તેનું સ્ત્રીત્વ પોતે લીધું એ શિખંડિએ
નગરમાં આવી પોતાની સ્ત્રીને શાંત પમાડી એવો યોગ આપ્યો કે
સરતના આઠ દિવસમાં કુબેરે સ્થુલકર્ણને સ્ત્રી રૂપે જોયો ને એથી
કોપાયમાન થઈ તેને શાપ દીધો કે શિખંડિનો દેહ રહે ત્યાં સુધી
તું સ્ત્રીજ રહેજે એ રીતે શિખંડિ મરતાં સુધી પુરુષજ રહ્યા.

વિચિત્ર વિધિ પોતાની રાણીજો અંબિકા તથા અંબાલિ-
કા સાથે ભોગ વિલાસમાં નિમગ્ન રહેતાં ક્ષણી અપુત્ર મરણુ પામ્યો
લીંગમે તેની ઉત્તર ક્રિયા કરી બન્ને પુત્રોના મરણથી સંતાપ પામે
લી સત્યવતીએ ધર્મ અને વંશના રક્ષણનો વિચાર કરી લીંગમને
કથું કે શન્તનુ રાજના પિંડ દાનનો અધિકાર અને વંશનો આ-
ધાર માત્ર તમારા ઉપરજ છે. માટે હે નિષ્યાપ ! તમે ધર્માત્મા છો.
અને આપત્કાળના ધર્મોને સંપૂર્ણ રીતે જાણો છો. માટે પૂર્વજોના
પિંડ દાનનો લોભ ન થાય અને વંશ વિધ્વંસ પણ ન થાય એમ
કરો. લીંગમે ઉત્તર આપ્યો કે માણ ! મેંતો જીવતાં સુધી જ્ઞાન
આરી રહેવાની તમારા વાસ્તેજ પ્રતિજ્ઞા કરી છે. તે તમે જાણો છો
ક્ષત્રિએ સત્યથી બ્રહ્મ ગતું એ અધર્મ છે. ધર્મનો બાધ ન આવે અને
ચંદ્રવંશ નિર્વંશ ન જાય એવો રસ્તો કરવો જોઈએ. લીંગમનાં
આવાં વચન સાંભળી સત્યવતી મનમાં લગતી લગતી બોલી કે
તમારું કહેવું બરાબર છે. મારી પણ એક રહસ્યની વાત છે. તે પ-
ણુ આપત કાળને લીધે તમને કહેવાને ઇચ્છુ છું હું પહેલી યુવાવ-
સ્થા હતી અને મારા પિતાની આજ્ઞા પ્રમાણે ધર્માડ મહાવો ચલાવ-
તી હતી. તે સમયે એક દિવસ મહામાનંજ બેડેલા પરાશર મુનિ-
એ કામોતુર થઈ મને કીજા કરવા કહ્યું. મેં ઉત્તર વળ્યો કે હું
દુર્ગધી વાળી છું, કુમારી છું ને દિવસે ભોગ કરવામાં પાપ છે. પારા-
શરે મંત્ર બાણી પાણી છાંટ્યું એટલે યોજનગંધા થઈ અને
સૂર્ય તરફ અંજલી છાંટી એટલે વાદળાંથી તે ઢંકાઈ ગયો. અને
કથું કે તને અપવિદ નહિ લાગે એમ કહી મને કેટલાંક વચનો
અને વરદાનોથી લલચાવીને હોડીમાંજ મારો સંગ કર્યો હતો. મારા
શરીરમાંથી માછલાના જેવો જ ગંધ હતો તેને ટાળીને આ

ઉત્તમ ગંધ આપ્યો અને મને કહ્યું કે તું આ નદીના બેટમાં મારા વીર્યથી રહેલા ગર્ભને જન્મ આપજે અને જન્મ આપ્યા પછી તું કન્યાજ રહીશ. પરાશર મુનિથી મને જે પુત્ર ઉત્પન્ન થશે છે તે મહા પ્રખ્યાત અને જેણે વેદની ગોઠવણ કરી જુદા પાડી, પોતાના શિષ્યોને વેદ બણાવ્યા એ વેદ વ્યાસ (કૃષ્ણદેવાયન) છે. એ બદરીકેદારના અરણ્યમાં ચિરંજીવી છે. એ પોતાનો જન્મ મારો બગવદ ભક્તિમાં કહાડવાને વનમાં વિચર્યા છે. એ વેદ વ્યાસે મને કહ્યું છે કે કષ્ટતાં સમયમાં મને સાંભારજો માટે હે ભીષ્મ ! મે તમારી સંમતિ હોય તો હું એ વ્યાસનું સ્મરણ કરું. તે આવીને મારી આજ્ઞાથી તથા તમારી સંમતિથી વિચિત્ર વીર્યની રાણીઓમાં પુત્રને ઉત્પન્ન કરશે. ભીષ્મની સંમતિથી સત્યવતીએ વ્યાસનું સ્મરણ કર્યું, કે વ્યાસ તરતજ આવ્યા. ધણે કાળે પુત્રને મળવાથી માતાને હર્ષાશ્રુ આવ્યાં, પુત્રનું આભિગન કર્યું અને સત્કાર કરી આસન પર બેસાડ્યા. વ્યાસે માતાને પ્રણામ કરી કહ્યું કે માજી ! આપની શું ઇચ્છા છે ? જે ઇચ્છા હોય તે પૂર્ણ કરીશ. સત્યવતીએ કહ્યું કે પુત્રની ઉપર જેટલો પિતાનો અધિકાર છે તે કરતાં અધિક અધિકાર માતાનો છે. મહારે તમારાથી નહાનો વિચિત્ર વીર્ય નામનો પુત્ર હતો. તેને જન્મ પિતાના સંબંધથી ભીષ્મ બાપ થાય છે તેમ માતાના સંબંધથી તમે બાઈ થાઓ છો. ભીષ્મે પોતે કરેલી પ્રતિજ્ઞા પાળવા માટે તેને પરજીવવાની કે રાજ્ય કરવાની ઇચ્છા નથી. વિચિત્ર વીર્ય અપુત્ર મરણ પામ્યો છે. માટે તમે મારી આજ્ઞાથી તથા ભીષ્મની સંમતિથી તમારા દુષ્ક બાઈની બે વિધવા સ્ત્રીમાં પુત્રને ઉત્પન્ન કરો. માતાં વચન સાંભળી વ્યાસ બોલ્યા કે માજી ! તમે ધર્મને સંપૂર્ણ બણ્યો છો. તમારી આજ્ઞા હું શીરપર ચડાવું છું પરંતુ તે સ્ત્રીઓએ એક વર્ષ સુધી મારા કહેવા પ્રમાણે વ્રત કરવું એ પછી શુદ્ધ યજ્ઞ મારા સમાગમમાં આવવું. સત્યવતી બોલી કે રાજ વગરના દેશની અતાશ પ્રજા દુઃખી થઈ નષ્ટ થાય છે અને તેની યજ્ઞાદિ ક્રિયાઓનો લોપ થાય છે માટે જેમ બને તેમ તરત પુત્રને ઉત્પન્ન કરો. વ્યાસ બોલ્યા કે જો સમય વગર પુત્ર મેળવવો હોય તો તે સ્ત્રીઓએ મારાં વ્યાઘ્રચર્મ અને જટા કલાપવાળાં બડકામણાં રૂપને સહન કરવું પડશે. જો મારા ગંધને વેષને અને બપંકર દેહને સહન કરે તો

બન્ને આજેજ મેરી રાણી ગર્ભને ધારણ કરે. સત્યવતીએ હા પાડી અંબિકાએ પવિત્ર વસ્ત્રાનૂયય ધારણ કરી શયનમાં મારી વાટ બેસી એમ કહીને વ્યાસ અંતરેત થયા. સત્યવતીએ પોતાની મોટી વહુને એકાંતે કહ્યું કે હું તમને એક ધર્મની વાત કહેવાની છું. આપણી વંશ વૃદ્ધિ માટે વ્યાસે તમારી ભીષ્મ એક ધર્મ માર્ગ બતાવ્યો છે તે વાત સફળ થવી તમારા હાથમાં છે. આ નિષ્ઠ ધર્મેજી વંશના તમે પુનરુદ્ધાર કરો, અને ઇંદ્ર જેવા પુત્રને જન્મ આપો એવી મારી હમ્મજ છે.

આમ કહી કેરવીએક વાત વહુને સંભળાવી આપતકાળમાં ધર્મની સમજ પડી માંડમાંડ સમજતી. ઋતુસ્વતા થયેલી વહુને શયનમાં સુવા મોકલતાં માસુએ કહ્યું કે વહુ! આજ મધ્ય રાત્રે તમારો જોઈ તમારી પાસે આવશે સાસુની આજ્ઞાથી શયનમાં જઈ સુતેલી અંબિકાનો ભીષ્મનું અવગત તે કંઈ ખીજ બાયાતનું ચિતવન કરતા લાગી બસાવર મધ્ય રાત્રે વેદવ્યાસ આવ્યા. તેનું બયંકર ૩૫, પૌંચળી જણા, અને પૌંચળી દાદી જોઈ અંબિકા આમો મીચી મદ્ય વ્યાસે પોતાની મા સત્યવતીનું પ્રિય કરવાને અંબિકાનો અંગીકાર તો કર્યો, પરંતુ ચકર આવતાં માંડએ પુત્ર વિશે પ્રશ્ન કરતાં જણાયું કે માંડ દશ હજાર હાથીજોતા જોરવાળો, મહાબાગ્યશાળી, મોટા પરકમી અને અતિ મુદિયાળી પુત્ર જન્મશે અને તે પુત્રને સો પુત્ર થશે પણ એ પુત્ર પોતાની માતાના દોષથી અધ અવતરશે. સત્યવતી આથી ખેદ પામીને બોલી કે આંધળાંને રાજ્યનો પારસો મળે નહિ અને આ કુળનો એવો રાજા થાય એ પણ યોગ્ય નથી. માટે મારી ખીજ વહુ અંબાસિકામાં રજ્યને લાયક ૩૫ શુભવાળો પુત્ર ઉત્પન્ન થાય એમ કરો. માતાની આજ્ઞા મારે ચડતી વ્યાસ વિદાય થયા. નવ માસ પુરા થયે અંબિકાએ પૂરૂં ધૃતરાષ્ટ્રને જન્મ આપ્યો સત્યવતીએ આગળની પેઢે જ હવે નાની વહુ અંબાસિકાને માંડ માંડ સમજતીને વ્યાસને નેહાવ્યા. વ્યાસ એવેજ વેશે અંબાસિકાને પ્રાપ્ત થયા. વ્યાસનું આનું ૩૫ જોઈ અંબીકાનો મુખરાગ બદલાઈ પાંડુ જેવો થઈ ગયો. વ્યાસ શયનમુદ્ધ બહાર આવ્યા અને સત્યવતીને કહ્યું કે તે પુત્ર ઉત્તમ ગુણવાળો અને ૩૫વાળો થશે, પણ તેના શરીરનો વળ્યું પાંડુ થશે પુરે માસે અંબાસિકાને સર્વ શુભ લ-

શય્યાવાળો, કાંતિવાળો પણ પાંડુ વર્ણો પુત્ર નન્યો તેથી ફરી સત્યવતીએ મોઢી વહુને બેજી વખતે સમાગમ કરવાની આજ્ઞા કરી. અગ્નિકાએ મહોદેથી હા પાડી, પણ વ્યસ્ના ગંધ રૂપનો વીચાર કરતાં ધણે ત્રાસ છુટવાથી પોતે શયનમાં જવાને બદલે એક દાસીને શય્યાગારીને મોકલી. વ્યાસને આવતા જોઈ દાસીએ સામી ઉઠી તેનો મતકાર કર્યો અને સર્વ રાતે સતૃષ્ટ કર્યા. પ્રસન્ન થયેલા વ્યાસે ઉઠી વખત કયું કે તું હવે દાસીપણથી મુક્ત થશે. તારા ઉદરમાં ધર્માત્મા તથા યુદ્ધિમાન, ચતુર અને નીતિમાન પુરુષોમાં સર્વથી શ્રેષ્ઠ મહાત્મા પુરુષ પ્રાપ્ત થશે. સમય પુરો થતાં કહ્યા પ્રમાણેજ પુત્રનો પ્રસવ થયો અને તે વિદુર એવા નામથી ઓળખાયો. આ પ્રમાણે બરત કુળમાં ત્રણ પુત્રોની પ્રાપ્તિ થતાં દેશમાં આનંદ થયો. આ કુંવરોને સત્યવતીએ સાગી રીતે ઉછેરી વિદ્યામાં પ્રતીક્ષા બનાવ્યા. સત્યવતી રૂદ્ધ થયાથી તે પુત્રો બીજાને સોંપી તેમનું પાલન કરવા કહી પરલોકનાં પ્રવાસી થયાં.

મહાભારત.

પૃથા—કુન્તી.

આ સતી મુન્સેન નામના યાદવની પુત્રી અને વસુદેવની બેડેન થાય તેનું નામ પૃથા હતું પરંતુ મુન્સેન નામએ પોતાની ફાઇના પુત્ર કુન્તીભોજને કંઈ સંતાન નહિ હોવાથી તેને પુત્રી કરી રાખવા આપી હતી. તે ઉપરથી તે નામ કુન્તી પડ્યું. કુન્તીભોજે તેને આજ્ઞા તથા અતિથિઓની સેવા કરવાનું કામ સોંપ્યું હતું એક વર્ષે તે સાક્ષાત દુર્વાસા મુનિ કુન્તિભોજને ઘેર ગયા. તે વખતે કુન્તી તેમની ધણી બરદાસ કરી શ્રદ્ધાથી પુજન કર્યું. દુર્વાસા ઋષિ પ્રસન્ન થઈ કહેવા લાગ્યા કે-હે કન્યાશ્રિ ! હું તારા પર અતિ પ્રસન્ન થયો છું તેથી આ ઉત્તમ મંત્રો આપું છું એ મંત્રો કરીને તું મનોવાંછિત પુત્રોને પામીશ. આમ બોલી ઋષિ વિદાય થયા ત્યાર પછી આ મંત્રની પરીક્ષા કરવા માટે કુન્તીએ નદી કાંઠે જઈને સુર્યદેવનું ધ્યાન કર્યું. આથી કરી સુર્યદેવનું આમન થયું આથી કુન્તી વિરમય પામ્યાં સુર્યદેવ કુન્તીને કહેવા લાગ્યા કે સુગત્રિ ! તેં શા વાતે મારું સ્મરણ કર્યું મારે શું કામ કરવાનું છે તે કહે. કુન્તી બોલ્યાં કે એક ઋષિએ મને વરદાન

આપ્યુ હતુ તેની પરીક્ષા કરવા મેં આપનુ આવાહન કર્યું માટે આપ મારા અપરાધની ક્ષમા કરો. કારણ કે સ્ત્રીઓમાં અપરાધ હોયતો પણ તેમને ક્ષમા આપવી અને તેમનું રક્ષણ કરવુ એ મહાત્માઓનો ધર્મ છે વ્યાધી સુર્યદેવ ખોદ્યાકે-હે સુભુ! માર આપનુ નિષ્કુળ થશે નહિ. હે કદયાશ્ચિ! હુ તો ધનુષ્યો ધારણ કરવાવાળો અને દાતા એવો સુદર પુત્ર આપું છું પછી કુન્તીને કર્ણ નામનો પુત્ર પ્રાપ્ત થયો છતાં તે સુર્યના પ્રભાવ થી તેની કન્યાવસ્થા કાયમ રહી તે પુત્રને એક પેટીમાં નાખી નદીકાંઠે મુકી કુન્તી ચાલ્યાં ગયાં તે પેટી વાંકરત દેશના રાજા ધૃતરાષ્ટ્રના સેવક ને મળી તે પેટીમાં બાળકને જોવાથી તેણે તે પેટી રાણીને આપી આ પુત્ર દિવસે દિવસે મોટો થવા લાગ્યો આની કથા મહાભારત માં સવિસ્તર છે.

કુન્તી લ.૪૬ ઉમરની થતાં કુન્તીએજે દેશોદેશના રાજાઓને બોલાવી સ્વયંવર કરી તો પરણાવવાની તૈયારી કરી મંડપમ પ્રવેશ કરતાં સર્વ રાજાઓમાં સુર્યની પેઠે તેજસ્વી અને ઇન્દ્રતુલ્ય દેખાતા પાંડુ રાજાને તેણે દીક્ષા. તે નરવર પાંડુને રંગભુમિ ઉપર જોઈ ખોડ રહિત અંગવાળી કુન્તીનુ હૃદય આકૃષ્ટ વ્યાકૃષ્ટ થઈ ગયું શરમાતાં શરમાતાં તેણે, પાંડુના ગળામાં વરમાળા આરોપી પછી કુન્તિભોજ રાજાએ તે બન્નેનુ લગ્ન કરી પડેરામણીમાં ઘણું દ્રવ્ય આપ્યું કુન્તીને સાસુરે બળાવી કુન્તી પતિને ઘેર ગયા પછી પતિવ્રતા ધર્મ પ્રમાણે વર્તવાલાગી તેણે પતિ અને વડિલોની ઘણી પ્રીતી મેળવી પાંડુ રાજાએ શ્રીને મદ્ર રાજાની સાથે કુંવરી માદ્રીની સાથે લગ્ન કર્યું. અને સર્વ રાજાઓને જીતી દિગ્વિજય કર્યો બન્ને સ્ત્રીઓની સાથે તે સારી રીતે દિવસો ગુજરવા લાગ્યા.

એક દિવસે બ્રહ્મવાન પાંડુ રાજા વનમાં મૃગયા કરવા ગયા. તે વનમાં કર્ણુગ.લ નામના ઋષિ તપ કરતા હતા તેમના કાનમાં ફીડા કરતાં પક્ષીઓએ નિવાસ કર્યો હતો તે બે પક્ષીઓ આપસ આપસ માં બોલવા લાગ્યા કે આ બ્રાહ્મણ સ્ત્રીઓને મારવાવાળો છે કારણ કે ઘરમાં એકથી સ્ત્રીને છોડીને વનમાં આવી તપ કરવા જોડા છે એને તેના તપનું ફલ નહિ મળતાં પ્રતિભાસે એક બાળકની હત્યા લાગશે, આનુ વચન સાંભળી મુનિ કહેવા લાગ્યા કે- હે પક્ષીરે! તે હત્યા મને ક્યા સમજાઈ કારણથી લાગશે? મેં અનેક તપનીર્થ

દાન ધુણ્ય કરેલ છે. આ સાંભળી પક્ષીઓએ કહ્યું કે જે મનુષ્ય પોતાની સ્ત્રીનો ત્યાગ કરી તપનું આચરણ આદરે છે તેને તે તપનુશ્ણ નથી મળતું કિન્તુ તે નરકધિકારી થાય છે. હે મુનિ તારી પત્ની વિરહાગ્નિથી દગ્ધતાવાળી મૃગીરૂપથી તુને શોષે છે. આથી મુનિ પણ મૃગનું રૂપ ધરીને વનમાં વિચર્યા અને આદરસહિત પોતાની સ્ત્રીને શોધવા લાગ્યા ત્યાં મૃગીઓના સમુદયમાં પોતાની સ્ત્રીને પ્રાપ્ત થયા દૈવયોગથી આ વનમાં પાંડુરાજ આગ્યા મૃગના સમુદયને જોતાં તે માં બ્રાહ્મણ બ્રાહ્મણી મૃગરૂપથી સાથે મળેલાં હતાં તેટલામાં રાજાએ જો મૃગનાં ટોળાંપર બાંધેલું માર્કું. આ બાંધેલી બ્રાહ્મણ અને બ્રાહ્મણી મરણને શરણ થયાં. રાજાએ સમીપ આવીને જોયું તો બ્રાહ્મણ બ્રાહ્મણીને મરવાની તૈયારીમાં દીઠાં. આથી વિલાપ કરવા લાગ્યા હે દૈવ મેં કેવા પાપમાં પગ દીધો ? મારા સરખો બીજો કોઈ પાપી નથી, સ્ત્રી પુરૂષની મહાહત્યા કદિ પણ દૂર થતી નથી પછી પોતે મહા દુઃખી થઈને બ્રાહ્મણીને હાથ જોડી વિનંતિ કરવા લાગ્યા કે હે માતા ! મેં દંપતીની ઘેર હત્યા કરી તેથી તમારા મનમાં રૂએ તે દંડો ત્યારે તે બ્રાહ્મણીએ પાંડુરાજને કહ્યું કે-હે રાજા ! તારું સત્ય સ્ત્રી સમાગમથી થશે આવો શાપ દઈ બ્રાહ્મણી સ્વર્ગ લોકને પામી અને રાજા દુઃખિત થઈ હસ્તિનાપુર આગ્યા. ત્યાં શામ્ભુનું સ્વારે પ્રાયશ્ચિત કર્યું. અને કુન્તીને બ્રાહ્મણના શાપ વિશે સૂચણી હ. કીકત કંઠી સંભળાવી અને તપની આચરણને માટે વનમાં જવા તૈયાર થયાં. રવાગીનાં આવાં વચન સાંભળી કુન્તી તથા માદ્રી જો લ્યાંકે અમે પણ ઇન્દ્રિયોને વશ કરી કામ સુખનો ત્યાગ કરી આ પત્ની સાથે મહાતપ આદરીશું અને જો તમે અમારો ત્યાગ કરશો તો અમે અમારો દેહ ત્યાગીશું. આવો તેમનો દૃઢ વિચાર જોઈ પાંડુરાજએ તેમને સાથે લીધાં. વનવાસમાં પાંડુ સર્વને પ્રિય થઈ પડ્યા. એક દિવસે સંવત્સર ઋષિઓ બ્રહ્માના દર્શન અર્થે બ્રહ્મલોકમાં જતા હતા અને પાંડુરાજ પોતાની બન્ને પત્નિઓને લઈ તૈયાર થયા આ વખતે ઋષિઓએ કહ્યું કે-હે રાજા ! જે માણસ દેવ, ઋષિ, પિતૃ, અને મનુષ્ય એ ચાર ઋણમાંથી મુક્ત હોય તેજ મનુષ્ય બ્રહ્મલોકમાં આવી શકે છે. માટે તમારે પણ તે પ્રમાણે હોય તો આવી શકશો. પાંડુને ઘણો શોક થયો કારણ કે તે અપુત્ર હતો અને કામકીડા કરતાં તારું મરણ થશે આવો શાપ તેને યાદ

આવતો હતો. તેથી તેમણે કુન્તીને એકાંતમાં બોલાવીને કહ્યું કે છ પ્રકરના પુત્રો વારસાને માટે યોગ્ય ગણાય છે માટે તું મારા કરતાં ઉત્તમ કોષ્ટ બ્રાહ્મણથી પુત્રોને ઉત્પન્ન કર. કુન્તી બોલ્યાં હે સ્વમિ ! આપને વિષે હું નિરંતર પ્રાતિ રાખું છું માટે આપજી ધર્મવડે મારાથી પરાક્રમી પુત્રો ઉત્પન્ન કરો. કાલ્યુકે તમારા જેવી પ્રતિષ્ઠા પામેલ ખીન્ને કયો પુત્ર પછે. એ ઉપરાંત હું આપને ખીજી વાત કહું તે સાંભળો. જ્યારે હું નાની હતી ત્યારે દુર્ગાસા ઋષિએ મને મંત્ર આપીને કહ્યું હતું કે જે જે દેવનું તું આવાહન કરીશ તે દેવ તને વશ થઈને તારામાં પુત્ર ઉત્પન્ન કરશે તેનાં મેં બાળપણની અભ્યુસમજથી મંત્રની પરીજ્ઞા કરવા મંત્રથી સુચંને આરાધતાં ગને કુમારી યુવા અવસ્થામાં પુત્ર થયો છે. તે રાધાને ઘેર ઉછરે છે ને બાકીના ચાર મંત્રો છે મટે આજ્ઞા કરોતે હું એ મંત્રમાંથી આપની હઝળ હોયતે દેવને બોલાવી કાર્ય સિદ્ધ કરું. પાંડુએ આજ્ઞા આપતાં કુન્તીએ ધર્મદેવથી યુનિઝિટર, વાયુથી ભ્રમ અને ઇન્દ્રથી અરજીન આ પ્રમાણે ત્રણ પુત્રો ઉત્પન્ન કર્યા ખીન્ને એક મંત્ર પોતાની શોક માદ્રીને આપ્યો અને તેથી તેને પણ અશ્વનીકુમારથી નકુલ અને સહદેવ એ પુત્ર થયા એ પાંચે પુત્રો પાંડવોના નામથી ઓળખાય છે. આ પુત્રો જોઈ પાંડુરાજ બહુજી હર્ષ પામ્યા. એક વખત પાંડુને કામ ઉત્પન્ન થયો તેથી માદ્રીને એકાંતમાં જોઈ કામ વશ રહી શક્યા નહિ. તેથી માદ્રી સથે સગ કરતાં તેનું મરણ નીપજ્યું. માદ્રી વિત્રાપ કરવા લાગી તે સાંભળી કુન્તી પુત્રોને લઈ આ સ્થળે આવી પતિને મરણ પામેલા જોઈને વિત્રાપ કરવા લાગી અને જાતી કે આ જ્ઞાતી રાખનું હું નિત્ય રક્ષણ કરતી. તેમણે બીજે કેમ માન્યું નહિ ? માદ્રી બોલી હે દેવિ ! મેં તો એમને બહુજ વાર્તા પણ તેમને માન્યું નહિ ખરેખર તેમને બાલિએજ ભૂતામ્યા કુન્તી બોલી હે માદ્રી હવે તું આ પુત્રોનું રક્ષણ કરજો હું એમની પાછળ સતી થઈશ માદ્રી બોલી કે મારા કર્મની તૃપ્તિ થઈ નથી તેથી હું રાખની પાછળ સતી થઈશ. આ પ્રમાણે બોલી તે પતિ સથે પરલોકમાં ગઈ.

પાંડવો જ્યારે નાના હતા ત્યારથી તે મોટા થઈ રાજ્ય કરતા થયા. ત્યાં સુધી કુન્તી માતાના હાથ નીચે ઉછર્યા હતા. તે પાંચે વચ્ચે કોઈ પણ દિવસે વેર ઉત્પન્ન ન થાય, ને ઉત્તરોત્તર તેમના

પરસ્પર પ્રેમમાં વધારો થાય, એવા ઉત્તમ પ્રકારની સર્વને એક સર-
ખી કેળવણી આપી હતી તેથીજ આ પાંચે ભાગ્યોનો એક ખીજા
પર વધારો પ્રેમ હતો. પરસ્પરમાં તેમનાં કઢીપણ ઉંચા મન થયાં
નહિ હતાં તેથી છેવટે એમને સ્વર્ગ સમાન રાજ્ય પ્રાપ્ત થયું હતું.
આ મધ્યજો ધર્મવીર માતા કુંતીજીના શિક્ષણનોજ પ્રતાપ હતો.
ધુન રમવામાં જ્યારે પાંડવો હારી જઈ વનમાં વિચરવા તૈયાર થ-
યા ત્યારે સતી દ્રૌપદી સામુ ॥ રાજ લે ॥ ગયાં તે વખતે કુંતીએ
ઉપદેશ આપ્યો હતો કે પ્રિય પુત્ર વધુ દ્રૌપદી ! આ અસહ્ય સંક-
ટ આવી પડવાથી તમે શોક કરશો નહિ. સ્ત્રી તમે ધર્મને જ
જુનારા છો તથા સિયગ અને સદાચારથી સંપન્ન છો. માટે હે પ-
વિત્ર ચરિત્રવાળાં પુત્ર વધુ ! તમારા પતિઓ વિષે તમને ભત્રામણ
કરવી ઉચિત નથી કેમકે તમે સતી છો અને ગુણવાન છો. તમારા
ગુણથી બન્ને કુળ અત્યંત છે તમે કૌરવોને શાપ આપી ભરમ
કર્ષાં નથી તેથી તેઓ ખરેખરા ભાગ્યવાન છે. સદાચારી સ્ત્રીઓ
ભારી દુઃખની વેળાએ જરાપણ બચ પામતી નથી, તમે પતિઓ
ઉપર પ્રેમ રાખી નિર્વિદ્ધે વનમાં જાઓ. હું સર્વદા તમારું શુભચ્છીશ.

પાંડવો ચૈદ વર્ષ વનવાસ ગયા તો પશું વીરમાતા કુંતી
જરાપણ ગમરાણાં નહિ હતાં એક વખતે કૃષ્ણ પાસે કહેવા લાગ્યાં
કે દુઃખ ભોગવ્યથી પાપનો ક્ષય થાય છે, પછી પુણ્યનાં ફળ સુખ-
ને અનુભવાય છે એટલા માટે અમે દુઃખ ભોગવીએ છીએ હવે
પછી સુખ ભોગવીશું આહા ! કેવો પ્રભાવ ! ! !

માતા કુંતીની વાણી આગળ જતાં સ્વર્ગ થઈ પુત્રો રાજ્ય
પર આવ્યા અને પાંડવે વિજય નામના નેજા ફરકાવ્યા અંતે કું-
તી શુદ્ધ મને કરી હિમાલય ॥ તમેટીમાં બહુ આરાધન કરી, સ્વ-
ર્ગમાં વસતા પોતાના પ્રાણ પતિ પ્રિય પાંડુ રાજાને પામ્ય. ધન્ય છે
કુંતી તમારી સત્ય યતિને ! ! ! કે જેનું નામ ચિરસ્થાન છે.

(મહાભારત)

ગાંધારી.

સાધ્વી ગાંધારીએ ગાંધાર દેશના રાજા સુભળની પુત્રી
થાય તેનાં લગ્ન હસ્તીનાપુરના મહીપતી ધૃતરાષ્ટ્ર સાથે કર્યા હતાં
તે એક માણસ, નીતેમાન ધાર્મિક અને જ્ઞાનવાન હતી. પોતાના

પતિ દ્વિતરાષ્ટ્ર અપંગ હોવાથી પતિના દુઃખે કરી દિલમાં દાઝવું એ પોતાનો ધર્મ જાણી પોતે પણ પોતાની આંખોપર પાટા બાંધી રાખી પતિવ્રતા ધર્મ પ્રમાણે પોતાના પતિ દ્વિતરાષ્ટ્રની સેવા કરતી. તેની અપૂર્વ પતિ ભક્તિ જોઇને મહાત્મા વ્યાસજીએ તે સતીનાં ધ્યાન વખાણ કર્યા છે. સતી ગાંધારીને સો પુત્રો થયા છે કે જેઓ કૌરવના નામથી પ્રસિદ્ધને પામેલ છે.

સતી ગાંધારીએ પાંડવો તથા કૌરવો વચ્ચે થએલી સડા ધ પહેલાં પોતાના પુત્રોનાં અધર્માચરણ જોઇને પોતાના પતિ દ્વિતરાષ્ટ્રને કહ્યું કે પ્રિય સ્વામીનાથ ! રાજ્ય લોભને લીધે પાંડવો સાથે હુત રચી રાજ્ય જીતવું અને સતી દ્રૌપદીને સખા સમક્ષ સહ ન ન થઈ શકે તેવાં અસહ્ય દુઃખો આપવાં, ઇત્યાદિ પુત્રોના અધર્માચરણથી આપણા વંશનું ધણુંટ અનિષ્ટ થશે કેમકે ધર્મો જયતિ આ વાક્ય કહીપણ જીવ સમજવું નહીં. ખરેખર આ દુર્યોધન કુટુંબ ક્ષેષ કરી કુળનો ક્ષય થાય તેવુંજ કર્મ કરવા પ્રયત્ન કરે છે. પાંડવોમાં અને કૌરવોમાં કોઈ પણ પ્રકારે ગિજ ભાવ હોવો નહિ જોઈએ. ઇલાદી ધણાંક હિત વાક્યો કહી સ્વામીને રૂડી સલાહ આપી હતી. તેનીજ સીતે પોતાના પુત્રોમાં વડા પુત્ર દુર્યોધનને પણ બહુ સ્નેહથી શિક્ષા આપી પણ તેણે તેનું કંઈ માન્યું નહિ. પોતાના તીર્થ સ્વરૂપ માતા પિતાની આજ્ઞા તેણે સ્વીકારી નહિ તેથી તેને બહુ મારું દુઃખ પ્રાપ્ત થયું. પાંડવોનો વિજય થયો અને કૌરવો મરાણા. પોતાના પુત્રોએ દ્રૌપદી ને દુઃસહ દુઃખ આપ્યાથી તે પણ શોક કરતી તેની ગાસે ક્ષમા માગવા આવી કૌરવોનો સંહાર થવાથી કુન્તી તથા દ્રૌપદીએ પણ પરસ્પર શોક કર્યો. ગાંધારીએ આ શોકસાગરમાં ગરકાવ રહીને પ્રાણ ત્યાગ કરી પરભોક ગમન કર્યું. સતી ગાંધારીનો મનોમાત્ર બહુ ઉચ્ચ પ્રકારનો હતો. તેણે પોતાની સો વહુવારોને એવી તો કેળવણી આપી કુશળ કીધી હતી કે તે કદી પરસ્પર લડી હોય એવું હજી સુધી કોઈના પણ જાણવામાં આવ્યું નથી. આવા અઘોરિક ગુણોથી સતી ગાંધારીને ધન્યવાદ થતે છે.

(મહાભારત.)

દ્રૌપદી.

શુદ્ધ સતી દ્રૌપદી પાંચાળ દેશના કાશ્યપ નગરનારાજ દ્રૌપદની પુત્રી થાય. એ સ્વરૂપ વાન અને તેજસ્વી હતી. બાહ્યા

વસ્થામાં પોતાના પિતા દ્રૌપદને ત્યાં આચાર્યની પાસે વિદ્યાજ્ઞાન મેળવી ઉત્તમ પ્રકારનો ઉપદેશ શ્રવણ કરતી. તે રાજપુત્રી છતાં પણ પોતાને માથે આવી પડેલાં સંકટમાં પણ તે બહુજ ધીરજ વાળી હતી પોતાની સ્થિતિને અનુકુળ થઈ પોતાના મનને પ્રસન્ન રાખતી તેના પિતા દુષ્ટરાજાએ તેને સ્વયંવરથી પરણાવવાનો વિચાર કરી દેશાવરના ભૂપાસેને પધારવા કુકુળ પત્ની મોકલી તેથી શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર, બળરામ, સિંધુસ દેશનો રાજા જયદ્રથ—દુર્યોધન અને કર્ણ વીગેરે સ્વયંવર મંડપમાં આવી એકઠા થયા હતા, આ વખતે વારણાવતમાં (પ્રયાગમાં) પાંડવોનો નાશ કરવા માટે તેમના કાકાના દીકરા કૌરવોએ રમેશી કપટ બળમાંથી તેઓ ગુપ્ત રીતે નાશીને ગરીબ બ્રાહ્મણના વેશમાં સ્વયંવર મંડપમાં હાજર થયા હતા. સ્વયંવર મંડપનો અત્રોક્તિક ઠાઠ હતો. એક બાજુએ દેશાવરથી આવેલા સર્વ રાજાઓ બેઠા હતા. બીજી બાજુ સર્વ ઋષિઓ બેઠા હતા કે જેમાં પાંડવો પણ હતા અને ત્રીજી બાજુએ દ્રૌપદી પોતાની દાસીઓ સાથે શણગાર સજ્જ આનંદથી બેઠી હતી. સ્વયંવર મંડપમાં એક સ્થાન ઉપર સુવર્ણનો મરચ લટકાવેલ હતો તે મરચ નુંપ્રતિબિમ્બ પાણીમાં પડેતે બેઠેને તે મરચને વીધે તેને દ્રૌપદી વરે એવી પ્રતિજ્ઞા ફૂતી. આ પ્રસંગ દ્રૌપદીનો ભાઈ ધૃષ્ટદ્યુમ્ન સ્વયંવર મંડપમાં ઉભો થઈ બોલ્યો કે—હે વીર પુરુષો! આ સ્થાનની ઉપર એક સુવર્ણ મરચ છે તેની આંખો ધનુષ્ય વડે જે વીધશે તેને દ્રૌપદી વરશે. કોણે એકથી બીજાવાર બાણ માર્યું નહિ જેની શક્તિ હોયતે ઉઠી પછી કેટલાક ઉઠ્યા પણ ધનુષ્યને વાળી શક્યા નહિ. કેટલાએકતો આરવ્યંવર મંડપમાં આપણુ અપમાન થશે એમ ધારી ઉઠ્યાજ નહિ હતા પછી કર્ણે ઉઠી ધનુષ્ય વાળ્યું કે દ્રૌપદી બોલી ઉઠ્યાં કે હું સુત પુત્રને પરણવા ઇચ્છતી નથી આથી કર્ણ સભામાં ઝાંખો પડી મંડપ બહાર જઈ બેઠો. આમ જ્યારે સર્વ રાજાઓ હારી બેઠા ત્યારે બ્રાહ્મણના વેશમાં રહેલા અરજીને ઉભા થઈ ધનુષ્ય વાળ્યું આ બાળ બ્રાહ્મણને ધનુષ્ય ચડાવતો બેઠ સહ આનંદ મમ થયા. અરજીને દ્રૌણગુરુનું સ્મરણ કરી બણ સાંધી માર્યું કે મરચનાં ચક્ષુઓ વીંધામ્ ગયાં. આ વખતે સવળી જોએ જ્ય જયકારના પોકારો પડ્યા લાગ્યા અને અનેક તરેહનાં વાદિતો વાગ્યા લાગ્યાં. દ્રૌપદીએ અરજીને પ્રેમભાવ આરોપી પાંડવો-

એ આ ગામમાં એક કુંભારને ત્યાં ઉતારો કર્યો હતો. ત્યાં પોતાની માતા કુંભારી પાસે જમને કહ્યું કે માણ ! માણ ! કંઈક સાઈ સાઈ લાગ્યા છીએ ત્યારે માણજેતો મનુગાવ દાખલી તે વસ્તુ તમે પાંચે ભાઈઓ વહેંચી લહો, એમ ઉત્તર આપ્યો તેથી માતાની આજ્ઞાને અનુસરી તે પાંચે પાંડવો દ્રૌપદી સાથે પરણ્યા. દ્રૌપદી પોતાના પતિ પાંડવો સાથે ઇન્દ્રપ્રસ્થ (દીરહી) માં રહ્યા તે મના કાકા ધૃતરાષ્ટ્રે રાજ્યનો અર્ધ ભાગ આપ્યાથી ઇન્દ્રપ્રસ્થ ના મનું શહેર વસાવી ત્યાં રહ્યા આથી કૌરવોએ આ રાજ્ય લેવા મટે જુગલું રમવા કહેવરાવ્યું તેથી તેઓ રમ્યા. તેમાં રાજ્ય હાથી ઘોડા તથા પ્રિય પત્ની દ્રૌપદી સુદાંત સર્વત્ર ખોઈ ખેંદા આ વખતે કૌરવો પોતાનું વૈર લેવા માટે દ્રૌપદીને એક નીચ દારી તરીકે સભામાં બોલાવી દુર્યોધનને વિદુરે ધણેક વારો પશુ તે સર્વ મિથ્યા તેણે એક સેવકને દ્રૌપદીને બોલાવી લવવા આજ્ઞા કરી. સેવકે દ્રૌપદીને કચેરીમાં આવવા કહ્યું ત્યારે તે બોલી કે, તુ પુછીને અહિં આવ કે યુધિષ્ઠિરે દાસ થયા પડેલાં મને હોડમાં મૂકી હતી કે પડી ? સોડે મમામાં આવી સારી આ વાત વિદ્યત કરી. આ સાંભળી દુર્યોધન બોલ્યો એ મિથ્યા શબ્દનાક સાને માટે સાંભળે છે જ નહીં તેડીવાવ. આ સોડે જાનું કરતો હતો પણ ભ્રી-મના ડોળા દેખી બમયાગી બહારીને એમી રહ્યો પછી દુર્યોધને તુન્તજ દુઃશાસનને મેલક્યો. એ લાત્ર આંખો કરી દરજ્જામાં દ્રૌપદી પાસે અગ્યો અને બેઠ્યો કે દ્રૌપદી ! આવ, આવ, તને દુર્યોધને જી છે મટે શરમ તજીક સનામાં આવી દુર્યોધનની સેવામાં હાજર થા. દુષ્ટ દુઃશાસનના દુર્વચોથી દુઃખ પામેલી દ્રૌપદી હાથવતી પોતાનું મોં લુતાં બચાવતી મચ્છાથી કૌરવની સ્ત્રીઓ બેઠી હતી ત્યાં દોડી નેણે દુઃશાસનને કહ્યું કે ધર્મહાર્યા તેમાં શું ! હાલતો હું ભામની સ્ત્રીહું માટે નહિ આવું. દુઃશાસન મેં સરખી ગર્જના કરતો તેને પકડવને દેડ્યો બજાતકારે દ્રૌપદીને પકડી પાડી તેનો લાંબો ચોટકો પકડી દુષ્ટ દુઃશાસન તો સભા તરફ લાગ્યાઓ અરણેમ્ ! પાંડવોની પ્રિયપત્ની જેનાપર ધામુ સરખો પશુ વાયો નહતો, અને જે પડતા ચર્યા પવિત્ર થયેલી હતી તેને ચોટકો બેચી અરધ ફધાડે સશ્ચિરે ઘરઘરતી એક વજ્રબર અને ક્ષોભ પામેલી દશામાં દુઃશાસન ખસડી ગયો. તેણે

જતાં મૂળમાં કહ્યું કે જન્મદુઃખાસન ! હું રજસ્વલાણું જૂને તેથી
મેં એક જન્મ પહેલેથી છે. માટે મને સભામાં લઈ જવી યોગ્ય
નથી. એમ કહી તે મેલમાં રક્ષણને વારતે શ્રીકૃષ્ણને પોકારવા
લાગી. “તું રજસ્વલાણો કે એક વસ્ત્ર વાળી હો તો પણ શું ? તું
જુમારમાં છતાંમને અમારી દાસી થઈ છે; અને દાસીને કેવાં વસ્ત્રો
પહેરાવવાં એત્રા હવે અમારી મરજી ઉપર છે.” એવો દુષ્ટ દુઃશા-
સનનો જવાબ સાંભળી દ્રૌપદી ધણા દુઃખને પામી અને તેની આ-
ખમાંથી ધણું આંસુ પડતાં ફરી કરમરી તેણે કહ્યું કે મને ખેંચવા-
થી મારા કેય વીખરાઈ ગયા છે. અર્ધું વસ્ત્ર નીચે પડી ગયું છે,
માટે વિદ્વાન વૃદ્ધ અને મારે પિતા સમાન એ સભાસદોની આમળ
મારાથી આવી હાથમાં ઉભારહેવાય નહિ. અરે! બૂઝ કામના કરનાર
દુષ્ટ દુઃશાસન ! મને ખેંચમાં અને વસ્ત્ર વખરતી કર નહિ. ઈંદ્ર
આદિ દેવતાઓ તારી સહાય કરશે તો પણ પાંચે વીર યોદ્ધા પાંડ-
વો તારા આવા અપરાધને સહન કરશે નહી. મને રજસ્વલાની
સ્થિતિમાં રાજાઓની સભામાં ખેંચી લઈ જાય છે; એ તું બહુ જુ-
ડું કરે છે. હાય, હાય, આ સભામાં સૌ પૂજ્યો બેઠા છતાં કોઈ લા
જતો નથી અને સર્વ તારા દુષ્ટકૃત્યને જોવા કરે છે! ધીકાર છે !
ભરતવંશી રાજાઓનો ધર્મ નષ્ટ થઈ ગયો જણાય છે. નહિતર ધર્મ
ની મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન થાય ને સર્વે ભરતવંશીઓ જોવા કેમ કરે ?
ભીષ્મ, દ્રોણ, વિદુર, અને ધૃતરાષ્ટ્રમાં તો કાંઈ માલજ દેખાતો
નથી. આ ઉપ અધર્મ થાય છે. તેને વૃદ્ધ લોકો વિચાર કરતા
નથી ? આવી રીતે અનેક વાક્યો બોલતાં દ્રૌપદીએ પોતાના રજા
મી પાંચ પાંડવોને એવા કોષ કટાક્ષ માર્યા કે પાંડવો જણે કોપ
રૂપી અમિથી સળગી ગયા હોય એવા થઈ ગયા. શું તેઓ ત્યાં તે
ને સહાય આપી શકે તેવા નહોતા ? અફસોસ ! તેઓ ધર્મથી બં-
ધાએલા હતા અને તેથી તેણીને છોડવી શકે તેમ નહોતા. કંમાલ
થઈ તે પોતાના પતિ તરફ જોવા કરતી આમ ક્ષોભ પામેલી બે
શુદ્ધ બનેલી અનાયની પેડે દ્રૌપદીને જોઈ રાજી થતો અને ક્રોધ
વચનો બોલતો હસીસો દુઃશાસન તેના સરીરને જોરથી હલાવતો
હલાવતો, હસ્તે મોટેથી બોલ્યો કે “આ દ્રૌપદી હવે અમારી દા-
સી છે” દુઃશાસનનાં દુર્વચનોમાં વિનેદ માની કંઈ ખડખડ હ-
સ્યો દ્રૌપદી બોલ્યાં કે તમે સૌ સત્ત્વને આહનાસ છો માટે વિચા-

રીને મારા પ્રમતો ખુલાસો કરો. ફરી પણ કોઈ બોલ્યું નહિ. દુઃશા-
સને ધણી અમર્યાદથી વર્ત્યા કરું, ત્યારે ઉવટે આવી અધમ સ્થિ-
તિનો દેખાવ લાંબા વખત સુધી સહન ન થવાથી લીમ તેને ઊ-
ડાવવાને ઉઠતો હતો, પણ તેટલામાં મુદિષ્ટિરે આંખને અણસારે
ના કરી. દ્રૌપદી મોટા ક્રોધ સાથે આક્રંદ કરતાં બોલી કે તમારે
સૌને સ્ત્રી ઊકારા છે ને તમારા હૈયામાં મારું દુઃખ કેમ નથી વસતું?
ખગાડારે ધરમ ઊડાવેલી ગુસ્સે થયેલી દ્રૌપદીને અતિ વિલાપ
સાંભળી અને દુઃશાસને ધણી અમર્યાદથી વર્ત્યા કરું ત્યારે ઉવટે
આવી અધમ સ્થિતિનો દેખાવ ધણીવાર સુધી સહન ન થવાથી
લીમ ક્રોધાવમાન થઈને મુદિષ્ટિરને ઠોર વચનોથી કહ્યું કે જુ-
ગારીઓના ધરમાં છીનફળ સ્ત્રીઓ હોય છે, તો પણ તેઓ સ્ત્રીઓ
ઉપર દયા રાખે છે, અને તેમને મૂઠમાં માંડતા નથી. આપે આ
કપટી લોકોની સાથે જુગાર રમી સર્વસ્વ ખોડું અને અમને પણ
દાસ કર્યા, ત્યાં સુધી પણ આપને અમારા મુરખી મણીને મેં આ-
પના ઉપર ક્રોધ કર્યો નથી પ્રરંતુ આપે દ્રૌપદીને હોડમાં મુકવાનો
મોટો અપરાધ કર્યો તે સહન ન થઈ શકે તેવો છે. આ બિચારી
પતિવ્રતા સ્ત્રી પાંડવોને પરણીને કેવળ આપના અવિચારી કૃત્યને
લીધેજ આ કુદ્ર લોકોના હાથથી અપમાન સહીત દુઃખ સહન કે-
રે છે. દ્રૌપદીને વાસ્તે મારો દાખી ન શકાય એવો કોપ હવે આ-
પના ઉપર ઉતારવો પડે છે. પાંડવોની આવી સ્થિતિ જોઈને, અ-
ને દ્રૌપદીનો અતિ વિલાપ સાંભળીને ન્યાયના તત્વોને અનુસરવાની
સ્વતંત્ર બુદ્ધિવાળા વિકર્ણથી મુંગા ખેસી રહેવાયું નહિ. તેથી તેણે
દ્રૌપદી માટે ખરેખરો ફંસલો આપી દુર્યોધન તથા તેના વડિલો
જવા કે લીમ, ધૃતરાષ્ટ્ર અને વિદુર આદિ સર્વ વડીલોને ધિક્કા-
રી સભામાં કોપ કર્યો આથી ક્રોધાવમાન થયેલા કહેણે તેને તીક્ષ્ણ વચ-
ને કહી સંભળાવી હાથ પકડી કહ્યું કે અરણીથી ઉત્પન્ન થયેલો
અગ્નિ જેમ અરણીનોજ નાશ કરે તેમ ધૃતરાષ્ટ્રથી ઉત્પન્ન થયેલો
તું ધૃતરાષ્ટ્રના કુળનોજ નાશ કરે છે. તું શા કાગણથી દ્રૌપદીને
નહી જીતાવેલી માને છે? દ્રૌપદીને એકજ વસ્ત્રે સભામાં
લાવવામાં આવી છે, તે તું અધર્મ માનતો હો તો તું તે વિષે પ-
ણ સાંભળ. એક સ્ત્રીને એકજ પતિ હોય, એવી ધર્મની મર્યાદા છે.
આ દ્રૌપદીને તો પાંચ પતિ છે. માટે તે એક પ્રકારની વેશ્યા છે,
અને વેશ્યાને ગમે તે હાલતમાં સભામાં લાવવામાં અધર્મ નથી. પ-

હી તેણે દુઃશાસનને કહ્યું કે મૂર્ખ વિકર્ણ તો ખોટું ગણાવશું
 ડાંગે છે. તું પાંડવોનાં લુગડાં ઉતારી લે અને દ્રૌપદીનાં
 પાંચુ ઉતારી લે.

કર્ણનાં વચન સાંભળી પાંડવો તો પોતાને હાથેજ પોતાનાં
 વસ્ત્રો ઉતારી ફેંકી દઈ બેઠા અને અધર્મી દુઃશાસન મધ્ય
 સભામાં બળાતકારે દ્રૌપદીનાં વસ્ત્ર ખેંચવા લાગ્યો દ્રૌપદી દુઃખિત
 થઇને ગદ્ગદ થએલા કંઠે વિકાપ કરતાં દીનતાથી 'હે ગોર્ધાદ !
હે દ્વારીકેશ ! હે કૃષ્ણ ! હે જગત્પુ પાલન કરનાર !
 શરણાગતને દુઃખમાંથી બચાવો અને તેની મર્યાદાનું રક્ષણ કરો. એ
 મ અનેક પ્રકારે પોકારી પોકારી શ્રી કૃષ્ણને સંભારવા લાગ્યાં
 આવો કરણા જનક પોકાર સાંભળી ગદ્ગદ કંઠ થયેલા અંતર્યામી
 શ્રી કૃષ્ણ ત્યાં આવ્યા ધર્મ રૂપ પરમાત્મા અંતર્હિત ઉભા રહી અ
 બળાની લાજ રાખી નાના પ્રકારનાં વસ્ત્રો પૂરવા લાગ્યા દુઃશાસન
 જેમ જેમ વસ્ત્રો ઉતારતો જાય તેણે તેમ નવાં વસ્ત્ર પહેરેલાં દેખા-
 તાં જાય. એમ નવસે ને નવાણું વસ્ત્ર ઉતર્યા આ પ્રમાણે ધર્મના
 પરિપાલનને માટે શ્રી કૃષ્ણ પરમાત્માએ રક્ષણ કરવાથી હજારો
 વસ્ત્રોનો જમીન ઉપર ઢગલો થયો ને તેથી થાકી ગયેલો દુઃશાસન
 શરમાઇ જઇ નીચે બેસી ગયો. તેના ઉપર લોકના શીટકારની વૃદ્ધિ
 થઇ છેલ્લે દ્રૌપદીએ દુઃશાસનને શાપ દીધો કે જેણે મારા વ-
 સ્ત્રો પોતાના બાહુ બળવડે ખેંચી માફ શરીર ઉઘાડું કરવાનો પ્રય-
 ત્ન કર્યો તેના બાહુને મૂળમાંથી ખેંચી કહાડી વક્ષ સ્થળ ઉઘાડું
 કરી ચીરી નાંખી કોઇ પરાક્રમી પાંડવ તૃપ્તિ પર્વત તેના રૂધીરનું
 પાન કરશે. આ સાંભળી દુઃશાસન નીચું મુખ કરી વસ્ત્ર ખેંચતો
 અટકી ગયો અને થર થર કંપવા લાગ્યો તેના પર લોકો ધીક્કાર
 ની નજરથી જોવા લાગ્યા એટલામાં ધણા ક્રોધથી ફડ ફડતા હોઠ
 વાળો લીમ સિંહની પેઠે ગળંતા કરી બચકર રૂપ ધરીને બેઠા
 થ બીંસી દારણુ સોગન ખાઈ કહેવા લાગ્યો કે આ દુનિયાના સર્વ
 ક્ષત્રિય રાજાઓ ! આગળ કોઇએ નહિ કરેલી અને બીજા કોઇ
 કરશે પણ નહિ એવી મારી પ્રતિજ્ઞા સાંભળો. યુધ્ધ કરીને ભાસ્ત
 વંશના એ પાપી દુર્ભતિ દુશાસનની છાતી બેદીને હું તેનું લોહી
 ન પીજી અને ખોલેલું ન બળતું તો અમારા બાપ દાદાઓની સદ્
 ગતીને હું પામું નહિ. આ પ્રમાણે બચકર પ્રતિજ્ઞા લીમ કરી. ફરી

મે કર્ણુ દુઃશાસનને કહેવા લાગ્યો કે દાસ થયેલી આ દ્રૌપદીને દુર્યોધનના ઘરમાં લઇ જા. એવી આજ્ઞા કરતાં દુઃશાસન દ્રૌપદીને ખેંચવા લાગ્યો. દ્રૌપદી બોલ્યાં કે હું સભામાં આવી ત્યારે વિહ્વલ પશુને લીધે વૃદ્ધ વડિલોને પ્રણામ કરી શકી નથી માટે પ્રણામ કરી લઉં દ્રૌપદીના બોલવા પર ધ્યાન નહિ આપતાં દુઃશાસન તેને ખેંચવા લાગ્યો તેથી તે સભા વચમાં પડી ગયાં અને વિલાપ કરવા લાગ્યાં હાય હાય ! આ સભામાં ખીરાજેલા વૃદ્ધ ક્ષત્રિય રાજાઓની આગળ હું વહુ દીકરી છું તેના પર થતા આવા જુવનને એ વૃદ્ધ લોકો પણ સહન કરી જોયા કરે છે. આ ઉપરથી હું ધારું છું કે ધણો ખરાબ વખત આવી પહોંચ્યો છે. અને કૌરવોનો ધર્મ નાશ પામ્યો છે. અરે વૃદ્ધ લોકો ! આ દુષ્ટ દુઃશાસન મને દુઃખ દે છે તે મારાથી સહન થતું નથી. માટે હું જીતાએત્રી છું કે નહિ તે ત્વરાથી બોલી નાંખો દ્રૌપદીનો અત્યંત વિલાપ સાંભળી ભીશ્મ બોલ્યો કે હું પ્રથમથી કહી ચૂક્યો છું કે આ કુળનો થોડાજ કાળમાં વિનાશ થવાનો છે. ભીમ તો વખતો વખત તાતે માતો થઇ જતો હતો પણ તેનાથી મોટા બાઈની આજ્ઞાનું ખંડન થતું હતું નહિ વળી પણ દુર્યોધન ભીમને ખીજવવા દ્રૌપદીની સમક્ષ પોતાના કેળના થાંભલા જેવો ડાખો સાથળ ખુલ્લો કરી દ્રૌપદીને બતાવ્યો. આ બેઅદૃશી બરેલી દુર્યોધનની વર્તણૂક જોઈ ભીમ લાત્ર આંખો ચડાવી બોલ્યો કે બે મોટા રણ સંગ્રામમાં તારો સાથળ ભાંગી ન નાખ્યુંતો હું પિતૃના લોકને પામું નહિ. વળી પણ દુર્યોધનને દ્રૌપદીને પોતાના બોળામાં બેસવાનું કહી અપમાન કરતાં તેને દ્રૌપદીએ શાપ દીધો કે દુષ્ટ ! તારા બોળામાં યુદ્ધ વખતે મહાપરાક્રમી ભીમની ગદા આવીને બેસશે સર્વ સભાસદો બંને લાઇઓને આવી રીતે દ્રૌપદીથી શાપિત થયેલા જેમ ચક્રિત થઇ ગયા. દ્રૌપદીના હૃદયે શાપથી લજ્જિત થયેલા ધૃતરાષ્ટ્રે દ્રૌપદીને કહેવા માંડ્યું કે વહુ બેટા ! હું દુઃખી છું કે આ ચંડાળ ચોક્કડીએ આજ તમારું અપમાન કર્યું, તેથી હું ધણો ખેદ પામું છું, તમને અને તમારા પતિને હું દાસપણથી મુક્ત કરી રજા આપું છું તમે તમારા સ્વામી સાથે સુખેથી તમારા રાજ્યમાં જાઓ; અને રાજ્ય ભોગવો. જે

મયું છે તે સર્વને વિસારી દેજો. વજેરે વિનય વચનો કહેવાથી પાંડવો તથા સતી દ્રૌપદી ત્યાંથી વિદાય થયા ધન્ય છે દ્રૌપદી તમારી ધીરતાને ! ! !

જુગારમાં હારેલું સર્વસ્વ ધૂનરાષ્ટ્રે પાંડવોને પાછું આપ્યું; તેથી દુર્યોધન આદિ દુષ્ટ ચંડાળ એકડી ફંદ રચવાને બીજવાર મસલત કરવા મળ્યા. હવે તેણે પાંડવોને પેચમાં લેવાનો અને વનવાસ મૂકવાનો પ્રપંચ આદર્યો. નીતિવાન પાંડવો કંઈ ઓછા પરાક્રમી નહોતા. જો તેઓ હારે તો સધળા કૌરવોને સપાટામાં નાશ પમાડી દે એવા હતા. એ કદી પોતાનું તથા પોતાની પવિત્ર પત્ની દ્રૌપદીનું અપમાન સહન કરે તેવા નહોતા પણ સ્વધર્મ નિષ્ઠ અને નીતિનિપુરણ હતા. પહેલા ધ્રુતમાં શકુનિના દાવ પેચથી હારી અંધાધ ગયા હતા તેનીજ રીતે ફરીને પણ થયું તેથી પાંડવોને દ્રૌપદી સહિત તેર વર્ષ વનવાસ જવાનું હતું. તેમાં તેરમે વર્ષ છતું નહીં થતાં ગુપ્ત રીતે રહેવું એવી સરત કરકાશ આવી હતી પાંડવો વનમાં જવાને તૈયાર થયા અને રાજવંશી ~~જો~~ ઉતારીને મૃગયર્મો ધારણ કર્યા. જે જોઈ દુઃશાસન મોઢેથી દાઝ્યા પર ડામ દેવા લાગ્યો કે પાંડવો વનમાં મછીમારના જેવા લાગે છે હે દ્રૌપદી ! કંઠાલ પાંડવોને છેડી દઈ હવે તું અમારામાંથી કોઈને પતિ તરીકે પ્રસંદ કરી રાજ વલાસ ભોગવી મુખી થા દુઃશાસનનાં દુર્વચનો સાંભળી લીમ કોધાયમાન થયો પણ અરજીનના ધારવાથી તે ચંડો પડ્યો દુઃશાસનનાં દુષ્ટ વાક્યોથી દ્રૌપદીએ પ્રતિજ્ઞા કરી કે લીમ દુઃશાસનને મારો એનું લોહી પીશે અને એ લોહીએ બર્બા હાય મારે માથે મુકશે ત્યાં સુધી હું મારા કેશ આમના આમ છુટા રહેવા દઈશ. માતા કુંતીને પુત્રોના વિરહથી શોક વ્યાપી રહ્યો. પાંડવો પોતાની માતાને પ્રણામ કરી દ્રૌપદી સહ હસ્તીનાપુરની બહાર નીકળ્યા વનમાં ફરતાં ફરતાં એક દિવસે પાંડવો મૃગય કદવા ગયા હતા દ્રૌપદી આશ્રમમાં એકા એક હતા આ વખતે દુર્યોધનનો અનેવી જયદ્રથ એ રસ્તે જતો હતો, તે દ્રૌપદીને દેખી મોહીત થયો તેની બુદ્ધિ બગડી તેણે દ્રૌપદીને કપટથી પકડી રથમાં બેસારી નાંસવા માંડ્યું પણ આ વાતની પાંડવોને જાણ થવાથી તેઓએ તેની પાછળ જઈ તેને પકડી પાડ્યો અને તેના સંન્યનો નાશ કરી બાંધીને મુદિષ્ટિર પાસે આણ્યો. મુદિષ્ટિરે તેને સિખામણુ દઈ છોડી મૂક્યો.

પાંડવો વનમાં બાર વર્ષ પુરા કરી તેરમે વર્ષે જુદા જુદા ધંધાદારીનું નામ ધારણ કરી વિરાટ રાજાને ત્યાં નોકરીમાં રહ્યા. અહિ આગળ દ્રૌપદી સૈરંધ્રી નામ ધારણ કરી વિરાટરાજાના રાજાના રાજમહેલ તરફ ચાલી આવતી હતી તે રાણીની દૃષ્ટિએ પડી. તેથી રાણીએ બોલાવી પૂછ્યું કે—તમે કોણ છો ? દ્રૌપદી બોલી કે હું પ્રથમ ઋકિમણીની દાસી હતી અને પછી દ્રૌપદીની દાસી થઈ હતી પણ તે પાંડવો સાથે વનવાસ ગઈ ત્યારથી હું રજા બ્યા કરું છું રાણી બોલ્યાં તું કોઈ રાજાની રાણી હોય એવું દેખાય છે અને તું મારા કરતાં વધારે સુરૂપ છે તેથી રાજા બે કોઈ દિવસે તને જોય તો તારા આયુષ્ય સૌંદર્યથી મોહ પામે તેથી તે મારો તો ક્રોધપણ રીતે બાવજ પુછે નહિ અને પછી તું પણ મારી વિરૂદ્ધ થઈ જાય દ્રૌપદી બોલી કે તે વાતની ચિંતા નહીં રાખશો પાંચ ગાંધર્વ મારા પતિ છે તે નિત્ય માં રક્ષણ કરે છે. અને જે કોઈ મારી સામે કુદૃષ્ટિ કરશે તેને તે તરત મારી નાંખશે હું સધળા ઘર ધંધા ઉપરાંત કેશ સારા ગુંથી જાણું છું પુષ્પોની માળા પણ અચ્છી તરેહથી ગુંથી જાણું છું મેં સત્યજામા તથા દ્રૌપદીની નોકરી કરી છે. હું આપનું સર્વ કામકાજ કરીશ પણ કોઈના પગ નહીં ધોજી અને કોઈનું એકું નહીં જમું રાણી સુદેશ્યાએ તે કમુલ કરી તેને ખુશીથી પોતાની પાસે રાખી પણ તે કોણ છે. એ મ કોઈ કળી શક્યું નહિ.

પતિવ્રતા ધર્મ દ્રૌપદીને બહુ વહાલો હતો તેની ઉપર વિરાટના દરબારમાં આ વખતે એક વિધન આવ્યું. વિરાટરાજાની રાણી સુદેશ્યાની દાસી થઈને એ સૈરંધ્રી નામ ધારણ કરીને રહેલી હતી. રહેલા ગઈ ત્યારે તેણે રાણીને કહ્યું હતું કે હું દ્રૌપદીની દાસી છું તે તેના પતિ જોડે વનમાં ગઈ ત્યારથી હું તેનાથી છુટી પડી છું આવી રીતે કટલીક હકીકત કહી સંભળાવી હતી. આ તરફ સુદેશ્યાને એકસો પાંચ બાઈઓ હતા, તેઓ કીચક કહેવાતા હતા, વિરાટરાજાના રાજ્યમાં તેનું ધણું જોર હતું. તેઓમાં સૌથી મહોટો હતો તે સેનાપતિ હતો. એ સધળાથી રાજા બહુ ડરતો અને તેની મરજી સામે થઈ શકતો નહિ વડા કીચકે દ્રૌપદીનું આયુષ્ય સૌંદર્ય જોઈ કામાતુર થઈ પોતાની બેન પાસે આવીને કહ્યું કે બેન ? આ સૈરંધ્રીને જોઈ માં મન પરવશ થયું છે. એ

દાસી પણ કરવાને લાયક નથી પણ મારી સ્ત્રી થઇને માંડે સઘળું
 અશ્વર્ય ભોગવવાને લાયક છે માટે એ મારા ઘરમાં રહે એવી સ-
 ગવડ કરી આપો. મુદ્દેશ્વણની સંમતિ મળતા કીચકે દ્રૌપદીને
 મળી કહ્યું કે સુંદરી ! તારા ચંદ્ર સરખા મુખને, કમળની કળાઓ
 સરખાં સુંદર સ્તનોને અને સ્તનોના બારથી નમી રહેલા પાતળા
 મધ્યને જોઇને માંડે મન કામાતુર થયું છે. મારા શરીરમાં કામદેવ
 રૂપી અગ્નિ અત્યંત પ્રજ્વલિત થયો છે. તેને તું તારા સમાગમ રૂપી
 વરસાદથી શાંત કર. તું દાસીપણની સ્થિતિમાં રહેવા યોગ્ય નથી.
 તું મારી સ્ત્રી થશે તો મારી બીજી સઘળી સ્ત્રીઓ તારી દાંસી થ-
 ઇને રહેશે અને હું પણ તારો દાસ થઇને રહીશ. એ પ્રમાણે કી-
 ચકનાં અનેક વચનો સાંભળી તેને અત્યંત વિઠ્ઠારીને દ્રૌપદી બો-
 લ્યાં કે—અરે સૂતનાં પુત્ર ! મારા પતિ પાંચગાંધર્વો સર્વદા માંડે
 રક્ષણ કરે છે માટે મારા મોહમાં પડવાથી તારો જીવ જશે. આથી
 પણ દુષ્ટ બુદ્ધિવાળા કીચકે પોતાની ઇચ્છાનો ત્યાગ કર્યો નહિ. છે-
 વટે મુદ્દેશ્વણએ ભોજન પદાર્થ તથા મદિરા આપી સૈરંધ્રીને
 કીચક પાસે જવા ફરજ પાડી. દ્રૌપદીએ પોતાને આવે કામે ન
 મોકલવા ધણું સમજાવ્યું અને કહ્યું કે ત્યાં જઇશ તો કીચક
 મારો તિરસ્કાર કરશે અને તેથી કંઈ અનિષ્ટ થશે. પણ ફોગટ !
 પોતાના કામાંચ ભાઇને પ્રસન્ન કરવાની મતલબથી મુદ્દેશ્વણએ
 દ્રૌપદીને જવાનો આગ્રહ કર્યો એટલે લાચારીથી દ્રૌપદીએ જતા
 માર્ગમાં સુર્યની સ્તુતિ કરી જેથી સુર્યે તેની રક્ષા કરવા માટે
 અદૃશ્ય એક રાક્ષસેને મોકલ્યો. દ્રૌપદી ધ્રુજતી ધ્રુજતી તેની પાસે ગઇ.
 કીચકે બળાત્કારથી તેનો હાથ ઝાલ્યો પણ અદૃશ્ય રાક્ષસે કીચકને
 તરછોડી પાડી નાંખ્યો. ને દ્રૌપદી છટકીને નાડી. અને બોલીકે મેં
 મનથી પણ કદી બ્યભિચાર કર્યો નથી, એ વાત જો સત્ય હશે તો
 હું તારા ભુંડા હવાત્ર થયેલા નજરે નીરખીશ. દ્રૌપદીએ એકાંતમાં
 જઈ બીમને સઘળી વાત કરી, ધણું રૂદન કર્યું અને કહ્યું કે તમે
 કીચકને હજો નહિતર હું મારા પ્રાણનો ત્યાગ કરીશ આ સાંભળી
 બીમ ધણો દિલગીર થયો. દ્રૌપદીને શાંત પાડી અને તેણે કી-
 ચક ઉપર કોપે બરાબ કહ્યું કે હું કોઇને જણાવ્યા વગર આવતી
 કામે કીચકને મારીનાંખીશ એવું મરણ થયા પછી તમારે એમ
 કહેવું કે, અને મારા ગાંધર્વે માર્યો. પછી બીમ બીજા દિવસે એ

પાપી કીચકને એકાંતમાં અંધારી જગ્યાએ પકડ્યો કીચક પ્રાણ લડવૈયો હતો. તેથી બન્ને વચ્ચે થોડીવાર મથયુદ્ધ થયું. પણ ભીમ તેને ઉપાડી પહોંચ્યો અને એવો તો બાર દષ મસલ્યો, તથા છાતી ઉપર ધુંટણ મુકી એવો તો ગુલો કે તેના પ્રાણ તત્કાળ જતા રહ્યા. ભીમે દ્રૌપદીને તેડીલાવી દીવોલમ કીચકના હાડ માંસનો ઢગલો બતાવ્યો, અને બોલ્યો કે-તમને જે કોઈ સતાવશે તેને હું આ દશાએ પહોંચાડીશ પણ દ્રૌપદીએ જાહેર કર્યું કે, કીચકને મારા ગંધર્વો માર્યો. કીચક મરાણાથી ગામમાં હાહાકાર થઈ રહ્યો. કીચકના ભાઈઓ મુડદું બાળવા લઈ ચાલ્યા તે વેળા તેઓએ વિરાટ રાજાને કહ્યું કે જે દાસીને માટે કીચકનું મરણ થયું છે તેને અમે કીચક સાથે બાળી મૂકવાને ઇચ્છીએ છીએ રાજા કીચકથી બહુ ખીતા તેથી તે કાંઈ અટકાવ કરી શક્યા નહિ. તેઓ દ્રૌપદીને પકડી લઈ ગયા એટલે દ્રૌપદી મ્હોઠે પોકારવા લાગ્યાં આ સાંભળીને ભીમ જુદે માર્ગે ત્યાં ગયો અને એક મોટું વૃક્ષ મૂળથી ઉમેડી પોતાના વાળ મ્હોઠાપર નાખી તેણે દ્રૌપદીપર જુનમ કરનારાઓને હણીનાખ્યા અને દ્રૌપદીને મુક્ત કરીને પોતે છાનોમાનો પોતાને ઠેકાણે આવી રહ્યો. શહેરમાં પાછો ગભરાટ ઉઠ્યો. સૌ પ્રધાનોએ વિરાટ રાજાને કહ્યું કે સૈરંધ્રીથી બહુ ઉત્પાત થાય છે માટે તેને વિદાય કરી દેવી જોઈએ. વિરાટ રાજાએ સૈરંધ્રીથી ડરીને પોતાની રાણીને કહ્યું કે સૈરંધ્રાને કહેક તે પોતાની ઇચ્છામાં આવે તે સ્થળે જાય પણ સૈરંધ્રીએ પ્રાર્થના કરી કે મને રંજત તેર દિવસની મુદત આપો, તે પછી મારા ગંધર્વો તમારું કસ્યાણુ ઇચ્છીને મને ખીન્ને ઠેકાણે લઈ જશે તેની આ મામણી કમુન રાખવામાં આવી.

પાણીપતના યુદ્ધમાં દ્રૌપદીના પાંચ પુત્રોને અધિસ્થાનાએ માર્યા તેથી તે વિશ્વાપ કર્તા પાંડવોને કહેવા લાગ્યાં કે તમે મહા સમર્થ છતાં પણ અધિસ્થાનાને શિક્ષા કેમ કરતા નથી. વહાલા ભીમ તમે તે દુષ્ટનું મસ્તક છેદી મારી પાસે લાવો આ સાંભળી મુધિષ્ઠિર બોલ્યા કે અધિસ્થાનામાં બ્રાહ્મણ છે વળી તે દ્રૌણગુરુનો પુત્ર છે. માટે તેને આપથી કશી શિક્ષા થઈ શકશે નહિ. વળી દ્રૌપદીએ કહ્યું કે તેને માથે જે મણિ છે તે મણિ મારે માટે

લાવો. પછી અર્જુને અશ્વત્થામાને મંગા કઠિ પકડ્યા અને મણિ લઈ લીધને આપ્યો. ક્ષીમે દ્રૌપદીને આપ્યો અને દ્રૌપદીએ તે મણિ યુધિષ્ઠિરને આપ્યો. એટલામાં તેની પાસે ગાંધારી આવ્યાં અને દીલાસો દેવા મંડ્યાં.

પાંડવોએ યુદ્ધમાં જય મેળવી હસ્તિનાપુર જઈ યુધિષ્ઠિરનો રાજ્યાભિષેક કર્યો. દ્રૌપદીએ પતિની સાથે કેટલાંક વર્ષ રાજ વૈભવ ભોગવી અશ્વમેધાદિ યજ્ઞો કર્યા. પાંડવો હિમાલય ગળવા ગયા અને ત્યાં પણ તે પતિ સેવામાં પરાયણ રહ્યાં તે પુણ્યે કરી પ્રથમ પોતેજ સદ્ગતિને પામ્યાં હતાં. અહા ! ધન્ય છે !!! સતી દ્રૌપદીનું ચરિત્ર કેવું આનંદકારી છે

મહાભારત !!!

સુભદ્રા.

સતી સુભદ્રા યાદવોના રાજા શ્રીકૃષ્ણઅંદ્રની બહેન થાય તેમનાં લગ્ન પાંડુપુત્ર અર્જુન સાથે કર્યાં હતાં. એક વખત પાંડુ રાજાનો પુત્ર અરજુન સન્યાસીના વેશમાં ફરતો, ફરતો રૈવતાચળ ઉપર યાત્રા કરવા માટે જઈ ચઢ્યો હતો આ વખતે યાદવ કુલની સ્ત્રીઓ ઉત્સવમાં ફીડા કરતી પોતાના દિવસો નિર્ગેમન કરતી હતી અરજુન આ ફીડા જોતો હતો. એક વાર બાગમાં ફરતી સુભદ્રાને જોઈને તે મોહ પામ્યો. આથી બેડનાં ચક્ષુ સામસામાં મળી જઈ એક બીજાની ઉપર પ્રીતિવાન થયાં. અર્જુન મામાની કન્યમાં પ્રીતિવાળો થયો અને તેજ બાગના એક કુંજમાં તેને મળ્યો સોહું અને સુગંધ કદીપણ એક સાથે હોંતું નથી અને કદી હોય તો પછી તેનાં શું વખાણ કરવાં ! આ જોડું સોનું અને સુગંધ સરખું જોડાણ હતું. જેવી સુભદ્રા રૂપે, ગુણે અને જ્ઞાનમાં કુશળ હતી તેવોજ અર્જુન પણ સર્વોત્તમપણાને પ્રાપ્ત થયેલ હતો. સુભદ્રાનાં લગ્ન ધૃતરાષ્ટ્રના પુત્ર દુર્યોધન સાથે કરવાનાં હતાં એટલામાં આ જોડું બંધાયું. તે વાત બજાવતો પસંદ પડી નહિ. શ્રીકૃષ્ણની સંમતિ હોવાથી પ્રેમથી પરવશ જેવી થઈ રહેલી સુભદ્રા તેની કુંતીદેવના પુત્ર અર્જુન સાથે જવા તૈયાર થઈ અને તે કાલે રાજકુવરો માટે પ્રશંસનીય ગણાતી સુભદ્રા વીર ભવનાવાળી પ્રીતિને અનુસરી અર્જુને તેનું હરણ કર્યું, બજાવ-

સર્વ સ્ત્રીઓનો પતિવ્રતા ધર્મ જોતા જોતા સુભદ્રાનું સતીત્વ સાં-
ભળી તેમના પવિત્ર સ્થાને આવ્યા. સતી સુભદ્રાએ તે મહાત્માનું
યથા વિધિ પૂજન કરી, નમસ્કાર કર્યા પછી ભોજન કરાવ્યું. નમ-
વજીએ ક્રોધ કર્યો અને કદાપી તેમણે અનુનની સામે શસ્ત્રનો
પણુ ઉપયોગ કર્યો હોત પરંતુ શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર તેમને વિનવી લીધા.
અને હસ્તિનાપુરથી પોતાની કુંતીદેઈ તથા પાંડવોને તેડાવી
સુભદ્રાનાં શાસ્ત્ર વિધિથી લગ્ન કર્યા. એક વખતે સનકાદિઋષિ
સ્કાર કરતાં તેમના કપાળનો ચાંદસો ઋષિના અંગે ચોપડાયો આ
જેઝ અન્ય સ્ત્રીઓએ તેનાપર કુડું કટક ચડાવ્યું. સુભદ્રા ખરેખરી
સતી હતી. તેથી કહ્યું કે હું પતિ સેવા અને ઇશ્વર ભક્તિ શિવાય બીજું
કંઈ પણ જાણતી નથી. ત્યારે તે સ્ત્રીઓએ કહ્યું કે જો તું સતી
હોય તો તારું સતીત્વ જતાવ આ પરથી સુભદ્રાએ ઇશ્વરનું આરાધન
કરી કહ્યું કે જો હું શુદ્ધ પતિવ્રતા હોઈ તે મને આ કુડા કટકથી
મુક્ત કરો. દેવોએ કહ્યું કે-હો સતી ! તું ગભરામાં ! આમ કહી
અનેક રીતે ખુલાસો આપ્યો અને એ શુદ્ધ ખરી સતી છે એવી
ખાતરી કરી જતાચી. શ્રીકૃષ્ણ અને અર્જુન વચ્ચે સારી મિત્ર-
તા હતી તેમાં વળી આ લગ્નથી જુના સંબંધમાં વધારો થયો. તે
જેવી વીર ભગિની અને વીર સ્ત્રી હતી તેવીજ સ્ત્રી ધર્મમાં કુશળ
હતી દ્રૌપદી અને તે જે જાહેનો સમાન પ્રેમ રાખતાં. તે જન્મે
જાહેનો પાંડુરાજના ગૃહ કાર્યમાં મંત્રી રૂપ થઈ પડ્યાં હતાં. રાજ્ય
સુખ લેતાં વૃદ્ધ પુરૂષોનાં આશીર્વાદ પાળી સગર્ભા થયાં હતાં આથી
તેણે પોતાના ભાઈ શ્રીકૃષ્ણચંદ્રને કુકુમ પત્રી મોકલાવી હતી તે કુ-
કુમ પત્રી આજ પણ અવરણીના અવસરમાં ગવાય છે તે આ
પ્રમાણે:—

કંકુ છાંટી કંકાતરી મોકલી, કોડે કાંવે સુભદ્રા જેન,
વીરા વેલા આવજો.

શ્રીકૃષ્ણ અજાદેવ જે બાંધવો, તમ આગ્યે થશે સુખ ચેન-વીરા.

આ પ્રમાણે કંકાતરી ગાઈ સુભદ્રાનું નામ આજ પણ આ-
વા શુભ પ્રસંગમાં ક્ષેત્રમાં આવે છે. આ પવિત્ર સતીને પેટ મહા
પરાક્રમી ધીર વીર પુત્ર અભિમન્યુનો જન્મ થયો સુભદ્રા આ
બ્રાગ્મકને પિએરમાં ઉછેરતાં હતાં તેટલામાંજ પાંડવોએ તેર વરસનો

વનવાસ ખેચી કાઢ્યો હતો તેરમાં વર્ષમાં અગ્રત વાસમાંથી જાહેર પડતાં વિરાટ દેશના રાજાએ અરજીનની સેવાઓના બદલામાં તેની પુત્રી ઉત્તરા આપવાની માગણી કરી મુધીધિરે અલીમન્યુ માટે તેનો સ્વિકાર કર્યો. અને વિરાટ રાજાએ દારિકાંથી વર સાચે શ્રી કૃષ્ણને તેડાવી મોટી ધામધુમથી તેમનો વિવાહ કર્યો. પાંડવો ત્યાંથી રાજપાટ મેળવવાને ઉત્તરા કુવરીને પિએર રહેવા ઈઈ હસ્તિનાપુર તરફ સિધાવ્યા.

હસ્તિનાપુર આવ્યા પછી દુર્યોધને તેઓને રાજ્ય ભાગ આપવા ના કહી તેથી તેઓએ કુરક્ષેત્રમાં મોટું યુધ્ધ આરંભ્યું દ્રૌપદી તથા સુભદ્રા બંને રણક્ષેત્રમાં તાણેલા તંબુમાં રહી આ યુધ્ધમાં પશુ સુભદ્રાના પુત્ર અભિમન્યુએ ધણીક બહાદુરી કરી હતી તે પશુ તેની માતા સુભદ્રાના ગુણો તથા તેમના સુશિક્ષણનેજ પ્રભાવ ! ! ! સતી સુભદ્રા અને સતી દ્રૌપદી એ બંને એકજ સંબંધમાં તથા એકજ સ્વભાવનાં હતાં વળી તેઓ શોકનો દાવો કરી કદી પશુ વિક્ષેપ કરતાં નહિ. એ તેમના ઉચ્ચ ગુણોની ઓછી મહત્તા નથી. તે પોતાના મૃત પુત્ર અભિમન્યુની વિધવા શ્રી ઉત્તરા ઉપર પુત્રી બરોબર પ્રેમ રાખી તેમને ધર્મનું સુશિક્ષણ આપતાં બરોબર સતી સુભદ્રાના ગુણો તે તેમની માતા દેવકીજીને અલંકૃત કરે છે. ધન્ય છે વીર ભગીની સુભદ્રા તમારા સાલસપણાને ! ! !

મહાભારત.

ઉત્તરાં

વૈરાઝાજીને ઉત્તરા નામની કન્યા હતી. પાંડવો જ્યારે જુગદુરમી તેર વરસને વનવાસ ગયા ત્યારે તેરમે વરસે છુપી રીતે રહેવાનું હતું તે દુર્યોધનને વિરાટ રાજાનું ગાંધન વાળ્યું હતું તે છોડાવવાને બૃહન્ન નામ ધારી વેષમાં રહેલા અરજીને વિરાટ રાજાને ધણી મદદ આપી હતી અને વિરાટ રાજાની હાજ રાખી હતી. પાંડવો છતાં અચા પછી તેઓ પોતાને ઘેર નોકર રચ્યા અને કેટલાક હુકમે ઉઠાવ્યા તેથી વિરાટ રાજાએ બહુ આત્મારી મનવડે પાંડવોની સેવાના બદલામાં અજીને પોતાની ઉત્તરા કુવરી આપવાનો અભિપ્રાય જાહેર કર્યો હતો. અજીને કહ્યું કે એ કન્યામારે પુત્રી બરોબર છે કારણકે મેં તેણીને વિદ્યા

બ્યાસ કરાવેલ છે. યુધિષ્ઠિરે કહ્યું કે તમારી ઇચ્છા અમારી સાથે સંબંધ
 બાંધવાની હોય તો અર્જુનના પુત્ર અભિમન્યુને એ કન્યા આપો દ્વારિકાં
 થી મુલાદ્રા તથા અભિમન્યુને તેડાવી વિરાટ રાજ્યએ પોતાની
 પુત્રી ઉત્તરાનું કન્યાદાન દીધું. પછી પાંડવો હરિતનાપુર જવા તેયાર
 થયા ત્યારે વિરાટ રાજ્યને કહ્યુંકે અમે રાજ મેળવી ઉત્તરાને
 આપ્યું કરાવીશું. પછી તેઓએ દુર્યોધન પાસે અરકુ રાજ્ય માગ્યું હતીલા
 દુર્યોધને સોયના અગ્રજેટલી પણ પૃથ્વી આપી તેથી આખરે કુર-
 સ્થેત્રમાં લડાઈ થઈ અરજુનની ગેર હાજરી જોઈ કૌરવોએ કોઠા
 યુદ્ધની ગોઠવણ કરી. અરજુન સિવાય બીજા કોઈને પણ કોઠા
 યુદ્ધ આવડતુ નહોતુ આથી યુધિષ્ઠિર રાજ ખિન્ન થયા અભિમન્યુ
 એ અપ્પીને કહ્યુંકે સામાટે તમે ખિન્ન થાઓ છો હું પણ તે યુદ્ધમાં
 વિનય મેળવવા ભાગ્યવાન થઈશ આમ કહી રણભૂમિ પહેરીને
 અભિમન્યુ જ્યારે અંતપુરમાં ગયો ત્યારે તેની સાવકી માતા દ્રૌપદી
 બોલ્યાકે— અધ્યા આ રણભાલ કાની છે! અને તે તું અત્રે શા
 માટે લાગ્યો છે? અભિમન્યુ બોલ્યા. માતાજી કાની કેમ? હું
 રણે ચડવાનો છું મારા પિતાજી નથી તેથી મેં યુદ્ધનું ખીડું ઝડપ્યું
 છે અભિમન્યુનાં આરાં વચનો સાંભળી દ્રૌપદી બોલ્યાં કે મહારાજ
 ને કંઈ વિચાર છેકે નહિ! આમને થોભ દે એવા કાકાઓ બેઠા
 છતાં આ દુષિઆ દાંતનું બાળક રણે ચડશે તો લોકો શું કહેશે?
 વળી અભિમન્યુનાં વચનથી મુલાદ્રા જેકે ખિન્ન થઈ ગયાં પણ
 તેમણે પોતાના પુત્ર અભિમન્યુને સાખાથી આપીને કહ્યુંકે—
 ક્ષત્રિનો પુત્ર જ્યારે જન્મે ત્યારથી એ રણે ચડવાને જ જન્મે છે. પછી
 યુધિષ્ઠિર રાજ આવ્યાતેને જોઈ દ્રૌપદીએ વિનયથી કહ્યું કે—
 મહારાજ! પાંડવ પક્ષમાં હવે કોઈ રહ્યું નથી કે અભિમન્યુને
 રણમાં મોકલો છો? યુધિષ્ઠિરે આવેલી મુરકેલી સમજાવી મહારાણી
 ને શાંતકર્યા પછી તે બોલ્યાં કે બલે તમેને ઠીક લાગે તેમ કરો
 પણ વહુને બોલાવ્યા વગર નહિ ચાલે, અત્યારે જ ગોઠવણ કરી
 સવાર પહેલાં જ ઉત્તરા વહુ અહિ આવે યુધિષ્ઠિર રાજ્યએ તેમ
 કહ્યું બીજા દિવસે સવારનો પહોર થયો, રણાવાલ વાધ્યા અને સહ-
 ળી સેના તૈયાર થઈ અભિમન્યુને દ્રૌપદી કે મુલાદ્રાએ બહાર
 નીકળવા દીધો નહિ તેઓ ઉતાવળથી ઉત્તરાની રાહ જોતાં બેઠાં
 હતાં પણ દિવસ ચડવા લાગ્યો તેથી વિનયે કરી અભિમન્યુ

બેસ્યો કે- માતાજી હવે મને રજા આપો અને ઉત્તરા ઉત્તરા
શા માટે કરોછો, રણમાં જ્યારે ધા પડશે ત્યારે કંઈ ઉત્તરા હાથ
દેવા આવશે નહિ રણમાં યુદ્ધારંભના સંમનાદ થયા ત્યારે ચાર ઘોડા
જોડેલા મોટા રથમાં બેસી અલિમન્યુએ રણભૂમિ તરફ પ્રયત્ન
કર્યું. યુદ્ધને આરંભ થવામાં વિલંબ હતો નહિ. તેટલામાં ઉત્તરા
ઝટપટ અલિમન્યુના રથ પાસે ગઈ અને ઘોડાઓની લગામ પ-
કડી ઉભી રહી. અલિમન્યુ તેની સામું જોઈ બોલ્યો કે-હે સુંદરી !
તમે તમારી સ્ત્રી હક તણદક ઘેડાઓની લગામ છોડી દ્યો અને
તમે આથે ખસી જઈ રથને જવાનો રસ્તો દો, આખરે એ બન્ને
જણને તંબુમાં મેળાવ્યાં પછી અલિમન્યુએ સજ્જ થઈ રણમાં
જવાનું જણાવ્યું તે વેળા ઉત્તરાએ તેમનો પાલવ પકડી અત્યંત
પ્રેમનાં વચનો કહ્યાં, પણ પછી અલિમન્યુએ કહ્યું કે સુંદરિ !
નાના પ્રકરના વિલાસથી તેં મારું મન રંજન કરી આઠે પહોર
આનંદમાં પવિત્ર પ્રેમની ગાંઠ જોડી અપૂર્વ સુખ ભોગવ્યું પણ ક્ષ-
ત્રિય યુદ્ધમાં જવા નિકળ્યો. તેણે પછું પ્રાવજ નહિ અને તમે ક્ષ-
ત્રાણિ થઈ મને અટકવો છો એ ઠીક નહિ. માટે મને રજા આપો.
પછી ઉત્તરાએ કહ્યું કે એમજ છે ત્યારે બસે સુમેથી સિધાવો.
અને યથા મેળની પાછું વહેણ પધારજો, એમ કહી લક્ષ્મી તથા
પાર્વતીને કહેવા લાગી કે અહો ! સર્વદા અખંડ સૌભાગ્યવાળાં
માતૃશ્રીઓ મારા પ્રાણપતિનું દીધાર્યું કરજો દયાળુ અને ઉદાર અં-
તઃકરણ વાળાં કૃપાસિંધુ કૈલાસવાસી જંગતપિતા મહાદેવજી ! મારા
પ્રાણનાથનું ક્ષેમે કરી મુખારવિંદ જોઈશ ત્યારે સવાલક્ષ મહારૂદ્ર
કરાવીશ. આમ પ્રાર્થના કરી બન્ને ત્યાંથી છુટાં પડ્યાં. અને અલિ-
મન્યુ રણ સંગ્રામમાં ગયો. ત્યાં આગળ અરજુનની બરોબરી
ધરાવી કોઠા યુદ્ધ ચલાવ્યું. કૌરવોના પાણી પલ્લનાં પ્રતાપે કંરી આ
વીર બાળકનું જયદ્રથનાહાયનું નિમિત્ત ગણાઈ મૃત્યુ થયું એ વેર તેના
પિતા અરજુને લીધું અને જયદ્રથને હણ્યો ઉત્તરાને પરીક્ષિત
નામે પુત્ર થયો હતો ઉત્તરાએ પરીક્ષિત જેવા સદાચારી પુત્રને જ-
ન્મ આપ્યો. તેના અલિમન્યુ પ્રત્યેના પ્રેમને વારંવાર ધન્યવાદ
ધરે છે ! ! !

રેવતી.

સતી રેવતી એ રેવત દેશના રાજા રૈવત (ઇંદ્રધુમન) ની પુત્રી અને શ્રીકૃષ્ણના બાઈ બલભદ્રની પત્નિ થાય તે રૂપે મુણે અને જ્ઞાને અનુપમ હતી. આ કન્યા પિતાને ઘેર લાયક ઉમ્મરની થઈ ત્યારે તેણીના પિતાએ સર્વ ઋષિમંડળને બોલાવી પૂછ્યું કે આ મારી કન્યા રેવતીનાં લગ્ન કોની સાથે કરવાં? એને લગ્ન લાયક કોણ ઉત્તમ વર બતાવો. એ ઉપરથી સર્વ સભાએ વિચાર કરી કહ્યું કે હે રાજન તમારી પુત્રીને યોગ્ય અને સર્વ ગુણવાળા એવો એકવર છે અને તે દ્વારિકાના રાજા વસુદેવનો મોટો પુત્ર બળભદ્ર છે. શ્રીકૃષ્ણ અને બળભદ્ર એ બે બાંધવો પ્રભુ અવતાર છે. બળભદ્ર મહાપરાક્રમી, નીતિવાન, ગુણવાન, રૂપે સુંદર અને કામદેવને પણ લલિત કરે તેવી કાંતિવાળા છે. તેની સાથે તમારી પુત્રી રેવતીનો વિવાહ કરો. સર્વ ઋષિઓની આગાથી રૈવત રાજાએ રેવતીનાં લગ્ન શાસ્ત્રોક્ત વિધિથી બલભદ્ર સાથે કર્યા. આ જોડું સર્વદા એકજ ગુણવાળું હતું અને તેઓ પોતાના પરસ્પર પ્રેમમાં લીન રહેતા માત્ર દેખાવમાં શરીરજ ગુદાં હતાં સતી રેવતીએ પતિવ્રતા ધર્મે પ્રમાણે પતિની સેવા કરી પોતાના સતીત્વથી જગતમાં પૂજવાને માન્ય થઈ ગઈ છે આજે પણ ભોડા જુનાગઢમાં ગિરનારની તળેટીમાં આવેલા રેવતીકુંડમાં સ્નાન કરી રેવતી દેવીના પૂજ્યે કરો પાવન થાય છે. — હરિવંશ.

સ્વાહા.

આ સાધ્વી માહિષ્મતી નગરીના રાજા તીલકવજની કન્યા અને અમિદેવની સ્ત્રી થાય તે મહા રૂપસુંદર, મનોહર અને નીતિવાન હતી. તેમજ સદ્વિદ્યાશાળી, બુદ્ધિશાળી અને ઉત્સાહી હતી. તેણે પેતાની વિહ્વતા પ્રતાપે કરી કેટલાંક ઋક રચેલાં છે. તે ઋગ્વેદ વગેરે શાસ્ત્રમાં મળી આવે છે કોઈ સ્ત્રી એક પુરૂષને પામી બીજા પુરૂષનો સ્પર્શ કરે તો તે સ્ત્રી મલિન ગણાય છે. અને તે સ્ત્રી ઘેર નરકમાં પડે છે એ પ્રમાણે સ્વાહાની માનીનતા હોવાથી અમિદેવને શ્રેષ્ઠ માની તેણે તેની સાથે લગ્ન કર્યું આ દંપતીની પરસ્પર ઘણી પ્રીતિ હતી, એવું અમિદેવના પ્રિયવાચનોથી જણાઈ આવે છે. એક વખત અમિદેવે પોતાની સ્ત્રીને જણાવેલું છે કે સ-

તી ! તું મને ગણી વહાલી છે. માટે તારું નામ પણ મારીસાથે જોડાયલું જોવાને હું ઇચ્છા રાખું છું જે ક્ષમિ તારું નામ આપી (સ્વામી હા કહી) મને બળિદન કે આહુતિ આપશે તેમને ઘણાજ પ્રિય થઈ પડશે. આપ્રમાણે અમિદેવ પણ પોતાની સ્ત્રી સ્વાહાની પતિ બકતીથી તેને બહુ ચાહતા. સ્વાહા પતિની સેવા કરી ઉત્તમ કીર્તિને પ્રાપ્ત થઈ.

જરતકાર્ડ.

સઘળા સર્પોને પોતાની માતા કદરૂનો શાપ થયો હતો તે શાપથી મુક્ત થવાને સઘળા સર્પો એકઠા મળી શું કરવું એમ વિચાર કરતા હતા. દરેકનો વિચાર તે શાપથી મુક્ત થવાનો હતો તેથી તે સર્પોના રાજા વાસુકિનાગ પાસે ગયા. વાસુકિએ જવાબ આપ્યો કે મારા ધારવા પ્રમાણે આપણે બધાએ કર્ણપદ ઋષિને રીઝવવા જોઈએ. વળી એક્ષાપત્ર નામના સર્પે એવો વિચાર જણાવ્યો કે જે પુરૂષ આશોકમાં બાવીથી હણાયો છે તેનો આશ્રય ભાવી ઉપર જ છે. આમાં આપણે એક દેવનોજ આશ્રય કરવો. દેવતાઓએ આપણા અનુમ્મલને માટે બ્રહ્માની પાસેજઈ પૂછતાં બ્રહ્માએ કહ્યું કે વાસુકિની બેન જરતકાર્ડનો વિવાહ જરતકાર્ડ નામના પ્રખ્યાત મહા નાપસ્વિની સાથે થશે. અને તેને આસ્તિક નામનો પુત્ર થશે તે બધા સર્પોને શાપથી મુક્ત કરશે. આ વાત સર્વેએ માન્ય રાખી વાસુકિની બેન જરતકાર્ડને સારી રીતે ઉછેરવા માંડી અને બધા સર્પોને વાસુકિએ આજ્ઞા કરી કે જ્યારે જરતકાર્ડ ઋષિ જરતકાર્ડની માગણી કરે ત્યારે મને બળર દેવી જરતકાર્ડ ઋષિએ એવોજ નિશ્ચય કર્યો હતો કે બ્રહ્મચર્યમાં રહી તપ કરી સદેહે સ્વર્ગમાં જવું. તે પર્યટન કરતા એક દિવસે એક મોટી ખીણ પાસે જઈ ચઢ્યાં જ્યાં એક ઉણના વેડાના છાંડપર પોતે પોતાના પિતૃઓને લટકતા જોયા. પિતૃ તેને લમ કરી પુત્ર પ્રાપ્ત કરવાની આજ્ઞા કરી તેથી બ્રહ્મચર્યનો વિચાર તજી દઈ તે પોતાના નામની અને જોનું પોષણ પણ પોતાને ન કરવું પડે એવી કન્યા શોધવા લાગ્યા. જલ્દ હોવાથી તેને કન્યા મળી નહિ તેથી પિતૃઓ પાસે જઈ અત્યંત ધાંટાં પાડી રડવા લાગ્યા. પિતૃઓનું હિત કરવાવાળા ઋષિ ત્યાં જઈ ત્રણવાર બોલ્યા કે—હું કન્યા માટે યાચના કરું છું. માટે આ અરણ્યમાં સર્વ

કોઇ મારા કંઈ વચનો સાંભળતો. કન્યા જરતકાંડ નામની હોવી જોઈએ તેનું પોષણ પણ મારે કરવું પડે નહિ. જરતકાંડની શા. ધમાં ફરતા સર્પોના કાનને આવા શબ્દો પડ્યા આથી તેઓએ પા. તાળમાં જઈ વાસુકિને કહ્યું કે તરતજ વાસુકિ પોતાની બહેન જરતકાંડને લઈને જરતકાંડ મુનિપાસે આવ્યો અને જરતકાંડ ઋષિએ વેદવિધિથી જરતકાંડ સાથે લગ્ન કર્યાં. પછી પોતાની પત્નીને લેઈને તે તૈયાર કરેલા રમણીયગૃહમાં રહ્યા. ઋષિએ પોતાની પત્ની જરતકાંડને કહ્યું કે તારે કોઈ દીવસ મને અપ્રિય લાગે એવું કાર્વ કરવું નહિ. તેમ અપ્રિય વચન કહિ બોલવું નહિ તું કંઈ પણ મારું અપ્રિય કરીશ તો હું તારો અને આ ઘરનો ત્યાગ કરી આવ્યો જ. ધશ. વાસુકિની બહેન ઋષિને હાથ જોડીને કહેવા લાગી કે—હે નાથ ! આપની ઇચ્છા પ્રમાણે હું સર્વ કાર્ય કરીશ. સ્વજનના કલ્યાણમાં ઇચ્છા રાખનારી, સર્વદા યશવાળી અને ચંચળ રહીને તે પોતાના સ્વામીની સેવા કરવા લાગી. એક વખત વા. મુકિની બહેન જરતકાંડ ઋતુ સ્નાત થઈને સ્વામીની સેવામાં હા. જર થઈ અને તેને ગર્ભ રહ્યો. તે ગર્ભ અગ્નિના જેવો અત્યંત તેજસ્વી અને સુંદર કાંતિવાળો હતો. તે શુક્લ પક્ષના ચંદ્રમાની પેઠે દિવસે દિવસે વધતો હતો કોઈ વખત મહાવશસ્ત્રી જરતકાંડ પોતાની ભાર્યાના ખોળામાં મસ્તક રાખી નિદ્રાવશ થયો. તેવામાં સૂર્યનારાયણ અસ્ત થયા અને સાયંકાળ થતાં વાસુકિની બહેન ધર્મનો લોપ થવાના ભયથી વિચાર કરવા લાગી કે મારે હવે સ્વામીને ઉઠાડવા કે નહીં ? એમનો સ્વભાવ બહુ કપરો છે માટે મારે શું કરવું કે જેથી હું એમના અપરાધને પ્રાપ્ત ન થાઉં, ધર્મશીલ પતિને હું ઉઠાડીશ તો તે મારા ઉપર કોપે બરાશે અને નહીં ઉઠાડું તો તેમના ધર્મનો લોપ થશે. ને મારા ધારવા પ્રમાણે ધર્મનો લોપ મોટો ગણાય છે. જગાડીશ તો તે મારા ઉપર કોપ કરશે, અને નહિ જગાડું તો સંધ્યાકાળ વ્યતીત થવા આવ્યો છે તેથી ધર્મનો લોપ થશે. આ પ્રમાણે વિચારીને મધુર બોલનારી જરતકાંડ ઉગ્ર તપવાળા પતિને કામળ શબ્દોથી કહેવા લાગી કે—હે સ્વામી ! સૂર્યાસ્તનો સમય થયો છે. આપ ઉઠો હે તપસ્વી ! જળનું આચમન કરીને સંધ્યા વંદન કરો સંધ્યા કાળના અગ્નિ હોત્રનો સમય થયો છે. વળી હે ભગવન ! સંધ્યાએ પણ ધીરે ધીરે

પશ્ચિમ દિશાને આચ્છાદન કરવા માંડી છે. આથી તપસ્વી જરતકા-
 રૂ ક્રોધાયમાન થઇને જાગી ઉઠ્યા અને કહેવા લાગ્યા કે હે નાગ-
 કન્યા ! તે' માફ અપમાન કર્યું છે. માટે હું તારી પાસે નહીં રહું
 હું જ્યાંથી આવ્યો છું ત્યાંજ પાછો જઈ તપ આદરીશ હે સતી !
 મને ખાતરી છે કે જો હું ઊંઘતો હોઉંતો સૂર્ય પણ સમયાનુસાર અ-
 રત પામવાને શક્તિમાન નથી. માટે તારે મને જગાડવો નહોતો.
 સ્વામીનાં આવાં વાક્યો સાંભળી તે સતીનું હૃદય કંપવા લાગ્યું. અ-
 ને તેણે કહ્યું કે હે મહારાજ ! મેં કંઈ આપનું અપમાન કરવા મા-
 ટે ઉઠાડ્યા નથી પરંતુ નિત્ય ધર્મનો લોપ ન થાય તેટલા સાફ મેં
 આપને ઉઠાડ્યા છે. આ સાંભળી મહાતપસ્વી ઋષિ જરતકારૂ
 સતી જરતકારૂને કહેવા લાગ્યા કે—હું કદીપણ જુદું જોલ્યો નથી
 મેં કહ્યું છે કે હું જઈશ તેથી હું અત્રે રહીશ નહીં. મેં પૂર્વે તારી
 સાથે જે નિયમ બાંધ્યો હતો તેનો આજે સૂચ્ય આવ્યો છે. હે
 સ્ત્રી ! મેં તારી સાથે સુખમાં દિવસો ગાળ્યા છે. હવે હે કલ્યાણિ !
 મારા અહીંથી ગયા પછી તું તારા બાઇને કહેજે કે ઋષિ આવ્યા
 ગયા છે, હે રામા ! તારે પણ મારા સીધાગ્યા પછી શોક કરવો
 નહિ. આ પ્રમાણે ઋષિએ કહ્યું એટલે સતી જરતકારૂ આંખમાં
 આંસુ આણી ક્રુજતાં હૃદયે જે હાથ જોડીને પેતાના પતિ જરતકા-
 રૂ ઋષિને કહેવા લાગી કે હે ધર્મજી ! મને નિરપરત્નીને તજવી
 યોગ્ય નથી. આપ સર્વદા ધર્મ માર્ગ આપો છો, અને પ્રિય જનનું
 શુભ કરવામાં પ્રીતિવાળી હું પણ ધર્મથીજ વરતું છું તમારી સાથે
 મારા લગ્ન કરવાનું જે પ્રયોજન છે. તે પ્રયોજનનું પણ હજી અરાખ
 ર ફળ આવ્યું નથી. માટે મને મંદ લાઘ્યવાળીને મારો ભાગ વા-
 સુકિ શું કહેશે ? હે નાથ ! માતાના શાપથી અપમાન પામેલાં
 મારાં સગાંએ તમારાથી મારે વિષે સંતાનની ઇચ્છા રાખી હતી તે
 પણ હજી પાર પડી નથી. મારા સગાનું કલ્યાણ આપનાથી કિમ્મત
 થયેલા સંતાનથી થાય તેમ છે. માટે મારો આપની સાથેનો સમા-
 ગમ વ્યર્થ ન જાય એવી આપને વિનંતી કરું છું આ સાંભળી તે
 ઋષિએ જવાબ આપ્યો કે હે સ્ત્રી ! અમિતા જેવો પ્રકાશમાન તારા
 માં ગર્ભ છે. તે વેદનો જાણનાર તથા સર્વ ગુણ સંપન્ન થશે.
 આમ કહી આ ઋષિ વનમાં ચાલ્યા તર માસ પછી વાસુકિની
 બહેન જરતકારૂએ મહા તેજસ્વી આદિત્યક નામના પુત્રને જન્મ

આખો. આ પુત્રે પોતાના મામા વાસુકીના વંશને શપથથી મુક્ત કર્યા અને તેણે પોતાના પિતાના પિતૃઓનું હિત કરી તેને મુક્તિ આપી. ધન્ય છે જરતકાર ! કે તમે આવા પરોપકારી આદિત્યક પુત્રનો જન્મ આપ્યો.

મહાભારત.

ઉપા—ઓખા.

એક સમયે ભગવાન શંકર તપ કરવા જવાને તૈયાર થયા. ત્યારે દેવી પાર્વતીજીએ કહ્યું કે હે સ્વામી ! આ વિશાળ કૈલાસમાં મને એકલાં ગમશે નહીં. માટે આપની ઇચ્છા હોયતો હું એક બે બાળક ઉત્તમ કરૂં શિવજીએ તેમ કરવાની રજા આપી પછી સતી પાર્વતીજીએ પોતાના જમણા અંગમાંથી મેલ કાઢી તેનો એક સુંદર રૂપવાળો પુત્ર અને ડાબા અંગમાંથી મેલ કાઢી એક રૂપ સુંદર કન્યા બનાવી. એ બે બાળકોના વિનોદથી સતી પાર્વતીજી હમેશાં આનંદમાં રહેવા લાગ્યાં એકવાર નારદજી કૈલાસમાં આવ્યા અને આ બાળકોને નીરખી શંકાવાન થયા પછી શંકર જ્યાં હિમાલય પર્વતની તળેટીમાં ગંગા નદીના મનોહર અને એકાંત સ્થળમાં તપ કરતા હતા ત્યાં જઈ નારદજીએ શિવજીને કહ્યું કે હે મહાદેવ ! તમે તે બોળા તે આપ્યો જન્મારો બોળાજ રહ્યા. તમે અહિં લાંબા કાળથી તપ કરો છો અને ધર આગળ તો બે છોકરાં ઉત્તમ થયા છે. શિવજીને આ વાત સાંભળીને નબંશીખ ક્રોધ ચડ્યો. પાર્વતીને તપ કરવા આવતી વખતે બે બાળક ઉત્તમ કરવાનું પોતેજ કહ્યું હતું તે તો સાચ બૂલીજ ગયા અને ક્રોધથી ત્રિશુળ લઈ કૈલાસ તરફ સીધા ગયા.

શિવજી કૈલાસમાં આવ્યા આ વખતે બે બાળકોને કાઢ આવે તો નહિ આવવા દેવા એવી આજ્ઞા તેમનાં માતૃશ્રી સતી પાર્વતીની હતી આથી તેઓ મંદિરના ઉમરા પાસેજ બેઠાં હતાં શિવજીતો એકદમ પોતાના કાળમાંને કાળમાં ધરમાં પેસવા જતા હતા તેવામાં તેમને તે બાળકે હાથ પકડી રાખીને કહ્યું કે-હે યોગી ક્યાં જતો છો ? અંદર જવાય એમ નથી. અમારાં માતૃશ્રી જ્ઞાન કરવા બેઠાં છે તેથી ઉભા રહો થોડીવાર પછી ભિક્ષા મળશે શંકર કૈલાસમાં ક્રોધમાંજ આવ્યા હતા અને વળી બળતામાંજ બી હોમાણું. આ બાળક પણ શંકરથી ગાંજ્યો જય તેવો નંદોનો

બાપ દીકરા વચ્ચે ઉમરામાંજ તુરત યુદ્ધ મંડાયું. આથી બાળકી
 ઉપા-ઓખા મીઠાની કોઠીમાં સંતાઇ બેઠી. આ યુદ્ધમાં કાળના
 પણ કાળ શિવજીએ ત્રિશૂળ મારી બાળકનું મસ્તક છેદી નાંખ્યું.
 મસ્તક ત્યાંથી ઉડી અંદ્ર લોકમાં જઇ પડ્યું અને શિવજી એક
 દમ મંદિરમાં ગયા પાર્વતીએ પતિ નિરખતાંજ કહ્યું કે—સ્વામિ !
 સ્વામિ ! તમે ક્યાંથી ? મારાં બે બાળકો બાહેર હતાં તે ક્યાં
 ગયાં ? શું તેમણે તમોને રોક્યા નહિ ? શિવજી બોલ્યા કે છોક-
 રાનું મેં મસ્તક કાપી નાંખ્યું છે અને છોકરીતો કોણ જાણે ક્યાં-
 મે સંતાઇ રહી આથી દેવી પાર્વતી ધરણીપર ઢળી પડ્યાં આ
 વખતે શિવજીને સ્મરણ થયું કે મેં તપ કરવા જતાં સતીને બા-
 ળકો ઉત્પન્ન કરવાની આગ્રા કરી છે. ખરેખર આતો નારદ મુનિ
 એ બંબેયો. સતી પાર્વતીને તેણે ધણી ધણી રીતે વિનવવા માં-
 ડ્યું પણ સતી પાર્વતીનું મન કદી પણ માન્યું નહિ ? આખરે
 શિવજીએ કહ્યું એ કે—હે સતી! શાંત થાઓ, હું તમારા પુત્રને સ-
 જીવન કરું છું. પછી નંદીની સામું નિરખીને બોલ્યા કે આ બાળક
 ને ધડ છે પણ મસ્તક નથી માટે તમે ત્વરાથી જાઓ અને જે
 કોઇ સામું મળે તેનું મસ્તક કાપી લાવો. નંદી તથા બીજા ગણે
 તુરત દોડ્યા. બહાર નિકળતાંજ તેમને એક હસ્તિ સામે મળ્યો તેથી
 તે હાથીનું મસ્તક કાપી લીધું. શિવજીએ બાળકના ધડ ઉપર તે
 મસ્તક મૂકી તેને સજીવન કર્યો અને પછી પોતે બોલ્યાકે દેવતાઓ
 માં હું આ બાળકની પ્રતિષ્ઠા વધારું છું તે શ્રી ગણપતિ કહેવાશે
 અને તેની કોઇ પણ શુભ કાર્યમાં પ્રથમ પૂજા થશે તે નિત્ય મોદ-
 કનો આહાર કરશે. તેની સિદ્ધિ તથા બુદ્ધિ પટરાણી થઇ રહેશે.
 સર્વ દેવોએ આ વાક્યો સાંભળી પ્રસન્ન થઇ પુષ્પની વૃષ્ટિ કરી.
 સતી પાર્વતી પણ બહુ પ્રસન્ન થયાં. પછી નારદજીએ આવીને
 ક્ષમા માગી આ બંધુ થઇ રહ્યા બાદ. સતી પાર્વતીને ઓખા
 સ્મરણમાં આવી. શોધ કરતાં તે લવણની કોઠીમાંથી મળી આવી
 ત્યારે સતી પાર્વતીએ ગુસ્સે થઇને શાપ આપ્યો કે તું લવણની
 માફક ઓગળજે. આ શાપથી થર થર કંપતી ઓખાએ આજીજી
 કરી કે માજી ! ક્ષમા કરો. છોડ કહોડ થાય પણ માવતર કમાવતર
 થાય નહિ. તેની આંખોમાંથી પડતાં આંસુને લીધે સતી પાર્વતીએ
 તેને જાતી સરસી દાખીને કહ્યું કે—હું તને વરદાન આપું છું કે તારે

નિમિત્તે જે સ્ત્રીઓ ચૈત્ર માસમાં અબુલ્યાં કરશે તેમનું સૌભાગ્ય અખંડ રહેશે. આ સમયે શોણિતપુરમાં બલિરાજના પુત્રનો પુત્ર બાણાસુર સંન્ય કરતો હતો અને દારિકાં નગરીમાં શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર હરપન કોટી યાદવો સાથે પૃથ્વીનું પાલન કરતા હતા. બાણાસુર મહાબલિષ્ઠ થવાની ઇચ્છા રાખી કૈલાસમાં જઈ રાવણની પેઠે શંકર ઉપર ઉગ્ર તપ કરવા લાગ્યો. જ્યારે એના તપથી શિવજી પ્રસન્ન થયા અને વરદાન માગવાનું કહ્યું ત્યારે તેણે હજાર હાથ, હજાર હાથીના જેવું બળ તથા અમરત્વ માગ્યું. શંકરે હાથ તથા બળ આપ્યાં પણ અમરત્વ આપ્યું નહિ. બળથી ઉન્મત્ત થયેલા બાણાસુર પૃથ્વીના સઘળા રાજાઓને જીતવા મંડ્યો. દિવસે દિવસે તેને પોતાના બળનું વધારે વધારે અભિમાન આવતું ગયું. એક વખત તેણે ઉઠીને બરીએ મેં રાખી જોયું તો એક આંડાલ-ણીએ તેનું મુખ નહિ જોવા માટે મોઢા આડો સાવરણો ધર્યો આથી બાણે તેનું કારણ પૂછતાં તેણીએ જણાવ્યું કે હું વાંઝીયા રાજાનું મુખ જોવા ખુશી નહોતી. આથી બાણાસુર તથા રાણીને ઘણીજ અસર મધ પોતાનું વાંઝીયા પાણું ટાળવા માટે બાણાસુર તથા રાણી બન્ને વિચારમાં પડ્યાં. છેવટે રાણીએ કહ્યું કે તમે શિવજીના ભક્ત છો તેથી ત્યાં જઈ સંતાનની માગણી કરો તે આપણી સર્વ આશા સફળ કરશે. બાણાસુરે કૈલાસમાં જઈ શંકર ઉપર ઉગ્ર તપ કરી તેને પ્રસન્ન કર્યા અને સંતાનની માગણી કરી શિવજીએ કહ્યું કે તારા કર્મમાં સંતાન નથી માટે તે નહિ મળે બાવીમાં હોય તેજ દેવો આપી શકે છે. આથી બાણાસુર નિરાશ થયો અને તેથી તેણે પાર્વતીજીને પ્રસન્ન કર્યાં તેથી તેમણે ઓખા પુત્રી બાણને આપીને કહ્યું કે આ પુત્રીનું સારી રીતે લાલન પાલન કરો સુખે સંતાનનો લાવો લેજો બાણાસુર ઓખાને પોતાને ઘેર તેડી ગયો. આથી રાણી તથા આખું નગર આનંદ પામ્યું. ઓખા પણ શુક્ર પક્ષના ચંદ્રની મારફત દીવસે દીવસે વધતી ગઈ અને પ્રધાનની પુત્રી ચિત્રલેખા સાથે નાના પ્રકારની રમતો રમતાં લગ્ન કરવાને યોગ્ય થઈ આ વખતે બાણાસુર સર્વેને જીતી લઈ ગર્વમાં આવ્યો હતો. દેવલોકને જીતી પછીથી પોતાના હાથનું બળ અજમાવવા કૈલાસમાં જઈ બે હાથવતી બાથ બરી આપ્યાં કૈલાસને ઉપાડ્યો એવિંતો કૈલાસ ઉપડવાથી પાર્વતી મંદિરમાં પડી

ગયાં આથી શિવજીએ ક્રોધાવમાન થઈ આપ દીધો કે તને હજાર હાથ છે તે સર્વે કપાઈ જશે અને તેથી તારો આ ગર્વ ઉતરશે. બાણામુર શંકરને પગે પડ્યો. તારે બોળા શિવજીએ તેને ધબ આપી કહ્યું કે આ ધબ તારા મહેલ ઉપર મુકજે. અને તે ધબ ને વખતે તુડી પડે તે વખતે તું એમજ જાણુને કે હવે મરુ ઉત્પન્ન થયો છે તારી પુત્રી એાખાનેા સસરો તારા હજાર હાથ કાપી નાંખશે. આથી બાણામુર દીલગીર થઈને ઘેર ગયો ત્યાં કૌભાંડ નામના મંત્રીને મળી તેણે વિચાર કર્યો કે એાખાને પરણાવવીજ નહિ. વળી કૌભાંડે કહ્યું કે તમે નહિ પરણાવો તો એાખા તેની મેળેજ પરણશે. આ સાંભળી બાણામુરે કહ્યું કે હું તેને એકદંડા વાસમાં રાખી તે મે-હેલને સખત પહેરો મુકીશ. બાણામુરની રાણીએ બહુ બહુ ક-લ્પાંત કર્યું. પણ તે દગ્યો નહિ. ઘણી ઘણી વિનંવણીથી છેવટ એાખા સાથે પ્રધાન પુત્રી ચિત્રલેખાને તેની સાથે રાખવા કબુત્ર થ-યો. થાંભલા ઉપર મહેલ બંધાવી તેમાં એાખા તથા ચિત્રલેખાને રાખ્યાં. પહેરો મુક્યો. અને માત્ર બે માણસનુંજ અનાજ પાણી ત્યાં મોકલવા માંડ્યું. એાખા પરણવાને બહુ આતુર હતી, પણ શું કરે તે હમેશાં વર વર એમજ ઝંખ્યા કરતી અને ચિત્રલેખા તેને ધીરજ આપતી એક વખત એાખાને પોતે પરણી એવું સ્વપ્ન થયું, તે વિવાહનું સુખસેતાંલેતા સ્વપ્નમાંજ બોલવાલાગી આથી ચિત્રલેખાએ તેને જગાડી એાખા તેની ઉપર ગુસ્સે થઈ કહેવા લાગીકે—ફટ પાપિણી ! આ કુડું કર્મ શાને માટે કર્યું. મારી પાસે ને અમૃત હતું તેમો લેઈને વિષ દીધું ચિત્રલેખાએ આમ કરવાનો ખુલાસો પૂછતાં એાખા કુંવરી બહુ વલોપાત કરીને બોલીકે ચિત્રલેખા ! સ્વપ્નમાં પરણી છું માટે મારી સાથે પરણેલા વરને મને મેળવી આપ આ પ્રમાણે એાખાએ બહુ બહુ આજીજ કરી ત્યાં રે ચિત્રલેખાએ કહ્યું કે સ્વપ્નામાંનું કોની સાથે પરણી તે તને વાદ છે ? એાખાએ કહ્યું કે તેતો મને વાદ નથી. પણ હું તેને નજરે નેહિતો એાજખુ ખરી. ચિત્રલેખાએ આથી કેટલાક ચિત્રો કરી બતાવ્યાં. એાખાએ એક ચિત્ર નેધ દ્વારિકાના રાજા શ્રી કૃષ્ણના પુત્ર પ્રદ્યુમ્નજીના પુત્ર અનિરુદ્ધને પોતાના પતિ તરીકે

ઓખાઓ. અને પછી તેને પોતાના મહેલમાં લઇ આવવા ચિત્ર
 લેખાને બહુ બહુ વિનંતિ કરી તેથી ચિત્રલેખાએ પહેલાંતો કશું
 કે-આઇ ! દ્વારિકાં અહિંથી બહુ દુર છે ત્યાં મારાથી કેમ જઇ શ-
 કાશે. ત્યાં દ્વારિકાની રક્ષા માટે એક સુદર્શન નામનું ચક્ર ફરે છે
 તે ત્યાં જઇ શકવા હું શક્તિ ધરાવતી નથી. ચિત્રલેખાએ આવાં
 અગણિત બહાનાં બતાવ્યાં પણ તેમાંનું ઓખાએ કંઈ પણ મા-
 ન્યું નહિ. પછી ચિત્રલેખા ત્યાંથી આકાશ માર્ગે દ્વારિકા ગઇ
 એ વખતે દ્વારિકાંની આસપાસ સુદર્શન ચક્ર ફરતું હતું તેથી
 નારદજીએ યુક્તિથી તેને અંદર દાખલ કરી પ્રધુમ્નના મહેલમાં
 અનિરુદ્ધ એક હિંડોળા ઉપર નિદ્રાવશ થયો હતો તે હિંડોળા લ-
 ઇ ચિત્રલેખા પાછી શોણિતપુરના તે મહેલમાં આવી ઓખા
 પોતાના પતિને આવ્યો જોઇ બહુ પ્રસન્ન થઇ પણ અનિરુદ્ધને
 જાગૃત કર્યો નહિ. ચિત્રલેખા ત્યાં કેવી રીતે ગઇ. તે વિષે બંને
 વાતો કરવા લાગ્યાં એમ કરતાં પ્રભાત થયું અને અનિરુદ્ધ ઓં
 ચિંતો જાગી ઉઠ્યો તેણે પરણવાની ના પાડી પણ ચિત્રલેખાએ
 છેવટ અનિરુદ્ધને શાંત પાડી માળીયામાં ઓખાને હાથ તેને આ-
 પી ગાંધર્વલગ્નથી વિવાહ કર્યો. અને પછી પોતાના લોકમાં ગઇ.
 માળીયામાં વરવધુ આનંદથી રહ્યાં બીજે દીવસે પહેરેગીરોને ચક્ર
 પડ્યો કે આજે મહેલમાં ચિત્રલેખા નથી પંચ કોઇ પુરુષ છે તે
 થી તેઓએ બાણાસુર પાસે જઇ ખબર આપી કૌભાંડ મંત્રી
 તપાસ કરવા આવ્યો અત્રે ઓખાએ થોડીવાર તો તેને સમજા-
 વ્યો પણ માન્યો નહિ છેવટે ઓખાએ દમ આપ્યો. કૌભાંડ આ-
 ધમકી નહિ ગણકરતાં મેડી તપાસવાનો હુકમ કર્યો તરતજ ખારણા
 ની ભોગળ લઇ દુકથી અનિરુદ્ધ તેઓની સામે થયો અને રા-
 ક્ષસે તથા કૌભાંડને મારી ત્યાંથી નસાડી મૂક્યા, કૌભાંડે આ-
 સઘળી હકીકત બાણાસુરને કહી. બાણાસુર બહુજ ક્રોધે બરા-
 જો બળવાન માણસો સાથે તે એક દંડીઆ મહેલ ઉપર ગયો. ના-
 ગપાશથી અનિરુદ્ધને બાંધી કેદ કરાવ્યો. અને ઓખાને સખત
 પહેરામાં રાખી. નારદજીએ બંદીખાનામાં આવી અનિરુદ્ધને ધી-
 રજ દીધી અને ત્યાંથી દ્વારિકામાં જઇ સીકૃષ્ણને કશું કે તમે
 અહિં મોજ માણો છો પણ અનિરુદ્ધ શોણિતપુરમાં બંદીવાન
 બની પડ્યો છે. ઋકિમણીએ કૃષ્ણને ઉશ્કેર્યા અને તેથી તે એક

મોહું જાણ્યો તે વખતે લઈ શાશ્વિતપુર ચડીગયા. બાકાસુર બહુ લડ્યો પણ તેનું કંઈ વળ્યું નહિ. શ્રીકૃષ્ણે તેના હાથ કાપી નાંખ્યા તેથી તેણે બળવું કે આ શંકરના સાપનું ફળ મને મળે છે, શંકરની સ્તુતી કરતાં તે પણ તેની વહારે આવ્યા છેવટે તેણે સલાહ કરી. ઓખા તથા અનિરૂદ્ધનાં લગ્ન કર્યાં. શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા આ વચ્ચે લઈ દારિકાંપુરીમાં ગયા. સતી ઓખાનું ચરિત્ર હાલ પણ સ્ત્રીઓ ચૈત્ર મહિનામાં પ્રેમથી સાંભળે છે; અને તેથી, સર્વદા સ્ત્રીઓનું સૌભાગ્ય વધે છે. (શ્રીમદભાગવત.)

દુઃશલા.

હસ્તિનાપુરના રાજા ધૃતરાષ્ટ્રની પુત્રી અને દુર્યોધનાદિ સો ભાઈઓની બહેન દુઃશલા સિંહુલદેશના રાજા જયદ્રથની સાથે પરણી હતી તે ગાંધારી જેવી સાધ્વી માતાના હાથ નીચે ઉછરી ઉત્તમ કેળવણી પામી હતી. તે ધાર્મિક નીતિવાન અને પતિ પ્રતા હતી. ધૃતરાષ્ટ્રના પુત્રો દુર્યોધનાદિ કૌરવોની જ્યારે મતિ માડી હતી ત્યારે દુઃશલા ધણી સારી મતિની સ્ત્રી હતી પોતાના ભાઈ કૌરવો વારંવાર પાંડવોને અન્યાયથી હાર આપી શકતાં સપડાવતા આથી તે બહુ ગુસ્સે થતી અને જ્યારે સતી દ્રૌપદીને મુખમાં બોલાવી તેમના ઉપર જીવન ગુજારી તેના વસ્ત્રો ખેંચવામાં આવ્યા ત્યારે તેણે પોતાના ભાઈ દુર્યોધનને કહ્યું હતું કે—ભાઈ ! તમોને આ સ્ત્રી દુર્મતિ સ્ત્રી છે ? તમો રાજસુખને માટે કેટલું અધર્મ કર્મ આદરો છો માતાના ઠેકાણામાં આપણાં ભાઈને તમે સભામાં બોલાવી તેમની લાજ લીધી એ શું સારું કર્યું ? સતી દ્રૌપદી પતિવ્રતા તથા સત્ય અને પ્રેમની મૂર્તિ છે. તેની લગ્ન લોખી તેને દુઃખ દેવાથી વિપરીત ફળને આપશે. જ્યારે પોતાના જ ઘરમાં આવો કલેશ અને દ્વેષ ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે માણસો નાશ પામે છે. પિતાને તથા માતાને પણ તે વખતો વખત કહેતી હતી કે પાંડવો પણ તમારા જ બાળક છે, અને આવો કુટુંબ કલેશ ન થવો જોઈએ સિંહુલદેશના રાજા જયદ્રથની રાણી દુઃશલા જ્યારે ધર્માનુસાર સદ્વર્તનથી ચાલનારી સ્ત્રી હતી ત્યારે જયદ્રથ ધણી ક્રોધી અને અવ્યવસ્થિત મનનો હતો, પાંડવો જ્યારે વનવાસમાં હતા ત્યારે એક વખતે પર્ણકુટીમાં એકલાં બેઠેલાં સતી દ્રૌપદીનું

જયદ્રથે હરણ કર્યું. અને તેથી પાંડવોના હાથનો માર આપ્યો તે નારી આવ્યો આ ખખર સાધવી દુઃશલાને થતાં તેણે તેને કહ્યું કે સ્વામીનાથ ! દ્રૌપદી જેવી સતીનું હરણ કરવાની તમને અવળી જુદી ઉત્પન્ન થઈ એ ખરેખર હું અપશુકનજ મણ્ડુ. ખરેખર આ દુષ્ટ કર્મની શિક્ષા તમને થયાવખર રહેશે નહિ. પરંતુ અપર પ્રેમ ચંપનાર કયો પુરુષ સુખને પ્રાપ્ત થયો છે ? ઇંદ્ર, ચંદ્ર વગેરે ધણુ એ એમજ દુઃખી થાય છે આ પ્રમાણે દુઃશલાએ પોતાના પતિ જયદ્રથને કેટલીએક ઉત્તમ શિક્ષા આપી આ ઉપરથી એમ જણાઈ આવે છે કે સતી દુઃશલાની મતિ બહુ ઉત્તમ હતી જેથી તેણે પોતાનાં માતા પિતા, ભાઈઓ અને પોતાના પતિને યોગ્ય સલાહ આપી પોતાના જીવતરને સરળ માન્યું. સતી દુઃશલા ! ધન્ય છે તારી નિર્ભય મતિને ! ! !

મહાભારત.

કાદંબરી.

સતી કાદંબરી ગંધર્વના ભૂપતિ ચિત્રરથથી મદિરાને પેટ જન્મી હતી ચિત્રરથને સંવાનમાં આ એકજ પુત્રી હતી. તેથી તે લાડમાં ઉછરી હતી તે સર્વ સાહિત્ય અને કળાશાસ્ત્રો વગેરે સર્વ ગુણોથી અત્યંત હતી. તેણે પોતાની બાલ્યાવસ્થા એક સદગુણી સખીની સાથે સ્નેહથી વિતાવી હતી, કાદંબરી લગ્ન લાયક ઉમ્મરની થતાં તેના પિતા ચિત્રરથે તેને માટે યોગ્ય વરની તપાસ કરવા માંડી. તેજ કાળમાં તેનો સખી મહાશ્વેતા વિધવા થયાના વર્તમાન સાંભળી તેના મનમાં બહુ આઘાત કર્યો. તેનું ઉસાહ બરું સુંદર મુખ શોકને લીધે સ્થામ ધણું થઈ રહ્યું. અત્યાર સુધી તેણીના દનમાં પરણવાની પૂર્ણ ઇચ્છા હતી પરંતુ પોતાની સખી મહાશ્વેતા સૌભાગ્ય સુખ ગુમાવી બેઠી છે અને તેનું હૃદય આ નિઃસાર સંસારથી વિરક્ત થયું છે આવા હૃદય બેદક સમાચાર સાંભળતાંજ કાદંબરીતે શોકમાં ને શોકમાં બાવરી બની ગઈ હતી. તેથી તેનાં માતા પિતાએ કાદંબરીને બહુ બહુ સમજાવી ઘણાં ઘણાં દૃષ્ટાંતો આપ્યાં પરંતુ કાદંબરી નહિ પરણવાનું પશુ ભેષ બેઠી. આ સમાચાર મહાશ્વેતાને પડતાં તેણે પોતાની દાસી તરલિકાને કાદંબરીને સમજાવવા માટે મોકલી અને કહેવરાવ્યું કે સખી ! હું ઉમ્મ આપ-તિમાં આવી પડીશું, તેને તું વધારે શા માટે દુઃખી કરે છે ? તને જે મારા પ્રત્યે પ્રેમ અને મમતા હોય અને તારા માતા પિતા

તથા આ તારી હત આમિલિ સખીને ને સુખી કરવાની ઇચ્છા રાખતી હોયતો સર્વ વડિલ અને સુરજનની સિક્ષા માન્ય દાસી તર-
લિકાએ મહામેતાને સંદેશ કાઢવરીને કહો તે સખયે કાઢ
વરીએ બહુ બહુ રહન કર્યું, અને કેયુરદાર મહામેતાને સંદેશ
મેઠલાએ કે-બેન મહામેતા તારા કહેવાપર બહુ આપ્યું છે તું
પણ જલે છે કે મારું હૃદય નિર્મળ પ્રેમથી ભરેલું છે. તો પછી તને
આવો કોર સંદેશ કહેવાવવા શું પ્રયોજન હતું ? સ્વસ્થ મન-
વાળું કાઢ પણ મનુષ્ય પરિણામે નાશ થઈ જન્યારા વિષયમાં કદી
પણ મનને પરોવેજ નહિ. પોતાની સખીનાં દુઃખથી દુઃખી થતાં
હૃદયને વળી સુખની યાની ઇચ્છા હોય ? નિશ્ચિત કેવી ? અને પતિ
સમામન કેવો ? સૂર્યનારાયણ આશ્રમી મયા પછી નહિની શોકાતુર
થાય છે ત્યારે હમેશાં તેની પાસે રહેનારી સખી ચક્રવાકી પણ પો-
તાના પતિનું સુખ તજ દેશે, તો પછી મારા જોવો કન્યા પોતાની
સખીને માટે તેમ કરે તેમાં શી નવાઈ ? મારી સખી પતિના વિ-
શેષામિત્રી પીડાઈ પરપુરપનો દર્શન પણ તજ બેઠી છે તો પછી
મારા મનમાં પણ પરપુરપનો કેમ વાસ થાય. જ્યારે મારો વહાલી
સખી પતિનો વિયોગ થવાથી વિધવા વ્રત ધારણ કરીને પોતાના
કામળ શરીરને કરમાવી નાંખે છે તો પછી હું કેવળ મારા સુખને
માટે સ્નેહીઓને ગણકાર્યા વગર પરણી બેસું એ ઠીક કહેવાય કે ?
તારા ઉપરના પ્રેમને લીધે મેં વિનયને વિસાચ્યો છે. વડિલોના વચ-
નોનું ઉલ્લંઘન કર્યું છે અને સ્ત્રીઓને આશ્રુપણુ રૂપ ગણાતી સજ્જનને
પણ તે કારણે ત્યાગી છે. આ બધું મેં મારી એક પ્રિય સખીને
માટે કર્યું છે. હવે હું તને સ્નેહે કરી બે દાયજોડીને કહું છું કે તું
મારાપર કૃપા કરીને ફરી તે વાત માટે મને આમહ કરીશ નહિ.
મારો જીવ પણ તારીજ સાથે જંગલમાં રહેલો છે. મહામેતાએ
આ સર્વ સંદેશો સાંભળ્યા પછી કેયુરકને જવાની આજ્ઞા આપતાં
કહ્યું કે;—કેયુરક ! તું જા ! અને હું આવીને સખી કાઢવરીને
સમજાવી પટવું કરીશ. કેયુરક પાછો હેમકુટ તરફ વિદાય થયો.

આ સમય ભરતખંડમાં તારાપીડ નામનો રાજા રાજ્ય
કરતો હતો. તેનો પુત્ર ચંદ્રાપીડ સર્વ વિદ્યા કળામાં પ્રવીણ થયા
પછી પોતાના પિતાની આજ્ઞા લઈને પોતાના મંત્રી વૈશમ્પાયન
તથા ખેજ મોદી સેનાને સાથે લઈ દિગ્વિજય કરવા નિકળ્યો હતો.

તે દિવિવિજય કરતો કરતો હિમાચળ પર્વતપર આઘ્યો ત્યારે તેણે
એક કિન્નરનાં જોડાંને હસતું રમતું દીધું. એટલે તેની પાછળ પોતા-
ના ધોડાને દોડાવી જુકયો. આથી તે જોડું અદૃશ્ય થઈ ગયું. પણ
તે ફરતો ફરતો કાદંબરીની સખી મહાદેવતા જ્યાં બેઠી બેઠી
સંકરતું આરાધન કરતી તપશ્રવ્યા કરતી હતી ત્યાં આગળ આવી
ચઢ્યો. અને દેવકન્યા સ્વરૂપ મહાદેવતાને તપશ્રવ્યા કરતી જોઈને
આશ્ચર્યમાં લીન થઈ ગયો. મહાદેવતાએ અતિથિ તરીકે આવેલા
તે ચંદ્રાપીડનું સારી રીતે સન્માન કર્યું અને પછી તેમના વિવેક
પૂર્વક પ્રશ્ન ઉપરથી તેણે પોતાની તપશ્રવ્યાનું કારણ કહી બતાવ્યું.
અને પછી કાદંબરી સંબંધી કેટલીક વાત કરી કહ્યું કે-હે મોટા
ભાગ્યવાન ભુપ ! હિમકુટ રમણીય પ્રદેશ છે ને ત્યાં ચિત્રરથરાજ
રાજ્ય કરે છે, માટે તમને જો કોઈ પણ જાતની અડચણ ન હોય
તો ત્યાં પધારો ! આપણે સાથેજ હિમકુટ પર્વત ઉપર જઈશું ને
મારી સખી કાદંબરીને સ્મરણવીશું. પછી તમે ત્યાંથી પાછા સ્વ-
દેશ ભૂમી તરફ જજો. સારા મનુષ્યનો સમાગમ એ દુઃખી મનુષ્યને
આનંદદાયક થઈ પડે છે. તમારા દર્શનથી મારા દુઃખીહૃદયને આ-
શ્વાસન મળ્યું છે. ચંદ્રાપીડ ઉતર આપ્યો કે જેન ! જ્યારથી ત-
મારાં દર્શન થયાં છે ત્યારથીજ આ શરીર તમોને આધીન છે. જે
યોગ્ય લાગે તે આજ્ઞા નિઃશંકપણે કરો. આ પ્રમાણે વાતચિત થયા
પછી તેઓ હિમકુટ ઉપર ગયાં. મહાદેવતા અને ચંદ્રાપીડ કા-
દંબરીના રાજમહેલમાં દાખલ થયાં. ત્યાં સખી કાદંબરી કેટલી
એક કન્યાઓ સાથે બેઠી હતી. તેનું સુંદર સ્વરૂપ અનુપમ હતું.
તેણે પોતાનાં શરીર પર કિંમતી આભૂષણો પહેર્યા હતાં. ચંદ્રાપીડ
કાદંબરીને નિરખીને અનેક વિચારો કરવા લાગ્યો. એટલામાં તો
કાદંબરી ઉઠીને સ્નેહથી મહાદેવતાને મળી. મહાદેવતા પણ કા-
દંબરીને બેઠી અને સ્નેહનાં અશ્રુ પાડીને બોલી કે જેન ! ભર-
તખંડનાં રાજતારાંપીડના આ પુત્ર ચંદ્રાપીડ છે અને તે દિ-
વિવિજય કરતા કરતા આ ભૂમિમાં આવી ચઢ્યા છે, મેં એમને જ્ઞયા
ત્યારથી મારે એ નિર્મળ મનના રાજકુમાર ચંદ્રાપીડ સાથે પવિત્ર
પ્રેમ બંધાણું છે. એટલે કાદંબરીએ દુર ઉભાં ઉભાંજ હાવભાવથી
ચંદ્રાપીડને પ્રણામ કર્યા. અને પોતે મહાદેવતાની પાસે બેઠી
પાસેના એક આસન ઉપર ચંદ્રાપીડ પણ બેઠો. તે પછી બન્ને
સખીઓ વચ્ચે વાતચિત ચાલી. અને કાદંબરીએ મહાદેવતાને

પાનની ખીડી આપવા માંડી. તે જોઈ મહાશ્વેતાએ કહ્યું કે બહેન !
અમેનો બધાંએ લીધી છે પરંતુ તે રાજકુમાર ચંદ્રાપીડને આપ.
તેના ઉત્તરમાં કાદંબરી બોલી બેન ! સહવાસ નહિ હોવાથી હું
એટલું બધું સાહસ કરવા શરમાઈ છું. માટે તુંજ તેને આપ, પરંતુ
મહાશ્વેતાએ વારંવાર પાનની ખીડી આપવા માટે જ્યારે આગ્રહ
કર્યો ત્યારે કાદંબરીએ કંપતે શરીરે, હાંફતે હૃદયે અને આંસુ
નજર રાખીને ખીડી આપવા માટે પોતાનો હાથ લાંબો કર્યો. અને
મારો જીવ તમારે આધીન છે એમ કહેતી હોય તેમ તેણે પાનની
ખીડી ચંદ્રાપીડના હાથમાં મુકી કે જે તે રાજકુમારે સ્નેહથી સ્વી-
કારી લીધી તે પછી બન્ને સખીઓ વચ્ચે વાતચિત થતી હતી તે-
ટલામાંજ કંચુડીએ આવી ખપર આપી કે પિતા ચિત્રરથ અને
માતા મદિરા મહાશ્વેતાને મળવા આવે છે. એટલે મહાશ્વેતાએ
ઉભા થતાં થતાં ચંદ્રાપીડના ઉતારા વિષે પૂછ્યું ત્યારે કાદંબરીએ
ઉત્તર આપ્યો કે સખી ! એ બાબતને માટે વળી પ્રશ્નશો ! જ્યાં તે
મની ઇચ્છા હોય ત્યાં બહેનિશ્રામ કરે એટલે મહાશ્વેતાએ પ્રમદ
વનમાં આવેલા મણિમહેલમાં ઉતારો આપવાનું કહીને ચિત્રર-
થને મળવાને ગઈ. ચંદ્રાપીડ પણ તરત મણિમહેલમાં ગયો
અને ત્યાં વિશ્રાંતિ લેવા લાગ્યો. સ્નાન કરી ભોજન કર્યું એટલામાં
સખી મદલેખાએ ચંદનાદિકનો ખાવેલ અંગરાગ તથા ચંદ્રમાને
પણ લજવે તેવો પુષ્પનો દાર આપ્યો. ચંદ્રાપીડે કાદંબરી તરફની
સેવા સ્વકાર્ય પછી સખી મદલેખાને કહ્યું કે આલે મદલેખા
હું તને શું કહું ? તું ચતુર છે. તે કહેવાનું બધું કહ્યું છે. ખીજી ત-
રફથી કાદંબરી પણ પોતાના મહેલની અગાસી ઉપર ચઢીને ચં-
દ્રાપીડને નીહાળવા લાગી. એટલામાં સાવકાળ થયો અને ચંદ્રાપીડ
શય્યાપર સૂતો તે વખતે કેચુરકે આવીને કહ્યું કે કાદંબરી આ-
પને મળવા માટે આવે છે. એટલે ચંદ્રાપીડ ઉઠીબેઠો થયો. એટલામાં
કાદંબરી પણ ત્યાં આગળ આવી ભૂમિપર બેસી ગઈ. ચંદ્રાપીડ
પણ ભૂમિ ઉપરજ બેસી ગયો તે પછી ચંદ્રાપીડે કહ્યું કે સતી !
હું ઘણો વિચાર કરીને શોધું છું તો પણ મારામાં કોઈ ગુણ હું જોતો
નથી કે આ સેવક આટલી બધી કૃપાનું પાત્ર હોય. હુંકામાં કહેવાનું
કે માફે જીવતર માફે શરીર અને મારી ઇંદ્રિયો એમાંથી ગમે તેને
સ્વીકારીને એની મોટાઈમાં વધારો કરો. આમ વાત ચાલતી હતી

તેટલામાં વચ્ચે આવી સખી મહેસેખા બોલી રાજકુમાર ! તમે વા-
 રવાર પોતાને સેવક સમ્પ્રદાયી બોલાવો છો તેથી અમારી સખીને
 દુઃખ લાગશે. તમારું સર્વસ્વ અમારી સખીએ સ્વીકાર્યું છે માટે હવે
 બીજી વાતો કરશું રહેવાદો. કહો ! ભરતખંડની શોભા કેવી છે ?
 ઉજ્જયિની નગરી કેવી છે ? તારાપીડ રાજાની શી ખબર છે ?
 વિદ્યાસવતીને કેમ છે ? શુકનાસ કેવા છે ? તમારી નગરી અ-
 હિથી કેટલી દૂર છે ? વગેરે વાતચિતો થયા પછી કાદંબરી પો-
 તાના મહેસમાં જઈને મોડી રાતે સૂઈ ગઈ. બીજી તરફ ચંદ્રાપીડ
 પણ પોતાના મહેસમાં શાપર સૂઈ રહ્યો. પરોઢીયું થતાં જાગી
 સ્નાન સંધ્યા કરીને કાદંબરી તથા મહાશ્વેતાને મળ્યો અને તે-
 મની બન્નેની રાજ લઈને વળાવીયા દાસેની સાથે હેમકુટમાંથી ની-
 કળીને જવો અચ્છાદ સરોવરની નજીક આવ્યો કે તેણે પોતાની
 પાછળ આવતાં સૈન્યને દીકું એટલે તેને હર્ષમેર મળ્યો. અને પો-
 તાને વળાવા આવતા સર્વ ગાંધર્વને જવાની આજ્ઞા આપી.
 પરંતુ બીજેજ દિવસે કેયુરકે આવીને ચંદ્રાપીડને વિનંતિ કરી કે
 આપનાં દર્શન કર્યા વગર કાદંબરીને ક્યાંય પણ ચેત પડતું નથી તે
 હરીને આપનું મુખ જોવાને ઇચ્છે છે. એટલે ચંદ્રાપીડ પત્રલેખાને
 સાથે લઈને હેમકુટ તરફ સિધાવ્યો. વિરહાશિને અનુમતિથી કાદં-
 બરીને મળીને તેની આશ્વાસના કરી અને તેની પાસે પત્રલેખાને
 રાખી પોતે પાછો અચ્છાદની તળેટીમાં પડાવ નાંખીને પડેલી પોતાની
 સેના પાસે આવી પહોંચ્યો ત્યાં તેના પિતા તરફથી એક દૂત પત્ર
 લઈને આવ્યો હતો. તેણે ચંદ્રાપીડને તે પત્ર આપ્યો તેમાં લખ્યું
 હતું કે પુત્ર ? તને દીકે બહુ દહાડા થઈ ગયા છે માટે પત્ર વાંચીને
 તુરંતજ આ તરફ આવજો. પત્ર વાંચીને ચંદ્રાપીડ તુરંતજ મેઘનાદ
 નામના સેવકને બોલાવીને કહ્યું કે પત્રલેખા થોડા દહાડા પછી
 કેયુરક સાથે અહિં આવશે તેને તેડી અવંતી આવજો. આમ કહી
 વૈભ્યાનને સેનાનો વ્યવસ્થાપક નિમી, તેને પાછળથી આવવાનું
 કહીને પોતે એકલોજ અવંતી તરફ રવાના થયો. તે અવંતીમાં
 આવ્યો પરંતુ કાદંબરી વિના તેના મનમાં સંતાપ થવા લાગ્યો.
 તેટલામાં મેઘનાદ પત્રલેખાને લઈને આવ્યો. અને કાદંબરીની
 વિરહાવસ્થાનું વર્ણન કરતાં કહ્યું કે જો તમારે કાદંબરીને જીવતી
 રાખવી હોયતો તમે ત્યાં જઈ પધારો. તે સાંભળીને ચંદ્રાપીડ મોટા

ચિચારમાં પડી ગયો કે હવે અવંતીમાંથી કેવી રીતે બહાર ની-
કળું. બીજી તરફથી કેસુરકે પણ કાઢંબરીની દુઃખ સ્થિતિનું
વર્ણન કર્યું. તે ઉપરથી ચંદ્રાપીડ ગભરાટમાં પડી ગયો પરંતુ પછી
વૈશંભાયાન ધાર્યા પ્રમાણે આવ્યો નહિ તેથી તેમને બહુજ સંતા-
પ થયા લાગ્યો તે ઉપરથી તેને શોધવાનું બાનું બતાવી માતા પિ-
તાની રજા લઈ ચંદ્રાપીડ અવંતીમાંથી નિકળીને હેમકુટ તરફ
આવ્યો અને અચ્છાદ સરોવર પાસે આવીને તેણે વૈશંભાયાનની
શોધ કરવા માંડી તો તેનો ક્યાંય પણ પતો લાગ્યો નહિ. એટલે
તે નિષે મહાસ્વેતાને પૂછવા માટે તેના આશ્રમ તરફ ગયો. અને
જુએ છે તો મહાસ્વેતા કદ્યાંત કરેછે, ને તરલિકા તેને હેવામાં
ચાંપીને બેઠેલી છે. તે ઉપરની કાઢંબરીને તો કંઈ થયું નહિ
હોય એવી સંકાપી ચંદ્રાપીડ મહાસ્વેતાને પૂછ્યું કે એ બહેન!
આમ શીદને કદ્યાંત કરોછો? મહાસ્વેતા કર્પાળ કુટતી બોલી આ-
પના ગયા પછી હું હેમકુટથી અહિં આવી અને આપના જેવાજ
કામ કુમારને અહિં ફરતા દીઠા. મને જોઈને એમની નજર ખગડી
અને તે મારી પાછળ પાછળ ફરવા લાગ્યાં રાત્રિને વખતે હું ન્યારે
શિલાતળ ઉપર સતી હતી તે વખતે તે કુચ્ચનો બોમ્બા તેથી કો
ધની મારી મેં તેને શાપ આપ્યો કે તું પોપટની પેઠે સમજ્યાવિના
બોલે છે માટે જ પોપટ થઈને અવતર. મારા શાપની સાથેજ તે
કાષ્ટવત જડ થઈને ધરણી પર ઢળી પડયા. એના મરણ પછી મેં
સાંભળ્યું કે એનો આપના મિત્ર થતા હતા. આ સૌક જનક વાત
સાંભળતાં ચંદ્રાપીડનું હૃદય એકાએક ફાટી ગયું. એટલે મહાસ્વેતાને
હેવામાં બાંધીને બેઠેલી તરલિકાએ તુરત દોડી આવી તેને જાણી
લીલે. ચંદ્રાપીડનું મરણ જોઈને સૌ ગભરાટમાં આવા પડ્યાં અને
મહાસ્વેતાને માલો બાંડી શોક કરવા લાગ્યાં. બીજી તરફથી કાઢં-
બરી પોતાના પતિ આવ્યાના સમાચાર સાંભળી તે પણ મહાસ્વે-
તાને ત્યાંજ પોતાની દાસી સાથે આવી પહોંચી પરંતુ પોતાના પતિ
ચંદ્રાપીડનું મરણ સાંભળી તે પણ જૂનીપર ઢળી પડી. મૂર્ચ્છામાંથી
જાગતા થયા પછી કાઢંબરીએ પોતાના પ્રિય ચંદ્રાપીડની સાથે
બળી સતી થવાનો નિચાર કર્યો અને તેની પૂજનને માટે જે પુષ્પ,
ધુપ, દીપ, તથા અગર ચંદન વગેરે જે કંઈ આવ્યું હતું તેમણી
ચંદ્રાપીડની પૂજા કરી તે શબને પોતાના બેગામાં લઈને બેઠી.

તેટલામાં ચંદ્રાપીડના શરીરમાંની એક તેજ બહાર નિકળ્યું. તેજે
 મહાશ્વેતાને ધીરજ આપી અને કાદંબરીને કહ્યું કે તું પોતે માણ
 ત્યાગ કરીશ નહિ. તેમ આ શબ્દને પણ અગ્નિસંસ્કાર કરીશ માં
 પરંતુ આ સ્થિતિમાંજ રહેવા દેજે તે ઉપરથી કાદંબરી પોતાના
 પતિના શબ્દને ખોળામાં રાખી દુઃખના દિવસે નિર્ગમન કરવા લાગી.
 બીજી તરફ ચંદ્રાપીડ અને વેશંભાયનના કંઈ પણ સમાચાર
 નહિ મળવાથી કેટલાએક દૂતો ઉજ્જયિનીથી આવ્યા. અને તેઓ
 આ સર્વ અશુભ સમાચાર લઈને પાછા ઉજ્જયિની ગયા ને ત્યાં
 નગરી બહાર પૂજા કરવાને આવેલા વિલાસવતી પાસે આંસુ ભરી
 આંખે ઉભા રહ્યા. વિલાસવતીએ પુત્રના કુશળ સમાચાર પૂછ્યા.
 પરંતુ તેઓ ઉત્તર આપીશકયા નહિ. એ ઉપરથી રાણી વિલાસવતી
 કંઈપણ અશુભ થયું છે એમ માનીને વિલાપ કરવા લાગી. પાછ-
 ળથી રાજા તારાપીડ મંત્રી સહિત ત્યાં આવી પહોંચ્યા. દૂતોએ જ-
 ણાવ્યું કે ચંદ્રાપીડ મરણને શરણ થયા છે. પરંતુ તેનું શરીર હજી
 જીવું ને તેવુંજ છે. તે ઉપરથી રાજા, રાણી, અને મંત્રી આદિ
 સર્વ મંડળી ત્યાંજ જવા નીકળી. ચંદ્રાપીડના વડિલો ચંદ્રાપીડને
 મળવા માટે આવે છે એમ જાણતાંજ મહાશ્વેતા આંસુ પાડતી
 પોતાની ગુદામાં પેસી ગઈ. બીજી તરફ કાદંબરી પણ મૂર્ચ્છિત
 થઈ ધરણીપર પડી જેને તેની સખીઓએ ઝાલી રાખી. એટલામાં
 રાજા તારાપીડ આ સ્થળે આવી પહોંચ્યો. ચંદ્રાપીડના માતા
 પિતા આંસુની ધારાએ પાડતાં પાડતાં લાંબા હાથ કરીને વિલાપ
 કરવા લાગ્યાં કે-ઓ પુત્ર ! તું અમો જીવને છોડી શાદને સિધાવ્યો.
 અમોને ધણે દહાડે તારું દર્શન થયું છે. આ પ્રમાણે અત્યંત શોક
 કરતાં તારાપીડે કહ્યું કે આપણે તો માનેરમા તથા શુકનાસને ધારણ
 આપવી જોઈએ તેને જ્યદલે ઉલટાં આપણેજ શોક કરશું, તો પછી
 તેઓને ધારણ કોણ આપશે. આ મંધર્વ રાજની કન્યા આપણા
 આવવાથી શોકમાં પડી મૂર્ચ્છિત થઈ છે, રાજા તારાપીડનાં વચ્ચેના
 સાંભળી રાણી વિલાસવતી બોલ્યાં કે ક્યાં મારા પુત્રનું રક્ષણ કરનારી
 સકુળ કન્યા દેવ્યામોત્રતી તે કાદંબરીની પાસે ગઈ અને કાદંબરીને
 મૂર્ચ્છા આવવાથી મોંઝાચેલી આંખવાળુ તેનું મુખ નિહાળીને તેઓલી
 કે-ઓ વહુ દીકરા ધીરજ ધરો. તમારા વગર મારા વહાલા પુત્ર

ચંદ્રાપીડનુ શરીર આવી સ્થિતિમાં રહેત નહિ તમે અમૃત સમા-
નછો ચંદ્રાપીડનું નામ સાંભળીને કાઠંબરીની મુઠ્ઠા વળી અને
તેને બાન આપ્યું અને તેણે વડિલોને પ્રણામ કર્યા ત્યારે વડિલોએ
આશિર્વાદ આપ્યો કે—લાંબા વખત સુધી સૌભાગ્ય ભોગવો. વળી તારા-
પીડ બેઠ્યો કે વંડુ! અમારે પુત્રનું મુખ જોવાની ઈચ્છા હતી તે
આજે પુરું થયું છે તમે આજ દિવસ સુધી મારા પુત્રને સજીવન
રાખવા માટે જે ઉપચારો કરતાં હો તે ઉપચારો અમારથી
શરમાઈને બંધ પાડસો નહિ. અમે તો માત્ર જોનારાં જ છઈએ. અ-
હિ આપ્યાં તો પણ શું અને ગયાં તો પણ શું કુમાર ચંદ્રાપીડ
નુ શરીર વડુ કાઠંબરીનાજ ઉપચારો કરીને સાચું અને શુદ્ધ રહ્યું
છે. આમ કહી તારાપીડે વનવાસ વેડવા ઈચ્છા ધરવી અને રાત્ર
તથા રાત્રી તેજ વનમાં વીચરવા લાગ્યાં કેટલેક સમય વિત્યા બાદ
ચૈત્ર માસ ખેઠો અને ભગવાન કામદેવનો મહોત્સવ આવ્યો તે સમયે
સયંકાળે કાઠંબરીએ સ્નાન કરી અને ચંદ્રાપીડને સુગંધી જળ-
વડે સ્નાન કરાવીને કસ્તુરી તથા ચંદનનો લેપ કર્યો. તેને પુષ્પોથી
અશ્વકૃત કરી નેહીથી નિહાળવા લાગી અને વારંવાર ધ્રુજતી કે રમેને
મહાશ્વતા જોતી હોય એવા બયથી તે ચારે દિશાઓ તરફ જોવા
લાગી. અહિ એકાંત, જોઈને ચંદ્રાપીડને બે હાથ વટે ગાદ, આલીંગન
આપ્યું, આ આલીંગન કરીને ચંદ્રાપીડના પ્રાણ અમૃતમય આશિર્વાનથી
તેજ કાણે આવી તેની બન્ને આંખો ઉઘડી ગઈ અને નિદ્રામાંથી જાગી
થયો હોય તેમ સચેત થઈને કંઈ વળગેલી કાઠંબરીના અનંદમાં વધા-
રો કરતો બોલ્યો કે—પ્રાણપ્રીયા! હવે બય રાખીશ નહિ. હું સજીવન
થયો છું. તારા જેવી અમૃતમય થયેલી સ્ત્રીનો હાથ અડકે તો
મૃત્યુ હોયજ ક્યાંથી? શાપને લીધે આટલા દિવસ હું શબવત થઈ
પડ્યો હતો હવે મારો શાપ પુરો થયો છે આમ કહેતાં પુડરીક
પણ ત્યાં આવી પહોંચ્યો. એટલે કાઠંબરી તેની વધાનણી ખા-
વા મહાશ્વતા પાસે દોડી ગઈ. અહિ ચંદ્રાપીડ તથા પુડરીક
મળ્યાં. રાજ તારાપીડ તથા ગણી વિલાસવતી સર્વ મળ્યાં. વે-
શમ્પાયન કે જેનું બીજું નામ પુડરીક હતુ તેને બેટી પ્રસન્ન
થયાં પતિને સજીવન કરનારી સતી શિરોમણિ કાઠંબરીને ધન્ય છે.
સતી કાઠંબરી! તમારી પતિ પ્રત્યેની પ્રીતી એજ સ્ત્રીઓના સુખ-
નું ઉત્તમ સાધન ગણાય છે!!

પદ્મા.

અનર્થ રાજાને પદ્મા કરીને એક ગુણીઆલ કુંવરી હતી; તે ની પિપ્પલાદ મુનિએ માગણી કરી ત્યારે રાજાના મનમાં થયું કે આ મુનિ વૃદ્ધ છે તેથી તેને કન્યા દાન આપવું ન જોઈએ; પણ જો આપણે તેને ના કહીશું તો શાપ દેશે એવું ધારી શાપના બચાવી કુંવરી તેને પરણાવી ત્યારે તે પદ્મા મુનિની સાથે વનમાં ગઈ; ત્યાં નીત્ય પ્રેમે કરી પતીની પૂજા કરવા લાગી. થોડાએક દિવસ ગયા બાદ પદ્મા ગંગાને તીરે સ્નાન કરવા ગઈ હતી તે સમયે તે ના શીલની પરીક્ષા જોવા સાંઠે ધર્મ એક મનુષ્યનું રૂપ ધરી માર્ગમાં આડો આવી ઉભો રહ્યો, તે વિચાર્યું કે આ સ્ત્રી વૃદ્ધ પતિને પામી છે તો તેની તે વિષે કેવી બુદ્ધિ છે તે મારે જોવું જોઈએ. એમ ધારી સતીને સોલાવી કથું કે તારો ભરતાર વૃદ્ધાવસ્થાથી આલી શકતો નથી તેનું શરીર શિથિલ થઈ ગયું છે; તો તારો જન્મારો એજે કેમ ખોઈશ ? સંસારીનાં સુખ ભોગવ. આ ધર્મનાં વચન સાંભળી પદ્મા ક્રોધ કરીને બોલી કે અરે દુષ્ટ ! અહિંથી દુર જ તારૂં મ્હોં જોવાથી પણ પ્રાયશ્ચિત પડે. એમ કહી પદ્મા એ ચાલવા માંડ્યું તો પણ પેસો માણસ તેનો માર્ગ રોકી ઉભો રહ્યો. ત્યારે પદ્માએ ક્રોધ કરી કથું કે જો તું દુર નહિ જાય તો મારા પ્રતિવ્રતના પ્રતાપથી હું તને બાળી નાખીશ ના કહ્યા છતાં પણ તું નજીક આવે છે તો હું તને શાપ આપું છું કે તું મરી જા. આ શાપથી ધર્મ તરફ નાશ પામ્યો; તેથી સર્વ લોક કેપી ગયા. દેવતાઓએ પણ પદ્માની પાસે આવી તેનું પૂજન કરી ધર્મની હાકીકત કહી તેનો ક્રોધ શાંત કરી ધર્મને જીવાડવાની વાત કરી; ત્યારે સતીએ મનમાં વિચાર્યું કે ધર્મનો નાશ થવાથી આ દુનીયાને મોટું નુકસાન છે મારે તે વિષેનો કોઈ પણ રસ્તો શોધવો જોઈએ. એવું વિચારી તેને કથું કે સત્યયુગમાં ધર્મના ચાર પાયા, ત્રેતામાં ત્રણ પાયા, દ્વાપરમાં બે પાયા અને કલિયુગમાં એક પાયા રહેશે; અને તે પણ હવેટમાં નાશ પામશે. આવી રીતે સતીએ શાપ બોલ્યો ત્યારે ધર્મ જીવતો થયો; અને સતીને કથું કે તારે પ્રભ જોઈને આજે હું પ્રસન્ન થયો છું; તેથી તને વરદાન આપું છું કે તારા સ્વર્ગમાં કાર્ય સિદ્ધ થશે; તારો ભર્યાર સુંદર મુલાવસ્થા પામશે; તને

દશ પુત્ર થશે; દેવતાઓની સર્વ શિક્ષિ ત્રિક્ષિ તને મળશે અને મારા આશીર્વાદથી તને કાંઈ વિઘ્ન નહિ પડે.

આનું વરદાન આપીને ધર્મ પોતાને ઘેર ગયા. સતી પણ ઘેર આવી તેના પત્નીની અવસ્થા પણ જુવાન થઈ રહી; અને દીવસે દીવસે તેના ધરમાં સંપત્તિ વધી અને ધર્મના કલ્પ પ્રમાણે દેવ સંસ્પા દસ પુત્ર થયા.

શાંડિલી.

સતી શાંડિલી પોતાના પતિની સંગાથે રહી ઋષભ પર્વત ઉપર પોતાનું જીવન ધર્માચરણ કરીને ગાળતી હતી. અને તે સર્વ અતિથિઓની સારી રીતે સેવા કરતી હતી. એક વખતે ગાલવમુનિ પોતાના ગુરુને ગુરુદક્ષિણામાં એક કોરે કાળા ક્ષન વાળા ઘોળા એકસો આઠ ઘોડાઓ આપવાની પ્રતિજ્ઞાક્રમને તેવા ઘોડાઓને શોધવા માટે ગરુડની પીઠ ઉપર બેસીને પૃથ્વીપર પર્યટન કરતા હતા તે આ પર્વત ઉપર આવી પહોંચ્યા, ત્યાં તપસ્વીની શાંડિલીએ તેનો સારી રીતે સત્કાર કરીને ભોજન કરાવી તૃપ્ત કર્યા, રાત્રે સુતાં સુતાં તે ગરુડ આ સતી શાંડિલીને માટે ઇર્ષ્યા વાળો વિચાર કરવા લાગ્યો કે આ સતીને અહિથી બ્રહ્મા, વિષ્ણુ કે ઈંદ્રની પાસે લઈ જઈશો છોક. આવા વિચારમાંને વિચારમાં નિદ્રાવશ થઈ ગયો તે બીજી તરફ ગાલવ પણ નિદ્રાવશ થઈ ગયા. બીજે દિવસે પ્રભાત થતાં ગરુડ જાગીને જુએ છે તો પોતાની પાંખનાં સઘળાં પીછાં જમીનપર ખરી ગયેલાં જોયાં અને જરાપણ ચાલવાની શક્તિ રહી નહીં આ ચમત્કાર જોઈ ગાલવ પણ શોકાતુર થયા. અને ગરુડને પુછ્યું કે તારી આવી દુર્દશાનું કારણ શું? તેં આ પવિત્ર ધામમાં દુષ્ટ વિચારોતો કર્યો નથી જેનું હોય તેનું શુદ્ધ મનથી કહી દે. ગરુડે મુજતાં મુજતાં કહ્યું કે ઋષિરાજ અપરાધ થઈ ગયો છે. મેં આ સિદ્ધ શાંડિલીને અહિથી પ્રજાપતિ શંકર કે વિષ્ણુ એમાંના એક દેવની પાસે લઈ જવાનો વિચાર કર્યો હતો માટે મારા આ અપરાધની તે તપસ્વીની સતી શાંડિલી પાસે ક્ષમા માગું છું પછી ગાલવે તે સતી પાસે જઈ ગરુડના દુષ્ટ વિચાર વાળા મનને માટે ક્ષમા માગી. એટલે ક્ષમા અપાતાં સતી શાંડિલી

ખોડીકે-ઋષિ જાઓ! ગરુડની પાંખો પાછી સારી થઇ જશે, તેણે મારા વિષે ખોટા વિચાર આણ્યો હતો તેથી તેની એવી દશા થઇ હતી. હું સદાયાર સંપન્ન અને તપસ્વિની સ્ત્રી છું તેથી દુષ્ટોના પાપી અને પ્રપંચી વિચારો જાણી સકુછું. અને વળી ગરુડને કહેવા લાગીકે ઓ ગરુડ ! હવે તારે કોઇ પગ સ્ત્રીના સંબંધમાં ખોટા વિચારો કરવા નહિ, તારા અપરાધને માટે હું તને ક્ષમા આપું.

આ સતી કેટલાએક કાળ પછી સ્વર્ગમાં ગઇ. ત્યાં પણ સુમના નામની સ્ત્રીએ શાંડિલીને પૂછ્યું કે હે કલ્યાણી ! તમે કયા પુણ્યે કરી આ સ્વર્ગમાં આવ્યાં છો. શાંડિલીએ ઉત્તર આપ્યોકે હું કંઈ ભગવાં વસ્ત્રોથી કે વસ્ત્રો વસ્ત્રથી આ સ્વર્ગને પામી નથી પરંતુ એક નિષ્ઠાએ પતિ ભક્તિ કરી આ સ્વર્ગ શોકને પામી છું. આ પ્રમાણે કેટલોક સતી ધર્મ સંભળાવી સુમનાને બહુજ પ્રસન્ન કરી પતિ ભક્તિ એજ સર્વદા સુખનું સાધન છે.

સંજ્ઞા.

સાધ્વી સંજ્ઞા સુર્યદેવની પત્ની થતાં હતાં. તે બહુ વિદ્વાન અને સદયુષ્સંપન્ન હતાં તેણે કેટલાએક વેદનાં ઋક રચેલાં છે. તેણે પ્રજા ધર્મ ફેલાવવા તથા નીતિનો રસ્તો દેખાડવા સારો પ્રયત્ન કર્યો હતો. આ સતી સુર્યદેવને બહુજ પ્રિય હતાં. જ્યારે તેમનાં લગ્ન થયાં ત્યારે તેણે પોતાના પતિ સુર્યદેવને કહ્યું કે— હે નાથ ! તમે મારી સાથે સદા આનંદને મેળવો. હું સર્વદા આપને સુખદાયી થઈશ, મેં ઓક પ્રકારનાં પુણ્ય કર્યો કર્યા હશે જેથી દેવ-તાઓએ આપ જેવા સ્વામી આપ્યા હું સર્વદા એટલે બાળ, યૌવન અને વૃદ્ધાવસ્થામાં આપના કુટુંબનું પોષણ કરીશ. હું હમેશાં નિર્મળ મનથી રહીશ, સૌમાન્યને જણાવનારાં આભરણો સર્વદા પહેરી રાખીશ. મન, વચન અને કાયાવડે આપની સેવા કરીશ. હું તમારી સાથે રહી તમારા સુખ દુષ્પાદી સર્વ કાર્યમાં બાગિચી થઈશ. નમે જે જગોએ રહો અથવા જાઓ તે વખતે મને પણ સાથે રાખશો. સ્વામીનાથ ! માફ પાત્રન કરવા આપજ સમર્થ છો. આપજ મારા સેવ્યછો વગેરે વગેરે વચનો કહી તે સદા પતિને રીઝવતી. આ સતી

નર્મ સૌભાગ્યપણામાં એટલી તો મહત્તા છે કે, વિવાહ કર્યમાં કન્યાને સૌભાગ્ય દેવાયછે ત્યારે સુર્યનારાયણદેવનું નામ દેવાય છે. એટલે સુર્ય તથા સંજ્ઞાનું સૌભાગ્ય ધણા કાળ રહ્યું તેમ ઇશ્વર આ કન્યાનું સૌભાગ્ય લાંબો કાળ રાખે. સતી સંજ્ઞા પોતાની કીર્તી પતિ શેવાને પ્રનાયે કરી સ્થિર રાખી ગઈછે.

રેણુકા.

રેણુક રાજાને રેણુકા નામની પુત્રી હતી તેમનાં લગ્ન જંમદગ્નિ નામના મહર્ષી સાથે કર્યાં હતાં. તેની એક બીજી બેન હતી તેને સહુઅર્જુન સાથે પરણાવી હતી. રેણુકા બાલ્યાવસ્થામાં જ ધર્મ શાસ્ત્ર તથા અર્થ શાસ્ત્ર શીખ્યા હતા. રેણુકાની કુખે પૃથ્વીને એક વીગવાર નક્ષત્રી કરનાર ઇશ્વરારંઃ પરશુરામ અવતર્યા હતા. તેમણે ભૂમીભાર ઉઠારવા માટે ચોર લોકોની વૃત્તિ રાખનારા ધર્મબ્રહ્મ થયેલા ક્ષત્રિયોનો સંહાર કર્યો હતો. આવા પૃથ્વીમાં વિખ્યાત પુત્રને જ નમ આપનારાં રેણુકા પોતાના આશ્રમમાં રહી ધર્માચરણ કરતાં હતાં ને પતિ સેવામાં પરાયણ રહેતાં. એક દિવસે રેણુકા ગંગા કીનારે જળ ભરવા ગયાં; ત્યાં એક ગાંધર્વ રાજા કેટલીએક સ્ત્રીઓ સાથે જળ કીડા કરતો હતો. રેણુકાનું મન વિષય વાસના વધારનારી જળ કીડા જોઈ રજેગુણી થયું. તે સતીના પવિત્ર મનમાં અપવિત્રતાએ વાસ કર્યો અને શિર ઉપરથી ઘડો હેઠો મુકી તે જળ કીડા જોવાં ઉભાં. થોડીવારે સતી રેણુકાને પોતાના પવિત્રપણા વિશે જ્ઞાન આપ્યું. કે શરીર થર થર કંપવા લાગ્યું અને જળ કીડા નીરખ્યાથી મનમાં પશ્ચાતાપ થવા માંડ્યો. અરે દૈવ ! મને તો શી પતિ પ્રેરી ? માઈ જ્ઞાન ક્યાં ગુમ થઈ ગયું ? આજ દિવસ સુધી કરેલી પતિ ભક્તિ અને પતિ સેવા તેનું શું આવું પરીણામ ? હે વિવેકહી ન દુષ્ટ મન ! સંસારીક વિષય વાસનાના મિથ્યા રજમાં તું શા માટે લલચ્યાઈ ? તું તારા રાજ વૈભવને તજી દઈ આ વનની ઝાડીમાં વાસ કર્યો તે પછી શું સાવ વિસરી ગયું. ત્યાં જઈ ઘડો ઠેકાણે મુકી બે હાથ જોડીને પોતાના પતિ જંમદગ્નિની પાસે નીચું મુખ કરીને ઉભાં રહ્યાં. જંમદગ્નિ તેમના નિસ્તેજ મુખને જોઈ આશ્ચર્યમાં પડ્યા. પછી તેણે પોતાની વિધાના બળથી જાણ્યું કે આણે મહા અપરાધ કર્યો છે લેથી તેના પાંચ પુત્રા હતા તેમાંથી પ્રથમ વસુ ધગેરે પુત્રાને આજ્ઞા કરીકે-તમે તમારી માતાનું મસ્તક છેદી નાંખો.

જમુઓ આહું વચન સાંભળતાં થરથર કંપવા લાગ્યા અને બોલ્યા કે-પિતાજી ! અમારાથી એ ભયંકર કર્મ થઇ શકશે નહિ. એટલે જ નમદગ્નિએસૌથી નાના પુત્ર પરશુરામને રેણુકા આદિઆચાર નહિ જ્ઞાન નારા પુત્રો એ સૌનાં મસ્તક કાપી નાંખવાની આજ્ઞા કરી પિતાની આજ્ઞાનું પાલન કરતાં પરશુરામે ફરસી લઇ સૌનાં મસ્તકો કાપી નાંખ્યાં. પોતાની આજ્ઞાનું પાલન થતાં પિતા પ્રસન્ન થઇ બોલ્યો કે-હે પુત્ર ! તારી શી ઇચ્છા છે ? જે ઇચ્છા હોય તે તરતજ માંગીલે હું તારા ઉપર બહુ પ્રસન્ન થયોહું. પરશુરામે મસ્તક નમાવી કહ્યું કે-હે પિતાજી ! મારા માતા તથા મારા બધા બાંધવો પાછા સજીવન થાય અને તેઓને આ વાતનું કશું સ્મરણ ન રહે. જમદગ્નિએ કહ્યું કે-તથાસ્તુ. રેણુકા તથા તેના પુત્રો જીવતા થયા. પરશુરામ તેના પાદમાં પડી અપરાધને માટે માફી માગી. ત્યારે હસતાં હસતાં રેણુકા બોલ્યાં કે હે પુત્ર ! તે તારા પિતાની આજ્ઞાનું પાલન કર્યું છે તેથી હું મને બામ્બવાન સમજી છું. તને હું આશીર્વાદ આપું છું કે તારી સધળી સારી ઇચ્છાઓ ફળીભૂત થાઓ વજેરે આશીર્વાદ આપ્યો તે માતા પિતાની સેવાનું મહાત્મ બતાવી તે પુત્રને ધણી યોગ્ય સલાહ આપી હતી. પરશુરામે ચરવીર તરીકે સર્વ જ જોએ નામના મેળવી એ ફક્ત તેની માતા રેણુકાનો પ્રભાવ હતો. સતી રેણુકા ! તમોને ધન્ય છે કે પુત્ર પરશુરામને આવા ગુણવાન કર્યા. આથી રેણુકાની કીર્તિ અમર રહી છે.

રામાયણ.

શતરૂપા.

આ તત્ત્વજ્ઞ સાધ્વી સ્ત્રી ધણીજ ખુદિયાળી, ઉત્સાહી, ચંચળ અને હુશિયાર હતી. તે આપણા આદિ ભગવાન સ્વાયંભુ મનુની પ્રિય પત્ની હતાં. પ્રાચીન પુરાણોમાં જણાવેલું છે કે તેને શ્રી વિષ્ણુ ભગવાને સ્વેચ્છાનુસાર સૃષ્ટિ સરજવા માટે ઉત્પન્ન કરી હતી. આ પવિત્ર સ્ત્રી પોતાની અવકાશનો વખત આત્મ જ્ઞાનમાં કાઢતી. તેનું મુખ ચંદ્રમાની પેઠે શોભીતું હતું. તેને સદાચાર અને નીતિ એ સર્વદા શણગાર સ્વરૂપ હતાં. હાલના જમાનાની સ્ત્રીઓની પેઠે નકામાં બેસી પારકી કુચલી કરવાનું તે સતી જરા પણ પસંદ કરતી નહિ. સ્વાયંભુ મનુએ જ્યારે નૈમિષારણ્યમાં તપશ્ચર્યા કરી ત્યારે આ શતરૂપા સાથેજ હતી. તે વખતે તેણે પોતાના પતિની

જલુજ સેવા કરી પોતાનો પતિવ્રત્ય ધર્મ જગતને બતાવ્યો હતો. આ સત્ય સ્વરૂપ સતીએ પતિની સાથે રહી કેટલાંએક વર્ષો વનનાં વનશૃંગો અને પાદરાંઓનો આહાર કરી, કેટલાંએક વર્ષો પાણીનું પાન કરી અને કેટલાંએક ઘણ વાયુ બક્ષણ કરી પવિત્ર પતિની સાથે ઉગ્ર તપ આદ્યું હતું. આ મહાસતીને પ્રિયવ્રત અને ઉતા નાપાદ નામના બે પ્રભુ રૂપ પુત્રો ઉત્પન્ન થયા હતા. આકુતિ, પ્રગુતી, અને દેવહુતી જેવી દેવતાઓ પણ કન્યાઓ ઉત્પન્ન થઈ હતી કે જે આગળ ઉપર જગતને વંદનીય અને મહા સતીઓ થઈ છે. આ સઘળો પ્રતાપ સાધી શતરૂપાનોજ હતો. આવા કિન માં જાળદોથી શતરૂપા પણ જગતમાં અદ્યત અને વિમળ થઈ ગયાં છે. ધન્ય છે સત્ય સ્વરૂપ શતરૂપા! વિષ્ણુપુરાણ.

વિશ્વવાહા.

આ પવિત્ર સ્ત્રીનો જન્મ અતિ ઓવમાં થયો હતો. તેના પિતાનું નામ શું ? તેની મતા તથા તેના બાકનું નામ શું ? તે કોઈ પણ ગ્રંથમાંથી જાણી શકવું નથી. વિશ્વવાહાએ ઋગ્વેદના કલિતા ના પાંચમા મંડળમાં જાન્ય અનુવાકન વીશમા સુક્તનો અર્થ જણાવ્યો છે તેથીજ તેને ધન્યસદ થઈ છે. આર્ય સ્ત્રીઓ ! તેને પણ અનુ ક્રમ પ્રકરનું વિજ્ઞાન મેળવી તમારી કીર્તિના પ્રકાશ પાડી વિશ્વવાહા વિદુષીની પેઠે સર્વે માનનીય બનેા ! ! ! • (વેદ)

ધોપાં.

આ વિદુષી કક્ષિવાન રાગની પુત્રી હતી. તેને પણ અપા-લાની પેઠેજ રાગ પિતૃના મહા રોગ થયો હતો. અપાલા અને ધોપાં તેમાં કેરવો અટકોજ હતો કે અપાલાને તેના પિતાએ કદાત્રી મુકી હતી. ધોપાને જે વળતે આ રોગ થયો ત્યારે તેનાં હૃદય થયાં નોકાનાં. પણ અન્વનીકુમારે આ રોગ મટાડ્યા પછી તેનો પિતૃ કર્મ. તેનો પિતા કક્ષિવાન જેના નામાંકિન હતો તેથી જ તેની કન્યા ધોપા પણ જન્મતમાં માનનીય હતી. પુત્રીની વિદ્ય તથા તેના પિતા કક્ષિવાનનું મુખ સુંદર અને સ્વચ્છ થયું હતું. તેણે ઋગ્વેદની કેટલીએક ઋચાઓ રચી છે. આ પવિત્ર સતી વિદ્યા વીશારદ હતી. તેની પવિત્ર કીર્તિ આ જગતને પવિત્ર કરે છે.

વેદ.

વાગ્દેવી.

આ મહાદેવીના પિતાનું નામ અંબશુ ઋષી હતું. આ શુદ્ધ અને પવિત્ર સાધ્વીનું નામ વેદમાં મશહૂર છે. વાગ્દેવી એટલી તો ધર્મપરાયણ હતી કે તે પોતાના આત્મામાં બ્રહ્મની શક્તિનો અનુભવ કરી શકતી હતી. યથા નામા તથા ગુણાઃ નામ પ્રમાણેજ તે મનામાં ગુણો હતા. વાગ્દેવી તે એક ખરેખર વાણીની જનની હતી. તેમની વાચાની શક્તિ તે એક દેવીમુક્ત કે જે આપણા આખા હિંદુસ્તાનમાં ૭૦૦ શ્લોકનાં ચંડી મહાત્મયનો એક અંશ છે. તેથીજ તેની કીર્તિ અને તેનું નામ આ અવનિમાં આનંદને આપે છે. તેણે ઋગ્વેદની કેટલીએક ઋચાઓ બનાવી છે, કે જેમાં બહુ ગંભીરાર્થ સમાયેલો છે. તે જેતાં તેની વિદ્વતા કંઈ ઓછી જણાતી નથી. અને તેને સાક્ષાત સરસ્વતીનો અવતાર કહીશું તો પણ તે અયોગ્ય ગણાશે નહિ. ધન્ય છે વાગ્દેવી ! તમારી વિદ્વતાને ! ! !

વેદ.

ચુડાલા.

ચુડાલા સૌરાષ્ટ્ર દેશના રાજની કન્યા હતી. તેણે બાલ્યાવસ્થામાં પોતાના પિતાની પાસે આવતા ઋષી મુનિઓના મુખથી આ ભગ્વાન સંબંધી અને નીતિશાસ્ત્ર શ્રવણ કરીને ઉમદું જ્ઞાન સંપાદન કર્યું હતું તે જેવી શાસ્ત્રમાં સિદ્ધ હતી તેવીજ રૂપે અને લાવણ્ય યુક્ત હતી. ઇંદ્રને ત્યાં વસતી અપ્સરાઓ ચુડાલાને જે ઈ મોહ પામતી અને તેનાથી સર્વદા ડરતી રહેતી, દારણ કે ઇંદ્ર ત્રામાંથ હતા. આ કન્યાનું ગુણુમાન શિખિંદ્રજ રાજાએ સાંભળ્યું તેથી તેણે તેના પિતાની પાસે માગું મોકલ્યું તે તેણે 'કબુલ રાખ્યું' ને મોટી ધામધુમથી ચુડાલાનાં લગ્ન કર્યાં. શિખિંદ્રજ ચુડાલાની સાથે સર્વદા આનંદથી રાત્રિ દીવસ વિતાવવા લાગ્યો. ચુડાલાને નાની વયમાંજ વિદ્યાભ્યાસમાં પ્રીતી હતી; તેથી તે આજ પણ પોતાના પતિ શિખિંદ્રજની પાસેથી શાસ્ત્રો અને કળાઓનું શિક્ષણ સંપાદન કરવા લાગી. શિખિંદ્રજ પણ ચુડાલા પાસેથી સંગીત અને નૃત્ય આદિ વિદ્યા કળાઓ શિખવા લાગ્યો. આમ પરસ્પર રાજા અને રાણી સુખની લહરીમાં તન્મય બની ગયાં. આ દંપતીએ આનંદ કરતાં કેટલાંએક વર્ષો ગાળી કાઢ્યાં. આખરે તેણે

વિચાર કર્યો કે હવે કાળના ઝપાટામાંથી નાશ પામનારા આ મિથ્યા દેહથી વ્યવહાર કરનારા જીવના મરણને પાકેલા ફળ પડવાની પેઠે કોઈથી પણ અટકાવી શકાય તેમ નથી. માટે હવે જે પરતુ પ્રાપ્ત થવાથી ગમે તેવા સંકટમાં પણ મનસીક ખેદ ન થાય, તેવો પદાર્થ મેળવવા માટે પ્રયાસ કરવાની જરૂર છે. આમ વિચાર કર્યા પછી તે જોડાએ મોક્ષ મેળવવા માટે વેદશાસ્ત્રનો અભ્યાસ આદર્યો. ચુડાલા પણ પતિની સાથે રહી ઋષી મુનિઓની સેવા કરી વેદાંતનું નિર્મળ જ્ઞાન શ્રવણ કરવા લાગી. આમ દીવસે દીવસે અભ્યાસ કરતાં વિચાર થયો કે—દેહ તો જડ અને ચૈતન્ય વગરનો મૂઢ છે. અને અજ્ઞાન બાળક જેવા પણ આ દેહ મારો છે આમ કહે છે પણ હું તેમ કહેતી નથી. તેથી એમ નિશ્ચય થાય છે કે આત્માથી દેહ ભિન્ન છે. અને તેતો નાશવંત છે. આવા અત્યુત્તમ વિચારો આવવાથી ચુડાલા બહુ હર્ષ પામવા લાગી; અને અસાર અને મોહક સંસાર તરફ તુચ્છ બુદ્ધિથી નિહાળવા લાગી, આવા અમૂલ્ય આત્મજ્ઞાનથી જે શાંતિમય સુખ સંપાદન કર્યું હતું તેથી તેમની સૌંદર્યતામાં પણ વધારો થયો હતો. રતુમાં ખીસતાં પુષ્પની પેઠે તેનું લાવણ્ય દિન પ્રતિદિન વધારે ખીસવા લાગ્યું. આ જોઈને તેના પતિ શિષ્મિધ્વજે પ્રશ્ન કર્યો કે:—સુંદરી ! તારી શોભામાં દિનપ્રતિદિન વધારો થાય છે તે જોઈ મને જણાસા થાય છે કે તેનું શું કારણ છે ? ચુડાલાએ જણાવ્યું કે—સ્વામીનાથ ! એ બધો આપણા આત્મજ્ઞાનનો પ્રભાવ છે. સુખ ભોગવ્યા વગર પણ તેના ઉપભોગનો આનંદ હું મેળવી શકું છું. આ દેહ રાજમહેલમાં છે છતાં પણ હું પરશ્વલમાં વિચર છું. હું સુખ અથવા દુઃખ કોઈને પણ ધમ્મકોતી નથી. તેમ દૈવયોગે કરી અનર્થો થયા છતાં પણ તેનાથી હાર પામતી નથી પરંતુ ભાગ્યેજ જે વસ્તુ આવી મળે છે તેટલાથીજ સંતુષ્ટ થાઉં છું. તે બધો આત્મજ્ઞાનનોજ પ્રભાવ છે. શિષ્મિધ્વજ રાજા જરાક હસીને જોઈયો કે—વહલી ! તમે વાત કરી તે સધળા સબંધ વિનાની કરી છે. તમારી બુદ્ધિ હજી કાચી છે તમે જે વાતો કહો છો તે બધી પ્રત્યક્ષ નહીં પણ અપ્રત્યક્ષ છે. સુખ ભોગવ્યા વગર પણ તેનો આનંદ મળવા વિષે જે તમે કહ્યું તે વાત માનનીય જણાતી નથી. માટે લૌકિક સુખ સંપત્તિને એકદમ ત્યાગ કરવો એ હું અર્થોર્થ માનું છું. આટલું કહી રાજા શિષ્મિધ્વ

જ રાજાનાર્યે ગયા. પછીથી ચુડાસા રાજાના સંસારિક સુખના મોહ ઉપર પેતાના મન સાથે વિચાર કરી રહેવા લાગ્યો કે--હવે રાજ્યનો સંસાર ઉપર જેવોને તેવોજ મોહ છે. તે મારા રહેવાનો બાવાર્ય સમગ્રના હોય તેમ હંદ બહાલુંજ નથી. આમ વિચાર કરતી તે પેતાના ગૃહ કાર્ય કરવામાં ગુંથણા વાદ ! ચુડાસા જેવી મહારાજની મહારાણી પણ હજારો દાસ દાસીઓ હતાં પોતે ગૃહ કાર્ય કરવામાં સાધવાન થઈ એજ તેનું નિરાભિમાન છું એજ તેનું ઉત્તમ જ્ઞાનસંપન્નને મેલક બન્યું છે.

એક વખતે આત્મજ્ઞાનને સમજનારી ચુડાસાને વિચાર થયો કે હું પણ દેવતાઓની પેઠે આકાશ તંદ્રા ઉડવાની શક્તિ સંપાદન કરુંતો હીક. તે ઉપરથી તેણે એકાંતમાં પદ્માસન વાળી શરીરને દૈવ રાખી ઘણા કાળ સુધી યોગબ્યાસ કરી, આકાશમાં જવાની ઉત્તમ શિદ્ધિને સંપાદન કરી. ધ ય છે ચુડાસા તરી યોગબ્યાસની શક્તિને !!

હવે શિશિર્ષિયજ રાજાને અસાર સંસારની મેલ માધાને મટાડનાર આત્મજ્ઞાન સંપાદન થયું નહોતું તેથી તે રાત્રિ દીવસ સંસારી દુઃખોમાં ડુબી જતોને શોક અને સંતાપથી મુંઝાવા લાગ્યો તેના મંત્રીઓ તથા પ્રધાનો તેને ઉપદેશ અને દૃષ્ટાંતો આપીને તેની પાસેથી રાજકીય કાર્યો કરાવતા. પછી રાજા શિશિર્ષિયજ ગાય મુનિશ્રુ આદિ અસંખ્ય દાનો અને પ્રતો કરવા લાગ્યો, દેવ તીર્થોમાં માત્રા વિશે કરવા લાગ્યો તોપણ તેના મનને સંતોષ થયો નહિ. ત્યાર પછી પોતાની પત્ની ચુડાસાને રહેવા લાગ્યો કે--રતી ! મંત્રીઓ કાળ રાત્ર્ય સુખ ભોગવ્યું, અને સચળા વૈભવોને પણ ભોગવ્યા, હવે મારું મન વનમાં વાસ કરવા પ્રેરણું છે. કારણ કે વનમાં સુખ કે દુઃખ હવે પણ વેડવું પડતું નથી, એકાંત વાસમાં રહેવાથી જેવું 'મન પ્રસન્ન' રહે છે, તેવું હૈંદ્રના રાજગર્દેશમાં પણ સુખી રહેતું નથી. તેથી હું હવે દુઃખથી બરેલા રાજા વૈભવનો પણ ત્યાગ કરી વનમાં વિચરવાની ઇચ્છા રાખું છું. મારી આ ઇચ્છાને અનુસરી સ કારણકે કુલીન કાંતાઓ પોતાના કાંતની દ્રવ્યાનુસાર રહી જતા રતી ઇચ્છાનો ભંગ કરતી નથી. આથી ચુડાસા બેતકી કે--સ્વામી નાથ ! વસંત ઋતુને વિશે સુંદર લતાઓમાં ખીસેલી પુષ્પો જેમ અતીશય આનંદ આપે છે તેમ કાર્ય પણ પોતા પોતાના સમયને

અનુસરી સર્વ દેખાય છે વનવાસ એ વૃદ્ધ પુરુષોને શોધે છે, નહિ-
જ્ઞાને મનમહેમ શોધે છે માટે આપણે જ્યાં સુધી તરૂણ છીએ
ત્યાં સુધી આપણે અહિંજ રહેવું જોઈએ. વળી રાજ્ય સમય વન-
ર અથવા પ્રજનનું પાલન કર્યા વગર વનવાસમાં પીચરે છે તો તેને
દોષ લાગે છે, એમ શાસ્ત્રકારો કહી ગયા છે. પ્રજનનું પાલન કરવું
એજ રાજાનો મુખ્ય ધર્મ છે. રાજાને માટે એથી ખીજો કેમ પણ
ધર્મ મોટો નથી. માટે હાલમાં વનમાં જવાને વિચાર માંડી વાળી
પુત્રવત્ પ્રજનનું પાલન કરો.

રાણીનાં આવાં સતોપજનક વાક્યો સાંભળી રાજા શિખિ-
ધ્વજ બોલ્યો કે—આત્મજ્ઞાનને જાણનારી સતી ! તમારે મારા
કાર્યમાં વિદ્ય પાડવું એ સર્વદા અયોગ્ય છે માટે મને સુખેથી જવા-
દે. અને તમે રાજ્યમાં રહી સુખે પ્રજનનું રક્ષણ કરો તથા રાજ્ય
કારભારને ચલાવો. આ પ્રમાણે કેટલીક વાતચીત કરીને રાજા તથા
રાણી નિદ્રાવશ થયાં અર્ધરાત્રિ થઈ ત્યારે રાજા એકાએક પલંગ ઉ-
પડ્યા ઉતરી કોઈ જાણે નહિ તેમ વનમાં ચાલ્યો ગયો અને મંદ
રાત્રીની પડોશમાં એક પર્ણકુડી બાંધીને રહેવા લાગ્યો.

પ્રભાત થતાં ચુડાલા જાગ્યો થઈ અને જુએ છે તો પોતા-
ના પતિને પતંગપટ્ટ દોડી નહિ આથી તે વિચારમાં પડી. પતંગપર
જેવી કાળવાર વિચાર કરી મનનાથે કહેવું લાગી કે—અરેરે ! મારા
પતિ ! આ અજાણને આ રાજ્યને તથા વનમાં ચાલ્યા ગયા.
હવે મારે શું કરવું ? હું અજાણ છું; વળી અનાગ થઈ શાસ્ત્રોનાં
પણ કશું છે કે સ્ત્રીઓને પતિ એજ પોતાનું દેવત અને પરમેશ્વર
છે. ચાલ જવ ! હવે હું પણ તેની પાછળ જઈ તેની શોધ કરી
તેને મળું. આવો વિચાર કરી ચુડાલા સક્કમ રૂપ ધારણ કરી
આકાશ માર્ગે ઉડી, પરંતુ તેને સારાં શુકન થયા નહિ. આથી તે
જાવવામાં પતિ મળશે નહિ. આમ ધરી ગાંધી રાજધાનીમાં આવી રહી.
શહેરમાં પણ રાજાજીને માટે લોકાપવાદ શરૂ થયો હતો તે સમાવ-
વા માટે કહેતી કે—રાજાજીનો થોડા વખતને માટે બહાર ગામ ગ-
યા છે. તો તે આવશે ત્યાં સુધી રાજ્યકારભાર હું સંભાળીશ અથ-
વા પ્રમાણે ચુડાલાએ અદાર વર્ષ સુધી રાજ્ય કારભાર ચલાવ્યો. અ-
હિં રાજા શિખિધ્વજ મંદરાત્રીના ઘાડા અરણ્યમાં એકાંત જા-
સ કરી પરમહમાનું ભજન કરવા લાગ્યો. રાજા વૃદ્ધપર્યાને બીજે લ

દન શાંત બની ગયો હતો. અને વૈરાગ્યે તેના મંથન મનને નિર્જન કરી નાખીને પોતાની વૃત્તિને પરમાત્મરૂપ કરી હતી. તેની વૃત્તિ સાંસારિક સુખ ભોગવવા તરફ જરાપણ હતી નહિ. ધણું વર્ષ ચઢી શુદ્ધાસા પોતાના પતિની રાહજોઈ છેવટે પતિની પાસે જ્યાં માટે રાત્રિને સમયે આકાશમાં ગઈ હતી ગઈ. માર્ગમાં જતાં અનેક સૌભાગ્યના શણુકારો યુક્ત એવી રૂપસુંદર શુદ્ધાસાને કેટલીએક અપ્સર ઓએ દીડી. આ સમયે શુદ્ધાસાના હૃદયમાં અનેક પ્રકારના વિચારો આવવા લાગ્યા. સંસારીક સુખે તેના જ્ઞાની હૃદય ઉપર પણ મોટી અસર કરી તે વખતે તે કંપતા હૃદયથી બોલી કે-પ્રાણીઓનો સ્વભાવ મૃત્યુસૂધી પણ બદલાતો નથી. મારા મનને રોક્યા છતાં પણ તે ઉત્કંઠિત થયેલું છે. શું સાંસારિક મોહા હું હવે મારા પ્રિયતમને ક્યારે મળીશ ? અરે ઓ મન ! તું આટલું બધું અધીરું શા માટે થાય છે. તારો વિવેક ક્યાં ભસતાઈ ગયો. મારા સ્વામિનાથતો હવે શ્રદ્ધ અને માયા તૃણાથી મોહિત થઈ ગયા હશે તો પણ હું તેમને મળીને હું ધણા દહાડાના મનોરથને પૂર્ણ કરીશ. આમ વિચારતી વિચારતી તે મંદરાચળની નજીકમાં આવી પહોંચી. અને તેણે જાણ્યું કે રાજાજીને યથાર્થ રીતે વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત થયો છે. માટે આ સમય તેને આત્મજ્ઞાનનો ઉપદેશ આપવો યોગ્ય છે. પરંતુ હું તેને આ સ્વરૂપથી જ મળીશ તો તે મને પોતાની સ્ત્રી અને તરૂણ જાણી તે ઉપદેશ શ્રેણી કરશે નહિ. તેથી હું બ્રાહ્મણ કુમારનું રૂપ ધરી રાજાને આત્મજ્ઞાનનો ઉપદેશ કરું. આમ વિચારી તેણે બ્રાહ્મણના પુત્રનું રૂપ ધારણ કર્યું, અને શિષ્યિવ્યજ પાસે ગઈ શિષ્યિવ્યજે તેનો સત્કાર કરી બેસવા આસન આપ્યું, તે ઉપર તે બેઠી. અહિં રાજા તથા બ્રાહ્મણ પુત્ર રૂપે શુદ્ધાસા વચ્ચે કેટલીક વાતચિત થઈ. રાજાએ પૂછ્યું કે આપ કોના પુત્ર છો ? તેના ઉત્તરમાં શુદ્ધાસાએ જણાવ્યું કે હું નારદમુનિનો પુત્ર છું. રાજાએ પ્રશ્ન કર્યો કે હીક ક્યારે મહારાજ આ અસાર અને મોહક સંસારમાં મનુષ્યને સુખ દુઃખ થવાનું શું કારણ છે? તે કહે, બ્રાહ્મણ પુત્રે ઉત્તર આપ્યો- નાજી ! સુખ અને દુઃખ એ મનના ધર્મો છે. તે આત્માના નથી. પરંતુ અજ્ઞાનરૂપી અધારથી તેઓને આત્માના માની લીધા છે. જોને આત્મજ્ઞાન થયું છે તે! કદી પણ સુખ દુઃખ બાધ કરી શકતાં નથી. જ્ઞાન વગર મુક્તિ મળી નથી. માટે વૈરાગ્ય જ્ઞાનસંપાદ-

ન કરવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. પરંતુ તે પહેલાં મનને શુદ્ધ કરવાને માટે કમો કરવાની જરૂર છે. અને એ કમોથી જ્ઞાન સંપાદન કરવાની શક્તિ આવે છે. તમને પૂર્વે તમારી પવિત્ર પત્ની શુડાલાએ આત્મજ્ઞાનનો ઉપદેશ કર્યો હતો. પણ તમોએ તેને હસી કહાડી હતી. અને તે ઉપદેશ ગ્રહણ કર્યો નહિ હતો. રાજા બોલ્યો તેમનો ઉપદેશ મેં વગર કહ્યેજ ગ્રહણ કર્યો. કારણ કે મેં રાજપાટ તથા વૈભવો તથા દાસને આ વનમાં વાસ કર્યો છે. આદ્ય પુત્ર બોલ્યો કે—તમે બધી વસ્તુનો ત્યાગ કર્યો છે. પણ જે વસ્તુઓ ત્યાગ કરવાથી તમારા શોકનો નાશ થાય તે વસ્તુનો તમે ત્યાગ કર્યો નથી. તમારે આ વનપરથી મમતા મૂકી દેવી જોઈએ. આથી રાજાએ વનની પણ મમતા તથા દીધી અહિં તે બંને સાથે રહેવા લાગ્યાં. અને શુડાલાના ઉપદેશથી રાજાને વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત થયો. અંતે તેણે પતિના કરકમળમાં રહેલી રૂદ્રાક્ષમાળાને સંબોધીને કહ્યું કે—હે રૂદ્રાક્ષમાલા ! તું મારી સાથે ધણો કાળ રહી. હું મંત્રોરૂપી અરણ્યમાં તરી સાથે સાથે ભટક્યો હવે હું વિશ્રાંતિ લેવા ઇચ્છા રાખું છું. આમ કહીને રૂદ્રાક્ષમાળાને અગ્નિમાં હોમી દીધી. ત્યાર પછી મૃગચર્મને કહ્યું કે—હે મૃગચર્મ ! તેં મને આજ દિવસ સુધી ધારણ કર્યો છે તેથી હું તારો ઉપકર માનું છું. હવે તું પણ મને તથા જ હે કમંડલુ ! તેં પણ મારી તૃપ્તિ પામવા સહાયતા કરી છે માટે હવે તું પણ વિદાય થા. આમ સર્વ ઉપસ્કરનો ત્યાગ કરીને રાજા આત્મજ્ઞાનની લહેરમાં ધ્રુમવા લાગ્યો. એટલે શુડાલા કે જે અત્યાર સુધી આદ્ય પુત્રના રૂપમાં હતી તે પોતાનું અસત્ત્વ રૂપ બરી રાખતી સન્મુખ આવી ઉભી રહી. તેને જોઈ રાજા અસ્તિ થયા અને પછી પુછ્યું કે—તું અહિં ક્યાંથી ? ને કેટલા દિવસથી આવી છે ! શુડાલા બોલી કે આપ રાજ્ય છોડી અત્રે આવ્યા ત્યાર પછી કેટલોક કાળ રાજ્ય કરિબાર ચલાવી આપની પાસે આદ્ય પુત્રના રૂપથી રહી છું. આપને જુદી જુદી રીતે ઉપદેશ કરે છું. આમ પરસ્પર વાતચિત્ કર્યા પછી બંને જણાં મનમાં અને શિષ્યિન્યજે શુડાલા પ્રતિ સ્નેહ બારેલી વાણીથી કહ્યું કે—સુંદરી ! તેં કામસાંભિએ માનું ઉદાર મારે મદા પરિશ્રમ વેઠ્યો છે. અને અથાગ પરિશ્રમ કર્યો છે. માટે હું તને કોની ઉપમા આપું ? કુલીન કાંતાઓનો બોધ જે રીતે પોતાના પતિનો ઉદાર કરી શકે છે

તે રીતે ધર્મશાસ્ત્રો દ્વારા શક્તિ નથી. આમ દહી શિષ્યોના
ચુડાસાને ફરોનું બેટી પડેલ. કન્ય છે ચુડાસા તમારી આત્મના
શક્તિને ! ! !

ભોગવતીષ્ટ.

ઋકિમણી.

આ સતી વિદુલ દેશના રાજા ભીમકની પુત્રી. રૂપે,
ગુણે અનુપ હતી. તે દારિકાના રાજા શ્રીકૃષ્ણની પત્ની થાય. પ્રથ-
મ તેનાં જન્મ ચંદીરાજ શિશુપાળ સાથે કરવાનું તેના બાપ
ઋકમીએ નક્કી કર્યું હતું. ઋકિમણીની ઇચ્છા તેને વરગતી નાંધા-
તી. છેવટે તેના પિતાએ જાનનો દિવસ નક્કી કર્યો. મગધ દેશથી
ચંદીરાજ સૈન્ય સહિત અહિં આવ્યો. ઋકિમણીના તો પ્રથમથી-
જ શ્રીકૃષ્ણ સાથે પરણવા ઇદ સંકલ્પ કરી રાખ્યો હતો. તેથી પિ-
તૃયુ કે જન્મ શ્રીકૃષ્ણ અને આવી લઈ જઈ નહ વરે તો પ્રાણત્યાગ
કરીશ. આમ ધારી તેણે શ્રીકૃષ્ણને એક પત્ર લખ્યો. શ્રીકૃષ્ણ
અને ઋકમીને વર હતું તેથી શ્રીકૃષ્ણ પણ ઋકિમણીને પરણ-
વા આગ્રહ રાખતા હતા શ્રીકૃષ્ણને પત્ર પહોંચતાં તે અહિં આવ
વા તૈયાર થયા. અહિં આવતાં વર લાગવાથી ઋકિમણી પ્રાણ
ત્યાગ કરવાની તૈયારી કરે છે તેટલામાં શ્રીકૃષ્ણે ત્યાં આવી ઋ-
કિમણીનું હરણ કર્યું. અને શાસ્ત્ર વીધીએ લેસ કર્યો. આ દંપતી
માં દીન પ્રતાદીન પરંપર પ્રેમ વધવા ગાઓ. ઋકિમણી પણ
પોતાના પ્રિયતમની અનેક પ્રકારે સેવા કરવા લાગી. ઋકિમણી
શ્રીકૃષ્ણ પર પ્રેમ રાખી પોતાનો ધર્મ બચાવી આ જગતમા અમર
સ્વને પ્રાપ્તી ગઈ છે.

ભોગવત.

વિદુલા

આ વીરનારીનો જન્મ શાશ્વત વંશમાં થયો હતો. આ કુળ
ના માણસો દુસ્મનથી ડરી નહ પાછી પાતી કરે તેવાં નહિ હતા.
પરંતુ ક્યે જતાં સ્ત્રી પણ દેહની દરકાર નહિ રાખતાં ગુણમાં શત્રુ
સામે યુદ્ધ કરી વિજય મેળવવામાં તત્પર હોતાં. આ વીર વનિતા
નાં ક્ષત્ર મેવડની દક્ષીણે આવેલા સૌવીર નામે પ્રાચીન રાજ્યના
રાજા સૌવીર સાથે કર્યા હતાં થોડા સમય પછી સૌવીર રાજા
મરણને શરણ થયો આથી વિદુલા વિધવા થઈ આ વીર મતા-
ને સંજય નામે એક પુત્ર હતો. તેને તેના પિતા સૌવીરની ગાદી

નશીન કર્યો. પરંતુ હજુ આ દુઃખે જાળવયે તો તેથી તેનાથી ના-
ન્યતી વ્યવસ્થા બાબતે રજામાં નહિ. પણ મોજા શોખમાં પડ્યો
તેથી તેના આખા શહેરમાં અધાધુધી ચાલી રહી. આમ જોઈ દુઃખ
દુઃખોમાં સિદ્ધ દેશના રાજા સૌવીરના રાજ્ય ઉપર ચઢી આ-
વ્યો. આ ખબર રાજમાતા વિદુલાને પડી કે તેનું હૃદય સ્થિર રહેતું
નહિ. આ વીરમાતા શાસ્ત્ર સંપત્તિ હતી, અને શુદ્ધિશાળી હતી તેથી
પોતાના પુત્ર સંજયને જોવાનીને કથું કે—પુત્ર ! શત્રુઓની સમી-
પમાં તું જના પણ નીર્મળતા રાખીશ નહી. પગથી કચર તો જાતું
એ નીર્મળતા સીધરે છે પરંતુ પગવતી કચર તો મનુષ્યો મનુષ્ય
પણને યોગ્ય નથી. આપણે ક્ષત્રી છીએ; અને નામીયા શાસ્ત્રવત
વંશમાં આપણો જન્મ થયો છે. આપણા વંશજોએ દુશ્મનોની પા-
સે કદીપણ નીર્મળતા બતાવી નથી. માટે તું નીર્મળતા બતાવી આ-
પણા નિષ્કંઠક દુશ્મને ક્ષત્રીકૃત કરીશ નહિ. તું જાણ પુરુષવતે જુ-
લી જઈ યુદ્ધમાં જૈનંઓની પેઠે છુટી રહીશ નહિ. તું પુરુષ છે તો
દુશ્મનોની સમીપમાં તારું પુરુષવત દેખાડી મહાન પુરુષની નામનાને
યોગ્ય થા. આ સૃષ્ટિમાં અગ્રણ્ય મનુષ્યો છે પરંતુ તેઓમાં જે પુ-
રુષ નામનાને યોગ્ય નથી તે શું મનુષ્ય છે ? કદી નહી. હવે તું
શુભેથી શત્રુની સમીપ લડવા જા. આગળ જતાં તું દેવ નામથી પૂ-
જાઈશ વીરુલાના આવાં વાક્યોથી સંજયને સારી અસર થઈ
તે એનું હૃદય એકદમ રણસંચારમાં નિદ્રા થયો. સંજય માતાની
આપેલ દિગ્મતથી રણમાં તો ગયા પરંતુ તેનું બચનક હૃદય કોર
થયું નહિ હતું. તે થોડીવાર પછી મૃત્યુના બચે કરી રણમાંથી એકદ-
મ મૃત્યુના બચી નક્ષત્રે ઘેર આવ્યો આથી શત્રુઓએ ભૂલકાટ
કરીને ત્રાસ વર્તાવી મૂક્યો તેથી આખું સૌવીર કંપાયમાન થઈ
રોગ લાગ્યું. સંજય ઘેર આવી પેતાની માતા ન જાણે તેમ તમ-
નગ્રહમાં જઈ સતો સૌવીર શહેર કિનમાલથી બરપૂર હતું; તેનું
સર્વસ્વ ભૂટાનું ગયું. સંજયના બગી આવ્યાના ખબર જાણીને તે
ની માતા વિદુલાએ દોષાયમાન ન થતાં ધીરજ રાખીને વિચાર કર્યો
કે—હજુ પણ શત્રુઓને હાંપી કદાવવાનો વખત છે. માટે કાંઈપણ
યત્ન કરવો જોઈએ એમ ધારીને તે કિપાય શોધવા લાગી. તેનું
હૃદય બહુજ દૃઢ હતું તે નિર્મળતાને પીછાસતી; અને તે કહેતી કે શું
મારું હૃદય ખીજતી શુભામગીરી કરશે ? કદી નહિ પરાયની સેવા

કરતાં મરવું એ બહેતર છે. હું કોઈની પાસે માફ મસ્તક
 નમાવીશ નહિ. પરંતુ તેઓ મને નમે એવો મત કરીશ.
 હું કોઈની પાસે ભિક્ષા માગીશ નહિ પરંતુ ખીજને ભી-
 ક્ષા આપીશ. વળી તેણે પુત્રને બોલાવીને કહ્યું કે—પુત્ર
 સંજય ! આજ આપણું રાજ્ય ક્ષત્રીઓએ જીતી લીધું છે કાલે
 તારે રસ્તામાં ભીખારી થવું પડશે. માટે બધા પામીને તારું રાજ્ય
 આ માટે જવા દે છે ? અગ્નિમાં દહન કરવાની સક્તિ છે. તે આજ
 તો આખી પૃથ્વીને બાળી બસ્ત્ર કરશે. તેથી શું અગ્નિથી વ્યવહાર
 બંધ કરવો ! દુરમનો ગમે તેવા બળવાન હોય તથા હારીને પાછું
 આવવું એ ક્ષત્રિયને હાજતું નથી. પોતાના દેહની આશા છોડીને
 શત્રુઓના હાથથી મરીશ કે તેઓને મારીશ એવી મંત્ર સાધનામાં
 તપર થા. હવે વિજય કરીશ નહિ. દેશનું રક્ષણ કરવા માટે દેહ
 ની દરકાર નહિ રાખતાં દુરમનોને દળવામાં તત્પર થા. તુજ પ્રાણને
 વહાલો કરી કર્તવ્ય કર્મથી વિમુખ બનીશમાં આથી સંજયનાં
 મનમાં કાંઈ અસર થઈ નહિ. તેણે માતાના પગમાં પડીને ક્ષમ્મ
 માગી કહ્યું કે—માઝ ! માફ શરીર શત્રુઓના બાણથી વિધાઈ
 ગયું છે. હવે હું વ્યુસંપ્રામમા જઈશ તો તમેને મગીશ નહીં
 દારણુકે પ્રાણ જવાની હવે તૈયારી છે તમેને પુત્ર વહાલો હોય
 તો હવે પુત્રીને યુદ્ધમાં જવાની આજ્ઞા કરશે નહિ પુત્રનાં આવાં
 વચનોથી પણ વિદુલાને કંઈ અસર થઈ નહિ. તેણે દુરીને પુત્રને
 કહ્યું કે—હો સંજય ! પુત્ર સ્નેહ પ્રમાણ છે પરંતુ કર્તવ્યની પાસે
 તે કંઈજ નથી. હું પ્રત્યક્ષ જાણું છું તેમ કર્તવ્યને પણ સમજી છું.
 કાલે તું આવતો માટે નીચ માણસોનું દાસત્વ સ્વિકારીશ એ મારા-
 થી જોઈ શકાશે નહિ. માટે તું ફરી સાવધાન થઈ પ્રયત્ન કર. તો
 તે મનોરથ સફળ થશે. તું સૌવીર વંશમાં કાંઈરપણું દર્શાવે તો
 લોકો મૂને પણ તુલ્ય માનશે. વિદુલાના આવાં વાક્યોથી કયા
 મોહોટા કાયરો પણ શરતેન ન ચડે ? ચડેજ, આથી સંજયે
 માતાને કહ્યું કે માઝ આ પ્રાણ જાય તો પણ બધે પણ આ રા-
 જ્ય જવા દઈશ કે આપના હિત વાક્યનું ઉલ્લંઘન કરીશ એ કદી
 જનશે નહિ. આમ કહી તે રણમાં ગયો. અહિં સંજયને પાછો
 આવેલો જોઈને સૌવીરના લશ્કરમાં નવું જીવન આપ્યું. પછી મહા-
 યુદ્ધ અભ્યંત્ર. તેમાં અતિ સંજય એ સંજય જયવાન બન્યો.
 શત્રુઓ તેનાથી ત્રાસ પામી ન શકી ગયા.

સંજ્ય એક વાર હારીને વીસે મ્હોઢે ઘેર આવ્યો હતો તે આવે હરતે અને મુંદર મુખે સહેરમાં આવ્યો. ઘેર આવતાં માતા વિદુલાના પગમાં પડ્યો. વિદુલાએ તેને વધારી લીધો ધન્ય છે વિદુલા ! ! ! તારી વીરતાને ! !

વીરવનિતા

મુસોચના.

સતી મુસોચના સેવનાગની કન્યા. તે લાંકાના ભડ બૂપ તિ રાવણના યુવરાજ ઈંદ્રજીતની પત્ની થાય. મુસોચના ગુણે અનુપમ હતી. તે પતિની આગ્રાને અનુસરીને તેમની સેવા કરવામાં નખર હતી. તેમજ સાસુ અને સસરા અને નવુંદ તરફ સ્નેહથી વર્તતી. રાક્ષસ કુળમાં આગ્યાં છતાં તેનો સ્વભાવ સૌમ્ય રહ્યો હતો. યશુર કુળમાં અને લાંકામાં ધણીવાર જ્યારે દનિષ્ઠ કર્મો થતાં ત્યારે સતી મુસોચનાને તે વિષે અનુકંપા ઉપજતી હતી. દેવતાઓ, ઋષિઓ અને ગરીબો ઉપર વારંવાર જીલ્લમ થતો હતો. ત્યારે મહા રાણી મંદોદરી અને સાધ્વી મુસોચના એવાં દુઃખી જનને આ આસન આપતાં. સાધ્વી મુસોચના પતિભક્તિ પગાયણ અને દનિષ્ઠ રાક્ષસ કુળમાં શોભારૂપ સ્ત્રી હતી. જ્યારે તેમનો સસરા લાંકાને રાજ રાવણ સીતાજીને હરી લાવ્યો, ત્યારે સાધ્વી મુસોચનાએ પોતાના પ્રાણેશ ઈંદ્રજીતને કહ્યું કે—પ્રાણનાથ ! સીતા સમાન સતીને તમારા પિતાજી હરી લાવ્યા છે; એ તો એ મ્હોટો અપરાધ કર્યો છે. જનક પુત્રી અને રામચંદ્રની પત્ની જે સાક્ષાત્ લક્ષ્મી મંજુાય છે તે ઉપર કુદૃષ્ટિ કરી તેથી આ રાજ્ય. પાયમલીને પાયશે એટલુંજ નહિ પણ આખા કુળનો નાશ થશે. કારણકે શાસ્ત્રકારો કથી ગયાં છે કે પરત્વીની અભિલાષા રાખનારના કુળનો વિનાશ થશે. માટે હે પ્રાણેશ ! તમારા પિતા કુળનો ક્ષય કરશે. આવાં વાક્યો સાંનળી ઈંદ્રજીત કહેવા લાગ્યો કે— વૃહાલી ! તું સત્ય વદેછે પરંતુ તે મારા પિતાજી તે બધું ભૂંડું કરેનાં પણ મારાંથી કંઈ કહેવાય નહિ. હું બધું જાણું છું પણ તે સધળું મનમાં રાખ્યા કમર આલે તેમ નથી. હાલ કરો ઉપાય નથી જો જીજ્ઞે કાઈ હોયનો હું તેને તરતજ દંડ દઉં. માટે તું શોક તજ દઈ ગાતી હશે તેમ જશે એમ માની મુખેથી હજારની આરાધના કર આ પ્રમાણે વરવધુ વચ્ચે પર રપર વાતચીત થઈ. રામચંદ્ર સમાલ કરી સીતા રામને પાંખ સોંપી

દેવાની સલાહ દેવા રાવણ પાસે અંગદ આવ્યો. પણ તેણે તે ગણકાર્યું નહિ અને અંતે મોટું યુદ્ધ આદર્યું.

આ યુદ્ધમાં એક પછી એક તેના બળવાન સંબંધીઓ, બંધુઓ અને પુત્રો વીર ધર્મને અનુસરી રણમાં પડવા માંડ્યા. કુંભકરણના મરણ પછી યુવરાજ હંદ્રજિતનો વારો આવ્યો અને તે મોટા બળવાન સૈન્ય સાથે રણે ચડ્યો. રણમાં પહેરી ન્યારે તેણે સુલોચનાની અનુજ્ઞા માંગી તારે તે વીરપત્નીએ રણમાં હાક બોલાવી વિજય વર્તાવીને વહેણ પાછા વળવાનું કહી શીખ દીધી. રણસંઘામમાં રામચંદ્રનો લઘુ બાંધવ લક્ષ્મણ તેની સામે ચડ્યો. મહા ધીર યુદ્ધ થયું; અને હંદ્રને જીવનાર હંદ્રજિતે પોતાના વીરત્વને શોભા અપાવે એવું રણકૌશલ્ય દેખાડી આપ્યું છતાં આખરે લક્ષ્મણે તીક્ષ્ણ બાણોએ તેનું શરીર વીધી નાંખ્યું. અને મહા તેજસ્વી બાણથી તેનાં મસ્તકનું અને જમણી બૂઝનું છેદન કર્યું. રાવણની સેનામાં હાલાકાર થઈ ચડ્યો.

આ વખતે સતી સુલોચના પોતાના મહેલમાં એક હિંદોળામાં બેઠી હિંચકતી પોતાના પતિની પ્રતીક્ષા કરતી બેઠી હતી. તેટલામાં તેના પતિ હંદ્રજિતની જમણી બૂઝ કે જે યુદ્ધમાં કપાઈ હતી તે જગે ચોકમાં આવી પડી. હાથ આઘીને ચોકમાં પડવાના ધગકારથી સુલોચનાનું હૃદય કંપ્યું. તેણે દારીઓને શું પડ્યું તે જોઈ આવવા સૂચવ્યું દારીઓ જોઈ આવી પણ આ માડી ખખરે આપવા કેળું મન કપુર થયું નહિ આથી સુલોચના પોતેજ આ બનાવ જોવા માટે ગઈ. ત્યાં પોતાના પતિનો હાથ જોતાં જ નિરણીપર ઢળી પડી. થોડીવાર રાંજા આવતાં તેણે રૂદન કર્યું અને બોલવા લાગી કે મારા જીવનના સ્તંભ! લક્ષ્મણ માંડી મેં તમારો આશ્રય લીધેલો છે માટે જે ખરેખર હોય તે અત્યારેજ જણાવજો. વળી દારી તરફ જોઈ તેને કહેવા લાગી કે આવ સખી! તું કદાચ અને કાગળ લાવ. સ્વામીનાથ પરજોડના પ્રવાસી થયા હશે. તો મારે તેમની પાસે જઈ ઝટપટ મળવાનું છે. સતીના શત્રુ કરી સ્વામીના હાથથી લખાયું કે મારું મસ્તક શ્રીરામચંદ્રજીની પાસે છે. આ અક્ષરો વાંચનાર તે મસ્તકગત થઈ. મસ્તક વળતાં તે રામચંદ્રનો જાણી તરફ આવી. અહિં શ્રીલક્ષ્મણ અને વાનરો રામચંદ્રને

ધન્વજિતનું મતક દેખાડી તેમના પરાક્રમ વિશે વાત કરતા હતા તેટલામાંજ સતી સુસૌચનાનું આગમન થયું. સુસૌચના એ અહિં આવી પતિના મસ્તકની મામણી કરી અને તે રૂદન કરવા લાગી કે હે સ્વામિનાથ ! અત્યારે જો મારા પિતા અહીં હાજર હોત તો તમારી આ રિયતિ થાત નહિ, આ વાક્યો સાંભળતાંજ તે મસ્તક હસી પડ્યું. કારણકે પરમોકના પ્રવાસથી તેને જણાયું હતું કે સુમિત્રાનો પુત્ર હર્ષમણજી રોષનો અવતાર છે. અને તે મારો છેદ કરતા છે. આ સંધળું વૃતાંત વાનર સૈન્યે આ મસ્તકના હા-સ્પર્શી જાયી આ સુસૌચના સતી છે એમ ધારી શ્રીરામચંદ્ર પાસેથી મસ્તક અપાવ્યું. સુસૌચના પતિનું મસ્તક લઈ સમુદ્રને કિનારે ગઈ. હાં ચિત્તા ખડકી સ્વામીનું મસ્તક ખોળામાં રાખી પ-ગના અંગુડામાંથી અગ્નિ પ્રકટાવી બળી મુજ. ધન્ય છે સતી સુસૌચના તમારી પતિ પ્રત્યેની ભક્તિને !!!

રામાયણ.

મરીચી.

આ શરી સતી મરીચી એ સિકિમ દેશના રાજના પ્રધાન યશલાલસિંહની પુત્રી થાય. મરીચીના પિતાનો જન્મ લેપચ્યા કુળમાં થયો હતો, લેપચ્યા જાતિના માણસો ધણા સૌંદર્યવાન, મા-યાળુ અને નમ્ર હોય છે. તેઓનું હૃદય પ્રેમથી અને રહેમથી પ્રક-લીત રહે છે. તેઓ હમેશાં પક્ષપર. કંકાસ નહી કરતાં પ્રીતી અને સંપથી રહેવું એને શ્રેષ્ઠ માને છે. તેઓ મરતાં સુધી પશુ પોતે કોઈના તાબેદાર બનતા નથી. આવા ઉમદા કુળમાં મરીચીનો જન્મ થયો. એ આતી દેખાવડી સ્ત્રી હતી. તે વીશ વર્ષની થઈ ત્યારે પવિત્ર મને કરી બુદ્ધદેવના મંદીરમાં દેવ સેવા કરવામાં લા-ગી. તેના પિતા યશલાલસિંહે તેને સારું શિક્ષણ આપ્યું હતું. તેણે પોતાની ઇચ્છાથી મંદીરની કુમરિકા શ્રેણીમાં પોતાની પુત્રીને જોડી હતી. મરીચી સંસ્કૃત અને હોંદી બાંધા શીખી હતી. પુત્રી મરીચીને તેના પિતા યશલાલસિંહ ધણેજ ચાહતો હતો; અને તે મરીચીના વિચારથી કદી પણ વિરૂદ્ધ થતો નહિ, અને તેને પોતાની પુત્રી વીણે બરોબર ખાતરી હતી કે મરીચી કદી પણ ખ-નાબ કામ કરે અથવા અનીતી આચરે તેવી વધી. અને એ માંડ તેણે ધણી ધણી વખત ખાતરી કરી જોઈ હતી. એ દેશમાં એના

રીસજ ચલે છે કે કન્યા યોગ્ય ઉમ્મરની થાય કે તે પોતાની મર-
જ પ્રમાણે કામ કરી શકે છે તેમાં કન્યાના મા બાપે આડું આવ
વું નહીં જોઈએ. મરીચીનું હૃદય પવીત્ર પ્રેમથી ભરપૂર હતું,
આ અમળા પર્વતપર રહેનારી અને પ્રાચીની રહીત હતી તે પો-
તાના શીલનું રક્ષણ કરવામાં બહુજ કુશલ હતી, આ વેશના લોકો
જુલમ કદી પણ સહન કરી શકતા નહિ. એ લોકો પોતાનો જન
જતાં સુધી પણ પોતાની સ્વતંત્રતા ઠાંડતા નહિ. અને દુશ્મનની
હાતીમાં છરી મારવામાં કદી પણ સંકુચિત થતા નહિ. મરીચીએ
પોતા પ્રત્યે પાપ બુદ્ધિ રાખનાર પ્રાચીના લોકોના પેટ ચીરી પછા
હકારી દીધા છે. તે દેશની કાંતાઓને આવી છરીઓ રાખવાને જ-
ર નથી પણ જરૂર જણાય તો રાખવાને સર્વને હક છે; પરંતુ
મંદીરમાં રહેનારી કન્યાઓએ પોતાના શીલના રક્ષણ માટે તેઓ-
ના અંગોડામાં એક છરી રાખવા જરૂર હોય છે. એક દીવસે મ-
રીચી પોતાની સાહેલી સાથે દિશ્વા ગઈ હતી. પછી ફરીને ઘેર
આવી ત્યારે પડશાળમાં કોઈ સાહેબ ફરતો હતો. તેની સાહેલી થા
ઈ ગઈ હતી. તેથી તે ધરમાંજ ગઈ પરંતુ મરીચીને પેલા
સાહેબે બોલાવી તેથી તે નીડર થઈ તેની પાસે ગઈ.
મરીચીને જોઈ સહેબ બહુજ ખુશી થયો હતો. આ
સાહેબને મરીચીએ એક મંદિર લૂંટવામાં જોયો હતો તે સાહેબ
તેને કહેવા લાગ્યો કે. અમે દેશના રાજા થઈશું તું મરી સાથે આવ;
હું તને ઘણું સુખ આપીશ. તે તેણીને ભોળવવા તથા બચ બતા-
વવા લાગ્યો. અને તે સાહેબે તેણીને લાલચ પણ ઘણી બતાવી.
પરંતુ મરીચીએ તેનો કંઈ જવાબ આપ્યો નહિ. પછી તે સાહેબ
તેણીની નજદીક આવવા લાગ્યો પરંતુ તે દુર ખસી ગઈ. સાહેબે
એકદમ તેણીને પકડી લીધી, મરીચી બળ કરી તેના હાથમાંથી
છુટી બીજી તરફ જતી રહી. તેમ છતાં પણ આ પાપી તેની પાછળ
ગયો ત્યારે મરીચીએ ક્રોધ કરીને કહ્યું કે— દુષ્ટ! મારા શરીરને
હાથ અડાડીશ તો હું તરતજ તેના ફળનો સ્વાદ અખાડીશ. સાહેબ
ઉન્મત્તનો પેડે બેઠો—સુંદરી! તું હાલમાં મદદ વગરની છે તો
તારી વારે કોણ આવશે. આટલું કહી મરીચીને પકડી. તેણીને
ઘણું બળ કર્યું પણ તેના હાથમાંથી છુટી શકી નહિ, થોડી વારે
પોતાના શીલનું રક્ષણ કરવા જે છરી પોતાના માથાના અંગોડામાં

હુપારી હતી તે કળાએ કરી કાઢી લીધી અને નિર્ભય પણે તે દુષ્ટની
જાતીમાં ભોટી. આ પાપી સાહેબ ભોટી ચીસ પાડી ભોંયપર પડ્યો.
એટલે તે નિડરપણે ઘરમાં ચાલી ગઇ. આહા ! ધન્ય છે વેર વનિતા
મરીચી : તે બહાદુરીથીજ તારા શીતનું રક્ષણ કર્યું છે. ખરેખર
સ્ત્રીઓના સતીત્વ સરખી આ દુનિયામાં એકપણ અમુલ્ય ચીજ નથી.
જેઓ પોતાનું સતીત્વ જાળવે તેજ સ્વર્ગ સમા. મુખને પ્રાપ્ત થાય
છે આવા કારણે માટે ચાત્રતાં સામા માણસનોજ નાશ કરવો એ
અન્યાય કે પાપકર્મ નથી એમ અનેક શાસ્ત્રો સિદ્ધ કરી આપે છે.
આજ સુધી ઘણી શ્રદ્ધ સતીઓએ પોતાના સતીત્વનું રક્ષણ કરવા આ
પ્રમાણે પ્રયત્ન કર્યા છે. મરીચીએ પોતાના શીતનું રક્ષણ કરવા જે
કર્યું તે ઘણુંજ સારું કર્યું છે અને આ કૃત્ય માટે તેને ધન્યવાદ ઘટે છે. આ
બનાવ અન્યા પત્ની બીજા દિવસે અંગ્રેજ લોકોએ સિદ્ધિમતાએ કરવાને
અને જાન ભેદો રચવા માંડ્યા અને ત્યાંનું મંદિર લૂંટ્યું તેનું વેર લેવાને
માટે ઘણી સ્ત્રીઓ હથિયાર ધારણ કરી ત્યાં ગઇ હતી. મરીચી
પણ તેમાં સામેલ હતી અંગ્રેજ સેનાપતિ ઘોડેસ્વર ચમ્પ રણસંઘ્રામ
માં ગયો તેણે પોતાનું લશ્કર મરેણું નિરમ્બ્યું. ત્યાંથી જરા આગળ
ગયો તો ત્યાં તેથી પણ વધારે ગડગં રજળતાં જોયાં. ત્યાંથી તેણે
પોતાનો ઘોડો આગળ ચલાવ્યો તેટલામાં ઘોડાનો પગ લપસી જવાથી
તે પડ્યું નીચે પડ્યો. ઘોડીયારે તેનાજ પગમાં એક તીક્ષ્ણતીર પાડ્યું.
તે બેસે જોના આખા શરીરમાં અગ્નિ ફરી છતાં પણ તે નિર્ભય
પણે ઉઠી ચાત્રતા લાગ્યો. તેટલામાં તો તેણે મરીચીને લગાઇમાં
આવતી જોઇ. તેના હાથમાં ધનુષ અને બીજા હાથમાં કટાર હતી
આવી રીતે તેને આવતી જોઇ અંગ્રેજ સેનાપતિ બચ પામ્યો. તે
પોતાની હાથમાંથી તરવાર ફેંકી દઇને બોલ્યો કે— વીરકન્યા ! મેં
તારાં સંઘર્ષાં હથિયારનો ત્યાગ કર્યો છે. હવે તમે જાણી થયેલા
નિપાત ઉપર તરવાર ઉગામશો નહિ. મરીચી બોલી— દુટ ! તે
દિવસની જુદીની વાતને યાદ કર. તે દિવસે કયા અપરાધે કરી.
મંદરના ધર્મગુરુઓ મધે જુલમ ગુજાર્યો હતો. આટલું કહેતાં તે
વીરબાણા તેની પામે આવી પહોંચી. તેથી તે સેનાપતિ બોલ્યો કે
—હે વીરકન્યા ! અમે અતિ અધમ છીએ. તો પણ અમેતો
બચાવે. હવેથી અમે એવું કર્મ ફરીપણ આદર્યું નહિ. મરીચી
બોલી—હે પાપાંડી ! મારી નાખે તેવાં જનવરુને જાળમાં પકડી

કાણે હોયું છે. ઝેરી નાગને સાણસામાં પકડવા પછી કાણ હોડ-
નાર છે ? હે હુણ આજ કટારથીજ તાર અકાળ મૃત્યુ થશે. સેના
પતિ બોલ્યો કે વીરબાળા ? છાતી ચીરવાને આપ મુખત્યાર છો.
પરંતુ હું તમારી પાસે માત્ર એકબિલા માગુ છું. મરીચી- મારી
પાસેથી તમે શી બિલા માગવાના છો ? તમારા અમણિત અપનાયો
ને ક્ષમા કરો તે બિલા આપીશ, પરંતુ તમારી છાતી ચીરી વગર
રહેનાર નથી. સેનાપતિ આજની લડાઈ કાણે કરી ? તમે કોનાં પુત્રી
અને તમારું નામ શું છે ? તે હું જાણવા ઇચ્છુ છું. મરીચી--
મંદિર વામીની સ્ત્રીઓને હાથે તમારા સંવળાં સૈન્યનું મરણ થયું છે
હું યશલાલમિંહની પુત્રી અને મારું નામ મરીચી છે, સેનાપતિ-
હવે તમારી મરણ હોયતેમ કરો, આથી મરીચીને દયા આવી,
અને કટાર ભોંયપર ફેંકી દઈ બોલી કે જાઓ સાહેબ ? હું તમોને
મારી આપું છું ફરીને આ પ્રદેશમાં કદિ આવશે નહિ આટલું કહી
સેનાપતિની સાને મળી ત્યાં ખુશી થયાં. ધન્ય છે વીરબાળા તારી
વીરતાને !!!

વીરવનિતા.

મહાશ્વેતા.

આ સતીના પિતાનું નામ હંસ અને માતાનું નામ ગૌરી હતું
તે પોતાના માતા પિતાની સાથે હેમકૂટ પર્વતપર આનંદથી ઉછરી
હતી. ધર્મ, નીતિ અને વ્યવહાર જ્ઞાન તેના પિતા તરફથી તેને દાય-
જમાં મળ્યું હતું. વારંવાર ઋષિ મુનિઓની સેવા કર્યાથી તેની
નિર્મળવૃત્તિ શોભતી હતી, એક વખતે વસંત ઋતુ આવી ત્યારે
મહાશ્વેતા પોતાની માતા અને સખીઓ સાથે અચ્છોદ સરોવર પર
સ્નાન કરવા ગઈ ત્યાં સખીઓની સાથે વનની કાંઠાઓ અને સુંદર
પુષ્પ પર્ણવો જોતીજોતી ફરતી હતી તેટલામાં તેને ઉમદી સુગંધ
આવી. આથી તે આગળ ચાલી અને જોયુંતો એ મુનિ કુમારો તેની
દૃષ્ટિએ પડ્યા. એમાંના એકે પોતાના કાનપર પુષ્પમંજરી ખોસેલી
હતી તેથી તે સુગંધથી મુગ્ધાસિત થયો હતો; જન્મે એક બીજાના રૂપ
પર મોહી પડ્યાં પછી મહાશ્વેતા લજ્જિત મુખે તે મુનિ કુમારના
મિત્રને પૂછવા લાગ્યાં--કે આ તમારા મિત્ર કોણ છે ? કોના પુત્ર છે
અને આ પુષ્પ મંજરી કયા વૃક્ષની છે, તે યુવકે ઉતર આપ્યો કે
આ મારા મિત્ર શ્વેતકેતુ મુનિના લક્ષ્મીથી ઉત્પન્ન થયેલા પુત્ર છે,

તેનું નામ પુંડરીક છે. તેના કથું પર ખોસેલી પુષ્પ મંજરી પારિ-
ગતકની છે. તે નંદતચનના દેવતાઓએ તેમને અર્પણ કરેલી છે.
આમ વાત ચલતી હતી તેટલામાં પુંડરીકે ત્યાં આવીને મહાશ્વે-
તાને કથુંકે- હ્યો તમને ગમતી હે.યતો તમે તમારા કાનમાં પહેરો
એમ કહીને પુંડરીકે તેના કાનમાં પહેરાવી. પરંતુ કામના પરાંધી
ન પચાને લીધે તેની માળા હેડે પડી ગઇ. તે પણ મહાશ્વેતા એ એક
દમ પહેરી લીધી. અને પુંડરીકને પ્રણામ કરી હેમકુટ તરફ જતી
પોતાની માતા પાછળ જવાને ત્યાં ચાલી માળા પડી ગઇ. તેથી મિત્ર
પુંડરીકને કપકો આપ્યો. એટલે મહાશ્વેતાના મનમાં વસેતો પુંડ-
રીક બનાવડી કોષ કરીને મહાશ્વેતાને કહેવા લાગ્યોકે-તમારે
મારી માળા આપ્યા વગર જતું નહિ, માળા આપીને પછી જાએ.
એટલે મહાશ્વેતાએ પોતાનો એકાવલી દાર ઉતારીને પુંડરીકના
કંઠમાં નાંખ્યો. છતાં પણ પુંડરીક તેને ઓળખી શક્યો નહિ બીજી
તરફ મહાશ્વેતા અચ્છોદ સરોવરમાં નાહીને પોતાની માતા પાસે
આવી. પરંતુ તેણીનું મન પુંડરીકની પાસે રહ્યું. એટલામાં તેની
એક દાસીકે જે પાછળ રહી હતી તે એક પત્રિકા લઇ આવી તે
પત્રિકા મહાશ્વેતાને આપીને કથું કે બેન ! તમને જોશે પોતાના
હરત કમળથી પુષ્પ મંજરી પહેરાવી હતી, તેજુજ આ પવિત્ર
પત્રિકા મોકલાવી છે. મહાશ્વેતા અનેક મનોરથોની વચ્ચે અથડા-
તાં મોટા હર્ષથી તે પત્રિકા વાંચીને વિશેષ અધારી થઇ પડી; અને
તે વિષે દાસીની સાથે વાત કરવા વળગી. તેટલામાં કોઇ મુનિકુમાર
તેના બારણા પાસે આવીને મહાશ્વેતાને પોતાના આવવાના સમા-
ચાર પહોંચાડ્યા. કે તરતજ મહાશ્વેતાએ તેને અંદર ખોલાવ્યો,
આ મુનિકુમાર પુંડરીકનો મિત્ર કપિંજલ હતો તેણે પોતાના મિત્ર
ની દુર્દશા મહાશ્વેતાને નિવેદન કરતાં કથું કે મારા બધા ઉપદેશો
નિષ્ફળ ગયા; પછી હું તમારી પાસે આવ્યો છું તમારા સમાગમ
વગર પુંડરીકના પ્રાણ બચે એમ, તને જણવું નથી શકી મહા-
શ્વેતા ત્યાં જતી. એટલામાં સખીદ્વાર ખગર આવ્યાકે માંજ આપની
પાસે આવે છે આ સમાચાર મળતાં કપિંજલ મજાસાટમાં
પડી મયો અને મહાશ્વેતાની આજ્ઞા લઇને ત્યાંથી આવતો થયો.
માતા આવી મયા પછી મહાશ્વેતાએ પુંડરીકની પાસે જવા
તૈયારી કરી. અને રાત્રિ પડીકે શણગાર સજી પોતાની સખી તરફ આવ્ય.

ળી સાથે પુંડરીકની પાસે જવા નીકળી, બીજી તરફ પુંડરીક પણ મહાશ્વેતાના મુખ-દર્શનને તત્તસતો તત્તસતો છેવટ મંથુ પામ્યો. મિત્રના મરણથી કપિંજલ છાતી ફાટ રૂદન કરવા લાગ્યો. હાંમેર ભેટવા આવતી મહાશ્વેતા ના આનંદમાં શોક સમાધ રહ્યો તેણે પણ પણ ચાતી ફાટ રૂદન કરવું શરૂ કર્યું અને ધોતાના પ્રાણપ્રિય પતિની સાથે બળી મરવા વિચાર કરી ચિતા તૈયાર કરાવી. એટલામાં કોમ દેવી પુરૂષે દેખાવ દીધો અને તે બોલ્યો કે—આ પુત્રી મહાશ્વેતા તું પ્રાણ ત્યાગ કરીશ નહિ. તને તારા પતિનો સમાગમ થશે અને કહીને તે પુંડરીકના દેહને આકાશમાં ઉપાડી ગયો એટલે કપિંજલ ધોતાના મિત્રના શયને છેડાવવા તેની પાછળ પડ્યો. અહિં એકલી પડેલી મહાશ્વેતાએ આખી રાત્રિ ગાળી આંશુઓ થી તેના વાળ ભીજી જાયેલાં હોવાથી તથા તેનાપર ધુળ ચઢી જવા થી તેનું મોઢું ઢંઢાઈ ગયું હતું. ઘાંટો કાઢીને રડવા થી તેનો કોમળ કંઠ પણ ખેંચી ગયો હતો. બીજે દિવસે પ્રભાત થતાં સરોવરમાં સ્નાન કરી વસ્ત્રો વાસ પહેરી, તેણે મુનિકુમારોનાં કમંડોલો લઈ, લાઘમાં માળા અદિ પાસેની અક શુદ્ધ માં વસ કર્યો. અને નજીકમાં બીરાજતા શંકરની સવાર સાંજ આરાધના કરવા લાગી મહાશ્વેતા તુ આયું દુઃખ સાંભળી તેનાં માતાપિતા બહુજ ખેદ પામતાં હતાં તેમજ તેની સખી કાદંબરી પણ ધોતાની સાહેલીના દુઃખે કરા મારે પરણવું નથી એવું પણ લઈ બેઠા હવેતે પુંડરીક બીજા જન્મમાં ઉદ્ધવનીના રાજ તારાપીડના મંત્રી શુકનાસને ભાંવેશવાહન એ નામથી અવતરી હતો. તે કોમ બેળાએ રાજકુમાર ચંદ્રાપીડની આપ દિગ્વિજય કરવા ગયો હતો, ત્યાંથી અચ્છેદ સરોવરની આસપાસ ફરતાં તેની દૃષ્ટિ મહાશ્વેતા પર પડી એટલે પૂર્વ જન્મના પ્રેમથી તેનું મન તેનાપર પ્રીતિમાન થયું. એક દિવસે મહાશ્વેતા શિશુતળ ઉપર સૂતી હતી ત્યારે, તેને વૈશમપાયને કેટલાંક કામ વચનો કહ્યાં. તેથી મહાશ્વેતા કંઠાંધ થઈ બોલી કે—અહ્યા! તું વખર વિચારે પોષટની પેડે લવે છે તેથી પોષટપણને પામ આવી રીતે આપ આપ્યો. થોડા કાળ પછી વૈશમપાયન સાપથી મુક્ત થયો એટલે કપિંજલ સાથે આકાશમાંથી ઉતરી મહાશ્વેતા ને મળ્યો આથી તેઓને અતી આનંદ થયો. સાહિત્ય.

ભામતી.

શ્રીમત્ શંકરાચાર્યના ભાષ્ય ઉપર ટીકા કરનાર મહા વિદ્વાન વાચસ્પતિમિશ્રને ભામતી નામની સદ્યુચ સંપત્તિ પત્ની હતી. પતિ પત્ની બન્ને એકજ સ્વભાવનાં અને એકજ ગુણોથી તેઓ પરસ્પર પ્રીતીથી વર્તતાં રાત્રિ દિવસ વિદ્યામાં લીન રહેનારા વિદ્વાનો. કોઈ કોઈ વાર પોતાની વિદ્યામાં એવા તો એકતર થઈ જતા હતા કે તેઓને પોતાની આગળ પાછળ શું બતાવ બને છે તેની ટાંઠ પણ ખમર રહેતી નથી. અને હેવટે રસની રસગુતાથી પોતાનેજ ભૂલી જઈ પોતાના વિચારમાં ગુલતાન રહે છે. વાચસ્પતિમિશ્ર પણ આવીજ રીતના વિદ્વાન હતા. તે એક વખતે શંકરભાષ્ય ઉપર ટીકા લખવા મામમાં એવા તો તલ્લિન થયા હતા કે રાત્રિ દિવસ પોતે શું કરે છે ? ક્યાં રહે છે ? ક્યાં જમે છે ? અને નિદ્રા પણ ક્યાં કરે છે. તેની તેને જરાપણ ખમર નહિ હતી. આ વખતે તે યુવન હતા. અને ભામતી પણ પ્રથમજ સાસરાને ઘેર આવેલાં એ દંપતિ રાત્રિ દિવસ સાથેજ રહેતાં, પરંતુ વાચસ્પતિમિશ્રને પોતાની સાથે કોણ છે તેનું બીજકુત્ર ભાન રહ્યું નહીં. તેઓને ભામતી લેખન સાહીત્યો પૂરાં પાડતી અને વચમાં મુશ્કેલી આવતા તે શંકા વિષે તેઓ વિવાદ કરતાં. વાચસ્પતિ હમેશાં વીચારમાં તલ્લિન રહેતા તેથી ભામતીનું યોવન ઉતરી ગયું અને ભાષ્ય ઉપરની ટીકા પુરી થયા આવી એટલામાં એક દીવસે ભામતીને ઘણા દીવસના ઉમ્મગરાને લીધે આંખમાં નિદ્રા ભરાવા લાગી; અને જે દીવાના તેજની વાચસ્પતિ લૂખતા હતા. તે દીવાની દીવેટ અને દીવેલ ખુટવાથી તે દીવો નિરતેજ થઈ ગયો. આ રીતે સાથે અંધારું થયું અને ક્ષમ અટકી ત્યારે વાચસ્પતિમિશ્ર કંઈક જોયું તે વખતે ભામતીને નિદ્રાજી જોઈ તે તેણીની સામું જોઈને ચમક્યા અને ઘણું કાળે પોતાની સ્ત્રી જાણીને પ્રસન્ન અંત કરી બોલ્યા કે--હે રંભા ! તને ધન્ય છે ! તેં મને જીવ્યો. અને મારા અધાગ શ્રમને તેંજ સફળ કર્યો છે માટે આ ટીકા કે જે મેં તારી અપૂર્વ સહાય અને અનન્ય શુશ્રુષે લીધે પુરી કરી છે તેને હું તારાજ નામથી અર્ચકૃત કરું છું. આથી તેણે તે ટીકાનું નામ ભામતી પાડ્યું. અને ભામતીનો બહુ આજાર મળ્યો. ભામતી એ પોતાને નિદ્રા આવે જવાથી ક્ષમા માગી. અને બન્ને હાથ

જોડીને સ્તુતિ કરવા લામી કે-પ્રાણનાથ ! આ સંસારના આઘાત રમણીય ક્ષણિક સુખો કરતાં મેં આપના જ્ઞાનમય વ્યવસાયમાં સાથે રહીને બહુ સુખ ભોગવ્યું છે. અને મને હવે ખીજા કોઇ પણ સુખની ઇચ્છા રહીજ નથી. આપની વાણીના પવિત્ર જ્ઞાનમય પ્રવાહમાં અવગાહન કરતી હું આ સંસાર સાગરને તરી પાર પહોંચીશું. વાચસ્પતિમિત્ર જોડ્યા કે-ધન્ય છે મુંદરી ! તનેજ ધન્ય છે કે તેં મારા આવા મોટા દોષને પણ મથકાર્યો નથી. અને ઉલટો ગુણ લીધો છે. તમારા જેવી પતિ પરાયણ, પતિ સહાયક અને પતિ રંજક સ્ત્રીઓનેજ ધન્ય છે ? **લામતી** જોડ્યાં કે સ્વામીનાથ ! અતિ વિનયનું શું પ્રયોજન છે ? કેટલાએક દોષ કહેવાતાં છતાં પણ મોટા ગુણ રૂપ હોય છે. અને તેથી લોકો તેને વખાણે છે. **લામતી** પોતે ડાહ્યાં અને ગુણુદ હતાં તેમણે કલ્પતર નામના મંથ પર વ્યાખ્યા કરી છે. આવી સ્ત્રીઓ ભારત વર્ષમાં પાકશે તો આ દેશનો ઉદય થવા વગર રહેશે નહિ.

નાચી.

આ બાઇ તૈલંગ દેશમાં આવેલાં ઇલેથિર નગરના પ્રખ્યાત પાંડિત ઇલેથિરોપાધ્યાયની પુત્રી હતી. આ બાઇ લગ્ન થયા પછી થોડે વખતે વિધવાવસ્થાને પ્રાપ્ત થઇ હતી, તેણે આ જગતની માયાનો ત્યાગ કરવા પ્રાણ ત્યાગ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો. આ વખતે તેના માતા પિતાના જીવનમાં આવ્યાથી આત્મહત્યાના મહાદોષ વિષે તેને સમજતી તેના મનને પ્રાણું ફેરવ્યું. આથી તેણે પોતાનું બાકી રહેલું જીવન વિધવાવ્યાસ કરવામાં ગાળ્યું. તેના પિતાના સુખથી તેણે એમ સાંભળ્યું હતું કે માત્રકાંકણીનું તેલ ઘણું પીવાથી બુદ્ધિ બંધી અપંગ થાય છે. કિંવા પાંચ કલાકમાં મરણને શરણ થવાય છે આ પ્રયોગઅજમાવવા તેણીએ તે તેલ પીધું. થોડા વખતમાં તેના સર્વ અંગમાં એટલો બધોતો અગ્નિ પ્રગટ્યો કે તેનાથી તે સહન શક્ય નહિ. આથી તે નર્જકના કુવામાં પડી. અને કલાક સુધી પાણીમાંજ ડૂબેલી રહી. તેના પિતાને ખબર પડતાં તેણે કુવા ઉપર જઇ નાચીને કહ્યું કે-તું હજી ખીજા પાંચ કલાક સુધી પાણીમાંજ રહેજે. નાચીએ તે પ્રભાણે કર્યું, એટલે તેના શરીરનો અગ્નિ શાંત થયો એવું કહેવાય છે કે તે તેલના યોગે કરી તેની બુદ્ધિ થોડા સમયમાં એટલી વધી ગઇ કે, તે સર્વ શાસ્ત્રમાં અને કળા કૌશલ્યમાં નિપુણ

થઈ હતી. ત્યાર પછી તે પદાર્થ વિજ્ઞાનશાસ્ત્રના ધણાજ કઠિન વિષયો ઉપર જ્યાખાનો આપતી. આ પ્રમાણે હમેશાં પોતાના પિતાની આજ્ઞા લઈ તે પર્યટન કરવા નિકળતી. અને દેશાવરોના વિદ્વાનો સાથે પોતાની વિદ્વતાથી વાદવિવાદ કરી પૂજ્યપદને પામી હતી.

ઉભયભારતી.

મહાવિદ્વાન મંડનમિશ્રની પત્ની સરસ્વતીનું ખીજું નામ ભારતી હતું. કાશીથી ગયા તરફ જતા માર્ગમાં શોણભદ્ર નામે નદી આવે છે. તેને કાંઠે બ્રાહ્મણ વાસ કરીને ગામ હતું. ત્યાં એક વિષ્ણુશર્મા નામનો બ્રાહ્મણ રહેનો હતો. તેમની એ પુત્રી. તે બહુ ભણેલી અને વિદ્યામાં પારણત હતી. વિષ્ણુશર્માને આ એક ની એકજ પુત્રી હતી તેથી તેને ચાર વેદ ઉપવેદ વગેરે શાસ્ત્રો શીખવ્યાં હતાં. અને તે જ્ઞાનમળમાં એટલીતો વિદ્વાન થઈ હતી કે તેને કોઈ પણ સમર્થ પાંડિત જીતી શકતો નહોતો. તેની કીર્તિ આખા ભારત મંડળમાં સર્વત્ર છપાઈ રહી હતી. તેની માતાનું નામ સુભગા હતું. સરસ્વતી વિદ્યા સંપાદન કરી રહી ત્યાં યોગ્ય વય પડેલી તેથી તેનું મન સંસારિક વિષયો ઉપર જવા લાગ્યું. સરસ્વતી ઉમ્મર લાયક થવાથી યોગ્ય વરની તજવીજ ચાલતી હતી તેટલામાં રેવાતટના યાત્રિક ભૂદેવો વિષ્ણુશર્માને ત્યાં પરાણુ થઈ આવ્યા. તેમની પાસેથી મંડનમિશ્રની વિદ્વતાની વાતો સરસ્વતીના સાંભળવામાં આવી. રેવાનદીને કિનારે આવેલી માહિમતીનગરીના પાંડિત હિમમિશ્રનો તે પુત્ર હતો. તે પણ વિદ્યામાં સરસ્વતીથી ઓછો ઉતરે તેવો નહોતો. તેણે ઐશ્વર્ય મતનું ખંડન કરી વેદધર્મનું મંડન કર્યું હતું તેથી લોકો તેનાં મુળ નામ વિંધમુખને બદલે મંડનમિશ્ર કહીને તેને બોલાવતા હતા. આ વાત સાંભળતાંજ સરસ્વતીની તેને વરવાની ઇચ્છા પ્રકરી નિકળી. આથી તેણે એક પત્ર લખીને આવેલા બ્રાહ્મણને દીધો. અને કહ્યું. કે—તમે જ્યારે રેવા તરફ ઉપર જાઓ ત્યારે આ પત્ર મંડનમિશ્રને આપીને મારી વાર્તા તેમને જણાવજો. બ્રાહ્મણે તે પ્રમાણે કર્યું મંડનમિશ્ર સરસ્વતીનો પત્ર વાંચી તેનો અભિપ્રાય જાણી લીધો. અને તેને વરવાની ઇચ્છા થઈ. ને પછી તેમનાં લગ્ન થયાં મહાત્મની શંકરાચાર્ય સ્વામીએ મંડનમિશ્રની સ.થે જ્યારે વિવાદ ચોરંબો ત્યારે જાંને જણ્યુ વચ્ચે દાર જીતનો નિ-

જીવ કરવા સાર આજ ઉભયભારતીને મધ્યસ્થ રાખવામાં આવી હતો. શંકરાચાર્ય અને મંડનમિશ્રના સામ્રાજી વખતે સરસ્વતી મધ્યસ્થ બેઠી. પછી જીજ્ઞે દિવસે વિવાદ સમયે બન્ને જાણનાં મળામાં પુણ્યોડી માળા પહેરાવી અને કથું કે જેની માળા કરમાશે તેને હું હાર્યા સમજાસ તે પછી વિવાદ શરૂ થયો. તેમાં મંડનમિશ્રની હાર થઈ તો પણ સરસ્વતીએ નિષ્પક્ષપાત રીતે પ્રતિપક્ષીનો જીવ અગલાન વદનથી જાહેર કર્યો. મંડનમિશ્ર હાર્યાથી કરાર પ્રમાણે સર્વત્યાગન્દરી શ્રીશંકરાચાર્યના શિષ્ય થયા. આથી સરસ્વતીએ કથું કે હે સંન્યાસીઓમાં ઉત્તમ શંકર! હવે સુધી મારા પતિને આપે સંપૂર્ણ જીવે નથી. કારણ કે તેના અર્ધ શરીર રૂપ હું છતાં છ નથી માટે મને છતાં જાદ મારા પતિને સુખેથી શિષ્ય કરો. જો કે આપ વિદ્વાન અને સર્વજ્ઞ છો તો પણ આપની સાથે વાદ કરવામાં મારું મન કિમંત ધરવે છે. આ પ્રમાણે મંડનમિશ્રની મલિલાનું મંદત્વ સુચક મધુર વચન સાંભળી શંકરાચાર્યે કથું કે હે અળખા તમારા કથા પ્રમાણે મારી સાથે વાદ યુદ્ધ કરવાની તમારે મનમાં ઉત્ક્રાંત છે પણ તમારી સાથે વાદ કરવો એ મારે યોગ્ય નથી કારણ કે યજ્ઞસ્ત્રી પુરોહિત અળખાની સાથે વાદ કરતા નથી. આવાં શ્રી શંકરાચાર્યનાં વચન સાંભળી સરસ્વતીએ કથું કે મહારાજ! આ બાજુનાં વ્યક્તિ વિશેષની અપેક્ષા નથી પેતાનો ગત લોકમાંને યત્ન કરે તે મુશ્કેલ જીતિ હોય કે સ્ત્રી જીતિ હોય તો પણ તેની સમે પોતાના પક્ષનું રક્ષણ કરવામાં તત્પરતા ધરાવનારાઓએ તેને જીતી લેવાની યત્ન કરવો જોઈએ એટલાજ માટે યાજ્ઞવલ્ક્ય નામના મુનિરાજે ગાર્ગી નામની અળખા સાથે વાદ યુદ્ધ કર્યું હતું. જનકરાજાએ મુલ્લમા નામની અળખા સાથે યુદ્ધ કર્યું હતું. એ પુરોહિત આળવદાર નહેના કે શું? ઉભયભારતીનું આવું સંયુક્ત કવચન સાંભળી મનમાં પ્રસન્ન થઈ શંકરાચાર્ય તેની સાથે શાસ્ત્રર્થી કરવાનું કૃપુલ રાખ્યું. તારે જરૂર જીતી લેવાની ઉત્ક્રાંત વાળાં એ બન્ને, શુદ્ધિની ચાતુરીથી શબ્દેના પ્રવાહની રચના એ રીતે સરસ કરવા લાગ્યાં કે જેના શ્રવણથી વિદ્વાને પણ આશ્ચર્ય પામી તેમજ બૃહસ્પતિ અને શુક્રાચાર્યથી અવિદ્ ગણવા લાગ્યા. તેઓનું વાદયુદ્ધ વિશ્રાંતિ વગર અદર્શિત ચાલવામાં થું. આવેવાદ તરેતાં કરે. સત્તર દિવસ િતી ગયા. પણ

શંકરાચાર્ય હાથે નહિ ત્યારે સરસ્વતીએ પોતાના મનમાં તમ-
વિચાર કર્યો કે આ આચાર્ય આત્મપ્રભાંજ સન્યાસી થયેલ છે. અને
કરી પણ શીલવ્રતથી ચૂકેલ નથી તો વાત્સ્યાયન સૂત્રોપનિષેતો સંવાદ
કરી તેને પરસ્ત કરે એમ ધારી કામ શાસ્ત્રને લગતાં કેટલાએક
પ્રશ્નો પૂછ્યાં ત્યારે શંકરાચાર્ય જરાવાર વિચારીને કંઈકે હે સુંદર!
આવિયમાં હું એક માસની અવધિ માગું છું, એમ કહીને શંકરા-
ચાર્ય સાંધી ઉઠી આવતા થયા. ધન્ય છે સરસ્વતી તારી અગાધ શુદ્ધિ
વિદ્વતાને !!!

કથાકેમ.

લીલાવતી.

આ વિદુષી ખગોળ વેમા ભાસ્કરાચાર્યની પુત્રી. તે ગણિત
અને જ્યોતિષ વિદ્યામાં પારંગત હતી અકબરખાદશાના ફૈઝ નામ
ના એક મુસત્રમાને લીલાવતી ગણિતનું કારસીવાં બાપાંતર કરતાં
તેની પ્રસ્તાવનામાં લખ્યું છે કે—ભાસ્કરાચાર્ય જેદર શહેરના રહેવા-
સી હતા. લીલાવતી તે તેને પુત્રના પોતાની એક જ પુત્રી હતી. તેની
જન્મ કુંડલી ઉપર જણાયું હતું કે તે પતિ અને પુત્ર વગરની થશે.
ભાસ્કરાચાર્ય પોતાની કન્યાની આત્મી દુર્ગતિ જાણના વિચારથી
ઘણાજ દુઃખી રહેતા હતા. અને તે સુખ થાય એવા ઉપાયો
ચોજ્યા કરતા હતા. થોડા કાળ પછી તેજની વિવાહનો વખત
આવ્યો કે તેણે પોતાની જોતીશ વિદ્યાના બળથી એવું લક્ષ શક્તી કંઈકે
એ મુકુર્તમાં વિવાહ થાયતો લીલાવતી વિધવા થાય નહિ, તેમ
તેને પુત્ર પણ થાય પછી લક્ષને દિવસે ઘણાક વિઠાનો અને સુગં-
ધદરશોને બોક્ષાની તેજોની સામે કન્યા અને જમાઈ એકત્ર બેસા-
ડી લક્ષના કાળના નિર્જીવે માટે પાણીથી ભરેલા વાસણ ઉપર અતી
છણા કાળાં વાળી એક વાટકી નાખીને કંઈકે આવાટકીના છિદ્રમાંથી
પાણી ભરાઈને બ્યારે વાટકી પાણીમાં ડુબે ત્યારે કન્યાનું સંપ્રદાન
કર્યાથી કન્યા વિધવા થશે નહિ. ભાસ્કરાચાર્યે આ કામને માટે
જાત પડીને અને જોશીએ ત્યાં રાખ્યા હતા. લીલાવતી બાથ્યા
અવસ્થાને લીધે તે ઝીણું વેડવાળી વાટકીના ઉપર વાંકી ચીનીને
જોતી હતી. એટલામાં અકસ્માત તેના માથાપરના ગુમટમાંથી એક
નાંતુ જોતી ને વાટકીમાં પડ્યું. આથી વાટકીનું છિદ્ર બંધ પડ્યું
ભાસ્કરાચાર્ય અને બીજા પડીને વાટકીને પાણીમાં ડુબાડીને અટ-
નંતા હતા પરંતુ તે વાટકી ડુબી જ નહિ પછી વિશ્વજની તપાસ

કશ્તાં માલુમ પડ્યુંકે એક નાના મોતીથી વાટકોનો છેદ બંધ થઇ ગયો છે અને તેમાં પાણી આવતું નથી. ભાસ્કરાચાર્ય આથી ચિન્મય થયા. તોપણ તેણે કન્યામનો વિવાહ કર્યો. ત્યારપછી કેટલા એક દિવસે લીલાવતીના પતિ મૃત્યુ પામ્યો. ભાસ્કરાચાર્યે જોયુંકે લીલાવતીને પતિકે પુત્ર વગર કાળ ગાળવો પડશે. તેથી તેણે વિચાર કર્યો કે પુત્ર દારાતો કેટલાક ઘોડા કાળ સુધી નામ રહેશે પરંતુ હું જ્યોતિષ વિદ્યામાં એવી વિદુષી કરૂંકે જેથી જગતમાં તેનું નામ અમર રહે. ઘોડા કાળ પથી તે પણ જ્યોતિષ વિદ્યામાં પારંગત થઈ તે એટલે સુધી કે જાડ જોઈ તેની શાખા અને પાંદડા યોડીજવાર માં ગણી આપતી તેણે એક જ્યોતિષનોગ્રંથ પણ રચ્યો છે કે જેને લીલાવતી એનું નામ આપવામાં આવે છે. લીલાવતી ગ્રંથ ત્રણે ભશદુર છે ધન્ય છે લીલાવતી તારી તર્કશક્તિને ! ! !

કથાસાર સમેટ

લીલાવતી (ખીજી)

લીલાવતી એ ધારાનગરના ધીર અને દાની ભૂપતિ ભોજની પત્ની થાય. તેની તિવાન, સત્યવાન, ધાર્મિક, વિદ્વતાથી અલંકૃત અને સત્યશી હતી, તેનાપર ભોજરાજની ઘણીજ પ્રીતી હતી. ભોજની સભામાં આવતા અન્ય પંડિતો અને ભોજને વહાલો પ્રસિદ્ધ પંડિત કાલીદાસ કે જે પંડિત પંકિતમાં ચક્રવર્તી પદ ધરાવતો હતો તેઓને પરસ્પર દ્વેષ ભાવ ચાલતો હતો. ભોજરાજ કાલીદાસને ચાહતો તે દેખી ખીજ પંડિતો દાઝતા હતા. તેઓએ તેને કઢાવી મૂકવાનો પ્રયત્ન આદર્યો અને એક દાસી સમજાવી કેતુ કાલીદાસને કઢાવી મૂકેતો અમો તને એક હાર આપીએ આથી તે દાસી ભોજરાજના રમનગ્રહમાં ગઇ ત્યાં ભોજરાજ સૂતા હતા. આ જોઈ તેણે એક દાસીને કહ્યું કે- સખી ચંદ્રપ્રભા ! દુષ્ટ પંડિત કાલીદાસ તો આંના પોશાકથી અંતઃપુરમાં લીલાવતીને ત્યાં આવે છે. આથી ભોજરાજ જાગી ઉઠ્યો અને વિચાર કરવા લાગ્યો કે આ વાત તદ્દન અસંભવિત છે પરંતુ આ લોકોની પરીક્ષા જેવા માટે દેશપાર ફરીએ. આથી તેને હૃદયપાર કર્યો આ વાત લીલાવતીના જાણવામાં આવતાં તેણે પોતાના પતિને ખૂણ્યું કે- પ્રજ્વનાથ ! આવવા અનન્ય મિત્ર કાલીદાસને હૃદયપાર શા મટે કરેલા છે ? રાજાએ કહ્યુંકે

સુંદરિ ! કાઠએ મારી પાસે કહ્યું હતું કે—કમ્પીદાસ અંતઃપુરમાં આવે છે, તેથીજ રાણી આવાં વચનો સાંભળી હાસ્ય ભર્યે મહેલે નિઃશકપણે બોલી કે સ્વામીનાથ ! હું મહદભાગ્યવાળી છું કે મને આપ સરખા પ્રતાપી પતિ મળ્યા હો. આપને મારા સ્વભાવનો પૂર્ણ અનુભવ છે તો પછી તેનું મન ખીજ પતિ પર કેમ જાય ? નાહેજ જાય. જે ધર્મજ્ઞ સ્ત્રી પોતાના પતિવ્રતા ધર્મ અને પ્રતિ પ્રેમને પીછાણે છે તે સ્ત્રીનું મન કદી પણ પરપુરુષ પર ખ્યાર ધરશેજ નહિ. વળી તે પુરુષ ધન યૌવન અને માત્ર મિલકતથી ભરેલો હોય તોપણ શું થયું ? પતિ વ્રતા પક્ષથી કદી પણ વિષય સુખની લાગ્યે લોભાધને નીચ કર્મ કરશેજ નહિ. પતિવ્રતા સ્ત્રી મને તેવા જુગ્મમ ગુજરતા હશે તોપણ દેહની દરકાર છોડી પ્રાણુ જતાં સુધી પણ પેતાનું પ્રિય શીલવ્રત તજશે નહિ. અને જે સ્ત્રી એવા કર્મો કરે છે તે સ્ત્રી ખરેખરી પિ શાશ્વતીજ સમજવી. મારા પ્રત્યે તમેને શંકા ઉત્પન્ન થઈ છે તો તે ના પુલકો કર્યા વગર આપ અત્રેથી પધારશો તો હું અવશ્ય મારો પ્રાણુ સ્વામીશ.

લોજરાજ તેણીના કલા પ્રમાણે કરવા બંધાયો. આથી સતી લીલાવતી પોતાનાં અમૃતમય મધુર વાક્યોથી પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરવા લાગીકે—હે સર્વના સહાયક વિભુ ! તમે આ અખિલ સૃષ્ટિમાં માત્ર સાક્ષી રૂપ છો. અને જ્યત, સ્વમ અને સુષુપ્તિમાં મારા પ્રાણુનાથ લોજજ હોયતો તરતજ મને સાચી ઠરાવી શિરપર આવે. લાં કુહાં કટકને દુર કરો. આ પ્રમાણે બોલી સાધનો, સાક્ષીઓ અને પતિવ્રતા પ્રેતાપનું બળ બતાવી પોતે શુદ્ધ હરી. આથી લોજ શરમીદો. થયો ત્યારે લીલાવતી કહેવા લાગી કે પ્રાણુનાથ ! આપનું શરમાવું વ્યર્થ છે કારણુ રાંજઓનો ધર્મ છે કે શહેરની સઘળી ચર્ચા જોવી અને તે ચર્ચાનો બંદોબસ્ત કરી થતી ચર્ચાને બંધ પાડવી. જુઓકે ત્રેલોક્યના નાથ શ્રી રામચંદ્રજી લાંકાથી સીતાજીને તેડી અયોધ્યામાં આવ્યા ત્યારે તેણે પણ લોક ચર્ચા માટે દુતો રાખ્યા હતા. તેમાંથી કોઈ દુતે ખબર આપ્યાકે કોઈએક ધોખી પોતાની સ્ત્રીને કહેતો હતો કે એતો રામચંદ્રજી એવો છે કે પોતાની સ્ત્રી ખીજના ધરમાં રહી આવી છતાં પણ ધરમાં રાખી બેઠો છે. આથી રામચંદ્રે સીતાની ખાતરી છતાં પણ લોક ચર્ચા

બંધ થવા માટે વનમાં મોકલી હતી. માટે હે સ્વામીનાથ ! તમારા મનમાં તમે કંઈ પણ એવો વિચાર લાવશે નહિ. અહા ! બન્યો લીલાવતી ! તારી વાણીને ! ! !

લોજપ્રબંધ.

મહીઆરી લીલાવતી (ત્રીજી)

સતી લીલાવતી સારંગપુરના નગર શેઠ સોમદત્તની પુત્રી થાય. તેની માતાનું નામ મુલગા હતું. તે રૂપે, ગુણે અને ક્રાંતિમાં મનોહર હતી. લીલાવતી બહુ બહેલી કાઠી અને હેંશી-યાર હતી. તેની માતા મુલગા પણ અવકાશની વેળાએ સાર શિક્ષણ આપી પુત્રીને પ્યારથી પાળતી. લીલાવતી લમ લાયક કમસ્તી થતાં તેના પિતા સોમદત્તે તેને માટે યોગ્ય વરની ઓળ કરાવી. થોડા દિવસ પછી કૌશાંબીના નગર શેઠ સદાકૃષ્ણે પોતાના પુત્ર મુમતિવિલાસનું માથું મોકલ્યું. મુમતિવિલાસ પણ રૂપે ગુણે મનોહર અને હુસિઆર, ડાહ્યો અને વિદ્યાવિલાસી હતો. અને વખતે તેના ગુણ નામ પ્રમાણેજ એટલે મુમતિ સારી મતિના હતા. સોમદત્તે આથી તેના લમ નીરધાર્યા. થોડા દી વસમાં લીલાવતીનાં લમ મયાં કે તે સાસરે આવી, સહુ પિયેરીયાં-ને વિસારી મુખેથી સાસરીયાં સાથે રહી. અને શ્વશુર પક્ષની સેવા કરવા લાગી. થોડા દિવસ પછી લીલાવતીના પતિ મુમતી વિલાસનું મન એક ગણિકા સાથે મળ્યું. આથી લીલાવતી બહુ બ-હુ બળ્યા કરતી પણ શું કરે ? લાચાર. થોડા કાળ પછી તેના પિ-તા સોમદત્તે તેડું મેલ્યું. આથી તે પાછી સારંગપુર આવી. પ-રંતુ અહિં કાંઈ સાહેલી કે કાંઈ પિયેરીયાને પોતાના પતિની વાત જણાવીજ નહિ. અને પોતાના દુઃખના દિવસો નિર્ગમન કરવા લા-ગી. થોડા વખત પછી કૌશાંબીથી સદાકૃષ્ણ તેડવા આવ્યા તેથી તે પણ મુખેથી અહિં આવી પણ કંઈ મનને ચેન પડે નહી. મુ-મતિવિલાસ તેના મા બાપનું ન માને તો આ લીલાવતીનું તો માનેજ ક્યાંથી ? થોડા રોજ પછી લીલાવતીને પોતાના પતિને અને ગણિકાને ધજવાની યુક્તિ મુજબ આવી. જ્યાં તેણે પોતાની સાસુને મ્હોટે કહ્યું કે—સાસુજી ! મને જો તમે જો બેંસો લાવી આપો તો હું તમારા પુત્રને અહિં કાંઈ યુક્તિથી લેઈ આવું. આથી

સાસુએ સસરાને ખાત કહી. તેથી તેણે દુઝતી બે બેંસો ખરીદ કરી. તે બેંસોને ઢાંહી પોતે બરવાડણના કપડાંએ પહેરી પોતાની નજીક ને ગણિકાગૃહ બતાવવા સાથે લઇ દુધ લઇને આવી. થોડીવાર ત્યાં આવી પહોંચી. ઊંટથી બંગલો જોઇ તે બોલવા લાગી કે 'દુધ લેતું છે દુધ' આ પ્રમાણે બોલતી બંગલાના દ્વાર પાસે આવી પહોંચી. આથી મુમતિવિલાસે ખરડા. દુધનો ભાવ પૂછ્યો તો લીલાવતી કી તે દુધ ચાખવા જણાવ્યું. દુધથી તે બહુજ ખુશ થયો અને લીલાવતી તરફ પ્યારની દૃષ્ટિથી જોવા લાગ્યો. આથી લીલાવતી પણ સમજી ગઇ કે હવે ગણિકા ઘરે તેમ નથી. લીલાવતી મુમતિવિલાસને જાણવળ કરી ઘેર લાવી. આથી તેના પિતા તથા તેની માતા એ બન્ને બહુ રાજી થયાં અને આશીર્વાદ દઈ કહેવા લાગ્યાં કે—ધન્ય છે ઉત્તમ કુળની કીર્તિ વધારનાર પુત્ર વધુ લીલાવતી ! તમેએ આ બહુજ ઉત્તમ કામ કર્યું. તમારા પિતા તથા માતાને પણ ધન્યવાદ ઘટે છે કે જેના પુણ્યે કરી આવું પુત્રી રત્ન પેંદા થયું. આમ કહી સૌ પોતાના સુખના દીવસો નિર્ગમન કરવા લાગ્યાં. લીલાવતી પોતાનાં સાસુ સસરાની અને પતિની સેવા કરી પવિત્ર રહેતી.

પ્રભાવતી.

આવીર એ ગનેારના રાજની રાણી હતી. તે રૂપે સુંદર હતી. તેથી તેના ઉપર યવન લોકોએ મોહિત થઇ ગનેારના રાજ્ય ઉપર ચડાઇ કરી હતી. તેની સામે આ વીર સતી પ્રભાએ ધણી શરતાથી લડાઇ કરી હતી. પરંતુ પોતાની પાસે સૈન્ય થોડું અને વળી વીર પુરૂષો મંચી જવાથી ગનેાર રાજ્યના કીલ્લા યવનો એ હાથ કરવા માંડ્યા. તેથી આ વીર વનીતા આત્મહત્યા નહિ કરતાં ત્યાંથી એકાએક આવી નીકળી. ચાલતાં ચાલતાં પોતાનો એક કીલ્લો કે જે યવનોએ તાબે કર્યો નહી હતો ત્યાં આવી. નર્મદા નદી ઉદ્ધંધી મજવામાંથી ઉતરી કીલ્લામાં પેસવા જાય છે, તેરીજ તેને શત્રુઓએ આવી ઘેરી લીધી. તે છતાં પણ તે મહા મુશ્કેલીથી કીલ્લામાં ઘાખલ રહી. પરંતુ દરેવાને બંધ કરતાં પહેલાં તો શત્રુનું સૈન્ય અંદર પેસી ગયું. તો પણ રત્નપૂતો મરણીયા મધ યવન લોકોની સાથે લડ્યા. સતી પ્રભા જેવી પરાક્રમી હતી તેવીજ તે સું.

દરી હતી. યવન લોકોએ રાજ્ય જીતી લીધા પછી પણ યવન સર
દારે કહેવરાવ્યું કે--સુંદરી ! તમારું રાજ્ય પાછું લઇને તમે મારા
હૃદય રાજ્યનાં અધીશ્વરી થાઓ. તમારું યૌવન આપી મને પ્રસન્ન
કરો. એટલે હું તમારો દાસ થઇને રહીશ. આ સાંભળી રાણીને પગ
થી તે માથા સુધી કાળ ચઢ્યો. પરંતુ તે શું કરે ? તે અબળા
જાતિ થોડીવાર વિચાર કરી યવન રાજાને જવાબ મોકલ્યો કે-મને
એ કલાકનો વખત આપો તો વિધીવત્ લગ્નનો પોશાક તૈયાર કરા-
વી શકું. કામાંધ યવને એ વાત સ્વીકારી. એ કલાક ગયા પછી
પ્રભાએ પોતે મૂલ્યવાન પોશાક પહેરીને પોતાના ક્ષયનગૃહમાં જઈ
બેઠી. અને તેવોજ એક કિંમતી પોશાક યવન રાજાને મોકલ્યો કે
જે પહેરી તે અહીં આવ્યો પ્રથમતો યવન રાજાના મનમાં હજારો
વીચાર આવવા લાગ્યા. પરંતુ અકસ્માત તેના હૃદયમાં બચકર ફરે
ઉપડી આવ્યું. અને તે બકવા લાગ્યો કે-અરર ! મારું શરીર બ-
ળ્યા કરે છે. તેનાં વાક્યો સાંભળી પ્રભા બોલી કે તમારું મૃત્યુ
હવે આવી પહોંચ્યું છે. આમ બોલી સતી પ્રભા ખીજા માળ ઉ-
પરથી શરીર પડતું મુકી મરણ પામી. થોડીવારે યવનરાજા પણ
મરણ પામ્યો. ખરેખર ! સતી પ્રભાએ પોતાના ધર્મનું પાલન
કર્યું છે.

ગુર્જરેતીહાસ.

દુર્ગાવતી.

આ વીર સતી બુદ્ધલખંડમાં આવેલા મહુવા નગરના રાજા
ચન્દનની પુત્રી થાય અને ગંડમંડળ રાજાની સ્ત્રી થાય તે ઘણીજ
સુંદર, ગુણવાન, બુદ્ધિવાન, અને હિમ્મતવાન હતી. તેણીને વીરવ-
દલલ નામનો એક પુત્ર હતો.^૧ તે નાની વયનો હોવાથી તેની
વતી તેની મા દુર્ગાવતી સઘળો રાજ્ય કારભાર ચલાવતી હતી.
આ વખતે દીક્ષીના તખ્ત ઉપર અકબર બાદશાહ રાજ્ય કરતો હ
તો તેણે ધણાંક રાજપૂતોનાં રાજ્યો જીતી લઇને પોતાના ખંડીયા
બનાવ્યાં હતાં. તો પણ મેવાડનો જગપ્રસિદ્ધ રાણો પ્રતાપસિંહ

^૧ અહિં કોઈ એમ સંકા કરશે કે દુર્ગાવતીનો પતિ ગંડ-
મંડળ હતો હતાં દુર્ગાવતીને રાજકરભાર કેમ કરવો પડ્યો ?
તો તેનો જવાબ એટલોજ કે એ વિષે તપાસ કરતાં વધુ હકીકત
મળેલ નથી.

અને આ વીર વનિતા દુર્ગાવતી એ બેનાં રાજ્યો તેને તાબે થયા ન હતાં તેથી અકબરે ગંડમંડળના રાજ્યને જીતવા આસફખાં નામનાં એક સરદારને ધણુંક સૈન્ય આપી મેવાડપર ચડાઇ કરવા મોકલ્યો. આથી ગંડમંડળની પ્રજા બચબીત થઇ ગઇ. પરંતુ દુર્ગાવતીના કઠણ ક્ષેત્રમાં આ બચની કંઇ પણ અસર થઇ નહિ. પરંતુ તેણે નિડરપણે લડાઇની તૈયારી કરવા માંડી. થોડા વખતમાં સઘળું સૈન્ય એકઠું કરી રણભૂમીમાં શત્રુની સામે ઉભી રહી. આ વખતે તેનો કુમાર વીરવલ્લભ પણ યોદ્ધાનો પોશાક પહેરીને સૈન્યમાં સામેલ હતો. દુર્ગાવતી માત્ર સૈન્ય એકઠું કરીનેજ બેસી રહી નહોતી પરંતુ તે પોતે મસ્તક ઉપર રાજમુકુટ ધારણ કરી, બખ્તર પહેરી તરવાર અને ધનુષ ધારણ કરી હાથી ઉપર બેઠી. તે વીરાંગનાનું કોમળ હૃદય હમણાં સ્વદેશની રક્ષા કરવાને મટેજ તત્પર થયું હતું. તે રણના મોખરા ઉપર ઉભી ઉભી પોતાનાં લશ્કરનાં માણસોને ગંભીર સ્વરથી ઉત્સાહ અને હિંમત આપવા લાગી. વીરમતાનાં ઉત્સાહ ભર્યા વાક્યો સાંભળી સર્વ સૈન્ય શત્રુના સૈન્ય ઉપર તુટી પડ્યું. અને મહા દારૂણ યુદ્ધ ચાલ્યું. દુર્ગાવતીએ જે વખત મોટા પરાક્રમથી આસફખાનના લશ્કર પર હલ્લો કર્યો. અને બંને વખતે તેણીનો જય થયો. શત્રુ પુશ્કના ઘોડેસ્વારો લડાઈમાં માર્યા ગયા. દુર્ગાવતીની ભયંકર મૂર્તિ જોઇને યવનદળ વિસ્મય પામ્યું. વળી તેઓ રણભૂમીમાંથી ભાગી છુટા. જે વીર પુરૂષો એ એક વખતે હીંદનાં રાજ્યોને જીતીને પોતાના જયના વાજાએ વંગડાઓ હતાં તેઓ આજે બહાદૂર દુર્ગાવતીના બળથી હારીને નાસી ગયા. આથી દુર્ગાવતી તેઓની પાછળ પડી અને હિંમતથી શત્રુના સૈન્યને નમાડવા લાગી. મોગલનો સેનાપતિ દુર્ગાવતીનું અદ્ભુત પરાક્રમ જોઇને અજાયબ થયો, અને તેનું મ્હોડું કાળું થયું. દુર્ગાવતીએ શત્રુની સામે યુદ્ધ ચાલું રાખ્યું. એમ કરતાં સૂર્યાસ્ત થયો તેથી એક જગોએ પડાવ નાંખ્યો. તેનો વિચાર એવો હતો કે થોડીવાર વિશ્રામ લઇને ફરી શત્રુની પાછળ મડી તેઓના સૈન્યનો સંહાર કરવો. પરંતુ તેણીના સામંતોએ એથી વિરુદ્ધ સલાહ આપી તેથી સૈન્ય થોડો વખત વિશ્રામ લેવાને બદલે નિદ્રાવશ થઇ ગયું. આસફખાંએ આ તકનો લાભ લઇને તેનાપર હલ્લો કર્યો છતાં દુર્ગાવતી ગભરાઇ નહી. તે પોતાના સૈન્યને પહાડની એક

સાંકડી તેજીમાં લઈ જઈ ત્યાં ઉભી રહી. એટલે શત્રુઓએ ત્યાં જઈ તેના પર તોપોનો મારો ચલાવ્યો. અને મોટું સંગ્રામ થયું. તે વખતે તેના કુંવર વીરવદનને ધણુંજ પરાક્રમ બતાવ્યું હતું. શત્રુઓ પણ તેનું પરાક્રમ જોઈને વિસ્મય પામ્યા. તોપણ શત્રુઓના હાથથી તે જખમી થયો. પોતાના પુત્રનું મરણ થયું છતાં પણ દુર્ગાવતી પાછી ફરી નહી. પરંતુ પુત્રના શબની યોગ્ય વ્યવસ્થા કરીને પ્રથમના કરતાં વધારે પરાક્રમથી લડવા લાગી. થોડા સમય પછી શત્રુઓનું એક બાજુ તેની આંખમાં આવ્યું તે કાઢવા દુર્ગાવતીએ ઘણાક પ્રયત્ન કર્યો પણ તેમાં નિષ્ફળ થઈ. ત્યાર પછી એક તીર તેના કબજામાં વાગ્યું. અને ઘણી વેદના થવા લાગી. તથાપી તે રણજૂમીમાંથી પાછી ફરી નહિ. જ્યારે જખમી થયેલા બાગમાંથી લોહી નિકળવા માંડ્યું. ત્યારે તેણે પોતાને જીવવાની આશા છોડી દીધી. તેથી તેણે પાસેના માણસની તરવાર બધ પોતાના શરીર પર મારી કે જેથી તેણીનો પ્રાણ પરભેડનો પ્રવાસી થયો. ધન્ય છે દુર્ગાવતી ! તે તાર અમાર વીરત્વ બતાવી આપ્યું છે. વીરવનિતા.

ચંદ્રપ્રભા.

આ ચરિત્રશાળી શ્રી નાગપુરના રહીશ દેવદત્ત નામના આ લાજુની શ્રી યામ. તેણીને તેના પીતાએ નાની વયમાંથી પરણાવી હતી. દેવદત્ત કુલીન ધરનો હતો, પરંતુ તેના ધરમાં કોઈ પણ જાતનો અંકુશ ન હોવાથી તે દુરાચરણમાં કુળી મર્યો. ધરનાર માત્ર મીઠકત સર્વે ખોઈ ખેડો. તેથી સદગુણ સંપન્ન કુલીન ચંદ્રપ્રભા ધરમાં બેસી નીતિથી જે કાંઈ ધંધો થાય તે કરી પોતાનું ગુજરાન ચલાવતી. દેવદત્ત અકર્નીષ કેફ કરી ભમ્યા કરતો હતો તે છતાં પણ પતિવ્રતા ચંદ્રપ્રભા શાંત મનથી પતિને સુધારવાના ઉપાયો શોધતી હતી. કોઈ વખતે ધરમાં ખાવાનું થોડું હોતો તે સમયે પતિને આપી દઈ પોતે અપાસ કરી રહેતી. તેણે પતિને દુરાચાર મુકાવવાનો ધણોએ પ્રયત્ન કર્યો. પરંતુ તે સર્વ બ્યર્થ ગયો આ વખતે ચંદ્રપ્રભાની ઉંમર માત્ર પંદર કે સોળ વરસની હતી. પોતાને નાની ઉંમર છતાં પણ આનું દુઃખ આનું એ વિશે જરા પણ ખિન્ન થતી નહિ. તેની કદી પણ દેવદત્ત ઉપર દુષ્ટ દ્રષ્ટિ થતી નહિ. ઉલ્ટો દેવદત્ત તેને દયાવતો અને મારતો તો પણ તે શાંત મનથી

સહન કરી પતિ સુખી થાય તેમ કરતી. એક સમયે દેવદત્તે કેટલી ધુનમાં ઘેર આવી ચંદ્રપ્રભાને છરી મારી તેથી તે મૂર્ચ્છિત થઈ ધરણીપર ઢળી પડી. એટલામાં એક બાઇએ આવી ચંદ્રપ્રભાને વેચને ત્યાં પહોંચતી કરી. અને દેવદત્તને પોલીસે કેદ કર્યો. અહીં આગળ ચંદ્રપ્રભાની સ્થિતિ ધાસ્તી ભરેલી થઈ પડી. માજીએટ તેની પાસે જુબાની સેવા મ્યો ત્યારે તેણીએ કહ્યું કે મારો પતિ કુશળ છે ? તેને કોઈ પણ જાતનું દુઃખ દેશો નહિ. હું અહીં કેઈ શરીયાદ કરવા આવી નથી. પરંતુ હું આ ધા રજાવવા માટે આવી. હું. મને આ ધાવ મારી પોતાનીજ જૂલથી વાગેલો છે. હું મારા પતિને મળવા ઇચ્છુ છું તેથી તેને હાજર કર્યો. તેને પછે લાગીને પૂછવા લાગી કે--તમે જમ્યા ? તમને કોઈ દુઃખ તો દેતું નથી ને ? આમ બોલતી બોલતી તે પતિવ્રતા પરલોકવાસી થઈ. ધન્ય છે મોહોટા મનની ચંદ્રપ્રભાને । । ।

સત્યવતી

બંગાળામાં રામાનંદ ગોસ્વામી નામનો એક પરમ વૈષ્ણવ ભક્ત હતો. એને કેટલીએક જમીન ધર્મોદ્ધારમાં મળી હતી. આ ગોસ્વામી હમેશાં ધાર્મિક સાધુ સંતોની સેવા અથવા પાનાદીકથી કરતો હતો. તે આખા દેશમાં પૂજનીય હતો. તેની સ્ત્રીનું નામ, સુનીતિ હતું. તે પવિત્ર સાધ્વી વિધીવત્, પતિનું પૂજન કરી, ગયા આગ્યાં અતિથીઓની સેવા કરી, સાધુઓને જમાડી, પતિના જમ્યા પછી પોતે જમતી. તેણીને પ્રેમાનંદ નામનો એક પુત્ર હતો અને પ્રભાવતી નામની કન્યા હતી. પ્રેમાનંદ ધણો વિદ્વાન હતો. તેનાં લગ્ન આ આખ્યામીકામાંની સતી સત્યવતી સાથે થયાં હતાં. આ વખતે બંગાળામાં ઉપરા ઉપર મોટા દુકાળો પડતા હતા, તેથી જમીનની પેંદાશ નહીં આવવાથી જમીનદારો કરજદાર બન્યા હતા આ વખતે કર ઉધરાવનાર દેવીસિંહ લોકોની માલ મીલકત સર્વ હરરાજ કરી પોતાના ધણીનો કર વસૂલ કરતો હતો. રામાનંદ સ્વામીની જમીનનો કર બીજકુદ નહીં હતો તે પણ તેણે આપવા કહ્યું. તેથી રામાનંદ જોર જીલમના બયથી રાણી ભવાની દેવીની પાસેથી રૂા ૫૦૦૦૦ કરજે કાઢી દેવીસિંહને કર આ-

ધ્યો છતાં પણ દેવીસિંહે વધારે કર માગ્યો. આ વખતે રામાનંદ લાચાર બન્યો તેથી દેવીસિંહે તેની સઘળી મીલકત હરરાજ કરી તેને પકડવાનો હુકમ કર્યો. આ બયથી શું કરવું ? તે તેને સૂઝ્યું નહી. પછી તેના પુત્ર પ્રેમાનંદે હિંમત આપી કે—પીતાજી ! તમે જરાએ ડરશો નહી. હું તેની પાસે જાઉં છું ને તમે સઘળાં કુટુંબને લઈ રંગપુરમાં આપના કોઈ શીખને સાં જઈ રહો. આ પ્રમાણે કહીને તે ચાલતો થયો, તેને સીપાઈઓ પકડી કચેરીમાં લાવ્યા. દેવીસિંહને કચેરીમાં બેઠા બેઠા ફૂર કર્મો કરતો જોઈને પ્રેમાનંદે સિંહ ગર્જના કરીને કહ્યું કે—ઓ નર પીશાય ! હમણું તારું ખુન કરીશ. આમ બુમો પાડતો છરી લઈ કુદકો મારી દેવીસિંહને મારવા ફૂટી પડ્યો, એટલે તેને પકડી કેદમાં લઈ ગયા.

પ્રેમાનંદના કંઈ પણ ખર્ચ ન મળવાથી રામાનંદ તથા તેની પત્ની સત્યવતીને ચીંતા થવા લાગી. તેઓએ જાણ્યું કે પ્રેમાનંદ મૃત્યુ પામ્યો હશે તેથી તેણે કેદખાનામાં શોધ કરી, પરંતુ કંઈ પતો લાગ્યો નહિ, તેથી શોકાતુર થઈ તે પાછો ગયો. સત્યવતીનો વીચાર હતો કે પતિનું શબ મળે તો તેની સાથે બળી મરવું. શબ નહી મળવાથી તે અબળા વૈધવ્ય ધર્મ પાળવા લાગી. તેને માથે દુઃખમા ડુંગરો ઉગવા લાગ્યા અને તે સૌ નિરાશ બની રંગપુરમાં રહ્યાં. દેવીસિંહના સીપાઈઓના જાણવામાં આવ્યું કે આ શહેરમાં કોઈ રૂપસુંદર યુવતી આવી છે, તેને પકડી દેવીસિંહ પાસે મોકલવાનો તેઓ લાગ શોધતા હતા. દેવીસિંહ મહા ફૂર અને ધાતકી હતો. આખરદાર અને કુળવાન સ્ત્રીઓને જીલમથી પકડી અખાડામાં ફૂરી રાખતો હતો. આ વખતે સત્યવતીની ઉંમર લગભગ વીશ વર્ષની હતી. પરંતુ તે જોવામાં એક નાની બાળકી સરખી દેખાતી હતી. સત્યવતીને સીપાઈઓ પકડે તો તેઓને રવાંધીન ન થતાં પ્રાણ ત્યાગ કરીને પણ પોતાના શીલનું રક્ષણ કરવા નિશ્ચય કર્યો હતો. તે પોતાના સસરા સાથે ત્રણ વર્ષ રહી. એક વખત સાયંકાળે તેને ખબર મળી કે સીપાઈઓ આ તરફ આવે છે. તે સાંભળી રામાનંદ બોલ્યો કે—પુત્ર વધુ સત્યવતી ! તમે વૃદ્ધ દાસી અને એક નોકરની સાથે નાસી જઈ કાશી ધામમાં જાઓ. સત્યવતી રડતી

રડતી બોલી કે--હું પાપીણી હવે કોને માટે જીવું છું ? વિધવાનું જીવવું વિટંબણા માત્ર છે. આપ મારા સસરા નથી આપ મારા પીતા પણ નથી પરંતુ હુંતો. આપને મારી માતા છે એમજ સમજી છું. માતી પાસે પુત્રી જેમ ખુશ મનથી સર્વ વત કરે તેમ હું આપને છોડીને ક્યાંય પણ જઈશ નહી. દેવીસિંહ આપને કેદ કરશે તો હું પણ ત્યાં કેદમાં રહીશ હું આપને એ સ્થિતિમાં પાણીનું ટીપું પણ આપીશ તો-હું મારા દેહને સાર્થક માંનીશ. આ સાંભળી રામાનંદ બોલ્યો--એટા ! દેવીસિંહ કુલાંગનાઓની આખર પાડે છે. સત્યવતી ક્રોધથી બોલી દેવીસિંહની કંઠપણ મગદુર નથી કે મારા ધર્મનું ખંડન કરે. આ પ્રમાણે બોલતાંજ સત્યવતી મૂર્છિત થઈ ધરણીપર ઢળી પડી. થોડીવારે સાવધાન થઈને પાછી બોલી એ પરમેશ્વર ! આ હતભાગિણીને તમે શા માટે આવું સૌંદર્ય આપ્યું. આમ બોલતી પોતાના ત્યાગ તોડવા લાગી અને બોલવા લાગી કે હું મારાં નાક કાન કાપી આત્મહત્યા કરું. આમ બોલતી તે કપાળ કુટવા લાગી. રામાનંદ તેના હાથ પકડી તેને સમજાવી.તે થોડીવારે શાંત થઈ અને બોલી કે--હું પરમેશ્વર ! હું કેમ તેની સાથે બળી મૂંઝ નહિ. તે સમયે બળી મૂંઝ હોત તો આ દુઃખ જોવું પડત નહિ. પછી તે વૃદ્ધ નોકરો સાથે નાશી ગઈ. અને જંગલમાં પોતાનો ધર્મ સાચવવા માટે એક ઝુંપડી બાંધીને રહી. થોડાં દીવસ પછી તે દુશ્મનો ત્યાં પહોંચી આવી સત્યવતી ઉપર જીલમ ગુજારવા લાગ્યા. આથી તે પુરૂષનો વેપ ધારી પાછી બંગાળામાં આવી. તેણે અહીં કેમ એક અધીકારીથી જલનો પરવાનો કરાવ્યો. અને તે પુરૂષના વેપથી જલમાં ગઈ ત્યાં તેણીએ પોતાના પતિ પ્રેમાનંદને જોયો પ્રેમાનંદ પણ વખતો વખત તેની સામું જોયા કરતો. પણ તે જાળખી શક્યો નહિ. સત્યવતીને ધણોજ આનંદ થયો. સત્યવતી પતિને ગળે બાઝી પડી અને તેણે પતિને છોડાવ્યો. ત્યાંથી તે રામાનંદ પાસે જંગલમાં ગઈ. આથી રામાનંદ બહુ રાજ થયો અને સતી સત્યવતીને આશીર્વાદ દઈ ધન્યવાદ આપવા લાગ્યો.

અંદા.

વીરનારીઅંદા પંતળના શીખ મહાનાજી રણજીતસિંહજીની

પવિત્ર પત્ની થતી હતી. તે સ્વદેશ સેવામાં દૃઢ ભક્તિ રાખતી. તેણે રણજીતસિંહને પરણી અંતઃપુરમાં પ્રવેશ કર્યો ત્યારથી તે રણજીતસિંહને રાજ્ય કારભારમાં યોગ્ય સલાહ આપી પોતાની કુશળતા બતાવી હતી. રણજીતસિંહજી મૃત્યુ પામતાં તેની ગાદીએ તેનો કિશોર પુત્ર દિલીપસિંહ બેઠો. તે નાની વયનો હોવાથી રાજ્યનો તમામ કારભાર તેની માતા ચંદા ચલાવવા લાગી. આથી આખો પંજાબ પ્રાંત આબાદીમાં આવી ગયો. તે દરરોજ નિયમિત વખતે દરબારમાં જઈ રાજ કારભારમાં ધ્યાન આપતી. અને પોતાના પુત્ર દિલીપસિંહને રાજનીતિનું જ્ઞાન આપી તેને કેળવવા લાગી. તે વામાં ઇંગ્લેન્ડે પોતાના પ્રદેશની રક્ષા કરવાને માટે અંગ્રેજ સૈન્ય એકઠું કરવાનું શરૂ કર્યું. આથી ચંદાને ધારતી લાગીકે રખેને રજપુત, મરાઠા અને મુસલમાનોના રાજ્યની પેઠે આ પંજાબનું રાજ્ય પણ તેઓ ખાલસા કરે. આથી ચંદાએ પણ સૈન્ય તૈયાર કરવા માંડ્યું. ખીજી તરફથી તેની ખાલસા ફોજે અંગ્રેજ સૈન્ય ઉપર હલો કર્યો. આથી ચંદારાણીએ ઉત્સાહભરે તેમાં ભાગ લીધો. પરંતુ આ કૃત્ય સાફ કહેવાયું નહિ. તેણે યુદ્ધ ન કર્યું હતો તો તે રાજ્યનું રક્ષણ થાત. પણ તેણે સિંહની સામે બાથ બીડી તેથી તે પરાજય પામી અને બ્રિટીશ સરકારે તેને તથા તેના પુત્રને કેદ કરી હિંદ-માંથી ઇંગ્લાંડ મોકલો દીધાં હતાં. ત્યાં તેને રૂ. ૫૮૦૦૦૦ નું વર્ષાસન બાંધી આપી નાફોંક પરગણામાં રાખ્યાં હતાં. અહિં દિલીપસિંહ પોતાનો ધર્મ છોડી ખ્રીસ્તી ધર્મ માનવા લાગ્યો. તેની માતાને તે જરાએ ગમ્યું નહિ; તેથી તે જુદી થઈ રહી. અને તેણે મરતાં સુધી પણ પોતાના ધર્મનો ત્યાગ કર્યો નહિ હતો. ધન્ય છે ધર્મ ધીર ચંદાને ! ! !

મહાલક્ષ્મી.

આ સતી હાંસીના રાજા ગંગાધરરાવની પત્ની થતી હતી. તે ધીરજવાન, બુદ્ધિવાન અને ધર્મવાન હતી. ગંગાધરરાવ ગુજરાતી જતાં તેણે એક આનંદરાવ નામના બાળકને દત્તક લીધો હતો. ગંગાધરરાવ ગુજરાતી જવાથી બ્રિટીશ સરકારે તેનું રાજ્ય ખાલસા કર્યું આથી રાણી મહાલક્ષ્મીએ ઘણી ઘણી અરજીઓ કરી અને

દત્તક ગ્રહણ કરવા વિશે ધર્મ શાસ્ત્રનાં પ્રમાણ બતાવી ઝાંસીની રવા
ધાનતાની રક્ષાને માટે ઘણું ઘણું નમ્રપણેથી કહ્યું તોપણ તેણે માન્યું
નહિ. તેથી તેના હૃદયમાં ક્રોધાગ્નિ પ્રગટ થયે. શ્રીટીશ એજન્ટની
મુલાકાત વખતે તેણે ઝીણે સ્વરે જણાવ્યું કે મેં મેરી ઝાંસી દેઉંગી નહિ
આથી શ્રીટીશ એજન્ટે તેને અપમાન કરી નાખી કહી અને રાજ્ય
સુંડી લીધું. ખીજી તરફથી ગૌહત્યા પણ થવા લાગી તેમ ઝાંસી રાજ્ય-
માં દેવમંદિરોની પાસે પાયમાલી થવા લાગી. આથી તે ધર્મ ધીર
મહાલક્ષ્મીને બળતા અગ્નિમાં ધી હોમવા જેવું થયું. તેથી તેણે
ઉડાયલી નાગેણ બંધકર ડાંગ દેવાને તત્પર થઈ. મહાલક્ષ્મીએ
લગાડ શરૂ કરવાની સંવળ સામગ્રી તૈયાર કરી. લક્ષ્મીઆધ્ય
વીર પુરપત્ની વેષ ધારણ કર્યો. તે ઘોડા ઉપર સવાર થઈ અને પો-
તાના સૈન્યને હિમ્મત આપવા લાગી. તેણે કેટલાએક માસ સુધી
મહા દારણ યુદ્ધ કર્યું અને અંગ્રેજ સૈન્યનો અંત આણ્યો. તો પણ
શ્રીટીશ લોકોએ ઝાંસી લઈ પાડ્યું તેથી ખીજી વખત યુદ્ધ કર્યું ઉઘટે તે
યુદ્ધમાં ધાયલ થયાં. ધન્ય છે મહાલક્ષ્મી તમારી વીર શક્તિને !!

વીર વનિતા.

શરતસુંદરી.

આ સાધ્વી પુતિઆના રાજ જોગેન્દ્રનાથની સ્ત્રી થતી હતી.
તેની ઉમ્મર પંદર વર્ષની હતી ત્યારે તેના પતિ જોગેન્દ્રનાથ મરણ
પામ્યો. આથી તે નાની ઉમ્મરમાં જ વિધવા થઈ. છતાં તેણે બાકી
રહેલું જીવન ઇશ્વરેઆને આધીન રહી ઇશ્વર, ભક્તિ કરી ગાળવા
નક્કી કર્યું. તેણે પોતાના સુંદર વસ્ત્રાલંકારો ગરીબોને આપી દીધાં.
તે પોતે પોષાકમાં વૈરાગ્ય સૂચકશ્વેત સાડી શિવાય ખીજાં કાંઈ પણ
વસ્ત્રો પહેરતી નહિ. જેને સુંદર છત્રી પલંગના બિછાનાપર સુવા સુ-
ખ હતું તે આજે એક ઘાસની પથારી ઉપર શયન કરવા લાગી.
તે પોતાનાં દાસ દાસીનો ત્યાગ કરી કાશી ક્ષેત્રમાં જઈને રહી. ત્યાં
ઇશ્વર ભજન તથા શાસ્ત્રાધ્યયનમાં પોતાનો વખત ગાળવા લાગી.
કેટલાંક વર્ષો મયા પછી તેનો દત્તક પુત્ર પણ મરણ પામ્યો. તેથી
તે સંસાર જળને ન બાજતાં પોતે ઇશ્વરાર્ચન તથા શાસ્ત્રાધ્યયન
કરી પોતાનું બાકીનું જીવન ગાળવા લાગી. આવો તેનો દૈવ વૈરાગ્ય

જેમ બ્રિટિશ સરકારે તેને મહારાણીનો ઇલકામ આપ્યો હતો. છેવટે તે અનેક પરોપકારનાં કામો કરી મરણ પામી.

હેમંતકુમારી.

મહારાણી શરતસુંદરીની પુત્ર વધુતું નામ હેમંતકુમારી હતું. તેનામાં પણ તેની સાસુ જેવાજ ઉમદા ગુણો હતા જ્યારે હેમંતકુમારીનાં સાસુ મહારાણી શરતસુંદરી મૃત્યુ પામ્યાં ત્યારે બ્રિટિશ સરકારે હેમંતકુમારી રાજ કારબાર કરવાને લાયક છે કે નહિ તે બાબતનો તપાસ કરવા માટે એક કલેક્ટર મોકલ્યો. આ સમયે શરતસુંદરીની પુત્ર વધુ હેમંતકુમારી અને બીજી દાસીઓ એક પડદામાં બેઠાં. તે પડદા બહાર કલેક્ટર તથા અધિકારી વર્ગ બેઠા હતા. કલેક્ટરે તે રાણીને કેટલાક સવાલો પૂછ્યા; તેના તેણીએ ઘણાજ સંતોષજનક જવાબો આપ્યા અને તેની બુદ્ધિ અને કુશળતા જોઈ સૌ કોઈ વિસ્મય થયા. કલેક્ટરે તેની વિદ્વતા જોઈને સરકારને સારો અભિપ્રાય લખી મોકલ્યો. કલેક્ટરે જતી વખતે કહ્યું કે રાણી સાહેબ ! રાણી સાહેબ ! મારી તમને સલામ છે. હું રજા લઉં છું. મેં આપને તસ્દી આપી છે, તેથી હું ઘણો દિવસગીર થાઉં છું. હેમંતકુમારીએ ઉત્તર આપ્યો કે-મારી આપને હજારવાર સલામ છે. આપે મને કંઈ પણ તસ્દી આપી નથી. પરંતુ આપને મારે લીધે તસ્દી ભોગવવી પડી છે તેથી ઉલટી હું દિવસગીર થાઉં છું. છેવટે આપને એટલીજ વિનતી છે કે આપ મને મારી મિત્રકત સોંપો. કલેક્ટરે જવાબ આપ્યો કે મિત્રકત સોંપવાનો અખત્યાર મારા હાથમાં નથી. પરંતુ હું એ વિશે સરકારમાં લખીશ. આપ એટલી બધી મિત્રકતને શું કરશો ? તેણીએ ઉત્તર આપ્યો કે મારાં કૈલાસવાસી સાસુજી પરોપકારનાં કામો કરવાનું કામ મને સોંપી ગયાં છે. તેં કાંઈ હું આગળ ચલાવીને દેશની ઉત્તરિ માટે મજબૂત ચત્ત કરીશ. તેનાં આવાં ઉત્તમ વાક્યો સાંભળી કલેક્ટર બહુ પ્રસન્ન થયો અને તેના ગુણનું ગાન કરવા લાગ્યો ધન્ય છે આવી સાધ્વીઓને કે જેણે જગતમાં પરોપકારવૃત્તિથી અક્ષય કીર્તિ મેળવી છે.

કૃષ્ણકુમારી.

આ કુમારી મેવાડના મહારાણા લીમસિંહજીની પુત્રી થાય. તે બહુજ સ્વરૂપવાન હતી તેથી તેને કેટલાએક લોકો રાજ-સ્થાનનું રત્ન એવું નામ આપતા. તેનામાં દેશભક્તિ અનુપમ હતી. તે સોળ વર્ષની થઈ ત્યારે તેના પિતાએ તેના લગ્ન મારવાડના મહારાણા સાથે કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. પરંતુ તેટલામાં મારવાડનો રાજા મરણ પામવાથી લીમસિંહજીએ જયપુરના રાજા જયસિંહજી સાથે લગ્ન કરવાની ઇચ્છા ખતાવી. એથી મારવાડનો નુતન રાજા માનસિંહ ક્રોધે બરાણા અને કૃષ્ણકુમારીને પરણવા માટે મોકલું સૈન્ય લઈ મેવાડ ઉપર ચઢ્યો. વળી મહારાજા સિંધીયાને જયસિંહ સાથે વૈર હતું તેથી તે પણ મારવાડના રાજાની સલામતે થઈ મેવાડના રાજા લીમસિંહને સતાવવા લાગ્યો. તેથી લીમસિંહે ગમગમતે મારવાડના રાજાને કન્યા આપવાનું કમુક્ત કર્યું આ વાત જયપુરના મહારાજા જયસિંહના બંદુકવામાં આવી તો તેણે કેટલુંક સૈન્ય મેવાડના મહારાણા ઉપર મોકલ્યું. એક આશુએ મારવાડનો રાજા માનસિંહ પણ યુદ્ધને માટે તૈયાર થયો હતો. લીમસિંહજીને આવેલો વિકટ વખત આવેલો જોઈ મંત્રીઓની સલાહથી તે પોતાની પુત્રી કૃષ્ણકુમારીને માગી નાંખવા તત્પર થયો. આથી લીમસિંહજીને બાઈ ખુશી તરવાર લઈને મધ્ય રાત્રીએ કૃષ્ણકુમારીના શયન મંદીરમાં ગયો. તે વખતે કૃષ્ણકુમારી બર નિદ્રામાં નિશ્ચંતપણે સૂતી હતી. તેના સૌંદર્યની પ્રભા આખા શયનગૃહમાં પથરાઈ હતી કે જે જોઈ તે ધાતક મનુષ્ય એકદમ સ્તબ્ધ બની ગયો. અને તેનું શરીર કંપવા લાગ્યું તેથી તેના હાથમાંથી તરવાર નીચે પડી ગઈ. તેનો ખશુખશુટ તેને તથા તેની માતાના કાનને સંભળાયો. આથી માતા અધીર થઈ ને રડવા લાગી પરંતુ કૃષ્ણકુમારી જરાપણ નહિ ગમગમતાં માતાને હિમ્મત આપવા લાગી એટલુંજ નહિ પણ રાજ્યનું સારું થવા માટે પોતાનો દેહ આપવા કોમળ મનની કૃષ્ણકુમારી તૈયાર થઈ. થોડી વારે તેને માટે એક ઝેરનું પ્યાલું આપ્યું તે સાકરની પેડે પી ગઈ. તો તેની તેને જરાપણ અસર થઈ નહિ, બીજી વખત તેજ પ્રમાણે પ્યાલો આપ્યો તે પણ વ્યવસ્થાથી તે તત્તજ પી ગઈ. આમ ૩-૪ વખત પ્રસન્ન ચિત્તથી

(૨૦૬)

વીરધાત્રીપન્ના.

વિષનું પાન કર્યું. પણ તેની કંઈ અસર થઈ નહિ. ત્યાર પછી એક
પ્યાલું પીધું તેથી તેને ગાંઠ નિદ્રા આવી ગઈ તે ફરીને જાગ્યો
થઈ નહિ. આથી તેની અક્ષય કીર્તિ જગતમાં ટકી રહી છે.

વીરધાત્રીપન્ના.

આ શરવીર સ્ત્રી પોતાની રાજ્યભક્તિને માટે ઉત્તમ કીર્તિને
પ્રાપ્ત થઈ છે. મેવાડના મહારાણા સંઘામસિંહજી જ્યારે મૃત્યુ
પામ્યા ત્યારે ઉત્તરાધિકાર કુંવર ઉદયસિંહજીને હતો કે જેની ઉંમર
માત્ર છ વર્ષનીજ હતી. સંઘામસિંહજીને દાસી પુત્ર વનવીર
મેવાડની માદી દબાવી પાડવાની આશાથી આ જાળક રાજકુમારને
નારી નાખવાને માટે અનેક ઉપાયો યોજતો હતો. આ જાળક
આ એક વીરધાત્રીના આશ્રમમાં રહી પોતાનું શ્રવન માળતો હતો.
એ વીરધાત્રીપન્ના આ વંશના કોમળ વેલાને પલ્લવિત કરવા
તૈયાર થઈ હતી. કોઈ દિવસે આ રાજકુમાર વાળુ કરીને સૂતો હતો.
તેણીમાં એક દાસે આવીને પન્નાને જણાવ્યું કે વનવીર હમણાં-
જ ઉદયસિંહજીને હણવાને આવે છે. તે ઉપરથી પન્નાએ ઉદય-
સિંહજીને એક ટુલની છાંયમાં સુવાડી તેના ઉપર ટુલો નાંખી ઉપર
પાનો ઢાંકી તે છાંય આવેલા દાસને સોંપી દીધી. આ માણસ તેને
કાંઈ એકાંત જગ્યામાં લઈ ગયો, કે તરતજ વનવીર હાથમાં વજ્ર
લઈ કુંવરના મહેલમાં આવી પન્નાને પૂછવા લાગ્યો કે ઉદયસિંહ
ક્યાં સૂતો છે ? પન્નાએ નહિ ગમરાતાં આંગળી વતી પોતાનો
સુતેલો પુત્ર બતાવ્યો કે તરતજ તે અંધ વનવીર તેને હણી
ત્યાંથી વિદાય થયો. ધન્ય છે વીરધાત્રી તારા ટેકને ! !

ત્યાર પછી વીરધાત્રી રડતી રડતી પેલા માણસ પાસે ગઈ
અને ઉદયસિંહજીનું રક્ષણ કરવા લાગી. પારકાના સારા માટે પોતાનું
ખુરું કરનારી વીરધાત્રીપન્નાને ધન્યવાદ ધટે છે.

મેવાડનો ઇતિહાસ.

વીમળાદેવી.

આ સ્ત્રી રૂપનગદના રાજા અમરસિંહજીની મળાવી પુત્રી
હતી તે જેવી રીતે રૂપવાન હતી તેવી ધર્માદિની પુત્રી
હતી. તે વખતના ક્ષત્રિયો મુસલમાનના આગ્રહોને પોતાની

પુત્રી આવી તેઓની કૃપા મેળવતા. એ વાત વિમળદેવીને
હીક લાગતી નહોતી. જે રજપૂતોએ પોતાની પુત્રીનાં લગ્ન યવન
બાદશાહ સાથે કરી ધર્મપર પાણી ફેરવ્યું હતું તેઓને તે ખૂબ
અંતઃકરણથી ધીક્કારતી હતી. તેનો વિચાર કોઈ ગુણવાન, ધર્મવાન,
વિદ્યાવાન અને નીતીવાન ક્ષત્રિય રાજાની સાથે લગ્ન કરવાનો હતો
અને જે ક્ષત્રિય જાતીમાં એવો પુરુષ ન મળે તો પોતાનું જીવન
ઇશ્વરભક્તિ અને પરોપકાર કર્મમાં પુરું કરવું. આવો દૃઢ નિશ્ચય
તેણે કર્યો હતો. તેની મોટી બેન કેશરબાને તેના પિતાએ દી-
દક્ષીના બાદશાહ ઔરંગઝેબના બળથી ડરીને લાચારીથી તેની
સાથે પરણાવી હતી. તે એક વખતે રૂપનગરમાં માતા પિતાને
મળવા આવી હતી. તે વખતે વિમળદેવી અને કેશરબા વચ્ચે
ધર્મ વિષે વાતચીત થઈ હતી. તે પછી એક દીવસે વિમળદેવીને
શીવની પૂજા કરતાં જોઈને કેશરબાએ તેની નોંધ કરવા માંડી.
ત્યારે વિમળદેવીએ ધીરથી ઉત્તર આપ્યો કે તું શું બોલે છે ?
હવે તું રાડોડની પુત્રી રહી નથી. પરંતુ દીક્ષીના યવન બાદશાહની
બેગમ થઈને તું વટલી છે. ક્ષત્રિયાણીના ખા. ધર્મને તું શું સમજે?
યવનનું અન્ન ખાવાથી તારું શરીર અશુદ્ધ થયું છે, માટે તારું મુખ
મને બતાવીશ નહિ. રાડોડની જાતને તેં લગવી છે એટલુંજ નહિ.
પણ તેં રજપૂતનું અભીમાન મૂક્યું છે. તેથી તને ધીક્કાર છે. આવાં
નિરસ્કારનાં વચનો સાંભળવાથી કેશરબાને બહુ ક્રોધ ચઢ્યો. અને
તેણે વિમળદેવીને કહ્યું કે તું આટલું બધું અભીમાન રાખે છે.
પરંતુ જ્યારે હું તને બાદશાહની બેગમ કરાવું ત્યારેજ ખરી. એમ
કેટલાંક કડવાં વચન કહી રીસાઈને તે દીદક્ષી ચાલી ગઈ. ત્યાં
બાદશાહની પાસે વિમળદેવીની વિરહનું ધણુંક સમજાવીને તેને
ક્રોધાંધ કર્યો. તેથી ઔરંગઝેબે તેના પિતા અમરસિંહ ઉપર
એકા એક ધમકીનાં કાગળ લખીને વિમળદેવીને માટે માગું
કર્યું. આથી અમરસિંહે બચબીત થઈને માગું સ્વીકાર્યું. આ વાતની
વિમળદેવીને ખબર પડ્યાથી તે ધણીજ ગભરાઈ પણ હિમ્મત
ધરી પોતાના શીલના રક્ષણ માટે ઉપાય શોધવા લાગી. તેને છેવટે
એ સૂઝ્યું કે મેવાડના પ્રતાપી રાણા પ્રતાપનો પૌત્ર રાજસિંહ
ક્ષત્રિય ધર્મનો રક્ષક છે માટે તેને શરણે જવું એવો વિચાર કરી
તેણીએ એક ગુપ્ત પત્ર રાજસિંહ ઉપર લખીને મોકલ્યો તેમાં તે

જે જણાવ્યું કે-હું રાડોડની પુત્રી તમને મારા મનથી વરી ચૂકી છું. પરંતુ મારા બાપે પાદશાહથી ડરીને મને તેના હાથમાં સોંપવાનો વિચાર કર્યો છે. પણ ક્ષત્રિય પુત્રીને પરધર્મી વર વરવા કરતાં મરવું બહેતર છે. એમ હું માનું છું. આવી આપત્તિના સમયમાં તમારા શીવાય મારું રક્ષણ કરી શકે તેવો ટોઠ વીરપુરુષ હું જોતી નથી. તમે મારી રક્ષા કરો. તેમજે મારાં લગ્નનો દીવસ વસંત પંચમીનો નિશ્ચય કર્યો છે. માટે તે પહેલાં તમે અહીં આવીને મારું રક્ષણ કરો જે તમે જલદી નહિ આવો તો હું મારા પ્રાણનો ત્યાગ કરીશ પરંતુ કદી પણ યવન પાદશાહની બેગમ થઈશ નહીં.

ઉપર પ્રમાણે વિમળાદેવીનો પત્ર રાણા રાજસિંહ ઉપર ગયો. તે જોઈને વિમળાદેવીની પ્રિયમત અને તેની દૃઢ પ્રતિજ્ઞાને માટે ધન્યવાદના સજ્જો બેસવા લાગ્યો, તથા ખોતે તેનું રક્ષણ કરવા પ્રતિજ્ઞા લીધી. આ વાતની ખબર રાજસિંહની ધર્મ પત્ની વીર કુળા તથા રાજમાતા વીરમતીને પહોંચતાં તેમજે પણ ખુશી થઈને રાણાને તત્કાળ વિમળાદેવીનું રક્ષણ કરવા માટે જવાને બહુ ઉશકેર્યો. પછી રાજસિંહે પત્રનો ઉત્તર વિમળાદેવીને લખીને જણાવ્યું કે તમે ધીરજ રાખજો. શીકર કરશે નહીં હું વસંત પંચમીએ આવી પહોંચીશ ત્યાર પછી અગાઉથી કરી રાખેલ સંકેત પ્રમાણે ઐરંગઝેબ પાદશાહ દીલ્લીથી જન લઈને રૂપનગર આવ્યો. અને બીજી તરફથી રાણા રાજસિંહ પણ વીમળાદેવીનું રક્ષણ કરવાને આવ્યો. ત્યારે રાજમાં આવતી વિવાહની બાંધબંધનો લાગ લઈને વિમળાદેવીને ઘોડા ઉપર બેસાડી મોગલ પાદશાહને ચેતાવીને રાજસિંહ આવતો થયો. આ બનાવથી પાદશાહી સૈન્ય વિસ્મય પામ્યું, પરંતુ તેમાં તેઓનું કંઈ પણ વાલ્યું નહિ. ઐરંગઝેબ વીલે મોઢે ત્યાંથી દીલ્લી પાછો ગયો રાણા અને વિમળાદેવી સહી સલામત ઉદેપુર વાંઘ પહોંચ્યાં. પછી લગ્ન કરી દામ્પત્ય ધર્મ પ્રમાણે વર્તીને સુખના દિવસો નિર્ગમન કરવા લાગ્યાં. ધન્ય છે સ્વધર્મપર શ્રીતિ રાખનારી વિમળાદેવીને !!! રાણારાજસિંહ.

કર્મદેવી.

આ વીરોમના મેવાડના રાણા સમરસિંહની પત્ની થાય. સ્વદેશની રક્ષા માટે દીલ્લીપતિ પૃથિરાજે તથા મેવાડના પરાક્રમિ

રાણા સમરસિંહે અકાશને બરતખંડમાંથી કહાડી મેલવાને શાહબુદ્દીન ગોરી સાથે ચડાઈ કરી તેમાં પૃથિરાજ અને સમર-સિંહ બન્ને રણમાં પડ્યા. એટલે દીલ્લીને તાબે કરીને શાહબુ-દ્દિને મેવાડ છતવા માટે હલ્લો કર્યો અને ત્યાં જઈને તેણે ઠેકાણે ઠેકાણે હુંટકાટ મચાવી મૂકી. પ્રજાપર મોટા જીલમ ગુજ્યો દરેક રથજો લોહીના પ્રવાહો વહેતા કર્યા. અને આખા મેવાડ દેશને શ્મશાન ભૂમિવત્ બનાવી દીધો. એવા સંકટમાં સ્વદેશનું રક્ષણ કરવાને કાંઈ પણ વીર બહાર પડ્યો નહીં. મહારાણા સમરસિંહનો પુત્ર કર્ણસિંહ આ વખતે નાની વયનો હતો તેથી તેનાથી કંઈ પણ બને તેમ નહોતું, આથી આખો રાજપૂતાના દેશ શોક સાગર માં ગરકાવ થયો. આખરે મેવાડનું પોતાનું જીવન રાખવા મેવાડ ની મહાશક્તિરૂપીણી કર્મદેવી વીર પોશાક પહેરીને યવનોનો દોર તોડવા માટે રાજ મંદીરમાંથી બહાર નીકળી સુખ દુઃખથી અજાણ્યો બાળ પુત્ર શત્રુના પગ તળે છુંદાશે, યવન શત્રુઓ હૃદય ઠારક પુષ્પતી કળીને ચગદી નાંખશે વગેરે નિયારો કર્મદેવી જેની માતાથી સહન થઈ શક્યા નહિ. તેથી તેણે શત્રુની સમમે લઢવનો દૃઢ નિશ્ચય કરીને યોદ્ધાનો પોશાક પહેર્યું. કવચે કરી પોતાનું શરીર આચ્છાદિત કર્યું. હાથમાં દાઢ તર-વાર લીધી. વીરાંગનાનું અતું વીરત્વ જોઈને ઘણા રાજપૂત વીરો તેને સહાયતા આપવા માટે તૈયાર થયા. કર્મદેવી રણભૂમિમાં આલી શાહબુદ્દિનગોરીના પ્રિય સરદાર કુતુબુદ્દિન રાજસ્થાનમાં આવ્યો તેને કર્મદેવીએ અંબરની પાસે ઘેર્યો. યુદ્ધમાં આ વીર સ્ત્રીએ પોતાનું વીરત્વ દેખાડ્યું. તેના ઘેરાથી યવન સૈન્ય નાશ પામવા લાગ્યું. કુતુબુદ્દિન આ સ્ત્રીનું ભૂયભીત રૂપ જોઈને મદ બન્યો. હવે તેને જય મેળવવાની આશા રહી નહિ. કર્મદેવીએ અસાધાર-ણ હિમ્મત અને પરાક્રમ દેખાડીને શત્રુના સૈન્યનો નાશ કર્યો. આ રીતે દીલ્લીના પહેલા બાદશાહને આ વીરાંગનાએ પરાજીત કર્યો. મેવાડની વીર અને કુલીન કાંતાએ પોતાના અઘૌઠિક પરાક્રમથી શત્રુઓને હણી પોતાની કીર્તિ ઠામ ઠામ ફેલાવી. રાજ્યસ્થાન.

કર્મદેવી (ભટ્ટી)

કર્મદેવી એ અરિન્ત નગરના રાજા મણિકરાવની પુત્રી હતી તે રૂપવાન, સુંદર અને દેખાવડી હતી. તેનો પ્રથમ સંબંધ તેના પીતાએ રાઠોડ વંશના મંડોરના રાજકુમાર અરણ્ય કુમારની સાથે કરવાનો વિચાર કર્યો હતો. પરંતુ કર્મદેવીની ઇચ્છા તેને પરણવાની નહોતી. એ વખતે જેસલમીરની પાસે મુગલ રાજ્યમાં રણોગદેવ રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને સાધુ નામે એક પુત્ર ત્રે. ધણોજી બહાદુર અને તેજસ્વી હતો. તેના પરાક્રમની વાતો કર્મદેવીને કાને પડતાં તેણે તે રાજ્ય પુત્રને પરણવા ઇચ્છા બતાવી. આ બાબત કર્મદેવીએ સાધુને લખી જણાવતા તેણે પણ લગ્નને માટે હા પાડી. પછી મણિકરાવે પુત્રીની ઇચ્છા મુજબ તેને તે રાજકુમાર સાધુની સાથે પરણાવીને ધણુ ધન અને મણિની માળાઓ ઇત્યાદી આપીને સાધુની સાથે વિદાય કરી સાધુ પોતાના ભટ્ટી સ્વાર સાથે કર્મદેવીને લઇને રાજધાની તરફ જવાનીકળ્યો. અંદાજ નામની જગ્યાપર વિશ્રાંતિ લેવા મુકામ કર્યો. તે સમાચાર મંડોરના રાજકુમાર અરણ્ય કુમારને ચતાં નરતજ તે વેર લેવા માટે ચાર હજાર રાઠોડ સૈન્ય સાથે આવી પહોંચ્યો. તેને જોઇને સાધુ પણ લડવા માટે તૈયાર થયો. બન્નેવચ્ચે મોટું યુદ્ધ થયું. બન્ને સૈન્યના માણસો કપાવા લાગ્યાં. આ બનાવ જોઇને કર્મદેવી જરાપણ બચબીત થઇ નહિ પ્રિયતમના જયની આશાને સંશય માંડોલાં ખાતી જોઇ, કર્મદેવી મુઝાઇ નહિ પણ હિમ્મત સાથે પતિને ઉત્સાહ આપવા લાગી. પતિનું મહાપરાક્રમ જોઇને મનમાં મનમાં ધન્યવાદ આપવા તથા મલકાવા લામી સાધુના પરાક્રમથી ૬૦૦ રાઠોડો આ રણભુમી માં માર્યા ગયા. સાધુનું અર્ધું સૈન્ય માર્યું ગયું. છતાં કર્મદેવી ધીરજ રાખી ઉભી રહી. પતિને કહેવા લાગીકે હું તમારૂં પરાક્રમ જોઇશ અને તમને સાહાયતાં કરીશ. સાધુ કર્મદેવી અસાધારણ વીર વચનોથી બહુ પ્રસન્ન થયો અને શત્રુ સાથે ઘરણુ યુદ્ધ કરવા લાગ્યો, બન્ને વીર પુરુષોના હથિયારના ઘસારાથી અમિના તણખા નિકળ્યા. સાધુએ અરણ્યકુમારના હાથ ઉપર ઝટકો માર્યો અરણ્યકુમારે પણ સાધુના મસ્તક ઉપર વજરનો પ્રહાર કર્યો. કર્મદેવી એજેયુંને પ્રાણનાશના મસ્તક ઉપર તરવારનો ધા લાગ્યોતે બન્ને શુવાનો.

પરસ્પરના શબ્દ પ્રહારથી ચેતનવ ગરના બની જઇ ધરણીપર ઢળી પડ્યા. અરણ્યકુમાર યોડીવારે સચેત થયો. પણ સાધુતો નિદ્રા-માંથી ફરીને જાગ્યો નહિ. કર્મદેવી વિધવા થઇ, અને તેની બધી આશા ધુળમાં મળી ગઇ. આજે ઉજડ અરણ્યમાં તેનું મુમટ-મણિ લુટાઈ ગયું. તે પછી તેજ ભુમિમાં ચિતા તૈયાર કરાવી; અને પોતાના પ્રાણનાથનું શબ ખોળામાં રાખી પોતે બળી મુક.

રાણકદેવી.

સિંધના રાજા રાઘવાવરને ઘેર એક પુત્રીનો જન્મ થયો. તેથી એક જ્ઞેશીરાજે તે પુત્રીની જન્મ કુંડલી કરીને રાજાને કહ્યુંકે જો તમે પુત્રીનું મુખ જ્ઞેશોતો આંધળા થશો. રાઘવાવરે આથીતે બાળકને જંગલમાં છોડી દેવાનો હુકમ કર્યો. છાતી શાડીનાંપે એવી રાણીની આનાકાની છતાં વજની સરખા હૃદયની દાસીઓ આ ક્રમજ કુમારીને રાતો રાત જંગલમાં નાંખી આવી. જંગલમાં આ-ખી રાત જવા છતાં પણ કોઈ ઘાતકી પ્રાણીએ તેનો નાંશ કર્યો નહિ. બીજે દિવસે પ્રભાતમાં માટી ખોદવા જતા હુડમત નામના કુંભારને તે ક્રમજ કન્યા મળી. હુડમતને કંઈ સંતાન નહિ હતું તેથી તેણે પ્રેમથી ઉપાડી લીધી અને સિંધદેશ છોડી કચ્છમાં આવી રહ્યો, અને તે પોતાનુંજ બાળકજે એવી રીતેજ ઉછેરવા લાગ્યો. તેનું નામ રાણક પાડ્યું. જેમ જેમ તે મોટી થતી ગઇ તેમ તેમ તેના શુભ પ્રકાશમાં આવતા ગયા. આગ કરતાં કરતાં રાણકદેવી મોટી થઇ. એકવખત કચ્છના દરબાર લાખાની દૃષ્ટિ તેની ઉપર પડવાથી તેણે તેનું માથું કંઈ બિચારે મરીખ હુડમત રાજાને કેવી રીતે નાં કહે. તેણે અને તેની સ્ત્રીને તો આ કન્યાનાં લક્ષ પોતાનીજ નમતમાં કરી સંસાર સુખનેાં ખરે લાવે સેવાની ઇચ્છા હતી. લાખાકુસાણીને ના નહિ પાડીયકવાથી હુડમત કુટુંબ સહિત રતોવાઈ સોરઠમાં આગ્યો. અને જુનાગઢ નજીક મજેવડી ગામ-માં રહ્યો. મજેવડીમાં રહ્યાં કેટલાંક વર્ષો વીતી ગયા પછી એકવાર દ્વરિકાંથી યાત્રા કરી ગુજરાતપાટણ તરફ પાછા ફરતા સોલંકી-એના બારોટો ત્યાં આવીને ઉતર્યા. અચાનક રાણકને જોઇ. તેની ચંચળતા અને તેનાં ચિન્હો જોઈ તેણે જણાવ્યુંકે આ કોઇ રાજા નો રાણી થકા પોગયછે, તેથી તેઓએ હુડમતને કહ્યુંકે તમારી

પુત્રી રાણકને પાટણના ત્રણ સિદ્ધરાજને વેરે પસંદાવેા. અને તેને કેટલુંએક ધન આપી સમજાવી દીધેા. સિદ્ધરાજ પાસે શિરપાવ લેવાને તે બારોટો દરમજન કુચ કરતા પાટણ આવ્યા અને સિદ્ધરાજ ભોજનગૃહમાં જમવા બેઠો હતો ત્યાં તેઓ મળવા ગયા. રાણીઓને જ્ઞેષ્ઠને તેઓએ ડોકી ધુણાવી. રાજાએ જમી રહ્યા પછી મસ્તક હલાવવાનું કારણ પુછ્યું ત્યારે દસોંદી ભાટે કહ્યું કે- મહારાજ ! આપ ગુજરાતના ધણીછો. પરંતુ આપના રાણીવાસમાં પશ્ચિમી રાણી નથી. તેથી અમે મસ્તક હલાવ્યાં. આથી સિદ્ધરાજે તેવી રાણી વિષે શું કરવું તે પૂછ્યું. એટલે તેમણે કહ્યું કે- સોરઠદેશમાં એક ઉત્તમ અવતારી કન્યા છે રાજાએ તેની સઘળી હકીકત જણાવવા ઇચ્છા બતાવી તેથી તે બેલ્યાકે- અમો શ્રી દારિકાંથી વળતાં સોરઠ દેશમાં આવ્યા ત્યાં એક મજેવડી નામનું સુંદર ગામડું જોયું ત્યાં અમોએ આ ગામ લેવા ભાટે પલાવ નાંખ્યો. ત્યાં એક હુડમત કુંભારને ત્યાં સુંદર બાળ કુમારી બાર વર્ષની વયે પહોંચેલી, જનાં સઘળાં અગો કોમળ અને આલ્પવય વગર પણ અત્યંત દેખાય તેવાં છે જેના ચાલવાથી ધરણી પર કંકુના પગલાં પડે એવી રૂપસુંદર દેવાંગના છે, તેને જ્ઞેષ્ઠ છે. આ સાંભળી સિદ્ધરાજે દસોંદીને શિરપાવ આપ્યો. અને ફરીજે તેણે તેને મજેવડી મોકલ્યો. અને રાણકદેવીને રાજનીતિનું શિક્ષણ આપવા. ભાટે એક મોટો પગારદાર શિક્ષક રાખી આપ્યો. રાણકી રાણી થયે. એવા મનોરથથી હુડમત રત્નિદિવસ આનંદમાં રહેવા લાગ્યો. પરંતુ એટલામાં જીજ્ઞ કોઈ બારોટો જુનાગઢના રાજા રાખેંગારને જઈને કહ્યું કે તમારા મુત્રકનું કન્યા રત્ન સિદ્ધરાજ લઈ જાય તો 'સોરઠનું' નાંકે જાય રાખેંગારને આથી મમત્વ ઉત્પન્ન થયું. તે કામનાગે મોકલી રાણકદેવીને અને હુડમતને જુનાગઢ તેણી શુભ દિવસ જ્ઞેષ્ઠરાવી ઝરપટ લગ્ન કરી નાંખ્યાં. રાખેંગાર રાણકદેવીને પરણીને મહેલમાં દાખલ થતો હતો એટલામાં પહેલે પગથીએ ચઢતાંજ રાણકદેવીના પગમાં દેશ વાળી ને અંગુઠામાંથી લોહી નીકળ્યું. રાણકદેવી રાણી બની અને હુડમત ખુશ થયો. અને રાહુખેંગાર તેનાં રૂપ ગુણ અને ચેતન જ્ઞેષ્ઠ બહુજ પ્રમત્ત થયો. બીજી તરફ સિદ્ધરાજને રાખેંગાર ઉપર અતિ ક્રોધ ચઢ્યો. તેણે મોટું મૈત્ર્ય

લઈ સેરઠ ઉપર સ્વારી કરી. રાખેંગાર જિરનાર ઉપરના કિલ્લા-
માં ગયો અને સૈનિકોએ સિદ્ધરાજના ઘેરને જવાબ આપવા
માંડ્યા. આ ઘેરો બહો વખત લંબાયો તે દરમ્યાન રાણકદેવીને
એ પુત્રો પણ થયા એક વખતે રાણકદેવીએ પોતાના મહેલના
ઝરખામાંથી જોયું તો સિદ્ધરાજની છાવણી દીડી. આથી તેણે
કહ્યું કે— અમારી હદમાં કાણે આવી પડાવ નાંખ્યો છે ? ત્યારે
તેના ઉત્તરમાં એવો અવાજ મળ્યો કે અમે રાખેંગારને મારી
રાણકદેવીને ગઢ ઉપરથી ઉતાર્યું. યુદ્ધ ચાલતાં આખરે રાખેંગારને
ભાણેજ કુટવાથી રાખેંગાર હાર્યો અને સિદ્ધરાજ હત્યો.
સિદ્ધરાજ જુનાગઢ જોઈ કિલ્લામાં ગયો. અંતઃપુરમાં પેઢી તેના
પાંચ વર્ષના પુત્રને તેણે પ્રથમ મારી નાંખ્યો. આથી ભાણેરા
નામનો અગિયાર વર્ષની ઉંમરનો કુંવર પોતાની મા રાણકદેવી
પાસે રહતો રહતો આવ્યો આથી શરી ક્ષત્રાણીએ સિદ્ધરાજના
સાંભળતાંજ કહ્યું કે— પુત્ર તું રોષશ નહિ. સિદ્ધરાજે આ કુમારને
માર્યો નહિ. અને રાણકદેવીને કેદ કરી લઈ આવવાનો પોતાના
માણસોને હુકમ કર્યો. મજી ઉતરતાં ઉતરતાં પોતાની આંખમાં આંસુની
વહેતી ધારણોને લુછી દરેક વસ્તુઓને જોઈ અત્યંત રોષ કરવા
લાગી. સોરઠ દેશથી ગુજરાત તરફ પ્રયાણ કર્યું ત્યારે રાણકદેવીને
સાથે રાખી. સિદ્ધરાજ દારીઓને 'રાણકદેવીનું' મન મનાવવા
અનેક પ્રકારે યુક્તિ કરતો. રાણકદેવીના મનને આનંદ આપવા
સારી સારી જગ્યાઓ બતાવવા લાગ્યો. રાણકદેવી તે જગ્યાઓને
નિષ્કાર આપવા લાગી અને બોલી કે અહિં સોરઠ દેશની હદ
પૂરી થાય છે તેથી હવે મને અહિંજ રહેવા દો. સિદ્ધરાજે તેને
ખડુ ખડુ સગન્તવી પણ તેણીનું મન જરાપણ ચલાયમાન થયું નહિ.
અહિં તે બળી મરવા તૈયાર થઈ તેથી સિદ્ધરાજે તેની પરીક્ષા
લેવા તેમ કરવા હા પાડી તેથી તેણે સુખડનાં કાષ્ટોની ચિતા ખડ-
કી અગ્નિ પ્રદીપ્ત કરી પોતાના હર કમળમાંથી કંકુ ખેરતી પતિના
સમાગમને સ્વર્ગ વિષે પ્રાપ્ત થઈ. સોરઠ પ્રાંતનો ઇતીહાસ.

રાજુલ-રાજેમતી.

મથુરાં નગરીના રાજા ઉમસેનને તેની પત્ની ધારીણીથી એક કન્યા રત્ન ઉત્પન્ન થયું હતું. તેનું નામ રાજુલ અથવા રાજે-મતી રાખ્યું હતું. દયા, સત્ય, ધર્મ, નીતિ અને ગૃહ કાર્યને લગતું અતિ ઉત્તમ શિક્ષણ રાજુલને નાનપણથી જ આપવામાં આવ્યું હતું. તે યોગ્ય હિમરની થઈ ત્યારે તેનાં માતા પિતાએ તેનાં લગ્ન નેમિનાથ સાથે કરવા નક્કી કર્યું આથી સૌ આનંદ પામ્યાં. અને એક પક્ષથી પોતપોતાની સમૃદ્ધિ મુજબ વિવાહની સામગ્રીઓ તૈયાર થવા લાગી. પછી જ્ઞેશીઓને જોસાવીને લગ્ન દિવસ નક્કી કર્યો. શ્રાવણની શુક્લ પક્ષની છઠ્ઠે દિવસે લગ્નનો દિવસે મુકરર કર્યો. તે દિવસે મોટી ધામધુમથી નેમિનાથના પિતાએ વરઘોઠો કાઢ્યો અને વહેવાઈને ત્યાં જન લઈ ગયા. મોટા સત્કાર પૂર્વક વહેવાઈએ જનને એક ભવ્ય મંડાનમાં ઉતારી. તેઓને જમાડવાને માટે કેટલાં-એક પશુઓને જનોવાસાના પડખાના વાડામાં પૂરી રાખ્યાં હતાં. વધુ થવાના ત્રાસથી તેઓ ત્રાસ દાયક બરાડા પાડવા લાગ્યાં હતાં, આથી નેમિકુમારનું મન તે તરફ દોરાણું. તેણે પશુઓ ઉપર દેખરેખ રાખનારને જોસાવીને પૂછ્યું કે- શા માટે આ અનાથ પ્રાણીઓને પૂરી રાખવામાં આવ્યાં છે. તે ઉપરથી તેણે કહ્યું કે-વરરાજ ! તમારા લગ્નમાં જમાડવાને માટે આ પશુઓને પૂરવામાં આવ્યાં છે. આ વચ્ચેના સાંભળતાં જ નેમિનાથના હૃદયમાં દયાનો સાગર ઉઠ ટ્યો અને તે બોલી ઊઠ્યો કે-અહો ! વિચિત્ર ચિત્તવૃત્તિવાળાઓનાં ચરીત્ર અવશ્ય કરવાં પશુ અશક્ય છે કે જેઓ પોતાના ઉત્સવને અર્થે જંતુઓ સાથે નિષ્કારણ વંર ખાંચે છે. અરેરે ! બુદ્ધિવાન માણસો આ અખોલ પ્રાણીઓની ઉપર આનંદજનક આશ્ચર્યિકા ચલાવે છે ? ધીક્કાર છે. આવી દુષ્ટ બુદ્ધિવાળા મનુષ્યોને ! મારે પરબવું પશુ નથી તેમ તેનું ગૌરવ પશુ મહણ કરવું નથી. પછી તેણે પશુઓના સાચવનારાઓને કહ્યું કે-જે તમારો સ્વામી મહારા વિવાહને સમયે એ પ્રાણીઓને હથુશે તો હું પરણીશ નહિ. માટે એ પ્રાણીઓને બંધનથી મુક્ત કરો. પશુઓના રૂધીરથી છંટાયેલો માણસ દુર્ગતિને પ્રાપ્ત થાય છે. માટે એવા વિવાહ રૂપી ત્રિપલ્લ ની હમણાં મારે જરૂર નથી. આ સાંભળી શિવાદેવી નેને કહેવા

ભાગ્યાં કે હે પુત્ર ! તારે એ યશુઓના માંસનું મૌરવ અદણુ કરવાનું શું કામ છે ? માત્ર પાણી અદણુનું જ કારણ છે, માટે તેજ તું કર આ સાંભળા નેમિકુમાર બોલ્યા—હે માતૃશ્રી ! આમહ ન કરો. માતૃશ્રી સ્ત્રી ઉપર કોઈપણ પ્રકારે માફ મન નથી; પરંતુ મારી ઇચ્છા મુક્તિ રૂપી વધુ વિષે ઉત્કંઠીત છે. આમ બોલી પરમ વૈરાગ્યને વશ થઈ નેમિનાથ પોતાનાં ઉમદાં વસ્ત્રો અને આભરણો તે પ્રાણીઓના રક્ષકને આપી દઈ પ્રાણીઓને મુક્ત કરાવી પોતે સાધુ બની ત્યાંથી તરતજ વીદાય થયા. માતા પીતાએ ઘણુંએ કહ્યું પણ દયા-સિંહુના હૃદયમાં પરમ વૈરાગ્ય વગર ગીજી વાત હતી નહિ.

ગીજી તરફથી રાજેમતીને આ વાત જાણવામાં આવતાં તે પણ વૈરાગ્ય અદણુ કરી તપ કરવા અર્થે નીકળી. રાજેમતીએ નેમિકુમાર પાસેથી દીક્ષા લીધી; અને સાધ્વી થઈ ગીરનારની ગુફામાં વાસ કર્યો. નેમીનાથનાં વાક્યો સાંભળી તેના લઘુ બાળુ રથ-નેમિને પણ જ્ઞાન થયું તેથી તે પણ દીક્ષા લઈ બહાર દેશમાં ભ્રમણ કરવાનું નિયત કરાવ્યું. એક વખત એવું બન્યું કે સાધ્વી રાજેમતી નેમિનાથ ભગવાનને વંદવાનતાં હતાં એવામાં એકદમ મેઘવૃષ્ટિ થવા લાગી. મેઘ બહુ વરસવાથી સાધ્વી રાજેમતીનાં વસ્ત્રો ભીંજ્યાં, તેથી તે વસ્ત્રો સૂકવવાને એક ગુફામાં ગયાં. ત્યાં જઈ પોતાના સર્વ વસ્ત્રો છુટાં છુટાં મુક્યાં. એ વખતે શ્રી નેમીશ્વરના નાનો ભાઈ રથનેમિ સાધુ પણ અકસ્માત તે જ ગુફામાં આવ્યો. તે રાજેમતીને વસ્ત્ર રહિત જોઈને કામતુર થયો ને પાસે આવ્યો. તેણીએ રથનેમિને પાસે આવતો જોઈ તે બીનાં વસ્ત્રો પહેરી લીધાં અને વિચાર્યું કે અહો ! કામી પુરૂષ કામાંજ નેત્રવાળો થઈ કૃત્ય અકૃત્ય જાણતો નથી. કહ્યું છે કે—આ જગતને વિષે અંધ પુરૂષ હોય છે. તે પોતાની આગળ રહેલી એવી દૃશ્ય વસ્તુને જોઈ શકતો નથી. પણ જે રોજે કરીને અંધ છે. તેતો પોતાની પાસે હોય તેને પરિહરે છે ને ન હોય તેને દેખે છે કારણ કે તે અશુભીના સમૂહવાળા સ્ત્રીના અવયવોમાં દાંતને કુંદના ફલની માફક ચક્ષુને નીચ કમળ સમાન, રતનને સુવર્ણના કળશ સમાન, બાહુને લતા સમાન, મુખને પુરુષચંદ્ર સમાન અને હોઠને પલ્લવ સમાન માનીને આનંદ પામે છે. વળી મનુષ્ય પદિત ફલીન

અને વિવેકી ત્યાં સુધીજ ગણાય છે કે જ્યાં સુધી દુષ્ટ કામાગ્નિ તે-
નામાં પ્રજ્વલિત થયો નથી એ પવિત્ર પુરુષોનો ઉપદાસ કરે છે,
તે ધૈર્યવાનની ધીરજ મૂકવી દે છે. આ પ્રમાણે વીચારી રાજેમતી
એ કહ્યું કે-હે મહાભાગ ! તમારે રાગ કરવો ઘટે નહીં. કહ્યું છે
કે ચેતના રહિત વસ્તુઓમાં પણ રાગ છે તે દોષનુંજ દારણ છે.
દારણ કે મજાદ રાગથી યુક્ત છે તો તેને બહુ માર સહન કરવો
પડે છે અને તાપની વેદના ભોગવતી પડે છે. વળી મૃતિકા (લાઝ
માટી) જેવી એકેન્દ્રિય વસ્તુમાં રાગનો (રંગનો) દોષ છે તો તેને
વિશે છાણ નાંખે છે અને તેને પાષાણ વડે વાટે છે. વળી કહ્યું છે કે
જેણે પર સ્ત્રીના સામી ખોટી દૃષ્ટિ કરી છે, તેણે પોતાના આત્માને
ધુળ મેળવ્યો છે, સ્વજનને ખાર દીધો છે અને પગલે પગલે માથા
દોડાવ્યું કંઈ છે. પરાક્રમથી જગતનો પરિભવ કરનાર રાજાણુ પણ
પર સ્ત્રીની સાથે રાવાની દુશ્મનાઈથી કુળનો ક્ષય કરીને પાંપનો ભો-
ક્તા થયો છે. ઇત્યાદિ કેટલોએકે બોધ આપ્યો તે વિશે એક જીવન
કવિ લખી ગયા છે કે:—

કહસગ ધ્યાને મૂતી રહેનેમી નામે; રહ્યાછે ગુણમાં શુભ પરિણામેરે,
દેવરિયા મુનિવરે ધ્યાનમાં રહેજે; ધ્યાન થકી હોય ભવનો

પાંરે.

દે૦ મુ૦

વરસાંતે બીનાં ચીવર મોકળાં કરવાં, રાણુલ આવ્યાં તેણે

ધામરે.

દે૦ મુ૦

રૂપે રતિરે વસ્ત્રે વર્ણિત બાળા, દેખી બોભાણી તેણે

કામરે.

દે૦ મુ૦

દીલ બોભાણું જાણી રાણુલ બાપે, રાજોન્થીર મન ગુણના

ધામરે.

દે૦ મુ૦

જાદવ કુળમાં જનજી તેમ નગીનો, વંચન કરી છે મુંજને

તેણુરે.

દે૦ મુ૦

અંધન તેના તમે શિયાદેથી જાણ્યા, એવડો પટંતર દારણ

કેણુરે,

દે૦ મુ૦

પરદારા સેત્રી પ્રાણી નરકમાં જાય, દુર્લભ બોધી હોય

પ્રાયરે.

દે૦ મુ૦

સાધવી સાથે ચુકી પાપ જે બાંધે, તેનો છુટકો કહિયે ન

થાયરે.

દે૦ મુ૦

અશુચી કાપારે મળ મૂવની લારી, તમને કેમ લાગી એવડી
ધારીરે. દેં મું

હુરે સંજમી તમે મહાવત ધારી, કામે મહાવત જાશે
હારીરે. દેં મું

ભોગ વામ્યારે મુનિ મનથી ન ઇચ્છે, નામ અંગધન કુળની
જેમરે. દેં મું

ધિક કુળ નીચા થઇ નેહથી ચાલે, ન રહે સંજમ શોભા
એમરે. દેં મું

એવાં રસિકાં રાજૂવ વચણ શુણીને, બૂઝયા રહનેમી પ્રભુજી
વાસરે. દેં મું

પ્રાપ્ત આલોષ ફરી સંજમ લીધું, અનુક્રમે પામ્યા શિવ આ-
વાસરે. દેં મું

ધન્ય ધન્ય જે નરનારી શિયળને પાળે, સમુદ્ર તર્કા સમવત છે
એહરે. દેં મું

ઉપ વિનય હશે તેના નામથી હોળે, અમ મન નિર્મળ સુંદર
દેહરે. દેં મું

રાજેમતીના વચને સાંભળને રથનેમિ તેણીને ચરણે પ-
ક્યો ને જોઈયો કે હું ખરેખર અભાગ્યવાન છું. તો પણ તમે આમ
મારું મન ઠેકાણે આણ્યું. તેથી તમે મારા ગુરને ઠેકાણે છો. માટે
હવેથી તમેજ મહારા ગુર છો. રાજેમતીએ કહ્યું તમને ધન્ય છે.
આ પ્રમાણે રાજુલે તેને ઉત્તમ પ્રકારનો જિજ્ઞેશ્વર ધર્મ જોધ આ-
પ્યો અને મહા મુનિ બ્રહ્માચર્યો અને પોતે પણ આ જન્મ પર્વત
ઉત્તમ એવો જિત ધર્મ રાણી નિર્વાણ મેળવ્યું છે.

જેમ રાજેમતીએ રથનેમિ સાધુને કુમારે દોરાતા અટકા-
વ્યા તે પ્રમાણે સર્વે કોઇ એ જીવને કુમારે જતાં પ્રયત્નથી અટકા-
વ્યો જોઇએ. ધન્ય છે જિત ધર્મ રક્ષક રાજુલને !!!

જેન મથાવતી.

સોનરાણી.

આ શ્રી સતી છુંદીકોટાના મહારાજ અંપરાજ હાહાની
મતીવ પત્ની થતી હતી. દૈવયોગે કરી આ સતીનું પતિવ્રત્ય અને

ચતુરાષ્ટ્ર ખરેખરી કસોટીએ ચઢ્યાં હતાં. અગાડિના વખતમાં રજપૂત રાજાઓએ બાદશાહની હજુરમાં રહેવું એવો ઠરાવ હોવાથી ચાંપરાજ પોતાની રાણી સોનને ઘેર રાખી પોતે દીક્ષી જઈ રહ્યો હતો. અકબર બાદશાહના ખાનગી દરબારમાં એક વખત રજપૂત સ્ત્રીઓના પાતિવ્રત્યની વાત નીકળતાં ચાંપરાજ હાડાએ પોતાની રાણી સોનનાં પાતિવ્રત્ય તથા પતી પ્રેમ વિશે અભીમાન લીધું, ત્યારે શેરબેક નામના કોઈ ઉદ્ધત મુસલમાને તેને હસી કાઢી, બાદશાહને કહ્યું કે—મને સોનસતીની પરીક્ષા કરવા જવાની રજા આપવી જોઈએ. આ સાંભળી બાદશાહે તેની ઉદ્ધતાઈ માટે ઉપદ્રો આપ્યો. પણ ચાંપરાજે કહ્યું કે—ભલે શેરબેકને સતી સોનની પરીક્ષા લેવા જવા માટે રજા આપવી, પરંતુ મારે ને તે ને એટલી શરત કે તે હારે તો તેણે અને હું હારું તો મારે દી-લ્લીમાં જ રાંશીએ ચઢવું. આ સાંભળી બાદશાહે શેરબેકની સામું જોયું તેથી શેરબેકે છાતી ઠોકીને કહ્યું કે હું તે શરત કબુલ રાખું છું. આ સાંભળી કચેરીમાં બેઠેલાં સઘળાં માણસોના મનમાં આ પરીણામ જાણવા ઉત્કંઠા થઈ રહી. અહિંથી શેરબેક પતિવ્રતા સોનના શીલ ભંમને વાસ્તે અને તેના પાતિવ્રત્યની પરીક્ષા માટે બુદ્ધિકોટા ગયો. અહિં આવી કોઈ માલણની મારફત સંદેશા અને ખટખટ ચલાવવા માંડી. સોનરાણી એક કાબેલ અને ચંચળ ક્ષત્રિયાણી હતી તેથી તે માલણની વાત સમજી ગઈ. અને તે માલણને બહુજ શીક્ષા કરી. શેરબેક આથી કંઈ નીરાશ થયો નહી પરંતુ તેણે ખીજી સ્ત્રી ઉભી કરી કે તેણે મોટા દાઢમાઠથી હાડારાજ ચાંપરાજની ફાંદા ખની રાજ મંદીરમાં પ્રવેશ કર્યો. હાડાને ફાંદા છે કે નથી તે વાતની સોનરાણીને ખબર નહી હોવાથી તે વીચારમાં પડી પણ વખતે જોડેનાં હશે એમ ધારી તેણે ફાંદાને માન આપ્યું. પ્રસંગ આવતાં હાડારાજ ચાંપરાજની વગાધનાં વખાણ કરી એકવાર તેને સોનરાણીને કહ્યું કે—હાડારાણી ! વર્ષો વર્ષ મારા ભત્રીજાને દીક્ષી જવું પડે અને તમે આવાં વિયોગીની વ્રતોથી શરીર શોષાવી નાંખો છો તે તો કંઈ સાચું નહિ. આવાં વિનય વાક્યોથી ખરેખર સોનરાણી ભોળવાઈ. અબળા તે અબળાજ. સોનરાણીએ ફાંદા રૂપે રહેલ તે નીચ નારીને મીજબાની આપી અંતઃપુર વગેરે સઘળું સાથે ફરી બતાવી આપ્યું. આમ ફર-

તાં કરતાં તે બંનેમાં પરીચય વધતો ગયો અને તે તેની ગુણની સા
નીઓ પણ જોઈ શકી. છેવટે રાજા લેતી વખતે ફાઇજીએ કહ્યું કે
વહુ ખેટા ! મારો બત્રીજો ચાંપરાજ અહિં નથી એટલે મારાથી
ખીજું કશું પણ મંગાશે નહિ પરંતુ તમારી પાસે જેમાં હાડરાજનું
નામ છે તે કટાર મને આપો તો સાફ આથી સતી સોનરાણીએ
જવાબ આપ્યો કે—ફાઇજી ! તમારા બત્રિજ અત્રે નથી તેથી શું
થયું ? શું રાજ્ય તેઓ સાથે લેઈ ગયા છે ? તમે કહેશો તે હું ત
મને આપીશ, પણ કટાર તો તમારા બત્રીજાએ મને દામ્પત્ય સ્નેહ
માં આપેલી છે એટલે તે હું આપવા લાચાર છું. એ શીવાય ખીજું
જે જોઈએ તે માગો. આથી ફાઇજીને રીસ ચઢી અને કહ્યું કે હું
જ મૂર્ખ કે મેં સોનાની ઝાલ પાણીમાં ઝમોળી. મારો બત્રીજો હા
ય અને જો એમ માગ્યું હોય તો બધુંએ મળે, પણ પારકી જણી
પાસે કાંઈ ચાલી શકે નહિ. આમ કહી ફાઇજી ચાલતાં થયાં પણ
રાણીએ જાણ્યું કે તેને રીસ ચઢી. રાજા એ વાત જાણી તો તેને
પણ હીક લાગશે નહી. એમ ધારી ફાઇજીને કટાર આપી. આ નિ
શાની તથા તેના શરીરની એધાણીઓ એ નીચ નારી મારતે મેળવા
શેરબેક દીટલી આવ્યો. શેરબેકે રાજકચેરી વચ્ચે સોનરાણીનું
પાતિવ્રત્ય જોઈ છે એમ કહી કટાર બતાવી તંથા તેના શરીરનાં કે
ટલાંએક ચીન્હો કહી બતાવ્યાં. આથી હાડરાજ ચાંપરાજનું મ
હોદ્દું વીલું થયું. અને હિંદુઓને હલકા ગણનારા દરબારીઓનાં
મુખ ઉપર હાસ્ય આવ્યું. અને શેરબેકે કહ્યું કે હાડજી ફાંસીએ
ચઢે. આ સાંભળી હાડરાજ ચાંપરાજ કોવે બરાયા અને કહ્યું કે—
જહાંપનાહ ! મને ખુંદી જઈ સોનને તીરસ્કાર આપી આવવાની
રજા આપો. આથી આદશહે જમીન મુગ્યો, તરતજ તેને મીત્ર
પહાડસિંહ છાતી ઠોકી ઉભો થયો અને કહેવા લાગ્યો કે—પરંતુ
ર દીગાર ! હું હાડરાજ ચાંપરાજનો જમીન છું. અને કહું છું કે
જો ચાંપરાજ પાછો આવશે નહી તો તેજ મુદતે હું ફાંસીએ ચઢ
વા તૈયાર છું. આ સાંભળી સૌ દરબારીઓ વિસ્મય પામ્યા અને પ
હાડસિંહને ધન્યવાદ આપવા લાગ્યા. ધન્ય છે પહાડસિંહ તારી
જનનીને કે જેણે આવા પરાપકારી પુત્રને જન્મ આપ્યો. સામ્રાજ
કે કહ્યું છે કે:--

કરાવિવ શરીરસ્ય નેત્રયોરિવ પદ્મગી ।

અવિચાર્ય પ્રિયં કુર્યાત્તન્મિત્રં મિત્રમુચ્યતે ॥

શરીરમાં જેમ જે હાથ છે અને નેત્રોમાં જેમ જે પાંપણા છે તેમ રહીને જે હાંખા હાંખા વિચર કર્યા શીવાય તરતજ પ્રિય કરે તેજ ખરેખરે મીત્ર કહેવાય છે. વળી મીત્રનો ધર્મ કેવો છે તે વિશે કહ્યું છે કે—

પ્રાણૈરપિ હિતા વૃત્તિરદ્રેહો વ્યાજવર્જનમ્ ।

આત્મનીવ પ્રિયાધાનમેતન્મૈત્રી મહાવ્રતમ્ ॥

પ્રાણ અર્પણ કરીને પણ હીત કરવાની વૃત્તિ રાખવી. દ્રેહ કરવો નહી, કપટ છોડી દેવું અને પેતાના સમાન પ્રિય કરવું. એ મિત્રતા રૂપ મહાવ્રતનું આચરણ છે.

અહિંથી રાજા ચાંપરાજ ક્રોધમાંને ક્રોધમાં મળત દર મળ-લ પંથ કાપતો થોડા દીવસે છુદીકોટા પહોંચ્યો અને તે એકદમ રાજમહેલમાં ગયો. આંતઃપુરની દાસીઓએ ચાંપરાજને જોયાથી તેણે સોનરાણીને ખબર આપ્યા, તેથી તે પુખ્ત કરતી કરતી ઉઠી, અને સ્વામીનાથની સામી દોડી ચાંપરાજે આવી તિર-સ્કારથી સોનરાણીને કહ્યું કે—ધીક્કાર છે. તારા જેવી દુષ્ટ સ્ત્રીને ! તેં મારું નામ, કુળ અને છેલ્લે રજપૂતના નામને કલંકિત કર્યું. ધીક્કાર છે તારા સમાન સ્વૈરિણીઓને કે જેમણે જગતને નરકમાં નાંખેલું છે. આમ કહી ચાંપરાજ ત્યાંથી આવતો થયો. સ-તી સેન રૂદન કરતાં તેની પછળ ચાલી કહેવા લાગ્યાં કે—સ્વા-મીનાથ ! આપ શું કહો છો ? મારો આપે શો વાંક દીડો કે મારી સાથે, નહી ખોત્રતાં એકદમ તિરસ્કારનાં શર મારી મને વીધા નાંખી આવતા થાઓ છો. આમ કહી તે ભોંયપર પડી મઠ. થોડી વારે ઉભી થઈ, અને તે સમયે કે મારા વિશે રાજાજીને કોઈએ ખોટી શંકા ઉત્પન્ન કરાવી ખરેખર તેમને બરમાની મૂક્યા છે. આ-થી તે દાસીઓને સાથે લઈ ખેતે વેપ બદલી તુરતજ દીલી જવા માટે ખીજે રરતે રવ નાં થઈ અને તે અવિશ્રાંત પ્રવાસ કરી ચાં-પરાજની પહેલાં દીલી જઈ પહોંચી. મિત્રની વતી પડાઉમિંહ દાં-શીએ ચઢતો હતો તેટલામાં ચાંપરાજ અવી પહોંચ્યો. રજપૂતનું

દેડી પણુ જોઈને બાદશાહે ખુશ થઈ તેને તે દીવસે ફાંસીએ નહી
ચઢાવતાં મુદત આપી. સોનરાણી દીલી આવી કેટલીક વગસગ મે-
ળવી બાદશાહની કચેરીમાં મુજરો કરવા ગઈ. ત્યાં પોતાના ગાન
આતુર્યથી સભાને તથા બાદશાહને ખુશ કરી દીધા અને બાદશાહે તેને
ધનામ માગવા ફરમાવ્યું. આથી સતી સોન જોલી કે-જહાંપન્નાહ !
તમારી સભામાં જોડેલો શેરબેક નામનો મીયાં મારે ત્યાં રહી દામ
આપ્યા વગર અહિં નાશી આવેલ છે તેનું નાક મને આપવું જોઈ
એ. સભામાં જોડેલાં માણસો શેરબેકના મ્હોઢા સામું જોવા લાગ્યાં
અને શેરબેક મીયાં તો આથી દિગમ્ભ જન્મી ગયો. બાદશાહે તેને
કહ્યું કે મીયાં ! ઉમર વ જાદાએ તો નાણાં તરત આપવાં જોઈએ
તે ન આપતાં તમે નાશી આવ્યા તો તમારું નાક કાપી આપવું
જોઈશે. સોનરાણી પોતાની કટાર કાઢી મીયાં પાસે જઈ જોલી
મીયાંજી ! ચલો અજ નાક દેદો. શેરબેક બાદશાહ પાસે જઈ કહેવા
લાગ્યો કે-ખુદાવીંદ ! મેં ઇસકુ કબી દેખીલી નહી હે. સોન-મીયાં
મતની દેરમાં સળ બૂલ ગયો. શેરબેક-જહાંપન્નાહ ! મેં કુરાનપર
લાઈ રખકે કહેતા હું કે મેં ઉસ્કુ કબીલી દેખી નહિ હે. આથી
બાદશાહે કહ્યું કે-મીયાં ! દેખલો શીરસે દેખલો મગર. શિર કટા
જાગ્યા. આથી તે તેજ પ્રમાણે કમુઝત આપતો બાદશાહના સિં-
હાસન પાસે નમી ગયો કે તરતજ રાણી સોન મ્હોઢા ઉપર પુર-
જો નાંખી દીધો અને કુલીન કાનિયાણી થઈ સંકાચાકને ઉભી રહી.
આ જોઈ બાદશાહે પૂછ્યું કે અરે ! આશું છે ? સોનના સામું
જોઈ બાદશાહે પૂછ્યું કે બામ ! તું કાણ છે ? જો હોય તે કહે તેથી
સોનસતી કહેવા લાગી કે--

મુજ ઉપર મુજરી પિતા બાદશાહ જાણી,
હું હવે ગુણિકા નથી હાડાની રાણી.
જ્યારથી હાડોજી આવ્યા આપની પાસે,
હું જપ તપ કરતી નાર ખેડી ઉદસે. (રા. વધજી. આ.)

હાડાની રાણી એવો શબ્દ સાંભળતાંજ બાદશાહ દરબારીઓ
હિમા થઈ હજારો ધન્યવાદની વૃષ્ટિ કરવા લાગ્યા અને જોડ્યા કે
ધન્ય છે સતી સોન ! તને ધન્ય છે. પછી બાદશાહે આંખરાંજને
કહ્યું કે હું તમારા વચન પાલકપણાથી અને સોનના પ્રાતિવ્રત્યથી

ધણેજ ખુશ થયોહું. આમ કહી શેરબેકને ધિકકાર આપી શુભાએ
 હુકમ આપ્યો, અને સોનને કહેવા લાગ્યો કે દિકરી ! તેં ખરેખર
 પતિવ્રત બતવી પાપીને તેનાં ફળ અપાવી પતિવ્રતા પ્રતાપ બતાવી
 આપ્યો છે. તેથી હું મારી ધર્મપુત્રી ગણી દાયજમાં તારા રાજ્યની
 ખંડણી માફ કરુંહું. અને તને આશીર્વાદ આપુંહું કે તારું સૌભાગ્ય
 અખંડ રહે. થોડીવારે સભા વિસર્જન થઇ. અને આંપરાજ તથા
 સતીસોન બુંદીકોટે આવ્યાં અને સુખશાંતિથી રાજ્ય ચલાવવા
 લાગ્યાં. ધન્ય છે સતીસોન ! કે તેં તારા પ્રાણપતિને મૃત્યુથી મુક્ત
 કરી પતિવ્રતા ધર્મને પશ્ચવિત કર્યો.

ઇતિહાસ

ગુણસુન્દરી.

આ સતી પાટણના છેલા રાજા કરણ વાઘેલાના પ્રધાન
 માધવરાયના લઘુગાંધવ કેશવરાયની પવિત્ર પત્ની થતી હતી. તે
 એક પતિ પરાયણ સાધ્વી સ્ત્રી હતી. નાગર પ્રધાન માધવના પ્ર-
 ધાનપણનો પૂરો વૈભવ નનામાઇ કેશવરાય અને ગુણસુંદ-
 રીજ લેતાં હતાં કરણ કે માધવરાયને કંઇ પણ સંતાન નહિ
 હોવાથી એ એ પતિપત્નીને સંતાન સમાન ગણી મનગમતી મોજ
 કરાવતાં હતાં. કેશવરાય અને રૂપસુંદરી લક્ષ્મણ અને
 સીતાની માફક હમેશાં બહાણથી વર્તતાં હતાં. કુળવાન કન્યા
 ગુણસુંદરી પિતાના લાડમાં ઉછરી હતી. તેમ તેના પિતાનેત્યાં સા-
 રી સમૃદ્ધિ હતી તોપણ તે ખોટા માન વૈભવની તેના ઉપર નકારી
 આસર થઇ નહતી. ગુણસુંદરી હજી જો કે તારણવાસ્થાની હતી
 અને મોટા વૈભવમાં મહાણતી વડુ વાર હતી. તોપણ તે પતિ
 અગળ દાસી સમાન રહેતી હતી ગુણસુન્દરી પતિસેવાને અહો-
 ભાગ્ય માનતી હતી. ગુણસુન્દરી સૌજન્ય વિનય, વિચાર અને
 વિવેકે કરી પ્રધાનના ઘરમાં દીપક સમાન દીસતી હતી. તે પિયર
 પરદરી સાસરે આવી સારે ત્યાંની ગૃહવ્યવસ્થા તેણીએ ઉપાડી લીધી
 હતી. પોતાની જોડાણીને પ્રસન્ન રાખવી એજ પોતે પોતાનું કર્તવ્ય
 માન્યું હતું. એક દિવસે સવારમાં પતિપત્ની પોતાના ખાનગી વસમાં
 બેઠાં હતાં. એટલેમાં નીચે કંઇ ગડબડ થતી સંભળાઇ. તેથી
 ગુણસુન્દરીએ ઉડી બારીએ જઇ જોયું તો નીચેના ચોકમાં કેટ-
 લાએક સિપાઇઓને દીડા તુરતજ પતિને બોલાવીને કહ્યું કે આ

જુઓને ? મોઢા બાધ ઘેર નથી અને બાબીજી નીચે પાંઠ પૂજનમાં ખીરાજેલાં છે. ત્યાં આ સિપાઇઓ શું કરવાને આવ્યા છે તે જાણને પૂછાતો ખરા ? બાબીજી પૂજનમાં હશે તેથી તેઓને જવાબ પણ આપશે નહિ આથી કેશવ દાદર ઉતરી હેડે આવી ઉભો રહ્યો અને બોલ્યો કે અલ્યા ! તમે શા માટે અહિં આવેલા છો ? બાબ સેવામાં ખીરાજેલાં છે ત્યાં સૂધી ધસી આવજી તમને શરમ કેમ નથી આવતી ? આથી સિપાઇઓ દુર ખસી ગયા અને નાયકે આગળ આવી સલામ કરીને કહ્યું કે કેશવબાઇ મારી જીમ ઉપડતી નથી, પરંતુ શું કરે લાચાર રાજાજીનો હુંકમ છે તેથી કલાવિના ચાલતું નથી કે અમને તમારા ભોજનને રાજમહેલમાં લઇ જવાનો હુંકમ છે. તેથી તમે જે બોલશો તે મિથ્યા છે. આ વાક્યો સાંભળતાંજ કેશવ તપી ગયો. અને તેણે જોસભેર ધકકો મારી નાયકને બહાર નાંખી દીધો. તે સાથે સિપાઇઓ આગ્રાપાછા નાશી ગયા. મોઢું બારણું વાસીદઇ તેની બારી ઉઘાડી રાખી પોતાના કોમળ કરકમળમાં ઢાલ તરવાર ધારણ કરી તે ત્યાં સામે ઉભો રહ્યો, અને બોલ્યો કે જ્યાં સૂધી મારા શરીરમાં જીવ છે ત્યાંસૂધી તમારો કોઇનો પણ બાર નથી કે તમે કંઈ કરીશકો. સિપાઇઓના નાયકે તેને ઘણું ઘણું સમજાવ્યું. પરંતુ તે જસપણ ડગ્યો નહિ. આથી સિપાઇઓ ધસી આવ્યા અને આખરે લડાઇ ચાલી આથી રૂપસુંદરી કહેવા લાગી કે દિયેરજી ! તમે બારણું વાસી ધરમાં આવતા રહો. પણ કેશવ ત્યાંથી ખસ્યોજ નહિ. વીર કેશવના કુશળ હસ્તથી કેટલાએક સિપાઇઓ માર્યા ગયા. પ્રધાનના જજરા ચોકમાં કેશવ અને રાજના માણસો વચ્ચે જજરી કતલ ચાલી રહી. છેવટે એક સિપાઇની તરવાર કેશવના કંઠમાં આબુપણ રૂપ થઇ પડી. અને તેથી તેનું મરતક ધડ ઉપરથી ઉતરી નીચે ચોકમાં પડ્યું. દૈવેચ્છા બળવાન છે. સિપાઇઓ રૂપસુંદરીને જીવમથી મોઆનામાં નાખી રાજમહેલમાં ઉપાડી ગયા. આથી નાગરવાડામાં હાહાકાર થઇ રહ્યો. રૂપસુંદરીને લેઇ ગયા સાંભળી ગુણસુંદરી હેડી આવી અને પતિના શબ પાસે આવીને કહ્યું કે—પ્રાણુ ! પ્રાણુ ! કેમ બોલતા નથી ? હું પણ આપનીજ સાથે આવુંહું તમારી સેવા મારા અમૂલ્ય આભૂષણોથી પણ અધિક છે. પતિનું મરતક બોળામાં

લઇ ધારી ધારીને તેની સામું નિહાળવા લાગી. કારણકે વીરતાથી મરણ પામેલા કોમળ કેશવનું મુખ હજી કરમાયું નહતું. ગુણ-મુન્દરીનાં સહોદરોને ખબર પડતાં તેઓ એકદમ અહિં આવી ઉભા રહ્યાં તેથી કરી ગુણમુન્દરીથી ંડી જવાયું. જ્યારે સર્વ ક્ષેત્ર ન્યાતના માણસો ભેગા થઇ પતિના શયને લેઇજવાં તૈયાર થયા ત્યારે તે ગુણમુન્દરી જ્યઅંખે બોલતી સતી જવાને તૈયાર થઇ. કેશવનું ક્ષણ નીકળ્યું તેવીજ સાથે ગુણમુન્દરી કંકુના થાળા મરતી જ્યઅંખે પોદરતી દરવાજા પાસે આવી. અને તેણીએ દર-વાજાને થાપો માર્યો અને પાછું મુખ ફેરવી કહ્યું કે-પાટણની ગાદી બેદાન મેદાન થઇજાવે અને જેણે અનર્થ કરી પ્રધાનના ઘરને નાશ કરીનાખ્યું છે તેની રાણીઓ અને દીકરીઓ તકોને ત્યાં વેચાળે. આગ કહી સરસ્વતીને કિનારે જઇ પતિના શયની સાથે બળી મૂક. ધન્ય છે ગુણવાન ગુણમુન્દરી તારી પતિ પ્રત્યે નિર્મળ ભક્તિને!!!

ગુજરાતનો ઇતિહાસ.

ગૌવરીબાઇ.

આ વેદાંત વિદ્યાસી બાઇનો જન્મ ડુંગરપુરમાં રહેનારા એક નાગર બ્રાહ્મણને ઘેર થયો હતો. તેમનાં મા બાહે આ પુત્રોની પાંચ વર્ષની ઉંમર હતી સારેજ લગ્ન કરી સાસરે વળાવી હતી. પરંપુ પછી આઠ દિવસે તેણીનો પતિ પરલોકનો પ્રવાસી થયો પરંતુ સુ-ગંધ ભાવમાં રહેલી સાધ્વી બાળા તે વિશે સાવ અજાણ હોવાથી સંસારિક દુઃખે તેણીનાં ઉપર બિઝકુત અસર કરી નહોતી. તે જેમ જેમ ઉંમર લાયક થતી ગઇ તેમ તેમ વિદ્યાબ્યાસમાં વળગતી ગઇ. અને શ્રીમદ્ભગવદ્ગિતાતથા શ્રીમદ્ભાગવતનો અભ્યાસ તેણીએ આદર્યો. જેમ જેમ તે યથોત્તું રહ્ય જાણતી ગઇ તેમ તેમ તેણી ઇશ્વર ભ-ક્તિમાં આર્દ્ર બનવા લાગી અને નિત્ય તે ઇશ્વરાચરણમાં, અને દેવોના ગુણનું ગાન કરી તેની કવિતા રચવાનાં પેત્તીકા કાળ વીતાવી, પો-તાની મહત્તા દેશ વિદેશમાં પ્રસારવતી. એટલુંજ નહિ પરંતુ ડુંગર-પુરના છત્રપતિ શિવસિંહજી પણ તેની અલૌકિક ઇશ્વરભક્તિ જ્ઞાતે બહુજ પસન્ન થયા. અને જ્ઞાતે ગુણીયત ગૌરીબાઇનાં દ-ર્શન કરવા માટે મંદિરે આવીને આવ્યા. તે વખતે ગૌવરીબાઇ અને મહારાજ વચ્ચે ધર્મ વિષે કેટલીએક વાતચિત થઇ. ગૌવરી

બાળ્યે મહારાજના મનની શંકાનું સમાધાન કર્યું, અને મહારાજને કેટલાએક ચમત્કારો બતાવ્યા. આથી મહારાજ બહુ પ્રસન્ન થયા, અને ગૌવરીબાઈને એક વિશાળ દેવ મંદિર બાંધાવી આપ્યું તેમાં ગૌવરીબાઈએ પોતાના કાકોરજની પ્રતિષ્ઠા કરી અને ત્યાં આવ્યા ગયા અતિથિઓનો સત્કાર કરી ભગવદ્ભક્તિ કરતી હરિ ભજનમાં કાળ ગાળતી હતી. થોડા કાળ પછી તેણીએ વૃંદાવનમાં શ્રીકૃષ્ણની પાસે રહેવા વિચાર કર્યો. અને તેણી ત્યાં જવા તૈયાર થઈ. તે વખતે કુંગરપુરના રાજાએ તેમને પોતાના નગરમાં રહેવા બહુ આગ્રહ કર્યો. પરંતુ ડાહી બક્ત સાંન્વીએ પોતાનો દૃઢ સંકલ્પ ફેરવ્યો નહિ. દિનપ્રતિદિન પંચ કાપતી તે જયપુર નજીક આવી પહોંચી. ત્યાં જયપુરનો રાજા તેને મળ્યો અને તેણીને બહુ આગ્રહ કરી પોતાના પૂરમાં તેડી ગયો. ત્યાં રાજા તથા રાણી તેમનાં પવિત્ર ચરણ સેવવા તેણીને ઉતારે ગયા. ત્યાં રાજાએ તેને બેટ અર્થે પાંચસો સોના મહેરો આપી. પરંતુ ગૌવરીબાઈએ તે ધનને હાથ અડાડીને કહ્યું કે મારે ધનનું શું કામ છે? પરંતુ મહારાજના અતિ આગ્રહથી તે મહેરો રાખી તેણીએ બ્રાહ્મણોને આપી દીધી ત્યાંથી તે બાળ કાશીના પવિત્ર તીર્થમાં પવિત્ર થવા ગઈ. ત્યાંના મહિપાસે ગૌરીબાઈની ખ્યાતિ સાંભળી હતી તેથી તેણે પણ તેનો ઘણો સન્કાર કર્યો. ત્યાં સાત દિવસ રહી આંડમે દિવસે પોતાની સાથે રહેનારી શિષ્યાઓને કહ્યું કે—હવે મારે કાળ નજીક આવ્યો છે. તેથી હું યમુનાં તટ ઉપર રહી મારો દેહ ત્યાગીશ. એમ કહી તે યમુનાં તટ ઉપર ગઈ અને સમાધિ ચઢાવી બેઠી. રામનવમીને દિવસે મધ્યાહ્ને પ્રભુ ભક્તિ કરતી પંચ મહા ભૂતથી મળેલા પિંજરને તજી દઈ પરમાત્માના સ્વરૂપને પામી. કવિ ગૌવરીબાઈએ વૈરાગ્યનાં કેટલાંએક કાવ્યો કરી લોકોના કલ્પણાર્થે જ્ઞાનમાં પ્રવેશાવી મૂક્યાં છે. ધન્ય છે ગુણિયત્ર ગૌવરીબાઈને !!! કથાકોપ.

મીરાંબાઈ.

આ પરમ બક્ત બાઈ મીરાંનો જન્મ સંવત ૧૪૮૦ માં રત્નપૂતનામાં આવેલા નેરેટા ગામમાં રાજા જયમલ રાડોડને ત્યાં થયો હતો. અને તેને ચિતોડના પ્રખ્યાત યુવરાજ કુંભારાજા સાથે પરણાવી હતી. તેને બાળપણમાં પ્રભુ સાથે ઘણી પ્રીતિ

હતી. તે એટલે સૂત્રી કે એક પણ પણ તેને પ્રભુનાં દર્શન કર્યા વગર ચાલતું નહિ. તે પરણ્યા પહેલાં તેજ ગામમાં કોઇ મહસ્થને ઘેર જન આવી હતી તેના વરધોડા જોઇને મીરાંબાઇએ બાળ પણાને લીધે પોતાની માતાને પૂછ્યું કે- માજી ! મારો પતિ ક્યાં છે ? આ સાંભળી તેની માએ હસીને ખોળામાં લઇ કહ્યું કે પુત્રી આ ગિરિધરલાલજી તારા સ્વામી છે. આ સાંભળી મીરાંબાઇએ પોતાની માથી લગ્નજી ગિરિધરલાલજીનો ધુમટો તાણ્યો. ગિરિધરલાલજી સાથે દૃઢ પ્રીતિ થયા પછી તેનાં માતા પિતાએ ચિતોડના રાણા સાથે લગ્ન કર્યું. મીરાંબાઇનું સૌન્દર્ય બહુ અલૌકિક હતું. તેના જેવી રૂપવંતી નારી એ વખતમાં બીજી કોઇ જોવામાં આવતી નહિ. જ્યારે મીરાંબાઇને સસરે રવાના કરવાનો વખત આવ્યો ત્યારે ગિરિધરલાલજીનો વિયોગ ન સહી શકવાને લીધે તે વિહવળ થઇ રોતી રોતી બેશુદ્ધ થઇ ગઇ તેનાં માતા પિતાએ અતિ પ્રેમથી કહ્યું કે સઘળું તૈયાર છે. જે તને સાંઠે લાગે તે લઇ જ ત્યારે મીરાંબાઇએ કહ્યું કે જો મને જીવાડવી હોય તો ગિરિધરલાલજીની પ્રતિમા આપો હું તેની તન મનથી સેવા કરીશ આ સાંભળી તેનાં માબાપે તેને ગિરિધરલાલજીની મૂર્તિ સ્વાધીન કરી તેથી હર્ષ પામી રાણીની સાથે તે પોતાને સાસરે જઈ પહોંચી ત્યાં તેની સાસુએ પ્રથમ દુર્ગાદેવીનું પૂજન પોતાના પુત્ર પાસે કરાવ્યું અને પછી મીરાંબાઇને પણ દેવીનું પૂજન કરવાનું કહ્યું ત્યારે તેણે જવાબ આપ્યો કે આ શરીર હું ગિરિધરલાલજીને બેઠ કરી ચુકી છું તો તે સિવાય બીજાની સામે માથું નમાવીશ નહિ સાસુ કહે- દુર્ગાના પૂજનથી સૌભાગ્ય વધે છે. માટે તે પૂજન અવશ્ય કરવું જોઈએ. મીરાંબાઇએ કહ્યું-- આ વાતમાં હઠ કરવાનું કોઇ પ્રયોજન નથી. જે મેં પ્રથમ કહ્યું તેજ કહ્યું. એ સિવાય બીજું કોઇ પણ થવાનું નથી. આ સાંભળી તેની સાસુને ઘણોજ ક્રોધ ચઢ્યો. તેથી તે તેના પતિ પાસે ગઇ અને કહ્યું કે આ બહુ કાંઈ કામની નથી પરણીને આવી કે પહેલે દિવસેજ મને સામા જવાબ આપે છે તો પછી આગળ જતાં શું કરશે ? આ સાંભળી રાણો બહુજ ગુસ્સે બરાણો, અને મીરાંબાઇને મારવા તૈયાર થયો. પરંતુ પોતાની સ્ત્રીના કહેવાથી રોકાઇ ગયો અને પોતાની પૂતલક મીરાંબાઇને એક જુદા મકાનમાં રાખી આવી

મીરાંબાઈ બહુજ પ્રસન્ન થઈ અને રાત દિવસ તેણે બગવત સેવામાં મન લગાડ્યું. મેવાડનું રાજગૃહ શિવ ભક્ત હતું તેથી સામ્ય સસરા તથા ખીજાં કુટુંબીઓને મીરાંબાઈની શ્રીકૃષ્ણ ભક્તિ પ્રસંદ પડી નહિ. અને એક તરફથી કુંભારાજી જ્યારે સાંસારિક બાવનાઓ તરફ ઢગતા ગયા ત્યારે ખીજી તરફથી મીરાંબાઈ પારલૌકિક ભક્તિ ભાવમાં મસ્ત બનતી ગઈ. હજી દંપતીના માર્ગ એક ખીજીથી બહુ દૂર ગયા નહતા. એટલામાં ષડ્ રાજના સ્વર્ગનાસથી કુંભારાજી રાજ થયા, અને ઐહિક પ્રવૃત્તિમાં વધારે ને વધારે ગુંથાવા લાગ્યા. મીરાંબાઈ મહારાણી થયાં અને છુટ મળી તેનો સદુપયોગ કરતાં, સધુ સંતને સત્કારતાં અને શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માની ભક્તિનાં કીર્તન પદ ગાતાં તથા ગવરાવતાં ભક્તિભાવમાં મસ્ત બની ગયાં, કુંભારાજી કનૈયો કે કનૈયો કુંભારાજી અને ગોપી મીરાં કે મીરાં ગોપી એવી ઉચ્ચ ભાવનાએ રહેતાં રહેતાં તેના મનમાં જન્મ લીધો, અને ભાવનામય શૃંગાર ભક્તિનો ઉછાળો હૃદયમાં વધવા માંડ્યો. કુંભારાજી રાગમાં રંગાયો ત્યારે મીરાંએ ભાવનામય શૃંગારની આગળ શારીરિક શૃંગારને તુચ્છ માની ગમે તેવાં વસ્ત્ર પહેરવાં અને ગમે તેવાં નીચ ઉચ્ચ ભાવ વગરનાં ભક્તની સાથે પણ ભક્તિ કરવી એ માર્ગ ને લીધો એટલે કુટુંબીઓએ રાણાને આકુ અવગું સંમળવી દંપતીના સ્નેહમાં વિચ્છેદ પડાવ્યો. બેડ પતિપત્નીના માર્ગ એક ખીજીથી ઘણું દૂર પડી ગયાં. અને વહેમનો ખોટો જોળો નિંદક લોકોએ કુંભારાજીની પાસે મોટો ને મોટો થતોજતો દેખાડ્યો. મીરાંબાઈએ રાજમંદિરમાં સંત સાધુને બોલાવી શ્રીકૃષ્ણકીર્તનમાં કાળ ગાળવા માંડ્યો. તેથી કંઠાળી રાણાએ ત્યાંથી રજા આપી. મીરાંબાઈએ મહેલમાંથી નીકળી કૃષ્ણ મંદિરનો આશ્રય લીધો. અને ત્યાં પણ ભક્તિરસની ધુન મંચાવવા માંડી. મંદિર રાજવાડામાં હતું. એમ કહેવાની અત્રે અગત્ય નથી. મીરાંની ભક્તિથી ખેંચાયેલા ભક્તો યોગાંબંધ ત્યાં આવવા લાગ્યા. મીરાં ભક્તોમાં નાતવતનો કે ઉચ્ચ નીચનો બેદ રાખ્યા વગર ભક્તિના ગાનતાનમાં ગુલતાન રહેવા લાગ્યાં. તેવા વખત માં તેની નણુંદ ઉદાખાઈ કરીને હતી, તે તેને સમજાવવા મંદિર અને કચ્છકે બાબી ! તમે મોટા ઘરની કુંપરીદો, તો કંઈ જ્ઞાન અને વિવેક શીખો, વેરાગીઓનો સંગ તજી દો. એમાં ઉભય કુળ

કમંક્તિ થાયછે. આવું નણુંદનું બોલવું સાંભળી મીરાંબાઈએ
જવાબ આપ્યો કે સતસંગ કરવાથી કરોડો જન્મનાં કલંક દૂર
થાયછે. જેને સતસંગ ઉપર પ્રીતી નથી તેજ કમંગિત છે. માફતો
સતસંગ એજ શુભ છે. આ સાંભળી ઉદામ્બાઈને નખશિખ ઝાળ
લામી. અને ત્યાંથી ઉડી નીકળી. અને મા તથા બાઈ પાસે આવીને
કહ્યું કે- મીરાંબાઈ ભગવાનની ગતિમાં એટલીતો દુઃખ છે કે
કોઈનું કહ્યું માનતી નથી. આથી રાજ ગુસ્સે થયો અને એક વિપ
નો પ્યાલો ભરી ચરણામૃતનું નામ લઈને એક સેવક સાથે તેમની
ઉપર મોકલાવ્યો. મીરાંબાઈ શ્રીકૃષ્ણચંદ્રની પૂજા કરી નૈવેદ્ય કરવા
ની તૈયારીમાં હતાં. એટલામાં રામાએ મોકલેલો વિપનો પ્યાલો સેવકે
હાવી તેમના હાથમાં આપ્યો. અને કહ્યુંકે રાણાજીએ આ ચરણામૃત
મોકલ્યું છે. મીરાંબાઈએ આ ભગવાનું ચરણામૃત છે એમ ધારી
કટોરાનું ઝેરી પાણી પોતાના માથાપર ચડાવી અતિ આનંદથી તે પાન
કરી ગઈ. રાજ મીરાંબાઈના મરણના ખબરતી રાહ જોતો હતો.
પણ તેમ ન થવાને બદલે ઉત્તરો મીરાંબાઈના મુખપર પ્રકાશ દાણે
દાણે વધવા લાગ્યો. એજ વખતે મીરાંબાઈએ ગીરધરલાલજીને
સંગાર સજી એક સુંદર કીર્તન ગાયું. જે આજ દિવસ સુધી લોકો
માં ગવાયછે. યાત્રો આપજે પણ તેની કવિતા રૂપી સરિતામાં સ્નાન
કરી પવિત્ર થઈએ;

મુજ અગળાને મેટી મીરાંબાઈ, શામળો ધરેણું મારે સાચુરે-ટક
વાળી ધડાતું વિકૃત વર કેરી, હાર હરીતો મારે હમ્બેરે;
ચિત્તમાળા અતુર ભુજચૂડલો, શીઃ સોની ઘેર જમ્બેરે.- મુજ
ઝંઝરિયાં જગજીવન કેરાં, કૃષ્ણજી કલાંને કાંપીરે;
વિંધુલા ધુધરા રામ, નારાયણના, અણુવટ અંતર જામીરે.-મુજ
પેટી ધડાતું પુરખોતમ કેરી, ત્રિકમ નામનું તાળુરે;
કંચી કરાતું કુરણાનંદ કેરી, તેમાં ધરેણું મારું ધાલુરે.-મુજ.
સાસરવાસો સજીને બેઠી, હવે નથી કંઈ કાચુરે;
મીરાંબાઈ કહે પ્રભુ ગિરધર નાગર, હરિને ચરણે જાયુરે.-મુજ

ન્યારે મીરાંબાઈને કાંઈ પણ વિષ વ્યાપ્યું નહિ ત્યારે
રાણુએ પોતાના સિપાઈઓને તેના મંદિર પાસે યોડી કરતાને રા-

ખ્યા. અને સુચના કરી રાખી કે જે વખત મીરાંબાઈ સાધુઓની સાથે બોલતી ચાલતી હોય, તે વખતે મારી પાસે આવી ખખર દેવી કે તેથી તેને મારી નાખવામાં આવે. મીરાંબાઈ મિરિધર-લાલજીની સાથે ઠકા મસ્કરીની વાત કરતી હતી, તે સાંભળી એક દિવસ પહેરેંગીર સિપાઈઓએ રાણાને તે સમયાર પહોંચાડ્યા કે હમણાં મીરાંબાઈ ડોહની સાથે વાત ચીત કરે છે. તેજ વખત રાણો હાથમાં ઉઘાડી તરતાર લઈને મીરાંબાઈના મકાન પર આવ્યો. અને એકદમ દરવાજો તોડી અંદર દાખલ થઈ ચોમેર નજર કરી પણ કોઈ જોવામાં આવ્યું નહિ. ત્યારે તે બોલ્યો કે જેની સાથે તું વાતચિત કરતી હતી તે માણસ ક્યાં છે ? મીરાંબાઈએ કહ્યું કે તમારી આગળ બીરાજમાન છે, આંખ ઉઘાડી નજર કરો. રાણે જે વખતે કમાડ ઉઘાડ્યાં તે વખતે મીરાંબાઈ અને ભગવાન ચોપાટ ખેડતાં હતાં તેમાં ભગવાને પાસે હાથ સાથે હાથ લાંબો કર્યો હતો. પાસાવાળો લુંખાયેલો હાથ રાણાએ જોયો તેથી લખડને પાછો ચાલ્યો ગયો. રાણાએ પોતાની આંખથી આ પ્રતાપ જોયો તોપણ તેના મનમાં કંઈ ભક્તિનો ઉદય ન થયો. આ વાત ખરેખરી છે કે જ્યાં સુધી ભગવાનના ભક્તોની કૃપા નથી ત્યાં સુધી કોઈ દિવસ ભગવાન પશુ કૃપા કરતા નથી. રાણો મીરાંબાઈને મરવાનો ઉપાય કરતો હતો તો ભગવતકૃપા તેના હિપર કેમ થાય ? પતિ એજ પુરમેશ્વર અને પુરમેશ્વર એજ પતિ, એવા અનન્ય ભાવથી મીરાંબાઈ ભક્તિમાં એકતાર રહેવા લાગી. તેથી દેશ દેશાવરમાં તેની નામના થઈ અને ધરોત્તર તેનાં ભક્તિરસથી બરાબ જતાં તથા વિદ્યાસી ભાવથી ભરપૂર પદો ગવાવાં લાગ્યાં. મીરાંની ભક્તિથી ખેંચાઈ હજારો લોક અને દૂર દેશના સંતો તેને મળવાને આવવા લાગ્યા. મીરાંની ભક્તિ આખરે દિલ્લિના પાદશાહ અકબરની કચેરીમાં પણ વખણાઈ. આથી શરૂ અકબરે તેને જોવાનો વિચાર કર્યો. હહે છે કે જ્ઞાનસેન સાથે અકબરશાહ સાધુ સંનતા વેશમાં મીરાંને મળવા ગયો અને તેની ભક્તિ જોઈ એવો પ્રસન્ન થયો કે, નવ લાખનો હીરાનો હાર તેણે મીરાંના આરાધ્ય દેવ શ્રીકૃષ્ણચંદ્રને અર્પણ કર્યો. મહામૂલ્યવાન હાર મીરાંની પૂજામાં આવતાં, નિંદક લોકોએ અનેક પ્રકારની સાચી ખોટી વાતો ફેલાવી, અને રાણાએ તેથી નાખુશ થઈ તેને

ઉદ્દેપુર ગામમાં એક બહુ બીહામણું સ્થાન કે જેમાં ભૂતપ્રેતો અને સર્પો રહેતા હતા તે જગ્યામાં રહેવા હુકમ કર્યો, આથી તે રાણાના હુકમને અનુસરી ત્યાં રહેવા ગઇ. ત્યાં મીરાંબાઈ ઇશ્વર ભક્તિમાં પોતાનો કાળ ગાળતી ત્યાં પણ હમેશાં સાધુ સંતો આવતા તેથી રાણાએ બાણ્યું કે મીરાંબાઈ અહિં જીવતીછે તેથી તેણે તેને ઉદ્દેપુર છોડી જવાનો હુકમ કર્યો. મીરાં કે જેનું મન ભક્તિમાં તરી રહ્યું હતું, તેણે રાણાનો હુકમ માથે ચઢાવ્યો. અને ઉદ્દેપુરથી નિકળી વૃંદાવન ગઇ. અહિં મીરાંબાઈ યાત્રા કરવા સાર આવી હતી. ત્યાં એક ગોસાંઘનાં દર્શન કરવા મરજી કરી ગોસાંઘએ કહેવ-રાવી મોકલ્યું કે હું સ્ત્રીઓનાં દર્શન કરતો નથી. ત્યારે મીરાંબાઈએ કહ્યું કે હુંતો વૃંદાવનમાં સર્વને સખીરૂપ જાણતી હતી. અને પુ-રુષનો ફક્ત ગિરિધરલાલજીને માનતી હતી, પણ આજ મારા જનગુવામાં આગ્યું કે તમે પણ વ્રજરાયના હરીફ છો; આ સાંભળી ગોસાંઘ ઉઘાડા પગથી મીરાંબાઈનાં દર્શન કરવા આવ્યા અને પ્રેમથી પૂર્ણ થયા. પછી મીરાંબાઈ સર્વ વન અને કુંજનાં દર્શન કરી ભગવદ્દરૂપને હૃદયમાં ધરી પોતાના દેશમાં આવી. ત્યાં રાણાની દ્વેષ બુદ્ધિ તેવીને તેવી જોઇ ત્યારે તે પાછી ચાલી ગઇ. શ્રીકૃષ્ણ-અંદ્રના ચરણારવિંદથી પવિત્ર થયેલા પુલિનવાળાં યમુનાજીના પ્ર-દેશમાં મીરાંએ શ્રીકૃષ્ણ ભક્તિની એવી ધુન લગાવી કે; ઉત્તર હિંદુસ્તાન, રજપૂતસ્થાન, માળવા અને ગુજરાત તેના મનોહર ગુણ ગાનથી ગાજી રહ્યા. કૃષ્ણ ભક્તિનો હિંદુસ્તાનમાં આ પ્રમાણે પડછો પડ્યો. એટલામાં કુંભારાણાનો મોહ પણ ઉમ્મરના વહેવા સાથે ઉતરી ગયો. અને તેને મીરાંરાણી યાદ આવી. વળી રાણાના શરદેશમાં ભગવત ભકતોનું આવવું બંધ પડ્યું તેથી જૂદી જૂદી જા-તના ઉપદ્રવ થવા લાગ્યા. ત્યારે રાણાને મીરાંબાઈની ભક્તિનો પ્રતાપ જાણી તેનો તિરસ્કાર કરી કાઠી મૂકવા માટે અત્યંત પશ્ચા-તાપ થવા લાગ્યો. કુંભારાણો જેમ જેમ મીરાંબાઈની કીર્તિ સાંભળતો ગયો તેમ તેમ તેને અધિક અધિક પ્રેમ વધતો ગયો. આખરે રાણાએ વૃંદાવન જવાનો નિશ્ચય કર્યો કંઈક મીરાંની પ-રિક્ષા લેવા અને કંઈક ભોગલ રાજ્યમાં ઓળખાઈ ન જવાને કારણે રાણાએ સાધુના વેશમાં વૃંદાવન જઈ મીરાંના મઠમાં જ-તારે લીધો. હજારો ભકતોની મધ્યે શ્રીકૃષ્ણની ભક્તિ કરતી મી-

રાંને જોઈ, રાણાને તેની ઉપર બહુજ પ્રેમ થઈ આવ્યો અને સમજાયું કે આ કુલનારીએ મારા કુટુંબને લાંચી લગાડ્યું નથી, પણ ઉલટું કુલને દીપાવ્યું છે. એકવાર હજારો ભક્ત જનની મંડળી મળી હતી. અને મીરાં કૃષ્ણ પરમાત્માની આરતિ કરવાની તૈયારી કરતી હતી. એટલામાં ભક્તોમાંથી આમળ ધરી આવી રાણાએ નજીક જઈને કહ્યું કે આ યાચકની એક યાચના છે. મીરાંએ ઉત્તર આપ્યો કે ભકિતરસ સિવાય યાચકને આપવાને મારીપાસે બીજું કંઈ નથી. અને તે જોઈતી હોયતો અમારામાં તક્ષીન થાઓ. “ તમારામાં તક્ષીન કરવાની જ યાચના છે બીજી નહિ. એમ રાણાજી હસીને જોડ્યા કે તુરતજ સ્વર સંધાન ઉપરથી મીરાં-બાઈએ તેમને જોળખ્યા અને તાનમાં આવી જઈ એક મધુર ગા-નની સાથે રાણાજીને આરતી ઉતારી તેમના પગમાં પડી. સાધુ વેશમાં પતિને જોઈ ગળગળે સાદે તે જોડી કે આખરે હું આપને યાદ આવી અને આપે દર્શન દીધાં. તેથી આ કિંકરી બહુજ પ્રસન્ન થઈ છે. જોશો હવે શી આશા છે ? ” ભક્તમંડળ આશ્ચર્યમાં ગર-કાવ થયું. રાણાએ વિનયથી કહ્યું કે હું સુંદરી ! હવે મેવાડ ચાલો. અને મારા દેશને પાવન કરો. મીરાંબાઈ કે જેમને કંઈ રાગજ નહતો તે તુરત તૈયાર થયાં. અને ઉતાવળે મોગલ હદ જોળગી હજારો ભક્તસોડોની સાથે પોતાની હદમાં દાખલ થઈ ગયાં. મેવાડની હદમાં દાખલ થતાંજ રાણાએ મહારાજનો અને મીરાંએ મહારાણીનો વેશ ધારણ કર્યો અને એક પતિ પત્ની મોટા આનં-દથી રાજધાનીમાં આવ્યાં. રાણાજી મીરાંના ભક્ત અને મીરાં રાણાની ભક્ત બની. સંસાર અને ભકિતએ ઉભયનું સેવન કરતાં તેઓ દંપતી અનન્ય સુખ લેવા લાગ્યાં. મીરાંબાઈએ મહારાણી પદે સંસાર સુખ લીધું. ભકિતરસનો પ્રભાવ લોકમાં સિદ્ધ કરી આપ્યો, અને મીરાં માર્ગ નામનો શુદ્ધ પંથ ચલાવ્યો. મીરાંબાઈ જેમ અનન્ય ભક્ત હતી તેમ તે કવિતામાં નિપુણ તથા ગ્રંથકર્ત્રી તરીકે પણ પ્રસિદ્ધ થઈ ગઈ છે. તેનાં બનાવેલાં કેટલાંએક સુંદર પદો આજે પણ ઠામ ઠામ ભક્તજનોમાં ધણાજ ભાવથી ગવાય છે. તેણે એક ભકિતથી ભરપૂર કાવ્યગ્રંથ બનાવેલો છે. ચિતોડ ગઢમાં બે મંદિર હતાં જેમ એક કુંભાજીનું તથા એક મીરાંબાઈનું બંધાવેલું હતું. મીરાંએ આ પ્રમાણે સંસાર, રાજ્ય અને પાર

લૌકિક સુખનો આનંદ લેતાં પત્નિ સાથે અનેક લોકોપયોગી કાર્યો કર્યાં અને ઉભય કુળનો ઉદ્ધાર કર્યો. ધન્ય છે પરમેશ્વર એજ પતિ માનનારી મીરાંને ! ! ! આર્ય બહેનો ! આ આખ્યાયિકાનો સાર મહણ કરવા સર્વદા પ્રેમ રાખો અને પતિ એજ પરમેશ્વર અને પરમેશ્વર એજ પતિ એમ ધારી પતિની સેવા કરો કે જેથી તમારાં ઉભય કુળની કીર્તિ ચંદ્રમા સમાન પ્રકાશને ખામે.

લકતશાલ.

જશમા ઓડણી.

આ પવિત્ર સ્ત્રી માળવામાં રહેતી હતી, તે રૂપાળી, નાનુક, ઝેરી, ધાટીલી અને હસમુખા સ્વભાવની હતી. તેનું મુખ સુંદર, ઝે મળ અને નિર્મળ ચંદ્ર સરિષ્કું તેજસ્વી હતું. માથાના વાળ, ચક્ષુ ઓ, હોઠ અને નાસિકા વગેરે દૃઢકાષ્ઠી અને અલૌકિક સુંદર સ્વ રૂપથી ઇંદ્રની અપ્સરા સમાન દીસતી હતી. જશમા *ઓડ જાતિની હિંદુ સ્ત્રી હતી. તે સ્વભાવે શાંત, ધાર્મિક અને નીતિનિપુણ હતી, તેણીનાં લગ્ન ઓડ નાયક ત્રીકમ સાથે કર્યાં હતાં. પંચુષ્ક પછી તે પતિવ્રતા ધર્મે, પ્રમાણે પોતાનું વર્તન રાખતી અને પતિમાં બહુજ પ્રેમ રાખી તેની સેવા કરવામાં તત્પર હતી. ગુજરાતમાં દુકાળ પડવાથી ગરીબોને રોજી આપવા માટે સિદ્ધરાજ જયસિંહ સહઅલિંગ નામનું સરોવર ખોદાવવા નિયત કર્યો તેથી તેણે ઓડ કે જેઓ ઘર બાંધવા અને વાવ, કુવા અને તળાવ ખોદાવાના કામમાં ધણા કુસળ ગણાય છે તેમને ખોદાવાને પોતાના ભાણેજ દુધમલને મોકલ્યો. જશમા અને ત્રીકમ ઓડ ઓડણીના મુખી નાયક હતાં એના હાથ નીચે હજારો ઓડ ઓડણી કામ કરતાં હતાં. દુધમલ તેની મારફતે જે હજાર ઓડ અને જે હજાર ઓડણીને કામ પ્રમાણે પમાર દરાવીને પાટણ તેડી આન્યો. તળાવ ખોદવાનું કામ અપાટા બંધ માલવા લાગ્યું. રાગ સિદ્ધરાજ જયસિંહ પણ સવાર સાંજ અથવા

* ઓડ તે તળાવ ખોદનારા. તેઓ પોતાને ક્ષત્રી કહે છે ને સગરના વંશજ ભગીરથથી પોતાની ઉત્પત્તિ માને છે તેઓ મરવાડ તથા મધ્ય હિંદુસ્તાનમાં રહે છે.

જ્યોરે પણ જોવાને આવતો. રાજાને વારતે ત્યાં એક સુંદર તંબુ ખડો કર્યો હતો. તે તંબુની આરે હીરાએથી મંદશીયળ વાયુની લે હેરા આવતી હતી. એક દીવસ રાજા તંબુની બહાર આવી ઓડ લોકો કામ કરતા હતા એ તરફ દૃષ્ટિ કરી જોતો હતો. એટલામાં ઓડોના નાયક ત્રિકમની ધણીઆણી જશમા તેની નજરે પડી. રાજા તેનું સુંદર મુખ અને કાંતિ જોઈ વિસ્મય પામ્યો. જશમા પોતાનો ધણી સઘળાં ઓડ ઓડણીનો નાયક હોવા છતાં પણ તે બીજા ઓડણીની માફક ખોદ કામની માટીની ટોપલીઓ સારતી હતી. જે જગ્યાએ રાજા ઉભો હતો તે જગ્યાએ એક ઝાંડની શા-આએ જશમાએ તેના નાના બાળકની ઝેળી બાંધેલી હતી અને માટીની ટોપલીઓ સારતાં સારતાં તે વખતો વખત તે ઝેળીને ઝુલાવી જતી હતી. રાજા તેની દરેક હીલચાલ આરીક નજરે જોતો અને તેનાં રૂપ લાક્ષણ તથા મોજલા સ્વભાવની ઉપર વિચાર કરતો હતો. એટલામાં બાળક વધારે રોયું તેથી જશમા નિખાલસ મને કરી બાળકને ધવરાવવા બેઠી. આથી રાજા તેને વધારે જોઈ શક્યો. અને ખરેખર જશમાના રૂપે તેને મોહિત બનાવી દીધો. પ્રત્યેક પ્રસંગે તેના સૌંદર્યનો અને તેની કેમળતનો વધારે પુરાવો મળતો ગયો. અંધારી રાતે જેમ વીજળી ચમકે તેમ તેના ધુળવાળા મેલાં ઓઢણાંમાંથી તેનાં ચંદ્ર સમાન મુખનું તેજ અગત્યું દીકું. તેના સુંદર રૂપમાં કોઈપણ પ્રકારની ખામી નહોતી. તેની વય અઢાર વર્ષની હતી. યુવાન રાજાના મનમાં જશમા વધારે વધારે ખુશ્વા લાગી. અને જેમ જેમ દિવસ ગત થતા ગયા તેમ તેમ તે નાપર, પ્રેમ વધતો ગયો. રાજાએ એકવાર ત્રિકમ ઓડને કહેવરાવ્યું કે, તમે ઓડનાં નાયક છો. અને તમારી સ્ત્રી સાથે નાનું બાળક છે માટે બીજા ઓડોની માફક ઉધાત્ર જંગલમાં નહીં પડી રહેતાં નજરમાં આવીને રહો. રાજા તરફથી તમને સઘળી સોંપ કરી આપવામાં આવશે. ત્રિકમે આ બાગંત રાજાનો ઉપકાર માની ના પાડી. પછી રાજા જશમાને કહેવા તૈયાર થયો. પ્રેમના આવેશમાં તેણે જશમાને પોતાની પાસે બોલાવી. પરંતુ તે આવી નહીં. સાંજ પડતાં રાજા રાજા મદીરમાં ગયો. પણ તેના હૃદયમાંથી એ અંગના બીજકુલ ખરસીજ નહિ. તેના સૌંદર્યથી રાજાનું ચિત્ત હરાયું, અનેક વિચારો આવવા લાગ્યા રાતે નીંદ્રા પણ પુરી આવી નહિ.

ખીજે દિવસે સવારે નીલ્મની માફક રાજ તળાવનું ખોદ કામ જોવા મયો અને એક ઝાડની હેડે ઉભો. જશમા પણ નીલ્મની માફક ત્યાં થઈ માટીના ટોપલા સારતી ત્યાંથી જતી જોવામાં આવી. અને રાજાએ તેને પાસે બોલાવી કહ્યું કે—હે કામલાંગી ! તારું કામજ અંગ આ માટીના ટોપલા સારવાને યોગ્ય નથી. ટોપલાઓ ઉચકવાથી તારા કુમળા કરની ગોરી આમડી રાત્રીઓજ થયેલી જણાય છે. ટોપલી ઉપાડતાં તારી નાણુક કટી લચકાઈ જાય છે. ટોપલાઓનો ભાર ઉપાડવાથી તારૂં માથું દુખશે. તું તેજ અને ઉમદા અત્તરને યોગ્ય તેને બદલે તારા માથાના વાળોમાં ધુળ ભરાય છે તારું કામજ અને મનોહર મુખ આ ધગ ધગતા તડકામાં કરગાઈ જાય છે તું મજૂરીનું કામ છોડી દઈ મહેલમાં આવીને રહે. તારો પગાર હું તને વગર કામ કર્યે આપીશ. આ તારું કુમળું બાળક રહે છે વળી તેને દિવસે તાપ અને રાત્રિને વખત ટાઢ લાગતી હશે માટે મહેલમાં પારણું છે તેમાં સુખેથી સુવાડ કે તેને દાસીઓ હાંચીએ. જશમાએ મધુર હાસ્ય કરીને છુટે મોઢે જવાગ આપ્યો કે—રાજાજી ! અમે મજૂર લોક રાજમહેલમાં ન શોભીએ. મહેલમાંતો રાણીઓજ શોભે મારે વગર કામ કર્યે પગાર જોઈતો નથી. મેં ઝાડે ઝોળી ખાંધી છે હું તેને આવતાં જતાં હાંચીએ છું, અમે તો માથે ધુળ ભરાય અને મજૂરી કરીએ તેમાંજ અમારી શેષલા છે. અને અમારા બાળકને પણ નાનપણથી ઉઘાડાં રહેવાની ટેવ પડે તોજ તે કહણ અને મહેનત કરવા યોગ્ય અંગનાં થાય છે. આગ ઉત્તર આ પી બાળકને ઝુલાવી માટીની ખાણ તરફ ગઈ. જશમાએ રાતે તે વાત પોતાના ધણી ત્રિકમ નાંચકને કહી અને તળાવનું કામ ઝટપટ આટોપી પાટણથી નીકળી જવાનો ઓગ્રહ કર્યો. ઝોડ નાંચક ત્રિકમે ખીજે દિવસે પોતાના માણસોને તાકીદ આપી, અને જશમાએ તે પછી રાજની નજરે ન પડાય તેમ કરવા માંડ્યું. જયસિંહ રાજની આંખો જશમાને જોવાને વધારેને વધારે આતુર રહેવા લાગી. હમેશના કરતાં તે તળાવ ઉપર વધારે વખત બેસવા લાગ્યો. અને કોઈ વખતે જશમાના દર્શન થાય એમ યુક્તિ પ્રયુક્તિ કરવા લાગ્યો. બે ચાર દિવસ પછી એવો બનાવ બન્યો કે રાજ તથા જશમા સામસામાં મળી ગયાં. આ વખતે ગુજરાતના મોટા રાજાએ અત્યંત પ્રિય અને નમ્ર વચને જશમાને કહ્યું કે—

જશમા ! તું મનુરી છોડી મહેલમાં આવ તારા પતીનો છેડો શી
ડી આપ. હું તેને તથા તારા બાળકને જગીર આપી પાળીશ. હું
તારી સાથે લગ્ન કરી તને મારા રાજ્યની અધીશ્વરી બનાવીશ. આ
વચનો જશમાના હૃદયમાં વજ્રમય લાગ્યાં. પણ જરા ધીરજથી
બોલી કે—મહારાજ ! આ તમે શું બોલો છો ? તમોને આવાં વા-
ક્યો બોલવા ઉચીત નથી. સર્વ મનુષ્યોએ પરસ્ત્રીને માતા સમાન
ગણવી જોઈએ કહ્યું છે કે—

સત્ય વચનને નમ્રતા, પરસ્ત્રી માત સમાન;

બક્તિ જ્ઞાનથી સુખ મળે, તુલસીદાસ જમન.

હું પતિવ્રતા સ્ત્રી છું. તમે તમારું રાજ્ય આપો અગર આખી
પૃથ્વી આપો અથવા મારો જીવ લેશો તો પણ કદી હું મારા શી-
લવતનો લગ્ન કરીશ નહીં. હું મારા દેહ કરતાં પણ મારા શીલ
ધર્મને વધારે વડાલો માનું છું. હું પ્રાણ ત્યાગ કરીશ પરંતુ મારો
ધર્મ ચુકીશ નહિ તેથી તમે આગ્રહ કરવો છોડી દેજ તમે તમારા
ધર્મમાં રહો. વળી પણ જયસિંહ કહેવા લાગ્યો કે હું સુંદરી ?
ગુજરાતની ગાદીને લાત ન માર. હું તારો સદાનો દાસ બની ર-
હીશ અરે ! તું તારી ધુળધોયા જેવી સ્ત્રીતી ઉપર તો વીચાર કર.
તુંતો મોટા મુંડલમાં હજારો દાસીઓથી સેવાતી થઈ સુખર્ણને દિ-
દોને પાન ચાવતી બેસવાને યોગ્ય છે. તો શા માટે મનુષ્યાવતાર
મીથ્યા ગુમાવે છે ? જશમા બોલી—ગુજરાતના બૂપતિ ! તમે તં-
માદ્રા બારમાં રહેજો અને સંભાળીને બેસજો. ત્રણ લોકનો વૈભવ
મારે મન તો ત્રિકમના ધરમાંજ છે અને માટીની ટોપલીઓ ખે-
ચતી આ ભારી ઓડણીઓના સાથમાંજ હુંતો સોનાની ખાટપર બે
ઠેલી મને સમજી છું. હું રાજા ? આ કાયા કયરા તુલ્ય છે. તેનો
મોટાઈ તો માત્ર સદાચારમાંજ સમાયલી છે. વળી પણ રાજા કહે-
વા લાગ્યો કે—

જશમા ઓડણુ ઓરેરીરે આવ, હુંરે દેખાડું મારા ઓરડા;

જ૦-શું કહે તારા ઓરડીયાને રાજ, એથી રૂપાળાં મારાં ઝુપડાં;

જ૦-જશમા ઓડણુ ઓરેરીરે આવ, હુંરે દેખાડું મારી રાણીઓ,

જશમા-શું કહે તારી રાણીને દરબાર, એથી રૂપાળી મારી ઓડણી.

આમ કહી જશમા રાજને તરછોડીને ચાલી ગઇ. અને ત્રિકમને કહ્યું કે હવે પાટણનું પાણી મને હરામ છે. રાજના આ વર્તનથી ત્રિકમ પણ અનુષ્ટે ન હતો. એટલે તેજ રાત્રે તે પણ પાટણ છોડી જવાને તૈયાર થયો એ ત્રણ અંગના ઓડ અને જશમાને લઇ તેજ રાત્રે પાટણથી માળવા તરફ જવાને નીકળ્યો. જશમાનો તીરસ્કાર રાજને ઉલટો વધારે મોહક લાગ્યો અને રાત્રે નિદ્રા પણ આવી નહીં તેથી તેણે પ્રધાનને જોલાવીને કહ્યું કે-તે જશમાને હરકોઇ યુક્તિથી મારી સાથે પરણાવો. આ સાંમળી પ્રધાન નાપૂર થયો અને વિચારમાં પડ્યો કે રાજ કોઈ રજા પુતાણી સાથે લગ્ન કરવાની વાત કરતો નથી પણ હલકી શુદ્ધ જાતીને પરણેલી સ્ત્રીને પોતાની પ્રમદા કરવા ઇચ્છે છે, તેથી રાજ્ય કુળને કલંક લાગશે. લોકોમાં અપયશના ઝુંડ થશે અને પર મુલકમાં વગોવાશે. આથી તેણે રાજને ઘણી શીખામણ દીધી. તો પણ તે નહીં માનતાં રાજ તુરંત ત્યાંથી ઉઠી, એ ચાર સવારો લઇ ત્રિકમની પાછળ ગયો. ક્યાં ઓડના પગેની ગતી અને ક્યાં રાજના હલહલતા પવનવેગી અશ્વની ગતી ? છતાં પણ ત્રિકમ તથા સતી જશમા આપણી પાછળ સિદ્ધરાજ આવશે એમ ધારી ઉતાવળથી દર મજલ દાપતાં ચાલ્યા જતાં હતાં. એટલામાં તે મન્ત્રી સાથેના માણસોએ રાજ આવે છે એમ જણાવ્યું કે તેઓ વધારે ઉતાવળાં ચાલ્યાં. અને જેમ અને તેમ સિદ્ધરાજની હદ ઓળંગી જવાનો ચત્ત કર્યો પણ તે વ્યર્થ આખરે રાજએ તથા તેના સીપાઇઓએ તેને પકડી પાડ્યાં. ત્રિકમ ઓડ તથા તેની સાથેના બીજા ઓડો સિદ્ધરાજની સામું થયા. પરંતુ ક્યાં તાતી તરવારોવાળા ક્ષત્રિઓ અને ક્યાં માટીને ખોદનાર કોદાગીઓવાળા ઓડો ? એક પછી એક એમ ત્રણ ચાર ઓડો કપાઇ મુઝ્યાં. આખરે ત્રિકમ પોતાની સ્ત્રીના શીલ માટે લડતાં સિદ્ધરાજની તીખ્ખી તરવારને ભોગ થયો. આ બન્યાવ બેઠ જશમા પોતાના કુમળા બાળકને ધરણીપર ફેંકી દઈ પોતાના પતી ત્રિકમના શબને ખોળામાં લઇ બેઠી. રાજ ઘોડા ઉપરથી ઉતરી તેની પાસે આવ્યો. પરંતુ જશમા પાસે જવા હિંમત ચાલી નહિ પણ દૂર ઉભો રહી બોલ્યો કે જશમા ! જશમા ! ભાવી થનાર હતું તે થઈ શોક તથા દુઃખ ઉઠ્યું ને. અને આ તને ઝંખી રહેતા ચાતક લોચનને

તાઈ ચન્દ્રને લજિત કરતું મુખ દેખાડવાને દયાવાન થા. રાજા આમ બોલી બંધ રહ્યો એટલે જશમા ત્યથી ઉભી થઈ અને રડતા બાળકને એકવાર ફરીને પોતાના હાથમાં લઈ મુખન કરી પોતાના પેટમાં કટારી માગી બોલી કે હે દીનદયાળ ! અને જગત પાલક આપજ હવે આનું પાલન કરજો. એમ કહી અરધું વસ્ત્ર ફાડી તેમાં બાળક વીંટી તેને નાચે મૂક્યું અને તેના ઉપર ખીજી વખત વાસ-લ્યનાં બે આંસુ પાડ્યાં પછી રાજા સામું જોઈને બોલી કે ધીકાર છે તને ! દુષ્ટ તારૂં નામ જગતમાં ન રહેશે. અને તારા તળાવમાં પાણીએ ન બરાશે. રાજાએ તેનું માથું ખોળામાં મૂકવા માંડ્યું, પણ જશમાએ તેનો હાથ તરછોડી નાંખ્યો. પોતાને બાન રહ્યું ત્યાં સુધી પોતાને બે હાથે આંખો ઢાંકી રાજાનું મુખ જોયું નહિ. રાજાએ ધીમે રહીને તેના પેટમાંની કટાર કાઢી લીધી કે આંતરણ બહાર નીકળી પડ્યાં. અને બોલી કે—હું આ આવી. પ્રાણ ! એમ છેલ્લા શબ્દો બોલતાંજ પ્રાણ ગયો. અને પતિના ધડ ઉપર ઢગસો થઈ પડી આથી સિદ્ધરાજ બહુ પરતાવા લાગ્યો અને રૂદન કરવા લાગ્યો. થોડીવારે તેના અંગ રક્ષક હજુરીએ તેનો શોકાગ્નિ શાંત કર્યો અને કરેલા પાતકને માટે પ્રભુ પાસે પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો. જશમાના વચનથી સહઅલિંગ તળાવમાં પાણી પણ રહ્યું નહિ. ધન્ય છે જશમા તારા પતિવ્રતા ધર્મને ! તારા શીલરૂપી સંગારને ! અને ધન્ય છે તારી નેકી ટેકને ! ! ! સ્વદેશી બહેનો અને બાળાઓ ! તમે પણ પતિવ્રતા જશમા સમ્માન શીલ વ્રતને જાળવી કોઈપણ લાલચમાં ન લપટાઈ અથવા અન્ય વૈભવને ધીકારી પોતાના સ્વામીનાં વૈભવને શ્રેષ્ઠ માની સદાચારથી પતિવ્રતા ધર્મનું પાલન કરશો તોજ તમારી શ્રેષ્ઠતા છે. અને તેમાંજ તમારી પતિ ભક્તિ ખરી કમોડી છે.

વિરમતી આવડી.

સતી વીરમતી ધારાનગરના રાજાની અણમાનેતી પત્નીના પુત્ર જગદેવની સ્ત્રી થતી હતી. તે અણમાનેતીનો પુત્ર હતો છતાં પણ તેને રજવાડાની રીત પ્રમાણે ઢુકડોડાના રાજાની કુંવરી વીરમતી સાથે પરણાવવામાં આવ્યો હતો. જગદેવ પોતે નાની ઉમરનો હતો ત્યાં સુધી તો ધારાનગરમાંજ રહ્યો પરંતુ ઉમ્મર લા

યક થયા પછી તેને પોતાના પિતાની અપ્રીતિ તથા તેને સાધારણ
 માણસ તરફે રહેવું હીક લાગ્યું નહિ તેણે સ્વપરાક્રમથી કીર્તિ અને
 વૈભવ મેળવવા માટે પરદેશ જવાની ઇચ્છા કરી તે પોતાની માતા
 પાસેથી રજા લઈ ધારાનગર છોડી બહાર નીકળી પડ્યો. અહીંથી
 નીકળી જગદેવે પાટણ જવા વિચાર કર્યો, તેથી તે તરફ પ્રયાણ
 કર્યું. રસ્તામાં સસરાનું ગામ આવ્યું ત્યાં અજાણતાં એક બાગમાં
 ઉતરો કીધો. અને પોતાના અશ્વને ચરવાને છુટો મુકી દઈ એક
 ઝાડની શીતળ છાયા તળે જઈ આરામ લેવા લાગ્યો. થોડીવારે નિ-
 દ્રા આવી અને ત્યાર પછી તેજ બગીચામાં એક રૂપસુંદર અંગની
 કેટલીએક સ્ત્રીઓ સાથે આવી. આ સ્ત્રી તે બીજી કોઈજ નહિ પરં-
 તુ તે દુકટોડાના મહિપાલની કુંવરી વીરમતીજ હતી, તેને કો-
 ઇ પુરુષ અહિં સુતો છે એવી ખબર પડતાં રાજકુમારીએ દાસીને
 મોકલીને એ ડ્રાણુ છે ન? તે તપાસ કરાવી તેથી સખીઓ વરાફરતી
 અહિં સુતેલા પુરુષને નિહાળવા લાગી. અહિં સુતેલો પુરુષ જગદેવ
 છે એવી સર્વેને ખાતરી થયા પછી રાજકુમારી વીરમતીને ખબર
 આપી. વીરમતી એક વૃક્ષ પાછળ ઉભી રહી અને જગદેવને જ
 ગાડવા દાસીઓને સુચના કરી. આથી દાસીઓ જગદેવ પાસે ગઈ
 થોડીવારે વીરમતી પણ એકલી ફરીને ત્યાં ગઈ અને વિનયથી
 નિદ્રાવશ નાથની નજીક બેસી નીહાળીને જોઈ તરતજ બોલી ઉઠી કે
 અરેરે ! તમે અહિં આ ક્યાંથી ? અહિં આ તો હીક પરંતુ આવી
 સ્થિતિએ ખરેખર મારા પ્રાણનાથ આવી રીતે ઉઘાડી અને અધમ
 અવસ્થાથી ભોંય તળીએ પડેલા છે અને હું આ ઉત્તમ રાજ વૈભ-
 વને અનુભવું છું તે મારા તેની અર્ધાંગનાપણાને શું લાયક છે ?
 નહિજ ? વીરમતીથી આ શબ્દો બોલતાં લાંબો નિશ્વાસ મુકાઈ
 ગયો તેથી જગદેવ જાગ્યો થયો. આંખ ઉઘાડી જોતાંજ પોતાની
 પાસે બેઠેલી રૂપસુંદર રંગીને જોઈ તેણે ધીમે સાદે પ્રશ્ન કર્યો કે-તમે
 કોણ છો ? તમે અહિં શા માટે બેઠેલા છો ? આથી વીરમતી
 એ વિનયથી અને શરમાને શાદે કહ્યું કે હું જે છઉ તે અહિં બેસ-
 વાને અધીકાર વાલી છું. આ વાક્યો સાંભળતાંજ જગદેવને યાદ
 આવ્યું કે પોતે દુકટોડામાં છે. અને આ કોઈજ નહિ પણ પોતા
 ની પત્ની વીરમતી છે. તેનાથી બીજું કંઈ બોલી શકાયું નહિ.

અને આવી સ્થિતિમાં એક ખીજને મળવાથી ક્ષણવાર તેઓ મૌન રહ્યાં. જગદેવે પ્રવાસે નીકળવાની સધળી વાત કહી તેના શબ્દો સાંભળી વીરમતી એકદમ તેને વળગી પડીને પ્રવાસમાં સાથે લઇ જવા વિનંતી કરી. બેઉ આનંદથી મળ્યાં અને વાતચીત કરતાં બે ઠાં. વીરમતી બોલી કે—પ્રાણનાથ આપને એવું શું દુઃખ પડેલું છે કે આપ આવા વેશથી દેશ પરદેશ વિચરો છો ? આ દેહને ત્યારે સુખની જરૂર નથી. પ્રવાસમાં આપની સેવા કરવા માટે આ જન્મ દાસી થવાને વિવાહ સમયથીજ બંધાયેલી આ કીંકરીને સાથે રાખો. એટલામાં એક દાસીએ દોડી જઇ દરબારમાં ખબર કરી એટલે તે ત્યાં સાસરીયાંઓ આવી તેને લઇ ગયા અને ત્યાં તેને આદર સત્કાર કરી ત્યાંજ રહેવા વિનવ્યું. પરંતુ ધરજમાઇ તરીકે રહી સસરાના ઘરમાં પડી રહેવું એ આ વીર પુરૂષ થોડુંજ યેગ્ય ગણે તેમ હતો. વળી પણ જગદેવે સ્વપરાક્રમથીજ આજીવિકા અને કીર્તિ મેળવવાનું પણ લીધેલું હોવાથી તેણે તે માન્યું નહિ તેણે પાંચ સાત દીવસ રહી સિદ્ધરાજ પાસે પાટણ જવા ઇચ્છા બતાવી. આથી વીરમતી પણ તેની સાથે જવા તૈયાર થઇ બેઉ જણાને માટે ઉત્તમ પ્રકારના અશ્વો તૈયાર કરવામાં આવ્યા. અને જાનને પાટણ તરફ વિદાય થયાં.

અહિંથી નીકળતાં વીરજગદેવે લોકોને ચતા દુઃખને દૂર કરવા અહિંથી નજીકનો રસ્તો કે જે રસ્તે બંધકર પશુઓ અને વાઘ વાઘણનો બહુજ ભય હતો તે રસ્તો લીધો. થોડા ગાઉ પર તે કુર પ્રાણીઓને જગદેવ ઉપર ધસી આવતાં જોયાં. આથી વીરમતી એ પોતાના પ્રાણેશને કહ્યું કે તુરતજ વીર જગદેવે પોતાના સ્વપરાક્રમથી પોતાનાં તીક્ષણ તીરવડે એ વાઘને વીંધી નાંખ્યો. થોડીવારે એક વાઘણ આવતાં દીડી તેથી તેને પણ પોતાનાં શર વડે તેના પતિ વાઘની સાથે મેળવી તે દંપતીને પરલોકનાં પ્રવાસી કર્યાં ધન્ય છે જગદેવ તારી જનનીને કે જેણે તારા સમાન પુત્રને જન્મ આપ્યો. કારણ કે જે પુરૂષ પારકાનું ભક્તું કરવામાં સદા પ્રેમ રાખે છે તે પુરૂષનાં હિતપત્ર કરનાર માતા પીતાને પણ ધન્યવાદ ધટે છે. આમ પંથ કાપતાં કાપતાં તેઓ પાટણ પહોંચ્યાં. જગદેવ વીરમતીને અશ્વો સોંપી તળાવ પાસે બેસારી પોતે ધરબારની ગેટવલુ કરવા પાટણમાં ગયે. વીરમતી તળાવપર બેઠી હતી તે

દલામાં જામોતી નામની ગણિકાની એક દાસી ત્યાં આવી. તેણે
 વીરમતીની પાસે આવી તેણીને ભોળવી તેનું નામ હામ વગેરે
 સંધળું જાણી લીધું અને ત્યાંથી તરતજ તે પોતાની શેઠાણી જામો
 તી પાસે ગઇ અને તેની પાસે વીરમતીની બધી હકીકત કહેતાં
 તેનાં સૌંદર્યનાં વખાણુ કર્યા પાંદણના કાટવાળનો પુત્ર લાલસિંહ
 કે જે બહુ કુર લખટ અને દુરાચારી હતો તેને કાંઈ સારી સ્ત્રી પે
 તાનાં દુષ્ટ કૃત્યને માટે શોધી આપવા જામોતીએ સ્વીકાર્યું હતું તે
 થી આ નૂતન નવોદાને દગલબાજીથી પોતાને ત્યાં લાવવા તેણીએ
 એવી યુક્તિ રચી કે પોતે કેટલાંએક દાસ દાસીઓ સાથે સિદ્ધરા
 જની રાણી બની જનાનાચળા રથમાં બેસીને ત્વરાથી તળાવની
 પાસે બેઠેલી વીરમતી પાસે આવી પહોંચી. અહિં આવી પોને
 જગદેવની ફાઇ બની વીરમતીને બરમાવી પેતાને ઘેર તેડી ગઇ.
 જામોતી ધનાઢ્ય હોવાથી તેણીનાં ઘર પણ વિશાળ અને અટારી
 અમાશીઓવાળાં હતા તેથી વીરમતી છેતરાઇ ગઇ. જામોતીએ
 તેની સારી રીતે બરદાસ્ત કરી રસોઇ તૈયાર કરાવી. ભોજનનો વખ
 ત થયો કે વીરમતીને તેડું આવ્યું પરંતુ જગદેવ ન આવ્યાથી
 તેણે ના પાડી. આથી જામોતીએ જુદા દોંગ રચી કહ્યું કે જગદે
 વ તો મહારાજ સિદ્ધરાજની કચેરીમાં ગયા છે તો ત્યાં નાચ. ત
 માસાની દહેરમાં તેઓ અહીં આવ્યા નહી. વળી પણ તેઓ રજ
 બને રસોડે તેમની સાથે ભોજન કરવા પધારેલા હશે તેથી પાંછા
 અહીં આવ્યા નહી એમ જણાય છે વીરમતી સમજી કે હું કોઇ
 દુષ્ટ સ્ત્રીના ફાંદામાં ફસી પડી છું તેણે હિમ્મત રાખી. પછી રાત
 પડી કે જામોતીએ વીરમતીને માટે શયનગૃહ શણગાર્યું. ત્યાં વી
 રમતીને મોકલી યોડી રાત ગયા પછી જગદેવને નામે પાંદણના
 કાટવાળનો પુત્ર આવ્યો અને એકદમ ધસ્યો. આ દગલબાજી જોઇ
 વીરમતીએ દાર અંધ કર્યા, જામોતીએ તેનેજ માટે વીરમતીને
 જાળી હતી. કાટવાળનો કુછંદી છોકરો વીરમતી સન્મુખ આવી
 અયોગ છુટ મેળવવા ધસ્યો પણ તે ફાળ્યો નહી. પછી પર પુરુષ
 તે પોતા પાસે આવેલો જોઇ મરવું કે મારવું પરંતુ પર પુરુષનાં
 બોમી ન થવું, એવી દઢતા કરી લાગ જોઇ દાર ઉધાડી એકદમ
 દોડીને નિશામાં ચકચૂર રહેલા કાટવાળના કુછંદી પુત્ર લાલયાની

કમરમાંથી કટાર ખેંચી લઈ તે પાપીને નીચે પાડી વીરમતી તેની છાતી પર ચડી બેઠી. લુચ્ચા લાલીયાએ સમયને અનુસરી વીરમતીને નહીં છેડવા વચન આપ્યું. વીરમતીએ લાલીયાનું વચન સાચું માની તેને મુક્ત કર્યો, એટલે તે તુરતજ ફરી ગયો અને તે અંબળાપર જુલમ ગુજરવા તૈયાર થયો. શઠ પ્રત્યે શઠ થવું એ વાક્યને યાદ લાવી વીરમતીએ સ્ત્રી ચરીત્રને અનુભવી લાલીયાને પ્યારનાં વચનો કહી મોહમાં નાંખ્યો. તેને પતંગપર બેસાડી તેની સામા હાથ બેઠી પોતે ઉભી રહી. વીરમતીએ વિનયથી દારૂ પાછ તેને સાવ બેભાન બનાવ્યો તેણે પીવાનો ગલાસ વીરમતીને ભરી આપ્યો, તે તેણીએ ચાલાકીથી ઢોળી નાંખ્યો. અને પોતે લાલીયાને બીજી વખત પાયો. આથી તે સાવ બેભાન બની ગયો કે તુરતજ આવડી રાણીએ ચતુરાઈ કરી પેલી કટાર તેની છાતીમાં મારી કે તેનો પ્રાણ એકદમ ચમના દરબારમાં પહોંચ્યો. વિકરાળ વાઘજી જેવી વીરમતીએ તેને મારીને તેના શમની માંસડી બાંધી એ ચાર ગોદડામાં વિંટાળી બારીમાંથી રસ્તામાં ફેંકી દીધી. અને તે ઝોરડાનાં બાર બંધ કરી સિંહણુ સમાન સાવધ થઈ બેઠી ! ધન્ય છે વીરમતી ! તારી વીરતાને ! ! !

આ વખતે રાત્રીની ચોટી કરનાર પેલીસોના હાથમાં આ માંસડી આવવાથી તેઓએ એ માંસડી કોઈ હરામખોરની હશે એમ ધારી તેઓ પોતાના થાણા પર લઈ ગયા. વહાણું થતાં પેલા પેલીસોએ તે માંસડીને ખોલીને જોયું તો તેમાંથી મૃત શરીર નીકળ્યું. આથી તે વિચારમાં મડ્યો. તપાસ કરતાં તેને પોતાના પુત્રનો વહેમ આવ્યો. તેથી તેણે પોતાને ઘેર તપાસ કરાવી તો માલુમ પડ્યું કે—લાલજીમાં તો રાત્રિના જાગેલી વેશ્યાને ત્યાં મયા હતા. જાગેલીને ત્યાં પૂછાવતાં તેણે કહ્યું કે હા તે સત્ત છે જાગેલી ત્યારે મોકલીશું. પણ હુકમ સમ્પત્ત હતો તેથી તે તેને છોડવા ગઈ. આ દુષ્ટનો બેઝ સાંભળીને વિકરાળ બનેલી વાઘજી વીરમતી ધુરંકતી બોલી કે— રાંડ લુચ્ચી ! તારા આપને તો તે વખતેજ હજીને રસ્તામાં ફેંકાવી દીધો છે. કમજત ! બે શરામ ! આવડાની પુત્રી સાથે તે આવો દમો કરવા હામ ભેડી ? નીચ ! મારા પરમાર પતિને બ્યારે ખચર પડશે ત્યારે જોજો કે તારા કેવા ખુરા હાલ થાય છે ? હું મારા સદાના આધાર એક પરમાર

પતિનેજ જાળનારી પવિત્ર સ્ત્રી હું. તે તને શાપ દઉં છું કે તારું
સત્યાનાશ જાળે અને તારું મૃત્યુ ઠાગડા કુતરાની માફક થાશે.
દુષ્ટા ! એક નીચ ગોલાને તેં મહારા પાસે મોકલી દીધો ? હવે
જેજે કે તારા શા હાથ થાય છે ? હું ખરી આવડી ક્યારે કે
તમે એકેએકને ગારો હાથ બતાવું ત્યારેજ. આટલું સાંભળતાંજ
દાસીઓ તથા જામોતી મરણુ તુલ્ય થઇ ગઇ. આ વાક્યો સાંભળી
પોલીસોએ સઘળા ખીના કોટવાળને કહી સંભળાવી તે સાંભળતાંજ
કોટવાળના કોઇની પરિસીમા રહી નહી. તે ત્યાંથી એકદમ જામો-
તીને ઘેર ગયો ત્યાં બારણા અંદરથીજ બંધ હતાં તેથી પાછલી
બારીએ સીડી મુઠી એક સીપાઇને ચઢાવ્યો. તે સીપાઇએ બારીમાં
મટેટું ઘાલ્યું કે વીરમતીએ પોતાની તાલી તરવારે કરી એ સી-
પાઇના મરતકને વધાવી લીધું. તે ઘડ દ્રઢને ઘડ નીચે પડ્યું. એમ
આઠ દશ બહાદૂર સીપાઇઓનાં માંથાનો વીરમતીએ ભોગ લીધો.
આથી સઘળા સીપાઇઓ ધુજવા લાગ્યા. હવે બારીપર ચઢવાની
કોઇની પણ હીંમત થઇ નહિ. આખરે નીર ઉપાય બની એક લુહાર
ને તેડાવ્યો અને મહારાજા સિદ્ધરાજને કહેણુ મોકલ્યું. તેના ઉત્તર
માં રાજાએ એમ કહેવરાવ્યું કે તમારે મારા આવ્યા ક્ષીવાય વધારે
આગળ પગલું બરવું નહિ. હું હમણાંજ આવું છું.

ગામમાં ગદાનની તંજનીજ કરી આવી જેવો જગદેવ તળા-
વપર આવ્યો ને જોયું તો અહિં વીરમતી મળે નહિ. કેટલાંએક
માણુઓનાં પગલાં તથા ઘોડા અને ગાડીઓ વગેરે અહિં આવ્યાનાં
ચીન્હ જણાયાં તેથી તેણે જાણ્યું કે વીરમતી કોઇથી ઠગાઇ ગઇ છે
એમ ધારી ચીંતા કરતો તે દરબારગઢ તરફ ગયો ને સિદ્ધરાજની
પાસે ફરીયાદ કરવા વિચાર કર્યો. તેટલામાં રાજમંદીરમાં પેસતાંજ
પ્રથમ અશ્વપાળ મળ્યો. તેણે તેને વિદેશી તથા અતુર પુરૂષ જાણી
પૂછ્યું ત્યારે તેણે પોતાને રજપૂત જાણાવી નોકરી માટે આવેલું
હત્યાદી કહ્યું. આથી અશ્વપાળે જગદેવને પોતાની અશ્વશાળામાં રા-
ખી લીધો તેણે તે નોકરી કબુલ કરી તેનું કારણ એજ કે મહારા-
જા સિદ્ધરાજની જલદી મુબાકાત થાય.

કોટવાળનાં માણુસો ગયા પછી સિદ્ધરાજ જામોતીના ગૃહ
તરફ જવાને તૈયાર થયો. તેની સાથે કેટલાંએક સવારોને જવાનું હ

હતું તેમાં નૂતન સવાર જગદેવ પણ હતો. સિદ્ધરાજ જાગેલીને ઘેર આવી જે ઝોરડામાં વીરમતી હતી તે ઝોરડાના દાર પાસે આવી બાહેરથી અને પોતાના સુક્રોમળ કંઠથી કહેવા લાગ્યો કે—જાણ બહેન ! તમે દ્રોણ છો ? અને તમારે શા કારણથી આટલો બધો ઉત્પાત કરવો પડ્યો ? અહિં જગદેવ પણ સિદ્ધરાજની પડખેજ ઉભેલો હતો. તેનો મધુરો સાદ પણ જગદેવને જોવા નાહ્યો ધસતી વીરમતીએ સાંભળ્યો. વળી પણ ખરી ખાતરીને માટે વીરમતી બારણાની ફાટમાંથી જોવા લાગી. તે જોતાંજ તે સિદ્ધરાજ છે એમ માલૂમ પડ્યું. એટલે પોતે પોતાનો સવિસ્તર ઇતિહાસ કહી સાંભળાવ્યો. તે વેળા તેના પતિ જગદેવ કે સમજી પાસેજ ઉભો હતો તેણે કહ્યું કે—ચાવડી ! હવે દાર ઉઘાડો તમો એ બહુજ સંકટ ખમ્યું છે. વીરમતીએ આ શબ્દોથી લચ્છર હા ર ઉઘાડી નાંખ્યા. સિદ્ધરાજે તેને કહ્યું કે—હું તમને મહારાં પુત્રી કરી લઉં છું. પણ તેના પતિ જગદેવને નોકરી આપી. તે પણ દી વસે દીવસે સ્વપરાક્રમથી મહારાજને મોહ કર્તા થયો.

માલતી.

ગાંધર્વોના રાજ ચિત્રરથને માલતી નામે એક સુંદર કુમારિકા હતી જે નીતિ સૂત્રનાં મૂળ તત્ત્વોને જાણનારી, બ્યાવહારિક કાર્યોમાં ચતુર, વિદ્યા કળામાં વિચક્ષણ તથા સદ્ગુણોના ઉત્તમ ભંડાર રૂપ હતી. તેની કન્યાવસ્થા સંપૂર્ણ થતાં સ્ત્રીપણાને પામવાની તૈયારી જોઇ તેના પિતાએ ઉપબર્હણ નામના ગાંધર્વ સાથે તેનું લગ્ન કર્યું. સર્વ સદ્ગુણોથી સંપન્ન અને પૂજન કરવું, સ્તુતિ કરવી, ભોજન કરાવવું; વગેરે અનુકુળ આચરણોથી પતિને પ્રસન્ન રાખનારી માલતી ઉપબર્હણની સાથે અનેક અપ્રતિમ સુખો ભોગવવા લાગી. પતિમાંજ પ્રીતિ રાખવા લાગી, અવર પુરુષોની અનર્થયાજી વાતો થી પણ દૂર રહેવા લાગી અને એક ચિત્તે પતિ સેવાથી પોતાના સતી પણાનો પ્રભાવ વધારવા લાગી. જેથી સર્વ લોકોમાં સતી ગણતરીની પ્રશંસા અને પ્રખ્યાતી થઈને પ્રચરી ગઇ.

સતી માલતીનો પતિ ઉપબર્હણ એક દિવસે બ્રહ્મની સભામાં ગયો હતો, જ્યાં તે વખત રંભા અસરાતું ચિત્તાકર્ષક નૃત્ય થઇ રહ્યું હતું. રંભાના નૃત્યની અંદર થતા હાવ બાવ જોઇ

ઉપબહુલુ તેમાં મોહ પામ્યો. આ વખત તે પોતાનો મનોભાવ ઢાંકી નહિ શકતાં બ્રહ્માને તે વાતની ખબર પડવાથી તેણે તેને શા પ આપ્યો કે “ ઓ ! અવિવેકી ગંધર્વ ? તેં લજ્જાનો ત્યાગ કરી સમાનું અપમાન કર્યું છે માટે જ મૃત્યુવશ થઈ નીચે પડ ” આવી રીતના બ્રહ્માના શાપથી તેનો દેહ ચૈતન્ય વગરનો થઈ પડ્યો. પતિના મરણની ખબર માલતીને થતાં તે ત્યાં આવી, અને તેને જોઈ વિહવળ બની મઠ અને પતિના દેહનું આક્રિંગન કરી તેને ગળે વળંગી પડી વિક્ષાપ કરવા લાગી. જેનો કેશપ સ વીંખાઈ ગયો છે અને જેની આંખમાંથી ચાકેલી અશ્રુઓની ધારાઓ વડે મુખ કમળની શોભા જતી રહી છે એવી માલતી બોલી કે:-

અરે ! ઓ ! ગંધર્વોના ધણી ? નાથ ? તમે ક્યાં ગયા ? આ દીન દાસીપર અણચિંતવી આફત ક્યાંથી આવી પડી ? અરે ! મારું શિરછત્ર ક્યાં ગુમ થઈ ગયું ? તમે મારો હાથ તજીને જતા રહ્યા ? આ દાસીપર કૃપા કરી ઉઠો અને તેને ધૈર્ય આપો. તમારા વગર માત, તાત અને બ્રાતનો સમાગમ પણ મને સુખદાયક થાય એમ નથી પ્રિય; તમે છોડી જતાં મારા સૌભાગ્યયુક્ત જીવિતપર હ-મેશને માટે પડદો ઢાંક્યો. હું તમોને હજારો પ્રણામ કરું છું; મારા અવયુજો ધ્યાનમાં નહિ લાવતાં ફક્ત દયા ખાતરેજ તમરી શીતળ વાણી મને સંભળાવો. ઓ ! દીનબંધુ પરમેશ્વર ? હે ભક્ત વતસલ ? મારો હાથ ઝલી દુઃખ દરિયામાં ડુબતી મને ઉગારો. અરે ! મને ખીજાં કાંઈ પણ વરદાન જોઈતાં નથી; અને હું ખીજાં સુખોને ઇચ્છતી ; પણ નથી હુંતો આપની પાસે કેવળ પતિ પ્રાણતીજ ભિક્ષા માગું છું.

જ્યારે દૈવને પણ દયા ન આવી ત્યારે તેનામાં ગુપ્ત રીતે રહેલું સતીપણનું તેજ ઝળકી નિકળ્યું; તેની આંખોમાંથી અગ્નિ વરસવા લાગ્યો અને તેના મુખ નિઃશ્વાસની સાથે પ્રચંડ અગ્નિની જ્વળાઓ નીકળી; જેણે ત્રણે દોકને ઘેરી લેતાં પ્રાણી માત્ર બગબીત, સ્ત્રીકાતુર અને પ્રાણ વિનાશની આણીપર આવી રહ્યું. દેવતાઓ પોતાની આ જોખમભરી હાલત જોઈ ક્ષીરસાગરના કિનારાપર આવી વિચ્છન્ન શરણ મેળવવા બોલ્યા કે:-

જમદગ્નીશ્વર ? જે તેજ વડે રાવણ અને દૂતરાજનાં કુળ

બાળીને બસ્મ થયાં તે તેજના સપાટામાં સુરાવય (સ્વર્ગ) ખસી જાય છે. સતીના તેજની જગ્યાએ અમોને બાળી નાખે છે ? તેની સામે ટકવાને અમો કોઈ પણ રીતે શક્તિવાળા નથી; માટે તમે જલદી અમારૂં રક્ષણ કરો.

એમ દેવતાઓ બોલી રહ્યા કે તરતજ આકાશવાણી થઈ કે દેવતાઓ ? તમે સર્વે તે સતી પાસે જઈ પહોંચો. હું આકાશનું ૩૫ થી ત્યાં આવું છું. આકાશવાણી સાંભળી સર્વ દેવો જ્યાં ઉપમહાલુ નું શય તથા સતી માલતી હતી ત્યાં આવ્યા. અતિ તેજસ્વી પાણીને લીધે કોઈ પણ ખાસે જઈ શક્યું નહિ તેથી દૂર હાથ જોડી હાથ રહ્યા એટલામાં બગવાન પે તે આકાશનું ૩૫ ધરી ત્યાં આવ્યા અને સતી પાસે જઈ પૂછ્યું કે તમે કોણ છો ? અહિં શા માટે રહો છો ? અને આ શય કોણ છે ?

માલતી બોલી કે ગાંધર્વોના રાજા ઉપમહાલુની અર્ધાંગના માલતી પોતાનો પતિ મૃત્યુ પામવાથી આ લોકમાં ક્યાંય સુખને પામતી નથી; ઇશ્વરની પ્રાર્થના કર્યા છતાં તેના પતિનું જીવન ફરી પ્રાપ્ત થતું નથી તેથી હવે તે પોતાના તેજથી સર્વ લોકને બાળી દઈ અને પતિના શય સાથે પોતે પણ બાળી મરવાનો વિચાર કરે છે. બગવાને કહ્યું કે મતી ? ધીરજ રાખો, હું તમારા પતિને સજીવન કરી તેટલી મારી શક્તિ છે પણ તે પહેલાં મને જણાવો કે તમારાં બંતારનાં પ્રાણ કોણે હરી લીધાં છે ?

“મારા પતિના પ્રાણ યમરાજાએ લીધા છે” એ વચન સાંભળી ત્રાસ પામેલા યમે કહ્યું કે એમાં મારો કાંઈ પણ દોષ નથી. પ્રથમથી મારનાર તો મૃત્યુજ છે; હુંતો પાછળથી દંડ આપનાર છું. આ સાંભળી કંપનો કંપનો મૃત્યુ બોલ્યો કે મતાશ એમાં મારો કાંઈ પણ દોષ નથી. મને તો દાગ જ્યાં મૂકે ત્યાં હું જઈ તેનો ધાત કરું છું. મૃત્યુનાં વચન સાંભળી કંપનો કંપનો કાળ બોલ્યો કે માતાશ ? હું તો નિરપરાધી છું; ઇશ્વરની પ્રેરણા પ્રમાણે આવું છું.

આ વાક્ય સાંભળી માલતી બગવાન સામે જોવા લાગી એ સુખમત બગવાને કહ્યું કે સતી ? વિતાને છેડી દીધો. હું તમારા પતિને જીવતો જોઈ એમ કહી પોતાની અંગૂઠા બેલી નજરથી જો

યુ તોલ્લામાં ઉપબર્હણુ નિદ્રામાંથી જાગત થઈને હો તેવી રીતે સજીવન થઈ ઉઠ્યો તેથી ત્યાં મોહોટો ઉત્સવ થઈ રહ્યો.

હો સતી ! તમે તમારા વ્રતના પ્રભાવથી સર્વ સ્ત્રી મનુષ્યને શોભાવો છો તમોને જન્મ આપનાર માતા પિતાને તથા તમારા સર્વ સંબંધીઓને પણ ધન્ય છે તમ જેવી પતિવ્રતાઓની ચરણ રજથી પૃથ્વી પવિત્ર થાય છે. અને તમારા સરખી સતી સ્ત્રીઓનાં દર્શનથીજ સર્વ પાપ બળીને બસ્મ થાય છે.

તે સતીની સ્તુતિ કરી દેવતાઓ પોત પોતાના સ્થાનક પર ગયા અને દેવતાઓનાં દુંદુભિના શબ્દ સાથે આકાશમાંથી પુષ્પની વૃષ્ટિ થઈ. માલતી અને ઉપબર્હણુ પોતાના સ્થાન પ્રત્યે જઈ સુખે થી રહ્યા. એ પ્રમાણે માલતીના સતીપણાના પ્રભાવથી તેનો પતિ ઉપબર્હણુ ફરી જીવિતને પ્રાપ્ત થયો તથા તે સતીની દેવતાઓએ પણ પ્રશંસા કરી.

પદ્મણી.

આ સાંધી સતીનાં માતાપિતાનો વાસ જગન્નાથ પુરીમાં હતો. તેનો પિતા વેદવેતા અને અગ્નિહોત્ર હોમનારો બ્રાહ્મણ હતો. આ કન્યા સ્વરૂપાન, ગુણવાન, વિદ્યાવાન, ધૈર્યવાન અને નીતિનિપુણ હતી. તેનાં લગ્ન જગન્નાથપુરી પાસે આવેલાં કિંદુખિલ્ય નામના ગામમાં રહેનાર પ્રખ્યાત આપણા આદિ કવિ જયદેવ સાથે કર્યા હતાં. જયદેવ કવિ ધણા વિદ્વાન અને પ્રસિદ્ધિને પામ્યા હતા. પદ્મણી પણ મહા પતિવ્રતા સ્ત્રી હતી. તેણીનો પોતાના પતિ જયદેવ પ્રત્યેનો પ્રેમ અથાગ હતો. તે શ્રીકૃષ્ણભગવાનની પૂર્ણ ભક્તિથી સેવા કરતી હતી. જયદેવ કવિ કિંદુખિલ્ય ગામના રાજા સાત્ત્વિકના પૂર્ણ આશ્રિત હોય, તેથી કરીને પદ્મણીને વખતો વખત સાત્ત્વિક રાજાના હરબરમાં રાણીઓ પાસે જવું પડતું. એક વખતે એવો બનાવ બન્યોકે સાત્ત્વિક રાજાનો સાળો યવનોની સાથે લઠતાં મરણ પામ્યો તેથી તેની સ્ત્રી રણભૂમીમાં ગઈ. ત્યાં પોતાના મૃતપતિનું શબ શોધી તેની સાથે બળી મુઠા. તે બાબત સાત્ત્વિક રાજાની રાણીઓ અન્ય સ્ત્રીઓ સાથે વાતો કરતી હતી કે—અડા ? આ સમયે અત્રી પવિત્ર સતી છે ખરી ? અન્ય સ્ત્રીઓ પણ રાણીઓની સાથે હાએ હા કરતી હતી. આ વખતે સતી પદ્મણી

અહિ ખેડી હતી. તે આ વખતે જસ પશુ ખોલી નહિ, તે પરથી સાત્ત્વિક રાજાની રાણી સમજ કે તેને ન બોલવાનું કાંઈ કારણ હોતું જોઈએ એમ ધારી રાણીએ તેને આમહ કરી પૂછ્યુંકે તમારો આ બાબતમાં જે વિચાર હોયતો તે સ્પષ્ટ રીતે જણાવો. તેથી પદ્મણીના મુખમાંથી એકું વચન નિકળ્યું કે—શુદ્ધ સતી એનેજ કહેવી જોઈએ કે જે પોતાના પતિના મરણ થતાં વારજ પોતાના પતિની સાથે બળી પોતાનો દેહ તજીદે: એને હું સર્વોત્તમ માનું છું અથસતો વિદેશમાં પતિનું મરણ થાય અને પાછળથી સ્ત્રીને પતિના મૃત્યુની ખબર પડીકે તરતજ પોતાનો દેહ તજીદે એને હું ઉત્તમ માનું છું. આ વચનો સાંભળતાંજ રાણીને બહુજ માફ લાગ્યું અને દોષ ચઢ્યો, અને તેથી તેણે પદ્મણીની પરીક્ષા લેવા વિચાર કર્યો.

એક વખતે સાત્ત્વિકરાજા મોટી સ્વારી સાથે વિદેશ વિચરવા ગયો તો સાથે કવિ જયદેવ પણ ગયા હતા. આથી રાણીએ એવો અર્થ જાણી કે જયદેવ કવિ રાજા સાથે વનમાં ફરવા ગયા હતાં ત્યાં કોઈ બચકર વાઘના પંજમાં સપડાઈ જવાથી તેમણે પામ્યા. આ ખેદજનક ખબર સાંભળતાંજ મરણ પથારીએ પડી. આ બંતાવથી આખા શહેરમાં હાહાકાર થઈ રહ્યો. બીજી તરફથી રાજા દરબારમાં રાણીએ થરથર કંપવા લાગી. જ્યારે રાજા આવશે ત્યારે આ માફા ખબરના અમો શું જવાબ આપશું ? આવી રીતે રાણીએ શોચ કરે છે તેટલાજ વખતમાં સાત્ત્વિક રાજા રાજ મંદીરમાં આવ્યા અને જયદેવ કવિ પોતાને ઘેર પહોંચ્યા. અહિં આવી જુઓ છે તો પોતાની પત્ની પદ્મણીને મરણ પથારીએ પડેલી જોઈ. કે તરત જયદેવકવિ અશ્રુપાત કરવા લાગ્યા. આવા ખેદ જનક ખબર સાત્ત્વિકરાજાને થતાં તેણે તે બાબતની શોધ કરતાં પોતાની રાણીએ આવી અકાળ અલાવી એવી ખબર પડતાં તે પશ્ચાતાપ કરવા લાગ્યા કે—અરેરે! મારા રાજ્યમાં સ્ત્રી હત્યા થઈ. વળી જયદેવકવિની સ્ત્રી. તે કવિરાજાને શાપ આપશે તો આ મારો રાજવૈભવ વીખાઈ જશે તેથી તેણે પોતાની પત્નીને ધિક્કારી જયદેવકવિ પાસે માફ માગવા વિચાર કર્યો અને તે જયદેવકવિને ઘેર આવ્યો. અહિં રાજાને ક્ષમા આપતાં જયદેવકવિએ ખેદ ન કરવા કહ્યું. કારણકે બાવી મિથ્યા થતું નથી એમ કહી સાત્ત્વિકરાજાને મરતો આગળ્યો; અને પોતે પોતાની પ

ત્ની પદ્મણીની શૈયા પાસે બેસી ગીતગોવિંદ નામની અષ્ટપદી-
ઓનું કાવ્ય પોતાના કોમળ કંઠથી મધુર અને ધીમે સાહે કરણા-
રસમાં ગાઇ શ્રીકૃષ્ણચંદ્રની પ્રાર્થના કરીકે તરતજ આજીવન
હિમેલાં સધળાં મનુષ્યો અત્રુપાત કરવા લાગ્યાં આઠમી અષ્ટપદી સં-
પૂર્ણ થતાં ઇશ્વરેચ્છાથી પદ્મણીએ આંખ ઉઘાડી અને જેમ નિદ્રા-
માંથી ઉઠી અંગ મરડી બેઠી થાય તેમ આજસ મરડી બેઠી થઇ,
અને પોતાના પ્રાગ્જ્ઞાને જોતાંવેંતજ તેમના પગમાં પડી પ્રણામ ક-
ર્તાં અહો ! પવિત્ર પ્રેમની પરિસીમા કંઇ જેવી તેવી બંધાયણી
નથી હોતી. પદ્મણીનો પતિ પ્રત્યેના પ્રેમ અને તેની પતિગતિ
એ સ્પષ્ટ બતાવી આપે છે કે સતીસ્ત્રીને પોતાનો પતિજ સુખનું
સાધન છે. આ બનાવ જેમ રાજા સાત્ત્વિક તથા તેની રાણીઓ
અને અન્ય નગર વાસીઓ બોલી ઉઠ્યાં કે ધન્ય છે પવિત્ર સતી
પદ્મણી ! તમારા પતિ પ્રત્યેના પ્રેમને ! ! પ્રેમ એજ આ દુનિ
આમાં સુખનું ખરું સાધન છે. આ દિવસે આ શહેરમાં મહોટો એ
ઉત્સવ થઇ રહ્યો. વર્ગી સૌ લોકો જયદેવના વખણ કરતાં કહેવા
લાગ્યાં કે-જય પદ્મણીપતિ જયદેવ ! ! એમ કહી સર્વ કોઇ
આનંદ ધોષ કરવા લાગ્યાં. જયદેવ કવિએ જે કાવ્યથી પોતાની
પત્ની પદ્મણી પાસે શ્રીકૃષ્ણની પ્રાર્થના કરી તેને ગીતગોવિંદ-
કાવ્ય એ નામ આપવામાં આવે છે આકાવ્ય પ્રેમરસથી પરિપૂર્ણ
છે. ભક્તિરસથી ભરેલ છે. અને શૃંગાર રસનો અપૂર્વ ઝરો છે. તે-
નું શુન્દરતી બાપાતર ગોંડલનક રહીશ વૈદ્ય શાસ્ત્રી કનઈમાઇ માધ-
વજી એ ઘણા પ્રયાસથી કરેલું છે અને તેનું અંગ્રેજી બાપાંતર સર
વિલીયમ જેન્સે કર્યું છે તેથી જયદેવ કવિની તથા તેની પત્ની
પદ્મણીની કીર્તિ વિદેશમાં પણ વ્યાપી રહે છે. ભારતવાસીઓ !
તમો પણ પદ્મણી સમાન પરસ્પર પ્રેમનું પાલન કરવા સાવધ બ-
નો કરજકે પ્રેમ એજ સંસારમાં સુખનું સાધન ગણાય છે. ધન્ય છે
પદ્મણીના જયદેવ પ્રત્યેના પ્રેમને ! ! અને તેની પતિ ભક્તિને ! !

ગીતગોવિંદકાવ્ય.

દેવસ્મિતા.

આ સતી દેવનગરી ગામનાં રહેનાર એક ધર્મયુક્ત નામ-
ના વણિકની કન્યા હતી. તેણે પોતાની બાળવયમાંજ વિદ્યાજ્ઞાન બે-
ળથી શીલયુક્ત અપાલન કર્યો હતો તે ધર્મને જાણનારી, ઉત્સા

હી અને નીતિનિપુણ હતી. તેને ધર્મ અથો વાંચવા તરફ બહુ જ પ્રીતિ હતી, તેનાં લગ્ન તામ્રલિપ્તી નગરીમાં વસનાર વશિક મણીભદ્ર સાથે કર્યાં હતાં. તે પણ સ્વરૂપે સુંદર, વિદ્યાવાન, હિમતી અને ધર્મશીલ હતો. આ દંપતીમાં ગાઢ પ્રેમ હતો. તેઓ એક બીજાથી નોખાં પડવા કદી પણ ખુશી નહતાં. સતીદેવસ્મિતા પોતાના પતિવ્રતા ધર્મ પ્રમાણે સાધુ સસરાની સેવા કરી પોતાના પતિને આનંદનાં રાખી તેમનો પવિત્ર પ્રેમ સંપાદન કરતી. વળી પણ વૃદ્ધ વડિલો પ્રત્યે પ્રેમ રાખતી અને પોતાને ત્યાં આવેલા સાધુ સન્યાસી અને ગરીબોને અન્નવસ્ત્ર આપી સેવા કરી સંતોષતી. મણીભદ્ર પોતાને આવી સદ્ગુણી સ્ત્રી મળવાથી ભાગ્યવાન લેખતો અને દરેક કાર્યમાં તેની સલાહ લેતો. અને દેવસ્મિતા નાના પ્રકારે કરી સંતોષતો. દેવસ્મિતા ગૃહકાર્યો પરવારી નવનશની વખતે પતિરંજનાથે પોતાના કોમળ અને મધુર કંઠથી સુંદર ગીતો ગાતી તે સુંદર પ્રકારનાં ચિત્રો ચિતરતી અને ગુંથતી. સવારે અથવા સાંજે દેવમંદિરમાં જતી અને ત્યાં મળેલા સ્ત્રી સમાજને ધર્મ બોધ કરતી અને તેઓનું કર્તવ્ય સમજાવતી. તે સદા સદાચરણી સ્ત્રીનો સત્કાર કરતી અને દુરાચરણી સ્ત્રીઓને દુર હાંકી દાઢતી. કેટલાંએક વર્ષો પછી તેનો સસરે મરણ પામ્યો. તેથી તેના પતિ મણીભદ્ર ઉપર ગૃહભારનો સંઘળો બોળે આવી પડ્યો. મણીભદ્ર વેપારમાં બહુજ કુશળ હતો તેથી તેના ભિત્રો તેને પરદેશ જવા આમહ કરવા લાગ્યા એટલે તેની વૃત્તિ પરદેશ જવાની થઈ. પરંતુ તે વાત દેવસ્મિતાને જાણ પણ ગમતી નહોતી કારણ કે તેનાથી પતિના સુખ દુઃખાદિમાં ભાગ લેવા સાથે જઈ શકાય તેમ નહોતું. તેમ પતિને વેપારથી પરદેશ જઈ દેશમાં દ્રવ્યાદિ સમૃદ્ધિ ખેંચી લાવવામાં વિમ્મરૂપ થઈ પડતું એ પણ કુલીન સ્ત્રીનું કામ નથી. એમ વિચાર કરી પતિને પરદેશ જવા રજા આપી. પરસ્પરની મુદ્રિકાઓ હરહમેશાં સ્મરણ ચિન્હ તરીકે આપતાં તે મુદ્રિકા આંગળીએથી દુર ન થવા દેવા બદામણ કાપી કારણકે મુદ્રિકા યુગાવવાથી તેનું ફલ ધણું અનિષ્ટ થાય છે. તેથી તે સંભાળી રાખવા બદામણ કરી. અને મદાલસા તથા ઝડતુદંવજના કંકણ વિષે તથા શકુન્નસા અને દુબ્યન્તની મુદ્રિકા વિષે દાખલો આપી પતિને તેણે સાવધ કર્યાં.

સતી દેવસ્થિમતા પતિના પરદેશ ગયા પછી પોતાનાં ઉત્તમ વસ્ત્રાલંકારો તથા દૃઢ સાદાઈથી દિવસો ગુજરવા લાગી નિત્ય પ્રા-
તઃકાળે સ્નાન કરી પોતાનું નિત્ય કર્મ કરતાં ઘર પાસે પોતાના
પતિનું કુશળ માગતી.

કુશળ મારા કંથતાણું કરજો, અંતરયત્રી અરજ હરે ધરજો;
દીનાનાથ દુઃખ બધા હરજો. કુશલ મારા.

દત્તાદિ ઇત્યાદિ સ્તુતી કરી પાકશાખામાં જતી ત્યાં ઉત્તમ
ભોજનો તૈયાર કરી વૃદ્ધ સામુને તથા કુટુંબીઓને જમાડી પોતે
જમતી અવકાશની વેળાએ ધર્મગ્રંથો વાંચતી અને પરોપકારી કા-
મમાં પોતાનું મન પરોવતી. એરીતે સતી દેવસ્થિમતા પોતાના
દિવસો નિર્ગમન કરવા લાગી.

મણિભદ્ર ત્યાંથી વહાણુ રસ્તે કટાહ બંદર (કાથે બેટ) માં
આવ્યો. અહિં તે હિરા, ઝવેરાત અને અમૂલ્ય કિંમતના કુંદ-
નોનો વેપાર કરવા લાગ્યો. તેમાં તેણે ઘણુંક દ્રવ્ય મેળવ્યું. તેથી
કટાહ બેટમાં તેની કીર્તિ વધી. મણિભદ્ર હરવખત વીંટી ઉપર
નજર કરતો એથી એ બેટમાં વસતા અન્ય વણિકો અચંબો પામ્યા.
તેથી તેઓ મણિભદ્રને કોઈ યુક્તિએ કરી પોતાને ઘેર તેડી લા-
વ્યા. ત્યાં તેને નિશાના પદાર્થો ખવરાવી ઉન્નત સ્થિતિ કરાવી તે
મુદ્રિકા વિષે સર્વ હરીકૃત પૂજી લીધી. દગાખોરના મનમાં પાપ બુદ્ધિ
પ્રગટ થઈ. તેઓ સરખે સરખા ચાર જણ એકઠા થઈ તામ્રલિપ્તી
નગરમાં ગયા અને ત્યાં તે એક નૈત દેવાલયમાં આવી રહ્યા. આ
દેવાલયમાં એક કરડિકા નામની સાધુડી પોતાની એકી સાથે રહેતી
હતી. તે વણિકોએ તેણીને દ્રવ્યદિકાની લાલચમાં લપટારી સર્વ
હરીકૃતથી વાકેશ કરી. તાપણી સાધુડીએ સર્વ વાત સાંભળી તે શર્ષ
કરી આપવા સ્વિકાર્યું. પછી તે સાધુડી મણિભદ્રના ઘરપાસે જે
સોફો વસતા હતા તેઓને પોતાના પદ્મમાં લેવા લાગી. એક દિવસે
પોતાની એકીને સામે લઈ જે ઘરમાં દેવસ્થિમતા રહેતી હતી તે
ઘરના દ્વાર નજીક આવી. પરંતુ તેના ઘરપાસે એક કુતરી હતી જે
જે અજાણ્યું માણુપ્ર આવતું દેખી તેની સામે જઈ બસતી અને
આગળ ધસતા માણુસને અટકાવતી તેજ પ્રમાણે આ સાધુડી તથા
તેની એકીને રોકીપાડી. દેવસ્થિમતાએ આ બાઈને આવતી જોઈ

તેથી તેણે તેને બોલાવ્યા એક દાસીને મોકલી. તે તેને અંદર તેડી-
લાવી. દેવસ્મિતાએ તેને આદર સહિત બેસવા આમન આપી બે-
સાડી અને અહિં આવવા કારણ પૂછ્યું. તેથી તે તાપસી સાધુડીએ
આશીર્વાદ દઈને કહ્યું કે—સતી ! તને જોવાનો માફ મન ધણીવખત
આકાંક્ષા ધરાવે છે. આજે મેં તને સ્વપ્નામાં જોયું હતી. તેથી હું
અહિં ઉતકંઠા ધરાવતી આવી છું. તારો પતિ પરદેશમાં છે તેથી તું
વિયોગિની પ્રતો પાળે છે એ જોયું માફ મન એ વ્રતને સહન કરી
શકતું નથી. સ્ત્રીના રૂપ રંગ, યૌવન અને શૃંગાર એ સર્વ પ્રિયના પ્રેમ
વિના અથવા પ્રિયના મેત્રાના વગર વૃથા છે. વગેરે મિઠાં વચનો વધી
દેવસ્મિતાને પોતાનો વિશ્વાસ બતાવી પાડી ઘેર આવી. વળી
બીજે દિવસે માંસના દુકાની સાથે મરચાંનો ભૂકો મેળવી દેવસ્મિ-
તાને ગૃહ પ્રત્યે આવી અને તે માંસનો કકડો તે કુતરીને નાંખ્યો,
કે તરતજ ખાઈ ગઈ. મરચાંની ગરમીને લઈને તે કુતરી તો આંખો-
માંથી તથા નાકમાંથી ઘણુંક પાણી વહેવા લાગ્યું. વળી તાપસી સા-
ધુડી દેવસ્મિતા પાસે જઈ રોવા લાગી. આથી દેવસ્મિતાને અ-
ચંબો થયો અને તે સાધુડીને રોવાનું કારણ પૂછ્યું. તેથી તાપસી
પણ બેદ પામતી બોલી કે—હમણાં તું બહાર જઈ જો કે કુતરી
કેવી રહે છે ? હું પૂર્વજન્મે તેની સાથે હતી તેથી તે મને આજ-
બીજે કલ્પાંત કરે છે તેથીજ મને આંસુ આવ્યા છે. આથી દેવ-
સ્મિતાએ બહાર જઈ જોયું તો કુતરીને રોતી જોઈ. આથી તેણે
વિસ્મય પામી પૂછ્યું કે—અરે ! આ તે શું આશ્ચર્ય છે ? તાપસીએ
જવાબ આપ્યો કે—પુત્રી ! પૂર્વ જન્મે હું અને આ કુતરી એક બા-
લણની સ્ત્રી હતાં. અમે બન્ને શોક્યો હતી. અમારો પતિ
રાજના કામ પ્રસંગે હરવખત બહારગામ જતો તે વખતે
હું શીલવ્રત પાળતી નહતી. પરંતુ હું સ્વેચ્છાથી વર્તતી હતી.
પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે વર્તવું અને શીલવ્રત ન પાળવું એ પરમ ધર્મ છે.
એ ધર્મના પ્રતાપથીજ મને જાતિ સ્મરણ મન થયું છે. આ કુતરી
અજ્ઞાનતથી પોતાના શીલવ્રતની રક્ષા કરતી તેથી કરીને તેને આ
બવગાં કુતરીનો અવતાર મળ્યો છે. પણ તેને પૂર્વ જન્મ યદ આ-
વે છે તેથી તે રૂદન કરે છે. મારે ત્યાં કાચેબેટથી ચાર સ્વરૂપવાન
વશ્લિક પુત્રો આવ્યા છે. આ સાંભળતાંજ ચતુર દેવસ્મિતા સમજી
ગઈ કે—અરે ! નફી આ દુષ્ટાએ ધુર્ત રચના કરી છે અને મને

તે ઇમવાને આવી છે વળી તે વણિકોનાં વખાણ કરે છે. નિશ્ચે એ
 અણિક પુત્રો મારા પતિને દગો દઇ અત્રે આવેલ છે. અને આ દુષ્ટા
 ને મળેલ હોય તેમ જણાય છે એ દુષ્ટાને તેના ફળ પૂરું રીતે ચ
 ખાડીશ. એવો વિચાર કરી પોતાના ગુસ્સાને સમાવી ધીરજથી બો-
 લી કે—તાપસી ! વાહ ! આટલા દિવસ સધા ^એ મેં જાણ્યો
 ન હતો ખરેખરો આજજી ગારા જાણવામાં આ ^એ તમે એવો
 ઉત્તમ ધર્મ જાણો તેમાં કંઈ નવાઈ નથી. તમે તે ^એ પુત્રોને
 મારી પાસે તેડી લાવજો. આ સાંભળતાંવેંતજ તાપસી હર્ષભરે પો
 તાને ધ્રુવેર ગમ્મ. અહિં આવી દેવસ્મિતા પાસે બનેલી વાત સંવિસ્ત
 ર હી બતાવી તેથી તેઓ ખુશી થયા.

દેવસ્મિતાએ પોતાની એક દાસીને બોલાવીને કહ્યું કે એ
 દુષ્ટ સાધુડી મહા પાતકી દેખાય છે. તેણે પોતાની દુષ્ટ બુદ્ધિથી ધ-
 ણી ભોળી ભામિનીઓને ભરમાવી હશે તેથી કરી એ દુષ્ટાને તેનાં
 કર્મ પ્રમાણે કર્મ ફળ આપ્યા વિના જવા દેતી પોત્ય નથી. તેમ
 કાચેએટથી આવેલા વણિકો પાપીઓને તેના દુષ્ટ કર્તવ્યનું ફળ ચખાડ્યા
 વગર રહેવું જોઈએ નહિ. નહિતર એ દુષ્ટા પોતાના દુષ્ટ કાર્ય સાધ-
 વાના પ્રસંગમાં કેટલીએક ભોળી સ્ત્રીઓને ભોળાવી ખુવાર કરશે.
 હીક છે. હું તેને તેના કર્મનું ફળ ચખાડીશ શું તેણે મને એવી
 કુતરા સ્ત્રી ધારી હશે ? જે સ્ત્રી પોતાની ગુહ્યેન્દ્રિયોને તૃપ્ત કરવા
 સાર પોતાનું શીત્ર બાંધ કરે છે તેવી નીચ નારીઓને ધીક્કાર છે.
 વળી તેવી પાતકી સ્ત્રીઓને સ્ત્રી નહિ સમજતાં એક રઝળતી કુતરી
 માનવી જોઈએ. તેને મનુષ્ય જાતિ છતાં પણ સ્ત્રી નહિ સમજવી
 જોઈએ. જે નારી રૂપ, રંગ, યૌવન, વૈભવો અને વસ્ત્રાલંકારોની
 શાલ્યમાં લપટાય છે તે ધડીકનાં સુખને માટે દુઃખના ઝાડ વાવે છે
 અને મરી ગયા પછી તેને માટે નરકનાં દાર ખુત્તાં થાય છે. આવી
 ત્રાપસી સાધુડીઓ કે જે ઉપરથી ભક્ત સાધુડી બની લોકોને ધર્મ
 બોધ કરે છે પરંતુ અંદર ખાંતેથી કુલ કર્મનો બોધ કરે છે તેવી
 દુરાચરણી સાધુડીઓને ધીક્કાર છે. અને ધીક્કાર છે તેનો બરેસો
 કરનારને તથા તેને ધન્ની અંદર ધાત્રનારને ! ! આવી ઘેર ઘેર બ
 ટકનારી સાધુડીને વેપ ધરનારી દુષ્ટાને તેની પરીક્ષા કર્યા વગર ધ-
 રમાં પેસવા દેવી નહિ. આટલું બોલી દાસીને કહ્યું કે—તું ધતૂરા
 સાથે મેળવેલ મહિરા તથા લુહારને ત્યાં કુતરાના પંઝવાળો બોખડો

પગ તૈયાર કરાવી લાવ. દાસીએ તેણીની આજ્ઞા પ્રમાણે લાવી તે સર્વ ચીજો હાજર કરી. પછી દાસીને પોતાનો પોશાક પહેરાવી એક સ્થળે બેસાડી પેલી સાધુડીએ તે પાપી વણિકને વાત કહી બતાવી. તે વખતે તે ચારે જણા આપસઆપસમાં પ્રથમ જવા માટે કંકાસ કરવા લાગ્યા. પછી તે ચારમાંથી એકને તે સાધુડીએ પોતાની શિષ્યાના વસ્ત્રો પહેરાવી દેવસ્મિતાને ત્યાં પહોંચાડી આવી. દેવસ્મિતા તેને આવતી જોઇ ગુપચુપ ખીજી તરફ ચાલી મઠ. રાત્રિનો વખત હતો તેથી કંઈ દેવસ્મિતાના વસ્ત્રો પહેરી બેઠેલી દાસી ઝાળખાઇ નહી. તે દાસીએ તે વણિકને આદર સહિત મદિરા પાઘ. તેથી તે દુષ્ટ મદિરાના નિશામાં બાન રહિત બન્યો. આ વખતે તેના કપડાંઓ ઉતારીલઇ તપાવી રાખેલા કુતરાના પંઝાવાળો ભોહનો પગ તે દુષ્ટના કપાળમાં ચાંપી દીધો. અને તેને ઉપાડીને ઉકરડાં પાસેની ગંધાતી ખાડમાં ફેંકી દીધો. સવાર થતાં જ્યારે તે શુદ્ધિમાં આવ્યો ત્યારે પોતે નર્ક સમાન ખાડામાં પડેલો જણાયો, ઝટપટ નદી કાંઠે જઈ સ્નાન કર્યું, અને તરતજ તાપસીને ઘેર આવ્યો, વળી તેણે વિચાર્યું કે મારી આ સ્થિતિ વિષે તેને વાત કરીશ તો તેઓને મારા વિષે હાંશી થશે. તેથી ખીજીને તે વિશે વાત ન કરતાં બોલ્યો કે ગઈ રાત્રિએ મેં મદિરા પાન કીધું છે. અને આ ખી રાત્રિ ઉગ્મગરો થયો છે. તેથી કરી માથું દુખે છે. આ પ્રમાણે કહી પેણી ડામ દેખાવ નહિ તેવી રીતે માથે પાટો બાંધ્યો. તે જ દિવસે સાંજે ખીજે વણિક પુત્ર ત્યાં ગયો. અને તેના પણ તેવાજ હાલ થયા અને તે પણ ગઈ કાલે ગયત્રા વણિક પુત્રના જેવોજ વિચાર કરી તેણે માથે પાટો લપેટ્યો એવી રીતે ચારે મિત્રોના હાંલ એક સરખા થયા. તેમાંથી કોઈએ પણ એ વાત ઉઘાંરી નહિ અને તેઓએ મનમાં વિચારી લીધું કે અમારાં પાપી પંદાંનું ફળ અમેને મળી ચૂક્યું છે. તેઓને કપાળે ડામ દેવાયા એટલુંજ નહિ પંણ ધનનો નાશ થયો. અને તેઓ દુઃખી થયા. તેથી કરી તેને લજ થઈ અને તાપસીને મળ્યા વગર તેઓ કાથેગેટ વિદાય થયા. દુષ્ટ તાપસી વણિક પુત્રોના આવા હાલ થયા તે જાણતી નહોતી. તેથી હર્ષ સહિત પોતાની શિષ્યા લઈ દેવસ્મિતાને ઘેર આવી. દેવસ્મિતાએ પણ તેનાં પાપી કર્મની શિક્ષા કરવા વિચાર ના મંત્રી મંડળને શીરપાવ આપ્યો. અને પોતાના દરજ્જાને શોભે

કર્ચો. પહેલાંતો તેને સત્કારથી બેસાડી અને તે બંનેને મદિરા પીવ રાવી. તેથી તેઓ બે બાન બન્યાં ત્યારે દાસીએ બંનેનાં નાક, કાન કાપી તેને પેલા નર્કકુંડમાં નાખી દીધાં. એવી રીતે દેવસ્મિતાએ પાપી લોકોને તેના પાતકની સજા કરી તેવું નીચ કર્મ કરતાં અટકાવ્યાં, અને પોતાના શીળની રક્ષા કરી. વળી દેવસ્મિતાએ વિચાર્યું કે મેં વણિકોને તેના પાપ કર્મની શિક્ષા કરી છે તેથી તેઓ કાથેબંદર જઈ મારા પતિને કંઈ નુકશાન કરશે. એમ વિચારી આકુળ વ્યાકુળ થવા લાગી. તેથી બનેલી સર્વ હકીકત તેણે પોતાની સાસુ પાસે જઈ કહી બતાવી તેથી સાસુએ કહ્યું કે--વહુજી ! એ કર્મ તમોએ બહુજ ઠીક કર્યું છે પરંતુ તેઓ મારા પુત્રને કાંઈ પણ રીતે દુઃખ આપશે એ શંકર રહે છે. દેવસ્મિતાએ કહ્યું કે સાસુજી ! તમે જો રાજ આપો તો હું મારા બુદ્ધિના બળે દરી તે મની રક્ષા કરીશ. તેની સાસુ તેના ગુણો જાણતાં હતાં તેથી તેણે રાજ આપી. દેવસ્મિતા પોતાની દાસી સાથે વણિક પુત્રનો પોપાક પહેરી વેપારને વિષે વહાણમાં બેસી કાથેબેટ ગઈ.

અહિં આવી તપાસ કરતાં પોતાના પતિ મણિભદ્રને કેટલા એક વણિક વેપારીની વચ્ચે બેઠેલો જોયો. મણિભદ્રે પણ પોતાની જાતના પોતાની નારી સરખા વણિકને નીરખ્યો અને આ વાણીયો કોણ હશે ? એમ નીહાણીને નીરખવા લાગ્યા. આ બેટમાં સુરસે ન નામનો ન્યાયી અને દયાળુ રાજા રાજ્ય કરતો હતો. દેવસ્મિતાએ તેની પાસે જઈ પોતાને ત્યાં આવેલા વણિકો વિષે પ્રશ્ન કરી કે મારા ચાર ગુમાસ્તાઓ અહિં નાશી આવ્યા છે. તેને આપ મારે સ્વાધીન કરો. રાજાએ પોતાની સઘળી પ્રજાને એકઠી કરી કહ્યું કે આ ઉભેલી મારી પ્રજામાંથી તારા જે ગુમાસ્તાઓ હોય તેને શોધી લઈ જાવ. આવા વાક્યોથી દેવસ્મિતાએ પોતાને ત્યાં આવેલા ચાર વણિકોને પકડી લીધા. ત્યારે ત્યાં ઉભેલા માણસોએ કહ્યું કે આતો નગરશેઠના પુત્રો છે. તે તારે ત્યાં ગુમાસ્તા થવાને ક્યાંથી આવ્યા. દેવસ્મિતાએ કહ્યું કે જો મારા બોલવા ઉપર તમે મને વિશ્વાસ ન આવતો હોય તો તે ચારેના કપાળ ઉપર મેં કુતરાના પગની છાપ પાડેલી છે. તે જુઓ તે જોતાંજ સર્વ માણસો આશ્ચર્ય પામ્યાં અને રાજાએ આશ્ચર્ય દેખાડી દેવસ્મિતાને તે નું કારણ પૂછ્યું ત્યારે દેવસ્મિતાએ બનેલી સઘળી હકીકત કહી.

આથી રાજાએ સતીનું સતીત્વ જોઈને ઉમદા ભેટા આપી અને પ્રેમનો સત્કાર કર્યો. પછી દેવસ્મિતા પોતા પતિ મણિસદ્ર સાથે તામ્રલીપ્તી નગરીમાં આવી સાસુને પગે લાગી સગાં સ્નેહી તરફથી ધન્યવાદ મેળવ્યો.

આર્ય બહેનો ! તમારે શીલ સાચવવું અવશ્યનું છે. અને તે પવિત્રપણે પાળવાથી આપણે ધન્યવાદ મેળવી શકીએ છીએ ધન્ય છે સતી દેવસ્મિતાને । । ।

જનકથા.

મીનજદેવી.

આ દેવી કર્ણાટક પ્રાંતમાં આવેલા ચંદ્રપુરના રાજા જયકેશીની પુત્રી થાય. તે પોતાની બાલ્યાવસ્થાથીજ સર્વ વિદ્યાઓ અને કળાઓ જાણવામાં કુશળ બની હતી. મીનજદેવી ઉમ્મર લાયક થતાં જયકેશીએ તેને માટે યોગ્ય પતિ શોધવા તજવીજ કરવા માંડી ત્યારે મીનજદેવીએ પોતાનાં લગ્ન કરવા અનીચ્છા બતાવી. આથી તેણીના માતા પિતા ખેદ પામ્યા. થોડા વર્ષ પછી એક દિવસે આ રાજકન્યાને સ્વપ્ન થયું તેમાં પરણી અને પોતાના વરને મળતી મળતીજ તે સુંદરી જાગી ઉઠી. સવાર થતાં તેણે પોતાના હૃદયમાં વસી રહેલા વરની પ્રતિમા ચિતરી કહાડી. અને. પોતાની સાથે રમનારી સખીઓદ્વારા પોતાના માતા પિતાને ખબર મોકલ્યા કે—આ રાજકુંવર જે મળી આવે તે હું પરણું. આથી તેના પિતાએ તે પ્રતિમા પોતાના એલચીએને બતાવી તો એક એલચીએ તે પ્રતિમા કરણુ રાજની છે એમ જણાવ્યું. તે પછી જયકેશી રાજાએ પોતાના ખાંસ ચિતારાને બોલાવી મીનજદેવીની મૂર્તિ ચિતરાવી. અને તે બન્ને પ્રતિમાઓ મંત્રી મંડળને મોકલી ગુજરાતના રાજા કરણ પાસે મીનજદેવીના સ્વિકારનું કબુલ કરાવ્યું. અહિં આવેલ મંત્રી મંડળ મીનજદેવીએ કહાડેલ ચિત્ર પ્રમાણે કર્ણ રાજાને જોઈ વિસ્મય પામ્યું. કર્ણ રાજાએ કચેરી ભરી જયકેશીના મોકલેલા મંત્રી મંડળને મળી વાતચીત કરી. કર્ણાટકના મંત્રી મંડળે મીનજદેવીની વાત કહી તેઓને પ્રસન્ન કર્યા તે મીનજદેવીની મંગળ મૂર્તિ દેખાડી. તે જાળી રાજમાતા હૃદયમતી પાસે મોકલાવી અને તેની આગા લઈ જયકેશીએ મોકલાવે

હું સુવર્ણ જડિત શ્રીફળ કરણે સ્વેદની સ્વીકાર્યું. પછી જયકેશી તેનું ઉત્તમ શુશોભીત ખાંડું મોકલ્યું. અને મીનજદેવીને તેડવા મહોટી સ્વારી મોકલી. આથી સમગ્ર પ્રજાજન આનંદને પામી આ જોડાનું સૌભાગ્ય વધો એમ આશીર્વાદ દેવા લાગ્યા.

મીનજદેવી પાટણ આવી ત્યારે વરવધુ એક ખીજના હાથ માં એક ખીજનો હાથ આપી પ્રસન્ન થયાં. પરંતુ અંતઃપુરમાં મીનજદેવીનું મુખ જોતાંજ રાજા ખીજ થયો. અને જોયેલી છત્રી માંનું સૌંદર્ય આ નહિ એમ અણુધાયો વહેમ પડ્યો. તેથી તે હમેશાં મીનજદેવીથી અલગ રહેવા લાગ્યો. આથી રાણી મીનજદેવીને તેમજ રાજ્યમાતા ઉદયમતીને અતિ સંતાપ થવા માંડ્યો. મંત્રી મંડળે અને રાજા માતાએ રાજાને ઘણું ઘણું સમજાવ્યો. પણ તેનું મન રાણીની તરફ વળ્યુંજ નહિ. પોતાનું સૌંદર્ય રાજાને પસંદ ન પડ્યું એમ જણાતાં મીનજદેવીએ પાદર બળી મરવા વિચાર કર્યો. અને તે વિચાર પોતાની સાસુજીને સ્નેહથી કહ્યો. એથી મંત્રી મંડળે વચ્ચે પડી મીનજદેવીને બળી મરતાં અટકાવી.

એક વખતે કંઈટકની ગણિકા પાટણમાં આવી ત્યાં કચેરીમાં નાચ રંગ થતાં રાજાને મોહ ઉત્પન્ન થયો. રાજાએ તે ગણિકાને પોતાના એક મિત્ર મારફત ખાનગીમાં નાચ રંગ કરવા કહેવરાવ્યું. આ વાત મંત્રી મંડળના તથા રાજામાતા ઉદયમતીના જાણવામાં આવતાં તેમણે તે ગણિકાને શિરપાવ આપી પાટણમાંથી વિદાય કરી. અને ખાનગી નાચમાં તે ગણિકાને બદલે રાણી મીનજદેવીને મોકલી. આ દેવી ગાયન કળામાં કુશળ હતી. મીનજદેવીને પતિની ગણિકા થવામાં કાંઈ ખોટું બાસ્તું નહિ. તેથી તે સુંદર સ્વાંગથી પતિની પાસે જઈ ઉત્તમ ગાન ગાઈ મુજરો કર્યો. તેના સુંદર મુજરાથી તેના ગાયનની મધુરતાથી રાજાએ તેને પોતાના મહેલમાં રાખવા નક્કી કર્યું. આથી મીનજદેવીએ એ વાત સ્વીકારી અને બન્ને વચ્ચે પરસ્પર પ્રેમ બાંધાયો. થોડા દિવસ પછી પતિ અને ધર્મશીલ રાજા કંઈને ગણિકા ગમન માટે પશ્ચાત્તાપ થયો, અને વિદ્વાન જોશીએને બોલાવી તે પાપનું પ્રાયશ્ચિત માગ્યું તેથી વિદ્વાન બ્રાહ્મણોએ ધગધગતી પુતલીને આલિંગન આપવાનું પ્રાયશ્ચિત બતાવ્યું. તેથી રાજા એ પ્રમાણે કરવા તૈયાર થયો. આખા

શહેરમાં હાહાકાર થઇ રહ્યો. અને પાદરજીને પાદરે લોખંડની ઝાલિયાર એક પુતળીને લાગ્યોજ તપાવી રાજ્યે તેને આશ્વિનન આપવાની તૈયારી કરી. આ વખતે હજારો માણસની મેદની મળી હતી. એટલામાં બર મેદની વચ્ચે મીનજીવેલી આવી અને ધર્મ-ધીર રાજા કહ્યુંના પગમાં પડી. અને મુજરાથી પ્રસન્ન થઇને રાજ્યે આપેલી મુદ્રિકા બતાવીને બોલી કે “આપ નિષ્પાપ છો.” રાજા વિધિથી પાણિયહથ કરેલી આ દાસીનેજ આપે કૃત્ય કૃત્યથી કરેલી છે. આના સાક્ષી રાજમાતા તથા મંત્રી મંડળ સર્વ આનંદ સાક્ષી છે. માટે હે ધર્મધીર ! અને પુણ્યવાન પતિ ! આપ નિષ્કલંક છો. મેં કાંઈ અવિનય કાર્ય કર્યું હોય તો તે માટે ક્ષમા કરશો આ વાક્યો સાંભળતાંજ કહ્યું રાજા આશ્ચર્ય પામ્યો અને પોતાની પવિત્ર પત્ની મીનજીવેલીનાં વખાણ કરવા લાગ્યો. આથી સર્વ પ્રજાજને આનંદપ્રાપ્ત કરી મૂક્યો. અને કહ્યુંરાજા મીનજીવેલીને કહેવા લાગ્યો કે-પ્રિયા ! તુંજ મને તથા મારાં ગૃહને ઉદ્ધારનાર છે. માટે મને મારા અનાદરને માટે ક્ષમા આપ એમ કહી રાણી મીનજીવેલીને હાથ પકડી બને રાજા માતાના પગમાં પડ્યાં અને પોતાના દોષ માટે ક્ષમા માગી. રાજમાતા ઉદયમતીએ તે પાપની ક્ષમા આપી અને શુભાશીષ દીધી પછીથી આ દંપતિમાં એવો પ્રેમ ઉત્પન્ન થયો કે જેવો અનન્ય પ્રેમ યોગજ બાગ્યશાળી જોડાં. એમાં હોય છે. કેટલોક સમય વિલાપ્યાદ પ્રેમના અઢોલક પ્રસંગના પરિણામમાં આ ઉત્તમ આર્યાની કૂળે ગુર્જરેશ્વર ચક્રવર્તી મહારાજ સિદ્ધરાજ જયસિંહનો જન્મ થયો. આ પુત્રની દશ વર્ષની ઉંમર થતાંજ તેનો પિતા કહ્યુંરાજા મરણ પામ્યો. તેથી મીનજીવેલીએ પોતાના રાજ્યનો સંવહાર-કારભાર સારી રીતે ચલાવવા લાગી. અને પોતાના પુત્રને રાજનીતિ તથા રાજ વ્યવહારમાં અને ધર્માર્થ કાર્ય કરવામાં કુશળ કર્યો હતો. સિદ્ધરાજે કેટલોક સ્થળે વાવ, કૂવા, તળાવ, ધર્મશાળા આદિ સર્વોપયોગી ધર્મનાં કાંચો કર્યાં કે જેની કીર્તિ આજ આઠસો વર્ષ વીતી ગયાં તો પણ હજી કાયમ છે. સર્વ લોકો આ પુત્રની ઉદારતા, ધીરતા અને વીરતા જોઈ તેની માતા મીનજીવેલીને ધન્યવાદ આપવા લાગ્યાં. અને કહેવા લાગ્યાં કે દોહરો—જનની જાણતો હરિભગત, કાં દાતા કાં શર;

નહિતો રહેજે વાંઝણી, મત્ત ગુમારીશ તુર.

મીનજીવનીને તેના કાર્ય માટે ધન્યવાદ ઘટે છે. !

ગુજરાતનો ઇતિહાસ.

જયા.

જયા એ કાશીપુરીમાં રહેનાર નંદરાજની સ્ત્રી હતી. તે સર્વ ગુણોમાં પણ શીલગુણથી વિશેષ સુશોભિત હતી. અને તેને તથા તેના પતિને પરસ્પર એવો પવિત્ર પ્રેમ હતો કે નંદરાજ મિત્ર સમાજમાં બેઠો હોય તોપણ અંતઃકરણના ખંડા પ્યારના બા-વથી પોતાની પત્ની તરફ અમૃત દૃષ્ટિથી જોતો. પોતાના પતિની આવી પ્રેમ દૃષ્ટિથી જયા પણ આનંદ પામીને પોતાનું કોમળ મુખ મલકાવી શરમાઈ નીચું નિહાળી અથવા કોઈ દેખે નહિ તેવી રીતે પતિ તરફ પ્રેમથી જોતી અને પતિને પસંદ સખી પોતે સર્વ સુખ સાધતી. નંદરાજ પણ પોતાની પત્ની સુખી થાય તેમાંજ સુખ માનતો આવી રીતે બંને પરસ્પર સરખો સ્નેહ ધરાવતાં.

એક વખતે નંદરાજને વેપારમાં ઘણી મોટી ખોટ આવી તેથી તેની સ્થાવર જંગમ વગેરે સમ્રાજી મીલકત એ ખોટ પૂરી પાડવામાં ગઈ. તેથી તે સાવ નિર્ધન થયો. આ ખેદ જનક વાત તેણે પોતાની જયાને તે દુઃખ પામશે એમ ધારી કહી નહિ અને તેની પાસે તે હસ્તે મુખે રહેતો પણ મનમાં તો ખેદ યુક્ત રહેતો તેથી જયાએ તરતજ જાણી લીધું કે પતિને કોઈ પણ જાતનું દુઃખ પડ્યું છે. તેથી સાધ્વી જયા પોતાના પતિનું મન શાંત કેમ થાય એ પ્રયાસમાં કાળજી રાખવા લાગી. તેમ તેમ નંદરાજના હૃદયમાં વધારે વધારે શોક થવા લાગ્યો. અને તે મનમાં વિચારવા માગ્યો કે-જો હું આ હકીકત તેણીને કહીશ તો તેણીનું મુખ કર-માઈ જશે, તેના મુખમાંથી નિકળતા મધુર શબ્દો નિકળતા બંધ થઈ જશે. અને તેનું અંતઃકરણ દુઃખી થઈ જશે. આમ વિચારતો નિશ્વાસ નાખી બેઠો છે તેટલામાં તેના એક મિત્ર આવીને કહ્યું કે આ હકીકત તો તારી પત્નીને કહી છે? જો કહી ન હોય તો તે વાત કહીને તારા દુઃખનો અર્ધો ભાગ તેને પણ દે. તેમ ન કરવાથી જન્મેની પરસ્પર પ્રીતિને આંચકો લાગશે. એવો મને ભય રહે છે. તેથી નંદરાજે ઉત્તર આપ્યો કે બાઈ! તમો જો વદો છો તે સર્વ

સાચું છે. પરંતુ એ વાત મરાથી શી રીતે કહેવાય ! અકસોસ !
 શું આ વાત જણાવી તેણીને પણ દુઃખમાં નાંખવી. હર ! હર ! એ શી
 રીતે બને ? આમ કહી અશ્રુપાત કરવા લાગ્યો. વળી કહેવા લાગ્યો
 કે એટલું તો સ.ચું કે કોઈને પણ સ્ત્રી કેવી છે ? તે પ્રથમ જ-
 થાતું નથી. પરંતુ વિપત્તિ વેળાએ જણાઈ આવે છે. આમ વિચારી
 બીજે દિવસે પોતાની પ્રિયાને બધી વાત જણાવી દીધી. તે સાંભળી
 સાધ્વી જ્યાંના મનની શંકાનું સમાધાન થયું. તેથી તેણે પતિપાસે
 બેસીને કહ્યું કે—પ્રાણનાથ ! આટલા દિવસ હું આપની મુખ મુદ્રા
 કરમાયેલી બેતી તેનું કારણ આજ કે ? અસ્તોદયનું ચક્ર કોઈને પણ
 છોડતું નથી. જુઓ કે પાંડવો અને સતીદ્રોપદી તેઓને પોતાના
 રાજ્યપાટ છોડી વનમાં જવું પડ્યું હતું અને બાર વર્ષ વનમાં રહી,
 તેરમે વરસે ગુપ્ત રહેવા માટે વિરાટનગરમાં વિરાટ રાજાને
 ત્યાં નોકર રહેવું પડ્યું હતું. તેમજ ત્રૈલોક્યના નાથ શ્રી રામ-
 ચંદ્રજી લક્ષ્મણજી અને સાધ્વી સીતા તેને પણ પોતાનું રાજ-
 પાટ તજી દશ વનમાં જવું પડ્યું હતું, અને સીતા ઉપર સંકટો
 પડવામાં મળ્યા રહી નહોતી. વળી પણ રાજા નળ અને રાણી
 દમયંતી તેને પણ કળિના કારણથી પોતાનું રાજ્યપાટ છોડી વનમાં
 જવું પડ્યું હતું અને તેને તથા દમયંતીને પણ દુઃખના ડુંગર જામ્યા
 હતા અને સૂર્યવંશી-સત્યવાદી રાજા હરિશ્ચંદ્ર કે જેને પાસેથી વિસ્વા
 મિત્રે દાનમાં રાજ્ય લઈ લીધું તે ઉપરાંત દાન ઉપર દક્ષિણા માગી. તે
 કારણને લઈને તેની સ્ત્રી તારામતીને બ્રાહ્મણને ત્યાં બેચાવું પડ્યું
 અને સત્યવાન રાજા હરિશ્ચંદ્રને પોતે સત્યવાદી હોવા છતાં એક
 અધમ સ્થિતિએ ચાંડાંડને ત્યાં બેચાઈ સ્મશાન બૂમીમાં રહેવું પડ્યું
 હતું, અને અતે તે રાજ્ય તથા સર્વ સમૃદ્ધિ તેનાં સત્યબળે 'કરી'
 પાછું મળ્યું હતું. તેથી બનેલી સ્થિતિ વિષે શોક નહિ કરતાં દૈવચ્છા
 પ્રબલમાની સુખ સરીખા દિવસો માની એ દુઃખ સહન કરી લેવું
 જોઈએ. નંદરાજને આ વાક્યોથી ધીરજ આવી. વળી જ્યાંએ
 પોતાનાં અન્નકારો નંદરાજને આપીને કહ્યું કે—સ્વામીન ! આ
 અન્નકારો બેચી નાંખી આવેલા ધનમાંથી આપણા ગુજરાન માટે
 એક ભાગ રાખી બાકીના પૈસા આપના લેણદારોને આપો. આથી
 નંદરાજ બહુ ખુશી થયો. થોડા દિવસ પછી નંદરાજે શહેર
 પાસેના એક ગામડામાં ધર લીધું અને જોઈતો જરૂરનો સામાન તે-

પાર કર્યો અને તે સાધ્વી જ્યાંએ કંકુનો દાખડો તથા સુંદર સતાર એ બે પોતા પાસેજ રાખ્યાં કારણકે કંકુનો દાખડો સૌભાગ્ય દર્શક છે અને સતાર એ પણ શોકની વેળાએ સુંદર સ્વરથી મધુ-રાક્ષાપે કરી આનંદને આપે એવું ગાયન ગાવામાં તે પ્રિયતાદર્શક હતો. તેથી એમે ચીજો બહુજ પ્રિય હતી. સાધ્વી જ્યાં ગામડાના ઘરમાં પણ આનંદ અનુભવવા લાગી,

એક દિવસ નંદરાજ પોતાના એક મિત્ર સાથે રસ્તે આલ-તાં બોલ્યો કે--મારી ગરીબ સ્ત્રીને ગામડામાં રહીને ખંતથી મહે-નત કરવી કેમ ગમતી હશે ? આ સાંભળીને તેના મિત્રે કહ્યું કે-શું તેને આવી સ્થિતિ દુઃખી લાગે છે ? નંદરાજે કહ્યું--અરે નહિ જ ! તે તો આનંદની અદ્ભુત ખાણ છે અને સદ્ગુણની સીમા વગરની વાડી છે. અને ખરેખર તે તો સર્વગુણ સંપન્ન છે. આમ વાતો કરતો ઘર નજીક આવી પહોંચ્યા. ઘરની પાસે સુંદર આંગણું હતું. તે પુલ જાડોથી દેદીપ્યમાન દેખાતું હતું. તે ઘરનાં દ્વાર ઉ-ઘાડતાંજ અંદરથી કોયલના જેવો મધુર શબ્દ સાંભળ્યો પણ તે કોયલ નહોતી. પણ તેનો નંદરાજની પત્નીનો સ્વર હતો. આગળ આલતાં તે તરણીને બારીમાં બેઠેલી જોઈ. તે પણ તરતજ અદૃશ્ય થઈ ગઈ. તેટલામાં ઝંઝરનો ઝીણો અવાજ સંભળાયો. પોતાના પતિને જોવાને તે આગળ આવી. આ વખતે તેનું મુખ પૂર્ણચંદ્રની પેઠે પ્રકાશિત થયું હતું. પ્રાણનાથ આવતાં ઉભી થઈ નમન કરીને કહ્યું કે--પ્રાણપતિ ! આજે કેટલી બધી રાહ જોવાની ? તમે આ બ્યાન એટલેજ માત્ર જીવને શાંતિ થઈ. આ સાંભળી નંદરાજ મો-હિત થયો. અને તેની પ્રકાશિત પ્રેમ જોઈને હર્ષવેશો થઈ ગયો અને હું ક્યાંક એવું પણ તેને જાન રહ્યું નહિ. તેના ગદ્ગદીત થઈ ગયો. ચક્ષુમાંથી અશ્રુધારા પડવા લાગી. આથી સાધ્વી જ્યાંની પણ તેવીજ સ્થિતિ થઈ. આથી સ્પષ્ટ રીતે પ્રેમનું દિગ્દર્શન થઈ આવે છે કે પ્રેમ એ સુખનું અમૂલ્ય સાધન છે. ધન્ય છે નંદરાજને કે જે પોતાની સ્ત્રી દુઃખ પામશે એમ ધારી પોતેજ તેને આનંદ આપવા લાગ્યો. અને ધન્ય છે સાધ્વી જ્યાંને કે જેણે પોતાના પતિને મધુર બાળણથી ખેદ રહિત કર્યો ! ! !

વીરા. ઉદયસિંહની ઉપપત્ની.

ચિતોડના માહારાણા ઉદયસિંહની ઉપપત્ની વીરા યુદ્ધ કળામાં કુશળ થતી. અકબર બાદશાહે બ્યારે ચિતોડગઢ ઉપર સ્વારી કરી હતી તે વખતે પ્રથમના ઘેરામાં મુસલમાન સરદારોએ સખત હાર ખાધી હતી. પણ તે બાબત ચક્રવર્તી રાજ્યને અપમાનથી બચાવવાના કારણને લઈને ઇતિહાસકારે ક્રોધ પણ જગોએ લખી હોય તેમ લાગતું નથી. અકબર બાદશાહ પોતાની સેનાને લઈને ચિતોડ ગઢ ઉપર ચઢી આવ્યો. ત્યારે તેની મોટી ફોજને જોઈ આજસુ ઉદયસિંહ તેની સાથે લડવા શક્તિવાન થયો નહિ. પરંતુ તે અકબર શાહને તાગે થવા તત્પર થયો. આથી તેના સ ગાઓ તથા અન્ય રાજ્યશીઓ કે જેઓના શરીરમાં લડવાને માટે લોહી ઉછળી રહ્યાં હતાં તેઓએ તેને તું રાજ્યબ્રટ થઇશ એવો ભય બતાવ્યો. ત્યારે બાવણા પુરપતી પેટે અકબરની સામે થયો પરંતુ તેના બીકણુ હૃદયમાં હિંમત કે શૌર્યએ નહિંજ હતાં. તેના સરદારોએ હિંમતથી ઘણીવાર સૂધી યવનોની સામે ટક્કર લીધી. પણ આખરે ઉત્સાહ વગરના નાયકનું સૈન્ય તે ક્યાં સુધી ઝુઝે ! તેઓ આખરે ક્ષડાઈના મેદાનમાંથી બાગી ગયા હતા. બાગતાં બાગ્યદત્ત. ઉદયસિંહને અકબર બાદશાહે પકડી બંધીવાન બતાવી પોતાની જાવણીમાં કેદ રાખ્યો. મેવાડનો મહારાણા યવન બાદશાહના હાથમાં સપડાયો તેથી મેવાડ ભૂમિ કલકિત બની. રાજ્યના સરદારો ઉદયસિંહને યવનના હાથથી મુક્ત કરવા બહુજ તકસી રહ્યા પણ ક્રોધને મુક્ત કરવાને માટે મારગ સૂઝ્યો નહિ. આવો નિરત્સાહ ભાવ જોઈ ઉદયસિંહની ઉપપત્ની વીરાનું રૂધિર આંધળું પેટે ઉકળી ઉઠ્યું ક્રોધ અને અભિમાને કરી તેની શોભા ફરી ગઈ. શરમ છોડીદઈ અખતર પહેરી હાથમાં તરવાર ધારણુ કરી વીર વનીતા વીરા કચેરીમાં આવી પોતાના છુટા કંઠથી બોલી કે:-અરે મેવાડની ભૂમિ આજ વીર પુરૂષો વિના વૈધવ્યને વેઠે છે ? આવી રીતે કેટલાંક વચનો બોલી કે જે વચનોએ કરી આખી કચેરીમાં જોડેલા સર્વ માણસો એકદમ એકઠા મળી લડવા તૈયાર થઈ ગયા. આવી રીતે રજપૂત સેનાને ઉત્સાહી કરીને ઉદયસિંહની ઉપપત્ની વીરા ઘોડા ઉપર સવાર થઈને રણભૂમિમાં ગઈ, અહિં બ-

ને વચ્ચે દારણુ યુદ્ધ થયું વળી તે યવન સૈન્ય સાથે બીમ બળ થી ઉભી રહી. તેના તીક્ષણ બાકાના મારાથી યવન લશ્કર વીંધાઇ ગયું. તેથી તેઓ નાહિમ્મત બન્યા. તેમ તેમ રજપૂતો ઉત્સાહવાન બનવા લાગ્યા. ઉદયસિંહની ઉપપત્ની વીરાએ મહાપરાક્રમ કરી મુસલમાન સૈન્યને નસાડવા અને પાડવા લાગી. આખરે રજપૂતોનું જોર વધ્યું અને યવન લોકો ઉચ્ચ માથું કરવા પામ્યા નહિ. વળી પોતાના પરાક્રમનો પ્રકાશ કરતી મહા વનિતા વીરા અકબરશાહના વડા સૈનિક પાસે જવા લાગી. આ જોઇ તે પણ પોખાર ગણવા લાગ્યા. આમ કરતાં છેવટે એ ભૂમીમાં એક પણ જીવનો મુસલમાન રહ્યો નહિ. ગાત્ર મરી ગયેલાના મુકદ્દાઓ હતાં તેજ. વીરાની વીરતા જોઇ રાજવંશીઓ તેને ધન્યવાદ આપવા લાગ્યા. વીરાનું પરાક્રમ જોઇ અકબરશાહે ઉદયસિંહને છોડી મેલ્યો. આથી વીરાની વીરતાનો કીર્તિ સ્થંભ હજી સુધી અમર રહ્યો છે.

ભારત વંશીઓ ! વીરાની વીરતા જોઇ તમને કંઇ અસર થઇ હશે ખરી દારણુ કે પ્રાચીન કાળની સ્ત્રીઓ પરાક્રમી અને સર્વ રીતે સિદ્ધ હતી. પુરૂષ કરતાં પણ પરાક્રમી ! એ તમોએ જોયું તો પણ હવે તમોને કહેવાનું એજ કે તમારી બાઇ જહેનોને સારી રીતે શિક્ષણ આપી તેને હિંમતવાન અને વિદ્યાવાન બનાવો. ધન્ય છે વીર વનિતા વીરાને !!! મેવાડનો ધીંતહાસ

માયાદેવી.

માયાદેવીએ કપિલવસ્તુના રાજા શુદ્ધોદનની બે રાણીઓમાંની એક તે પુણ્યશીલ અને પતિભક્ત સ્ત્રી હતી. તેને એક પણ સંતાન નહિ હોવાથી વખતો વખત તેના મનમાં સંતાપ થતો, માયાદેવી પોતાના પતિ શુદ્ધોદનને શોક કરતા જોઇ કહેતાં કે પતિ ! સદ્વર્તનથીજ મનુષ્યની મનઃકામના પૂર્ણ થાય છે. હું નિર્મળ છું તેથી સ્પષ્ટ કહું છું કે આપ કાંઇ વખતે પણ પુત્રનું સુંદર મુખ જોવા બાગવાન થશે.

એક વખતે રાણીને પ્રભાતમાં સ્નાન થયું કે જાણે મારી જ મણી કુખ ચીરીને એક ઘોળો હાથી તેમાં દાખલ થયો. સવારમાં ઉઠતાંજ તુરત મહારાજનું મુખ જોઇ તેણે તેને સ્નાનવિશે વાત ક

હી ખતાવી. તેથી મહારાજએ વિદ્વાન બ્રાહ્મણને બોલાવી તેનો તાત્પર્ય પૂછ્યો. તો તેઓએ જવાબ આપ્યો કે—આજથી મહારાણી માયાદેવીને ગર્ભ રહ્યો છે અને એક રાજચક્રવર્તિ અથવાતો ધર્મ ચક્રવર્તિ પુત્ર પેદા થશે. આ સાંભળતાંજ રાજના હર્ષનો ખ્યાર રહ્યો નહિ. બ્રાહ્મણને સુવર્ણનાં દાનો આપી સંતોષ્યા પછી રાણી માયાદેવી પૂરા માસની લગભગ કુળરીત પ્રમાણે પતિની રજા લઇ પોતાને પિયેર જવાને નિકળ્યાં. સુંદર પાલખીમાં એસી પ્રવાસ કરતાં હતાં એટલામાં હુંબુની નામના વનમાં તેમને પ્રસૂતિ થઇ અને બુદ્ધનો જન્મ થયો. આ વખતે દેવ દુંદુભિ વગડયા અને અંતરિ-ક્ષથી પુષ્પ વૃષ્ટિ થઇ અને જય જય કારના રાખ્દો થઇ રહ્યા. પરંતુ આ પુત્રનું મુખ જોતાંજ તેની માતા માયાદેવીએ બુદ્ધને પોતાની બેનને સોંપી પોતાનો દેહ તજી દીધો આ પુત્ર બુદ્ધ ભગવાનને નામે પ્રસિદ્ધને પામેલ છે, ધારણાનાં દુષ્ણ મીઠાં છે.

બૌદ્ધમંથ.

સંયુક્તા.

સંયુક્તા એ કનોજના રાઠોડ મહારાજ જયચન્દ્રની પુત્રી થાય તે ગુણમાં જોમ અનુપમ હતી તેમ રૂપમાં પણ અનુપમ હતી. તેનું મુખ ચન્દ્ર સંદેશ, હાસ્ય ચાંદની જેવું અને કેશ ભગરા જેવા હતા. રજપુત રાઠોડનો રાજ જયચન્દ્ર હતો અને ચૌહાણનો રાજ પૃથિરાજ હતો. આ બંને માસીઆઇ ભાઇઓ થતા હતા. તેમાં નાનાનું નામ અનંગપાળ હતું અને તેનું રાજ્ય દિલ્હી હતું. અનંગપાળને પુત્ર નહિ હોવાથી તેણે પોતાના દોહિત્ર પૃથિરાજને ગાદિનો વારસ ઠરાવ્યો. આથી કરી જયચન્દ્ર અને પૃથિરાજ વચ્ચે પરસ્પર વૈર ઉત્પન્ન થયું. પૃથિરાજે ગાદિપર બેઠા પછી પોતાના દુશ્મનો સાથે લડાઇ કરી. વિજય વાવટો ફરકાવ્યો. પૃથિરાજની આ સમયે પૂરે પૂરી ચડતી હતી. તેના નામથી શત્રુઓ થરથર કાંપતા હતા. એક પછી એક થતા વિજયે અને ચડતાં ભાગ્યની સમૃદ્ધિએ વીરપૃથિરાજના હૃદય ગદિરમાં ગર્વ ઉત્પન્ન કર્યો. આથી કરી પૃથિરાજે એક મહાન યજ્ઞ આરંભ્યો, તેમાં ભરતખંડના રાજા રાણાઓને આમંત્રી પોતે ચક્રવર્તી પદ પ્રાપ્ત કર્યું, આથી જયચન્દ્રને બગતા અગ્નિમાં ધી હોમવા જેવું

થયું, તેથી તેણે પણ એક યજ્ઞ આરંભ્યો. આ મહાન કાર્યમાં ભરત વર્ષના બૂપતિઓને આમંત્રણ કરતાં ચિતોડગઢના રાજા સમરસિંહ અને દિલ્હીના પ્રતાપી રાજા પૃથિરાજ સિવાય બાકીના સર્વ રાજાઓએ ભાગ લીધો હતો. પરસ્પરના દ્વેષને લીધે તે બંને રાજાઓ યજ્ઞમાં આવ્યા નહિ હતા. યજ્ઞની રીત યુજ્ય દરેકને તેમના દરજ્જા પ્રમાણે કામેા સોંપી પોતાના દુસ્મન રાજાઓના પૂતળાં બનાવ્યા આ બે પૂતળાંનાના એક પૃથિરાજના પૂતળાંને દારપાળની જગ્યાએ રાખવામાં આવ્યું હતું, અને બીજું પુતળું કે જે સમરસિંહનું હતું તેને નીચ લોકોનાં ઉચ્ચિત વાસણો માંજવાની જગોપર રાખવામાં આવ્યું હતું. આ રીતે બંને રાજાઓને હાસ્યપદને પમાડ્યા. ખરેખર શત્રુતાની શરૂઆત થઇ ચૂકી. આ વખતે પ્રતાપી વીર પૃથિરાજની વીરતાના વખાણ હામ હામ થઇ રહ્યા હતાં. તેની વીરતા વિષે સંયુક્તા પાસે પણ એ પ્રશંસા પડેાંગી તેથી તે પોતાના મન સાથે અનેક ઘોડાઓ ઘડતી બેઠી અને પરમેશ્વરને પ્રાર્થના કરતા લાગી કે-હે વિભુ ! જગતનિર્વાતા દીનમધુ ! દયાસિંધુ ! ભક્ત વત્સલ ? કૃપા ધન ! આ બાળક પુત્રીને તું દમ્બિત વર આપજે ને વર આપેતો પ્રતાપી મહારાજ પૃથિરાજજી આપજે. આ પ્રમાણે વખતો વખત સંયુક્તા પૃથિરાજને જખતી હતી.

આ યજ્ઞ પ્રસંગે પૃથિરાજ દિલ્હીથી પોતાનું લશ્કર લઇ આવી કનોજમાં ચંદ બારોટને ત્યાં છુપા વેશથી રહ્યો હતો. એક દિવસે પૃથિરાજ ચંદ બારોટને ઉતારે છુપા વેશથી રહેલ છે એમ ખબર પડતાં જયચંદ્ર મોટા સૈન્યથી ચંદ બારોટના ઉતારાને ઘેરી લીધો. અહિં આગળ દારણ યુદ્ધ થયું તેમાં જયચંદ્રનું લશ્કર નાશ પામ્યું. અને વીર પૃથિરાજ છુપા વેશથી શહેર ચડ્યા નેવા નીકળી પડ્યો.

સંધ્યા સમય થતાં વીર પૃથિરાજ કનોજનો ભવ્ય કિલ્લો જોતો જોતો ગંગા નદીના કિનારા ઉપર આવેલા વિહાર ભુવન પાસે આવી પહોંચ્યો. આ મંદિરમાં કનોજના રાઠોડ રાજા જયચંદ્રની પુત્રી સંયુક્તા હતી. તે અવશ્યનીય લાવણ્યવતી હતી. જોનારાંઓનાં નેત્રોને અપૂર્વ આનંદ આપવા વર્ણ સંયુક્તા આ સમયે આનંદમાં ન હતી તેણે જે સુંદર આભુષણ અને ગુલાબી વસ્ત્ર પહેરેલાં હતાં, તેમાંથી તેનાં મનોહર અંગ દેખાતાં હતાં. તેને

પૃથ્વિરાજનું જ ધ્યાન હતું. અને વારંવાર અસ્તાચળ પર્વતમાં પદ
ધાસ્તા ભગવાન સુર્યનારાયણના તરફ જોઇને કહેતી હતી કે-હે
હે પદ્મિનીપતિ! મને પૃથ્વિરાજ પતિ આપજો હું પદ્મિની એજ
અહુઆણુ રૂપી સૂર્યની કન્ધાથી વિકશિત થઇશ. આવા વિચારમાં
તટ્પીન થઇ ગયેલી મહારાજા જયચન્દ્ર રાઠોડની કન્યા સુવર્ણની
જન્મમત્રતા સામે કંઠરાને અડીને એટલે કે કંઠરા ઉપર શરીરના
બારને રાખીને નક્ષિત્રી દંડ જેવા હસ્ત ઉપર હડપચી ટેકાવી વિચાર
કરતી ઉભી હતી, એટલામાં એક ઘોડેસ્વાર તેની દૃષ્ટિએ પડ્યો. એ
ઘોડે સ્વારના ચહેરાની કાંતિ જોતા તે સાક્ષાત કામદેવનોજ અવ-
તાર હોય એવો જણતો હતો. સંયુક્તા જરખામાં ઉભી તેના
તરફ જોતાં જોતાંમાં એટલી તો લીન થઇ ગઇ કે આંખનું પલક
મારવું પણ ભૂલી ગઇ હતી. તેનાં ફવાડાં ઉમાં થઇ ગયાં. તેની
જાતી મડકવા લાગી, સ્વર ભંગ થઇ ગયો. તેનું શરીર ધ્રુજવા
લાગ્યું. અને આખા શરીરની નસોમાં કામમિશ્રિત રધિર વહેવા
માંડ્યું. પ્રથમતો પાતળો પાણીદાર ઘોડો, તેના ઉપરનું કિંમતી સાજ
અને યુવાન રજપૂત સ્વારને નિરખી સંયુક્તા યુદ્ધના ભણકારાથી
અમકી પરંતુ પાછળ જ્યારે કોઈપણ જોવામાં ન આવ્યું ત્યારે તેના
ચંચળ નેત્ર તે સ્વારના ઉપર સ્થિર થયાં. અંગરખામાં જણાતાં
તેનાં ગોરાં બાત્ર, ઘોડાપર બેસવાની છટા અને શિરપેચનાં મોતીની
કલગીએ કન્યાને મોહ ઉપજાવ્યો. તે ઘેડો ચંચળ ચાલથી ચાલીને
શ્રી મંગાજીમાં પાણી પીવા લાગ્યો. તે સંયુક્તા બિચારી મનમાં
વિચાર કરવા લાગી કે ઘોડો પાણી પીશે કે તુરત આ માફ દ-
ર્શન સુખ જનું રહેશે. પરંતુ દૈવેચ્છા બળવાન હોવાથી ઘોડાની
કેશવાળામાંથી એક મોતી તુટીને જળમાં પડ્યું. જેથી માછલાંઓ
તે મોતીને ભક્ષ જાણી ઉછળી આબ્યાં. જે જોઇ સ્વારને અમ્મલ
થઇ. તેથી તે પોતાને હાથે ઘોડાની કેશવાળાનાં મોતી તોડી તોડીને
જળમાં ફેંકવા લાગ્યો. અને માછલાંઓ પણ ગમ્મત કરવા લાગ્યાં,
મત્સ્યલીલાને જોઇ તરણુ ઘોડેસ્વાર સંયુક્તાનાં નેત્ર કમલનો સં-
ર્ષ વીર પૃથ્વિરાજ અહુઆણુ તેમાં લીન થઇ ગયો અને જરખામાં
ઉભેલી સંયુક્તા પણ તેને નિરખીને ચિત્રમાં આળખેલી હોય એવી
સ્થિતિ થઇ ઉભી રહી. પૃથ્વિરાજ મત્સ્યલીલામાં અને સંયુક્તા મોહ-

લીલામાં લીન મધ્ય ગ્રહ હતી. એટલામાં યોડો સમય વ્યતીત થતાં કેશવાળાં એલી પુટમાં એટલે ગમ્મતમાં તક્ષીન થયેલો પ્રભાષી પૃથ્વિરાજ ગળાડી માળા તોડીને તેનાં મોલી શ્રી ગંગાજીનાં મન્નિ જળમાં ફેંકવા લાગ્યો. સંયુક્તા એ સમય વીર હાક સાંભળી યુદ્ધનો પ્રભાસો જોવા અગાસી ઉપર ચડતી હતી તે સ્વારને જોતાં ગોખમાંજ સ્તબ્ધ બિભી રહી. અને વીર પૃથ્વિરાજ ધોડાને પાછી પાઠ મેલાણમાં જવા વિચાર રાખતો હતો. પણ તે એટલો તો મત્સ્યલીલામાં લપટાઈ પડ્યો હતો કે તેને કાંઈ પણ જ્ઞાન તે સમય રહ્યું નહતું. આ સમયે સંયુક્તાની કર્ણાટકી નામની દારૂ આવીને તેને કહેવા લાગી કે—બાઈ સાહેબ ? આપણે યુદ્ધ નિરખવા ઉપર ચડતાં હતાં તે યુદ્ધ જોવા ઉપર ન જતાં તમે આ સ્થળે કેમ ઉભા મધ્ય રહ્યાં છો ? આ સાંભળી સંયુક્તાએ જવાબ આપ્યો કે—અરે કર્ણાટકી ? પેલા ધોડેસ્વારને તો તું જો તે તો ધંદુ છે કે દેહધારી સાક્ષાત્ કામદેવ છે ? આથી કર્ણાટકીએ કહ્યું કે—બાઈ સાહેબ ! ગમે તે હોય, તેનું તમારે શું કામ છે ? તમારે પરપુરુષ સાથે આવી રીતે જોવું એ યોગ્ય નથી. અપથી સંયુક્તાએ જવાબ આપ્યો કે—કર્ણાટકી ? તારાં વચન સત્ય છે. એમાં મારાથી ના કહી શકાય તેમ નથી. પરંતુ એ પુરુષને નિરખી મારા શરીરમાં જે ભાવ ઉત્પન્ન થાય છે, તે કાંઈક અલૌકિક છે. અને તે ઉપરથી હું ખાત્રીથી કહું છું કે તે સ્વાર ખીજે કોઈ નથી, પરંતુ પૃથ્વિરાજજ છે આ સાંભળી કર્ણાટકી હાસ્ય કરી કહેવા લાગી કે બાઈસાહેબ ! અરે એ શું વાત કહો છો ? અહિં પૃથ્વિરાજ કેવો ને વાત કેવી ! તેતો આપના પિતાશ્રીના અસંખ્ય હસ્કરથી ઘેરાઈ ગયો છે. તે અહિં ક્યાંથી આવવા પામે ? સંયુક્તાએ જવાબ આપ્યો કે—તું ગમે તે કહે પણ મારા માનવામાં આવે તેમ નથી. જો કે ઘડીભર તારી વાર્તા ઉપર પણ વિશ્વાસ રાખવો પડે તેમ છે, છતાં હું તો એજ કહું છું અને મારો તો એજ નિશ્ચય છે કે ગમે તે હોય પણ આ ધોડેસ્વાર તેજ પૃથ્વિરાજજ છે મારે તું એને જાણવો છે તો બરાબર જોઈને મને સત્યવાત કહી કે નહિ તો એ જોવા ધોડાને લઈને પાછો ચલો કે તેજ સમય મારા પ્રાણ પસંદ વરુદ્ધ પ્રવાસી ઘરે કર્ણાટકી પૃથ્વિરાજને જાણખીને તમા

સંયુક્તાને અસીરી જનીમથેલી જાણીને કહેવા લાગી કે—માથા સા-
હેબા! હા તે ખરેખર પૃથિરાજજી છે માટે હવે તેને અહિ
ખેડાવી લેવાનો આ કસાં ઉત્તમ લાગે બીજો આપણા હાથમાં
આવકાનો નથી. માટે મારા વિચાર પ્રમાણે આ તક હાથથી જવા
દેવી જોઈતી નથી. પણ આપની મરજી આ પ્રમાણે સંયુક્તા
તથા કહ્નુદટ્ટી વાળી વિનોદ કરી રહેલાં છે એટલામાં પોતાની મા-
ળાનાં મોતી ખુટતાં પૃથિરાજે ધોડાના પુછડાનાં મોતી ઉપર હાથ
નાંખ્યો. પૃથિરાજ એવો તો મત્સ્યલીલામાં તક્ષીન થઈ ગયો હતો
કે તેને બીજું કશું જ્ઞાન નહતું. તે તો પાછળ જોયા વગર ધોડાનાં
પુછડામાંથી મોતી તોડી તોડીને જળમાં ફેંકી મત્સ્યથી ગમ્મત નિ-
હામતો હતો. તે સમય સંયુક્તાએ વિચાર કર્યો કે પુછડામાંથી
મોતી ખુટતાં તે અહિંથી ચાલ્યો જશે, અને મારા વિચાર મનમાંજ
જન્મ પામી મનમાંજ સમાધ જશે. જેથી તેને પોતાના મહેલમાં
ખોદાવવાની એક યુક્તિ સુજતાં તેણે પોતાની બે ગિથામુ દાસીઓને
બે સુવર્ણના થાળ ગોતીથી ભરી આપીને પૃથિરાજ પાસે મોકલી
અને તેને મહેલમાં ખોદાવી લાવવા કહ્યું. પૃથિરાજનું મન મત્સ્ય-
લીલામાં એવું તો તદાક્ષર થઈ રહેલું હતું કે પાછળ શું બને છે?
હું ક્યાંથી મોતી લઈશું? તે કશાનું તેને જ્ઞાન નહતું. ધોડાના પુછ-
ડામાંથી મોતી ખુટ્યાં કે તુરત સંયુક્તાની બે ચતુર દાસી ત્યાં
જઈ પહોંચી તે પૃથિરાજને જાણ થયા વગર તે બે ધોડાના પુછડાં
પાસે મોતીથી ભરેલા સુવર્ણના થાળ લઈને ઉભી. એટલે પૃથિરાજ
તો થાળમાંથી મોતી લઈને જળમાં ફેંકવા લાગ્યો. એમ થાળનું
મોતી ફેંકતાં એક થાળનાં મોતી થઈ રહેતાં બીજો ધર્યો. તે થઈ
રહેતાં વીર પૃથિરાજનો હાથ ખાલી સુવર્ણના થાળમાં લામતાં તેણે
પાછળ જોયું તો દેવાંગનાઓ સરખી બે સ્ત્રીઓ તેની દૃષ્ટિએ પડી.
તેને જોતાં પૃથિરાજ બોલ્યો કે—તમે કોણ છો? તમે કંનોજની
જોગણીઓ છો કે શું અથવા તો જયચન્દ્રનું સંરક્ષણ કરવા અર્થે
મને હોતરવા આવેલીઓ છો અથવા તો મારી ઉપર આવી પડેલાં
સંકટમાં હું જો કદાચ શરો થઈને પડુંતો મને વરવાનું પ્રથમથી
વચન માગવા આવેલી અપ્સરાઓ છો. મને ખરું કહેા. દાસીઓએ
જવાબ આપ્યો—અમે જોગણીઓ કે અપ્સરા નથી. અમે તો

સંયુક્તાની દાસીઓ છીએ. પૃથિરાજે આશ્રયથી કહ્યું કે-ઝાહે હો ! ! શું ! સંયુક્તાનો વૈભવ કે જેની પાસે તમારા જેવી તો દાસીઓ છે. વાર ! મને એકવાર સંયુક્તાના હૃદયનો અમૂલ્ય લાભ આપશો ? કે જેથી જો હું કદાચ યુદ્ધમાં મરણને શરણ થાઉં તો મારી અસહ્યગતિ ન થતાં હું મતિને પામું આથી દાસીઓએ કહ્યું કે-મહારાજ ! આપ અમર રહો અમે આપને ખાસ બોલાવવા માટેજ આવેલ છીએ. સંયુક્તાને જોવાં હોય તો પેલા ઝરખા તરફ દૃષ્ટિ કરો. આમ કહ્યું એટલામાં તો વિદ્વાનો કથી ગયા છે કે કામાંધો નૈવપશ્યતિ તે પ્રભાણે પૃથિરાજ પણ કામાંધ થઈ ગયો હતો તે તો વિચાર કરવા લાગ્યો કે-ઘોડા ઉપરથી ઉડીને ઝરખામાં પડું કે કેમ કર ? પણ તે કાંઈ પક્ષી નહતો; તેથી તે સંયુક્તાની ચતુર દાસીઓ સાથે રસ્તે પડી શ્રીગંગાજીને કિનારે પડશાળમાં ઘોડાને બાંધી એક બારીને રસ્તેથી મહેલમાં દાખલ થયો. પૃથિરાજ જેવો ઉપર આવ્યો કે સંયુક્તા આસન પરથી ઉડીને ઉભી થઈ. સંયુક્તાને નિરખી પૃથિરાજ પણ સ્તબ્ધ બની ગયો. બંને એક બીજાના સન્મુખ ટગર ટગર જોવા લાગ્યા. પરંતુ સંયુક્તાથી પૃથિરાજના સન્મુખ વિશેષ સમય જોઈ શકાયું નહિ. તેથી નેત્રો વડેજ પૃથિરાજનો ચમત્કાર કરી પગના અંગુઠા તરફ દૃષ્ટિ કરી અશરણના સમાન ઉભી રહી. પછી સંયુક્તાની દાસી કહ્યુંકહીએ પૃથિરાજને આસન આપી પિરાજમાન કર્યો. અને તે તથા અન્ય દાસીઓ આ વિહારભુવનમાંથી વિદાય થઈ. દાસીઓના ગયા પછી કેટલોએક સમય સુધી અંતઃપુરમાં બંને મૌન રહ્યાં. સંયુક્તાથી જોવાયું નહિ. તેતો તેજ રથજો રિચર ઉભી રહી. અંતે પૃથિરાજ પોતેજ સંયુક્તાની સન્મુખ ઉભો રહીને કહેવા લાગ્યો કે-હે પ્યારી ! મારી આંખની કીકી ! તારે માટેજ હું આટલું બધું દુઃખ સહન કરીને અહિ આવ્યો તે માટે તને કાંઈ વિચાર થતો નથી ? જે ઘડી પહેલ તો હું તારાં નેત્રોમાંથી વસતાં કામ દેવતાં બાણોની ઝપટ સહન કરી શક્યો. પરંતુ હવે મને મૂઠા આવી નરો. એ વિષે તને કાંઈ વિચાર થતો નથી ? મને આ સ્થળે કોણે બોલાવ્યો છે ? સંયુક્તાએ જવાબ આપ્યો- પ્રાણેશ્વર આતનમન સર્વ આપનેજ સમર્પણ કરેલ છે. તે આપના લક્ષ બહાર નથી, અને

ગુરુજનોની મરજીવિશિદ્ધ આપના રૂપ ગુણ અને પરાક્રમોપર મોહ પામીને આપ સાથે પ્રીતિ બાંધી છે, તે કેવળ આ સંસાર રૂપી સમર સુખેથી પાર ઉતરવા માટેજ બાંધી છે, અને પોતાના મનથી ધ્યાન ધરવાવાળાં કોઇ તમારાં મનુષ્યેજ તમને અહિં બોલાવેલ છે. પૃથિરાજે કહ્યું કે શયુના ભવનમાં મારું મનુષ્ય શી રીતે આવી શકે તેમ છે? સંયુક્તા—પ્રેમને લીધેજ. પૃથિરાજ—ત્યારે એ પ્રેમ મારો અનાદર કેમ કરે છે? સંયુક્તા—કાંઈક વિધિની આવશ્યકતા છે. કુળવાન કન્યાને માટે આમ થવું ઉચિત નથી. હું કામથી અને પ્રેમથી જીતાઇ ચુકી છું અને એજ કાણુથી હું પરાધીન છું. અશરણુ છું.

આ વચન શ્રવણેન્દ્રિય ઉપર આવતાંની સાથેજ પીર પૃથિરાજ હૃદયમાં પ્રેમનો ઉમરો આવી ગયો. અને તે પ્રેમાવેશમાં સંયુક્તા સમીપમાં જઈને હાથ લાંગો કરીને કહેવા લાગ્યો કે—ચહુઆણુનો હાથ અરણુને શરણુ દેવાવાળો છે. આથી સંયુક્તાની લાજ પણ કાંઈક એછી થઇ હોય તેમ તેણે હિમ્મત ધરીને કહ્યું કે—પ્રાણુનાથ વિવાહનાં કાંઈક પણ ચિન્હ ધારણુ કરી ગાંધર્વ વિવાહની ક્રિયા કરો એટલે પછી હું સદાને મટે આપનીજ છું. એજ ગાંધર્વ વિવાહ નામનાં લક્ષની ક્રિયા છે. શંકુતલા અને દુષ્યંતને આશ્રમેના નિકુંજમાં કોણે દિયા કરાવી હતી? પૃથિરાજે દૃઢ થઈને ગાંધર્વ વિવાહ કયો. અને સંયુક્તાએ પણ મૈત્ર રહી પતિની ઇચ્છાનું અનુસરણુ કર્યું. અને પુષ્પમાળને ઠેકાણે કરમાળ એક બીજાના કનક માં નાખવામાં આવી. પછીથી પાક્યાળામાં જઈ સંયુક્તા એ ઉત્તમ પ્રકારનું બોજનો તૈયાર કરી પૃથિરાજને જમાડ્યો. અને પછીથી સયનમંદિરમાં આરામ લેવા લાગ્યાં.

પ્રાતઃકાળ થતાં પૃથિરાજે પોતાની પ્રેમી પત્ની સંયુક્તાને જગાડી છવણીમાં જવાની રજા માગી. આથી સંયુક્તાનું મુખ ઉતરી ગયું. તે પતિના બોળામાં માથું નાખીને બેસી કે—પ્રાણુનાથ આજ યુદ્ધ તો અવસ્ય થશેજ. અને આપ પણ તેમાં અવસ્ય ભાગ લેશોજ. માટે ઉચિત તો એ છે કે મને પણ સાથેજ લઇ ચાલો. પૃથિરાજે કહ્યું કે પ્યારી યુદ્ધમાં તમને સાથે રાખવાં એ ઠીક કહેવાય નહિ. રાત્રે હું જરૂર તમારે ત્યાં આવીશ. તમે દિલ્હી

આવવાની સત્રણી તૈયારી કરી રાખજો. હ્યો હવે પ્રસન્ન મનથી મને જવાની રજા આપો. અથી સંયુક્તાએ અશ્રુલુહીને રજા આપી. તેથી વીર પૃથિરાજ ઘોડાપર સ્વાર થઇ રસ્તે પડ્યો.

જે સમય જયચન્દ્ર રોકોડના હૃદયમંદિરમાં વીર પૃથિરાજને ઓળખી પકડી લેવાના વિચારે આશ્રયતા હતા તે સમય બીજી તરફ ગંગાજીના કિનારો ઉપરના સંયુક્તાના મહેલમાં તેની દાસીઓ રાણીની વાર્તા તેને સમજાવતી હતી. સંયુક્તા પૃથિરાજને ઇચ્છે છે એ રાણીના જાણવામાં આવતા તેમણે કુંવરીની માનીતી દાસીઓને આગ્રહ કર્યો હતો કે—સંયુક્તાના પૃથિરાજ તરફના વલણને તમે જોમ અને તેમ દૂર કરો. આ પ્રમાણે રાણીની આજ્ઞા હોવાથી સંયુક્તાને વિંટાળને કેટલીએક દાસીઓ બેઠી હતી, તેમણે કેટલોક વાતનો પ્રસંગ કાઢ્યા પછી એકજ દાસીએ કહ્યું કે— ખરેખર કહેકે કયો રાજ તારો હૃદય મંદિરમાં વસી રહ્યો છે. સંયુક્તાએ કહ્યું કે દિલ્હીનો પ્રતાપી મહારાજ પૃથિરાજ ચલુઆણુ દાસી બોલી અરે આ શું બહેન? કાકાને હાણવાવાળા તે અને બાપના વેરીને પરણાય? મહારાજ આ વાત જાણશે તો તેને મારીજ નાખશે. સંયુક્તા—સ્વયંવરનો અર્થ શું છે? મને જેની ઇચ્છા હશે માફ જેનામાં ચિત્ત ચોટયું હશે તેને હું વરમાળ પહેરાવીશ. એમાં પિતાજીને શું! જે સ્વયંવર કર્યો તો મારા પિતાને કાંઈ જોવાનું નથી. સ્વયંવરમાં તો મારી ઇચ્છા હોય તેનેજ હું વરમાળ આરોપું. સ્વયંવરમાં પિતાજીનું આલે નહિ. જે પિતાજીને ઇચ્છાનુસાર મને પરણાવવી હતી તો સ્વયંવર કરવાનું કાંઈ પ્રયોજન નહતું. ધન્ય છે સંયુક્તાની સ્વતંત્રતાને !!! દાસીઓએ જ્યારે સંયુક્તાની ઇચ્છા રાજ તથા રાણીને કહી ત્યારે તે બહુજ દિવંગીર થયાં. જયચન્દ્રને તો બહુજ ખોટું લાગ્યું; અને રાણી પણ પોતાની પુત્રીના હઠનો વિચાર કરી બહુ દિવંગીર થઇ. સ્વયંવર માટે નહીં, થયેલા ચૈત્ર શુકલ પૂર્ણિમાને દિવસે સન્ધ્યા સમય અણધાર્યું સુદ થવાને લીધે સ્વયંવર ન થયો. સંયુક્તા કેટલાં એક વિચાર કરતી બેઠી હતી એટલામાં તે પૃથિરાજ અને તેના સામંતો મહેલમાં આવ્યા. સંયુક્તાએ પ્રણામ કરી બેસાર્યા અને પોતે ઉભી રહી એટલે પૃથિરાજે કહ્યું કે—પ્રિયા! આવવામાં વાર નહોતો થઇ ખરી આ બેઠકમાં અને આ મનોહર મહેલમાં આપણો

અંતિમ સમાગમ છે. મારા વીર સરદારોની સંમતિ એવી છે કે ત-
મારે આજેજ મારી સાથે આવવું. અથી સંયુક્તા આ વાક્યોને
માન્ય ગણી મહેનતે છેવટના પ્રયામ કરતી હેડી ઉતરી કે તરતજ
પૃથિરાજ સંયુક્તાને પોતાના ઘોડાપર બેસડી જખરા સૈન્ય સાથે
વિદાય થયો. જયચન્દ્રને ખબર પડતાં તેણે પૃથિરાજની પૂઠ પ-
કડી. પરંતુ પૃથિરાજના સૈન્ય પાસે તેની મહેનત નિષ્ફળ ગઇ.
સંયુક્તાને લઈ દિલ્હી આવ્યા પછી પૃથિરાજ ભોગપાસમાં પડી
ગયો. પૃથિરાજને ગારડ રહેલો જોઇ તેના દુસ્મનો વખતો વખા.
ચડાઇ કરતા હતા. આ વખતે સંયુક્તા કહેતી કે—હે ક્ષત્રિય કુળ
ભૂષણ ! આપ મોકલશ થાઓનાં. પોતાના બાહુ બળવું પરાક્રમ હ-
મેશની રીતે શત્રુઓને ખતાવી તેમના ખાટા થયેલા દાંતોને ખેરવી
નાખો. સંયુક્તાનાં ઉપદ્રા અસર કારક વચનો સાંભળી દિલ્હીપતિ
મહારાજ પૃથિરાજે પણ કમર કસી તૈયારી કરી. લડાઇમાં જતાં
પૃથિરાજે સર્વ સગાંઓને મળી પોતાની પત્ની સંયુક્તાને મળવા
ગયો. તેથી ત્યાં પણ તે મોહપાશના ફંદામાં ફસી પડ્યો. આખરે
રણવાદો વાગ્યાં તેથી સંયુક્તાએ દીધેલું શુદ્ધોદક પણ દોળી એક-
દમ રણસંગ્રામમાં ગયો. બનો સૈન્યે બહુજ બહાદુરીથી લડાઇ કરી
પરંતુ આખરે પૃથિરાજની હાર થઇ અને પૃથિરાજ તથા તેનો
મિત્ર ચંદ્રખારોટ પોતાની હાર થયાથી આપસ આપસમાં ખાગો
ખાઈ મરણને શરણ થયા. આથી સંયુક્તાએ પોતાના પતિને સ્વ-
ર્ગમાં પણ મળવાની ઉમેદથી જગજગે એવો પોકાર કરતી રણભૂ-
મિમાં આવી પહોંચી અને પતિ સાથે બળીમરવા તત્પર થઇ. દુષ્ટ
બુદ્ધિ બાદશાહે તેમ કરતાં અટકાવવા પ્રયત્ન કર્યો. તેણીને કેટલીએક
લાલચ આપતો પોતાની પટરાણી કરી સ્થાપવા વચન આપતો સં-
યુક્તાના નૂતન યૌવનથી મોહિત થઇ બળાદકાર સુખરસ તૈયાર
થયો. પરંતુ વીર વનિતા સંયુક્તાએ પોતાનું પૂર પરાક્રમ દર્શાવી
પતિ પ્રેમને ઝંખતી સુખડના કાષ્ટની ચીતા ખડકી પોતાના બોળામાં
પતિનું માથું મૂકી સ્થુળ દેહથી ભસ્મીભૂત થઇ. ધન્ય છે સંયુક્-
તાને । । ।

કામલતા.

આ વિદ્વાન સ્ત્રી પ્રાચીન કાળમાં પ્રસિદ્ધિને પામેલા કવિરાજ
ભુકકુન્ડની પત્ની થાય; અને કુંદનપુરના રાજા **હંસધ્વજની**
 કન્યા થાય. કામલતા એ સાક્ષાત્ કામદેવની વેત્તી સમાન શોભતી.
 તે વિદ્યા કળા આદિ ઉત્તમ ગુણાથી અત્રંગ હતી. તે યોગ્ય ઉન્ન-
 રની થતાં વિદ્યાભ્યાસમાં વાગતી. રાજયગુરુ **ભાસ્કરાચાર્યની** પાસે
 રહી વિદ્યાજ્ઞાન મેળવતી **ભાસ્કરાચાર્ય** પોતાની વૃદ્ધવસ્થાને લીધે
 પોતાના શિષ્ય **ભુકકુન્ડને** એ કામ સોંપ્યું. આ વખતે કામલતા
 તથા **ભુકકુન્ડ** સમાન વયનાં હતાં. તેથી ગુરુ **ભાસ્કરાચાર્યે** કા-
 મલતાને કહ્યું કે હું જે અધ્યયન નિત્ય કરાવી જાઉં, તેનું અનુ-
 ચિંતન આ કવિરાજ કરાવશે. અથવા નવો પાઠ પણ તેઓ આપશે
 તે તમારે પડદા માંડિ જેસી સિખવો. અને પડદાં માંડિથી તેનું
 મુખ જોવું તહિ કાગળ કે તે જન્મથીજ આંખે અંધ છે અને જ-
 રાપણુ દેખતો નથી વળી તેના શરીરમાં પિત્તનો મહારોગ હોવાથી
 તેનું આખું શરીર ખવાઈ ગયું છે. પણ પૂર્વપુણ્યતથા વિદ્યા એમ
 પૂર્વના મહાન જાગ્યથી આ જગતમાં ઉત્તમ સદ્વિદ્યાથી તે મહા
 પંડિત ગણાય છે. પણ એવા દુર્ભાગ્યવાળા પુરુષનું ઘણીવાર મુખ
 જોનારી કન્યાને આગળ જતાં વિધવાપણુ આવે છે. માટે એવા
 નરનું મુખ કદીપણુ નહિ જોવાનો પ્રયત્ન કરતાં રહેવું. એવી જાંતિ
 રાજકન્યાને પણ ઠસાવી દીધી. ગુરુની આજ્ઞાથી કામળા મનની 'કા-
 મલતાએ' નુતન ગુરુ પાસે વિદ્યાભ્યાસ કરવો શરૂ કર્યો. પાઠ આપી
 રહ્યા બાદ રાજકન્યા પડદામાં ઘેંચ વિચારવા લાગી. તે વખત અ-
 ગાધ બુદ્ધિવાળા કવિરાજ પ્રપંચ રહિત ચંદ્ર જેઠા હતા. આકાશમાં
 સુંદર ચંદ્રની ચાંદની ખીલી રહી હતી. ઉજવળ તારાઓની જરપૂર
 શોભા ચળકી રહી હતી. અને મંદ મંદ સુગંધી શીતળ પવન
 એમેર ફેલાઈ રહ્યો હતો. એટલામાં કવિરાજે ઉચી નજરથી જોતા
 એક વિચિત્ર અને નવીન શ્લોક જોડી કાઢ્યો આ શ્લોક આકાશમાં
 ચળકી રહેલા સુંદર તારાઓના વર્ણનનો હતો. આ શ્લોક સાંભળી
 રાજકન્યા પોતાના મનમાં વિચાર કરવા લાગી કે હાલ જે તરફ
 ચંદ્ર દેખાય છે, તે તરફ ઉચી નજરથી જોઈને કવિરાજે આકાશ
 નું સર્વ વર્ણન કેમ કર્યું હશે! એ તો જન્મથીજ અંધ છે. પણ તેને

એક વખત જ્યા હોય તો મનમાં પછી ખાતરી થાય. આ વર્ણન સાંભળી શુર મહારાજના વચન ઉપર મને મોટો વહેમ આવે છે, પરંતુ શુર કાંઈ ખોટું કહે તેવા નથી. અને અસત્ય બોલ્યા હોય તો તેમાં તેને શો ફાયદો ? તેમ કવિરાજે ખરાખર દૃષ્ટિથી આકાશ તરફ જોઈ આ વર્ણન કરેલ છે માટે તેને એક વખત જોવા તો ખરા એમ વિચાર કરી પોતા પાસે આકું હતું તે લઈ પડદામાં એક ઝીણું કાણું પાડ્યું તેમાંથી ખરાખર નજર પડી નહિ તેથી મોટી ઘાટ પાડી કવિરાજને નિરખવા લાગી. કામલતા કવિરાજને જોતાં જ મોહી પડી. એટલું જ નહિ પરંતુ અધીરી બની વિચાર કરવા લાગી કે મારા હૃદયમાં વસી રહેલા કવિરાજને જ વરતું આવો વિચાર કરી પોતાના કોમળ કર કમળથી એક વિચિત્ર અને સુંદર પત્રિકા લખી કવિરાજ ન જોને તેની પોથીમાં બાંધી દીધી બીજે દિવસે કવિરાજ જ્યાં પોથી છોડે છે ત્યાં ઉપર જ એક પત્રિકા નજરે પડી. આ જોઈ વિચાર કરવા લાગ્યા કે આ કોણે લખી હશે ? કામલતા નિચુ જોઈ એક ચિત્તથી અંધ વિચારવા લાગી આ પત્રિકા વાંચતાં તેનો મતલબ આ હતો કે “ સકળ ગુણગુણાલંકૃત, પવિત્ર યશઃવાળા, વિદ્યાનિધી, અસાધારણ વિદ્યાઓથી અસંખ્ય પડીતોના મુકુટોને નમાવનાર હૃદયહાર શિરછત્ર કવિરાજ રાજશ્રી ભુકુંડના ચરણ કમલમાં ઘણી નમ્રતા પૂર્વક વિનયિત કરું છું કે, આપની અસાધારણ વિદ્યા અને અનેક સદ્ગુણો જોઈ અને મને પણ તેજ મહાદાન આપી કૃતાર્થ કરી છે. તેથી માફ મન આપના ચરણાવિંદમાં દલ જડાએલું છે. માટે બીજા પુરૂષો મને બ્રાતા પિતા સમાન છે. એ વાતમાં સર્વ વ્યાપી ઇશ્વર સાક્ષી છે. ”

આ ચીઠીમાં લખનારનું નામ ન હતું પણ અક્ષરથી કવિરાજે જાણ્યું કે આ પત્રિકા રાજકુંવરી કામલતાએ લખેલી હશે, એમાં સંદેહ નથી. આથી કવિરાજે રાજકુંવરીને તે પત્રિકા વાંચવા આપી પણ તે પોતાના વિચારમાં મગ્ન હતી તેથી તેણે નીચું જોઈ જાણ્યું. પણ કવિરાજ આગ્રહ કરી એનો ઉત્તર માગવા લાગ્યા ત્યારે તેણે પોતાના મનની સર્વ વાત કવિરાજને પિદીત કરી. કવિરાજે તે ને ઘણી ઘણી શિખામણુ દીધી પરંતુ કામલતાએ એ શિખામણુ મની નહિ અને પોતે પ્રાણુ ત્યાગ કરવા તત્પર થઈ તેટલું જ નહિ

પણ કવિરાજને કહાંકિત કરવા જાહેર આખો. અર્થ પ્રેમવશ થઈ પડેલા કવિરાજે કામલતાનું સર્વદેહની સમક્ષ ગાંધર્વલક્ષ્મી પાણી પ્રદણ કર્યું. દિવસે દિવસે લુકકુન્ડની પ્રીતિ કામલતા પર અને કામલતાની પ્રીતિ લુકકુન્ડ ઉપર વધતી ગઈ. હમેશના નિયમ મુજબ કવિરાજ કામલતા પાસે આવવા લાગ્યા અને સુખ વૈભવો ને અનુભવવા લાગ્યા. કેટલાએક કાળ પછી આ વાતની ખબર રાજા હંસધ્વજને પડતાં કવિરાજને કેદ કરાવી શળી દેવાનો હુકમ કર્યો તેથી તેને શળી ઉપર લઈ ગયા.

કવિરાજ ખબર કામલતાને પડતાં તે એકદમ અત્યંત સંતાપ યુક્ત થઈ જઈને ઝેરના સરોવરમાં ડુબી ગઈ હોય તેમ મૂર્છિત થઈ તે ધરણીપર ઢળી પડી. તેને તરંગાવળી વગેરે સખી જનોએ બહુ શીતળ ઉપચારો કરવાથી ઘણીવારે શુદ્ધિ આવી. એટલે તરત હંડા નિષાસ નાખી તે બોલી કે “અરેરે ! મારા જીવે કોઈજ નહિ હોય હવે મારાં નશીબ કુટી ગયાં રે પ્રભુ ! !” પતિનું મરણ થશે એમ જાણી અતિ શોકથી તેનાં ચક્ષુઓમાંથી અશ્રુના પ્રવાહ ચાલવા લાગ્યા, પૃથ્વીપર પડી જવાથી કેટલું વિચરાઈ ગયાં તથા સુંદર અને કસુંબી રંગેલ સાડી શિરપરથી ઉતરી ગઈ. તેમજ કંઠમાં પહેરેલો મુક્તાહાર તુટી જમીનપર વીખરાઈ ગયો, કામળ કમળ સરળા હાથ જમીનપર વસવાળી લાલ અને ધુળ ધુળ થઈ રહ્યા, તથા મુખમાંથી હંડા અને ગંભીર નિસાસા નિકળવા લાગ્યા. તે વખતે તે મનમાં વિચાર કરવા લાગી કે મારા પ્યારા પતિનો નાશ કરવા સાર સિપાઈઓ તેને શળી પર લઈ ગયા છે. માટે તેના શરીરનો બેશક તે નીચ સિપાઈઓ ઘાત કરશે એમ ધારતી પ્રરી મૂર્છા ખાઈ ધરણીપર ઢળી પડી.

કવિરાજને સિપાઈઓ શળી પાસે લઈ આગ્યા. સૂર્યના કિરણ સરખો ચળકતો શળીનો સૂરો જોઈ લુકકુન્ડ સિપાઈઓને કહેવા લાગ્યો કે—રાજાના હુકમને તાળે થઈ ગને ખુશીથી શળીએ ચડાવેો પરંતુ બે ઘડી મને સ્ત્રીના આકર્ષણમાં સપડયેલાઓનું વર્ણન કરવા દો આથી રાજાના સિપાઈઓએ તેને રાજ આપી તેથી તે પોતાની પ્રિયા કામલતાના રાગપતું વર્ણન કરી અશ્રુપત કરવા લાગ્યો અ

ને હહેવા લાગ્યો કે—યશોદાનો કનૈયો પ્રેમનાજ ખેંચાણથી સા-
ડી ચુડી એળી પેહેરી ચંદ્રાવળી સખી બની રાધીકા પાસે ગયો.
હતો. સમઃ ક્રપિના યુગમ માંહેના મહાત્મા વિશ્વામિત્રનું ત્રિવ્ર
પ્રેમનાજ ખેંચાણથી આપણે મેનકાની ગોદમાં પાડેલું જોઈએ
છીએ. સ્ત્રી સંગથી મોત છે એમ શ્રાપ જાણતાં છતાં પાંડુરાજ
પ્રેમનાજ ખેંચાણથી રાણી માદ્રીનો સંગ કરી કાળને આધીન થ
યા હતા. યુર મત્સેન્દ્રનાથ જેવા સ્મર્ય યોગી પ્રેમનાજ પાશમાં
આવી જઈ કામરૂ દેશની કામનીઓ સાથે ક્રમાઈ ગયાં હતા યયા-
તિ રાજાએ પ્રેમનાજ બંધનથી પોતાની વૃદ્ધાવસ્થા પુત્રને આપી તે
ની જીવતાની લઈ ભોગવિલાસ ભોગવ્યા હતા. ભસ્માસુર પ્રેમનાજ
પડદામાં પૂરાઈ બળી મૂયો હતો. ચૌદ બ્રહ્માંડને ધુળવનાર રાવણે
મોહનાજ ખેંચાણથી સીતાજીનું હરણ કરી સોનાની લંકા તથા
પોતાનાં શીશ ધુળમાં રગદોળાવ્યાં હતાં. અને એજ દયાણુથી જાગર
દસ્ત દૈત્યોને હરાવનાર દેવતાઓના મહાન રાજા ઇંદ્ર ગૌતમ ક્રપિ
ના શાપનો ભોક્તા થયો હતો. અને હું પણ આ સર્વ વૃતાંત જાણ
તાં છતાં પણ રાજકુંવરી કામલતાના પ્રેમ પાશમાં બંધાઈ પડ્યો
તેથીજ આ શ્રી સરખા સંકટને સહન કરવું પડે છે. હે બાઈઓ
કામલતાના વિરહ દુઃખનો વિનાશ કરવાને હવે તરતજ માઈ મર
ણ કરો. એમ હું નિવેદન કરું છું. સુખે રાજાના હુકમથી હવે મને
ઝટ શ્રીપર ચાલવો કારણ કે મારે જે બોલવાનું હતું તે બોલી
લીધું છે.

ખીજી તરફ કામલતા મૂર્છા ખાઈ જમીન પર પડી હતી. થો
ડીવારે શુદ્ધિમાં આવી દરણા ઉપજાવનાર ઉચ્ચે સ્વરે આસુની ધારાં
સહિત વિલાપ કરવા લાગી.

લલિત છંદ

કવિ સુકુન્દ તું ક્યાં અરે ગયો, રક્ષાતી મને મૂકી શું વલો;
કરમ કુટિયું પ્રાણ જાગરે, સુખ સદા ગયું હાય હાયરે
દુઃખ સમુદ્રમાં મૂકીને ગયો, દુખદિનો દઇ વેગલો થયો;
દરદ તાલૂક ના ખમાયરે, સુખ સદા ગયું હાય હાયરે.
અરર કય ઓ ! શી ગતિ થશે, પતિ વિ । હવે પ્રાણુતો જશે;

- શીકર ચિત્રમાં ના સમાયરે, સુખ સદા ગયું હાય હાયરે. ૩
- હૃદય શરીને જીવ જાયછે, સુખ બધું હવે સ્વન્ય થાયછે;
- ધીરજ છાતીમાં તારખાયરે, સુખ સદા ગયું હાય હાયરે. ૪
- પતિ વિનાનીં ચૈ કાન્યની કળા, પુષ્પ જનોનીતો બાંગરો સદા;
- નિરહ તે તણો કેમ થાયરે, સુખ સદા ગયું હાય હાયરે. ૫
- હજડ રે થશે સાસ્ત્રની ક્રિયા, સુખ હરી કરી સ્વામીરે ગયા,
- આખુટ પાપરેના કપાયરે, સુખ સદા ગયું હાય હાયરે. ૬
- કવિજનો તણો સૂર્ય અસ્તથો, રસ વિનોદનો સારરે મયો.
- અધિક દિવમાં ખેદ થાયરે, સુખ સદા ગયું હાયહાયરે. ૭
- સખદ શાસ્ત્રતો શુષ્કરે થયું, પરમ પ્રીતિનું પાત્રનો ગયું,
- પિયરમાં હવેના વસાયરે, સુખ સદા ગયું હાયહાયરે. ૮
- ક્યમ કર હવે કોણને કહું, દુખ અતિ ઘણું કેમરે સહું;
- જન વગોવશે મુજને અરે, સુખ સદા ગયું હાયહાયરે. ૯
- પતિ વિનાની હું સુખ શું લઉં. સ્વરગથી વળી બ્રહ્મતો થઉં;
- સતી થવું મને યોગ્યછે હવે, નકર પ્રાણીઆ શોચવું હવે. ૧૦

આવે! અતિ દુઃખ દાયક દેખાવ જોઈ ત્યાં બેળાં થએલા-
એનું અંતઃકરણ જળીને ભસ્મ થઈ જતું હતું. કામલતા આંખોમાંથી
આંસુ ઢાળતી ધણી ઉદાસ થઈ નિશ્વાસ નાખતી ધૈર્ય છોડી હેબકી
હેબકીને રડતાં રડતાં અરે પ્રભુ! મારી શી વસ્તે થશે હર હર!!
આમ જોલતી પોતાની દારીને કહેવા લાગી કે—મારે ગારે સતી
થવાની સધળી વસ્તુઓ તૈયાર કર હવે હું આ પૃથ્વીપર પતિ વિના
ની કદિપણ જીવવાની નથી એમ કહી મનને સ્થિર રાખી તે સર્વ
જંગાર સજવા લાગી ગળામાં મુક્તાના અમૂલ્ય હારો પહેર્યા અને
આખું શરીર રત્નોના આભૂષણથી સુશોભિત કર્યું કપાળમાં રક્ત
વર્ણ કંકુની પીળ કરી તથા શરીર પર ઘોળાં રેશમનાં વસ્ત્રો ધારણ
કર્યા. મસ્તકના કેશ છુટા મેલ્યા અને જયરણછોડ જયરણછોડ
એવા શબ્દોના ગંભીર ઉચ્ચાર કરતી રાજકુંવરી કામલતા સતી
થવાને તૈયાર થઈ.

કામલતાના સતી થવાના ખબર ગુર ભાસ્કરચાર્યને પહોંચી
તેણે રાજાને કહ્યું કે આપના રાજ્યમાં ખૂબ હત્યા થાય છે એટલું

જે નહીં મરતું પુત્રી હત્યા પણ થાય છે. રાજકુંવરી કામલતા પોતાના ખંડા ભાવથી કવિરાજ, ભુકકુંડને વરી ચૂકી છે તે વ્યાજ સતી થવા રાજમંદિર બહાર જવા તૈયાર થયેલી છે. માટે આ પ ભુકકુંડને શળીએથી મડનો અટકાવી કામલતાને માટે સ્વયંવર કરી સર્વ વિધામાં કુશળ હોય તેને કામલતા વરમાળ આરોપે. એ મ પ્રસિદ્ધ કરો. આ વિચાર રાજાને પણ જરા ઠીક જણાયો. તેથી તેણે તેમ કરવા હા પાડી અને એક ગાયુસને મોકલી શળી પર મચેલા ભુકકુંડને પાછો ખેંચાવી લીધો.

કામલતા સતી થવાને તૈયાર થઈ રાજમંદિરની સીડી ઉપર થી હેડી ઉતરતી હતી તેટલામાં તેની સખી તરંગાવળી હર્ષભર કામલતાને કહેવા લાગી કે બાઈ ! બાઈ ! કવિરાજ તો મહારા હંસધ્વજરાયની પાસે ગુર ભાસ્કરાચાર્ય સહિત બેઠા છે આથી કામલતાના સર્વ અંગો સતેજ થયાં અને તે બોલી ઉઠી કે—હ તરંગાવળી ! તું ખરું કહે છે ? તરંગાવળીએ કહ્યું હા બહેન ! હું ખરેખર કહું છું કે કવિરાજ રાજાજીની હજુરમાં ગુર ભાસ્કરાચાર્ય સહિત બેઠા હતા આથી તે પાછી મંદિરમાં ગઈ.

કવિરાજ ભુકકુંડે રાજા તથા પોતાના ગુર પાસે લાગ્ન્યત મુખે આવી ગુરને નમન કરી રાજાજીની તથા ગુર ભાસ્કરાચાર્યની પાસે ક્ષમા માગી. આથી ગુરજીએ તેને તેના વિધાના ગુણથી પ્રસન્ન થઈ તેને તેનાં કરેલા કર્મને માટે ક્ષમા આપી. હંસધ્વજ સ્વયંવરને માટે સાંઈ મુહુર્ત જોવાની સ્વયંવરનો દિવસ મુકરર કર્યો. દેશોદેશના રાજાઓ તથા વિદ્વાનોને આમંત્રણ પત્રિકાઓ મોકલી સર્વને સ્વયંવર પ્રસંગે તેડાવ્યા સ્વયંવરને દિવસે સર્વે તેઓની યોગ્યતા મુજબ આસનો આપી બેસાડ્યા. આમાં ગુરજી ભાસ્કરાચાર્યને પ્રતિનિધી કાગ સોપનામાં આવ્યું હતું. આ પ્રસંગે કવિરાજ ભુકકુંડ પણ હાજર હતા. સર્વ સમાસદો આવી ગયા પછી કામલતા પોતાની સખીઓ સાથે પોતાના કુમળા કરમાં વરમાળ બેસી સ્વયંવર મંડપમાં આવી તેની સખીઓ સર્વ રાજાઓની ઓળખાણ આપતી હતી અને કામલતા જુદા જુદા વિષયોની પરિક્ષા લેતી ભુકકુંડ બેઠો હતો તે જોએ આવી પહોંચી કવિરાજ ભુકકુંડને કેટલીએક વિધાના પ્રશ્નો કરી તેવી વિધા સર્વ કરતાં સર

સ છે. એવી ખાતરી મંડપમાં બેઠેલા રાજા રાણાઓ તથા વિદ્વાનો
ને કરાવી તેને વરમાળ પહેરાવી. આ વખતે સર્વ મનુષ્યો બોલી ઉ
ઠ્યા કે—ધન્ય છે કવિરાજ ભુકકુન્ડને ! ! ! અને ધન્ય છે તેની
વિદ્યાને ! ! ! આ પ્રમાણે સ્વયંવર મંડપમાં વિન્ય મેળવી કામ
લતા સાથે પદ્મણુ ગ્રહણ કરી પોતાનો બાળનો કાળ કામલ
તા સાથે વિદ્યા વિનોદમાં કવિ ભુકકુન્ડ સુખેથી આનંદને અનુભ
વવા લાગ્યા.

પ્રિય ત્રાંચકે ! આપણે કામલતા વિષે સઘળી વાત વાંચી
ગયા પરંતુ ભુકકુન્ડ કોણ એ આપના જાણવામાં હજી સુધી આ
વ્યું નથી એની બાલ્યાવસ્થાની સ્થિતિ વિષેની હકીકત સાંભળતાં
આપણા મનમાં સહજ એમ આવશે કે એ માણસ શું એટલે દૂર
જન્મે ચડ્યો ? પરંતુ તે વાતની અત્રે જરૂર નહિ હોવાથી જણાવી
નથી. પરંતુ તે વિષે જાણવા વિચાર હોય તો “સદ્વિદ્યાનાં ફળ”
એ નામનું પુસ્તક વાંચી તમારા સંશયને દૂર કરો.

સુભદ્રા.

જેણે ચાળણીથી કુવાની અંદરનું પાણી કહાડી ચંપા નગરી
ના ત્રણ દરવાજા ઉઘાડ્યા તે સુભદ્રાનું ચરિત્ર કોના ચિત્તને ન હરે?

વસંતપુરમાં જિનદાસ નામે શ્રાવક રહેતો હતો. જૂને પોતા
ની જિનમતી નામની સુશ્રીલ સ્ત્રીથી સુભદ્રા નામે પુત્રી ઉત્પન્ન
થઈ તેને બાળપણથીજ જૈન ધર્મ ઉપર ધણીજ શ્રદ્ધા હતી. તે લા
યક ઉમરની થતાં બુદ્ધદાસ નામના બૌદ્ધ ધર્મી વાણીયાએ તેનું
માણું કર્યું. તે અન્ય ધર્મી હોવાથી જિનદાસે તે માણું કબુલ ન
હિ કરતાં બુદ્ધદાસ કન્યાની લાલચે શ્રાવક થયો અને સુભદ્રાને
પરણ્યો કેટલાક દિવસ પછી તે પોતાના સસરાની રજા લઈ સુભ
દ્રાની સાથે પોતાની ચંપાનગરીમાં જઈ પહોંચ્યો ત્યાં પોતાનાં મા-
તા પિતા વગેરે કુટુંબી જનો બૌદ્ધ ધર્મી હોવાને લીધે તેઓને આ
સ્ત્રી સાથે બરાબર નહિ બને એમ ધારી તેણે સુભદ્રાને જૂદા
ઘરમાં રાખી.

સુભદ્રાને ઘેર જૈનના સાધુઓ વોરવાને આવવા લાગ્યા ત્યાં
રે તેની સાસુ અને નણંદે પર ધર્મના મતસરથી બુદ્ધદાસને કહ્યું

કે આ તારી વહુ સાધુઓ સાથે ખોટી રીતે પ્રસંગ રાખે છે. તે સાંભળી યુદ્ધદાસ બેઠ્યો કે અરે એ શું બોલો છો ? એ સ્ત્રી તો કુલીન અને મહા સતી છે એમ મારી ખાત્રી હોવાને લીધે હું તમારે કહું નહિ માનું યુદ્ધદાસનાં વચન સાંભળી તેની મા અને બે-હેન ગમે તેવી ખોટી રીતે તેની ખાતરી કરી આપવા માટે ઉપાયો શોધવા લાગી.

એક દિવસ સુભદ્રાને ઘેર એક સાધુ વોરવા આવ્યા જેના નેત્રની અંદર ઉગ્ર પવનને લીધે તણખલું પડ્યું. પરંતુ સાધુ તે ધર્મની રીત પ્રમાણે ચરીરના સરકારથી વિમુખ હતા તેથી તેણે પોતાની આંખમાંથી તણખલું કઢાડ્યું નહિ ત્યારે બિદ્યા આપતી સુભદ્રાએ તેની આંખની પીડા જોઈને પોતાની જામનાં ટેરવાથી પેલું તણખલું ઉપાડી લીધું તે વખત બન્નેનું કપાળે કપાળ અડી જવાથી સુભદ્રાના કુંકુત ચાંડલા (ચાંદો) ની સાધુના કપાળમાં છાપ પડી. સાધુ તો બિદ્યા વોરી ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા.

આ રીતે સુભદ્રાના પ્રમાદનો લાભ લઈ તેની સાસુએ પોતાના પુત્ર યુદ્ધદાસને તે પ્રત્યક્ષ બતાવી કહ્યું કે જો આ તારી વહુનું મહા સતીપણું અને કુલીનપણું (?) યુદ્ધદાસને માના વચનપર વિશ્વાસ આવી ગયો, અને પેલી ભલી જાગિની ઉપરથી સઘળો જાવ ઉતરી ગયો.

આ પ્રપંચની સુભદ્રાને ખબર પડતાં અને પતિને પ્રેમ વગરનો જોતાં તેણે વિચાર્યું કે મારા પર આવેલું આ ખોટું કલંક પ્રાણ જતાં મુઠી પણ મારે દૂર કરવું જોઈએ એમ ધારી તેણે રાત્રિને સમયે દેવીનું ક્ષમાન કર્યું. ત્યારે દેવીએ આવીને કહ્યું કે દીકરી મુંઝા નહિ સવારે સર્વ સાઈ થઈ રહેશે. એમ કહી દેવી અદશ્ય થઈ ગયાં.

સવાર પડતાં એ અંપાનગરીના દરવાજા ઉઘડ્યા ત્હિ. દરવાજાએ ધણી મહેનત કરી પણ તે સઘળી નિષ્ફળ થઈ. આ વાતની રાખને ખબર પડતાં તેણે પોતે તથા તેની સર્વ પ્રજાએ દેવતાઓની પ્રાર્થના કરી ત્યારે આકાશવાણી થઈ કે કોઈ મહા સતી કાચા સુતરના તાંતણાથી ચાળણીને બાંધી તે વતી કુવાની અંદરથી પાણી કઢાડે અને તે પાણીની ત્રણ અંજલિઓ દરવાજાને છાંટે તો દરવાજો ઉઘડે "

આ આકાશ વાણીની વાત આખી નમરીમાં ફેલાઈ ગઈ. કેટલીએક સ્ત્રીઓ કુવાને કાંડે આવી આવીને ચાળણીને સુતરના તાંત-ણાથી ખાંધી કુવામાં નાખવા લાગી. પરંતુ જેવી પાણી ભરવા જાય તેવી પેલી ચાળણી તૂટી પડે અને તેઓ દિલગીર થઈ પોત પોતાને ઘેર જાય એમ જનવા લાગ્યું તેટલામાં મુલદ્રા ત્યાં આવી “જે હું ખરેખરી સતી હોઉં તો આ ચાળણીથી કુવાનું પાણી નીકળજે” એમ કહી તેણે સુતરના તાંતણાથી ખાંધેલી ચાળણી વતી કુવાનું પાણી કહાડ્યું અને તેની અંબલિઓ ભરી દક્ષીણ, પશ્ચિમ તથા ઉત્તર તરફના દરવાજાને છાંડી કે તરતજ તે દરવાજાનાં દાર ખુલ્લાં થયાં. ત્યાર પછી તેણે કહ્યું કે હવે બીજી કોઈ સ્ત્રી સતી પણાનો ગર્વ રાખતી હોય તો તેણે આ પૂર્વ દિશાનો દરવાજો ઉઘાડવો જોઈએ. એમ કહી તે પોતાને ઘેર ગઈ. પાછળથી કોઈ સ્ત્રી તે દરવાજો ઉઘાડવા સમર્થ થઈ નહિ.

વહુના સતીપણાનો આવો પ્રભાવ જોઈ સાસુ અને નણંદ ૪ જેરે દુર્જનોનાં મુખ કાળાં થયાં તથા તેના પતિનું મુખ ઉજવળ થયું. છેવટમાં રાજાએ તે સતીને પહેરામણી પહેરાવી ગાજતે વાજ તે મોટી ધામધુમથી તેને ઘેર વિદાય કરી.

શ્રીદેવી.

આ સતી શ્રીપુર નગરના રાજા શ્રીધરની રાણી થાય એ વખતે શ્રીધર રાજા પોતાની પત્ની સહિત વનમાં મૃગયા કરવા ગયો હતો ત્યાંથી અકસ્માત કમળકેતુ નામના વિદ્યાધરે શ્રીદેવીનું સંસ્પર્શ કર્યું. અને તે ત્યાંથી તેને પોતાને સ્થાનકે લઈ ગયો. પછી તે પોતાને કપુત્ર કરવા માટે તેણીની પાસે પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો. કહ્યું છે કે—પોતાને આવીન સ્ત્રી છતાં જે પુરુષ પરદારા સેવન કરે છે, તે જળથી ભરેલા પૂર્ણ તળાવને છોડી ઘડમાંથી જળ પીનારા કાક પક્ષી જેવો સમજવો. જે પુરુષે પરદારા સામું જોયું તેણે પોતાના આત્માને ધુળ મેળવ્યો. સગાં સ્નેહીઓને હાથ દીધેને પગસે પગસે માથા ઢાંકણું કર્યું સમજવું. શ્રીદેવી પોતાના કાન બંધ કરીને કહેવા લાગી કે—હે વિદ્યાધર ! એમ ન બોલ. કારણ કે પર સ્ત્રીના ગમનથી તો નરકના ભોગી થવું પડે છે વળી શીળ છે તે સ્વર્ગનાં સુખનું સાધન છે. કહ્યું છે કે—જે પુરુષ અજ્ઞાનવ્યવસ્થા પામે છે તે

પુરુષને વિમાનવાસી દેવતાઓ, જ્યોતિષી દેવતાઓ, ભુવનપતિ દેવતાઓ. દેવતાઓના ગવૈયા ગાંધર્વ દેવતાઓ, વૃક્ષમાં વસનારા યક્ષો, માંસ ખાવામાં તત્પર એવા રાક્ષસો અને વ્યંતર જાતિના કિનર દેવતાઓ એ સર્વે નમસ્કાર કરે છે. ઇત્યાદી વચનોથી પ્રભોધ પમાડેલા વિદ્યાધરે પશ્ચાત્તાપ કરી સતી શ્રીદેવીને શ્રીપુર નગર પ્રત્યે મૂકી.

એક વખતે શ્રીદેવીને કાંઈએક દેવતાએ આવીને કહ્યું કે—
હું તારો અર્ધીછું. માટે મારી સાથે ચાલ કે જેથી કરીને તારું કુશળ થાય. આ સાંભળી શ્રીદેવીએ ઉત્તર આપ્યો કે “તું દેવ છે” અને હું માણસ છું તો આપણો યોગ શી રીતે થાય ? વળી હું પ્રાણનો નાશ થાય તો પણ મારા પતિ શિવાય અન્ય પુરુષને ઇચ્છતી નહીં. શ્રીદેવીનાં આવા વચનો સાંભળી તે દેવતાએ કહ્યું કે—
શ્રીદેવી ? તું મહા સતી છે. તને જેટલા ધન્યવાદ આપીએ તેટલા થોડાજ છે. એન કહી તે પોતાના સ્થાનક પ્રત્યે વિદાય થયો ધન્ય છે પોતાના શીખને સાચવનાર શ્રીદેવી શ્રી (લક્ષ્મી) દેવી માતા) જેથી માતાને ! ! !
જેન કથા સંમથ

જયેષ્ઠા.

આ સતી કુંડામના રાજા સિદ્ધાર્થના પુત્ર નંદિવર્દનની પત્ની હતી. તેનો પિતા ચેટક રાજા પિશાળા નગરીમાં રાજ્ય કરતો હતો. તેની પત્નીને પેટે જયેષ્ઠા નામની પુત્રી પ્રસવી તે રૂપ અને કાવચ્ચથી યુક્ત હતી. જેષ્ઠા લગ્ન લાયક ઉમરની થતાં ચેટક રાજાએ પોતાની મંત્રીને પૂછ્યું કે આ પુત્રીનું દાન આપણે કોને આપીશું ? આ સાંભળી મંત્રીએ ઉત્તર આપ્યો કે કુંડામના રાજા સિદ્ધાર્થનો પુત્ર નંદિવર્દન છે તે આપણી કન્યાને યોગ્ય વર છે મંત્રીનું વચન સાંભળીને ચેટક રાજાએ દૂત મોકલી સિદ્ધાર્થને કહે વરાવ્યું કે મારે એક કન્યા છે તેનાં આપના પુત્રની સાથે લગ્ન કરીએ. આથી સિદ્ધાર્થ રાજાએ હા કહી તેથી નંદિવર્દનને જયેષ્ઠાનું પાણિ મહણ કરાવ્યું.

એક વખતે જયેષ્ઠા શ્રી વર્ધમાન સ્વામી પાસે ધર્મચર્યા સાંભળવા મઠ હતી ત્યાં ભગવતે ઉપદેશ આપ્યો કે “ધર્મ થકી સં-

કુળને વિષે જન્મ શરીરે પદુતા, સૌભાગ્ય, દીર્ઘ, અમૃત્ય, જાગ, નિર્મળ યશ, વિદ્યા અને ધનની સંપત્તિ મળે છે વળી અંગિકાર કરેલો ધર્મ મહા અરણ્ય થકી અને મહા ભય થકી નિરંતર રક્ષણ કરી અંતે સ્વર્ગ અને મોક્ષ આપે છે. ઇત્યાદી ધર્મો પ્રદેશ સાંભળી જયેષ્ઠાએ ભક્તિથી એ ધર્મને અહણ કર્યો. એક વખત દેવતાની સભામાં એકેલા શકેદ્રે કહ્યું કે કે “જયેષ્ઠાને દેવતાઓ ચળકે તે તો પણ તે પોતાના શીળવતથી ચળે તેવી નથી. શકેદ્રનું આપું કહેવું સાંભળીને કાઠ એક દેવ તેને ચળિત કરવાને જયેષ્ઠા પાસે આવ્યો ને તેનું હરણ કરીને તેને વનમાં લઇ જઇ મૂકી. ત્યાં તે પોતાના ધર્મથી લેશ પણ ડગી નહિ. પેલા દેવતાએ ત્યાં ઘણાંક લાથીઓ, ઘોડાઓ અને પાયદળ આદિની મહાસેના દેખાડીને જયેષ્ઠાને કહ્યું કે-તું અહિં એકલી છે મારી આવી સંપત્તિ જોઇને તું મારી પત્ની થા તેથી તને બહુજ સુખ થશે. પણ જયેષ્ઠાએ તો કન બંધ કરીને કહ્યું - આકાશમાંથી દેવકુમાર આવે તોપણ હું મારા અહણ કરેલો પતિ છોડીને અન્ય પુરુષની સાથે રહેવાની નથી ને દેવતાએ કહ્યું તું અહિં એકલી છે માટે જો હું તને બળાત્કારથી અંગિકાર કરીશ તો તપછી તું શું કરીશ ? જયેષ્ઠાએ જવાબ આપ્યો કે જો તું મને વધારે કહીશ તો તને આત્મ હસા આપીશ. આવી રીતે જયેષ્ઠા ચળી નહિ તે જોઇને દેવ પ્રત્યક્ષ થયો. અને કહેવા લાગ્યો કે હું પુણ્યવતી ! તને ધન્ય છે, તું નિશ્ચે સતી છે. એમ તેણીની સ્તુતિ કરીને જો કુંડળ આપી જયેષ્ઠાને ઘેર મોકલી અને ત્યાં પોતે પણ આવ્યો અને જયેષ્ઠાના પતિને કહેવા લાગ્યો કે-મારી પત્ની મહા સતી છે. મેં એને શીળવતથી ચળિત કરવાને બહુ પ્રયત્ન કર્યા છતાં પણ એ ચળાયમાન થઇ નહિ. એમ કહી એ દેવ સ્વર્ગ પ્રત્યે સિધાવ્યો. આથી જયેષ્ઠાને ધન્યવાદ થયે છે !!!

જેન કથા કોપ.

મુજયેષ્ઠા.

આ સાધવી બાઇ વિશાળ નગરીના રાજા એટકની પુત્રી થાય અને જયેષ્ઠા અને ચિદલાણાની બહેન થાય. ચિદલાણાને તથા મુજયેષ્ઠાને પરસ્પર એટલી તો પ્રીતિ બંધાણી હતી કે કોઇ કોઇના વિયોગને સહન કરી શકતું નહિ, ચિદલાણાને એણિકરાજા હરી

ગયો હતો. તેથી ચિહ્નજ્ઞાનો વિરહ થવાથી મુજ્યેષ્ઠાએ વૈરાગ્ય ધારણ કરી શ્રી ચંદનબાળા ગુરણી સન્મુખ વ્રત ગ્રહણ કર્યા અને તે અતિ તપશ્ચર્યા કરવા લાગી. તે એક દિવસે ઉપાશ્રમની અગાશીમાં ગુમરીતે તડકેરહીને તપસ્યા કરતી જિતેશ્વરના શાસનની ઉત્તર્તિ વધારતી હતી. એવામાં એક પેઢાળ નામનો સિદ્ધ અને અવધ્ય વિદ્યાધર હતો. જે વિદ્યાના વ્યાસ પાત્રને વાંછતો હતો સગરત સંવરમાં લીન અને નિ-
ષ્કામ એવો તે બ્રહ્મજ્ઞાનનો જાણુ તેમજ સર્વ વિદ્યાઓનું પાત્ર હતો. એ પેઢાળ એક વખત આકાશ માર્ગે વિમાનમાં ગેસીને જતો હતો તે વખતે તે મુજ્યેષ્ઠા સાધ્વીને તપશ્ચર્યા કરતી જોઈ તેને જોઈને મોહિત થયો. તેથી તેણે જામરતું રૂપ લઈને તપશ્ચર્યા કરતી મુજ્યેષ્ઠા-
ના શરીરમાં પ્રવેશ કરી પોતાનું વીર્ય મૂક્યું. થોડા દિવસ પછી મુજ્યેષ્ઠાને ગર્ભ રહ્યા. નાન્ય સ્ત્રીઓને ખબર પડતાં સઘળાંઓ તેણીને કહેવા લાગ્યાં કે—અરે પાપિણી ! તે આનું અકાર્ય શા કર્યું ? તેણીએ ઉત્તર આપ્યો કે— મેં કયાંય મનવડે પણ શીળ ખસિત કર્યું નથી. તો શરીરથીતો કેમજ કર્યું હોય. તે ઉપરથી અ-
ન્ય સ્ત્રીઓએ ટાઇ જાનીને પૂછ્યું કે હે પ્રભુ ! મુજ્યેષ્ઠા સતી છે કે અસતી છે ? તેમણે જ્ઞાન દષ્ટિએ જોઈએ ઉત્તર આપ્યો, કે આ સાધ્વી સર્વ સતીઓને વિષે મુખ્ય છે. કોઈ વિદ્યાધરે તેના શરી-
રમાં પોતાનું વીર્ય ગુસ્ત રીતે મૂક્યું છે તે વિષે તેને પણ ખબર નથી. ના માસ પૂ. થયે તેને પુત્ર પ્રસન્ન્યો. તે એક શ્રાવકને ત્યાં જીહરી મોટી જન્મરતો થયો. અને તેનું નામ સત્યકી એવું પાડ્યું. સત્યકી વિદ્યાઓથી વિભૂષિત થયો. અને કળાઓમાં કુશળ થયો. પછી તેણે પોતાની બ્રહ્મનિષ્ઠ માતાને કલંકિત કરનાર એ વિદ્યાધર જાણીને હણ્યો. ધન્ય છે આવા માંતૃમક્ત પુત્રને જન્મ આપનાર મુજ્યેષ્ઠાને ! ! કે જેણે પોતાની માતાને કલંકિત કરનાર વિ-
દ્યાધરનો નાશ કર્યો.

જેન કથા કોણ.

ચિહ્નજ્ઞા.

સતી ચિહ્નજ્ઞા વિષે એમ કથા છે કે તેની બહેન મુજ્યે-
ષ્ઠાની મનોહર છત્રી જોતાંજ શ્રેણિક રાજા તેને પરણવાની ઇચ્છા વાળો થયો. આથી તેણે મુજ્યેષ્ઠાના પિતા ખાસે એક દૃત મોક-
લી એ મુજ્યેષ્ઠાને માટે પ્રાર્થના કરી પણ એટલે જાન્યો તે બા-

બતના કહી; તેથી તે ખિન્ન થયો. અને પોતાની સુંદર પ્રતિમા આજખાવિ પોતે વણિકનો વેપ લઈ વિજાણા નગરીના અંતઃપુર પાસે સરૈયાની દુકાનમાંથી ત્યાં ચેટકરાજના અંતઃપુરની સ્ત્રીઓને વધારે વધારે વસ્તુઓ આપવા લાગ્યો. એક વખતે સુજ્યેષ્ઠાની સખીએ ક્ષેણીકની પ્રતિમા જોઈને તેને પૂછ્યું કે આ પ્રતિમા આજખેશો પુત્ર કે શું છે તેથી તે દુકાનદારે તેની આજખાશુ આપી તેથી તે દારીએ એ વાત સુજ્યેષ્ઠાને કહી. તેથી તેણે કહેવરાવ્યું કે મારી સાથે પાણિયહણ કર આથી એક ભોયરું કરાવી કરેલ સંકેત પ્રમાણે શ્રેણિક અંતઃપુરમાં આવ્યો અને સુજ્યેષ્ઠાને મળ્યો. હવે સુજ્યેષ્ઠાને ચળચિત્તવાળી જાણી તેની નાની બહેન ચિદ્વિજ્ઞા તેને પૂછવા લાગી કે—બહેન ! તું ક્યાં જાય છે ? સુજ્યેષ્ઠાએ ઉત્તર આપ્યો કે હું ક્યાં જતી નથી. ચિદ્વિજ્ઞાએ કહ્યું કે બહેન ! સત્ય કહે ! કારણ કે તે આજ સુધી મારાથી કાંઈ છાતું રાખ્યું નથી, તો હવે શા માટે રાખે છે ? પછી સુજ્યેષ્ઠાએ પોતાની જવાની વાત તેણીને કહી. તે ઉપરથી ચિદ્વિજ્ઞાએ કહ્યું—હું તારા વિના કશું માત્ર પણ રહી શકીશ નહિ. પછી તે બન્ને બેઠેને ગુપ્ત રીતે અંતઃપુરમાં કરેલાં ભોંયરાની પાસે આવી. ત્યાં શ્રેણિક તે બન્નેને રથમાં બેસાડી. એવામાં સુજ્યેષ્ઠા પોતાનાં આભૂષણોનો કરંડિઓ ભૂલી જવાથી તે લેવાને ગમ્મ. અહિં શ્રેણિક ચિદ્વિજ્ઞાને સુજ્યેષ્ઠા સમજીને રથમાં બેસાડી તૈયાર થઈ રહ્યો. એટલામાં તેના મંત્રીઓએ તેને કહ્યું કે અહિં વૈરીના રથાનકમાં વધારે વાર વસવું યોગ્ય નથી. પછી શ્રેણિક રથને પાછો વાળી ક્રૂત ચિદ્વિજ્ઞાને લઈ ભોંયરાં વાટે આગળ ચાલ્યો. અહિં સુજ્યેષ્ઠા પોતાનો કરંડિઓ લઈ પાછી આવી. પરંતુ શ્રેણિકને દોષ નહિ. તેથી તે પોતાની બહેનના વિયોગથી આકુળ બ્યાકુળ થઈ ગઈ સ્વરથો ચિદ્વિજ્ઞાને બોલાવતી પોકાર કરવા લાગી કે હે બહેન ! હું હણાઈ છું હણાઈ છું સુજ્યેષ્ઠાનું આવું રહન સાંભળી ચેટકરાજએ પોતાના એક સેવકને વૈરીની પાકળ તે ભોંયરામાં મોકલ્યો. તે સેવકે ભોંયરામાં જ યુદ્ધ કર્યું તેમાં તેના સખા જા લશ્કરને હણ્યું તેટલામાં તે શ્રેણિક રાજ બહાર નીકળી ગયો તેથી તે પાછો આવ્યો.

હવે અહિં શ્રેષ્ઠિકે બ્રાંતિથી ચિદલાણાને સુખચેષ્ટા સુખચેષ્ટા એમ કહ્યું. ત્યારે ચિદલાણા બોલી કે તે સુખચેષ્ટા ગાત્રી નથી, પણ તેણીની બહેન હું ચિદલાણા છું. ચિદલાણા બહેનના વિયોગી દુઃખી થઈ અને શ્રેષ્ઠિકે રાજા પણ ખેદ યુક્ત થયો. પછી શ્રેષ્ઠિકે તેનું પાણિ ગ્રહણ કર્યું ત્યાર પછી એક વખત તેણે રાણીને માટે એક એક સ્તાંભનું ગૃહ કરાવ્યું. તથા સર્વ ઋતુનાં ફળ આપનારો એક બગીચો કરાવ્યો. એટલે ત્યાં રહીને સતી એકાગ્ર ચિત્તે ધર્મનું આ રાત્રન કરવા લાગી. અનુક્રમે એ ચિદલાણા શીળવ્રતને વિષે એવી દૃઢ થઈ કે તેની કીર્તિ દેશોદેશમાં પ્રસરી રહી.

એક વખતે મધ્ય રાત્રિએ ટાઢને સમયે ઉઘમાં ચિદલાણા બોલી કે—તેને કેમ હશે ? એ સાંભળી શ્રેષ્ઠિકે રોપમય થઈને પ્રભાતે ઉઠીને સમવસરણને વિષે જઈ શ્રી વીર ભગવાનને પૂછ્યું કે—આ મારી પત્ની ચિદલાણા સતી છે કે અસતી ? પ્રભુએ ઉત્તર આપ્યો કે તારી સર્વ સ્ત્રીઓ સતી છે. તમોએ ગઈ કાલે કાપે-ત્સર્ગે રહેલા સાધુને પાંખા હતા. તેમની પાસે ઉતરીય વસ્ત્ર પણ નહોતું તે સ્મરણમાં આવવાથી તહારી સ્ત્રીએ એમ કહ્યું કે આવી ટાઢ પડે છે તો એ મહાનુભાવ સાધુનું શું થતું હશે વાર ? એમ તહારી સ્ત્રીને કૃપાળુપણે વિચાર થયો હતો એને કંઈ મનોવિદ્યાર નથી. ત્યાર પછી ચિદલાણા રાણી શ્રી વીરે પ્રરૂપેસો ધર્મ કરતી તેમનીજ પાસે દીક્ષા લઈ સર્વ કર્મક્ષય કરી શુદ્ધ શીળ પાળીને સુ-ક્ષિતએ ગઈ.

જેન કથા સંપૂર્ણ.

સીતા.

લોજરાજનાં વિદ્વાન મંડળમાં આ સ્ત્રી ઉત્તમ ગણાતી હતી. તેણે પોતાની વિદ્યાથી પંડિતો અને રાજાને ઘણીકવાર પ્રસન્ન કર્યા હતા. જેવી તે ગુણગુણ ગણાતી હતી, એવીજ શીળવ્રત પાળવામાં ઉત્કૃષ્ટતા ધરાવતી હતી. તેનો સ્વામી મહિષાસુર પણ વિદ્વાન અતુર અને આત્રાક હતો. આ જોડાં વચ્ચે પરસ્પર એવીતો પ્રીતિ હતી કે તેના પ્રેમનું બંધન અતૈકિકજ હતું. એ સતી કાન્ય અલંકાર અને ધરરાજ્યમાં ઘણી લાયક ગણાતી હતી. એક સમયે એક મહા કવિએ લોજની સભામાં આવી કહ્યું કે જાવિત્વનશૂળોત્થેય કૃપણ કીર્તિવર્જિતઃ ॥

કીર્તિ વગરનો લાંબી મનુષ્ય કવિતા સાંભળતોજ નથી. એ સાંભળી સીતા તે સભામાં બેઠી હતી તે બોલી કે-

હતા દૈવેન કવયો વરાકાસ્તે ગજા અપિ ।

સોભા ન જાયતે પાંમડલેન્દ્ર ગૃહવિના ॥

એ બિચારા કવિઓ અને બિચારા હાથીઓને દૈવેજ મારી મૂકેલા છે કે, જેઓને મહારાજના રાજ્યવિના શોભા મળતી નથી. એ સાંભળી રાજા અને સભાસભો સર્વે ધણા પ્રસન્ન થયા. વળી કોઈ એક વખતે ભોજ કવિ કાલીદાસમાં કાંઈ દોષ જોઈ મનમાં કદેગ પામતો હતો. તે સમયે સીતા ભોજના મનનો ભાવ જાણી લખને બોલી કે-

દોષમપિ ગુણવતિ જને દૃષ્ટ્યા ગુણરાગિણો ન સ્વિચ્છન્તે ।

પ્રીત્યૈવ શશિનિ પતિન પश्यति लोकः कलकूर्मपि ॥

ગુણી મનુષ્યમાં દોષ દેખવામાં આવે, તોપણ ગુણ ઉપરજ પ્રેમ ધરાવનારા મનુષ્યો તેથી ખેદ પામતા નથી. ચંદ્રમાં રહેલા દુર્ગંધને પણ લોકો પ્રેમથીજ જુએ છે.

આહા, કેવો ઉત્તમ ઉપદેશ ? તેનાં આશ્રય વચન સાંભળી વારાધિપતી ભોજ ધણો આનંદ પામ્યો અને તેને અખુર દ્રવ્ય આપ્યું. આવે આવે પ્રસંગે તેણે ધણી કવિતાઓ કરેલી છે. આ પતિ-વ્રતા સ્ત્રી શિદ્ધ કવિતા કરવાની અલૌકિક કવિત્વ શક્તિ ધરાવતી હતી તે પોતાના સદ્ગુણો અને આતુરીથી સર્વ દેશમાં માન પામી સુપ્રસિદ્ધ થઈ હતી.

અહો, આર્ય સ્ત્રીઓમાં પણ કેવી અલૌકિક શક્તિઓ રહેલી છે, ખરેખર જે તેઓ ઉત્તમ વિદ્યાની કેળવણી લેતો પ્રકાશ નીકળ્યા વગર રહે નહિ. અરે, પણ તે આર્યાચીન કાળમાં અપાતી ધર્મ, નીતિ વગરની લુપ્ત કેળવણી નહિ હો ? એતો પ્રાચીન પદ્ધતિ પ્રમાણે ધર્મ નીતિવાળી કેળવણીજ સમજવી. ધર્મનીતિવાળી કેળવણીને પ્રતાપજ કોઈ અલૌકિક છે તેની અસર હૃદયમાં કોઈ જીદીજ તરે-હતી થાય છે. તેથી આંતઃકરણ પવિત્ર થઈ જીંદગીનું સાર્થક થઈ શકે છે.

બ્રાહ્મી અને સુંદરી.

અયોધ્યા નગરીમાં ઋષભરાજ રાજ્ય કરતા હતા. તેમને સુમંગળા અને સુનંદા નામની બે પત્નીઓ હતી. સુમંગળાએ એક પુત્ર પુત્રીના યુગ્મ (ભરત અને બ્રાહ્મી) ને જન્મ આપ્યો, અને સુનંદાએ બાહુબળી અને સુંદરીને જન્મ આપ્યો. બ્રીહને અદાર જાતની ભાષા શીખવીને સુંદરીને ગણિત શીખવ્યું. ઋષભ રાજાએ તથા તેના પુત્રો તથા પુત્રીના પુત્રો વગેરે મળી આખા કુટુંબે દીક્ષા લીધી. ભરતની અનુચારી બ્રાહ્મીએ દીક્ષા લીધી. સુંદરીને બાહુબળીએ હા કહી પરંતુ ભરતે દીક્ષા લેતાં નિવારીને તેણીને પોતાની પટરાણી કરવા રાખી. આ પ્રમાણે ભરતરાજ ઋષભદેવ પ્રભુનો પ્રથમ શ્રાવક અને સુંદરી પ્રથમ શ્રાવિકા થઇ. ત્યાર પછી ભરત સર્વ દેશ સાધવાને ચાલ્યો. પાછળ સુંદરીએ આંખિલનું તપ આદર્યું છ. ખંડ સાધીને ભરતનભિ વિનમિત્રી બહેનને સ્ત્રી રત્ન કરી સાથે લેતો આવ્યો. તેણે આવીને જોયું તો હિમતા પડવાથી જેવી કમલિની થઇ જાય તેવી સુકાઇ ગયેલી કેળના જેવી અને દિવસે ચંદ્રની કળા દેખાય તેવી થઇ ગયેલી સુંદરીને જોઇ. વળી તેણીનું લાવણ્ય નિરતેજ થઇ ગયું હતું. શરીરમાં રૂકત અસ્થિ અને ચર્મજ રહ્યાં હતાં. અને જાણે કે તે સુંદરી નથી પણ કોઇ અન્ય સ્ત્રી છે. તેમ્ તેણીનું અંગ સુકાઇ ગયું. એ જોઇ ભરતરાજ સેવકોને કહેવા લાગ્યો કે શું મારેલાં ધાન્ય સંપત્તિ નથી ! કે પૃથ્વીજળીજ રહિત બની છે ? કે શું એને ઇચ્છિત ભોજન મળતું નથી ? આ સાંભળી તેનો સેવક બોલ્યો કે—મહારાજ આપના રાજ્યમાં કોઇ પણ વસ્તુની ખામી નથી પરંતુ જ્યારથી તમે તેને વ્રત લેતાં નિવારી છે ત્યારથીજ વૈરાગ્યવાસિત્ત થઇ એણીએ સાધ્વીની પેઠે આંખિલની તપશ્ચર્યા કરવા માંડી છે. અમે એને અન્ન ખાવાનું બહુ બહુ કહ્યું પણ તેણે તે માન્યું નહિ. તેણીને એ તપ કરતાં આઠ લગ્નરવર્ષ થયાં છે. એ સાંભળી ખિન્ન થઇ ભરત રાજાએ કહ્યું હા ! આપણને શિક્ષક છે કે આપણે ઉન્નતપણે વિધવાસક્ત થઇ ગયા છીએ. હિતાહિત જાણતા નથી ને રાજ્ય સંપત્તિનેજ મોહી પડ્યા છીએ ઉત્તમ પ્રાણીઓ આજ શરીરવડે મોક્ષ લક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરે છે. અને ભોગની વાંછનાવાળાઓ આજ શરીરવડે તરકવાસ પામે છે

માટે આ મારી બહેનને ધન્ય છે કે જીણીનું એવી અસલ તપશ્ચર્યાને વિષે ચિત્ત ચોટકુ છે. માટે એ બહે સંયમ ગ્રહણ કરે. એવામી શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુ વિહાર કરતા ત્યાં આવીને રહ્યાં. તેમને બહારના બગીચામાં આવેલા જાણી વધામણી આપનારને યોગ્ય દાનદ્રઘ ભરત મહારાજ અને સુંદરી આદિ સહુ તેને વંદના કરવા ગયાં ત્યાં ધર્મોપદેશ શ્રવણ કરીને ભરત મહારાજએ પ્રભુને કહ્યું હું ભગવન મેં આ સુંદરીને ચારિત્ર લેતાં નિષેધી, તેથી મને મ્હોટું પાતક લાગ્યું છે. બહુ આરામ કરાવવાથી હુંનો પાપી થયો છું. એમ કહીને તેણે સુંદરીની ક્ષમા માગી તે વખતે સુંદરી બોલી-દીક્ષા લીધા વિના મારો કેટલો કાળ ગયા, તે કર્મનું વિલસિત છે. એમ કહી ભરતની આજ્ઞા લઈ તેણીએ પ્રભુપાસે દીક્ષા અગિકાર કરી એટલે તો હવે તે વિશેષે શુદ્ધ ચારિત્ર પાળતી તપશ્ચર્યા કરવા લાગી. બ્રાહ્મી ગણુ શ્રી અકિહંત પ્રભુએ કલા પ્રભાણે વિશુદ્ધ સંયમ પાળવા લાગી. પછી તે બૂને ઘાતીકર્મનો ક્ષયકરી નિરવચ તપવડે શીઘ્ર કેવળજ્ઞાન પામી. પછી બહુ કાળ પર્યંત ભન્ય જીવેને બોધ આપી મસ્તી વખતે અષ્ટાવદ પર્વત ઉપર બન્નેએ મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી.

જૈન કથા સંગ્રહ.

શિવા સતી.

આ મહાસતી ઉજ્જયીની નગરીના રાજા અંડપ્રદોતનની ધર્મ પત્ની થાય. એક દિવસે તે સભા બારીને બેઠો હતો ત્યાં એક દૂત આવ્યો તેણે હાથ જોડી રાજાને પ્રણામ કર્યાં આથી રાજાએ પૂછ્યું કે તું કોણ છે ? અને શા માટે આવ્યો છે ? તેથી તેણે ઉત્તર આપ્યો કે વિશાળા નગરીમાં ચેરક નામનો રાજા રાજ્ય કરે છે. તેને દેવકન્યા સગાન શિવા નામની પુત્રી છે. તે ચોસઠ દુર્ગામાં પ્રવીણ છે. તે પુત્રીને ચેરક રાજા તમને આપવાનું ધારે છે. જો તમારી દુશ્મી હોય તો તમે એને પરણો. નહિતર તે તેણીને ખાન રાજા સાથે પરણાવશે. તે સાંભળી અંડપ્રદોતન રાજાએ હા દી તેથી ચેરક રાજાએ પોતાની શિવા પુત્રીને મોટા આનંદ પૂર્વક અંડપ્રદોતનની સાથે પરણાવી,

આ શિવા રાણી એક વખત શ્રી વીર ભગવાન પાસે ધર્મોપદેશ શ્રવણ કરવા ગઈ હતી. ત્યાં તેણીએ ધર્મ અગિકાર કર્યો કે. એક દેવતાએ તેને શીખથી ચલાયમન કરવાનો પ્રયાસ

કર્ષો હતો. પણ તે મહા સતી પોતાના મૃતમાં દૂક રહી હતી. એ
 તમરમાં તિરતર અગ્નિનો ઉપદ્રવ થયા કરતો હતો. ધણા ધણા ઉપ
 આરો કર્યા પણ તે સર્વ વૃથા આવી રીતે અહર્નિશ અગ્નિ દુઃખ
 દેતો હતો. એક વખતે રાત્રીએ બુદ્ધિના ભંડાર એવા અભય કુ-
 માર મંત્રીશ્વરને મહા પ્રયાસે ત્યાં આપ્યો ને અગ્નિ શમતો નથી
 તેનું શું કરવું એમ પૂછ્યું. મંત્રીશ્વરે ઉત્તર આપ્યો કે જો શીંગવતી
 નારી પોતે અહિં આવીને સર્વ ધરો ઉપર પાણી છાંટે તો એ અ-
 ગ્નિ તુરતજ શાંત થાય તે ઉપરથી બહુ બહુ સ્ત્રીઓ ત્યાં આવીને
 જળ છાંટી ગઇ. પણ તે સર્વ મિથ્યા ગયું. જ્યારે શિવા સતીએ
 પોતે આવીને સર્વ સ્થળે જળ છાંટ્યું, ત્યારે તુરતજ અગ્નિ મંદ
 થઇ ઠરી ગયો. તે વખતે સર્વ લોકોએ જય જયકારનો ઘોષ કરી
 મેલ્યો. અને કહેવા લાગ્યાં કે આ શિવા મહા સતી છે. વળી
 પણ કહેવા લાગ્યો કે દેવ, દાનવ, ગંધર્વ, કિત્તર, યક્ષ અને રાક્ષસ
 પણ દુષ્કર કાર્ય કરનારા એવા શીંગ પાળનારને નમસ્કાર કરે છે.
 શીંગ મનુષ્યના કુળને ઉન્નતી કરવાવાળું પરમ ભૂષણ રૂપ જ્યારે પ
 લુ નાશ નહિ થનારું, આશ્ચર્યકારી, પવિત્ર, સતિદાયક, દુર્ગતિને નાશ
 કરનારું, પવિત્ર એવા મોટા યશને આપનારું, ઉત્કૃષ્ટ એવા મોક્ષનું
 કારણ અને કલ્પ વૃક્ષ રૂપ છે. અનુક્રમે તેણીએ (શિવા સતીએ)
 શ્રીચીર પ્રભુ પાસે દીક્ષા લીધી ને નાના પ્રકારની તપશ્ચર્યાથી કર્મક્ષય
 કરી મોક્ષ પ્રાપ્ત કર્યો.

જન થયું

નંદયંતી.

આ કન્યાને તેના પિતા નાગદત્ત વંશિકે સાગરપોતાના પુત્ર
 સમુદ્રદત્ત સાથે પરણાવી હતી. એક વખત સમુદ્રદત્તે તેના પિતા
 ને કહ્યું કે—મારે દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવા વિદેશ જવું છે તેથી રજા
 આપો. આથી તેના પિતાએ કહ્યું કે તારા ઘરમાં જે કોટીબંધ
 દ્રવ્ય છે. તે તું અહિં રહીને ભોગવ. આં સાંભળી સમુદ્રદત્ત બો-
 લ્યો કે—પૂર્વ ભવમાં ઉપાર્જેલી લક્ષ્મી તો હલકા માણસોજ ભોગ-
 વે. વળી બોલ્યો કે પિતાના ઉપાર્જેલા ધનથી ધણા મનુષ્ય મદોન્મત
 બને છે. પણ પોતાના ઉપાર્જેલા ધનથી તો વીરલાજ એવા થાય-
 છે. આટલું કહી છતાં પણ પિતાએ જવાની અનુજ્ઞા આપીજ નહિ.

આથી પોતે રાત્રિને સમયે શુભ રીતે વિદાય થયે. પરંતુ જતો જતો પ્રિયાનું ચેષ્ટિક જોવાને ધરતી જળામાં ઉભો રહેયો. એ ટલામાં નંદ્યંતી ખજભળી જાગી ઉઠી અને પતિને નહિ દેખવાથી દુઃખિત થઈ પતિના શુભચિત્ત રમણ કરતી તે પરસ્પર વિચાર થવાથી વ્યાકુળ બની કંઠમાં પાશ નાખતાં બોલી કે—જે મારા પતિ હમણા અહીં નહીં આવે તો મારે જરૂર મરણને શરણ થવું પડશે. એમ પ્રિયાને દુઃખિત થતી જોઈ બહારથી આવી સમુદ્રદેવે તેને સંતોષી. પછી તેણે કહ્યું કે—હે વલ્લભા ! હું વિદેશ જઈશું. તું તે કાઢને કહીશ નહિ. એ પ્રમાણે સ્ત્રીની રજા લઈ દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવા સમુદ્રદેવ સમુદ્ર માર્ગે વિદાય થયો. સમુદ્રદેવ ગયા પછી ત્રણ માસે નંદ્યંતી સગર્ભા જણાઈ તે જોઈને સાસુ સસરાએ વિચાર્યું કે પુત્ર તો વિદેશ વિચર્યો છે અને વહુ તો સગર્ભા જણાય છે તેથી સ્ત્રીઓનાં સ્વરૂપ જાણી શકાતાં નથી. બહારથી રૂડાં આવરણવાળી એવી સ્ત્રીઓનો વિશ્વાસ કરવો નહીં. કારણ કે કિંપાક રજની પેઠે તેનાં પરિણામ સારાં નથી. માટે એવી નીચ સ્ત્રીને આપણી પંક્તિ માંથી તજી દેવી જોઈએ. એણે અમારા નિષ્કલંક કુળને કલંક લાગાડું છે. એમ કહી તેણે નંદ્યંતીને પોતાના સેવક સાથે વનમાં મોકલી દીધી વનમાં જઈ એ મહાસતી ધરણીપર ઢળી પડી. ફરી સચેત થઈ બોલી કે—હા દેવ ! મારા શા અપરાધથી સાસુજીએ મને તજી દીધી છે. એક તો મહારો સ્વામી મને તજીને વિદેશ ગયો છે. ત્યાં વળી મને વનમાં મૂકી. મેં લેશ માત્ર પણ શીલ ખરવ્યું નથી. આ જાનને વિષે તો મહારે સમુદ્રદેવ વિના તો સર્વે બાઈઓ છે આમ વિદ્વાપ કરતી હતી એટલામાં અગ્નિપરના સ્વામી પદ્મરાજ ત્યાં આવ્યો તે તેણીને જોઈ બહેન કહી પોતાને ત્યાં તેડી ગયો. ત્યાં તે રાજની આજ્ઞાથી યથેચ્છ દાન દેતી. શીળ-ગ્રત પાળતી અને ધર્મ કર્મમાં તત્પર રહેવા લાગી. ત્યાં તેણીએ ત્રણ માસ પૂરા થયે પુત્રને જન્મ આપ્યો.

પેલો સેવક કે જે નંદ્યંતીને વનમાં મૂકવા આવ્યો હતો તેણે ત્યાં બનેલી સઘળી હકીકત સાગરપોત વણિકને કહી. એવામાં સમુદ્રદેવ વિદેશથી અખુટ ધન ઉપાર્જન કરીને ઘેર આવ્યો. તેને તેની માતાએ વહુને તજી દીધાની વાત કહી. તે સાંભળીને તે

બોલ્યો કે—મારી પત્નીને મર્મ રહ્યો હતો તે મારાથીજ હતો. તે મરણીજ હતો. એ સાંભળીને તો સર્વ દુઃખી યયાં અને શેકે દેશ વિદેશ પોતાના સેવકો વહુને શોધવા અર્થે મોકલ્યા સમુદ્રદત્ત પણ પોતાની પત્નીને શોધવા નીકળી પડ્યો. સમુદ્રદત્ત સધળી જગોએ જામતો ભ્રમતો એક સમયે બગુપુરે જઈ પહોંચ્યો. ત્યાં ક્ષુધતુર ચવાથી એજ દાનશાળામાં ગયો ત્યાં તેણે પોતાની નારીને નીરખી તેથી પોતાનો સંકય ટાળવાને તે નંદ્યંતીના શીખની પરીક્ષા કરવાને એક અન્ય સ્ત્રીને શીખવી તેણીની પાસે મોકલી. એટલે તે સ્ત્રી એ નંદ્યંતી પાસે જઈને કહ્યું કે—હે નંદ્યંતી ! તું આ મનુષ્ય જન્મને પામીને ભોગ મુખ્ય વિના નિષ્વજ્ઞ શા માટે મુચ્ચાવે છે ? તું તો વિચક્ષણ છે માટે જો તારી ઇચ્છા હોય તો એક દેવકુમાર તુલ્ય વ્રણિક પુત્ર આવ્યો છે. તેની પાસે અખુટ દેહલત છે તે પુરુષને અંગિકાર કરવાને દેવાંગના પણ ઇચ્છા કરે છે. માટે જો તું તેનો સ્વિકાર કરીશ તો અતિ સુખી થઈશ. હુંતો તારા હિલને માટે કહેવા આવી છું.

આ વાત સાંભળીને નંદ્યંતી બોલી કે—બહેન ! તું આવી તો ભલે આવી પણ સતીની પાસે એવું કહેવાંતી જીભ ત્રુટી પડે છે. હું તો આ ભવને વિષે સમુદ્રદત્ત સ્વામી શિવાય અન્ય કોઈ દેવકુમાર હોય તેને પણ ઇચ્છી નથી. જો તું હવે અધીક કહીશ તો તને હું આત્મહત્યા દઈશ. આ વખતે સમુદ્રદત્તે પોતાનો મૂળ વેષ લીધો. ને તે તેણીની પાસે ગયો. ત્યાં જઈ પ્રિયને જોઈ તે હર્ષ પામ્યો. તે પણ પતિને જોળખી હમી. થઈ અને વિનય સહિત તેને સત્કાર કર્યો પરસ્પર પ્રેમ મેળવ થયો. આથી તેની પ્રેમની પરીસીમા રહી નહી. વળી સતીને પ્રથમની વિશેષ વેળાની દુઃખી સ્થિતિ સ્મરણમાં આવવાથી આંખેમાં આંસુ ભરાઈ આવ્યાં મળી હર્ષ સહિત સમુદ્રદત્ત તેણીને પોતાને નગરે તેહી લાવ્યો. પિતા વગેરેને ખબરવંદન કરી બનેલી સધળી ખીના જાહેર કરી. આ સમયે ત્યાં એક કેવળ શાન્તી સાધુ આવ્યા હતા. તેમને વંદન કરવાને સમુદ્રદત્ત અને તેનાં સગાં સનેહીઓ સર્વે મયાં. સાધુએ ધર્મ પ્રદેશ આપ્યો પછીથી સતી નંદ્યંતીએ પૂછ્યું કે—હે મહારાજ ! મારા ક્યા કર્મને લીધે આટલો વખત મારા પતિ સાથે વિયોગ

રહ્યો. તે ઉપરથી ગુરૂએ તેણીનો પૂર્વ ભવ કહ્યો કે ચંદ્રપુર નમ
રમાં મુકુંદ નામના બ્રાહ્મણને શ્રીમતી નામની સ્ત્રી હતી. તેણીએ
એક વખતે યજ્ઞનો મહોત્સવ થતો હતો તે વખતે બિદ્યાને અર્થે
આવેલા સાધુનો ઉપહાસ કર્યો હતો કે—હે શુદ્ર ! તું અહીં કેમ
આયો છે. તેનાં શ્વશુરાદિ સર્વ પશુ તે ઉપહાસમાં અનુમત થયાં
તે મુકુંદ શ્રુતિ પામ્યો. તેનો જીવ તું સમુદ્રદત્ત થયો અને એ
શ્રીમતીનો જીવ નંદ્યંતી થઈ. તે વખતે મુનિનો ઉપહાસ કરવા
થી તારા પતિથી તને વિયોગ થયો. આ પછી નંદ્યંતી વિશેષ
પ્રકારે ધર્મ આચરના લાગી અને શીળવત પાંખતી મરણાંતે દેવ-
લોકમાં ગઈ.

રોહિણી.

આ સતી પાટલીપુત્ર નગરમાં રહેનાર ધનાવહુ શ્રેણીની પ-
ત્ની થાય. એક દિવસે ધનાવહુ શેઠ દ્રવ્ય મેળવવાને સમુદ્ર માર્ગે
વિદેશ ગયો. પાછળથી તેની પત્ની રોહિણી પોતાની સખીઓ સા-
થે પતિના વિયોગથી દુઃખી દિવસો ગાળતી હતી. એક સમયે રોહિ-
ણી પોતાના મહેલના ઝરખામાં બેઠી હતી તે વખતે તે નગરનો
રાજા ત્યાંથી પસાર થતાં તેણે ગોખમાં બેઠેલી રોહિણીને દીડી.
તેણીને વારંવાર બોધને રાજાનું ચિત્ત રોહિણી ઉપર લીન થયું.
એટલે પોતાને ઘેર જઈને તેણે એક દૂતીને રોહિણી પાસે બેટ
સહિત મોકલી. એ દૂતીએ જઈ રોહિણીને કહ્યું કે આપણો નંદ
નૃપતિ તને ઇચ્છે છે. માટે તેનો સંગમ કરીને આ તારા વૃથા જ-
તા યૌવનને સફળ કર. તે સાંભળી રોહિણીએ વિચાર્યું કે અહો !
પોતાના કુળનો વિચાર કર્યા વગર આ છુટી બચેલા મદોન્મત હ-
સ્તી જેવો રાજા મારા શીળરૂપી વૃક્ષનું ખંડન કરશે. માટે કોઈ ઉ-
પાયવડે એને બોધ દેવો. એમ વિચારી તેણીએ દૂતીને કહ્યું કે—સ-
ખી ! સ્ત્રીએ પોતેજ સ્વભાવથી એવા વીર પુરૂષને ઇચ્છે છે. પણ
આ રાજા તો ઉલટો મને ઇચ્છે છે. માટે એને ધીક્કાર છે. જેમ
ચંદ્રમા કલંકથી કલંકિત છે તેમ જો તેને પોતાનું નિર્મળ કુળ ક-
લંકિત કરવું હોય તો ભલે શુભ રીતે રાત્રિને સમયે અહિં આવે.
આ સાંભળી આવેલી દૂતી વિદાય થઈ. અને તેણીએ રાજા પાસે
જઈને કહ્યું કે રોહિણીએ કહ્યું છે કે—રાજા અહિં આવે. તે સાં-

ભણીને રાજ્ય સંગાર સજીને તેણીને ઘેર ગયો. ત્યાં તેને દાસીએ આમન આપી બેઠાંચો એટલામાં રોહિણી રાજનું મુખ નહીં જોતાં નીચું જઈ અહિં આવી. રાજ તેણીને જોઈ આનંદ પામ્યો. એટલે રોહિણીએ પોતાની સખીઓને રસોઈ બનાવવાનો આદેશ કર્યો. બીજી સખીને વળી કહ્યું કે રાજની આજળ ઉત્તમ પ્રકારના ફળથી ભરીને એક થાળ લાવો તે સખીએ તે પ્રમાણે કર્યું. એટલે રાજ તે ફળને ખાઈ શબનગૃહમાં ગયો. ત્યાં તેને નિદ્રા આવવા લાગી. ફળમાં નિદ્રા આવે અને ફળમાં વળી જાગ્યું થાય. એવામાં તેણે પાણી માગ્યું. વળી તે નવનવી સરસ રસદાર રસોઈ જમીને બોલ્યો કે—આ નાના પ્રકારની રસોઈમાં કેટલીક ખુબી છે એ કેમ? રોહિણીએ કહ્યું કે—એનો વિવેક તમને કહું છું. જેમ વસ્તુઓને વધે સરસ રસગતા દેખાય છે. તેમ સ્ત્રીઓને વિષે પણ સમજવું. સ્ત્રી છે તે પુરૂષને જામને વિષે પાડે છે. જેમ સૂર્યમણિ સૂર્યને જોઈને પ્રજ્વલિત થાય છે તેમ કામાતુર પુરૂષો મૂઢતાથી સ્ત્રીઓને જોઈને વિકાર પામે છે. હે રાજ ! આપ તો સર્વ પ્રજાના પિતા છો. અને અન્યાયે પ્રવર્તન કરવું બૂપતિઓને બૂપિત નથી. આપને પણ એ સન્માર્ગનું ઉદ્ધવન કરવું યોગ્ય નથી. સ્ત્રી તો નરકની ખાણ છે, બુદ્ધિ અને દ્રવ્યથી ભ્રષ્ટ કરનરી છે. અને વળી પાપના ધામ જેવી છે. રોહિણીનાં આવાં વચન સાંભળી પરનારી સમાગમ દુઃખ દાયક જાણી ઉભો થઈ રાજ તેણીની ક્ષમા માગવા લાગ્યો ને બોલ્યો કે હે સતી ! ઉપદેશ આપનારી તારા જેવી ખરી સતી કંઈકજ હોય છે. મન કુમાર્જે જતાં નિષેધ કરવાથી તું મારી ગુર થઈ છે. એમ કહી તેણીના ગુણની શ્રેષ્ઠતા અને તેના શીળની પશંસા કરતો પોતાના મહેલમાં આવ્યો.

થોડા સમય પછી ધનાંબહુ શેઠ દ્રવ્યોપાર્જન કરીને ઘેર પાછો આવ્યો. તે વખતે રોહિણી ભરતારની મુખ કમલને જોઈ આનંદ પામી. તે રાજ આવ્યાના ખબર સાંભળી વિચારવા લાગ્યો કે—બૂખ્યા વાનરને મધુનું પાત્ર મળે અને કાગડાને દહીંની મેટકા મળે અને તે પણ એકાંતમાં મળે તો તેઓ તેને કેમ છોડે? મારે આ મારી સ્ત્રી પાસે રાજ આવી ગયો એટલે તે સુશીળા કેમ રહે ? આમ સંતપ્ત કરતો રોહિણીનો ત્યાગ કરવા ઇચ્છા કર

વા લાગ્યો. એવામાં રોહિણીને નિષ્ક્રમક કરવા અનાધાર દષ્ટિ મધ. એટલુંજ નહિ પરંતુ પ્રત્યેક જળાશયો બરાબ મયાં તે વખતે નદીએ પ્રભુ પોતાના તટને ઉદ્ધારીને નમરનાં દારને રાખ્યાં તે વખતે તે નગર જળથી ડુબી જશે એમ જાણી રાજાએ વિચાર્યું કે જો રોહિણી અહિં દાર સુધી આવે તો તેણીના શીળના પ્રભાવથી પાણી ઉતરી જાય. આથી રાજાએ તેને ખોલાવીને કહ્યું કે—હે બહેન ! આ જળના પુરને પાછું વાળ. એથી રોહિણીએ દરવાજા પર ચઢી નમસ્કાર કરી હાથમાં જળ લઈને કહ્યું કે જો મેં આ ભવને વિષે શુદ્ધ શીળ પાળ્યું હોય તો આ જળનો ઉપસર્ગ વિરામ પામો. આમ બોલી કે તુરતજ નદીનું પાણી આગળ વધતું બંધ થયું. તે જોઈ નગરમાં વસનારા સર્વ લોકો હર્ષ પામીને બોલ્યા કે ધન્ય છે એના શીળને અને ધન્ય છે એના ધર્મને ! ! આમ સર્વ સ્થળે જયધ્વનિ થયો. ને આકાશમાં પણ દેવતાઓએ હર્ષના નાદ કર્યા કે આ મહાસતી રોહિણીનું અદ્ભુત શીળવ્રત જનોના દુઃખ ને દૂર કરનાર છે. તે વખતે રોહિણીના વચનથી બહુ લોકોએ જૈન ધર્મ અંગીકાર કર્યો. રાજા બોલ્યો કે આ રોહિણીનું જેવું શીળ છે તેવું ક્યાંય પણ દેખાતું નથી. એમ કહી તેણે પણ પોતાની પત્નીએ સહિત તેણીની પાસે જૈન ધર્મ અંગીકાર કર્યો. પછી રોહિણીએ સર્વ જિન મંદિરોમાં પૂજા વંદનાદિ મહોત્સવ કર્યા. ધનાવહ શેઠે પણ રોહિણીના તપને વિષે શુદ્ધ ભાવ ખાને શીળ ના માહાત્માથી હર્ષ પામી જૈન ધર્મને અંગીકાર કર્યો. એક દિવસે રોહિણી પોતાના ગુરૂ પાસે ધર્મ સાંભળવા ગઈ. ત્યાં ગુરૂએ કહ્યું કે—જે માણસ શુદ્ધ ભાવ સહિત રોહિણીના તપ કરશે તે સ્વર્ગ અને મોક્ષ રૂપી સંપત્તિ મેળવશે. રોહિણીના તપ કેમ કરવો ? એમ પૂછવાથી ગુરૂએ જવાબ આપ્યો કે વાસુપુન્ધ્ય સ્વામીની પ્રતિમાની આગળ રોહિણી નક્ષત્રમાં સાત વર્ષ અને સાત માસ પર્વત ઉપવાસ કરવા અને તેનું ઉજમણું કરી એકાણું મોઢક પ્રમુખ વસ્તુઓ પ્રભુ આગળ ધરવી; વળી તપશ્ચર્યા છે તે સકળ લક્ષ્મીનું વગર સાંકળનું બાંધવાનું સ્થાન છે. અને દુરિત ભૂત પ્રેમાદીનો વગર અક્ષરનો મંત્ર છે. જેનાથી વિઘ્નની શ્રેણી નાશ પામે છે. દેવતાઓ દાસ થઈ રહે છે. કામ સાંત થાય છે, ઇન્દ્રિયો દમાય છે, કષ્ટાણું પાસે આવે છે; મહા ઋદ્ધિ આવી મળે છે; કર્મના સમૂહનો

નાશ થાય છે; તેમજ અર્ગ અને મોક્ષ સ્વાધીન થાય છે. એવું ન
તપ તે કેમ પ્રશંસા પાત્ર નહીં હોય ? આ સાંભળી રોહિણી
તે પ્રમાણે મોક્ષને આપનારૂં વ્રત કર્યું. તેથી તે મુક્તિ માર્ગને જોઈ
સફળ

જેનમથ.

રતિસુંદરી.

રતિસુંદરી એ સાકેતપુરના મહિપાલ કેસરીની કન્યા થાય.
તે રૂપે, ગુણે અને ધર્મથી શુશોભિત હતી. એક વખતે ચંદ્રભૂપતિ
ની રાજ સભામાં કોઈ તેના સેવકે રતિસુંદરીની રૂપ સંપત્તિની
પ્રશંસા કરી. તે ઉપરથી નંદન નગરના રાજા ચંદ્રે રતિસુંદ-
રીને મેળવવા ઇચ્છા કરી. આથી પોતાના દૂતને રતિસુંદરીના
પિતા નરકેસરી રાજા પાસે મોકલ્યો ને તેણીનું માગું કર્યું. આથી
સાકેતપુરના અધીપતી નરકેસરી રાજાએ આ સંબંધને યોગ્ય જ
ણી જેમ દક્ષ રાજાએ ચંદ્રને રોહિણી આપી હતી તેમ પોતાની
રતિસુંદરી ચંદ્રરાજાને દીધી. પછી તેણે શુભ દિવસે મોટા દાય
જ સહિત રતિસુંદરીને નંદનપુર મોકલી. અને લક્ષ્મી જેમ પોતે
જઈને શ્રીકૃષ્ણને વરી હતી તે પ્રમાણે તે તેમ વરી. ત્યાં તેના
સારાં મુહુર્તમાં વિવાહ થયો. વળી સર્વ લોકો તેણીનું સાંદર્ય જોઈને
કહેવા લાગ્યા કે અહો આતે શું દેવી હશે ? પછી રતિસુંદરીથી
અસંકુત થયેલો ચંદ્રભૂપતિ ઉત્તમ સ્થિતિને પામ્યો.

એકવાર મળવાન રાજા મહેન્દ્રસિંહે ચંદ્રનરેશ્વરને દૂત
સાથે કહાવી મોકલ્યું કે—હે ભૂપ ! જેમ સૂર્ય, ચંદ્ર અને સમુદ્રને
જેમ પ્રીતિ છે તેમ આપણે પણ કુળ ક્રમાગત પ્રીતિ છે. તે ભોંપવી
જોઈએ નહિ. તેઓજ કુળને હિપાવનાર પુત્રો કહેવાય કે જેઓ
સત્વવાળા થઈને મહિમાના સ્થાનરૂપ પૂર્વજોએ કરેલા સંબંધને લો
પતા નથી. સત્ પુરુષોએ સર્જનતા તજવી જોઈએ નહિ માટે આ
પ્રીતિની શ્રદ્ધિ અર્થે નવી પરણેલી રતિસુંદરીને મારી બેઠ
તરીકે મોકલો. આ સાંભળી રાજા ચંદ્રેશ્વર જરા હાસ્યથી મોહ્યો
કે—રાત્રિ જેમ ચંદ્રમાને પ્રિય છે, તેમ સ્વ જનકોને પ્રિય ન હોય ?
દક્ષિણ, પ્રિયભાષણ, સુશીળ, વિનય ને દાન એ સજ્જનોના ગુણ
છે પરંતુ હે દૂત ! તારા રાજાએ કહેવરાવ્યું છે તે સાં રૂં નથી

કારણ મોટા કુળ પતિઓ પણ પોતાની મર્યાદા છોડતા નથી ને તારો રાજા તો મર્યાદા છોડીને મારી સ્ત્રીને મ.જે છે. તો શું કોઈ નીચ માણસે પણ પોતાની સ્ત્રી કોઈને આપેલી જાણી છે ? આ સાંભળી દૂતે જવાબ આપ્યો કે હે રાજા ! તમે એમ ન કહો સમુદ્ર મર્યાદા મૂકે તેને કોણ રોકી શકે ? એ સમુદ્રજ ન્યારે ક્ષો-ભ પામે ત્યારે પાળ બાંધવા કોણ સમર્થ થાય ? અમારો રાજા અંત્રિ બળવાન છે. તેની સેનાના ભારથી પૃથ્વી પણ કંપે છે. માટે તમારે શમતાથી અને નરમાશથી બોલવું. તે સાંભળી ચંદ્રેશ્વર રાજા રોષે બરાબરને કહેજી લાગ્યો કે હે દૂત ! મારી સ્ત્રીની ઇચ્છા રાખનર તારા રાજાને નસ્કમાં જવું પડશે. કોઈએ પોતાની સ્ત્રીને પારકે ઘેર કદાપિ મોકલી છે ? નાગ જીવતો હોય ત્યાં સુધી તેનો મણિ કોઈ લઈ શકે કે ? દૂતે જવાબ આપ્યો કે હે રાજા ! ગમે તે પ્રમાણે આત્માનું રક્ષણ કરવું એમ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે. જીવતો નર બદાને પામે છે; મૃત્યુ પામેલાને કંઈ મળતું નથી. વળી કુળની રક્ષાને અર્થે ગામનો ત્યાગ કરવો અને આત્માને અર્થે પૃથ્વીનો પણ ત્યાગ કરવો. આ વાક્યો સાંભળતાંજ ચંદ્રેશ્વર રાજાને ક્રોધ ચડ્યો અને દૂતને એકદમ સભામાંથી બહાર કાઢી મેલ્યો. તેણે જ ઇને પોતાના સ્વામીને સદ્ગુણી હકીકત કહી, તેથી ક્રોધાયમાન થયે લો મહેન્દ્રનરેશ્વર સજ્જ થઈને ચંદ્રેશ્વરને જીતવા ચાલ્યો. ચંદ્રનરેશ્વરને ખબર પડતાં તે પણ સજ્જ થઈ સન્મુખ આવ્યો. બન્ને રાજા રણસંગ્રામમાં આવ્યા અને ત્યાં મહા યુદ્ધ થયું. તેમાં અંતે ચંદ્રેશ્વર રાજા કેદ પકડાયો અને સતી રતિસુંદરીને સ્વહસ્ત કરી પોતાને ઘેર ગયો. ત્યાં લઈ મહેન્દ્રસિંહે તેણીને કહ્યું કે—હે સુંદરી ! મેં આ બધો યુદ્ધનો આરંભ તારે માટે કર્યો છે. બહુ કાળે બાંહે ઇચ્છતાં કાર્ય પૂરું થયું છે. માટે હવે મારી સ્ત્રી થઈને તારા જીવનને સદ્ગુણ કર. એ સાંભળી રતિસુંદરીએ વિચાર્યું કે ધીક્કાર છે મારા રૂપને ! કે જેનાથી મારા સ્વામીની આ દશા થઈ. એ દુસચારી કામી રાજા જીગારીની પેઠે ઉત્સુક છે. માંહે ચિત્ત વિચાર તો નથી. મારાં આવાં સૌંદર્યને ધીક્કાર છે. પણ મારે હવે માંહે સ્ત્રીજ કેવી રીતે સાચવવું ? કસાઈને ઘેર બાંધેલા બોકડા

ના જીવિત બરેબર માંડે જીવિત છે. પરંતુ નીતિ શાસ્ત્રનું વચન એવું છે કે પ્રાણ સંકટ સમયે કાળનો વિલાંબ થાય એજ શ્રેયસ્કર છે. એમ વિચારી તે તેની સાથે ધીમે ધીમે બોલવા લાગી અને ગાઢ અનુરાગ બતાવવા લાગી. તેણીએ રાજાને કહ્યું કે—હે ભૂપ ! જો તમે મારી પ્રાર્થના નિષ્ફળ ન કરોતો, હું તમારી પાસે કંઈ માગું. રાજા બોલ્યો કે—હે રંભા! એ પ્રાર્થનાનું વચન શું છે ? તારા માટે વાપરવામાં આવતા મારા પ્રાણને પણ હું તૃણ સમાન ગણું છું. હે રામા ! જો પોતાનું શિર આપ્યું છે એને હવે પોતાના ચક્ષુ ક્યાં આપવાં પડે તેમ છે ? માટે ગમે તેવું દુર્લભ હોય તો પણ તે માગ. હું તારી માગણી કશું રાખીશ તે ઉપરથી રતિસુંદરી બોલી કે—હમણાં આપણે માત્ર શબ્દો બોલી તેજ આનંદ માનવો. ચાર માસ સુધી તમારે મારા બ્રહ્મચર્ય વ્રતને બંગ કરવું નહિ. એ સાંભળી રાજા બોલ્યો કે—હે તરણી ! તું બોલી તે મને રચવું નથી તો પણ તે કહ્યું તે બલે તેમ થા. ઓ. ત્યાર પછી રતિસુંદરી આંખિયનું તપ કરવા લાગી તેથી દિવસે દિવસે તેનું શરીર કૃશ થતું ગયું આથી રાજા પણ શોચ કરવા લાગ્યો. બ્રહ્મચર્યના ચારમાસ પૂરા થયા ત્યારે રતિસુંદરીએ પોતાના શીળનું રક્ષણ કરવા માટે શાસનદેવીનું સ્મરણ કરીને તેણીને કહ્યું કે—હે દેવી ! એવું કરો કે જોથી માંડે શીળ અખંડ રહે. આથી તે દેવીએ રતિસુંદરીનું સ્વરૂપ એવું તો કુત્સિત કર્યું કે રાજા તેણીને ગળતા કાઢ આદિન્યાધિથી ભરેલી જોષ વિચારવા લાગ્યો. આ દેહતો અશુચિથી ભરેલો છે. મેં વૃથા પારકી સ્ત્રીનું હરણ કર્યું. આમ કહી તેણે રતિસુંદરીને ચંદ્ર ભૂપતીને પાછી સોંપી ત્યાં તે પોતાના શીલના પ્રભાવથી ફરીને દિવ્યસ્વરૂપધારી થઈ ધન્ય છે તારો શીળ ધર્મને. । । ।

જેન.

સુળસા.

સતી સુળસાએ રાજગૃહનામના નગરમાં વસતા નાગરથિકની સ્ત્રી હતી. તે વિદ્યાવાન, ધૈર્યવાન, નીતિવાન અને ધર્મ કરી સદા ચરણી હતી. આ નાગરથિકે એક વખતે પોતાના ગુરુપાસે એવી પ્રતિજ્ઞા કરી હતી કે—હવે મારે બીજી સ્ત્રી કરવી નહિ. એ દંપતી

પરસ્પર સ્નેહ યુક્ત હતાં. એક વખતે નાગરથિકે કોઇ અન્યના આમણામાં બાળકો રમતાં જોઇ ખેડ કરવા લાગ્યો કે—અહો ! મારે પુત્ર નથી તો આ ધરને ધર નહિ પણ સ્મરણનજ છે. એમ ગણવું અયોગ્ય નથી. આમ શોચ કરતાં તેનું શરીર ક્ષીણ થઇ ગયું. તેથી મુળસાએ પૂછ્યું કે—પ્રાણેશ ! આપ શું ચિંતવો છો ? આપના ચિત્તમાં જે ચિંતા હોય તે સત્વર કહો. નાગરથિકે હસીને બોલ્યો કે—વલ્લભે ! મારે તારાથી છાનું રાખવા કંઇ પ્રયોજન નથી અવાપિ પર્યંત પુત્ર ન થયો એ મને બહુ દુઃખ લાગે છે. મુળસાએ કહ્યું કે—પ્રાણેશ ! આપ શોક ન કરો. જેને પુત્ર હોય તે નરકે ન જાય એવો કંઇ નિયમ નથી. હે નાથ ! કોઇ મહાત્મા પુરૂષ પણ પોતાના માતા પિતાને નરકે જતાં અટકાવી શકતો નથી. કહ્યું છે કે નરકે જતા પુરૂષને રૂક્ત ધર્મજળ બચાવવા સમર્થ છે પુત્રના પરિચારવાળા બ્રહ્મદત્ત ચક્રવર્તિને પણ કર્મના વશ થી અધાવસ્થા ભોગવવી પડી. પુત્રોમાં ને પુત્રોમાં કૃતરાષ્ટ્રનું ગોત્ર ક્ષીણ થયું. રાવણનો વંશ પણ પુત્ર છતાં ક્ષીણ થયો. અને પૃથ્વીપતિ સગરરાજ પણ સાઠ હજાર પુત્રના દુઃખે કરી મૃત્યું પામ્યો. બહુ પુત્રો કંઇ સ્વર્ગ કે મોક્ષ આણી આપતા નથી. પોતાની પત્નિનાં આવા વચનો સાંભળી નાગરથિકે બોલ્યો કે—સુંદરી ! તેં જે કહ્યું તે સત્ય છે. પણ સંસારમાં સારા અથવા નરસા પુત્રવિના માતાપિતાનું મન ધીરજ ધરતું નથી. આથી મુળસા બોલી કે હે સ્વામિનાથ ! મારા ઉદરથી પુત્ર પ્રાપ્તિ થશે નહિ માટે આપ બીજી સ્ત્રી કરો. ત્યારે નાગરથિકે કહ્યું કે—જે કોઇ અને રાજ્ય સહિત પોતાની કન્યા આપે તો પણ હું તેને લેવા ઇચ્છતો નથી. આથી મુળસા આંખિલનું તપ કરવા લાગી.

આ મહાત્મા તપની પ્રશંસા એક વખતે ઇંદ્રની રાજકચેરીમાં થઇ. મુળસાની આવી સ્તુતિ થતી સાંભળીને હરિયુગમેષીદેવ તેણીની પરીક્ષા કરવાને અર્થે સ્વર્ગથી મૃત્યુંલોકમાં આવ્યો અને જે સાધુઓનું રૂપ ધરીને તે નાગરથિકને ઘેર ગયો. આથી મુળસાએ હર્ષ થઇ તેને વંદનાદિ કરી પૂછ્યું કે—હે દેવ ! અક્ષર અત્રે શા માટે પધાર્યા છો ? જે હોય તે નિવેદન કરો. પતિએ કહ્યું કે તારા ઘરમાં લક્ષ્મણ તેલના ધડા સાંભળ્યા છે. તો અમારામાંથી બહુ

આજીવો ગાનિ પામી ગયા છે. તેમની ચિકિત્સાને અર્થ એ આપ તે સાંભળતાં મુળસા એક ધડો. લાવી તેવામાં તે દેવે અન્ય રૂપ કરી અદૃશ્ય રહીને તે તેલનો ધડો પાડી તેલ ઢાળાવી નાખ્યું. આ પ્રમાણે મુળસાએ બીજો, ત્રીજો, ચોથો અને પાંચમો ધડો આપ્યો પરંતુ તે સર્વની સ્થિતિ પ્રથમના ધડા બરાબર થઈ. તો પણ મુળસાના મનમાં લેશ માત્ર પણ ખેદ થયો નહિ. તેથી તે દેવ પ્રત્યક્ષ થયા અને બોલ્યા કે—હે સતી ! તને ધન્ય છે ! ! હું હુરિયુગમેષીદેવતારી પરીક્ષા કરવા અર્થે આવ્યો, હવે હું તારા સત્યથી સંતુષ્ટ થયો છું. માટે વચન માગ ત્યારે મુળસા બોલીકે—હે દેવ ! મારો મનોરથ તમે જાણો છો માટે તમોને કંઈ કહેવું હોય ! કેમકે જીવને દાંતની બલામથુ હોય નહિ. આથી તે દેવતાએ તેને બત્રીસ ગોળીઓ આપીને કહ્યું કે—તારે અકેકી મુટિકા ખાવી. તેથી કરી તને બત્રીસ પુત્રો થશે. વળી કહ્યું તું મને તારા સંકટ સમયે સંભારજે તેથી હું આવી તારું દુઃખ દૂર કરીશ.

એક સમયે મુળસાને ઋતુપ્રાપ્ત થયા પછી તે વિચારવા લાગી કે મારે ધણા પુત્રોને શું કરવા છે ? એમ વિચારી મુળસા બત્રીસ ગોળી એકી વખતે ખાઈગઈ. તેથી કરી તેના ઉદરમાં બત્રીસ મર્મ ઉત્પન્ન થયા અને દિવસે દિવસે તેણીને વધારે વધારે વ્યાધિ થવા લાગી. તેની શાંતિ માટે કાયોત્સર્ગ કરી તે દેવને સંભાર્યાં. તેથી તે આવ્યા અને કહ્યું કે—હે સુંદરી ! તે અવિચારી કાર્ય કર્યું છે તને એકી વખતે બત્રીસ પુત્રો પ્રાપ્ત થશે. અને તેમાંથી એકનું મૃત્યુ થવાથી બત્રીસનું મૃત્યુ થશે. મુળસાએ કહ્યું કે—હે દેવ ! મારે શું કરવું ? . મેં એ કાર્ય વગર વિચારે કર્યું છે. તમારી શક્તિ હોય તો મારા ઉદરની બધા સમાવ જો તંમે બધા સમાવશો તો જીવન-સનની ઉન્નતિ થશે. તેથી દેવે તેની વ્યાધિ દૂર કરીને પોતે પોતાને સ્થાને ગયો. કેટલાક સમય પછી મુળસાએ બત્રીસ પુત્રોને જન્મ આપ્યો, અને બારમે દિવસે તે સર્વનાં જીદાં જીદાં નામ પાડ્યાં તે પુત્રો યોગ્ય ઉચ્ચરના થયા ત્યારે તેઓને વિદ્યાગ્રાન્થ આદિથી અભ્યાસ કર્યાં તે સર્વે શ્રેષ્ઠિક રાજના દરબારમાં રહ્યાં. એક સમય એકીક રાજ બોધરાં વાટે એક રાજના અંતઃપુરમાં જઈ ચિદમ્બર પુરા હરી લાભ્યા તેમાં એક રાજની સેનામાંના વૈરંઝીકે મુળ-

સાના અત્રીસ પુત્રોને હણ્યા આ ખેડ જનક ખખર સતી સુળસાને
અમા તે વખતે બહુજ કલ્પાંત કરવા લાગી. તેને શ્રેષ્ઠિક રાજતા
પુત્ર અભય કુમારે પ્રભોધ પૂર્ણ વચનો અર્થે કસવી તેમજો શોક
મૂકાવ્યો.

એક વખતે ચંપાનગરીમાં વીર ભગવાન પધાર્યા. તેણે કેટલા-
એક ધર્મેચ્છુ લોકોને એકઠા કરી ધર્મ કહ્યો. તે ધર્મોપદેશ અવધ
કરીને અંબડ પરિવાજક કે જે શ્રાવક હતો તે ઉભો થયો અને
કહેવા લાગ્યો કે મારે આજે રાજગૃહ નગરમાં જવું છે માટે આપને
ત્યાં કાંઈ કાર્ય હોય તો આદેશ કરો. વીર ભગવાને કહ્યું કે ત્યાં
સુળસા શ્રાવિકાને તારે મારાં ધર્મ વાક્યો કહેવાં બહુ સારૂ એમ
કહી પ્રભુને વંદન કરીને અંબડ ચાલવા લાગ્યો. પછી તે સુળસા
પાસે યતિ સ્વરૂપ ધારણ કરી સચિત વસ્તુ આદિ યાચિને તેણીની
પરિક્ષા કરવા લાગ્યો. પરંતુ તે પોતિકા ધર્મથી અલિત થઈ નહિ.
પછી તેણે બ્રહ્માનું રૂપ ધર્યું. અને પૂર્વ દરવાજા આવીને તે બોલ્યો
કે હું બ્રહ્મા છું. બ્રહ્માને આવ્યા જાણી સુળસા શિવાયનાં સર્વ
મનુષ્યો તેને વંદન કરવા લાગ્યાં. વળી બીજા દિવસે કૃષ્ણ પરમા-
ત્માનું મંગળ રૂપ ધરી દક્ષિણ દરવાજા આવ્યો. તો પણ સુળસા
તેને નમી નહિ. તેમજ બીજાં કેટલાંએક સ્વરૂપો ધરી સુળસાને
ત્યાં ગયો પરંતુ તે જરા પણ ચક્રાયમાન થઈ નહિ. પછી અંબડ
જાણ્યું કે આ શુદ્ધ સતી છે તેથી તેણે પોતાનો પ્રયત્નો વેષ
ધારણ કરી વીર ભગવાનનાં ધર્મ વાક્યો સુળસાને કહી સંભળાવ્યાં.
સુળસા વીર ભગવાનની સ્તુતી કરવા લાગી. સુળસાએ ભક્તિથી
અંબડને ભોજન કરાવ્યું. સુળસા તથા તેનો પતિ નાગરથિક
બન્ને જૈન ધર્મ પાળનાં લાગ્યાં. ધન્ય છે સુળસા તારાં સ્ત્યને ! ! !
જૈન.

મદનરેખા.

સતી મદનરેખાએ સુદર્શનપુરના યુવરાજ યુગબાહુની
પત્ની થતી હતી, તે રૂપે ગુણે સર્વોત્કૃષ્ટ હતી. તેથી કરી યુગબા-
હુનો વંડિલ ભાઈ અભિરથ કે જે ખાટવી હતો તે તેણીના
સૌંદર્યથી લોભાણો અને વિચાર્યું કે આ મદનરેખાને મારે મિત્ર
મહણ કરવી, એમ ધારી તેણે સાધવી મદનરેખાને લલચાવવા

માટે ઉમદા ચીજો મોકલાવી. મદનરેખાએ એ મહાપ્રસાદ જાણુ
મહાશય કરી. બીજી વખત મોકમેલી દુતી મદનરેખાને કહેવા લામી
કે-હું સુંદરી ! મહિરથ રાજા તારા સૌંદર્યથી આસક્ત થઈ તને
ભોગવવા ચહે છે એમ તેણે તને કહેવા મને મોકલી છે. આથી
મદનરેખા ખોલી કે-તારો દુષ્ટ રાજા મહિરથ પોતાનું અંતઃપુર
છોડી નરકનો ભોક્તા થવા પારકી સ્ત્રીને ઇચ્છે છે. તે માણસ મારા
ઉપર કૃદ્દષ્ટિ કરે છે તો જરૂર મૃત્યુ પામશે. અને જો કદી તે
બળાત્કાર કરશે તો હું શરીર આપવાને બદલે તેને બહારા પ્રાણ
આપીશ. આવું સાંભળતાંજ તે મહિરથ રાજા પાસે ગઈ અને
સર્વ હકીકત કહી તેથી તે વધારે કામાતુર થયો ને તેણીને ભોગ-
વવાના ઉપાયો કરવા લાગ્યો. તેણે વિચાર્યું કે જ્યાં સુધી યુગબાહુ
જીવતો છે, ત્યાં સુધી હું તેણીને મેળવી શકીશ નહિ. માટે પહેલાં
કોઈ ઉપાય કરીને યુગબાહુને હાથું ને પછી મદનરેખાને ગ્રહણ
કરું. એમ વિચારીને તે નિરંતર છિદ્ર શોધવા લાગ્યો. કેટલાએક
સમય પછી મદનરેખાને ગર્ભ રહ્યો. એક વખત વસંત ઋતુમાં
યુગબાહુ પોતાની પત્ની મદનરેખાને સાથે લઈને બગીચામાં
કેડા કરવા ગયો હતો, ત્યાં બગીચામાં જળાદિ કીડા કરીને રાત્રિએ
નવકાર મંત્રનું સ્મરણ કરતો સુતો. એવામાં મહિરથ રાજા યુવરાજ
યુગબાહુની સાથે સ્વસ્થ પરિવાર છે એમ જાણીને તેને હણવાને
એક ખરગ સહિત ત્યાં ગયો. ત્યાં યુગબાહુએ તેને આવતો
જોઈને ઉમ્મી થઈ નમસ્કાર કર્યો. તે વખતે મહિરથે તેની સાથે
વાતો કરતાં કરતાં કપટે કરી તેનો ધાત કર્યો. તે વખતે યુગબાહુ-
ના દૂનો દોડી આવ્યા અને મહિરથને હણવાને તૈયાર થયા. તે
વખતે તે દૂતોને યુગબાહુ કહેવા લાગ્યો કે તમે મારા સહોદરને
હણતો નહિ. કારણ કે એ બાઈતો કાંઈ દોષ નથી, એતો મારા
પૂર્વના કર્મનોજ દોષ છે. આથી મહિરથ તો પોતાનું ધાર્યું કર્મ
પાર પડ્યું એમ ધારી હર્ષ પામતો પોતાને ઘેર ચાલ્યો. ત્યાં તેને
અકસ્માત સર્પ ડસ્યો. કહ્યું છે કે પોતાના આપનું ફળ આ લોકને
વિષેજ ત્રણ માસમાં, ત્રણ પક્ષમાં, ત્રણ દિવસમાં કે ત્રણ પહોર-
માંજ મળે છે. આ વખતે મદનરેખાએ પોતાના, માસ લેતા
પતિને કહ્યું કે- પ્રાણનાથ ! આપે હવે કાંઈપણ એક કરવો નહિ.
કારણ કે જીવ કરેલાં કર્મથી મુક્ત થઈ શકતો નથી. ઇત્યાદિ પ્રિયા-
નાં હિત વચનો શ્રવણ કરીને યુગબાહુ બ્રહ્મદેવ લોકને વિષે
દેવતા થયો.

તે વખતે ત્યાં આવેલો ચંદ્રચંદ્ર પોતાના પિતા યુગબાહુને
 મરણ પામેલો જોઈને અત્યંત રૂદન કરવા લાગ્યો. મહનરેખા પણ
 રૂદન કરતી વિચારવા લાગી કે મને ધિક્કાર થાઓ કે હું પતિના
 મરણના હેતુરૂપ થઈ હવે મહિરથ આવીને મને કહેશે કે
 તારો સ્વામી તો મરણ પામ્યો ને ત્રીને પતિ શિવાય અન્ય
 સરણ નથી, એમ કહીને તે દુષ્ટ મને પકડી જશે, ને હવે મારો
 કોઈ રક્ષક નથી, તેથી હવે મારે મહા કષ્ટ સ્વર્ગ અને મોક્ષના સુખ
 આપનાર એવા શીળની રક્ષા કરવી પડશે. એમ ધારીને તે ગુપ્ત
 રીતે ત્યાંથી નીકળી ગઈ; ને તે બીજે દિવસે એક મહા જંગલમાં
 પહોંચી. ત્યાં કોઈ જંગાશયમાં જળપાન કરીને કદલીગૃહમાં સૂતી.
 ત્યાં તે સાત દિવસ રહી સાતમે દિવસે તેણીને પુત્ર પ્રસવ થયો.
 પ્રભાત થતાં તે બાળકના હાથમાં તેના પિતા યુગબાહુના નામની
 મુદ્રિકા પડેરાતી. તે પુત્રને તરૂની છાયામાં મૂકી સરોવરમાં વસ્ત્ર
 ધોવા ગઈ. ત્યાં જંગમાં પ્રવેશ કર્યો કે તુરંતજ તેણીને જળદસ્તીએ
 સૂંઠમાં પકડીને આકાશમાં ઉઠાણી. તે વખતે નંદિશ્વર દ્વીપની યાત્રાએ
 જતાં વિદ્યાધરે તેણીને આકાશમાંથી નીચે પડતાં જીલી લીધી. તેણીના
 રૂપથી મોહીત થઈને તે વિદ્યાધર તેણીને વૈતાલ્ય પર્વત ઉપર લઈ
 ગયો. ત્યાં તેણે તેણીના રૂદનનું કારણ પૂછ્યું. મહનરેખાએ તે
 ઉપરથી પોતાનો સંબંધ કહી પતાવીને જણાવ્યું કે જે સ્થળ થઈ
 તે મને અહિં આવી છે, ત્યાં મેં પુત્રને જન્મ આપ્યો છે. તે
 પુત્રને કદલી ગૃહને વિષે મૂકીને હું જંગાશયે ગઈ હતી, ત્યાંથી મને
 હસ્તીએ ઉઠાણી તે હું તારા વિમાનમાં પડી. પેટું બાળક મારા
 વિના મૃત્યુ પામશે. મારું કૃપા કરી મારા તે પુત્રને અહીં લાવ
 અથવા તો મને ત્યાં પહોંચાડ. વિદ્યાધરે કહ્યું કે 'જે તું મને તારા
 ભર્તાર તરીકે અંગીકાર કરે તો હું તારો કીંકર થઈને રહું. એટલે
 મહનરેખા આલંબન વિના શીળનું રક્ષણ થતું દુષ્કર છે એમ ધા-
 રીને બોલી તું મારા પુત્રને અહીં લઈ આવ. વિદ્યાધરે કહ્યું કે હું
 વૈતાલ્ય પર્વત ઉપર આવેલા રત્નાવહ નગરમાં મહિરથ વિદ્યાધર
 નો પુત્ર મહિરથ છું. મારા પિતાએ મને રાજ્ય સોંપી સંયમ
 ગ્રહણ કર્યો છે. મેં તારા પુત્રનું સ્વરૂપ જાણી લીધું છે. મિથિલા
 નમંરીના પશ્ચિમ રાજને તેનો અથ વનમાં લઈ ગયો. ત્યાં તેણે
 તારા પુત્રને જોઈ તેને લઈ પોતાના નગરમાં આગી પોતાની પ્રિયા

પુત્રપાત્રાને સોંપ્યો છે. તે તેને પોતાના પુત્રની પેઠે ઉછેરે છે ને તે સુખમાં રહે છે માટે તું પ્રસન્ન થઇને મારા રાજ્યનો અંગીકાર કર. આ સાંભળીને રાણી મદનરેખાએ વિચાર્યું કે—હવે મારે નિથે શીજી રક્ષણનો ઉપાય શોધવો અગત્યનો છે. માટે કંઈક નિ-
પ શોધીને લીધ કરવી જોઈએ. એમ વિચારીને તે બોલી કે—તું મને પ્રથમ નંદીશ્વર હીપે લઇ જા. ત્યાં સર્વ દેવને નમન કર્યા પછી હું તું કહીશ તે પ્રમાણે કરીશ. આ સાંભળી તે વિદાધર તેણીને નંદીશ્વર તીરે લઇ ગયો ત્યાં તેણીએ સવેને જુદાર્પા. પછી મણિ મુડ મુનિશ્વર પાસે આવી તેમને નમસ્કાર કરી બન્ને તેજની પાસે ધર્મ અવધુ કરવા બેઠાં. તે વખતે યતીશ્વર મણિમુડ મુનિ, પુત્ર અકાર્ય કરવા પારે છે તેમ જાણીને બોલ્યાં કે હે બન્ધુ જનો ! તારે સર્વેશ કુમારે તજવે. કારણ કે પર સ્ત્રી ગમનાદિ કુમારને ત્યાગ ન કરવાથી નરકમાં પડવું પડે છે. તેમ સ્ત્રીઓને પણ અન્ય નરને સેવવાથી તેવીજ મતીમાં જમણુ કરવું પડે છે. આ સાંભળતાં જ મણિપ્રભુ વિદાધર ઉભો થઇ રાણીની ક્ષમા માગી કહેવા લા-
ગ્યે કે—હવેથી તું મારી બહેન છે. રાણી મદનરેખાએ કહ્યું કે તું મારો પરમ બાંધવ છે. એટલામાં આકાશ માર્ગથી એક વિ માન આવીને ઉતર્યું. તેમાં બેઠેલો એક દેવ ઉતરીને મદનરેખાને તણુ પ્રદક્ષિણા દઇ તેણીને નમી પછી મુનિને નમસ્કાર કર્યા. તેને આતું અસંબંધ કાર્ય કરતા જોઇ નમીને વિદાધર બોલ્યો કે દેવો પણ અનીતિને માર્ગે ચાલે છે ત્યારે અમારો શો દોષ ? આમણે આર શાનધારી મુનિને છેડીને આ સ્ત્રીને કેમ પ્રથમ વંદન કર્યું ? ખેલો દેવ કંઈ કહેવું જાય છે તેવામાં મુનિ પોતેજ કહેવા લાગ્યા હે વિદાધર ! તું એમ ન બોલ. આ દેવ હપકો દેવાને જોગ્ય નથી. જ્યારે આ મદનરેખાના સ્વામી યુગબાહુને તેના બાઇ મણિરેખે માર્યો તે વખતે આ સ્ત્રીએ પોતાના ભર્તારને મધુર વચનો વડે આરાધના કરાવી નિઃશ્ચે હતો. એટલે શુભ અન્યવસાય રહ્યાથી તે યુગબાહુ મૃત્યુ પામીને પાંચમે દેવલોક ગયો છે. ને ઈંદ્રનો સામાનિક દેવતા થયો છે તેણે અવધિગાને કરીને મદનરેખાને પોતાની ગુર તરીકે ઓળખીને અહિ આવી પ્રથમ તેણીને નમસ્કાર કર્યા તેણીએ એને ધર્મ પમાડ્યો માટે તે તેની ધર્મચોર્ય થઇ. ને

તેથી તેના વંદનને પણ યોગ્ય છે અને પ્રભુભ કરવાથી એ દેવ વિશેષે કરીને ઋણ રહિત થાય છે. કોઈ યતિએ કે ગૃહસ્થે જેને ધર્મને વિષે સ્થાપ્યો હોય તેજ તેનો ધર્મદાતા કે ધર્મગુરુ કહેવય છે.

એક દિવસે સાધ્વી મદનરેખા તે દેવ સાથે મિથિલા નગરી માં ગઈ. અહિં સાધ્વી મદનરેખાએ ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું. તેણીનું સુવ્રતા એવું નામ સ્થાપન કર્યું. અને તે તપશ્ચર્યા કરવા લાગી.

જેન ગ્રંથ

યક્ષા, યક્ષદત્તા, ભુતા, ભુતદત્તા, સેણા, વેણા અને રેણા.

આ સાત સાધ્વીઓ પાટવીપુત્રના રાજા નવમા નંદ રાજાના પ્રધાન શકટારની પુત્રીઓ થતી હતી. અને તે શ્રીયક અને રથુળભદ્રની ભગિની થતી હતી. તેમાં પહેલી પુત્રી યક્ષા. તેની ખુદ્ધિ એવી તો ચપલ હતી કે એકવાર સાંભળે આવડી જતું, બીજી પુત્રી યક્ષદત્તા તેની ખુદ્ધિ પણ એવીજ હતી કે જે વખત સાંભળેલું આવડી જતું. ત્રીજી પુત્રી ભૂતા તેની ખુદ્ધિ પણ કમે કરી ત્રણ વખત સાંભળવાથી આવડી જતું. આ પ્રમાણે સાતે પુત્રીઓની ખુદ્ધિ ચલતા ઉતરતા ભાવની હતી.

એક વખતે શ્રી પર્યુષણ પર્વ આગ્યાં, ત્યારે શ્રીયકની બહેને તેને કહેવા લાગી કે—હે ભાઈ ? આજે વાર્ષિક પર્વ દિવસ છે. માટે આજ તો પચ્ચખાણ કરું. કારણ કે આવા પર્વને દિવસે દાન, પુણ્ય, અને તપ કરવાથી અનંતફળ પ્રાપ્ત થાય છે. કહ્યું છે કે જે પ્રાણી એકાદ્ય ચિત્તે જિનશાસનની પૂજા પ્રભાવનામાં વૃદ્ધિ કરવા તત્પર રહે અને એકવીશ વખત કલ્પસૂત્ર સાંભળે, તે શીઘ્રપણે ભવસાગર તરી જાય. બહેનોનું આવું કહેવું સાંભળીને શ્રીયકે પોરશી કરી. ત્યાર પછી તેણે સાઠપોરશીનું પચ્ચખાણ કર્યું. પછી પુરી મઢવું, પછી અવઢપોરશીનું એમ અનુક્રમે ઉપવાસ કર્યા. બધા દિવસો મહોત્સવમાં નિર્ગમન કર્યા પણ છેવટની રાત્રિતો મહા દુઃખદાયી થઈ પડી. એટલે જેને પંચ પરમેષ્ઠી નમસ્કારનું રમરણ કરાવ્યું છે. એવો તે અંતે મૃત્યુ પામીને પરલોકનો પ્રવાસી થયો.

પોતાના બાંધવે કાળ કર્યો તેથી યજ્ઞ સાધવી દુઃખી થતી ખેદ પામતી શ્રી સંઘની આગળ કહેવા લાગી કે—મેં બહુ અવિચારી કર્યો કહ્યું. તેથી માન બાંધ્યો કાળ કર્યો. એ પાપથી હું કેમ છુટીશ મેં સાધુનો ઘાત કર્યો તેથી મારે નરક ગતિમાં જવું પડશે. માટે હવે હું આત્મઘાત કરીશ. શ્રી સંઘે કહ્યું કે—એમાં તમારો દોષ નથી. એતો તમે હિત બુદ્ધિએ એને ઉપવાસ કરાવ્યા. તમને પુણ્ય થશે અને તમારા બાંધને પણ સ્વર્ગ પ્રાપ્ત થયું છે. યજ્ઞએ કહ્યું કે પણ તે વાત જિનેશ્વર કહેતોજ હું સત્ય માનું એટલે શ્રી સંઘે કાષોત્સર્ગ કર્યો તેથી શાસનદેવી એ યજ્ઞસાધવીને ધીમેથી ઉપાડીને શ્રી સીમંધર સ્વામી પ્રાસે જઈ મૂકી તેણીએ નમસ્કાર કરી પોતાના સંદેહ પૂછ્યા ત્યારે અહિં ત બગવાને કહ્યું કે એમાં તારો દોષ નથી. શ્રીયક બહુ કમોનો ક્ષય કરીને પહેલે દેવલોક ગયો છે. ત્યાંથી તે મુક્તિ પામશે ત્યાં શ્રી સીમંધર સ્વામીએ ધર્મપદેશરૂપ ધાર ત્રુણિકા આપી તે તેણીએ ધારી લીધી. હવે પોતાનો સંશય નિવારણ થયો એટલે તે જિનેશ્વરને વંદન કરી શાસનદેવીને સહાયથી પોતાને સ્થાનકે આવી ચારે ત્રુણિકા તેણીએ શ્રી સંઘને આપી પછી યજ્ઞ સંઘ સહિત ધર્મ કાર્ય કરવા લાગી. એક વખતે તે સાતે બહેનો પોતાના બાંધ સ્થુળભદ્રને વંદન કરવાને ગઈ બનમાં. મીગુરપાદ સંસ્કૃતિવિજય. આચાર્યને નમીને પૂછ્યું કે હે સ્વામીન! અમારો બાંધ ક્યાં છે ? ગુરુએ કહ્યું કે આગળ જાઓ અશોક વૃક્ષ આવશે તેની પાસે તે એકાંતે સંજગીય કરતો હશે. બહેનો ત્યાં ગઈ તો પોતાના બાંધની જગ્યાએ તેણીએએ એક સિંહને દીઠો. તે જોઈ બપ પામીને તે સાતે બહેનો પાછી આવતી રહી, અને ગુરુને કહ્યું કે અમારાબાંધમે સિંહ બક્ષણ કરી ગયો છે. કારણ કે તે ત્યાં નથી ફક્ત એક સિંહ છે. ફરી જાઓ ને વંદન કરો. યજ્ઞાદિ મુર્વ સામવીઓ ત્યાં ફરી ગઈ અને સ્થુળભદ્રને વંદન કર્યું. તેણીએ પૂછવાથી સ્થુળભદ્રે કહ્યું કે મેં સિંહનું સ્વરૂપ ધારણ કર્યું હતું. આ વાત આ સર્વ સાધવીઓએ જાણને શ્રીસંસ્કૃતિવિજયને કહી. તે સાધવીઓ સર્વ યતીશ્વરોને વાંઘતી પરલોકમાં પણ કીર્તિનો પ્રકાશ પાડી અમર થઈ છે.

શ્રીમતી.

રાજપુરી નગરમાં વસતા ધનદત્ત શ્રેષ્ઠને અનુક્રમે સાત પુત્રોને એક પુત્રી પણ થઇ. તેણીને જન્મેત્સવ કરીને શ્રીમતી એવું નામ પાડયું. એક દિવસે શત્રુમર્દન નામના રાજાએ સધળી પૃથ્વી હસ્તગત કરી તે વખતે નગરનિવાસી જનો જીવલણ નાદા આવો ત્રાસ ઉત્પન્ન થવાથી શ્રીમતીની ધાવમાતા તેણીને લઇ વનમાં જતી રહી. ત્યાં તેણીએ એ વટવૃક્ષના શાખાએ ઝોળી બાંધી તેમાં તેને સુવારી બંધી પોતે તૃષાતુર થવાથી ભયંકર વનમાં વિચરવા લાગી. એવામાં રત્નશેખર નગરીના રાજા રત્નશેખરનો જિનદત્ત નામે શ્રેષ્ઠ વિદેશમાંથી ધણુંક ધન મેળવી પાછો આવતાં એજ વનમાં એજ ઝાડની છાયાતળે બેઠો. થોડીવારે તેની નજર તે બાંધેલી ઝોળી ઉપર પડી. અર્થાત્તે થઇ તે તે બાળક પુત્રી શ્રીમતીને કહેવા લાગ્યો કે—હે પુત્રી! તું રોદન નહિ તારા પિતાના પક્ષમાં ધબા શરોઓ છે. આમ કહી તે ત્યાંથી પોતાને ઘેર ગયો. ફરીને તે પોતાના નવ પુત્રો સહિત ત્યાં આવ્યો. વળી તે તેણીનું સ્વરૂપ જોઇ વિચારવા લાગ્યો કે અહા! એક યુવતી જેવું જેવું લાવણ્ય છે. એવી આ બાળિકાને કોઇ સ્વેચ્છાચારી શત્રુ આ મનુષ્યવિનાશ વનમાં હરણુ કરી લાવ્યો છે. તો ગુણરૂપી પુણ્યથી અભિવાસિત એવા મારા નવ પુત્રો ઉપર આ એક દશમી પુત્રી મને વનદેવીએ આપી. એમ વિચારી તે બાળિકાને લઇ પોતાની સ્ત્રીને આપી. અને તેણે કહ્યું કે તને તારા નવ પુત્રો ઉપર આ દશમી મંગળમયી પુત્રી વનદેવીએ આપી છે. માટે તારે તેણીનું વિશેષ પ્રકારે પાલન કરવું. શ્રીમતી તેને ઘેર દિન પ્રતિદિન ઉછરતી જીવિને પામી. એક વખતે શ્રીમતી શૃંગાર સજ્જ પોતાની અસંખ્ય સખીઓની સાથે ફીણ કરતી હતી. તેવામાં ત્યાં થઇને જતા રાજાએ તેણીને જોઇ. તેથી રાજા પોતાનો ઘેડો પાછો વાળીને જિનદત્ત શેઠના ઘર નજીક આવ્યો. રાજાને આવતા જોઇ જિનદત્ત શેઠે સામા ઉઠી આવકાર દીધો. પ્રણામ કરી બેસવાને આસન આપ્યું. રાજાએ જિનદત્તને પૂછ્યું કે—હે શેઠ! આ કુમારી સૌંદર્યમાં ઇંદ્રના મંદિરમાં રહેતી આસર ઓળી અધિક છે. તે કાણ છે? જિનદત્ત શેઠે જવાબ આપ્યો કે—એ બાળકી મને અરણ્યમાંથી લાગ આવી છે, ત્યારથીજ

મેં એને પુત્રી કરી રાખી છે. પણ એ પુત્રાને મંગળ કરવા વાળી છે. એનો વિયોગ હું ક્ષણવાર પણ સહન કરી શકતો નથી. રાજાએ કહ્યું કે મારે પણ સૌ પુત્રો છે. તેમની પણ એ મંગળકારી થાઓ. થોડા સમયે તે લમલાયક ઉમરની થઇ. તેથી તેનો વિવાહ સુમતિ શેઠના પુત્ર મહન સાથે કર્યો. એક દિવસે સુમતિ શેઠ રાત્રિમાં ઉઠીને શ્રીમતીની પેટી ઉઘાડી તેમાંથી તેણીના આભૂષણ લઇને નગરની બહાર એક જગે મૂકીઆવ્યો. ને પાછો સૂઇ રહ્યો. પ્રભાત થતાં શ્રીમતી ઉઠીને જુએ છે તો પેટી આભૂષણવિના ખાલી જોઇ એવામાં એક મચ્છી આવીને રાજાને આભૂષણ આપી કહેવા લાગ્યો કે મને એક મચ્છીના ઉદરમાંથી આ આભૂષણો મળ્યાં છે. આ સુમતિ શેઠે પરિક્ષા કરવાનું કાર્ય કરેલું છે. એ રાજા જાણી ગયો. ને બોલ્યો કે તું તેની વૃથા પરીક્ષા કરેછે, જે દેવતાએ કહ્યું તે કદિપણ મિથ્યા થતું નથી. કહ્યું છે કે દિવસની વિજળી, રાત્રિનું મર્જિત, નારી અથવા બાળકનું બોલવું અને દેવતા દર્શન એ કદિ નિષ્ફળ હોય નહિ.

એક દિવસે ત્યાં કોઈ માની યતિશ્વર પધાર્યા તેની પાસે રાજા તથા સર્વ પ્રજા સહકુટુંબ ત્યાંજ ધર્મોપદેશ સાંભળવા જતા કોઇ વખતે રાજાએ ગુરને પૂછ્યું કે આ શ્રીમતીયે પૂર્વ જન્મે વિષે શું સૂક્ષ્મ કહ્યું હશે ? ગુરએ કહ્યું કે ગર્જન નામના ગામમાં જવલન નામનો એક ગરીબ બ્રાહ્મણ રહેતો હતો તેને આઠ પુત્રીઓ હતી. અને નવમી અનામિકા નામની પુત્રીને પ્રાણુવક નામના બિશુક સાથે પરણાવી. કેટલાએક દહાડા મછી તેની માતા મરણ પામી તેથી તે ધનથી રહિત એટલે નિર્ધન થયો. એટલે પોતાની સ્ત્રી સહિત એક તુણની ઝુંપડીમાં રહેવા લાગ્યો. એક દિવસે તે અનામિકા વિમળશ્રીની પાસે ગઇ ત્યાં તે સાધ્વીએ તપ વિષય ઉપર ઉપદેશ કર્યો તે સાંભળીને તે દંપતી તે પ્રભાસે તપો અને વ્રતો કરવા લાગ્યાં ત્યાંથી મૃત્યુ પામીને આ શ્રીમતી થઇ. આથી શ્રીમતીને જ્ઞાન થયું અને તે તપ કરવા લાગી. અને મરણાંતે મુક્તિ પામી.

મૃગનયની.

આ મહારાણી ગ્વાલીયરના રાજા માનસિંહજીની પત્ની હતી. આ રાજા ધણું કરીને ઇસ્વિસનના સોળમા સૈકાની લગભગ થઇ ગયો. ક્રમશઃ કે શાહજહાં બાદશાહના વખતમાં લંકારાય થઇ ગયો તેણે પોતાના ઇતિહાસમાં લખેલ છે કે રાજા માનસિંહના જ્ઞાનામાં બસો રાણીઓ હતી. પરંતુ તે સર્વમાં રૂપ ગુણમાં સર્વોત્તમ તો રાણી મૃગનયનીજી હતી. એટલું જ નહિ પણ તે સંગિત વિદ્યામાં બહુ જ કુશળ હતી તેના પતિ માનસિંહ રાજાને પણ ગાયન સાંભળવાનો બહુ શોખ હતો તેમાં પણ રાણી જે રાગ ધણાજ અદ્ભુત પ્રકારથી ગાતી બજાવતી હતી; તેથી રાજા માનસિંહ પૂર્ણ રીતે મોહિત થયો હતો. મૃગનયનીએ પોતાની બુદ્ધિ અત્યંત સંગીત ચાતુર્યથી કેટલાએક રાગ મિશ્રભાવથી ગાઇ પ્રસિદ્ધ કર્યા હતા. તેમાં તે આ પ્રમાણે રાગોથી પ્રસિદ્ધિને પામી છે. ગુજરી, વહીવટગુજરી અને માલ ગુજરી. વળી પણ કહેવાય છે કે મૃગનયનીના સુકોમળ કંઠથી મધુરાલાપે ગવાતું સંગિત સાંભળવા સંગિત વિદ્યાના આચાર્ય તાનસેનજી ગ્વાલીયર ગયા હતા. અને ત્યાંજ રહી પોતાની આખર જીંદગી પૂરી કરી હતી, હજુ પણ મૃગનયનીની માયાથી ગ્વાલીયરમાં તેની સમાધિ છે. મૃગનયનીને તેની અદ્ભુત શક્તી માટે ધન્ય છે.

પ્રાર્થના ઇતિહાસ.

ઝવેરખાઇ.

આ કુલાંગનાનો જન્મ અજંથી સુમારે ચારશો વર્ષ ઉપર રા. કાંડ જતના રજપૂત કુળમાં થયો હતો તેના માતા પિતા સ્ત્રીથી વિશેષ મળી શક્તી નથી પરંતુ એક ઇતિહાસકાર જણાવે છે કે યવનોના યુદ્ધમાં ચિતોડનાં ઝવેરે વિકાળ સ્વરૂપ ધારણ કરી પોતાની વીરતા બતાવી હતી. લેખા ક્ષેત્રમાં વિક્રમાજીત નામના આર્ય રાજાને હરાવી, વીર શ્રોદ્ધો બહાદુરખાં બ્યારે પોતાની ઉચ્ચ સેના લઇ ચિતોડપર ચડીઆગ્યો અને એકદમ આખા શહેરને ઘેરી લીધું તે સમયે શિશોદિયા રજપૂતો સિવાય ચિતોડ ગઢનું રક્ષણ કરનાર કોઇ નહોતું. રણવાદનાં નાદ સાંભળી તે વીરોનું રૂપીર ઉઠાણી રહ્યું. અને એકદમ અભશક્ત ધારણ કરી પ્રભુ પ્રાર્થના કરતાં સૌવીરો રણ-

સંગ્રામમાં ગયાં. ત્યાં જઈ યુદ્ધની તૈયારી કરી યવન યોદ્ધા બહાદુર-
ખાંન ઝંખો પડ્યો. તો પણ તેઓએ તોપોનો મારો ચલાવવા બા-
કી રાખી નહિ. એક પક્ષના માણસો ધાયલ થવા લાગ્યાં. રજ-
પૂતોનું સૈન્ય બહાદુરખાં કરતાં ધણુજ નાનું હતું તો પણ યવનો-
ની કસી ફાવી નહી. યવનોના ગોળા સામે રજપૂતોએ બાણો ફેંક્યા-
માંડયા ત્યારે દિશાઓ અને આકાશ અંધકારમય થઈ ગયું. તે બન્નેનું
ધણુ લશ્કર ધાયલ થયું. આ વખતે કોની જીત થશે એમ કળી શકાય
નહિ. બહાદુરખાં ચિતોડના કિલ્લાને હાથ કરી શક્યો નહિ તેથી
તેમાં ચતુર સેનાપતિએ વિકાગિરીની નીચે એક મોટી સુરંગ ખો-
દાવી તેમાં દારૂ ગોળા ભરાવી તેને સળગાવી દીધી. આથી સર્વ સ-
ળગી ઉઠ્યું અને ધડાકાને બડાકા થવા લાગ્યા. અને આશરે પચાસ
હાથ કિલ્લા નજીકની જમીન એકદમ ઉડી ગઈ. ચિતોડના કિલ્લાનો
એક મોટો ભાગ તેથી નાશ પામ્યો અને તેમાં આશરે પાંચસો રાઠોડ
લશ્કૈયાઓ મરણને શરણ થયા. પરંતુ જેઓ જીવતા રહ્યા હતા તેમાં
રજપૂત લોહી ઉછાળા મારવા લાગ્યું. તે સર્વનો એવો દૃઢ નિશ્ચય હતો
કે ચિતોડનો મદતો શું પણ અહિની સીમનો એક પણ પથ્થર અંગ્રો
મક્તાં સૂધી પણ તેઓને લેવા દેવાના નથી. આખરે જતાં આ યુદ્ધ
બચકર સ્વરૂપ પકડ્યું ત્યારે પાછળથી રાઠોડોનું બળ નરમ પડ્યું એ
સમયે વીર વનીતા જીવેશ્વરનાથએ શિસોદીઆ કુળનું નામ રાખવા
વિકાળ સ્વરૂપ ધારણ કરી રણસંગ્રામમાં ગઈ ને હાથમાં તીક્ષણ બાણ
ધારણ કરી કેટલાએક યવનોને હણ્યા. પરંતુ તેની કુમકે લશ્કર
આવી પહોંચવાથી રજપૂતોનું બળ નરમ પડ્યું તથાપિ જીવેશ્વરનાથ
લેશ માત્ર પણ નિઝૂસાહી નહિ થતાં યવનોની સાથે ખૂબ લડી. આ-
ખરે યવનોનો સંહાર કરતાં તેણીનાં વધ થયો. ભારતભૂમીપર આ-
આવી વીરાંગનાઓ ક્યાંછે !

૩૫ સુંદરી.

ગુજરાતના નૃપતિ જયશિખરની રાણી અને વીર વનરા-
જની માતા ૩૫ સુંદરીનું ચરિત્ર વીર કુલાંગનાઓનાં ચરિત્રોમાં શા-
બા આપે તેવું છે. આ બાઈ ૩૫, ગુણુ, યૌવન, શૌર્વ, ધૈર્ય, પ્રેમ
અને શીલ સંપન્ન હતી. આ સર્વ ગુણો તેણીને આબૂષણ ૩૫ હ-
તા. આ રાજ્ય ઉપર કંદ્યાણીના રાજા જીવડે જ્યારે ચડાઈ કરી

ઘેરો ધાવ્યો ત્યારે રૂપસુંદરીનું હૃદય આકુળ વ્યાકુળ થવા લાગ્યું.
 અને તેણે જયશિખરને યુધ્ધે ચડવા આનાકાની દર્શાવી હતી. પ
 શુ. તેના મનમાં શૌર્ય કરતાં પ્રેમનું બળ વિશેષ હતું. તેમ છતાં પ
 શુ. જયશિખર પોતાના શૌર્યના ખરા ગુરુમામાં આવ્યો. અને સ-
 ત્ર સામે ચડાઈ કરવા જરૂરીયાત જણાવી, ત્યારે પોતાના પતિને
 કિસાહિત કરી રણમાં જવા રમ્મ આપી. જયશિખરે રણમાં જઈ
 જોયું તો પોતાનાં પરાજય થવાનાં ચિન્હો જણાયાં. ત્યારે તેણે પો-
 તાના શાળા શરૂપાળને કહ્યું કે—તમારી બહેનને કાઢ વનમાં નિ
 ર્ભય જગ્યાએ મૂકીઆવો. કારણ કે તે જેણે વાળી છે, માટે આ
 વખતે રાજ્ય મંદિરમાં રાખવી એમ હું ઉચીત ધારતો નથી; સૂર
 પાળે આ સઘળી વાત પોતાની પતિવ્રતા બહેન રૂપસુંદરીને ક
 હતાં તે બોલી કે—પ્રાણાંત પર્યંત પણ હું મારા પ્રાણનાથને છોડી કા
 ઢ કેદાણે જનાર નથી. દેવેન્દ્રાથી મારા પતિનું શરીર રણમાં પડશે
 તો પણ હું સંજોડે ચિતામાં બળી સતી થવાનો લ્હાવો લઈશ. અ
 ને તેથી મને મોક્ષ પ્રાપ્તિ થશે. હું અંતકાળે પતિની સાથે ચિતામાં
 બળી ન મરું તો મારી જનની લાજે ને ક્ષત્રાણી નામને એળ લાગે.
 પતિના સુખ દુઃખમાં ભાગ લેવો એ સતી સ્ત્રીનો પરમ ધર્મ છે. તે
 ધર્મ શું મારે તણ દેવો ? પ્રાચીન સતીઓ જેવી કે સીતા,
 પદ્મી, તારામતી આદિયે પોતાના પતિના સુખ દુઃખમાં
 સામેલ રહી પતિવ્રતા ધર્મને પલ્લિવત કર્યો હતો. માટે
 મને પણ રણસંગ્રામમાં સાથે રાખો. છેવટે ભાઈ ભગિની
 વચ્ચે કેટલોક વિવાદ થયો. અને સૂરપાળે કહ્યું કે—મહારાજ
 જયશિખરે આગ્રહ પૂર્વક જે આજ્ઞા કરી છે તેનું પાલન કરવુંજ
 પડશે આથી તેણી પોતાના ભાઈની સાથે વનમાં જવા તૈયાર થઈ.
 તેનો મુખ્ય હેતુ એવો હતો કે તે જેણે વાળી હોવાથી કદી પુત્ર
 ઉત્પન્ન થાય તો શત્રુસામે લડીને પતિનું વેરવાળે અને રાજ્યનું ર-
 ક્ષણ કરે. પછી રૂપસુંદરી પોતાના ભાઈ સાથે જંગલમાં ગઈ
 ને પોતાના દેહની દરકાર નહિ રાખતાં પોતાના ભાઈને શર ચડાવી
 પતિની મદદે મોકલ્યો અને પોતે દયમંતીની પેઠે દુઃખી હાલતમાં
 માર્ગ કાપવા લાગી. ચાલતાં ચાલતાં એક બીજનાં ઝુંપડાં પાસે ગઈ.
 જ્યાં તેનું તેમાં બેઠેલી બલી બીજડીએ રક્ષણ કર્યું. રાજ્યનું કે ક-

ગનું કથું અભિમાન નહિ કરતાં સમયસચક બની રૂપસુંદરી તે બાઈની સાથે મળી ગૃહકાર્ય કરવા લાગી. થોડા સમય પછી એજ બીણડીને ઘેર તેણીએ પુત્રને જન્મ આપ્યો. તે બાળક પુત્રનું નામ વનરાજ પાડ્યું. દિવસે દિવસે ચંદ્રની ખીલતી કળાની પેઠે તેના મુખની કાંતી દેદીપ્યમાન દેખાવા લાગી. ખરેખર બાવી મિથ્યા થતુંજ નથી. સોના રૂપાના રત્ન જડિત પારણામાં મથરની તળાઈપર પહોડનાર તે એક વડની ડાળે બાંધેલી ઝાળીમાં પહોઢી પોતાના દુઃખના દિવસો નિર્ગમન કરવા લાગ્યો. રૂપસુંદરી પણ સમયને અનુસરી વનમાં વસવા લાગી. થોડા સમયમાં તેને એક શીલગુણસુરી નામના સજ્જન સાધુનો સમાગમ થયો. રૂપસુંદરીએ ધણી ચાલાકીથી તેની પરિક્ષા કરી ને પડીથી પોતાના દુઃખની વાત કહી સંભળાવી. પછી તે સાધુએ તેણીનું પોતાની સમ્મિ બહેન ગણીને રક્ષણ કર્યું. પછી વનરાજને શસ્ત્ર વિદ્યાનું જ્ઞાન આપવા માંડ્યું. કેટલેક દિવસે સૂરપાળ આગ્યો અને પોતાની બહેનને તથા બાણેજને જોઈ આનંદ પામ્યો. પછી વનરાજ એવો વીર યોદ્ધા થયો કે તેણે પોતાના પિતાનું વેરવાળી શત્રુઓને કાયર કર્યા. આવા વીર વનરાજને જન્મ આપનાર તેની માતા રૂપસુંદરીને ધન્ય છે !

ગુજરાતનો ઇતિહાસ.

ભવાની.

આ સતી છાતીનગામના રહીય આત્મારામની પુત્રી હતી. તેણીનો વિવાહ નાટોર ગામના જમીનદાર રાજરામજીવનરાયના પુત્ર રામકાન્ત વેરે થયો હતો. આ બાઈ રૂપે, ગુણે અને ધર્મે કરી અલંકૃત હતી. રાજ રાંમજીવનરાયનો દયારામ કરીને એક જુનો નોકર હતો, તે એક વખતે રાજકુમાર રામકાન્તને કાંઈ જુલ કરતો જોઈ તેને યોગ્ય શિખામણ આપતો હતો, પણ તે ને તે શિખામણની કશી અસર થઈ નહિ. તે સંઘજી પાણા ઉપર પાણી ઢાળવા ખરાખર થયું. વળી પણ સારી અસરને બદલે હક્કટી તેને રાજ્યમાંથી રજા આપી દીધી. દયારામ ત્યાંથી વિદાય થયો તે જંગાળના સુખેદાર નવાળ અલીવરદીખાનના દરબારમાં પહોંચ્યો કે જેનું રામકાન્તના રાજ્યપર કેટલુંએક લહેણું હતું. પ્રસંગો-

પાત તેણે જણાવ્યું કે રાજા રામકાન્તે બત્રીસલાખ રૂપીઆ એ-
કઠા કર્યાછે. અને જે લાખ રૂપીઆનો તે શિરપેચ પહેરેછે છતાં પ-
ણુ આપતું લહેણું આપતો નથી આથી નવાખે એકદમ લશ્કર મો-
કલી રામકાન્તની મિલકત લૂટી લીધી. એટલુંજ નહિ પણ રાજ-
કાજને માટે રામકાન્તને નાલાયક ઠરાવી દેવીપ્રસાદ નામના તેના
બત્રીજાને રાજ્યનો સત્તાધીશ ઠરાવ્યો. આથી રામકાન્તને એટલી
બધી માઠી અસર થઇ કે તે પોતાની પત્ની લવાની સાથે વન
માં વિચરવા તૈયાર થયો. રાણી લવાનીએ પતિની આજ્ઞાનું પાલન
ન કરી સતી સીતાજી, દૌપદી, તારામતી, દમયંતી આદી
પવિત્ર સતીઓનાં ચરિત્રોને અનુસરી તે પણ પતિની સાથે
પગવાટે ચાલી નીકળી. માર્ગ કાપતાં તેઓ ગંગા કાનારાપર પહોં
ચ્યા ત્યાં એક હોડીમાં જેસી મુર્શિદાબાદ આગ્યા, અને એક પણ
કુટ્ટી બાંધી ત્યાં રહ્યાં થોડાં સમય પછી દૈવયોગે અકસ્માત રામકા-
ન્તને દયારામનો મેળાપ થયો. તેથી તેણે રામકાન્તને કહ્યું કે
જે અરધલાખ રૂપીઆ આપે તો ત્રણ દીવસમાં તને તારું રાજ્ય
અપાવું અને આ અસહ્ય સંકટ દૂર કરું. આ સાંભળતાંજ રામકા-
ન્તનું મન ખિન્ન થયું અને લાચારીથી બોલવા જાય છે એટલામાં
જ રાણી બોલી ઉઠી કે—પ્રાણનાથ ! આપ શા માટે ખિન્ન થાઓ
છો ? જે અર્ધ લાખ રૂપીઆ આપતાં આપણી સર્વ સમૃદ્ધિ ગાળી
મળતી હોયતો આ મારા કંઠમાં ઝવેરાતનો જે અમૂલ્ય હાર છે
તે ઉતારી આપું. આ પ્રમાણે કહી તે અલંકારો સ્વાધીન કર્યા.
દયારામે નવાજને તે હાર આપ્યો અને રામકાન્તને તેની સર્વ
સમૃદ્ધિ પાછી અપાવી. રાણી લવાનીને જે પુત્રો હતા પરંતુ દૈવ-
ચ્છાએ મરણને શરણ થયા, અને રામકાન્ત પણ સોળ વરસ રા-
જ્ય ભોગવી પરલોકનો પ્રવાસી થયો. રાણી લવાનીએ બરોબર
રીતે વૈધવ્ય ધર્મ પાળી સધળે સ્થળે પોતાની કીર્તિ અમર કરી.
વળી પણ તેણે રૂઢી રીતે રાજકાજમાં, લોકમાં પ્રીતી વધારી તેણે
કાશીમાં કેટલાંએક અન્નક્ષેત્રો અને ધર્મશાળાઓ બંધાવી હતી. આ
ને કેટલાંએક નવાણો બંધાવી પોતાની ૮૦ વર્ષની ઉંમરે
મરણ પામી.

સદુખા.

આ બાઈ અમદાવાદ શહેરમાં આવેલા બાટવાડામાં રહેતી તે હરિસિંહ આરોટની સ્ત્રી થાય. ચાલુ સૈકાના આરંભમાંજ રાજકર્તા પેશવા અને ગાયકવાડને પૈસાનો અત્યંત લોભ હોવાથી ચુગલીખોર લોકો પૈસા હરણ કરવાને આબરુદાર સ્ત્રીઓ ઉપર વ્યભીચારનું તહોમત મૂકતા તેમજ નકારી ચાલતી કુલટાઓને મોઢે તવંગરનું નામ લેવરાવી દુષ્ટાચરણ કરવા માટે રાજ તેને દંડી કહાડતા હતા. આ ચુગલીખોરોમાં ઉત્તમચંદ કરીને એક વાણીઓ વખણાતો ચાડીખાનારો હતો તેણે હરિસિંહ નામના ગરીબ આરોટની પતિવ્રતા સ્ત્રી સદુખા પ્રત્યે પાપી નજરે જોવા માંડ્યું, પરંતુ તે કાવ્યો નહિ. તેથી તેના ઉપર વ્યભીચાર કર્યાનું તહોમત મૂકી રાજના માણસોને તેડી અંધારી રાત્રીએ બાટવાડામાં હરિસિંહની પતિવ્રતા પત્નીને પકડવા ગયો. તેણીએ પોતે નીરપરાધી છે એવી ઘણી ઘણી ખાત્રી આપી અને તે ચઢીયા અને જુલમી ઉત્તમચંદને ઘણી પ્રાર્થના કરી પરંતુ તે એકનો જે થયો નહી, રાજના નોકરોએ જ્યારે તેણીને જેમ્ની જવા માંડી ત્યારે તે પોતાના પતિને કહેવા લાગી કે—પ્રાણનાથ ! જીવ જીવો બહેતર સમજ મારી જતી લાગને રાખો. હરિસિંહે પોતાના એક નાના કુમળા આગકને મારી બાટવાડાની વચ્ચે લટકાવ્યું તો પણ તે દૃષ્ટ વશિક ને દમ્મા આપી નહી. આથી સદુખાએ શરતના જુરસામાં આવી જઈને કહ્યું કે—નાથ ! ઉભા રહી જુઓછો શું ? તમારી તાતી તરવાર લઈ મારું શીર હડાવી દો ત્રેજ દણે દુઃખથી બરાબેલા માટે સદુખાનું મસ્તક છેદી નાંખ્યું. સવાર થતાં આ વાત મધ્યે પ્રસરી રહી. અને સૈવ બાટ ચારણો આત્રાસ દાયક જગ્યાએ એકઠા થયા. તેઓ કહેવા લાગ્યા કે આજે હરિસિંહની સ્ત્રી સદુખાની આવી વલે થઈ તો કાલે આપણાં માટે તેમથશે માટે ચુગલીખોર લોકોને તેના કૃત્યનું કળ બરાબર રીતે આપવુંજ જોઈએ પછી તેઓને હાથમાં જે કાંઈ હથિયાર આવ્યું તે લઈ તેઓને હણવા તત્પર થયા. આ જોઈ પેશવા સરકારનો પ્રધાન માલેલકર કરીને હતો ને ગ બરાબો. અને ભદ્રના દરવાજા બંધ થતા હતા તે તકનો લાભ લઈ ઉત્તમચંદ ચાડીજો રાજને શરણે ગયો. તે કિવસે આખો

દહાડો બાટ ચારણોએ ભૂખ્યા તરસ્યા રહી તે ચાડીઆને શોધતાં રહ્યા. અને હાથ આવ્યે તેને માર મારવામાં તથા તેનો જીવ લેવા માં પાછું વાળી જોવું નહિ. કાંઈએક ચુગલીખોર કુવામાં સંતાણો હતો તેને પણ શોધીને ટુકડે ટુકડા કર્યા. રાજાએ બાટ લોકોનું બળ અને પરાક્રમ જોઈ ઉત્તમચંદ્ર ચાડીઆને ઉધે ગધેડે બેસારી નહોંદું કાળું કરી કાળુપરને દરવાજેથી ગામમાં ફેરવી લઈ જવા હુકમ કર્યો. તે પ્રમાણે તેને ફેરવતાં બાટોએ તેને ગધેડા પરથી નીચે ઉતારી મરતાં સુધી પથરે પથરે માર માર્યો તેથી તેનાપર પથ્થરનો મોટો ઢગલો થયો, આ રીતે બાટોએ વેર વાળ્યું. બીજે દીવસે સતી સદુબ્ધા જ્યાં મરણ પામી હતી ત્યાં એક દેહરી ચળાવી તેની દેવી તરીકે સ્થાપના કરી. ત્યાં એક તુળસી ક્યારો કરી તુળસી રાખ્યાં. અઘાપિ પર્યંત તે સતીને આશાપૂરી દેવી તરીકે માને છે. ગુજરાત, કાઠિયાવાડ અને હિંદના ઘણા ભાગોમાં આવા દેવીના સ્મરણ-સ્થાનો તેમના ગુણાનુંવાદ કરતા ઉભા છે. દંતકથા.

મૈનાવતી.

આ પવિત્ર સાધ્વી જોડખંગાલાના નરેન્દ્ર ત્રૈલોક્યચંદ્રની પત્ની થતી હતી. તેણીને પેટ મદાજાની અને વિશ્વવિખ્યાત અને વૈરાગી પુત્ર ગોપીચંદનો જન્મ થયો હતો. સતી મૈનાવતી અદરનિશ પોતાના સ્વામીની સેવામાં પરાગણ રહેતી. કેટલાએક સમય પછી દેવેચ્છથી મૈનાવતીના પતિ 'ત્રૈલોક્ય ચંદ્રનું' મરણ થયું આથી કરી રાણી મૈનાવતીનો સંસાર ઉપરથી મોહ ઉતરી ગયો. અને પોતાના દેહને કાણુમંચુર સમજીને તે પારલૌકિક સુખ સંપત્તિ સાધનામાં સાવધાન બની. અને ઇશ્વર કૃપાથી તેણીને જલધર નામના સદ્ગુરુનો સમાગમ થયો. સાધ્વી મૈનાવતીએ જલધર ગુરુની સેવા કરવા માંડી. અને તેની પાસેથી વૈરાગ્યને શોભા આપે તેવો સદુપદેશ શીખી. ગુરુ જલધર દરરોજ મૈનાવતીને સદુપદેશ આપવા લાગ્યા. પરંતુ દૂરીજનો મૈનાવતીના આવાં સુદૃઢ કૃત્યોથી સંતોષ નહિ પામતાં મનમાં બગવા લાગ્યાં. રાજમાતા મૈનાવતી પવિત્ર અને મદાન ઇશ્વર ભક્ત ભામિની હતી; તેની એવી દૃઢ ગુરુ ભક્તી હતી કે પોતાએ ગુરુનાં દર્શન કર્યા પછી ભોજન કરવું આ

સંકેત હતો. રાજમાતા આવી દૃઢ ભક્તી પોતાના દેહના કલ્યાણને માટેજ કરતી હતી તો પણ ગોપીચંદની રાણીઓ પોતાની સાસુ-જીની ઇર્ષ્યા કરવા લાગી અને તેણે પોતાના પતિ પાસે પણ તેની માતાની ઇર્ષ્યા કરવામાં બાકી રાખી નહોતી. વળી પણ રાણીએ એકાંત પ્રસંગે પોતાના પતિ ગોપીચંદને કહ્યું કે—પ્રાણનાથ ! સાસુજીના સદાચરણથી જનસમૂહમાં બહુજ નિંદા થાય છે. વળી કોઈ વેપધારી જલધર નામનો સાધુ આપણા શહેરમાં આવ્યો છે તેમને સાસુજીએ પોતાના રાજમહેલમાં ઉતારો આપ્યો છે. તેથી મને દેહ-શત લાગે છે કે રખેને સાસુજી આપણા કુલીન કુળને ક્ષતિ કરશે. રાજ ગોપીચંદ પોતાની રાણીઓનાં વાક્યો સાંભળીને ઉશ્કેર્યો. અને કોઈ પણ જાતનો વિચાર નહિ કરતાં જલધરને મારી નાંખવા તત્પર થયો. કોઈએક વખતે યોગેન્દ્ર સમાધિ ચડાવીને બેઠા હતા તે વખતે તેને પોતાના દૂતો પાસે ઉપડાવી ઘોડાર પાસેના એક ઉંડા ફાગાં ફેંકી દીધા. અને ઘોડાની લાદ અને પથરો નાંખી તે દૂતો યુવાની દીધો. બીજે દિવસે મૈનાવતી હમેશના નિયમ મુજબ યોગીરાજના દર્શન કરવા ગઈ, તો ત્યાં યોગીરાજને દીઠ નહિ. તેણે જાણ્યું કે યોગીરાજનો મારા કોઈ અપરાધને લીધે ચાલ્યા ગયા જણાય છે, આથી તેણી પોતાના દૃઢ નિશ્ચય મુજબ અહાર તથા દ્રવ્ય રૂઢત પચપાન કરી પોતાના દિવસો નિર્ગમન કરવા લાગી. થોડા દિવસ પછી મહારાજ ગોપીચંદનો વર્ષગાંઠોત્સવ આવ્યો તે દિવસે ગોપીચંદ સુણના બાજે ઉપર બેઠો હતો તે વખતે તેની રાણીઓ તેને માંગલિક વસ્તુઓથી સ્નાન કરાવતી હતી. તે વખતે રાજમાતા મૈનાવતી પણ મહેલના ગોખમાં બેઠી હતી. તે આ સર્વ જનાવ જનને જોઈ વિચાર કરવા લાગી કે—અહા ! આ જ્ઞાન-સારની માયા કેવી વિચિત્ર છે ? મારા પુત્ર ગોપીચંદનું શરીર કેવું દિવ્ય ક્રાંતિથી દેહીપ્યમન દેખાય છે ? વળી જેને રાણીઓ આજે ગંગા સ્નાન કરાવે છે તેનો પણ એક દિવસે વિનાશ થવાનો છે. તેમના બાપ દાદાઓ પણ આ અવનિ છોડીને ચાલતા થયા છે. છતાં પણ તેને પોતાના દેહ ઉપર કેટલી બધી મમતા છે. આમ વિચારતાં તેની આંખોમાં અશ્રુઓનાં બિંદુ ટપકવા મળ્યાં તે મહારાજ ગોપીચંદના જોવામાં આવ્યા તેથી માતાને પૂછ્યું કે—હે મા ! આવા મહાન માંગલિક પ્રસંગે તમે શા માટે રૂદન કરો ?

શોભે ? શું કોઈએ તમોને દુભાવ્યાંતો નથી ના ? આથી ગોપી-
ચન્દની મતા મૈનાવતીએ જવાબ આપ્યો કે-પુત્ર ! આ અ-
સાર સંસારમાં જે કોઈ જન્મ ધરે છે તે સર્વ મરવાને અર્થેજ.
આ કાયા કાયા કુંભની માફક ક્ષણભંગુર છે. માટે એવી કાયાવડે
શ્રીહરીની ભક્તિપર પ્રેમ રાખી નહી મળે તેવા અમુલ્ય મોક્ષ સા-
ધનને પ્રાપ્ત કરવા તત્પર થા, કાલની ખબર કોને છે ? તને આ
મિથ્યા શરીરપર જે મોહ થયો છે તેથી કરીનેજ મને રડવું આવે
છે. વળી આ માનવ જન્મ ફરી ફરીને પ્રાપ્ત થઈ શકતો નથી માટે
ધૈર્ય કરૂં પાર્થી ગળેલા દેહને વ્યર્થ જવા નહિ દેતાં પ્રભુ ભક્તિ
કરી આ જન્મને સફળ કર. ખરેખર માતા હોજો તો આવીજ
હોજો. નવ માસ લગી જેણે પોતાના ઉદરમાં ભાર ઉપાડીને જનેતાનું
કર્તવ્ય બજાવ્યું હતું. તે જનેતા આજે પુત્રની ધર્મગુરૂ બની. સં-
સાર સાગરના લોહાને લીધે આમ તેમ અચડાતા પુત્રને સન્માર્ગ
ખતાવીને તેનું કલ્યાણ કરનારી માતાઓ વીરલીજ હોય છે. જે મા-
તાએ જન્મ આપી ઉછેરીને મોટો કર્યો હતો તેજ જન્મને સાર્થક
કરવાને જે અધ્યાત્મ ઉપદેશ આપ્યો તે સાંભળીને મહારાજ ગો-
પીચન્દ વિસ્મય પામ્યો. અને તેની પટરાણીઓએ પોતાની પવિત્ર
માતા ઉપર મૂકાતા આરોપને જૂઠો જાણ્યો મહાત્મા પુરુષનો વધ
કર્યો આથી તેના હૃદયમાં સંતાપ થવા લાગ્યો અને પોતાને માતાના
તરફ આણેલા અભાવને માટે પશ્ચાતાપ થયો. આમ વિચારમાંને
વિચારમાં પોતાની સ્થિતિ વિસરી ગયો. થોડીવાર પછી પોતે સર્વ
રાણીઓને રજા આપી, આથી તે સર્વ દુર ગઈ. પછી ગોપીચન્દ
બાળેઠપરથી ઉભો થઈ તુરત પોતાની માતા મૈનાવતીના ચરણ
પાસે ગયો અને પ્રજ્ઞામ કરી બોલ્યો કે-હે મા ! આ અપરાધીને
ક્ષમા આપો. મેં તમારો મોટો અપરાધ કર્યો છે. તે અધમ કૃત્યની
સામું જોશે નહિ. તમે મને નરકદ્વારથી મુક્ત કર્યો છે. તો મિથ્યા
દેહનો ઉદ્ધાર શીરીતે શાય ? મારા જન્મ અને મરણનો ફેરો કેમ
ટલે ? મૈનાવતીએ જવાબ આપ્યો કે-હે પુત્ર ! મારા ગુરૂ જી-
લંધર અહિં હેત તો તને ઉપદેશ કરીને તારો સંશય દૂર કરત.
તે સાંભળીને ફરીને ગોપીચન્દના મનમાં સંતાપ થવા લાગ્યો.
એરીને સંતાપ કરતો પોતાના અપરાધને છુપાવી રાજકાર્યભાર અને
ધૈર્ય બજાવતાં પોતાના દિવસો નિર્ગમન કરવા લાગ્યો.

કેટલ.એક કાળ પછી ગુરૂનો શિષ્ય કાનીફ કે જે જાત્રા અર્થે ગયો હતો તે અહિં આગ્યો. તેણે લોક વાયકથી સાંભળ્યું કે ગોપીચન્દ્ર રાજાએ ગુરૂને કુવામાં નાખી દીધો છે. આથી ઠરી તેણે ગોપીચન્દ્રનો તિરસ્કાર કર્યો. રાજમાતા મૈનાવતી પણ પુત્રના કરેલાં આ કાર્યથી ક્રોધે ભરાણી અને કાનીફની પાસે પોતાના પુત્રના અપરાધને માટે ક્ષમા માગી. પછી કાનીફે યુક્તિથી ગોપીચન્દ્રને બચાવવા કિંમત કર્યો. રાજા ગોપીચન્દ્રના નામનાં સાત પુત્રાંઓ કરી સર્વ કુવાપર ગયાં અને બહાર ગુરૂજીવનને આદેશ કર્યા તેથી ગુરૂએ ગોપીચન્દ્ર જાણી તે પુત્રાંને બાળી ભસ્મ કર્યું. આ રીતે ગીછ ત્રીછ એમ સાત વખત આદેશ કરતાં સાતે પુત્રાં બળી ગયાં પછીથી ગુરૂએ જાણ્યું કે મારો કાંઈએક શિષ્ય તેને સહાય છે તેથી અશિર્વાદ આપી તેઓ બહાર નિકળ્યા. ગુરૂ જીવનધરના ચરણમાં મહારાણી મૈનાવતી, કાનીફ અને ગોપીચન્દ્ર સર્વે પડ્યાં. ગુરૂએ ગોપીચન્દ્રના અપરાધની ક્ષમા આપી પોતાનો શિષ્ય બનાવ્યો. ગોપીચન્દ્રના સંસારના સર્વ વૈભવો શાંતી સમાન વસમા થયા અને રાજ્યપાટ ઉપર અભાવ આવી ગયો અને અન્યંત વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત થવાથી ગુરૂની સેવા અર્થે વનમાં રહેવા વિચાર કર્યો. તેથી ગુરૂએ કંઈું કે વનમાં રહેવું એ બહુજ કઠિન છે. તું તારા રાજ્યમાં રહી પ્રજાનું જાતન કરતાં સુખેથી કલ્યાણનાં સ્તંભનો ગોળ્યાં કર. આથી કંઈ પણ ગોપીચન્દ્ર મહારાજને અસાર થઈ નહિ તેથી ગુરૂએ તેને દીક્ષા દીધી. ગોપીચન્દ્ર સાધુ બની અંતઃપુરની મહારાણીઓ પાસે જઈ અહંકાર કરતો ભિક્ષા માગવા લાગ્યો. રાણીઓ આ દેખાવ જોઈ ખેદિત બની અને રૂદન કરવા લાગી. વળી ગોપીચન્દ્રને બહુ બહુ સમજાવ્યો પરંતુ તે પોતાના વિચારથી જરામણુ ડગ્યો નહિ. અને સર્વને ઉપદેશ આપી વનમાં વિદાય થયો. મોહમાયામાં મગ્ની રહેલો પુત્ર આ સંસાર છોડીને ક્ષણભંગુર દેહના કલ્યાણાર્થે પોતાની સર્વ સમૃદ્ધિનો ત્યાગ કરી વનમાં ચાલી નિકળ્યો. આ સધજો પ્રતાપ તેની માતા મૈનાવતીનોજ હતો. માતા હોન્ને તો આવીજ હોન્ને. આજ પણ મૈનાવતીનું નાન જગતમાં અગર રહ્યું છે.

સરદારખા.

આ કુંવરી રાણીપુર સંસ્થાનમાં કન્યાચરણના ક્ષેત્રરાજરાજની પુત્રી થાય તેો જીવનમાં પણ કહેતાં, તે રૂપે, ગુણે અનુપમ અને મનોહર હતી. અસાઉદીન ખીજાએ ગુજરાતના છેલા રાજા કરણ ઘેલાનો પરાજય કર્યા પછી ગુજરાતમાં મુસલમાની સૂબો નિમ્નો હતા. અને એ પ્રમાણે તે પછી દીલ્લીના પાદશાહ તરફથી ગુજરાતને માટે પાટણમાં બાદશાહ સુબો નિમાઇ આવ્યો હતો જે સમયે આ કુંવરી બર યૌવનમાં આવી હતી તે વખતે ગુજરાતનો સુબો રહેમતખાન મુલકગીરીએ નિકળેલો રાણીપુર આવ્યો હતો. રાજાએ તેના માનપાનમાં કેટલીક ધામધુમ કરી હતી. એક વખતે રહેમતખાન મહેલની અટ્ટારીમાં બેઠો હતો તે વખતે રાજકુંવરી સરદારખા પસાર થઈ તેને જોતાંજ સરદારખા બગીચામાં ઉતાવળી જતી રહી. જતાં જતાં વાયુના જોસથી તેનું માથું ઢિચાટું થયું અને કળીશ્યામ વેણી નિરખી રહેમતખાન સુબો મોઢ પામ્યો. રહેમતખાને પછી પોતાના મુકમે જઈ પોતાની સાથે સરદારખાના બાઈને જુગાર રમાડી. તેમાં તેની બાઈને સરદારખાને છતી લીધી રહેમતખાનને પછી સરદારખાને તેડવા પાલખીઓ વગેરે મોકલ્યાં ક્ષેત્રરાજ વગેરે કોઇપણ જાણુનું નહતું તેથી સર્વ વિસ્મય થયાં. આખરે સરદારખાની બોબત રૂપાંદેએ સવિસ્તર વાત કહી અને પોતાના પતિના કરેલા કામને માટે પશ્ચાતાપ કરી પોતે નાણુંનું અને રજપૂત નામનું રક્ષણ કરવા તૈયાર થઇ. આખરે સુબાએ લશ્કર મોકલ્યું અને લડાઈ થઇ. તે વખતે વીર સુંદરી રૂપાંદેએ પોતાની વીરતા દેખાડી આખરે મુરજીને આવી નથરા સુબાની ખી. કથી મુજરાજે મુસલમાની ધર્મ રિવદારી કુળને વાંછન લગાડ્યું રજપૂતોએ પોતાના રાજનું નામ રાખવાને માટે સૌ જીવ આપવા લાગ્યા પરંતુ આખરે તેમની હાર થઇ અને રહેમતખાનને વહ રાજા રાણી તથા સરદારખાને કેદ કર્યાં સરદારખાને વિચાર્યું કે આ પાપીના પંજમાંથી કંઈ બચ કરી છુટાય તેવું નથી માટે કોઈ મુક્તિ કરી મુક્ત થવું. આમ વિચારી સુબાને મળી તેને પ્યારનાં વચનો કહી દારૂ પાઇ નિશામાં ચકચુર બનાવી સુબાનો પોશાક પોતે પહેરી તંબુમાંથી નાશી ગઈ. અને છોટે એક યોગીના આશ્રમમાં ભસ્મ

લગાવી શુદ્ધ સાધી પવિત્રપણે રહેવા લાગી એવામાં એક દિવસે શિકારે આવેલા ચંદ્રાવતીના કુમાર વૈરીસિંહ સાથે તેણીની મુલાકાત થઈ. અહિં સરદારખાએ તેને સવિસ્તાર હકીકત કહી સંભળાવી. આથી વૈરીસિંહ પાટણની ગાદીસેવા ફરકેરાયો, આઠ વરસમાં અંબાબવાનિમાં લશ્કર લઈ જવા કહી વિદાય થયો. સરદારખા યોગિના વેપમાં અંબાબવાની જવાને નિકળો. તેટલામાં સરદારખાને માટે ફરતા બાદશાહી સીપાઈઓ તેને પકડી કેદ કરી લઈ ચાલ્યા. રસ્તામાં તેઓ બકાદુરી કરી આગ્યાના ઇનામ મળવા માટે સૌ લડી મુવા, આથી સરદારખા મુક્ત બની અને અંબાબવાની ગઈ.

બીજી તરફ સરદારખાના માતપિતા જે મુસલમાની ધર્મ ગ્રહણ કરે તો તેઓને ફાંસીએ ચઢાવવાં એવો સુઆનો હુકમ હતો. વૃદ્ધ રાજા રાણીએ ધર્મનું પાલન કરતાં મરણને શ્રેયસ્કર માન્યું હતું તેથી પાટણને પાદર તેમને ફાંસીએ ચઢાવવાં હતાં તેજ દિવસે કુમારી સરદારખા તથા રાજપુત વૈરીસિંહ વીરપોદાઓથી બરેલ લશ્કર લઈ પાટણ ઉપર હલ્લો કરી એકદમ અંદરને ઘેર લીધું. તે યુદ્ધમાં મુસલમાનો માર્યા ગયા. આખરે સુખો પણ રમુમુમી દેવીને બોળે પત્ર થઈ પડ્યો પાટણ વૈરીસિંહના હાથમાં આયું તેથી કરી તેની કીર્તિને માટે ગુજરાતમાં સર્વત્ર જય જયકાર છવાઈ રહ્યો. સરદારખાનાં માતપિતાએ વૈરીસિંહને પોતાની પુત્રીનું કન્યાદાન લીધું. પછી સરદારખા પતિસાથે સાસરે પરવરી, ત્યાં આગળ સ્વસુર પક્ષનાં સર્વ સગાંઓની સેવા કરતી સર્વને પ્રિય થઈપડી. પછી ખુશાહ નામનો બાળ સુખો આવ્યો તેણે વૈરીસિંહના રાજ્ય ઉપર ઘેરો ઘાલ્યો વૈરીસિંહ તેની સાથે લડ્યો પરંતુ આખરે યવનોના હાથથી મરાણું. તેનો નાતો ભાઈ માનસિંહ બાયસો હતો તેથી. તે ગયો નહિ એટલુંજ નહી પણ સરદારખાને પોતાની સ્ત્રી થવા કહ્યું તેથી તેણીએ તેને નિરસ્કારી પોતાના બાળક પુત્રને સાંસુને ખેળે ખેસાડી તે રણસંગ્રામમાં ગઈ. ત્યાં આગળ સરદારખા કાયદા થઈ. તેથી ખુશાહ નામના સુખાએ પોતાના તંબુમાં બોલાવી પોતાની સ્ત્રી થવા કહ્યું તેથી તેણી અશક્ત હતી તોપણ પથારીથી ઉઠી પોતાની કઠાર તેના પેટમાં ઘોંચી અને તેનાં સર્વ આંતરડાં બહાર કાઢી તેને મારી નાંખ્યો. ને ચંદ્રાવતી તરફ દોડી, પરંતુ તે ગામ સૂધી પહોંચી નહિ તેણીએ પોતાની ઉજ્જવળ કીર્તિને અમર કરી રણમાં શરીર છોડ્યું. ખરેખર આવી કુસાંગનાઓની આ આર્ય ભૂમી પર પૂરી ખોટ છે.

મરિયમ.

મરિયમ એ ઇસુખ્રિસ્તની મા થય. તેણીની સાદી એક યુસફ નામના મુસલમાન સાથે કરી હતી. સાદી થયાં પછી કેટલાં એક કાળે તેણી હમત્રવાળી થઇ. ત્યારપછી તેની પસે એક કુદરતી ફરસ્તે આવીને કહ્યું કે એ બાઇ તું હમેશાં શુભી રહે. સઘળી સદગુણી સ્ત્રીઓમાં તું ધન્યવાદને યોગ્ય છે. અર્થાત્ મરીયમ ફરસ્તાને જોઇ વિચારવા લાગી કે એ શું ? ફરી તે ફરસ્તે કહ્યું કે મરિયમ ! તું બય પામીશ નહિ. કેમકે તારાપર ખુદાની પૂર્ણ રહેમ થઇ છે. તારા ઉદરમાં જે હમત્ર છે તે એક ધર્મનો પેગમ્બર થશે. તું જે સદાચારી પુત્રને જન્મ આપે તેનું નામ ઇસુ પાડજે તે ઉમરનાયક થશે ત્યારે તે ખુદાનો બંદો ગણાશે. અને ખુદા તેને તેના પિતાનું રાજ્ય આપશે. આ સાંભળી મરિયમે કહ્યું કે એ શી રીતે થશે ત્યારે ફરસ્તે જવાબ આપ્યો કે ખુદા તારાપર રહેમથી નજર કરશે. માટે તારે પેટે જે જન્મ પામશે તે ખુદાનો બંદો કહેવાશે મરિયમે કહ્યું કે હું ખુદાની બંદી છું. તો તમરા કહેવા પ્રમાણે થાઓ. પછી ફરસ્તો વિદાય થયો. મરિયમના ન્યાયિ પતિ યુસફે જ્યારે પોતાની બીબીને દૂર રાખવાનો વિચાર ધાર્યો ત્યારે ફરસ્તો જાહેર થઇ કહેવા લાગ્યો કે 'તું' તારી બીબી. મરિયમને સથે રાખવામાં બય પામીશ નહિ અને તેણીને દુઃખ દેઇશ નહિ. કારણ કે તેના ઉદરમાં જે હમત્ર છે તે પેગમ્બર છે તેનો પ્રસવ થયા મગી તેનું નામ ઇસુ પાડજે. પછી યુસફે આ હુકમનું પાલન કર્યું એક વખત મરિયમ યુદા નામના ગામમાં જામરીયાને ઘેર ગઇ. ત્યાં તેની સ્ત્રી એલીસાબેતે કુશળ સમાચાર પૂછ્યા. તેથી તેણીને માલુમ પ્રડ્યું કે મરિયમનાં કૃપે પવિત્ર પુત્ર પાડ્યો છે તેથી તે મહોટે સાદે હર્ષ સહિત બોલી ઉઠી કે સઘળી સ્ત્રીઓમાં તને ધન્ય છે. મરિયમે કહ્યું કે મારો જીવ ખુદાની બંદગી કરે છે. મરિયમ એલીસાબેત પાસે ત્રણ માસ રહી પછી તે બેથેલહેમ આવી. ત્યાં તેને પેટે તારીખ રખ મી ડીસેમ્બરે ઇસુખ્રિસ્તનો જન્મ થયો. આ પુત્રનો જન્મ સાંભળી હુદીના રાજા હીરોડે તે પુત્રને મારીનાંખવાનો હુકમ કર્યો. તેથી કરી મરિયમ પોતાના બાળક પુત્રને લઇ ઇજીપ્ત તરફ નાઠી. જ્યારે હીરોડે રાજા મરણ પામ્યો ત્યારે ફરી તેઓ દેશમાં આન્યાં. તે પુત્ર બાર વર્ષની ઉમ્મરનો થયો ત્યારે

જેશાલેમ આવ્યાં ત્યાં રહેવું હતું તેટલાં રોજ રોકાઈ પોતાનો ઘેર જવા નિકળ્યાં. મરિયમ તથા તેના બીજા સંગાતિયો સૌ ચાલ્યાં જતાં હતાં તે વખતે તેણીએ જાણ્યું કે ઇસુ તેના સોબતિયો સાથે પાછળ ચાલ્યો આવતો હશે એમ ધારી આગળ ચાલ્યાં. સહુ એકઠાં થયાં ત્યારે ઇસુને જોયો નહિ તેથી મરિયમ અને તેનો પતિ યુસફ બન્ને પાછાં ફર્યા અને જેશાલેમ આવ્યાં. અહિં આવી જુએ છે તો જ્યાં ઉપદેશ અપાતો હતો ત્યાં તે એકો હતો અને પ્રશ્ન પૂછતો હતો. ત્યાં તેની માતા મરિયમે જઈને કહ્યું કે—એટા! અમારી સાથે કેમ આવ્યો નહિ? તને શોધવા માટે અમે ઘણુંક દુઃખ સહન કર્યું. ત્યારે ઇસુએ જવાબ આપ્યો કે—તમે શા માટે મારો શોધ કર્યો. તમે જાણતાં નથી કે મારે માફ કામ બનવવું જોઈએ. આ વાક્યો તેઓ સગજ્યાં નહિ. તેથી તેને સાથે તેડીગયાં. ને તે માતા પિતાની આજ્ઞામાં રહેવા લાગ્યો. સતી મરિયમ હમેશાં સ્ત્રીયોને સદ્ગોષ્ઠ આપતી અને કહેતી કે તમે તમારા ખાવિંદને ખુદા માનીનેજ રહો. આ પ્રમાણે બોધ આપી પોતાની કીર્તિ કાયમ કરી ગઈ છે.

આમેના.

આમેના એ મુસલમાની કે ઇસ્લામી ધર્મનો ઉદય કરનાર હજરત મહમદની મા યાય, તેનો ખાવિંદ અબ્દુલ્લા મદીના ગામમાં રહેતો હતો. આમેના શાંત સ્વભાવની વિવેકી અને નમ્ર હતી તે પોતાના ખાવિંદ અબ્દુલ્લા પર અથાગ પ્રેમ રાખતી. એક વખત અબ્દુલ્લા ગાજી શહેરમાં વેપાર કરી મદીને આવતો હતો તેટલામાં માર્ગમાં અકસ્માત માંદો પડવાથી પચીસ વર્ષની નાની ઉંમરમાંજ મરણ પામ્યો. આથી આમેના શોક કરતી દુનિયાને શૂન્ય ગણી પોતાના જીવનની આશા વગરતી થઈ. તેથી કરી કોઈ વાર મૂર્છા આવતી, કોઈવાર રૂદન કરતી પરંતુ તેનો પતિ મરણ પામ્યો ત્યારે તે બેજીવવાળી હોવાથી કેટલાક દિવસ પછી એટલે ઈ. સ. ૫૭૦ માં તેના ઉદરથી એક રૂપસુંદર પુત્રનો જન્મ થયો. તેના મુખની પ્રભા પૂર્ણ ચંદ્રથી કંઈ ઓછી ઉતરે તેમ નહતી. આથી તેણીના શોકગય જીવનમાં સુખની છાયા પડી. આમેના પોતાના પુત્રને તેડી કાળજીપૂર્વક ગઈ. ત્યાં ખુદાશુકાના કરી તે પુત્રનું નામ મહમદ પાડ્યું. આમેનાનું શરીર શોકના કારણથી એટલું

તો ક્ષીણ થઇ ગયું હતું કે તેણી પોતાના એકના એક પુત્ર મહુમદને
 ધવનનવા પણ અચકત હતી થોડા દિવસ પછી હુલીમા નામની
 સ્ત્રી પાસે મહુમદને રાખ્યા. હુલીમાએ મહુમદનું એવીરીતે પા-
 લન કર્યું કે તે થોડાજ દિવસમાં શરીરે રૂઢ પુઢ અને કંદર્પના જેવી
 લાવણ્યતાવાળા થવા લાગ્યા. એ વર્ષ વિત્યા બાદ આ સુપુત્રે ધાવતું
 પણ તજ દીધું પછી હુલીમાએ મહુમદને આમેનાને સોંપ્યા.
 વળી પણ હુલીમા આમેનાને અતી આગ્રહથી મહુમદને પાછા
 તેડી ગઈ. પછી મહુમદની પાંચ વર્ષની ઉંમરે પાછા આમેનાને
 સોંપ્યા. ત્યાં દેટલાએક વર્ષસુધી આમેના પુત્ર સાથે મદીનામાં
 રહી ત્યાં રોજ પોતાના ખવિંદની કબર પાસે જેસી આંસુએ કરી
 કબરને બીજવતી હતી. આ જોઇ તેની પાસે ઉભેલા તેના પુત્ર
 હુજરત મહુમદે પોતાના કુમળા કરો મતના કંઠમાં વિંટાળી
 પ્રેમથી પૂછવા લાગ્યો કે—અમા ? તમે દરરોજ શા માટે રૂદન
 કરો છો. તેની માએ જવાબ આપ્યો કે તારા બાપને સાર. આથી
 હુજરત મહુમદે કહ્યું કે મારા બાપ ક્યાં છે ? મહુમદે જન્મી
 ને પોતાના બાપનું મોઢું પણ જોયું નથી છતાં તેના મોઢા
 માંથી બાપ એવો શબ્દ સાંભળીને તેની માતા આમેના જ
 રાપણુ બોલી શકી નહિ. પણ બન્ને હાથ ઉંચા કરીને આકાશ
 બતાવ્યું. આથી મહુમદે બાપનું કે મારો બાપ મરણ પામ્યો છે.
 ત્યાર પછી એક માસે આમેનાએ મદીનેથી મકકા શહેરમાં
 આવતાં માર્ગમાં આવેલા શહેરમાં પોતાનો દેહ છોડી દીધો. મહુમદ
 પણ પોતાની મા મરણ પાગી દેથી તેની કબર કરી સદા શોકમાં
 રહેવા લાગ્યા. આ વખતે તેની ઉંમર રૂઢ છ વર્ષનીજ હતી તે
 ઉંમર લાયક થતાં ઇસ્લામી ધર્મના પેગમ્બર થયા. તેણે મકકામાં
 ઉપદેશ કરી પોતાનો ધર્મ ચલાવવા માંડ્યો. આ વખતે અન્ય આ
 દમીઓએ તેના ઉપર ગુસ્સો કરી તેને મારવાને નિશ્ચય કર્યો. આ
 વત બાણી મહુમદ ઇ. સ. ૬૨૨ માં મકકાથી નાશી મદીને
 ગયા તે વખતથી મુસલમાની ઇ. સ. નો આરંભ થયો નાશવાને
 ગરબી બાબમાં હીજરી કહે છે તે પછી એ હીજરી સને કહે
 વાય છે. હુજરત મહુમદ પેગમ્બરે એક દેવને માનવાનું લો
 કારને બતાવ્યું. એનો મૂળ અને મુખ્ય સિદ્ધાંત આ હતો કે—

લા ફલાહ ફલ્લાલાહુ મુહમ્મદુર્રસુલુ લ્લાહ । બાવાર્ય કે ખુ
દા બહુ નથી એકજ ખુદા છે. ખુદાનો પેગમ્બર મહુમ્મદ છે ને
બધા મોહમેદન બાખ્યોને એક સરખા ગણવાને ફરમાવ્યું. એવી રીતે
તે મુસલમાની કે ઇસ્લામી ધર્મનો ઉદય કરનાર નિવડ્યો એ સમજો
તેની માતા આમેનાનોજ પ્રતાપ હતો.

સતી નામ સ્મરણ.

હરિગીત છંદ.

વાંચી પ્રીતેથી આજ આપે, વાત જે સતીઓ તણી,
તે સર્વની વૃત્તિ દિસે છે, સ્વામી સેવામાં ધણી;
ભૂમંડલે વિખ્યાત જનની, પાર્વતી સુકમા સતી,
ઓ આર્ય ભૂમી ઉપરે, આજે થજો એવી સતી. ૧
જહાલી ખરી જે વિષ્ણુને, લક્ષ્મી પ્રિયા જે તેહની,
બહુ દેશમાં પૂજાય એવી, કીર્તિ છે શુભ જોહની;
સામાગ્યશાળી ઇંદ્રની, ઇંદ્રાણી સર્વે છે છતી—આ આર્ય ૨
છે જ્ઞાનવાન સુદેવહૃતિ, જગમાં કરી નામના,
વળી અત્રિપત્ની અનસૂયા, જેણે પૂરી પતિ કામના;
છે શુદ્ધ સાવિત્રી સતી, જેના જગે જહા વતિ,—આ આર્ય ૩
અહલ્યા, અપાકા ને વળી, શુભ ગારગી ગુણવાન છે,
અશુભતી, ઇલા અને, મૈત્રેયી મહા કુળવાન છે;
શુભ સલવાદી રાય-પત્ની, જેહ છે તારામતી,—આ આર્ય ૪
નળ નાર દમયંતી અને, શુભ દેવયાની જાણજે,
છે નાગરાજતંણી સુપત્ની, ભોગવંતીજ પ્રમાણજે;
શુભ નર્મદાને મદાલસા વળી, છે મહા એવી સતી—આ આર્ય ૫
છે રામ જનનીજ ખરી, કૌશલ્યા કેકર્યો શુભ અને,
શૌળવાન સુમિત્રા દિસે એ, વાત જગમાં સૌ જણે;
લક્ષ્મણ જનેતા તે નકી, છે વાત અવધિમાં છતી—આ આર્ય ૬
નૃપજનક પુત્રી રામપત્ની, શ્રીસીતા સતી સાધવી,
તે પતિ પ્રત્યે પ્રીત ધરી, વનવાસના દુષ્પ ગાળતી;
લંકાપતિ રાવણ ગયો હરી, તેહને તો બહુ છળી,—આ આર્ય ૭
શબરી, સુકન્યા ને સતી, છે શુદ્ધ સાવિત્રી ઠરી,
જેણે પતિને યમ કરેથી મુક્ત, કરીયો એ ખરી;

કુંતી સુશીલ શકુંતલા વળી, સલવર્તી સુ પ્રભાવતી-આ આર્યં ૮
 છે પાંચ પાંડવની સુપત્ની દ્રૌપદી અણુવાન જે,
 જે પતિ પ્રત્યે પ્રેમ ધરીને, બાળતી શુભ નાર તે;
 દુઃશાસને ભરો સભા મધ્યે, ખેંચી જીવન કયો અતિ-આ આ ૯
 ત્યાં ચીર તાણ્યાં દ્રૌપદીનાં, કૃષ્ણની થઈ ત્યાં દયા,
 નવસો નવાણું ચીર પૂર્યાં, તે તણી મોટી રાયા;
 બહુ લાજ લેવાને જતા, હણીયા કોંચકને ત્યાં અતિ-આ આર્યં ૧૦
 મદોદરી, ગાંધારી ને શાણી સુમદ્રા છે સતી,
 સ્વાહા, જરતકાર, ઉપા છે ઉત્તરા ને રેવતી;
 કાદંબરી, પદ્મા અને બલો ભાતની છે ભામતી-આ આર્યં ૧૧
 શાંડિલો, સંજા ને બાણું શુભ સત્ય રૂપા રેણુકા,
 છે વેદવર્તી, વૃંદા અને વાઝેવી ને સર્તી વિદુલા;
 સુલોચના, તારા, મરીચી, નાર્યો, શુભ લીલાવતી-આ આર્યં ૧૨
 વળી વીર નારી જે ખરી વીરધાત્રી પત્ના વિમળા,
 ચંદા, સુડાત્રા ને વળી સુર સુંદરી ને શ્રી ધરા;
 કૃષ્ણાકુમારી, મીનળદેવી, વીરમતી, મૈનાવતી-આ આર્યં ૧૩
 છે જૈનમાં રાજુત્ર, રોહિણી સુંદરી શિવાસતી,
 છે નંદયંતી, મનદરેખા, સુગંધા કઈ સાધવી;
 આદિ ઘણી સુ ચરિત્રશાળી, જૈન ધર્મે છે સતી-આ આર્યં ૧૪
 એ આદિ, જે અગણિત સતી નવખંડમાં વ્યાપી રહી,
 જેને શિરે પડીયાં દુઃખે, તે સહજમાં કાપી શકી;
 તે છે બધો શુભ શીળનો, સુ પ્રતાપ ઉર જાણે નકી-આ આર્યં ૧૫
 આખ્યાં ચરિત્રો ગ્રંથમાં વળી ધર્મ પણ આપ્યો અદિ,
 તે વાંચી વિગતે સૌ જુએથી, વર્તવા બુદ્ધતાં નહિં;
 જે વાંચશે તો પામશે સુખ સ્વર્ગનું નજરે નકી-આ આર્યં ૧૬
 સદા અહો! પ્રાણેશ હો! કહણા કરો કહણા કરો,
 આ ભરતખંડની ભામિની પ્રતિ નાથ નજર જરા કરો,
 હું છગન ઉચરું છું સુખે શુભ શીળ તો શણુગાર છે;
 સંસારમાં તે સુંદરીને ધન્ય લાખોવાર છે.-આ આર્યં ૧૭

શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ: ॥

**આ. પુસ્તકને અગાઉથી આશ્રય આપનાર
સદગૃહસ્થાનાં મુખ્યારક નામ.**

પ્રત	નામ
જામનગર.	
૧૦ શેઠ શ્રી વેરશી કરમશીના	વિધવા બાઈ શ્રી માણેબા
૫ કુમાર શ્રી જોરાવરસિંહજી	ફતેસિંહજી.
૫ ગુરુ શ્રી ભગવાનજી વિશ્વનાથ	૫ રાજ્યવૈદ્ય નારણજી કૃષ્ણવજી.
૫ ઠક્કર જીવણદાસ લાલજી.	૫ રા. ગોપાલજી ધનજી ઝવેરી.
૩ કુમાર શ્રી તપ્તસિંહજી	નારસિંહજી.
૩ રા. રા. વશગમ કરશનજી	૨ કુમાર શ્રી ચંદ્રસિંહજી
૨ કુમાર શ્રી ચંદ્રસિંહજી	કેશરીમિંહજી
૨ રા. રા. લાલજીબાઈ પીતા-	બર મરન્યા.
૨ બાઈશંકર રેવાદત્ત સ. સુ.	રૂપશંકર રામરામ.
૫ વકીલ નવલશંકર સૂરજશંકર	૫ વકીલ દયાશંકર ભગવાનજી.
૫ વકીલ ભગવાનજી દેવજી.	નાર જી પુરસોત્તમ દ કામદાર
૫ લક્ષ્મીદાસ આદીતરમ.	૫ લક્ષ્મીનદ ભગવાનજી શેઠ
૫ વકીલ ચત્રમજી ગોવિંદજી.	૫ માસ્તર ભગવાનજી જોશંકર
૫ દયાશંકર કામેશ્વર ઓઝા.	૫ શામજી વેંકા બ્રહ્મસત્રી.
૫ હરજીવનદાસ રતનશી ઝવેરી	૫ લાલજી રામજી શેઠ
૫ રણજીદાસ સુંદરદાસ	૫ ભટ ગોરધનદાસ કાળીદાસ
૫ નાગજી સવજી	૫ ડાક્ટર વિરજી જીણા
૫ લક્ષ્મીશંકર જોશંકર ન્યાયાધિશ	૫ કાળીદાસ દેવજી માણસેટ

પ્રત	નામ
૧ વૈદરાજ મણીશંકર	વિઠ્ઠલજી રસેસ
૧ મણીરામ અંબારામ રવન્યુ અ.	૧ વાઢેર હરિસિંહજી બાલુબા.
૧ શેઠ વેલજી દેવજી	૧ શેઠ માધવજી ભગવાનજી
૧ શેઠ નરભેરામ ભગવાનજી	૧ શેઠ મોહનજી મદનજી
૧ શેઠ જમનાદાસ કાનજી	૧ શેઠ રણજીદાસ કાનજી
૧ શેઠ મગનલાલ જગજીવન	૧ શેઠ ધરમશી બોઢર
૧ શેઠ ખુશાલચંદ માણેકચંદ	૧ વકીલ નરભેરામ કાળીદાસ
૧ વકીલ રામકૃષ્ણ આણંદજી	૧ વકીલ જમનાદાસ કુરજી
૧ વકીલ હારીદાસ લાલજી	૧ વકીલ નરદાસજી શી ત્રાલ
૧ વકીલ મુગટરામ પ્રભાશંકર	૧ વકીલ લક્ષ્મીદાસ દેવજી
૧ વકીલ હરજીવન ચત્રમજી	૧ વકીલ શે મચંદ હીરાચંદ
૧ વકીલ મુળજી જીણા	૧ વકીલ અગદેવ જમનનાથ
૧ વકીલ મોતીચંદ વાઘજી	૧ વકીલ લીલાધર મોતીચં
૧ વકીલ જીણા ભગવાનજીદ	૧ વકીલ ચતુરદાસ ધીમબાઈ
૧ વકીલ હિમેન્દ્રજી ગોપાલજી	૧ વકીલ જીણાજી મોરારજી
૧ વકીલ હરીદાસ વિઠ્ઠલજી	૧ વકીલ દયાળજી ભાતીશંકર
૧ વકીલ માધવરાય તુલસીદાસ	૧ મગનલાલ સુદરજી
૧ હરીકૃષ્ણ નરભેરામ પુરાણી	૧ જીતામાઈ વાત્રામાઈ સોઢા

પ્રત	નામ
૧	કલ્યાણજી હીરજી
૧	ભગવાનજી કામેશ્વર ડાહટર
૧	દોલતરામ જટાશંકર મેતા
૧	જેશંકર રતનજી હાથી
૧	નાથજી ભગવાનજી બુચ
૧	દુર્ગાશંકર ઉમેદશંકર છાયા
૧	માણેકચંદ માવજી
૧	કોઠારી બના પરસોતમ
૧	વિનાયક મણીશંકર વૈદ્ય
૧	રામકૃષ્ણ પ્રાગજી માસ્તર
૧	કાનજી રૂપસી
૧	મયાશંકર કલ્યાણજી દવે
૧	ધર્મજી કલ્યાણજી તાર મા-
૧	હીરજી આણંદજી ત્રવાડી
૧	અમૃતલાલ કાનજી
૧	ઉમેદલાલ હરજીવનદાસ બક્ષી
૧	હરીલાલ ચત્રભુજ ત્રવાડી
૧	પ્રાગશંકર હીરજી વૈદ્ય
૧	જગન્નાથ વિ. જગજીવનમાસ્તર
૧	હરખલાલ જુગતરામ
૧	મણીશંકર પ્રભાશંકર ઓઝા
૧	ધર્મજી પ્રભાણંદ દવે
૧	જટાશંકર વિજયરામ ઓઝા
૧	જગજીવન પ્રભુરામ ઓવરસીયર
૧	શુદ્ધજી રતનજી પઠક
૧	માનશંકર મણીશંકર હાથી
૧	છગનલાલ ગોપાલજી ઠકર
૧	મુલજી દેવજી ગુગળી
૧	મહાશંકર ત્રીભોવન દવે
૧	મનસુખલાલ મથુરાંદાસ ઝવેરી
૧	પ્રાણશંકર ધેવાભાઈ દવે
૧	ગીરજાશંકર જુગતરામ મહેતા
૧	મણીશંકર વિ. મકનજી ભટ
૧	મકનજી ત્રકમજી ડાહટર
૧	આણંદલાલઉમીયાશંકરત્રવાડી
૧	રતનજી અમરજી ગીરનારા
૧	જદવજી કાનજી ઠકર
૧	જયાશંકર મદનજી પાઠક
૧	ગોકલજી મકનજી જોશી
૧	લક્ષ્મીચંદ માણેકચંદ

પ્રત	નામ
૧	ઝડુશંકર શંભુશંકર દવે
૧	વલ્લભજી મોતીચંદ સેવક
૧	લક્ષ્મીચંદ ઠાકરશી
૧	ત્રંબકરાવ ગોપાલરાવ
૧	ગોકળદાસ કાળા
૧	લક્ષ્મીશંકર માવજી જોશી
૧	પોપટ દામોદર સોરઠીયા
૧	હરીવલ્લભ રામજી દવે
૧	નંદરામ જોશીભટ
૧	દામોદર ગોકળજી
૧	ભગવાનજી ખીમજી જોશી
૧	ભગવાનજી પુરૂષોત્તમ મહેતા
૧	કામેશ્વર કરણાશંકર મહેતા
૧	પ્રભાશંકર કાળીદાસ ત્રવાડી
૧	રણછોડ ઓધવજી ગુગળી
૧	દુર્ગાશંકર જગજીવન દવે
૧	છગનલાલ જગજીવન માસ્તર
૧	છગનલાલ હજોવિંદ નાધેરી
૧	માધવજી લધા પંડ્યા
૧	નાનચંદ પરસોતમ મહેતા
૧	મોહન મદનજી સાયેરા
૧	તુન્દીદાસ હરજીવન
૧	લાલજી મુરારજી જોશી
૧	વાલા મેર સાયલાવાળા
૧	જદુરામ ગોવિંદજી મોદ
૧	જીવન કાનજી ત્રવાડી
૧	ઓધવજી દેવજી મોદ
૧	જીવરામ ભવાનીશંકર રાવળ
૧	કાંતીલાલ લખશંકર પાઠક
૧	ભાઈચંદ મોનજી સંઘવી
૧	જદવજી ભવાનીશંકર જાની
૧	મગનલાલ પૂજા વ્યાસ
૧	ભગવાનજી જોરામ વ્યાસ
૧	મુળશંકર અંબાશંકર પાઠક
૧	નારદલાલ મણીશંકર આચાર્ય
૧	રતીલાલ શાકરલાલ
૧	મોહનલાલ સંતાકરામ.
૧	મોહનલાલ મોતીચંદ મોદ
૧	કાળા ઝીણા કડીયા
૧	સોની પરસોતમ જદવજી

પ્રત	નામ
૧	સોની ભદ્રવજી ગોરધન
૧	સોની ભદ્રવજી કેશવજી
૧	સોની શીરાજ નેમલ
૧	સોની રામજી ભગવાનજી
૧	સોની હરમોવિંદ સુંદરજી
૧	સોની કાળા ચત્રભુજ
૧	સોની ડાહ્યા દયાળ
૧	સોની હીરા રૂગનાથ
૧	સોની હાથીભાઈ ગણુ
૧	સોની જેઠા કાનજી
૧	સોની કાળા મોરારજી
૧	સોની ત્રીકમજી રૂગનાથ
૧	સોની ગીરધર મોનજી
૧	સોની કાનજી વિ. દેવચંદ
૧	સોની કાળુ દેવદાન પરજીઆ
૧	સોની નાનજી ડાહ્યા
૧	સોની રામજી ચત્રભુજ
૧	સોની રણુછોડ બાવા.
૧	સોની દામોદર કેશવજી
૧	સોની રામજી ડોસા
૧	સોની વેલજી ચત્રભુજ
૧	સોની મગન વેલજી
૧	સોની મુળજી સામજી હ. માવજી
૧	સોની વલભજી લાધા હ. કરશન
૧	વિઠ્ઠલ ધનરાજજી ચા. મહારાજ
૧	દેવીદાસ નારણ
૧	આણંદજી જેઠા શેઠ
૧	મુળજી દેવજી વાયડા
૧	કાળા મોનજી ત્રવાડી
૧	લમાનજી મામુજી
૧	દારકાંદાસ લધા નાધોરી
૧	લક્ષ્મીચંદ જીણા છાપાખાશી
૧	ડોલરરાય વિ પ્રભુલાલ
૧	છોટાલાલ ભગવાનજી મુખીયા
૧	પ્રાણજીવન ચત્રભુજ
૧	ગોવિંદલાલ કેશવલાલ આચાર્ય
૧	મુગટરામ ગોકલજી યુચ
૧	માધવજી પ્રેમજી દવે
૧	ગોરધનદાસ નારાણજી
૧	શુંદરજી નેરામ પુષ્કરજી

પ્રત	નામ
૧	જટાશંકર મદનજી કઠોળીયા
૧	જીવણદાસ મંગાગમ મુખીયા
૧	છોટાલાલ જીવા મોઢ
૧	હીરજી કઠાનજી મુતાર
૧	કઠાનજી કરશન ખવાસ
૧	નવલશંકર ગીરજીશંકર મેતા
૧	લાલજી મુળજી તારકદા
૧	મગનલાલ રતનજી મેતા
૧	નરબેરામ મુળજી જ્ઞેશી
૧	પોપટ રવજી પારેખ
૧	પોપટ વેલજી દવે
૧	જીઠાલાલ દેવકળ્યુ ગીરનર
૧	જડુરામ ભીમજી બ્યાસ
૧	હેમરાજ લક્ષ્મીદાસ સાચેરા
૧	હરીવલભ મયાશંકર ભટ
૧	પરસેતમ પ્રજરામ આચાર્ય
૧	જગજીવન ખીમજી નાધોરી
૧	શવજી દામોદર જ્ઞેશી
૧	રાજરામ દેવશંકર ત્રવાડી
૧	ચુતીલાલ જગજીવન વૈદ
૧	મેઘજીભાઈ સવાભાઈ કોટવાળ
૧	જીવીલદાસ ખજીભાઈ પંડ્યા
૧	દેવશંકર નાનજી દવે
૧	પરસેતમ વજેરામ મુખીયા
૧	માધવલાલ ચત્રભુજ હાકોર
૧	ડોસા વીરજી લુતાર
૧	રણુછોડલાલ આણલાલ માસ્તર
૧	ખારણજી રામજી કેશરીયા
૧	ત્રીકમ સવા હુંવાર
૧	ચત્રભુજ દેવચંદ શેઠ
૧	પોપટ નેમચંદ
૧	ગોરધનદાસ ભીમજી પો. શી.
૧	ધીરજીરામ દલપતરામ
૧	જગજીવન જીવા
૧	મોતીચંદ ભનજી મોઢ
૧	વજપાલ હંસરાજ કામદાર
૧	હાકરશી ભગવાનજી મોઢ
૧	દોલતરામ જીવીલદાસ ઘોળકીયા
૧	ભગવાનજી વેલજી રાવળ
૧	નથુ કાળીદાસ ત્રવાડી

પ્રત	નામ
૧	ડાહ્યાલાલ પુરુષોત્તમ રાજગોર
૧	ઉમીયાશંકર કલ્યાણુજી જોશી
૧	શામજી જગજીવન
૧	જટારાંકર રેવાશંકર ત્રવાડી
૧	પરશોત્તમ નારણુજી ધોરમ
૧	ભીમજી કુરજી ભગત
૧	ધનજી હરીભાઈ નાધેરી.
૧	બજીભાઈ કલ્યાણુજી આચાર્ય
૧	ગોકળદાસ માધવજી
૧	ત્રીકમલાલ પ્રભુલાલ
૧	વજેરામ વિ. મોતીચંદ નાધેરી
૧	મુળજી મોહનદાસ જોશી
૧	હરજીવનદાસ રતનશી શા.
૧	જેસંગ ચત્રભુજ પુનાતર
૧	વાલજી વીરજી
૧	લાલજી કૃણુજીવન
૧	જનારદન સદાશીવ જોશી
૧	સામજી પીતાંબર ભટ
૧	ભગવાનદાસ છપીલદાસ
૧	ગોરધન પરસોત્તમ કંટકટર
૧	વાલજી નાનજી હેડઝોર સીયર
૧	પરસોત્તમ ભગવાનજી પારેખ
૧	તુલજીશંકર વિદ્યારામ ડાકતર
૧	મણીલાલ દેવકૃણુ સાયોર
૧	રામજી માવજી ભાસ્તર
૧	ધનંજય પ્રમાણંદ દવે
૧	હીમતલાલ કાળીદાસ
૧	હરજીવન વજેરામ ભટ
૧	મોતીચંદ હીરજી કવિ
૧	ગવરશંકર હરખજી
૧	નથુ વિલ હવાલદાર
૧	માવજી રવજી સુતાર
૧	ચુનીલાલ ઇન્દ્રાશંકર સરવૈયર
૧	વજેસિંહ ઉમેદસિંહ પરમાર
૧	નાનાભાઈ ધનજી ઝવેરી
૧	મોહનલાલ રામજી
૧	ભગવાનજી વિ. દેવજી મણીયાર
૧	બાવા કૃપારામ પંડયા
૧	ગોવિંદજી રામજી મુ.
૧	રેવાશંકર મુળશંકર જોશી

પ્રત	નામ
૧	ન્યાશંકર પ્રજ્ઞરામ આચાર્ય
૧	સોમચંદ જીવા મેહેતા
૧	તુલજીશંકર નરભેશંકર શુંકર
૧	પ્રાણુશંકર વાલજી ત્રવાડી
૧	જગજીવન જોશંકર ખુચ
૧	ગોકળ વકા ખેલીશ
૧	ત્રીકમજી દેવચંદ પુનાતર
૧	તુલશીદાસ ચત્રભુજ મેહેતા
૧	મોહનલાલ શંતોકરામ વૈધ
૧	શીવશંકર અંબારામ દવે
૧	અદીબાઈ હીરજી કં. ભાસ્તર
૧	રેવાબાઈ વેજનાથ
૧	રળીયાત ભીમજી
૧	વેળુ ઓધવજી
૧	સંતાક દેવજી
૧	વેળુબાઈ પરસોત્તમ
૧	મીસીસ ચતુરલક્ષ્મી ઠાકોરદાસ
૧	અ. સૌ. હીરા લક્ષ્મી
૧	શામજી જગજીવન
૧	દામોદર તુલશીદાસ ખીખોડી
૧	હંસરાજ વસરામ ઘડીયાળી
૧	ખત્રી વલ્લભજી લખા
૧	ખત્રી દયાનંદ તુલશીદાસ
૧	ખત્રી લાલજી ગંગાનંદ
૧	ભગવાનજી ખેગાર પુનાતર
૧	કેશવલાલ નારણજી નાધેરી
૧	હ. રતનશી મેઘજીની વધવા
૧	મગનલાલ બાવાભાઈ મેતા
૧	પરશોત્તમ ઉમીયાશંકર આચાર્ય
૧	લાખા જગન્નાથ આચાર્ય
૧	મુગટરામ અંબાશંકર પાઠક
૧	મુળશંકર પ્રાગજી ઠાકર
૧	વલ્લુશંકર વિ. પ્રધાનભાઈમેતા
૧	આણંદલાલ દયાશંકર આચાર્ય
૧	કેશવલાલ મુગચંદ નાધેરી
૧	મણીશંકર તુલશી પાઠક
૧	હરજીવનદાસ લક્ષ્મીદાસ મેતા
૧	કાળા કાનજી ઠકર
૧	મોણેકચંદ ખોડીદાસ ભાસ્તર
૧	મોહનલાલ કાળીદાસ ભટ

પ્રત	નામ
૧	પ્રમાણુદ રૂખડ વ્યાસ
૧	મેરુભાઈ કરસનભાઈ ખવાસ
૧	લાલા વેલજી ગીરનારા
૧	પ્રાણજી લાલુ ઠક્કર
૧	ચુનીલાલ નારણજી નાધેરી
૧	લક્ષ્મીચંદ લાલજી નાધેરી
૧	વેલજી વિ. ભગવાનજી પારેખ
૧	ગી.ધરલાલ પરસોતમ સરવૈયર
૧	લક્ષ્મીશંકર કેવળરામ સદર
૧	મણિકલાલ ગોવિંદરામ
૧	હાંકરલાલ જ્ઞેશંકર દવે
૧	જેઠાલાલ આપુલાલ દેશાઈ
૧	જ્ઞેશંકર આપુજી સેલત
૧	ગંગારામ ગોવિંદરામ વ્યાસ
૧	કુવરજી ભાઈશંકર ત્રવાડી
૧	નારણજી હરીપ્રસાદ
૧	નાનચંદ પરસોતમ મેતા
૧	દેવકરશન લક્ષ્મીધર
૧	દામોદર માધવજી સાયોરા
૧	નાગજી ઝીણો સુતાર
૧	ખત્રી મોરારજી ધનજી
	ધુવાવ
૧	ભટ ગીરજશંકર જેઠા
	મોટા મોડા
૧	ઠક્કર મોરારજી વેલજી
	હડીયાણા
૧	રા. ગોકળદાસ ગોરધનદાસ
	બાંબુડા.
૧	ગઢવી જેઠા રામાણી
	જોડીયાખંદર
૧	રા. વઠિલ ગીરધરલાલ ખેતશી
૧	વઢીલ પીતાંબર જીવરાજ
૧	માધવજી ડાહ્યા
	કાળાડ (શીતળાનું)
૧	રા રા વિઠલદાસ લાલજી
	ટાકટર
૧	કવિ ગૌરીશંકર ગોવિંદજી
૧	નથુ વિઠલ હવાલદાર
	છતર

પ્રત	નામ
૧	રા. ત્રવાડી જ્ઞેશંકર રેવાશંકર
	હડવી
૨	રા ઠાકર દામોદર લીલાધર
	ભમવાળી
૧	સોની જ્ઞેરાજ ભીમજી
	લાણુવડ
૧	૨. મગનલાલ વી. લક્ષ્મીશંકર
	ઉપજોટા
૧	ગાંધી રતનચંદ મણિકચંદ
	મેઘપર (કુભારીયા)
૧	માસ્તર હરજીવન અંબારામ
	જેતપર
૧	રા. રા. પ્રાણજીવન કલ્યાણજી
૧	રા. ભવાનીશંકર જીવરાજ કવિ
	બુનાગઢ
૨	રા. રા. ગોવિંદજી નાનજી
૧	જેસુખરાય દુલેરાય
	હાટામાડીયા
૧	રા. રા. અંબાશંકર શીવશંકર
	• પોરખંદર
૧	રા. રા. હમનલાલ લક્ષ્મણ
	ગોલઢ
૧	રા. રા. પાનાચંદ ચાંપશી
૧	દાદર અંબારામ રૂઢંગ માસ્તર
૧	ભટ ગોવિંદજી જ્ઞેશંકર
૧	મુખીયા મકનદાસ મદનજી
	દિવખંદર . .
૧	રા. રા. ત્રજલાલ પાનાચંદ
	દ્વારકા
૧૦	રા. રા. લક્ષ્મીદાસ હેમરાજ
૪	વઢીલ દારકાદાસ વાલજી
૧	ઓખા લાઈબ્રેરી. હ. હરીભાઈ
૧	આણંદજી રૂમનાથ આચાર્ય
૧	સુદરજી વાલજી.
૧	ચુનીલાલ રણછોડજી
૧	ગોપાલ મહાદેવ અગ્નિદેરી
૧	લક્ષ્મીદાસ ગોકળજી મીન.
૧	ગોરધનદાસ હમનલાલ,

પ્રત નામ
 ૧ રામશંકર ધર્મર
 ૧ મયાશંકર જ્યેશંકર વેદાંતી.
 ૧ ભીમજી વાલજી ગોર.
 ૧ હરી ચક્ર વાપડા.
 ૧ વેલજી જીવરામ પંડ્યા.
 ૧ તૃસિહ ધનજી પંડ્યા.
 ૧ ચુનીલાલ ચક્ર કાકર.
 ૧ અમૃતલાલ મણીશંકર
 ૧ શામજી જાદવજી પંડ્યા.
 ૧ પ્રાણજીવન મેલ માસ્તર.
 ૧ હરજી નારણજી ઉપાધ્યા
 ૧ વેણીશંકર વાઘજી
 ૧ મકનજી વિહલજી દવે
 ૧ કલ્યાણજી જાદવજી શાસ્ત્રી
 વરવાળા.
 ૨ રા રા દેવશંકર હરજી વૈદ્ય
 ખેટ સંખોધાર
 ૧ રા રા નથુ દેવજી હ. જેકૃષ્ણ
 રથુછોડ
 ૧ લીલાધર દયારામ જોશી
 કલ્યાણ પગ
 ૨ રા રા. નાગરદાસ મથુરાદાસ
 ૧ વકીલ ગોપટલાલ વિ. જગજીવન
 વચલા ખારાં
 ૧ રા હકર દેવરામ વેરશી
 ખંભાળીયા.
 ૨ રા રા બાકરલાલ અમરજી
 ૧ રેવાશંકર અંબાશંકર
 ૧ રામલાલજી વજેરામજી અધિકારી
 ૧ નથુ લીલાધર મુખીયા.
 ૧ જમનાદાસ રામકૃષ્ણ જોશી
 ૧ સવજી ત્રીકમજી હકર
 ૧ ગીરજાશંકર વાસણજી પંડ્યા
 ૧ રતન કાનજી હકર
 ૧ ગૌરીશંકર પ્રાણશંકર મેહતા
 ૧ વકીલ મેવજી ગીરધર કંશારા
 ૧ હરજીવન કલ્યાણજી હકર
 ૧ ગોરધનદાસ વલભદાસ
 ૧ ખીમજી મોરારજી

૧ મોરારજી કલ્યાણજી
 ૧ જોડા નારણજી રાજડાં
 પીડારા
 ૧ રા રા રેવાશંકર કલ્યાણજી વૈદ્ય
 ૧ વકીલ જીહાગાલ ગોપાલજી
 સળાયા ખંદર
 ૧ રા રા હરીલાલ દયારામ વૈદ્ય
 ૧ ગોકળદાસ જોસંગ હકર
 ૧ વકીલ લાલજી હીરજી
 ૧ સળાયા લામખેરી હ. કાનજી
 ૧ વૈદ્ય બનજી ખીમજી
 ૧ સોની નથુ દેવજી
 ૧ ગોપાલ લધા
 ૧ જોશી મૂળશંકર વસનજી
 ધ્રાકા
 ૧ રા. દયાશંકર પ્રભાશંકર રાવજી
 ૧ બાધ નંદુશંકર કન્યાશાળા
 લાલપુર
 ૧ રા રા. વીઠલદાસ મુલજી પારેખ
 ૧ જોડાલાલ મુલજી પારેખ
 ૧ નાગજી શુદ્ધરજી હ મુલજી
 કચ્છ મુદ્રા
 ૧ રા રા સદાશંકર કૃપાશંકર
 ભાવનગર
 ૧૦૦ બુકસેલર અબદુલ-હુસેન
 આમદજી
 ૧ રા જીવરામ ગવરીશંકર અધીકા
 તળાજી
 ૧ વકીલ વનમાળીદાસ માવજી
 વઢવાણ
 ૧ વઢવાણ કાંપ લામખેરી
 ધ્રાગધરા
 ૧ વકીલ અમરચંદ દેશાભાઈ
 ૧ દવે ભગવાનજી શંકરલાલ
 દાંતા
 ૫ મહારાજ શ્રી જસવતસિહજી
 શ્રીનાથદ્વારા
 ૧ શા લોચનદાસ વનારસીદાસ
 કરાંચી

પ્રત નામ
૧ વૈદ શાસ્ત્રી કેશવજી ઝીણા
કલકત્તા

૧ પાઠક જમનાશંકર ગં-
ગાશંકર

મુલમૈન(બ્રહ્મદેશ)

૧ ક્ષત્રી મોરારજી નારણજી
૧ ક્ષત્રી હંશરાજ જીવનભાઈ
૧ મેતા હીરચંદ દીપચંદ
૧ કોઠારી નંદલાલ પાનાચંદ
મુ. પાન. (બરમાલાદોર)
૧ બાપુ સાયજી કરશનજી
ઝંઝારાબાદ (આદર્શીકા)
૧ લાધા ધનજી જનમનગર વાળા
મુંબાઈ

૫૦ રા. રા. પંડિત નારાયણ
મુંબજી બુક્સેલર

૫ ઠ. કાનજી લધા
૩ ઠ. લીલાધર ગોકળદાસ
૩ નારણદાસ રામજી
૨ શા. દામોદર ગોરધન
૨ મયુનદાસ લીલાધર
૨ ઠ. નેણશી દયાળ
૨ અનુવત્તાલ સુંદરજી પદ્મીઆર
૨ બુટ જગમલાલ ઓધવજી
૨ સુંદરદાસ નારણદાસ
૨ શા. રૂઘનાથ તારાચંદ
૨ ઠ. ખીમજી મોરારજી મોર
૨ ખીમજી મોરારજી
૧ બટ હીરજી મુલજી દલાલ
૧ ઠ. રણછોડદાસ હંસરાજ
૧ ઠ. ગોવર્દનદાસ કરસનદાસ શરાઈ
૧ રણછોડદાસ લક્ષ્મીદાસ
૧ જડીયા બાપાલાલ મગનલાલ
૧ જોશી ગોકળદાસ હરી
૧ ઠ. રણછોડદાસ વીશનજી મધાણી
૧ ઠ. દારકાંદાસ જેઠા.
૧ ઠ. ખીમજી વલ્લભદાસ.
૧ સોની કરસનજી નાનજી.
૧ શા. હીરજી કાનજી.
૧ ઠ. ખીમજી લક્ષ્મીદાસ.

પ્રત નામ
૧ શેઠ રણછોડદાસ હરીભાઈ.

૧ પંડ્યા તુલજીરામ જોશંકર
૧ ઠ. સુંદરદાસ પદમશી.
૧ શા. ધરમશી દામોદર.
૧ ઉપાધ્યા દામોદર ધનજી
૧ ઠ. રતનશી કાનજી
૧ નારાયણ નરશી
૧ લીલાધર નથુ
૧ સોની ગમજી ગણા
૧ ઠ. વલ્લભદાસ કરસનદાસ
૧ ઠ. રણછોડદાસ ધનજી
૧ ઠ. રતનશી ડુંગર
૧ રણછોડદાસ જનદવજી
૧ પોપટ નથુ
૧ જીવેશ જનકમિંદ
૧ પંડ્યા જીવજી રત અંબા શંકર
૧ દેશાઈ જમનાદાસ જગનલાલ
૧ શા. પાનાંબ શામજી
૧ મંગલદાસ ગોપાલજી
૧ જુહા વાલજી
૧ લાલજી કાનજી
૧ બા. વલ્લભજી શીજી
૧ સ્તીલાલ હરજીજીદાસ
૧ દયે મહાશંકર આંકલેશ્વર
૧ શા. જનદવજી હેમચંદ
૧ શા. સુનીલાલ હેમચંદ
૧ શા. જમનાદાસ નાગજી
૧ શા. પરભુદાસ નરશી
૧ પંડ્યા જોશંકર કેશવજી
૧ શા. પ્રાગજી ગાંકલદાસ
૧ દામોદર ધનજી
૧ વસંતરાય નરભેરામ
૧ હરીલાલ ડુંગરશી
૧ ગીરધરલાલ સુનીલાલ
૧ ઠ. હરીદાસ ધરમશી
૧ સોની રણછોડ વીરજી
૧ ગુલાબચંદ સુંદરજી
૧ ઠ. લીલાધર મોનજી
૧ હરીદાર રૂપશી
૧ શા. વનમાળી લાલજી દોશી

પ્રત	નામ
૧ ૬. કરસનદાસ વશનજી	
૧ શા. મણિલાલ ગોધુચંદ	
૧ દુલભરામ મોરારજી	
૧ મગનલાલ વિ. શંભુશંકર હાથી	
૧ મેતા હરખલાલ ભગવાનજી	
૧ દવે છગનલાલ કેવળ	
૧ ખટાઉ ખીમજી	
૧ શા. કેશવજી જેમંગ	
૧ ૬ ત્રીકમદાસ વી. ચકુ	
૧ મોદનલાલ ખુત્રાખીદાસ	
૧ જોશી ભવાનજી વેલજી	
૧ મા. ચંદુલાલ વસંતરાય	
૧ ઓધવજી ચાંપશી	
૧ હરગોવિંદ રણછોડ	
૧ ધરમશી મેધજી	
૧ લખમીદાસ મુલજી	
૧ ગોરધનદાસ ચત્રાખુજી	
૧ જીવણદાસ કરસનદાસ	
૧ ૬. લખમીદાસ ધરમશી	
૧ ૬. વીંદલદાસ ભગવાનદાસ	
૧ ૬. ગોપાલજી વાલજી સુદરજી	
૧ ભટ મગનલાલ ભગવાનજી	
૧ શા. રણછોડદાસ દેવજી	
૧ પારી હરીલાલ ડુંગરશી	
૧ ૬. મોરારજી અમરશી	
૧ ૬. કરસનદાસ મથુરદાસ	
૧ જોશી કેશવરામ પ્રાગજી	
૧ પ્રોત કલ્યાણજી મેગજી	
૧ જોશી મોરારજી દવાળજી	
૧ શા. ધારશી ખુશાલ	
૧ ભટ જગજીવન ગોવિંદજી	
૧ ભટ કાળીદાસ ગોવિંદજી	
૧ ભટ નાનજી ગોવિંદજી	
૧ વ્યાસ ત્રીકમજી દેવકૃણુ	
૧ ૬ દામોદર ઓધવજી	
૧ રામજી કાનજી	
૧ જોશી ગોરધનદાસ ભોણુજી	
૧ ૬. લાલજી કરસનદાસ	
૧ ૬. જમનાદાસ પરસોતમ	
૧ ચીમનલાલ છગુભાઈ દેશાઈ	

પ્રત	નામ
૧ ૬. મુળજી સુદરજી	
૧ જોશી તુલજોરામ મુળશંકર	
૧ શા. ગોપાલજી નારાયણ	
૧ વ્યાસ પ્રજ્ઞરામ ગવરીશંકર	
૧ મેતા નવલશંકર રવીશંકર	
૧ ૬ ગીરધરદાસ કુરજી	
૧ ભટ મૂળશંકર વાંઠલજી.	
૧ શા. જગજીવનદાસ પરભુદાસ	
૧ શા. જગજીવનદાસ પરભુદાસ	
૧ શા. મોદનલાલ કાળીદાસ	
૧ શા. ભોગીલ લ છોટાલાલ.	
૧ ૬. ગોપાલજી કાનજી	
૧ નંદલાલ નથુ દેવરામ	
૧ શે. હેમરાજ પ્રેમજી	
૧ જીવણદાસ પ્રભુદાસ.	
૧ ગુગળી ભગવાનલાલ રામજી	
૧ શા. દામોદર માધવજી	
૧ શા. હીરાલાલ અમૃતલાલ	
૧ દુર્ગશંકર કાનજી	
૧ શેઠ કેશવજી હીરજી	
૧ ગોરધદાસ કરસનદાસ	
૧ શા. પરસોતમ હરજીવન	
૧ સોની મકનજી જીદા	
૧ સોની દેવકરસુ ત્રીકમજી	
૧ સોની જમનાદાસ જગજીવન	
૧ સોની હરજીવન ગોકળ.	
૧ શા. મથુરાદાસ નરોત્તમદાસ	
૧ રેવાશંકર સોમનાથ.	
૧ ૬ ગોપાલ દેવજી	
૧ શા. વીરચંદ લક્ષ્મીચંદ	
૧ ચત્રમજી લ ભાધર	
૧ મેતાજી મણીલાલ પ્રાણુલાલ	
૧ શા. ધારશી મકનજી	
૧ રાયચંદ હરખચંદ	
૧ શા. વનરાવન ગોકળદાસ	
૧ વ્યાસ ગણપતરામ ઇશ્વર	
૧ શા. વાડીલાલ શીવલાલ	
૧ ભટ પોપટ જાદવજી	
૧ ૬. દેવીદાસ કાનજી	
૧ ૬. શીવજી દામજી	

પ્રત	નામ
૧	શા. મોરલીધર લક્ષ્મીદાસ
૧	નની ત્રીકમલાલ દલસુખરામ
૧	કૈમચંદ જેઠા
૧	શામજી ગોકળદાસ
૧	હ. ગોરધનદાસ ધનજી
૧	હ. હીરજી વચનજી
૧	હ. ખટાઉ મોરારજી
૧	હ. વલભદાસ માધવજી
૧	મોરધનદાસ ડોશા
૧	લધા નારણદાસ
૧	શા. પ્રમાણદાસ ગોકલદાસ
૧	શા. ધારશી મુળજી
૧	શા. દામજી આધવજી
૧	હ. રામદાસ રાધવજી
૧	શા. જાદવજી મોરારજી
૧	હ. હરીદાસ સુદરદાસ
૧	હ. વાલજી બાણજી
૧	કરસનદાસ મુળજી
૧	શા. હરીદાસ વલભજી
૧	શા. કેશવજી વનમાળી
૧	હ. મનજી ઉડેડા
	હ. ગોપાલજી હરજી
૧	હ. પ્રાગજી કલ્યાણજી
૧	હ. ખીમજી હંસરાજ
૧	વ્યાસ રામજી શંકર
૧	શા. આધવજી લાધા
૧	શા. રામજી વીઠન
૧	હ. હારકાદાસ રણછોડદાસ
૧	મટ લક્ષ્મીદાસ ગોખલજી
૧	દેશાઈ વીઠલદાસ લખમીદાસ
૧	શા. જાદવજી જગજીવન
૧	જેશી મણિશંકર નંદરામ
૧	હ. ખટાઉ હંસરાજ
૧	હ. કરસનદાસ વી. ખીમજી વેદ
૧	ચંદુલાલ જમીયતરામ ચોકશી
૧	મણીલાલ વલભજી
૧	હ. નારણજી દયાળ
૧	હ. મોરારજી કાનજી
૧	હ. નારણદાસ નજુમાઈ
૧	જેશી કાનજી મોનજી

પ્રત	નામ
૧	હ. મુરારજી અમરશી
૧	હ. મોહનલાલ નાનાખાઈ
૧	પંડિત સીતારામ ગોપીનાથ
૧	શા. લક્ષ્મીદાસ કડવા
૧	શા. દેવચંદ કેશવજી
૧	હ. ત્રીકમદાસ ટોમણ
૧	વોરા કેશવજી ગોપાલજી
૧	હ. લીલાધર દામોદર
૧	રાજગર મોરારજી કાળા
	હ. મોરારજી કલ્યાણજી
૧	હ. રણછોડદાસ દયાળ
૧	હ. જમનાદાસ ગોત્રિંદજી
૧	શા. મથુરાદાસ જાણામઠ
૧	હ. લીલાધર વાડીલાલ
૧	હ. કરસનદાસ હરગોવિંદ
૧	હ. નારણદાસ કાનજી
૧	હ. મંગળજી આણંદજી
૧	નાથાલાલ મંગળજી પંડ્યા
૧	દુલભજી જેઠાભાઈ
૧	કિ. તુલજીરામ મૂલશંકર
	સમાધાની મળીદાસ અરજજી
૧	મગનલાલ અલદેવદાસ
૧	હરગોવિંદ દુલભદાસ
૧	દેશાઈ જગવાનજી બાંનભા
૧	દાળીદાસ ઉમદરામ
૧	ગોપાલજી વાલજી
૧	શા. ત્રીભુવન હરીભાઈ
૧	હાંકુરદાસ ગોપાલજી
૧	ગોકળ દેવજી
૧	શા. માણેકલાલ જગવાનદાસ
૧	હ. પરસોતમ જમનાદાસલાલજી
૧	મટ જેઠાતારામ જયાશંકર
૧	પંડ્યા શામજી જાદવજી
૧	વેવે કલ્યાણજી હરીકૃષ્ણ
૧	વ્યાસ કરણશંકર હરજી
૧	વચનજી માવજી
૧	વીઠલદાસ મૂલશંકર
૧	પ્રાણજીવન જગજીવન
૧	દેશાઈ પ્રાણભાઈ નીચાભાઈ
૧	મેહેતા લક્ષ્મીશંકર જેઠાશંકર

પ્રત નામ

- ૧ ઝોઝા દોલતરાય વિધનાથ
- ૧ જોશી હીરજી બદવજી
- ૧ પંડ્યા ચાંપારામ કાનજી
- ૧ સોની જુહા જીવા
- ૧ ઠ. ગોકળદાસ ધરમશી
- ૧ પ્રભાશંકર જોશીલાલ
- ૧ ભટ લવજી વેલજી
- ૧ કાકુભાઈ કરસનદાસ
- ૧ ઠ. ત્રીકમદાસ કરસનદાસ
- ૧ શા. રામજી મુળજી
- ૧ મયાશંકર કુંવરજી
- ૧ શા. હરીદાસ જોશીભાઈ
- ૧ ઠ. વીંદલદાસ
- ૧ પારેખ વલભદાસ મુળજી
- ૧ જીજીદાસ લાલજી
- ૧ ઠ. વલભદાસ રામદાસ
- ૧ દવે પંસોતમ કુંજરશી
- ૧ ઠ. મથુરાદાસ હરીદાસ
- ૧ ઠ. ગોકળદાસ દેવજી મુલજી
- ૧ ઠ. ગોવિંદદાસ જુહાભાઈ
- ૧ ધનજી બદવજી
- ૧ ગોરધનદાસ ગોકળદાસ
- ૧ સોની જમનાદાસ દેવજી
- ૧ સોની હીરજી હરજી
- ૧ ઠ. જીવનદાસ કરસનદાસ
- ૧ ઠ. મુળજી દામોદર
- ૧ પ્રાણજીવન નારણજી
- ૧ જીવનલાલ જમનાદાસ
- ૧ ઠ. ધરમશી નાનજી
- ૧ ઠ. પદમશી બાણજી મુળજી
- ૧ જીવનલાલ કાનજી
- ૧ નામજી કાનજી
- ૧ હીરજી પ્રેમજી
- ૧ દામોદર પ્રેમજી
- ૧ દયાશંકર
- ૧ રણજીદાસ આણંદજી
- ૧ પંડ્યા કરસનદાસ મુળશંકર
- ૧ ભટ લીલાધર આણંદજી
- ૧ ઠ. મગદાસ રવજી
- ૧ ભટ બોપટ બદવજી

પ્રત નામ

- ૧ દ્વારકાદાસ ત્રીભોવનદાસ
- ૧ મશનજી માવજી
- ૧ લાલજી દયજી
- ૧ મારવાડી લક્ષ્મીનારાયણ બંગ
- ૧ જોશી ભગવાનજી ઘેલા
- ૧ ઠ. ત્રીકમદાસ દામજી
- ૧ મેતા મગન ત્રીભોવન
- ૧ જીવરાજ હરજીવન જીવજી
- ૧ શા. ચુનીલાલ મગનલાલ
- ૧ મોરારજી ગોકળદાસ
- ૧ મયરીશંકર ગીરધનાથ
- ૧ મુલાખચંદ સુદરજી
- ૧ શેઠ મથુરામ કુદ્યાણજી
- ૧ ભટ જમજીવન બેવિંદજી
- ૧ પંડ્યા કાકુભાઈ વલભરામ
- ૧ ઠ. રણજીદાસ માધવજી
- ૧ મુલતાની મથુગલ જોશીનંદ
- ૧ શેઠ ગંગારામ ત્રીકમદાસ
- ૧ શા. જોશીલાલ વી. ખીમજી
- ૧ ઠ. મોનજી સુદંજી
- ૧ નારણદાસ પરસોતમ
- ૧ ઠ. વલભદાસ લખમોદાસ
- ૧ વીશનજી વેલજી
- ૧ વ્યાસ દયારામ રતનશી
- (મમુ મહાગંજ)
- ૧ વજ્રલાલ ખીમજી
- ૧ સોની પોપટ વેલજી
- ૧ ભટ લીલાધર આણંદજી
- ૧ રણજીદાસ માધવજી
- ૧ પોપટ બદવજી
- ૧ જોશી વશરામ શામજી
- ૧ જીવજીલાલ જટાશંકર ચાંદલીયા
- ૧ ઠ. મુરારજી કાળા
- ૧ વૈદ્ય મોહનલાલ રણજીદાસ
- ૧ પારેખ પીંઠદાસ મુળજી
- ૧ શા. પાનાચંદ પ્રાગજી
- ૧ દવે રણજીદાસ ગોપાલજી
- ૧ ઠ. વસરામ લીલાધર
- ૧ વીરજી બેવિંદજી
- ૧ ઠ. મગનલાલ પરસોતમ

પ્રત નામ
 ૧ ઠ. મુળજી મેદાજ
 ૧ ઠ. ખીમજી નરશી
 ૧ ઓધવજી કાનજી દક્કર
 ૧ દવે હિમતરામ દયાશંકર
 ૧ મીઝી નરશી હીરા
 નાગરપુર.

૧ રા. ખુલાખીદાસ વનારશીદાસ
 ડાકેર.
 ૧ હરીદાસજી લખમણદાસજી
 પાંદરા.

૧ શા. મથુરાદાસ લલુભાઈ
 અમદાવાદ.

૧૦ રા. રા. ઝવેરભાઈ ઉમેદભાઈ
 બુકસેલર

૬ શા. ચંદુલાલ કરશનદાસ
 ૪ પટેલ મણીલાલ દોલતરામ
 ૧ શા. વાડીલાલ મોહનલાલ
 ૧ શા. ડાહ્યાભાઈ અચરતલાલ
 ૧ શા. ગોરધનદાસ કેવંજીદાસ
 ૧ શા. ભોગીલાલ મુળચંદનાધોરી
 ૧ ઠ. ગોઠવદાસ હીરજી.

સરડોઈ પોસ્ટ મોડાસા.

૧ શા. વીરચંદ શાંતીદાસ.
 ગોધરા પંચમહાલ.

૧ પટેલ ચતુરલાલ શંભુલાલ
 રાજકોટ.

૧ રા. બુકસેલર વશરામ દેવચંદ
 ૨ વૈકુંઠરાય વિ. હરીશંકર
 ૨ મગનલાલ વ. પોપટભાઈ
 ૧ ગીરમશંકર કલ્યાણજી ઓઝા
 ૧ અમૃતલાલ ચુનીલાલ શૈલ
 ૧ હરખશંકર દુગાશંકર
 ૧ શંકરલાલ તાનશંકર
 ૧ આચાર્ય વલ્લભજી હરીદત
 ૧ બવામદાસ
 ૧ બાપુભાઈ મોતીલાલ
 ૧ વિનાયકરાવ શીકાંજી

પ્રત નામ
 ૧ ડાકેર શામજી રોકરશી
 ૧ સોમચંદ વેલજી
 ૧ સેની ચતુર રવજી
 ૧ ભટ ગોપાલદાસ કૃષ્ણખલદેવ
 ૧ વલ્લભ તુલશી ડાયા
 ૧ કામદાર અમૃતલાલ પ્રેમચંદ
 ૧ શા. લલુભાઈ દુલભદાસ
 ૧ ભટ મેગન મોહન
 ૧ શા. નાનચંદ વલ્લભદાસ
 ૧ જોટાલાલ હિંદજી પારેખ
 ૧ ગાંધી દારદાસ જદવજી
 ૧ વ્યાસ પ્રનાશંકર પ્રાણશંકર
 ૧ રામજીદાસ માવજી મકવાણા
 ૧ નાનચંદ ગોપાલ
 ૧ માણેકચંદ આણંદજી
 ૧ લક્ષમણ કાનજી
 ૧ હીરાસંજી ગણેશભાઈ અંજીરીય
 ૧ માધવજી લાલજી મુંતશી
 ૧ દેશી હેમચંદ ખેચર વઢીલ
 ૧ લક્ષ્મીશંકર વિ. જગજીવનદાસ
 વાંકાજેર.

૧ શુક્લ ભમશંકર નરભેશંકર
 ઢોલરા.

૩ કુમરધીશંકર સિંહજી રામસિંહજી
 સરધાર.

૧ રા. અગાશંકર ધેનાભાઈ
 ૧ ભટ મણીશંકર અમીરામર
 ગોડગ તામે સુલતાનપુર.

૧ ર. રા. શીવશંકર ભીમજી કામદાર
 રોઝાયા.

૨ રા. વેલજી નાનજી
 માળીયા

૧ રા. ચંદ્રરામ માવજી શીરસેદાર
 ૧ માળીયા લાખાંજીના સેક્ટેરી
 બેડીઆ.

૧ રા. રા. મયાશંકર પ્રાણજીવન
 કામદાર

પૌરબંદર.

પ્રત.

નામ.

- ૨૫ નેકનામદાર માહાનાથ સાહેબ
બાવસિંહ, સંસ્થાન પૌરબંદર
- ૨૫ જોસ્વામિશ્રી ૧૦૮ ધનસ્થામ સા-
લજી મહારાજ
- ૩ રા. રા. કાનજી પ્રેમજી ડોડીયા.
ખારીસ્કર એટકો. અને પૌરબંદર
સરન્યાયાધીસ
- ૨ વકીલ આણંદજી વહાલજી
- ૨ સોદા અબેશીહજી મેધજી
- ૧ રા. મકનજી મોરારજી ખલ્લ કાત્રી
- ૧ જોશી માવજી હરિશંકર
- ૧ રા. ગંગાશંકર રામજી વોરા તાર
માસ્તર
- ૧ વકીલ વસંતરાવ કાશીદાસ.
- ૧ વકીલ વચનજી હીરજી
- ૧ રા. અમૃતલાલ હેમતરામ
- ૧ રા. સુન્દરલાલ વજેશંકર
- ૧ રા. રામજી જીવા
- ૧ મેતા મણીશંકર મંગળજી
- ૧ હરી હરી હા ત્રણુછોડ ચત્રમજ
- ૧ વકીલ પરમાણંદ તેમીદાસ.
- ૧ શાહ બીમજી ખોડીદાસ
- ૧ રા. કેશવપ્રશાદ મણીલાલ
- ૧ વકીલ સુદંડજી પ્રાગજી
- ૧ રા. હીમતરામ મંગળજી
- ૧ માસ્તર મયાશંકર રામજી
- ૧ ખવાસ ઘેલા આણુદ
- ૧ ખત્રી વસરામ ડાહયા
- ૧ શા. લક્ષ્મીદાસ ગૌરધનદાસ
- ૧ વ્યાસ જટાશંકર પ્રાણુજીવન
- ૧ પ્રાણુશંકર જટાશંકર વૈધ.

રાણાવાવ.

- ૬ શોની જેદાલાલ ત્રીકમજી
- ૧ રા. જગજીવન કાત્રીદાસ પાકક
- ૧ રા. જયંતીલાલ પ્રાણુશંકર છાયા
- ૧ સંતોઠ્યાધ મેરારજી

પ્રત.

નામ.

ગોંડલ.

- ૧ વકીલ હેદેશંકર શંકરજી
- ૧ જોશી રણુછોડ જોશંકર
- ૧ જોશી પ્રાણુશંકર બવાનીશંકર
- ૧ રા. છોટાલાલ ખીમજી
- ૧ ડાકતર ડુગીશંકર દામોદર
- ૧ મુખીયાજી મનોર મદનજી
- ૧ માસ્તર સી. સી. સુતરીયા
- ૧ રા. રણુછોડભાઈ તારણુભાઈ
- ૧ રેટ. વકીલ. એલ. કે શુક્લ
- ૧ રા. જટાશંકર જોશંકર.
- ૧ કુંવર શ્રી રતેહશીંહજી લાલશીંહજી
- ૧ કુમાર શ્રી પ્રભાતશીંહજી વીજય-
શીંહજી ગોંડલ કોલેજ.
- ૧ સોની જલ્દવજી કેશવજી ગોંડલ કોલેજ
- ૧ કુમાર શ્રી અખુખા મોખતશીંહજી
- ૧ કુમાર શ્રી પ્રતાપશીંહજી જેડુભા ,
- ૧ કુમાર શ્રી જીવણશીંહજી ,
- ૧ કુમાર શ્રી માધવશીંહજી ગણુભા ,
- ૧ ઠ. પ્રાગજી હરીદાસ.
- ૧ ઠ. હેમરાજ જેઠા વૈધ.

જેતપૌર.

- ૧ વકીલ ડાહ્યા દેવશી
- ૧ વકીલ લક્ષ્મણ પ્રેમજી
- ૧ રા. રા. કાળીદાસ કાનજી જેતપૌર
ન્યાયાધીશ
- ૧ જેતપૌર રસલ લાયબેરી
- ૧ રા. રમણીકલાલ જસાવાળા ખારીસ
- ૧ રા. પોપટલાલ ચુનીલાલ
- ૧ કવિ અંદ્રજી શંકરજી
- ૨ જાજાર.

- ૧ ઠકર ત્રીકમજી લવજી

- ૧ વકીલ રતનજી માધવજી

કરાંચી.

- ૧ ઠા. દેવજી જલ્દવજી

મહડા.

- ૧ શોની જલ્દવજી કેશવજી

ઉતરસંડા.

- ૧ નરહરભાઈ નાથાભાઈ

મારા તરફથી બહાર પડેલાં લોકપ્રિય પુસ્તકો.

હારમી મહાત્મ્ય મૂ. બા.પાંતર	૨-૦-૦	ભામિની વિશ્વાસ મૂ. બા.	૦-૪-૦
શ્રીકૃષ્ણ જન્મખાંડ બા.પાંતર	૧-૮-૦	શ્રીવશ્વમાચાર્યે જીવનચરિત્ર	૦-૪-૦
ભોજપ્રબંધ મૂ. બા.પાંતર	૧-૮-૦	ત્રિવરનેત્ર મૂ. બા.	૦-૩-૦
અધ્યાત્મ રામાયણ બા.પાંતર	૧-૮-૦	વિશ્વગુપ્તચરિત્ર મૂ. બા.	૦-૧-૦
રસમંજરી મૂ. બા. છ.	૧-૮-૦	ભીષ્મચરિત્ર મૂ. બા.	૦-૧-૦
વક્ત્રબલિગિવિજય ત્રણ ગ્રંથ સાથે	૧-૮-૦	અનંતચરિત્ર મૂ. બા.	૦-૧-૦
સ્તીર્ધર્મ-પતિસેવા ભોજાગસાથે	૧-૮-૦	ગરુડગોષ્ઠ મૂ. બા.	૦-૧-૦
મહાભારત અદારપવેનો સાર	૧-૮-૦	રામગીતા મૂ. બા.	૦-૧-૬
પંચરત્ન ગીતા મૂ. બા. પુ. ૧૬	૧-૦-૦	ગામગોધ મૂ. બા.	૦-૧-૦
વ્યવહાર દર્પણ.	૧-૦-૦	તત્ત્વજ્ઞેષ મૂ. બા.	૦-૧-૬
આવતાં ૪૦ વર્ષનું ચૈત્રી પંચાંગ	૦-૦-૦	વિદ્યાર્શિનો માળી	૦-૧-૬
વૈષ્ણવોનાબાવીશ ગ્રંથ મૂ. બા.	૧-૦-૦	વાચનદના એક પ્રેમી વાર્તા	૦-૧-૦
વૈષ્ણવ માટે દ્રવ્ય શુદ્ધિ	૦-૧૨-૦	જાનોપદેશ વાંકાવાળી.	૦-૧-૬
વૈષ્ણવ સેવા પ્રદાર ચીત્ર સ.	૦-૧૦-૦	જ્યોત્સ્ન મદિમન મૂ. બા.	૦-૧-૦
દેવી મહાત્મ્યઅન્નેભાગ જુદા	૦-૧૨-૦	કેવલોપનિષદ મૂ. બા.	૦-૧-૦
સ્તોત્રરત્નાક મૂ. બા. છપાયછે	૦-૧૨-૦	શીવકવચ મૂ. બા.	૦-૧-૦
કામિની ચરિત્ર વાર્તા ૪૫	૦-૧૦-૦	શીવમહાત્મ્ય નામાવળી	૦-૧-૦
કામિનીચરિત્રવાર્તા બા. ૨૭.	૦-૧૨-૦	શિવરક્ષા મૂ. બા.	૦-૧-૦
શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા મૂ. બા.	૦-૮-૦	શુકરના અને રાધાકૃષ્ણ સં.	૦-૧-૦
અંડિપાઠ મૂ. બા.પાંતર	૦-૧૦-૦	સત્ત્વ નિર્ણય	૦-૦-૮
શ્રદ્ધાધ્યોપનિષદ મૂ. બા.	૦-૧૦-૦	રામદશપાવળી સંસ્કૃત	૦-૦-૮
સદ્વિધાનાંકુળ શ્લોક સાથે	૦-૧૦-૦	મારાયણ કવચ રામરક્ષા.	૦-૦-૬
અક્ષોતરખંડ બા.પાંતર	૦-૧૦-૦	શિવપૂજન અને પાર્થિવ પૂ.	૦-૦-૬
જામશ્રી વિભાજીજીવનચરિત્ર	૦-૬-૦	રેવતેનો ભોમીયો.	૦-૦-૬
જામશ્રી જંશવતસિંહજી ચરિત્ર	૦-૮-૦	પૈસા કમાવાનાં સાધન.	૦-૦-૬
અંડિપાઠપાના તથા બા. જુ.	૦-૪-૦		

આ સધળાં પુસ્તકો મુંબઈ, અમદાવાદ, કચ્છ અને કાઠિયાવાડ શહેરોના નામીયા પુસ્તકેલેરોને સાંધી મળશે.

આ શિક્ષક દરેક જાતનાં પુસ્તકો, પંચાંગો અને ડાહરીઓ મારે સાંધી રોકડી કિંમતે મળશે અથવા બહારથી મંગાવી આપવામાં આવશે.

વિચિત્રાથ ગોવિંદજી.

પુ. પ્ર. જામનગર.

ઉત્તમ લોકપ્રિય ગ્રંથો.

ગરીબ અને ગ્રહસ્થાને ઉપયોગી પુસ્તકનો સર્વોત્તમ લાભ

મહાભારતના અઢારે પર્વનો સંપૂર્ણ સાર.

આવૃત્તી બીજી વારા મોટા સુધારા વધારા સાથે.

કિંમત આશ્રય આપી પૈસા આપનારને માત્ર રૂ. ૧૫ દાઢ નામ.
નોંધાવનારને રૂ. ૨ બે અને પછીથી રૂ. ૨૫ અઢી.

શ્રીમદ્ભાગવતજેવડા મોટા રોયલ કદનાં પૃષ્ઠ ૮૦૦ થી ૧૦૦૦
મુઢી પાકા સોનેરી પુઠાથી થોડી સુદતમાં તૈયાર થશે.

મહાભારત એવડું મોટું પુસ્તક છે કે તે બરોબર બીજી કોઈ પણ
ગ્રંથ નથી એટલે તે વાંચવા જેટલો અવકાશ અથવા ધીરજ થોડાને રહી
શકે છે તેટલુંજ નહીં પણ તેની મહોટી કિંમત પણ ગરીબોથી ખરચી
શકાતી નથી માટે આ સારરૂપ જુજ કિંમતનું ખર્ચ સર્વ કોઈથી થઈ શકે
એટલા માટે દરેક પર્વનાં મુખ્ય મુખ્ય વિષયો નાખતાં પણ આશરે એક
હજાર ઉત્તમ વિષયો આમાં આવશે.

આ ગ્રંથની અંદર મુખ્યત્વે વીરરસનું પ્રાધાન્ય રહેલું છે એટલે અ-
નેક વીરનરોએ પોતાનાં મહાન પરાક્રમોથી તે યુદ્ધનું મહાભારત એવું
નામ કાયમ કર્યું છે. જેવું તેનું નામ છે તેવોજ તે મહોટો અને કષ્ટપશ્ચ
રૂપ છે, જેના સંગ્રહાધ્યાયરૂપી બીજા, પૌલોમ આસ્તિક ઇત્યાદિ પર્વ
રૂપી મુળીયાં, અને ઉત્પાત રૂપ મેટી ડાળો છે, જેમાં સભા અને અ-
વશ્ય પર્વરૂપી પક્ષીઓના મળા છે, વિરાટ અને ઉદ્યોગ પર્વરૂપી સાર
છે. ભીષ્મ પર્વરૂપી શાખાઓ, દ્રોણ પર્વરૂપી પાંદડાં, કર્ણ પર્વરૂપી સફેદ
રૂળ, શૈલ્ય પર્વરૂપી સુગંધ, સ્ત્રી અને સૈનિક પર્વરૂપી છાયા, શાન્તિ
પર્વરૂપી મોટાં ફળ. આદ્યમેવ પર્વરૂપ અમૃતરસ, આશ્રમવાસિક પર્વરૂપી
મેસવાનું ઠેકાણું અને મૌસલ તથા પ્રસ્થાનિક પર્વરૂપી મોટી ડાખળીઓ
છે. એવો એક પુરૂષરૂપી પક્ષીઓએ સેવેલો આ અક્ષય ભારતરૂપી વૃક્ષ
મેઘની પેઠે ઇવિઓ અને મનુષ્યોનું ઉપજીવન કરનારો થશે. એ ભારતરૂપી
વૃક્ષનાં સ્વાદિષ્ટ અને માત્ર રસવાળાં ધર્મ અને મોક્ષરૂપી ફલ અને ફળો.

છે, જે દેવતાઓથી પણ હેઠામાં નથી. ભારતમાં વ્યાસજીએ કુશવર્ણને વિસ્તાર, અંબાદીની ધર્મશીલતા, વિદુરની બુદ્ધિ, કુંતીનું ધર્મ વામુરે બગવાનનો મહીમા, પાંડવોની સત્યતા, અને ધૃતરાષ્ટ્રનું કુટુંબપણું ઇત્યાદિ અનેક ઉત્તમ વિષયો વર્ણવ્યા છે. પાંચ હજાર વરસ પહેલાંના જે બનાવો ખરેખરા બન્યા હતા તેનું વર્ણન આ અઢારે પર્વમાં કરવામાં આવ્યું છે. આ કાંઈ કલ્પિત વાર્તા નથી પણ ખરેખર ઐતિહાસિક કથા છે, તેથી સર્વ આચાર્યો પેતપેતાના મંપ્રદાયોને આ ગ્રંથનું પ્રમાણ આપી સિદ્ધ કરે છે. શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા શ્રદ્ધાવધા આદિ અનેક રત્નો આમાં સમાએલાં છે કે; જેનાં પ્રમાણો હાલ ધણાક ગ્રંથોમાં જોવામાં આવે છે એટલુંજ નહીં પણ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માનું ચરિત્ર આગળ કરી આ ગ્રંથ રચવામાં આવ્યો છે.

આ સુપ્રસિદ્ધ મહાભારતની કથા એવી તો સદુપદેશક અને રસિક છે કે, દુનિયાના સઘળા ઐતિહાસો તેની પાસે ગાંભીર્ય અને મનોહરત્વમાં ટકી શકતા નથી, ઉત્તમ અને રસીલા ઐતિહાસોને જાણવાની ઇચ્છા દરેક મનુષ્યને થાય એ સ્વાભાવિક છે. ધર્મ કાળથી જાહેરજાણી તથા પ્રખ્યાતી ભોગવતા ભરતખંડના ભરતરાંશી જગપ્રસિદ્ધ મહાન પુરોહિત એ ચરિત્ર તેમાં પણ ખાસ પાંડવ કૌરવોનું વૃત્તાંત ધણાખરાને જાણીતું છે. પાંચ પાંડવો અને છઠ્ઠા દ્રૌપદીની છત્રીઓ ઘેર ઘેર જણાય છે અને તેમનાં વિવિધ ચરિત્રો સ્થળે સ્થળે પુરાણ આદિમાં ગવાય છે. આ સઘળાનું મુખ્ય કારણ એજ છે કે એ સાંભળવાથી મનુષ્યનો આલોક તથા પરલોક એ બંને સુધરે છે. આ ગ્રંથ જગતના અનેક વ્યવહારો ધણી ઉત્તમ રીતે બતાવી આપે છે કે, વિપયાશક્તિ, જીગાર, અને અતિશય સ્વાર્થ લંપટતા વિગેરે અનેક દુષ્ટ, વૃત્તિઓ અને કુટુંબો કેવા કેવા હતા અને વિવેકી મનુષ્યોમાં પણ જડ ઘાલી તેને જડ બનાવે છે અને તેનાં પરિણામો કેવા ખરાબ બાવે છે તે તથા બાળકોને અભ્યાસ કરાવવાની શૈલી, પ્રાચીન કાળની સ્વયંવર રીતિ, યજ્ઞ મહોત્સવ, ધૂતમાં ભરેલાં નાશકારક પ્રપંચો, પતિવ્રતાનો પ્રભાવ, નીતિશિક્ષણ, ધીરજ અને શરતોરપણાની ખરી ખુશી, પૂજા પુરોહિત તરફ બેદરકાર રહેવાનું ફળ, દુરામલકીની દુર્દશા, મુનિઓનાં હિતકારક બોધ વચનો, છાત્રપટ અને કુમંપના છેડાઓનો દેખાવ, ગો-રક્ષાની અગત્ય, સભાઓ તથા તેમાં થતાં ભાષણોની અમર, નીતિનો આ-બેહુબ બોધ, બચાંકર પ્રતિજ્ઞાઓ, વ્યુહની રચનાઓ, ઠરણાજનક દેખાવો અને વીરોનાં અદ્ભૂત પરાક્રમો વિગેરે જે જે બાબતો મનુષ્ય માત્રને જ-રૂર જાણવી જોઈએ તે સઘળી આ ગ્રંથમાં આવી જાય છે, આયોની જીનામાં જીની નીતિ, રીતિ, રિથિતિ; તથા કૃતિ અને રાજ્યાધિકાર ભોમ-

લવાનું જ્ઞાન તેમજ કામી, ક્રોધી, ભોળી, દેવી, લખાડી, નિર્દય અને અન્યાય એ તથા પવિત્ર, ક્ષત્રીય, સંતોષી, પરાપકારી સત્યવાદી, દયાળુ—સદા-મરણી અને ભક્ત કેવા કેવા હોય છે તેનું પરિણામ કેવું સુધરે છે. એ તેમ પિતા, પુત્ર, પાતા, સ્ત્રી મિત્ર, મિત્ર રાજ્ય પ્રજા, ગુરુ શિષ્ય, ભાઈ-ભાઈ, સેવ્ય સેવક, અને સગા સંબંધી આદિએ પરસ્પર કેમ વર્તવું. વ્યવહાર કેમ ચલાવવો, એ ઉત્તમ દ્રષ્ટાંતોથી સમજાવવા શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા નારદ, બીષ્મપિતામહ, વિદુર, દ્રોણાચાર્ય, મનુ, માર્કંડેય અને અષ્ટાવક આદિ અસંખ્ય મહાત્માના સદ્ગુણો જાણી સારી રીતે દર્શાવેલ છે.

આ ગ્રંથ કલ્પદ્રુપ છે તેનાં સ્વાદિષ્ટ અને રસવાળા ધર્મ તથા મોક્ષ રૂપી ફુલ અને ફળો છે તે જગતના અનેક વ્યવહારો બતાવી આપે છે, એટલે તે નીતિશાસ્ત્રનો મહાન ગુરુ છે. તે આપણે કેવાં આચરણો કરવાં તે બતાવે છે. દરેક મનુષ્યને તે બોધ અપામે છે, પોતાનું નિત્યનું સંસારી કાર્ય કેમ કરવું તે પણ શિખવે છે. બ્રહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, શૂદ્ર, તેમજ અન્ય જાતિના મનુષ્યોને પણ તે બોધરૂપ છે એટલે આર્ય ધર્મના તત્વનું સર્વ જ્ઞાન તે આપે છે, ટુંકમાં તે પુરતક અત્યંત ઉપયોગી છતાં તેની કિંમત માત્ર ઉપર પ્રમાણે રાખવામાં આવી છે માટે આ અમૂલ્ય ગ્રંથનો લાભ લેવા દૃઢ હોય તેણે નાચે સહી કરનારને જામનગર નાગ-દવારામાં લખી મોકલવા કૃપા કરવી. પોષ્ટ મારફતે મંગાવનારને પોસ્ટેજ જીરું લેતાં પુરતક વેલ્યુપેએબલ મોકલવામાં આવશે. અગાઉ આશ્રય આપનારનાં નામો યોગવાદ્યો પુરતકમાં દાખલ કરવામાં આવશે.

વિશ્વનાથ ગોવિંદજી પુ. પ્રસિદ્ધ કર્તા.

અધ્યાત્મય રામાયણ ભાષાંતર.

આવૃત્તિ બીજી જીજ્ઞ પ્રતો બાકી છે.

આ ગ્રંથ જ્ઞાનનો અદ્ભુત બંડાર અને મનુષ્યને તત્વજ્ઞાનનું શિક્ષણ લેવા માટે સર્વોત્તમ છે. જે વાંચવાથી આ લોક પરલોક, અને સુધરે એવા જ્ઞાનના વિષયોનો તે ખજાનો છે.

શ્રી આદિ કવિ વાલ્મિકિ મુનીએ શ્રી રામચંદ્રના અદ્ભુત ચરિત્ર રૂપ મહા રામાયણ કરી તે વિષે બ્રહ્મરૂપ શ્રી રામચંદ્રજીના નિજ સ્વરૂપની સ્તુતિ ચાર વેદ, છ શાસ્ત્ર, અષ્ટાદશ પુરાણો તથા સાહિત્ય ગ્રંથોના સર્વ સારયુક્ત થઈ ગુપ્ત કથા વર્ણવેલી છે. અને એ કથા શ્રી સદાશિવે સતી પાર્વતીને બ્રહ્મ વિધાનો બોધ થવા માટે કહેલી છે, તેનો અર્થશ્રી વેદ વ્યસે બ્રહ્માડ પુરાણની અંતરગત આ રામાયણ રચી છે; જે સુવચારવાન. પુરુષમાન, જ્ઞાનવાન, જનોને આ લોકમાં તથા પરલોકમાં કલ્યાણ આપનારી છે, તેથી જથા પોતાના અલૌકિક મહિમાને લીધે, બકિત રસનું અપૂર્વ પોષણ કરી

સર્વોત્તમ પ્રતિષ્ઠા પામેલી છે, વેદ શાસ્ત્રાદિક પ્રાચીન ગ્રંથોના ઉત્તમ સ્તરો
રૂપી ખજાનાઓથી ભરપૂર સર્વોત્તમ પદ્ય ધરાવનારી છતાં વક્તાઓને તથા
શ્રોતાઓને રસોસાં નિમગ્ન તથા રોમાંચિત કરી નાખી યોગીશ્વરમાં જાન્યો
હારીરતું બાન બૂલાવી દે છે. તત્ત્વજ્ઞાન મય ખજાનાની સુચના આપે છે,
બ્રહ્મવેત્તા તથા રામ ભક્તોને તો કલ્પવૃક્ષનું તથા કામધેનુનું પદ્ય કામ કરી.
દે છે. શ્રી રામચંદ્ર પરમાત્માનાં પરાક્રમ વર્ણનથી સંસારમાં ગવાઈ રહેલા
છે, સ્ત્રીઓને ખરાપતિવલ્લ ધર્મનું દૃઢ શિક્ષણ આપે છે, પુરુષોને એક પતિ
વ્રતનો ઉપદેશ કરે છે, પુત્રોને માતૃપિતાના વચન પાળવાની ફજવણી આપે
છે, રાજા પ્રજાના ધર્મોની પદ્ધતિ જણાવી રાજનીતિ દરશાવે છે.

વીર પુરુષોને વીરપુણ્યની વૃદ્ધિ કરે છે, પુરુષોને સ્ત્રી વસ્ત્ર થઈ જવાથી
પાયમાલીની ચેતવણી આપે છે; મિત્રોને મૈત્રી જાળવવાનો શોધ આપે છે,
સર્વ જનોને નીતિનાં મૂળ તત્ત્વમાંથી કદી પણ બ્રહ્મ નહીં થવા બહામણ
કરે છે, વિપત્તિમાં ધીરજ રાખવાનું શીખવે છે. ચાર પ્રકારના (ધર્મ, અર્થ,
કામ, મોક્ષાદિક) પુરુષાર્થોના ચમત્કારોને દેખાડે છે, અર્થાત્ આવા અતિ
ઉત્કૃષ્ટ અને જ્ઞાનથી ભરપૂર ગ્રંથના સાત કાંડના સર્ગે જતાગ્યા છે આ
પુસ્તક દરેક જ્ઞાની મનુષ્યને અતિ ઉપયોગી છે જેની ખત્તે આવૃત્તિ દુક
મુદ્રતમાં ખપી ગઈ છે. કીમન રૂ. ૧૫ દોઢ ટપાલ અથવા ૧૦૬ પાકાં પુકાં
સહિત ત્રીચે સહી કરનારને ત્યાંથી મળશે

આક પેચી ડેમી ૪૦ ફારમ પુષ્ટ ૩૮૦ નું પુકું પાકું સોનેરી.

શ્રી વલ્લભાદિગ્વિજય.

ત્રણ ગ્રંથ સાથે આવૃત્તિ ત્રીજી મુદ્રારા વધારા સાથે.

સર્વ વૈષ્ણવ ભાષાઓને સૂચના કરવામાં આવે છે કે આપણા પ્રાદ
સંપ્રદાયનું મૂળ શું છે તે મારું સંસ્કૃતમાં લેવાથી ગુજરાતી જાણનારા
આપણા વૈષ્ણવ ભાષાઓને પૂરતું જ્ઞાન થવા માટે શ્રીમદ્ ભલ્લભાગ્ય કરેલા
દિગ્વિજયમાં આગાર્યચૂડામણિને આ પૃથ્વીમાં જન્મ કેમ લેશે પડશે તથા
જન્મ ક્યાં અને કેમ થયો તથા વૈષ્ણવ ધર્મનું ઉચ્ચેન થયું હતું તેનું
સ્થાપન કેમ થયું. વગેરે અવસ્થા વિશે અને હોરે શ્રી આગાર્યેશ્વરી જ્ઞાન
ગાદીઓનું સ્થાપન શી રીતે થયું તે જાણવા મર્યાદા મારેલાં મનુષ્ય
ખતારી અને પોતે ગન્યાવ ગદ્ય કવીને તેનેવળ મજાગણા ચાંપી મરિ-
સાર વંચુ કરેલ છે. આ ગ્રંથ વિષય શ્રી વલ્લભાદિગ્વિજય અદિના પુકું.

જિનમ સહજનમ વચેરે નિલનીમના બાલીશ મંથનુ મળ સામે
 બાપાંતર કે જે પુષ્પિમાર્ગિય બકતોને ગાયત્રીરૂપ અને નિત્યમાં પાઠ કરવું
 એમ છે તેની બે આવૃત્તિઓ ચોક્કસામી શ્રી વિદ્યુદેશજીની સંમતિપુરક
 આગાનુસાર મારા તરફથી હપાએલ છે એ બંને આવૃત્તિ ટુંક વખતમાં
 અપીજવાથી તેની ઘણી મામણીઓ આવતાં એક દ્રવ્ય શુદ્ધિને સેવા પ્રકાર તેમાં
 ઉમેરી સુધારા વધારા સાથે આ ત્રીજી આવૃત્તિ કે જેમાં શ્રીમદ્ પુરુષોત્તમ
 મહાકૃત દ્રવ્યશુદ્ધિ પ્રમાણે પાળવાના આચારો પાળતા નથી અને ન પાળ-
 વાના આચારો પાળે છે તે માટે સ્વસંપ્રદાયી સર્વ વસ્તુની શુદ્ધિના વિચારતું
 પૂરતું જ્ઞાન થવા સારું તેનો પણ ઉમેરો કરવામાં આવ્યો છે, છતાં સર્વ
 શ્રેષ્ઠ વૈષ્ણવોને થોડામાં વધારે લાભ મળવા સારું એ ત્રણ ગ્રંથો સાથે
 છતાં તેનું નોંધાવર માત્ર પેહેલી આવૃત્તિના જોડલુંજ એટલે નોંધાવર રા.
 ૧-૮-૦ લેવામાં આવશે. આ ત્રણે ગ્રંથ નોખા લેનાર દરેકના ૧૨ પડશે.
 સેવાપ્રકારમાં સેવા શંગારની ૧૬ છાંયીઓ પણ આપવામાં આવી છે.

પિ. વિંધનાથ ગોવિંદજી દવે.

પુસ્તકો પ્રગટ કરનાર તથા વેચનાર—જમનગર.

ચોક્કસ નકલો બાકી છે.

હપામ બહાર પડતાંજ અસંખ્યા બંધ નકલો ખપી ગઈ છે.

વ્યવહાર દર્પણ યાત્ર પ્રશ્ન સંહતી.

ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ સંબંધી

મનુષ્યનું કર્તવ્ય ક્રમે.

નીચે જણાવેલા ધર્મ ગ્રંથોમાંથી દોહન કરી સંસારોત્તતિ માટે
 એક હજાર ઉત્તમ બાબતોનો મોટો સંગ્રહ.

કિંમત રૂ. ૧ એક પાકું સોનેરી પુસ્તક પુષ્ટ ૪૫૦ ફારમ ૩૦૦

સર્વ આર્ય પ્રજાને વ્યવહારિક સઘળા વિષયોનું જ્ઞાન થવા માટે ઉપ-
 નિષદો, મનુસ્મૃતિ, યાજ્ઞવલ્ક્યસ્મૃતિ, મિતાક્ષરા, મહાભારત, રામાયણ, શ્રીમ-

સુભવત, સિદ્ધપુરાણ, મત્સ્યપુરાણ, પૃથ્વીનારદીપપુરાણ, રત્નપુરાણ, પદ્મપુ-
રાણ, અરુણપુરાણ, ચરકસંહિતા, સુસુતસંહિતા, વામનદ, આસસંહિતા,
કુન્દનીલિ, ચાલુક્યનિર્ણય, પ્રચલન, હિતોપદેશ, સુભાષિતસ્ત્ર ભાંગાર અને
મથુરત્નમાળા આદિ ધણાક પ્રાચીન ગ્રંથોમાંથી રોકન કરીને અપિમુનિઓના
જ્ઞાન બાંખતે આવેલાં એક હજાર પ્રતોતરરૂપ સંગ્રહ કરીને આ નીતિ ગ્રંથ
તૈયાર કરેલો છે. એમાં ધર્મનું તત્વ જાણના તથા તે જરાપર મગજમાં
હતારવા પ્રસંગવશાત પચીશ ઉત્તમ આખ્યાનો પણ આપવામાં આવ્યાં છે,
તેમજ ચાર આશ્રમે અને તેને લગતા વિદ્યાર્થીઓ ગૃહસ્થો, સ્ત્રીઓ, વાન-
પ્રસ્થો, સંન્યાસી આદિના ધર્મોનું કર્તવ્યકર્મ તેમજ પ્રાચીન રાજ્ય નીતિના
નિત્ય નિયમો એટલે રાજ્ય કારોબારના તથા ઘર વ્યવહાર કેમ ચલાવવો તે
સર્વે ધણા ટુકામાં મનુષ્ય માત્રને ઓછે શ્રમે સમજી શકાય તેવા છે આ
સાર્વજનિક અને વ્યવહારિક સંબંધી મનુષ્યોનાં કર્તવ્ય કર્મની સર્વેને જરૂર
જાણી તેની કિંમત માત્ર ઉપર પ્રમાણે જુગજુ રાખી છે. માટે મુંબાઇવગેરેના
જાણીતા યુક્તસેવરો તથા જામગરમાં નીચે સહી કરનાર તરફથી મંગારી લેવું.

રોયલ ખારપેણ ફારમ ૫૦ પૃષ્ઠ ૬૦૦-૬૫૦ પુઠું સોનેરી પાકું.

સસ્તે મુદ્દે સાહિત્યના ગદ્ય પદ્ધત્તક બન્ને ભાગ સંખ્યાબંધ
શ્લોકો સાથે થોડા રોજમાં છપાઇ બહાર પડશે.

ભોજપ્રબંધ મૂળ સહિત ભાષાંતર.

આવૃત્તિ બીજી ઘણા મોટા સુધારા વધારા સાથે.

કિંમત પ્રથમ આશ્રય આપી પૈસા આપનારને ફક્ત આના ખાર
નામ નોંધાવનારને રૂ. ૧ એક અને પછીથી રૂ. ૧૫ દોઢ.

આ મહાન કવિ બદ્ધાલનો રચેલો સર્વોત્કૃષ્ટ સંસ્કૃત ભાષામાં ગુણ-
મય અને રસિક ભોજપ્રબંધ ગ્રંથથી લોકો ભાગ્યેજ અજાણ્યા હશે, કારણ
કે ભોજના દીર્ઘદર્શી વિચારો અને તેના દાન વીરપણાના અસંખ્ય દા-
ખલા જગજાહેર છે. એ ગ્રંથ સાહિત્યમાં અગ્ર ગણાય છે. જેમાં ભોજની
ખાદ્યાવસ્થાની સ્થિતિ, ધારાનગરની ઉત્પત્તિ, સિંધુલના મરણ સમયે

તેના ભાઈ મુંજને રાજ્યાભિષેક, મુંજનું જન્મ ચરિત્ર, મુંજનું સાહસ તેના પમાતાપ, ભોજની કિંમત, તેને રાજ્ય પ્રાપ્તિ, વિદ્વાનો તથા કવિઓને આશ્રય, રાજ્યનીતિ, રાજ્ય વહિવટ, તેનું અસાધારણ આદર્શ, સીલાવંતી સાથે લગ્ન, પ્રજાને સુધારવા કંપતિનું લક્ષ, લશ્કરની ક્ષમતા, ભિન્ન ભિન્ન કવિઓના ચમત્કારિક વિલાસો, પ્રસંગોપાત ઉત્તમ વાર્તાઓ અને પ્રસંગ-નુસાર શાસ્ત્ર બાબતે બુદ્ધિને ખિલવે તેવા આશરે પાંચસોથી સાતસો શ્લોક બાષાંતર સહિત તથા સંમત્યા પૂર્તિઓ છે. ધર્મ સાધવો તેજ જીવિતનું કર્તવ્ય છે, ધર્મમાં દાન ઉત્તમ છે, તે દાન પાંચ પ્રકારનાં છે. અભય, પાત્ર, અનુકંપા, ઉચિત, અને કીર્તિ—જેમાંનાં ઉચિત દાન અને કીર્તિ દાનના ઉદાહરણરૂપે ભોજનું વૃત્તાંત જગપ્રસિદ્ધ છે. ન્હાના મ-હોટા પચાસ સાઠ કવિઓના એહેવાસ આ એક ભોજના વખતમાંજ બનેલા છે. અને તેમાં કાલિદાસ, માધ, ભવભૂતિ, રાજશેખર, ખાલુ, મયુર, શ્રીહર્ષ, વરહચિ, આદિ ઘણાક મહાન પુરુષોનાં વિનોદો તથા પ્રથમ ભાગમાં સિંધુને પોતાના મરણ સમયે પોતાના ન્હાના ભાઈ મુંજને રાજ્યાભિષેક કરી ભોજને તેના ખોળામાં બેસાડ્યો. કાકાના હાથમાં કેવી સ્થિતિમાં આવ્યો અને આપત્તિમાં કેવું અસાધારણ ધૈર્ય રાખ્યું. આપત્તકાળ માં ધીરજ રાખનારનો ઇશ્વર કેવો અબ્યુદય કરે છે તે તથા શોક પણ તે તરફ કેવાં ખેંચાય છે ઇલાદિ કેટલાએક ખીજા ઉત્તમ ઉત્તમ વિષયો પણ આ ગ્રંથમાં આવશે. આ ગ્રંથનું બાષાંતર પ્રથમ જમનગરના શાસ્ત્રી કાળીદાસ ગોવિંદજી પાસે તૈયાર કરાવી મારા તરફથી છપાવવામાં આવેલ તેમાં તેટલોક નવો ભાગ વધારેઉમેરી તેના બે ભાગ કરવામાં આવ્યાછે. બન્ને ભાગ સાથેની કિંમત ઉપર મુંજજ રાખવામાં આવે છે અને બંને ભાગ જુદા લેનારને પ્રથમથી ગ્રાહકને આના ૧૦ દશ અને પછીથી આના ૧૨ બાર પડશે. માટે જોને આ ગ્રંથનો લાભ લેવા મરજી હોય તેણે નીચે સહી કરનારને જમનગર-નાગરવાડમાં એક માસમાંજ ખી મોકલવા કૃપા કરવી. પોસ્ટ મારફતે મંગાવનાર પાસેથી પોસ્ટેજ જુદું લેતાં પુસ્તકો વેચ્યુપેએમ્લ મોકલવામાં આવશે. અગાઉ અશ્રય આપનાર ગ્રહસ્થોનાં મુખ્યારક નામો યોગવાદ્યે પુસ્તકમાં દાખલ કરવામાં આવશે.

વિ. વિશ્વનાથ ગોવિંદજી દ્વિવેદી.

પુ. પ્રગટ કરનાર તથા વેચનાર.

આખી પૃથ્વીના વિદ્વાનોને જીતી બે દેવમ રાજપુત્રોએ પરણી તથા રાજ્ય
ખામી સ્વર્ગથી અધિક સુખ ભોગસી પુત્રને સર્વેશ્વ આપી વેરામ પામી
સંસારનાં સંધળાં મુખને મૃગતુષ્ટાવત મળી ત્રિષેષને વિષતુષ્ટ્ય નળી તે
સ્વસ્વરૂપ આત્માને ઓળખી જીવમુક્તિ પામ્યો. સુપરરોચક ૩૨ પેચી પૃષ્ઠ
૪૦૦ નું સારા કામળ અને સુશોભિત પુંકવળું આ પુસ્તક માત્ર ૩. આના
૮ થીજ નીચે સહી કરનારને ત્યાં જામનગરમાંથી મળશે.

(વિ: વિશ્વનાથ ઝાવિંદજી દવે. પુ. પ્ર કર્તા.

સમસતી અથવા ચંડીપાઠ.

મૂળ સહિત ભાષાંતર.

મૂલ્ય ૧૦ આનામાં અલગ્ય લાલ થોડીજ નકલો બાકી છે.

કલોચંદી વિનાયકો એ પ્રભાણે આ વખતના વિદ્વાનો પણ જેને
શક્તિ રૂપે માનતા આવ્યા છે અને માને છે, કારણ કે જગદંબાએ પૂર્વે
દેવતાઓનાં દુઃખ નિવૃત્ત કરી શકરાદિ દેવોની સહાયતા કરી છે જેના
અનેક દાખલા આપણા પ્રાચીન ગ્રંથો જેવા કે દેવી ભાગવત, અને માર્ક-
ડેય પુરાણનો સર્વોત્તમ ભાગ અધ્યા ૧૩૭ થી છે, જેમાં જમદંબાનું યથા-
સ્થિત વર્ણન કરેલું છે, તેમાં સ્વારોચિષ, ઉત્તમ, તામસ, રૈવત, આશુપ
અને વૈવસ્વત મન્વંતર જે હાલમાં ચાલે છે. અને ત્યાર પછી સાવર્ણિ
જેસણે તે કાળનું આખ્યાન ચંડીપાઠમાં રાજા, ક્ષિપિના સંવાદ રૂપે એક
ઐતિહાસ રૂપે છે. આ ગ્રંથના ઓગણીસ અધ્યાયમાં છ આગળ પાછળ
અને ૧૩ મુખ્યમાં પ્રથમ મધ્યમ અને ઉત્તર. એ રીતે ત્રણ ચરિત્રો મળ્યા
છે આમાં પાઠ કરવાના ઘણા પ્રકારમાં સફળાવૃત્તિ તથા સંપૂર્ણ આ બે મુખ્ય
છે તેઓને જાણ્યા વગર પાઠ કરવાથી તેનું પરિણામ લાભને બદલે વિપ-
રીત નીવડે છે, એને સમજીને કરવાથી શીઘ્ર ફળ આપે તેવા પ્રયોગો
સમજ સાથે આપવામાં આવ્યા છે.

શૃંગાર રસનું અનુપમ પુસ્તક થોડી મુદતમાં તૈયાર થશે.

રસમંજરી મૂળ સહિત ભાષાંતર.

હીમી આઠ પેજ ૩૦-૩૫ ફોર્મેનું થતાં પ્રથમથી કિંમત રૂ. ૧૫

અને પાછળથી રૂ. ૨ બે પુંકું પાકું સોનેરી.

રસશાસ્ત્રમાં કુશળતા ધરાવનારા વિદ્વાનો, કવિઓ અને રસિક પુરૂષો આ ગ્રંથથી
ભાગ્યેજ અનુભવ્યા હશે. શૃંગાર રસનું ખરૂં સ્વરૂપ જેનું રસમંજરી ગ્રંથમાં
છે તેનું ખોળ કોઈ પણ ગ્રંથમાં નથી. એમાં નાયકાઓનું તથા નાયકના
બેદોનું અને ભાવ વિગેરેનું સંસ્કૃત પ્રભાણે યથાસ્થિત વર્ણન કરેલું છે;

કામિની ચરિત્ર.

આવૃત્તિ બીજી મુકારા વધારા સાથે,

સીઝોનું કરતબ્ય કર્મ.

જુદી જુદી રસીલી ૪૫-૫૦ વાર્તાનો મોટો સંગ્રહ શ્લોક,

છપા, દુહા, કવિત, છંદો સાથે કિંમત માત્ર આના ૧૦ દશ,

આ મનોરંજક અને રમુજ આપે તેવી વાર્તાનો બોળો જયો આ પુસ્તકમાં સમાવેલો છે. જેમાં જુવાન સીઝોએ ઘણી યાત્રાકી, હિમ્મત અને ચતુરાઈ લડાવી દાવ પેચ (જરી વિજરી) અને ઢોંગ સોંગથી પ્રપંચ રચી પોતાના ઘણી અને સગાં સહોદરોને ભુલાવે ખવરાવી (છેતરી) પોતાના ઇશ્કની હામ પુરી પાડવા આગેવાની ધનવી જે જે કૃત્યો કરવા ધારેલ તેમાં પાર પડેલાની મન ખુશ થાય તેવી ઘણી પ્રેમી-વાર્તાનો મોટો સંગ્રહ કરેલો છે. એમાં દરેક વાર્તાઓએ શંગાર રમથી ભરપૂર શ્લોક, દુહા, કવિત અને છંદો પ્રસંગાનુસાર યોગ્ય જગ્યાએ સમાવેશ કરેલો છે. આવી વાર્તાથી કેટલાક સુધરેલા વિદ્વાનોને કદાચ ખોટું લાગવા સંભવ છે. પણ મારી અદ્ય ખુદ્ધિ પ્રમાણે સ્ત્રી “રહે તો આપસે અને જાય તો સગા આપસે” અથવા (કામાંગો નૈવષ્યંતી) આ બન્ને કહેવત છે એટલે ઇશ્કના ચાળા અને મસ્તીનાં પૂરમાં ઉછળતા જુવાનીઆઓ વાંચે તો તેથી તેને સંસારીક જ્ઞાન થયા વગર રહેજ નહી. આવી રસીલી વાર્તાથી કેટલુંક જ્ઞાન મેળવવાનું છે, માટે દરેક ગ્રહસ્થોએ વાંચવા જેવું છે. આ પુસ્તક રાયલ બાર પેજ પૃષ્ઠ ૨૭૫ નું પાકાં કાચા બન્ને જાતનાં પુઠાંવાળાં મળશે.

સદ્વિદ્યાતાં રૂળ.

વિદ્યાના જ્ઞાસુઓ તથા વિદ્યારથીઓને ઉત્તમ લાભ

આ પુસ્તકનો મુખ્ય ઉદ્દેશ વિદ્યા બંધુવામાં સાવધાન રહેવાનો છે અને તેમાં મુખ્ય વિષય સદ્વિદ્યા તે શું ને તે કેમ બંધુવી તથા બંધુની શું કરવું, તે વિષે વિદ્યાગુણવર્ણનના સિદ્ધાન્તમાં સરસ્વતીનો આશ્રય કરનાર કવિરાજ ભુકકુન્ડના ચરિત્રનાં નવ પ્રકરણમાં શબ્દે શબ્દે વિદ્યાના મહિના વિશે ૧૫૦ શ્લોકનું મૂળ સહિત બાપાંતર તથા કવિરાજ ભુકકુન્ડના વૃત્તાંતનાં તે પી બાધ્યાવસ્થાથી તે ઠેક વૃદ્ધ અવસ્થા સુધી તેણે જે જે સુખનો અનુભવ વિદ્યા બંધુવાથી લીધો છે તેનો આખેલુમ ચિતાર આપેલ છે. તેમાં તે દુઃખની સ્થિતિના માઆપ વગરના બાહ્યના છોકરાએ વિદ્યાદેવીના પ્રતાપથી વિદ્યાવિનય સ્વયંવરમાં

ઐતદુર્લભ નહીં પણ અર્થ ઠોમોદી નામની ઉત્તમ દીક્ષના અભિપ્રાયોનો
પણ સ્થળે સ્થળે ઉપયોગ કરેલો છે, માટે સૂચ અને વિદ્વાન મહરસોએ
જામનગર નાગરવાડામાં નીચે સહી કરનાર તરફ નામ ધ્રમ નોધાવી મોક-
લવા કૃપા કરવો. અગાઉ ગ્રાહકનાં નામ પુસ્તકમાં લખવા ધરો.

ગીતા આદિ પંચરત્ન પુસ્તકો સોળ સાથે.

સુધારા વધારા સાથે આવૃત્તિ ત્રીજી થોડી નહોતી બાકી છે.

ભગવદ્ગીતા, વિષ્ણુસહસ્ર નામ, બીજમસીવરાજ, અતુરમૃતિ, મજો-
દ્રમોક્ષ, રામગીતા, રામરક્ષા, આત્મમોધ, તત્ત્વમોધ, વિજ્ઞાનતોકા, નારાયણ-
કવચં ચતુશ્લોકી સમશ્લોકી, વિષ્ણુ અઠ્યાવીશ નામ સ્તોત્ર, આચાર્યજીકૃત
ષટ્પદિ, અને ચર્પપંજરીકા એએ જોગ ગ્રંથો સાથે મૂળ સહિત ઉત્તમગુણ-
રાતી બાપાંતર સોનેરી પાકા પુંડા સહીત કિંમત રૂ. ૧-૦-૦ ગીતા એકલી
મૂળ સહિતના આના ૮ આઠ, આ પુસ્તકોથી લોકો બાગ્યેજ અગમ્યા
હશે માટે તેના ઉત્તમપણા વિશે લખવા જરૂર નથી.

વિશ્વનાથ ગોવિંદજી દ્વિવેદી. પુ. પ્રગટ કર્તા.

મારા તરફથી બહાર પડેલાં ઉપર જણાવેલાં પુસ્તકો

મળવાનાં ઠેકાણાં.

જામનગર પ્રસિદ્ધ કર્તા પાસેથી.

મુખર્ધ—પંડિત જ્યોત્ષ્ણામ મુંકુંદજીને ત્યાંથી.

„ રવીશંકર જદુરામ રામવાડી.

„ એન, એમ, એન્ડ કંપનીમાંથી.

અમદાવાદ—મુકસેલર મહોદેવ રામચંદ્રને ત્યાંથી.

„ મુકસેલર ઝવેરભાઈ.

જડોડરા—સમ્રાજી વિનય ઓરીસમાંથી.

ભાવનગર—વોરા અબ્દુલહુસેન આદમજીને ત્યાંથી.

રાજકોટ—મુકસેલર લક્ષ્મીચંદ ઉત્તમચંદને ત્યાંથી.

„ બેચર મેઘજીને ત્યાંથી.

ભુનાગઢ—મુકસેલર ગોવિંદજી નાનજીને ત્યાંથી.

કચ્છભુજ—મુકસેલર હરીરામ પ્રભુરામને ત્યાંથી.

કચ્છ માંડવી—મુકસેલર ચાંવશેને ત્યાંથી.

એ સિવાય ખીજા જાણીતા દરેક શહેરના મુકસેલરો પાસેથી મળશે.

વિ. વિશ્વનાથ ગોવિંદજી. પુસ્તકો પ્રગટ કર્તા.

અંસાદુરુપ લોભવવાને આશક્ત થયેલા પુરુષો આરો

બે અમૂલ્ય રત્નો.

મદનમંજરી યાને ધાતુપુષ્ટ ગોળીઓ.

ધાતુ જે મનુષ્ય માત્રનું જીવન છે તે બ્યારે કોઈ પણ કારણે ખરાબ, ખાતળી અથવા અરુપ થાય છે. ત્યારે કદતર ત્રાંસાનું ફાટવું, રૂ. હરાનું શીકું પડી જવું, મગજનું ખાલી પડવું, બેચેની, યાદદાસ્તનું કમી થવું વીગેરે અનેક રોગ ઉત્પન્ન થાય છે. આ મદનમંજરી નામની ગોળીઓ ઉપર લખ્યા ધાતુ વિદ્યારનાન્તમામ રોગોનો નાશ કરી, લોહી સુધારી, વીર્યને વધારી, જ્ઞાનતાંતુંને સતેજ કરી, પેસાબમાં, રગમામાં અગર બીજા કોઈપણ કારણથી થતા ધાતુપાતને બંધ કરી ખરું અને કાયમનું પુરૂષત્વ બક્ષે છે. વળી પાચન શક્તિ સુધારવી અને દસ્ત સાફ લાવવો એ તેના મુખ્ય ગુણ છે રોગીને રોગથી મુક્ત કરનાર, અને નિરોગીને દિધાર્યું કરનાર આ ઉત્તમ ગોળીઓની હરીફાઈ કોઈપણ દેશી, યુનાની, કે ઇંગ્લિશ દવા બાગ્યેજ મળી શકશે. દર મહિને હજારા ડબ્બીઓના જખરા કઠાવથી જ નકલી દવાઓનો નાશ અને મદનમંજરી ગોળીઓની મહત્તા સીદ્ધ થયેલ છે કીમત ગોળી ૪૦ નો રૂ. ૧.

નપુસકત્વારી ધૂત યાને નપુસક પણાનો કટ્ટો રીઝુ.

આ ધૂત (ધી) પુરૂષના ગુપ્ત ભાગ ઉપર લગાડવાથી હસ્ત કંમે બચપણમાં અજ્ઞાનતાને લીધે કરેલ બીજા અનેક કુર્મથી થયેલ પુરૂષના ગુપ્ત ભાગની શીથીલતા, વંકળા, નસોનું કમજોર પહું, ઇલાદિ તમામ નપુસકત્વ દોષ દૂર થઈ પરિપૂર્ણ શક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે. આખા હિંદુસ્તાન ઉપરાંત, સીતોન, બર્મા, ચીન, આફ્રીકા, આસ્ટ્રેલીયા અને છેલ્લે લંડન સુધી પોતાનો એક સરખો અમલ ચલાવનાર અન્તે ઉત્તમ દવાની અજમાયેશ કરવાને, અમો દરેકને અસામહ કરીએ છીએ, ફાદો ન થાય તો પૈસા પાછા આપવામાં આવશે. કી. તેલા ખેનો રૂ. ૧.

દેશી ૨૦૦ દવાઓનું કેટલોક મંદત મળશે. દરેક દવાઓનું પો. રટેજ નીચેનાં.

રાજવૈદ્ય નારાયણજી કેશવજી.

હેડ ઓફીસ ભાનનગર (ઠાઠીયાવાડ) બેન્ક ઓફીસ મુંબાઈ. કાલ્યા-
દેવી રોડ ના. ૨૮૬.